SIPHRE TRE 'ASAR, DIE BÜCHER DER ZWÖLF KLEINEN PROPHETEN...

Moses Israel Landau, cogn. Rasi Slomoh ben Yishaq

Digitized by Google

Fr. Hollnsteiner
k. k. Hof Buchbinder
in
WIEN
Alservorstadt, am Glacis,
N° 193, im rothen Hause.

Digitized by Google

Digitized by Google

ספרי

תרי עשר

עם

פירוש רשי׳ ותרגום אשכנזי ובאור

מאת מתרגמים ובארים מפוארים בשמותם עלי אדמות.

והוגה מחדש בשקידה רבה ובעיון גדולי.

ונספחה לסוף תרי עשר

העתקה ובאור לכל מלות בלע״ז הנמצאות בפירש״י ז״ל

מאת המדפיס משה הלוי לנדא.

שנת ת׳ק׳צ׳ה לפ׳ק.

TRE ASSAR.

פראג

דרוק אונד פערלאג דעס משה הלוי לנדא.

72062-B. 1835.

Digitized by Google

Digitized by Google

ספרי קדש

עם

תרגומים ובאורים

ממחברים שונים

אבני נזר מחנוססות בהדר החבניח וביקר החכניח

הוציאם לאור

משה הלוי לנדא.

וישכבו איש תחת נפנו ותחת תאנתו ואין מחריד (מיכה ד', ד').

Prag 1835,

Druck und Verlag des M. I. Landau.

Digitized by Google

Digitized by Google

סלת למנחה

והוא

הקדמה כוללת לספר תרי עשר.

הקדמה ראשונה

מתוכן הספר וידיעת ענייני סגולותיו.

הספר הקדוש והטהור הזה אשר נשים לפניך, קורא מכובד! מתורגם ומבואר מלשון כיד ה' הטובה עליו, הוא מחלקה אחת מהחלק הקדוש הנביאים; ולהיותו כולל נבואות קטנות, לכן לספר אחד נקרא יחד, כמאמרם ז"ל (ב"ב י"ד ע"ב) תיירי דשתרי מיכנם. ונקרא תרי עשר מספר הנבואות ההן. הספר הזה הוא מלפני לפנים החכמות והמוסרים אשר ילמד מפי שנים עשר נביאי אל קדושי עליון; עת החל עם ישראל לפשוע ולמרוד באלהיהם, שכחו את אל מחוקקם, המירו את כבודו בלא יועיל, עזבו את תורת ה' וחקיו היטיבים, ללכת אחרות עקלקלות בתועבות הגויים אשר סביבותיהם, פרעו מוסר ותוכיחה, השחיתו דרכם ומעלליהם, והיו לזממה בקמיהם. ובשמד אל עליהם הקים להם בשעם בשעם את נביאיו אשר התניל עליהם מרוח קדשו והכין את לבבם ורוחם להתיצב נגד מלכים מזידים המתעים את העם, ולדבר להם דברים קשים ומרים. המה המליצים הקדושים אשר נבא דבריהם העירו והקילו את אנשי דורם מתרדמת החולת אשר נשתקעו בה, ויעדו להם מקצי הענוג המעותד לבוא עליהם אם יקצו את ערכם להיות במורדי אור, גם נחמו את העם בדבריהם נכונים ונעימים, כי יעוד ה' לשוב עליהם לטוב אם ישובו מדרכם הרעה וידבקו בה' אלהיהם.

הספר הזה יסודתו בהרי קדש, וקדושתו במעלה היותר עליונה, כמו שאמרו עליו ז"ל (מס' ידים) שהוא מן נחבי הקדש המטמטין את הידים. ענין הקדושה האלת ינתן מפני לומדים (א) מלד כללותו, כי כלו דברי אלהים חיים, פרי רוח הנבואה השופעת על נפש הנביא' שמה בפיהם את כל הדברים אשר יגידו אל עדת שומעיהם; אין בכל הספר הזה מלה או שות אחת אשר הוסיפו או שנו המדברים הטם מדעתם, כ"א כלו רוח ה' דבר בו ומלתו על לשונו. (ב) מלד פרטיותו, כי הוא מלא על כל גדותיו אמרות טהורות ולרושות מוקקות שבעתים, ורובי מליטתיו עמוקות ותמומות למאד, עד שיכבד על המקורא להגיד פתרונם, לחדד בחדרי מבטיותם, לדרוש לתוך שמק הוראותיהם, ולהבין היטב כוונת הענינים הנפתרים והמחכמים תחת כתר נפשיהם. וכבר העידו החכמים על הספר הזה, שהוא החלק היותר קשה בכל

Digitized by Google

סלת למנחה

ספרי תל"ך [1]). ואם מלילותיו קצי הפתרון הנה בלשונם המקורית, עלכ"ו תנצב העבודה על מתנגם ספר כזה ללעון לחצרת, למלוח בכל עת המלילה הנלוזה והמסכמת עם בונת המחבר, ולהריק תוכן המלילה מתקה ונעימותה מלעון ללעון עד שיהיה קולע לל הטעה ולל יחטיא. ונחנו מה כי נתהלל למלוח חדות החכמים ולהבין פתרונם ולנח עד קלם, ונחמת בילוקה ורעד גשנו למלחמת ההצתקה ההיא, ומעט כמנו לחזר לחתי החלונו למחמם נה יחים, לולי שמנו נה' מבטחנו כי הוא יורנו לת הדרך היצר; ואם ידנו קלרה, היל ה' תקלר למעול עוד גם ע"י קטני הערך כמונו. וגם יל המפרשים הגדולים היתה לחתנו, להורות לנו לת הדרך ולך נה, הנה לרבעה מטיבי לכת, רש"י, רד"ק, הרלב"ע והרמ"ז ז"ל. סוף דבר לנחנו לעזנו לת שלנו ועמלנו בסלילה נמרלה לדרוש ולחפש מעמוקי המפרשים ז"ל, לשקול ולפלפל בדעתנו לת היותר קרוב לל הלמת, ולעיין היטב בכל לחר עלה על רוחנו לחקר מדעתנו ולנחר הכל לי לחר נכתב מפורש ושום שכל נפי לחר תניב ידנו.

אמנם לחצר ברית כרתנו לבלותנו, לבלי התרחק בו יותר מדי, עוד נשלרנו ברגה מן הענינים הנלרכים מלל לחר ענן לל נתפלרנו, וביותר בענין הנבואה לחר לל רבים יתכמו לדעת לחמתה ומהותה; קלצתם תמנו, כי מטבעה לחול על כל לים, יהיה מי שיהיה חכם לו סכל, ולף מי שלל הבין ח"ש בידיעות רמות ונשגבות יוכל להתנבל, ורק לחר יבחר ה' בו הוא הקדוש [2]). וקלצתם שנו ברוחה לחשוב תועה על רוח הנבואה ולחלל קדש, בחשבם כי מן הכלל ניחה לבין לחר הסגלות הנפש השולות ומתנגדות מעלמן; ובעיניהם כל הסגלות שוות, הן מותן לחר נמלנו על ענינים לשודיים וזכליים, כמו מבלי שלמה ומומיהם, לחר המה תולדות הסבל החנושי, על נמוסי בני לדם נבוים, ועל נסיוני הזמן נוסדים, הן מותן לחר תכליתן מזהרה ותוכחה לחומה נכללה, ולמחוק יניעו להגיד מרחשת לחרית, מפעלות לליהם לחר יעשה מדעות ויסיס שמות כחלן להפנית ממלכות ולרומם גוי וממלכה. — ולמען העמיד על האמת, רחינו להקדים לך הקופל הנעים! חיזה הקדמות, לנחרולך מחלה לת סגולות הנבואה, ליכולה ומהותה - ת"ל נדבר מהנחמות המלילות הנבואה, ובזה נבל לחקור בפרשות על שמות הנבואה הנרדפים בעניניהם וההבדל שבין כלם; ת"ל נתור לחרי תולדות הספר, ומן חיי הנביחים חופן ממלכות הנבואתיהם, וסגנון כל ל' מהם, ונשוב לו לחקור על כותבי הספר ומשפטיו מי היו; ולבסוף נפן ונלך לדרוש לחר ידיעת המלילות והמקומות

---

[1]) יש תזת ידינו מכתב מהחכם הלדון פרופעסאר טיקסען בעיר רָסטָטק, לחר בשמעו לת בשורת ההצתקה ההיא נגדנו בדבריו הנעימים, ונתן לנו הלל ותודה על לחר עלה על רוחנו לעזרת ההגנה הזאת. וכה דבריו בקלור: „תשועות תן לן לכם, רעים מבלילים, רוחנו לגזת למלחמה הנבלה הזאת. ולבו לבריו בקלור: „תשועות תן לן לכם, רעים מבלילים, „מגיחי מנחה טהורה, על לחר העמסתם על שכמיכם עול העבודה הקשה, לתרגם הספר „החשוב הזה בלשון חזקנוי לפה ונקיה, ולעשות לרחשו לויח תן נכוחי הדברים הקשים הנמלחים בו. „בהערקתכם תיטיבו לתלמידי עמכם, בהסיר מעל עפתותיהם לשון עלגים המורגלת בפי „המורים לחר בלעגי שפה ובלשון מגומגמת ידברו לל העם הזה. ולף מפי הדת והחשובה הם „עושים כן, כ"ל הוח תנוחת ההכרעל המשופע, טורד מנהג יען נוזן מימי לבותינו הרחשונים, „עמי לשננו הקדמונים, לחר למדו לשונם לדבר נכה. — ואחם נודלי תלליחו במעשיכם. „חזקו והתחזקו בשד עמכם, ויהי ללהים עמכם!"

[2]) עיין ס' המורה ג' ל"ב.

והמקומות המזכירים בספר הזה במשנותיהם לנויהם, על הכל נרחיב הדבור בכי אחר מאן חלהים לותנו בידיעות החלה, אחר קבלתם לקבלנו מספרי קדמונינו ז"ל וקבלתם מספרי חכמי העמים אחר טרחו ויגעו בדרישת הענינים החלה. ועל כלם נתהוה לדבוק בקבלת חז"ל אחר על פיה חנו חיין וממנה לא נזוז. ועתה הקורא הנעים נפשה ונתקוממה יחד הלמודים החלה, אחר נסדר לפניך אחד אחד, דבר דבור על אופניו, לשעין תשוקתה עיניך בהשכלת הענינים, טרם נוחך לקרות את פנים הספר. והיו הכללים החלה לך לעינים, בלכתך עמנו להתענג בקריאת הכתובים החלה, ובהכרת עולם כח הנמוקה הסבוכה על רוח הנביא, כן לרומם נפשו מעלה מעלה, ולשעול ברעיונותיו, כן לעורר לב שומעיו וקורחיו, ולהעות רוחם לתכונות שונות ומדות מתחלפות.

מענין הנבואה בכלל.

אחת מסגולות המיוחדות לאחר נשתנו גם אבותינו בהיותם על אדמת קדש, היא הנבואה. מתת חלהים הוא לאחר חנן בו את עם סגולתו, והפליח לותם מיתר העמים לאחר על פני האדמה, להקים בתוכם לנביא שלמים נאמנה ודעת, זכי הרעיון, בקיאי הלשון, מובחרים בכחר הבינה לשפוע על כל מעשה טוב ורע, מתוקנים בכל מעלות ומדות, ומיכללים מיתר העם נשהיה וסריסות; לנביי רוח הקדש והקדושה, לניכי לב לעמוד ולהתיצב לפני מלכים ולהוכיחם על פיהם; על כנוד הדעשים החלה לא תמו, מגדולתם לא נסוגו לחור, ומאומתים לא חתו. עליהם נלחה רוח ה', המלבשת נפשותם את הקנאה קנאת ה' נאמת, המשוקת התפעלותם ותכונת לבותם, הנותנת להם לשון למודים לדעת לעות את יעף דבר, המנהגת כח דבורם בחופן נפלא ונשגב, עד שיוכלו להגיד התותיות לחור ולפרוש המקרים העתידים טרם בואם, כאי אחר רחתה עינם עין הרואה. והיה בעת אחר החל רוח ה' לעשם בנניח קדוש בזה, אז עמד מרעיד ומשוטם, ותבטלו הרגשותיו הגופיות ונשחר לבדו נבח השכל, מתנודד בחזיונו, לוטה ומניט המרחות החלהיות הנלבות מול שכלו, עד כי הניקחהו רוחו המתפעל בו להפיק זממו ולהוליח רעיונו ומחבושתו ע"י חמרות קלרות רבי העתין, ולהבר נפש ה' את אחר יעיש נפיו, ובמחבר בכתוב (עמוס ג' ח') ה' אלהים דבר מי לא ינבא! —

ואחה הקורא הנעים! פה נעמדה יחד בדרנו, נזכירה את הזמן הזה אחר חתה רוח חלהים מרחפת על פני מימי שכיתי עם ומליניו, להגיד לבני אדם רצון חל ועזות נורחותיו אחר יעשה בחרית הימים. הה! תרדמה עיניו דמעה, על אבדן הסגולה היקרה הוחת אחר היתה לנם עמים! נפשנו עלינו תשתוקקה ותהמה, בזכרנו כי נח עלינו כל אחר נבחו הנביאים החלה. אך ירחב לבנו ותרומם נפשנו, בחשבנו כי בחסד הקים ה' את דברו להניח על חבותינו את כל הרעה הזאת, כן יקים ה' גם את דברו הטוב אחר דבר ע"י הנביאים החלה, לשמחנו בימות עונה אותנו. גם בזאת נבין נהלל ותודה על אחר השיחידו הקדושים החלה לחריחם ברכה לבתוב את דבריהם על ספר לזכר עולם; גם בזכל התנחם מעלינונו, גם בזכל התענג עונג נפשי בעלעלנו לדרוש חכמה ודעת ולהתבונן נפשנו מנעימות דבריהם ושין ערך מליותם.

והנה בחקירה נכונה תצרך להתבונה רחבי הידיעות הנלרות לכל מתבונן על דבר מה, הפעין לדעתו על בוריו ומכונו. והמה הסבות הל', החומריות, הצורית, הפועלת והחבליתית.

Digitized by Google

סלת למנחה

ונבאר תחת תחת כי העניינים האלה טועים מאד לאוהבי דעת ומתראבים על כלל הנושאות והלמודים הנוגעים בענין הנבואה.

ובהיות שהתכלית הוא העיקר, כי הוא ראשון במחשבה ואליו פונות כל פרטיות הפעולה, לכן מן הראוי להתחיל הבאור בו.

תכלית הנבואה.

מלבד התכלית הפרטי, אשר הסתעף לו מדברי הנביאים לאנשי דורם, בהיותם מוריס את העם לדעת את ה', גודלים גדל ועומדים נפרן, יש רבו התסתפקים מאת ה' אלהיהם, כמו שאמרנו בימי שמואל ואליהו ואלישעים; גם הועילו לבריהם לחזק את לב המלכים בעת נלחם למלחמה נגד אויביהם, כנזכר בכתוב (מלכים ב' ג'); מלבד התכלית הזה נמצא עוד תכלית כללי לנבואה, והוא עצם התכלית אשר לתורה בכללה. ולמען העמיק על חמתת הענין הזה, נעיר מקודם על בחינה אחת נשגבה, שמענו ודע לך.

מעקרי החכמה, כי הבורא ית' משגיח בנבראיו אשר יכר על פני תבל, וכל מקרי הזמן אשר יקרו לבני אדם, הן לבלות החומה, הן לחיזיה, כלם שלוחי השגחתו הם, על פיו יצאו ועל פיו יבאו. והנה מצאנו רואינו כי בעת אשר רחתה מכמתו העליונה לחדש דבר גדול בחומה או יקים איש אחד או אנשים מיוחדים אשר מלא את לבבם נחשון לפניו, על ידיהם יפעול פעולות גדולות ונוראות, ובאחרת השגחתו יסך על הנמירים ההם ויעבנם למען יוכלו את כחם למלחמות רבונו ויוצר התכלית אשר כוון מחחת ית'. וכימים הקדמונים, בעת אשר חשך כסה ארץ וכל יושביה היו מוכים בסנוורי החולת ומסוקעים בעומקות שלילים ובקוליהם, הנה הראשון אשר נבחל בדעותיו מכל מנהגי דורו, והכיר את בוראו, והחיל מחשכי ארץ וקרא את בני האדם לעבודת האחד והוא דרכי מסכו וטובו, הי' לנביא הבינו, אשר לזאת נקרא בכתוב בשם נביא, כאמרו (בראשית כ' ז') כי נביא הוא. ולכן כאשר ה' בו ובזרעו לחריו להיות עומדים לנגד עמים ולבאר חפצי ה' ולדקותיו בקהל גוים, ע"י מלחותיו ונולחותיו אשר יעשה בקרבם לעיני העמים. ועל ידיהם תמלא הארץ דעה לדעת את ה' ליראה ולהתבונן לחוחו ולדבקה בו. התכלית הזה בכר הוחל להתחלם בעת אשר בחר הוליח ה' את עמו ממצרים ע"י משה איש האלהים, וילקח עזחו וגבורתו אשר עשה למענם מן רחו כל עמי הארץ את מעשה ה' כי נורא הוא, ואז נודע שמו הגדול בכל העמים, כאמרו יתרו עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים, וכאמרו (יהושע ה' י') כי שמענו את אשר הוביש ה' וגו' כי ה' אלהיכם הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת. וביותר בחר שם משה לפני בני ישראל את תורת ה' והקים ברית קדש בין ה' אלהיו ובין עמו; היה התורה, הכוללת חקים ומשפטים לדיקים, אלהיים נמוסיים ומדיניים, עליהם נוסדה הכללות החומה וחזק פנת יקרתם, וכמ הלוי אומר הקנון הכללי, והיו לנגיה לבני מופת לכל יושבי תבל, כאמרו (דברים ד' ו') כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים, מנחר ההיח שחנו חכמי עם ועם ונבוני דור דור, ועל יסודותיה המוקלות נבו גדולי החומות את דתיהם השונות.

והנה משה אדוננו לחני כל הנביאים, אשר ידעו ה' פנים אל פנים, ואשר השיג לרבי אל ושוכנו ורמעיו המתפשטים על כל יושבי תבל, זכר התכלית הנשגב הזה בתוכחתו האחרונה

Digitized by Google

לו מפי ה', רצוה נתת לומר, כמו שאמר (דברים כ"ח י') וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך, הוא הודיע לעמו, כי יקים ה' להם מומן לזמן נביאים וחכמים, לאחר יהושע דרכי ה' וימשיעו תהלות ה' נקהל רב, כמו שאמר (דברים י"ח ט"ו) נביא מקרבך מאחיך כמוני יקים לך ה' אלהיך. גם הניח היסוד למלילות הנבואה, והרחה מותם תכנית מאמריה ומחבות זכרוניה, בשירתו הנפלאה לאחר שר לעמו באחרית ימיו, ולאחר נה הודיע את כל המאורעות לאחר ינחו להם והמקרים לאחר יקיעוס ע"פ מעשיהם, כפי אשר רחתה עין מזיונו ותתן לה, הנה התחיל מלילתו בדברי מוסר ותוכחה, להניד לבית יעקב פשעו ולישראל חטאתו, וזן הדברים ההם נח ליעודי עונש, ולכסוף נשלח שפחותיו דברי נחמה ויהושע, עד שסיים ואמר הרנינו גוים עמו וגו'. וכמו שזכרנו כי זה הי' ויהיה לנגח מחבלית הפעולות הגדולות לאחר עשה ה' ויעשה לעמו, שאחרחב הכרת לאחתו בכל הארץ. ובעבות המלין הגדול הזה הלכו כל הנביאים, להלניח מלילות חזיונותיהם בחכונות מלילתו, ולנהל את מאמרי פיהם לרגל המלחה לאחר לפניו; ואם משה רבנו יפר את העם ויעד ענשם ובאר נחמתם ע"ד כללי, הם היו הפורטים על פיהם וברכו את דבריו והחזיקום בדבריהם. וחבלית מלילותיהם הי' תמיד התפשטות הכרת האמת ודעת אלהים בכל הארץ. אל הנקודה הזאת יפנו כל מגמות מאמריהם, דברי משליהם, וכוונת חזיונותיהם. והנו מה שאמרנו: כי חבלית הנבואה הוא בעצם חבלית התורה בכללה.

פועל הנבואה.

בהשקפה ראשונה נדמה, כי אין שם פועל הנבואה זולת הנביא בעצמו, וכאשר תמלא נפשו מרעיונות נשגבות לאחר תולדנה ע"י המוחנות השולות על זכרונו, אז יגיד הכח המיוחן המתפעל בו מרלות ממרלות שונות, לאחר יחבר המלין או הנביא בסימני התיבות והמלות והמאמרים ע"פ חקי המלילה וסגולותיה. ואולם אם גם לא נוכל להכחיש זה מלד לאחד ר"ל שהנביא יחתם נבא הלילה, למאזל בעצת שומעיו בדלונו ולהטות לבבם לכל לאחר יחפון, וכמו שנאחר להלן; מ"מ ידענו ג"כ, כי המרלות לאחר יחילנו לנגד עיניו, אינם תולדות הלבל, ולא תולדות הסיון, בהיות שבני הנחות החלה מטבעם אינם מתפעלים כ"ח מהטבר או ההוה, לא מהעתיד או הנולד לאחר זמן. ולאחרי כי ראינו שהנביאים ע"ה ידברו על העתיד, ופעולת דבריהם יופלת לפרטים, לבאר ולגלות את הנולד במקום וכזמן ובנוף, כאשר (חנקוק ג' ב') כחוב חזון ובאר על הלוחות למען ירוץ קורא בו, (עיין בחור שם), וגם דבריהם מכוונים ומסכימים עם העשוי המכוכר שם; אין ספק כי השועל האמחי בנבואה, הוא השם יח', המשפיע את רוח קדשו עליהם והמאיר עיני חזיונם לראות את הנולד ולהגיד החותיות לאחור, לאחר לזה יוכה נאמת שם חזוה או רואה וגם שם נביא, אם גם שהנחתו הרחצונה על המדבר בקהל עם ומשפיע דברי תוכחות, נכל זאת נרוב הזמן כללו בשם נביא ג"כ הורלת המגיד עתידות [1], כמו שכחוב (שמואל ט' ט') כי לנביא היום יקרא לפנים הרואה. ואל תקוה ממני הקורא הנעים! שאשאר לך, איך ונאיזה חופן יפעול השם ב"ה בנשם הנביא, עד שתהיה

עלולה

[1] ובפי ההורלה היתה חנות הפעולה שם בנין נפעל, בנחינת שהרות פועל במשנותיו ודעיונו ויהיה הנביא נפעל נגידת; שם בנין התפעל, בנחינת שהנביא יכין את עלמו לקבלת השפעת הנבואה.

סלת למנחה

עלולה לקבל המרות הדומיות הלזה, והתועדות העתידות טרם תגלנה, כי זה הענין הוא מן הנסתרות אשר הם לה' אלקינו, ועל כיוצא בזה אמרו ז"ל במופלא ממך אל תדרוש, במטמוסה ממך אל תחקור, במה שהורשת התנון. ודי לך הקורא המשכיל במה שרמזתי לך לשעלה מתנאי הנבואה, שיהיה הנביא בעל שכל זך ונקי, ויכין את עלמו ע"י מדותיו הטהורות ומחשבותיו היקרות להפעליות הקדושות כללה, ויהיה תמיך לב נגבורים לדבר נגד מלכים ולא יגוז, ולא יחת מגבורתם. או תי תעבור עליו רוח קנאת ה' לבחות ורוח ה' לנחתהו, והיא ממחתהו להתפעל נאחד מהענינים אשר הוספע עליהם מאת המשפיע העליון, אם להוהות, או להוכיח, אם להבות בשבט פיו, או לרפאות שרוח נדיבתו.

צורת הנבואה.

באשר הכין הנביא ע"ע להתפעליות קדושות וטהורות, ע"י שהתבודדו רעיוניו ושוטטו מחשבותיו בענין מה שהיה חפץ לדעתו, והגיע אליו שפע הנבואה לדעת פרטיות הדבר, עד שהיה הכח ההוא מושל ברוחו להעלות בנפשו השגות שונות ולגייר נפשיונו ממונות מתחלפות, אז היה ניד הנביא לספר המרלות וההשגות אשר ראה והשיג, ולפעמן אומם ע"י המלות והשנוים אשר יוליך מביו; אך נאופן שישמור מולך שפתיו להיות דבריו מוסכמים תמיד אל מרלותיו והשגותיו הנפשעות בנפשו מהמשפיע העליון ב"ה, וזה הוא מה שזכרנו בתחלת דבריט: כי אין בכל הספר הזה מלה או אות אחת אשר הוסיפו או שנו המדברים ההם מדעתם, כ"א כלו רוח ה' דבר בו ומלתו על לשונו; לא שהיו שומעים הדברים מהפי יח' [1], כ"א היו בתחלה נתבונת מקבלי השפע, ואח"כ השתמשו הם נמחשבותם נמליצות עלמם ובדברים אשר רגל על לשונם. והיו נבדלים זה כל אחד כפי כחו ומעלתו, כנודע שסגולות המליצה אינן שוות בנפש כל מלין, רק יבדלו נמדרגותם, כי לזה השתלמות יתירה מלזולתו, ולכל אחד דרך מיוחד, אם כפי התכונה הטבעית אשר לנפשו, ואם כפי תנוך מולדתו ומוצאי למודיו אשר הזיג מנעוריו, ואם כפי מקרי יקומיו עם הזמן והמקום אשר בו והעם אשר הוא יושב בקרבו.

אמרו ז"ל (סנהדרין קף פ"ט) סנגון ק' שולה לכמה נליתים ואין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד. כונת דבריהם מתנלרת היטב מכל מה שזכרנו עד הנה. כי ע"פ מה שהקדמנו (חכלית הנבואה) שהנביאים ע"ה הלכו כלם בדרך אחד, הוא הדרך אשר נגלה להם מפי מרע"ה נתורתו אשר כתב על פי ה', ונתן נה לפני בני ישראל נרכות וקללות, דברי מוסר וחוכחה, ודברי נחומים וטובים, נדרך הזה ילכו כל הנביאים הנלים אחריו, על ענר פניו ילכו, לא יסנו נלכתם, ורוח אחד להם; לכן בענור ההשתתפות הזה אשר לכולם, יקרה לפעמים שבני נביאים לו יותר פנגו בעניני השגותיהם ובדברי מליצותיהם זה את זה, ולו ושתנו זה מזה, והשתמשו האחרונים בדברי הקודמים להם. וזה כונת אמרם ז"ל סנגון אחד עולה לכמה נביאים. לאמנם נהיות שכל ק' מהנביאים תבונה אחרת לו, כפי מלנו הפרטי וכפי מעלות יחיעותיו, וכמו שנאמרנו, לכן לפי לפעמים שבני נביאים יבינו כל דברי הנבואה ולקיה בסגנון אחד, מבלי תוספת נאור ושנוי דנרים. וזה כונתם ז"ל במאמרם ואין ב' נביאים מתנבאים בסגנון אחד. והמשל בזה הענין ימלא הקורא המשכיל הרבה בדברי הנביאים, ואין לנוך להזכירם, וכבר הרנו המפרשים לדבר בענין זה.

הכלל

---

[1] עיין תנחומא ישמ"ר מ"ט.

הכלל העולה מדבריהם, כי צורת הנבואה משתתפות ומתאחדות באיכיתם, והשנוי אינו אלא בבחינות כל אחד מפרטיה. ונמצאך מזה הוא (א) שהנביאים כלם נדברם על הזמן העתיד לת דברו כ"ת על דרך כלל, ואין נביא לפרטו ולהגידו, לאחי יהיה הזמן הזה, רק השתמשו במלות סתמיות וכלליות, כמו והיה באחרית הימים, בימים ההם,ביום ההוא,ודומיהם; וזה בהיות שהתיחדות הזמן והגבלת פרטיותו הוא נגד טבע הנבואה השמורה והעוכה על שמותיהם, כי מדרך הנבואה לפרוש מסך על פני תמרותיה, ומקדושתה לדבר תמיד בדמיון ותמות, ומסגלותיה להלביש ולחפה כל ענינים בנגדי מחלטות המשל והמליצה, לאך פעולתם כללית ולא פרטית. (ב) שכל דברי הנביאים עדוכים ומתוקנים ע"פ גדרי המליצה והחלה, כפי אשר תתפעל נפשם בעת הנבואה, אם לשבח, אם לתחד, וכפי שלם תשוקתם לעורר נפש השומע ולהוליך נה העדה והשתמות, או תקוה ונטחון. ד"מ בעת אשר יעלה על רוח הנביא לקרות רעה על גוי וממלכה, יבוא בדמיונות מתוארים לעורר יגון,על יגון ולהוליך את שומעיו מדמי אל דמי; הארץ תעוב מאלהיה, ואהי לשלל לאויביה, תרבן ושממה כגל עריה יקוננו, ריח ומחסור יושביה ינחלו, נוח וקלון תניחי ישבו, וכל הגדות והחלות הנודעות לבני אדם מתאחדות לנח על הארץ; פני השמש קדרו, הירח לבין מראהו, מיסדות תבל תמוטנה, הכוכבים נמשלותם יתגעשו וירדו מגבהם; כל גיא ימלא מחללי רעב דבר וחרב, והנשארים בעם ילכו שבי לפני טויב. ובעת אשר הנביא יוסיף ליעד תגינה וחסד, לז רוח־קן ונדיבה שפוכה על שמותיו ומדברו נאוה; יוליך רגלי המשכר על ההרים השומעים לבשר טוב ולאמר כי נח עת לחנה, פזורי העם יקבץ ויושיב לארץ אחוזתה, שמחת עונה ואושר תכסה פני תבל, מרחשי ההרים יטוף מתק והנעמות תלבנה דשן ושמן; הלבנות יתקדנו ונסו יגון ואנחה, מנוחה ושלוט יפשטו על פני כל הארץ אשר היה כיארן למלי יושביה; אף מיות השדה ישלימו ביניהם ובלי מחשית יהפכו לכלי נרגם. כל אלה ידעו הנביאים ע"ה לסדר ולהעריך בנעימות דבריהם ובכל מליהם. (ג) ולמען העניע העניינים הנשגבים בנפש שומעיהם, המליצום על מתכונת הספורים הנפלאים והפעולות הנוראות הנודעות בחומה מימי קדם, כמו יציאת מצרים, בקיעת ים סוף, מתן תורה, מפעות המדבר, כניסת הארץ, מלחמות דוד ודומיהם; ובן בהתנבאם על אחר התקומות לקחו למשל המעשים הגדולים הידועים מקורות העמים; דוגמתו תמלת כמ' נחום אשר נפח על מפלת אשור וחרבן נינוה הרשעה נימי סנחריב"נקפל כיזוע ויירידו בספורי מרכבו לקומים ממפלת אשור וחרבן נינוה הרשעה נימי סנחריב"נקפל כיזוע לקורל בספורי העמים (עיין נחום ג' ו' ז' ח' ט', ובאור שם). (ד) וים אשר השתמשו הנביאים בפעולות הטבע המפליאות את רואיהן, ולקחום למשל ולדוגמת בספורי נבואותיהם. וכמוהם תמלת הלבנה. (עיין מיכה ז' ד', חבקוק ג' ט' ובאור שם).

אלה הדברים אשר התמדו גם הנביאים כלם בנחיות מיכות הלזרה. ועתה נעיר גם על לחוה מופני ההבדל שבין נבואות הנביאים בחינת כמות הלזרה. והם (א) ההבדל מלד המיגע והתכונה. כגר רמזנו לך, כי התכונה נופל להשתמש במליות יקרות ובשבות לזנה שוה בכל לדם, פ"ח תשתנה לפי מזג הטבע ונטות הנפש שלכל א'. ומזה ההבדל המצוי בין הנביאים, בן בחינת השגותיהם וחזיונותיהם, בן במוצאי מחשבותם ותין ערך מליותם; פעם יזדבר בדעש ורגז, ומליותיהם בהמות גליש יהמיון, ופעם במליצה רכה ועגוגה ימליצו, ותמרותיהם בטל נוחלת. אלה יקבלו בדבריהם וידחקו הפעליותיהם זה בזה, ואלה יחזיקו

Digitized by Google

פה יתריכו לזון; לזה יקל עליו כפי עומק דמיונו להמליח תתרים ונכדים, להכניר מרחות ממרחות שונות ולהחליל תותם זה על זה, כמו שמצלנו בנגוחות הושע, וזה ינהג למכותיו בנכדות, ומרחותיו דלות וכחושות, כמו מגי ומלחכי; זה יגייר רעיוניו בתמונות מזהירות, וזה יתאר השגותיו בסדר והמליצה הנפגמה, כמו מיכה וחנקוק. וכמוהם ישתנו הדרגה בעניני המרחות הפשוטות והמורכבות. דוק ותשכח. (ב) ההגדל מלד הנושא. כי בהיות הנגוחה על ישראל ויהודה, אז יחס לבד הנגיח ותגבר התפעליותו למאד, מרוב התחכם הטבעית לאדר לו עם עמו וארץ מולדתו, לבן כל מליצותיו הן ביתר עוז ותקף. למען בהנגלו על אחר התומות לאדר אין לו חלק בהם ובנחלתם, אז תמעטנה הרגשותיו ותחלשנה הפעליותיו, ויפסד גם מתק ההתלבות ותומן הפעולה במליצותיו. (ג) ההגדל מלד תומר הענין, הה כי סוג הנגוחה יחלק לכמה מינים המתחיים בעניניהם, ולפיהם ישתנו גם מתאריהם. והנה נזכיר לך תרגמה מהם, ויהיו לך למשל ולדוגמת על האחר. (א) מוסר והוכחה, תוכן עניניהם מזהרה ועוצ לחוטאים, ותקוה טובה לצדים; לפס יתחה מליצה תוקה בתקף ועוז, מלייות המעמד הרע המסובב מכל חטא ורצע, ומעמד ההפלתה המעותד ליאר הולך. (ב) מראות ומשלים, הם המה תתרים דמויים וספורי ליורים מזיוניים, עלוליס יותר לדבוק הפשטי, לאדר רבו בו הכתורים ומעטו בו המליצות. (ג) קנה ונהי, על תגדון הטובה והסרונה, נמלצו על מתכונת ערך אוה ומליצה יקרה, מעוררת התמלה והרחמים. (ד) דנה והלל, על הטוב והחסד לאדר שנו להיות מלת התוכן והמטיע, נלותים אל החלק היותר נעים ונשגב במליצה זה הוא השיר והזמר לאדר יגביהו עוף על כנפי רוח המלין, ועל תנרת מליצתו יאצו מדגרתם. (ד) ההגדל מלד הזמן. הה כי לת במליצות הנגיחים הראשונים, מליצות התאחרונים בזמן; הראשונים היו בעת לאדר התומה היתה על נפי מרומי קרת התובר המדיני; שלוה ושקטה, עוד לת נבנע רוחם ולבם תחת ידי הקסים, התכמה והדעת הרימו ידם, והלשון היתה על מתכונתה, לבן גם רוח השירות והתפשית מתוסמת על מליצות המדברים; אבל התאחרונים היו בעת הגלות והשעבוד, הלרות והתלאות הנגיעו לת רוח בני החלם, ונענבות לבם רוח נגיחה תעבור גם על לשונם, מליצתם היתה נמעמד השפלות והכניעה, וכל מראיהם ותויוניהם היו בסתר התדרגה. (ה) ההגדל מלד המקום, ונגלל זו ג"כ ההגדל מלד התוכן והמלב המיוחד לאדר לכל נגיח ונגיח, כי ידוע מסגולות הנפש כי העניים הלבה יפעלו מאד בנפש, ויתחקו בה כל כך עד שנבל פעולות החלם לאדר יעשה, יוכר מכנו ומעמדו, ולבן גם מליצה התתעף השוני בדברי הנגיחים ומליצותיהם; ד"מ הכהן העומד לפרש לת פני ה' יחוס תמיד מאות קדושת ונשגבות מהשקפת, המוצא והלרון, וכן האר הרוחה לת פני המלך וגדוליו, ייפה מליצותיו מתמונות יפות ונפלאות לאדר הורגל לראות בחצר המלך, לת כן הרועה, מראותיו יהלוהו על תלמי שדי, בין נחלים ובנקים, ועדרי לאן ונקר יתנו סביב לזעזועי לבו, והם יעלו תמיד לזכרון לפניו. (עיין עמוס ד' ה' ובאור שם).

הוצא מדבריו, כי מגדרי הנגוחה ותגיחים, שתהיה מוגבלת ומגדרת בנביא מצד אל צד, ר"ל מלד שהוא המקבל, ומלד שהוא המתן; מצד שהוא המקבל, כי אין נבא הנגיח לעלות במעלות הנבואה יותר ממה שהוספע עליו מה. ומזה יבדלו נפשות הנגיחים בפשות ויתר לפי מדרגותם וחכות השגותיהם. והגדול שבכולם הי' משה רבנו ע"ה, כמו שהעידה עליו התורה ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים כידוע. שתיבת פנים נופלת

גם על פני הכלל וההצנה. ויפה המליצו חז"ל במאמרם שמרע"ה לא נתה לעין מעולם נגועה בלילה שנאמר ביום דבר ה' אל משה. העירו בזה שנגועתו היתה תמיד זכה וברה בעצם. — מצד שהוא הנותן, ר"ל שהנגיעה בהוליכו את נגועותיו מן הכח של הפועל ע"י השכחת והדבור למען הניעים להלצים רניס, כמו שכתבנו, עד שעמה רבנו ע"ה הי' ג"כ בחו גדול במליצה יבלו הנגיעים הכלים רניס, חה שרמז הכתוב לא כן עבדי משה וגו' פה אל פה אדבר בו ומראה ולא בחדות. —

והנה נעמור שתי הדרכים המיוחדים התלה זיע לנגועה, יפה לך משפט לדק בענין שתי הקדושות המיוחסות לנגועה, תאר זכרונם בתחלת דבריו. ותנין ותשכיל ג"כ ההבדל העצמי זיע בין רוח הנגועה לרוח הקדש; כי אף אם שתיהם מסוג אחד וגדרם ההאמצות בה הנעשה להוציא ציוריה, המעשיירים בה פנימה בהסתכלות העהיד, מן הכח אל הפועל, כמאמרם ז"ל היה תכם הרוחה את הגולל, מ"מ הכלל גדול יש בין שני הכחות התלה ורחוקים זה מזה ברחוק מזרח ממערב. והה כי רוח הקדש, והוא רוח החכמה זיע נלב המשכיל השלם המעורר את נפשו לו להגיע לתמרי דעת, לו להורות מוסר השכל, לו לספר נשגב הלדק והחכמה ונגועת הרעש והשכלות ולומיהם, הוא נשען על משענת השכל החמודי ועדות הנסיון, להוליך מתוכם תולדות נכונות ולמודים נאותים; והנה זה הנטוע בנפש האדם הוא בשאר הכחות הנפשיות שאינן מוגבלות בטבע, כ"א נשארות לאדם להשתמש בהן כפי רלונו ובחירתו, כמאמרם ז"ל ונעשה כמעין המתגבר; גם יש בידי החכם הזה להרחיב דבריו ולקיים ציורי לבבו ע"י טענות ומופתים שכליים, כפי מה שיובה האדם להיות נאזר בידיעות רמות ונפשו מסוגלת לתפרי השכל ודעת. ובהיות שהכח הזה הוא כח טבעי תאר מן המלהים נו את האדם לתועלתו ולתועלת החברה התנושית, לכן הוא תמידי ולא יפסוק לעולם מן החכמים התמתיים והלדיקים השלמים הרחוקים לו. לא כן רוח הנגועה תאר פשקה מיום תרות בנו תף מלהים, היה היתה ענין מלהי זרויה לבד על היותה צרידים ויחידי סגולה הנבחרים מאת ה' להגיעל עליהם מרוח קדשו לתכליות נאצלות, והיו הצרידים ההם נבנעים תחת ממשלת הרוח הזה, עד שלא יכלו לחות דעתם יותר ממה שנגלל עליהם ממרומים, וגם כל מוכן שבחושיהם הי' תמיד תניע בשטון סתום וחתום, כמו שכתבנו. והתבונן נמה שאמרו ז"ל בזה הענין (בבא בתרא) מיום שחרב בי"המק נטלה נבואה מן הנביאים ונתנה לתכמים. ומקשי לעו מכם לפו נביא הוא? (כלומר לתרי שהתכם והנביא משתוים בגדרם, מה זה שהוסיפו עתה לתכם יותר ממה שהי' לו מקדם?) ומשני תצ"ם שנטלה מן הנביאים, מן התכמים לא נטלה. (ר"ל לא שהוסף מעומה לתכמים, כ"א לף אחין עוד נביא ואין חזון נפרן מה', מ"מ בח התכמה עדן נשאר לתכמים, ובכתב אז בן כתם עתה) ומסיק ותכם עדיף מנביא. ומתבונן מדבריהו. —

חומר הנבואה.

המלות והתיבות וסדור המאמרים וחבורם תאר יעשה בשם הנביא לגייר נמו את רעיוניו ולהחזיקם בלב השומע, עד שיפעלו בנפשו לותה הפעולה תאר היתה בנפש הנביא עלמו, זהו מה שנקרא חומר הנבואה. ובכר זכרנו (בורת הנבואה) שהנביא יעשתה בכח התלילה להבניס דבריו ולקיימם בנפש השומע; וזה בי מפעולות המליצה לעורר את בחות הנפש ולהוליך נה

Digitized by Google

סלת למנחה

ההתפעלות הנרמה בלמלעות ההרגשות המתרוממות מזה בלמלותה. ולמען תנין למתת הענין הזה לריך להקדים לך הקוף הנעים! ענין מיוה דרכים מדרכי הנפש, ומזה תעמוד על ההבדל שים בין הדבור השכלי וההגדה הפשוטית, לדבור המלילי והתפעלות. הטה אזנך ושמע!

הבורא ית' אשר מנן את האדם דעה והשכל, ורלה שיקיע האדם תמיד לשלמותו ע"י ההבנות והנחיות שיגיע מן הדברים אשר מולה לו מסביב, ושיכיגם לנולתו, נתע בנפשו שני כחות הפיגים להיות נאזר נפש נפעדו על משעול הנחיגה. וזה השכל והדמיון, אשר לכל אחד מהם מדה מיוחדת ולרך מיוחד שיתמש גם האדם להשיג מנוקצו.

(א) **ההפשטה וההגשמה** (דיוש אבסטראקציון אונד דיוש פערגעגענוויאָרדיגונג), כי מדרך השכל להפשיט הלורה מהחומר ולהציגה ערומה לעיני הנפש, נאופן שתשיג אותה בעין שיגיע החוש את החמריים; נגד זה הדמיון יגיים את הלורה ויעשה ממנה נוף פוגל או פעול הנופל תחת החוש.

(ב) **הכללות והפרטיות** (דיוש אלגעמיינהייט אונד דיוש אינדיווידואַליטעט), וזה שהשכל יקנן הפרטים והפיטים ויעלם על השגה אחת כללית; לעומת זה הדמיון מתיר את הכללי ומרלה את חיצוני ופרטיו לחוד לחד.

(ג) **החלוקות והתלמות** (דיוש אידעענטיטעט אונד דיוש עהנליכקייט), וזה כי משפט השכל להשיג למתת הדברים ע"י שיכיון ההכמה הפנימית שנין ליוכי הנפש להדברים אשר מולה לה, וקשור ההשגות יחד ע"י ההגה והמסונג (קוואַליטעט); ולעומתו הדמיון יעמול לחפש ההכמה החלונות שנין העניגים והשתפותם יחד במקרים ולדמות דבר לדבר *).

הן

---

*) חכמי המעשהפיזיק הרגו לדבר על חקי החלוקות וההכמה; והכלל העולה מדבריהם הוא, כי נהפגה אחת מקורית (אורבעגריף) וכללות הזגות רבות ונקבות יחד לגייר מהן משפט מה ולהוליד ממנו הקשים למתייס, נאופן שהשכל יעלה בהשכלתו ממסוגיו לחכמה ומהחכמה ליסוד או עלם המליות, ומהיסוד לחכמה רחגונה, או סנת כל הזגיות. ולזה הגיעו גדר האמת בהחכמה, ר"ל הכמה פנימית שנין הדברים, ושמו יסוד השוחר (דען זאַטץ דעם וויסענס) שפרוכם) למען נוהן נהכרת האמת והשקר נגחינת העיוני, השלימות והבלתי שלימות נגחינת המעשי, והטוב והרע נגחינת המדותי. וכן הדמיון נהתפעלו מהמוגשים ומערך הלטרפותם יחד יעלה ג"כ נהדרגה מסודרת ממסוגגים לסנות ומעלולים לעלות, ע"י הכרת ההתלמות וההשתפות שניהם. ולזה יונע נדר הדמיון בהיופי והשלאה (דעם טענען חוגד עראַבענען) שעלמותם הוא ג"כ הכמת הפרטים הנשתנים לחקדות כללי. ויסוד המחלף (דער קאָנטראַסט) הוא למען ביחן בהכרת הנאה והמגונה נגחינת המוגים. על היודיעה הזאת נוסדו החקים נמלאכות המליות והמליות (דיוש ליעדענדע אונד בילדענדע קינסטע).

והנה נאופן העניגים הללה יצא לנו ההבדל החמתי שנין פעולות השכל לפעולות הדמיון; והוא (א) השכל יושג עלמות הדבר, הדמיון לא יגייר כ"א הסקרה וערך ההצטרפות. (ב) שלימות השכל באמתתו שלימות הדמיון בובו. (ג) כל משפט שכלי* הוא מוחלט בללי, ר"ל שהוא שוה לכל נפש נעלת שכל יאר, יהי' מלוה עם שיהי'; התפעלות הדמיון הוא רק הסכמית ויחוסית, ר"ל כי תחתום נכל עם ועם לפי ערך ההרגשות ויחוסי הזמן והמקום ושאר מקרי יחוסיהם. (ד) עלמות הדבור השכלי הוא הרחבת הדבורים ובאורם ע"י מלות ויחוסים רבים, עלמות הדבור ההתפעלותי הוא קולר הדברים וחוזק העניגים.

(ה) מעלה

Digitized by Google

סלת למנחה

הן אלה קלות דרכי הנפש אשר ידע המשכיל להשתמש בהן מדי לחתו בתיבות השכלה והבחינה, ומהן תשתעשע תולדות נפשנות, ועליהן נשענים יסודות הלשון ודרכי ההקשה הידועות לבעלי הדקדוק וההגיון.

והנה בשתי עמדו לנגדי המלילה על הדרכים האלה שבנפש, התאמצו להוליך מהן תועלות רבות לעניניהם, והשתמשו בשתי מאמרי המשל והדמיון (טראפשטע רעדענסארטען) דרכי המין והמספר אשר אפס קציהם נזכיר הנה. (א) מפעולת ההשוואה והגישמה שזכרנו הוליכו עניני המשל בהתחלפות העלמיים נמקריס, והסבות והפעולות אלה בחלה. והס: (א) השמוש בסבה הנראית תחת הסבה הנסתרת, כמו בועת אפך תאכל להם (בראשית ג'). (ב) השמוש בפעולה הנראית תחת הפעולה הנסתרת, כמו בערב ילין בכי (תהלים ל' ו'). (ג) השמוש ביסוד הנגלה תחת היסוד הנסתר, כמו אצוה את הארב והרגתם (שמות ט' ד') (ד) השמוש בהסבוב הנגלה תחת הסבוב הנסתר, כמו וכתתו חרבותם לאתים וגו'. (ישעיה ב' ד'). (ה) השמוש בפעולה הגשמית תחת הפעולה הרוחנית, כמו לילה לכם מחזון וגו' (מיכה ג' ו') וכן משל החשך בצרה והאור בישועה ודומיהם. (ו) השמוש בהארים גשמיים תחת הארים רוחניים, ומזה כל תאר נשמי הנמשל בנתוב על ה' ית' ופעוליתיו. (ז) השמוש בהתחלפות הזמנים, הענר בעתיד והעתיד בעבר. (ח) השמוש בהתחלפות הגופים והמינים הנסתר בגוף והגוף בנסתר, (עיין מיכה ז' ג', ה' ז', נחום ז' י"ז, הושע ה' ג'). (ט) השמוש בהדומם תחת החי (עיין הושע ז' ג', חבקוק ג' י"ז). (י) השמוש בהתחלפות המקרה בעצם, (עיין מיכה ז' ה' וכאור שם, חבקוק ז' ג', ג' ה').

(ב) מפעולת הכללים והפרטים שבאלו למעלה הוליכו עיון המליצה להשתמש בחלק מן הכלל, וזה נרמות השלין לדבר מדבר מכלל פרטיים רבים, אז יקחו לפעמים בחד מן הפרטיים הכה הנכר ע"י עלמותו או ע"י מקרי תכונותיו ופעולותיו אשר יכון אליהם בעצם ולחצונה, ומזה ידע השומע או הקורא להקיש על הכלל כלו. והנה הוא על מינים שונים. (א) בבחינת העצם לבד, כמו יצא חתן מחדרו וכלה מחופתה (יואל ב' ט"ז), כסות רמעה את מובח ה' (מלאכי ב' י"ג) ומזה המין להשתמש בשם הסוגי כמו מה נאנחה ההמה (יואל ז' י"ח). (ב) בבחינת מקרה הפעולה כמו אפרים תחת ישראל, ירושלים תחת ארץ ישראל, וכן שמים וארץ במקום צבאיהם. (ג) בבחינת מקרה האיכות והתכונה, כמו צלמות המורה על כלל תכונת הנ"ש לחרי המות מלד החלק החומרי שבו: צרור החיים, המורה על כלל תכונת הנפש הנשארת לחרי המות. (ד) בבחינת האנה כמו ביח תחת אנשי הבית, ארץ, עיר, תחת יושביהם. (ה) בבחינת הכמות והמספר, להשתמש במספר קלוש תחת מיעו קלוש, כמו מספר שבע, עשר הנהוג בדברי הקבלה. ומזה המין השמוש במלת כל על חלק גדול מן הכלל, (עיין יואל ד' ב'). (ו) בבחינת מקרה א' מפעולות העצם, כמו בעל בנף, חומך שבט, מגיש מנחה ודומיהם. (ז) השמוש בשם עצם פרטי תחת שם כללי או סוגי על צד ההשאלה, וזה בהיות שהברטי

המיוחד

(ה) מעלת הדבור השכלי הוא יתר באור, מעלת הדבור הדמיוני הוא יתר עז.

(ו) השכל הוא קודם במעלה, הדמיון קודם בזמן. ויש לדבר עוד בענין הזכרון הזה, ואין פה המקום להאריך. ונפ' יסודות הלמוד אשר יעלנו להוליך לאור נתיב הדבור בזה ובנגד התועלת היוצא לנו מהבחינה הזאת בעניני המנוך ובסדר הלמוד הראוי.

במיוחד ההוא כנר נודע שהוא בעל הסגולה המבוארת בעת מלאת המדבר. ד"מ אם נקח זה שלמה למשל ולדמיון על האמנה בכללה.

(ב) מפעולת האחדות וההסכמה יצא לבעלי המליצה ענין המשל והדמיון לאחר שהשמעו בו בקופנים שונים, לדבר מסגולת דבר ד' ע"י תלרים מיוחדים ודמויים מוזנים בזה או יזועים מוחלטים בטבע ובמלאכה, בנתינת ההתחדות וההלטרפות זה בין הנדמה להדבר הנדמה אליו. ולזה יכיירו מוצני שבל בלורות ותמונות גופניות, עד שיתפעלו בנפש השומע ויהי' נידו להסיג בונת המלין ולרדת לסוף דעתו ולהניח פתרון דבריו. והנה הנפיחים ע"ה השתמשו במשלים ודמיונות בחלה לחזק את דבריהם ולעורר הלבבות. ולזו הן. (א) משל דמיוני (גלייכניס), והוא לאחר יעלה על לב הנפיח או המלין לדמות דבר ד' בלתי נודע סגולתו לדבר אחר הנודע בבר, אם בגמותו או בתיכותו, כמו בכוכבי השמים לדוב, כרחוק מזרח ממערב, ודומיהם הרבה. (ב) משל מופתי (זיטבאל), והוא בדלות הנפיח לעורר את שומעיו על ענין מה ולחזק בדמיונם את תוקף הענין הזה, יפיג בעיניהם גדולת הדבר ההוא ע"י ספור מעשה מיוחד המעשה לו או על ידו, עד אשר ידמה להם בחלו רלו בעיניהם ממש והבינו הדבר הזה בחוש, בהיות בונת הנפיח בחמת ה' הדבר לאות ומופת על הענין המבוון מאתו, ומזה הענין הוא משל הזונה בהושע, והליכת ערום ויקח בישעי' ודומיהם (עיין באור הושע ז'). (ג) משל טבעי, והוא לקיחת דבר ידוע מגדולו הטבע ונפלאותיו, למשל ודמיון על מקרה נורא אשר יבא הנפיח לגיעד על ענים ומדינות, וכן לתאר ע"ל הדמיון תבונה נפשית והרגשה פנימית במעשה הטבע הדומה אליה ביופיה ונפעולתיה, כמו דמיון החימה בחמך, והגיל בשור. (ד) משל מלאכותי, וזה אם ידמה הנפיח תבונת הלב והתפעליותו לענין יזוע במלאכה, כמו משל הסחת הילד ופחויו במעשה הקופה, בהחש התנור וליצת הנפח על אשר יחמץ, הנזכר בהושע, וזה הסיון מהמשל יבאו בו לפעמים מלמרים ומשלים ומעשים שונים מקופני המלאכה שהיה לאשר כל ענין מהם מורה על ענין מיוחד מהמשל המבוון בו. (ה) משל חזיוני, לספר במלאכה אשר רלה הנפיח בענין מזיונו ובוון בו על ענין מה הנסתר מחת כללותו, כמו מרלות יחזקאל ודומיהם. ובזה הסיון מהמשל יבאו לפעמים עניינים שלא בוון בהם הנפיח בעצם ירמיהו, כ"ש המה לבד ליסות המשל ולהשלימו (עיין באור זכריה ד' ו'). (ו) משל חדותי, והוא מלמר מתוס אד הרעיון, (עיין מנקיק ב' ו'). (ז) משל מוסרי (מעטענ) והוא מלמר קצר בולל משפט וגדר בללי אשר יבא המלין להסביר מבמה פעולות בסיוניות, נמוסיות ומדותיות בחלם, ולהבניס מחת גדר אחד, בדי ליסד עליו מוסר השכל משורר המשתבה ומחוקה בנפש, במו הנה עוללה לא ישרה נפשו בו וגו' (מנקוק ב' ד' עיין באור שם).

והנה מבלעדי הענינים שזכרנו עד הנה מסגולות המליצה אשר יבאו המלין לעורר את בחות הנפש ולמשול בדעיונה, בנתינת היותם בלם תולדות הדמיון ונלוחים להבניס תוסם בנפש המקבל, עוד יש סבות ודרבים שונים בהנה ובהנה, מסתעפים מסגולת היופי שזכרנו למעלה, אשר השתמשו בהם הנפיחים ע"ה במליצותיהם, להיותם עלולים להרבות ההתפעלות ולעשותה יותר גדולה וחזקה, בפי טורך הענין, ע"פ דברי המליצה הבמה. והנה נזכיר לך קלחם, והם (א) דרך ההעברה (דער וויבערגאנג), ר"ל להמשיך הרעיונות זה אחר זה ולהולידם זה מזה, בחופן שיקל על השומע לבלול החלקים המשתנים ע"י התחדותם לבללי מיוחד בעזר ההלטרפות והתיחסות שבין חלק לחלק. ויש שהניח הנפיח בחון רקות בדבריו ויעשה רוח

Digitized by Google

בין הדבקים, כי עוד על הזמנה זו על הקורא להבין מעצמו את הענין הנסתר ולמלאות החסרון. (כ) דרך ההדרגה (גראדאציון), והוא שיעלה המלין בדעיונו תמיד מענין לענין לתר יותר גדול וחזק מן הראשון כן בבחינת המאמרים כלם, כן בבחינת חלקי מאמר ח', והזמנה זה הענין הוא לתת מעיקרי המליצה ומועיל מאד להגדיל ההתלהבות ותומן הסבולה, ע"י שהמלין עולה ממדרגה למדרגה, ע"כ מעלין בקדש ואין מורידין. (ג) דרך ההשלמה (היפערבעל), ר"ל להפליג הענין ולהגדילו יותר ממה שהוא נתמת (בעין הנחמת בדמ"ל). (ד) דרך היחרון (פלעאנטאמוס), והוא שם כפילת הענין במלות שונות שם כפילת המלות והתיבות בעצמן, להעמיד פעול לתר כעול או להכפיל הנויים, שם להוסיף חות לתר, בעין הוספת חות התמנתיו. (ה) דרך החסרון (עליפזים), והוא שם לקצר בתלות ויתוסים, שם לתסר תיבה לתת בהיות שיכמוך על השומע להבין מעצמו. (ו) דרך ההצטרפות, ר"ל לקרף המאמרים יחד, שם בבחינת השמע לעצמם לשון נופל על לשון (פאראנטאזיע), שם בבחינת ההבנה להיות מאמר לתר מתנגד בענינו למאמר שני הבא אחריו (אנטיטהעזע). (ז) דרך ההשמטה, ר"ל לשמ בעלה לתת לשני חלקי המאמר, בשופן שתמשוך עלמה ולתרת עמה, ומזה המין ג"כ השמוש במילי דמשתמעי לתרי לפי. (ח) דרך הסרום (אינווערזיזן), והוא להפוך ניתוח המאמר ולעמוד בסדר ההגיוני בנוגע ובנוגע. (ט) דרך השאלה, והוא לשאול על דבר הנודע בכך בלולי לא נודע לו, כמו מי פשע יעקב הלא שומרון (מיכה ו' ה'), ומזה המין ג"כ ענין המאמר הכוזבי בשלמה ותשובתו, דוגמתו תמלא נפ' מלאכי. (י) דרך חנוחה (ריטהאם) לנתח המאמרים ע"י שוני הלשונות כמעט בכמות תרכם, ולעשות ערך מדותם במשקל דומה, כדי להעיר חן השומע ולהוליד נעימות בחוש השמע. ויש בענין הזה דרכים שונים, תמלאם בהקדמה, לחשובה לספר זמירות ישראל.

הקדמה שניה

מידיעת הענינים הנופלים בזה הספר בפרט.

אחרי מה שהקדמנו עד הנה מענין הנבואה בכלל, נבא לחקור בפרטיות לתרי ידיעת הענינים הנוגעים בהספר שלפנינו. והם (א) מיני הנבואה הנמלאים בספרי תרי עשר, (ב) שמות הנבואה הנרשמים בהתלות ספריהם, (ג) ימי נבואות הנביאים, (ד) חופן מלכות נבואותיהם וסגנון כל ג' וג', (ה) כותבי הספר ומספריו מי היו.

א מיני הנבואה.

נבואת הנביאים הנכללת בספרי תרי עשר נחלקת לכמה מינים נבדלי' במהנות לינותם ומהותם, ואלו הן. (א) **התודעות הנבואה**, בו יודיע הנביא לממת פנת הנבואה והמדע הפלאי בהגדת העתידות, לדעת כי ידבר אלהים את האדם ועלמו יודיענו, בזכר בתוב (עמוס ג' ז') כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים. (ב) **דבר מוסר ותוכחה**, כותם לעורר את לב בני האדם על גודל פשעם ומרים נגד ה', למען יתעוררו לתשובה. ומה יפה אמר הרד"ק ז"ל בזה הענין: כי מדרת הנבואה היה במדרת מלוטאת, שכל המסתכל בה יראה מומיו ויסיום מעל פניו. (ג) **יעודי עונש**, כותם

Digitized by Google

סלח למנחה

ליעד הזקנים הרעים המצותדי' לנפץ עליהם והלחזוים נעקב התעלים והפצעים. (ד) השתבות הנפש בתפלה ותחנה אל ה' נעבור עם ישראל שמלטש מן הרע. (ה) קינה והספד על אבדון הטובה ותפיסת הבזרון והתמונה מנני מדם. (ו) דברי נחומים, לחזק את נטחון הלדיקים ותקוסם לאל ית' המשיב להם את ישובו אליו. (ז) הלל ותודה לאדון הכל, על היסועה הגדולה לעין חזיונו שחנת נתחרית הימים. (ח) קול רנה וקריאת גלחון, שם לעורר הנקמה והגטורה במלחמה נגד האויב, או לעסוך שמחת נפש והתפעלות לבנס לחדי הגלחון. (ט) ספור תכונת עת היסועה, כונתם לספר ענין הטוב והשלום שיהיו אז נחרן, ומהות השפע שיחכנה על יושביה. (י) יעוד הברכת האל, כונתו להשריש בלבנו התקוה והתוחלת שיבח את שכל יושבי התרן למקטנם ועד גדולם ידעו את ה' מדותיו הנשנבות ויעבדוהו שכם א'. ויש עוד בהנה ובהנה מיעים רבים הנכללים בדברי הנבואות שלפנינו, אך לחנחו הערנו לבד על הסוגים הרחשים, ובידי המשביל להבין מדעתו את החלקים הקטנים הנבללים בחיבותם למיניהם.

ב שמות הנבואה.

הנה חז"ל מנו (נרחשית רבה) עשר לשונות של נבואה, והן, נבואה, חזון, הטפה, דבור, אמירה, לוי, משא, מגל, חידה, מליצה. הנה הס ז"ל כונו בזה להורות כי עשר לשונות החלה הנמלחים בספרי תנ"ך, הסה נדפים בעיניהם, וכולם מורים על הגדה נבואית הבאה מאת ה' ית' לנביא; וכמו שביארו שם וז"ל: וחיזו קשה שכתוב חזות שנאמר חזות קשה הגד לי וגו'. למה תנחו עליו לבתר שמות הנבואה? הנזכרי' בחוך כל ספר וספר, ולחקו' לחדי החלוף הימלא בלשונותיהם שיש מן הרחוי לעמוד ולהתבונן בהם. ואחרי העיון הישב, נמלא שהחה מתבחרים על פי הפנות הד' אשר הערנו עליהם בהקדמה רחשונה, כי לפיהן נוכל לבוא עד תכונתם ולמהות הכלל הורחותיהם, כי הסה הולבים על מרנעת רבעיהן, בפי מה שהלה הבחוב לבון על ענין וענין מהן, ונמו שנבאר.

(א) דבר ה'. לין ספק כי היא המליצה היותר עתמית וכללית לנבואה, לחרי כי נמלחת המליצה הזאת מתם בדברי כל לחד מהנביחים. ענינה השפעת הכח בנפש הנביא להבין ולהביר הענין הנוגע אצר רלתה תכמתו ית' להעלות בהשגתו. וכמו שבאר הרב המלין מהו' נפתלי הירץ ווייל נ"ע בבאורו לסי' ויקרא (ר' א') "בכל דבור בכח הכתל", כונת דבריו, שכל לשון דבור לא לבד בבחינת המשך התיבות וסימני המבטא אצר הנובו על רעיוני החלם, כי"א ביותר בבחינת תוכן הענינים ושומק הדברים המובנים בשכל; ולזה כונת המליצה היא בכל מקום על כללות הנבואה הנמשבת מתנה, לין הבדל בין שתהי' ע"י התקדרות המלחרים, ובין שהיא ע"י מרחה וחזיון. ובבחינה הזאת נמלא הפעל דִּבֶּר מחובר עם בי"ת כמו החלת דבר ה' בהושע (הושע א' ב') להורות על השפעת הנבואה בנפש הנביא להבין עומק הענין והמבון בו. ומזה הענין הוא נ"כ מליצת רוח ה', שנראו רוח, וחורה על התפשטות הכח הנשנב בנפש המקבל השפע בלי הגבלת מקום וחמן ואולם אנכי מלאתי כח את רוח ה' (מיכה ג' ח'). ובהיות כי ענין מליצה זו על השפעת הנבואה, לבן מחוברת תמיד עם הפס, כי הוא הנותן והמשפיע. הנה ענין מליצת דבר ה' יכל בבחינת הסבה הפועלת בנבואה שזכרנו למעלה (הקדמה רחשונה) שהיא ההשפעה האלהית.

Digitized by Google

(ב) הזון לו חיזון ונפעל חזה. טעם התינה לדעת הרב המורה (ח"ב ד' ה') השנת הנבואה הבאתי שלימה. ולפ"ז מהי למטה במדרגה ממלילת דבר ה' הקודם. ואולם אחרי כי מלאנו דבר ת' אשר היה אל מיכה המורשתי וגו' אשר חזה, גם נמלאת המלילה ההיא בגדולי הנביאים כמו יחזי' מיכה וזולתם, לכן נראה לע"ד, כי אף אם בילאת הולאת ענינה על השגה חזיונית נבפע הנביא אבר מחזה שדי יחזה, מ"מ אין הענין הזה מלד קולר השנת הנביא, כ"א בבחינת השתמש הנביא במליצות חזיוניות וצוריות דמיוניות מוכות על דברים עתידים. ובהיות שבוונת המלילה על הנביא מקבל השבע ומוליאה מן הכח אל הפועל, לכן נמלאת תמיד מקושרת וסמוכה אל הנביא, לא אל השם, כמו חזון יחזי', חזון עובדי'. הנה הולאת מליצת חזון תפול בבחינת השבה הצורית בנוחה שנאמרו למעלה.

(ג) משא. ענין התינה לפי גזרתה (כי שרשה נשא) התנשאות הדבור על פיו, להעתיק הענין הנולה מרעיון המדבר אל רעיון שומעיו, ויאות לזה התרגום נל"ח (פאָרטראָג). אמנם לא יתכן טעם זה לכל הנבואות שנמלא בם משא בראשם, כ"א לבד נבואה סמוך למלות דבר ה' או למלות אבר חזה, כי אז נולתי הכונה, הלעת הדבר או החזון לחזקי שומעיו. ואולם בהתחבר מלת משא עם התיס או המדינה אבר עליהם נשא הנביא את נבואתו כמו משא נינוה (נחום א' א) משא בבל (ישעי' י"ג א') ודומיהם, אזי נכלל גם בו ענין שבל ומעשם, כ"ל נשיאות קשה והטלת הטורעות על האומה אבר נאמרה עליה, וכ"י מטול פרעונותי', ונאמרו מלת משא תורה על נושא הנבואה. הנה ל"ב הולאת מלת משא מורכבת מב' ענינים (א) מבחינת המדבר היולע להגיע דבריו לפני שומעיו, וזה הוא מלד השבה החומרית שבנבואה, (ב) מבחינת הענין המדובר בנבואת הנביא על נושא אולתו, והוא מלד השבה התכליתית בנבואה.

(ד) דברי הנביא, הנה מלאנו ב' פעמים שתהי' התחלת הנבואה בלשון דברי, בחתימם הנביא להנביא בעלמו. (א) דברי ירמידו, (ב) דברי עמוס. והסבה בזה, כמו שכתב הרדי"ל ז"ל, וז"ל שבעבור שבספר עמוס ובספר ירמיהו, מלבד ספורי הנבואות שבתוכו תוכח הנביא, בתו בם ג"כ ענייני תוכח הנביאים וקורותיהם בעלמם, כי ירמיהו ספר הרבה מענינו וממה שקרה לו עם המלך והכהנים והשרים וכו', וכן עמוס יספר מה שקרה לו עם אמליה כהן בית אל, לכן מחלת הבתינה מיוחסים הדברים להנביאים בעלמם, עכ"ל. ובבחינה הזאת תהי' המלילה מלד השבה החומרית שבנבואה שנאמרו ענינה בהקודם (הקדמה לתשובה).

ג. משך ימי נבואת הנביאים.

סדרן של נביאי תרי עשר כפי הנמלא בספרים המזויקים שלנו הוא: הושע, יואל, עמוס, עובדיה, יונה, מיכה, נחום, חבקוק, צפניה, חגי, זכריה, מלאכי. ונדבר על כל אחד מהן נפרט.

(א) הושע בן בארי. לפי דעת הש"ם (מגילה ט"ו) כ"מ שהוכר לנו הנביא, הלא נ"כ נביא, הנה נלתי זה נביא היה. ולדעת פסיקתא (ילקוט הושע תקי"ו) וספרי (פ' וזלת הברכה) הוא המכר נל"ה (ל' ה' ו') בארי בנו אשר הגלה תגלת פלאסר מלך אשור הוא נשיא לראובני. ולתיתי נרכה (פ' ויקהל) וכי יתמרו לכים דרשו על התנות וגו' תמר ר' סימון שני דברים נתנבא נתרי ולא היה בו כדי ספר ונטפלו ניתעי'.

Digitized by Google

סלח למנחה

משך ימי נבוכתו הודיענו הכתוב בתמרו (הושע ח' ח') דבר ה' וגו' בימי עוזיה יותם אחז יחזקיה מלכי יהודה ובימי ירבעם בן יואש מלך ישראל. וע"כ לית מאן דלימר שהתנבא מתחלת מלוכת עוזיה עד סוף ימי יחזקיה, אח"כ הי' משך נבואתו כמו קי"ג שנים רצופים, וזה רחוק מאד, וביותר לפי הב"מ (פסחים פ"ח) שכתב בתחלת דבר ה' קראתו הפסוק זקן ע"ג. ומה גם לפי מה שהבאתי למעלה שאביו היה מבני הגולה תחת הגלה פליאסר בימי פקח בן רמליהו. ומתחלת ימי עוזיה עד סוף ימי חזקיהו קי"ג שנים, נילף? עוזיהו הוא עזריה מלך כ"ב שנים, יותם ט"ז, הרי ל"ח; אחז ט"ז הרי פ"ד; יחזקיהו כ"ט, הרי קי"ג. גם זה רחוק לומר שנבא מתחלת ימי עוזיהו על תחלת חזקיהו שיהי' כמו פ"ה שנים. לפמנם לית מאן דלימר ג"כ שנבא מסוף עוזיהו על תחלת ימי חזקיהו, הלא הכתוב אומר: בימי ירבעם מ"י ובסוף עוזיה נכר מת ירבעם כמו שנבית להלן. ואולם לפ"ז נמצוד מסוף ימי ירבעם עד תחלת יחזקיהו, ונתמיה עלינו דבני רד"ק (מלכים ב' ט"ו ח') שמה שמנה הכתוב שם נאות כ"ו לירבעם מלך עוזיה, לפוף ימי מלכות ירבעם הוא מונה, שהוא י"ד שנים לתחלת מלכותו (עיין שם שדבריו דברי טעם הם) וא"כ מת ירבעם לערך נאות כ"ה או כ"ו לעוזיה, מעתה לפ נמצוד כ"ה דעוזיה הנפצרים, וי"ו דיותם וי"ו דאחז, וח' מיחזקיהו, הרי לערך נ"ח או נ"ט שנים שנבא נביא זה. וזה הנכון בעיניני.

וזה הוזהה שלשת המפרשים: מדוע חזר ומנה הכתוב, בימי ירבעם מ"י, לאחרי שכבר חצב בימי עוזיהו מלך יהודה, הלא אחי הלה כזמן ח' היו, ואם מלכי ישראל קצובין, למה לית חצב ג"כ שאר מלכי ישראל כמו פקח, שלום וכו' לאחר מלכו בימי מרבעה מלכי יהודה הנזכרים, כי נכונה חצב ירבעם, למען לית נטעה לאחר כי מסוף ימי עוזיהו עד תחלת יחזקיהו נבא כי בסוף עוזיהו כבר מת ירבעם כמו שבארנו. ולא נוכל לאמר ג"כ בתחלת ירבעם, שא"כ הי' לריך לחצוב ג"כ מלכי יהודה כמו לחמניה שמלך בתחלתו, גם לפ"ז יהי' משך נבואתו כמו ל"ט שנים וזה רחוק מג"ל. אע"כ מסוף ימי ירבעם נחצוב וכמו שאמרנו ודוק.

(ב) יואל בן פתואל, לפי דעת רבותינו (ילקוט) יואל זה בן שמואל הנביא היה ונקרא פתואל שפתה לאל בתפלתו כמ"ש וישאלו מים וגו' ולהעתונו לין נוהם שהי' בן שמואל ממש, הלא מפלתו שנה הכתוב בני שמואל כמו שאמר נניך לית הלכו בדרכיך, וכמו שהעיר הרלי"ח ז"ל, אבל לדעתם נזה שהי' מבני נביאים רחוקים, כיוצא (עיין ילקוט פ') שמואל הקיש בית המדרש לנביאים, והיוצא מבית מדרשו נקרא נבו (עיין מה שכתב הרב ר' יואל גרי"ל ע"ש בהקדמה לנויי לב' זמירות ישראל), לכן אמרו דרך לאות שהי' בן שמואל הנביא, כלומר מבני נביאים רחוקים. והנה לדעת ס"ע יואל נסוס מנקוק בימי מנשה נאלו (וילקוט נסוס לית מנה כ"ח נסוס מנקוק ע"ש) ולפי שלח היו מנשה כבר לית נקרא על שמו. אולם לדעת קלת נבואה זו נאמרה בימי יהורס בן יהוסף, כי בימיו אמר אליעזר: כי קרא ח' לרעב וגו' וגם בא אל הארץ שבע שנים (מלכים ב' ח' ח') ד' שנים היו תרעבה מיני תרעבה וג' שנים הנשמים נעלרים. ונתמיה נמונים המה דברי אלה, כי לדעת ר' משה הנהן כל הנבואה ספ' ג' עד סוף הס' על ימי יהושפט היתה (עיין בתור יואל ג' ח'). ולפ לדעת שאר המפרשים שעל העתיד נאמרה, מ"מ מלחרי שתפש הנביא שם עמק יהושפט (הוא הנזכר בד"ה נשם עמק הברכה כי שם נרמו ס' על הפלטת יהושפט), נראה שנימיו נפל, ונפל שם זה על שפתיו להיות

Digitized by Google

להיות לעולם ולמופת על הכתב, ויהושפט ויהורם ממן ל' היו וכן פוף דעת רש"י בתענית (ל' ה' ע"ב) שעל הרעב היקוע בימי יהורם נמלך.

(ג) עמום אשר היו בנוקדים מחקוע, לפי הכתוב (עמוס א' א') נמלך בימי עוזיהו בלך יהודה ובימי ירבעם מ"י שנחים לפני הרעש, והוא הרעש הנזכר בזכריה (י"ד ה') אשר היו בימי עוזיה, אמנם לפי זה זמן מיעוט היה, זולת נעלמה מחתנו, ואנו אין לנו אלא מה שנאמר בקבלה, שהי' ביום שנצטרע עוזיה בהקריבו לפני מזבח ה' להקטיר (ד"ה כ' כ"ו ט"ז) (וזה מסכים עם הנאמר ביוסיפון לרומיים פ' ט'), (עיין מאור עינים מ' ח' ותנות דר' נתן פ"ט ובאור עמוס א' א'), ולפי דבריהם עוזיה נתנגע בצרעת כ"ו למלכותו וממנו עד יום מותו שהי' בשנת כ"ג למלכותו הן כ"ה שנים, ח"כ משך ימי נגיעו זה כ"ה שנים (עיין מועד קטן ט' ע"ב בתוספות שם ובגרש"י שבי"ז ח'). אמנם דבריהם נמלאים מאד בעיונו, איך יתכן לומר שנתנגע בשנת כ"ו למלכותו, הלא בפירוש נאמר (מלכים ב' ט"ו ה', ד"ה ב' כ"ו כ"ח) ויגוע ה' את המלך ויו' ויושבו בן המלך על הבית שופט את עם הארץ, ויותם זה הי' לפחי מיתת מיני בתחלת מלכותו כ"ה שנים (שם שם ל"ג), ח"כ לפי דבריהם כ"ל בשנת למו שהה את עמו? — ודוחק לומר שלח בתחלת ימי לרעתו שפט יותם, כ"ש בעת גדלו, כי זה הוא נגד משמעות הכתוב. ואולם נלפע זה בכר העיר הרד"ק ז"ל שחלות רבות על דבריהם ובעבור שלה פנה מדבריהם ויבחר הכתוב בדרך אחר כמו שהבאנו למעלה לפל הוצע ע"ב. ולפי דבריו מי עוזיה עוד לחרי מיתת ירבעם כ"ה שנים, ובזמן הזה גדל יותם, וח"כ ימי לרעת עוזיה היו לחלי מיתת ירבעם (עיין באור עמוס א' א'). ובאמת נלפענו מה"ל בזה בעבור מאמר יפעי' (ז' ח') ובעוד ששים וחמש שנה תחת אפרים מעם (עיין רש"י שם ותוס' מ"ק ט' ע"ב). אמנם בכר הניח רד"ק שם חשבון אחר, ולדעתו החשבון הזה מתחיל מי"ז לירבעם ע"ב. ומי"ז לירבעם עד מיתת עוזיה ס"ב שנים (לפי פי' הרד"ק במלכים שהבאנו למעלה לפל הוצע) הם היה משך ימי נבואת הנביא הזה. וח"כ התנבא לפיה שנים קודם הוצע (לפי דעתנו למעלה). ולפי זה יפתל הקור; הלא זה יהיה ג"כ נגד דעת רבותינו ז"ל (פסחים פ"ז), שתחלת דבר ה' בהושע ע"ב? עיין בדברי הרד"ק בהקדמתו לישעיה.

(ד) עוברות. שלשה פעמים מלינו שם זה בכתובים, (א) בעת לחלב (מלכים א' י"ח ג'), (ב) בזמן יהושפט (ד"ה ב' י"ז ז'), (ג) בימי יותם (ד"ה ב' כ"ז י"ב); ולא נדע על נכון מי מהלה הוא הנזכר שלפיהו. קלת תמהו שהוא המוכר בזמן יותם, שרוב נבואתו היתה על לחזוב, כמו ב כת ירמיה לחר היה בעת יותם נלחו סנגון משם בשנת ל' ליהויקים בן יותם (עיין ירמיה מ"ט י"ט). ואולם אנחנו לא נוכל להשען על רלחות רופפות כאלה ואין לנו לזוז מדברי חז"ל, וז"ל (סנהדרין קף ל"ט) לחלב הקב"ה יצא עובדיה שהר בין שני לריקים יפלח ורבקה ולא למד ממעשיהם. ופרים מקבלה תלמידו של ר"מ לומר עובדיה גר לרומי היה, והיינו דלחרי לינבי מיניה ובי לחב ניהל היה נרגש. ובתנחומ' לחרו לשהר לו הקדוש ברוך הוא לקלקלו לחה הוכחת לת עבדי לינו בחזון שנאמר נשעים בחזון לילה לחי מעמיד ממך בן נגיח ופרש מבית לחיך בחזון שנאמר חזון עובדיה ע"כ. היוצא מדבריהם שהיה בעת לחלב והי' גר לדומי מיוצלי חלקי לליפז רע לינוב. ומה שהעי' הרלב"ע ע"ז, שהר הרד"ק ז"ל, (עיין באור עובדיה א' ח').

Digitized by Google

סלח למנחה

(ה) יונה בן אמתי. בסנהדרין (ג' י"ד ב"ה) איתא: הוא (יהואש) הציב גבול ישראל מלבוא חמת עד ים הערבה כדבר ה' אלהי ישראל אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי הנביא אשר מגת החפר. וגרסינן בילקוט שם הירושלמי, על כ' יותם ודבש יונה בן אמתי מחפר, בן גרפת שבולנה אליהו והוא אשר החי לותו אליה. על כ' יותם ודבש יונה מזבולון היה דכתיב (יהושע י"ט) ויפול הגורל לבני זבולון וגו' ומשם חפר נתה ובתיב יונה אשר מגת החפר (מלכים ב' י"ד כ"ה) אמר כי יפה למדנו כ"י אמו מאשר ואביו מזבולון ע"כ. היוצא מדבריהם שיונה היה בימי ירבעם, אמנם לפ"ז קשה על הא דגרסינן (ב"ב י"ד, פסחים ל"ח) אלישע נתנבא בפרק אחד הושע עמוס ישעיה מיכה ע"ש, מדוע לא מנה גם כן יונה שנתן ב"ב עם אלישה הראשונים? ואולם לפי מה שאמרנו למעלה (במשך ימי הושע ועמוס) שהושע ועמוס לא נבאו בתחלת ימי ירבעם נכון הוא, כי בחמת מובא מעמוס (ו', ח' ב' י"ד) שנתן לחרי שהציב ירבעם חמת ודמשק לישראל, ויונה נבא קודם שהציב כמו שהוכיח שהכתוב שבאלישע, ומ"ב בכר בפסקה נבואת יונה בעת הושע ועמוס, או שמת בזמן הזה לו שקברה בגוותו מטעם הנזכר במכילתא ז"ל יונה מבא בכוח הבן ולא בכוח האב, מה כתיב בי? ויהי דבר ה' אל יונה בן אמתי שנית, שנית דבר עמו ולא אלישע. והנה לדעת רש"י ואר"ק (מלכים ב' ט') והוא מגמרא דסנהדרין נבואת זה בבר היה בימי יהוא בן נמשי בעת אליהוא הנביא ובזמן שבא ליהוא אליהוא משח אליו מלך יואש יהואחז והוא אליהוא מלך מרכבים אנה, הרי מ"ז, ובזמן ע"ו למלכיה מלך ירבעם הרי ס"ב, ובזמן הימי' פסקה נבואתו כמו שאמרנו; ות"ב מעשה ניניוה זה ג"כ בזמנו זמן היה קודם שבא פול מלך אשור על הארץ (מלכים ב' ט"ו י"ט) אשר ע"כ הניח דוגמא ממנו. בימים ההמה יגלל אלך אשור הלוך וגדול על שהיו רוב מלכי ארץ עבדים למלך אשור כמ"ש (מ"ב י"ז ג' ד') ויבא מלך אשור מבבל ומכותא וגו' וכתיב (שם י"ט) אשנם החריבו מלכי אשור וגו' עד שנת נבוכדנאצר ובכל הארצות בנודע מדברי מ"ל (מגילה י"ח) ומדברי הימים למעשים.

(ו) מיכה המורשתי. הנה לפי דעת קצת מיכה זה הוא המוכר במלכים ח' (כ"ב ח') בשם מיכיהו בן ימלא, והמזיקין דגרסיכם בשם אגם נניח זה פתח דבריו לומר שמעו עמים כלם, כמו שאמר בן ימלא נחזור אגמון.(שם). אמנם מיך יהיה זה, לחרי שבמיכה המורשתי נאמר אשר חזה בימי יותם וגו', הלא בן ימלא הי' בעת יהושפט אבר מיה ק' שנה קודם יותם? ע"כ נרא' נחמת כי הוא המוכר בירמיהו (כ"ו י"ח) מיכה המורשתי אשר היה נביא בימי יחזקיהו מלך יהודה וגו'. ומה שאמר בימי יחזקיהו, לין כונתו ברק בימי יחזקיהו נגף, כ"ל הטענה, שנבואה זו, ציון שדה תחרש וגו', נאמרה בימיו, והנה לא נזכל לומ' ג"כ שנתן כל ימי חזקיהו, לחרי שמלך זה הכין לבנו לה' אלהי דוד, בו בעת והרין כל במות בעל, ואין לאבר מיכה ומי בבות יהוד' הלא ירושלים? והנותן יראה שכל דברי מיכה מיום נחותים על מלך ועם בחזקיהו ועמו. לבן נראה שנתן רק עד י"ד למלכותו קודם בוא סנחריב, כי מעת ההיא והלאה היה גם עמו שלם עם אלהי ישראל. והנה מימי יותם עד י"ד לחזקיהו מ"ו שנים היו ודוק.

(ז) נחום. גם היא גם הכותב יכפה דורו, אך את זאת ראינו שנתן על מפלת נינוה. אמנם נתן על מכלה ראשונה של העיר הזאת כמו שיזהו קצת הכתובים, הנה זאת היתה בימי פראדינאפל מ"י לרבתצעם ממרי ובעליעזם הבבלי, ולפ"ז הנביא היה בזרו הושע (עיין נאות הושע י' י"ב). ואולם מנבואתו נראה שמי שהכי שם אחרי שם אשור הניקו את ישראל (נחום ג' ט' י"ח) ובבר נשבת על ידם הוד ישראל ויהודה (שם ב' ג'); וגם אחרי שהשתלטו מבריס לעזרת בוניס

Digitized by Google

ולא הושיל למו ונעזבו לאומל לחזר (שם ג' ח'), לכן נאמרו דברי בעל ס"ע שנאמרו בימי מנשה התכתב. וא"כ נבואותיו נאמרו על מפלה שנייה של ניוזה על ידי נ"כ בימי יהויקים, וכמו שנאמרו (מגילה ט"ו). כשהיה רחמיה בבא נינוה. גם לחזקי שהכתוב יכונהו בשם החלקיהו, ועיר הזאת עוד היום נחשוב (עיין הקדמה שלישית ובחור מקום ח' ח'), ראינו שחי לחרי גלות ישראל מארצם על ידי שלמנאסר מלך אשור. יותר אין לנו לדעת ממנו עד עמוד הכהן נחוריה ותומים.

(ח) חבקוק. לדעת יוסיפון בן גוריון נביא זה היה בימי דניאל, כי ז"ל: „את חנר הורד „דניאל בבור הארזות, חבקוק הנביא היה בארץ יהודה, בת מקריבו למנות ערב את בת „ששב ויבשה כרה לקוראי' והוא נשא את מרוחת בידו למביאם לדניאל, והנה הבר ה'תלו לחמר „הולך את המרוחה הזאת אל עבדי דניאל אשר בארץ כשדים אל בור הארזות אשר הוריהוהו „שמה. ויאמר אליה אלהי! מי יזכרני שמה ורחוק ממני הדבר, והנה מלאך נשוא בעליות „ויאחז והמרוחה בידו ויניחהו אל תוך הבור ויאכל ויצא עמו. ויעמדו המלאך ויעיבהו אל „מקומו אשר נשאו משם בעבר בלו הקוראים לאמור." ע"כ. והנה מנבואותיו נראה שהיה קרוב לאותן הימים שהחלו הכשדים לקרוא את ישראל ובכר התגנבו בימיו מלך על יתר העמים. (עיין בחור חבקוק ח' ח'). וכמו שאמר כי כועל פועל בימיכם וגו' (שם י"נ); ולזה לימנו רחוק שהיה עדן בימי דניאל. ממנם לפי דעת ס"ע היה בימי מנשה, חנר מלך יותר מני שנים לפני נבוכדנאצר, ומעשה דניאל הי' אחר ע' שנים של נבוכדנאצר, ולדעת מו"ל היה בן השומרית אשר החיה אליהו. הנגנו לפניך קורת חהיה! דעות כלם, ואתה נחר לך את אשר תחפון, כי אין בידינו להכריע.

(ט) צפניה בן כושי בן גדליה בן אמריה בן חזקיהו. לדעת רבות חזקיהו זה הוא יחזקיהו המלך. וכנים טענו על זה לאמר: הלא מחזקיהו עד יאשי נמנו רק ג' דורות בחלבים ובל"ה הי והכתוב מנה פה ארבע? גם לא מכלנו שלחזקיה יהיה בן אחר זולת מנשה? הנם בחמת אין זו תפיסה כ"כ, ואין להאריך בזה כי יהיה לריך שיהיה בודאי היה מגולגי היחס, אחרי שיסמוך הכתוב בו. וכן נרשמנו בילקוט והוא מנחי' דמגילה (ט"ו) אחר שלא כל אשר ושם אחינו מפורש בנבואתו בידוע שהוא בן נניה, כל אשר ושם שירו מפורש בנביאים בידוע שהי' מחותו העיר, אשר ולא שם עיר בידוע שהיה מיוחלים, כמחניתא תני כל אשר אשיר פחומים ושם אחינו פחומים ופרע לך הכתוב בחאר מהם לאבח בנון דבר ה' היה אל לפניה וגו' בידוע שהיה לריך בן לדיק וכו' ע"כ. והנה הכתוב הודיענו שהיה בימי יואש, וא"כ התנבא עמו ירמיה בשנת אלש עשרה למלך יאשיהו, ושולחה הנביאה בשנת י"ח למלכותו (מלכים ב' כ"נ), ואמרו בפסיקתא רבתי לפניה נבא בשוקים, ירמיה בנתי מדרשות, ושולחה אצל נשים. ומשה אמר (פסוק ל') את שאר הבעל, נראה שנבא אחרי חנר בשר יאשיה את נמות הבעל, וזאת היתה בי"ח למלכותו. (עיין בחור ח' ח').

(י) חגי. לפי הקבלה היה מאנשי כנסת הגדולה. ובחלק סדרו הודיענו שנבא בשנת שתים לדריוש המלך בחדש השני ביום אחד לחדש. ודריוש זה הוא לפי דעת בעל ממ דור (חלק ראשון) דריוש הזמי, והוא המלך האשיחי במלכות פרס הכללי, כי בורש המלך הראשון מלך בשנת ג"ן (לחלק הרביעי), אחריו אחשורוש שנת אל"ב, ואחריו דריוש בן אחשורוש (ולדעת ויקרא רבה בנו של אסתר) שנת ת"י. ואולם לפי דעת בעל מאור עינים (פרק ל"ד)

Digitized by Google

סלח למנחה

היה מלך הרביעי במלכות פרס הכללי, (א) כורש הפרסי, מלך שלשים שנה. (ב) קמביזוס
שמונה שנים. (ג) שני האחים מגי תרגע מדעים. (ד) דריוש שלשים ושש שנים. ובשנת שתים
שב זרובבל לבנות ההיכל ונשלם בשנה השביעית לו, כי אף שם כתר חלו בשנת שתת לכורש,
הנה הדברים עכשווי מרגישים שנה. ויש דיעות מדעות שונות. (עיין במת דור חלק ב', וכו'
מאור עינים, והקדמת מגילת אסתר להחכם ר' אהרן החלוני). יהיה איך שיהיה, נניח זה התענית
לסוף ע' שנה של גלות בבל, ולפי שבטעם הענין כתב שני', לא הניחו לזרוע ולשורר.

(יא) וכריה בן ברכיה בן עדו הנביא, גם זה היה, לפי הקבלה, מאנשי כנסת הגדולה, גם
הוא התנבא בחודש השמיני שנתן תגי, כשחזר בדמים שכרו בחדש השמיני בשנת שתים
לדריוש וגו'. ותחלי התיקשם פה תחלי לחי תכיו עדו, ובעזרת (ה' י', ו' י"ד) לא נזכר ברכיה
כ"א עדו לבד, למדנו שעדו זה היה גדול בישראל, ויתכן לפ"ז שעמלת נניח שב עם עדו.

(יב) מלאכי. לפי הקבלה ג"ז הנביא היה מאנשי כנ"ג, ונבואתו היתה בזמן שנבואו תגי
וזכריה. ושמם הוא היה האחרון, כי לא נזכר בנבואתו שום דבר מבנין הבית. וגרסינן בילקוט
(והוא מגמ' דמגילה) תניא ר' יהושע בן קרחה אומר מלאכי זה עזרא, וחכמים אומרים מלאכי
שמו. תמר רב נחמן בר' מתתיה בגמ"ד מלאכי זה עזרא ע"ש. והבה"ל הסיר על זה בפסקותיו,
עיין בדבריו.

ד סגנון הנבואות ואופן מחלקותם למיניהם.

כבר הערנו למעלה (בהקדמה רחשונה) שכל נביא ונביא יש לו סגנון מיוחד במליצותיו,
וכל אחד יבחור בדברים מובדלים לסגן דיבוריו ומחשבותיו, והכל לפי הזמן והמקום ושאר
המקריים המתייחסים עם הסופר, כענין שאמרו ז"ל (סנהדרין ס' תן לורבין) כל מה שאלה יחזקאל
וגו'. ואף אם הדברים האלה מסורים על הלב, ומי יאמר זכיתי לבוא עד קצם! בכל זה
לא נמנענו מהגיד עין הנביאים גם על הלמודים האלה, ונגיע לפני הקורא מה שהעלינו בזה.

ה ו ש ע.

הנביא הזה נבדל מאחר מחבר נביאי ה', הן במחותיו וניחודיו, הן במליצותיו ומחותיו,
ובאחר תחלה בכל נבואותיו ואופן מחלקותיהם, ובזה נבא ג"כ על בחינת פרטיהן.

הנה כפי הנראה ספר הושע נחלק לב' חלקים. (א) מן רפ' עד פרשה ל'.
(ב) מן פרשה ל' עד סוף הספר.

החלק הא' הוא נבואה אחת רחופה ומחבר בעניניה, על עזיבת בני ישראל את ה'
אלהיהם לגמי לאחרי אלילים ולזנו אחריהם, בשלשה זמני העתידנה אלוף נעוריה ואת ברית שיסה
שוכת, בחלק הזה כל דברי נבואותיו מסולסלי קיט אל אחיו ויאמרו יהיו אתי אמי, אל רפ' ותכלי
אחד; גו יקחה תמיד להוכיחם על פניהם ולהגיד להם עונם ופשעם מעליהם, ולבסוף נשמרו
רחמיו עליהם ויסוב פניו נגדם לנחם לומם ולדבר על לבם דברים טובים ונחומים, שם
יעזבו את דרכם ומעליהם הרעים וידבקו במקו בה, אליהם הסוב והמעיט בם סגולתו.
בחלק הזה יבחור הנביא לדבר בתחלה עד פרשה ג' בשם אחת הכנוי, ר"ל שידבר מעצמו בחלו
מדבר מגוף נסתר, כמו תחלת דבר ה' בהושע וגו' וכל הפרשה. ומן פרשה ג' יתחיל לדבר

Digitized by Google

בגוף רחשון מדבר בעדו: ויאמר ה' אלי וגו' דוק ותשכח. בחלק הזה יתהב להלנים רעיוניו ולירודי לבבנו נמרמה ומשל דמיוני ומופתי. ומרחותיו מיוחדים לו, בלתי שתולים מזולתו ואין להם דמיון כלל עם שאר מרחות הנביאים; וביותר בספור קריאת השמות ע"ש הפעולות, כמו יזרעאל, לא רחמה, לא עמי. בחלק הב' עזב הנביא את דרכו הרחשון כי (א) בו יגיד לעמו פשעם וחטאתם לח לבד נגד ה' עוזיהם, כי אם גם נגד נמוסי וחוקי בני אדם; בו יעניר כוס התרעלה גם על בניהם שריהם ומלכיהם, ויעבור מן הסבה אל המסובב, להגיד להם הענש הבאה בעקב החטא, וכן יחזור אליה בספור חטא ועונש חטא ועוד, עד שלבסוף נכמרו נחומיו לקרוא להם בעולם התפעליותו: שובה ישראל וגו'. (ב) בו יתהב לדבר בשלשי ודמיונות נשגבות ולהתלבל הלבושים זה על זה והם בתוך זה, ומחיר יעבור מענין לענין, בתופן שכמעט שהתחיל לדבר מענין אחד, עוד תמונה אחר לנגד עיניו ואליה יורה אלי נבואתו. וערוב הענינים זה יורה על גודל התלהבו' נבואתו והתגברו' הפעליו' ונסיו ע"י שפע בא אלהי השוכן בקרבו. בחלק הזה נשלח הרבה אלופי הניא והזמן והמספר, נסתר במקום ונגא ולהיפך, עתיד בשקום ענר ועבר בעתיד, רגים ניחיד ויחיד ברבים. גם בענין נתוח המאמרים והרכבתם ימלאו הסופי הסדר שלח במספר הלשון (אינווערזיקנען) כמו ועמך בסריבי כהן (ד' ד') וכחבי איש גדודים (ו' ט') ודומיהם. גם יעתר לדבר בלשון נופל על לשון: אחבו חבו, טרף וירפאנו, יך ויחבשנו ודומיהם. עיד יתהב לדבר בהתנגדות הפעולות (אַנטיטהעזע) כמו אבלו ולא יבצעו הזו ולא יפרוצו (ד' י'), ואנכי אפדם והמה דברו עלי בזנים (ז' י"ג) ודומיהם הרבה. משליו בלתי לקוחים ממדברים שולמו, כמו משל היולר בחנור בערה, דמיון אפרים לעגלה מלומדה. גם מליצותיו מיוחדים לו, כמו עמי בעלו יאחלל ומקלו יגיד לו (ד' י"ב) ופרח כרחם משפט על תלמי שדי. (י' ד') לרר רוח סותה בנגפיה (ד' י"ח) זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד (י' י"ב). ובענין מלות זרות הנמלאות בספרו לח הורגלו בפי שאר הנביאים, יחוי להעיר על המלות הלזה, הבחבי תמורת מתנותי, שבבים תמורת שברים, חלאובות תחת ניה ושממה, רחח, מלשן נהלה, שעדוריה לח נמלח כ"ח פה ובירמי' בפלם אחר.

יואל.

אם שנותיו אחת היח בנלנלה, היח נפרדת לג' חלקים (א) מן רחש הספר עד פרשה ב' פסוק י"ב, (ב) מן ב' י"ג עד פרשה ד', (ג) מן פר' ד' עד בלות הספר. בחלק הח' יספר מקרה רע שאר יקרה לארן בעלות החרכה על פניה, ולזה יהגו יושביה בקול תרועה ושופר. ויליר תחרי החרכה העלום מלד ושנולותיו הנוראות, שיהיה בעם ערובי מלחמה שאר לח יעורו מפני חיש ולח יקחו מפני כל. בחלק הב' יסוב הדבור לעם עני ואנינן, ויסוב לעורדם לתשובה, פן יבוח ונחם ה' על הרעה. וקול נחמה ישמע, מפי עליון תלח, כי יגום החויב, הנרנות ימלאו בר, ותירוש יקנים יפרוצו — ורוח ה' לבשה כל בשר מן הגדול בעם עד בנור השבי, בלם ידעו את ה' ויספרו משבו. בחלק הג' יסוב לספר התשועה הגדולה שאר ישעה ה' לעמו בלחרית הימים, רוב הבלחתם ושאר חלבם וכבות השבע המתנבר בארן. כל תאוותיו ומליצותיו נוחלות בשל, ורוח מן מרחפת על פני כל חמריו, שנבה ידו להשניל במליצות רמות ונשנבות, מעורבות התפעליות זכות ונעימות. רובי מליו מיוחדים לו, בלתי מוחלים משאר ספרי הנביאים, כמו מליצת עמק יהושפט שאר לקח למשל ולמופת על המשפט האלהי; ומשל

סלת למנחה

ומשל העין היוצא מבית ה' להזקות את נחל השטים, על הפלגת הרחב והשפע. בני יונים ושניהם במשל העמי' הרחוקי' מק"י, וכיוצ בזה. המלות תאר הגל על לשונו להבתיר בהן דבריו הם: פלורר, מגרפה, פרדות, יעבטון, עוג ודומיהם.

ע מ ו ס.

ספרון נחלק לשלשה חלקים. בחלק הראשון (מן ראש הספר עד פרשה ג') יתחיל נדברי ריבות על העמים הסמוכים ליזרעאל ויוכיחם על תאר עזונו דרך הצדק והרעו במעשיהם זה נכה זה נבה. ות"כ יוזה חני נבואותיו נגד יהודה ויזרעאל תאר גם המה הרבו לפשוע נמלכם ואלהיהם, וילבו תאר ההבל ויהבלו. בחלק הזה יחתם הנבי' לנייר הוסף פשע על פשע ע"י מספר ג' וד' המורגל בפי הקדמונים על הפלגת דבר יותר מדי. בחלק השני (מן פרשה ג' עד סוף פרשה ז') יוכיחם בתחלה על מעוט תמונתם, שלח יתמינו לדברי נבואתו, ויזום ע"י רתיות מסמיקות כי דבריו מוסכמים יחד עם המעשה תאר יעד, ות"כ מיעד העונשים המשותדים לנח עליהם. קשור רעיונינו בחלק הזה הוא בתופן שבכל פעם תאר שבך כתח תמתו לקרות תרב המשפט על עוזי רשעה, עמדה התפעלותו כמעט ורותו נת מזעפו, עד כי בב השפע האלהי לפעמו בנרתשונה, ותו מתחלת בעין נבואה תדשה, ותמיד הי' הסיום במלות נאום ה' ת, ה' אלהי צבאות שמו וכדומה, דוגמתו תמלת שבע בכל החלק הזה תכל סיום פרשיותיו. בחלק השלישי (מן פרשה ז' עד סוף הספר) פנה מדברו הראשון ויתחיל להלבים רעיונינו במרחות ותדות שונות, ובכל זאת המה משולבי לים בדעתו, כי במרחה הי', הוא מרחה הגובי תאר הוא משל על מרבן התרן על פני נולו, הזכיר תפלתו לה' עליה, ויסבר כי נחם ה' על הרעה, וכן במרחה הב', הוא מרחה שם ת ו כ ל ת המכלה את כל. ובמרחה הג' שהוא מרחה האנך משל על המשפט בפי קו שורת הדין, עמד מהתפלל. (עיין בתור שם). ומהוך כך נח לספר תת תאר קרה לו עם תמליכה בהן בית תל, ותח"כ יספר שני המרחות הרומזות על קן וחרב והרג. ולבסוף יסוד לנחמם ויבשר נח עת כי יבואו לבנות הערים הנשמות ויבטו נם לבטח. בבחינת סגנון מלילותיו נראה כי יתהב עמום תמיד לנייר ענין תחד במלות שונות, כמו בעת תאר רות ה' לנשה תותו לדבר על עסק המדינה, יתחרהו בכל פעם ופעם בתופן תחר, (עיין עמום ב' ו', ד' ת', ה' י', ת"ת, ת' ה'), וכן בהתנשא רעיונו להדמות בח ה' וגבורתו הנכחית, תמיד מלילה תקרת על לשונו (עיין ד' י"ג, ה' ת' ט', ט' ו').

ע ו ב ד י ה.

כלו נבואה תחת על תדום תאר הרעו לתמיהם ושמתו נרעתם; הולך וקורת עליהם תרב היונה וחרבן תרשם. ונסוף ספרו דבר מן התכלית הרחקי, זה הכרת התמת, תאר תתרחב על פני כל התרן. דבריו זכים ונעימים, מעוררים ההתפעלות, ונבואתו ממה בתותו לשון שבנת ירמי' על תדום. ותועלת גדול לתלמידים לעמוד על ההבדל שביניהם, למען יטעמו נועם המליצה, המתפרטת למתמרים שונים בענין תי'. (עיין ירמי' כ"ט ז' ט', י', ט"ז, עובדיה תי', ה', ו', ז'). **הערה** תאר השמטת נם הנגיע עובדיה לעורר ההתפעלות

הנלוה

Digitized by Google

סנהלה, הס חלוף נגח נגפתר (מ' ג' ז'), כפילת מלה לחת (מ' י"ב י"ג) דרך השחלה והתשובה נתופן ונוסי (מ' ה'). ההשתמשות במלות הקריאה (מ' ו' ז').

יובה׳

נחלק לשני חלקים (א) מן ראש הספר עד פרשה ג' (ב) מן ג' עד תומו. בחלק הא' יספר דבר ה' אליו ללכת לנינוה עיר התעלה, ולקרוא עליה את קריאת המפכנה; נדיחת יונה תרשישה, והמקרה אשר קרהו בדרך, כי המו עליו משברי ים, ותנני הספינה השליכוהו לתוך היס, ותבלעהו לה' ממעי הדג. ותתרי אשר נדר רחה לקח ה' כי גם לריק בחרן יסולם ולא ינקה, בא' אליו (בחלק הב') נבואה שנית ללכת לנינוה ולהתוירם למוטב, נו יסופר כי ה' יפתח את יהו לחושיים לשוב אליו, ואם יטוב החושח, אז ה' יחום עליו למהרהו ולהפילהו מכל פגע, ויסופר מעשה הקיקיון לאות ולמופת כי האל הטוב יחום על מעשה ידיו אשר לכנודו נברא. (עיין בחור שם). חורת חסד על לשון הנביא, כל הספור הזה לא ונקי, הוא יצמוד להמלין על דרך נעים זמירות ישראל, כנראה ממאמרי תפלתו המזכרת בפרשה ג'. ובענין הסנגון יחסם בחיזה מליצות זרות ומיוחדות רק לו, לא נמצא עוד כמוהם. כמו השיל תמורת השליך, ויתן תמורת ויצו, פסינה תמורת אניה, עד נפתח תמורת עוד נקולם (ותניהו בחיוב), להציל לו במקום להצילו. וכן מליצת והאניה חשבה להשבר, הרבה מחיים עשרה תחת יותר (ותמלא לו תנר נקב"ת), אשר לא ידע בין ימין לשמאל לתאר הילדים הקטנים אשר לא זרו עוד. גם בן לילה תחד ותיק שני לו. עוד יתהד להכפיל שם המקרה לתרי הפעל, כמו וישמח יונה שמחה גדולה תחת וישמח מאד, וכני כנה. וישמע נאות ש סנולית נמקום אשר ונחנור מלת בשלמי, בשלי, נפעל יהעשה ויחחרו על ההחוק נמשוטות, וכן מלת חובל לא נמצא עוד כ"א נספר יחזקאל.

מיכה׳

נבואתין נחלקות לשלשה חלקים. נחלק הראשון (מן ראש הספר עד פר' ג') ידבר קשות על עון ע"ז שהתנבר נחרן, תחלה נשומרון ע"י מלכיה ושריה המחעים את העם, ואחם נחפצם הרע נ"כ על חרן יהודה וירושלים שהלכו נעקבותיה. ולכן נתחלה ייעד הענש החזק, היא חרבן החרן ונלות יושביה, הולך וקורא עליהם חרב נוקמת נקם ברית חלביה' אשר שכחו, כי דנריו המה נרעש ורגז, מבלי שמוד לנחם חותם, כי גם הקנחה קנחת ה' לנלות נענם על שפתיו. ומחוך כך יבא נ"כ לדבר חרב החלוחת אשר יקרו נ"כ לחרן יהודה וירושלים אשר נלכו נשחיחותם, ונעין חזונו ירחה אשר על שבר ויגון על יגון אשר יבוי נמדינה, עד כי נגעה הרעה עד לב החרן, הוא ירושלים הבירה, ונגוד ישראל הושפל לחרן. לחנם דנריו החחרוני, משחנים נחיכות מן הרחשונים, כי יחם לבנו על חבדון חרן מולדתו ועמו, וכל דנריו המה ענין קינה ונהי. בחלק הזה יחחיל הנביא להשמש בלשון נופל על לשון נמו נבית לעפרה התפלצי, את תכזיב לאכזב ולומיסם. בחלק האני (פרשה ג' עד פרשה ה') יוכיח על העשק והגזל אשר נמדינה, גם פה יריק בוס התרעלה על החנשים החעשים נשפחתם

לבנוד

Digitized by Google

סלח למנחה

לבנות בריותיהם, רוח קנאה לבבו לאותו והתלהבות הנבואה נגדה עליו, יזכר מן הבנות הנזכרות הרע הכללי הזה; שהמה בניות הרחצים והשופטי' והדמות הגביתים הכוחנים המחזיקים את יד הרשעים. בחלק הזה נמצא התחלפות הנוסים יותר משאר חלקי נבואותיו, פעם יזכר הנביא בשם עלמו ופעם ישים הדברים בפי ה' (עיין מיכה ב' ז'), גם יתכן לדבר בלשון נוכל על לשון, דוק ותשכח. גם יש למעשים במקור לפני הפעל להורות על ההלגה כמו שדוד בשדדו תסוף תשוף ובזזתם. בחלק השלישי (מן פרשה ד' עד פרשה ו') יסוד פניו נגדם לדבר על לבם ולנחמם מלרחם למען החזיקם בתשובתם ולא יתיאשו מן הרחמים, כי עוד יבא העת אשר ירחם ה' את בית יעקב להושיעם מלרתם, ובל היום יבא בשלום יושבו בארלותם השקט ובטח, וזה יהיה ע"י שיכירו כל יושבי תבל כי לה' המלוכה, ויתחלמו עמם בידיעותיהם ובהכרותיהם, ויתחללו כלם ללכת בדרך מיושר ההולך קדמת ההר מקום משכן כבודו. ולו יהיה שלום ומנוחה נארן, יושביה לא יחרחו ריב ומדון. ומלכי ארן לא יגורו מלחמות זה עם זה, כי אם כלי זיונם יהפכו לכלי מזון. מה יפו גם נעמו קלירורי' והתמונו' אשר בחר הנביא בחלק הזה להגיד לעין את רעיוניו הנשגבות ותנחומיו המתמתים לב! הרבה מדברים מושתלים מדברי ישעיה הנביא ע"ה כי הוא לותם לעולם עיניהם ולאות מלילות הם. והתפלליות בפרו גברו עליו כ"כ, עד שיוד במחברותיו חנה ותנה, פעם יבכר עם ישראל, פעם יסוד הדבור לאויב, עד שלבסוף שגבה יד הנבואה עליו להעלות בזיונו את האשר והתלאה, כי יעמוד מושיע לעם ישראל לרעו' את צאן עמו הנהלאי' והנולעה, ושלו' יקו' לכל שוכני תבל ובריתו יקים את החיים הרחוקים, והגוים אשר לא ישורו למשמעתו ישיב תרפה אל מיקם שנעתים. בחלק הרביעי (מן פרשה ו"ו עד סוף הספר) יבה מרן בשבח פיו על העול והחסד אשר יעשו בה, החלק הזה מלא תוכחה מגלה ותהבה מסותרת, בשמאל דוחה וביתין מקרב, יתחיל להתוכח עם ישראל על אשר נגדו בתלונותיהם המעיב להם לעת היותם לעם, ויסוד להוכיחם את הדרך החסת אשר רחקו ממנו, כי אין השק והקרבן עיקר, אלא להבת החסת ועשות משפט וצדקה. ומתוך כך בא לקונן על חנכן הלדק והעוז, ותפיסת החטוי' מבני אדם. ויסייר הרע והעוגם המסובב מזה, ומרוב המית רוחו ולבו, שבך נפשו בתפלה לאל מי על נאן מרעיתו, וע"י זה התעורר הבטחון והתקוה בקרבו, כי ה' יגיה תשבו ויושיע את עמו. עד שלבסוף יסיי' בתהלה והודיי לה' המקיי' בריתו וחסדו אשר נשבע לאבות זינו מימי קדם.

נחום.

נבואתו נחלקת לשלשה חלקים. בחלק הראשון (מן ראש הספר עד פסוק ט') יזכר משלם בת ה' ונבירתו, וממדותיו הנשגבות והנפלאות. בחלק השני (מן פסוק ט' עד פרשה ב') יסוד מן הסבה אל המסובב, כי אין מי יקום לפני זעמו, ויכוב פניו אל האויב להגיד לו כי גדול יום ה' על שונאיו, ויבלול במאמריו התגלות התשועה ליזרחאל בהנף עין. ולבן קורא לכם בחלק השלישי (מן פרשה ב' עד פרשה ג') בשורת המנחר על ההרים, כי ירחם ה' את בית יעקב. גם יספר רעש מלחמה ותכסיסיה, ומהומת מות בין הלוחמים. בחלק הרביעי (מן פ' ג' עד סוף הספר) יבאר סבת חנדון נינוה ותשר, ויחזור לספר ענשם ומפלתם, על כי הזידו בגאון להפיל חנצי תבל תרלה. כל דבריו לחים ונעימים, זכים ומתולנים לים בריאה, והתלהבות

Digitized by Google

רוח קדשו מעוררת לותו להסיע הדבור פעם ליעקב, פעם לישראל, פעם לאויב. ומזמת הסנה יחזור כל פעם לדבריו הראשונים לאחר המלין לותם בחלות שונות ונעימות (עין נחום ב' ד' ה', ג' ב' ג'). הרבה מפעלין ומליצותיו עוזקלים מאחר מליצות הנביאים הקודמים לו. בנין מעל לחלת בצן וכרמל מוזכל מן עמוס (ז' ג'); מעל העיר לזוה לקח מן יחזקאל (כ"ג ט"ו, ט"ז ט"ז) מעל כום התערלה נאלח ג"כ בחנוק (נ' ט"ו) ובצוכיה (ח'). אך הרבה ממפעלין מיוחדים לו, כמו ספיר לילות הלאחה, ומעל הזרים לאהבה, מעל ניזוה לבריחת מים, מלילת התכנך כילק ורנים ככה. בצנין המלות הזרות הנמלאים בספרו, יש להעיר על מלות חלה המפיק בנוי לאויב, אלדות, סם למגלי הגנב. ישחקשקון מלה מורה על עוסם המית הרבה. והוצב בנוי למלכה, (לולי הוא סם עסם); בוקה ומבוקה ומבולקה, סיק נרנים, מלאכה תחת מלאכך, מנזריך ומספריך בנוי לזרים. ולומיהם הרבה.

חבקוק.

אם גם נבואתו לחת היה בצניעה, על הרעות העתידות לבא על ארץ יהודה על ידי עם כזדים, בכל זאת תפרד לשלשה חלקים. בחלק הראשון (מן רחת הספר עד פרשה ב') יספר תרעומת הנביא נגד ה' על העמל ואון אשר התילנו לנגד עיני מזוזנו, בקום עם כזדים לרשת מכונות זרים ולאכל הגוים אשר עכנו נתוכם. בחלק השני (מן פרשה ב' עד ג') יספר מענ' ה' אליו, והנשאתו כי גם על האויב יעבור כוס תרעלה, על התועבות אשר עשה, לחלל את שם ה' כמעלליו הרעים. בחלק השלישי (פרש' ג' עד סופה) שיר והלל לה' על הנאולה הטובה ועל ישועת ה' לישראל עמו.

מי יספר יופי מליצות הנביא הזה ומין ערכו! מי עור ולא יראה רוח ה' מרחפת על פני כל מלאכיו! מליצותיו כלם מיוחדים רק לו ובלתי מוזלים מזולתו לאחר יראה עין הקורא. ויש להעיר על המלות הזרות שנאחר לו הנביא ליפות נבואתו בהן, ואלה הן מגמת פניהם, עבטיט, קיקלון, הליכות, יהימן, עפלה, חגיון.

צפניה.

ספרו נחלק לשני חלקים. בחלק הראשון (מן פרשה א' עד ג') מיעד ענש אלהי על עובדי הבעל, ויעונר את העוכים שנחם לנקץ לרק ועונת לחמת, בחלותם כי יד ה' נטויה לרעה על לויניהם המלירים לותם. בחלק השני (מן פרשה ג' עד סוף הספר) תרעשנה שפחותיו רגז ומהומה, על מעלליהם המתועבים אשר הרעו יחד בעם נכחן, ויניד להם עגשם, כי קרוב תארב הארץ. ובסוף יחזה לפתוח להם שערי תקוה ולנחר לותם כי בחלרית הימים ינאו לידי הכרת ה' ויעבדו כל הגוים כי אם ה', נקרא עליהם וירלו מהם. קצת מחלילותיו מיוחדים מזולתו מן הנביאים, כמו מעל תרכן ארץ למרגן עדרים ולמעגן קחת וקפוד, נמלח ניעצי' (ל"ד י"ח). ענין ערוקת אן וקריאת היל על העיר העליזה מוזכל מן יעצי' (מ"ז מ'). מליצות הקוראים על שמריהם מלאנו דוגמתם נירמי' שוקטים על שמריהם. ותולם מליצות דולג על מפתן, לחפש את ירושלים בנרות, יושבי המכתש, ה' הקדים קרותיו, לו לבדו המה.

Digitized by Google

סלח למנחה

מלוח זרות לאדר נחר, הס כרה תמורת כר, כמילת השלילה נטרס לך (עיין נאור שם) פנות תמורת מגדלות, נטילי כסף ובדומה.

חגי.

נחלק לחרגיעה חלקים. בחלק הראשון (מן רחץ הספר עד פרשה ג') יספר דברי מוסר ותוכחה לעם, על התעצלם בבנין הבית, והתעוררת העם מדבריו להבין מ"ש לשלחנת הקדש. בחלק השני (מן פרשה ג' עד פסוק י') ידבר על לבם וינחמם לבל ילטעדו על שפל ערך הבית נגד הראשון, וינטיחם כי ה' הטוב יסבב לו בבוד גדול ע"י שיתקד תנועות בטנע, וירעיש שמים וארץ, ועי"כ יבואו עמים רבים לבבד את הבית בתשורה ומנחה והון רב. בחלק השלישי (מן פסוק י' עד כ') יזהם בדבריו וינטיחם כי המלחה תאר הי' בשעבה ידיהם יען לו, ויהי נועם ה' עליהם ויצליחו בכל עסקיהם. בחלק הרביעי (מן פסוק כ' עד סוף הספר) יבטיח את זרובבל פחת העם, כי ה' שלהיו ינן בעדו ויעמדהו מכל פגע, ויבחר הרעם שזכר למעלה כי הורחתו על לנדון העמים תאר השתינו לוחו ועי"ז יגדל שמו בכל הארץ. בספרו יחתב לדבר בשלילת שיתו לבבכם על הזרה והחמונה. גם יבפיל ויבלע מלילת נאום ה' צבאות, ומלת רוח בפסוק לחד ג' פעמים. וגם מלת חזק ג' פעמים בפסוק לחד.

זכריה.

נחלק לשנעה חלקים. בחלק הא' (מן רחץ הספר עד ח' ז') ידבר על לב ישראל ויבטיחם שהעם יסוב לרחם עליהם אם ישובו אליו בלב שלם. בחלק הב' (מן ח' ז' עד ו' ט') יספר מרחותיו ומזונותיו, מהם יהרו על שלות ישראל מהם על פורענות האומות (עיין נאור שם). בחלק הג' (מן ו"ט עד פ' ז') יבאר בנין הבית ע"י זרובבל ויספר לקיחת הכסף והזהב מאת אנשי הגולה לעשות מהם עטרות למלך ולבהן. בחלק הרביעי (מן פ' ז' עד ט') יספר שאלת אנשי הגולה על דבר הצומות וזעקתם ותשובת ה' להם. גם הולך ומבאר להם הסלחת הצומה והוגרם. בחלק החמישי (מן פרשה ט' עד י"ח ד') יספר מפלת העריס המסוכים לח"י, והסלחת ירושלים ומלך לדיק ונושע. גו יבאר סוד היהודים הנפזרים לתוך ארץ אנשים. בחלק השני (מן י"ח ד' עד פרשה י"ב) יגייר מעמד ישראל ע"ד מדה מעת היו לגוי עד עת הגלות. בחלק השביעי (מן פרשה י"ג עד תום הספר) יתנבא על ימי העתיד, כי יבא מועד עת לחננה ולרחם את עמו, השקר והכזב יתמו, והחמת יקים על תלו, וכל הארץ תמלא דעה את ה', ויצוקו כל העמים לחלות את פני ה' בתשובות ומנחות. בענין סנגון נבואתו יחתב להבפיל הסס לחר הפעל והשות ולבלע מלות אמר ה' צבאות בסוף כל דבור, עד כי בחלק הד' יגיע בחלתו כה אמר ה' צבאות. גם יחתב לסיים לרוב פעמים וידעתם כי ה' צבאות שלחני אליכם. וחם בחלקים הראשונים מסוה המרחה והחדות על פי מליצותיו, בחלק החמישי ושלישי בדברי שיר ונעימה, ורוח חן המליצה יופיע על פני בלו. מלות זרות הנלחות בדבריו המה, ממזר, תמורת עם זר, בחלה, כתף סוררת, ומסמרים, שור יקרות וקסתון, לנתרות תשורת לחמוניס, מדר היקר.

Digitized by Google

מלאכי.

נבואה זאת היא מרחץ ספר עד תמו. יסוד פניו בתחלה אל עם ה' להוכיחם על מאר בחזו בהשגחת אל עליהם, ואח"כ יפנה אל הכהני' ליסרם על הקריבם קרבן פגול על מזבח ה', אח"כ יחזור ויוכיח את העם על לקחם נשים נכריות והמונעם המעשר והתרומה, ויסיים בסוף בדברי נחמה וטובה, לבאר להם ביאת הגואל ב"ב. בסגנון נבואתו יתשגג הקורא במליצותיו שהרבה לדבר בשלשה ותשובה ע"ד ובוא. גם יסיים דבריו (בחצי זכריה) בשלות אמר ה' צבאות, עוד יחבב לשמח הרבה במלות רוח, ארוך, ותאר לה', שאר, נמוי ליחזה, מהלאה, במקום חלאה, ער ועונה, נמוי למשפחה בכלל, וכן שרש וענף ודומיהם.

ה כותבי הספר

אמרו מז"ל (בבא בתרא) תנשי בנסת הגדולה בתבו תרי עשר. והנה לא נוכל לומר כי כוונתם שהנביאים ע"ה לא כתבו נבואותיהם בלבד על ספר, לאחרי שגם אמרו (שם) חזקיה וסיעתו כתבו ישעיה, ובלשת מלאתו בתוב (ד"ה ב' כ"ו) ויהר דברי עזיהו וגו' בתב ישעיה בן אמוץ הנביא. גם הדעת נותנת, שהנביאים ע"ה, אף שבולם אמרו נבואותיהם בע"פ (חון מבחוב שבתב נבואותו על ספר ושלחה לבינוה, אבר ע"ב שנו לבתוב ברחץ נבואתו ספר חזון נחום), מ"מ הם בעלמם בתבו ג"ב נבואותיהם לאחר שקראו אותם אל העם, או שהנביא השלמים ותמימים שהיו בדורם, בתבו הנבואות שמעמו מפי הנביאים, להיות למשמרת לדור אחרון. ולבן בודאי בוותם ז"ל שהנביי בע"ה אספו נבואות ת"ע שמלאו בבר בתוב ובחבום יחד בספר ר', מעשה שהאמרו ז"ל לחידי דוחקי מיבחם. והנה המה ע"ה רשמו ג"ב ברחץ בל ספר וספר שם הנביא ויחוסו ותוכן נבואתו; ובשאר נביאים הוסיפו גם זמן המלבים שבתבו בו, וזה לשבה שבתב הרמב"ם ז"ל על שהיו בבואותיהם אינו ענין מיוחם למלבים ההם, במו הושע שבתב בפרט על בית יהוא ועל מלבות ישראל לרשה, ובתב על מלבות יהודה בפרט לעוזה, וכן עמום שבתב על חרבן שומרון, במו שבזבר בבואתו שבתב אמליה בהן בית חל חל ירבעם על חורותיו, וגם בתב על מלבות יהודה בפרט, וכן מיבה ולפניה. ואגי וחבריה שבתבו על בנין הבית בזמן שדריוש מלך פרס הרשה להם לבנותו, לבן נתייחסו בבואותיהם לזמנו. ואולם יואל שובדיה יונה נחום חבקוק ומלאבי לא תמלא בהם זברון מלך מיוחד, כ"א בל בבואותיהם היו על בללות העם, לבן לא יחסו בבואותיהם לשום מלך, לפי שלא היו מיוחדות אליו. עכ"ל בשוני לשון קלת.

Digitized by Google

הקדמה שלישית

אחרי שנתיישבו עד היום מהענינים המוגעים בספרי ת"ע לנגוהה ולכל פרטיותיה למיניהם, נשוב עתה לחקור בידיעת התורות והענינים המפלגים בספר הזה לדעת מקוריות מוצביותיהם בתורותם לעומתם, וקלת מהמקורות אשר קדו להתומות ההם נימים הקדמוניים ותמורות הצתים אשר הזיעום, כפי הכתוב בתנ"ך ובד"ה לעמים. והנה נגיעם לפניך על סדר הלפנ"ת בית"ת, למצן יקל על המקורא למצוא כל אחד מהם בלי עמל ויגיעה. וזה התלנו בעזה"ו.

א

ארמה. לחת מחצות הערים אשר היו בגבול ערי הכנעני, ונהפכו מרעת יושבי בה. ע"כ לשמה ולשבל היו לערים אשר המרו עלת על (עיין הושע י"ג ח').

אבוי. בשם זה נקראו שתי ערים, לחת בגבול יהודה בין קעיל' למראשה (יהושע ט"ו מ"ד), ויתכן שהיתה האזכרת פה; ולחת בגבול אשר (יהי' ט"ו ט"ו) על תוף ים התמלחי, ועד היום הזה כפר קטן עומד על מקומה, דוב לו ציב שמו.

אלקוש. לשעת קלת מקום הי' בתרן הגליל. לכל מלאנו בספרי תרמים יצוים כי מקום היה בתרן אשר סמוך לנינוה. ויושביה קנאו לים מפי לים כי היתה עיר מולדת נחום. ועוד היום בנוף (בלשתליק) מאזול נמצא כפר קטן נקרא על קאש, ויושביה אומרים כי קברו של נחום מלוי שם (עיין נחום ז' ז').

א-באל (בית ארבאל). מקום קטן היה בשבט ששורית (רחב הגליל) אשר בשם ארבאל נקראה, והיא לד"ק בית ארבאל הנזכר (הושע י' י"ד). לכל עוד לרבעל מחרת היתה בנוף איראבנע קדמה לנינוה, וממנה נקראה כל תבל התרן סביב לה ארבעלטים, וארבעלא זאת מפורשה היא ע"י נכתוב מלכסנדר על דריוש, כי תקרת המלחמה הזאת מלחמת ארבאלי (עיין הושע שם).

ארם. שם תרן מוצב בני תרם בן שם והוא ימה לנהר פרת וקדמה לים התמלחי (איטטעל׳ ענדישעם אטלאס). וע"ש בני שם אשר יצאו נקרנס, נקראת תבל לחת מחרם חמהי (התמלחי בלע"ז) והערבים קראו לתרן הזאת לל שם, וגם שמלי לל תרן, כלומר תרן השמאלי, והוא מנגד למלכות יעמען שהוא לימיני והיונים קראו לארם־סיריען על שם עור הממוקדה שעמדה שם, וכן נקראו יוצבי הצורים (ד"ה ח' כ"ג ד'; שמוא י"ג י"ז), ולבסוף נחלפה מלת הצורים בני היונים לאשורים. לכל תין להמיר התרן הזאת לא בתרן אשור ולא בתרן מוצב בני תרם בן שם שנקראת ארמעניען, שיגר ל"ק מן הר מני (ירמיה נ"ח כ"ז) שהוא שם עלם לנוף יודע בתרמתיען (מעני תו מיניתם בלע"ז), וכן טעו קלסם לתרגי' מלת החרמונה (עמו' ד' ג') ארמעניען, ותין להסריך פה על גבולות התרן ההיא, כי שונות היו לעתים שונים.

ארץ אשור. שם תרן מוצב בני תשור בן שם. והנדל יש בין תרן תשור למלכות תשור, כי מלכות תשור כוללת גם בן תרן בכל ותרם והרים ועוד תרכות תחרות (וזה שנקראת לפעמים ארץ צפון על שם שמתפשטת והולכת עד גבול לפונה ל"ק), והתרן הזאת תקרא נפי הכתבים והתרמי אהוראה, (והוא שם עלם לנוף ת' בתרן תשור) וכן נקראת תבל התרן הזאת עד היום הזה נפי קלת סופרי רומי אפוריא. עיין בבל.

ארץ נמרוד. עיין בבל כי שם מקומו.

ארץ שלשחים. הוא שם תרן מוצב כשלוחים (לל"ק גם מוצב בני פחרושים), ונקראו פלשתים ע"ש תרן מכורותיהם פלשת תשר יצאו נה לפניים (שמות ט"ו י"ד, ישעי' י"ד כ"ט, תהלי' ס' י', ק"ח י') והמה הנקראים ג"כ כרתים, גוי ברתים (שמוא ל' ט'

ת' לי' ל"ד, יחזקאל כ"ה ו', לפני כ' ה'). ונקראו ג"כ כפתורים, ע"ש לחיותם הכפתורים שנתו לפס לנגולם, ויצנו נתרגם. המה הפלשתים תאר לרו ליארמל פ:מים רבות, המה הסניהו לותם לתרום, ומה מכנו לותם לבני היונים (עמוס ת' ו', יחזק ג' ו'). ויתכן שהיתה זאת בימי יהורם, כי בימיו נתו פלשתי' בגבול ישראל, ויכוהו כזה רבה על מאד (ל"ה כ' כ"ת ט"ו) ועיהו מלך יהודה הכניעם (ל"ה כ' כ"ו ו') לכל בימי לתו שנו ויכוהו את ישראל (ל"ה כ' כ"ת י"ת), עד שנת חזקיהו ונגר על פלשם, כדבר ה' לאר דבר ביד ענדיו הנביאים (ישעי' י"ד, ירמי' מ"ז, יחזק' ל', עמוס ת', לפני כ', זכרי' ט'), ובענין גבולו התרעות התלה אין להתיך כי רבו בו הדעות, לפי שפה פלשתים כולל לנפות הרבה (ציין יהושע י"ג ג').

ארץ עצון. עיין תרן לאור, ועיין נאור לפנים (ב' י"ג).

ארץ תימן. קונקלוס ויב"ע תרגמו (בראשית ל"ו ל"ד) אדעא דרומא וגזרו את המלה הזאת (כדע' הרל"ק בשרשי שרש ימין) מן ימין שהוא תאר לירך דרומית, ורחיה לדבריהם מן עצין וימין אחה יצרתם (תהלים פ"ט י"ג), וכן עשו תגמי קדם ברנות' לסמן גבולות התרן, הפכו פניה לכל מזרח, ונמלא היה דרומית לימינם ופנויות לשמאלם. עיין אדום, וארם.

אשדוד, ת' ממשת סרני פלשתים (יהושע י"ג ג') עלי עלה הגורל לבני יהודה (שם ט"ו מ"ז); אך לא לכדו אותה (יהושע ת' י"ת), עד שנת עוזיה בן אמציה, ובנשה ופרץ בחמותיה (ל"ה כ"ו ו'). וימי סרגון מלך אשור בתתה את ממשלת אשדוד (ישעי' כ' א') עד שנת שמעשיהום מלך מצרים והחזיקה, תחרי לרדו עליו כ"ע שנים. יעד היום הזה תרבות היעיר הזאת מונחים לכל כפר עמדוד הנמוד על מקום העיר הזאת,

אשקלון. גם היא לאת מה' הסרני' ולא נכנשה בימי יהושע (יהושע ג' א'), אך לאחרי

מות יהושע כנשוה בני יהודה (שופטים א' י"ב). ובפי הנרת' מקינת דוד על שאול ויהונתן (שמואל ב' כ') נאמר כי היתה בימיו תחת יד פלשתים, ובהיום הזה כפר קטן עומד על מקומו.

ב

באר שבע. היעיר הזאת לאר עמדה בקלה בגבול דרומי של ת"י, בחתה נעת בחלקה התרן לשבטי יה בחלקו של יהודה (יהושע ט"ו כ"א) לומס בגבול הנזי עלה עליה הגבול לשמעון (יהושע י"ט ב'). ויתכן שאחי ערים היו לאר נקראו באר שבע, ולאחרי לאר מלאנו בתר שנא לאר ליהודה, בוודאי גם עיר לחרת היתה שנקראת כן. וכן הוא גם בן בעת הרש"נם, עיין נת"הם (בראשית כ"ו ל"ב).

בבל. שם מדינה באויא, בין ל' לל"ג מעלות רוחב, ובין כ"ת לב"ד מ"ת) ותאר גבולה קדמה זוזיאנא; תימה: יש הפרסי (פעודישער מעער, בוזען), ימה מדבר ערבי (מרחביטא וויסטע); ובפונה על ת"נם, והיה הנקי בעת ערעק בתבלי (ב"ם עיר ארך היעוד בתרן שנער). והנה תרגמה שבעות לתרן (למלכה) הזאת, בנתני הקדש: (א) שנער (דניאל ת') ע"ש התרן לאר בה נתיסד הממלכה, (ב) ארץ נמרד (מיכה ה' ה') ע"ש מיסד הממלכה בראשו', (ג) כשדים על שם יושביה שבאו לה מלפון מבני בשד (ירמיה נ"ת כ"ד ל"ה), (ד) בבל על שם בבל רבתי רצו ממלכתה, ועת הזאת תרבות בבל מונחים סמוך לעיר העלילי, או הילא על פוף מערבי של נהר פרת.

בית און. מלאנו עיר ומדבר סמוך לה בגבול לפונה למעה בנימין שנקראת בית תון (יהושע י"ת י"ב), ולא כאחר שאנו קלת בי היה בית אל, כי מלאנו (יהושע ו' י"ב) בית און מקדם לבית אל, ונמלא עיר לחרת היתה. עיין בית אל.

בית אל. עיר היתה בהר בית אל (שמואל ת' י"ג ב') לפונה לירושלים, ולומס לוז שם העיר לראשונה

לרחבעם. אם העמיד ירבעם אחד מהעגלים במקום אחד עשה, ועשה את העיר השלישית למזבח לעגלים ליושבי לבונה, (ועיר זו ליושבי לבונה), ועכ"ב כנו לומר דרך גנאי בית און. והיה נחשבה בתחילה בין ערי בנימין (יהושע י"ח כ"ב) אך לא ירצו לומר, ובני יוסף הכו את יושביה לפי מרגלות בגל, יאמר כה בני בנימין (נחמיה י"ח ל"ח) ובעת לא נשאר ממנה מאומה.

בית האצל. לא נודע מקומו עיר אחד אשר אחד עשה נקרא בית החלל, ע"כ התיקוה רבים מלשון סמו־ ובכונה (מַכַּבְּתַשְׁטֶטֶן)(עיין מיכה ל' י"ח).

בית העפרה. הע' זקנים העתיקו פה (שטוּיבטַטַרט, טרוּיעטַטַרט) מלשון עפר, גם אמלתו שתי ערים שמותיהם עפרה, חצי בחלק בניימין (יהושע י"ח כ"ג) וחצי בחלקו של מנשה (שופטים ו' י"ח כ"ד, ח' כ"ז ל"ב, שמות' ל' י"ג, י"ז).

בית לחם אפרתה. עיר אחת היתה בארץ הגליל בחלק זבולון (יהושע י"ט ע"ו) ועוד בית לחם אחת ביהודה (שופטים י"ז ט'), כמו שתי שעות מירושלים על פני נגבה בולך מבחון. ושם העיר הזאת לפנים אפרת (נרחבת ל"ה י"ו מ"ט, מ"ח ז'), ולדעת קצת סביבות העיר נקרא אפרת (עיין רות ד' כ' בנאמר הרבני ר' לחברן בן זאכ נ"י, ועיין שמואל א' י"ו י"ח) וסמוך לעיר הזאת היתה מקום קבורת הרועים הנקרא מגדל עדר (עיין בראשית ל"ה כ"א, מיכה ד' ח'), וכן עד היום הזה כפר קטן עומד שם, אך רועי צאן ישכנו שמה ? ולמתרגם לפ' מיכה דיך אחר ע"ב.

בית עדן. לד"ק היה תואר למשק עלמו אשר ישבה במקום נחשד ועכן. אבל כותבי המפעות יתנו עדיהן עיר אחת היתה בשכונת דמשק, וכן נמלא עד היום הזה שמוך למשק כפר קטן נקרא עכן.

בצרה, עיר מפורסמת היתה בין נחל ארנון לירדן ונגנה להר נבו ופסגה, ולפונה ליש השלח, ונחלקו בה המפרשים למי היתה, לדעת הרמב"ן ורד"ק רחב לחוש היתה (עיין יעויש ל"ב ו', ס"ג ח', ירמיה ח"ט י"ג), ולדעת ברחשית רבה ורש"י ע"פ פסיקתא (ירמיה מ"ח כ"ד) למואב היתה, ועד היום הזה מקום יש במדינת בשן נגנה לנהר פרת בצדה לו באסרא שמו.

בקעת און. לדעת קצת לון היא מלשון עמל ואון, ובכה הנניח את החשלחה החטאה הזאת בשם און מרעת יושבי בה. לך רבים מכוחבי הקורות יעידו שבמוך לעיר דמשק, היתה בקעה שמה ונחמדת למראה מאד, אבל בשם און יקרא בערבי, וכן שם הבקעה הזאת עד היום הזה.

בקעת מגדון. שם נפה אחת קרוב לנהר בעלום נגנה לנהר תנור והיא חלק מעמק יזרעאל (יהושע י"ב י"ז, שופטים ה' י', ד"ה ב' ל"ה) ובה עיר היתה נקראת בשם הנפה מגידו. שמה את לחזיה מלך ישראל (מלכים ב' ט') ושמה את יאשיהו בלקחתו לקראת פרעה נכה מלך מלכים (מלכים ב' כ"ג כ"ט) ושם שמלתו (ד"ה ב' ל"ה) ויולכהו יהושלים וימת, שניהו הפוך, וימת ויולכהו יהושלים. ולד"ק לא היתה המלחמה במגדון, אך בהדד רמון, ועיר קטנה שמוך לה, אשר נסו שמה בני ישראל להמלט מיד מלך מלכים. עיין הדד רמון.

בשן. הר נבוניים הר נשן, היה מעבר לירדן מזרחה, והולך מן יס כנרת כל הבקעה בקעת הלבנון עד חלק ערבי החרכה (ווישטעם מַרַבּיען), שהוא מחובר עם הרי גלעד שניהם המה חלקי הלבנון (חרמון והיא הר פוריה ומקום מקנה הבדי' ל"ב י"ד, תהלים כ"ב ס"ח, מיכה ל' י"ד).

ג

גבעה. שתי ערים היו שמותיהם גבעה (גבע, גבעון) על שיבנו בנבעות, חצי בנימין, והיא הנקראת גבע בנימין, אך אם המלה שמושה אבל רמח או חבל חמא נקראת ג"כ

Digitized by Google

גבע מו גבעה סתם, כי יהוע הי' שנגנעת בנימין הרבו למשוע (עיין יפיעה י' כ"ט, הושע ה' ח'); ומשת ניהודה (יהושע ט"ו ל"ז), והיא נקראת גבע תמיד סתם או גבעון (עיין שמואל ב' ה' כ"ה, ד"ה ח' י"ד י"ו).

גלגל. עיר נערי יהודה (יהושע ט"ו ז') בקלה מזרח ירימו, נערבה מאר נין ירימו לירדן (יהושע ד' י"ט) ננגנה לעי ומזרחית דרומית לממרון, פה הקריבו בני ישראל זכחי שלמים לה' בהיות שמואל מלך עליהם (שמואל א' י"ח ט"ו), ומאחר כן הקריבו פה לאלילים והרבו נה למשוע. ולד"ק נגר הי' שם מעגן אלילים ערש מלוכת שמואל. (עיין אופטים ג' י"ט).

גלעד. הר נגוה ותלול, מקונר עם הר הלבנון, ועלע עיר מפוארה מאר נשם גלעד תקרא. מכיר בן מנשה לכדה ויורש את האמורי מאר נה (עיין נמדנר ל"ב ל"ט). ומן העיר המפוארה הזאת נקראה כל חבל הארץ מעבר לירדן מזרחה נשם גלעד (יהושע כ"ב י') והארץ הזאת היתה שמנה עד למאד ונמאד למרעה (נרא"ת ל"ו, נמדנר ל"ב י"ב, ירמיה מ' מ"ו).

גת שלשתים. היא את הנקראה מתג האמה, מאר נקו דוד מיד פלשתים (ד"ה ח' י"ח ח'), והיא ימה ללבנה, קדמה למצדוד, ומזרחית דרומית לעקרון, ומאחרי מות דוד נלכדה מיד היהודים עד אשר עוזיה בן אמציה מלך יהודה ויאש ויכלבה (ד"ה נ' כ"ו ו'). ועתה היא חרבה, וכפר קטן עומד על מקומה.

ד

דמשק, רחש ארם, יושנת נבקעת הלבנון דרומית מזרחית לירדון, והנה העיר המפוארה הזאת יוכלת העמים כנר מפורסמת היתה נימי מנהם (נרא"ת י"ד ט"ו). ודוד מלך ישראל נלכדה מיד ארם (שמואל נ' ח' ו'), ומאחרי מות דוד נקם יורון בן אלידע את נצא הדרעזר מיד שלמה ננו (מלכים א' י"ד כ"ד) ויכבשם בן יותם השופה לישראל (מלכים נ' י"ד כ"ח) ולכבוש אשה לארם עד אשר הגלה פלאסר נימי תגת בן יותם, ויקח אותה מיד רצין ואותו המית (מלכים נ' י"ו ט') ויגל את ארם קירה, (נחל קירות היא מלפון ליס הקספסי), ואף שנכנשה העיר פעמים רנות, עודנה גדולה היא ומפורסמת עד היום הזה.

דן, עיר אחת, נרגל הר הלבנון, ננגול לפוני לעשרת השנטים היא העיל אשר הוקם נה פסל מיכה (שופטים י"ח כ"ט) ואשר היתומי שם ירבעם אחד משני ענלי זהב אשר עשה (מלכים א' י"ב כ"ח, כ"ט), ואולם ליש או לישם שם העיר לרחשונה (עיין רש"י שופטים י"ח כ"ט), ועיין נתרגום שיר השירים להרשב"ץ (כ"ע ה' ד').

ה

הדד רמון. לד"ק שם אלם הוא, ולד"ק שם עיר היה ננקעת מגידון סמוך ליזרעאל (מקקיסיאנתאלים שמה לשעת הירמיטום) עיין בקעת מגידו.

הר עשו. הוא חבל ארץ נמלכות אדום שנקרא נכה, והוא נעזנתו הר שעיר אשר נתן לעשו למורשה; וזה איתאור לפעמים על שמו, ולפעמים יתואר נשם זה כל ארץ מושב בני עשו הוא אדום, ואז הוא רומז על הגוף ההולך מעמק הצדים הוא ים המלח עד קדש נרנע, ועל גבולה אשר יעשר עד קצה גבול דרומי לד"י יקרא לפעמים ארץ התימן. ולד"ק יקרא תימן ע"ש תימן בן ננו של עשו שהיה נכור לאליפז נכור עשו, וכן היה שם רחש הממלכה אשר נו מקדש מלך התימן (עיין ירמיה מ"ט, יחזקאל כ"ה, עמוס ח'), ומדרך הנניא להזכיר נתוארתו רחש הממלכה תחת כל הממלכה כולה.

הר הזיתים. אחד מההרים הגנוהים מאר ניהודה (עד שהעומד עליו רואה את הר גריזים והר עיבל ויודע ויש המלח וכל הארץ סניניותיהם) והוא מקדם לעיר יהושלים (שמואל נ' ט"ו ל', מלכים א' י"א ז', יחזקאל י"א כ"ג, זכריה י"ד ד'), ונקרא

Digitized by Google

ונקרא הר הזיתים ע"ש זיתים טובים אשר גדלו עליו לרוב.

הר ציון. אחד מהרים אשר עמד עליהם ירושלים עיר הקדש (העיר העליונה) (עין ירושלים) המוכרת תחת כל ירושלים כלה (תהלים פ"ז ה', יואל ב' ג', עמוס ו' א', זכריה ב' ז').

ח

חדרך, לדעת המדרש מקום היה שמו חדרך, ולדעת קלת מכותני המסגרות על היום הזה מקום ים מצפון לדמשק על פני מדבר חדרך שמו, וממנה נקראת מבל הארץ סביבה מדרך, ולפי שהציר הזאת מצפון היא בעת, יושביה לומדים שגדולה היתה עד למאד ומלכים ממושרים היו לה. ולע"ק חדרך גם לדמת, ויתכן שהיה שם מלך מדינה זאת חדרך, והממלכה היתה נקראת כשם המלך.

חמת. עיר היתה בנקצת הלבנון, מעבר לנחל יבוק, בגבול לפונה לק"י, וע"פ גדלה נקראת רבה. וכן מפלתו שנקרא עיר לידון, לידון רבה ע"פ גדלה (יהושע י"ט כ"ח), וממנה נקראת כל הגלילה סביבה לארן חמת (מלכי' ב' כ"ה כ"א, יחזקאל מ"ז), והיא הנקראת לפי"ז לבוא־חמת (לונטיאניש) עיין רש"י ויונתן וירושלמי (כרוזות ג' י"ח, במדבר י"ג כ"א). ומחמת הפסק שנולד בסבבים שלשם מנוקדים בין חמת לחמ־ת, רבו דעות שונות לפי נקראת העיר הזאת בלע"ז.

ט

יאור. נהר גדול בארץ מצרים הנחלק לשבעה נהרות (ישעיה י"ט ט"ו), ואלו הם הנזכר יעלה על כל ארץ מצרים, ויגרבו מימיו רפש ושיט, ועי"ז תצמא התבואה בארץ מצרים, כי לפי עליהם יהיה הנשם. והיאור יקרא ג"כ לפעמים ים (ישעיה י"ט ה', נחום ג' ח'), ולפעמים שיחור (ירמיה ב' י"ח). ויתכן שיקרא כן ע"פ שמימיו עכורים לימים מזוהמים.

יזרעאל. עיר גדולה ומפוארה בארץ שמרון יושבת בעמק, אשר בין הירדן להר הכרמל (כנגד הר גלבוע). עליה עלה הגנרל הרשעון ליהודה וכגנרל הזני בתרה בנגדו ויזכר (ולע"ק זאת תחרת היתה). והעיר הזאת נזכרת הרבה בכתבי הקדש (שופטים ו' ל"ג, שמואל ב' כ"ט, מלכים ב' ט' י').

ים האחרון. היא ים הגדול ההולך מחוף ל"י במערבי, ונקרא בעת ים לפלשתי (מיטטעל־ענדישעס מעער) (עיין במדבר ל"ד, יהושע ט', יחזקאל מ"ז, יואל ב', זכריה י"ד).

ים הקדמוני. היה ים הערבה ים המלח קדמה לק"י (בשקלוט מזרחית דרומית לק"י), ולע"ק היא ים בנרת (עיין יואל ב', עמוס ח', זכריה י').

יבוס. עיר בקלה בגבול בני דן (יהושע י"ט מ"ו), נקראת יפה ע"ש יפה הנוף אשר היא עומדת בתוכה (ולע"ק ע"ש יפת בן נח אשר בנה תוכה) והוא על תוך ים לפונית מערבית לירושלים. (עיין מלכים ח' ה', ד"ה ב' ג') פה ירד יונה אל הספינה לנדוד תרשישה.

ירדן. הוא הנהר הגדול אשר בארץ יהודה, היורד מהר חרמון, מהלכו מצפון לדרום, ויעבור את מי מרום (חלמחלניטים) ים בנרת (טיבעריאס) ובופל בים המלח (זאלצוועג) ומשם לא יצא. וכל עת אשר לא יעבור ירדן תקון, ירבו חיות גדולות בקנה וסוף ואילנות הגדלים על שני עברי הירדן (עיין ירמיה י"ב מ"ט ג', זכריה י"א).

ירושלים. היא העיר הקדש, אשר בחר ה' אלהי ישראל לשום את שמו שם. ונקראת יהושלים על משקל שנים ע"פ שני חלקי העיר עליונה ותחתונה (ד"ה ב' י"ח). כמעט בטעות ארץ נענן היא יושבת על תרבעה גבעות (ולפנים על חמשה) ובכתבי הקדש לא מצאתי כי אם שלשה. הר ציון בחלק דרומי מן העיר (עיין מלכים מ"ב ג' בניאור ר' יואל בריל נ"ע), והר המוריה,

המסובר לכר נינן ע"י גשר, והר העבל (נחמיה ג', ד"ה ג' ל"ג) ולד"ק עובל מנכר היה. עליה עלה הגורל ליהודה, תאר יצב בה על ימי נחלקה המרן בשילה (יהושע ע"ו ס"ג), ושו בתה נחלקו של בניטן, לולם שניהם לא הורישו את היבוסי יושב העיר לבניט (שופטי"ל) עד שבא יואב בן לרויה שר לבא דוד והכה לותה (ד"ה ל' י"ל ו'), ותשקוט העיר כל ימי דוד ושלמה בנו, וימי רחבעם בן שלמה לר עליה שישק מלך מלרים, ויספה לוללות בית ה' (ד"ה ב' י"ב), ובתרבע עשרה ליחזקיה עלה עליה סנחרב, אך נתן ה' בו רוח ושב לארלו (מלכים ב' י"ט, ישעיה ל"ו, ד"ה ב' ל"ב), וימי מנשה (הוא יה יקים) בן יחזקיהו עלה נבוכדנלר על המרן אך לא ככב את ירושלים. וימי יהויכין בן מנשה בתה העיר בימלר ע"י עבדי נבוכדנלר ושלו המלך והשרים שבלה ושבטו מוללות בית ה'. ומשנת תשע עד עשתי עשרה שנה למדקיה בתה העיר בשלר ע"י נבוכדנלר עמו, ותחריב את ירושלים רב טבחים, וישרוף את הקדש והמקדש בשנ"ה. ולפי מלחות לנלות בשל שנעים שנה, החרוים ע"פ ה' בית ירמיה, הרשה להם כורש מלך פרס לבלות ליהודלים, וישלו וישבו את העיר ע"י עזרא הכהן ומופר תחשדרפן מלך פרס. והבית השני נת שנת מונים בשלר, והחרון הכניד ע"י טיטוס בן ספסיונס (טיטוס וועספסיאנוס) תאר בימיו נשרפה בית תלהינו בשנ"ה. ומן היום הזה עודנו מפוזרים ומפורדים תנתנו בין העמים עד יבוא ג"כ, ותף שבשנת ירושלים מ"ת שנה תאר תורבן זה ע"י הדריאן, תעפ"כ לא נתן רשות ליהודים תף ללון בו. וגם מן היום הזה הלכה עיר תלהים החת מעם לעם, כקלע מבף לבף, כי תמיד עיני כל הגוים עליה, עד שבתה תחת יד הישמעאלים, המושלים בה עד היום הזה. תולם לא זכת העיר המפוארה תאר היתה בימי קדם, כי קטנה היתה מאד מתאר היתה לפנים, וגם נחרבו כל מקדשיה המפוארים, והר ניון תאר הי בחלק הדרומי לעיר, הוא בעת מקיר העיר ותולה. ותאזי המחכה עדי יבוא משיח תלהינו ויבנה תומת ירושלים בימי עולם וכאנים קדמוניות.

כ

כלנה, היה כלנו בחרן שנער על נהר תקל, תאר תרגמו יונתן וירושלמי והע' זקנים קטיספו (קטעזיפפן) בלע"ז, והיה היתה רחק נוף תחת בחרן תאור החלמיטים יקרת, וכן נקרתת העיר החת כפי קלת נותבי התלות עד היום הזה האלנע.

כשחור, תולקם ויונתן וירושלמי והע' זקנים שהלכו בשקנות בן נורין הרגמו קפּאדקא', והוא תבל תחת נוגיש הקטנה (קפּאדקיין בלע"ז), ולד"ק כשחור היא לי תחת בלב יש (ניפערן בלע"ז) ויש דבריס בזו. תבל לון פה המקום להתריך (עיין ארץ אלשורים).

כרמל, הר יהוד ומפורסם, על יד היס התחרון נגבה להר הלבנון, וקרוב לנחל קישון היורד בעמק יזרעתל. תלי ההר הפונה נגבה הוא בגבול תאר, ומתליתו הפונה קדמה הוא בגבול יששכר. על רתת ההר הזה בלים תלה ותלון וחיים ושתר חילונות, ותמדים למרתה וטוענים לריח, וגם רבנות תלפי לתן תרעינה בו. ולזות תקרת כרמל מלטון כר מלת. ושוב ספרי לנו טופעי תרן הקדם, כי על יתד ההר יטה, יותר מתלף מערות יש, ההולנים עקלקלות בעומק ההר, תאר על כן טוענים המה להחנת שם. ועל רגל ההר מערה תחת יש, תרכה כחמש תמות, וגבהה כרתבה שתי תמות וחלי, ויושבי סביבותי' לומרים שהיא מערת תליהו תאר בת יבוא ב"כ. ועתה דע כי מלתנו גם עיר תאר נקרתת כרמל יושבת בהרים בחלק יהודה (יהושע ט"ו נ"ה) והיא המפורסמת ע"י נבל ותביגיל (שמואל ת' כ"ה, כ"ז ל', ד"ה ת' ג').

לכייא

Digitized by Google

ל

לכיש. עיר לחת בחלק יהודה (יהושע ט"ו ל"ט) לאחר לקח מיד יפיע מלך לכיש, (יהושע י', ג', י"ג י"ח). סנחריב מלך אשור בא עליה (עיין מלכים ב' י"ח י"ז), ושמיה ל"ו ח'), ונבוכדנאצר החריב אותה (עיין ירמיה ל"ד ז'), ואחרי עלות ישראל מבבל ונמנתה עוד (עיין נחמיה י"א ל').

לבנון. הר גבוה אחר יגביה קדוש לנוי על יד הים התיכון, ויורד לפונה על סוף הים על נהר עליטערום ונקרא לבנון, שם נגזר מן לבן, ל"ק ע"ב שלחמת עפרו כי לבנה היא, ול"ק ע"ב שריחו מוסיף שלג תמיד, על שהתרזים העומדים עליו לא יאלו שם לא יבש הרוח את השלג (ירמיה י"ח י"ד), וזה שתרגם יונקלוס ויוסלמי טורי תלגא. והנה עם הכר הזה מאוכר עוד הר אחר היורד ממבלבו יותר לפונה. וע"ש הלבנון נכח הלבנון יקרא חַנטיליבַּאנוס בלע"ז, והוא אחר יקרא לפעמים חרמון, אף שחרמון הוא בעצם ורחוקה שם החלק היותר גבוה הזה, הנקרא גבעל על תלג בערבי. והנה יהוש שהרבה שמות ים לחרמון שיחון, שריון, שניר, (דברים ג' ט', ד' מ"ח), אך כפי הנרמז (מד"ה ח' ה' כ"ג) משמע (שניר וחרמון) הרים נבדלים היו:

מ

מגידו. עין בקעת מגידון.

מוח. אחר היא עם נוף בחילוף לותיות החומש, ושניהם מחורגמים מפים, והיא מעמקים, העיר הרחצית בחלק מנשה התחתונ (אינטעלענדיסטען) על תוך הירדן ימה (עיין יהושע י"ח י"ג, הושע ט' ו').

מצפה. דע כי שם מצפה נגזר מן לפה, ומורה על כל מקום אחר עליו יעמוד הלופה לראות מרחוק, וכן נקרא כל מקום אחר התחתפו יחד להראות זת פני ה' ע"ש מכפה, אחר אחר יקף ה'. ולכן מצאנו מקומות רבות שנקראו בשם מצפה (עיין יהושע ט"ו ל"ח, י"ח כ'. שופטים י', י"ז, י"ח י"ח, שמואל א' כ"ב ג', ל"ה כ' כ"ל), ועוד מכפה אחת אחר זכר יוסיפון בנגול דן אחר לח מזכר בספרי הקדש. ומכפה המזכר בהושע, היא מצפה בנימין אחר החזיק בסח מלך יהודה ויעשה למגור על המגר בין יהוד' ויבנאל (מלכים א' ט"ו כ"ב, ל"ה כ' י"ו ו').

מצרים. היא הארץ אחר פה נשתעבדו אבותינו הקדושים ונקראת מלרים ע"ש מלרים בן מיסד הממלכה (בראשית י' ו'), ולל"ק נגזר מן מלר שעניני מלכר, כי הארץ מוקפת בגבולותיה במצר חזק, ע"י ימים ומדברות והרים, עד שלא יכול האויב לבוא בתוכה, ואתרו גבולותיה, בנגב היאור, ובפונה ים התיכי, קדמה ים סוף, ומה עד לוב (לוביטע פלאַטפיש אטלאַנטיק).

מרום. לח ידענו מקומה היא. ואולי קריאה לוחה בן ע"ש מלוכעותיה כי ידד רע מלת ה' עליה (עיין מיכה ג' י"ב).

מרשה. (מרשאה) עיר בנגול יהודה, (יהושע ט"ו מ"ד). היא העיר אחר בנה (החזיק) רחבעם (ד"ה ב' י"ל ח') ושם נלחם לחת עם זרח הכושי (ד"ה ב' י"ד, ח' ט'). ועתה דע כי לפי הרל"ק וכ"י ז"ל היא מרשה, היא מורשת (עיר מולדת מיכה). ושתי תשובות בדבר: א', דגשת התי"ו של מורשתי יורה שנקראת בנפרד ג"כ מורשת ולח מרשה, ב' מלאנו בפירוש בפעשת ישראל עיר אחרת שמה מורשת.

נ

נא אמון, היא רחב אחר מלרים העליון (אבעדעגיפטען) ונקראת בלשון יווי דיאם פאלים (עיר אלהים על שהיה מושב אלילים) וגם מהענן נקרא, ומענה נקראה כל חבל הארץ, שנתנים, והיא אחת מהערים המפותרים בימי קדם (ירמיה מ"ו כ"ה, יחזקאל ל', נחום ג' ח').

נחל הערבה, לדעת רש"י הוא נחל מלרים, אבל לין זה היאור (נהר מלרים) רק נחל אחר

יורד בערבה על פני מלכים בגבול ארץ ישראל. וגם לזן זה יש הערבה, יש המלח.

נחל הששים, בקצה גדולה, בין מסגה בגו, ופעור, ההולכת עד הירדן, בין הרי מואב ליש המלח, וקרוחת בן ע"ב עלי שטים הגדלים שמה (מלסטיקם לו סקסליפן טהחל) והוא לדעת קלת לחל השטים (במדבר כ"ג מ"ט), (עיין מדבר כ"ה ח', יהושע ג' ח' ג', ובלשון יואל ה' י', מיכה ו' ה').

נינוה. היא העיר הגדולה מהלך שלשה ימים (י"ג פרסה), והיא עיר מושב מלכי אשור על ירכתי תקבל קדמה וימה. אחת מהעריס הנושנות ומפוארות בימי קדם. ושמה העיר העליזה הזאת מוספלת עד שאול תחתיה, כדבר ה' אשר דבר ניד עבדיו הנביאים (לפניה, נחום). דע כי עד היום נראים במרחק שבעה או שמונה פרסאות למעלה מעשול על פני קדמה להר תקבל גלי חלמים גדולים, ויושבי הארץ ההיא לומרים כי תרבות נינוה המה, ועל גב אחת גבוה עומדים שתים רגים נקראים (עסקי מאזול, סוס ואז) ויושביה לומרים שמה קברו של יונה, ומסוך לו להלך אחד (קשטעלע) והיא לפי דבורה דירת יונה, והירחים הולכים שם להתפלל. ושמה דע לך קורת נעים, לחרי כי רוב פסוקי ספר נחום כדברי הספר החתום המה, לחים אשר לח ידע קורות ותוכן תורכן נינוה, ע"כ תבאנו בספרים ולקטנו את אשר מלחנו, ולח העלנו על מכתב רק אשר מבארים לדברי הנביחים הקדושים. והח לך מעשה תורבנה נקלור: אסר חדון מלך אשור הנזכר בנחום, הוח סרדנפחל (שם מורכב מן אשור (אסור) חדן פול) הנזכר בד"הי לעמים, מלך טפש אשר כל ימיו משך ידיו את לוליים בית הגזים (השדעם) אשר לו, וימלוך על בני ערב ובגל פרס ומדי, הגם כי היו להם לניניה מבני עמם. ויהי היום ויתחמרמר לב בעלחעם אשר לנח בגל על סרדנפל, וידבר על לב מרעהו לרבקעם אשר בנח מדי לפחותו להיות ידו אחו למשול במלך לאמר את זה חזיתי בבוכנים: "אתה תמשול על אשור, ואתה תמליך תרנה תפארת נתון לסרחדון!" ויקשר לרבקעם ויסע לקולו, ויקשר קשר עם אשר שרי הבגד לאמר להם הבה בלנו חלנו מממת מ"ח, ואתה הבה נתחכמה לו, ובאלתה בויד, ונהרגהו בערמה, ובזניתה מלכות הרשעה הזאת מן הארץ. הנה תמנחו מובילים מדי שנה בשנה חיל העזר (היולפסטרופפען), ועתה נקבלה חיל גדול על העיר בשח ונהרוג את כל הקמים עלינו. ויהי כאשר זממו כן עשו. ויבחו על העיר בפתע פחוום, ועמהם ד' מחות חלף חיש ח"ח. ויהי כנחש ויוגד להד' למלך ויקח וילך לקראתם, ויכם מכה גדולה עד מאד זה ג"ם וירדוף אחריהם עד קלה גבול ארץ כשדים: המה ראו כי כלתה אליהם הרעה, ויאמרו לשוב לאחרם. ויהי כשמוע בעליהם החוזה את קול המלחים, ויירח מאד לנפשו ויאמר בלבו עתה יהרגוני על אשר חזיתי להם משאות שוא, וילך ויפתה את אחשבעם עוד הפעם לאמר, חזיתי בבוכנים, כי לימים עוד חמשה תקופם לנו תשועה, ויאמע אחשבעם גם בפעם הזאת לקולו, ולח שב לאחרנו. ויהי מדי היותם שה, ויגד להם כי נח ינח עם כנד מנחקטרישן (נוף פרסי) להיות למלך לעזר, ויצאלו הקושרים לקראתם לפחותם, להיות אחם ולצאלו יד במלך. ויקחנו לקולם ויצילמו אחם, והמלך לח ידע את אשר נעשה, ויצ את שרי נציחי לאכול ולשתות, כי לבו נכון בטוח הי' נאולו כי רב הוא, גם זכר לדיניו אשר יגושו לו מאחן בחקטרישן, ויאחו ויאכרו עד מאד (כמנהגם בעת הנלחון, עיין דניאל ה'). ויהי המה אוכלים ושותים שכור לפני שער העיר, ויקומו הקושרים עליהם בחשכון לילה, ויהומם ויכו בהם מכה גדולה עד למאד, והמלך והנשארים מומחה נסו להמלט על נפשם. ויהי כראות המלך אין נפלו גבוריו, וכי כאל עזר, ויתן את העם לפחי מחנות, המחנה האחת

ומלכה נרחצת נעיר למוכך עליה.
והמנה היתה ניתן המלך ביד שלמון לתי לתתו
אר נצלו לנחת לקרות הקוברים לשדה, והקוברים
קמו גם עליו, ויכו בו פעמים מנה גדולה עד
תאר שהפך מלך גדול מימי חדקל והיה לדם
מדם ההרוגים. וירא המלך כי לתלה ידו,
ושלח מלתנים נכל גבולו לנחת לו לעזר, לך לך
להועיל היו עליהו, כי כל שומעי רעתו אבו,
וכנים מעמדיו פרקו עולו מעל לוחיהם, ויהי
נרחות המלך כי כלתה תליו הרעה, וישלח את
נניו הקטנים לקתפדוקיא (תנל תחד על נהר
קתפידוקס) ויותר הוח ומתנהו נעיר. חולם
עוד לח פג לנו, כי התמין לקל מכשפיו לתאר
ולח תלנד העיר על תאר יהפך הנה' לשנות את
עמו", והמורדים עלו עליו נכעם הל', וילכדו
על העיר, ותנל העיר נמלוי ג' שנים, ולח
יכלו לה, כי לח שלח עון ניונוה עד הנה. ויהי
היום כי פקד ה' על פרי גודל לנב מלכי תשור,
ויעבור הנהר תדקל תקו ויפרוץ נתומות העיר
כתלי פרסה. וירא המלך כי הפך הנהר לשנות
את עמו, וימס לנבו, ויתאר עתה יקומו עלי
עבדי לנקק בי ותהי לשמלה נשיניהם, ויהו
להקים מזרות עליהם ותת נתרמוהו, ויסם עליו
את כל רכשו והמונו תאר תתן נשיח, גם פלגשיו
תאר עלו עליו, ותלח לח ותתכל לותם ויכתו
התוניים העירה, ויורישו לותה, לך נשוה
לח שלחו ת"י, כ"ל הרשו ליושני העיר לקחת
כסמם וחכמם לתם, לולם מזרנת לל תאר נפלה
על יושני העיר לין ת' מהם מפנה לני, וינוסו
כולם נשוחר נל להשלט על נפשם עד תאר העיר
העליזה הזחת, תאר מקולה תתו נל הגוים,
נשתרה היה נמדנר תרב מחין לדם. (ולדעת
קלת לח תרנה העיר עד נח ליתקפתרעם תחי
תאתו של נוכדנלר, תאר היה עמו נעגלה).
את זה רחינו להקדים כי הנרת הוח להבנת
ליוה כתונים נפ' נשוח.

ס

סדום. עיר נעמק השדים (הוח ים המלח)
תאר הפך ה' מרעת יושני נה. ולנודל מריס
למשל ולדמיון נהיו לכל עיר המוטלת (עיין
יחזקאל י"ו).

ספרד. נהעתקה יונית מלשוז בָאֶסְפַּאנְיָא,
ונשה לכלל טעות זה נתשבה כי המלה מחומשת
היח והנ' שורש נתיבה. ולדעת רוב המפרשים
היח ששאניען. וגם זה לחון הוח לחמר, כי זכר
עובדיה גדוד שפלניח נפרובז זמן רב טרם
היותו, ע"כ יותר נרשה דעת המתרגם ספר
עובדיה ע"ב.

ע

עדולם, עיר נשפלה נח"י (יהושע י"ב ט"ו)
וסניב לה מערות גדולות עד למחר. שמה נס
דוד נמערתו מפני שחול (שמואל ל' נ"ב). ושמה
מנה דוד נהלחמו עם פלשתים (שמואל ב' כ"ג,
ד"ה ח' י"ח).

עזה. עיר פלשת ידועה נמרחק ט"ז פרסאות
לשקלון, דרומית מערנית לירושלים. היח
העיר המפוארה לפנים ע"י מעשה שמשון,
ועד היום הזה מפוארה היח ע"י סוחרי לחן
תאר יגועו שמה מרחוק. סמוך לעיר ע"ם קדמה
יש הר לחד, ועליו יעמדו יושני סניניו כי הוח
ההר תאר עליו העמיד שמשון לשתות שער העיר
(שופטים י"ו נ') ועל החרנות המונחות סמוך,
יעמדו שהשה תרנות הנית תאר הסיל שמשון
(שופטים י"ו ל').

עמורה. לשת מקשת הערים תאר הפך
ה' ניום הפכו את סדום ע"ב למשל ולשניהם
היתה (דנרים כ"ט, ישעיה ל', ג', ירמיה מ"ט נ').

עמק יהושפט. כנוי היח למקום המשפט,
תאר ישפוט ה' לויני לרלו ועמו. ולל"ק היח
שם מקום ממש והוח העמק (נרכה) תאר המס
ה' שם את לויני יהושפט (ל"ה נ' כ').

Digitized by Google

עמק עכור. מקום הי' קרוב לירימו בגבול מטה יהודה (יהושע ט"ו ז'), ונקראת עכור על כי שמה עכר ה' את ענן בן כרמי חצר מעל בחרם (יהושע ז' כ"ו). ועכ"פ צריך נקרוא כל מקום מטוער חצר לת יצלח לתבואת שדה וכרם בשם עמק עכור (ישעיה ס"ה י"ו).

עקרון. העיר היותר לפונית בתחלת ארצי פלשתים. היתה בתה בגורל הרחבון ליהודה (יהושע ט"ו מ"ה, שופטים א' י"ח), ובגורל הבני בנימין על דן (יהושע י"ט מ"ג). תולם בפי הגדולה (שמואל א' ה' ו') משמע שהבה בימיו ליד פלשתים. עד שם רדף דוד את הפלשתים בהלחמו עליהם (שמואל א' י"ו כ"ב).

צ

צאנן. לדעת רבים לחת היא עם צנן הנזכר לחל מדבה ומגדל גד (יהושע ט"ו ל"ז).

צבואים. עיר בבוגות מקום הנהפכה כמו וגע בהפכת מדום.

צור. היתה העיר המבוצרה בחרן הבנעני חצר היתה רובלת עמים, יושבת על חוף הים (יחזקאל כ"ו). העיר הזאת נחרבה פעמים, ראשונה ע"י נבוכדנאצר (יחזקאל כ"ט), ושנית ע"י אלכסנדר הגדול. ועד היום הזה בפר קטן עומד על מקומה, סור לו צור נקרא, ולך דייגים יבשנו שמה.

צידון. עיר גדולה ומבוצרה סמוכה לצור, ונקראת לידון ע"ש לידון בכור עבו וע"ש גדלה נקראת לידון רבה (עיין חמת רבה). עליה עלה הגורל לבני אשר (יהושע י"ט כ"ח), תולם לת בבשוה (שופטים א' ל"א) ובהיום הזה עיר קטנה עומדת על מקומה. צאיד לו מאיד שמה.

ציון. עיין הר ציון.

צרפת. לדעת רבים פרענקרייך בלע"ז, ולד"ק היא העיר צרפתה, בין טור לצידון (מלכים א' י"ז ט') ונקראת לרפתה (סארעפטער) ותול לעזות מהם זכוכית.

ק

קיר. נהר גדול יולא מארמעניען (נהרי העמיחתען) המתחבר עם נהר תרקסעס וונופל בים הקאספי (עיין עמוס ט' ז').

קריות. (קיר מואב) לחת מהעריס המבוצרות חצר היו בחרן מואב (ירמיה מ"ת כ"ד). עליה עלה הגורל ליהודה (יהושע ט"ו כ"ד).

ר

רבה, הלא היא רבת בני עמון תקרא לו רבת עמון סתם, והוא רחב עמון מפורסמת על ידי מלחמת דוד (שמואל ב' י', י"ו י"ב כ"ו) יותר שר לבדו בבב חותה ויהרסה (ד"ה ב' כ' ב').

סאטאלאטעוום פיזאדעלפום חזק חותה ויקראה פיהלאדעלפהי על שמו, ובעת לת נשאר ממנו מלומה.

רמה. מלחו מקומות רבות חצר בשם רמה נקראו על שמדם במקום גבוה. תולם כל רמה הנזכרת בזירים ותובחות הבימים, היא רמה הסמוך לגבע, חצר בגבול בנימין סמוך לבר לפרים (יהושע י"ח כ"ה) ולד"ק לחת היא עם רמתים.

ש

שפים, עיר מערי מואב, חצר לת נודעה לנו בעת. משם שלח יהושע את המרגלים לרגל את הארץ (במדבר כ"ה ל', יהושע ב' ל').

שמרון, היא העיר הידועה חצר בנה עמרי על ההר חצר קנה מאת שמר הנזכר מלכים ל' י"ו כ"ד, ויעשה לעיר מלוכה למלכי ישראל. ומן העיר המבוצרה הזאת ונקרא כל מבל ארן סביבה (בין ארן הגליל ליהודה), בפונה להר עיבל וונבה להרי גלבוע שמרון. שלמנאסר מלך אשור בבש את העיר הזאת ויחריבה (מ"ב י"ז) ולימים בבתה בנית והודום חצר הגדיל וייפה תותה קדחה זענחריב, וכן שמה עד היום הזה. תולם קטנה היתה מאחר היתה מקדם.

שעיר. הע' זקנים והמפרשים שהלכו בעקבות' פרשתו מלמון יופי, ותולי שם עגם היא לעיר לחת נהר שעיר חצר לינוה נודעת לנו.

Digitized by Google

ת

תבור. הר גבוה בגבול שבין חלק יששכר לחלק זבולון, הוא הי' גבוה מכל ההרים אשר סביבותיו, ועליו עלי מרי נתמדים למרחה. וגם חרבי מכל אשר טוב בלם. גם מלחמו עיר שנקראת חבור (ד"ה ח' ו' ס"ב) והחכם העודער נסמרו (פאָן גייסט דער העברעאישען פאָעזיע) חלק כ', הרגה לספר בשנת ההר הטוב הזה ע"ב.

תימן. עיר מפורסמה בחרן חדוס. ומדברי ירמיה (מ"ט ז' כ') נראה שהיתה ראש חדוס ע"ב, ונקראת תימן ע"ש תימן בן אליפז. ולפעמים נקראת כל חרן חדוס בשם חרן התימני (ברחצי ל"ו ל"ד, ד"ה ח' ח' מ"ה).

תקוע. עיר אשר בנה רחבעם (ד"ה ב' י"ח ו') בין בית לחם לירושלים, ומדבר סמוך לה (ד"ה ב' כ' כ'). בספרי הערים אשר חלק יהושע לשבטי יה לא נתזכה העיר הזאת. (והע' זקניס הוסיפו אותה בהעתקתם מדעתם). אולם בימי דוד בודאי מפורסמת היתה, כי היא היתה עיר מולדת עירי אחד מגבורי דוד, גם שלמו להם לקחת האשה החכמה, טובת טעם, אשר ידעה מחכמתה להציל את לב דוד אל נבל מבשלום. והיא היתה מושב (או מולדת) עמום, ולד"ק גם עיר מולדת תבקוק. רניס מכותבי המסעות יאמרו שעל הר גבוה הנקרא הר חבשי (פרחאנקענבערג), עוד מרבות תקנע מונחי' עד היום.

תרשיש. החרן המפורסת והמבוארת בכתוב ובזהב עד למאד (ירמיה י' ט', יחזקאל כ"ו י"ב) על פוף היס התמלעי (ישעיה כ"ג ח') אשר ישנו שמה בני הרשיש בן יון (בראש' ו' ד', ד"ה א' ז' ז') ונקראת בעת שאשיען ע"ש הספניס (קאַניגאַן) אשר היו בה לרוב. וכן נקראת החרן הזאת בפי קלת סופרי רומי (קאַניגאַן זאָגר). ולד"ק אך הוא שם העיר וגם שם הפוף טארטעסום על נהר בעליטים (קוואדאלקווייוער) נשם שלמה לציות להביא סגולות מלכים לבנין הבית (עיין מלכים א' י', ד"ה ב' ט' כ"א).

Digitized by Google

ספר הושע

מתורגם ומבואר

מאת

משה בן נ"ה אורי פייבש ארנסוואלד וצ"ל

מיושבי דעסויא.

ונוסף לו

פירוש רש"י ז"ל.

ולמלות לועזיות אשר בו

נספחה לסוף שנים עשר הנביאים

העתקה ובאור

מאת המדפיס משה הלוי לנדא.

שנת ת"ק"צ"ה לפ"ק.

HOSEA.

פראג

דרוק אונד פערלאג דעס משה הלוי לנדא.

Digitized by Google

Digitized by Google

הושע א

א (א) דְּבַר־יְהוָה אֲשֶׁר הָיָה אֶל־
הוֹשֵׁעַ בֶּן־בְּאֵרִי בִּימֵי עֻזִּיָּה יוֹתָם
אָחָז יְחִזְקִיָּה מַלְכֵי יְהוּדָה וּבִימֵי
יָרָבְעָם בֶּן־יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל:

(ב) תְּחִלַּת דִּבֶּר־יְהוָה בְּהוֹשֵׁעַ

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הוֹשֵׁעַ
לך

ר ש י

א (א) **דבר** ה' לשון היה של הושע בן בארי בימי עזיה יותם וגו'. לרבינו מלכים הללו קצת בימיו שהאריך אנים בחיי כולם מכאן למדו חז"ל לרבנות שמקבלת את בעליה: ובימי ירבעם בן יואש. מבני יהוא ולפי הוא מלך עם עזיה ויותם אלא שנראה לו זכות להמנות עם הלדיקים הללו לפי שלא קבל לשון הרע על עמו כמו שמפורש בספרים בפרק השמח נחלתו (עמוס ז') ויאלץ אמליה וגו' קשר עליך עמוס וגו': (ב) **תחלת דבר** ה' בהושע. רבותינו למדו תחלה לתרגיעה נגיחים את נחו (בימים הללו) הושע יעשיה עמוס ומיכה

א (א) **דבר** ה', גדר מלילה זו נבואה והבלה משאר שמות הנרדפים עמה בענין זה, מבואר היטב בהקדמה: הושיע, משך ימי נבואתו עולה לפי חשבונינו (בהקדמה) לשנת כ"ח או כ"ט שנה: בארי, מספרי שמעתי, כי בארי זה היה נביא לרחובות. ולפעמ המדרש התנחם כ' פסוקים ניבואה, וכי יאמרו וגו': בימי ירבעם, בהקדמה התלינו אחלת הממרגים, מהוע לא מנה הכתוב גם כן אחר מלכי ישראל, כמו פקח, זכריה ושלומיהם אחר מלכו עוד בימי ד' מלכי יהודה הללה? ע"ש. ויתכן לומר עוד, כי אחר שנתן בימי ירבעם מלך ישראל, הלך הושע אחרי מות ירבעם מתרן ישראל לתרן יהודה לספר מה, אם מפני חמת המלין, כי הלקוהו וילך לו, או גרם יגרשוהו על כי חזות קשה הגיד להם, ושמה בתרן יהודה עלה גם נבואותיו לא"י; ולכן לא תמד הכתוב רק ימי ירבעם, והמה ימי היותו בתרן ישראל, ואח"כ מנה ימי ד' מלכי יהודה, עת היותו בתרן יהודה: (ב) **תחלת דבר** ה', סמוך על שמוך, כמו על פרי גודל לנב מלך תשור וכמוהו רבים: **דבר**, שם נדבר בפלם שלם, וכן והדבר אין בהם (ירמיה ה') בל"ח (ויא ועדע): בהושע, לפי דעת הש"ם בספרים שכל הנבואה לא היתה רק תוכחת מגולה לנושע ע"ם, וכן לפי דעה אחת שהניח הרלב"ע, שעיקר הדבור מוסב על הושע, כי מלן לקחת אשה בעונה צרונן לתין הנשונות תהיה מלת בהושע נשוח המלמר, ושעמו בשביל הושע, כמו בתלכה בשביל אלכה, וכל המלמר הוא מלמר קלר בפ"ע, ואחרי שהבניגה תעיד ע"ז, לכן עשיתיהו גם אנכי בספרים הספר למכתב הקדמוי (ח בערשריפט) לרחק הספר. אמנם בתרגומי לא נמצאי מדעת רוב הפשנים המחברים הכתוב כלו למאמר אחד, נושאו, אחלת דבר ה' בהושע, ונשואו ויאמר ה' וגומר. ושעמו אחלת דבר ה' עם הושע היה זה, ויאמר ה' וגו' קח לך וגו'. ולפי שנבואה ראשונה זאת נבדלת מאד בעניניה משאר נבואותיו בספר זה, כי רק בפשט לתנון אחל רוח ה' לפעמו ע"י מראה וחזון מעשה אלם ועל דרך משל דמיוני ומופתי (איבערנאטיר שרט) לא כן נבואותיו האחרות (עיין בהקדמה) לכן הפרידה הכתוב ע"י אמרו: **תחלת דבר** ה' בהושע כלומר אחלת דבורו היה על קופן זה, לא עוד: וי"אמר, נבואה זו נמשכת עד סימן ד' ונחלקת לג' חלקים כפי חלוק פרשיות. וקופן המשך דעיונו, בגל חלק וחלק ותבונה (חירעענפאָלג) הוא ע"ד זה: יחתיל בדברי ריבות ויגיד לעמו פשעם, רוב עונותם והתבקורי

תרגום אשכנזי

נעהם, הירראטהע איינע בוה־
לערין, צייגע מיט איהר קינ־
דער

זנונים

הושע א

ר ש " י

ומינה יצויה נתנבא אצל (יצעיה ו') ויומרו חמות הספים וגו' והוא היה יום שנתנבא עוזיה שנכנס להיכל שרצו העליונים לזורקו ותתחוים לבלעו בעודנו על עדת קרח שהיו בכם בלועים ושרופין בעמוס נאמר שנתים לפני הרעש והוציא קדם לבולם ומיכה היה לתחזון לבולם שנאמר בו (מיכה ח') בימי יותם תחז יחזקיה ולא נאמר בו עוזיה. וכשזו על מקרא תחלת דבור שנדבר הקב"ה עם הושע תאמר לו בן: קח לך אשת זנונים. רבותינו אמרו במשמו לפי שאתה אומר על ישראל שהלינם בתוכה לתחת כמו שעשותם בספסים ריש פרק החצה: וילדי זנונים. שתלך לך לילדים שיהו ספיקי מזמרין.. ויונתן תרגם ליתנני על יתני קרתת שעושתן ועקרת כאן לי לימוד

באור

נע"ז, תח"ב יענוני מהסבה אל המסובב, ויודיע לבית ישראל עונש פרי מעלליהם, כי הסתר יסתיר ה' פניו מהם, אמו הגדול יחת מעליהם ויקרוא להם לא עמי! — ולסוף יסוב וידבר על לבם דברים טובים לאמר זה יתמכם, אם תשובו מדרכיכם הרעים, חז גם ה' יסיר אונתכם ותשבו ותרבו עוד בתוכן: קח לך, דרך ל"ש לקצר עם קצת פעלים יקם אחליו, כמו לך לך, אלח לך, תשובה לי ודומיהם: אשת זנונים, כפול הע"ן, והוא מן זנה בכלם פעועים, וכל כפילת תות מלותיות הערביות תורה על הפלגה, כמו, שדרשו ז"ל על מלת ירקרק ירק שבירוקין, תלמדם, תלוש שנתלומים, וכן מלת זנונים תורה על אחה מצוטפת ומשוקעת בטומאת זנות. פה אלח תון לגדרי ותלריך בנשוחי יותר מדאי, יען פה מקום נגף ומכשול ליראי ה' ולחושבי שמו, ופוקה ומכשול למחללים ומחלוללים בעם. כי אלה יאמלו, ואלה יהללו לאמר: תיך יוכה ה' לבניח זקן וקדום לקחת אחת זנונים ולהוליד ממנה ספק ממזרים לאר לא ינתו בקהל ה'? — גם לפי דעת הרמב"ם והרחב"ע שהבל היה בדרך נבואה, ולא לקח מעולם אחת זנונים, יקשה היחכן שנאמר בשיר ה' אחר כל מחבותיו ועשיותיו מטוהרות וקדושות לאלהיו תהיילה, יעלה בנפשו ובכח למיונו מרחה מחועב כזה. אחה מטומאת ובנים זרים כמוה? — לכן אליגה לפניך קושי נעים! כל הדעות שהסכמתי בענין זה, ותחוה גם דעתי עם מי, ובחר אתה לך אחת מבחר. הדעה הראשונה היא דעת הרמב"ן (בספרים דף פ"ו) — בפי שהבינו כל המפרשים — שכל הדברים במשמעם ובעינם נלטוו ונעשו, וה' הוציא זה הוצע בעצמו על שאמר הסליפם בתומה אחת ע"ם. הדעה הב' היא דעת יב"ע, שכל הדברים המה רק משל בפי הנביא, להלמות ענין ישראל לענין זונה, ח"ל: אמר ה' להושע אחל אחנני נביאה על יחני קרתת טעיתת לאיזון מוסיפין לאחוז אחר מטעון יטעון דייני לרעת מבחר מולמות ה'. וילך ויקח, ואחל ואחנני אלהון אמר לאם יתיבון יאחנך להון ואם לא כמניר עלי אחיון יתרון ע"ש. הדעה הג' היא דעת הרמב"ם והרחב"ע, שכל זה רק במראה החודע לו, שנראה לו בנבואתו כאלו בוה ה' ונאלו עשה בפועל; אך אלילה ואלילה שלקח מעולם אחת זנונים. הדעה הד' היא דעת האבעגאל, שאמר אמר לו שיקח בפועל אחה שהוגלגה בזנונים, וזהו אמרו וילדי זנונים, כלומר שיש לה בנים זנונים המורים על זנותה, וזה יהיה לאות ולמופת לבי"י, למען ירשו וירחקו מדרכי ע"ז. בדי היה האבעגאל הנכבד הזה לעשות הדבר בענין מעשה זר, ע"ל בקלור. הדעה הה' היא דעת אחת שהניח הרחב"ע, וז"ל אחר אמר קח לך אחת זנונים, אחם כאת לקחת אחה הזונה לא תמנע, כי זה תוכה האחן, כ"ל שכל עם האחן זונים מאחרי ה'. עוד לאיתי דעת אחת, והיא, שנאמת ה' לא נזה איקח זונה גמורה, כ"ח אחת זנונים, להיינו אחה אחר הפעליותיה ותשוקותיה נוטות לטומאת זנות, ובכל זאת אין מן הנמנע שאחתנה טעמה לאחת ותטיב דרכה, וזה מצל לאומה ישראלית, עת לקחם ה' לו לעם, שאת האחוקרו לאלילים, ובוודת הנוכח היתה שיאחנו נאיתים הרעה ויחירו רע נטוב והו שאמר להלן (י"ח ז') כי נער ישראל ואהבהו:

גם הנה לאיתי והנעתים לפניך קושי מבביל לנאור לת שאחמך, ועתה אמע נא גם דעתי בענין זה, אחרי שאעיד על מה אני לסמך בדברי המפרשים ואומר: א) מי יתן אחוה ואדע ממה העלו הנחונים החלה לאמר שדעת הנמרא שכל הדברים במשמעם? אם בעבור שאמר

Digitized by Google

תרגום אשכנזי כב

דער דער ענטפהרונג: דען זיעהע! דאָז לאנד איזט דער בוהלעריי ארגעבען, ענט־ פֿערנט

לימוד הוא למד לאחז לצוד נתשובה: כי זנה תזנה. לשון הוה הוא:

באור

שהקב״ה אמר מה לעשה לזקן זה לומר לו קח לך וגו׳ לו מלמדים לבסוף ומה לתה שאחר זונה וכו׳ ע״ש; הלא גם בכתוב בפירוש נאמר ויאמר ה׳ להושע קח לך וגו׳ וילך ויקח וגומר ופה״ב בלרו קבתם שכל זה במראה נבואה היה, ח״כ מדוע לא נאמר ג״כ על כל מה שמצינו בנאמרת בענין זה לך במראה היה? בחיון והנה ה׳ עומד לנגדו ויאמר בניך חטאו וכו׳. גם במחזה השינו התליפם בלומה וכו׳ וכל הענין הנאמר שם? הלא ידענו שכל תמירה ודבור ה׳ לנביא הוא ע״י שפע שלהב נבואי? ב) על הרלב״ג והרמב״ם יקשה, אם המשפח בפועל בזה לא יהלה ולא יאות לנביא השם? ג) ועל דעת התרגנאל בואלי יש לפקפק מה יעשו עמי התרן אם תלהים הקדוש אמר לנביא הטהור שיקח לשה המבורות והמפורסמת לזונה, ובניה זרים יולדו? — ד) כנר עוררתיך למעלה לפתור דעת אשית שהנחתי, שמלינת לשת זונים נכפילא השי״ן תוזה על הפלגת הזנות, לשה זונה וחלה מופקרת, ולא על הנטיה לזנות לבד? גם מה יעשה המפרש הזה בדבר ה׳ אנית: לך לקח לשה לחונת רע ומנלפת? —

לכן נראה לי דעת יונתן בלעזת בלם, שכל זה רק משל היה, ואחאר לך הענין ע״פ הדרכים הידועים לנו מדברי המשל. כנר אמר הרב המורה שאחד מדברי הנבואה הוא המשל. והנה שלמות המשל להדמות דבר מה בדבר הנודע, ולמדלו במדמו למען יבין ויבר בקולא שהוא לו הרוחה לזכות המבוקש ותבונתו. ובפי לשר יבחר הממשל יותר במשל דומה ממש בזכותו ותלקיו להענין הנמשל, כן יניע יותר מבוקנו, כי ע״י זה יתנבר על בח המדמה ויפעל בו פעולה רבה וחזקה. — והנה כנר מלאנו בתורתנו הקדושה שהמילה פתויי הילר ועבודת לל זר לפתוי זנות המודעת בתקפה ובנבורתה. לתרה ולל תתורו לחרי לבבכם ולחרי עיניכם לשר תתם זונים לחריהם (במדבר ט״ו ל״ט), וקשה העם הזה וזנה לחרי ללהי נכר (דברים ל״א י״ו), ומעתה גם הושע הנביא לשר לקח מעשי דורו, והנם רעים מלך, נביאים תופלי שקר לומר: לבו עבדו ללהים לחרים, עזבו ה׳ ועבדו הבעל, כהנייהם בדרך יהלמו, העם זונים ויפרלו גדרי הבתולות, כעם בכהן בנביא בשחיטה דיבכם, התשינו מעלייהם; והנה רוח קנלה עבר בו קנלת ה׳ בנלות, ברוח קדשו דמה ורלה כי לל מעשה העם הזה שוה ממש לשחת בסילות הומיה וסוררת, העוזבת ללוף נעוריה ותלך ותדבק בלים נבל וסבל; לחרי כן פתח לת פיו ויאמר: עמי! לם ללהיס קדוש יאמר לנביא בחירו: קח לשת זונים, מה תענו? בלי ספק לל הטומע יפקח לזן זה כי ל״ת רוח רעה מבעתך, שקר דבבת לזן זה דברי ללהים חיים. ומה תשינו לם לומר לכם: רוח ה׳ דבר בי ומלתו על לשוני לאמר: לך להבב לשה בעולת בעל ומנלפת? בוזלי תענו בלכם נביא שקר לחה, שוא חזיה, מי יאמין לדבר. ח״כ לפוף רלו עמי! הלא גם נביאיכם מעל כזה יבדרו, דבר לזן לו שחר, החומרים עזבו ללהים חיים, התוכח לחכם בלהבת לזם לשהה, ותעמתו בגלולי בעליהם, שפכו דם וזיו, הנה תזנו ותהיו קדושים? — לו לזך תקנו כי בניכם לשר יולדו וגולנו על ברכי קן נכריה, עוד יקרלו בני לל מי? — הלא טוב לכם לעזוב דרכיכם הרשים ולשוב לה׳ ללהים לנלות, כי עוד יש תקוה לאחריתכם, לם תשובו לליו, כי לל רחום ה׳ לא יעזוב לת הבנים לליו. — זהו לדעתי ענין הנבואה הזאת והכליה. והמשכיל ימלא כי גם דרש חז״ל מבנים לענין זה ע״פ כלו. וילדי זנונים, לדעת רוב המפרשים קח לך שבתלת המקרא מוסך עלמו ואחר עמו, וכוונת המקרא, כי יקח לו לשת זונים, וגזה גם ילדי זונים יהיו לו, כי בלמה כן יליה. כי זנה הזונה, ענין זה הוא תחות הנפש להבניע התשוקה לדבר מומלי; ומזה הטעם נקרא המחבל מזון (לף שלינו מנזמו ידוע כי משפט לחד לכל הנחים) והנה בהתחבר פעל זנה עם מלת לחר, ענינו הרדיפה לל הדבר (נאך חייגער זוכֿע בוהלען), כמו וזנה לחרי ללהי נכר (שם), ובהתחברו עם מ״ם ענינו התשוקה להתרחק מן הדבר, והעל, כי הנה דחקיך יחלדו הנמחה

Digitized by Google

מֵאַחֲרֵי יְהוָה: (ג) וַיֵּלֶךְ וַיִּקַּח
אֶת־גֹּמֶר בַּת־דִּבְלָיִם וַתַּהַר
וַתֵּלֶד־לוֹ בֵּן: (ד) וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֵלָיו קְרָא שְׁמוֹ יִזְרְעֶאל כִּי־עוֹד
מְעַט וּפָקַדְתִּי אֶת־דְּמֵי יִזְרְעֶאל
עַל־בֵּית יֵהוּא וְהִשְׁבַּתִּי מַמְלְכוּת
בֵּית יִשְׂרָאֵל: (ה) וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא

פֿערנט זיך פֿאָם עוויגען.
(ג) דאַרויף נינג ער, הייראַ־
טהעטע גומר, מאַכטער דעם
דבלים. אָלס זיא שוואַנגער
ווערד, אונד איהם איינען זאָהן
געבאַהר, (ד) שפראַך דער עווי־
גע צו איהם: „נענגע איהן
יזרעאל, דען נור נאָך אייניע
קורצע צייט, אונד איך אַהנדע
דיא בלוטשולד יזרעאל'ס אָן
דעם הויזע דעם יהוא, אונד
צערניכטע דיא רעגיערונג דעם
הויזעס ישראל. (ה) זאָ ווער־
דע

ושברתי

(ג) את גמר. רבותינו למדו כן שזה זמותה שהבל נולדו עם זה ושזין נה כדבלה. וי"ת נומר שהם יהיו מדרגם גמרה פורענותם ויהם לאו יהיו כנולת מתחנה: ותהר ותלד. ותוספת למעבד עובדין ביזין: (ד) קרא שמו יזרעאל. קרא שמהן מנדרים התנגד עליהן ביגלו ויהיו זרועין בעמים: את דמי יזרעאל. כתרגומו את דמי בית אחאב שהרג יהוא ביזרעאל על שעבדו את הבעל והלכו הוא ובניו לאחרי בן ועבדו ע"ז מעובדי כוכבים לכך אני חוזב עליהם דמי בית אחאב כדם נקי: על בית יהוא. יבנאם בן יהוא מניי יהוא היה (מלכים ב' ט"ז) וזכריה בנו והרג לא

בא ור

כל זונה ממך (תהלים ע"ג כ"ז), וכן נמצא ההבדל הזה בפעל סור, עם כל ענייני התקרבות, ועם מ"ם התרחקות. ולזה היה נאוי לתרגם פה (הוז ואנד שטראַפעט, איך פֿאָק עווי־גען זי ענטפֿערענען). אמנם בתרגומי כותבי לקרב הלשון במלות זונים עם זה תזנה, ותלקחי המחמר לזנים, כתלו אמר כי זה תזנה התרן, סרה מאחרי ה'. ועשם המסעיק שמלת התרן יוצה ע"ו: (ג) וילך ויקח, פעל הלך מחובר עם פעל תחר יוצה על הכנה והזמנה לדבר. והנה לדעת הרמב"ם והרחב"ע גם זה היה בנבואה. ולדעת היב"ע לאינו כ"ח הרחבת המעל, לא כן לדעת החברבנאל ותרגומי סובל דעת כלם: גמר נח דבלים, חז"ל ורחב"ע והברבנאל דרשו הרבה בזה. אמנם לפי פשוטו זונה יהועה היתה בחותו זמן, והבלים הם עגם פרטי על משקל רבים, כמו יהושלים מלרים והומיהם, וכן מלינו בלשונות אחרות, כמו בלשון רומי ויוני. אמנם בלשונות אלה יתרבו גם התוארים הכלליים עם שם פרטי כזה, לא כן בלשון עברי. (ד) יזרעאל, יונתן תרגם מבדריה בלומר יזרע אל, יגלו ויהיו זרועים בין העמים, וכן פירשו התום' בפסחים, ות"ל יזרה השם זה על הרעה העתידה. ירמ"ק פי' כי רמז בזה על יבנאם בן יהוא שהיה חזק במלכותו והשיב גזול יזרעאל מלבא תמת עד יש הערנה, ות"ל שם זה מייעד הטובה הממהרת לבא. ובאמת נכונים לדעתי, כי יזרעאל היתה עיר ותם ביזרעאל מפורסמת בנוי, ועמק יזרעאל היה מפורסם לני הרניה ותבדון. ולכן יתחשב הנביא בשם זה פעם על הטובה פעם על הרעה, ופעם יכוון בו לבורלות שתיהם, טובה לזה ורעה לזה. והנביא יפת שם יזרעאל על שפתיו לשון ולמרפת (פוראַנט) על כל הבת: ופקדתי את דמי יזרעאל, כוונתו על דמי בית לחאב שהרג יהוא ביזרעאל, ותף שע"פ ה' עשה, מ"מ לשם נקי יקשב לו, לחדיו שגם הוא הלך בדרכי לחאב (מרמ"ז רל"ק ויב"ע), ויותר נכון בעיני דעת החבבנאל שכוונתו כי יפקוד ה' על בית יהוא מכת מרג והרגו לחבדון, כלומר בקילה בקשך על בית לחאב ביזרעאל. מסכים למה שאמרתי למעלה, כי הורלות השם הזה בכל הנבואה היא הורלת משל מופתי: על בית יהוא, יבנאם בן יוחם מבני יהוא היה וכזריה בנו נהרג ע"י שלום לחדי מלכו ו' חדשים: והשבתי, כי רק זמן מעט עמדה מלכות ישראל, כי בימי יהוא נאמר בימ ם החם החל ה' לקטות

וְשָׁבַרְתִּי אֶת־קֶשֶׁת יִשְׂרָאֵל
בְּעֵמֶק יִזְרְעֶאל: (ו) וַתַּהַר עוֹד
וַתֵּלֶד בַּת וַיֹּאמֶר לוֹ קְרָא שְׁמָהּ
לֹא רֻחָמָה כִּי לֹא אוֹסִיף עוֹד
אֲרַחֵם אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי־נָשֹׂא
אֶשָּׂא לָהֶם: (ז) וְאֶת־בֵּית יְהוּדָה
אֲרַחֵם וְהוֹשַׁעְתִּים בַּיהוָה
אֱלֹהֵיהֶם וְלֹא אוֹשִׁיעֵם בְּקֶשֶׁת
וּבְחֶרֶב וּבְמִלְחָמָה בְּסוּסִים
וּבְפָרָשִׁים: (ח) וַתִּגְמֹל אֶת־לֹא

רחמה

תרגום אשכנזי, כג

דע איך אלכראן דען באנען
ישראל'ס אים טהאלע יזרעא'ל
צערשטעטערן.״ (ו) נאך
דער נאכאלינען שוואנגער־
שאפט קאם זיא מיט איינער
מאכטער נידעדער. ,,דיזען
נעננע לא־רוחמה (אונבעגינ־
סט־נטע)״, שפראך דער עווי־
גע, ,,דען נים מעהר ווילל איך
דעם היזיגע ישראל'ס גונסט נע־
שטאטטן.—וויא קאנטע איך
איהנען אויך פערצייהען? —
(ז) דעם היזיגע יהודה אבער
בלייבע מיינע גונסט; איך
ווערדע זיא רעטטען, בייס
עווינען איהרעם נאטטע; נים
דורך באגען, נאך דורך
שווערדט אינד קריעגסאכרד־

נוגג, וועדער מיט ראסטען נאך מים רייטעראיא.״ (ח) זיא ענטוואהנטע היערויף דיא לא

רחמה

ר ש ״ י

(ו) לא חיסיף עוד לרחם. לרחם: כי נשא חצד להם. אחלק להם מנת כוסם ופיזולתם כמו ואשא משאות (בראשית מ״ג): (ז) ואת בית יהודה ארחם. לאחר שחזבות את מצלכיו ישראל שמגלו עשרת השבטים היו בית יהודה בכלל הרחמים מחזקיהו עד לדקיהו: (ח) ותגמל את לא

רוחמה

ב א ו ר

לקלות בישראל וגו׳ (מלכים ב׳ י׳ ל״ב) רל״ק: (ה) וישברתי. שע״י שניחת הממלכה יפגר קצת ישראל, ר״ל חזקם ותוקפם: (ו) והלד בת. לאחר שילדה בן, והוא מצל לירבעם שהיה חזק ותמיך, ילדה בת, והוא מצל לזכריה בנו ולצלים שמלכו לאחריו, שהיו מלצים בנקבה, כי זכריה מלך ו׳ חדשים והרג ושלום יקם למים והרג (מרל״ק): ארחם. לרחם, כמו לא תרגו תלבדו (שמואל ח׳ נ׳): כי נשא אשא להם, המפרשים ודקו מלה בענין פעל זה ונכאור הכתוב, קלרם פרשו לשון מתנה כמו ויזא משאות (בראשית מ״ג) כלומר אחלק להם מנת כוסם, וקלרם נאמרו מן נשיאה ממקום למקום ופתרו להם כמו לוחם ושעורו לחלק לוחיהם (עיין רל״ק רחב״ע ורן מלן). חמוק דבריהם הוים מחוורים לי, כי נאמת מלינו בעל נשל, פעם עם היסם הפעול, לת, ולו ענינו נשיאת דבר ממקום למקום, לו מושל ומשמש, הן משל נושלי הן עול שון עלי נפש, כמו וישלו לת שנרם (בראשית מ״ב) תשל לת עונה (במדבר ה׳ ל״ח) ודומיהם רבים. (ולפעמים חסר סימן הפעול, ומובן מעניניו). ופעם יבא עם למ״ד, ולו ענינו תמיד סליחה וכפרה, ונזה החומן יש בהבל מה, כי לפעמים יחובר הלמ״ד עם הלדם לשל נשלח לו, כמו ונשלחני לכל המקום (בראשית י״ח כ״ו) ולו הוא למ״ד הקנין ויחסר הפעול ר״ל החטא לשל יכופר, ולפעמים יחובר הלמ״ד עם החטא ויחסר הפעול והוא הלדם ולו הלמד הוא למ״ד הסבה, כמו לא יצא לפשעכם (שמות כ״ג כ״ל) יצא לכל חטאתו (תהלים כ״ה י״ח) (לך גם פה נחסר הלמ״ד לפעמים, ומובן מעניניו). ולכן בלן כתוב להם, ל״ב הוא מלשון סליחה (וכן בלרו היע״ע והגמרא לפסחים ומדרש ילקוט, לך הם הלבו בדרך לחר נפירוש המקרא) והוא לדעתי ע״ל שלחה ותמיה, ושעורו הכי נשל חצד להם עוגם? וכן תרגמתי: (ז) ואת בית יהודה ארחם, שהרי היה מלכות יהודה לחר גלות ישראל בכלל הרחמים משנת שב לחזקיה עד שחרב הבית בימי לדקיה, ולח נאמר ונקשת הושיעם ה׳, כי מלחך ה׳ הבה מלך לשור (מלכים ב׳ י״ט ל״ה): (ח) ותגמל וגו׳ והלד בן, לשר ותגמ

תרגום אשכנזי

רוחמה, ווארד אבערמאלס שוואנגער, אונד נעבאהר איי־ נען ואהן. (ט) נון שפראך דער עווינע: „נענגע איהן לא־עמי (פערווארפענער); דען איהר זייד ניכט מעהר דיא מיינינען, זאָ ווילל איך ניכט מעהר דער־ איירינע זיין."

ב (ג) דאָך — ווירד איינסט ישראל'ס מענגע זיין, וויא זאנד אם מעערע, דער ווע־ דער צו מעסטען נאָך צו צעה־ לען אויט, אונר שטאטט מאן צו אהנען נעזאגט: איהר זייד ניכט מיין פאָלק! ווירד מאן אלסדאן זאגען: איהר זייד קינ־ דער־

ר ש " י

רוחמה. לפי תרגומו ויכלה לומר הדור בין העמים שגלו שם: ותהר ותלד בן. ולפום־כו ועגדו עובדין ניכין ולפי פשוטו כמשמעו:

ב (א) והיה מספר. מה ענין פורענות ונחמה סמוכין בנבוך אחד. וכבוזתינו כי' נפסחים דרב פרנא ויצא יצחק בשעה שחשך על שאמר האליפס עמד ונקע עליהם רחמים. וכספרי דני דרב פרנא ויצא יצחק בשעה שיצא מבין רגי לוכלר יש בפרשיות סמוכות אז לזו ובחוקות אז מזו בכחוק מזרח מאמרב כי אתם לא עמי והיה מספר בני ישראל כחול הים מה ענין זה אצל זה אצל למלך שכעס על אשתו אמר אחר האוכר לבוא ולכעוס לה בוא עד שאני מ־ האוכר ואדבר אמר למה שאני אומר אמר המלך אינסבר יש סופר זה מכאן מלוק בלומר לבו חלוק ואתה לומר למה שאני אומר אמר לו בא ואכוב לה שאני כועס לה כתובתה ולפי פשוטו כך היה סמיכתו לא אתם לא עמי ואגכי לא אהיה לכם אהיה עמי כאלו אגכי לכם ותגלו לבין האומות ואף אם תרבו ותמחו

ב א ו ר

לפי שאהבה ימי החולבה ימי זכריה וצלוס גם ימי מנחם בן גדי שמלך עשר שגים, כי בימיו בא פול מלך אשור, גם בימי פקחיה בנו שמלך על מלכות יהודה והכה ביהודה מלה ועשרים אלף איש ביום אחד, גם לר על ירושלים עם רצין מלך ארם, ועליו אמר בזה המשל ותהר ותלד בן, ועל דודו נאמר קרא שמו לא עמי, כי עליו כתיב ויעש הרע בעיני ה' לא סר מכל חטאת ירבעם (מלכים ב' ט"ו כ"מ) מרד"ק:

ב (א) והיה מספר וגו', מה נפלאה העבלה הפתאומית הזאת מבשעות לנחמה בציוני המבזאים, על נפסחים דני רב (במדבר כ"ח ח') תניגא יש בפרשיות סמוכות אז לזו ובחוקות בכחוק מזרח מאמרב (שיין מה שבתבו רש"י בפסחים שם). אמנם בנר הערבו בהקדמה על סגולה זו מסגולות הגניאה, כי הוא מושבע ונשבע בפי הגניאה הזורש טוב לעמו, להטות לבבו לחשלה ולחגינה ולנחם אותם אחרי שבבו תהון עליהם. גם בגיאי זה לחרי השקפה כוס התרעלה בהגידו להם, כי יאלך ה' מעל פניו ילון תפלרת ישראל ויסתר פניו מהם, התעוררו רחמיו עליהם, המה הטו את לבבו לאמר: בן יקירו עתה, נועם: תבדנו, כי ה' הנוגע לון נקרבנו ומי יקום? ע"ז התחיל לפייסם ויאמר: דומו! עוד מובל לבת העת שיהיה מספר בני ישראל כחול הים אשר אי אפשר למנות, לבל יחזור הוא להמלך מפני רבויו, כן כ"י יובלו להתרבות עוד בכמותם: ימר, שרצו מדד מבנין נפעל בשקל פָּעַל, כמו (להלן ד' ל') מרד"ק: והיה במקום, אחר שדבר הבניא מבמותם, מדבר מחיבותם בשעלה ויתרון (מתנרבנחל)

Digitized by Google

לָהֶם בְּנֵי אֵל־חָי׃ (ג) וְנִקְבְּצוּ בְּנֵי־ דיער דעם לעבענדיגען נאָט־
יְהוּדָה וּבְנֵי־יִשְׂרָאֵל יַחְדָּו וְשָׂמוּ טעם. (ב) יהודה'ס אונד
לָהֶם רֹאשׁ אֶחָד וְעָלוּ מִן־הָאָרֶץ ישראל'ס זאָהנען וועדרען אי״ו
כִּי גָדוֹל יוֹם יִזְרְעֶאל׃ (ג) אִמְרוּ ניג זיך פֿערואַמעלן, זיך
לַאֲחֵיכֶם עַמִּי וְלַאֲחוֹתֵיכֶם איין אַבערהויפּט וועהלען,
רֻחָמָה׃ (ד) רִיבוּ בְאִמְּכֶם רִיבוּ אונד זאָ וויעדער אוים דעם
כִּי־הִיא לֹא אִשְׁתִּי וְאָנֹכִי לֹא לאַנדע ציהען — אָ נראָם
אִישָׁהּ וְתָסֵר זְנוּנֶיהָ מִפָּנֶיהָ איזט דער מאַנ יזרעאל׃ — (ג) זאָ־
נקבצו סבריס סה התחלת פרשה כי ונאספוּ׃ גען איינרן בריידערן עמי (מיין
פֿאָלק), אייערן שוועסטערן
רוחמה (בעגינסטינטע)׃ (ד) הַאָ־
דערט מיט אייערער מוטער,
האַדערט מיט איהר; זאָ, דיא
ניכט מער מיינע נאָטטין
איזט, דערען נאָטטע אין ניכט מער כין, בין זיא איהרע בוהלערישע מיינע אַבלאָנגט, איהר־
רש״י

ותלמדו וגם תשובו אל לבבכם לשוב אלי כמו שנתי על ידי משה (דברים ל׳) והשבות אל לבבך בכל הגויים אשר הדיחך וגו׳ ושב ה׳ אלהיך את שבותך וגו׳ אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך ה׳ אלהיך ומשם יקחך וגו׳ (ב) ונקבצו וגו׳ ושמו להם ראש אחד ועלו מן הארץ כי גדול יום יזרעאל׃ (ג) אמרו לאחיכם עמי ולאחותיכם רחמה׃ (ד) ריבו באמכם ריבו כי היא לא אשתי ואנכי לא אישה והסר זנוניה מפניה׃ כתרגומו תובו לקודייתי ועל כניסתכון לרחם׃ (ד) ריבו בתמכם. בנגסיית אלכם׃

באור

(מאַכדענאַלן) ושעמו תחת אשר יאמר להם עתה לא עמי, מפני מעשיהם הרעים, שם יאמרו, אל תהיו עמו הוא יאמר לפעמיהם ויציב שנותם וידמם, ואז יקראו בני אל חי, ויי״ת בתחרת דחיתגליתו. לתמם תוכי תרגומתי לפי רוב המפרשים׃ (ב) ונקבצו, הלשו״ע פירש מן והיה מספר וגו׳ עד ריבו וגו׳ הכל לנגלי, ואין להחריך בדברי כי דמוקים המה מחד, ובבר תפשו הרד״ק ופתח לשבח על יעוד בית שליחי ע״ש. לתמם גם דברי תמוהים, כי לית יתכן שהנגלית תחר היה לפני גלות הרחמן, ישתוק וילגלג על גחלת בית שני הקטנה, וירתיק יעוזיו על גחלת בית שלישי, ומה גם שתחרי שיודיע להם גחלתם יחזור וינחם על גלותם? — לכן נראה לדעתי לו שלח כוון הנגלית כלל על יעוד מיוחד, כ״ש לומר הכל ע״ל תנאי, כלומר אם ייטיבו דרכם ישובו, או שבזוכותו על יעוד בית שני, כי יקום ה׳ מלך אחד בזרע אמון, הוא יפיל ממלכות בגל תחר לפלו ב״י ויעבידום, והמה ברחותם השבתת ה׳ יקבצו יחדו בני ישראל ויהודה (כי גם בבית שני רבים עלו מבני ישראל, עיין ירמיה ג׳, ד׳ י״ח, וסס כ׳ ט״ו) ושמו להם ראש אחד, הוא זרובבל פחת יהודה ועלו מחלקן שבים: כי גדול יום יזרעאל, פה התלבב תח נבואתו, ונעשה התגברותו היתה גחלת יזרעאל עומדת לשני בגלמותה, לכן קרא קול לאמר: כי גדול יום יזרעאל, ר״ל יום קבון נדחיהם ושבירת קשת לריהם, כתחר כבר שוברתי למעלה על הורלת שם זה: (ג) אמרו, לדעת רוב המפרשים פסוק זה נמשך למעלה, כי בשעם התפעלותו קרא הנגית עוד לאמר תמרו וגו׳, כלומר מעתה תוכלו עוד לקרות לאחיכם עמי. לתמם לדעת קלת מחלקי הפרשיו׳ יתכן כי הפסוק הזה נמשך למטה, ושעמו תמרו לאחיכם ולאחותיכם, המה הטועים הנשתרים בכם הנקראים עוד עמי ורוחמה, שיריבו בתם. כן ל״ל עיקר ועפ״ז תרגמתי: ולאחותיכם, הנכפל אחוה והמקובן אַחָיוֹת ונסמיכות אַחָיוֹת, וא״כ מן הרחוי להיות פה לאחיותיכם, כמו את לאחי ואת לאחיותי (יהושע ב׳ י״ג) גם סס רוחמה הוא יקיד ולזה תרגם הסוליגלתטי בל״י (זאָלטאי וועסטערלע) לתמם בכר מלאתו שקל זה בנדני אחד לנד, ואחותיך סדום ובנותיה (יחזקאל י״ו) ושעם לאחותיכם, לכל אחד מאחיותיכם׃ (ד) ריבו באמכם, כלל הבנסיה יבנה בשם סס, כי ממנה יקו פרטי הקבון. ולתמר שיריבו בתם על שתלנה לשוב לאלהיה: כי היא לא אשתי, עד שתסיר זנוניה מפניה, המה מיני לבעונים שעשתה

Digitized by Google

רע נייליט אוים דעם פּרע־
לעז כּתּעז: ענט־פֿערנט. (ה) איך
ווירד זיא אויסנט נאקט אויס־
ציהען, ווי אם טאגע איהר
ערר געבוירט זיא דאַרשטעל־
לען, זיא איינער ווייסטע גלייך
מאכּען, אין דירערן באָדען זיא
פֿערשמאכטען, דאס זיא פֿאר
דורשט פֿערשמאכטען מיסטע.
(ו) אוך איהרען קינדערן ווירד
דע איך קיין ערבאַרמען שע־
קען, ווייל זיא קינדער טרי־לאָ־
זער עהע זינד. (ז) העלף איינע
הורע איהט איהרע מוטטער!
וויא שאַמלאָז איהר געבערע־
רין! ווייל אָפּט שפּראַך זיא
ניכט: איך ווילל מיינען בוה־
לערן נאַכּאייליגן; זיא רייכּען מיר שפּייזע אונד טראַנק, פֿערשהעהן מיך מיט וואָללע אונד
פֿלאַכּס, מיט אֶהל אונד זאַלבען: (ח) דאַרום ווערדע איך איהר דרען וועג מיט דאָרנען
פֿערי־
בסירים

ר ש "י

מגין עליה. דרך הגהוחות שמעניין להם בין לדיבוס. ויולתן תרגם ופילגן טעוחת מגין קירוחה:
(ה) כיום הולדה. כיום שמלחיה בגדים כמו שמפורש (ביחזקאל ט"ז) ומולדחיך ביום הולדת חוחך
לח מרת ערך. ות שלבי על פני השדה בנועל ושמך לח יחסר עליך עין (שם): כמדבר. גזירות
שגזרתי עליהם כמדבר שם יחמו ושם ימוחו (במדבר י"ד): והמתיה. ולשקוטיה: (ו) חשם.
כינוים שלהם: הוניחה הוהים. בחיחו מלפיהן החכמים המוריס להם הוהלות נוחים מפני
עמי החרן חומריס להם לח חעזבו והם ניכוים לח חלוו נרנית והם מלויס: לחרי מחכהי.
בדרכי הגבולי כינוים ומולות: (ח) הגיר חך. לשון סניירה כמו הסר מזמחו (ישעיה ה')
כמשוכת חדק (משלי ט"ו): חת דרכך. דרכיס ושבילים שחת הולכת נהס:

ב א ו ר

נסניה כדרכי הזונות, ובשמיט ומיני רקח מנין שהיה (מדרש"ח), ולפעמים עניגו על הפעליות
החלה הנרחשת בפניה, כי על פי הרוב חנוחת הנפש מחוקקת בפני חנוח, וכן חשה זונה
הכהת פניה שחחה בה, כלומר ומכח חשה זונה ושומר, ולח ניכר מנין שהיה, כדרך חשת
זונוים, הולכת נעוויות גרון להחיבות לעין מלהכיה: ונאפוחיה, כפל הלמ"ד כמו סנריב
להפלגת הנלוק: (ה) אשישיתי, לשיח עדומה: והצנחתיה כיום הולדה, כפל ענין נמ"ש,
כלומר לפניה עדומה כיום הולדה, למען חשמכל בעיני מלהכיה: ושמחיה כמדבר, כלומר
ליה וממה, חסר מכל טוב ונעוה מכל לוים: ושחה, כפל ענין נמ"ש: (ו) כי בני זונים,
ממוך ולח חאחר, והטעם, שלח יחסר עליהם בדרך לוים לשר לח יכסה על בני חשחה הילדים
נזנות: (ז) כי, לשמחת הענין: הובישה הורחם, עשחה מעשים המולידים בוהה ומכסה לעיני
רוחיהם, כמו בן מנים: מאהבי, הנמס ויין ומוכנים שהיו עובלים, ולהם היו מיחסים
הלעלוחיהם, כמו שחמרו (ירמיה מ"ד י"ח) מלו חדלנו לקטר למלכת שמים וסכרנו לה ונומר
(מדר"ק ותכנכנלו). ושם מלחם (בפיעל) נופל על המפלגה בפעולת התיבה החומרית ותלות
הנוות (בל"ח רעי (יעבץ פפוטעון): לחמי ומימי, חחר לכל מלכל ומשחה: שמני ושקויי,
המה כל מיני משחה, כמו ושקוי לעצמותיך, לו שקוי כמו למשקה טוב כמו יין, כי מי חלה,
יין ושמן, הם החלקים המעולים נפעודה מכיבדה נלוכות הקדש, כנחות לוהב משחה לוהב יין
ושמן לך יעשיר (משלי כ"ח י"ז): (ח) הגיי שך את דרכך בסירים, לך פעל מעלומי עי"ן

Digitized by Google

בַּסּוּרִים וְגָדַרְתִּי אֶת־גְּדֵרָהּ
וּנְתִיבוֹתַיִךְ לֹא תִמְצָא: (ו) וְרָדְפָה
אֶת־מְאַהֲבֶיהָ וְלֹא־תַשִּׂיג אֹתָם
וּבִקַּשְׁתָּם וְלֹא תִמְצָא וְאָמְרָה
אֵלְכָה וְאָשׁוּבָה אֶל־אִישִׁי
הָרִאשׁוֹן כִּי טוֹב לִי אָז מֵעָתָּה:
(ז) וְהִיא לֹא יָדְעָה כִּי אָנֹכִי נָתַתִּי
לָהּ הַדָּגָן וְהַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר וְכֶסֶף
הִרְבֵּיתִי לָהּ וְזָהָב עָשׂוּ לַבָּעַל:
(ח) לָכֵן אָשׁוּב וְלָקַחְתִּי דְגָנִי בְּעִתּוֹ
וְתִירוֹשִׁי בְּמוֹעֲדוֹ וְהִצַּלְתִּי צַמְרִי

פֿערלאָנגען, איהן אומציינען,
דאָס נירגענדר איין אויסנאָנג צו
פֿינדען וויא. (ו) מאָג זיא דען
איממערהין איהרען בוהלעדן
נאָכאיילן, אומזאָנסט, זיא זינד
אונערר־יכאר פֿיר זיא; פֿער־
געבענס ווירד זיא זיא וויכען, זיא
פֿינדעט זיא ניכט. יאָ דאָן ווירד
זיא שפּרעכען: אָ קאָננטע איך
נור וויעדער צו מיינעם פֿאָרי־
גען גאָטטען צוריקקעהרען!
וואָהרליך: בייא איהם האָטטע
איך עס בעסערר אלס יעטצט.
(י) פֿאָרהין אבער ערקאָננטע
זיא עס ניכט, דאָס איהר נע־
טרעידט, מאָכטע אונד אֶהל נור
פֿאָן מיר הער קאָם; דאָן זיכ,
בער אונד נאָלד, דאָן איך איהר

וּפִשְׁתִּי

אין מענגע נאָב, איינגעטאָן זיא דעם בעל צו. (ח) דאָרום ווילל איך נון מין נעטרעידע צור
ערנדטעצייט, אונד מיינען מאָסט צור וויינלאָזע וויעדער צוריקנעהמען, איהר פֿלאָכס
אונד

ר ש ״ י

(ט) ורדפה. משקלות לי בנד הוא זה כמו (שם י״ב) ומרדף ריקים פורקליי״ר בלע״ז כלומר תחזיר תחזירים: ולא תשיגם. מלרים ותשוב ולא תוכלו לבקש מהם עזרה: ובקשתם. ובקשתם תוחם: (י) לה ידעה. לה שמה על לבה והרגלת עלמה בלה יודעת: ונסף הרביתי לה הכנ. והם עשוהו לבעל: (יא) בעתו. בעת גמר ביכול הפירות והגלתי. ממנה: למרי ופשתי. לגבר היה לכסות את

ב א ו ר

בגזר משם שנים, המה מיני קוליס, וטעמו שתגדור דרכך במסוכת קוליס וסיריס: וגדרתי את גדרה, הכווי מוסב על הדרך שהוא לבעמים לשון נקבה, וכוונת המקרא, לפי שמתוקקת תמיד לילך אחרי מאהביה, לכן תגדור בעדה למנוע אותה מלכת עוד בדרכי תזונותיה: (ב) ורדפה, ממשקולת לשון בנד, כמו ומרדף ריקים (משלי י״ב י״ב) פורקלייר (פורשלסער, כאליפֿגען) כלומר תחזור אחריהם ולא תשיגם (רש״י). ושורש רלף נקל הוא לבעמים עומר, ואין מחובר עם מלת אחרי, כמו וירלפו מלריס אחריהם (שמואל בלי״ח), ולבעמים הוא יוכל, שהתחבור עם יפס הפעול את, כמו ודפתם את אויביכם (בעדפֿאָלגען). ובנין הכנד הורתו על השתלות תמידי לדוף אחרי דבר מה להשיגו, כמו מרדף לחמרים (שאָשטערבען), וכן כאן ורדפה את מאהביה, כלומר שתשתדל לחזור אחרי מאהביה כמו שהיתה נוהגת עד הנה, אך לשוא כל עמלה, כי לא תשיגם: ובקשתם, חסר הדגש בעי״ן הפעול להקל (דאָך״ע): ואשרה אלכה, בעבר וי״ו כמו אז, כמ״ש בלר לך וגו׳ ושנת עד ה׳ וגו׳ (דברים ל׳ ו׳): (י) והיא לא ידעה, לה נתתי על לבה לדעת כי אנכי נתתי ברכה בתבואתם, ואנכי הרביתי להם כסף והזב, והם עשו כלם לבעל, כאלו ע״י שפעת הבעל עשו להם כל אלה, כמ״ש בכסף והזב ייפהו (ירמיה י׳ ד׳): (יא) לכן, לשון תרגום, כי מאתי להם כל זאת אתן לקנות דגני בעתו ותירושי במועדו, זה את הקציר ועת הבציר, גם למרי ופשתי אתן לה לכסות

אונד וואָלל, וואָמיט זיא איהר בלעסע דעקקען קאָננטע, (יב) ענט־ בענצליך ענטציהען. (יב) ענט־ בלעסט ווירד זיא נון דאָ שטע־ הען פֿאָר דען אויגען איהרער בוהלער, אונד ניעמאַנד וואָלל זיא מיינער געווּאַלט ענטרייִ־ סען קאָננען. (יג) פֿערניכטען ווילל איך איהר יערע וואָננע, אַללע איהרע פֿעסטע, נייא־ מאָנדען, רווהע־ אונד פֿייער־ טאָגע: (יד) פֿערהעערען איהר רע וויינשטעקקע אונד פֿיינע־ בייִמע, פֿאָן דענען זיא פּראַה־ לענד שפּראַך: איך האָבע זיא אַלֶם נעשענקט פֿאָמיינען כווה־ לערן ערהאַלטען. אַללעם וואָלל אין אייגען וואַלד פֿערוואַנדעלט ווערדען, דעם געוויילד צום פֿוטטער דיענען. (טו) זאָ ווערדע איך אַן אים אהנדען יענע טאָגע, אַן וועלכען זיא דעם חקטיר

ר ש י

את עתותה כל הכלה שנמקרין לשון תרומה־והפרשה הוא ומוכיח עליו ויכל אלהים את מקרה לתיכן (בראשית ל"ח) כי כל העובר תחר הגיל (שם): (יב) ופיח לא יכילנה מידי. אף זנות לחנותם תמה: (יד) והנתתי. ל' שממה: לתנה. כמו לתתן: ושמתים ליער. שהחיות מהלכות שם ואוכלות המירות: (טו) ופקדתי עליה. שכר פורענות: ימי הבעלים תחר תקטיר. תמיד להם

באור

ערותה לפניה מהם: ושחתי, משקלו פּוֹעֲלָה כפלם שפחה, כמו ופפחה כהה (ישעיה מ"ב) וכ' הרד"ק כמכלו (ל' קע"ו ד' פיוהק) היה לו לומר ופפחתי על המנהג ונהגו בו מנהג פֻּעָלָה כמו ויחמום כגן סכו (לויכה ב') ורז"ל שמצו בו עם נו"ן בסוף כמו גמל עובר והדליק פשתנו וכו' עכ"ל. ועוד לו דעת אחרת במשקל זה, אך הרחמן ב"ל עיקר: (יב) נבלתה, שם כללם שחרות, ועניני בעור' ועל כי הורלת שם זה מתחפת לענינים מתחלפים, כי יש בו מענין נשילת (בתוכ' נום"ף) ומזה יקרא מטר השמים היורד לארץ, נבלי שמים מי יכזיב (לחוב ל"ח), ויש בו מענין כליון והכסד כמו לין נובל, והפעל ממנו נקל, נבל תנובל. גם כלי חרס תאר נקל יצבר יקרא נָבָל, כמו ונבליהם יגלפו (ירמיה מ"ח), ויש בו ג"כ מהוראת שניהם, כמו שים כלי ומשחית פחות המבלה, יקרא נָבָל, ומעשהו נְבָלָה. גם כל סגר בעל מי הנובל בשדה ומעותל להתפרד ולהתבלות, יקרא נָבָלָה. ובאחר כל הדבר הנובל והנשחת נמשם בעיני רוחהו, לכן יבנה ממנו גם נָבָלוּת בפיעל והפעל, ונבלתיך (נחום ג'). (ועל כלי זמר הנקרא נָבָל לחמרו במדרש חלים מתוך עריכת ונעימת קולו מנבל אחר מיני כ"ו):

(יג) חגה חדשה ושבתה וכל מועדה, גם חג נופל על כל עת שמחה, כין שהוא קבוע בזמן, בין אינו קבוע, כגון ז' ימי חנוכת הבית לשלמה (מלכים ח' י'), והוא מן חגג, עניני תנועת הסבוב והכרכור מתוך שמחה, כמו לוכלים ושותים ומוגנים (שמואל ח' ל' י"ח). וכן פה הוא כלל לכל עתי מרגוע ושמחה, ומושלה הם הימים הטובים המיועדים בזמנים ידועים: (יד)אתנה, כתו לתתן (רש"י) ארבו תנה ולמ"ך נוספת ועניני תנוח, ו"ת לתנה ויקר (רד"ק). ושמתים ליער, שהחיות

תַּקְטִיר לָהֶם וַתַּעַד נִזְמָהּ וְחֶלְיָתָהּ
וַתֵּלֶךְ אַחֲרֵי מְאַהֲבֶיהָ וְאֹתִי
שָׁכְחָה נְאֻם־יְהוָה: (ז) לָכֵן הִנֵּה
אָנֹכִי מְפַתֶּיהָ וְהֹלַכְתִּיהָ הַמִּדְבָּר
וְדִבַּרְתִּי עַל־לִבָּהּ: (ח) וְנָתַתִּי לָהּ
אֶת־כְּרָמֶיהָ מִשָּׁם וְאֶת־עֵמֶק
עָכוֹר לְפֶתַח תִּקְוָה וְעָנְתָה שָׁמָּה
כִּימֵי נְעוּרֶיהָ וּכְיוֹם עֲלוֹתָהּ
מארץ

תרגום אשבנוי כו

דעם בעל ווייהרויך ברענגטע,
זיך מיט נאַשענריגען אונד גע־
שמיידע שמיקטע, אונד איה־
רען ביהלערן נאַכלאָזעף, אונד
מיינער פֿעלליגע פֿערנאַם, זאָ
שפריכט דער עוויגע. —
(ז) דאָך ווערדע איך זיא
נאָך איבערעדען נאָך יענער
וויסטע ברינגען; אונד זו
איהרעם הערצען שפרע־
כען; (ח) אין יענער גע־
גענד ווערדע איך איהר וויין־
בערגע ווייסדער אויסגעבען,
אונד זאָ איהר דאָס טהאַל דעס
טריעבזאָלם צום אויסגאַנג דער האָפֿענונג מאַכען. דאָן ווירד זיא ווידער ווערדע ווי־סמלגע
זינגע אַן שטימען, ווי אין איהרעם יונגפֿרויליכען שטאַנדע, ווי אַ דער צייט, דאָ זיא
אויס

ר ש"י

להם ול' הוה הוא: ותעד נזמה וחליתה. לשון עדי כוונה המתקשטת לקראת נושאים. וחליתה ל' ערבי היא קישוט: (ח) לכן הנה אנכי מפתיה. משלה להמשך אחרי לוחשיי"ר בלע"ז ומהו הפיתוי והולכתיה המדבר נגולה אהוב לה כמדבר ויפה וסם תעיב חלב לגפה כי טוב לה כשעשתה רצוני מכשמלה כי: (יז) את כרמיה. ת"י לשון פרנסים ומנהיגים וכן לית יפמה דיך כרמים (שיר ש"ד) וכן כרמי שלי לי ונערתי (שיר ח'). ל"א והולכתיה המדבר למדבר סיחון ועוג ובנגעון זה נחנאל (יהוקל כ') אומ' והבאתיך אחכם אל מדבר העמים ונפטפתי אחכם פה אחד כשפטתי את אבותיכם והבאתי אתכם במסורת הברית ובחרתי מכם המורדים וגו' והכזדים אקיים והם את כמותה: ותת עמק עכור. עומק הגלות שהן עבודים פה אחן לה לפתח תקוה (תחלת) תקוה שתתוך ת תן לרות תתן לב לשוב אלי: וענתה שמה. לשון דיבה כמו מעון תרנית (יחוס ג'): כימי נעוריה. שיהנה במדבר ימים רבים: וביום עלותה וגו'. שתעקה אלי ממדבר מתוך

זיינבוך

באור

שהחיות מהלכות פה וחוכלות הפירות (רש"י): (ט) והעד נומה וחליתה, הנכרך אליה ויש לו עוד שקל אחר והוא אלי, ועניני, מיונתן משמע שהוא קשוט חוזן, כי פה מתרגם בחליצת מנעליהם, וביעיה (י' כ') על בתי נפש ולפתים שהן בן וקדוש וחליטתה, ושם פרשו כל המפרשים שלפתים השה נזמי אחן לפי שאחהן היו בגלת לפת (עיין רש"י ובן מלך שם), לפתם בלשת מלה זרה ערבית היא, וכל עדי תשה יקרא בלשון זה אלי, והמקומן ממנו בערבי האלאח ובלשון עברי אלים (שיר השירים ו') כמו מן בני פנים (לפ שהן שמשנו קלת שהוא שקל לשקר): (ט) אנכי מפתיה. משלה להמשך אחרי לוחשי"ר בלע"ז (כ"ל לוחשנגענער (איט שווייכלויפטען וויהרטען זוערעדען) (רש"י). כונתו שעשה פתה בנעים פיעל הוא יוצא ועניני הפתה לוולתו ללכת לשחרי לשון חופוי, משל"כ בקל הוא עומד ועניני ג"כ הליכה מלשון אחר ילך לבו כמו מן יפתה לבפנם (דברים י"ל י"ו): משחיה. כיו"ד תמורת למ"ד הפעל והוא כהג בלע"ז (בן מלך). ועשה יתחיל הנביא בדברי נחומים, ויאמר בשם ה': יחזרי שפתיה ללכת מדבה, והוא הגלות, את כי תני לכת לשון טיבה אחרי מלהביה, לשון על לבה: (יז) ונתתי כרמיה משם, שם במדבר שמשה הזה יתן להם כרמיה: ואת עמק עכור, הוא עומק הגלות לדעת רש"י או עמק ירושלם שעשרו שמה לדעת הרמב"ן, להפך לשתת תקוה, ומזה יבחן כי יש תלוה שופט ומשנים נאלן, כי בעת שהחזיקו בהלתה גדולה ופנו

מֵאֶרֶץ־מִצְרָיִם׃ (יח) וְהָיָה בַיּוֹם־
הַהוּא נְאֻם־יְהוָה תִּקְרְאִי אִישִׁי
וְלֹא־תִקְרְאִי־לִי עוֹד בַּעֲלִי׃
(יט) וְהַסַרְתִּי אֶת־שְׁמוֹת הַבְּעָלִים
מִפִּיהָ וְלֹא־יִזָּכְרוּ עוֹד בִּשְׁמָם׃
(כ) וְכָרַתִּי לָהֶם בְּרִית בַּיּוֹם הַהוּא
עִם־חַיַּת הַשָּׂדֶה וְעִם־עוֹף הַשָּׁמַיִם
וְרֶמֶשׂ הָאֲדָמָה וְקֶשֶׁת וְחֶרֶב
וּמִלְחָמָה אֶשְׁבּוֹר מִן־הָאָרֶץ
וְהִשְׁכַּבְתִּים לָבֶטַח׃ (כא) וְאֵרַשְׂתִּיךְ
לִי לְעוֹלָם וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בְּצֶדֶק

ונסשפט

תרגום אשכנז

אוים מצרים נאָם. (יח) אַלסדאָ, שפּי־יפט דער עוינע, ווירסט דוא מיך אישי (מיין צער־טלי־ער גאָטטע), ניפט מעהר בעלי (מיין עהער־הערר), נענעגע (יט) דער נאָמע בעל ווירד אוים איהרעם מונדע פֿערגאָנגן, מיין אַנדענקען אויף עווינ פֿערגעס סען זיין. (כ) אויך ווערדע איך איהנען איינען בונד מיט דעם נעווילדע דעם פֿעלדעם, נע־פֿלֵיגעל דעם הימטעלס אונד נעווירם דער ערדע מאַכען; באָגען, שווערדט אונד קריעגעס חאַפֿפֿען דעם לאַנדע ווענ־שאַפֿפֿען, דאַס זיא רוהיג ווהנען קאָנענען. (כא) אונד דאַן ווירד מיר אויף עווינ פֿערלֹא־בען, מיט נערעכטיגקייט אונד

ונסשפט

ר ש י

שיעבוד וגלות כן גם עתה: (יח) תקרלי איש וגו'. תעבדוני מלהכנה ולא מירצה לאיש ל' איש ומיבת נעורים: נעלי. ל' אדנות ומושל. וכיוצינו מירצו בכלה בעת מיתה ולא בכלה בעת חגיה: (יט) ולא יזכרו עוד. ישראל בשמם של בעלים לו לא יזכרו הבעלים בשמם של ישראל לומר שהם תלהות להם לו לא יזכר שם הבעלים עוד כל"ח (ישעיה נ') והתלילים נגלל יתלוף: (כ) עם חית השדה. שתניח מזיקין מן העולם וכה"א (שם י"ח) לא יערו ולא ישחיתו וגו': (כא) ונלך ונמשפט. שתתנהגו בהם: ונחסד ונרחמים. שיגיע לך מתתי על ידיהם שתכרהם תכינו כתיב (ברחשית י"מ) כי ידעתיו למען תשר יהוה וגו' לעשות לדקה ומשפט וכנגדן ניתן

באור

לבת דרך כרמים, השמותי גפנם ותאנתם ונפלו בתרן ליה וללמות, ועתה כי יתמינו שהמה בעמק השבלות תשיב ותלמיד יושתם מתרן גלותם; תוי ועתה וגו' ענינו הנגהת קול בניר: (יח) תקראי אישי. בעל תשה יקרת איש בהתדבקותו לחשתו בהכנה הנפש (כי הוא מן יחות ל"ל תזיכות) כמשמר התכס תשת לוי נפש יקרת תנוד (מלבי ו' כ"ן) עיי' בנתוב ר"ח לוי"כל ג"ע שם; תשמש בעל הוא, או ע"ם בעילה כמו בעולת בעל, או ע"ם שיהנהו תוזי תרן קדם בתשה מנהג שפתה כי קנין כספו היה והוא ימשל בה כמו בתחותו, וח"כ טעמו כמו בעל השור, לכן אמר השם: תקרלי איש ולא בלומר תעבדוני בהכנה טהורה וירתה פנימית לא בהכנת החומרית ויהיה עוכ: (יט) והסרתי, טעם והסירותי ע"ד ומל ה' אלהיך, כי בעד העוכ יהוה לו עזר אלהי, כמלמרם הנח לטהר מסייעין אותו: מפיה, אמר מפיה ואמר תקרלי, כי כן דרך המקרא לדבר לנוכח ואלו לנוכח בתחד ויאמר ולא יזכרו בכפל עניו במלות אוחות (רד"ק): (כ) וברתי, הפך ואכלתם חית השדה (תכן עזרת) והוא ע"ד חית השדה השלמה לך (תיוב ה' כ"ג) (רד"ק). וכבל הענין הזה נבא ישעיה (י"ח ו') וגר זאב עם כבש לא ירעו ולא ישחיתו וגו':(כא) וארשתיך, כמו מהורסה לחיי (רחה"ע): לי לעולם, שתהיו לי לעולם: בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים, לפי פשוטו השמות התלה המה כלם מותרים למדותיו יח' הנודעות לנו מפעולותיו, שעל פיהן ינהג חת עולמו, לצדוק לדקה

וּבְמִשְׁפָּט וּבְחֶסֶד וּבְרַחֲמִים׃ (כג) וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בֶּאֱמוּנָה וְיָדַעַתְּ אֶת־יְהוָה׃ (כג) וְהָיָה ו בַּיּוֹם הַהוּא אֶעֱנֶה נְאֻם־יְהוָה אֶעֱנֶה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְהֵם יַעֲנוּ אֶת־

האדץ

ר ש י י

רעכט , אויס ליעבע אונד צערטליכקייט דיך מיר פֿער־לאָבען. (כג) יא איך ווילל דיך טרוילידך מיר פֿערלאָבען , אונד דאַן ווירסט דוא מיך דען עוינען אויס דאנקבאַרקייט וויעדרער ליעבען. (כג) צור זעל־בינען צייט וועדרעד איך נעהאָר פֿערליהען , שפריכט רער עווינע: איך דעם הימעל, דייע־

נתן לנניו מסד ורחמים מלת הקב"ה שנאמר (דברים י"ג) ונתן לך רחמים ורחמ ה' אלהיך לך ולת הנרית ולת המסד (שם י"ז) פסקו מן הנקרה והמשפט כמו שנאמר (עמום ה') ההופכים למענה משפט ולדקה לארץ הניחו לף הקב"ה חסף מהם החסד והרחמים שנא' (ירמיה ט"ו) כי חפפתי לת שלומי מלת העם הזה לת החסד ולת הרחמים וכשיחזרו לעשות נדקה ומשפט שנאמר (ישעיה ל') ניין במשפט תפרה וגומר והקב"ה מוסיף עליהם רחמים וחסד ועושה מהן עטרה לתרנעתן ומוזינן נרחמן : (כב) ואדרשתיך לי באמונה , ידוע כי שמות לחמונה ולחת לחיים ניי לא לחד המה , כי שרשם לחן , ועניינו דבר הקיים ומתמיד , כמו ותקעתיו יתד במקום נאמן , וההבדל ניניהם , כי לחת יאמר על לחמת הדבר במהותו ועלמותו , כמו וה' לחיהים לחמת (ירמיה י') כלומר מניאותו ית' הוא לחת . ולחמונה יאמר על שלימות הדבר וקיומו מלד פעולתו חבר לת תכונ , כמו לל לחמונה ולין עול , כי יבר דבר ה' וכל מעשהו באמונה . ומעתה טעם המקרת , וארשתיך לי באמונה , כ"ל שפעולת החרוסין תהיה שלימה קיימת ומתמדת , מבלי סוס רמיה וכוב . וידעת את ה' , לז בשתניו ותשביל לדקת ה' , דעת לחיהים חמלת , כי הכרה זו מניחה לכלל דעת ה' , כמאמר הנניח (ירמיה ט' כ"נ) כ"ל בוחת יתהלל המתהלל השכל וירוע לותי כי אני ה' עושה חסד משפט ולדקה נארץ . (כב) אענה , המפרשים רנו כמו רנו בפירוש הפסוקים התלה ובדקדוק פעל ענה , ואענה לף אני תלקי ואומר : פעל ענה הנחתו הרחמונה על תשובת השואל , הן עניית דנרים נירוח , וכמוהו רנים במקרת , הן עלי פעולת העזר לניענה ונכחב , כמו התל השונה אותי ניום לרחי (נרחשית ל"ה נ') , ונהיות כי המניב דנרי השואל הוא נחזון מה מסכים עמו למלחת שחלתו , לכן הוסחל ב"ב פעל ענה על הסכמת דנרים נכלל , והוא קרוב נענין ממש למלה תשבוחת (ענטשפרעכען) . ומזה כי התלהים מענה נשמחת לבו (קהלת ה' י"ט) (עיין נחור הרמב"ן שם) . ולזה יסול ב"ב על עסק בני חדם למלחת בו תחומם , כמו ענין רע נתן תלהים לבני חדם לענות בו (קהלת ו' י"נ) , והתחרונים שמחו נשם ענין על נדל הדבר ומהותו , ומזה הטעם יקרל התכלית המסכמת עם סנחה נשם מענה , כמו כל פעל ה' למענהו (משלי י"ו נ') , ומזה הענין הזה מלות היחס למען יען , המורות על הסנה התלויות , גם הנד יקרל נשם עונה , נעבור הסכמתו עם הדבר חשר עליו יעיד המעיד . והנה לפי הורחה זו יש לנחר הכתוב שלפנינו ב"כ מענין הסכמה , כלומר שה' ית' יסכים נפעולת השנחתו עם השמים והחרץ ויזדעתל ויעזרם להוליח עניניהם מן הכח חל המועל . ולמוס נכל זחת לח יעח פעל ענה נכלל הורחתו הרחשונה , והוח עניית דנרים , ונפעת הרל"ק . ומה נעמה המל"ה הזחת נחלו

השמים

Digitized by Google

הָאֶרֶץ׃ (כג) וְהָאָרֶץ תַּעֲנֶה אֶת־
הַדָּגָן וְאֶת־הַתִּירוֹשׁ וְאֶת־
הַיִּצְהָר וְהֵם יַעֲנוּ אֶת־יִזְרְעֶאל׃
(כה) וּזְרַעְתִּיהָ לִי בָּאָרֶץ וְרִחַמְתִּי
אֶת־לֹא רֻחָמָה וְאָמַרְתִּי לְלֹא־
עַמִּי עַמִּי־אַתָּה וְהוּא יֹאמַר אֱלֹהָי׃
ג (א) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי עוֹד לֵךְ
אֱהַב־אִשָּׁה אֲהֻבַת רֵעַ
וּמְנָאֶפֶת כְּאַהֲבַת יְהוָה אֶת־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְהֵם פֹּנִים אֶל־אֱלֹהִים
אֲחֵרִים וְאֹהֲבֵי אֲשִׁישֵׁי עֲנָבִים׃

(כג) דיא ערדע ווירד ערהערן, מאסט אונד ערדע דעם קארן, מאסט אהלע, אונד דיעזע יזרעאל. (כה) אז ווילל איך זיא מיר ווידער פארטפלאנצין אים לאנדע, דער אונבעגנאדטע, טען מיינע גינסט ווידער שענקען, דיא פערוואר־פענען ווידער דער אלס מיין פאלק ערקענען, אונד־זיא מיין גאטט!

ג (א) דער עווינע שפראך פער־נער צו מיר: גיהע, ליעבע אין פרוינגסמער, דאז עהעברעיש דעם נאטטען ליעבע פערגיסט, זא וויא דער עווינע דיא קינדער ישראל ליעבט, זיא אבער נאך אבגעטטערייא שטרעבען, אונד דעם וויינע ערגעבען זינד. היע׃

ואברה

ר ש " י

במאמר והם יענו לנוק מים על התרן: (כד) את יזרעאל. לת בני הגולה ז׳זרעו ונקנלו: (כה) וזרעתיה לי. כזורע סלה לסנים כמה כורין כן יתוספו עליהם כמה נפים:

ג (א) אהבה ריע. תניכה על בעלה ותהוכה לו והיא מנאפת תחתיו כלומר כלומר ה״ס את ישרא׳ והם עונים תחתיו לל׳ אלהים אחרים: לעזיסי ענבים. פירש מנחם גזיעי יין לוהבים להסחבר ניינם ולינם עוסקים בתורה וכן מלינו שמעניאם במקום אחר על כך הפוחים במזרקי יין

באור

השמים והתרן ותפוחת החלמה ויזרעאל שולליס זה מזה השפעת כחותיהם, ובעת היזונה יאמר ה׳ יתבדך לענה את השמים על אלליהם, והמה יענו את התרן, והתרן לענה את הדגן וגו׳ והם יענו את יזרעאל; ואמר בתחלה דרך כלל, והיה ביום ההוא לענה נאם ה׳, שהוא הסבה הרחוקה, וממנה תסובב השתלשלות הסבות הפרטיים. וע״פ זה תרגמיר: (כד) יזרעאל, בני הגולה שמזרעו ונקנלו (רש״י): (כה) וזרעתיה, שיפרו ויכנו כזורע התרן (רשב״ע). ובמיי הנקבה מוסב למטה על לת רחמה: לי, לכבודי.

ג (א) אהבת רע, לפי דעת הרד״ק וכן מלך, נאמרו בחלה תהלבה ותהיה לה לרע. ולדעת התב״ע פרושו שתא״ב תהיה לתוכת רע מנאף עם אחר. לענם פרושם דחוק מאד כאשר ירחה כל מעיין; לך אין לורך לזה שבלו הוא דרך משל על ישראל האהובים לה׳ והם פונים לל אלהים אחרים, כאשה האהובה על בעלה ומנאפת עליו, והנביא נדחק קצת היה לעיני העם מעשה המנועל והמלוכר לדוגמה ולמשל, למען יתעוררו מדבריו. וכ״כ רש״י ז״ל תניכה על בעלה והיא מנאפת תחתיו. וכן תרגמתי. ועל השנות הנאוף פעמים, לולי כוונתו במשל השני על זמן המלכים האחרונים שמלכו אחר ירבעם מלך ישראל. ועיקר כונת הנביא בפרשה זו להודיע שבהיותם נתרן לויבותם אחרי בית שני לל יעבדו עוד לאלהים אחרים, ובאחרית הימים ישובו מדרכיהם הרעים ויבקשו ה׳ ודוד מלכם: ואהבי אשישי ענבים, מנחם

Digitized by Google

(ג) וְאֶבְרָה לִי בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר כֶּסֶף וְחֹמֶר שְׂעֹרִים וְלֶתֶךְ שְׂעֹרִים: (ג) וָאֹמַר אֵלֶיהָ יָמִים רַבִּים תֵּשְׁבִי לִי לֹא תִזְנִי וְלֹא תִהְיִי לְאִישׁ וְגַם־ אֲנִי אֵלַיִךְ: (ד) כִּי ו יָמִים רַבִּים

(ג) היערויך ערהאנדעלטע איך מיר איין זאלצעם ווייב פֿיר פֿינפֿצעהן זילבערשטיקע אונד אַנדערטהאלב חומר גערסטע.
(ג) צו דיעזער שפּראַך איך: בלייבע מיר איינע צייטלאַנג טרייא, ביהלע ניכט אונד וויא קיינעם אַנדערן מאַננעם, אַזא ווערדע איך אויך דער דיינינע ווידערר זיין: (ד) דען לאַנגע צייט

ישבו

ר ש " י

יין (עמוס ו'): (ב) וחצרה לי. לשון סחורה בלעז"ו בלע"ז כמו (נרחמית נ') תצר כריתי לי ובנכרי היס קורין למכירה כירה: בחמשה עשר כסף וחומר שעירס ולתך שעירס. ת"י ופרקתינון בחמימרן ניום חמשה עשר ליירח ניסן ויהבו ית כסף תקלי' כיסור לנכסיהון ולחמרית דיהון מקדמין קדמי עומר לרמותה מעלמא שמרין כלומר לח הוגעתיס בדברים קשיס. בחמשה עשר כסף בנמטרית ניסן ובפיקחת הוח נדבר בע"ו בכסף בע"ו בניסן. וחומר ולתך הרי לרבעים וחמשה שהעומר לי סאה והלתך חלי חומר: (ג) ואומר אליה ימיס רבים תשבי לי. ימיס אלס רבים אלצה הרי חמשה חלו חמשיס יום שנין פסח לעלות בו ביום נתתי להס חת החורה וכה שהזהירה לח תזני: ולח תהיי לחיש. לח יהיה לך חלהיס חחרים (שמות כ'): וגם חני חליך. חנוכי ה' חלהיך (שם) ואחר עשה שני חשבונות מחמשים יום חחד לשוף עומר וח' לשוף לחד בשנד המן ואיכד להס לשוף לי יום בע"ו בחייר ומשם לחמשה עשר יום מיין שהיו על לחך ביום הזה נתו מהכר סיני בע"ח סיון. ובשם רב חמי מלחתי דבר הגון. ואחרה לי וגו' קבעתי דמי כיסר פדיונה לנגדי נדמיס קלים החומר ערך נפשי עלי חס מכן ובשם ומעלה והיה ערכך חמשה עשר שקל. ואומר שעורין ערך זכר מבן עשרים שנה ומעלה ועד בן שישים חמשים שקל והס דמי פדיונן חומר שעורין שהן היו חמשים שקל כסף. ולחך שעורין דמי פדיון קרקע לחך שעורין למקדש עשרים וחמשה שקלים הוח ערך הקונס מבן חדש עד ה' שנים חמש שקלים ומבן חמש שנים עד בן עשרים שנה והיה ערכך עשרים שקלים הרי עשרים וחמשה לחר כל הזיכוה בזחת חמרתי לה ימיס רבים תשבי לי לח תזני לחלהיס לחריס כי חס תזני ימיס רבים ישבו בניך לין מלך ולין שר ולין זבח במקדש ביהודה

ב ח ו ר

מנחס פירוש גניבי יין, חוהבים להשתכר ביינם, ובן מלינו שמעיניס בחקוס לחר (עמוס ו' ז') הסותים במזרקי יין (רש"י) ונניח זה בעלמו הוכיחס על זה להלן [ד'] זנות ויין ותירוש יקח לב: אשישי ענבים, שהוח תגיבי יין עיבוים. ותבן בספי פתר לחבים מן חים (אחאשוול) שהבלים היו מן חלני חים: (ב) ואבהרה לי, שרשו כרה בגרמניי"ח בלע"ז, (ג"ל בלהרגטיג קונוזען, שהחנדעלן בל"ח) כמו תבר כריתי לי, ובנכרי היס קורין למכירה כירה (רש"י) יהוח מגמ' דפ' גיד הנשה. וכתב הרחב"ע ע"ז ח מריס ותקנה חותה ותינו נוען בעטה ובדקדוק, והוח מגזרת הכר נח עב"ל. ווזעתו שתיינו נוען להיות מגזרת נל"ה בעבור דגשות הכ"ף, לכן חמר שהוח מגזרת הכר נח מחסרי פ"ח ע"ן. חמנס נכר כתב הרד"ק במכלול (ל' פיורדח וכן פי' מה) שרשו הכ"ף לחפלרת הקרייחה, כמו מקרא. ולדעתי כמו שמן חורב יחפר חלל המרגל לחפור חת החרץ (יהושע ג' ג') כן נחמר מחורב כרה שעיונו ג"כ תפירה על כל מקח לשון כירה, בעבור הסוכר חתר יסכור החרץ וירבל חותה לעשות קנין ומכירה, ושוה דומה בטעם למלה לועזית (ספעקולטיקן): וחמר שיגרים ולחך, הרי מ"ה סחה, שהשומר שלשים ולחך חלי חומר (מרש"י): (ג) ואומר חליה, לפי שעת יונחן בוחת המשל על ימי הגלות. שישבו ל"ח ימיס רבים ויחזקו בשנחת ה' ולח יפנו חל חלהיס חחרים וחז ירחם ה' עליהס: וגם חני חליך, מלת לח שנור עומד במקום חנים, ושעורו גם חני לח תחוש חליך, (רד"ק רחב"ע ובן מלך). חמנס חין נורך לזה, כי החמת בדעת יונחן כי טעמו וגם חני חהיה חליך, לנחס עליך: (ד) כי ימים רבים, חין מלך, וחין טענה מהחזמנים כי חינם מבני

Digitized by Google

תרגום אשכנזי

הושע ג

יֹשְׁבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵין מֶלֶךְ וְאֵין שַׂר וְאֵין זֶבַח וְאֵין מַצֵּבָה וְאֵין אֵפוֹד וּתְרָפִים: (ה) אַחַר יָשֻׁבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבִקְשׁוּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וְאֶת דָּוִיד מַלְכָּם וּפָחֲדוּ אֶל־יְהוָה וְאֶל־טוּבוֹ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים:

ד (א) שִׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי רִיב לַיהוָה עִם־יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ כִּי אֵין־אֱמֶת וְאֵין־חֶסֶד וְאֵין־דַּעַת אֱלֹהִים בָּאָרֶץ:

אלה

וועדען דיא קינדער ישראל אָהנע קענג אונד פֿירשט, אָה: נע אָפּפֿער אונד אַלטאר, אָה: נע פֿריעסטער־ראָק אונד אָרעי: קעל בלי־בעון: (ה) אַלסדאַן וועד דען זיא זיך וויעדער נאָך דעם עווינגען איהרעם קענג דוד זעה: נאָך איהרעם קענג דוד זעה: נען. ✠ איינסם אין שפעטען צייטען, וועדרדען זיא ואָנאַר עהרפֿורכטסאָלל צום עווינגען אונד צו דעססען העררליכקייט

הערבייא איילען.

ד (א) פֿערנעהמעט, איהר קינדער ישראל'ס דעם עווינגען פֿערהייסונג! ער, דער עווינג רעכטעט מיט דעם לאַנדע דעם בעווואָהנערן; דען ניר־גענדס איסט טרייע, נירגענדס ערבארמען, נירגענדס ערקענטנים נאָטטעם אים לאַנדע.

ר ש"י.

ביהודה ואין מכנה הנעל כשומרון למלכי ישראל ואין לחפוד של חורים וחומים המגיד להם נעלמות ואין תרפים הם דמות הנעשים בניון שעה לפי שעה העשויה לכך ומדברים מליהן מגידים נעלמות וכן מ"א ולית לחפוד ומחוי: (ה) יחזר. ימי הגולה: ישובו בני ישראל ובקשו את ה' וגו'. תנח מזמן ר"ש בן יוחאי בני ישראל מתחו בני ישראל בימי רחבעם במלכות שמים ובמלכות בית דוד ובבית המקדש הה"ד (מלכים ג' י"ב) מה לנו חלק בדוד כשמעו להחליך ישראל (שם) אל תקרי להחליך אלא לחלוך. ויאמר דוד (שם) זה כ"ה אמר ר"ש בן מנסיא אין מחלין סימן טוב לישראל עד שיחזרו ויבקשו שנאמר יחזר יושבו בני ישראל ובקשו את ה' זו מלכות שמים ואת דוד מלכם כשמעמו ופחדו אל ה' ואל טובו זה בית המקדש כד"א הבר טובך הזה:

באור

מבני יהודה (רלב"ע). ואין זבח ואין מצבה, אין זבח לשם ואין מצבה לע"ז: ואין אפוד והרפים, אין לחפוד לחל שיהיה מגיד העתידות בחורים ותומים, ואין תרפים לע"ז שהם מגידים העתידות לדעת המתימיים בהם. (ה) ובקשו, שמך דגש נקו"ף ע"ז הפעל והוא מנין הכנוי, להקל על הלשון, כמו אלמו בחא מקשך (תהלים ע"ז ז'). ושחדו, שיפחדו וייראו ממנו ויכנהו אליו ואל טובו כלומר אל כבודו כמו אני לטעניר כל טובי על פניך (שמות ל"ג י"ט) מרב סעדיה.

ד (א) שמעו, נבואה שנייה אחר גם הוכיחם על רוע מדותיהם והבחתת דרכם, נחלקת לשני חלקים. בחלק הא' (מן פסוק א' עד פסוק י"ח) יזכור הנביא את חומר עוונותיהם אחר כלל במאמר א', והוא כי אין אמת ואין חסד וגו' כמו שאמתר להלן ותא"ח יפרוט אותם אחד אחד וידבר אתם קשות להגיד להם תוכף את עוונם הקשה. ובחלק השני (מן פסוק י"ח עד סוף הפרשה) ידבר מהסבות הגורמות להם כל הלזה, והמה יין וזנח זנוניהם. ובזה יבין להזהיר את יהודה שלא יעלו להיכם ולא יתחברו במעשיהם בן יחמאו גם המה. כי אין אמת וגו', יספר בתחלת הפרשה דרך כלל העדר הקנינים הטובים ומעמידים קנין המין, והמה שלשה במספר. אמת, והוא התחיבות נ"ח זה לזה במעשיהם ועסקיהם ודבורם. חסד, הוא הפעלת הטובה אחר יעשה החפץ לזולתו יותר מהראוי. דעת אלהים, היא הכרה פנימית

(ג) אָלָה וְכַחֵשׁ וְרָצֹחַ וְגָנֹב וְנָאָף פָּרָצוּ וְדָמִים בְּדָמִים נָגָעוּ׃(ג) עַל־ כֵּן ׀ תֶּאֱבַל הָאָרֶץ וְאֻמְלַל כָּל־ יוֹשֵׁב בָּהּ בְּחַיַּת הַשָּׂדֶה וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וְגַם־דְּגֵי הַיָּם יֵאָסֵפוּ׃ (ד) אַךְ אִישׁ אַל־יָרֶב וְאַל־ יוֹכַח אִישׁ וְעַמְּךָ כְּמְרִיבֵי כֹהֵן׃

וכשלח

(ג) אידעראַל מיינאייד, טרוג, מאַרד, דיעשטאַהל, עהע: ברוך — זינעללאָן איוחט אַל: לעם, בלוטשולד אויף בלוט: שולד הייסען זיא. (ג) דאַראָב זינקע דאָ לאַנד אין טיעפּע טרויער, הינשמאַכטען זאָל: לען אַללע איינוואָהנער ואָמטם דעם נעווילדע דעם פּעלדעם אונד דעם נעפֿליגעל דעם היפּ: מעלם: אויך דיא פֿישע אים מעערע זאָללען הינשווינדען. (ד) נייעמאַנד אייפֿערט דאָ: נעגען, נייעמאַנד ווייזע זיי:

רעכט, אונד דאָ פֿאָלק שיינט צו וועטטאייפֿערן מיט דען פּריעסטערן.

ד ש י ו

ד (ב) אלה וכחש . נשבעין בשקר: פרטו . ת"י ומולדין בנין מנגי תביריהון: ודמים בדמים נגעו . מוכין על חובין מוספין. ולפי משמעו פרטו הגדר והרגו שפיכות דמים על גופי נוגע דם הרוג זה בדם חביריו: (ג) תאבל . תחרב ויגדל התבל נה: יאסופו . יוכרון מן קדם מחיהון לשון כליון כמו אסף אסיפם (ירמיה מ"ח): (ד) אך איש אל יריב . אחם מחרין ונוכיחי חמת אלה יריבון ולא יוכיחו אחכם כמו שאחה מוכיח (נעמים ו') אחמר לו חמליה כהן בית לא חנחת על בית יעקב ולא חשוף על בית ישחק והוח נימי ירנעם כן יוחד שנחנחת הוצע נימיו ועמך כמריבי כהן. ונו עם מלמיהון שהכהנים היו בני הוריחה כמו שנאמר יורו משפטיך ליעקב

פנימית נגפא שם נורח יודע כל, מצניע על כל ואוהב הלדק והישר, משכיר ומענים לכ"ח על מעשיהם ומעלליהם, שלשה הלה יחדו יהיו חמים להעלות החומה המשחלמת נם על נפי מרומי קרת ורום ההללוה. חמום מנלעדי הלה לח יקום ולח יהיה שום קנין לח יתירנו ימים עליה נחצר הורה הנסיון. והנה לחרי שחצר כי נ' עמודי העולם יוסדו, חזר לספר בפרטות מליחות העניינים הרעים הבחים חליהם חתחיהם וחצר שלטו נחתן. ונגד החחת חצר: (ב) אלה וכחש ורצוח וגו', הלה כלם שהמה הסוד החמת נגדו בכל החרן, ונהחתר מלח הלה עם כחש חת חתמית יוכה על שבועת שקר, כמו הלה פיהו מלח מרמות ותוך: פרצו, מלשון פורץ נדר ובעבור החתגת שנמלת ונלוח, נויקה שמלת פרטו שנומדת נפ"ע, וטעמו ויוצני חרן כלם פרטו נדר המוסר וחכחנה החמתית שהיא היולה, כי הרגשת היולה והמוסר היא טבעית לנפש והיא כמו נדר כולם וסוגר בעד בוחותיה וחשוקותיה שלא יצחו מערך השווי. וכל מי שהקשה חת לבו וחזניו הכניד מנעות של הרגשה הנפשית ההיח, הוח כאלו פורץ הגדר הזה, וזה בווחת חרגומי (ליעלוחו): ודמים בדמים נגעו, דמי הנקיים הרגים חצר נהרגו נוגעים הלה בחלה. וי"ח מוכין על מוכין מוספין: (ג) על כן, יוכיר העוגש המסובב מרוע דרכיהם, שחלרן וכל יושביה חרוב יחרבו וילכו לחבדון. ויחבל הוח מלשון כליון והשחחה, כמו חלבה חדמה (יואל ע' י'): ואומלל, שרבו חמלל והלם"ד בכל, והוח נדקף בעבורו עם שורש מול, חך מול בקל יורה על בריחת הדבר ממקום מבוחו, מבלי שקדש לו שום מליצות בח בימי כמו וימל קנהם חת נשר עלילחו, ובפיעל יחמר על הדבר הנוכרת והנשקר ע"י שבימת הכח הפנימי המעמידו, כמו ולערב ימולל ויבש (תהלים ק'), ומזה הטעם יקרחו הבנלים המלחות והיבשות נשם מלילות, ע"ש שהם נוחות להשחק, ויחמל יפול על הבחת פחד פחת ע"י יבש המלילות שבנפש המוממת (זוהקטן, טחמטטן): בחית השדה, עם חיות השדה, והוח דרך נוחני להפלנת הדבר, וכן בעוף השמים ודגי הים. ואסאפ, לשון כליון כמו חסף חסיפם (ירמיה מ' י"ג): (ד) אך, לחמת הדבר, כמו אך עלמי ונשרי (בראשית כ"ט). עחה יזכור הנביא המסובב מהעבר החסר שהיה לעמלה, ויחן לים במליחות שיריב עם העבה לו שיוכיחו על הנשחו להוריות לו הדרך חשר ילך בה: ועמך כמריבי כהן, ניחוב זה מן הקשיש שנקשר מוסב, והמפרשים

Digitized by Google

תרגום אשכנזי

(ה) זאָ שטירצע דוא בייא העלפ־
לעם טאָגע, מיט דיר זונקע
דער פראָפֿעט אין דיסטערע
נאַכט. —עזערניסטען ווילל איך
דיינען מוטטערשטאָם! (ו) האָ
מיין פֿאָלק אזשטראָנע בעשיבט
אוים מאַנגעל אַן ערקענענטניס;
וואָ, זאָ וויא דוא ערקענטניס
פֿערוואַרפֿסט, זאָ פֿערוואַרפֿע
איך אויך דיך פֿאָן מיינעם
פריעסטערדיענסטע;דוא פֿער־
גאַסעסט דיינעם נאָטטעם לעה־

לי

ח ו ש ע ד

(ה) וְכָשַׁלְתָּ הַיּוֹם וְכָשַׁל גַּם־נָבִיא
עִמָּךְ לַיְלָה וְדָמִיתִי אִמֶּךָ: (ו) נִדְמוּ
עַמִּי מִבְּלִי הָדַעַת כִּי אַתָּה הַדַּעַת
מָאַסְתָּ וֶאֱמָאַסְאךָ מִכַּהֵן לִי
וַתִּשְׁכַּח תּוֹרַת אֱלֹהֶיךָ אֶשְׁכַּח
בָּנֶיךָ גַּם־אָנִי: (ז) כְּרָבָם כֵּן חָטְאוּ־

רע, זאָ ווילל איך אויך דיינער קינדער פֿערגעסטען. (ז) נאַך איהרער מענגע צאָהל הייפֿ־

טען

ר ש ״ י

(דכריס ל״ג): (ה) וכשלת היום וגו׳. ותתקלין ביממא וייתקלון לך נביאי שקרא דעמכין כדכלילית ותחבית ית בנוכתון ותפייש כניסייתי שלמה: נביא עמך. נביא שבעמך: ודמיתי. כמו נלמו עמי כתרס״ק). גם בניך אשבח״ע מסל כתרס הזכוכ דבר ולא יסיס לנו עליו וע״ל זה השבח תנוח על (תהלים ע״ו י׳): (מהל ל׳): (ו) כרובם כן חטאו לי, תחד מסמוכי כן הוא לשיעור וערך כמו

כן

ב א ו ר

נדתקו מאד בנמוסו, וכונס כתרו לפי ת״י, ועמך נלו עם מלפיהון. וייתכן שטעם הכתוב הוא כי הנביא יבוא הדבור להם לומר ועמך, הם נביאי שמת המויחים בשנל, ונחנים נעיניהם כמריבי נהן, כלומר כלילה אחד יהיו עם הכהן, כמו שמליגו ביחי עמוס, שנלת אמליה הנהן על יבנעם מלך ישרחל לומר קשר עליך עמוס (עמוס ז׳ י׳). ומעם העיקר נפירוש הכתוב הוא זה: כי העם יהיו עם הכהנים בענוני היתר אחת ויחר עז בהשנת אלה וכתם שנר לעיל, ובל אחד ישתדל להיות לו נזה יתר מחבירו: (ה) וכשלת היום וגו׳, פיעור הכתוב לפעת הדל״ק: ובשלת ונם גם נביא עמך היום בנלילה כלומר שיכלו יחדו ביחד היום ולילה אחד. ודמיתי אמך, כלומר שלא תשחר ניסרחל נוסים כי יחפזו נגלות אחד הנה ואחד הנה, ובנר פרשנו כי הכוכה אקרא אם (ל״ק). ודמיתי ענין בריחה כמו כי נדמה כל עם כנען (נפניה ח׳ י״ח): (ו) ודמי עמי מבלי הדעת, פתה יהיה הנביא ממה שיכוונ מחכיון הדעת שנר למעלה ויאמר: נדמו, הרחב״ע וד״ק פתרו נ״כ מענין בריחה ולפ״ז יתכן שטעם הכתוב כן הוא: נפרתו עמי מבלי דעת כלומר בשנת שהשה מחעים מכל הרשנות והשנות הנסתרים מהנלוים דעת, בידוע שנרש יבא הונש על הרשנה שלומה וביות חזק נעפ המשנלת ובמו כן נזרו בל״ת ממלת (וויסטען) על הרשנה המוסרית (דאז בעוויסטען), ולפ״ז תרנומו (מיין פֿאָלק אויפֿ אויפֿן וועגען בעוויסטענקייט דאהין); לתמם רש״י פירש: בחלם היוחד ותוהה ואין מעניה בפיו ע״כ, וח״כ הוח מלשון אתיקה כמו אלו לי כי נדמתי (ישעיה ו׳), ונם יונתן תרנם אתפצו. וכן תרנמתי: כי אהה הדעה מאסת, לתמר ננוע הכהן שהיה נומן ההוח — ולפי פרושי למעלה הי׳ לתמרי הנזכר בעמוס — לחזה מאסת הדעת בעצמך ולח תעשה משפטך כי אפתי כהן יהמרו דעת, לכן לתאסך נם אני מכהן לי, ותשכח תורת אלהיך כי לכהניט נת ה התורה להוראות כמ״ש יורו משפטיך ליעקב (דכריס ל״ג י׳) (מרל״ק). גם בניך אשבח״ע מסל כתרס הזכוכ דבר ולא יסיס לנו עליו וע״ל זה השבח תנוח

כחבר

לִי כְּבוֹדָם בְּקָלוֹן אָמִיר: (ז) הַמַּאֲתָ עַמִּי יֹאכֵלוּ וְאֶל עֲוֹנָם יִשְׂאוּ נַפְשָׁם: (ט) וְהָיָה כָעָם כַּכֹּהֵן וּפָקַדְתִּי עָלָיו דְּרָכָיו וּמַעֲלָלָיו אָשִׁיב לוֹ: (י) וְאָכְלוּ וְלֹא יִשְׂבָּעוּ הָזְנוּ וְלֹא יִפְרָצוּ כִּי־אֶת־יְהוָה

עיבור

טען זיא אַ וינדעו מיר; דאַרום וואַנדעלע איך א ן שׁאַנדע איהר; דעגרוהם. (ח) זיא, דיא מיי; נעם פאַלקעס זינדענאפּפֿער פֿערצעהר; מענען נון איך איהרע פֿערברעכען מיט בי; סען. (ט) עס ערגעהע דעם פּריעסטער וויא דעם פאַלקע; אַן דיעזעם וויללּ איך דיינען וואַנדעל אַהנדען, אונד דיינעם וויינער טהאַטען פֿאַהן פֿערגעל; טען. (י) נעגיעסען זויא, וּא

ואללען זיא וויך ניכט לאַבען; בוהלען זיא, וּא וועדען זיא וויך ניכט פֿערמעה; ען, דען זיא פֿער;

ר ש י

כן חטאו לי עברי כן נכמה מקומות כחצר יעני לחוח נן ירנה (שמות ח') קרקו להם כן הלנו מפניהם (הושע י"ח) כל נמה שהנניחים קוראין להם להוניחן כן הם היו נוהיין מפניהם כרוכם כן חטאו לפיכך כנוסם נקלן כמיר: (ח) חטאת עמי. כל חטאת שנספרו חני עשר פתיחן לבי שנולן דכוקין חון מתאד (מיכה ג'). רחנית חטאת היח לנת לין חטאותיהם על עמי יאכלו לוחם וניחי השקר אחמר להם למעלה וכאל גם נניח עמך עשו להם כהני נמות ואוכלים מה שהיו כהנים רשויין לאכול: ואל עוום. על ישחלל יחת הנויח נפשו והנויח עלמו מלפה איניהו לו ממון וקרנוחיו לנפרה: (ט) והיה כעם ככהן. אחי אזיה את ה' עזבו לשמר, הגזון רב שעדי הדניק מלח מכהן להם ולכן אף אני אחלל את הַעַם בזיונות כן ה"י: (י) ולא ישבעו. לא יגדלו נניח:

זנות

ב א ו ר

כחצר יעני לחוחו כן ירנה (יע — דעסטו) (שמות ח' י"ח); קרקו להם כן הלנו, לשעת מפרציס (להלן י"ח כ') ובקורו לפי ת"י, כמו שהרניחי להם הון ושעור כן חטאו לי, וכן חמרו בנכרים רנה ח"ר כל שהרניחי להם לרנות כן חטאו לי שנחמר כל מזנרוחם כגלים על. חלמי שלי ידנר לחד כל שהרניחי להם עשר חטאו לי שנחמר מנספסם והרנם עשו להם עגלים. הוה יכחיו כחוב זה על הנסכן חכן לפי המשך המקראות על הכהנים כחמר כשיעור כמותם כן היה עשיר חטאתם וכן פירש"י. כעובדם, שעורו לכן כנוסם והוח הרעוי, נקלון כמיר. בקלון, לשון הנחרפה חצר יוסף נפני חים דמים נקרא נעברי: קלון (לייבען דער וינפֿאַרשע). (ח) חטאת עמי, לוחם כהנים כי חם לחכול חטאת ואשם שנחיחים העם לח להורות התורה והדרך הישרה, ואל עון העם ישחו הכהנים כל לחד נפשו לחמר: מתי יחטאו ויניחו חטאת והנו בעניו ואליו הוח נושח חת נפשו (רש"י ור"ק); וייללן טעם הכתוב: על עון עלמם יחאו נפשו כלומר הוסיפו חטאת נפש העם. חמנם הקיצור לדעתי נגחור הכחוב כן הוח: כמו שהיו חוכלים עד הנה קרנן חטחתם כן גם יחאו עתה עמם עון ופשע. הנה אפי' דע"י משמע שלח יתכן שיחמר הכתיב זה על כהני ה' כ"ח על נניחי שקר שהיו נעשים להם כהני נמות הנקרא הזנוניים והיו חוכלים מה שכהנים רחויים לחכול, אבל יפה כתב אברבנאל ו"ל: היינו רמוז אליו שיחמר על הכהנים מוצא לחרון שהיו הזנוניים והיו נרחיתם נויללן נפשם, כי כנר אמר ירמיה על הם: הכהנים לח חמרו חיה ה' לפי שהוח היו רעים וחטאים לה' מאד ע"כ. (ט) והיה כעם ככהן, חחזיו שהכהנים המה נדרכם כנזוי חם, גם נעניי לחינולו, לכן והיה העם ככהן ונהן נעם, לזה כ"ל לעם מקנוץ דניניי, ולכהן מעלליו חשיב לו: כעם ככהן כפי הסמיון הם כמו כעמי כעמך (מלכים ח' כ"נ ד').

(י) ואכלו ולא ישבעו, עתה יעתר הנניח הפקידה לאמר: אם חכלו לח ישנעו ואם הנה הזנו לח יפרנו נרוב הזנו, לשעת הרחנ"ע ולחניניל פועל יוצח הוח ופרוזו יזנו נפשם והזנו חחריס עמהם, ולשעת הדלוק פועל עומד. יפרצו, כל דנר היוצח מן הגבול יחמר בו לשון פרץ כמו ויפרוץ החיים (לחנרנחל). כי את ה' עזבו לשמר, הגזון רב שעדי הדניק מלח

לזמור

Digitized by Google

תרגום אשכנזי

עזבו לשמר׃ (י) זנות ויין ותירוש
יקח־לב׃ (יב) עמי בעצו ישאל
ומקלו ידיד לו כי רוח זנונים
התעה ויזנו מתחת אלהיהם׃
(יג) על־ראשי ההרים יזבחו ועל־
הגבעות יקטרו תחת אלון

פערלאזסען אויהרע טרייע נעמ׳
גען דען עויינע. — (י) בוהמ׳
לערייא, ווייו אונד מאסט רויב׳
בען דען פערשטאנד. —
(יב) איינען בלאק פראגט מיין
פאלק אום ראטה, אין שטאב
זאלל איהם היילן פערקינדען—
פאם וואהנזינע איררע נעלויב׳
טעם, פיעלען זיא פאן איהרעם
נאטטע אב. (יג) אויף דער
בערגע גיפפעל אפפערן זיא
ולבנה

דיא מענגע, אויף דען היגעלן רייכערן זיא דיא ילללע, דאמיט אונטער דען שאטטענ־יכען
אוי׳

ד ש י י

(י א) זנות ויין ותירוש. שהם עסוקים גם בקח את לבם מלחרי: (יב) בעצו ישאל. בדמות שעשה מן הען: יגיד לו. לב דבריו הוא שומע שלומרי ם לו נביאי הבעל בשם ע״ם: (יג) תלון. קיח״נייח

באור

לשמר לפסוק שלאחריו ושמרו: את ה׳ עזבו לשמור זנות ; לכן לזונו לריך לזה כי שמרו: את ה׳ עזבו לשמור בריתו, וכן בהתרגם היוני הדביק מ״ת עמי בפסוק י״ב לפסוק י״ל לנך לורך: (יא) זנות ויין ותירוש, בחלק אני זה יבאר הענין ס״כה הנוגעת להם כל כלה והמה זנות יין ותירוש הם המה סבת כל מרי ולון; המה הטו לבבם ויבחו מהם תבונת לבם. ועפ״ז יקח כי הזנות גם יין ותירוש כל אחד מהם יקח לב (ה זב״נ). יקח, כמו ולוקח נפשות (משלי י״ח כ״ו): (יב) עמי בעצו ישאל, עתה יפרוש הענין דבר יו בשם ה׳ ויאמר: העד שבאתיהו בלא לב להבין הוש: עמי, לקחתים לי לעם סגולה ויקדתיך ז בשמי, והזה לגול עץ יסגיר ויבלבו עצות לו. בעצו ישאל, הריק״ם פי׳ הם כמו עזר עיות ה לו מקלו הדרך שהוא הולך בה ומקלו הם נביאי שקר ע״כ, והוי דרך דרש, ובנר דרש ו ע״ז בדרך לאות תכמינו ז״ל (בפסחים ד׳ נ״ב): תמנם על ענין הקסמים דבר הכתוב, כי ידוע לנו מספרי רומיים שבני מיני קסמים היו בידיהם, החלל קלקו היוניים (בעלאמאנטיי) ווייזוזאזוכ דוך פפייוב) ועל תופן הזה הי׳, לקחו בני מלים, גם תרתו הדבר לזר תבלו לבעת, ויבלבו לותם בזבח (קעבער) ותפ״כ הוכיחו לזר תבלו, ועפ״ם לותה החית מחדתה בו בן עזו (עיין יחזקאל כ״ח כ״ח). ומין הבני הי׳ ג״כ על דרך זה, רק תחת החלים הי׳ שתי מקלות, גם הנה תסתנה בשמני הדברים לזר יכלו לבעת, ומין קסם זה קלקו (רהאנערמאנטיי), ווייזוזאזוכ דוך שטעבע). גם תכמינו ז״ל תמרו בסנהדרין: לזיה מנחש האומר פיזו נפלה מביו, זקלו בפל מידו וכו׳ ועיין מה שבתבו על דברי קסמים הללה, הרמב״ם בפ״ח מהלכות ע״ז, ובספר המלות ע״ו, ובספר המלות לאו מ״ה, ובספר המלות מל׳ משה מקוביץ לאו נ״ב, כי אין להאריך בספרו רס לחדי שבזר ובדרתו בימינו. ומקלו, שבשתו בזבוכת בדגש הקו״ף ויפול בחקיבן ובכתיב להקל . ועל מקלו בכך בתב הרד״ק בפלגלו (לף ק״ע ולף קפ״ה דפוס פיזולדא) שיתבן שבקלו פעל בפלג ז שפחה ותפ״כ שבאו ותפ״כ שבאו בְּקַל ויתבן ג״כ שבאו נְקַל, ושבשתו מנקל בפלם מנעל . (יג) על ראשי ההרים, דרך עע״ז כמו שבתב בתורה על ההרים בדמים ועל הגבהות (דברים י״ב, ב׳) מדר״ק . יובחו, מן הדגש ואינו יוצא לפעולי כמו שבתב הרלב״ע, לבל הדגש במקומות הלה י והה על דוב הפעולה (מהנ״ל) וכן תרגמתי . אלון, ת״י בלוט והוא הערמון (קאסטאניענבוים) בלשון ערבי, ורש״י פי׳ קייליק בלע״ז (טענגע, חייסבוים) שגדל בו פרי עקורין, בלתי״ן (בלאנד עם, חייסבוים) וכן תרגמתי

ה ו ש ע ה

וְלִבְנָה וְאֵלָה כִּי־טוֹב צִלָּה עַל־
כֵּן תְּזַנֶּינָה בְּנוֹתֵיכֶם וְכַלּוֹתֵיכֶם
תְּנָאַפְנָה: (יד) לֹא־אֶפְקֹד עַל־
בְּנוֹתֵיכֶם כִּי תְזַנֶּינָה וְעַל־
כַּלּוֹתֵיכֶם כִּי תְנָאַפְנָה כִּי־הֵם
עִם־הַזֹּנוֹת יִפָּרֵדוּ וְעִם־הַקְּדֵשׁוֹת

יובחז

ר ש י

קייקנויי"ש בלע"ז, שגדל בו פרי שקורין גלינ"ן בלע"ז: ולבנה. ען שקליפתו לבנה: ואלה. פולמ"ן בלע"ז שענפיו מרובין ווטעצין קוזמו לכל: על כן תזניה בנותיכם. על שאתם מתחברין לע"ז מעכו"ם והם מתחברים עמכם ואתם הייתם מתחתנים גם בנותיכם הנלוות לכם מנוחיהם נוהגות במנהג לחם ומזגות. כן ת"י: (יד) לא אפקוד על בנותיכם. עוד לנוקדן במים המרים כשתזניה לחם כי בעליהם עם זונות יפרדו ואחר כך החיים מנוקה מעון לכן המים נוקין את אשתו: יפרדו. ת"י מסתיישין לשון סיעה כלומר מתחברין לחם לשחות יין. ומנחם מנהו מלל ענבו

ב א ו ר

תרגמתי. ולבנה, י"מ האילן שקורין (פטאפטקא) מקום גדילתו בארצות הקדם, והצרף הנוטף ממנו נקרא כופר (החר"ז) ויובא משם למדינות אייראפא. לחמם רש"י פירש (בניצוצי ל') שהוא עץ שקורין טירמינטא (שפטנא - החר"ז) שהוא לבן. ואלה, י"ת וכוסמא, וכתב ר' יונה שגם בערבי נקרא נסט (טערעפינטע) וזמן היוצא ממנו נקרא שמן נסט: לכל רש"י כתב אלה, פולמא בלע"ז (חוצ - בוים) שענפיו מרובין ווטעצין קוזמו לכל ונן תרגמתי. על כן תזניה וגו', בעבור שהאנשים הולכים מון מהעירים ותאחרנה הבנות והכלות בבתים יש להם מקום לזנות ולנלוח (מדר"ק ותלב"ע). ויתכן שטעם הכתוב נמשך על עבודת תועבה שהיתה בעמים נימוס ההם לפלילה לחת הנקרא' (פסטטרטא) לה נתנו בנותיהם ונעבלו לבהמה, ומה טוב לחמ הכתוב ע"כ תזניה בנותיכם, כי תחבנה הלח זנות עבודת לל היח ומדוע תחבר על נפשותינו, ותעם"כ בללתי בתרגומי גם דעת המפרשים. (יד) לא אפקוד, לדעת המפרשים הטעם לינני מוצב הזנות לבנותיכם לעון בעבור שגם אתם כמותן תעשו תועבות הללה. אך אין זה מדברי הנביח לומר לאחרים החלה התועבים בנפשותם שה' לח יפקוד, ועמום המחבח בימים ההם לחמר לאחליה לחתך בעיר תזנה ובניך ובנותיך בחרב יפלו (עמוס ז' י"ו), ולבן נראה לדעתי שהוח לשון תמיה כלומר האם ע"כ לח אפקוד על בנותיכם, יען כי גם אתם מעשו בגלוליהן, והן בעקבותיכם תלכנה? על זה יאמר הנביח ועם לח יבין יבנע לומר רק עם לח מבם יהנה מפשבת זרה בוחח. יפרדו, י"ת מסתיישין לשון סיעה כלומר מתחברין לחוק לשחות יין (רש"י) ואע"פ שעשה פרד יורה על ההתרה והפרדות (טרענונג) ולח על חיבור, כמו הפרד לח מעלי, כבר ידוע להמדקדקים שהפיעל יורה לפעמים על הפך הפעולה. ורד"ק פירש יפרדו עצמם מבושתיהם וזוניהם עם הזונות, ובשם רבינו יונה כתב יפרדו מענין פרד ר"ל שהם שוטפים זנות כמו הפרד שאין בהמות שוטף זנות כמוהו. וי"מ יעצב עם הזונות מעשה פרד שאינו מוליד כלומר שוכבים עם הנשים שלח כדרכן (וכן כתב בעל מהבר

תרגום אשכנזי לא

אייבען, עספען אונד אולמען,
אינדעם אייערע טעכטער אונ־
צוכט טרייבען, אונד אייערע
שנירע עהעבראע־ערינענען וואר־
דען. (יד) וויא? זאללטע אירְ
דאַרום אייערער טעכטער אונ־
צוכט, אייערער שנירע עהע־
ברוך אונענאהנדעט לאַססען,
ווייל ויא זעלבסם מיט נעשעע־
דעטען ווייבערן שוועלגען. אונד
מיט בייאשלאפערינענען נאכט־
מאָהּ.

תרגום אשכנזי

ה ו ש ע ד

יְזַבְּחוּ וְעִם לֹא־יִבְיִן יִלְבָּטוּ: (טו)אִם־ זָנֹה אַתָּה יִשְׂרָאֵל אַל־יֶאְשַׁם יְהוּדָה וְאַל־תָּבֹאוּ הַגִּלְגָּל וְאַל־ תַּעֲלוּ בֵּית אָוֶן וְאַל־ תִּשָּׁבְעוּ חַי־ יְהוָה: (טז) כִּי כְּפָרָה סָרְרָה יִשְׂרָאֵל עַתָּה יִרְעֵם יְהוָה כְּכֶבֶשׂ

מאהלער האלטען? — אין אזוי ווייזט פאלק נור קען דיע זען אבערווינטיג העזען. — (טו)איבסט דוא, ישראל, אונצילט איים, זא מאג יהודה דך נילט דיא פערדאמפטים ציוי'עהען, נין, בעהעט נילט נאך נלגל, וואללעט נילט בית און הינויף, אונך שוועריט נילט: זו וואהר דער עוויגע לעבט! — (טז)דען איינער ווילדען קי'ה נלייך א'זט

במדרהב

ישראל אונגעצעמט; איטצט וואללטע דער עווינע'ז'א וואהל וויידען לאסטען, גלייך איינעם שאף

ר ש " י

עבור פתרונו שהם חבירות יין: ועם לא יבין ילבט. לחרי שהיכם נותנין להבין לפיכך תתלבטו ללקות בפורענות. ליבוט לשון טורח הדרך וליתות משל דילם"ר בלע"ז: (טו) אם זונה אתה ישראל. לא ילמדו בני יהודה דרכיהם. ל"ת אם זונה אתה ישראל אל יאשם יהודה אם זונה ישראל אין בני יהודה חייבין בכך ואיני מחייבכם כמו שאתם למעלה (ח') ותת בית יהודה תרחם: ואל תבואו. בני יהודה הנלגל נלבד אלא יבואו בני יהודה הנלגל שאם י' השבטים עובדי ע"ז מעובדי כוכבים ומזלות שהתמד כל רשעתם בנלגל (לקמן ט') בגלגל הרבה לפשוע (עמוס ד'): ואל תעלו בית און. היו בית אל שהעמיד שם ירבעם את העגלים: ואל תשבעו. שתחנו: חי ה'. כי אם חי ה' יתמרו לתן לשקר יאבדו (ירמי' ה') כשהיו נשבעין בשקר היו מזכירין שם שמים וכשהיו נשבעין בחמת נשבעין בשם העגלים: (טו) כי כפרה סוררה. בתוכח לתחטפם ונעוב לן סרר ישראל מרוד תכילה ושתייה: עתה ירעם. מרעות מלוסלמת בכבש הרועה במרחב ולא כשור

ב א ו ר

שפת חמת) ובתרגומי נשיתי לפעת רש"י. ועם לא יבין ילבט, לחר שהיכם נותנים לב להבין לפיכך תתלבטו ללקות בפרענות, ליבוט לשון טורח הדרך וליתות משל דילם"ר בלע"ז (כ"ל לחשער טוסל'יין, עראידען) רש"י. חמוס מלה זאת ערבית היא ושתי הוראות לה בלשון זאת. החחת לשון בשלה ונפילה, ובפ"ז בעתיקו הע' זקנים (לו בקדמן שטירלען) וכן כתב הרל"ק. והצנית היה לכידה בפח מוקש (חין דעה שוינעג פאנגען), ובענוי אחים הכלבד ברצת רגלו תימו יודע מה רעשה לחמלט, לכן הוצרל מלה זאת על כל חיה המשתכד בדעתו ותימו יודע לעשות; ועל דרך זה הניח הרל"ק דעת אחרת ז"ל: י"מ ישתכד בדעתו נחש שלח יודע מה לעשות וישתכד, ונן הוח בלשון ערבי וכן פי' חז"ל ע"כ. ומתו כן יגחר הרחב"ע ולפיהם תרגמתי הכוונה: (טו) אם זונה אתה ישראל, לח ילמדו בני יהודה להיכם ויחטאו כמוכם, לכן חתם בני יהודה, אל תבואו הגלגל, ליחזקל כי כל רשעתם בגלגל (להלן ט' ט"ו). ואל העלו בית און, היח בית אל ולכנות שמו לנוחי קדולו בית תון, כי שם העמיד ירבעם ענליס לע"ז. ואל תשבעו, שמחם: חי ה', כי חם חי ה' יתמרו תבן לשקר יאבדו: (טז) כי כשרה סוררה, הכניח יתן טעם לדבריו ויתמר לכן חתם בני יהודה חל תתדמקי ביחזקל, כי בפרה סוררה, כפרה למור מלבר המעותת מני דרך, בן עזה יחזקל הטעתו בגלולי מלרים ועניו סרה בעבדי, בעור ותמוס הגוף, ועפ"ז מה יפה הדמיון, כי יחזקל הטעתו בגלולי מלרים לשר עבדו פלהיהם תחת מלחה הטור (חיסים) וזה לו מעשה עגל במדבר ומעשה עגלים בבית תל, לכן המשילם הכניח לפרה הנוערת בעת ידוע בלא התחוה לזולת עם שורה, בן יחזקל יתלוה מלוה לעגליו. עתה ירעם, טעם הכתוב הלא עתה ירעם ה' ככבש בכר נרחב? (מר"ם בן מלך):

Digitized by Google

בַּמֶּרְחָב: (יז) חֲבוּר עֲצַבִּים אֶפְרַיִם
הַנַּח־לוֹ: (יח) סָר סִבְאָם הִזְנֵה
הִזְנוּ אָהֲבוּ הָבוּ קָלוֹן מָגִנֶּיהָ:
(יט) צָרַר רוּחַ אוֹתָהּ בְּכַנְפֶיהָ
וְיֵבֹשׁוּ מִזִּבְחֹתָם:

שמעו

(יז) חבור עצבים אפרים
הנח לו: (יח) סר סבאם הזנה
הזנו אהבו הבו קלון מגניה:
(יט) צרר רוח אותה בכנפיה
ויבשו מזבחותם:

תרגום אשכנזי לב

שמעט איך אפנער פלור? — (יח) אפרים איזט איין כינד פאן גרייעל, א לאם איהן! — (יח) וויא עקעלהאפט איזט איהרע פעלליריי, איהר פערבוהלטעם ווערן, זעלבסט איהרע אבערן ליעבהן עם, וואלליין דיזע שאנדע. (יט) איין איירריישט העלם וויא פעסט אין זיינען פיסטענגרן; — שעמען ווירדען וויא זיך וואסט איהרער אב שיילידען אפפערפעסטע. פער=

ר ש י

כשור פעם שתונסין לותו בשעורין וכרשינין: (יז) חבור עצבים לפרים. כלומר לע"ז ולפי שהשר לו לפרוש לפיכך הנח לו ואל תנגח להוכיחו כי לא יועיל: (יח) סר סבאם. נעשה משתיהם זר מעליו. סר לשון זר כמו (ירמיה ג') סורי הגבן נכריה כלומר סר ממקומו ונהפך לאחר. סבאם משתה יינם שהיה עם הזונות: להבו הבי קלון. הזמינו להם קלון. הנו לזון הזמנה כמו (שמות ח') הנה נתחכמה. הנה נדה (נחמיה י"ג) הנה ננה (שם): מגניה. סריה ומלכיה: (יט) צרר רוח אותה בכנפיה. נדנק הרוח בכנפיה כעוף הזה שאין הרוח מניחתו לנוח על שמליכו למרוק בן יבוחו הלוחצים עליהם ויגלום גבולה ולא יבאו מזבחותם שתן פוגים ולהם כאשר יאמר משה מעלה בן יאמר זבח זבחה מן המקומות שהיו זובחים שם ע"ז ומ"מ שתיהן מועטות. מדרש תנחומא מלמדני ל' לנוחות כאדם המתיים על חיי המקיימו שהיה חייך שאני נוהגה לך בנכסיך כך המקרא הזה מתיים על ישראל קנאתי קנאתי ומתמי להנקם בחטאת ויבוזו ממעשיהם:

כי

באור

(יז) חבור עצבים, חבור לנוח הוא עם עצבים (רד"ק) ועצבים הם חלילי' המעצבים הנפש. הנח לו, המפרשים נדקקו מאד בנוחו, ואינם פתרו כאלו הסם תאר לנוח שיניח מלהוכיחם כי לא יועיל; אך לדעתי נמשך עוד למעלה על בית יהודה, והנביא יושע ויזהיר עוד זאת ליהודה ויאמר: תחרי אפרים הוא חבור עצבים לכן תניחנו ואל תנגח בו. (יח) סר סבאם הזנה הזנו, טעם סר כטעם סורי גבן נכריה (ירמי' ג' כ"ח, עיין ר"ש בן מלך שם), גם תרגום ויבחו וכו' (עקלוהאפט), ונמשך גם על הזנה הזנו, ות"כ נתורו כל כך הסה שותים וזונים לרוב עד תהי לבחי בעיניהם ובעיני הרועים: אהבו הבו קלון מגיניה, שעורו מניניה להבו זה והבו קלון, ופעמו האניניים המה רקחי עדת אפרים תכבו כזרח והביטו ותנו קלון הוה, ולפ"ז מלת הבו היא פעל עבר בשקל פָּעַל, כאו תלה הקריבות אשר זרו לת יהוה (זכריה ג' ג'): (יט) צרר רוח אות: בכנפיה, רוב המפרשים נתנו בלשם שיצרור רוח בכנפיו שלא ימלט מהומה, כן אפרים החזיק בעבודת עגלים לשנות תועלת מהם, לך לשון תוקפם. וכתב הרד"ק לדעתי מני ז"ל פירש, צרר הרוח, הרוח צרר אותה ר"ל עדת אפרים צרר אותה בכנפיה להוליכו בגולה ולו יבושו מזבחותם, ויהיה רוח זכר ונקבה. ותמהו עליו התכנגלל הלח פירוש זה בכר הכיתו רש"י ור"ל: נדנק הרוח בכנפיה, כעוף הזה שאין הרוח מניחתו לנוח על שמליכו למרוק בן יבוחו הלוחצים עליהם ויגלום גבולה? — לך לדעתי הכנלל בין לדעת ריק"ם לדעת רש"י זה הוא, "לדעת הריק"ם הכוונ' של בכנפיה מוסב על הרוח, ולעל שהרד"ק נתב עליו ס"ל יהיה רוח זכר ונקבה, אבל לדעת רש"י הכנוי מוסב על עדת אפרים והמיתין לעוף שהנחיל רש"י יעיד ע"ז ודוק. אולם לד' אתי טעם הכתוב: לרב הרוח לותו רוח זונים שכר הנניח למעלה לרב עדת אפרים בכנפיו עד כי לא תוכל להמלט ממנו, ואל"כ ויבושו מזבחותם יהיו מלשון בושה וכלימה מזבחותם. ומלת ויבושו היא מבנין התגלי ומשופיל (קאָניוגאטיוו). והנה אמר לרב לשון זכר בכנפיה לשון נקבה, ואמר לותה, כל נקבה יחידה ויבושו כל זבחים רבים, זה יוסה על עוסם התגברות רוח הנשואה בתמרו דברים התלה, כאשר נתלנו בהקדמה.

שבעו

Digitized by Google

ה (ו) שִׁמְעוּ־זֹאת הַכֹּהֲנִים
וְהַקְשִׁיבוּ ו בֵּית יִשְׂרָאֵל
וּבֵית הַמֶּלֶךְ הַאֲזִינוּ כִּי לָכֶם
הַמִּשְׁפָּט כִּי־פַח הֱיִיתֶם לְמִצְפָּה
וְרֶשֶׁת פְּרוּשָׂה עַל־תָּבוֹר:
(ג) וְשַׁחֲטָה שַׂטִּים הֶעְמִיקוּ וַאֲנִי
מוּסָר לְכֻלָּם: (ג) אֲנִי יָדַעְתִּי
אֶפְרַיִם וְיִשְׂרָאֵל לֹא־נִכְחַד מִמֶּנִּי

כי

תרגום אשכנזי

ה (ו) פֿערנעהמט איהר פריעסטער ! פֿאלגענדעס ,
איהר פֿאם הויז ישראל'ס זייד
אויפֿמערקזאם ! אייך איהר ,
דעם קענינגליכען הויזעס, האר־
צעט אויף, איהר ! דיא איהר
זעמטליך דאזו רעכט אויסאי־
בען זאללטעט. יא איהר ווארד
איינע שלינגע צו מצפה, איין
איסנעבריייטעטעס נעטץ אויף
תבור ׃ (ג) פֿערבריייטונג דעס
אבפֿאללעס ווער איהר טיע־
פֿער ענטוויאורף ; — דער מיי־
נונג נון אללגעמיינ צייכנונג.
(ג) וואהל קענגע איך אפֿ־ים ,
ישראל איוס מיר ניכט אונבע־

ר ש י

ה (א) כי לכם המשפט. המשפט היסורין עליכם בית המלך כי לחם הייתם פח על המצפה
ורשת על תבור על שני הרים הללו הזציגו פרדסיקות לשמור שלא יעלו ישראל לרגל לבית
המקדש: (ד) ושחטה שטים העמיקו. משך שטיותם העמיקו ואני תמרתי כל אחינו עולה לרגל
עוכר בעשה והם נזרו כל העולה לרגל יהבג הרי שהעמיקו יותר ממני. ושמ"ז שמות ל"ב זהב אחינו
(שלנים ת' י'). נמשך ונעוה. וי"מ ל' שחיטת זבחים לע"ע מכוונים ומזלות: ואני מוסר לכלם.

באור

ה (א) שמעו, נגוחה שלישית הוחת ומשכת עד פרשה ז' ן, ונחלקת לג' חלקים. החלק הח',
נמשך עד פסוק י"ח תקנו שופר וגו', כו הוניח הנניח לרחצי עם המה הכהנים
ושופטים ומלכי תרן, כי תחת אשר היה להם לדעת המשפט ולהורות עמם היער והטוב בעיני
אלהים וחסד, תחלו והחטיחו בני ישראל למעל מעל בה' ויגילו את לבב העם מעבודתו ויכשילו
גם יהודה עמם. מפסוק י"ח עד סוף הפרשה יועד להם עונשם הקשה אשתויב יונח ויתפשט
על כל מדינת נ"י, ולשוח יחילו על עזרת אשור כי לא יוכל להושיעם, כי ריב ומדון במדינת'
ממון יפטול מרב מלחמה. ומפרשה ו"ו עד סופה יגיד להם עישומו לה' בעת לרחם ולא בעתה
אחר גם אם יעשו לא יוכלו לב ירצאוהו. בית ישראל, הם הסנהדרין (ראמ"ע). כי לכם
המשפט, שעורו: כי לכם עשות משפט. לשמם פח הייתם למצפה ורשת על תבור, המה
ההרים הגבוהים בארץ ישראל, שמה הכידים פרשים מלוחותיהם, ובשם שלא יעלה פח ולכוד
לא יכלוד ולא לחנם יזורה הרשת, כן בני ישראל יכבו בעונותיהם. ותרגומת תמרו: רב לכם
מעלות ירושלים, מה עשה ירבעם הושיב שתי פרדסיקות לחת על תבור ולחת על מצפה
שלא יעלו ישראל לרגל זה שמשך הושע כי פח הייתם למצפה וגו'. תבור, לויכות הר הטוב
הזה ויפיו תמלא בהקדמה. (ב) ושחטה שטים העמיקו, המפרשים רבו כמו רבו בפסוק הזה,
הילק"ט פתר, ושחטה עניני לשון לע"ז, שטים המה עע"ז, העמיקו המה העמיקו סרה לשחוט
לע"ז: ואני מוסר לכולם, ואני אין מוסר לכלם כלומר אני לימדתים תמיד ולא ישמעו לי, עכ"ל
בקיצור, וכן פתרו כל אחד לפי דרכו, והמולה בדבריהם יעיין בספריהם. ולדעתי ביאור הכתוב
כן: ושחטה, שם הפועל כשקל לתהלה ויקרא שטותה, בהיפך התוארים כמו כשב ובשב, ועשמו
כשעם מעשת חרמים (פערבריייטונג), גם רש"י ז"ל פירש לשון זהב שחוט ומשך ונטוה. שטים,
מעלומי עיין שרשו שוט, ובשי"ן ימנית יורה על הליכה ישרה ובשי"ן שמאלית על הליכה ונטיה
מטעית כמו ושטי כזב (תהלים מ' ויציון נכליה שם). העמיקו, משך עשמו ותחת"ע, ועיקר שיעור
הכתוב: ושחטה שטים המה העמיקו, וגם לוי העמיק מוסר לכולם. ושעמו: כשם שהמה
העמיקו במזימות להתפשט שעי כזב, כן לוי העמיק מוסר תחת הקשה לכולם: (ג) אני

Digitized by Google

כִּי עַתָּה הָזְנִיתָ אֶפְרַיִם נִטְמָא
יִשְׂרָאֵל: (ו) לֹא יִתְּנוּ מַעַלְלֵיהֶם
לָשׁוּב אֶל־אֱלֹהֵיהֶם כִּי רוּחַ זְנוּנִים
בְּקִרְבָּם וְאֶת־יְהוָה לֹא יָדָעוּ:
(ה) וְעָנָה גְאוֹן־יִשְׂרָאֵל בְּפָנָיו
וְיִשְׂרָאֵל וְאֶפְרַיִם יִכָּשְׁלוּ בַּעֲוֹנָם
כָּשַׁל גַּם־יְהוּדָה עִמָּם: (ו) בְּצֹאנָם
וּבִבְקָרָם יֵלְכוּ לְבַקֵּשׁ אֶת־יְהוָה

ולא

קאנעז ; אפרים פֿאַן דיר פֿער־
פֿיהרט , ישראל דורך דיך נע־
שענדעם. (ד) איהרע איבעל־
טהאטען לאַסטען עס ניט צו,
צו איהרעם נאָטטע צוריק צו
קעהרען, וָאָ טיעף אין איהרעם
איננערן, איזט דער נייכט
דער בויהלעריי, דאַס זיא
צור ערקענענטנים דעם עוויגען
ניט נעלאַנגען קענענ.
(ה) זָאָ זאָלל דען ישראל'ס
שטאָלץ טיעף נעדעמיטהי־
נעט זיין פֿאַר איהרער נעגענ־
וואַרט ! ביידע, ישראל אונד
אפרים ווערדען דורך איהרען
פֿרעפֿעל הינגעשטירצט ; אויך
יהודה ווירד פֿאַללען מיט איהי־

נען. (ו) קאָמטען זיא דאַן מים איהרען שאַפֿען אונד רינדערן דען עוויגען צו זוכען, וָאָ פֿינדען

זיא

ר ש י

ועוד לחני לייסרם ניסורין מכין מוסר לכולן: (ג) כי עתה הזנית אפרים. עד הנוש בן אלה היו כולן הקלקלה במלכיהן שהיו מושכין אותן מלעלות לרגל עמך זה ונטל פרישות ולא עלו לבית עולמים. לא יוכלו להכיר בה כמו (שיר ג') ותנח רגליו (נחמיה ל"ח) ולא נתנו להרע עמדי. (במדבר כ"ג) ולא נתן סימון: (ה) ועונה גאון ישראל. וימלך יקרא דישראל כמו (שמות י') לענות מפני ל' עוני והכנעה: בפניו. ותיגון מזן. ולזונג בן לנדע מיבאו לשון עדות בנגד להם מרעותם יעיד בהם ובפניהם גאון וגובה שהיו מתגאין ועוברין על רצוני: (ו) בצאנם ובבקרם. בקרבנותיהם (רמ"י): לבקש את

ובנקרס

ב א ו ר

ידעתי אפרים, נלומר מלב מלב אפרים, מצפיות המלך יקרא פה אפרים בענור מלכי ירבעם לבד היה מאפרים, והרחב"ג נתן בפה אפרים על יהודה נאמר, אבל פסוק ה' יכשיזנו כי שם נאמר אפרים וישראל ותמ"כ בשל גם יהודה. הזניח, פועל יוצא הפועל הוא המלך והפועל אפרים. (ד) לא יתנו מעלליהם, מלת עתה בפסוק הקודם נמשך לכאן, ושעמו כ"כ התשלח עם ישראל עד כי עתה לא יתנו מעלליהם לשוב אל אלהיהם. לא יתנו, ע"ד כי לא נתתיך (נחמיה כ' ו'): כי רוח זנונים בקרבם, נאורו: כל כך המה משוענדים לרוח זנוניים וילכים הרע נוגר נמו עד כי בלתי אפשרי שהחלטו שיוכלו לעשות ה'. (ה) ועונה גאון ישראל, וימלך יקרא דישראל, כמו (ענות מפני לשון עוני והכנעה (רמ"י ויע"ש), ולפעתיו גאון ישראל על המלך נאמר כי זה הוא עטרת וגאון עמו: בפניו. ותיגון מזן (יע"ש): יכשלו, תמר יבשלו נגפעל ותמר בשל נקל והוא עומד כמו כי בשלת בעוניך (להלן י'), כבר העיר על ענין זה ועל טעם בשלו ונכשל, הרב ר' יוחל נריל ס"ע ובשורו הניחמד לם' זמירות ישראל על הפסוק המה בשלו ונפלו (תהלים כ"ו) ע"ש ותמלא נועם. ותוכן דבריו בקצור הוא: כי פעל בשל נקל הוא עומד והוזקתו על החלט המכנס לעצמו היזק מה ע"י פעולותיו ונל"ח (בעפֿאהר וויפֿען) ובניחה שהחלט הוא הניזוק ע"י דבר מה יבוא למעשים נגפעל, ולזה טעם המקרא פה: בעונר יתמר בפסוק הקודם, כי רוח זנונים ימצל כמו, והוא המכנס לב הכשלון, לכן תמר יבשלו בעונם ועל יהודה המתחנר עמם ומכנס לעצמו הכשלון תמר גם יהודה בשל עמם: (ו) בצאנם ובבקרם, בקרבנותיהם (רמ"י): לבקש את

זיא איהן ניכט: ער האט זיך איהנען נאנץ ענטצאנגן. (ז) ט־יילטן נעגען דען עווינגן ציינטען זיא פֿרעמדע־ט־נע קינדער, זא אללען זיא דען זאממט איהרען ניט־צרן ווערה רעגר איינעם מאנאטט אויפ נעריבן ווי־רדען. (ח) שטאפעט אין דיא פאזוינע צו נבעה, לאפ־ סעט טראפפעטנשאלל איהר רמה ערטאנען, לאפסעט לערם בלאזוען אין בית און, שטורמרוף הינטער בניטין הער. אפרים

בנימין

ר ש י

ובנקרים. מלץ. נשמט כמו (שמואל ב' ג') ויקח לך את מליאתם נגדים שבשמט מעליהם: (ו) בניט זרים ילדו. שיתחתנו עם עובדי כוכבים ומזלות: יאכלם חדש. תדש אב: (ח) תקעו שופר. שיהמו מן חרב הגייסות שיבוא עליהם: הריעו בית און. לתריך הגיים הולך אחה בניטן ואת הריעי בניה און. י"ת תקעו שופר בשורת תרב בלה ביזון שהמליכו עליהם את שאול שהיה בנב ה ולא שמעו לקול שמואל שהיה מן הרמה ומלניהם גרמו להם לבוא מאחזי ענין ירבעם ואחיהו הרינו עליהם אין ובאר גדול: אחריך בנימין. על שאחריהם ותזדמם לחזור מלעלות להגל לבית המקדש שה ח בחלקו של בנימין. אחריך בנימין על לתיוזך את בנימין:

ב א ו ר

ה', ויעזו ממש. ולא ימצאו, כמ"ש לך לך את בני ה' מזמון לפו (מלכים ג' כ"ג כ"ו): הלץ מהם, נפרד מהם והוא עומד, והיינו ותלבה נעלו (מדרש): (ו) בה' בגדו. יתמר הטעם פשוט מלץ מהם? כי בה' בגדו, כי בניט זרים ילדו, הלכו לחרי תוקות עמים הגל המה והבלו וכזה יקרה: בנים זרים, כי מעטי לתם המה תולדותיו, ותם ביניט, זרים המה נגד ה' השוב וכן נאמר (ישעיה ב' ו') ובילדי נכרים ישפיקו, ות"י ובנמוסי עממיק יתלוון, וייתכן לפרש במשמעו שנתחתנו בתוה ת התשורים להם וכ"כ פיכש"י ווינתן: עתה יאכלם החדש את חלקיהם. הרחב"ע הניח נשם יפת תדש היה חרב, כמו והוא תגור תדשה (שמואל ב' כ"ח י"ו) ע"כ, כזה לפי פרושו דומה למעט לשלת הדת בערבי תצר יוזה על כלין מחלש (פערדעריבן); אך הרחיק שהניח מתגור תדשה תיכו כי אם פרשו כל המפרשים שיאכלו חרב תדשה (עיין ר"ש בן מלך שם). וי"ת תיתי עליהון עממין ירת ביזת, ר"ל תדש נתנו לחתויב והיכלם. ולפי דבריו יתכן לפרש בכפף התשובה תצר הורם מבני ישראל לתת נשם לנביהם מדי מדש בתצדו, זה יאכל את חלקיהם כ"ל קניהם, כמו שאמינו ביזי מגיש בן גדי, שהניח מבני ישראל שבשים שקלים לתת לתת לשול מלך תצור (מלכים ב' ט"ו י"ט כ'). תמוש העיקר לפעתי פירוש האזי של הרד"ק והוא: תדש, בזמן מועד כמו תדש בו תדש ובן ותכתיב את שלשת הרועים ביום תתד (זכריה י"א ח') ובן תרגמתי: תלקיתם. ר"ל שהותיהם ונכסיהם כמו ותכלה את התלק (עמוס ז' ל') שהוא כאו תלקת (רות ד' ג') הל"ק: (ח) תקעו שופר, לתרי תצר העיר הנניח כי יקרב יום לידם ונתדש תתד כלה יהיו, התעבר רוח נבוזתו בקרבי וידמה בחוזנו כלנו בת התוצב ככד והתפשט בכל גלילות ארץ ישראל, לכן בשום התפלחיה את קתל לתמר: תקעו שופר, הריעו, כדרך יושבי הארץ לתקוע בשופר בשעת בא יבת הלד, לעורר העם ולתפשם יתד לשלחמה: הצ־צרה ב־מה, בגבעה ורמה ערי בנימין הן: בית און, לשעת הרד"ק היה עיר בנחלת אפרים. והנה שם בתצת היה בנחלת אפרים עיר אאאה בית און, מ"מ לא ידענתי מה הכריחו לזה, תתרי שמלת בישוצע (ד"ת ז') בנוגע בנימין והיה תובלותיו מדבתה בית און, ובובלי בווית המקרא שם על בית און שהיה בגובל בנימין, כי בית און שהיה לאפרים הוא בשוכר לתרן לאפרים, כמו שמלת בשמות התרן שלפנינו, שאני בית און הי' בגובל בנימין וא' בגובל לאפרים, ולפי המשך המקרא משמע שבוזנת הנניח היה על בית און לבנימין, לתרי שזכר אותה אתר נבעה ורמה, ולפ"ז טעם המקרא שיריעו בני ערי הגובל התלה: אתריך בנימין, בלומר אינה הת יב על בנימין לתרי שבנע לאפרים, שנת

בְּנֵימִין׃ (ט) אֶפְרַיִם לְשַׁמָּה תִּהְיֶה
בְּיוֹם תּוֹכֵחָה בְּשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל
הוֹדַעְתִּי נֶאֱמָנָה׃ (י) הָיוּ שָׂרֵי
יְהוּדָה כְּמַסִּיגֵי גְּבוּל עֲלֵיהֶם
אֶשְׁפֹּךְ כַּמַּיִם עֶבְרָתִי׃ (יא) עָשׁוּק
אֶפְרַיִם רְצוּץ מִשְׁפָּט כִּי הוֹאִיל

הלך

(ט) לשמה תהיה ניים תוכחה, וכשאחת להתוכח עמהם ישימו ויהיו תועים ואין מעמה נפיהם לשמה כי בשבטי ישראל הודעתי תורה ואמנה והם עברו עליה: לאפרים לשמה וגו' בשבטי ישראל הודעתי ואמנה. ר' אלנתן בשם ר' משה ב"ר חנינא ניים שיתוכח עמהם הקב"ה בדין לא יהי' להם פתחון פה שהרי בשבטיהם הודעתי אותם בדין, דין אמת לחה מוכח בשלו עשרת השבטים לא גלו יהודה ובנימין והיו ' בשבטים לומרים מפני שהם בני פלטין שלו לא הגלה לוותן משום כניים וכ בדבר אם ושלום אין משום פניים אלא עדיין לא נתמלא סאתם ביון שאשלו גלו אז שמא ' השבטים אתין מעמה בניהם ואמרו הא אלהיך הא תקוף הא קצוב לאפילו לבני ביתיה לא נסיב אתין לקיים מה שנאמר בשבטי ישראל הודעתי נאמנה: (י) כמסיגי גבול. בלשה המדניק גבול מבירו כך הם מהרו לאחוז בדברי ישראל מבריהם המלכים לסיק עליהם אשפוך ועומר וכמשמעו היו נוהגים שהיו לך קצה בירושי היה לו לכתוב מסיגי גבול ולא כמשיני שב"ל. פירוש לדבריו שהם כיוצא הסקרא על השגת גבול ממש לא היה לכתוב נכ"ף הדמיון. ויתכן לפרש כפירוש ר' סעדיה שכוונתו על השגת גבול מוסרי (אתקאוויטש גרעגלאפעריקונג) כ"ל שהרי יהודה מסיגי גבול המלות ועברו על חלות הברית כמו שרי אפרים שהשיגו גבולותיהם ממש. ותרגומי סובל פירוש זה כ"כ: (יא) עשוק אפרים, שם ע"י שהיהם שם ע"י החוץ. רצוץ משפט, כלומר הצוו שנעשה לו הוא במשפט ובצדק, כי גמול ידיו יעשה לו, ובאשר מיאס והולך: כי הואיל הלך אחרי צו, כ"ל שנצטוו ועשה מתחילה אחרי לו. ועשה מלת לו לדעת רשי"י זל, אחרי לוותות תקנות של נביאי הבעל, ולדעת הרל"ק אחרי מלות ירבעם בן נבט. ובתב הרל"ק עוד אע"פ שלא זכרו, כן דרך המקרא לאמר במקום שהענין מובן. וממתרגם היוני משמע שקרא אחרי צוו, וכן יונתן תרגם למטעי בתר ממרן דשקר. לחמום נגד הענין בהקדמה שהכניאי יתחמם לפעמים בשם דמשמע לתרי לפי ומלת לו קרוק או בתלוף זה שנ"ן, ומלתנו ג"כ זו מסר"מ, או ה' במקרא בזו נתעה (חיוב ט"ו ל"ח), או שכחוון תאר לו על מנת זוח והבל כלי לשנותו בבנוו מלות ה' התמיהים. ומלתוהו ג"כ ביוציה (ב"ח י' וי"ג) כו לנו. ואי לא מתפרנס תמיהת שרמז בזה לא תליל יהוע המכוונה בלשונם (לעפם, יושטער): ואני

באור

חשוב עליו בחמלה מלרמז שהוא מוכיח לאפרים: (ט) אפרים לשמה תהיה, כניי לעשרת השבטים הם, ומה זה על שלמנאסר חזר לכל שמרון והבניית ממלכות ישראל ויסד האחן לעשה: הודעתי נאמנה, עשיתי אתי תודיע לתה בנחלתנה למען תדעו שלמי הרעה הזאת לכם: ביום תוכחה. ל"ת ביום תלונות מוכן וכן תרגמתי: (י) כמסיגי גבול, ז"ל רש"י ל"ל כאלם המדניק גבול מבירו כך הם מהרו לאחוז בדברי ישראל מבריהם ובמשמעו היו נוהגים שהיו לך קצה בירושי היה לו לכתוב מסיגי גבול ולא כמשיני שב"ל. פירוש לדבריו שאם כיוצא הסקרא על השגת גבול ממש לא היה לכתוב נכ"ף הדמיון. ויתכן לפרש כפירוש ר' סעדיה שכוונתו על השגת גבול מוסרי (אתקאוויטש גרעגלאפעריקונג) כ"ל שהרי יהודה מסיגי גבול המלות ועברו על חלות הברית כמו שרי אפרים שהשיגו גבולותיהם ממש. ותרגומי סובל פירוש זה כ"כ: (יא) עשוק אפרים, שם ע"י שהיהם שם ע"י החוץ. רצוץ משפט, כלומר הצוו שנעשה לו הוא במשפט ובצדק, כי גמול ידיו יעשה לו, ובאשר מיאס והולך: כי הואיל הלך אחרי צו, כ"ל שנצטוו ועשה מתחילה אחרי לו. ועשה מלת לו לדעת רשי"י זל, אחרי לוותות תקנות של נביאי הבעל, ולדעת הרל"ק אחרי מלות ירבעם בן נבט. ובתב הרל"ק עוד אע"פ שלא זכרו, כן דרך המקרא לאמר במקום שהענין מובן. וממתרגם היוני משמע שקרא אחרי צוו, וכן יונתן תרגם למטעי בתר ממרן דשקר. לחמום נגד הענין בהקדמה שהכניאי יתחמם לפעמים בשם דמשמע לתרי לפי ומלת לו קרוק או בתלוף זה שנ"ן, ומלתנו ג"כ זו מסר"מ, או ה' במקרא בזו נתעה (חיוב ט"ו ל"ח), או שכחוון תאר לו על מנת זוח והבל כלי לשנותו בבנוו מלות ה' התמיהים. ומלתוהו ג"כ ביוציה (ב"ח י' וי"ג) כו לנו. ואי לא מתפרנס תמיהת שרמז בזה לא תליל יהוע המכוונה בלשונם (לעפם, יושטער): ואני

Digitized by Google

תרגום אשכנזי לד

(ט) אפרים ווערדע צור אייגאדע אן דיזעם טאג נע רער צימטינונג; סריילך מאכט אים קונד דען שטעמ מעו ישראל'ס. (י) אויך יהודה'ס פירשטען ווארדען אינהנען גלייך, ענטריקטען דען גרענצשטיין; דארום ערגיסט זיך מין צארן אויף דיעזע וויא וואססערפלוטה. (יא) שאן אזוי אפרים בעדרוקט, מים רעכט בעדריקט; דען ויא וואס רען

הלך אחרי־צו׃ (יג) ואני כעש
לאפרים וכרקב לבית יהודה׃
(יג) וירא אפרים את־חליו ויהודה
את־מזרו וילך אפרים אל־אשור
וישלח אל־מלך ירב והוא לא
יוכל לרפא לכם ולא־יגהה מכם
מזור

רש״י

ר״ת של נגיחי הנעל: (יב) וכרקב. תולעת האוכל העץ ומוקקו: (יג) מזורו. לשון חולי: וילך לפריס לא תאזר. זה הושע בן אלה שהיה לו לעמד ויאמר ויחרוד (מלכים ב׳ י״ז): וישלח יהודה אל מלך ירב. זה אחז שנתן שוחד לתגלת פלאסר ליעזרו על רצין מלך ארם ופקח בן רמליהו (מלכים ב׳ ט״ז): והוא לא יוכל לרפא לכם. מהרבה גדודים מפלגתים וערביים אכזרי על חזקיהו בסנחריב בדברי הימים (ב׳ כ״ב) כי חלק אחז את בית ה׳ ויתן לאחז תאזר ולא לעזרה לו: ולא יגהה מכם מזור. לא יסיר מכם מכאוב. ותומר לחי שהוא מן התיבות הכפולות

באור

(יב) ואני כעש לאפרים, לכאורה יפלא בעין הקורא שהנביא ידמה פה העונש המסובב מהשם יתברך לעם ובפסוק שלאחריו ידמהו לאחרי? והנה נוכל לבאר הכתוב שיהי׳ מובן למעלה על המקרא שלפנינו שאמר כי לווי המלך לזכות לע״ז רצוי לפניהם, לאמר לחי בעיניהם כעש וכרקב, ולומר יחבזוני לחין. לך באמת חין לוקך לזה, כי המעיין יראה ויבין מה נפלאו שני המשלים הללה ומה עצמו, יורו על עוצם רוח גבותתו ועל רוחב בינתו להמשיל ולדמות דבר לדבר כפי חיבוטו ותבונתו. כי בראשלה יכבר על המלחמה הפנימית אחר גבורה במדינה, כי כשלו חיל בחיזו וחיק נאחז רעהו ע״י הריב ומלה אחר בניהם. ולכן יאת משלו להדמות המקרה הבא הזה לעם, והוא תולעת הבגד, אחר הוא נגזה ונמקח בעין הלאם לקטנותו, לך מה־דב היזקו אחר יוקן במקום מוצנו להתחזק הבגד אחת אחת עד אחר נסתק והיה לחתך, וגם ידמה מכוונים הרמה לרקב נעלם (בייפרשם) אחר גם הוא יכלה בזר ושלם מעט מעט עד אחם תקוה, כן תכונת הריב והמדון אחר הבליטו בחרן, יעשיטו נגודם ותפלחתם אחת לאחת עד אחר נסבד ובלה הקנין המדיני מכל וכל; ולמשל יבדר על הרע אחר יבא מחון למדיניהם, על ידי החוזיים אחר יבואו גדודים גדודים בתוך הארץ לבלוחה ולעבותה שממה, וידמה הנביא העונש הזה ה גזר מהשם יתברך לחרי ובאל אחר חם יעבדו על טרפם ותן מנחל, וכמו שאמחר להלן: עש, שאמר עש ס״ם שבאלה הבגד ויעשהו לחין: (יג) וירא אפרים את חליו, הוסיף לספר מחבונחם הנפשלה, כי כראותם את שנר מרעם ותת חליים, חשבו להושיע ח״ע מלרחם ע״י עזרת מלכי העמים שבניהם: וילך אפרים אל אשור, זה מיסם שהלך לסול מלך אשור בכוחו על הארץ ויתן לו מלף ככר כסף. לך הוא בעצמו, ר״ל מלך אשור החריב הארץ, גם סוסים חרשים שמו ולא עזרם מלך אשור (מרל״ק) ולדעת רש״י על הושע בן אלה נאמר שישיג מנחה למלך אשור: וישלח אל מלך ירב, זה אחז מלך יהודה שנתן שוחד לתגלת פלאסר לעזרו מרצין מלך ארם ופקח בן רמליהו (רש״י): והוא לא יוכל לרפא, כי אם ריב ומסם במדינה, שנחיה ואיבה בין יושבי הארץ בעצמם, מי יוכל להושיע? — וכן מצאנו (ד״ה ב׳ כ״ח כ״ו) כי חלק אחז בית ה׳ ויתן למלך אשור ולא לעזרה לו: מלך ירב, אם זה לא מלאכותו במלכי אשור ולא באמוריותיהם. ויתכן שכוונתו על תגלת פלאסר, ויכנהו כן בעבור שהיה ריב וגבור מלחמה: ולא יגהה מכם מזור, לא יסיר מכם כל מכאוב (רש״י) ותפילו מזור שאחר לא יכול

Digitized by Google

מָזוֹר: (יד) כִּי אָנֹכִי כַּשַּׁחַל לְאֶפְרַיִם
וְכִכְפִיר לְבֵית יְהוּדָה אֲנִי אֲנִי
אֶטְרֹף וְאֵלֵךְ אֶשָּׂא וְאֵין מַצִּיל:
(טו) אֵלֵךְ אָשׁוּבָה אֶל־מְקוֹמִי עַד
אֲשֶׁר־יֶאְשְׁמוּ וּבִקְשׁוּ פָנָי בַּצַּר
לָהֶם יְשַׁחֲרֻנְנִי:
ו (א) לְכוּ וְנָשׁוּבָה אֶל־יְהוָה כִּי
הוּא טָרָף וְיִרְפָּאֵנוּ נָךְ

ויחבשנו

תרגום אשבנוי לה

שמערק איך לינדערן. (יד) דען איך בין ווי א איין לעוע דעם אפרים, וויא א יונגער לייא דעם היוזע יהודה: איך, איך ווי׳ל בסם ערדרייסלע אונד נעהע הינוועג, טרייבע דאפאן, ויער וואנטם צו רעטטען! (טו) איך נעהע הינועג, ציעהע מיך צוריק אין מיין היילינגטהום, ביז זיא זיך אלם שולדיג ערקענען, אונד מיינע פארזיכט אנפלעהען! דען אין אהרער נאטה ווערדען וויא מיך אויפווע־ן.

ו (א) „וואהלאן! לאסטט אונז צום עווינען וויל־

דערקאהרען׃ ער פערלעטצטע — ווירד אונז וויעדער היילען׃ ער שלוג וואונדען — ווירד

ר ש י

לזון כאזר הוגה מן המפלה (שמו כ׳ כ׳) הורו והוגו מלב (ישעיה כ״ט) הגו סינים מכסף (משלי כ״ה): (יד) וחין מציל. תצל את הטרף: (טו) חלך. לשחלק מהם ותשובה על השאיפה:

עד אשר יאשמו. יאשיקו עלמם כלאשמים להודות על חמאתם: יאחרנני. יבקשוני:

ו (א) לכו ונשובה. יאמרו לכו ונשובה: יך ויחבשנו וגו׳. לשון כוזה הוא. הוא מכה ומותנו

באור

יכול לפרוש (רל״ק). וטעם נהה לדעת רש״י כטעם הסרה זהוא מן החיבות המתהפכות כמו כאב ככע, והוא מלשון הורו והוגו מלב (ישעי׳ כ״ט י׳ג). ונכונים דברי הרב ז״ל כי בחמת גם כ״ה): (יד) וחין מציל. תצל את הטרף: (טו) חלך. לשחלק מהם ותשובה על השאיפה: עניו רבה כענין רפה נה״ל כלומר הסרת החלי ובזה יבוא הגוף לתכונת הבריאות: מוזר, המכה לפי שזורו אותה נקרחת מזור (רל״ק): (יד) כי אנכי כשחל. מן הרפיון הקילה (ר״ל שוא תוחלתם חצר בטחו במלבי מצור). יעבור לרעיון אחר, והוא שלא לנד יהיו לא לעזר ולא להועיל להם, כי אם גם נרחותם ערות לחרון ותלבת יחבויה יניחו הזוחלים הלה מפח והלה מפה, מערבים ומפלחים, כמו שפורש בלי״ה: ויעלו עליכם למלחמה ויטחו לרגלם גם הלחי נחון, זה כלמנסר לחר ענר ושרף ואין מציל. וכל זה לחכנר אחי ס׳, לפי שהוסף ואחר, אני אני אטרוף, כלומר שע״י גזרותי יבא השופך לעופך, ויבא בני בניים, הם לחיזוק על הסיפר, ל״ל שחמת מזות הרחמים הנזדעות לנם ממני, חלנים עתה מדות החכזריות והחימה, והנ׳ להודות שהרצ יזיד בנם הוא מלחו יחבדך והוא המסבב, לא כמקריה: (טו) אלך, הכבל שהפעל שחר יפול על הדומה ומבקש דבר לדעת אותו על תמתחו והכוונה ותלות בשחר כוונתו שהפעל שחר יפול על הדומה ומבקש דבר לדעת אותו על תמתחו והכוונה ותלות בשחר נכון יהיה הדברים הנפתרים. והוא נרחה לפעל מנקר, שהוא ג׳כ על דריסה תחר דבר שם להכניהו בחמת במו הנקר אוד תחר יכחין בין הדברים. והנו״ן לחשונה בחיבת יחמוחני בנו״ן יחפעיו המפעל פעמים יכיס (רל״ק):

ו (א) לכו ונשובה, לפי דעת רוב המפרשים, פסוקים הללה נאמרי למעלה והמה דברי ישראל. ועוד הבחוח: נלך להם ישחרוני לומר לנו ו אינה הוא עד פסוק ל׳. ט רש״י ל׳ נחן ח״ל לכו ונשובה ויחמרו הלה לחלה לכו וגו׳. יך לשון הוה ע״נ; חמנם לפי דעת רש״י בפסוק ל׳, שטעם יכיעו מיוזים הוא על שני הנלוות, גלוח מלרים ונבל שעבוד, ושטעם ביום הלחי הוא

וְיַחְבְּשֵׁנוּ׃ (ג) יְהַיֵּינוּ מִיּוֹמַיִם בַּיּוֹם
הַשְּׁלִישִׁי יְקִמֵנוּ וְנִחְיֶה לְקָבְלֵיהּ׃
(ג) וְנֵדְעָה נִרְדְּפָה לְדַעַת אֶת־
יְהוָה כְּשַׁחַר נָכוֹן מְצָאוֹ וְיָבוֹא
כגשם׃

ווירד זיא אונז פֿערבינדען.
(ב) נאך צוויי־טעג־נעזן לייבען
ערר־עטעט ער אונז — אויך
אם דריטטען טאגע ווירד ער
אונז ווידער אויפֿשטעלן —
דאס: ווערדען וויר אים נור לעב־
בען — (ג) אויפֿמערקזאם זוכֿן
לען וויר אונז בעשטרעבען דען
עויינען צו ערקענעזן — דעם׃

סען בעגריף זאָ הייבער אלם דיא מאָרגעזן־עטהע הערפֿאָר נעהעזם, זעגנעזנד וויא דער רע׃

ר ש י

והוא יחבשנו: (ב) יחיינו מימים. יחזקנו משתי פורענויות שעברו עלינו משתי מקדמות שחכרו. ביום השלישי. בגוון הגזית השלישי יקימנו. מיומים משתי עתים שעברו עלינו. ביום השלישי בעת השלישי: (ג) לדעת את ה׳. נחמת ובתמים נמוגים בשחר זה תשר נמון כולמו:

ב א ו ר

על גלות השלישי, יותר יתכן למשר שנ״ז הוא דברי הנביא בעצמו, כפי מה שהעירונו כבר, שמטנע נפז הלניק להטות את לבנו לחשב ולרחמים לחרי שכבן ים חמה עזה על פני המוכיחים בעם, לכן גם בנוגע זה לחרי השקטו מי תשובים וחכם בעבע פיו יהולם על מי מנוחות ויעשה בעבע מיטור לעוררם לתשובה, ומה מאד נמון לפ״ז שעור הכתוב, כי הוא טרף בעבר על גלות הרשעון שבבר עבר ניסיו, יך בעתיד על גלות שני שיהי׳ ויתבעבע בבניו בית שני, יחיינו (ומן מורכב מעתיד ועבר) מיומים, כלומר תל״ם מם החיינו מיומי׳ גם ביום השלישי בגלות השלישי יקימנו ונחי׳. תמנם בדית בתרי לבל תלין בגחלתי מדעת רוב הפשטים, מם לת לגורך הגדול ילחלני, לכן לייתי פסוקים תלה בסמנים המסמנים דברי הזולת תוך דברי המדבר (מפֿ׳ הרשב״ם עיין שם). ות״ל דברי ישראל הם, ורתה לדעתי שעל ימי חזקיהו המלך היתר בתמר שמלך בימי הושע בן תלה ושעליו נתמרו פסוקים הקודמים כתר בתרתי: לבו. מלת הזה, והעד שבלל המדבר עלמו במלת ובמזה: טרף, בלו קמן, לף שהוא פעל עבר, בי־בן רבים קמוצים (רד״ק): ויחבשנו, כמו לת תבשו (ישעי׳ ל׳ י׳) כי המבה לריבה לזור ולחבש (רחב״ע): (ב) יחיינו מיומים, בבר הנחתי דעת רש״י שפסוק זה על שלשה גליות נתמר והיה גם היה דעת הרחב״ע בפי שהניח הרד״ק, ובפירוש הרחב״ע שלפנינו תינונו, כ״ל את טעם יומים זמן קרוב הפך כל נשבר בי לז יבתר. והרד״ק בתב: לם תלבו לרוחינו זמן רב, והוא משל יומים, בקרוב ינת לנו ישועתינו והוא משל ביום השלישי. תמנם לפי מה שבתבתי למעלה שפסוקים הללה על ימי חזקיה נתמרו ונחתלת מלבותו בבר היו ג׳ גליות ליחזקאל (עיין רש״י בתלבים ג׳ ט״ו ג׳), יותר יתבן טעם הבתוב לתמר יחיינו מיומים, כלומר משני גליות הללה הבל הבלינו בני יהודה, גם מגלות השלישי ע״י שלמולבר תושיענו: לפניו, טעמו בטעם לו ישמעאל ימי לפניך (בראשית י״ז): (ג) ונדעה, בקלת ספרים תינו בתוב ו״ו ובן הוא בילקוט פ״ת תקנ״ב: לת תאחז ללף בלניק, אבל בדעייל מלוה למהבב שנאמר ובדעה ונרדפה ובן הוא בדמב״ם פ״ו מהל׳ תשלה ובסה״ג בלל ו״ו תמנם בדוק ספרים מדויקים בתיב ו״ו ות״ל בסמך לאשה על מלת ונחי׳: נרדפה, יתבן שעורו, ונדעה לין נרדפה לדעת את ה׳ (ובן משמע מיונתן שתרגם: ונילוף נילוף למידע ית דחלתת דה׳) כי לף תם לתדם, בשם הוא בבר, בעל תבלית ובר בת תינו יבול להשיג תמתת מליתת בנ״ת בפי מה שהיא, בתאר יבתר הבד המורה על פסוק כי לת ירת ר״ם ורי, בבל זתת דרך הגעה תליו לת נגדר בעזו, כי בשלילות הנגול והוספת שלימות ל״ל שלימות בשו, הנה התדם עלי דרך לבוח תל תלהים ולהבין ביותו להשיג תמיתת הפש, ובדרך זה, ר״ל בדרך הגעה תל ביור הזה, יתחדל ויתחסך חיי הפלם תמיד—בשתדבר לדיקים לין להם מנוחה לת בע״ה ולת ב״הב—להוסיף קנין על קנ׳, ייתר מרשהו לדיק (עיין מ״ב ת״ר ל״ט). ויתבן עוד שמלת ונרדפה נתוך למלת ונדעה בלומר בל דרבינו וויזעתינו מבוונים יהיו לה׳ במ״ש בבל דרכיך דעהו, ות״ל שעורו: ונדעה את ה׳ ונרדפה לדעת את ה׳ועפ״י תרגמתי. בשחר נכון מצא׳, לפי דעת נעל העתמים שעורו, בשחר מוכלו נכון,

Digitized by Google

כְּבֹשֶׁם לָנוּ כְּמַלְקוֹשׁ יוֹרֶה אָרֶץ׃
(ד) מֶה אֶעֱשֶׂה־לְּךָ אֶפְרַיִם מֶה־
אֶעֱשֶׂה־לְּךָ יְהוּדָה וַחַסְדְּכֶם כַּעֲנַן
בֹּקֶר וְכַטַּל מַשְׁכִּים הֹלֵךְ׃ (ה) עַל־
כֵּן חָצַבְתִּי בַּנְּבִיאִים הֲרַגְתִּים
בְּאִמְרֵי־פִי וּמִשְׁפָּטֶיךָ אוֹר יֵצֵא׃

כי

תרגום אשכנזי לו

רעגען ווירד ער אונו דאָן וועריען, וויא שפעטרעגען דיא ערדע וועסערט. (ד) דאָך אומפֿן, וואָס זאָלל איך מיט דיר, אפֿרים, בעגינגען? וואָס מיט דיר, יהודה, פֿאַרנעהמען? אייערע פֿרעמדינקייט גל יפֿעט דער מאָרגענוואָלקע, דעם טהויא, דער פֿריה ענט־שטעהעם אונד באָלד צער־רינענט. (ה) איך העב דיא פֿראָפֿעטען נעיעדער, טעדטע־טע זיא דורך מיי נעם מונדעם ווארטע, דאָסיט דיינע רעכטע וואָלקער וויא דאָן וואָננענליכט הערפאָר שט־אהלע׃

ר ש י

וענוח כנגס לנו. כנגס הנח להיות מיים לעולם אחז יבא להורות מיים שיבוא לנו: יורה מרן. יורה מרן: (ד) מה אעשה לך. מפני מדת הדין אך תליה משפטיך לאור: וחסדכם בענין בוקר. כל טובתכם ולקיחתכם היום כלום: (ה) על כן חצבתי בנביאים. על אחר תנחתי על הם דברי ע"י הנביאים והם לא נהנו בהם לפיכך הרגתים: באמרי פי. נשנין אמרי פי כך תרגם יונתן. ע"כ כמו על אחר וכן כי על כן רחיתי פניך (ביחזקאל ל"ג) כי על כן לא תתיים לנפלה בני (נשם ל"ח): ומשפטיך אור יצא. נתמיה ואיך אוכל לשחת לכם פנים מפני מדת הדין ומוסד

באור

ושמעו כי דעת אלהים, היא הסנת החלום מה' ית' ע"פ פעולותיו, הוא יכון ובנו ת בשחר. ומה יעשם המשל הזה בלא המשכיל, כי יהיו שהסבות גדלות בימין, יש הסנות זכות ועבודות, מבוררו׳ ובלתי מבוררות, (דוגמא אחד קומדע דייטשלאנד אחד אונדייטשלאנד בעגריפֿען) ל"ב שם החדש יצייר דבר מה בלתוכן שיוודע הדבר ההוא בנפשו ממש, לו יאמר כי הסנחת זכה: אמנם שם הכיוור הוא בלתי בעיני בנפש, ר"ל אלא יצא עדיין מכלל הסנה עשיית, לו הסנחת עבורה. וכן שם הניב החדש דבר מה ע"פ עצמותו, ר"ל סוגו והנ־לו, לו הסנחת שלימה ומבוררת, ובלא זה היא בלתי שלימה. והנה הסנחנו מהשם ית', לפי שהיא נחמת הסנה זכה, כי כל מה שנעשה ממנו הוא בנפש, מ"מ לפי דרך להסינו ע"פ עצמותו, כי מהותו נעלה ונשגב מכל סוג והנדל לפיו הכליות, בנודע למשכילים. ולזה יהיה הנניח הסנה ההיח אחר ליו מה' ית' במו אחר המחיר, לך תורו פיינו ב־לימות נאור השמש (כי מעשם זה יקרא אחר מלפון אחרות): ויבא בנשש לנו, כנגס הנח להיות מיים לעולם (מרש"י), ויחכן שכיון הנניח הנזה ב"כ על הסנת בלעת אזכר בנחינת פעולתה, המסבנת בלבנתו להנצת ה' ויראתו אחר לח תמוטו לעולם כמחמר המצורר, יראת ה' טהורה עומדת לעד, וימשיל לוחה לנשם הזה המגדל זרעים ופעולתו תמידית, וכמו שמבאר והולך מלקוש יורה מרן, ר"ל המשקה מרן בגוד ובנד: (ד) מה אעשה, עתה יסוב הנניח לתוכחתו ויתמה, אך עתה קודם שיסוב אל ה' תלהיך בחמת ובחמיס, מה תעשה לך וגו׳ וחסדכם כענן בקר, ר"ל השובתכם בשחר מעל כי תינוה מחמדת וקיימת, כמו בענן בקר אחר החתיף עיניך בו ואינני: ובכל משכים הולך, לדעת בעל הטעמים מלת משכים מחוברת לעל, והמפרשים הדביקוהו למלת הולך, כלומר בהשכמה ילך, ויחבל בהשכמה למעלה ולמטה, וכן תרגמתי. ובוון הנניח במשל הזה להורות, כי יחתם רק מבות תנשים כלומדה ואינה מיוסדת על חכמה ודעת, לכן היה בטל הזה אחר השכים בח לכתי בחת השמש, זחם השמש ונשם: משכים, שם בפלס מבניני (רל"ק): (ה) על כן, יחם המסובב אל הסבה ונמשך אל פסוק שלאחריו, ושעורו: ע"ב חצבתי וגו׳ כי אמד וגו׳, ובל"א לח יבוח יחם ההמשך רק בחמר הסניי, לכן לח תרגמתי פה מלות על כן: חצבתי בנביאים, כמו חוצב בהר, והטעם שהרג קנת נביחי שקר שהיו מתעים תותם שלח יבוחו (להלח"ע): ומשפטיך אור יצא, י"ת ודיני בהוכ׳ נפיק, נחלו בחוב ומשפטי בחור יבח, וכן משמ מתרגום יוני שקרת ומפטני.

Digitized by Google

(ו) כִּי חֶסֶד חָפַצְתִּי וְלֹא־זָבַח וְדַעַת אֱלֹהִים מֵעֹלוֹת: (ז) וְהֵמָּה כְּאָדָם עָבְרוּ בְרִית שָׁם בָּגְדוּ בִי: (ח) גִּלְעָד קִרְיַת פֹּעֲלֵי אָוֶן עֲקֻבָּה מִדָּם: (ט) וְכַחֲכֵי אִישׁ גְּדוּדִים חֶבֶר כֹּהֲנִים דֶּרֶךְ יִרְצְחוּ שְׁכֶמָה כִּי זִמָּה עָשׂוּ:

נביח

(ו) דען נור פֿרעמטינקייט פּראָמטט מיר, ניכט אָפּפֿער, נאָמטטערקענטנים מעהר דען נאָנעע אָפּפֿער. (ז) זיא אַבער וואַרען ב׳נבר׳ם נלייך מרייליאָעם פּעבעל. היערין האַנדעלטען זיא פֿאַלש ווידער מיך. (ח) גלעד איזט איינע שטאַדט פֿאָלל פֿאָן איבעל־טהעטערן, איבערפאַלל שפּורן דער־בלוטשולד. (ט) ווייא לויערנדע רייבער, דיא אויף שכם׳ם שטראַסטע מארדען, זאָ איזט דיא פּריעסטערבאַנדע, דיא אַבשייליכקייטען אויסאיבט

ר ש י

על מה לעשה לך: (ו) ודעת אלהים. מפלתי מעולות: (ז) כאדם. כאדם הראשון: שם בגדו בי. בגרן טוענה שהושבתים בה שם בגדו בי כאדם שהכנסתיו לגן עדן ועבר על מלותי: (ח) עקבה מדם. מליחה תורבו רליחה כמו ותת עקבו. ויעקבני: (ט) וכחכי חיש גדודים. וכחסיפת חיש ליד דגים המוספס בחנה יחד כן חכי גדודיהם חנוות בהניהם המתחברים ללכת בדרך ירצחו שם כולם שכם אחד: כי זמה עשו. כי עלה היה לאל בעיניו לעבי תסיפתם לאיזה מקום ילכו לרלח ולשלול שלל. וכאלי תיים׳דורש בלע״ז) ואף כל׳ משנה תכי ל׳ תיבור הוא ולא יטיל

נו

ב א ו ר

ולפי הכתוב נספרים מדויקים שלמו מוסד הנביו על ישראל, ועניני, שהרשתי נבואותיו השתעים תחנם נעוצות שוא בשבור שיהיו משפיך טהוריס ונכוריס כאור יצא, ולא יתעברנו נמחצנות הבל, כענין שאמר למעלה כשחר נכון מוצאו. (ו) כי חסד חפצתי וגו׳, ר״ל אחד מאותי חפצי, זו רלתה נפשי, הוא יראה פנימית משולבת עם דעת אלהים, ולא מסלכם שהוא מיוסד על דברים שלוניים ומפלים כמעשה הקרבנות מבלי כוונת הלב: (ז) והמה, ויו״ו מורה על ההיפוך, בלומר אבן המה, ר״ל הנויאים והכהנים אזכר, כאדם שעברו הברית אשר כרתי אתם להוראת לעם הדרך הישרה והמכוון נמלות המעשיות שהוא הבלשת הנפש חכות הלב, והמה המירו עוד נראה־העיקר בטפל ומרו נתבלויהו: כאדם, המפרשים דתקו נפי׳ המלה הזאת, כי חלה פתרו כאדם הראשון, וחלה כאדם הנוהג בדעתו; ולדעתי טעמו כאיש המוני פחות המדרגה שאינו יודע להבחין בין טוב לרע: שם, לדעת המפרשים שם נאדם, ויאולי הכניף ה׳ מורה בחיבוע נגד ת״י. למנה לדעתי לאיזו יחס המקום בהוראתו על הזמן, כ״ת יחס הענין, בלומר שם בזמן הזה נגדו בי בעניו בחצר הזה שם (בראשית כ״ת) לדעת רש״י שם, וכן תרגמתי: (ח) עקבה מדם, לדעת המפרשים טעמו מרמה ותרמית, והוא ממ׳ דמכות (ל׳ י׳) ור״ל מלי עקובה מדם שהיו קוברין להרוג נפשות; למנה נירושלמי ליתת לם יש בו עקיבת יין למטר, מלי עקיבת יין בהיהיל דמלבלך בלכתיב עקובה מדם, הרי שעניינו עקר ממש, ר״ל שרמת נלעד נרשמת ונדרכת מדם חללים, לבן תרגמתי (שטורען): (ט) וכחכי איש גדודים, כתב רש״י ז״ל חייטדורש נלע״ז, מלה משונאת מאד בדפוס ור״ל עם קלם דור, (מוכד ווייו פעסט), כמו בלשון משנה חבי לשון מבור הוא. ולדעתי יתכן יותר לשת הרד״ק שכתב ז״ל: כמו שנודעי לפעים מזמים היש עובר דרך לשלול חומו כן הוא מבר בהניהם. דרך ירצחו שכמה, לדעת החכרונלל ובן מלך שעוברו דרך עיר שכם ירלחו, וכן מניני בנמ׳ דמכות (שם) אמר לניי בשכם ומי שכיחי רוצחים שנאמר דרך ירלחו שכמה. וקשת מירבו לשון שכם לחד, ר״ל בת אחת ו״מ שכמה בחיים הרובי רעהו על שכמו מלחמתו בפתע פתאום (מייבעוואָרדעניס), והלעות בהמה כלם נכללו בתרגומי: וכחבי, ניו״ל תחת הה״ן, ע״ד לכלכל פעם (בראשית ט׳ כ״ז) שהוא בלל״ך תחת הה״א

Digitized by Google

ה ז ש ע ו

(ט) בְּבֵית יִשְׂרָאֵל רָאִיתִי שַׁעֲרִירִיָּה
שָׁם זְנוּת לְאֶפְרַיִם נִטְמָא יִשְׂרָאֵל:
(י) גַּם־יְהוּדָה שָׁת קָצִיר לָךְ
בְּשׁוּבִי שְׁבוּת עַמִּי:

שערוריה קני כרשאי

ר ש י

זו יותר משלשה חבין הם תפילות שהסדור מחבר בהן אני רואין מן הנגד יזד בשמונו במקלות לשון זה משלי והגון בעיני וכן פירושו וכיוצא בהם חיבור לשם שנאמרים יחד חבר בהנים הוא לרבות והרחיון מדברי ר"מ אליף לבור זל"נ: שכמה. לשון בת אחת: (י) שערוריה. י"ת לשון שינו שינו את דרכם וכן שמה ושערוריה (ירמיה ה'): (יא) גם יהודה. אף הוא הוחיל וקילקל: את. המציין; זמן פורענות לה: קציר, את סילוקה וגלותה כמו עוד מעט ובאה את הקציר לה (שם נ"א פורענות של בפר ירמיה): בשובי שבות עמי. בהוכיח לוחם לשובב משובתם: שבות עמי. לשון משובה נערות ויולדות לימוזיוזי"ת בלע"ז וכן בניס שובנים (שם ג') הבת השובבה (שם ל"א):

כרשאי

תרגום אשכנזי לז

אויפאזיבט. (י) אים הויזע ישראל ערבל־קקע אך אבשיי־ לי־בעם נעווערבע—דאַ טרייבט אפרים בוהלעריא — ישראל איזט העראַב נעווירדינעם. (יא) אוך דיר יהודה איזט איי־ נע ערנרטע בעריישעם, זאַ־ באלד אך טיין פאלק אין דיא נעפאַנגענשאפט נעפֿיהרט האבען ווערדע. וואלל־

ב א ו ר

הה"מ: (י) שערוריה, קלת פרשו לשון שמה ושערורה (ירמי' ה' כ') ולדעת אחרים הוא מענין כתתים השוערים (שם כ"ט ה') לשון נעול. ושרשו שער והלמ"ד בסוף להפלגה כמו סניר, ולימר הפלגה מחוכר עוד עם מלת יה כמו מחפליה שלהבת יה: (יא) גם יהודה שת קציר לך, גם לך יהודה הוחיל וקילקל את השנית זמן פורענות לך, והוא הגלות שהוא קציר, כמו עוד מעט ובאה את הקציר לה (ירמי' נ"א ל"ג) מרש"י: בשובי שבות עמי, נלחו כל המפרשים למחות פשט זכרוני זה, רז"י פי', בהוכיח לוחם לשובב משובתם, שבות לשון משובה, נערות ויולדות לימוזיוזית בלע"ז (לא ידעתי לבייגו בארחי, אולי היא לימפתדעה, ומנאפיציקיט בל"ט, או לימוערוע, פעקעהרהייט בל"ט וכן משמע מפירש"י יפעיש מ"ז י"). וכן כל ת' מהמפרשי' פתרו בשוב תשר נלחיתי לזכרם, כי זרים ורחוקים המה מהפשוט, תחת זאת תניח לך קורת רוח נעים נ' פירושים לחרים, ונחר לך לת תשר ירלך: האי שמעתי מהרבני מהור"ר משה כרענקל ס"ט בשר משה, וז"ל: מלת שבות אין ענינו נצל פעם לשון שני משב"ם הושאל ב"ב על כל נדה גדולה, וכתובים רבים מעידים ע"ז. והנה יאוש שנימי חזקי היו בגלה גדולה ע"י סנחריב הרשע, לך ה' הוציעם בהרף עין ובגילה ת' הבה מלאך ה' במחנהו ק"ם מלפים איש, וע"ז אמר הנביא, אל תחמין יהודה בשובי את שבותך נימי חזקי' שהחי' חשובת עולמים, לא כן כ"ח היעודה לא תהי' רק בעת הקיר, בלומר ימים מעטים ע"ב ולפחות". מסכימים למה שאמרנו למעלה שכל הפרשה נאמרה על ימי חזקיהו. חב' היח דעת הלחון מרקעפסקר חייב החון נספרו מנת התורה (חייגלייטונג חינם פֿוטע טעשטחאנט); שמלית בשובי שבות עמי ענולה לרשלת המקרא שלאחריו, והיח כמו בפלת הענין במלות שוות בשובי שבות עמי, פרפרי לישראל ונגלה וגו'. (ואם יפלא זאת בעיני הקורא להגביל סוף המקרא לשל מחריו יעיין לעיל סי' ל' פסוק ל', ובפי' ר' סעדי' ר' ל' פסוק י' ובשופטי' סי' י"ח ל"ט ולוחיהם וגיס). הג' הוא דעתי החלוצה והיח, שעיור הבחות בשובי מבות עמי, ושעמו בעת שלוב ממקום שבותם, בענין שאמר למעלה תשובה על מקומי, גם לך יהודה יועד קציר, והוא כגולה, וכן פי':

כרשאי

ז (ו) ווּאָלְטע אִידְ ישראל
אויך הַיילען, זָאָ ווּיר
דען אפרַיִם פַּרעַפּעלְ אינד
שומרון'ס לַאַסטער, איהרע
טרִיגְ דען טַאַטען אַלֶּע עֶר־
שיינען; היער דרעגנט זיך
דיעבסנעזונדעלע צוואַממען,
דאָרט שטרַיפְט רַייבערַאָט־
טע אוכּהער. (ב) זיא איבער־
לעגען נִיטְ אים הערצען, דאַס
איך איהרע באָזהַייטען אַהנדען
קאָן. זעלבסט אִיטצט ניטְ,
כלם

דאָ זיא פַאָן איהרען פַּרעַפּעלטהַאַטען אומגעבען, אַללעזאַממט פַאָר מיינעם אַנגעזִיכְטע שטעהען: (ג) דען קעניג ערפַרַייען איהרע לַאַסטער, דיא פִּירשטען איהרע טרַייבַּאָזע־ קַיי־

ר ש "י ו

ז (א) כרפאי לישראל. כשהיו חפץ להושיעם ולרפותם עונותם ונגלו לפני כי פעלו תמיד שקר וגנבים מהם תמיד גחים וגונבים ממון חבריהם וחף פושטים גזולריהם בליסטיות ללפשם את הבריות: (ב) ובל יאמרו ללבבם. אינן אותיין אל לבם שבל העת כתובה לזכרון לפני: (ג) ישמחו מלך. מלכם חפן נרעה אהם עוגיה:

ב א ו ר

ז (א) כרפאי, נגזרה רביעית הזאת נחלקת לג' חלקים: החלק הא' נמשך עד כרפה מ', גו יבכיל הנביא לרחות כי אין תעלה למחלאם, ויגיד להם מרחם את הגף על מלכיהם, כי יפלו נחרב עבריהם, יען כי פעלו ה' לא הביטו, ואת טוב תרנותם לא יזכרו על לב, כ"א יאמרו לקול החנפים המחלוקים גם, להרגם בערמה. ומזה יסודב שיחלו לאשור ומלרים לעזרה, אך לא תמנחה יחלו זאת, כי המה נרחותם תרפחם ועוות תרלם, יחנלו כחם מעט מעט וילעגו למו. ובחלק הב' הנמשך עד פסוק י' נפרפה ט', גו יגיד להם סופם אחר שיניחם חויניהם בנודב, בגיר יגוחו על תרלם ויגוחו להם חילם, גו ייעד לרוחיהם עד הגלות וחזק רע תאחיו את כל חלה רחתה עין הנביא ע"י כח הנבואה העיפעת עליו, והמרחות הנפלחות החלה ההתערבה בישפו ותולינה על גבי מיומיותיו אלה ואלה, בחניה נדה בלב יש אחר לא יקיזוהו גליו מהסתעדות הרוחות. ולזה תמלח קולן נעים בנבואה הזאת ערבות הדברים ובלבול הענינים יותר מבנשחרים. כרפאי לישראל וגלה, הכ"ף מחוגר במקור יורה לפעמים על התיחסות המפעולי' בחיות הזכר (קַאנְטוּקטיף, ליטטפָוֹרם), ופה עוד הורחה אחרת לו, והיא יחס התנאי והסבה (קַאנְיונקטיף), ושעורו כתאר: לחתון לרפאות לישראל אז נגלה עונו. וענין הפלילה יקר מאד, הנביא ידמה ה' יח' לרופא הבא לחבוש מהן חיש נגוע חלליס, ובראותו כי מבחו אנושה, כי בנר הרקב נעלמותיו, יעזבנו וילך לו; כן החלל העוב בח לרפאות אלי עמו ולהושיעם מצנרח, אך ימלא כי משחתם גם, הנלחבו נמקו חבורתם מפני חולחם, וזהו ונגלה עון אפרים ורעת שומרון, בעוני הבנים' נלה והמדינה בכלל. כי פעלו שקר, כלם עושים פעולות שקר, כל דבר המתנגד לשלמות התנועי יקרא שקר: וגנב יבוא וגו', טעמו בנית יבואו שודדי לילי, ונפון מבלל חרב נדודי רולסים. גם יחבן לפרש פם יבא הגנב ונגזלתו בידו, בכר יתרוב גדוד בחון לחמום גם ממנו: (ב) ובל יאמרו ללבבם, אמר בחשחומם, ובכל זאת בל יחבנו, כי אני ה' הבוחן לבות חפקוד על זדונם ועתם? עתה וגו', מוסב למעלה, כלומ' גם עתה בחי' שקר המה מסובבי מעשיהם הרעים עד כי לשמי תגיע עולתם נגד פני עליון, עוד מלחו לשוב אל לבם כי אני ה' לפקדם. והתבונן! איך יעלה הנביא בתוכחתו מעלה מעלה מחדרי בטן עד שבת עליון: — (ג) מלך וגו', יזכור הסבה לכל חלה, שבמלך יחפון נרעתם ושמח בה, ושריס יחזיקו ידי מרעים ויגלו בנשחיהם. כי מה תקוה לאדם, שבלבב ושריס יתנו יד לרשעת החוטאים והפושעים: כלם

(ד) כֻּלָּם מְנָאֲפִים כְּמוֹ תַנּוּר בְּעֵרָה מֵאֹפֶה יִשְׁבֹּות מֵעִיר מִלּוֹשׁ בָּצֵק עַד־הֲחֻמְצָתוֹ: (ה) יוֹם מַלְכֵּנוּ הֶחֱלוּ שָׂרִים חֲמַת מְיַן מָשַׁךְ יָדוֹ אֶת־לְצִצִּים: (ו) כִּי־קָרְבוּ כַתַּנּוּר

לבם

תרגום אשכנזי לח

קייטען. (ד) אללעאמבט פֿאן וואללוסט גליהענד, וויא איין אפֿן פֿאם באקמייסטער נעמ־ הייצט. קויב רוהעט דער אנ־ פאנגרעד זיא לאנגע, אלס פֿאם קנעטען ביזוער זוירע דעס טיינעס וואהרט. (ה) אונזערס קענינס פֿר יידענאנ איזט! — דיא בעשעפֿטען פֿירסטען ליע־ גען נעשוועבט דאראניבער — נאָ־

ער ווינקט דענען, זא ויינער שפאָטטען. (ו) ווען זא אוים איהרעם הינטערהאלטע זיך

ר ש " י

(ד) בצרה מלפפ. שהוקה מיד הנחתום כן ילרס נוער בקינם: ישנות מעיר. י"ת מה שהנפ וחייי יכול לייצב נו לשון המקרא ולפי משמעו ישנות ילרס הרע שהיה מעירם: כלוש בלק עד תפלחו. משחב בלבו את הרעה כילד יעש תוחה הוא שונת ויש עד הבקר שהוא יכול לעשותה כמו שהחופש שונת מלוח בלק עד שהחמילה שהוא יכול לאפות וכן הוא אומר במיכה (ב') הוי חושבי און ופעלי רע על משכבותם באור הבקר יעשוהו: (ה) יום מלכנו. ביום שאנו מפליגין את מלכנו: החלו שרים. נעשו שרינו חולים: חמת מיין. מחום היין הנוער בם והמלך מוכך ידו מן הטובים והכשרים להתחנר את לוגלים: (ו) כי קרבו כתנור לבם בחבתם. הבינו והזמינו את לבם כמעשה לוחב שלהם כתנור

באור

(ד) כלם, כעם כמלך כשרים: מנאפים, מלשים מחום הנחוף, כירנור נערה ע"י לוחפה, המשיל רות זנוניו לאפה ופפסה לחנור: בערה, תאר מקל, ותנור לשון זכר, לפן הנגינה מלעיל והה"ל ופפחת: ישבות מעיר, י"ת מקרוסיהן וכן דעת קלת המפרשים. ושעמו שכנסם יהי' שיכות בל מן העיר מלא בלק עד מומלתו (פסן — ביו) כלומר שלא יחלר מלוחה. לפן רש"י וזל"ק פירשו מעיר, היכר המעני' לותם לפ ישנות זמן לרוך כ"ם מלוא בלק עד מחלתו, וכן תרגמ': המצחתו: המצחתו, מק ר נפלם לחומלה עליך (יחוקאל י"ו ה') או סם נשקל טומלה (רל"ק): (ה) יום מלכנו, יגאר סנת מפלחם ולילוחה, וילמר כי המה כשיקשים אחד מחוזוחם ונמשחה יינם עד כי ביום שמחתם אחר יקרחו בו לחמר: יום מלכנו! (והוא יום לדמו או המשחו לכלך) לפ ישתעשו עמו בעניני הוד ויקר כאחר יולות לשרי המדינה ומהניהיה, כ"ם המה מריקים ולחדות יין ושותים עמו: עד להקלות: החלו, לדעת התנרגמ"ל הוא החחלה, אך אז הוא מפעלי הכפל ול"ב רחוי להיות הֶחֱלוּ (ולמצר היתה לפניו הקריחה הזאת בספרו, כי נמלא כנה בהגחקת ע' זקנים ותרגומ תרמי וכבדי). ולדעת רש"י פירושו נעשו שרינו חולים, ול"ב הוא הפעל או נפעל ורחוי הֶחֱלוּ או נֶחֱלוּ. ולדעת הרל"ק המנחר שרים המלו המלך, מסר כלת המלך. וגם רחוי להיות ממסת יין. לפן לדעתי חמת מיין הוא נוסח המ"מ' ונשוחו החלו שרים, וענינו המסת מיין השובר נבל מ' מהשרים המלו לותם. (ולולי זהו ג"כ דעת רש"י, אך יפאר הכוונה לנל): דסה, לדעת הרל"ק והרס"נע בחורו נאך, מן ומחלת את המסת מים, אך הוא על משקל אחר פָּעַל, ול"כ ג' משקלים לו חָמָה חָמָה חָמָה. ממנם מחרי שלא מלאנו משקל זה עוד (פ"ח ז') נחנקוק [ג' ט"ו] לדעת הרמב"ם, כי לרוב הפשטני' שם הוא מן חמה, ונחהלים [פ"ח ז'] עלי סמכה ממחך לדעת ר' יוחל נר"ל, ולפ בן לדעת המחנגם והמכרגים שם), לפ יזדעתי למה נרנה משקלים ללת לורך? לפן נראלה לי יותר דעת רש"י שפי' לשון מחוס, והוא משקל עֲשָׂה כמו וכל יין חמה (ירמי' כ"ב) ומלאנו גם הנפרד בן כמו חמת למו (תהלים ל"ח). ותפ' שאנר הנניח מה שתי ההוללות יחד, ויחוננם (דער טייטעערד ווירן חיט בוזוּנג) ועיי' בנאור תנקוק שם: משך ידו, לדעתי עניני, בעת כי הומלו השרים מיין, המלך בידו ימשוך את הלוצים לקנד, המה את החנפים אשר לעגנו לו וידברו עמו בלב ולב וכל משנותם להרע לו, אך כל עוד שהשרים יקיפו ויסמכו את רחשו, ירפו מגשת אליו, ועתה הוא בעלמו יקרב לותם ויפשפש אליו: לוצצים. תאר נפלם נוללים: (ו) כי קרבו, הלוללים את לבם השמ' כתנור

Digitized by Google

תרגום אשכנזי

נאַכטן, אזוי איהר הערט פֿאַלל ליסט, דעם אָפּגיי גלייך, דעסטען בעקקער דיא נאַנצע נאַכט שלעפֿט, דעם מאַרגענס אבער וויא פֿלאַמטענליכט ב־ענגט. (ז) ערהיצט ווי־א פֿייערעסטי פֿערזעהרען זיא נון איהרע אבערן, איהרע קע־נינג לויגען הינגעשטרעקט; דאָך מיך רופֿט ניכט אַן. (ח) אפרים מישעט זיך מיט אַנ־דערן פֿאלקערן; דאַרום נלייכט ער אינעם קוכֿען, דער נים

הושע ז

לִבָּם בְּאָרְבָּם כָּל־הַלַּיְלָה יָשֵׁן אֹפֵהֶם בֹּקֶר הוּא בֹּעֵר כְּאֵשׁ לֶהָבָה: (ז) כֻּלָּם יְחֻמּוּ כַּתַּנּוּר וְאָכְלוּ אֶת־שֹׁפְטֵיהֶם כָּל־ מַלְכֵיהֶם נָפָלוּ אֵין־קֹרֵא בָהֶם אֵלָי: (ח) אֶפְרַיִם בָּעַמִּים הוּא יִתְבּוֹלָל אֶפְרַיִם הָיָה עֻגָּה בְּלִי

השוכת

ר ש י

זה שמכניסים ומסיקין תוחו לחמות: כל הלילה יש"ן תופיהם. נחתום שלהם המסיק את התנור לאחר שהכינו לנם ותשבו את נמר הרעה לוך יעשוה: יש"ן לחמיהם. כלומר עד הבוקר ישנים ולנוקר נועדים כאש עד שנאמרו את רעתם: (י) ואכלו את שפטיהם. הרגו את סנהדרין שלהם לפיהיהו מושם נידם ימה עליהם להם כל מלכיהם נפלו לפי שאין קוראין נהם אלי. ובירושלמי במסכת ע"ז דרשו ניוס שהמליכו את ירבעם החלו ארים תמת מיין כמו שמפורש לחון לנניח תמרין ליה קום עינך לן ע"ת מכובנים ומזלות תמר לון תמר לון בשחת עתי למשל הוח וכל עמלן את־ כלומר את שכרות הוח שמת עבעיו שבוים לחם ומחר תחזרו נכם לוללין ואתרי בשכרן אזלו ואתרי בשכרן הלא היה כי קרבו כתנור וגו' תמר לון לוח ליל מן סנהדרין דילכון לימרון ליי לון קטלינן הלא היה ואכלו את שופטיהם משך ידו כד הוה ממי בר לוט כאר הוה מוחב נבוי תרין לבנין ולימון לומרין ליי חיטה דור חביב מכל הדורות והוא לחמר לון דור המדבר ולימון תמרין ליי גלא עבדין ע"ת מבובנים ומזלות והוא לחמר לון לוג דהוו מביאין לך לימינאין ולימון תמרין ליי חם למלכי בעי למעבד כן דוס שהמלך רוצה לעשות כן: (ח) יתבולל. יבולבל בעולה בין האומות: עגה בלי הפוכה. מ"י כחרבה דעד דלא מיתהפכת מיתמלכת. עוגה חררה שזופין

ב א ו ר

בעת לרגם, כלומ' שהמה עמדו במארב לבוין את השעה הרצוי למלחות משתלות לנם ולנזור מחזנתם הרע': כל הלילה וגו', יוסיף לבחר את הענין, נמשנה האופה יאמר אופהם, שהוא ירגם הרע היי יש"ן כל הלילה. היינו שנעיר בתם את התור לנם, מירחת בעיים שהיו; הנקר לור, כ"ל בנות העת לעשות מזימתם, הוא בער כתם להנה: (ז) כלם יחמו כתנור, עתה מיחמו כלם כתנור, ואכלו את שופטיהם וכל מלכיהם נפלו — המה זכריה שלום ופקח — חיש קל, עד כי אין קורא נהם אלי, כלומ' אלא יאחר להם עת להתפלל קורם מותם כדרך כל האדם הקרב למות להתודות ולנחם רעתו. זהו המנך המתמרים לדבריו: (ח) אפרים בעמים הוא יתבולל, יפפר הנניח. עוד המשך מנולל מרים והשיחת דבריהם, כי עתה אחרי מפלת מלכם ושופטיהם, יתנולל אפרים בעמים, יתערבו נגויים למטוח ממקה ומסחור מפני עקת חויב, אך לא להועיל לאו: אפרים היה עוגה בלי הפוכה, עוד היום בחרלות הקדם — כפי המסופר לנו מפי נושאי מפעות — מין עוגה אחת הנקראת שנת נלנים אי עת הסגן (קקהלען קדער שט־ קכֿען) עגנה כשניו אלבע ונובלה כמין קערה קטנה (טעלער). חופן לפיהה כן היה, אחרי הוסח מחך מנן אחת בחלי אש, יגרפו כחלים ויעמיו בנך עליה, ובומן מעט יהפכוהו, ואפר כירה אם מנן הוא לשפוך עליו, או יחתו נחלים על ראשו, וכן יהפכוהו פעם ופעמים עד שיאפה על פני בלי, ומעשה ענין המשל כך הוא, אפרים נמשל לעוגה בלי הפוכה, אשר מלד את' הוא החם שלנתה גם עד שזרק, ומלד האני לוגם שמיה מבל וכל, כן אפרים בין העמים אשר מניניהיו, חלה

Digitized by Google

הַפּוּכָה: (ט) אָכְלוּ זָרִים כֹּחוֹ וְהוּא
לֹא יָדָע גַּם־שֵׂיבָה זָרְקָה בּוֹ וְהוּא
לֹא יָדָע: (י) וְעָנָה גְאוֹן־יִשְׂרָאֵל
בְּפָנָיו וְלֹא־שָׁבוּ אֶל־יְהוָה
אֱלֹהֵיהֶם וְלֹא בִקְּשֻׁהוּ בְּכָל־זֹאת:
(יא) וַיְהִי אֶפְרַיִם כְּיוֹנָה פוֹתָה אֵין
לֵב מִצְרַיִם קָרָאוּ אַשּׁוּר הָלָכוּ:
(יב) כַּאֲשֶׁר יֵלֵכוּ אֶפְרֹשׂ עֲלֵיהֶם
רִשְׁתִּי כְּעוֹף הַשָּׁמַיִם אוֹרִידֵם
אַיְסִירֵם כְּשֵׁמַע לַעֲדָתָם: (יג) אוֹי

ניצט אומגעוואנדעט ווארד.
(ט) באראבארען פערצעהרען
זיין מארק, נאך עמפּינדעט
ערס ניצט: ועלבסט פאם נרוי־
ען אלטער איבער־פאללען,
בליבט ער נעפּיהללאט.(י):שאן
איזט ישראל'ס שטאלץ אוי־
גענשטילץ נעבויגט ! נאך
וועגדען זיא זיך ניצט צום עווי־
גען איהרעם נאטטע, זוצען
איהן בייא אללעם ריעזוען ניצט
אויף, (יא) פלאטטערן ליעבער
גלייך איינער אלבערנען פער־
שטאנדלאזען טויבע אומהער,
רופען באלד מצרים אן, נע־
הען באלד נאך אשור הין.
(יב) אבער אינדעם זיא הינגע־
הען, ווערדע איך איהנען מיין

להם

נעצט אויסברייטען, זיא צו בארען שטירצען גלייך דעם היממעלם נעפּאנגעל; דיא יע־
נער בעטיינדע לענגסט פּערקינדינגסע שטראפּע נון פּאללציעהען. (יג) וועהע איהנען,
ויא

ר ש י

שחופין על הגחלים: (ט) והוא לא ידע. לא שם אל לבו שיכלוהו מלחי חרם בימי יהואחז שנת׳ (מלכים כ׳ י״ג) כי לא השחיר ליהואחז וגו׳ ויאסוף בעבר לדוד ולעמ״כ לא חזר ירבעם בנו מרעת חניו: גם שיבה זרקה. הרגוש יונחן חף מליאחת מטיחנון ותיכף לא מסתלקין: (י) וענה גאון ישראל בפניו. ותפלתיך יקרא לישראל ותינוק חזן לצון עוני ותין וענה זה ל׳ עתיד ללמ׳ לי עבר כמו וקרא זה אל זה (ישעיה ו׳) שבעתי שקרא זה אל זה וכמו ועשה לו כתונת פסים (בראשית ל״ז) אף זה לצון עבר כבר נמשטו ונכפלו. ובכל זאת לא שב אל ה׳ תין לב להכאיח מה טוב להם או מה רע להם: (יא) מצרים קראו. לאותם שהריעו להם מעולם הם קוראים לעזרה: תאזר הלבו. אל מלך תאזר הלבו שיעזור להם: (יב) כאשר ילכו. למלכים: אפרוש עליהם רשתי כעוף השמים. שהנשר והנץ עולין למעלה ממנו ומורידין אותן לתוכן כן אורידם במלכים

ב א ו ר

אלה יפסוהו ואלה ידקוהו ולא לעזר יהיו לו: (ט) אכלו זרים כחו, לא לבד שלא יועיל לו גיית עמים, גם יזיק לו, כי מתוך כך תלקה מרפקה לעיני העמים ועורות תרכם תגלה, ויבואו עליהם ויהיו לשם כמו שכתוב שם מלכים: והוא לא ידע, יתפלא הנביא מגודל סכלותו, שלא שם על לבו מה שכלוהו מלכי חרם בימי יהואחז, שנאמ׳ (מלכים ב׳ י״ג) כי חשחיר ליהואחז וגו׳ ויאסוף בעבר לדוד (מרע״י). גם שיבה זרקה בו, יקרה לפעמי׳ כי התויל הסכל תחר בנעוריתו הסכיל עצות, נזקנותו ישוב מחולתו, כי הנסיון החכימהו, גם ירחה כי חסם כחו וילך מהרה בדרך כל החרץ, לכן יאמר הנביח, כי חפרים חחר נחקו נחולתו ורחה הכזה לרות הנחות עליו ובכל זאת גם בסוף ימיו דעתו מטפשת עליו: (י) וענה, כנר נתמעט ונסכל (מרע״י): גאון ישראל, גדוליו וגבריו: ולא בקשוהו בכל זאת, אין להם לב להבחין מה טוב ומה רע להם (מרע״י): (א) ויהי אפרים כיונה פותה. מעוף ומשלח לרוח תחל ותשוב לרוח תחר כן חפרים יעוף

תנה

Digitized by Google

תרגום אשכנזי

לָהֶם כִּי־נָדְדוּ מִמֶּנִּי שֹׁד לָהֶם כִּי־פָשְׁעוּ בִי וְאָנֹכִי אֶפְדֵּם וְהֵמָּה דִּבְּרוּ עָלַי כְּזָבִים: (יג) וְלֹא־זָעֲקוּ אֵלַי בִּלְבָבָם כִּי יְיֵלִילוּ עַל־ מִשְׁכְּבוֹתָם עַל־דָּגָן וְתִירוֹשׁ יִתְגּוֹרָרוּ יָסוּרוּ בִי: (יד) וְאֲנִי יִסַּרְתִּי חִזַּקְתִּי זְרוֹעֹתָם וְאֵלַי יְחַשְּׁבוּ־רָע:

ישובו

זיא ווייסען פֿאָן מיר; פֿערדרער־ בען איבער זיא, זיא זיך־דער־ זעטצען זיך מיר; מיר, דער איך זיא ערלאָזען מעסטע; זיא אַבער פֿיהרען לינע:האָסטע רעדען פֿאָן מיר. יה: פֿלעהען ניסט צו מיר מיט נאַנצעם הער־ צען, ווען זיא אויף איהרען לאַ־ גערשטאַטטען וויממערן, טרייב־ בען זיך שאַרענווייז. אומ־ הר אים קאָרן אונד מאָסט, אינד פֿאָן מיר; דער־ איך איה־ (טו) פֿאָן מיר; דער־ איך איה־ רען אַרם באַלד שוועסט — באַלד שטערקטע — איממער וויהנען זיא ארגעם פֿאָן מיר.

דאָרט

ר ש י

באלגיים על יד נוכונלנגר: לויזיים כזמש לעלתם. לגיוך עליהם יסורין ככל חצר לגי מזמיע לעלתם ניד ירמיה הנגיוך שעתידין הם לומר לו ה׳ !! נח נצטייעו וגו׳ (ירמיה מ״נ) ויגד לנו ה׳ ולהיך וגו׳ חם טוב ולח רע וגו׳ ולחזר להם חס זוס תשימו נזכיכם לזוג מלגיים והיתה החזג חצר לחם יריחים מלגיה חס תזיג לחכם וכל הענין: לויזיים לזון יסורין. ומנחם פי׳ לזון קצר ומסורתיך מנחק (ירמיה ל׳) לחל דוגם פתר לזון יסורין כמו (ויקרל כ״ו) ליסר לחכם ונוסף היו״ד הזגייה לויסיים כלחצר נוסף בייחזו ועשפיר יסיחזו נגיד (מצלי ד׳) ל״ל כעוף השמים הלכל נרגש החלויה על כלנוסות ולפחר שהם כרגש מוריחין הרגש: (יג) ואנכי אפדם. לגי הייתי חפן לפדותם מרעה לחר הם בה והם דנרו עלי כזגים לגמרי לל ירחיקו שקר לחת מדנר (זס מ״ג) לין שלוך ה׳ לפחר לל תנוחו מלגיים: (יד) כי יילילו על משכנותם. כי על כן תנח להם ילללה כך ת״ר: יתגוררו. יש להם מגורות מגורות של דגן לפיכך יסורו ויזמרו כי: (טו) ואני יסרתי חזקתי זרועותם. ביזיתיו על ידי נביחי לגמוע שלגיהם נמה שהם

ב א ו ר

חגה וחגה, פעם למלגיים ופעם לפחור לנקש עזר: (יג) כעוף השמים אורידם, נרגש לכדם: אוסידם, שרגש יסר, והוח נדלק נ נגיון עם חצר, שזניקם לזון קזיזה, חצים חצר יפלו על חפירת הגוף, כמו ויפלו הנוחזים, וממנו נגזר שם מיסרות, נהפוכות הלי״ו, ויפר עניגו למפירת הנפש, ומזה נגזר שם מוסר ונכזנה היו״ד לוי״ו. לגן נגזנ שם לויסיים נהפוכות היו״ד לגיון על מלחר הנפש נעת הנלות: נשמע לעדתם, כמו שהשמיעתי לעדתם נמדנר דנרי התוכחות הכתוגות נתורה (מדל״ק): (יג) אוי להם, יתפעל הנגיוך מלד נזכרו שם יעמים, וה גוזר מרי מוים היו, וכעם הלזק כזה לנזכות עד שקרל: חוי להם! שוד לו שד! וגון ג׳ כ נמלות להם לחזר: המה נעלמים יכנכו להם החוי ולחני, המה נעלמים יגמלום הטוב והנזר, כי יגלו ממני ויפגעו בי, ולחני חפן לפדותם, חך לל חוכל בי יפפלו בי וכן חנכו פפשף מה תעשה לו, ע״ו) חצר הנוף, להם לחוי כי יעקקו ממני ולל לי וכן שוד להם וגו׳; ואנכי אפדם, כפל הכגוי לחוק, ויזוע שכגוי הכפול לל יפגוד כפל פעם היפם כמו ופגריכם תחם (נמדנר י״ל ל״נ), ולהמשך המחלגיים יותר מרגמתי נפלגו כתוב ממני חצר לפדם: חפדם, מענין התגלי ומפוקח: (יד) כי יילילו, פעם ככתוב, יהגו ויילילו על משכנותם על נוזל לויזם, ולי חצר יכול להוזיפ, לל חעקו כנל לפם: על דגן וחירוש יתגוררו. כתב הרל״ק ז״ל: כשגוף נעזר דגן ותירוש יפקפו כולם עליו מהרגש חצר נעזר וחפ״ב יפורו כי. יתגוררו ענין מפיפה וחכור כמו הן נור יגור, יגורו עלי עזים ע״כ. לך לדעתו יהיו נקל כחנייו שכגיף, לגן נראה לדעתי שהוא מלגין ניזרות, כמו מתגורר עמה והטעם יהגו לגלגות חמרית מפפיון דגן ותירוש, וני יפורו, חצר יוכל לתת להם תגוחתם נחלקם חס יפזו יהיו, וחפ״ב כללתי נחתגומי גם דעתו: (טו) ואני יסרתי, השפרתי' נגופו נפני הכתוב הזה, ולדעתי טעמו: לגי הוח מיסרתי

Digitized by Google

(טז) יָשׁוּבוּ וְלֹא עַל הָיוֹ כְּקֶשֶׁת רְמִיָּה יִפְּלוּ בַחֶרֶב שָׂרֵיהֶם מִזַּעַם לְשׁוֹנָם זוֹ לַעֲגָם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם:

ח (א) אֶל־חִכְּךָ שֹׁפָר כַּנֶּשֶׁר עַל־בֵּית יְהוָה יַעַן עָבְרוּ בְרִיתִי וְעַל־תּוֹרָתִי פָּשָׁעוּ: (ב) לִי יְזַעֲקוּ אֱלֹהַי

(טז) דאָרט וועלדען זיא זיך הין, ניכט צום העכסטען; זינד אייערע צונג מרינערישען באָגען גלייך. זאָ וואלל דען דאָס שוערדט אירער פֿרישטען טרעפֿען, אירערר פֿרעעלאַסטען צונגען וועגן. דיעס נעריצע איהנען דאָן צום שפּאָטט אין מצרים! —

ח (א) לויט וויא פאָווינענרוף פֿערקינדיגע: הערבייא, גלייך אַדלערן איבער דעם עוויגען הויז! דען הייער וואָרד מיין ביונד צערשטערט, מיינע לעהרע פֿערוואָרפֿען—(ב) דאָן וועלדען זיא פֿלעהען: אָ מיין אלהי

נאָטט

ר ש " י

מיסרים לותם ויתחזקו זרועותם: (טו) ישובו לח על. אנו למצרים ולח להועיל להם לכך נקוד על נקמן כמו (שמואל ב' כ"ג) וחם הנער הוקם על אחות לזון עיניו והוח דגוק לינסה שלחריו: היו כקשת רמיה. שכשהוקה ליורות בו חן לנחון הוח יורה לרחוק: יפלו בחרב שריהם. יחחנן בן קרח (ירמיה מ"נ) וכל החיילים שהנו למצרים: מזעם לשונם. לי קנה שהשיבו לירמיה: זו לעגם. לחנר יעשינו להם כחרן מלרים נמה שנחת חלנו כדי להניח עלינו מוטענות והלח כחוב נכם לח תוסיפו לרחותם עוד (שמות י"ד):

ח (א) אל חכך שופר. שכינה חומרת לנשיח השמע קול חבך וקרח כשופר וחמרו עפו ומהרו החויגים כחנר יהלה הנשר ונח חל בית ה'. חל חבך שופר כחלו השופר נתן חל חבך: (ב) לי יזעקו. כשהנח עליהם הרעה: חלהי ידענוך. הלח עמך חנחנו ושכשוהו ולכשוהו לי יזעקו ישרחל חלהי ידענוך ואני לח חשמע להם כי נוח ישרחל טוב לפיכך טוב ירדפוך:

הזיכו

ב א ו ר

לפעמים זרועותם כדי שיזיקו מעליהם, ופעם חזקתי זרועותם להזיקם מעוזקיהם, כדי שירחו ויבינו מחשבותם, וכל זה הי' לנלח יועיל, כי חזנו עלי רעה וכפרו בהשגחת חלהי: (טו) ישובו, גם פה טעם הכתוב כחנר כחניתי למעלה בפסוק י"ד על מלח יתעוררו, כלומר ישובו לחרלות חחרות למלרים וכדומה, וחל חל עליון לח ישובו: על, קמון כמו הוקם על, לפיכך הוח תיחר כמו עליון (רד"ק): בקשת רמיה, ענין מרמה בקשת המכוה הדורך בו שהוח יורה לנבר לחך והיח תולין כחן לנבר לחר: יפלו בחרב שריהם, שנור הכתוב: שריהם יפלו בחרב, כי המה היו בעוכרם: מזעם לשונם, זעם לשונם יפעילו להם וחת כי כה היחיו עמם מהסתפח בחללת ה', ומתרו נלכה לנבקש עזר ממלרים: זו לעגם, על הלינה זו ילענו המלרים; ומתולנלים כה (רד"ק), זו כחולם וכן ועכותיו זו חלמדם כמו וחת (מהכ"ל):

ח (א) אל חבך שופר, לנשית הרד"ק הענין הוח כמו שחמר למעלה, חקעו שופר בנגעכה, כן גם עתה דבר מול העם: חל חבך שופר, ועם הוח שם קנון נופל בו לזון יחיד ורבים; לחמוס יותר נרחה לנחתי דעת רש"י ו"ל: שכינה חומרת לנשית השמע קול חבך וקרח כשופר וחמור: עופו ומהרו החויגים כחנר יהלה הנשר וכחו חל בית ה', חל חבך שופר, כחלו שופר ניתן חל חבך ע"כ. יפה כוון ומה נעמה דנינת השופר לחיך לנדניו, כי כמו שיש הפש שופר נשפתי פיו לחקוע, כן קרח יקרח הנניח נגרון וחל יחנור כחנר יהיה שופר נשפת הגרון והוח החיך: כנשר, כוון הנניח גם כן נמחלו לנבר שהחויגים המהנירים לנוח יהיו כחיכוחם נגבר זה שהוח עוף חומס (רוכב חנגען) חם דומס חין מניל: (ב) לי יעוקו, לדעת המפרשים טלם שעור הכתוב: לי יזעקו ישרחל חלהי ידענוך, והרד"ק פתרהו היה להם ליזעק לנעוק

חלי

Digitized by Google

נאמט ! ווייר דיין אחראעלי ווייר
ערקענניך דיך ווייערער ! (ג) דען
אלגליטיגען האט ישראל פערי־
לאסטען ; זוא זאלל איהן נון
דער פיינד פערפאלגען . (ד) זיא
זעמטען זיך קעניגע, אבער
אהנע מיך , פירשטען אהנע
מיין ווייסטען, מאכטען זיך אוים
איהרעם זילבער אונד גאלד
גיעטצען • נעפילדע — דארום
זאלל עם פאן זיינדען אויסגע־
ריעבען ווערדען . (ה) יא איהן

אֱלֹהַי יְדַעֲנוּךָ יִשְׂרָאֵל׃ (ג) זָנַח
יִשְׂרָאֵל טּוֹב אוֹיֵב יִרְדְּפוֹ׃ (ד) הֵם
הִמְלִיכוּ וְלֹא מִמֶּנִּי הֵשִׂרוּ וְלֹא
יָדָעְתִּי כַּסְפָּם וּזְהָבָם עָשׂוּ לָהֶם
עֲצַבִּים לְמַעַן יִכָּרֵת׃ (ה) זָנַח
עֶגְלֵךְ שֹׁמְרוֹן חָרָה אַפִּי בָּם עַד־

מתי

פערליעס עס, אונד דיינעם קאלבע הינג עס אן, א שמרון ! ענטבראנט איהם מיין צארן
אויף

ר ש " י

(ד) הזעיר . עזו פרים . ל"ל הזעירו לת"ח זה ממליכה והמליכו לת"ח זה ומספר המשורה מוכיח כן שהכו במשורה כתנין א"ן וקרוין סג"ד ופתרונו סג"ד : למען יכרת . למען יכרת . למען כי היה להם זכר לרוח וגרמו להם שיכרת עשר מהם : (ה) זנח . הקנ"ה לתוכח בני שומרון בשון ענלים שנגלית על שמלכי שומרון עובדים סג : עד מתי לא יוכלו . להפנות לבם להיונקות מלאומו שיוקו :

באור

מלי לאחר שלהי יהענוך ות"ל הוא מבנין התולי ומסופק . אמנם לדעתי ללת לוזך יסרסוהו וידרסוהו , מכן שעזרו כמשמעו : לי יועקו אלהי ידעניך , תנחנו ישראל , ועטעו , זו בעת לרחם יזעקו פה לחל מלהי , נשובה ונלעוך תנחנו עמך ישראל לאחר נחת ! ע"ז יאמר הנביא : (ג) זנח ישראל טוב , ה' לא יעמד לזנוקתם , כי עזבו ה' הכוכד בלי מגרעת המטיב להם תאיל , תוכחם עזבו לבן הלויט ירדפם : ירדפו , כמו (ירמיה כ"ג ו') יאחר יקראו ה' לקוו (ר"ש ע"ש) : (ד) הם המליכו , יאחר הנביא הטעם לוך ומה עזבו ה' ויאמר : המה המליכו , כי יזוע שנקנאת המלך היתה נגד ירבעם הטוב , כי כונת הם היתה שכל מעשיהם ודבריהם מיוחדים יהיו לשם לבדו , הוא יהי מלכם , הוא יוליחם ויניחם , הוא יהי הגלחב ; לבן כאשר אחלו מלך בימי שמואל והרע בעיניו בקשתם , ה' אחר לו (שמואל ח' ו' ז') לא תוכך מלכו כי אויתי מחכו מעליך עליהם , ובכל זאת לא המניע מהם מלך , אם ירמה בעין המון להמליחה יותר גדולה ושונה יהיוה לך בתיתי , אחר יאמר ה' מלהיך בו (דברים י"ז ט"ו) , כי זה אחר יאמר ה' יהי' הקדוש וידבר בשמו , לבן בלבך תמרי בניך , באשר שהמה המליכו מלכים שלא בידיעתי , זה עזבו ה' השוב , שכל בוכתו ה' אלא ילחלו תחת יד השליט ולא יעבדו אלוהו . וכאב הרד"ק : ואע"פ שמלכות יבבעם מחל יח' היתה כמו שאמר לו אחיה השילוני ? הם בעת שהמליכוהו לא שאלו את פי ה' , ואחיה הנביא לא אמר להם להמליכו אלא אמר ליבבעם מה שיהיה לו , ועוד כיון שרצו שמנעם מלעלות ירושלים לפני ה' ועשה להם העגלים , היה להם לחסרון מהמלכות , כי אחיה הנביא בתוכחו אמר לו דבר המלבוח : אם תעשה הישר בעיני ה' , וכן מלכי ישראל לאחריהם לא היו מעלים בוחם ע"ם ה' אולחי יהוא בן נמשי : חשידו , חד מן מלין דבתינן ש"ן וקרי' סמ"ך וסימן נמשיו נח"ג הוא ע"ג (מנחת ש') ועניבם אחד , כי גם נמ"ך טעמו : הזעירו זה והמליכו אחר וכ"כ בתד רש"י : בשפם והחבם , בנר אחרה התורה לא יבבה לו בסף וחבם (שם י"ו י') כי הבלבת רבוי הבסף מיונה מוכנות על פשם להמלאת המדינה , כי ברבות הבסף יתרבה הרכות ותשוקת התענוג וידים תתרפנה , ומוחת הבלי שוא ושחוחים מולדוה, לבן אמר : בשפם והחבם עשו להם עבנים כי הרבוי הבסף גרם להם . או טעמו מבשפם והחבם וכן תרגמתי . למען יכרת , הבסף והזהב יכרת מהם (רל"ק) , ויתבן ג"כ שנמשך על ישראל שיכרת מהחזיק כמו אחז בשפוך הקולט טויב ירחמו : (ה) זנח עגלך שומרון , הקורת מעגיל ירמה הבינוב הזה עם המעבתו למסוך שלאחריו , ובברי המפרשים

מָתַי לֹא־יוּכְלוּ נְקִיֹּן׃ (ו) כִּי מִיִּשְׂרָאֵל
וְהוּא חָרָשׁ עָשָׂהוּ וְלֹא אֱלֹהִים
הוּא כִּי־שְׁבָבִים יִהְיֶה עֵגֶל שֹׁמְרוֹן׃
(ז) כִּי רוּחַ יִזְרָעוּ וְסוּפָתָה יִקְצֹרוּ
קֶמַח אֵין־לוֹ צֶמַח בְּלִי יַעֲשֶׂה־
(ח) נִבְלַע יִשְׂרָאֵל עַתָּה הָיוּ בַגּוֹיִם
כִּכְלִי

איך זיאָ וויא לאַנגע נאָך ?— ניט קענען זיא וויעדער דער אנשולד פֿעהיג וויערדען ; (ו) דער נעטצען שטאַמט יאָ אוים ישראל זעלבסט ; אין קיסטלער האָט איהן פֿער־פֿערטיגט , ניטט נעטט־לי־פֿעם איוט אין איהם ! צערטרימ־מערט ווירד דאָז קאַלב שמרון ווערדן—(ז) דען ווינד איהטם , ווען זיא זאָען , אונד שטורם ווערדען זיא ערנדטען ; דער קיים שיעסט ניטט אין

האַלמען אויף , דאָז קאָרנגעוועכס ניטט קיין מעהל ; אונד נאָבע עס אויך , ווירדע עס פֿאָן פֿיינדען פֿערגיידעט : (ח) שאָן איזט ישראל פֿערניטטעט ; — באַלד זינד זיא אונטער דען הייד־דען

ר ש ״ י

(ו) כי מישראל והוא . מכספם והכסם של כל אחד ואחד הוא נגוי והתרם עשהו והו״ו של והוא נופל ויש הרבה וי״ו דומין לו (יחזקאל מ״ו) נכלתיו ונכליו ולא יכפלו לף כאן כי מישראל הזמינו והכניתו והוא נעשה ויש ליתב הוי״ו הזאת כן כי מישראל והוא לף העגל הזה מלתים גם כמו העגל הראשון : שבבים . לנסרי לווחים ל׳ לחמית הוא שינוי מבשורת : (ו) קמח אין לו . לזרע שלהם כלומר לא יצליחו במעשיהם : תולי יעשה . לף לא יעשה קמח : זרים יבלעהו . לף לא יצליחו .

ב א ו ר

זרים המה . רש״י פירש זמן הקב״ה לתכם גוי שומרון נעון עגלים שבנית של שמלני שומרון עובדים שם . רמב״ע יפתר : לותך זמן שעגלך לותך שומרון כלומר מתם כך כי הציר תחבר ותגזיה ילמו נאמי . ורד״ק פתר לת שומרון הרחיק לותך שעגלך כלומר שבעונינו רחקת מאלהיך , לו לת שומרון רחק עגלך ממך כי גלה יגלה , ולפיתני נמשך עוד על שמעלה , והנה קולר הדברים כפי הנגיע יוחה על גודל התפעלותו לכן הוסיף הנביא פה פעם אחרת לאמר : זנח , כלומר עזב יאמלוק העיב : שעגלך שמרון , שעגל שמרון גרם זאת , לו תאר מ״ם הסבה ולתוי מעגלך : חרה אפי בם , בעגל ובישראל : עד מתי , בשעם עד מתי נתהלים (ו׳ ל׳) , ועניינו פה , עד מתי תהיו מתועים בשקר הזה ! — ע״ז יציב הנביא לת נפשו לאמר : לא יוכלו נקיון , לשלם מגלוליהם , כי נלגה מכם : (ו) כי מישראל , עמהו יש שעגל המסכה הזה , כמוהו לף הי׳ בשקר התומות , ולין תקוה להשיגם מרעתם : והוא , ר״ל העגל הזה מלד עלמו ותכונתו : חרש עשהו , מעשה ידי תמן : ולא אלהים הוא , כי אין אלהי׳ עשם ממוקש דבר אלהי ? כי שבבים יהיה , כלומר , גם אחריתו יעיד על כי אין בו מועיל , נענו ׳ שהוא דבר נפסד ונעל תכלית : שבבים , סנרים , כמו שדבאו ז״ל על ויבז משה דברים שמצנען לנו אל מדם (מדר״ק) , ונענין שמצינו בחז״ל , כי היכי דלמטוה שינה מכשורה , היינו תתיכה מהקורה , גם יונתן תרגם אחי לנסרי לוחין יהי ר״ל מתוך ומבוך , ויוני תרג׳ לצין משוכה , ר״ל על העגל שומרון יעוב ויסריע לותך מעמדיך : (ו) כי רוח יזרעו וגו׳ , פעולת האדם אחר יעשה לתכלית מה נדמה לזריעה , והתכלית הנרמה לקצירה , לכן לאחר הנגיע כל פעולותיהם המה כמו רוח , לכן לא יצינו מהם כ״א קוסה וסערה : קמה , לין לו לזרע כוה ונקראת קמה קודם זיקלמה לפי שהיא קמה כלה כתחת (נן מלך) : צמח , כלומר מה שנמח ונלה , הוא לנלי מועיל כי לא יעשה קמח : אולי יעשה , ותם מקרה קרה שעשה קמעה : זרים יבלעהו , ולא לו יהי׳ . תי״ו של סופתה נוסף כמו יסודתה : (ח) נבלע ישראל , ע״י הגוים : עתה , לחרי אחר המה ריק מכל : היו ׳ בגוים ככלי אין חפץ בו , אחר הוא נמנה ונמם :

כי

Digitized by Google

כְּכֻלִּי אֵין־הֶפֶץ בּוֹ׃ (ט) כִּי־הֵמָּה
עָלוּ אַשּׁוּר פֶּרֶא בּוֹדֵד לוֹ אֶפְרַיִם
הִתְנוּ אֲהָבִים׃ (י) גַּם כִּי־יִתְּנוּ
בַגּוֹיִם עַתָּה אֲקַבְּצֵם וַיָּחֵלּוּ מְעָט
מִמַּשָּׂא מֶלֶךְ שָׂרִים׃ (יא) כִּי־הִרְבָּה
אֶפְרַיִם מִזְבְּחוֹת לַחֲטֹא הָיוּ־לוֹ
מִזְבְּחוֹת לַחֲטֹא׃ (יב) אֶכְתָּב־לוֹ
רֻבֵּי תּוֹרָתִי כְּמוֹ־זָר נֶחְשָׁבוּ׃

קמץ נ"ק. יתיר ו'. רבי קמי. ובחי

תרגום אשכנזי

דען גליידְ איינעם פֿערֶאבטלי־
בען געשיידעט׃ (ט) נאָך אשור
ציעהט׳ן זיא הינויף, דאָרט זוא
מאָן אין וועלדער אינזאַמקייט
לעבט — דאָרט וויל אפרים
זיך גונסט ערקויפֿן. (י) זעלבסט
דיעזע הירדען, דעגען זיא נע־
שענקט שפּעגדען, פֿערזאַמם־
לט איך אום זיא הער, קוים
פֿ הלעזן זיא זיך פֿאָם דרוקקע
דעם קענינג אונד דער פֿיר־
שטען איין וועניג ערלייכטערט.
(יא) אפרים היי בֿטע אלטאָרע
צור פֿערזוהנונג — אָך דיעזע
נעריי־בען איהם צור זינדע!
(יב) מיינע וויבטיגען נעזעטצע, רייא איך פֿיר איהן שרייבּ, וווערדען פֿיר פֿרעמדאַרטיגע
האלט׃

ר ש י

יגליחו בנכסיהם סופו ליפול ביד זרים: (ט) פרח בודד לו. נעשו כפרח שהולך בודד לעלמו שלוח רוח ממקום למקום לנוד: התנו לחבנים. י"ת לי תנים כמו ערוד זה שהולך במדברות שלחו רוח בתני' לקנות להם לוהבים וחפצים זרים. התנו לחיגרוניו"ם בלע"ז ויש לפרש לשון חתנין: (י) גם כי יתנו בגוים. תע"ם שעשו זלת שהתנו לוהבים בגוים של עובדי כוכבים ומזלות עתה לקבלם בנוף את גזולת' לח לאבנהה: ויחלו מעט ממשא מלך שרים. ויכנעו מעט בגלותם מירלת ממשא מלך שרים מעול מלכי בחומות שהיו בחומה: (יא) כי הרבה לפריס. לפיכך לחילנו ממשא מלך שרים: (יב) אכתוב לו. לחני תמיד מוכיחו על ידי נביאי ובותב לו רובי תורתי וכס כמו

באור

(ט) כי המה עלו אשור, יבחר בנות בזיונם, כי עלו לאשור לחזר לוהב כפרח יער (ווחלרשען) ההולך בדד יחידי, ולא יתחד החברה והיעוד: אפרים התנו אהב', דרך תיבה, כלומר מעם לעז כזה יחלו לקנות להבה במחיר לחתן לזר יתנו לו, ורמז על מנחם שעלה לפול מלך לאשור בשנת לח', ויתן לו אלף ככר כסף: (י) גם כי יתנו, ר"ל הגוים עלמם לזר ישחדו לוחם להשיח בגויהם, המה לקבלם עליהם. ועתה עתה, כמו בעת ההיא, כלומר בעת שיתנו שוחד לזה יקבלו עליהם להרע להם, כי לזו הגוים שיירלו מפניהם: ויחלו, מחד רש"י ז"ל ויכנעו מעט בגלותם מירלת ממשא מלך שרים, לך לפ"ז הלזולו יחלו בנפעל לו יחלו בהפעיל, ולולי כוונתו שדגש הלמ"ד תמורת יו"ד כמיתן הבני' כי שבטו חול, ועניני חיל ועבדה, והוא עומד כמו ולחמה מה תחילון (ישעיה מ"ה). לך לזה הלזולו להיות ויחלו בזוח הוי"ו כדרך ויו"ו החבור, ולא בפתח ודגש לחריו שהוא וי"ו הסבלך מעתיד לעבר. לבן נראה לדעתי שעניינו חולשת כמו טוב ויחיל ודומם (לחיבה ג' כ"ו), ובאור הכתוב: עתה לקבלם, בעת שבאו להחיל מעט חקוה ממשא מלך שרים, ולהיות להם מנוחה מחויביהם, וכן תרגמתי: שרים, חסר וי"ו כמו שמש ירח: (יא) מובחות לחטא, למ"ד הסבה, כלומר הרבה לו מזבחות בעבור חטחיו לכפר עליהם, והמזבחות ההם בעלמם היה לו לחטחת: (יב) אכתוב לו, עתיד במקום עבר, ומוסב על בקודם שחמר כי הרבה לו מזבחות שוא לע"ז, חבר נהפכו לו למצות, ועתה חמר כי להיפוך חורתי בפעמים המביאים הכלקח לחדם, נחשבה בעיניהם לזר, כלומר לדבר מוזר וגמם. ועתה רוב כמו

Digitized by Google

(יג) זִבְחֵי הַבְהָבַי יִזְבְּחוּ בָשָׂר
וַיֹּאכֵלוּ יְהוָה לֹא רָצָם עַתָּה יִזְכֹּר
עֲוֹנָם וְיִפְקֹד חַטֹּאתָם הֵמָּה
מִצְרַיִם יָשׁוּבוּ: (יד) וַיִּשְׁכַּח יִשְׂרָאֵל
אֶת־עֹשֵׂהוּ וַיִּבֶן הֵיכָלוֹת וִיהוּדָה
הִרְבָּה עָרִים בְּצֻרוֹת וְשִׁלַּחְתִּי
אֵשׁ בְּעָרָיו וְאָכְלָה אַרְמְנוֹתֶיהָ:
ט (א) אַל־תִּשְׂמַח יִשְׂרָאֵל אֶל־גִּיל
כָּעַמִּים כִּי זָנִיתָ מֵעַל אֱלֹהֶיךָ
אָהַבְתָּ אֶתְנָן עַל כָּל־גָּרְנוֹת דָּגָן:
(ב) גֹּרֶן וָיֶקֶב לֹא יִרְעֵם וְתִירוֹשׁ

יכחש

תרגום אשכנזי מב

האלטען. (יג) מיינע גאבעט אפפערגאבען ברינגען זיא נור דעם געוסספען וועגען דאר דער עווינע פינדעם קיינען וואהלגעפאללען דאראן. — איטצט דא ער איהרע פרעפעל אהנדעט, איהרע פער־ברעכען היימזוסט, וועגדען זיא זיך וויעדער נאך מצרים. (יד) יא ישראל פערגאם זיינעם שעפפערס, ערבויעט געמצענטמעפעל זיך יהודה פערטרויעט נור זיינער פעסטען מענער. זא ווילל איך פיינרסגלוסה אויף זיינע שטערטע וועדען, זיא זאלל זיינע פאללעסטע פערצעהרען. —

ר ש י

כמו זר נחשבו: (יג) זבחי הבהבי: זבחי עולותי שהם מהבהבים לפני בלא שעל מזבחי: יזכור בזר ויאכלו. למה לי שמניחים אימה יזבחו להיות להם לבזר מאכלם ויאכלום כי חינוני רולה קורבנותם: ט (א) אל תשמח ישראל. בשאר עמים הקדמונים שהם לא קבלו תורה ולא נתו לחלקי ותתה זנית מעלי ותחבת עובות הברכה: לחבת. להיות נזונה לקבל לתתן: על כל גרנות. כדרך

ב א ו ר

כמו על כל רב ניחו, כל מר חוקים יקריס ויסיים: (יג) וזבחי הבחבי, נמשך ג"כ למעלה, כלומר לע"ז הרבו מזבחות להקריב עליהם, ומה שזבחו בנים מקדשי חינו לנלון ב"ח למלאות בשנה, ושים הבהבי מתנוחי, והוח כפוב ע"ן ולמ"ד מן יהב להפלנת הרבוי, ולפעת קנת הוח לשון לליה כמו מהבהבין לחותו בחור בדבהי רל"ל וגם בשרבי קורין לנללי הבהב: עתה יזכר עונם וגו', כלומר עתה עת שיזכור עונם ויפקד חטאתם, והי' להם לתת על לב ולעזוב מחשאתם, המה יזובו מלריס, לנקש מהם מחקה ומסתור ולא ינעטו בם', וכמו שמנחה והולך: (יד) וישכח ישראל את עושהו, לאר עשם לו לעם: ויבן היכלות, לע"ז. ולחוי הכלות בשו"ת הם"ם כמו מן לנב לנגות ולא נשתנה מפני הי"ד: ויהודה הרבה ערים בצירות, כלומר בעטו במבלריהם הרבים ובטחו על מושיעם: ושלחתי, וי"ו המחבר בסבה:

ט (א) אל תשמח ישראל וגו', לפי בעל הטעמים שהפסיק בשלת מלהיך בתחתת, בתור הכתוב הוח: לל תשמח ישראל לתלי גיל, כלומר שמחת לבב, כשחר העמים, ע"ל השמיטים עלי גיל (חיוב ג' כ"ב), כי זנית מעל מלהיך ותחבת לתנן בזונה הולכת לל כל גרנות דגן לקבל לתנונה, בן בכ"מ שמלחת גורן הודיות לע"ז, ע"ל שחמר למעלה (נ' י"ד) ואמרה לחתם המה לי לחר נתנו לי מלהבי: (ב) גרן ויקב לא יודעם, מדה בנגד מדה כמו שחמר למעלה (שם ח' ט') והיח לא יודעה וגו' לכן לחזיב וגו': יכחש בח, מה שיקוו ממנו לא ימלחו בו, כי יהי' בו מחלת ס' ובה בנוי לעפה. וע"פ מפורש נ' בחיבין בה וסניריו בם ובפחד הוח ויהו

יכחש בה׃ (ג) לא ישבו ארץ
יהוה ושב אפרים מצרים
ובאשור טמא יאכלו׃ (ד) לא־
יסכו ליהוה יין ולא יערבו־לו
זבחיהם כלחם אונים להם כל־
אכליו יטמאו כי־לחמם לנפשם
לא יבוא בית יהוה׃ (ה) מה־
תעשו ליום מועד וליום חג־יהוה׃
(ו) כי־הנה הלכו משד מצרים
תקבצם מף תקברם מחמד
לכספם קימוש יירשם חוח
באהליהם׃ (ז) באו ימי הפקדה

(ג) ניט־ט מעהר וועדען זיא אין דעם עוויגען לאנד בלייבען; אפרים מאג צוריק נאך מצרים וואנדערן, אין אשור אונריינעם פערצעהרען. (ד) ניט־ט מעהר זאלען זיא דעם עווי־גען טראנקאפפער נאך ווין דאראבריינגען, איהרע שלאכט־אפפער זינד איהם ניט־ט אנגענעהם, זיא גלייכן איינעם מאה־לע דער לייד־ט־אנזעהנדען, אונד שענדען יענע ריא זיא גענינסען: יא נור איהנען נעצייגט זאל־דעם מאהל, אין דעם עווי־גען הויז קאממע עס ניע. (ה) וואס בעגינגט איהר נון אן־פעסטא־גען בייא דער פייער דעם עווי־גען? — (ו) דען זיעהע! דראנג־זאל פיהרט זיא הינוועג, מצרים טרייבט זיא צוזאמען, אין מוף פינדען זיא איהר גראב, איה־רע רייכען שאטצקאמערן זינד מיט דארנען בעווואכסען. (ז) עס אויילען הערבייא דיא אהנדרונגסטאגע, דיא פערי־

באו

ר ש״י

כדרך זונה שנותנין לה דגן בגורן כאתננה: (ג) לא ישבו כאדון ה׳. לא יתעכבו כאדמה: (ד) לא יסכו. ליתן נסך: ולא יערבו לו. לא תהא מנחתם ערבה עליו: כלחם יונים. כלחם גזילה הבא ע״י כח ויונים: כי לחמם לנפשם. ליהוי הוא זה להם למאכל ולא לבית ה׳. ד״א כלחם יונים כלחם תכליס שהוא טמא וטופו מוכיח כל תוכליו יטמאו: (ה) ליום מועד. ליום זמן קבוע להיות החויב נועד עליכם: חג ה׳. זבח הגיגה שיש לו בגם: (ו) כי הנה הלכו. ממקומם מרוב עודפים שיבאו עליהם עם נבוכדנצר: תף. מתרן מכרים היה: מחמד לכספם. בתי מחמדת תולנות בכספס: קימוש ומות. מיני מיות תרגם יונתן: (ז) הפקדה. שיפקדו עונותיכ׳: הפלס

באור

בה (דל״ק): (ג) לא ישבו, לשון עבטה: ושב אפרים מצרים, אף שמלכות לפרסים גלתה ע״י מלך לשוב, רבים מהם קודם גלותם שבו למלכים מפני הרעב והלרות, גם שרידים מלפרסים היו עם דלת יהודה ובנימין כשבאו למלכים (מדל״ק): ובאשור טמא יאכלו, כי בין העמים לא יכלו לשמול תולין בטהרה: (ד) ולא יערבו לו, לא יהיו לו ריח ניחח: כלחם אונים, כמאכל שבלים שהם עשתי מתים: כי לחמם לנפשם, כלומר לחוי לנפשם לשבר היה מטומאה ולא להניח בית ה׳ העבוה: (ה) מה תעשו ליום מועד, לשרי שלח תוכלו להניח קרבנותיכם וזבחי שלמיכם ביום מועד וחגי ה׳: (ו) הלכו משד, מ״ם הסנה, כלומר ע״י הגזול והשבר נלו גם שנו ממקומם: מצרים תקבצם, יאך למלח שם קבר: מף, כמו נוף, למלכים היה: מחמד לכספם, בתי חמדתם שהיו תולנות בכספס: קימוש, חוח, מיני קוץ: (ז) באו ימי הפקדה, אלו תחמינו נגיעתי שקר המנביאים שלוס, כי נכונים המה ימי הפקודה, וממהר התלהיס להניחם

בָּאוּ יְמֵי הַשִּׁלֻּם יָדְעוּ יִשְׂרָאֵל אֱוִיל הַנָּבִיא מְשֻׁגָּע אִישׁ הָרוּחַ עַל רֹב עֲוֹנְךָ וְרַבָּה מַשְׂטֵמָה: (ח) צוֹפֶה אֶפְרַיִם עִם־אֱלֹהָי נָבִיא פַּח יָקוּשׁ עַל־כָּל־דְּרָכָיו מַשְׂטֵמָה בְּבֵית אֱלֹהָיו: (ט) הֶעְמִיקוּ שִׁחֲתוּ כִּימֵי הַגִּבְעָה יִזְכֹּר עֲוֹנָם יִפְקֹד חַטֹּאתָם: (י) כַּעֲנָבִים בַּמִּדְבָּר

מצאתי

פֿערנעלטינעסציים איזט נאַהע ישׂראל ווירד עס איינע ווערדען: ,,ווייא טהערייבט ווער יענער פֿראָפֿעט, וואַהנזינניג דער שווערמער!'' דיינער זינדען מענגע ווענגע, וואָדורך דער נראָלל פֿערשטערקט ווערד, (ח) דיא יענער זעהער צווישען מיינעם נאָטטע אונד אפרים ערראָטעט, יענער פֿראָפֿעט, דער איהם איין פֿאַללשטריק איף אַללען זיינען ווענען וואַר, פֿיינדעליגקייט דורך זיינען נאָטטעהויז. (ט) אָ וויא טיף זינד זיא געווונקען אין איהרעם פֿערדערבען! וויא צור ציים פֿאָן גבעה; איהר פֿערגעהען ווירד נון אָן געאַהנדעט, איהר פֿערברעכען זאָ הייטגעווּבט.— (י) אויסט פֿאַנד

ר ש"י

השלם. מוסלמית מוכן: לויל הנביא. לף מכניאי לאת שלהם יהיו לויליס כגון חנניה בן עזר שחשלחו נביא לאת: ורבה משטמה. שהקב"ה אונא מעשיכם: (ח) נוסף אפרים עם אלהי. הם מעמידין להם נביאיהם הממשיכין אותן לגד ע"ז שלהם מכוונים ומולות: נביא פח יקוש על כל דרכיו. ולנביאי האמת הם טומנין פחים ללכדם: משטמה בבית אלהיו. בבית המקדש הרגו את זכריה ויקנאו להרוג את ירמיה כענין שנאמר (ירמיה כ"ו) משבט מות לזאת הזה וגו': (ט) כימי הגבעה. יש לומרים זה נעשה בניומן בפלגש (שופטים ט') ויש לומרים זה נעשה שאול (שמואל א' י') שנאלו להם מלך ומרדו בדברי הנביא: (י) כענבים במדבר. כענבים שהם מניניס במדבר

באור

להביאם: ימי השלם, תשלומי עונותיכם: ידעו ישראל, יכניסו לו תשלומים: אויל הנביא וגו', יקראהו לו לאמר נביא השקר הוא לויל, וכשנעשן לכך לא הרוח: על רב עונך, מוסב למעלה על שאמר כאן ימי השלום על רוב עונך. ומן ידעו ישראל עד לא הרוח הוא כמו שאמר מושבו: ורבה משטמה, כלומר גדולה השנאה אשר עשה הנביא שקר בין לנוך שנאמים ובינך, וזה שאמר: (ח) צופה אפרים עם אלהי, המקרא הזה נמשך בענינו עם סוף המקרא שלפניו, ושאורו ורבה משטמה אשר הנופה, הוא נביא השקר, העיר בן אפרים ובין אלהי: נביא, הוסיף לאמר, הנביא הזה אשר הוא פח יקוש על כל דרכיו להכשילו בכל ענייניו ולהרבות משטמה בבית אלהיו, כ"ל ע"י בית ע"ז: (ט) העמיקו שחתו, הורידו מעלתם ע"י שהשחיתו דרכם: כימי הגבעה, בענין בניומין במעשה פלגש: יזכור עונם, ר"ל כן גם עתה יזכור עונם ויענשם כאח: (י) כענבים במדבר, פה מתחלת נטוחה ממיצות ומשכחת עד סוף הספר, כה יעמיל הנביא לענייניהם לימנותם בהיותם לעם, ואת אשר נהיו לאחרי כי חטאו, היו בנענן שוקק, והפכו לגפן בוקק. כה יספר הנביא השובות אשר עשה ה' עמם במדבר בארץ תלאובות והסלעות בימי ירבעם, והנמול אשר השיבו לו. גם יזכיר ויזכה כל העבירות החמורות אשר זכר אחת אחת בנשואות הרחשובות ויעצם העונשים שיבואו עליהם שיזמינו בניהם נקולר שנים ויפלו ביד לויביהם, ובכה ימשך תוכחתו, עד כי בא אל התכלית הנרלה, והוא שובה ישראל עד ה' אלהיך

מָצָאתִי יִשְׂרָאֵל כְּבִכּוּרָה בְּתְאֵנָה
בְּרֵאשִׁיתָהּ רָאִיתִי אֲבוֹתֵיכֶם
הֵמָּה בָּאוּ בַעַל־פְּעוֹר וַיִּנָּזְרוּ
לַבֹּשֶׁת וַיִּהְיוּ שִׁקּוּצִים כְּאָהֲבָם:
(י) אֶפְרַיִם כָּעוֹף יִתְעוֹפֵף כְּבוֹדָם
מִלֵּדָה וּמִבֶּטֶן וּמֵהֲרִיוֹן: (יא) כִּי
אִם־יְגַדְּלוּ אֶת־בְּנֵיהֶם וְשִׁכַּלְתִּים
מֵאָדָם כִּי־גַם־אוֹי לָהֶם בְּשׁוּרִי
מֵהֶם: (יג) אֶפְרַיִם כַּאֲשֶׁר־רָאִיתִי
לְצֹר שְׁתוּלָה בְנָוֶה וְאֶפְרַיִם

להוציא

תרגום אשכנזי

פֿאַנד איך ישראל גלייך ווייַנ־
בעערען אין דער וויסטע; דאַ
שעמצטע איך אייערע אַהנען,
וויא דער רייפֿען פֿיינען ערשט־
לינג. — דאָך באַלד הינגען
זיא אַן בעל פּעור, וווייהעמצען
זיך דעם שיימאל, אונד וואר־
דען עבען זאָ פֿערַאבשיאונגס־
ווירדיג, וויא דער גענענ־
שטאַנד איהרער ליעבע. —
(י) אפרים'ס העררליכקיים
ווירד איינעם פֿאַנעל גלייך
שנעלל פֿערפֿליעגען, בייא
דיעזען אין דער געבורט, בייא
יענען אים מוטטערליבע, בייא
אַנדערן אים אַבגעגען דער
שוואַנגערשאַפֿט. — (יב) אָבער
טען וויך איינינע קינדער הער־
אַן וואַכסען, אָן ווירדע איך זיא אוים דעם מענשענגעזעלשאַפֿט פֿערניכטעט. וועהע
דאַן איהנען (דען עלטערן) זעלבסט, וועהן איך פֿאַן איהנען וויַיכע! — (יג) אפרים! וויא
איך אין צור געוואהרען, דאַס עהעדעם אין זייַנער שענהייט בליהעטע, זאָ ערגעהט עם
אויך

ר ש "י

כמדבר כך מיכנתי את ישראל: בתורה בתחלה. מנחלת בתחלה בעת התחלה: בראשיתה. בתחילת ביאתן לתחלים: ראיתי לאבותיכם. כן נראה לאבותיכם בשיני לתנכם: ויינזרו. לין נזירה בכל מקום אלא פרישה: לבשת. לע"ז מפעל פעור שהוא בושת: ויהיו שקוצים לפני כהנם. את בנות מואב: (יא) אפרים כעוף יתעופף וגו'. אמר הנביא הלואי ויהיו בעוף הזה הנודד מקנו ואהל מפריח ורבית כך יפלו את זרעם לו בשעת לידה לו יתעכל בבטן ויפלו לו בשעת היריון לא יקלוטו כי מה בלע בגלגל את בניהם שהם יגדלו ושכלתים מאדם: (יב) כי גם־ לחבות: הוי להם בשורי מהם. כמו בשורי והוא מן מסורות בתיבן אי"ן וקריין ממ"ך. ל"א כעוף יתעופף כבודם וגו' כעוף זה שפורח ואינו בן יעוף ויברח כל כבודם כל מה שנלטעכו בבניהם בלידה ובהריון מלידה זה לעב לידה ומבטן חלו ימי העבור ומהריון בשעת חשמיש כל טרחם זה יבלה כילד שהרי בשגדלו את בניהם ושכלתים: (יג) אפרים כאשר ראיתי לצור

ב א ו ר

חלהיך, לו ירפא מסוכתך, ויצא אפו הלבן ממך: — מצאתי, כאיש תועה במדבר היה וימלא שם ענינים להרות למתונו וישמח בהם, כן מצאתי ישראל. כבכורה בתאנה, כראיתי בבוכרי התאנה לאכר ינעם למיך תוכל, כן ראיתי אבותיכם, כלומר כן נראו בעיני לתנכם: המה באו וגו', כפל הכתוב מורה על ההיפך, ר"ל לא עמדו בלקחתם ולא הניחו טובתי, כי מיד שבאו לבעל פעור זנחו אתי: ויהיו שקוצים כאהבם, כלומר נעשו לתיעוב וזקוק כע"ז הנאהב מהם: (יא) אפרים כעוף יתעופף כבודם, כמו שהם מהרו להסמות כבוד אל כן יסהר לעוף מהם כבודם, כמו לדבוי כבניהם לאר הי' יקר בימים ההם נאלות הקדש: מלדה ומבטן ומהריון, אלא ימותו אתרי הולדם, ואלא יתעכלו בבטן אמם, ואלא לא יקלטו הזרע בשעת היריון: (יב) כי אם יגדלו, מבניו התגלי, ועבינו גם אם יגדלו מעט מזעיר מבניהם, בספר בני אדם לא יזכרו: כי גם אוי להם, שעודו כי גם להם אוי, כלומר לאבותיהם עשמם: בשורי מהם, כמו בשורי מהם: (יג) אפרים, יפת הקריאה: כאשר ראיתי לצור וגו', כלומר כמו אתרתי לצור שהיתה אתולה בנוה ובאלה,

לְהוֹצִיא אֶל־הוֹרֵג בָּנָיו: (יז) חֲנֵךְ
לָהֶם יְהוָה מַה־תִּתֵּן הֵן־לָהֶם
רֶחֶם מַשְׁכִּיל וְשָׁדַיִם צֲמָקִים:
(טו) כָּל־רָעָתָם בַּגִּלְגָּל כִּי־שָׁם
שְׂנֵאתִים עַל רֹעַ מַעַלְלֵיהֶם
מִבֵּיתִי אֲגָרְשֵׁם לֹא אוֹסִיף אַהֲבָתָם
כָּל־שָׂרֵיהֶם סוֹרְרִים: (טז) הֻכָּה
אֶפְרַיִם שָׁרְשָׁם יָבֵשׁ פְּרִי בַלִּי־
יַעֲשׂוּן גַּם כִּי יְיַלְּדוּן וְהֵמַתִּי מַחֲמַדֵּי
בִטְנָם: (יז) יִמְאָסֵם אֵלִי כִּי לֹא
שָׁמְעוּ לוֹ וְיִהְיוּ נְדֻדִים בַּגּוֹיִם:

כל קרי גפן

אויך דיר, ניכטס דיינע קינ־
דער דעם ווירגער פריש. —
(יז)בעריימט דוא זעלבסט איה־
נען, אָ עוויגער! וואָס דוא
איבער זיא פערהענגט? לאָס
פרוכטלאָזער מוטטערלייב
אינד פערוויגטע בריסטע
איהר אנטהיל זיין! —(טו)איה־
רע גרעסטען באָוהייטען געשע
הען צו גלגל. דארט ווילל איך
זיא מיינען האס פיהלען לאָס־
סען, איהרער לאסטערהאַ־
טען טהאטען ויענען ווילל איך
זיא אוים מיינעם טעמפעל יא־
גען; ווילל ניכט מעהר איהנען
גונסט ערווייזען: דען אללע
איהרע פירשטען זינד אב־
מרינינג. (טז)אפרים'ס שטאם
איוט צערשמעטטערט, זיינע
וואורצעל פערראָרט; ער

ר ש "י

בגלוותם מעטיהה ועשיהה על כל המדינות כן ראיתי לאפרים שתולה בנוה ופפרים מה נמול שלם לי נתעסק להיליח חל הורג בניו ליניחס לע"ש של מולך כן תרגם יונתן: (יד) תן להם ה' מה תתן. ה"ק מתפלל עימהם שתיהו דומה תנלו של קטן לנאבלו של גדול כשיכד הם לי לפצר מליהה ומנטן ומהריין שכבר נגזר מנריחת עולם (בראשית ג') ואל תיפך התזקוק תן להם מהרה בקטנותם מה שתהה חומר ליתן להם לאחר זמן שאמרת כי אם יגדלו את בניהם ובנליהם תן להם רחם מצביל בשבה שיולדין לחויר העולם ימותו לו יפטקו שדי ממן שלא יהיה להם מלב להניק: (טו) כל רעתם בגלגל. אם הרבו לעבוד ע"ש מכוכנים ומזלות בגמות לפי שהיה אם המזבח בתולה היו מזמרין להם נביאי הבעל שהוא מקום נפלר והוא היה למלכי ישראל: לא מיסף אהבתים: (טו) פרי כל יעבון. לא טוב להם לפרות ולרבות שכרי גם אם מבנן תתלה, ממהו להם נביאי שקר שהוא מקום נפלר בע"ש (מדב"ר): כי שם שנאתים, טעם כי כמו גם, כלומר גם אני אם אלקה להם שנאתי: אהבתם, לאלהות לותם: כי כל שריהם סוררים, ואין תקוה שייטיבו דרכם: (טז) חבת אפרים, כעך אשר יחות נאלן נזעו. שרשם יבש, ואינם יכולים עוד לעשות פרי: (יז) יפאסם אלחי, אינהם קלנה, כ"א הבניה שאני מן הם יפאסם אלהי ולא תשוב עיני עליהם, כי עכשו רוב קללו ולא שמעו לי לכן הן הדין שיפאסם ויהיו נעים ונודדים בגוים:

ב א ו ר

חת"כ כמוה הנים, כן לפרים הוח מזומן לפורענות להוליח כל חחד מהם בניו לל ההורג (מדבדי המפרשים): (יד) תן להם ה', כחשר רחה הנניח חזות קשה זה שהחב בעצמו יוליח מחמדי בטנו מול המרלח, נכמרו רחמיו ולבנו המם והתפלל חנת ה', חם חיד ושבר ספרים למו, תן להם מה תחתן, יהבלו רחמים וילמקו שדי חמם שבנלל שהם בנלגל יעשו רוב התועבות ולפרות שכרי גם שם מבנן תתלה, ממהו להם נביחי שקר שהוא מקום נפלר בע"ש (מדב"ר): כי שם שנחתים, טעם כי כמו גם, כלומר גם חני חם חלקה להם שנחתי: חהבתם, לחלהות לותם: כי כל שריהם סוררים, ואין תקוה שייטיבו דרכם: (טז) חבת חפרים, כעך חשר יחות נחלן נזעו. שרשם יבש, ואינם יכולים עוד לעשות פרי: (יז) יפחסם חלחי, חינהם קללה, כ"ח הבניה שחני מן הם יפחסם חלהי ולח תשוב עיני עליהם, כי עכשו רוב קללו ולח שמעו לי לכן הן הדין שיפחסם ויהיו נעים ונודדים בגוים:

Digitized by Google

תרגום אשכנזי

ו (ו) ישראל גלייכט איינעם פֿערֿאדעטען ווייטשטאק: טריגליך וּנד דעסטוען פֿרייכטע. זאָ פֿיעל אהרער איך וואַרען, וועיהעטע מאַן דען הייפֿענען נעטעענאלטאַרען; זאָ רייכ֫ האַלטיג זיינעם באַדעמען ער֫ טראָג וואַר, אַללעם וואַרד אויף פֿערשטעריונג דער בילדוייללען פֿערוועגדעט. (ג) זיא זיא נעטהיילטען הערצענם וּנד, ווירד נון פֿערדאַממעם טרעפֿען, אהרע אַלטאַרע וועדרדען אומגעשטירצט. איה֫ רע בילדוייללען צערטריממערט וועדרדען; (ג) דען יעטצט וּאָנען זיא: איין קעניג איזט נישט פֿיר אונז, דאַ ווירּ נאָטט נישט פֿירכטטען, וואָס קאָן איין קעניג אונז טהון? (ד) זאָלכ֫ע רעדטען פֿיהרען זיא, פֿאַלשע שווירהרע וּנד אהרע פֿערטרעגע, אונד בלי֫ העג֫

הושע י

ו (א) גֶּפֶן בּוֹקֵק יִשְׂרָאֵל פֵּרִי יְשַׁוֶּה־
לּוֹ כְּרֹב לְפֵרוֹ הִרְבָּה
לַמִּזְבְּחוֹת כְּטוּב לְאַרְצוֹ הֵטִיבוּ
מַצֵּבוֹת: (ב) חָלַק לִבָּם עַתָּה
יֶאְשְׁמוּ הוּא יְעָרֵף מִזְבְּחוֹתָם
יְשֹׁדֵד מַצֵּבוֹתָם: (ג) כִּי עַתָּה
יֹאמְרוּ אֵין מֶלֶךְ לָנוּ כִּי לֹא יָרֵאנוּ
אֶת־יְהוָה וְהַמֶּלֶךְ מַה־יַּעֲשֶׂה־לָּנוּ:
(ד) דִּבְּרוּ דְבָרִים אָלוֹת שָׁוְא כָּרֹת

ברית

ר ש י

ו (א) גפן בוקק ישראל פרי יפוה לו. ישראל דומין לגפן המזיר כל פריו הטוב כך עזנו לפריו הרבה למזבחות. כשהשפעתי להם הטובה והם הרבו לעשות עגלים למזבחות. ל"ת גפן בזוז ישראל פרי מעשיו גרם לו פרי יפוה לו שיועיל לו להיות בוקק כי עשה המזבחות והועילו לכוונייה שלהן לרעה והו לשון התרגום: הטיבו מצבות. הרבו מצבות: (ב) חלק לבם. ממני: עתה יאשמו. הוא הדבר יערוף מזבחותם ישבית לשון וערפו שם (דברים כ"ח) וערפתה (שמות י"ג) יצבור נוחרם. ל"ת לפי מדרש תנחומא נגזל הצלם שתפילו ישראל עבדו ע"ז מכונכים ומזלות והצלם ביניהם אין הצבור מקטרג ביניהם שנאמר מבור עבדים הנח לו (נעיל ל') והצלי המחלוקת שנאמר חלק לבם עתה יאשמו יש פתחון פה לשטן לקטרג: (ג) כי עתה. בכל אלייהם הדעה יאמרו אין לנו מלך מלבנו אבר בעתנו בו לאמר יגל בראשונה ובלחם את מלאמותינו אין מועיל לנו כלים: (ד) אלות שוא. השבע לשקר. אלות כמו ברות לשון הווה כורת ברית ל"ת של מלך לפיכך ופרח עליהם משפט ייסורין ופורענות כראש הוא עשב מר הפורח על תלמי שדי. ו"ת על תלמי שדי בעון שמשיגין גבולי שדות. ותלמי שדין מענו' המחרישה קרויה תלם. ל"ת על תלמי שדי שהם עושים שם מזבחותם כמו שנת' גם מזבחותם כגלים על תלמי

באור

ו (א) גפן בוקק ישראל, נדמה לגפן בוקק ורק מכל: פרי ישוה לו, בניני יורה שאיננו מענין למין, לממש הוא מענין שוה, והטעם, שפריו יכשר לו ולא יועיל לו מלומה: ברוב לפריו וגו', יפלר הטעם, כי בעת שהשפעתי עליהם יתרון רב ונתתי להם פרי תנובה, הרבה לותם למזבחותיו: כטוב לארצו, כאשר תרלו מלאה כל טוב הטיבו גם מצבותיהם ל"ת: (ב) חלק לבם, עומד כמו נחלק (בן מלך), ועניינו כל נאמנו רומה עם ה' ופוסחים על שני סעיפים: יאשמו, ענין אממה: יערף, יצבר ויהפך, כמו תפך בעריפים (ישעיה ה' ל'): ישדד, מפעלי הכפל ענין שוד ושבר: (ג) כי עתה, בלרתם יאמר לין לנו מלך המוליח ומביח לותנו, כי יראת ה' לא היתה על פניהם: וחמלך, לאבר לנו, מה יועילנו זה: (ד) דברו דברים, ענין הבתוב לדעתי, אם ידברו זה לזה בכל לבם להבטיח לת רעיהם דבר, דברים בעלמא

Digitized by Google

בְּרִית וּפְרַח רֹאשׁ מִשְׁפָּט עַל
תַּלְמֵי שָׁדָי: (ה) לְעֻגְלוֹת בֵּית אֹון
יָגוּרוּ שְׁכֶן שֹׁמְרוֹן כִּי־אָבַל עָלָיו
עַמּוֹ וּכְמָרָיו עָלָיו יָגִילוּ עַל־
כְּבוֹדוֹ כִּי־גָלָה מִמֶּנּוּ: (ו) גַּם־אֹותוֹ
לְאַשּׁוּר יוּבָל מִנְחָה לְמֶלֶךְ יָרֵב
בָּשְׁנָה אֶפְרַיִם יִקַּח וְיֹבוֹשׁ יִשְׂרָאֵל
מֵעֲצָתֹו: (ז) גִּדְמָה שֹׁמְרוֹן מַלְכָּהּ

קדמון נוסך

העגדעם אונקרויט אויף וויי־
סטעם פֿאלדע איזט נערעצטע־
קייט נעווארדען. (ה) שומרון'ס
בעוואהנער ערציטערן וועגען
דער קעלבער צו בית און; דאס
פֿאלק איזט אין טרויער נע־
היללט, דיא פריעסטערשאא־
וועלצט זיך אים שטויבע אום־
הער, דעם ענטוי5ענען גלאנ־
צעם וועגען. (ו) איהן וועלבסט
(דען גענטעען) ווירד מאן נאך
אשור פֿהרען, דעם קענינג
ירב צום געשענק. דאן ווירד
אפרים פֿערא5טונג צו טהייל,
ישראל ווירד שאמראטה ווער־

כקצף

דען, אב זיינעם ראטהשלוסס. (ז) שומרון'ס קעניג שווינדעט דאהין, גלייך שוים אויף דעם

תלמי שדי (לקמן י"ב) שם יפרח עליהם משפט עוכם. ד"א תלות שוא כל ברית שהם כורתים זה עם זה עוכרים עליו ופרח ברקח משפט על תלמי שדי כרקח שהוא פורח על תלמי שדי שהוא עשב מר כך משפטיהם פורחים וגלי תמורים לעניים ולחיוניים וחף עמים לאמר כן כי המכחיש לצענה משפט (עמום ו'): (ה) לעגלות בית און וגו'. לפוטענות העתידה לבא על עגלים שבנית לך שהיו נקראת בית און נסכר יהושע: יגורו. ירחו ממני שניניו שבשומרון למה כי אבל עליו עמו וכמריו אשר עליו יגילו תמיד כאשר יחללו על כבודו כי גלה: (ו) גם אותו לאשור יובל. זה היה בשנת שתים עשרה לאחז ויער ה' אח רוח פול מלך אשור ויגל לראובני ולגדי וגו' ומטל עגלי ההזב תאבר בשנת שלש והלך לו לקיים מה שנאמר גם אותו לאשור יובל: מנחה למלך ירב. זה סנחריב: בשנה תאפרים יקח. בשנת יקח לו ינעשם שהוא משנע תאפרים שהעשם ד' לו ענגל זה לאלוה: ויבוש ישראל. מאותה עלה שנועלו לעגשותם כמו שנאמר (מלכים ח' י"ב) ויועץ המלך ויעש שני עגלי זהב: (ז) נדמה. נשתתק מלך אשור והרי הוא כקלף שאל פני המים

ב א ו ר

הס ולא יובל לים לסמוך עליהם, גם ברית תאבר יכרתו בשבועה, תלות שוא הוא, כי כוונתם בחתלה להפר אותו: ופרח כראש משפט וגו', כלומר משפטיהם פורחים וגגלים תמורים, ברקח, שהוא עשב מר על תלמי שדה, שתין לתם מגיע עליו להסר מסם, וכן כוונת עמום התוכחים לענוה משפט: (ה) לעגלות בית און, בשביל עגלות השומדים בנית אין יגורו ויחחו שוכני שמרון, בראותם כי נלקחו מתתם: וכמריו, המה כהניו: עליו יגילו, לשון ויגל יעקב, והנח תמורת הדגש, ועניני יתגוללו בעפר כאבלים: (ו) גם אותו, העגל בעלמו: לאשור יובל, וזה הי' בשנת י"ב לאחז העיר ה' את פול מלך אשור ויגלם לראובני ולגדי ולקח גם עגלי זהב בשנת ל"ב והלך לו (מרש"י): יובל, עניו הכאה, כמו יובל שי: בשנה, כמו בשם בתוספת נו"ן וכן שנעיר בנים (לחיל מ"ב י"ג): מעצתו, תאר יען להעמיד עגלים, ולדעת תחרים מהעגלה שעשאו למלכים לעזרה (מלכי' ב' י"ז ז'): (ז) נדמה שמרון מלכה, כתב רש"י ז"ל נשתתק מלך שמרון, והרי הוא כקלף שאל פני מים תאבד שמקום"ה בלע"ז (בל"ל עקומא, שוים בל"ח), ועניני, כקלף האבד על פני מים תאבד במהרה יתבד מעין כל, כן נדמה שמרון, כי"ל מלכה, עד יתפס לגמרי, ויהי' מלת נדמה משתמעת לתרי תפי, לשון דמיון ולשון כריתה:

כקצף

חרגום אשכנזי

הושע י

כְּקֶצֶף עַל־פְּנֵי־מָיִם: (ח) וְנִשְׁמְדוּ
בָּמוֹת אָוֶן חַטַּאת יִשְׂרָאֵל קוֹץ
וְדַרְדַּר יַעֲלֶה עַל־מִזְבְּחוֹתָם
וְאָמְרוּ לֶהָרִים כַּסּוּנוּ וְלַגְּבָעוֹת
נִפְלוּ עָלֵינוּ: (ט) מִימֵי הַגִּבְעָה
חָטָאת יִשְׂרָאֵל שָׁם עָמְדוּ לֹא־
תַשִּׂיגָם בַּגִּבְעָה מִלְחָמָה עַל־בְּנֵי
עַוְלָה: (י) בְּאַוָּתִי וְאֶסְּרֵם וְאֻסַּפּוּ
עֲלֵיהֶם עַמִּים בְּאָסְרָם לִשְׁתֵּי

דעם וואסערס פלעצ,
(ח) און ס׳ טריגליצ העהען —
ישראל׳ס זינדענרייץ — ווערט
דען פֿערניכטעט, איהרע אלטע
מארע מיט דארנען אונד דיסטעלן אומוואכסען זיין; דאן
ווירד מען קלאגען: בערגען
אונז, אן איהר בארגט! שטירצט
איבער אונז הער, איהר הי־
געלו—(ט)מהרר נאך־אלם צור
צייט אין נבעה זינדיגטעסט דוא
אישראל! יא ווארעסט דוא
דאועלבכט צום קאמפֿפּלאץ גע־
שטאנדרן, דוא העטטעסט
ניכט דען זיעג איבער יענע
רוכלאזען ער־אבטען. (י) נאך
מיינעם וואונשע ווילל איך זיא נון ציכטיגען, בארבארען ואלקען זיך איבער זיא צוואמטען
ראטטען, אונד אז מאן דאס שווערע יאך איהרער צוויעצאלען זינדעלאסט זיא ציכטי־
גענד

עיונים

ר ש י

המים שהוא לישקומ"ץ בלע"ז: (ח) במות און. במות בית אל: קוץ ודרדר יעלה על מזבחותם. שגלו עובדים, ואין עוד פונה להם: ואמרו. יאמרו: להרים כסונו. שלא יראונו לחייבנו בגשתנו: (ט) מימי הגבעה חטאת ישראל. חטאת זה נקוד רפי שהוא לשון נקבה ובשענר כמו עשת בחת חולת יד מימי גבעת בנימין חטאת ישראל לפני שהיה מעשה פלגש בגבעה בימי שתיהלך בן קנז שהיה לחצון לשופטים בימי כושן רשעתים ובימיו היה פסל מיכה וכל זה מפיהו בספר שופט: שם עמדו. בחוותיה מדה לחזו להם מלו: לא תשיגם בגבעה מלחמה וגו'. ולפי שהיה עון ע"ז בירושה ולא הקפידו עליו לכך לא הכלים יפה במלחמת הגבעה על בני בנימין וקראם בני עלוה בני נאוה שעשו עלמם עליונים ולא שמעו בקול לחיהם לשת בני הגבעה. ויונתן תרגם על שגגתן להם מלך והמליכו את שאול ותימו מתיצב לי לחזר לשון העברי וגם שתרי חיבור הפרשה נופל על לשון ההשתון: (י) באוותי ואסרם. לפי רוכוני תמיד יסרתים משופט לשופט ומסרתים ניד שונאיהם: ואספו עליהם עמים בהסרם לשתי עוונותם. לפי שהיתה חוזקה לשעלה כמו שנתחזק חזקיה

באור

כקצף, כל דבר המרתיע ומעלה מבעבועות יקרא קצף, לכן גם הכעס יקרא כן, כי מכח החף יכתת כל הגוף, וכן ת"י פה בכתיבה על מפי מיה: (ח) במות און, נחסר מלת בית, לכוין ג"כ על חיכות הבמות שהוא לון ומרי: חטאת ישראל, יכנה הבמות בשם חטאת, כלומר ומי במות יהודה הלא ירושלים (ועיין מיכה ו' ה'): יעלה על מזבחותם, מלין עוד בענות לעיסם להקריב בם: ואמרו, ישראל: להרים בסונו וגו', כדי שלא ירגו החוזיים בגשתנו (מרס"י): (ט) מימי הגבעה, מ"ם היתרון, כלומר יותר מימי פלגש בגבעה חטאת לתה ישראל: שם עמדו, לדעתי הוא מנגן התנוך, ועגינו לו עמדו הרשעי החלה בימים ההם, לא השיגו על בני בנימין, שהיו עולות לרכסן, הגלות, כמו שנלחו בני ישראל על בני בנימין, לחרי שהם רשים מחלה: עלוה, כמו עולה, וכן שוזה וזועה: (י) באוותי ואסרם, כפי חות נפשי חיסרם: ואספו, שרשו יסר, ומנגן הקל, כי היו"ד מובלע בדגש הסמ"ך כמו כי תקח מים על למח (ישעי' מ"ד ג'): באסרם לשתי עוונותם, רש"י פירש ו"ל דמה יסוריהם לפרה שמיענין לותה בחניכה ויתקרוה בעול הממריאה וסמלוני עול נוקבין ויולדין לתר מכאן ותתר מכאן שתי עיני השור וכן מ"י ע"כ. פתר מלת עוונותם כפי הכתיב לשון עון וכפי הקרי לשון עונש, כלומר מענה

Digitized by Google

תרגום אשכנזי מו	ה ו ש ע י
נעגד ניעדערביינען: (יא) אפֿרים איזט איין פֿערוועהנטעס רינד, דעם דרעשען נור ערנעבען: — דאֶרום עגטציעהע איך זיינעם געפֿרעסענען ראַבען דען רייכ־ צי:דען גענום. אפֿרים מאַכ נון דען פּפֿלוג ציערהען, יהודה פּפֿלי:גען, אינ יעקב פֿורצען. — (יב)א בעמיהעט אייך, נערעפֿ־ מיגקייט צו זאָען, דער ט:גענד לאָהן צו ערנדטען, דאָס ווייסטע פֿעלד אירבאַ־ צו מאַכען! דיא צייט בעגינגט, דען עווינגען צו זוֹכען, באַלד קאָמטמט ער, אונד	עונתם קרי ויורה

ר ש " י

לחזיון וחפרים עגלה מלומדה לכך דימה יסוריהם לפרה שמיינעגין לותה בחריצה ויחסרוה בעול החריצה וכימלוני העול נוקבים ויורדים לחך מכאן ולחך מכאן לכל אחי עיני השור וכן ת"י כחיפד פדנך על תרתין עוניתיה. פדנך למד נקר: (א) ואפרים עגלה מלמדה. פורפוירינט"ן בלע"ז עשייה חנוכות חבורות במלמד הנקר שקורין ריי"ס גולמיי"ן בלע"ז כלומר הרגה ייסורין הנלחת עליה והכי היה לה נכניעה ותמיד שוהבת לדוש בחנוכה מקום מלבל והשמן ולח נכנעה ליהות חורשת כלומר לח נכנעו ליהודה חלח לחר שרירות לבס: לחבתי. י"ל חהבתי כמו (נרחמי' ל"ח) נגונתי יום: ולחי עברתי על טוב כוחה. לפיכך לחי מניח עליה מלבים שיחיו חת כחס: לרכיב לפרים יחרוש יהודה וגו'. לם תרלי שחרכיב לפרים על החיות יחרוש יהודה ויחדד לו יעקב ויכו חת לדמתם ולח נפכיסם: (יב) זרעו לכם לצדקה. לכל לחם מרחם רצ"ו ווי לפיכך וקלס שלון בעמך: וירו לכם יר. עפקו בתורה ומשם תלמדו ללכת בדרך טובה להתנהג על ידי הרע כזה שהוח נר לחת הדרה להפוך ברבי העבדים המכחיבים בתכוחה מימות החמה כמה ימים לפני הזרע ועתה חקנלו לדרוש חת ה' ולחלמוד תורה: עד יבח ויורה לדק

ב א ו ר

מענה המחריצה. וייחכן ג"כ כוונתו על שתי העוונות הן הנה שני העגלים. ונחרגומי בללתי גם דעת רש"י: (יא) ואפרים עגלה מלמדה וגו', רש"י כתב מלומדה פורפו"יינט בלע"ז (ל"ל פ רפלחינ"טע פונקטיט בל"ה) עשויה חנוכות חבורות במלמד הנקר שקורין ריי"גולייין בלע"ז (ל"ל גיליין, גלפבטייד בל"ה) ולפעמי מלומדה היח מענין כרח למוד מדבר, ומוסב על הקורס בענוד שחמר שיוסירם נמענה מחריצה, ע"ז יחמר עתה, ירמה לחכרים עד הנה לעגלה המורגלת בעללות, ועגלה הזחת חהבתי לדוש, ידוע מנהג בני קדם שיולינו הבהמה על חנוחת נוחן לדוש לותה, ולח יחסמו פיה ויחול לחכול כפי רלונה, ועפ"ז מה יפה המשל, ישרחל דומה לעגלה עגלה מאד חינה מלמדת למלחכה נכדה, חמנם מורגלת היח ללכת על פני התבואה חנה ומנה ולחכול לבטוע, ע"ז יחמר ונעברתי על טוב לוחרה לכלומר לחעבור עליה ולקח ממנה כל טוב: חרכיב חפרים, חני חיעד לחכרים לרכוב עליו כלומר לחן על עמים עליו ויהודה יחרוש שהרי יעקב יחדד לדמתו: יחדד, מענין שהה, טעמו יבחו רגני שהה ויבוח פני החדמה, וכן חס יחדד עמקים לחזריך (לחיב ל"ט): (יב) זרעו לכם־לצדקה, יחסיך עוד יותר ענין הזריעה והחריחה לחמר: הלח עתה טוב לכם חס חזרעו כעת זרע לצדקה ולבוח על תלמי לנכם, למען תקבלו הגמול כפי החסד שעשיתם: נירו, לוזי השעיל מעל־מי עין, משמעו הניירו, וענינו תקון חרץ לח זרועה ע"י הסרת קשיונים וחרולים, כמו שהה ניר נילה שהה חזרעה שהה נהבדי חו"ל. וענין המשל כה, פנו דרך לנכם ותעשוהו מוכשר לקבל הכנות טובות: ועת לדרוש, שעוד עוד לכם עת לדרוש חת ה' ולשוב חליו, ואם כה תעשו, חו

Digitized by Google

וְיוֹרֶה צֶדֶק לָכֶם: (יג) חֲרַשְׁתֶּם־
רֶשַׁע עַוְלָתָה קְצַרְתֶּם אֲכַלְתֶּם
פְּרִי־כָחַשׁ כִּי־בָטַחְתָּ בְּרַרְכְּךָ
בְּרֹב גִּבּוֹרֶיךָ: (יד) וְקָאַם שָׁאוֹן
בְּעַמֶּיךָ וְכָל־מִבְצָרֶיךָ יוּשַׁד כְּשֹׁד
שַׁלְמַן בֵּית אַרְבֵאל בְּיוֹם מִלְחָמָה
אם דגש ל"ש וקמץ נרגיש

פרוסטבאַראַר וועגן שטרעמט
אייך וויעדער צו, (יג) אויך,
דיא אויבר בין יעטט נור באָז־
הייט נעפּאַלוגט, אונגע־עט־
טינקייט נעערנדטעט, דעם
טרוגעם פֿרוכטע נענאָסטן! דיא
אויבר אויף אייערע פֿערדערב־
טען זיטטען נעטראָטטט, אויב
ערער העלדען מענגע פֿער־
טרויעט! (יד) דאָראָב וועירד טו־
מולט אונטער דיינעם פֿאָלקע
ענטשטעהען; צערשטערונג
דראָהעט דיינען פֿעסטען, וויא

אַן יענעם קריעגערישען טאָגע בייא דער צערשטערונג דעם שלמן אין בית ארבאל, וואָדיא
מוט־

ר ש י

לדק לכם. כשתהיו יגעשים בה הוא יגין לחכם להודיעכם לפומיתיה בצדק. ל"ח גירו לכם ניר עבו מעשיכם טובים קודם שיבא עליכם הלשן וזה יגרם לכם שתתקבל תפלתכם בעת הצורך וזו יהיה את רלוי לכם לדרוש הקב"ה בכל לבביכם כי לז יסמא בעקתכם ויורה לדק לכם וימציר צדקה לכם כמו ירה נים (שמות ט"ו): (יג) חלחם פרי כחש. לשתקבלתון תוכלמת מוביון: (יד) וקאם שאון. קול ענות נסו נוסו: כשד שלמן בית ארבאל. כנוזזים הנפלים על עם יושב נפלום פתאום על יד מלרב שלא נזהרו גם לנרות מפניהם וזודדים את הכל. בית ארבאל יונתן תרגמו בית מלרב ותל"ף ולמ"ד יתיריס בו כמו יזרעאל שתינו שם עיר בגון (לעיל ב') יענו את

ב א ו ר

יבא להמטיר לכם נרבת לדק: ויורה, מעניז מורה ומלקוח: (יג) חרשתם רשע, הלא תראו כי על עתה רשע מרשתם ושולתה קלרתם ופרי מעלליכם הרעים תכלתם: כי בטחת בדרכך, נכ"ף הנוכח כי נגד הוסיע נן חלה שתרב שמרון נימיו דנר (נן מלך), ועניני השענת על נימוק ועל נגוריך הרניט. והיוני קרח תחת מלת בדרכך, נרכנך: (יד) וקאם שאון בעמך, ע"כ יקום שתון לחומים נשתון מים נניריס על עמך ומהם יוסד כל מנלריך תאר נעתת עליהם. ועל הת"ף ממלת וקתם כתב הרד"ק נמכללו (דף ק"י ד' פיורדא) שהוא תמורת יו"ד ע"ן המעבל, כי אנשו קים כמו לקים ימי הסוהים הלזה; אנל הנכון נמ"ם הרב ר' יוחל נרבל (נם) עמודי לשון לד נ"ב) שהיא תמורת ו"ו עי"ן המעל וכן היו"ד נמלת לקים היא תמורת וי"ו ע"ם וכן ולחמה ויצבה תחתיה (זכרי' י'): כשד שלמן בית ארבאל, הכתוב הזה הוא קצי ההכנה ובתב רש"י ז"ל: כשנוזים הנפלים על עם יושב נפלום פתאום ע"י המלרב שלא נזהרו נהם לנרות מפניהם ושודדי' את הכל, בית ארבאל י"ת בית מלרב ותל"ף ולמ"ד יתיריס כמו יזרעאל ע"כ. ופירוש זה הוא לשון מאל, וי"מ שלמן הוא שלמנאסר הוא מלרבאל הוא שם מקום או שם מזפחה אחת, ונאור זה לינינו לשוך כי נאמת שלמנאסר הוא שם מוכר מן שלמן, אלא כמו ם לאחר, אסר־חדון, ונאחי האדבלי יעיד שארבל הוא שם מקום או שם מזפחה, וכן נמלחת נאמת שלמנאסר עיר אחת נגבולי יאסדר נשבר הנקרא"י בית מלרבל או מלרבל. ונעלי נעלנתאבי כותבים עליה נאמרות רנות מנויות שם, ונאנטיכוס נעה אהלו שם. עוד עיר אחת נמדינת אשור שנאה מלרבלא, היה יושנת בין ליקוס ובין קאסטוס נמקוו מלרבלטיס, מפוקמת מאל ע"י הגוזל של אלכסנדר על מלך לאריוס כי קרוב לה הכה אותו ואת מחנהו מכה רנה מאד. ועוד עיר היה עיר בינוני, ואין נינהור יספר ממנו כי עוד ימלא נה נתי' שממות ועכו' תרוגו', וח"כ יתכן שעל ת' מבתי עריס החלה כוון הנניא, ועפ"ז תרגמתי — חולם לח לחבח ממך קורס תסוב! את הנחלה לי עוד נכתוב הזה ואומר: הנה קטטיסיעם סיכר הקמון —

Digitized by Google

אִם עַל־בָּנִים רֻטָּשָׁה׃ (טו) כָּכָה
עֲשָׂה לָכֶם בֵּית־אֵל מִפְּנֵי רָעַת
רַעְתְּכֶם בַּשַּׁחַר נִדְמֹה נִדְמָה
מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל׃

יא (א) כִּי נַעַר יִשְׂרָאֵל וָאֹהֲבֵהוּ
וּמִמִּצְרַיִם קָרָאתִי לִבְנִי׃
(ב) קָרְאוּ לָהֶם כֵּן הָלְכוּ מִפְּנֵיהֶם
לבעלים

מיטטער זאַמטמ דען קינדערן
צערשמעטטערט וואורדען.
(טו) זָא נעשעהע איך צו ביט־
אל — וועגען אירער שענד־
ליכען פֿרעעלמענגע; פֿריה־
צייטיג זאָלל ישראל'ס קעניג
דאהין שווינדען.

יא (א) דא ישראל נאָך איין
קנאבע וואר, געוואן
איך איהן ליעב, ערנאַנגטע
א הן פֿאָן מצרים הער: מיין
זאָהן! (ב) מאַן ריעף איהנען
צו; קוים אַבער וויכען זיא (דיא
פֿרא־

ר ש י

את יזרעאל וקראו בני שם לף כאן קרא לותו כמין שם עיר וכן תכרו מנחם לגבל דוגש פתרו שם מקום: רשפה. נקעקה וכן נערים תרשפה (ישעי' נ) ועוללים ירושפו (שם). ל"ת רופשה עזובה כמו ונופשה: (טו) ככה עשה לכם בית אל. כל הפורענות הזה גרם לכם העגל שבנית אל: רעת רעתכם. רעת רשעכם עבירות שזוכנם: בשחר נדמה נדמה. נגלם בקילו גלילה כלומר אין בו בח ולמה כל זאת כי בהיות ישראל נער ואוהבהו מצוער מכל טוב:

יא (א) וממצרים קראתי לבני. ע"י נביאי להדגיל בתורתי והם מה עשו: (ב) קראו להם כן הלנו מפניהם. כל מה שהנביאים קוראי להם ללמדם דרך הטובה כן הם הפכו עורף לכרוז

באור

הוגח בספר הכולל יסות עולם (קלוגעשיכטע) — יספר לנו מאלך אחיר אחד זחרדחמחלום שמו, הוח היי מלך דך ונקלה, עמו אר בכחו זחלמענום תחי לחשוב. בימיו פשע תרבחצעם המדי ובעליזעם הבבלי, המה קבלו עמים רבים ללחום עם המלך ולהוריזו מכסאו, חך ג' פעמים הבה לותם וילכדם עד ההריס; חבום חחריכן נבלו עליו ועל מתנהו פתחום בחצות הלילה ויגרשום מחלביהם, וימם המלך לנוחה וחת עמו עזב ויד זחלמעגום, ותחזק המלכמה עד כי נפל זחלמעגום לפי חרב, וימים רבים היו מי היס לחומי מרס מלבים. לחר הדברים האלה כי רחה המלך כי בלתה עליו הרעה, בלית בירתו ויברוח לותה וחת לוהבותיה ולחבו ועבותיה בחש, עד בחן מוכן דבריו בקבור. ועתה נבחר בחיזה זמן מעשה זה היה. הנה קבת ימגו מלך וב"ל חו ב"ם שנים מאלך אשור הרחשון עד מפלת זחרדחמחבול, וקבת מלך ר"מ וקבת מלך ק"ם שנים. ולפעת מלחזחן בכור הי' מעשה זה בימי הושע, בילד? נמיוד מלך לפעת רומי הקוחות לינוך בשנת מלך ת"ת שנים לבריחת עולם, יציחת מכרים הי' ע"ם הגמי (ע"ו ד' ט') בשנת מלכים תמ"ח הרי תרמ"ח. מלמה ב:ה בית המקדש בשנת ת"ם ליציחת מלרים (מלכים ח' ו') הרי מלך קנ"ף, ומתחילת בנין זה עד מלוכת יוחם מלך יהודה שנה (עיין רש"י ד"ה ב' ב"ד ז') הרי מלך רנ"ט. יוחם מלך מ' שנה הרי רכ"ט. מחזי כ"ש הרי שכ"ח. ועוזי נ"ב הרי ש"ם. מכל מלה רחינו שבבר נודע מעשה זחרדחמחבול בימי הנביח. לבן יתבן טעם הכתוב: בשר מלבן, הוח זחלמעגום ע"י מרבול, הוח בחלמעגם, ותחי הוח מורבב מבם מרבלבעם ובעליזיעם, בימם מלחמה, ותוק. (טו) בית אל, טעמו מגבי בית מל כמו מכרים תקבדם: בשחר נדמה, בעת הבזרות כלומר בתחלת מלכותו:

יא (א) כי נער ישראל, שבוהו בהיות ישראל נער מהבחיהו: קראתי לבני, כמ"ם בני בכורי יזרחל: (ב) קראו להם, לפעת נעל הטעמים שנקט טעם מבסיק כמלת להם, בן פרושו: קראו להם הנביחים ללמדם דרך הטובה, מל, בן הלמו מפניהם, כלומר כמעט ילכו

Digitized by Google

לַבְּעָלִים יְזַבֵּחוּ וְלַפְּסִלִים
יְקַטֵּרוּן: (ג) וְאָנֹכִי תִּרְגַּלְתִּי
לְאֶפְרַיִם קָחָם עַל־זְרוֹעֹתָיו וְלֹא
יָדְעוּ כִּי רְפָאתִים: (ד) בְּחַבְלֵי
אָדָם אֶמְשְׁכֵם בַּעֲבֹתוֹת אַהֲבָה
וָאֱהִי לָהֶם כְּמָרִימֵי עֹל עַל
לְחֵיהֶם וְאַט אֵלָיו אוכיל: (ה) לֹא
יָשׁוּב אֶל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וְאַשּׁוּר

הוא

פֿראָפֿעטען) פֿאַן איהנען, וָאֶ
אֶפֿע־ט־ען) זיא דעם בעל, ר״ל
פֿערטען) דען נעטצעניל־דערן.
(ג) וואָהל נאָב איך אפֿרים איי־
נען פֿיהרער, דער זיא וויא אוף
דען ארמען טרוג. — דאָך
מערקטען זיא ניכט, דאָס
איהר היל פֿאַן מיר קאָממט.
(ד) איך לייטעטע זיא אַן דען
זאַנפֿטען באַנדען דער מענש־
ליכקייט, אַן לִיעבעסבאַנדען,
וואָרד איהנען גלייך דעגען,
דיא דעם יאָכֿס בירדע פֿאַן
דער וואונדען וואָנגע ליכֿטען,
אונד מיט צערטל כֿער נייגונג

הוא

פֿערליעה איך איהנען נייע קרעכֿטע. (ה) ניכֿט צוריק זָאלטע ער נאַך מצרים — דאָך

נון

ר ש ״ י

לגרום מפניהם: לנעלים יזבחו. דרך המקרא לדבר בן כמו כרובם כן חטאו לי (לעיל ד׳) וכאשר יעבו אותו כן יכבד (שמות ח׳): (ג) ואנכי תרגלתי לאפרים קחם וגו׳. שלחתי לפניהם מנהיג המרגילם בנחת. תרגלתי כמו הרגלתי ואין לו דמיון: קחם על זרועתיו. זה משה שנאמר בו ויסמוך ידיו (דברים ל״ד) כאשר ישא האומן את היונק: ולא ידעו כי רפאתים. יודעין היו שלא שדאו בעקב עזו עמכם כלא יודעים. ותגדה במדרש ר׳ תנחומא לדבר כלפי בני יוסף בשהניחם לפני יעקב לברכם ראה יעקב בשעות עתידים לעלות מאפרים ירבעם וחמשה מלכים ונסתלקה ממנו רוח הקדש ויחמר מי תלה (בראשית מ״ח) בקש יוסף רחמים ושרתה רוח הקדש על יעקב וכתכם והי ותנחי תרגלתי רוחי על יעקב לנחך לאפרים ולקחם על זרועותיו: (ד) בחבלי אדם. הייתי מושכם תמיד בחבלים רכים לאהבך ויסרך בהם לדם את בנו כלומר במשיכת רחמים וכן ת״י: ואהיה להם כמרימי עול על לחייהם. כאיכרים הטובים במרימים עול בידיה׳ ע״י לווטים להקל מעל הפרה החורשת כן הייתי עמם בכל לרה להקל מעליהם (ל״ת מת״ח) כמרימי עול על לחייהם כאכרים המרימים עול מעל לוחר הסור ע״י שמאריכין את הבלועים שהעול נותן בראשו להקל על הפרה החורשת כן הייתי עמם בכל לרה להקל מעליהם כן תרגום יונתן הח כאיכרא עבד (דמחיל בלחייהון) על לחייהם. לי לחי של מנוי: ואט אליו אוכיל. הטיתי לו בת להביל עול היסורין (ר״ת על שם שסיפר מעוות להם במדבר: (ה) לא ישוב אל ארץ מצרים. הבטחתיו לא תוסיפו לרחוק עוד וגו׳ (שמות י״ד) ומה הועיל הרי על כרחו תשוב הוא מלכו הרי חטאו ונרמו להם להיות

באור

ילכו נזיתים הלזה מלפניהם, יזבחו לנעלים ויקטרון לפסילים: (ג) תרגלתי, לפי רוב הפלקלוקים הוא כמו הרגלתי בחלוף תי״ו נה״פ, כמנהג הלשון בגל״ה, ותעם״כ בחלת המשנעת לת מבחוי חלוף הזה? ע״כ יתכן לומר שהוא שם הפועל ונלמר ממנו תרגלת בפלם תפלרת ועניו רגילו, יהוי בדברי חז״ל, (מ״ב בן מלך) • ותרגומי ווטה ג״כ לדעת המקדקים: קחם, כמו לקחם, מן קח על מים רבים, ושניהו, המנהיג שנתתי להם והוא משה לקחם על זרועותיו כמ״ש בחם, יפל המומן את היונק: (ד) בחבלי אדם, בחבלים רכים הראויים לקחם מבשרים לי לעם בעבותות התהבה המקשרות לב אדם לחבירו שבשרים: כמרימי על וגו׳, בחכיים המרימים העול מעל לוחר הסור ע״י שמאריכין את הבדים שהעול נתון בראשם, להקל מעל בהמה התורשת, כן הייתי עמם בכל לרה להקל מעליהם (מרש״י): ואט אליו, נטיתי אליהם בנפשי: אוכיל, לדעתי שהוא יכל וענינו נתתי להם סיבולת להביל עולם: (ה) לא ישוב, תשמתי

Digitized by Google

הֲוֹא מַלְכִּי כִּי מְאַנְתָּ לָשׁוּב׃
(ו) וְחָלָה חֶרֶב בְּעָרָיו וְכִלְּתָה בַדָּיו
וְאָכְלָה מִמּוֹעֲצוֹתֵיהֶם׃ (ז) וְעַמִּי
תְלוּאִים לִמְשׁוּבָתִי וְאֶל־עַל
יִקְרָאֻהוּ יַחַד לֹא יְרוֹמֵם׃ (ח) אֵיךְ
אֶתְּנְךָ אֶפְרַיִם אֲמַגֶּנְךָ יִשְׂרָאֵל אֵיךְ
אֶתְּנְךָ כְּאַדְמָה אֲשִׂימְךָ כִּצְבָאִים
נֶהְפַּךְ עָלַי לִבִּי יַחַד נִכְמְרוּ נִחוּמָי׃
(ט) לֹא אֶעֱשֶׂה חֲרוֹן אַפִּי לֹא אָשׁוּב
לְשַׁחֵת אֶפְרַיִם כִּי אֵל אָנֹכִי וְלֹא־

נון איזט אשור זיין בעהערר׃
שער, וויייל זיא דער בעקעה׃
רונג זיך וויינערטען. (ו) נון וויי׃
טהעט דאן שוויערדט אין זיי׃
נען שטעדטען, פֵּרצעהרט זיי׃
נע העלדען, צערניגטעט זיא
איהרער ראַטהשלעגע האַל׃
בער. — (ז) אונד דאך העננט
מיין פֹאלק אויסשוויייפֿונגען
נאך! מאן רופֿט צום העכסטען
זיא צורירק, אבער ניעמאַנד
איזט, דער איהן ערהעבט. —
(ח) וואס זאלל איך אויס דיר
מאַכען? ואלל איך
דיך פריים גרבען, ישראל?
זאלל איך הינגעבען דיך וויא
ארמה? איין צביאים אוים דיר
מאַכען? אך! מין הערץ עמ׃

איש

פערט זיך אין מיר, אַלל מיין מיטלייד ווירד רעגנע. (ט) ניין! איך פֹאלגֿ׃הערע איהן ניגט,
מיינען גליהענדען צאָרן, ווילל אפרים ניממער פֵּרדערבען; דען גאָטטט בין איך, קיין מענש!

אין

ר ש י

להיות עבדים לפיכך על כי מיאנו לשוב: (ו) וחלה חרב. ותמוך חרב בעריו: וכלתה בדיו וחלה. וכלתה גבוריו ותאכלם: ממועצותיהם. נקו׳ ב׳ טעמים בו בהפסק בו בסילוק לפי שהוא דבור נפני עצמו ובן להתלו ללא שמחת בעל בעמיו (ויקרא כ״ח) וכן לדורותיו דמתן משחת קדש (שמות ל׳): (ז) ועמי תלואים למשובתי. כשהנביאים מלמדים תוכחה לשוב תלי תלואים הם לא לשוב אם לא ישובו בקושי ישובון תלי: ואל על יקראהו יחד לא ירומם. ואל הדבר אשר עליו יקראוהו הנביאים יחד לא ירוממוהו עמי ולא יחות לעשותו. ויש מפרש ואל על יקראהו פנעים קשים יפגעום ואל כמו יש לאל ידי (בראשית ל״א) ותין זאת שהרי נקוד בפתח ואם היה ואל אם דגר היה נקוד בלירי ויונתן תרגם ומפועת קשיי יתעלעון עשה על לשון קשה ולי נראה שפירשתיו כהוגן: יחד לא ירומם. כתיב לא יהבון בקומה זקיפה: (ח) אמגנך. כתיב כיד לחויכך כמו תאר מגן לריב (שם י״ד): נכמרו. נתחממו לשון חרמי וכן עורנו כתנור נכמרו (איכה ה׳): (ט) לא אעשה. מדברי הטוב תאר תמרתי לא מאסתי ולא געלתי להיות מעשית את תפרים: כי אל ואנכי. לא אעשה כן אל מנהגי המקיי׳

דנר

ב א ו ר

תמרתי להם לא תוסיפון לשוב בדרך הזה; לך מה הועיל למו, הלא עתה תשוב הוא מלכם לחרי שמלנו לשוב אל ה׳: (ו) וחלה חרב בעריו, שעור המקרא הזה עם הכתוב שלחריו לדעתי כן הוא, גם עתה לאחר תשובה הראוה על עריו ותכלה בדיו, הם מגיני עיר, ותכלה את המלחמה את הכל, כי כל אלה גרם להם מועלותיהם הרעים, בכל זאת ועמי תלואים וגו׳: (ז) תלואים, כמו תלים, ענינו ווטים הם כל כך לאשותם, עד שלא יוכלו להפרד ממנה: למשובתי, ענין משובה ושרך, כתיספת יו״ד: ואל על יקראהו, הנביאים לשוב אליו: יחד לא ירומם, כלומר יחדו נאלמו לין גם אחד מירוממהו וינשאהו: (ח) אמגנך, תמסרך, כמו תאר מגן לריך: נכמרו נחומי, ת״י רחמי: (ט) לא אעשה חרון אפי, כלומר לא אעורר כל חמתי, ולא אשוב עליהם לשחתם: כי אל אנכי, לרך אפים, ולא איש שלא יוכל לכבוש כעסו:

בקרבך

Digitized by Google

אִישׁ בְּקִרְבֵּךְ קָדוֹשׁ וְלֹא אָבוֹא
בְּעִיר׃ (י) אַחֲרֵי יְהוָה יֵלֵכוּ כְּאַרְיֵה
יִשְׁאָג כִּי־הוּא יִשְׁאַג וְיֶחֶרְדוּ בָנִים
מִיָּם׃ (יא) יֶחֶרְדוּ כְצִפּוֹר מִמִּצְרַיִם
וּכְיוֹנָה מֵאֶרֶץ אַשּׁוּר וְהוֹשַׁבְתִּים
עַל־בָּתֵּיהֶם נְאֻם־יְהוָה׃
יב (א) סְבָבֻנִי בְכַחַשׁ אֶפְרַיִם
וּבְמִרְמָה בֵּית יִשְׂרָאֵל
וִיהוּדָה עֹד רָד עִם־אֵל וְעִם־
קְדוֹשִׁים נֶאֱמָן׃ (ב) אֶפְרַיִם רֹעֶה
רוּחַ וְרֹדֵף קָדִים כָּל־הַיּוֹם כָּזָב
וְשֹׁד יַרְבֶּה וּבְרִית עִם־אַשּׁוּר

תרגום אשכנזי

אַלס היילינר אין דיינער מיט־
טע, קאָמסט איך ניט מיט
פֿיינדזעליגקייט. (י) זיא ווער־
דען שאו דעם עווינען וועדער
נאָכוואַלגען, וועו דעם לעיוען
גלייך ער זיינע שטימסע ער־
העבט; וועו ער רוֹפט, וועד־
דען זיא הערב־א איילען, זיינע
קינדער, פֿאָם מעערע הער,
(יא) וועדרדען שנעלל אויס־גע־
שרעקט וועדרדען, פֿערשיי־ט
טען פֿענעלען גלייך, פֿאָן מצרים,
וויא איר־ערנדע טייבען, אויס
דעם לאַנדע אשור. דאָן וועטצע
איך זיא וועדער איין אין איה־
רע וואָהנונגען, שפּריכט דער
עווינע.

יב(א)אומגאַבאפרים מיך אויך
מיט טרוג, ישראל׳ס הויז
מיט רעגקען, זא כליעב יהודה
נאָך דעם העררן ערגעבען,
זיינען היילינען נעמרייא. (ב) אפרים נור הינג לעערען נעראַנקען נאָך, האַשטע נאָך
וויונד, הייפֿטע מיט יערעם טאָגע אַרגליסט אונד צערריטטונג, שלאָם בינדנים מיט

ר ש י

דבר טובתי ומן מדתי להנחם על הטוב: בקרבך קדוש ולא תבוא בעיר. לחרבה כבר הבטחתי להשחית שכיתי בקרבך ביזובלים ולא תחרבה עוד על עיר תחמת. ויש מפרש בעיר לשון שנאה כמו (שמואל ב׳ כ״ה) ויהי עריך: (י) כאריה ישאג. עוד ישאג להם כאריה שילכו מן הגליות וילכו אחריו: ויחרדו בנים מים. ויתכנסון גלותם ממערב:

יב (א) סבבוני. כבר נבחש ונמרמה אפרים ובית ישראל ממלכי עשרת השבטים וכל העם אבל יהודה עודנו רד עם אל מוצל עוד בירושת אלהיו׳. רד כמו (במדבר כ״ד) וירד מיעקב עוד מלכיהם עם הקב״ה: (ב) רעה רוח. לשון ריע מתחבר לדברי רוח לע״ז מכוכבי ומזלות וצמן

ב א ו ר

בקרבך, ר״ל אני אוכן בקרבך: קדוש, יאמר לי, כלומר מלך עלמותי אני ונקדל מכל פחיתות ב״א, ונעלה אני על כל התפעלו׳ הנפש: ולא אבוא בעיר, לשון שנאה כמו ויהי ערך (רב״י): (י) אחרי ה׳ ילכו, הלא ידעתי בחמת כי עוד ילכו אחרי ה׳ אם יאשו כאחרי ויקלקל להם: ויחרדו, גנים, כלומר ימהרו לבא מים מערבי שהוא מהלכה לח״י: (א) יחרדו, מקול שאגת אל, כלפור שתחרד מקול האחרי׳: והושבתים, אחז להם בתלמוד בבלי חגיגה.

יב (א) סבבוני, שעור הפקדת הוא זה: אם גם אפרים ובית ישראל, המה מלכי עשרת השבטים, שבניהו בחמת ובמרמה, כל זה הייתי סובל, כל עת שיהודה עוד רד עם אל, כלומר הבניעה לפני אל יתברך ורוחו נתמנה עם הקדושים אשר בארץ: רד, מטעם והיום רד מאל (שופטים י״ט) לשון הבניעה: (ב) אפרים רעה רוח, לשון ריע, מתחבר לדברי רוח ושקר (מרע״ה): ורדף קדם, יגוע כי רוח קדים משיב מאל, כן לדברות בן לעשני אלמה, במדינות

Digitized by Google

יכִרֹתוּ וְשֶׁמֶן לְמִצְרַיִם יוּבָל׃
(ג) וְרִיב לַיהוָה עִם־יְהוּדָה וְלִפְקֹד
עַל־יַעֲקֹב כִּדְרָכָיו כְּמַעֲלָלָיו יָשִׁיב
לוֹ׃ (ד) בַּבֶּטֶן עָקַב אֶת־אָחִיו
וּבְאוֹנוֹ שָׂרָה אֶת־אֱלֹהִים׃
(ה) וַיָּשַׂר אֶל־מַלְאָךְ וַיּוּכָל בָּכָה
וַיִּתְחַנֶּן־לוֹ בֵּית־אֵל יִמְצָאֵנוּ וְשָׁם
יְדַבֵּר עִמָּנוּ׃ (ו) וַיהוָה אֱלֹהֵי
הַצְּבָאוֹת יְהוָה זִכְרוֹ׃ (ז) וְאַתָּה
בֵּאלֹהֶיךָ תָּשׁוּב חֶסֶד וּמִשְׁפָּט
שְׁמֹר וְקַוֵּה אֶל־אֱלֹהֶיךָ תָּמִיד׃
(ח) כְּנַעַן בְּיָדוֹ מֹאזְנֵי מִרְמָה

לעשק

אשור, אונד פֿערשענקטע אֶהל
נאך מצרים הין. (ג) דאָך
איז־עס פֿיה־ם דער עווינע אויך
ווידער יהודה קלאָגע, ווידר
יעקב־ס האַנדלונגען אַהנדען
נאך זיינעם טהון אויהם פֿער־
נעלטען. — (ד) אַלס אים מוט־
טערלייבע שׂאָן ער זיינען ברו־
דער בייא דער פֿערזע העילפֿם,
מיט איינעם נעטטליפֿען ווענזען
איינסט מעכטיג קעמפֿט־טע,
(ה) מיט ענגעל אום דען פֿאַר־
ציג שט־טט, אונד זיענטע—
ווייענער דיעזער פֿאַר אויהם
פֿלעהט־טע, אין בית אל ער
אויהן וויידערר פֿינד־ען, טרויליך
דאָרט מיט אויהם רעדען וואָלל־
טע, (ו) זָא וואַרט יאַ דער עווי־
גע, דער נאָטט צבאות! ער,
דעסטען דענקשפֿרוך איזט:
עווינעער! (ז) זָא קעהר־ט דען

לעשק

איך דוא צו דיינעם נאָטטע צורוק, איבע טרייע אונד גערעכ־טיגקיים אויס, טרויע
שטעטס אויף אויהן, דיינען נאָטטם! (ח) אָ דער כנעניטער! דיא טרוגווואָגע אין דער
האַנד

ר ש י

ויסן שלהם למצרים מוביל׳ם לית שוחד למצרים לעזור לותם: (ג) וריב לה׳ עם יהודה. שליהם
הוא מגיד לת דנהי ניהו לשכר עבו לו לזיהם בית ישראל ולא יתמהו בעקבו על יעקב כדרכיו:
(ד) בבטן עקב לת לתיו. כל זה עשיתי לו לחזו בעקבו סימן שהוא יהיה לו בניב: (ה) ובנה.
המלאך: ויתחנן לו. כשאתר לו לא תלחך כי אם ברכתני (בראשית ל״ב) והמלאך היה מבקש
ממ׳ הנא לי עכשיו סודו שהקב״ה ניגלות עליך בבית אל ושם תמלאנו ושם ידבר עמנו והוא
ואני נכניס לך על הנבואת שנרכך יעקב ואותו מלאך אהו על עשו היה והיה מדבר על הנבואה:
(ו) וה׳ אלהי הצבאות ה׳ זכרו. כאשר הייתי מזכו לו אני עתה ושם הייתם כולכים עמי בתמיות
כיעקב לכניכם הייתי מהנ עמכם כאשר הייתי עמו: (ז) ואתה באלהיך תשוב. בהנבתכו ובמשענתו
שהוא מנחיכך לתה יכול לעמוד ותשוב אליו רק בשמך ובמשפט שמור ומובטח לתה לקוות לישועו
תמיד: (ח) כ׳נען הידו מאזני מרמה. לתם סומכים על בלעבם שתתם סוחרים ורמתים ועל

ב א ו ר

קו־ם; לבן אמר כי לפרים ירדוף אחרי אלהי נכר הממיקים לו בהוש קדים: (ג) וריב לה׳ וגו׳,
עניינו לך עתה גם בנו יהודה יריב ה׳, כי גם המה יריעו כעת מעלליהם: (ד) בבטן עקב,
יובייהם הנביא לומר: הלא הי׳ לכם ללמוד מיעקב אביכם, עוד בבטן אמו ידו תופשת בעקב
אחיו, שימן שיהי׳ נגיד לו, יהיאותו לימים אך עם מלאך אלהים ויכול לו, על כי בבכי התחנן
לפניו לומר: שלחני כי עלה השחר: (ה) בית אל ימצאנו, הכנוי אב על יעקב, כי שם
נראה לו: ושם ידבר עמנו, כמו שאמו (בן מלך): (ו) וה׳ אלהי הצבאות, כלומר ממי הי׳
לו בל אלה, הלא מה׳ אלהי הצבאות, אשר זה השם זכרו לדור דור: (ז) ואתה, לבן גם
אתה ראוי לך לשוב לה׳ אלהיך ולא לבטוח בחשוב ומלרים, ולשמור חסד ומשפט ולקוות אל אלהיך
תמיד: (ח) בי נען, לי־ת הוא יתם הקריאה, ושב על אפרי׳ אשר יבנה בשם נענן הכולל כ׳

תרגום אשכנזי

לַעֲשֹׁק אָהֵב: (ט) וַיֹּאמֶר אֶפְרַיִם אַךְ עָשַׁרְתִּי מָצָאתִי אוֹן לִי כָּל־ יְגִיעַי לֹא יִמְצְאוּ־לִי עָוֹן אֲשֶׁר־ חֵטְא: (י) וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם עַד אוֹשִׁיבְךָ בָּאֳהָלִים כִּימֵי מוֹעֵד: (יא) וְדִבַּרְתִּי

האנד, וזהנט ער נאך אונ׳ רעכטעם נוטץ זיך! (ט) איגד דאך שפריכט אפרים: אך בין רייך, האבע פערמעגען מיר ערוואָרבען, עס איזט מיינעם פליסען לאהן; מאן צייהעט קיינעם אינרעכטעם, קיינער זינדע מיך. (י) וואן אויך נור איך עם וואר, איך הער עוינע דיין נאסט פאן מצרים הער, איך

על

קאן דיך יאווירער אין לעערע היטטען זעסצען, וויא אין פֿאריגען צייטען, (יא) איך, הער

איך

ר ש י

שוציכים אתם תומרים לך עשרתי ולמה תבזוני את הקב״ה: (ט) מלאתי און לי. חון כת. ומדרש אגדה היה דורש כני שמעון ז״ל מלאתי חון לי מלאתי לי שער חוב שיש לי מלכות על ישראל וילכו גם אתיו ויפלו וגו׳ הגמו לך לעבדים (שם כ׳) חון לי דיני שער כמו בוחנתן עליו חוגו וכמו נחוני תחד ובשימי את נפ״ש וזה פירושו וילמדו אתכם לשרים אשר עשרתי מלאתי חון לי ינבעם בן נבט שהיה משמש לשרים מתאחר בעצמו ואומר לך עשרתי מלאתי חון לי שער אחד שגל ישראל עבדים לי שחני קנה אותם בכספי וילכו גם אתיו ויפלו לפניו ויאמרו הגמו לך לעבדים? ומה שקנה עבד קנה רבו ולכל ממונם שלי לפיכך חון לי שחת לם לשון לשל כל אחד להם כי הם עבדי מה כתיב אתיו ואנכי ה׳ אלהיך מארץ מצרים נחילה הבאה לאחיך במצרים מאתי היתה אמר הקב״ה הגון לך לעבדים לא שכחת אבל אנכי ה׳ אלהיך נזאמר בי׳ ההבטחות (שמות כ׳) שבחת שהעמדתי שני עגלים אחד בבית אל ואחד בדן. ולעגין פשוטו של מקרא יתה אומר מלאתי חון לי ע״י עושק מלאתי מרמה ואנכי ה׳ אלהיך מארץ מצרים שם הבטחתי בין עשה על נכור לעשה אלוהים אל נכור אף אני הודעתי ואברע מאחזתי מרמה העשויין מבלי הבין ואתשוכן מאקלותיו במלך כי למות כל יגיעי לא ימצאו לי: טוב לך אם תאמת בלבך כל ממוני לא יהא בו סיפק לכפר על עוני אבל אתה אמרת חטא בי״ת נגיעי אומר להון כל עותריהן לא יתקיים לכון ביום מועלמת מוכנון: לא ימצאו. לא יספיקו כדו (במדבר י״ח) ואמרו להם ולא יתכן לאדם כל יגיעי כל היגיעים לבקש עוני ולא ימצאו לי שון שח״ב היה רחוי לבתיב כל יגיעי בלא יו״ד ולנקד בגיר״י לכל עתה תיגיע לי יגע לגון יגיע: (י) ואנכי יהוה אלהיך מארץ מצרים. אחברית שמוכר בחורבי מדבר ולחושיבך באהלים תעמיד מתוכך מלאימים שוקשים בחורה: כימי מועד. כימי מועד הרחצון שהי ישקב שים שם יוצר מוהלים: (יא) ודברתי על הנביאים. לכוכים אתכם ולהחזיר אתכם למוטב:

ובין

ב א ו ר

ענייני, אומה כנענית, וענין סוחר, על כי הכנענים ובראש לנצי לוי ולידון היו מפותרים מאד לחוצי סוחרים גדולים, ולכן אמר אתה כנעני אחר ביתך מאזני מרמה, ואתחבב חמיד לעשוק עניים ומרודל: (ט) ואאחר אפרים, מוסב על הקולס, כלומר בכל יעשקך תאחר תמיד לך עשרתי, מעלמי אתלוי לי כל העושר: מצאתי אין לי, נכחי ועולב ויי חספתי הון וכנוד: און, מלה משמעת לשתי תני, לשון כח ולשון הון: כל יגיעי, כל זה הון יגיע כפי, ולא ע״י עון ושון כח לידי: אשר חטא, כמו ותחטא, וכן טוב תאחר יפה (קהלת ז׳ י״ח), או פירושו לא ימצאו לי עון, גם לא יכר תאחר בו חטא לי (רלב״ק): (י) ואנכי, כל אמר בתמת לא כן הוה כאחר דמית, כ״ת אנכי הוה הגותן לך כח לעשות חיל, אנכי ה׳ אלהיך מארץ מצרים: עד או שיבך באהלים, עתמו לדעתי, כאו אחנכי הכניתיך לך כשף וחכם ובעולות מלכים, כן ביכלתי להושיב תוכך בתאהלים ריק ונעדר מכל, כימי מועד, כתיך מארץ מצרים: (יא) ודברתי וגו׳ מום׳ למצלה, אני ה׳ אלהיך אחר אשפיע תמיד על הנביאים רוח קדשי לדבר גם להזהירכם לשובה

Digitized by Google

עַל־הַנְּבִיאִים וְאָנֹכִי חָזוֹן הִרְבֵּיתִי
וּבְיַד הַנְּבִיאִים אֲדַמֶּה: (יג) אִם־
גִּלְעָד אָוֶן אַךְ־שָׁוְא הָיוּ בַּגִּלְגַּל
שְׁוָרִים זִבְּחוּ גַּם מִזְבְּחוֹתָם כְּגַלִּים
עַל תַּלְמֵי שָׂדָי: (יג) וַיִּבְרַח יַעֲקֹב
שְׂדֵה אֲרָם וַיַּעֲבֹד יִשְׂרָאֵל בְּאִשָּׁה
וּבְאִשָּׁה שָׁמָר: (יד) וּבְנָבִיא הֶעֱלָה
יְהוָה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם
וּבְנָבִיא נִשְׁמָר: (טו) הִכְעִיסוּ אֶפְרַיִם

חמרורים

תרגום אשכנזי נ

איך שטעטם דורך פראָפֿעטען
מיט דיר רעדע, נעטטליכע
ערשיינונגען הייבע, דורך פראָ־
פֿעטישע בילדער שפראָכע דיר
פֿערקינדיגן לאָססע. — (יג וען
גלעד פֿרעפֿעלט, דיוועזר וואר
אימטער פֿאַלשער טרוג, מו־
סטע מען אַבער אויך אין גלגל
פֿאַררען אָפּפֿערן? מוסטען
אויך איהרע אַלטאָרע וא פֿיעל
זיין, אַלס שטיינהויפֿען אויף
אָקקערפֿורן? — (יג) יעקב
פֿלאָה נאָך ארם'ס נעפֿילדע,
ישראל מוכטע דיענען אום איין
וויב, הירט זיין אום איין

ווייב; (יד) אינר דאָך ליעס נאָטט־איהן אויס מצרים דורך פראָפֿעטען פֿהרען, דורך פראָפֿעטען איהן בעווֿאָרן; (טו) אפרים אַבער ענטריכטעטע איהן דורך ב"ט־טע,

ר ש " י

וכיד הנביאים אדמה. ונראיתי להם בכמה דוגמיות. ל"ל אדמה להכ דברי ע"י משליט כד. ליכאב על שומעיהם: (יב) אם בלעד און. הנכון כמו שכתב הרד"ק, כי בני הגלגל היו שכנים לאחן הגלעד רק הירדן ה' ביניהם ולאמרו ממעשיהם. ובן אמר אם בלעד — שהי' בחלק בני יוסף — החלו לעבות און, לך בוא היו, והו תשובת התמהי, כלומר הייתי סובל רעתם כי המה מלד עצמם בוא והגל כל מגמתם: בגלגל וגו', לך בגלגל — שהי' בחלק בני יהודה — מה הי' בורך לכם לזבוח שורים ולהקריב מזבחות כנגד מזבח על תלמי שדה? — (יג) ויברח יעקב, מחול לעניין הרחמן להתועב עליהם על שהם בפשוי טובה, כלו' הלח תזכרו לך יעקב שכיכם ברח מארן אבותיו לשדה ארם, והוכרח לעבוד שם בחצה ולשמור לאן לבן: (יד) ובנביא העלה, ובכל זאת העלה ה' את בניו ע"י נביא ממצרים, כל כך היה עליהו על מדרגה עליונה, ותחת אשר בניו ברח מארן מולדתו לשדה ארם, והוכרח לעבוד שם לעבד, בניו אחר היו לעבדים בארן לא להם, עלו משם ביד רמה: ובנביא נשמר, ותחת אשר הוכרח בניו לשמור לאן בחצה, וה' בזיונם תחתונה, לא כדרך כל האדם כ"א בשדרגת ענד עבדים, בניו נשמרו ע"י נביא ועלו למעלה עליונה לרוות להם קנולה: (ט) הכעיס אפרים תבדורים, מעתה אומר: מכל שלה תרבו, אין לחבריו

למוטב: וביד הנביאים אדמה, דברי משלים ודמיונות, כדי לייסנם על שומעיה' (רש"י): (יב) אם בלעד און, הנכון כמו שכתב הרד"ק, כי בני הגלגל היו שכנים לאחן הגלעד רק הירדן ה' ביניהם ולאמרו ממעשיהם. ובן אמר אם בלעד — שהי' בחלק בני יוסף — החלו לעבות און, לך בוא היו, והו תשובת התמהי, כלומר הייתי סובל רעתם כי המה מלד עצמם בוא והגל כל מגמתם: בגלגל וגו', לך בגלגל — שהי' בחלק בני יהודה — מה הי' בורך לכם לזבוח שורים ולהקריב מזבחות כנגד מזבח על תלמי שדה? — (יג) ויברח יעקב, מחול לעניין הרחמן להתועב עליהם על שהם בפשוי טובה, כלו' הלח תזכרו לך יעקב שכיכם ברח מארן אבותיו לשדה ארם, והוכרח לעבוד שם בחצה ולשמור לאן לבן: (יד) ובנביא העלה, ובכל זאת העלה ה' את בניו ע"י נביא ממצרים, כל כך היה עליהו על מדרגה עליונה, ותחת אשר בניו ברח מארן מולדתו לשדה ארם, והוכרח לעבוד שם לעבד, בניו אחר היו לעבדים בארן לא להם, עלו משם ביד רמה: ובנביא נשמר, ותחת אשר הוכרח בניו לשמור לאן בחצה, וה' בזיונם תחתונה, לא כדרך כל האדם כ"א בשדרגת ענד עבדים, בניו נשמרו ע"י נביא ועלו למעלה עליונה לרוות להם קנולה: (ט) הכעיס אפרים תבדורים, מעתה אומר: מכל שלה תרבו, אין לחבריו

Digitized by Google

תרגום אשכנזי

טערעם טראָטצען ; דאָז זאָלל
ער נון מיט זיינעם בלוטע בי-
סען, זיינע שאָנדטהאטען ווירד
דער הערר אויף איהן צורוק
פאַללען לאָססען.

יג (ו) זאָנסט ווען אפרים
שפראָך, בעכטע אַל-
לעם, דען גראָם ווארֿ ער אין
ישראל ; ער זינדיגטע דורך
כּעל.אונד זאָנק דאָהין. (ב) אוים-
מער נאָך הייפֿען זיא דער זינ-
דען צאָהל, מאַכטן עהערנע
בילדער זיך, נעמצען פאָן זיל-
בער, נאָך איהרער אייגבילדונג נעאָארמט, לויטער פֿיינע קינסטלער-אַרבייט. מיט
רעכט

כלה

ה ו ש ע יב

תַּמְרוּרִים וְדָמְיוֹ עָלָיו יִטּוֹשׁ
וְחֶרְפָּתוֹ יָשִׁיב לוֹ אֲדֹנָיו:

יג (ו) כְּדַבֵּר אֶפְרַיִם רְתֵת נָשָׂא
הוּא בְּיִשְׂרָאֵל וַיֶּאְשַׁם בַּבַּעַל
וַיָּמֹת: (ב) וְעַתָּה ו יוֹסִפוּ לַחֲטֹא
וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם מַסֵּכָה מִכַּסְפָּם
כִּתְבוּנָם עֲצַבִּים מַעֲשֵׂה חָרָשִׁים

ר ש " י

נביאיו ולכנוד בו: תמורי. הם לו כי דמיו תחר שנך בתחטיאו את ישראל להכעיס ל"ע מכוונים ומזלות והמחשיתו לחטא קשה לי מן הסורגו כאחר אנו למדין מעמון ומואב שהטעו את ישראל להכעיס בפעור ועונן הכתוב יותר ממצרי ידועני שטה וס כנהר ויכלו נחרב לקרחתם: עליו יטוש. עליו ישל' הקב"ה: וחרפתו. שחיקת את שלמה בעון נב' (מלכי' ל' ל"ל) וירם יד במלך שהוכיחו נביא על אחד ענה שלמה את המלוח כדאמרינן בחלק: ישיב לו אדניו. הקב"ה שהרי הוא הרע לעצות יותר ממנו:

יג (א) כ-דבר אפרים רתת. בשקיעל ירבעם למקום ובבר בנגד שלמה דברים קשים ונפעדה שהרי מלך גדול היה שלמה: נשא הוא בישראל. משם זכה להנשא להיות מלך ישראל: ויאשם בבעל. כיון שעבדה לגדולה ויאשם בע"ז: וימת. נגזרת בית ירבעם וכן בית אחאב: ויונתן תרגום כל ממלל אך מדבית לאפרים רתיתת אחיד לשון לעממיא מתרגכנין הוו בישראל ובדו דמנו בשולמן ט' אות' מתקטלין: (ב) ועתה. בית יהוא שרחו כל זאת יוסיפו לחטוא: כתנוגם. כתנוניס

ב א ו ר

לאפרים הכעיס אלהיו במרי: ודמיו עליו יטוש, ענין התפשטות, כלומר יספך דמיו: אדניו, הוא כי יתענך אחר לא תניר נטוגתו, יניב לך גמולך גרשתך:

יג (א) כדבר אפרים רחת, לשעת קלת שעור הכתוב: כדבר אפרי נשא הוא רתת בישראל, כלומר כל ישראל יפולו מפני אפרי, ומוסב על ירבעם, וכן תרגם הפולנלחני. ולזה תרגומו בל"ת (זאנסט וון אפרים רעדעטע, זון עדרעטע ער חיין ליטטערן חוכטער ישראל). מכן לדעת בעל הטעמים שהפסיק בשלח רתת שעורו כמ"ש הרל"ק: מתקלה קוסם שחוח כי' מוליאי על הענים סניגוריהם, כי נדברו כי' קומו רתת וערצה על הסומע לומו, כי הי' גדול בשבטי ישראל: אך כאשר חטא בבעל ויאשם. כלומר נגף בפני קוויניו, וכן ת"י ועל פי זה היה מתורגם. וי"ו לציון נוחות הקריאה בלומן זה: כי מלת רתת הוא תאר הפעל בדבר, ובעיני כך: כל עוד שאפרים דבר רתת ורעדה מפני ה', נשא הוא בישראל, ומיד שחטא בבעל ויטע חלהי עשהו ויאות, ותרגומו בל"ת (דו אפרים נעהָ איט לייטטערן רעדעטע, וואהר ער גרוסם אין ישראל חו. ז. ו: (ב) ועתה, כלומר עוד עתה יוסיפו לחטוח: כתבונם עצבים, כלומר כמו שהבינו בדבר לזיק נורה, לפי מחשבתם ודמיונם, ומלת כתבונם על משקל זר מן תבונה, וכן וכורם לנלות שקל שהוא כמו וכורתם (אמר"ק): מעשת חרשים כלה, דרך התול, נאמר השפיל דבר הנעזה לתכלית יניו ותפארתו בדבר אחר שלא בוין בו עושהו, כן תמר: הללויה

כִּלֵּה לָהֶם הֵם אֹמְרִים זֹבְחֵי אָדָם
עֲגָלִים יִשָּׁקוּן: (ג) לָכֵן יִהְיוּ כַּעֲנַן
בֹּקֶר וְכַטַּל מַשְׁכִּים הֹלֵךְ כְּמֹץ
יִסַּעַר מִגֹּרֶן וּכְעָשָׁן מֵאֲרֻבָּה:
(ד) וְאָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מֵאֶרֶץ
מִצְרָיִם וֵאלֹהַּ זוּלָתִי לֹא תֵדָע
וּמוֹשִׁיעַ אַיִן בַּלְתִּי: (ה) אֲנִי יְדַעְתִּיךָ
בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ תַּלְאוּבוֹת:
(ו) כְּמַרְעִיתָם וַיִּשְׂבְּעוּ שָׂבְעוּ וַיָּרָם
לִבָּם עַל־כֵּן שְׁכֵחוּנִי: (ז) וָאֱהִי
לָהֶם כְּמוֹ־שָׁחַל כְּנָמֵר עַל־דֶּרֶךְ

קמץ כ"ק
אשור

רגום אשכנזי נא

רעפֿט הייסט עס פֿאַן איהנען:
זיא אָפּפֿערן מענשען אונד קיס-
סען קעלבער! (ג) דאַרום זאָל-
לען זיא דער מארגען-וואָלקע
גלייכען, דעם טהויא, דער
דעם מארגענס שנאָן פֿערשווינ-
דעט, וויא שפּרייא אוים דער
מענגע פֿערשטיבט, וויא אוים
דער לופֿטקע וואַללעגדער רויך.
(ד) וואַר וי־ט ני־פטען־ לאַנדע
הער אי־ך נ־ט שאָן דער עוינע
דיין גאָטט? דוא וואַללטעסט
אויסער מיר קיינען גאָטט ער־
קענעגן, דא ניעמאַנד הילפֿט
אויסער מיר. (ה) אין דער וויי־
סטע האַב־איך דיך פֿערוואָרנט,
אין יענעם דיררען לאַנדע;
(ו) אללין זיא פּפֿלעגטען זיך
אויף פֿייסטער וויידע, וואורדען איבערוואַסט; דאַרורך עמפֿערטע זיך איהר הערץ, אונד
זיא פֿערגאַסען מיין. (ז) דאַרום וויל איך אינהען זיין וויא יונגער לייא, וויא לויערנדער
טיי־

ר ש"י

כתבניתם: זכמי לחם ענלי ישקון. כומרי המולך לומרי' לישראל מי שזבח בנו לעבודת הגלילים בידי הוא להיו' נוסק ענל שהרי לוחון מביא הקריב לו כך פירשו רבותינו בסנהדרין ומיובב הוא על ל' המקר' יותר מתרגום של יונתן: (ג) וכטל משכי' הלך. וכטלת למוהי פסוק: כמן יסער מגרן. כמוכת לגשבת רוחת מהידל'. יסוער אחר סערה תשלנו: (ד) ואנכי ה' אלהיך. ולא היה לך למרוד בי: (ה) אני ידעתיך. נתתי לב לדעת לרכך ולפקחך: תלאובות. לון לו למיון ופתרונו לפי ענייניו תל שחיונו בו כל טוב ולון מולחין: (ו) כמרעיתם. כאחר בא לתרן מרעית, והיו שביעי לו שבעו: וירם לבם. כמו וירם בגטה (שמות ז') לשון מרים. דבר אחר וירם בגלון ויגבה הוא עלמו: (ז) על דרך אשור. כל אחור שנמקרא דבר הה רפי שחיונו שם מקום אלא

ב א ו ר

האלילי' האלה המה כלם מלאכת חרש ומעשה ידי אדם, ובזה ישלול מכם תכלית עובדיהם: להם הם אומרים, לדעת רש"י פתרונו הכומרים לומרים לישראל, מי שזבח בנו בדי הוא שיהא העגל, כי מנהה תביאה הקריב, והוא מגמ' דסנהדרין (דף ס"ג ע"ב) לולם לא מלחנו בכל המקרא שעבודת העגלי' היתה זבילת בני אדם, לכן הנכון לפי הפשט דעת הרלב"ע, להם לומרים בני אדם להתל מהם ולאמר: מנשקים לעגלים חוכחים בני אדם בפה דרך הבזיון, שהאדם מנשק לרעהו וזונח עגלים למשלו: (ג) לכן, קל מהרה יללו למלדון כעון נקר: יסער, בזיכי תחת הפתח והוא מנוין שלח נזכר שם פועלו מהדגוש (רד"ק ורלב"ע): (ד) ואנכי ה' אלהיך, לח היו לך למוד בי (רש"י): ואלהי זוולתי לא תדע, לח היו לך לדעת ולעבוד אלהים אחרים זולתי כי אתה כי אין מושיע בלתי (רד"ק): (ה) ידעתיך, ספקתי לרכיך ע"ד יודע לדיק (משלי י"ב י'): בארץ תלאובות, במקר לישראל ובשמה ובכה בלשון שמעאל (רלב"ע וריק"ם): (ו) כמרעיתם וישבעו, הטובה בעלמה היתה רעתם, כי יפסך יסורון ויבעט: (ז) ואהי להם, כמו שפתו הם לומר, כן גם אני נזקפתי' ונתתים ביד העמי', והייתי להם

אָשׁוּר׃ (ח) אֶפְגְּשֵׁם כְּדֹב שַׁכּוּל
וְאֶקְרַע סְגוֹר לִבָּם וְאֹכְלֵם שָׁם
כְּלָבִיא חַיַּת הַשָּׂדֶה תְּבַקְּעֵם׃
(ט) שִׁחֲתְךָ יִשְׂרָאֵל כִּי־בִי בְעֶזְרֶךָ׃
(י) אֵהִי מַלְכְּךָ אֲפוֹא וְיוֹשִׁיעֲךָ בְּכָל־
עָרֶיךָ וְשֹׁפְטֶיךָ אֲשֶׁר אָמַרְתָּ תְּנָה־
לִּי מֶלֶךְ וְשָׂרִים׃ (יא) אֶתֵּן־לְךָ מֶלֶךְ
בְּאַפִּי וְאֶקַּח בְּעֶבְרָתִי׃ (יב) צָרוּר
עֲוֹן אֶפְרַיִם צְפוּנָה חַטָּאתוֹ׃
(יג) חֶבְלֵי יוֹלֵדָה יְבָאוּ לוֹ הוּא־בֵן
לֹא חָכָם כִּי־עֵת לֹא־יַעֲמֹד

קמץ נזיק׳ במשבר׳

תרגום אשכנזי

טיענער אם וועג׳ (ח) ווילל אַנפּאַללען ויא וויא וויטהענ׳ דער באר, אויפּריסען איהר פּערשמאקטעס הערץ, וויא לעאָפּארד ויא פּערצעהרען, וויא ווילדעס טהיער צער׳ פּלישט. (ט) עס וואר דיין פּער׳ דערבען ישראל׳. דאַ דוא איז׳ סער מיר וויליגע נאָך וונ׳ טעסט. (י) וואָ איזט דיין קע׳ ניג נון, דאַס ער דיר אין אַל׳ לען דיינען שטעדטען העלפֿען? וואָ דיינע ריכטער? דוא שפּראַכסט יאַ איינמאל: גיב קענינ מיר אונר פֿירשטען! (יא) יאַ מיט ווידערווילען נאַב איך דען קענינ דיר, אונד מיט צאָרן נעהמע איך איהן ווײ׳ דער. (יב) דיינע לאַסטער, אפֿרים! זינד נעזאַמעלט, דיינע זינדען אַללע אויפֿבע׳ וואַהרט. (יג) שאָן אידערפֿעללט איהן דיא אַנגסט, אייניגע נעבּאהרערין גלייך. אָ דעם אונווייזען זאָהנעס! דיא צייט איזט דאָ; ער איבערשטעהט ניכט דיא נעבורט. וו׳ער׳

ר ש ״ י

לגלג לחלוש ולחקוד כמו תשורינו ולפ קיוב (במדבר כ״ד): (ח) כדב שכול. במו שיכל כחצר תאמר מגן וכחוס כך שכול כלומר כלו לבנים שבילי ומוכן לשכל חגיגים: ואקרע סגור לבם. כדרך הדוב לוחז לפרניו במזה ובקורע עד הלב. ל״ח סגור לבם חת לבם הסגור מלהבין לשוב אלי: (ט) שחתך ישראל. מהלת עלמך ישראל כי בי בעזרת מרדת בעזרך ומקלת קלר הוח זה והמבין בלשון המקרח מיושב הוח על הלב: כי בי. כי בי׳ הי׳ ברל לחצר מרדת ולח התבר מה תיכפת לך בעזרך מרדת בשמרדת בי: (י) אהי מלכך לישוע. יוכחן תרגום חיה מלכך ולחלי חומר אילו לריך לעקרו ממשמעות אהי עומד מנגד לרחות מיפוי מלכך שלשה שלמי רוחה מה תאריכך לישע פוגיעך: (יב) לרור עון אפריים. לח ויתכתי עליו לטון הוח אחי: (יג) כי עת לרה

ב א ו ר

נמו שפל לו כמו ומר עלי דרך שהוח נכון לטרוף בל עובר: אשור, ענין הבטה והוח תאר לנמר היוקר ומהרג בדרך: (ח) פגוד לבם, חת לבם הסגור והסתום מהבין: (ט) שחתך ישראל, ע״ל שחת לו, כלומר תהלת בעלמך ישראל ע״י המרד והפשע חצר מרדת בי, וזה שתמר כי בי בעזרך, ובגינו כי בי מרדת בעזרך חצר שחלת מתהלה לחת לך מלך לעזרך והוח מקלת קלר: (י) אהי מלכך, כמ״ש אן מלנך: (יא) אתן לך מלך, נתתי לך מלך בחפי, וכמו כן מקת לוחו ממך בעברתי: (יב) צרור, שמור הוח תגלי בדבר השמור בחוך הלרור: (יג) הוא בן לא חכם, לפי שהמשיל מנליו לחבלי יולדה חמר כי תולדותיו לח יחבוחו כלומר הדומות שרחו חבותיהם נלרה בבל זחת לח התבוננו, כי חבותם בעוונם ימקו ולח שבו מעטל חבותם (רד״ק): כי עה, כלומר בח עת הפקודה: לא יעמד, נסבנה זחת כ״ל יחבר, וכמו שחומרים

Digitized by Google

בְּמִשְׁבָּר בָּנִים: (יג) מַיֶּד שְׁאוֹל
אֶפְדֵּם מִמָּוֶת אֶגְאָלֵם אֱהִי דְבָרִיךָ
מָוֶת אֱהִי קָטָבֶךָ שְׁאוֹל נֹחַם יִסָּתֵר
מֵעֵינָי: (יד) כִּי הוּא בֵּין אַחִים יַפְרִיא
יָבוֹא קָדִים רוּחַ יְהוָה מִמִּדְבָּר
עֹלֶה וְיֵבוֹשׁ מְקוֹרוֹ וְיֶחֱרַב מַעְיָנוֹ
הוּא יְשִׁסֶּה אוֹצַר כָּל כְּלִי חֶמְדָּה:

תרגום אשכנזי נב

(יג) ווערדע איך פֿאַן דער העלֿ
לעזן גרויסט א בויפֿרייען? פֿאַם
טאָדע זא ערלאָזען? (ניין!)
ויא איוט דיינע פֿעסט? טאָד!
ווא דיינע זיסען אַלֿלע? אָ
העללע! ווען יערעס ערבאַר-
מען פֿאַן מיינעם אַנגעזיכטע.
(יד) אונד זאָללט ער אויף
וואַסערריזען ווייזען גרינען,
זא ווירד שרעקליך הייסער
אָסטווינד אויסשטיינען פֿאַן
דער וויסטע הער, זיינען קוואַלל
האשם

פֿערטראָקנען, זיינען ברונגען פֿערזיגען כאַלֿען, אונד זא דען שאַטץ זיינער לעמטען קאָסטבאַרקייטען איהם רויבען.

זא

ר ש י

לרה נחה לו אחר לח יוכל לעמוד ולהתקיים: במשבר בני'. שהיולדו יושבות עליו לילד. ובלע"ז קורין למשבר s'ilh. במשבר בנים במשבר העשוי ללידת בניס: (ד) מיד שאול אפדם. אני הוא שהייתי פודם מיד שאול וגואלם ממות אבל עתה אהי דנרך מות אתים עלמי לדבר עליך דברי מות: אהי. קושב עלינ שאול: נסם יסתר מעיני. לח אניחם על הדעה הזאת. נחם ל' ניחו' והמ"ם מושרש התי'ו כמו מ"ם של נועם שהרי הטע' למעלה והתי"ת נקוד פתח ואם היה ל' נח והכ"ם מתפק בו ל' רבים היה עשוי תחת הת"ת ונקוד קמץ ונוסף רוחם: (טו) בי הוא בין אחי יפריא. ת"י אהי אחיון מתקריין בנין ועובדין מתקלקלין מסגיאו. אחי' ל' דבר רע כמו (יחזקאל כ"ח) אח עשייה לנרך ואמר אח אל כל תועבות (שם ו'): יפריא. פורה רחם ועגנה (דברי' כ"ב). ואני הומ' אחים ל' ותשעבה בתחו (בראשי' מ"ח) בין אחי יפרי' מפריח ונומח בתחו בין אחים בין הגדל בפלגי מים אחר תמיד יכריח ולפי שדומה. לאחו הוח הומ' ינח קדים ויבוח מקורו. ד"ח כי הוח בין אחים יפרי' יהנעם הוח נן שהפריחַ אחותן של ישראל על ידו ונתלקו לכ' ממלכות. יכריח ל' פרח חדם: יבוח קדים. כלך תקיף נרוח קידום נמימי' דיי' מחורח מדנר' יסף: הוח יסמה. תומו המלך יסמה תוללות כל כלי חמדתו:

האשם

ב א ו ר

שחומיים (חיבעדטשטהען נל"ח) (ד' המ"הם): במשבר בנים, שהיולדות יושבות עליו לילד ובלע"ז קורין למשבר s'ilh נלאטיין Sella) נלשון שטוהו) (פרש"י). ואומר מאבר בעבור שזכר חבלי יולדה: (יד) מיד שאול אפדם, דרך תמיה, אתר שאמר לח יעמוד במשבר בנים הוסיף לאמר, למה לח יעמוד, כי האם אהני לאבלם ממות אתר שעשו כל מלה (ד' המ"הם): אהי דברך מות, התבונן קושי מאביל, נושב הבלילה ויוביה! הנגזית ידבה המות והשאול לעושים נגזים ממולו, מליהם הוח קורח נבח אמין: איה דבר אלך מות! אין קשב אלך שאול! יבואו רבלי מות ונאלי בליעל ויבלע בראש, בי כל נושם יסתר מעיני! — קבבך, נקבך הקו"ף אלח כמנהג ובן קשני ענה (מלבים ת' י"ב י'): נחם, אם מענין ונמרו נאומו לבליל: (טו) בי הוא בין אחים, נלומר גם אם הוח בהבלחה גדולה מחד ב"ז ללח יושיל (ד' המ"הם): אחים, מגזרת ותרשינה נאתו: יפריא, כמו יפרה ובן רבים (רש"י ורלבנ"ע): יבוא קדים, עיין בנאורי לעיל (י"ב ח'): רוח ה', נלומר רוח גדולה וחזק מאד, כמו נהרחי אל אלהנחים (מול"ק): ויבוש, מגזרת פעול ויו"ד התי"ן בניני על משקל יחוח מן יחת (בן מלך):

האשם

תרגום אשכנזי

יד (ו) זא ווירד שומרון פֿערֿ־
העערט, ווייל עס זײַ־
נען נאָכטעט ט־אָכטעט, זיא
פֿאַללען דורכֿס שוועֿרדט, דיא
זיגל־נעץ צערשטעטפֿערט, דיא
שוואַנגערן אויפֿגעשליטטס. —
(ג) אָ ישראל! קיינהֿרע צוריק
צו דיינעם נאָכטעט, דעם הערֿרן!
דען דוא ביזט דורך דײַנע זינד
געזונקען. (ג) כרינגט נור נע־
בעטט מיט. אונד ווענדעט אײַך
צום הערֿרן! שפרעכֿעט: „דוא!

כוב

הושע יד

יד (ו) הֶאָשֵׁם שֹׁמְרוֹן כִּי מָרְתָה
בֵּאלֹהֶיהָ בַּחֶרֶב יִפְּלוּ
עֹלְלֵיהֶם יְרֻטָּשׁוּ וְהָרִיוֹתֵיו יְבֻקָּעוּ:
(ג) שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ כִּי כָשַׁלְתָּ בַּעֲוֹנֶךָ: (ג) קְחוּ
עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֶל־יְהוָה
אִמְרוּ אֵלָיו כָּל־תִּשָּׂא עָוֹן וְקַח־

טוב

ר ש י

יד (א) תאשם שמרון. מעתה תגלה לאשמתה: והריותיו. נשים מעוברות שבתוכה: (ב) שובה ישראל. שבלעם הרשע פן יקריה לתכף כשומרון לכך נסמכו הענייני' משל למלך שמרד עליו מדינ' שלח המלך פולימרכוס ואמר להמדינה הי' תומ' פולמרכו' נקי ומיוצב לתפר להם מלי לכם ימים ואם לאו הני עושה לכם כדרך שעשיתי למדינה פלונית ולחנתותיה ולאפריכי פלוני ולזנזריתיה לכך נאמר תאשם שומרון ותומ' שובה ישראל עד ה' תלהיך כתיתת נסמכי נפ' ויבא ישראל בשנים: עד ה' תלהיך. תני נחם ר' מאיר שובה ישראל בשוב שהוח ה' בזדת הרשעים ואם לאו תלהיך מאי הוין עד דלא יתעניד מיניורים קשיניורים: כי כשלת. נחו לך מכשולים בעד עוניך: (ג) כל תשא עון. כל עונות־ינו מלח: וקח טוב. ולמדנו דרך טוב. ל"מ מעט מצוי' שנתילינו קח בידך ושפטנו לחזריה' וכן דוד אומ' מלפניך משפטי יצא עיניך תחזינה מישרי' (תהלי' י"ז). ל"מ וקח טוב וקבל הודיה מפתנו שנ' טוב להודות לה' (שם צ"ב): ונשלמה

באור

יד (א) תאשם שמרון, ענין שממה וכן ותשמם יובני כה (יחזקי' כ"ד ו'): כי מרתה באלהיה, כי היא החזיקה בעבודת העגלים כי שם היו מלכים טובים היו מחזיקים ישראל למיטב, מרל"ק. וכמסכת סופרים (פ"ד) למרו כי מרתה באלהיה הוא שם קדש: והריוניו, תוכר לרגות בהריות למ"ד הפעל מענין הריון לפיכך ממני הרית כמו מן זונית וזון מן לדית דליותיו (בן מלך). ולפע"ב לפ' חצי לומר יב קעו, כדרך שם תעידו ושם תעודו (רחב"ע): (ב) שובה ישראל. ממיטות הענינים הללו קשה מאד בעיני המפרשים (ועיין מה שהרבו בזה בספרי דבי רב פ' ויצא ישראל בזעיר־ב) ‡ לפנים בנר הערנו לפעמים, כי כשבא נפש הלדיק להולד בא מלכה ותניה לתרי רשותה כלה ונתכלה לתרי כלי קרן. ולזה היה ממלוניו (במסכיאות עם סנולה המלין) לדבר רבות ודברים המקבלים של הלב, ח' רי דנהו דברי רינות וקיטורין לשם המורדים. לכן גם פה הדגיש הנביא השלם הזה רפואה ייי מכתם לשר הנם נשבע פיו. כי נאמת זה הי' תכלית כוונתו ובל נכוונותיו הקודמות המתלאות בענייניהם, כי יכוונו על ה', נאמת ובתמים ולא ירוממו. וזה מה שאמרו ז"ל בספוקתא נעתי על פסוק ויצא לחרן וגו' אמר לו הקב"ה לתה פתחת בתשובה תחלה, תייך אנן בנך פותח בתשובה תחלה שנאמר שובה ישראל וגו', והמשכיל יבין: כי בשלת, כי רוחה לתה ג' נוונותיך המה בשלוך והוידוך: עד ה', כמו של ה' והעד שובה עדי: (ג) קחו עמכם דברים, לא נזבחים ועולות יחכון ה' כ"מ דבדי לנוי ותחנונים: ושובו אל ה', תשובתכם תהי' של ה', כלומר כדאה נכונה וכוונת הלב, לא נדבר שפתים לבד: כל תשא עון, הפוך כל עון תשא, וענינו לתה הנושא עון כל מ' מהשנים

לניך

טוֹב וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ׃
(ד) אַשּׁוּר לֹא יוֹשִׁיעֵנוּ עַל־סוּס
לֹא נִרְכָּב וְלֹא־נֹאמַר עוֹד אֱלֹהֵינוּ
לְמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ אֲשֶׁר־בְּךָ יְרֻחַם
יָתוֹם׃ (ה) א�ֶרְפָּא מְשׁוּבָתָם אֹהֲבֵם
נְדָבָה כִּי שָׁב אַפִּי מִמֶּנּוּ׃ (ו) אֶהְיֶה
כַטַּל לְיִשְׂרָאֵל יִפְרַח כַּשּׁוֹשַׁנָּה
וְיַךְ שָׁרָשָׁיו כַּלְּבָנוֹן׃ (ז) יֵלְכוּ
יוֹנְקוֹתָיו וִיהִי כַזַּיִת הוֹדוֹ וְרֵיחַ
לוֹ כַּלְּבָנוֹן׃ (ח) יָשָׁבוּ יֹשְׁבֵי בְצִלּוֹ

קמץ נ״ק יחיו

תרגום אשכנזי נג

„שטאטט דער פֿאַרגעבונג דאַנק
„דיר אָפּ זֹאָגן׃ (ד) אשור וואל
„אונזערע צופֿלוכט ניכט
„מעהר זיין, זיצע ראָססע
„וואללען ווייר ניכט בעשטיי-
„גען, איינעגעס הענדעווערק
„ניכט מעהר אונזערע גאָט-
„טער גענאנט׃ דען נור בייא
„דיר פֿינדעט דאָ פֿערוואיזטע
„פֿאָלק ערבארמען.״ (ה) דאַן
(שפריכט גאָטט) ווערדע איך
פֿאָן אירהרען אויסשווייפֿונגען
ויא דיילען, ווייל מיין צארן
בעוענדעטי-
געס אויף. (ו) ויא טהויא ווער-
דע איך ישראל זיין, עס ווירד
ווייא ראָזע בליהען, וואורצעלן
שלאָגען ווייא לבנון׳ם וואָלד.

(ז) זיינע שפּרעסלינגע בריישטען זיך אוים, פּראַכטפֿאָלל ווייא דער אֶהלבוים, ווייא לבנון דופֿ-
טענד. (ח) אַללע קאָממען ויא צוריק, דיא עהראַרעם אין זיינעם שאָטטען לאַגערטען, לע-

בנון

ר ש״י

ונשלמה פרים. שהיה לנו להקריב לפניך נשלם לזאת נריצוי דנרי שפתינו: (ד) לאשור לא יושיענו. עוד זאת לאמרו לפניו לא נבקש עוד עזרת אדם לא מאשור ולא ממלכים: על סוס לא נרכב. זו היא עזרת מלרים שהיו שולחים להם סוסים כמו שאמרו ליעשים לא כי על סוס נוסס ועל קל נרכב: ולא נאמר עוד לפעל׳ ידינו. שהם אלהינו: לפך בך. לפניך תהי׳ תקיתינו המרחם יתומים: (ה) ארפא משובתם. אמר הנביא כך אמר לי רוח הקודש אפילו שיאמרו לפני כן תרפא משובתם ותוהבם נדבת רומי אע״פ שהיו רשעים לפיכך אינידב להתרפא כי אב לפי ממנו: (ו) ויך. השל את ארשי ויילליהם כלבנון כאשר לילי הלבנון שהם גיולים: (ז) ילכו יונקותיו. יפצון בנין ובן ויהי כזי׳ מנוחת הקודש׳ ויהיהן וריחהן כיין קטרת נוסמיש: כלבנון, כנית מקדש: (ח) ישבו יושבי גלגל. לי׳ת שהיו בגר יושבים בגלל הלבנון

באור

חלוך: וקח טוב, קח גם הסנסתנו להזיז מעשינו מלו והלאה: ונשלמה, תחת פרי קרבנות, ולזו שפתינו: (ד) על סוס לא נרכב, זהו עזרת מלרים ואשור שהיו שולחים סוסים, כמו שאמרו ליעשי׳ לח כי על סוס נוסס (מרמ״י): אשר בך, יש לחבר בפוקס כי, וענינו כי בך לבד ירוחס יתום ולח נלחר. ועשם יתו׳ דרך כלל על כל הפרוך לעזרה: (ה) ארפא משובתם, הם תעשו כן ה׳ יענכם לחמר תרפח משובת׳ ע״ד שחמרו ז״ל הנח לטהר מסייעין לו: אהבם נדבה, לחהנת נדבה, מלב טוב: כי שב אפי ממנו, על כל פרט מן הכלל כלו: (ו) אהיה כטל, נעת כעסו המעיל ה׳ יחנכך כמו שחל ולחרי, היה שנטנע, ונעת רלוי דמה לותו לטל, דנר המני׳ נוכה לעולם. יפרח כשושנה, הפיומת והמזהרת, ונעשוי שהשושנה יש לה רק שורש דק, לכן חמר ושרשיו יך כלבנון: יך, תנה ותנה נחוך ונרוחב (מרד״ק): (ז) ילכו יונקותיו, יתפשטו הנפ והנה: כזית הודו, יופי מרחקו ותחזו: וריח לו כלבנון, כלבנון יש מיניס רנים מעלים ועשנים נותני ריח טוב, וענין המשל כי ילך שמס למרחוק: (ח) ישבו,

Digitized by Google

תרגום אשכנזי

הושע יד

יחיו דגן ויפרחו כגפן זכרו כיין לבנון: (ט) אפרים מה־לי עוד לעצבים אני עניתי ואשורנו אני כברוש רענן ממני פריך נמצא: (י) מי חכם ויבן אלה נבון ויודע אים כי־ישרים דרכי יהוה וצדקים ילכו בם ופשעים יכשלו בם:

בעז אויף וויא נרינעם קאָרן, בליהען וויא וויינשטאָק, וויא לבנון'ס וויין האַבערייהם. (ט) אפרים! בערַאַדפֿם נעבען מיר דער נעטצען נאָך? איך אַל־ליין ערהאָרע, בעווּאַהרע דיך, בין דיר איין שאַטטענריי־ער בוים, אונד טראָגע פֿרי־טע דיר. (י) ווער וויינע איטט, דער מערקט עם וואָהל, ווער פֿער־נינפֿט האָט, דער זיהט אין, וויא נערעכט דעם העררן וועגע זינד. נעטרַאָסט וואָנדעלן פֿרַאָמטע דאַרויף איינהער, נור פֿרעפֿלער פֿינדן אַנשטאָם דאָרט.

ר ש י

שדימה בו ישראל וכית המק"ד ועכשיו כלו מעמו ישובו אלו: זכרו כיין לבנון. בזוכרן יכבות מלוכתם דעל ממר עתיק דמיתנסיך בנית מקדש' שהיו תוקעין בחלוכות על הנסכי' בשהיים חומרים בזיר: (ט) לאפרים. יאמר מה לי עוד ללכת אחרי העבדים ויאוב מיע"ז מיכונים ומזלות ואני אענהו מלהרחו: ואשורנו. אשקה בעיני: אני כברוש רענן. אני לו נכפף להיות לאוזן ידו כברוש רענן הנכפף לארץ כשאדם אוזן בעפרו כלומר אהיה מניו לו: ממני פריך נמצא. ולא לאני הוא שכל טובתך מאתי נאה: (י) מי חכם ויבן אלה. מי חכם נבון ויחבונן לאת לב לכל אלה ויאוב אלו: ופשעים יכשלו בם. בשבילם על שלא הלכו בהן כן תרגום יונתן:

ב א ו ר

אלין היושבים לפניו בכל הלבנון הזה: יחיו, בפיעל כמו ונפשו לא תיה, על החיים המאוחרים המשניים את הגפן: דגן, כדגן הצומח למעלה: וזכרו כיין לבנון, כותבי מסעות (ובפרט התכם דאפפעער) יגידו שיין לבנון מפותר מאד בארצות הקדם, ובזכרם לאותו יפיה רומם וזה טעם זכרו, כלומר זכר שמו ותפארתו, כיין לבנון: (ט) אפרים מה לי עוד לעצבי, הבי אני לריך לעזרת עצבי' בדלותי להטיב לו להביא לך? אני עניתי, אנכי אענך ביום ברה: ואשורנו, אנכי אשיב עיני בך לטובה: אני כברוש רענן, לגוחך תחת לל נפשי: ממני פריך, גם אנכי אשגיחך מפריך הנלרות לך, ממני לל טובתך, כי אתי לא יגור רע: (י) מי חכם ויבן אלה, כי יבינם דרכי ד' וכל דרכיו משפט: וצדיקים ילכו, לנעות בדרכי אלה, כי לצדיק גמור אין רע, יען כי ד' מעזרו לף ביום לרה, ופושעים יכשלו בם, המה יאלו לדיק ושוב לו ולדיק וכב לו, לכן יאמרו: עוד ה' האחרן, אין מבדר ומנהיג. אך בחמת אין רע נמלא בהאלו, כי מדומה הוא, והמדומה זה בעצמו טובה היא לעולם לפרט, כי העונש תרופה ותעלה לחושת כמ"ש התנם בחנ את נן יהלה, גם לכלל, כי נגד עלינו מספנו ואמת ה' לעולם הללויה:

Digitized by Google

ספר יואל

מתורגם ומבואר

מאת

משה בן כ"ה אורי פייבש ארנסוואלד וצ"ל

מיושבי דעסויא.

ונוסף לו

פירוש רש"י ז"ל.

ולמלות לועזיות אשר בו

ונספחה לסוף שנים עשר הנביאים

העתקה ובאור

מאת המדפיס משה הלוי לנדא.

שנת תק"צ"ה לפ"ק.

JOEL.

פראג

דרוק אונד פערלאג דעס משה הלוי לנדא.

Digitized by Google

Digitized by Google

א (א) דְּבַר־יְהוָה אֲשֶׁר הָיָה אֶל־
יוֹאֵל בֶּן־פְּתוּאֵל: (ב) שִׁמְעוּ־
זֹאת הַזְּקֵנִים וְהַאֲזִינוּ כֹּל יוֹשְׁבֵי
הָאָרֶץ הֲהָיְתָה זֹאת בִּימֵיכֶם וְאִם
בִּימֵי אֲבֹתֵיכֶם: (ג) עָלֶיהָ לִבְנֵיכֶם
סַפְּרוּ וּבְנֵיכֶם לִבְנֵיהֶם וּבְנֵיהֶם
לְדוֹר אַחֵר: (ד) יֶתֶר הַגָּזָם אָכַל

א (א) דעם ווייגען וואָרט,
וועלכעם דעם יואל פּתוּא׳ס
זאָהן וואָרד. (ב) פֿערנעהמעט
דיעם איהר גרייזע! מערקט
אויף, איהר זעמטליכען בע־
וואָהנער: זעשאָה דיעם וואָהל
צו אייערער צייט? איוט׳ם יע
אין אייערער אַהנען צייט נע־
וועזען? (ג) דאַראָב מאַכט עם
אייערן קינדערן קונד, פֿאָן
דיעזען מאַכ דיא נאַכריכט
אויף דיא ענקעל, פֿאָן ענקעלן

הארבה

אוּיף דיא נאַכוועלט קאָממען: (ד) „אַך, וואָס דער קאָפֿער איבריג ליעס, וואָרד פֿאָן

דער

ר ש י

א (א) אל יואל בן פתואל. בן שמואל הנביא שפתח לאל בתפלתו. יש חומרים שנוחה זו למצרה בתוקן שנע שנים אחר לעיבור (מלבים ב׳ מ׳) כי קרוב ה׳ לעצב ונומר וביומי יהורם בן יהושפט היו. ובחלכות גדולות נמלא יואל ונחום וחבקוק היו בימי מנשה: (ב) ההיתה זאת. התעורה למעה: (ד) יתר הגזם וגו׳. גזם תרגם יונק מסיל מיני גובאי הם

ב א ז ר

א (א) יואל בן פתואל, לדעת קלת הי׳ הנביא הזה בימי יהורם בן יהושפט, כי מלאנו שאמר מלינים ב׳׳כ כי קרוב ה׳ לעצב. ובס״ע יואל נחנבא בימי מנשה בתנבאו. ועל דבר מז״ל בן פתואל בן שמואל הנביא שפתח לאל בתפלתו, עיין הקדמה. והנה נבואת יואל לחת היח בכללה, מתחלת בקרה ומסיימת בנחמה. לחלי הריקי בום היגונות, להגיד תכון המהיכה וממשותה ע״י התורה, יחל בים יסורות מהול בעסים תנחומים. והיל נפרדת בפרטיותיה לג׳ מחלקים. בפרשה הא׳ יספר מקרה רע לחת יקרה לארץ בעלות החרבה עליה בחויב וכר, המכנה תרבן בללי, עד כי נכרת כל תוכל והחלמה תשחר אמאה, תכריס ובוחים יהלילו, בהני עליון ירחמו קול ענות, עדהי לאן ונקר יהנו נהי מחין מבשה. — לחרי בלות הביור בנורף הזה בכללי, להחריד נפש השומע, עוד יסוב (בפרשה ב׳) להרגיש יותני החרן בקול תרועת מלחמה ולייהר בפרע תחרי החרבה העבום וסבולותיו הנוראות, יחסכו לחיל עצום ונורח הנובל בכח ובנוחה על החרן לבחתה ולערות על היסוד בה, ונסה להמחיל תמיונות נפלאות ולהעיריך עוצם יום נחן, עד כי רחה כי הוח נורח מחר מלמנות לו ערך ותמיון נחנע, ולבן סיים וקרא בתחבולית נפשו: ומי יכילנו! — עד סה החלק הרחשון • בחלק הב׳ (מן פסוק י״ג עד חוס פרשה ג׳) יחחיל לעורר יושבי החרן בלם למקטנם ועד גדולם לחשובה נמוה בלב נשבר ונדכה, כן יסוב ה׳ ונחם על הרעה, ומשחה קול ומשמה נשמע מפי עליון, החויב יונם, הגוחות ימלחו בר, ותיבוח היקבים יפרוצו, ורוח ה׳ לנסה חת כל בשר מן זקני העם ובחידיו עד בטור הנפחה, בלם ידעו חת ה׳ וגדולתו. — הרעיון הנשגב הזה יהבר בנפש הנביח לספר בחלק הג׳ (מן חחלת פרשה ד׳ עד חוס הספר) חת התשועה הגדולה חשר יעשה ה׳ לעמו בחחרית הימים, חת נקם יסוב לכוריו וסיר שניחתו לעיון: (ב) הזקנים, כי המה לקו יותר מכל שחנר נימיהם: ההיהה. ה״ח בשלה. ואח״ה, התמוהה למעה (רש״י): (ג) עליה, על התהות המקרה ההיח תוכלו לספר מתר לכן עד הדור האחרון: (ד) יתר, הם המה הגדולים שיספרו לדור האחרון: גום, לשר יפת שהוח כמו גזז, ע״פ שנוזז התנוחה, והס״ם כמו נמלות מנס ריקס ע״ב, ויחבן שנקרח כן בענוח הרבוי שבמין הזה מלשון נוחמת בדמ״ל. והנה סס תרגם לפעתי הוח סס קוגי בללי, בהורחת המלה, שהרגה מינים נפלנים נו, והוח ג״כ סס כרמוי

Digitized by Google

תרגום אשכנזי

הָאַרְבֶּה וְיֶתֶר הָאַרְבֶּה אָכַל הַיֶּלֶק
וְיֶתֶר הַיֶּלֶק אָכַל הֶחָסִיל׃
(ה) הָקִיצוּ שִׁכּוֹרִים וּבְכוּ וְהֵילִילוּ
כָּל־שֹׁתֵי יָיִן עַל־עָסִיס כִּי נִכְרַת
מִפִּיכֶם׃ (ו) כִּי־גוֹי עָלָה עַל־אַרְצִי
עָצוּם וְאֵין מִסְפָּר שִׁנָּיו שִׁנֵּי אַרְיֵה
וּמְתַלְעוֹת לָבִיא לוֹ׃ (ז) שָׂם גַּפְנִי
לְשַׁמָּה וּתְאֵנָתִי לְקֻצָּפָה חָשֹׂף
חָשְׂפָהּ וְהִשְׁלִיךְ הִלְבִּינוּ שָׂרִיגֶיהָ׃
(ח) אֱלִי כִּבְתוּלָה חֲגֹרַת־שַׂק עַל־

„דער היישרעקקע אויפֿגערי־
„בען ׃ וואס דיעזע נאך פֿער־
„שאנט, פֿערצעהרט דער
„ערדקרעבס, דען איבער־
„רעסט פֿערראַרב דיא גרויל־
„לע. „— (ה) ערוואַכט איהר
טרונקענען! ערוואַכט צור לוי־
טען קלאַגע! איהר ווייגבע־
צעטטען! יאַממערט אום דען
רעבענזאַפֿט, דען ער איזט
פֿיר אייערן מונד דאַהין.
(ו) דען אַך, אין פֿאַלק איבער־
שוועמטט מיין לאַנד. מעכטיג
אונד צאַהללאָז׃ מיט לעווען־
צאַהן, מיט לעאָפּאַרדען ׃ גע־
בים פֿערזעהען. (ז) אין דיר־
רען בוים פֿערוואַנדעלט עס
בעל

דען וויינשטאָק, דען פֿיגענבוים אין קאַהלען שטאַם ׃ ענטבלאָטטערט שטעהט ער
דאַ, מיט פֿאַלבען אָסטען.— (ח) אָ, קלאַגע אייגעם מעכטען גליק, דאַו זיינען יונגער־

פֿרייגר

ר ש י

הס ונתנצ עליהס שיבתי ונלו ניתיון הימים וכלו כל פרי העץ ויקר הזפה: (ה) עסים. יין הטוב: (ו) גוי עלה על ארצי. הענפתי הזה כיוהו כלבא גוים: ומתלעות. הן הניבים הגסין שלועם בהן: (ז) לקצפה. לאשפות: חשף חשפה והשלך. קלף קליפת העץ והשליכו על הלבינו זמורות הגפן: (ח) אלי. קינה מתרגמינן אלין:

ב א ו ר

פרעי למין מיוחד שנאמר. לכן הלרכה שנאמר מפיכם הוא אם סגי, והשד ויתן לאכול יגולם (תהלים ע"ח מ"ו) וילק ואין מספר (שם ק"ה ל"ד) והמזר פה ונפ' שמיני הוא אם מיני, ובכ"ח ג"כ הוא בחופן הזה, אם (היישרעקקע) הוא אם כלל למיני שוגיס, על שנם הפיניס (גרויל, ערדקרעבס) כלומ"ס ג"כ תחת הסוג, ובכל זאת אם זה (עם זשבעל׳ שנאמר לוי היישרעקקע) כנוד׳ סנוליות מיוחדות) נופל ג"כ על מינים פרטיס, כמו (זשבעל׳ שנאמר לוי היישרעקקע) כנוד׳ לקוחל בפסוקי הטבע, ופ"ו יונן מרגומי: ילק, על שהוא לוקק ולוחך בשנב. החסיל על שהוא כורת את הכל מן יסלאל הלרבה (מדל"ק): (ה) הקיצו, פועל עומד, ולא ינאל זה הטיב יונל (ראב"ע) ויין מה שנתב הרל"ק בשבללו (ד' כ"ל) על שוכת הזה: עסים, היין נקרא עסים וכן כל משקה היונל ע"י כתיתה כן ושפותם רשעים (שלחני ג' כ"ל) (מרל"ק) • ומזה הטעם עיסה בלקו"ל ע"ש הכעיטה. (עיין מנחות ע"ו ופסחי׳ ל"ח בפ"י): (ו) כי גוי, כל קנון מן יקרא גוי, (בל"מ ודמיון), וכן הנמלים עם לא עז (מרל"ק): ומתלעות, הס הבנים הבקומות (פֿאַדערצעהנע) ותקרלנה ג"כ מלחעות (תהלים ל"ח): (ז) לקצפה, ל"ת למפסח נפז, וי"ה לקליפה (רל"ק) כמו אשמר תשף חשפ' (כן מלך) וכן תרגומי. ויקולי נקרות הקליפה קנפה, על שהעץ נקלף מרוב היונק הבח מגולל הרחיתה שבו (עיין נאות הושב סי' יו"ד, ז'): חשפה והשליך, הסיר קליפתה והשליך אותה לארץ. ותרגומי לפי הבונה: הלבינו, עומד, וכן בשלג ילבינו, והטעם לאל אימון הלאות נאלתו האויבים יניזים ולבנים (מרל"ק) : (ח) אלי, ירת אמר הפ"לף תחת הה"ח כאו הלנ"ו, וי"מ הח"לף תחת היו"ד כמו אלה, וקנת פתחו מלאן לאמות, כי תרגום ויקונן ויקלף, ולדעת כולם הוא לשון קינה וכן תרגומי. ותפשר הוא ממלת חולי. כמו ממלת בן יעשה הנעדי לפניה, כן יעשה ממלת

Digitized by Google

בַּעַל נְעוּרֶיהָ: (ט) הַכֶּרֶת מִנְחָה וְנֶסֶךְ מִבֵּית יְהוָה אָבְלוּ הַכֹּהֲנִים מְשָׁרְתֵי יְהוָה: (י) שֻׁדַּד שָׂדֶה אָבְלָה אֲדָמָה כִּי שֻׁדַּד דָּגָן הוֹבִישׁ תִּירוֹשׁ אָמְלַל יִצְהָר: (יא) הָבִישׁוּ אִכָּרִים הֵילִילוּ כֹּרְמִים עַל־חִטָּה וְעַל־שְׂעֹרָה כִּי אָבַד קְצִיר שָׂדֶה: (יב) הַגֶּפֶן הוֹבִישָׁה וְהַתְאֵנָה אֻמְלָלָה רִמּוֹן גַּם־תָּמָר וְתַפּוּחַ כָּל־עֲצֵי הַשָּׂדֶה יָבְשׁוּ כִּי־הֹבִישׁ שָׂשׂוֹן מִן־בְּנֵי אָדָם: (יג) חִגְרוּ וְסִפְדוּ הַכֹּהֲנִים הֵילִילוּ מְשָׁרְתֵי

מזבח

פֿרייִנד, אין טרויער נעהיללט, בעווינט. (ט) דאָהין איז טראָנק־אופר שפייזאָפּפֿער, אויס דעם עווינען טעמפּעל! עס טרויערן דיא פּריעסטער, דיא דינער גאָטטעס. (י) פֿער־אָדעם ליגעט דאָס פֿעלד, דיא פֿלור אין טרויער פֿערזונקט. שאָן איזט דאָס קאָרנגעוואַכס פֿערדאָרבט, דער מאָסט פֿער־זיגט, דאָס אָל פֿער טראָקנעט. (יא) דער לאַנדמאַן היללע זיך אין שמאַך, דער ווינצער יאָמ־מערט דאָס ווייץען, גערסטע אונד יערעם פֿעלדגעוואַכס, אַך, אַללעם איזט פֿערניכטעט! (יב) פֿערבליהעט שטיהעט דער ווייגשטאָק דאָ, דער פֿיי־גענבוים איזט אַבגעשטאָרבען; גראָאַט אונד פּאַלם אונד אָפּפֿעלבוים וואָסט אַללען בייטען אויף דעם פֿעלדע זינד פֿערשמאַכטעט: אַך יערע וואָגגע איזט עגטשוואונדען, אונטער מענשענקינדערן. — (יג) איהר פּריעסטער! הילללעט אייך אין טרויערגעוואַנד, לויט קלאָגט איהר דיינער דעם

ר ש י

(ט) הכרת. כמו נכרת ה"ל הנקודה בחטף קמץ עומדת במקום נו"ן כמו וחיות השדה השלמה לך (לעיל ה'): (יא) הובישו. הכלמו: תכריס. מנהיגי האחריסה: על חטה ועל שעורה. מיסב על תכריס. ועל הכורמים תמר: (יב) הגפן הובישה והתאנה אמללה. נכרתה מפק פריה: הניח. כמו

באור

תולי המורה נ"כ על הפסק, פעל תלי (פערלוירפען), וכנוי הנקיבה על שהוא מדבר נגד המדינה. כבהולה, מילת בזיונית שק על לבדון בעל נשוריה: חגורת שק, נשתמש בפעל זה בפעל ובפעול, כמו לובש ולבוש מוגר ויגור (רד"ק): הברח, בנין הפעל, כי הפה הוא העבירת ע"י החכמה הכורת: (י) שדד שדה וגו'. כי שדד דגן, לדעתי שדד לחמון מעשם שלל, כמו גליל שדד עיר (יצחי' ט"ו ח'), ושדד אני הוא מעשם ושוד מלכים תיקון, לשון ליקוח. והטעם נפסק הלשון מהדגן, כיצוא מהורלת הבנין הכבד לבנמים על הבך הפעולה. ומה נעמה זה מלינת המשורר בפלים השתחני' שדד שדה כי שדד דגן: הוביש תירוש, ארמו יבש והיה פועל עומד. אמלל, עיין בלוד הוסע (ד' ג'): (יא) הבישו, לשון מוכרע מבניני שארמו יבש, כי גם מצורם בוא נמכח הקל בלירי בבנמי פ"ח ור"ד, כמו ותקדע כי לח לנוע (יצחי' נ' ז') ח"כ גם בהפעיל יחכן שהוא משנין נוסה ובלימה, וכן תרגומי. או יחכן שעבד בוא ויבא לחל הוא בענין נמו יען ושובו לכם ענה: על חטה, נגד הלכרים: (יב) הגפן הובישה. נגד הכורמים: כי הביש ששון, הפרי המעשה לנב לנוע נפסק בעל:

לינו

תרגום אשכנזי

יואל א

מוֹבֵחַ בָּאוּ לֵינוּ בַשַּׁקִּים מְשָׁרְתֵי
אֱלֹהָי כִּי נִמְנַע מִבֵּית אֱלֹהֵיכֶם
מִנְחָה וָנֶסֶךְ: (יד) קַדְּשׁוּ־צוֹם קִרְאוּ
עֲצָרָה אִסְפוּ זְקֵנִים כֹּל יֹשְׁבֵי
הָאָרֶץ בֵּית יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְזַעֲקוּ
אֶל־יְהוָה: (טו) אֲהָהּ לַיּוֹם כִּי קָרוֹב
יוֹם יְהוָה וּכְשֹׁד מִשַּׁדַּי יָבוֹא:
(טז) הֲלֹא נֶגֶד עֵינֵינוּ אֹכֶל נִכְרָת
מִבֵּית אֱלֹהֵינוּ שִׂמְחָה וָגִיל:
(יז) עָבְשׁוּ פְרֻדוֹת תַּחַת מִגְרְפֹתֵיהֶם
נָשַׁמּוּ אֲצָרוֹת נֶהֶרְסוּ מַמְּגֵרוֹת
כִּי הֹבִישׁ דָּגָן: (יח) מַה־נֶּאֶנְחָה

דעם אלמאכט! נעהעט, לאז נערט אייך אויף ואקקע, איהר סיינעם נאטטעם דיענער! דען אייערעם נאטטעסטטעפעל מאנעלטם נון אן ט־אנק־אונד שפיזואפעט! (יד) שטעללט פאטטאנע אן, עטהאלטונג רופם איים, לאסט נרייוע זיך פערואמטלן, נעבסט דען זאמטטליגען בעוואהנערן: אין אייערעם נאטטעם טעמפעל בעטעט לויט צום עוויגען. — (טו) אה וועלך איין טאג! ווייא נרויזאם נאהט ער זיך, דער טאג דעם עוויגען! ברייפט וויא פערהעערונג, פאם אלמאכ־ טיגען לאן. (טז) פערניכטעט איזט דער פאראטה, פאר אונזערן אוגען, עטטווייגען פרייד אונד וואנע, אוים אונזערם נאטטעם טעמפעל. (יז) פערוועזונג דינסטעם אוים דען לעערען פאנען, אן דען שפונדען; פערארעט וינד דיא פארראטהסקאמערן, דיא שפיכער נאנץ צערשמאהט, דאז נעטראידע פערדארבט! (יח) וויא זייפצט דאז טהיער,

בהמה

ויא

ר ש"י

כמו יבש: (יד) קדשו לום. הזמינו לום: עצרה. תאסיפה: (טו) אהה. לשון נגיפה וילמה: וכשד. ונניעת שודדים: יבוא. מלת המקום: (יז) נגד עינינו. לנו רואים: (יח) ענאבו. הצלו תלוחה וציפוח בלע"ז מוי"ש: פרדות תרגום יוחנן נרבי תנחל': ממרפתיהם. תרגום יונתן מניפתהן מנופת כסוי התבואות: נשמו תלברות. של יין ושל שמן: ממגרות. מגורות של תטיון:

באור

(יג) לינו בשקים, כלומר תמיד תהיו תגורים בשקים, כי סורס לון אם לינינו מחובר עם מלת לילה לין ענינו לינת לילה, כ"ם התמדה: (יד) קדשו צום, אתה כי נמנע מעמכם כל זבח ומין נסכה להתרצות פני ה', לכן הנינו לום וקראו עליה בכל נבולי ישראל, להנזיר ממחלוקת ומשחה, ומכל שמחה, גם כל יושבי הארץ יתאספו בבית ה' להתחנן על נפשם: (טו) אהה ליום, המיועד הוא. וכשוד משרי, לשון נופל על לשון, ועניינו כעניין השודד לשר פתאום יבא, כן היום הזה יבא בפתע פתאום משרי: (טו) הלא נגד עינינו וגו', יבאר עוד מקרה המתאוטית, שהתבואה המובטלת והיא כ"ר נגד עיניו, ומי יאמין כי עוד יבא כליון, יבא הזעקה ויכרות כאובל: (יז) עבשו, הצלו תלולה ועפוש בלע"ז מויש"ר (כ"ל מחזיר, שיאשען בל"ם): פרדות, גרגירי זרע הנפזרים בארץ יתבשמו ולא יצמחו: תחת מגרפותיהם, המה גושי עפר, כמו בארץ לו בארץ לדעת קדח: תאסם לדעת רש"י ויונתן בשור פרדות נרבי תנחל, בשור מגרפותיהם, מגופתיהן מנופת כסוי התבואות וכן תרגמתי: נשמו אוצרות, תלברות התבואה נשמו, כי תין דבר להבנים כהם (רד"ק): ממגרות, גם המה בתי תבואה, כמו הצור הזרע במגורה (תאי ג' כ'): מעניין גוד יגור לשון תאסיפה והמ"ם נוספת כמו ויצא ממוך (זכרי' ע' ו'): (יח) מה

נאנחה

Digitized by Google

בְּהֵמָה נָבְכוּ עֲדָרֵי בָקָר כִּי אֵין
מִרְעֶה לָהֶם גַּם־עֲדָרֵי הַצֹּאן
נֶאְשָׁמוּ: (יט) אֵלֶיךָ יְהוָה אֶקְרָא
כִּי־אֵשׁ אָכְלָה נְאוֹת מִדְבָּר
וְלֶהָבָה לִהֲטָה כָּל־עֲצֵי הַשָּׂדֶה:
(כ) גַּם־בַּהֲמוֹת שָׂדֶה תַּעֲרוֹג אֵלֶיךָ
כִּי יָבְשׁוּ אֲפִיקֵי מָיִם וְאֵשׁ אָכְלָה
נְאוֹת הַמִּדְבָּר:
ב (א) תִּקְעוּ שׁוֹפָר בְּצִיּוֹן וְהָרִיעוּ
בְּהַר קָדְשִׁי יִרְגְּזוּ כֹּל יֹשְׁבֵי
הָאָרֶץ כִּי־בָא יוֹם־יְהוָה כִּי קָרוֹב:
(ב) יוֹם חֹשֶׁךְ וַאֲפֵלָה יוֹם עָנָן

ווייא איררט דיא רינדערהעער־
דע אומהער! דען קיינע וויידע
איזט צו פינדען; פערשמאכ־
טען מיט נין שאאפ־אונד ציע־
גענהעערדע. (יט) צודיר, א
עווינער, ערהעבט זיך מיינע
שטיממע: זיהעה, וויא דיא
פלאממע דיא פלור אומלא־
דערט, דיא גלוטהה דעם פעל־
דעם ביימע ענטצינדעט. (כ) אך
שמאכטענר בליקט דאו פיהה
עמפאר; דען יערע קוועללע
איזט פערזיגט, דיא פלור
פאם פיייער פערצעהרט. —

ב (א) אין ציון לאסט דיא פא־
זוינע ערשאללען, טראמ־
פעטען; רוף אויף מיינעם הייי־
ליגען בערגע; דאם זיא ער־
ציטטערן דיא דאו לאנד בע־
וואהנען אללע, דער טאג דעם עווינען נאהט העראן, איזט ניכט מעהר פערן. (ב) אין
טאג דעם גרויזעמען אונד דער דונקעלהיט, אין טאג דעם נעבליכטען, געוועלקט; וויא

ורדזל מאר־

ר ש " י

(יח) נבכו. נתעצבו ונכנסו ותעו ביעדים ובמדבריות: נאשמו. נתקלקלו בחשמון: (יט) נאות מדבר. לשון נוה: (כ) תערוג. תלטף כאחר פתר דוגמ ערג לתליס והם לשחלים וגעה לעגליס ולהל לסוסים ופלוף לעופות וכן לכלבים:

ב (א) תקעו שופר. להשמיעם שיזעקו בתשובה בטרם תבוא עליהם הרעה הזאת. יום ה'. מה שהמרנו

ב א ו ר

באנחה בהמה וגו', ע"ד כלל ופרט: נבכו, נעוכים הם בתוך לבקש מרעה להם, ותוך: באשמו, ענין אשמה, וכן תאשם שומרון: (יט) אליך ח' אקרא, עתה יעמיד הנביא לעין העם הלזה היותר גדולה, כי תוך לך דבר עומד בפני הלמת. ויזוע מפעולת האדן המזרח כי הרוח האכיל את האדמה, הוא מזיק מאד, גו יחדב ויבוש כל מקוה, כאלו גם אכלה פניב. לכן קרא הנביא, עתה כל לחמה ולחתפק מלהתפלל: נאות מדבר, אלהי רועים יקראו נאות, והוא בחלוף ו"ו בחל"ף מן נוה (רד"ק): (כ) תערוג, יפה כתב החכם ר' יוחל בר"ל ל"ע (תהלים מ"ב) שמצא ערג מורה בלשון ישמעאל על התאוה והתשוקה לדבר מה, לת בלבני המפרשי' שהוא לשון לעקה, וכן תרגמתי: אפיקי מים, תוללות מים, שרשו פיק, ובדקד"ל פוק חזי מה עמק דבר:

ב (א) תקעו, אחרי הפסיק הנביא בפרשה קדומה בספור השממון היותר גדול. והרגיע מעט את רוחו יוסיף לעורר את לב שומעיו בספוריו הנוראות מתחלי בתורה, והכונה כלה לעורר לתשובה. ותמר כי יתקעו בשופר במהנה, עת בת לר ותויב על התוך להשמיע לויבויה כי יקבלו יפר לעמוד על נפשם: יום ה', יום המיועד מלפ"ה, לו יום לדיר ונורא בדרך הלשון לתאר דבר מוק בשם לל: (ב) יום חשך, ע"ד הלרה המתוארת בתוך,

Digitized by Google

וְעֶרְפֶּל כְּשַׁחַר פָּרֻשׂ עַל־הֶהָרִים עַם רַב וְעָצוּם כָּמֹהוּ לֹא נִהְיָה מִן־הָעוֹלָם וְאַחֲרָיו לֹא יוֹסִף עַד־שְׁנֵי דּוֹר וָדוֹר: (ג) לְפָנָיו אֵכְלָה אֵשׁ וְאַחֲרָיו תְּלַהֶטֶת כְּגַן־עֵדֶן הָאָרֶץ לְפָנָיו וְאַחֲרָיו מִדְבַּר שְׁמָמָה וְגַם־פְּלֵיטָה לֹא־הָיְתָה לוֹ: (ד) כְּמַרְאֵה סוּסִים מַרְאֵהוּ וּכְפָרָשִׁים כֵּן יְרוּצוּן: (ה) כְּקוֹל

מרכבות

תרגום אשכנזי

מאָרגענדאָמטפרונג גיוועט אויף דען בערגען. איין מאָטיג פֿאָלק, ואָנדערע צאָהל, דעמגלייכען ניע ערשיען, נאָך יע זיין ווירד ביזאין דער נאָכוועלט אויפֿגעהויבען. (ג) פֿאָראָן ציהט פֿלאַמען, דיא דאָ צעהרט, נלוחט לאָדערט הינטר איהם; דאָ לאָנד דאָ פֿאָר איהם איז נעם ערדן גליך, לעסט עם אַלס וויסטענייא צורוק: אַך ניטט ענטקאָמט זיינער וואָשה! (ד) זיין אַנבליק גלייכט דער ראָסטס בליק, זיין רעננען דעם דער רייטערייא; (ה) זיין טראָ־

בען

ר ש י

שתמרנו למעלה: (ב) כשחר פרש על ההרים. התרגום והנוסח נפרשים על ההרים כשחר הנפרס בכל העולם: כמהו לא נהיה מן העולם. לגוזל כל המינים הללו זה לחד זה לאכל מין תרגה לבדו לא היו כמו חותו של מלרים שנאמר ולחריו לא יהיה כן (שמות י'): (ג) לפניו אכלה אש. משמיתים את הכל כילו אש חוכלת לפניהם ולהבה מלהטת לחריהם: כגן עדן. היתה הארץ לפני נחו ולחר שילך הניח את הארץ כמדבר שממה: (ד) כמראה סוסים מראהו. כמרוכתם

ב אור

חשך ממש מזוג התרגה (מרד"ק): כשחר פרש וגו', שעור המקרא לדעת רש"י כשחר פרוש בכל העולם, כן התרגה פרוש על ההרים. ולדעת הרד"ק כשחר פרוש על ההרים (כרגע), כן התרגה פרוש על ההרים בדגע, הנה לדעת שניהם חסר מלת התרגה. ולדעתי יתכן לומר כי הענין כך, נעשה אומר יום חשך ואפלה וגו', לומר כי מהות היום הזה כמו שחר פרוש על ההרים, והוא נשף בקר קדם עלות השחר שעדיין נתיכות הקדרות. עם רב ועצום, מנחר והולך ע"י מה היום חשך, ואמר ע"י עם רב ועצום המתחיל התרגה. כמהו לא נהיה, כ' הרד"ק (ל' כ"ה ע"ב) הנה נהיה כמו היה, ללון שנהיה נלחה בו הפועל. כוונתו שנמלת היה הכתוב על המליאות נדיבל (חגי זיין מייענער אַהבע) מבלי התיחסות הדבר המהוה לותי; ונמלת נהיה הנתונ על היות דבר (חגי ווערדען מיינער זאַהע) ע"י פועל המליאו על גלר המליאות. וה שהבי"ל בלשון בין לה' כך, ולחריו לה יהי' כן למחר, וכן לה נהי' דפה, והענין אחד בשניהם. ועל שלשת המפרשים תמה מני מקרח, ה', היך לה עלתה על דעתם כי שם דבר מתרן מלרים ופה מל"ו. ב', לה נזכר בפסוק זה שם תרגה, כ"ל שם עלום ורב, כדרך המלין להלמות דבר בדבר, ועליו חמר כמהו לה נהי', ולחריו לה יהיה, כ"ל חיל כזה לה נעלה עוד בכמות ולחיות וח"כ מוסב ההפלגה על המעל לה על הנמעל: (ג) לפניו אכלה אש, ע"ל הדמיון במקום תחנותו נראה כחלו לפניו ולחריו תכלה חש ולהטה כל נומח (רד"ק). הארץ לפניו, התרן שהיתה לפני נחו כנ"ע, ולחריו מדבר היה תהי'. וגם פליטה לה היתה לו, שלה יחיר מחומה: (ד) כמראה סוסים, כוון הנחיל על מיני תרגה יהודים (הייאפֿפֿערדע) דומו ממש נמרחיהם למראה הסוס. כן ירוצון, התרגה קל המרוץ ממך, ונכתב המין הנקרח (נוב הייטשרע). יזון בעת יום כמו ה' פרשחות נמודע משפוטי הטבע: (ה) כקול מרכבות, בעת הליכתם נמהומה. על ראשי ההרים ירקדון, כן קול הרקוד של התרגה על נתני ההרים.

מַרְכְּבוֹת עַל־רָאשֵׁי הֶהָרִים
יְרַקֹּדוּן כְּקוֹל לַהַב אֵשׁ אֹכְלָה קַשׁ
כְּעַם עָצוּם עֲרוּךְ מִלְחָמָה׃
(ו) מִפָּנָיו יָחִילוּ עַמִּים כָּל־פָּנִים
קִבְּצוּ פָּאֹר׃ (ז) כְּגִבּוֹרִים יְרוּצוּן
כְּאַנְשֵׁי מִלְחָמָה יַעֲלוּ חוֹמָה
וְאִישׁ בִּדְרָכָיו יֵלֵכוּן וְלֹא יְעַבְּטוּן
אָרְחוֹתָם׃ (ח) וְאִישׁ אָחִיו לֹא
יִדְחָקוּן גֶּבֶר בִּמְסִלָּתוֹ יֵלֵכוּן וּבְעַד
הַשֶּׁלַח יִפָּלוּ לֹא יִבְצָעוּ׃ (ט) בָּעִיר
יָשֹׁקּוּ בַּחוֹמָה יָרֻצוּן בַּבָּתִּים יַעֲלוּ

בעד

תרגום אשכנזי נח

בין אויף דער בערג ניפֿעל
וויא דעם וואַגענס ראַסטעלן;
וויא דירערע שטאָפּעלן אין
דער פֿלאַמען קניסטערן־וויא
כעמפֿט־יעגס קריינסהעער, צום
קאַמפֿף נעריסטעט. (ו) זיין
בליק מאַכט פֿאָלקער בעבען,
אינד לעסט דיא וואַנגע אויף
יערעם אַנשטלין בליי־בן. (ז) עס
רעננט ראַהער, וויא קריעגס־
העלדן, בעשטיינט דיא מויער,
וויא וואַפֿענברידער; האָלט
גלי־בן שריטט, יע מאַך פֿיר
מאַן, קיינער וויי־בט פֿאָן זיי־
נער באַהן; (ח) ני־בט איינער
פֿערענגט דען וועג דעם ברו־
דער. זיא ש־ייטעט יעדערער
איינהער, אין רייהע אונד
גליעד, שטורמט אין אויף
דאָז געשיטץ, בליבט אונגעד־

לעצט; (ט) עס לערמט אין דער שטאַדט, טאַבט אויף דער מויער, שטיגט אין דיא הײ־

ר ש י

נמרוצים: (ה) נקול להב. החוכלת קש משמעת קול: ערוך מלחמה. לפי שהוא דבוק נקוד חטף סגול: (ו) קבצו פארור. שחרות כקדירה כמו דחת תמר וכאלו נכתוב (במדבר י"ח) וחלץ הכח בה. יתירה היא ולשון נקבות: (ז) ולא יעבטון. לשון לו למיון ופתרונו לפי ענינו לא יעקלון: (ח) ובעד השלח. כמו בעד החלונים כן על פי כלי זיין יפלו ויחנו: ולא יבצעו. ולא יקצרון ממון. ויונתן פתר בו לי שלימות נשבוי שלימות של הקב"ה ממלין עמהן ובצע כסף לא נקרא: (ט) בעיר ישקו. לי השמעת קול כמו במזמק גנים (ישעיה ל"ג) דוב שוקק מצלי

באור

כק ל להב אש אכלה קש, יבא המשמיעה קול. כעם עצום ערוך מלחמה, כלומר בזעל עצום היכא למערכת מלחמה ושמיע קול נורא. הרבה הגיחו להוסיף משל על משל, להגדיל הדבר: (ו) קבצו פארור, לדעתי מקור המלה הזאת ערבית, כי בלשון התרגמן (פארסי) יקרא בלשון ערבית (פחוחה). ושעם המקרא, כי חיל ועדעה יחזון כל כך עד כי כל פנים לחמימות שלהם המפחר, יקבלו יפה, ועי"כ יהי הלונן נכר עליהם, כמלחמים ז"ל חזל סוקמת ותתי מיוחי ע"פ זה תרגמתי: (ז) בדרכיו ילכון, לא יגעו בערבוב כעם פרוע כ"ש כעם מלומדי מלחמה, ואין ת' מהם מרחיב גבול בעדיו יותר מחביריו. ולא יעבטון, יעשון בלתי התחותית שהם ממ לא תחד: (ח) לא ידחקון, לא יגלחו זה את זה, כי בשורה לחת מסורת יפה יהלכון, נאמן אלהם בגבר ת' בשלמו יהלכון. ובעד השלח, כלי זיין. ושעם המתמר, בהתלחמות כזו יפלו על כלי המלחמה, במהירות ובקלות, עד כי לא יגיע להם נזק ע"י כלי זיין. וזה שעם לא יבצעו כמו לא יפגעו: (ט) בעיר ישקו, לשון השמעת קול (בהליכה מתמדת) כמו במזמק גנים. י"ת לשון מזמק מזדיין (מרע"ו). בבתים יעלו, אם יפתחו יושבי העיר בפתים הגבוהים,

בְּעַד הַחַלּוֹנִים יָבֹאוּ כַּגַּנָּב׃ (י) לְפָנָיו רָגְזָה אֶרֶץ רָעֲשׁוּ שָׁמַיִם
שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ קָדָרוּ וְכוֹכָבִים אָסְפוּ
נָגְהָם׃ (יא) וַיהוָה נָתַן קוֹלוֹ לִפְנֵי
חֵילוֹ כִּי־רַב מְאֹד מַחֲנֵהוּ כִּי עָצוּם
עֹשֵׂה דְבָרוֹ כִּי־גָדוֹל יוֹם־יְהוָה
וְנוֹרָא מְאֹד וּמִי יְכִילֶנּוּ׃ (יב) וְגַם־
עַתָּה נְאֻם־יְהוָה שֻׁבוּ עָדַי בְּכָל־
לְבַבְכֶם וּבְצוֹם וּבִבְכִי וּבְמִסְפֵּד׃
(יג) וְקִרְעוּ לְבַבְכֶם וְאַל־בִּגְדֵיכֶם
וְשׁוּבוּ אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם כִּי־חַנּוּן

ודחום

תרגום אשכנזי

היועד, בריכט וויא איין דיעב
דיר׳כ׳ם פֿענסטער. — (י) פֿאר
איהם ערבעבט דיא ערדע,
דיא הימעל טאבען ליט,
דער זאנען שטראהל דעם
מאנדעם ליכט פֿערדונקעלן,
אונד א־הערן גלאנץ פֿערהילט
לען דיא נעשטירנע. (יא) דעם
עויגען דאנענרשטימע ער־
טאנט פֿאר זיינעם העער, וויא
צאהלרייך איהס דיא שאאר,
וויא מאכטיג דיא פֿאללזיהר־
רער זיינעם וואר טעס! וויא
גראס דער טאג דעס עויגען,
וויא פֿורכטבאר, ווער פֿער־
מאג עס, איהן צו ערטראגען!
(יב) דאך איצט נאך, שפריכט
דער עויגע, מאכט איהר צו
מיר אייך וועגדען, מיט גאנ־
צעם הערצען, בייא פֿאסטען, וויינען אונד ווהקלאגען. (יג) דאס הערץ צערריסט,
ניכט דאס געוואנד, אונד קעהרט צו דעם עויגען צוריק, צום עויגען אייערעם גאטטם;
אללי.

ר ש "י

(משלי כ"ח) ממשך תרוץ (פסניה ג'). וי"ת לשון נשק מזדיינין: (י) רעשו שמים. כשנפל פורענות הבאה על ישראל רועזים ורועשים: אספו נוגהם. הכוכבים חורן: (יא) וה' נתן. עליהם קולו במאמר נוראיו לפני שלחו בהם את חילו הם: כי רב מאד מחנהו. שאר ישלח נגם אם לא תטיבון: (יג) ואל בגדיכם. כי אני אם לקרעת בגדיכם. ד"א קרעו לבבכם ואל

ב אור

לא יועיל להם, כי גם שם יעלו. בעד החלונים, כמו בתוך החלוני', וכן בעד השנכה נעד החלון. כלומר יותר קשים הם מהחומים שיוכל להסגר השער לפניהם כי הם יכנסו ע"י החלונים בגנב: (י) לפניו רגזה ארץ, ע"ש הפלגה. שם עיניך קורא לתהום! נספוקים כחלה, גם תוכל לנתון חימות התפעלות הנופל הזה וגודל כתו במליכה. בדמיונו יעורר הנשע כלו, מרעיש השמים ומרגיז הארץ, מקדיר השמש וירח ומתיך זהר הכוכבים נפש־לוחם. ישמיע קול ה' נגח לפני חילו הגודל הזה הרב בכמותו והעלום בתיכותו. וכל זאת לתיננו זוה לו, עוד יתחלל לספר ערך ודמיון ליום הגדול והנורא הזה, עד כי קדם: ומי יכלכלהו! — וכל חלה יעשה הנופל הקדוש הזה לעורר לתוכה לתשובה שלמה. אפשו נגחם, לפשו תורם לתוכם שלח נרחם. וכן אסוף יקד (מדר"ק): (יא) ומי יבילנו, ומי יוכל לסבלו, וכן ומי יכלכל את יום בואו (מלאכי ג' כ'): (יב) וגם עתה, לזכרי נתו, עודנת לנו לשוב אם תשובו אל ה' בלב. וגם בנרחה ע"י לום נכני ומספד. כי ענוי נפש לנד מבלי הכנעת הלב תין בו מועיל: (יג) וקרעו לבבכם, סגור לנכנס לב התנן. ואל בגדיכם, קריעת בגדים על הצרה, ותנר כי קריעת הלב הנפתר הוא

וְרַחוּם הוּא אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד
וְנִחָם עַל־הָרָעָה: (יד) מִי יוֹדֵעַ
יָשׁוּב וְנִחַם וְהִשְׁאִיר אַחֲרָיו בְּרָכָה
מִנְחָה וָנֶסֶךְ לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם:
(טו) תִּקְעוּ שׁוֹפָר בְּצִיּוֹן קַדְּשׁוּ־צוֹם
קִרְאוּ עֲצָרָה: (טז) אִסְפוּ־עָם קַדְּשׁוּ
קָהָל קִבְּצוּ זְקֵנִים אִסְפוּ עוֹלְלִים
וְיֹנְקֵי שָׁדָיִם יֵצֵא חָתָן מֵחֶדְרוֹ
וְכַלָּה מֵחֻפָּתָהּ: (יז) בֵּין הָאוּלָם
וְלַמִּזְבֵּחַ יִבְכּוּ הַכֹּהֲנִים מְשָׁרְתֵי
יְהוָה וְיֹאמְרוּ חוּסָה יְהוָה עַל־
עַמֶּךָ וְאַל־תִּתֵּן נַחֲלָתְךָ לְחֶרְפָּה
לִמְשָׁל־בָּם גּוֹיִם לָמָּה יֹאמְרוּ
בעמים

אַללבאַרמהערציג איזט ער יאָ, לאַנגמוטהיג אונד פאָן אונענדליכער הולד: גיבט זיינען ראַטהשלום נערנע אויף, וועלן באָעם ער אינו צוגעדאַכט. (יד) וואר וויים, אָב ער ניכט זיינען ראַטהשלום אָנדערט, אונד זעגען אייך צוריק נאָך בלייבט, דאַס טראַנקאופר ווירד דופטען, דעם עיינגען אייערעם נאָטטע. — (טו) בלאָוט דיא פאָזוינע אין ציון, זעצט פאַסטטאג אָן, רופט עטהאַלטונג אום! (טז) לאַסט דאָס פאָלק זיך פערזאַממעלן, דיא געמיינדע זיך פאָרבערייטען, בערופט גרייוע, בריינגט קנאַבען, טראָגט זיינליינגע הערבייא; דער בריישטיגאָם פערלאַסטע זיין פעטטליכעם ציממער, דיא בריוט אירער האָכצייטליכעם

בעמאַך. (יז) צוישען דער האַללע אונד דעם אַלטאַר לאַסט דיא פריעסטער, דיענער דעם עוויגען, ווייגען אונד בעטען: „אַך עוויגער! שאָנע דאָך דיינעם פאָלקעם, „גיב דיין ערבטהייל ניכט דער שאַנדע פריי, דאַס היידען ויא בעהערשען. וואַרום זאָל־

ר ש "י

ואל תלטרנו לקרוע בגדיכם ממש לגל: וניחם על הרעה. והפך למחשבה לחרת: (יד) מי יודע. שם בו עון ישוב ונחם: והשחיר. המסיל והגוז לחזרו בדבה ע"י התשובה תנח נדבה בסיכות: (טו) קבעו קשקים. ממשקולת שלא קבון לי ל' רבי וקל: (יז) לחרפה. לגידופין: למשל

ב א ו ר

הוא יותר מעולה מקריעת הבגדים הגלוית. ונחם על הרעה, נהפך למחשבה לחרת (רש"י). והנה ברוב ספרי מדויקים שלפנינו כתב ונחם בקמלות החי"ת, וכן משמע מהלקט"י שכתב ז"ל: ונחם שם תואר, ולולי קות הסרון היי העי"ן דגישה להתבלע הנו"ן. ובעל מחבר מנחת שי מפופס שם הוא בפתח חו נקמץ, ע"ש שהלריך כזה: (יד) מי יודע, הטעם לולי הסם יושב ונחם, ויחזיר לחר התרבה נדבה שתעשו ממנה מנחה ונסך. ובתב הרלב"ק ז"ל: לף כי ממדותיו הוא שנחם על הרעה ולין ספק בזה, אעפי כן שם רבו העונות לל ינחם על שיעשים מעט או רב. ונכון הוא מאד, בחאר בבר התירך בינין זה התבם השלם הרמב"ם ז"ל בשמונה הרבה מספרין הנמחדים, ולין פה המקום להחירך בזה: (טו) הקעו, תחר ביחת התרועה (רחב"ע): (טו) קבעו, ממשקולת שלא קבון לי לשון רבי וקל (רש"י). אספו עוללים וגו', להגדיל הבבי והחלל. יצא החון מחדרו וגו', מתן ובלה יעשו תדר מופתם ויבלו גם המה לעבות תחת שמחתם, ובל תלה לשנר לב התדם ולעורר רחמים. (יז) בין האולם ולמזבח, מקום העבודה, שם יבכו עתה ויתחננו מלין זבת. לחרפה למשל בם גוים, כי הרעב

Digitized by Google

בָּעַמִּים אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם: (יח) וַיְקַנֵּא
יְהוָה לְאַרְצוֹ וַיַּחְמֹל עַל־עַמּוֹ:
(יט) וַיַּעַן יְהוָה וַיֹּאמֶר לְעַמּוֹ הִנְנִי
שֹׁלֵחַ לָכֶם אֶת־הַדָּגָן וְהַתִּירוֹשׁ
וְהַיִּצְהָר וּשְׂבַעְתֶּם אֹתוֹ וְלֹא־אֶתֵּן
אֶתְכֶם עוֹד חֶרְפָּה בַּגּוֹיִם: (כ) וְאֶת־
הַצְּפוֹנִי אַרְחִיק מֵעֲלֵיכֶם
וְהִדַּחְתִּיו אֶל־אֶרֶץ צִיָּה וּשְׁמָמָה
אֶת־פָּנָיו אֶל־הַיָּם הַקַּדְמֹנִי וְכִפּוֹ
אֶל־הַיָּם הָאַחֲרוֹן וְעָלָה בְאְשׁוֹ
והעל

„זאללען דיא פֿאלקער האָ־
„,נען: וואָ איזט איהר נאָטט?״
(יח) זעהט! דער עווינע ראָפּט
זיך זיינעם לאַנדעם, ערבאַר־
מעם זיך זיינעם פֿאלקעם וויע־
דער. (יט) איהר געבעטטע ער־
האָרענר, שפּרי־כט דער עווי־
גע צו זיינעם פֿאלקע: „איך
„שיקקע אייך נון קאָרן אונד
„מאָסט אונד אֶהל וויינער,
„דערפון איהר אין דער פֿיללע
„גענייסען וועדעט. נים־
„מעהר וועדעט איך אייך צום
„שפּאטט דער היידען וועדעט
„לאַססען. (כ) יענעז נאָרדלי־
„לען צערשטאָרער ענטפֿער־
„נע איך פֿאָן אייך, פֿערווייט אייהן אין דירערם אֶדעם לאַנד, זיינען פֿאָרטראַב נאָך
„דעם מעערע צו אָסטען, זיינען נאָכטראַב נאָך דעם מעערע צו וועסטען, דאָרט
שטי־

ד ש״י

גם גויס. לשון משל ומנינה: (יח) ויקנא ה׳ לארצו. לשון המקוה לתת לי (נמדבר י״ח) נכנסה בלבו לרחם ולחס ממלחמתה ונתעסק בכרמיה. רבותינו פירשו לשון התאחה התרה בגוגלי על עסקי תרומו: (יט) חרפה. נדוף שיקוללו בחנם מפיהי לחס: (כ) ואת הצפוני. יש לפרשהו על ס״ל החרבה ועליו נופל ל׳ הדחתיו אל ארץ ציה ושממה. ל״ש העם הבא מצפון מלבי תאור. ורבותינו תומרים זה יפר הרע שבפון בלבו של אדם: הקדמני. המזרחי.

באור

הכריחם לנחת מתרוכם ולגור בתרבות מלרים ופלשתים ומואבים בהם גויס: (יח) ויקנא ה׳ לארצו, התנחם לחדי שיעשו תשובה יקבל ה׳ תפלתם ותו יקנא לתרלו ויחמול על עמו. ומדרך הנבואה לדבר על העתיד בלשון העבר, בידוע: (יט) ויען ה׳, אל הנועקים, ע״י נביחיו. ושבעתם אתו, ממנו: (כ) ואת הצפוני, לדעת קלת מספרי הטבע, ושיעת התרבה היא תמיד מנגד לפפון, ובדרכו לא יימין לגד מזרח ולא ישמיל לגד מערב, אמנם יש הולך ועיניו נוכח לפון תבינה (S. Paſſelquiſt's Reiſe ꝛc. S. 252) וח״כ קולי הכתוב לפוני מפני שרוב שבעתו ותשוקתו נגד לפון הנה. ויתכן שד שיקוללהו התרבה לפוני מפני שרוב בני ישראל ויהודה מלרן לפון היו, בשלמר הכתוב מלפון תפתח הרעה וגו׳ הניני קורל לגד משפחות לפון וגו׳, ולומר קרן מלפון בא וגו׳ לפן כל חזיב רע עז ומכזר בשם לפוני יבוא. ח לא לדעת מספרי הטבע שמניהו מרן מולדת של לרל׳ בנוסע (Migratarius gr. — כי ממין סוס נוולתי לדבר הכתוב, בעבור שזהו המכל׳ ביותר והוח הנודע בתרלי הקל׳ — היח טאַטטאַ־ רייז בגרול׳ (S. Funke's Naturgeſch. 1. B. S. 692.) והיח לגד לפון, לפוניש מזרחית לח׳, וח״כ טעם הכתוב ואת הלפוני, הנח מגד לפון, ונמלו כן בחב הרל״ק וגמו כן הוח מתורגם. והדחתיו אל ארץ ציה, יסוד מספרי טבע, שבני חויים יש לתרבה, והמה הרוח והמים, הרוח יאחזו על תגרתו למדבר ערבה וממה, והמים, בעבור שיסעו תמיד על־פני ולח יובלו לעוף תמיד לכן יפלו תמרים גמי היס. ונלחו מספרי הטבע לספר מריח רע העול׳ מפגריהם, על כי לפעמים הדבר ממנו יבח לשונני חיי היס, ועתה תנין טעם המקרא. הים הקדמני, יש המזרח והוח יש כירת חו יש המלח שהמה למזרח מלי׳, והיס האחרון היח שקרל

Digitized by Google

וְתַעַל צַחֲנָתוֹ כִּי הִגְדִּיל לַעֲשׂוֹת׃ (כא) אַל־תִּירְאִי אֲדָמָה גִּילִי וְשִׂמְחִי
כִּי־הִגְדִּיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת׃ (כב) אַל־
תִּירְאוּ בַּהֲמוֹת שָׂדָי כִּי דָשְׁאוּ
נְאוֹת מִדְבָּר כִּי־עֵץ נָשָׂא פִרְיוֹ
תְּאֵנָה וְגֶפֶן נָתְנוּ חֵילָם׃ (כג) וּבְנֵי
צִיּוֹן גִּילוּ וְשִׂמְחוּ בַּיהוָה אֱלֹהֵיכֶם
כִּי־נָתַן לָכֶם אֶת־הַמּוֹרֶה לִצְדָקָה
וַיּוֹרֶד לָכֶם גֶּשֶׁם מוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ
בָּרִאשׁוֹן׃ (כד) וּמָלְאוּ הַגְּרָנוֹת בָּר

והשיקו

„שטיינע זיין נעשטאנק עס־
„פֿאָר, פֿערבריטע פֿוילען
„דונסט אומהער. ער, דער
„נראָפֿליך נעווייהטעט. "
(כא) פֿירכטע ניכטס מעהר,
אָ פֿלור! זייא פֿרֶאהליך אונד
היטער! ער האָט וואונדער
געטהאָן, דער עוויגע!
(כב) פֿירכטע ניכטס כעהר,
ווייד פֿרֶאהליך אונד פֿרֶאה, דען עוויגען אייערעס נאָטטעס דער וואָהלטהעטיגען רעגען
אי"ך וויעדער פֿערליהט; פֿרִיה־רעגען אונד שפּעט־רעגען שטראָמען אי"ך וויעדער
צו, יעדער צור רעכטען צייט. (כד) גען פֿילליען דיא שיינען דיך מיט נעטרעידע, דיא קעלטער

אי"

ר ש"י

וירוחיצו שפירשו כילר הרע דרשו שני הימים הללו במקדש ראשון ובמקדש שני וכן פירשוהו על שסח פניו במקדש ראשון ושני והחרונם. ולפי התרגום שפירשו על מיל מלך אשור ג' פניו של הים הקדמוני מקצת מילו לחצת למזרח ומקצתו למערב: למצחו. לצחו יורה עליו שהוא לשון זוהם וטינוף: כי הגדיל לעשות. רעה שעשה יפו נגדולים: (כא) אל תיראי אדמה. תרץ יפראל (יחם) תשובה בחשובה: (כג) את המורה. את נביאכם המורים אתכם לשוב אלי כדי לזכך אתכם: מורה ומלקוש. כמו יורה ומלקוש (דברים י"א): בראשון. בניסן ואב"ם שהיורה היה נראיה ראשונה היורדת על הזרע והוא במרחשון ומלקוש שנה בניסן זרעו כמו שמפורש במסכת תענית שגלגה התשובה בחמץ עשר יום:

והזיקו

באור

לוחו בחורה יש הגדול שהוא למערב ת"י. ועשם פיו, רחבו, כ"ב היה גדול מיל החיבה שהי' מחזיק מים המחזיק ליש המערבי (מרד"ק). והעל צחנתו, מלה תמוהה (למנה, חיבוב נעשוך בל"ם) ועניינו כמו בחצו והוא כפל ענין בם"ב. ועשם העליה שיעלה ריחם הרע לאבי העוברים. כי הגדיל לעשות, החיבה הגדיל לעשות רע בחרן (רש"י ורד"ק). (כא) אל תיראי אדמה, מאמר הנביא על ובלמתי. כי הגדיל ה' לעשות, טוב בנגד מה שהגדיל החיבה לעשות רע (רלב"ע ורד"ק): (כב) אל תיראו בהמות שדי, כמו שדה וכן גם בהמות שדי תערוג אליך. כי דשאו נאות מדבר, שאמר עליהם לא אמלה נפלות מדבר. כי עץ נשא פריו, הפך כל עני הגזרה יבשו. תאנה וגפן נתנו חילם, הפך הגפן הנישה והתאנה מומללה: (כג) ובני ציון גילו ושמחו, נגד מה שאמר הקעו שופר בציון. את המורה, כמו יורה ביו"ד. לצדקה, למ"ד הקנין, נפש של לנק ונרכה. ומלקוש בראשון, לפי פשוטו כמו שבי הרד"ק ור"ל: הגשם הנקרא מורה הוציאו לכם בשתו שהוא במרחשון ומלקוש ג"כ בשתו בחדש הרחשון שהוא

Digitized by Google

וְהַשִּׁיקוּ הַיְקָבִים תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר׃
(כה) וְשִׁלַּמְתִּי לָכֶם אֶת־הַשָּׁנִים
אֲשֶׁר אָכַל הָאַרְבֶּה הַיֶּלֶק וְהֶחָסִיל
וְהַגָּזָם חֵילִי הַגָּדוֹל אֲשֶׁר שִׁלַּחְתִּי
בָּכֶם׃ (כו) וַאֲכַלְתֶּם אָכוֹל וְשָׂבוֹעַ
וְהַלַּלְתֶּם אֶת־שֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
אֲשֶׁר־עָשָׂה עִמָּכֶם לְהַפְלִיא וְלֹא־
יֵבֹשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם׃ (כז) וְיִדַּעְתֶּם כִּי
בְקֶרֶב יִשְׂרָאֵל אָנִי וַאֲנִי יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם וְאֵין עוֹד וְלֹא־יֵבֹשׁוּ עַמִּי
לְעוֹלָם׃

תרגום אשכנזי

איבערשטראָמען פֿאַן מאָסט
אונד אֶל. (כה) „וּאָ ערשטאָט־
„טע איך אייך דיא מיס־
„זאַהרע וויעדער, דאַ הייס־
„שרעק אונד ערדקרעבס
„אונד גרילֿלע אונד קאָפֿער
„אייך פֿערצעהרט; יענעס
„שרעקליכע העער, וואָמיט
„איך אייך ה יסנעוויסט. „
(כו) דאַן פרייעט איהר בייא
פֿאָללעם נעגנס דען עוויגען
אייערן נאָמט, דער וואונ־
דערדינג פֿיר אייך נעטהאַן,
דאַס ניע מין פֿאָלק זו שאַנ־
דען ווירד. (כז) איהר זאָללט
נון ערקענען, „דאַס איך אונ־
„טער ישראל טהראָנע, איך
„דער עוויגע אייער נאָמט וויא
„אונד קיינער מעהר. יא! ניא זאָלל מין פֿאָלק וויעדער זו שאַנדען ווערדען.“

והיה

ד ש י י

(כד) והשיקו. לשון השמעת קול כשהקלוח יורד מן הגת על תוך היקב והוא הנור שלפני הגת:

והיה

ב א ו ר

שהוא ניסן, וכן ת"י. ונתענ ת דרשו חז"ל מה שדרשו: (כד) וושיקו, כ' הרמב"ע כמו משיקות (יחזקאל ג' י"ג) ע"כ. ולפי שסם הוא מפסרי נו"ן נסיקה, לשון חבור, מ"מ נסק ושוק שויס נענין, וכן נלב ויפל. ומלינו דומיה בחז"ל (בילה י"ז ע"ב) ושוין שמשיקין המי וכו', ופי' רש"י ונרטנורה, מי שיש לו מים יפין לשתות ונטחלו מטלת מהן כלי אחינו מקבל טומאה ונותנן במקום מים מלוחים לו עכורים עד שנושקים מים למים ונמצת הלו זכותים ומחוברים למי המקוה ע"כ. ולדעת רש"י הוא לשון השמעת קול, כשהקלוח יורד מנת על תוך היקב, כמו נעיר שוקו דלעיל (פ' ט'). וח"כ שוק ושקק ענין אחד. ומשם היותר נכון שהוא מענין הלפה, כמו מקלת ארץ ותשקקה (תהלים ס"ה י' לדעת ג"מ שפת חמת), ושעם הכתוב שיהיו היקנים מלאים יין ותירוש עד שיפרולו ויכופו על פניהם, וכן הוא מתורגם: (כה) ושלמתי לכם, עתה יסוב וידבר בשם ה', ומה טוב ומה נעים תילוף המדנרים בין השם יתעלה ובין הנביא בענין נבוחיי. — השנים, כי לא נתו כולם בשנה אחת כ"ל בשנים רלופות: (כו) ואכלתם, מלמד הנביא וגם הוא קוראן ישראל עמי, כדכתיב על שבר בת עמי: (כז) וידעתם, מלמד שם יתעלה, תשובו ותדעו שהוא בהכרה שלימה כי מצניח בפרטים חני ושבתי בתוכנם: ולא יבושו עמי, מעמים לתריס, כי גם המה ירחו יפע תלהים ויירחו תותי:—

והיה

Digitized by Google

ג (ה) וְהָיָה אַחֲרֵי־כֵן אֶשְׁפֹּךְ אֶת־ רוּחִי עַל־כָּל־בָּשָׂר וְנִבְּאוּ בְּנֵיכֶם וּבְנֹתֵיכֶם זְקֵנֵיכֶם חֲלֹמוֹת יַחֲלֹמוּן בַּחוּרֵיכֶם חֲזִיֹנוֹת יִרְאוּ: (ו) וְגַם עַל־הָעֲבָדִים וְעַל־הַשְּׁפָחוֹת בַּיָּמִים הָהֵמָּה אֶשְׁפֹּךְ אֶת־רוּחִי: (ז) וְנָתַתִּי מוֹפְתִים בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ

ג (ה) „נאָך דיעזער ציים „ווערדע איך מיינען „גייסט איבער יעדען שטערס „ליבען ערגיעסען, וויייזאגען „זאָללען איירע זעהנע אונד „טעגטער; נריייז ווערדען „פראָפעטשע טרייומע, יינגע „לינגע דייטוננסאָללע נעווי„טע האבען. (ו) זעלבסט אי„בער שקלאָף אונד שקלאָפין „ווערדע איך מיינען נייסט „אויסשטראָמען לאסטען צור „זעלביגען צייט; (ז) פאָרבעדייטונגען ווערדע איך אם היסמעל אונד אויף ערדען „נעמ„

דם

ר ש " י

ג (א) והיה אחרי כן. לעתיד לבא: על כל בשר. על מי שנעשה לבני דך בשביל זונמת ונתתי לכם

ב א ו ר

ג (א) והיה אחרי כן, כתב הרמב"ע ז"ל: אמר ר' יהושע בן זמנית היה לעתיד, וכ' משה בנבואתו אמר מ"כ למה אמר לאחרי כן רק והיה באחרית הימים? אולי זה הגניח היה נימי יהושפט ע"ב יכוכו עמק יהושפט ע"ב, ולדעתי מוסב על שלפניה, שאמר וידעתם כי בקרב ישראל אני וגו' שיכירו כל העמים את ה' ע"י התשועה הגדולה אשר יעשה לעמו, לכן אמר עתה והיה אחרי כן, כלומר לאחרי שתתראה הידיעה ההיא על פני כל הארץ אשפוך את רוחי רוח דעת וירא' ה' על כל בשר וגו'. — זו יתכן במלילת לאחרי כן, ע"פ מה שכתב הרמב"ם בנמה מקומות, שרק בהסרת המונעים והמעיקים התלונים יוכל האדם לבוא עדי תכלית עלמותו. וזה שאמר פה לאחרי שהשפעתי בהכה בתוכותיכם עד כלי די, תשפיע גם כן משפע מרומים עלי רומכם ותכירו לוחי בהנרה שלמה. על כל בשר, לדעת רוב המפרשים מוסב רק על ישראל, ומלת כל רוצה על המועט מהכלל, וכן כתב הרב בשל עקרים (מאמר ג' פרשה כ' מאמר ב'). ונלמדת ידענו כי הנביאים נבאו פה לאחד, כי יבוא עת, בו יהיה ה' לאחד ושמו לאחד (זכריה י"ד ט') כי מלאה הארץ דעה (ישעיה י"ח ט'), ניתי בית תפלה יקרא לכל העמים (שם נ"ו ז') ולומיהם הרבה, ע"כ לדעתי גם פה דבר על כלל בני האדם, והוא כמו בכל ופרט. ונבאו בניכם, יזוע ממה שכתב הרמב"ם (מ' מרקים פרק ז', מ"ב מ"ג ב"ב ב"ו) כי לא יתנהג האדם אלא מחמת שיהיו לו הבנות טבעיות ותקון המעלות השכליו' והמדותיות. וזה טעם הכתוב פה ונבאו בניכם, שתטבע כמו הבנה מזגית להיות עלולים לקבל שפע הנבואה. וקניכם, אשר נתישנו בשר נמדותיהם ואינם מוכשרים לקבל נבואה שלמה. חלמות יחלמון, והוא מדרגה פחותה מנבואה כמו שאמר בחלום אדבר בו. בחורים, אף אשר להם מלך מזגיהם בלילה הבנה טבעית להשגת הנבואה היותר שלמה, מ"מ חזיונות יראו, כילוע שמלילת חזיון מורה לבעמים על השגה בלתי שלמה (עיין מ"נ פ"מ ד' ה'). (ב) וגם על העבדים וגו', שלא היה להם התלמות כלל, גם עליהם אשפוך את רוחי, רוח דעה והשכל, שיהיו להם דעות ישרות נתמונה התלהית: (ג) ונתתי מופתים, מדרכי הנבואה לדבר ע"ד משל ודמיון ממקרי הטבע הנוהגים והזרים, על הגדלת משה מורח ונשגב אשר יפעל ה' בארץ, וזה טעם הכתוב פה ונתתי מופתים וגו' ר"ל מופתי הטבע יהיו בתוכו הזמן, כמו בדורי אז וקטורים העבדים המתהוים נתוכי מהפידים העולים מן הארץ, והמה יהיו לתותות על הנוהגות התלה אשר יעשה ה' לעמו, ומזה דם על מלמימו'

כי

Digitized by Google

דָּם וָאֵשׁ וְתִימְרוֹת עָשָׁן׃ (ג) הַשֶּׁמֶשׁ
יֵהָפֵךְ לְחֹשֶׁךְ וְהַיָּרֵחַ לְדָם לִפְנֵי
בּוֹא יוֹם יְהוָה הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא׃
(ה) וְהָיָה כֹּל אֲשֶׁר־יִקְרָא בְּשֵׁם
יְהוָה יִמָּלֵט כִּי בְהַר־צִיּוֹן
וּבִירוּשָׁלַם תִּהְיֶה פְלֵיטָה כַּאֲשֶׁר
אָמַר יְהוָה וּבַשְּׂרִידִים אֲשֶׁר יְהוָה
קֹרֵא׃

ד (ו) כִּי הִנֵּה בַּיָּמִים הָהֵמָּה וּבָעֵת
הַהִיא אֲשֶׁר אָשׁוּב אֶת־שְׁבוּת
יְהוּדָה וִירוּשָׁלָם׃ (ז) וְקִבַּצְתִּי אֶת־
כָּל־הַגּוֹיִם וְהוֹרַדְתִּים אֶל־עֶמֶק

אשיב קני יהושפט

תרגום אשכנזי

„ענטשטעהען לאַסטען: לויפט,
„ערשיינונגען פֿאָן בלוט, פֿייער
„ער אונד דאַמפֿפֿינסטען רויך.“
(ה) דונקעל ווירד דיא זאָננע,
בלוטרעטהע דען מאָנד אי־
בערציעהען, דיעס נאָך בע־
פֿאָר דער טאָג דעס עוויגען
ערשיינט, דער מעכטיגע,
פֿורכטבאַרע טאָג. — (ה) דאַן
ווירד נור דער ענטקאָמטען,
דער אים נאַמען דעס עוויגען
פֿלעהט: יאָ אויף דעם בערגע
ציון, דאַרט אין ירושלים ווירד
רעטטונג זיין, ווי א לענגסט
דער עוויגע פֿערהיעס, רעט־
טונג פֿיר דען איבערלעבט,
דער דעם עוויגען געוויהעם זיין
ווירד.

ד (ו) „זיעהע! אין יענען טאַ־
„גען, צור צייט נעהמע
„לויך, דאַ איך דער פֿערשטאָ־
„סענען יהודה'ס אונד ירושלים'ס מיך ווידער אַנגענאָמען, (ב) ווערדע איך
„דיא פֿעלקער אַללע פֿערזאַמעלן, ויא הינאַב נאַך דעם טהאַלע יהושפט פֿיהלען,
דאַרט

ר ש"י

לכם לך נשר (ישעיה מ"ו); (ג) ותמורת עשן. זקיפות מעלה עשן בגובה: (ד) יהפך לחשך. לעניים את המשתעבדים לאומה: (ה) והיה כל אשר יקרא וגו' כתיב יקרא וגו' ויכתוב יתמר. והיכן יתמר ואלו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך (דברים כ"ח): ובשרידים כתיב יומיר: לשבר ה' קרא. לשון קריאים לפעודה לו לענודת המלך לשון הזמנה:

ד (ב) אל עמק יהושפט. ארד עמם בעומק הדין. יהושפט משפטי יה:

באור

כי לפעמים העגולים החזיים הגדולים נחויר, כדם יתדומו: (ד) השמש יהפך לחשך וגו', גם זה הוא ע"ד משל: (ה) והיה כל אשר יקרא וגו', רק כל מבקדי ה' ויריאיו ימלטו ויוותרו. כאשר אמר, כנר בתורתו ואלו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך (דברים כ"ח י') (מרש"י). ובשרידים, והפלטה תהיה בשרידים לשבר ה' קרא לחותם לעבודתו, לו קרא מלי המזמנה כמו קרוני העדה:

ד (א) כי הנה בימים ההמה, לדעת רבי משה הכהן שהנחתי לעיל (ג' ח'), גם פרשה זו ושלחריה נאמרה על ימי יהושפט, כי פזרו כל על כל הגוים סניר לירושלים ויניחו לו מנוחה, וניימו שבו רבים מהגולים בימי תקוותיהם (ל"ה ג' כ"ט) ? אמנם לדעת רוב המפרשי' כל העניינים האלה על העתיד נאמרו, והכתוב יכפה ומי יגלה? — אשוב, גם לפי הכתיב שהמלה נקל, פועל יוצא הוא כמו ושב ה' אלהיך את שבותך (דברים ל' ג'). וירושלם, זכר ירושלים שהיה רחב המחלכה וזכר יהודה בענוד שהוא נחלקו: (ב) את כל הגוים, מלת כל חורה

Digitized by Google

יְהוֹשָׁפָט וְנִשְׁפַּטְתִּי עִמָּם שָׁם עַל־
עַמִּי וְנַחֲלָתִי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר פִּזְּרוּ
בַגּוֹיִם וְאֶת־אַרְצִי חִלָּקוּ: (ג) וְאֶל־
עַמִּי יַדּוּ גוֹרָל וַיִּתְּנוּ הַיֶּלֶד בַּזּוֹנָה
וְהַיַּלְדָּה מָכְרוּ בַיַּיִן וַיִּשְׁתּוּ: (ד) וְגַם
מָה־אַתֶּם לִי צֹר וְצִידוֹן וְכֹל
גְּלִילוֹת פְּלֶשֶׁת הֲגְמוֹל אַתֶּם
מְשַׁלְּמִים עָלָי וְאִם־גְּמֹלִים אַתֶּם
עָלַי קַל מְהֵרָה אָשִׁיב גְּמֻלְכֶם
בְּרֹאשְׁכֶם: (ה) אֲשֶׁר־כַּסְפִּי וְזְהָבִי
לְקַחְתֶּם וּמַחֲמַדַּי הַטּוֹבִים הֲבֵאתֶם

ג להיכלכם

,,דאָרט מיין רעכט פָּאן איהם
,,נען פָּארדערן, מיינעם פָּאלק
,,קעם ישראל, מיינעם איינעג
,,טהיכם וועגען, דאם זיא אוג
,,טער באַרבאַרען צערשטרייט
,,עט, אינדעם זיא דך אין מיין
,,לאַנד געטהילט, (ג) גרוי
,,זאם לאָזוטען אום מיין
,,פָּאלק, דען קנאבען הינגא
,,בען פּיר בוהלערין, דאז מער
,,לען פּערטויסטען אום ווין
,,אונד פָּערצעלטען. (ד) וויא ?
,,האבט איהר עטוואם גענען
,,מיך, צור צידון אונד פלשת
,,גאַנצער קריין ? איזט עם רא
,,לע, דיא איהר מיר פָּערגעל
,,טעט, אָדער איבט איהר
,,נור ביוטהווילליגן גענגן ניך ?

,,וואהלאָן! באלד ווערדע אך אייערער טהאטען לאָהן אייך פּיהלען לאסטען. (ה) איהר,
,,דיא איהר מיין ווילבער אונד גאלד גערויבט, אונד מיינע קאָסטבארקיטען נאַך אי
ערן

(ג) ידו גורל. כמו וידו אחן בי (לעיל ג') : (ד) הגמול אתם משלמים. זהו הגמול שאתן שלמה לאויבים מלך טור עזריס עיר (מלכים ח' ט') : קל מהרה. לשון זריזות :

באור

תורה לפעמים על חלק גדול מהכלל (עיין עקרים מאמר ג' כ'). עמק יהושפט, לדעת רבי משה הכהן הוא עמק הנזכר בד"הי, כי שם נרנו ה' על המכה אשר הכו בניו עמון, מואב ושעיר. ולדעת רמ"י יהושפט על שם המשפט. ויתכן שנזכרת הנבואה על שניהם, כי נאר הגדיל בעמק הזה למשל ולמופת על מעשה המשפט שיעשוט ה' עם הגוים. ונשפטתי, נתפעל כמו ונפקדתי לחנה שם (שמואל כ') ושעמו כלול תמר על המשפט בעמקה יתר ונוכחה עם מי הדין: אשר פזרו בגוים, כנר בימי רחבעם בת שיסק עם לובים וסוכיים וכושיים וילכדו ערי המבוצרות ליהודה (ד"ה ב' י"ב), ואם על הענין נאמרה, הלא טיטוס ומחזהו החריבו ל"י ופזרו יושבים בין הגוים: (ג) ואל עמי, כמו על עמי. ידו, שרצו ידה, נניו פיעל ועניינו השלכה (עיין בחור עוניה י"ח). הילד בזונה, ידוע שהיו להם שוקים גם מכרו זונות (עיין ב' ע"ג), וע"ז אמר עשו מליפין ונתנו ילדי ישראל תלף זונה. וישחו, תימו לריק למאי? אך שעמו נעבור שמכרו הילדה ביין היו נאלו שחו ונלעגו הילדה עליה וכן תרגמתי: (ד) וגם מה אתם לי, זה ענין המשפט והנוכח שזכר למעלה, כלומר מה לכם ולי ונמה תובלו להפליק מעשיכם הרעים? וזכר לר ולירון וגלילות פלשת, על שהיו לפנים רחקי הגוים. הגדול ונו', יפה פירש הרד"ק ותוכן דבריו בקצור, מלת גמול נהתקשר עם שלום ענינו השגת גמול לם טוב לם רע, ובזולת קצור ענינו התחלת שובה לו רעה. ולזה פירושו הגיזול לחם משלמים לי, לם תחשבו להנקם ממני שהרעותי לכם, מתי הרעותי לכם? ולם גומליס לחם עלי, כלומר לם מעלמיכם תחחילו לגמול עלי רע, תדעו כי קל מהרה אשיב לרם גמולכם: (ה) בכסף וזהבי, כי לי הכסף והזהב שלקחתם מישראל כי אני נתתים להם (ד"ק). או פירושו ע"פ מה שכתוב בד"ה (ב' י"ג ט') שלקחו

לְהַכְלִיכֶם: (ו) וּבְנֵי יְהוּדָה וּבְנֵי
יְרוּשָׁלַם מְכַרְתֶּם לִבְנֵי הַיְוָנִים
לְמַעַן הַרְחִיקָם מֵעַל גְּבוּלָם:
(ז) הִנְנִי מְעִירָם מִן־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־
מְכַרְתֶּם אֹתָם שָׁמָּה וַהֲשִׁבֹתִי
גְמֻלְכֶם בְּרֹאשְׁכֶם: (ח) וּמָכַרְתִּי
אֶת־בְּנֵיכֶם וְאֶת־בְּנֹתֵיכֶם בְּיַד בְּנֵי
יְהוּדָה וּמָכְרוּם לִשְׁבָאִים אֶל־גּוֹי
רָחוֹק כִּי יְהוָה דִּבֵּר: (ט) קִרְאוּ־
זֹאת בַּגּוֹיִם קַדְּשׁוּ מִלְחָמָה הָעִירוּ
הַגִּבּוֹרִים יִגְּשׁוּ יַעֲלוּ כָּל אַנְשֵׁי
הַמִּלְחָמָה: (י) כַּתּוּ אִתֵיכֶם
לַחֲרָבוֹת וּמַזְמְרוֹתֵיכֶם לְרֹמָחִים

נקוֹת ספרים סה בתחלת פרשה ה׳ החלש

חרגום אשכנזי

„ערן טעמפעלן נעפֿיהרט .
„(ו)איהר, דיא איהר יהודה'ס
„,אונד ירושלים'ס זעהנע אַן
„דיא זעהנע דער יוָנים פֿער־
„קויפֿט, אום זיא פֿאַן איהר־
„רעם לאַנדע צו ענטפֿערנען .
„(ז) זעהט! איך רעגע זיא אויף
„אַן יענעם אָרטע, וואָהין איהר
„זיא פֿערקויפֿט, אונד לאַס־
„סע איהרע טהאַטן אויף אייר־
„ער הויפט צוריקפֿאַללען ,
„ (ח) איבערליפֿערע אייערע
„זעהנע אונד טעכטער אין
„דיא העגדע דער זעהנע
„יהודה'ס, דיא זיא אַן איין
„ענטפֿערנטעם פֿאָלק, דען
„זאַבעערן פֿערקויפֿען. „דיעס
פֿערהיר־סט דער עוויג ע.
(ט) פֿערקינדיגעט פֿאָלגענדעס
אונטער דען פֿעלקערן: האַל־
טעט אייך בערייט צום קאַמ־

פֿעט! אויף, איהר העלדען! הערבייא, איהר קרייגסטענגער אַללע! (י) לאַסט אייערע
זיכלען אין שווערדטער, אייערע ווינמעסעטער אין שפֿעטע זיך פֿערוואַנדעלן; אייך
דער

ר ש "י

(ה) לשנתים וגומר לבני אנש: כי ה' דבר. והיכן דבר ענדיס יהיה לאחיו (נרחשית ט') כן מפורש במכילתין: (ט) קדשו מלחמה. לפ מונלון להלחם בנגדי. (י) לתיכם. קלטר"ש בלע"ז: ומזמרותיכם. ערפש"ל בלע"ז:

באור

שלקחו לוקוחות בית ה' גם מיניני זהב שעשה שלמה, ועל זה אמר ג"כ מחמדי הטובים הנחתם להינלינם: (ו) מכרתם לבני היונים, לפיהוש קנת יוכיר יונים בשם בני ארץ רחוקה, לפנס מלחתו (ישעיה כ"ו ג') שעשו לוב ולידון קנין ומסחר עם בני יון: (ז) הנני מעירם, לף שרחוק' הם מהלכם ונמעט יאמרו נגזרנו, לנני לעיר את רוחם לשוב לארץ קנותם: (ח) ומכרום לשבאים, הם בני שבא שוכני מזרחית, ודלומית לפ' ולנוד ולנידון ופלשת, והמה רחוקים מלחה החלוקות (רד"ק): (ט) קראו זאת בגוים, דנור התפעלויות הנכנע, כאלו כרוז יעבור עליהם לעוררם למלחמה על ירושלים שם יארך ה' משפטו, והדוש עמים כהדוש בתרון, ע"כ קרא לעמק הזה עמק התרון: (י) כתו אתיכם, קלטר"ש בלע"ז (רש"י) נ"ל (קנטרע פפֿוג־ הייזען בל"ל). ומזמרותיכם, ערפש"ל בלע"ז (כ"ל זערפעטע, ווייטאעסעסר), והטעם שיזינו כל כלי נרול לכלי המלחמה, כהפך מה שאמר ישעי' על עת השלום וכתתו חרבותם לאתים וגו'.

Digitized by Google

הַחָלֵשׁ יֹאמַר גִּבּוֹר אָנִי׃ (ט) עֽוּרוּ וְבֹאוּ כָּל־הַגּוֹיִם מִסָּבִיב וְנִקָּבְצוּ
שָׁמָּה הַנְחֵת יְהוָה גִּבּוֹרֶיךָ׃ (יב) יֵעֹרְרוּ וְיַעֲלוּ הַגּוֹיִם אֶל־עֵמֶק
יְהוֹשָׁפָט כִּי שָׁם אֵשֵׁב לִשְׁפֹּט אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם מִסָּבִיב׃ (יג) שִׁלְחוּ
מַגָּל כִּי בָשַׁל קָצִיר בֹּאוּ רְדוּ כִּי־מָלְאָה גַּת הַשִּׂיקוּ הַיְקָבִים כִּי רַבָּה

רעתם

דער נעשוועלט שפרעט מו־
טה׳ג: איך בין איין העלד!
(יא) אויך! ציעהעט הערבייא,
איהר פֿעלקער אַללע! טרע־
טעט צוזאַמען פֿאַן אַללען זיי־
טען אומהער — דאָרט הין, וואָ
דער עוויגע אייערן העלדען דען
שטורץ בעריייטעט. (יב) „מאָ־
„נעזיא זיך אויפֿמאַכען, דיא
„פֿעלקער! אונד הינציהען
„נאַך דעם טהאַלע יהושפט,
„דאָרט וואָ איך אויף מיינעם
„ריכטערשטוהל זיטצע, אים
„סיט אַללען דען פֿעלקערן

„אומהער צו רעכטען". (יג) האַלטעט דיא זיכעל בעריית! עס איזט רייף צור ערנדטע; קאָמ־
מעט, ציעהעט הינונטער, דיא קעלטער איזט פֿאַל, איבערשוועמטט דיא גרובען — דען
איהר

ר ש י

(יא) עורו. כמו תורו בך תנורו מנחם ויונתן תרגם תכנסון ואומר לפי שהוא לשון עשת בהל המכוים יחד מ״ש בלע״ז וחין תי״ו גו יסוד: שמה הנחת ה׳ גבוריך. סם בקבילת עמק יהושפט יבאר גבורותם כן תרגם יונתן ותיני יודע שם ל׳ תרתי הודתה תו לשון תחת (והנה״ן) בו נוסל כמו (דניאל ב׳) הנעל לדניאל קדם מלכא אחין בו זות אורם מלא על: (יג) שלחו מגל וגומר. שלמו תרנות תוסם ההולכים בשליותי לחבל את תויבי ה׳: כי בשל קציר. כלומר כי הגיע עתם ודמה הדבר לקציר שקוצרים תוחו בשלות בשומר ביאולו: באו רדו כי מלאה גת. מן הענבים באו וזרכו תוסם כלומר מתמלא שפת עוסם. רדו ל׳ כניאות ורדי כמו ורדו בדגת הים (בראשית ח׳): היקבים. קול קילוח היקבים היורד תוך הבור שלפני הגיתות נשמע:

נעמק

ב אור

(יא) עורו, כתב רש״י ז׳ל, כמו תורו, כך תבנו מנחם, וי״ת יתכנשון. ותומר לפי שהוא לשון כרזל עשת המכוים יחד מש״ח בלע״ז (והוא משפטע) עכ״ל. ולדעת הרל״ק והרלב״ע הוא מגזרת עיט (לויט ט״ס ל״נ) שהם ז׳ מוכנים שלא יתפרדו, והענין לחלד שהוא גם כן מלשון התחברות. שמה הנחת, לדעת יפת ויונתן עניינו שבירה, והטעם שמה ישבר ה׳ גבוריכם, וח״כ שרשו חתת, והנו״ן יתירה כמו הנעל לדניאל (דניאל ב׳ כ״ו). ולדעת הרל״ק והרלב״ע שטעמו הורד ושורו, הנכיח ידבר לשם. הורד גבוריך המה מלאכיו גבורי כח, ושם כן שרשו נתת כמו על עפר נתת (לויט י״ו י״ו). ולדעתי שרשו כדעת הרל״ק ועניינו כדעת יפת ות״י, והנביא ידבר על החויב בתוך התפעלויות לבבו, שמה במקום הקבון שיויד ה׳ גבוריך עדי עבר, והטווי מהפעיל במקום עתיד כמו שם קנך (עובדיה ל׳) במקום תשים: (יב) יעורו ויעלו וגו׳, יסוד הבניה לדבר בשם ה׳, יעורו ויעלו כלם בחות בשם, כי שם אשב על כסא המשפט: (יג) שלחו מגל, הסיב הדבור אל ישראל, שתה הבינו מגל הקציר, כי בשל קציר, ד״מ כמו תבואה שבשלה כל כ׳כה והגיע זמנה להקצר, כן הגויים החלה, הגיע עור הפורענות. באו רדו, אל תוך העמק, כי מלאה גת, כמו גת מלאה ענבי׳ מוכנת לדריך, כן ישראל יהיכום בכח רגליהם. השיקו היקבים, מלשון הנפה. היקבים מלאים יין על כך עד שיגוף על פניהם, כך יגוף למן בזומן על בני הגלה. כי רבה רעתם, גם מפתם מלאה.

המונים

רַעְתָּם׃ (יג) הֲמֹנִים הֲמֹנִים בְּעֵמֶק
הַחָרוּץ כִּי קָרוֹב יוֹם יְהוָה בְּעֵמֶק
הַחָרוּץ׃ (טו) שֶׁמֶשׁ וְיָרֵחַ קָדָרוּ
וְכוֹכָבִים אָסְפוּ נָגְהָם׃ (טז) וַיהוָה
מִצִּיּוֹן יִשְׁאָג וּמִירוּשָׁלַם יִתֵּן קוֹלוֹ
וְרָעֲשׁוּ שָׁמַיִם וָאָרֶץ וַיהוָה מַחֲסֶה
לְעַמּוֹ וּמָעוֹז לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃
(יז) וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
שֹׁכֵן בְּצִיּוֹן הַר־קָדְשִׁי וְהָיְתָה
יְרוּשָׁלַם קֹדֶשׁ וְזָרִים לֹא־יַעַבְרוּ־
בָהּ עוֹד׃ (יח) וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא
יִטְּפוּ הֶהָרִים עָסִיס וְהַגְּבָעוֹת
תֵּלַכְנָה חָלָב וְכָל־אֲפִיקֵי יְהוּדָה

קיין נרניע ילכו

חרגום אשכנזי

אי־הערר באוהיים מאאם איזם
אי־בער־פאלל . (יד) האַ , וועלך
נע־יישׂ! וועלכער טומולט
אים טהאלע חרוץ! — יאַ
דער טאג דעם עווינגען נאהעט
הערבייא אים טהאלע הרוץ.
(טו) זאננע אונד מאנד פערדונ־
קעלן׳דיך , אונד איהר ליכט
פערהילליען דיא נעשטערנע.
(טז) דעם עווינגען דאננערשטים־
מע ערטאנם פאן ציון אוים, פאן
ירושלים לעסט ער מעלטינג
שטיממע ערשאללען , דאם
ה ממעל אונד ערדע צרעב־
בען. — ער־ עוינג , דער
דינעם פאלקע שיטץ , פעסטע
בורג דען קינדערן ישראל
איזם . — (יז) ,,אלסדאן ווער־
,,דעם איהר ערקעננען , דאם
,,איך, דער עווינג, אייער
,,גאטם, אויף ציון, מיינעם
,,היילינגען בערגע טהראנע,
,,דאם ירושלים מיין היילינטהום איזט. נים מעהר ווירד עם אין בארבאר ווא־
,,גען, דאהין צו צייהען.'' (יח) צור זעלבינגען צייט ווירד איינע יסע פליסענקייט פאן
דען בערגען שטראמען, דיא היגעל וועדרדען פאן מילך אי־בער־פליעסען, אללע אורקוי־על־
לען

ר ש״י

(יד) נעמק החרון . שסש תרון שהמשפט לאמת כן תרגם יונתן מיסר פילוג דינין: (טו) לאספי נגהם־
הכוכבים תורס: (טו) מציון ישאג . ממה שנאמר לעיל: והיעמו שמים וארץ. יפרע משמים של
מעלה: מחסה. לצון כיסוי ובלע"ז מנרוליי"ל: (יח) יטיפו. מקיס מוכח מים: והנחל
נחל

ב א ו ר

(יד) המינים המונים, הכפל להפלגה . יעלה בדמיון הנביא בחלו כנר קנלי המון עמים ונח העת
הנורא כי יחרון ה׳ משפטו עליהם כי בלה ונחרבה : (טו) שמש וגו׳, פירשתי למעלה (ועיין מ״ת פ׳
כ״ט) : (טז) וה׳ מציון ישאג , ד׳ מ׳ בחלו מדיון שסש יסנון ה׳ . יהו קולו, עד שממנו יראשו שמים ויחרן
לך לעשו הוא מחסה ומעוז מחסה לחרני״מיל בלע״ז (רש״י) כ״ל (לחרניר , שוטן בל״ז) : (יז) וידעתם,
לו נחשב תלות כי בתוך הצרות והתמהון סבותי ידי עליכם, תדעו כי אני לא שדי מבניח נפרטים. והיתה
ירושלם קדש וגו׳, נקדש החסור לזרים (רד״ק) : (יח) והיה ביום ההוא, לחרי גלות המורדים
תרבה הפרי : ותגדל השובה כל כך עד שכל תלד יפיו נרביו נקל מכלי עכל ויגיעה רבה, ולכן
יהיה ה בנין הזה בחלו הסרים העזים יטפו יסים, והגבעות בעצמן חזקה חלב, וכל זה הוא
ע״ד הפלגה, וכ״כ לחמרו מז״ל : עתידה ח״י להביא גלוסקלות וכו׳ : וכל אפיקי יהודה ונומר,
על שהמים יחסרו לזמנים בחלות הזמה, לקח הנביח המשל הזה לרמוז על הגלוח יחירה
שהיה

Digitized by Google

וְלִכּוּ מַיִם וּמַעְיָן מִבֵּית יְהוָה יֵצֵא
וְהִשְׁקָה אֶת־נַחַל הַשִּׁטִּים:
(יט) מִצְרַיִם לְשְׁמָמָה תִּהְיֶה וֶאֱדוֹם
לְמִדְבַּר שְׁמָמָה תִּהְיֶה מֵחֲמַס בְּנֵי
יְהוּדָה אֲשֶׁר־שָׁפְכוּ דָם־נָקִי
בְּאַרְצָם: (כ) וִיהוּדָה לְעוֹלָם תֵּשֵׁב
וִירוּשָׁלַם לְדֹר וָדֹר: (כא) וְנִקֵּיתִי
דָמָם לֹא־נִקֵּיתִי וַיהוָה שֹׁכֵן בְּצִיּוֹן:

הרגום אשכנזי סד

לען יהודה'ס וועדען וואס־
סער געבען: אוך ווירד אויס
דעם טעמפעל דעם עוויגען אין
קוועלל הער־פֿארשטאַנען,
דער דען גרונד שטים בעוועס־
סערן ווירד. (יט) מצרים ווירד
איינע אֹדע ווין, אדום איינע
אֹדע ווייסטענייא, דעם פֿרע־
פֿעלס וועגען, דען ויא אַן דען
זעהגען יהודה'ס פֿאראיבט אין
דעסטען לאַנדע ויא אונשולד־
געס בלוט פֿערגאָסטען. (כ) יהודה
אַבער ווירד נון אויף איממער
בעוואָהנט ווין, ירושלים אויף

עוויגע צייטען. (כא) „איך ראָטע נון דאָס נאָך אונגעראָטענע בלום! איך, דער עוויגע, דער „אין ציון מהראָנט."

ר ש"י

נחל השטים. כמשמעו ויקרי לה מיער שטים ומדרשו יכפר על עון פעור (עיין זכריה י"ד): (יט) מלכים וגו' ותדום, סמכן זה לזה לפורענות. תחה מוכח שתילולי מלכים לא היתה תדו' שנאמר (מלכים ב' י"ח) כי אזה תקדיש יאב יוקד על הכרית כל זבר בתדום ונתיב (שם) וינבח הדד הוא ותגיש תדומיים וימלוך הדד תן בעיני פרעה וגו' והדד שמע כי שכב דוד עם תנחומיו וגו' וכתרגומה ויהי לשטן לשלמה תמר הקנ"ם תני תכלה זו חו: מחמס בני יהודה. בשביל חמס שעשו עכו"ם לבני יהודה תבר שפכו את דמם: (כא) ונקיתי דמם לא נקיתי. ותא תם תקנה לותם מעתר עבירות שבידם ומרעות שעשו לי דמם של בני יהודה לא תנקם מהם לימתי תהיה זאת בזמן שהקנ"ה שוכן בציון:

באור

נחל השטים, י"ת מיער שיטין, ור' סעדיה פירש נחל שיטים, הידען הקרוב לשיטי. אמנם לדעת הירמיומ"ם הוא מיובר מסוך ליס המלח מצפון לירדן. והפלח הקורח לתהום! אין הנכיח יוצריה עוף בתבור רוח נוחתו מצית ה' ביובלים עד מהפלחה לירדן, לרמוז על הפלגת ההפלחה שתהיה בכל גבולות הארץ מסביב? ולדעת האבן־עזרא הוא משל על הגשואה התמתית, וכעין זה נאמר יחזקאל (מ"ז ח' י"ב) וזכריה (י"ד ח'): (יט) מצרים לשממה, אבר פרטי התומות בשם העמים כלם. בארבעם, הכוונה אל ב"י או למלכיה ותדום (הרד"ק): (כ) ויהודה, וי"ו המורה על ההיפוך: (כא) ונקיתי דמם, יסיים הנביא בנחמי ה' המתכר בעלמו לתמר עתה תקח נקמתי מהדם השפוך תבר על עתה לא נקיתי:

Digitized by Google

ספר עמוס

מתורגם ומבואר

מאת ישראל נייאמאן מבראדי.

ונוסף לו

פירוש רש"י ז"ל.

ולמלות לועזיות אשר בו

נספחה לסוף שנים עשר הנביאים

העתקה ובאור

מאת חסדים משה הלוי לנדא.

שנת ת'ק'צ'ה לפ'ק.

A M O S.

פראג

דרוק אונד פערלאג דעם משה הלוי לנדא.

Digitized by Google

עמוס א

א (א) דִּבְרֵי עָמוֹס אֲשֶׁר־הָיָה
בַּנֹּקְדִים מִתְּקוֹעַ אֲשֶׁר
חָזָה עַל־יִשְׂרָאֵל בִּימֵי עֻזִּיָּהוּ מֶלֶךְ־
יְהוּדָה וּבִימֵי יָרָבְעָם בֶּן־יוֹאָשׁ
מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל שְׁנָתַיִם לִפְנֵי הָרַעַשׁ:
(ב) וַיֹּאמַר | יְהוָה מִצִּיּוֹן יִשְׁאָג
וּמִירוּשָׁלַם יִתֵּן קוֹלוֹ וְאָבְלוּ נְאוֹת
הָרֹעִים

תרגום אשכנזי

א (א) רעדען דעם עמוס, אינעם הירטען־פאר־שטיהערס צו תקוע, דער אין־דען טאגען עוזיה'ס, קעניגס אין יהודה, צוויי יאהרע פאר דעם ערדבעבען, אונד אין־דען טאגען ירבעם'ס זוהן יואש'ס, קעניגס אין ישראל, איבער ישראל פראפעזייהטע: (ב) זא שפראך ער: פאן ציון אויס ערשאלט דער עוויגער און פון ירושלים דאנגערט ויא איינהער, זא דאס דער הירטען וואהנונגען פעראדען, דער פלו־

הרעים

ר ש"י

א (א) אשר היה נוקדים. ת"י להוה מרי ניתין כמו ומיטב מלך מוסג היה נוקד (מ"ב ג'): שנתים לפני הרעש. שנתים קודם שנתנגע עוזיה יום שנתנגח עזיה שנאמר ויגעו לפני המפסים (ישעיה ו') ותומר כאן נפתח מפני הרעש וגו' (זכריה י"ד): ב (ב) מציון ישאג. מניח ק"ק הדיבור יוצא: ותנגלו נאות הרועים. וילכון מדיני מלכיא ויחרב תקוף כרכיהון: על

באור

א (א) דברי עמוס, כנד העדנו בהקדמה על ענין הנבואה המתחלת בדברי ומיוחסת לנביא עצמו, כמו כאן, וכן דברי ירמי', ואין לדוק לשנות פה: בנוקדים, ת"י מרי ניתין, זהוא תרגום של נוקדי מקנה, והלשון נוקדים נפתח מוכיח שהי' נדול בנוקדים: מחקוע, עיר קטנה אצר נגה ואצעס (ד"ה ב' י"ח ו') במקום לא יצלח לתנואת שדה וכרם, על פני המדבר אצר נפל ה' לת עמון ומואב לפני יהושפט (ד"ה ב' כ' כ'), ע"כ נאמו מותו הרועי' למוה לאן: על ישראל, לאחרי שלח זכר ישראל עוד בכל הספרים, כ"ל שנך עניט: הוא עמוס אצר מזה על ישראל בימי עזיה וירבעם והוא נבא עתה על תומות מלה. גם יתכן שעמס על נשבול, כלומ' שנמותו על התומות שיהיה נשבול שהרעו ליזראל: בימי עזיה, הוא עזיה בן אמציה המוכיר מלכים (ב' ט"ו ו'), ונקרא נ"כ אזריו, לדעת רז"ל (ד"ה ב' כ"ו ה'): שנתים לפני הרעש, הסכימו כל המפרשים שהיו הרעש הנזכר בנבואת זכרי, שהי' בימי עזיה. והנה מניד לך קורת נעים את אצר מלאתי ביוסיפון לרומיים נוסף על מה שמלאנו בד"ה (ב' כ"ו) ות"ל: ויחצף המלך ויאצר להמיהם, ויהי נזעפו עם הכהנים ויעצם ה' בצמים, והאדון רעאה מתחת לו, ותנקע מוצת ההיכל מלמעלה ואך השמש נגד נקיקי התומה בפני המלך, ויהי לצפון פורא. והנה עוד תנעש ותנעש האדון ואמנם הרעש הנזכר יהנו', עד אצר מם אחי הכהר קדמה, ויכיטו בני המלך, במקום הנקרא נית הרים (בערנשטוטש) ימה ויתגלגל עד אחי הכהר קדמה, ויכיטו בני המלך, וגם התומות כאו, עיין זכרי' (י"ד ה'). וח"כ לפי תשנון הזמנים שתמלת בהקדמה ולאצר העלינו אם שהרעש הי' זמן רב לאחרי מות יהנעם ע"ז, בהכרח נאמר כי ציעור הכתוב פה, נגד בימי עזיה מלך יהודה שנתים לפני הרעש וגם בימי יהנעם מלך ישראל שהי' לפניו וכן תרגומתי: (ב) ויאמר, המקרא הזה עומד בפ"ע, והוא כמו פתיחה לנבואות שאחריו, ויהי' עניט ה' יאצא התוכחות התמורו' בענין. גם יתכן שמוסב על הקולט שאצר שנתים לפני הרעש, ולזה אמר ה' יאצא ויתן קולו, שהוא נבוי לרעש ועמוס': מציון, מ"ם יתם המקום, כי ה' שוכן בציון: ואבלו, לשתי מלת אבל נגזר מן כל המורה על הלילה וחשרון, ונומל ג"כ על דבר שאין בו רוח חיים, כמו דובי ליון אבלות מנלי נאי נועד, וכן מלת אֲבֵל המורה על אמתת הדבר, עניט

Digitized by Google

עמוס א

הָרֹעִים וְיָבֵשׁ רֹאשׁ הַכַּרְמֶל׃ (ג) כֹּה
אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי
דַּמֶּשֶׂק וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ
עַל־הוּשָׁם בַּחֲרֻצוֹת הַבַּרְזֶל אֶת־
הַגִּלְעָד׃ (ד) וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בְּבֵית
חֲזָאֵל וְאָכְלָה אַרְמְנוֹת בֶּן־הֲדַד׃
(ה) וְשָׁבַרְתִּי בְּרִיחַ דַּמֶּשֶׂק וְהִכְרַתִּי
יוֹשֵׁב מִבִּקְעַת־אָוֶן וְתֹמֵךְ שֵׁבֶט

מבית

תרגום אשכנזי סו

פֿלורען שענטע פֿערדאָרבן.
(ג) פֿאָלגענדעס שפּראָך דער
עוינג: דרייאַ֫ך וויאַ֫ך דער
פֿרעפֿעל דמשק׳ם — דאָך
דעז פֿיערצען לאָסטע איך ניט
אונגעאַהנדעט׃דאָס זיא נעהמ׃
ליך דיא גלעד טן מיט צאָקקע׃
ט ן׃אויזן פֿיטשטען׃ (ה) זאָ
לאָסטע איך דען אין חואל׳ם
הויזע פֿיער אויפֿלאָדערן, דאָס
דיא פאללעסטע בן הדד׳ם
פֿערצערהרט ווערדען. (ה) צער׃
שמעטערע דיא ריעגעל
דמשק׳ם, פֿערטילגע דיא אינ׃
וואָהנער בקעת און׳ם דען צעפּ׃

ר ש״י

(ג) על שלשה פשעי וגו׳. דבתיב הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר (איוב ל״ג) ואם יאמר יותר ובלן כך הוא כנר נהנתי עמהם כאמותי לותר להם על ג׳ פשעים ואם יש יותר כ״ם אינ כללו האומה האומע: ועל ארבעה לא אשיבנו. על פשע רביעי אין עלי עול להשיבו ריקם מהשיב לו גמול כ״ם אינ לו פשעים הרבה עתה את זה לפקוד עליהם לאחר זמן יומני גלגל הששונים להם: בחרוצות הברזל. ת״י במוריני דפרזלא והיא בעין שופיל״ח שקורין לימ״ח שעשו מרובים מרובים ורוחים בהם בני אדם בייסורים ובכח מחתכין את קצי החטאה לעשותן הגן: (ד) ושלחתי אש וגו׳ הדד. מלכי ארם ויתא ארם דמשק: (ה) מנקעת און. מקום הוא באדם: ותומך שבט. ועניך שולטן במו לא יסור שבט (בראשית מ״ט) על שהמושל רוחה את העם במלכות

באור

עניינו שלילת הקודם: ויבש. יזוע כי אחר הרעש אש, וע״י חום השמש היבש הארץ: ראש הכרמל, מיטב הכרמל, והכרמל היה אחד למקום מרעה דאן ומשן: (ג) על שלשה פשעי וגו׳, יזוע כי לגיל הי׳ נבי אחזי קדם לאחזם מספר שלשה על מספר גלמי יזוע, וכן הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר (איוב ל״ג ט״ו). ושעם הסקרות פה הנה דמשק, ר״ל ארם, כי רחק ארם דמשק, הרבותה לפשוע ונשא האל, אמנם זאת לא יאחנה ה׳ סלות לה שהתאחזו עם תיבני גלעד (עיין מלכים ב׳ י׳ל״ב ל״ג, י״ג י׳): בחרוצות הברזל, בתב רש״י ר״ל היא כאין שופי״ח שקורין לימ״ח, (והוא שקלפי״ן בלעזן רומי שקורין לימ״ח בלעזן לרפתי) שהוא כלי העשוי בעין פגירה מיס לדוס את החטוחה ולאחך התבן למאכל בהמה (עיין שמואל ב׳ י״ב ל״ו): (ד) אש, בנוי לעויג: ארמנות בן הדד, הוא בן הדד השלישי בנו של חזאל אשר לאן את ישראל בהזכר במלכים (ב׳ י״ג ג׳ כ״ד) והוא מלך עם לבני ביאב. והרד״ק אמר שבן הדד בנה ארמנות דמשק, והוא מדברי יוסיפון. אבל זה הי׳ בן הדד הראשון אשר הוסת ביד חזאל, כאשר על פניו מכבר טבול בימים. שאחרו עליו כי הוא הי׳ מייפה את העיר בבניני נויים. והנה לויגו שזוקת הנה שלש פעמים את בן הדד ויחלוש את עמו לבני ארם, ובן היו נבואים ליזראל כל ימי יהוצש, עד אשר מת יהוצש, ויתן מלך ביזראל, ויהי הניחו רחץ, ואומו היום נבר מת חזאל, וגם מבן הדד לא נמלט זכר בשום ד״ה, ונמלט ולמי נאמרה נבואה זו לו בימי יהוח אשר בימיו הכה חזאל את הלעזר (מלכים ב׳ י״ג ג׳) בן בתחלת מלכות יואש ולפי שלש נזכר לם בבא בימי המלכים הללה: (ה) ושברתי בריח דמשק, כאזי לעזרי מבלר על ארם: מבקעת און, בחלקו דעות המפרשים בשמות בקעת לון ובית עדן קלתם אמרו שהמה בניוס לדמשק עצמו, וקלתם אמרו שהמה מקומות אחרו׳, (עיי׳ הקדמה): והומך שבט, הוא המושל הממוזק בידו מטה עז שבט למשלו בו. וידוע מסנהדרין, כי בית הנשיא לשר

מִבֵּית עֵדֶן וְגָלוּ עַם־אֲרָם קִירָה
אָמַר יְהוָה: (ו) כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־
שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי עַזָּה וְעַל־אַרְבָּעָה
לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־הַגְלוֹתָם גָּלוּת
שְׁלֵמָה לְהַסְגִּיר לֶאֱדוֹם:
(ז) וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בְּחוֹמַת עַזָּה
וְאָכְלָה אַרְמְנוֹתֶיהָ: (ח) וְהִכְרַתִּי
יוֹשֵׁב מֵאַשְׁדּוֹד וְתֹמֵךְ שֵׁבֶט
מֵאַשְׁקְלוֹן וַהֲשִׁיבוֹתִי יָדִי עַל־
עֶקְרוֹן וְאָבְדוּ שְׁאֵרִית פְּלִשְׁתִּים

אמר

תרגום אשכנזי

מלעיל

טערפֿהרער אוס דעם הויזע
עדן, אונד טרייבע ארם׳ס בירג׳
נער נאך קיר הין: (ו) פֿאַרלאַט
דער עווינע. (ו)פֿאַרנער שפּרעך
דער עווינע: עזה פֿרעפֿעלטע
דרייאפֿאַך — דאָך איהר פֿיער׳
טעם פֿערבראַנען קאַן איך
ניכט אונגעראָפֿען לאָסטען;
דען אום אַן אדום איינע פֿעללי׳
נע געפֿאַנגענשאַפֿט צו ליע׳
פֿערן, טרייבען זיא אַללעם
צוזאַמטען. (ז) דאהער לאָס׳
סע איך פֿיערסגלוטה אין
עזה׳ס מויערן ענטשטעהען
דאָס איהרע פּאַללעסטע פֿער׳
צעהרט ווערדען. (ח) דיא
איינוואָהנער אשדוד׳ס, וואָמטט דעם רעגענטען צו אשקלון ראָטטע איך אוס; שוויינע
זאָדאַן מיינע גייסעל איבער עקרון, אוידְ דער איבערראַסט דער פּלשתים זאָלל דאהין

שזוינ׳

ר ש ״ י

במלות: מבית עדן. מקום: קירה. מקום ושם הגלה שנאמר הימי לחז שנאמר ויגל ממשק ויתפשה ויגלה את תרח קירה (ב״מ מ״ז) כל המוערות שנתנגפו שניהי ישראל לבד תרג על העכו״ם שניהיו שהיו קודם שנתרב בגון יעביה ועמום נשוא על שנתרב ויירשה ויירשוהו ויגלוהו נגלו על נ״נ: (ו) עזה. מפלשתים היתה: גלות שלימה. גלות ישראל שהחזיק הגלות שלימה שלא ימלט איש שהיו עומדים על הדרכים ותופסין הנמלטים ומסגירין לותם וכן עשו לנבי טור וכן לר׳ יוחנן בשורבן בית שני כמ״ש בלגדת האזינו עזה מן הדרום לוד מן הלבלטן למשק מן המזרח ענניים מן המערב שנאמר (ישעיה כ״ח) משח בערב ניער בערב תלינו: (ח) ואבדו שאר פלשתים מן הים: והשיבותי ידי. אכה ואשנה:

ולח

ב א ו ר

הלנח ה׳ שבט, והנעשירו מילו לפניו, מנה קותם נשבט, ואת העשירי נגע בו נרועה המעביר לאחו תמת שבטו: וגלו עם ארם קירה, כל העם יכני בגולה לקיר, והוא שם מחזו ידוע ושבת על נהר Cyrrhus בארץ המדי. ומתקיימה נבואה זו ע״י תגלת פלאסר בנוכר מלכי (ב״מ ט״ז ח׳): (ו) עזה, למלשתים היתה: על הגלותם, הנמון שהי׳ אחת מאד פשע לחזם ביהודם ונעת שהיתה העיר ה׳ גם את רוח פלשתים (ל״ה ב׳ כ״ח י׳, ט״ז), ובוודאי עזרו פלשתים לאחזם ולהגיה את הנמלט דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא לארץ ישראל: גלות שלמה, כלומר עד אחד לא נשאר, וזה עון גדול להסגיר עבד אל אדוניו, וכן הוכיח ישעי׳ את מואב בזה (ישעי׳ ט״ו ל׳): (ז) ושלחתי אש בחומת עזה, יתכן שרמז על חזקיהו אשר הכה את עזה (מלכים ב׳ י״ח מ׳): (ח) יושב מאשדוד, נבואה זאת נתקיימה בצאת בת תרתן לאשדודה (ישעי׳ כ׳ א׳): והשיבותי ידי, אחרי זאת יוסף ה׳ אנית ידו וגם עקרון תעקר: שארית פלשתים, היה במה שלא זכר הנביא גם את התאונה שנעתי פלשתים, דעת הרל״ק היא לפי שהיתה למלכי ישראל, כמ״ש (בד״ה ב׳ כ״ו ו׳) עזיה לקח את גת מיד פלשתים. לך נמצינו כנוזו שם שנאמר ונבואה זו אחרי שנבר עזיהו על פלשתים, מדוע תאמר עזה, שלא נאמר שם, כי גם תומת אשדוד

כרן

Digitized by Google

אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה: (ם) כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי־צֹר וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־הַסְגִּירָם גָּלוּת שְׁלֵמָה לֶאֱדוֹם וְלֹא זָכְרוּ בְּרִית אַחִים: (י) וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בְּחוֹמַת צֹר וְאָכְלָה אַרְמְנוֹתֶיהָ: (יא) כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי אֱדוֹם וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־רָדְפּוֹ בַחֶרֶב אָחִיו וְשִׁחֵת רַחֲמָיו וַיִּטְרֹף לָעַד אַפּוֹ וְעֶבְרָתוֹ שָׁמְרָה נֶצַח: (יב) וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ

שווינדען: שפריכט הער עווי־
נע. (ם) פֿערנער שפּראך דער
עווינע: קאננטע איך אויך דען
דרייאַצאַן פֿרעפּעל צור'ס
אונגעשטראַפט לאַסטען, זאָ
ווירדע איך'ס אום דעם
פֿיערטען ווילען ניכט טהון:
אויך זיא פֿהרטען ארום אינע
פֿעללינע נעפּאַנגענשאַפֿט צו,
אונאיינגעדענק יענעם פֿרייוד־
שאַפֿטסבונדעס. (י) צעהרענ־
דע פֿלאַממע לאַסטע איך נון
אויף צור'ס מויערן הינאַב,
דיעמער זאָללען איהרע פּאַ־
לעסטע צום רויבע ווערדען.
(יא) קאַן איך וואָהל, שפּריכט
דער עווינע, דען דרייא אונד
פֿיערפּאַצאַן פֿרעפּעל ארום'ס
אונגערנאַלטען לאַסטען? מיט

אש

דעם שווערדטע פֿערפֿאָלגטע ער יאָ דיינען ברודער, צערניכטעטע זיינע בלוטפֿעררוי־אַנד־
טען, ליעם זיינען צאָרן אונאויפֿהאַלטזאַם ווי־טהען, זיינע ראַניער אימטערפֿאָרט וואַלטען.

(יב) זאָ

ר ש י

(ם) ולא זכרו ברית אחים. לאחר היה כאן מירם וכאן שלמה שנאמר ויכרתו ברית שניהם (מ"א ה') והיו קורין זה לזה אחי שנאמר (שם ט') מה הערים לאחר נתת לי אחי: (יא) על רדפו בחרב. שנאמר (במדבר כ') מן נאבד חלח לקראתך ונם עודנו טורף אפו השמר עברתו לא מזר גו: ויטרף לעד אפו. המזיק נפ ונלח נכיסה:

תרגומים

באור

מרן? אלא ודאי נאמרה נבואה זו קודם. ולכן נ"ל שהנביא רמז על נת במלת אחריה, כי היא כיוצא שאחריהם ובאותם של פלשתים (עיין מיכה ד' ז'). (ם) על הסגירם, מלשון לא תסגיר ענד. ודע כי גם מזה לא מלאנו בשום ל"ה, ורש"י ז"ל כתב שמצאו לה ישראל למיטוט בשוכנן בית שני, (ותחריו הלך הרל"ק). ובמחילת כבודו אבת מה שאמר בפסוק הקודם שעמום נכתו על קרב סנאתר שיעקוב בתחומות שהרגו ליעקב. וכי יעלה על הדעת שבאתר יעקוב בפלשתים ניתי טיטום? — לכן נ"ל שמו על המלחמה שהיתה בימי יהושפט (ל"ב כ' כ') כי לחנני בור היו עשם בעלה (עיין תהלים פ"ג ח'): ברית אחים, ברית קורנה שהי' בין דוד ושלמה כנו ובין חירום מלך צור, גם לשתוף הי' ברית עם לחני בור וילידון, כי שמחו היתה בת לחבעל מלך ניבון (מלכים ח' י"ו ל"ח): (יא) על רדפו בחרב אחיו, יתכן שרמז על יציאת פלום בארב לקוחי ישראל, בעברם דרך תרגו (במדב' כ' ל"ו): רחמיו, לוהביו במו ורחמי רשעי תוכחי: ויטרף לעד אפו, לפו הוא העורף, ועש' טורף הוא הלקיחה בתטיפה: ועברתו, היושה, שמר לנצח, והה"פ על שמרה גוספת, לכן המלה מלעיל: (יב) ושלחתי אש בתימן,

לרינת

אֵשׁ בְּתֵימָן וְאֻכְלָה אַרְמְנוֹת
בָּצְרָה: (ג) כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־
שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי בְנֵי־עַמּוֹן וְעַל־
אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־בְּקָעָם
הָרוֹת הַגִּלְעָד לְמַעַן הַרְחִיב אֶת־
גְּבוּלָם: (ד) וְהִצַּתִּי אֵשׁ בְּחוֹמַת
רַבָּה וְאָכְלָה אַרְמְנוֹתֶיהָ בְּתְרוּעָה
בְּיוֹם מִלְחָמָה בְּסַעַר בְּיוֹם סוּפָה:
(ה) וְהָלַךְ מַלְכָּם בַּגּוֹלָה הֻוא וְשָׂרָיו
יַחְדָּו אָמַר יְהוָה:
ב (א) כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה
פִּשְׁעֵי מוֹאָב וְעַל־אַרְבָּעָה

לא

תרגום אשכנזי

(יג) אָ זאָל דען מיין פֵּייער אין תֵּימן וויטהען, אונד בצרה'ס פאַלאַסטע געגעלייך אויפֿרייבען. (יד) פאַלגענדער־מאַסען שפּראַך דער עווינע פאָן דען קינדערן עמון'ס: איהר דרייאַ־אַ5ער פֿרעפּעל בליעב אונגערא5ן, דאָך נ'ט5 דער פֿיערטע; דאַס וויא נעמליך גלעד'ס פֿעסטען צערטרימטערטען, אום איהר רע גרעגצען אויסצוהנען. (יד) דורך מיך זאָלל פֿייער אין רבה'ס טוירען אויסברעגען, אונד איהרע פאַלאַסטע אויפֿ־צעהרען בייס פאַווינענלערם; מיטטען אים שלאַטגעטימ־מעל, בייא טאָבענדעם אונ־נעוויטטער דעם שטורמפֿאָל־לען מאַגעם. (טו) דאַן וואַנד־

רע איהר קעניג אין געפֿאַנגענשאַפֿט, ער זאַממט וויינען פֿירסטען אַללען; דיעם שפּראַך דער עווינע.

ב (א) זָ שפּראַך דער עווינע: מואב'ס פֿרעפּעל וואַר דרייאַ־אַ5ער דען פֿיער־טען

ר ש"י

(יב) תֵּימָנוּת נגזרה. בין מוֹאָב ובין אֱדוֹם היָה ומלחָמוֹת ונמצאת אחר אֱדוֹם והיָה העמידה לו מלך במות מלך הרחמן שנאמר יוצב בן זרח מנכרה (בראשית ל"ו): (יג) נקעם הרות הגלעד. האמיתו לותה וגם הרותיהם נקעו שלא יאחז יורש שיעבור על הגמלה וכן הוא אומר (נחימיה מ"ט) לבני עמון כה אמר ה' הבנים אין ליזרעאל אם יורש אין לו מדוע ירש מלכם: על

ב אור

לדעת יונתן ורס"י ורל"ק (ירמי' מ"ט ז') תימן הוא מואב לכל מקן אֱדוֹם שהיתה בדרומה לא"י. ולדעת אחרים הוא אם עיר ידועה בארץ אֱדוֹם, וכן אלקוח המפרשים בנכרה, אם היה למואב או לאדום. ואין המקום פה להאריך (עיין בהקדמה): (יג) הרות הגלעד, הקפיץ מן הר, ואואר הוא לכל עבי מכלר ומגדלים גבוהים בהרים. ועניגו לתם שחתם את מכניי בלע־למען הרחיב את גבולם, לכן אני אלית אש בחומתם ואכלה את גבולם, עיין ירמי' (מ"ט ח'). ולדעת אחרים הרות תאר לנשים ההרות לאר נקרו ולא תמה עליהם עינם. והנה מהמעשה הזה לא מצינו שום זכר, ואולי להיותה נמלאת יהושפט (המכרת לעיל ט'). ומלאנו כי לקחו מנת כוסם ע"י יותם בן עזיהו (ד"ה ב' כ"ז ה'): (יד) בחומת רבה, עיר מלוכת בני עמון (עיין הקדמה): בסער ביום סופה, ירמה הנכיא כלה בתאוותיה לסער וסופה: (טו) והלך מלכם בגולה, לפי פשוטו הוא מלך מואב, ומגנוחת ירמי' (מ"ט ג') אחזר אם כהנין ושריו יחדו, משמע שהוא מלכם אקון בני עמון. וכן נראה מהצמקת ע' זקניס אקראו ג"כ במקרא אלמנינו הוא וכהניו, ולא שריו:

על

Digitized by Google

לֹא אָשִׁיבֶנּוּ עַל־שָׁרְפָם עֲצָמוֹת
מֶלֶךְ־אֱדוֹם לַשִּׂיד: (ב) וְשִׁלַּחְתִּי־
אֵשׁ בְּמוֹאָב וְאָכְלָה אַרְמְנוֹת
קְרִיּוֹת וּמֵת בְּשָׁאוֹן מוֹאָב
בְּתְרוּעָה בְּקוֹל שׁוֹפָר: (ג) וְהִכְרַתִּי
שׁוֹפֵט מִקִּרְבָּהּ וְכָל־שָׂרֶיהָ אַהֲרֹג
עִמּוֹ אָמַר יְהוָה: (ד) כֹּה אָמַר
יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי יְהוּדָה
וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא־אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־
מָאֲסָם אֶת־תּוֹרַת יְהוָה וְחֻקָּיו
לֹא שָׁמָרוּ וַיַּתְעוּם כִּזְבִיהֶם אֲשֶׁר־
הָלְכוּ אֲבוֹתָם אַחֲרֵיהֶם:

ושלחתי

תרגום אשבנזי סח

טען קאן איך ניכט אונגערא־
כען לאסטען, דאס ער נעהמ־
ליך דיא נעבוינע דעם קנעכט
פאן אדום צו קאלקשטויב
בראנגטע. (ב) לאסטע איך נון
פייערסגלוטה אויף מואב הינ־
אב, זאָ וועדען דיא פאלאסט־
סטע אין קריית הינגעראזאכט,
מואב פעללט אום קריעגסגע־
טימסטעל, אונטערם לערם דער
פאווינען. (ג) אויסראטטען ווילל
איך דען בעהערשער אוים
איהרער מיטטע, ווינע פיר־
שטען זאלללען מים איהם פאל־
לען. דיעם אזט דער אוים־
שפרוך דעם עווינען. (ד) פער־
נער שפראך דער עווינע: קאן
איך יהודה'ס פרעפעל, דען
דר־יא־אונר פיר־אזען, אונ־
נעאהנדעם לאסטען? דא זיא

ריא לעהרע דעם עווינען פערווארפען, דינע נעזעטצע ניכט בעאכטעטען, אונד זיך
פאן דעם אונזינגע בעטראגען לויסטען, דעם א־הרע פארפאהרען געפאלגט וינד ו
פייער

ר ש י

ב (א) על שרפו עצמות וגו'. פ"ק נפל מלך לחוש ג"ד מלך מואב ושרפו עצמותיו ושמי' נקירות הגיח ותבע בקב"ה לוכלת המלך שהכו בו גויין: (ב) הקריות. סם מקי"ם בל"ת (ירמי' מ"ח) על קריות ועל בצרה: בשאון. קול המון מלחמה:

על

באור

ב (א) על שרפו, לזה היום נפל מלך לחוש ג"ד מואב, ולזה הזמן שרף, לת נמלת בשום ל"ה. והרל"ק תסר שרפו על המעשה המוכר במלכים (ב' ג' כ"ז). תכל לין דעתי נוחה בזה, פלת דפתח בן מלך נתיב, ועוד מלתנו בקוראות העתים, כי בעת שהיו בגרה גדולה שרפו לת בנים הנחמד, וכן כתב רש"י (שם). לבן ב"ל שהוא רק להפלגה ולמשל, כמו והיו עמים משרפות שיד, שענינו מבה גדולה על מחד, וכן ותשתקם בעפר, ודומיהם רבים. ונחמת פלתנו שעמד מואב על לחוש להשחית ולהחריב לת כל (ל"ה ב' כ'): לשיד, לעפר דק כסיד. (ב) הקריות, עיר גדולה נאמרן מואב (ירמי' מ"ח כ"ד), וי"ת בכרכא, ולפי זה הוא שם כולל לכל עיר גדולה. וייתכן שעיר מלובה נקראת קריות, כעין שקוראו היונים למטרפולין שלהם הנקראת אסטהגן אסט"ו שתם, והוא ג"כ שם כולל לכל עיר ועיר: בשאון, קול המון מלחמה, וכיוצ לעניו ועוד, נחבועה נקול שופר. ויידוע כי בני הקדם הלכו במלחמה בנעם גדול, וכן עוד היום בגני מונטמה. (ג) מקרבה, מקרב העיר: עמו, עם השופט: (ד) ויהעום, לשון תועה נאמר על הגר ממקום למקום, כמו תעו במדבר, והוא שחל על לדם תועה מדרך שכזל, ותוח לדל שב עעה נדש"ל: כזביהם, ללו נביאי הבעל ומורי שקר לשר מו להם מצות שוא ומדותים.

(ה) וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בִּיהוּדָה וְאָכְלָה
אַרְמְנוֹת יְרוּשָׁלִָם: (ו) כֹּה אָמַר
יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל
וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־
מְכָרָם בַּכֶּסֶף צַדִּיק וְאֶבְיוֹן בַּעֲבוּר
נַעֲלָיִם: (ז) הַשֹּׁאֲפִים עַל־עֲפַר־
אֶרֶץ בְּרֹאשׁ דַּלִּים וְדֶרֶךְ עֲנָוִים
יַטּוּ וְאִישׁ וְאָבִיו יֵלְכוּ אֶל־הַנַּעֲרָה
לְמַעַן חַלֵּל אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי: (ח) וְעַל־
בְּגָדִים חֲבֻלִים יַטּוּ אֵצֶל כָּל־מִזְבֵּחַ

תרגום אשכנזי

(ה) פֿייער פֿאַל׳ איך־אין יהודה׳ם
טויערן אַן, דאַז דיא פֿאַלעסטע
ירושלים׳ם אויפֿצוהרען זאָלל.
(ו) זאָל איך ישראל ניכט פֿער־
געלטען דען דרייא־ אונד פֿיער־
פֿאַכען דרעפֿל? שפריכט דער
עוינג; זיא פֿערקויפֿען דען
אונשולדיגען אום געלד, דען
דיר־פֿטיגען פֿיר איין פֿאַאר־שו־
העֿ: (ז) ניעריג נאַך דעם עלנ־
דען אַקקער, טראַכטען זיא
דעם אַרמען נאַך דעם לעבען,
ביינען דאַז רעכט דער בע־
דרענגטען, אונד בוהלען זאָהן
אזנד פֿאַטער ביא איינער דיר־
נע, מיינען הייליגען נאַמען צו
ענטוויהען; (ח) לאַגערן זיך אויף פֿערפֿענדעטען טעפּפּיכען. נעבען אהרע אלטאַרע
אונר

ד ש "י

(ו) על מכרם בכסף לגיא. הדיינין היו מוכרים לת מי שהיה זכאי בדין בכסף שוחד שהיה מקבלים מיד בעל דינו: ותכיון בעבור נעלים. ת"י בגלי מקושות בגיל דיסקנן. ואומר לחי שכך פירושו מטין משפט התכיון כדי שימכרך למטר שהרי לו כין שדות הדיינין חה עוקף עליו ומעלה בדמים קלים כדי לגדור ולנעול כל שדותיו יחד ולא יפסיק ביניהם: (ז) השאפים על עפר ארץ. על עפר הארץ שהם הולכים עליהם כל שחפם וכל מחצנותם נרפש לגיא הוא חיך יגולו. תותם וישלו לת שלהם. שחיפה גולש"ר בלע"ז: ודרך ענוים יטו וגו'. החלמים נוטים מדרכם והולכין דרך עקלתון מפני יראתם כמה לשת אמר (חיוב מ"ב) תכויונים מדרך ישו: אל הנערה. השחוטה: (ח) ועל בגדים חבלים יטו. ת"י על מטות שוין דמשכון מסתאדים וזקיפין מלוה על העניים וממשכני' לותם ושוחים בגדיהם מלעות ומשוכין עליהם בהטייה נעת מעולתם. יטו לשון מסיכה שכל מסיכה

בא ו ר

ומשומים: (ו) על שלשה פשעי ישראל, הוכיל ועיקר נבואתו הי' על ישראל לכן פרט בהם הכתוב החעיזים החלה, והן ג"ע ב"ד וע"ז; ואעפ"כ לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל, כי חמור גזלו ובזיתם ונשאו: על מכרם בכסף צדיק, אף הכליק ונקי מכרו ליד הנוגע בשביר כסף השוחד שלקחו: בעבור נעלים, תאר הוא לכסף מועט, כמו מחוט ועד שרוך נעל: (ו) תשאפי' וגו', שיורו הדיחסים אחר רגלים למען יובלו לקחת עפר מרגלם. וכמוהו הויכיח יחוקאל (כ"ב כ"ו) לשפוך דם למען נבוע בקע, ומעשה חיזבל יכיח, שהרגה לנבות למען קחת כרמו; וכן בזה עון שמיטת דמים: ודרך ענוים יטו, ת"י ודין מזיקין מסטין ואל פיו תרגמתי: ואיש ואביו ילכו אל הנערה, המליגו בזנות בלבת יחד האב והבן אל זונה אחת, ולא יתבוששו; וזה גלוי ערוות: (ח) ועל בגדים חבלים, כל דבר המכסה את היוף יקרא בגד. וכן הי' לבעלי קדש בגד רקם וגדול בעל מרבע בגפות (הליץ בערבי) תזר בו ישתעבו העניים והולכי על דרך בלילה בעת השכה, וזה שאמרה תורה נמה ישכב, וכן ת"י מלת בגדים שוין, וזה תרגום של יהושי (בראשית מ"ט ל'). וענין הכתוב פה שבכנו בגדים חבולים מכל מזמני הבעל להטות חון לקדשת נחעים ומענה החלילי, כי כן הי' המנהג בבתי החלילי ליתן בגדי

Digitized by Google

וְיֵין עֲנוּשִׁים יִשְׁתּוּ בֵּית אֱלֹהֵיהֶם׃ (ט) וְאָנֹכִי הִשְׁמַדְתִּי אֶת־הָאֱמֹרִי מִפְּנֵיהֶם אֲשֶׁר כְּגֹבַהּ אֲרָזִים גָּבְהוֹ וְחָסֹן הוּא כָּאַלוֹנִים וָאַשְׁמִיד פִּרְיוֹ מִמַּעַל וְשָׁרָשָׁיו מִתָּחַת׃ (י) וְאָנֹכִי הֶעֱלֵיתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וָאוֹלֵךְ אֶתְכֶם בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה לָרֶשֶׁת אֶת־אֶרֶץ הָאֱמֹרִי׃ (יא) וָאָקִים מִבְּנֵיכֶם לִנְבִאִים וּמִבַּחוּרֵיכֶם לִנְזִרִים הַאַף אֵין־זֹאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה׃ (יב) וַתַּשְׁקוּ אֶת־הַנְּזִרִים יָיִן וְעַל־הַנְּבִיאִים צִוִּיתֶם לֵאמֹר לֹא תִנָּבְאוּ

אונד צעבן אין נעטצען־טעם־פעלן פֿאַם וויינע דער אונשולדיג דינ ב׳סענרען. (ט) דען אמורי האבע איך פֿאר איהנען אויס־נעראמטעט, דעסטען נרעסע רער האהען צעדער גליך, דער שטארק וואר וויא דיא אייבע, אונד איך פֿערטילגטע זיינע פֿרוכט אין דער האהע אונד זיינע וואורצעל אין דער טיפֿע. (י) אוים דעם לאנדע מצרים האבע איך איך הערויס גע׳פֿיהרט, פֿיערציג יאהרע איך אין דער וויסטע נעלייטעט, דאמיט איהר דאן בעזיץ לאנד דעס אמורי אין בעזיטץ נעהמען זאללעט, (יא) האבע אוים אייערן קינדערן פראֶפֿעטען־אויפֿגעשטעללט, אוים איערן יינגלינגען נאזטע נעוויהטע. איזט דיעס עמוא ניבט, איהר קינדער ישראל׳ם? שפריבט דער עווינע. (יב) איהר אבער ליעסעט וויין טרינקען דיא נעוויהטען, אונד בעפֿאהלעט דען פראֶפֿהעטען: פראֶפֿהעציעט ניבט!

ר ש י

מסיבה סבובה נהטייה היא שהוא נסמך על שמלוי: ויין ענושים. שענושים לוחם ממון ושותים יין: בית אלהיהם. בנית ע"ם שהיתה להם מגזל מזבח: (ט) כאלונים. קייטנ"ש בלע"ז: ואשמיד פריו ממעל. שריש העליונים: ושרשיו מתחת. שריהם התחתונים. ל"ת הכוונ' היתה מסמע עיניהם מלמעלה ומסרסן מלמטן: (יא) להנזיר. ת"י למלפין שהיו פרושין מדרכי ע"ה ושוסקין בתורה. יין נזירה נכ"מ מגזל ל' פריסה: החף יין זאת. בתמיה כלומר כלום יחס יכולים להכחיש לת זאת: (יב) ותשקו לת הנזירים יין. אלא יודו לוחכם שהכיכול לסיר לחוטות. ותשקו לת הנזירים יין ת"י ואטעיתון לת מלפיכון בתורה: לת תנבאו. לעמום לוה

ב א ו ר

בנגדי כהוה כל הלילה, ולא די אלא הזיבו הנגדים התבולי בנגד השמש, אף גם השחמצו נהם בנית התלילים; וזכר זה עבודת תלילים: ויין ענושים. ת"י ממרח לנסין, שיענו כי יזין עליו עונג והם שותים: (ט) את האמרי, החזק שנאמר לומות השמדתי למען לא יאחזו המה בדרכם ובעלילותם: כאלוני, נתב רמ"י קיי"שנם בלע"ז (כ"ל קלחמא שעניס, ויש מיילפן בא"ל): פריו ממעל, לחרי המה לוחם לעני העדה, המשיל פרעניחם לקלקת עץ: (י) לרשת, מוסב על העליתי, כלומר העליתי לחכם ממלרים למען תיבשו לת הלמוריי: (יא) לנזירים, ת"י מלפיהן, והמה נזירי מלהים המוריס בנס (עיין נמוס נ' ל"ן): האף אין זאת, עניינו הלף גם זאת תוכלו להכחיש ולאמר כי ה' לא עשה: (יב) ותשקו את הנזירים יין, מלף מה שחמה תורה, מיין ושכר יזיר: ועל הנביאים וגו', לא די שלא תניחם

Digitized by Google

תְּנָבְאוּ׃ (יג) הִנֵּה אָנֹכִי מֵעִיק
תַּחְתֵּיכֶם כַּאֲשֶׁר תָּעִיק הָעֲגָלָה
הַמְלֵאָה לָהּ עָמִיר׃ (יד) וְאָבַד
מָנוֹס מִקָּל וְחָזָק לֹא־יְאַמֵּץ כֹּחוֹ
וְגִבּוֹר לֹא־יְמַלֵּט נַפְשׁוֹ׃ (טו) וְתֹפֵשׂ
הַקֶּשֶׁת לֹא יַעֲמֹד וְקַל בְּרַגְלָיו לֹא
יְמַלֵּט וְרֹכֵב הַסּוּס לֹא יְמַלֵּט
נַפְשׁוֹ׃ (טז) וְאַמִּיץ לִבּוֹ בַּגִּבּוֹרִים
עָרוֹם יָנוּס בַּיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־
יְהוָה׃

ג (א) שִׁמְעוּ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר
דִּבֶּר יְהוָה עֲלֵיכֶם בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל עַל כָּל־הַמִּשְׁפָּחָה אֲשֶׁר
הֶעֱלֵיתִי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר׃

רק

הרגום אשכנזי

(יג) זאָ ווילל איך אייך דען צו־
זאַממען דרעגען, וויא דער בע־
לאַסטעטע וואָגען דיא נאָר־
בענהויפֿען׃ (יד) דאָס דער
פֿליכטינע קיינע צופֿלוכט פֿינ־
דען, דער טאַפֿערע זיינע
קראַפֿט ניכט ברויכען, אונד
דער העלד זיין לעבען ניכט ער־
האַלטען קענען. (טו) ניכט
בעשטעהען ווירד דער באָגען־
שיטצע, ניכט ענטפֿליהען
רער שנעללפֿיסס־ינ, ניכט
דאָס לעבען רעטטען רער ראָס־
בעשטיינער, (טז) אונד דער
מוטהפֿאַללסטע אונטער דען
העלדען ווערהלאָז דאַפֿאָן אוי־
לען אַן דיעזעם טאָגע, שפריכט
דער עווינע.

ג (א) הערט עס, וואָס דער
עווינע פֿערקינדעט,
איבער אייך איהר קינדער
ישראל׳ס, דאָס ווענטטליכע גע־
שלעכט, דאָס איך אוים מצרים
הערוים געפֿיהרט האָבע.

ר ש י

כן למליה כאן בית של מוזה נרש לך לכל ארץ יהודה (לקמן ז׳): (יג) מעיק. תרגום של מליך: תחתיכם. לת מנייתכם: תעיק העגלה. מכונד מצת שעליה: (טו) וקל נרגליו לת ימלט. לת נפשו: (טו) ערום ינוס וגומר. ערטילאי נלא כלי זיין:

רק

באור

לשמוע נקולם, לף גם לויתם עליהם שלא ינבאו: (יג) מעיק, זה תרגום של מליך, והוא לשמים יוצא ולמעמים עומד, ופה הוא יוצא: תחתיכם, כתרגומו בתחתיכון, וענינו שתני מיגר לכם שלא תוכלו המלט: העגלה המלאה לה עמיר, יהוא כי מדרך תנשי הקנש לדוש לת התבואה לו ע״י נהמות להדיק לותה בקרסותי׳, (וזה שלמרה תורה לת המקום שור בדישו); לו שהעבירו עליה ענלה בתוכן מלופה נרזל (עיין ישעיה כ״ת כ״ו), וזה כוונת הכתוב כתאב תעיק העגלה המלאה לת העמיר כן לעיק לתכם: (יד) וחוק לא יאמץ כחו, לעמוד על נפשו מפפד ומורך לנב, והגבור נגבורתו לא לעזר מלריו תהי׳: (טו) ערום, ת״י ערטילאי שלא זינת, כלומר גם הגדול שבגבורים לתר מדרכו לנטות בתרכו ובקשתו, ישליך מלתו לת נליו, למען יקיל לו להנים, וכן תרגמתי:

(א) על כל המשפחה, הגוי כלו נקרת מספקה, על שהם דומים זה לזה במנהגיהם ומדותיהם: ידעתי

Digitized by Google

(ג) רַק אֶתְכֶם יָדַעְתִּי מִכֹּל
מִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה עַל־כֵּן אֶפְקֹד
עֲלֵיכֶם אֶת כָּל־עֲוֹנֹתֵיכֶם׃
(ג) הֵיִלְכוּ שְׁנַיִם יַחְדָּו בִּלְתִּי אִם־
נוֹעָדוּ׃ (ד) הֲיִשְׁאַג אַרְיֵה בַּיַּעַר
וְטֶרֶף אֵין לוֹ הֲיִתֵּן כְּפִיר קוֹלוֹ
מִמְּעֹנָתוֹ בִּלְתִּי אִם־לָכָד׃
(ה) הֲתִפֹּל צִפּוֹר עַל־פַּח הָאָרֶץ
וּמוֹקֵשׁ אֵין לָהּ הֲיַעֲלֶה־פַּח מִן־
הָאֲדָמָה וְלָכוֹד לֹא יִלְכֹּד׃ (ו) אִם־

יתקע

(ג) אוים אללען נעשלעכטערן
דער ערדע האבע איך נור אייך
מיר ערקאהרען; דעסהאלב
ווערדע איך אויך אייערע לא־
סטער אללע אהנדאן. —
(ג) נעהען וואהל צוויי אן אינעם
וועגעס צוזאמבלען, אהנע זיך
פאהרער בעשטימטס צו הא־
בען? (ד) ברילללט דער לעווע
אים וואלדע, ווען קיינען רויב
ער האט? עראהבעם איין יונ־
גער לייא אוים דער־האהלע
זיינע שטימע, ווען ער קיינע
בייטע ער־האשטע? (ה) פאללט
איין פאגעל נעפאנגען צור ער־
דע, ווא קיינע שלינגע איזט?
ערהעבט פאם באדען זיך דיא
שלינגע, ווען קיין פאנג נעשע־

ר ש"י

ג (ב) רק אתכם ידעתי. מהנתי ואתם מעשתם כו׳: על כן ונו׳. ורבותינו דרשוהו לגלך לאחר נמסרת עכ"ום: (ג) הילכו שנים יחדו. אתתם תומרים לנביותים לא תנבאו בלא ה׳ הנביותי׳ מתנבאים מלבם חלא ת"כ נלעוו כלום דנביא נעשים חלא ע"פ דרכה: נלתי אם נועדו. אלא ת"כ קנעו מועד ללכת יחדו למקום פלוני: (ד) הישאג אריה ביער ושרף אין לו. כשאריה טוחו טרף דרכו לשחוב ואינו שואב חלא ת"כ לכד וכה"ל (ישעיה ה׳) ישאג ככפירים וינהום ויחתוך טרף וכן (שם ל"ח) כאשר יהגה הנכפיר והאריה על טרפו. הישאג אריה הוא נ"נ. ד"ח הנביותים מדמין את ר"הק הנח עליהם לשלוח אריה כמ"ש למטה אריה שאג מי לא יירא ונאן זה מי׳ הדומה שהניח ר"הק נמי הנביותים לדבר דבר מאת הקנ"ה לעשה חלא ת"כ הפורענות נגזר מלפניו זהו הטרף היתן הקנ"ה קולו לדבר קשה נלתי אם לכד אתכם נמוקש עון: (ה) התפול לפור על פח האדמה ומוקש אין לה. נפח שנפלה עליו ומוקש אין לה: הישלה פח מן האדמה. ממקים שהוט אם חלא ת"כ נאחז בו העוף כשהוא רוצה לנרוח עוקם את הפח ומשליכו ממקומו מעט ואחזה שעה כנר נלכד: התפול לפוח על פח. ואין הפח מכשילה עלומר וכי תפשר שאתם עוונים ונירה ולא יהיה לכם למוקש: הישלה פח ונומר. כך הישלה עוונותיכם למעלה ולא

ב אור

(ב) ידעתי, מענין וידע אלהים, לשון בחירה וחיבה: על כן אפקוד ונו׳, ע"ד את אשר יפקד יוכיח: (ג) הילכו שנים, מתוכן הנכוחה נראה, שהוכיח את העם על שני דנרים, הא׳ נמה שאמרו, הנביותים ונאו מלבם ולא ה׳ שלחם, והב׳ גם כשהיתה דעה נעזר מהרו מקרה הוא ומפי עליון לא יצאה,על כן הוכיחם על פניהם להורות להם כי אין לדבר נשולם מבלי התישבות,ואין כשולה בלתי סבה. ומחשלה נשל משלו מדבר בחיבי ואמר הילכו שנים יחדו בדרך אמת אם לא שנועדו ונדברו יחד מיש אל רעהו, כן אם תראו שהנביא כזבו ואנשו יחד עם רוח ה׳,שבר דבר בו, דעו ודאו כי מאת ה׳ היתה זאת: (ד) הישאג אריה, משל מדבר שנעני, וידוע שב׳ שחגות שונות לאריי, אם כשיוצא לטרוף טרף אז ישמע נקול להרעיד את החיות עד שלא יוכלו לעמוד על נפשם מפחד ומורך לבב, וזה שנאמר ישאג ככפיר וינהם וישחוך טרף; אם נשת שאר לבד טרפו, יהנה נקול רנה. וזה שאמר הנביא הישאג אריה לריק ולא ישחוך טרף? כן דבר ה׳ לא ישוב ריקם: היתן כפיר קולו, נרוצה בלתי אם לכד, כן הנביא לא ישא קולו בלתי רוח ה׳ דבר בו: (ה) התפול צפור, עוד משל אחר מדבר מקריי כמו שלפור שמים לא תפול לארץ

Digitized by Google

עמוס ג

יִתָּקַע שׁוֹפָר בְּעִיר וְעָם לֹא יֶחֱרָדוּ
אִם־תִּהְיֶה רָעָה בְּעִיר וַיהוָה לֹא
עָשָׂה: (ז) כִּי לֹא יַעֲשֶׂה אֲדֹנָי יֱהוִה
דָּבָר כִּי אִם־גָּלָה סוֹדוֹ אֶל־עֲבָדָיו
הַנְּבִיאִים: (ח) אַרְיֵה שָׁאָג מִי לֹא
יִירָא אֲדֹנָי יֱהוִה דִּבֶּר מִי לֹא
יִנָּבֵא: (ט) הַשְׁמִיעוּ עַל־אַרְמְנוֹת
בְּאַשְׁדּוֹד וְעַל־אַרְמְנוֹת בְּאֶרֶץ
מִצְרָיִם וְאִמְרוּ הֵאָסְפוּ עַל־הָרֵי
שֹׁמְרוֹן וּרְאוּ מְהוּמֹת רַבּוֹת
בְּתוֹכָהּ וַעֲשֻׁקִים בְּקִרְבָּהּ:

קמץ נלוז חסיר ולא

חרגום אשכנזי

העז? (ו) ערם אָנטע אין דער שטאדט ריא פאזוינג, אונד דאָ פאלק איילטע ניכט בע־ שטירצט הערבייא? — נוזאָ ווירד ניע איין אונגליק אין דער שטאדט ענטשטעהען, דאָ ניכט דער עווינע הערבייא נעפאהרט. (ז) דען ווירדע וואהל דער עווינע איינע זאכע פאללפאהרען, וועז ער ניכט צופאר קען דאטשלוס זיינען דיענערן, דען פראפאהעטען אפענבארט העטטע? (ח) ווער קאן בייא דעם לעווען נעברילט לע פורכטלאָ בלייבען? ווער וואללטע ניכט פראפאהעזיינען, וועז נאטט דער הערר שפריכט? — (ט) זאָ פערקינדעט עס דען אין אשדוד'ס פאלאסטען; לאסט אין עגיפטענס מטספעלן עס לויט וועדרען! רופט איהנען צו: מאן פערזאמלט זיך אויף שומרון'ס נע־ בירגע; בעמערקט איהר צערריטטונגען מענגע, דיא געוואלטטהאטען דארין.

ר ש "י

ילבדו תחכם: (ו) אם יתקע בשופר עופר. שהנופה רואה מייסות נאים נעיר ותוקע בשופר להזהיר את העם אין אלו אלא דברי משל ודמיון: אם יתקע עופר בעיר. כך היה לנכם היותר תרדי' על דברי הנביאים שהם נופים לכם למלט תחכם מן הרעה שלא תבא ובאתכם לכם הרעה הלא תדעו כי הקב"ה עושה לכם על ידי נזהרתם בנביאיו: (ז) כי לא יעשה אדני יהוה דבר. אלא ה"כ גלה סודו לאותו סוד של עבדיו הנביאים: (ח) אריה שאג מי לא ייראי. כך הקב"ה דבר אל הנביאים להנבא מי לא ינבא: (ט) השמיעו. אחם בני פלשתים ובני מצרים והכריזו

באור

מבני זים לה מוקש, ולא יעלה מהם החלמה, אם לא לכבד, כן לא תמיד הרעה מבני שתכלה תחכם: (ו) אם יתקע, יזכר עתה מדבר ההוה במהנה ובהסכמה, כידוע ממנהגם בימי קדם להקהל את העם מהר ע"י תקיעת שופר למען יועדו יחדו לשמוע מה יזווה נם, ולכן אמר אם יתקע בשופר מבלי שיחרדו העם לבוא: אם תהיי רעה, אחרי רעה שהלה להם כי אין כל דבר אחת בעקבה, אם טובה, אם נחירי, אם מקרי, אם הסכמי, ואין סכנה בלי מסובב, עתה אחם דברהו נכח אל המנוקש ולאמר כמו שהבנחים החלה בלם נועדים ושחפבלי ע"י המסבב אחם, כן לא תהי רעה בעיר מבלי לבון אל, הפך מה שאמרו כי מקרה קרה ולא ה' יעשו: (ז) כי לא יעשה, זכר עוד סבה אחרת, אלא יעשה ה' דבר מבלי שיגלה תחלה סודו ועלמו אל עבדיו הנביאים. ועתה בסה שאחרו כי המעשה מסבים עם מה שיעד הנביא מקודם, למה מקנו עיסקם להבחים בדבריו: (ח) אריה שאג, עוד יומיף על שהעיונו פניהי לטוות על הנביא שלא יתנבא, לחרי שהוא מובטח בנבואתו, כי בזו שהוא דבר במנע מלנרע המוכרח מלב נעת אבר יפחד הקרי, כן נמנע מעבור במלים ומלהקרים בדברי הנבואה, בעת דבר ה' אלהים יכבר ונספיא לוח קלטו על הנביא: (ט) השמיעו, אמתה בפלשתי ובמלרי' את הראשה המיוחדת לבל עליהם, הבך מה שאבר הוד אל תעידו בעת וג', כן אחמרה בעות הפלשתים: ואמר, מעל הבתים בתוך העיר את דבנם הרע, למען תדעו כי בראשם הם נעשים

(א) וְלֹא־יֵדְעוּ עֲשׂוֹת־נְכֹחָה נְאֻם־ יְהוָה הָאֹצְרִים חָמָס וָשֹׁד בְּאַרְמְנוֹתֵיהֶם: (ב) לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה צַר וּסְבִיב הָאָרֶץ וְהוֹרִיד מִמֵּךְ עֻזֵּךְ וְנָבְזּוּ אַרְמְנוֹתָיִךְ: (ג) כֹּה אָמַר יְהוָה כַּאֲשֶׁר יַצִּיל הָרֹעֶה מִפִּי הָאַרְיֵה שְׁתֵּי כְרָעַיִם אוֹ בְדַל־אֹזֶן כֵּן יִנָּצְלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַיֹּשְׁבִים בְּשֹׁמְרוֹן בְּפְאַת מִטָּה וּבְדַמֶּשֶׂק עֶרֶשׂ

(א) וויא זיא ניכט ערקענען וואָללען רעדליכקייט צו איבען שפריכט רער עווינע: וויא זיא איהרע פאַללעטטע נור טיט רויב אונד ערפרעטטעם גים אַנפיללען. (ב) וואהרליך, שפריכט רער עווינע, זיהע דען פיינד! נאָהע איזט ער שאָן דעם לאַנדע! ער ענטרייסט דיר דיינע נעווואלט; דיינע פאַללעטטע ווערדען איהם צור בייטע. (ג) נאָך שפראַך רער עווינע: זאָ ווי א איין הירט דעם ראַבען דעם לעווען נור עטווא איין קניעפאַאר אָדער איין אָהרקנאַרפעל ענטרייסט, זאָ

וועדרדען פאָן דען קינדערן ישראל'ס נור דיא עררעטטעט וועדרדען, וועלכע צו שומרון אים ווינקעל דעם זאָפא'ס אונד אין דאַמאַסטענען רוהעבעטטען שמאַטען.—

פערס

ר ש י

זאת ותאמרו נתרמונתיכם שיחסכו על הרי שומרון לרעות מעל ההרים נתוך העיר את דרכם הרעה: (י) נכוחה. ישרה: חמס ושד. ממון של גזל: (יא) לר וסביב הארץ. הלר מוכן לנא וסניב לתרן הוחת יגא: (יב) כאשר יציל הרועה. דנר מועט: נדל תוזן. מסחום לתוזן: כן יינלו בני ישראל. מתי מעט: נפאת מטה ובדמשק ערש. ת"י נתקוף שולטן ועל דמשק רחילין. ותומר לתי שמתרון התרגום לפי שנימי יהוחז נן יהוא נתיב (מלכים ב' י"ג) כי תנר מלך ארם ויכנעם נן ננו הושיעם נמלנת שנאמר (שם י"ד) ולא דנר ה' למחות את שם ישראל ויושיעם ניד יכנעם וגו' הוא הניא את גיוסל ישראל והנו נפאת מטה פנת הנית היה חזקו של נית לכן תרגם לתקוף שולטן על יכנעם ועמום ותנגע נימי יכנעם ושוד ונזל שסוכן להסמך על מלכי ארם וכן עשו נימי פקח נן רמליהו שנתחנר עם רצין והנו ובדמשק ערש עיקר מנוחתם ומכוחם תהי על דמשק. וכיוצא נהן תמרו נספר עולם ר' יהודה אומר משום ר' יהושע אלו ר' השבטים שנסמכו על חזקיהו מלך יהודה ועל יהודה ופלטו עמהם: נפאת מטה. מלמד שלא נתייחד מהם אלא ח' משמנה שנהם ושאר ערש היכן

ב א ו ר

מהומות, שרגו המס ועניניו ערנינ המעשים: (יא) לכן, ניחינת טעם אל הקודם, לחרי שאתם מלאתם אוצרותיכם חמס ושוד, לכן יחמוס האויב את נלו: צר, חסר אלף יבא והוא נבא נאת השם, כמו תרב על כסדים (ירמי' נ' ל"ה): (יב) כאשר יציל. כמו שהרועה לא יוכל להציל מפי הארי השורף העבר כ"ש שתי כרעים או בדל אזן כך לא יוצלו מבני ישראל רק היושבים בפאת מטה, ומה האויב התוגים אשר לא יוכלו לנאת למלחמה: בדל אזן, הוא תנוך האוזן, ונקרא בדל על שהוא נגדל מהראש: בפאת מטה, נלתו המפרשים למעוך נאור נכון על המלות האלה. כי לדעת קלחם טעמו נמטה שהוא עומד נפנות הבית, ולדעת אחרים עניינו, כי האולה השוכב נמטה ידחיק עצמו נאחת מפאות המטה כדי שלא ירחיקו האויב נכלו. ולדעתי מטה הוא הרסק הגדול הנהוג נתרנות הקדש (זִפְתֵּי) אשר לו שתי פאות לשתי פלעותיו, ומתוקן נכריס ונכפות להזען עליו ולכסות פרקדן על גבו, וזה שאמר היושבים נפאת מטה כדרך האויים הנסעדים על ערש דוי: ובדמשק ערש, נהיפן דנרי ר"ש נן מלך

Digitized by Google

עָרֵשׁ׃ (ג) שְׁמָעוּ וְהָעִידוּ בְּבֵית
יַעֲקֹב נְאֻם־אֲדֹנָי יֱהוִה אֱלֹהֵי
הַצְּבָאוֹת׃(יז)כִּי בְיוֹם פָּקְדִי פִשְׁעֵי־
יִשְׂרָאֵל עָלָיו וּפָקַדְתִּי עַל־־
מִזְבְּחוֹת בֵּית־אֵל וְנִגְדְּעוּ קַרְנוֹת
הַמִּזְבֵּחַ וְנָפְלוּ לָאָרֶץ׃ (טו) וְהִכֵּיתִי
בֵּית הַחֹרֶף עַל־בֵּית הַקָּיִץ וְאָבְדוּ
בָּתֵּי הַשֵּׁן וְסָפוּ בָּתִּים רַבִּים נְאֻם־
יְהוָה׃

ד (א) שִׁמְעוּ הַדָּבָר הַזֶּה פָּרוֹת
הַבָּשָׁן אֲשֶׁר בְּהַר שֹׁמְרוֹן
הָעֹשְׁקוֹת דַּלִּים הָרֹצְצוֹת אֶבְיוֹנִים
הָאֹמְרוֹת לַאֲדֹנֵיהֶם הָבִיאָה

ונשתה

תרגום אשכנזי

(ג) פֿערנעהמט אונד צוינעט עם דעם הויזע יעקב׳ס, שפריכט דער עווינע, דער הערר צבאות: (יד) אַן דעם אַהנדזונסטאַג דער פֿרעפֿעל ישראל׳ס ווערדע איך דיא אַל־טאַרע צו בית אל היימזוכען, דערמיט האָרנער אבשטומפֿען אונד זיא צו באָדען שטירצען; (טו) אומטמער אינד ווינטער־ווהאָנזונג צערשלאַגען, יערען עלפֿענביינערנען פאַלאַסט צערניכטען, אונד דער הייזער מעגנע צערשטאָרען: שפריכט דער עווינע:

ד (א) האָרעט איהר פֿייסטען קיהע בשן׳ם אויף שומרון׳ם נעבירגע! (מיהר וויבער) דיא איהר דיא אר־מען קוואַלט, דיא דירפֿטינען דריקט, אינד צו איערן מענ־נערן שפרעכט: „שאַפֿט הער־

ר ש״י

הוא נדמשק לקיים מ״ש (לקמן ה׳) והגליתי אתכם מהלאה לדמשק. ובמצרי מזמו של ר׳ מנחם ז״ל שהיה מפרש זה ח׳ מן׳ אלא נראה פלא אלא בפלא מטה במקומות נראית מני רוחות של פלא והוא שמיני׳ של משה שהרי ל׳ פלות יש וכ׳ רוחות לפלא. ד״ח מלאתי בדברי רבי מאיר ז״ל בפלא מטה בצון תחזה בן יחתך בצלא לדרוש בעבל זנוב אלהי עקרון החזיה מאלי זה (מ״ב א׳) ובדמשק ארם בן הדד מלך ארם אלא לדרוש באלהי ישראל (מ״ב ח׳): (טו) בית החורף על בית הקיץ. ממוך שהיו מעוננים היו בונים להם העזירים כ׳ בתים אחד לחורף ואי לקיץ: בתי השן. כמכמרין בשן דפילא:

ד (א) פרות הבשן. נשי השרים והסגנים. ור״ת עתידין נבמיה:

ב א ו ר

שדמשק תאר לערש והרמוי ובערש דמשק, ובא הפוך במו ותשם בפוך עיניה. והוא מטה מוסעת בגגדים נאים בכלים מדמשק. ובערבי יקראוהו מוגעות מני בשם דמשק: (יג) שמעו והעידו, מוסב למקרא שלאחריו כי יעידו את העונש הבא עליהם בנית יעקב: (יד) על מזבחות בית אל, מקום פשעם ומשתחם: ונגדעו הקרנות, שעליהם היו זורקים דם קרבנותיהם: (טו) בית החרף, מהנו הגדולים לצד בחלן הקדם לעשות להם בתים לחרף לבד ולקיץ לבד, (עיין ירמיה ל״ו כ״ב): בתי השן, נותלי בתיהם היו מכוסים בשן הפיל: בהים רבים, גם אלה בתי העיר הרבים נמספר:

ד (א) פרות הבשן, בשן הוא מקום מרעה שמן, והפרות הרועות שמה בריאות ושמנות הנה, וידמה הנביא הנשים הקניניות העושקות לנים למלות נפשם למרות השבן, ואם כפינו לא יאות המשל הזה, מה נאות הוא בפי המוקד אחר כל מנחת פניו לאחו ובקרו, ובפרות סורכות שרות ישראל בעיניו נמצאות: בחר שמרון, רצה ישראל שמרון, והיו היתה בנויה על ההר שמר: הרצצות, שרצו רלן ונתן ע״ד השלמים, ועניני השביחה לנשיהם: לאדניהם,

Digitized by Google

עמוס ד

תרגום אשכנזי עב

וְנִשְׁתֶּה׃ (ג) נִשְׁבַּע אֲדֹנָי יֱהוִה בְּקָדְשׁוֹ כִּי הִנֵּה יָמִים בָּאִים עֲלֵיכֶם וְנִשָּׂא אֶתְכֶם בְּצִנּוֹת וְאַחֲרִיתְכֶן בְּסִירוֹת דּוּגָה׃ (ג) וּפְרָצִים תֵּצֶאנָה אִשָּׁה נֶגְדָּהּ וְהִשְׁלַכְתֶּנָה הַהַרְמוֹנָה נְאֻם־ יהוה

„הערבייא! ווער פֿערפֿראָס־ „סען.“ (ג) בייא וויינער הייס־ לינגקיים שווערט גאָטט דער עוויגע: עס ווירד איינע צייט קאָמסען, דאָ מאָן אייך אין רויבשיפֿען, איירער נאָכקאָמ־ מען אין פֿישער־נאָכען פֿאָרט־ שלעפּפען ווירד. (ג) יאָ דורך דיא הייפֿיג אויפֿגעשפּרעננטען מויער־ריסטע ווירדען מאָנטע

פֿאָן אייך ענטפֿליהען, אונד אַנדערע זיך מוטהלאָז אינו האַרטען ווערפֿען׃ שפּריכט

דער

ר ש"י

(ב) ונשׂא לחתכם בצנות. ויטלון יתכון עממיין על תריסהון: ואחריתכן בסירות דוגה. ובנתכון כדוגית ליידין היא ספינה קטנה של ליידי דגים ולפי שקטנה היא קורץ לה סיר וקורץ לה בל' מצה דוגית בב"ב. ואחריתכן פי' דוגה בן לברט מלינו זכרו של חדם נקדאים אחריתן כמו (דניאל י"ב) ונעמדו' תעבר מלכותו ותתץ ל' רוחות השמים ולא לאחריתו כלומר ולא יניח מלכותו לבנו: (ג) ופרצי תצאנה. ובפרקי התוספה תפלוגה לנוס: תשה נגדה. בפרקי אתמלא נגדה כמו ויעלו כל העם תשים נגדו (יהושע ו') צירכו פרצות בחומה ולא יהיו לריכות לבקע פתחים: והשלכתם ההרמונה. והשלכתם מעליכן הנשוח והשדרה שנשלתן ול' תרמי הוא בתלמי' הורמנת דמלכא הוא ליווי המלך.

ו"ת

באור

מלגנו כי בעל החטה יקרא תדון, והעד ותחוני זקן: ונשחתה, ים בכלל שחיה, גם ל' זוללות כמו נגנזוה ולא נשחתי. גם יתכן, תחרי שהיה המנהג בחלוות הקדם, שהנשים תלבנה לשחוב מים, תמר הנביח כי נשי שומרון מתגאות ותומרות לבעליהן הניפה לחתה ונשחה (עיין בתוספת כ"ד, שמואל ב' ט' י'): (ב) בקדשו, בקדושת עלמו, ותניהו לחת נשבעתי בקדשי (תהלים פ"ט ל"ו). ונשא, מנין פיעל, והמנשל הוא החויב: בצנות, ספינות קטנות עשויות כמין ובנה: ואחריתכן, חלו הנביח, כי ברב לחל הוגע על כל דבר המתחלל לדבר הקודש לו, בין במקום, בין בזמן, בין במעלה. בסירות דוגה, ג"כ ספינות קטנות עשויות בתבנית סיר, לו יתכן שפעם לנות וסירות הוא קולים, ושעור הכתוב בדגים הנלחזים בסלוחה כן תלחזו ביד החויב (עיין מלכים ב' י"ט כ"ח): (ג) ופרצים, פרלי החומה, והרלוי ובפרלים לך בפל הב"ח: אשה נגדה, טעמו בעבי' ועלו הבעם חיש נגדו, ועניינו שהחיילה הפרלות מרובות ולא יעלרכו ללבת דרך השער: והשלכתנה, לא מלחנו על משקלו בעבריות ובא ע"מ ענבי. ולחכיח חמרו כי הרלוי והשלכתם בהפעל: ההרמונה, הספיטו רוב המפרשים שהם"ח תמורת הת"ף *) לך תלגו בעוור המלה, קלחם חמרו שהיא חרן חרם (תרגומיהון) וגם יונתן תרגם מהלחה לעוזרי הוסיפוע, וכן תרגם מלת מני (ירמי' נ"ח, מיכה ז') שהוא נוף בתרגומיהון; וקלחם חמרו שהוא חרמון המלך שהיה מקיר העיר ומוכה. ולפיהם תרגמתי לחני, וגם בללעי נו דעת ר"י שנאמרו מלשון הרמנת נדסו"ל, והענין שתשליכו תפלרתכם מעליכם ותחבאו בחרמון המלך מפני

קמת

*) ונלחמת נקל הוא להחליף הה"ח בת"ף במבטא, עד שהני קטיעה ליזנח לא יוכלו לבטא בשפתים היטב הבדת החל"ף ושמע תמיד הבדת הה"ח, בחצר יעיד הנסיון, ולין פה המקום להחריך. ולחברים מ"ה היעיב בחצר חזקה להוליך לחור ספר יסוד המלמד, חצר יעד בבר חלופי ומיועדי הבלם כ"ה מהכון דוד פרענקל בן הרבני המובלג מו"ה משה פרענקל יל"ו, מ' ממבניחי מנוך נערים דפה, בספרו הנחמד המכונה: (נחלת יהודה) פתן דער יודישער היסטע מוכר פרייח־ שוע חין דעספויח), ועיין בנקודי לנקוח ב' י"ד.

Digitized by Google

דער עווינע. (ד) ווַאללעס איס מער הין נאך בית אל אונד פֿרעמדע, נאך נלגל, אים מיסטעטאטען דאַרט צו הייפֿן! דאַרט קאַננט איהר דען פֿאַלנעדען מאַרגען איירע אפּפֿער ביינגען, איירע צעהנטען נאך דרייען טאַגען ערשט; (ה) פֿאַם נערוויבטען נוטע אפּפֿער שפענדען, אונד לויט דאַצו רופֿען: דיעס נעננט נאַטטנע פֿעללינג נאַבען! דיעס וואַללעס איהר יאַ, איהר קינדער ישראל! שפריכט דער עווינע. (ו) וואַהל לייט איך הוננערסנאַטה אן אַללען אָרטען, נאַהרוננסאַנגעל אן אל לען פלעטצען ענטשטעהן; איהר אַבער וועדעטט אייך ניכט צו מיר! שפריכט דער עווינע. (ז) נאך פֿערווויערטע אך אייך דען רעגען דרייא מאָ׳

עמוס ד

יְהוָה: (ד) בָּאוּ בֵית־אֵל וּפִשְׁעוּ הַגִּלְגָּל הַרְבּוּ לְפַשֵּׁעַ וְהָבִיאוּ לַבֹּקֶר זִבְחֵיכֶם לִשְׁלֹשֶׁת יָמִים מַעְשְׂרֹתֵיכֶם: (ה) וְקַטֵּר מֻחְמֵץ תּוֹדָה וְקִרְאוּ נְדָבוֹת הַשְׁמִיעוּ כִּי כֵן אֲהַבְתֶּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה: (ו) וְגַם אֲנִי נָתַתִּי לָכֶם נְקִיּוֹן שִׁנַּיִם בְּכָל־עָרֵיכֶם וְחֶסֶר לֶחֶם בְּכָל מְקוֹמֹתֵיכֶם וְלֹא־שַׁבְתֶּם עָדַי נְאֻם־יְהוָה: (ז) וְגַם אָנֹכִי מָנַעְתִּי מִכֶּם אֶת־הַגֶּשֶׁם בְּעוֹד

שלשה

ד ש"י

וי"ת ויגלון יתהון להלקה מנעורי הרמני וכם הרי מצך ל' מרם ותרכה: (ד) בתו בית אל ונו'. כתדם האומר נבן בליעל עשה עשה עד שתתגלח סמתך: והביאו לבקר זבחיכם. זאת לומרו' להם כומרי הנעל עכ"פ ויתרנות היה ותינה מתמרת עליכם התורה תמרה (שמות כ"ג) לח ילין נקבך אבל לענכ"פ והביאו לנקר תורה תמרה נקדשים קלים ביום זבחכם יאכל וממחרת (ויקרא י"ט) וענ"פ נג' ימים מעבר בבמותיכם. תורה לתמרה אחור לח תקטירו (שם כ') וענ"פ (ה) וקטר ממחן תודה. תורה לתמרה לח תחתר לחמו (דנריס כ"ג) וענ"פ וקרחו נדבות השמיעו והזיכרו כל מי שמתנדב ובכח יהן אל נבו ויזכור. וי"ת וקטר ממחן מן לחום כמו שאזרו ממון (ישעיה מ') מנח מעיל ומומן (תהלים ע"ח): וקרחו נדבות השמיעו. נקול זמר ותאמרו שקנין זה מרומה ומקובל בנוהנה בן ת"י: (ו) נקיון שנים. מקהיות שנים. ל"ח נקיון שנים זהו מותר לכילת בשר שהוח נכנס בין השנים כמ"ש הנשר עודנו בין שניהם (במדבר י"ח): (ו) נעוד שלשה חדשים לקליר. כלומר ג' חדשים לפני הקליר:

באור

ממת המליך: (ד) באו, לוחי ע"ל נחום והחול, כדרך שהתל עליהו וכדברי יהושע לכו ענבו לח הנעל, ותרחו חם יקומו ויעזכוכם עת יבחו ימי הרעה: בית אל, היח בית אל, חשר נגלו חלהים ליעקב ותק"ו היתה לבית חון. וחם העמיד ירבעם לחד מהעגלים חשר עשה, וכל רעתם נגלגל היה (עיין הושע ד' ט"ו, י"ב י"ג): לבקר, חלף מה שחמרה תורה לח תותירו ממנו עד נקר: לשלשת ימים, והתורה חמרה נקדשי קלי' ביום השלישי בחא חשחק: (ה) מחמץ, מלשון שחרו ממון, וכן ת"י ומנגן מן לנסח, חחת כי לחני ה' נחלת נוף נעולה: וקראו נדבות השמיעו, ענינו לדעתי השמיעו לוחת קריחו נדבות, וכם יקרה הנעל: (ו) וגם חני, השנחתי נחולנם נרעבון, חחת חשר נשחר מזחני נקי, חין זנח וחין עולה: נקיון שנים, ענינו מוסר לחם: (ז) בעוד שלשה חדשים, היח המלקוח היולד בניסן שהוח כמשלוש חדשים לקליר עד כלות

Digitized by Google

שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים לַקָּצִיר וְהִמְטַרְתִּי
עַל־עִיר אֶחָת וְעַל־עִיר אַחַת לֹא
אַמְטִיר חֶלְקָה אַחַת תִּמָּטֵר
וְחֶלְקָה אֲשֶׁר־לֹא־תַמְטִיר עָלֶיהָ
תִיבָשׁ: (ח) וְנָעוּ שְׁתַּיִם שָׁלֹשׁ עָרִים
אֶל־עִיר אַחַת לִשְׁתּוֹת מַיִם וְלֹא
יִשְׂבָּעוּ וְלֹא־שַׁבְתֶּם עָדַי נְאֻם־
יְהוָה: (ט) הִכֵּיתִי אֶתְכֶם בַּשִּׁדָּפוֹן
וּבַיֵּרָקוֹן הַרְבּוֹת גַּנּוֹתֵיכֶם
וְכַרְמֵיכֶם וּתְאֵנֵיכֶם וְזֵיתֵיכֶם
יֹאכַל הַגָּזָם וְלֹא־שַׁבְתֶּם עָדַי
נְאֻם־יְהוָה: (י) שִׁלַּחְתִּי בָכֶם דֶּבֶר
בְּדֶרֶךְ מִצְרַיִם הָרַגְתִּי בַחֶרֶב
בַּחוּרֵיכֶם עִם שְׁבִי סוּסֵיכֶם

מאנאטע פאר דער ערנדטע,
ליעס איך איינע שטאדט רעג-
נען, אויף איינע אנדערע ניט;
דיעזען פעלקער בעפיטטעט
ווערדען, יענען אבעפיטטעט
פערדאררען. (ח) אום צוויי
דרייא שטעדטען וואנדערט
אללעס נון נאך יענער שטאדט
הין, אום אהרען דורשט צו
לעשען; אבער אויך דאס גענוגט
עס אהנען ניט — אונד נאך
קעהרט איהר ניט צו מיר צו-
ריק! ספריט דער עוויגע.
(ט) איך וויטע איך היים מיט
בראנד אונד דיררע אין אייע-
רער גערטען אונד ווייגבערגע
מענגע, אן פיינפ אונד אהל-
בים צעהרט דער קעפער —
אונד דעננאך בליעבט איהר
אבגעוענדעט פאן מיר! ספריט
דער עוויגע. (י) אויף
דער רייזע נאך מצרים ליעס
איך דיא פעסטע אונטער אייך

ואעלה

וו־טהין; דאס שווערדט דאפפטע אייערע יונגע מאנשאפט הין, אייערע רעסטע וואורדען פאן

ר ש " י

חלקה. נקעה אחת קומי"ר בלע"ז: תמטר. תמטיר מקום מטר לשון זכר מר אתיהן לקלגה א תרקב וזו תיבש: וחלקה אחר לא תמטיר עליה. לית תרתיה נמטרת לית עלמה: (ט) הכיתי גנותיכם. שחסם עוסקים להרבות גנותיכם: יאכל הגזם. אכל הגזם: (י) בדרך מצרים. בדרך שעלית למצרים עליכם במדבר נלחתם ממלחים: עם שבי סוסיכם. שיהרגו גם הסוסים:

ב א ו ר

גלות הקיץ שומנו הוא סוף ניסן, ותשרי, ומחלת סיון, וכן ספרו לעז נוסעי הקדם, כי רדת הגשם נתני ניסן, סימן טוב הוא לצבלים: והמטרתי על עיר אחת, על לשון זכר מחסתם לולי מקרה היתה מחלת מערכת הטבע, לכן המטרתי על, עיר לחת ועל לחסרת לית המטרתי למען תראו עין בעין, כי תכני המגפים והמעניר לית הגשם: חלקה, נקעת שדה קמפ"יית בלע"ז (רש"י) וכל"ל (ותחדשתם): (ח) שתים שלש, תכר ו"ו כמו שתם ירח (תנקוח ג' י"ח). ולא שבתם, כלומר עוד לא תשובו אף אם ראיתם כי על כל עונותיכם מלאכם הרעות האלה: (ט) בשדפון, קללה המלויה בדגן שהנדשינים נתנעים מרוח קדים: וביקון, ג"כ קללת דגן, שהנרעינ"ו לא יתיבשו אך נשלחים ירק: (י) בדרך מצרים, בהיותכם בדרך ללכת למצרים, כי מצאנו שכתוב פעמים רבות בנית עם תגבי מצרים (מכל"ק), גם יתכן שמלת בדרך מוכב על דבר, שהכוך יהלוך ממלחים לבת עליכם, כי בנר הטידו כותבי הקורות ומחקרי הטבע שמעולם לא נא דבר חלת מחרן מלחים, שסם הוא שכיח תמיד ומסם תלת הרעה לשחר תרלות: עם שבי סוסיכם,

תרגום אשכנזי

פאַן פֿיינדען גערויבט, דער דונסט אויערעם לייבֿ[1]ענלאַ[2]נערם שטיגט האָך בין אין אויערע ערע נאַוע — איממער נאָך קאָהרטעם איהר ניבֿט צוטיר צוריק! שפּריבֿט דער עוויגע: (יח) ענדליך ריבֿטעט איך איינע פֿערהעערונג אונטער אייך אַן, וויא איינסט סדום אונד עמורה פֿאַן מיר פֿער העערט, זאָ דאַס איהר נוני מעהר איינגעם רעם פֿייער ענט קאָממענען בראַנדע גלייבֿט — אונד דעננאָך וועדעט איהר אייך ניבֿט צו מיר! שפּריבֿט דער עוויגע, (יב) וואַהרליך! אויף דיעזע אַרט וועדרע איך נאָך פֿערנער מיט דיר פֿער פֿאַהרען מיסטען; — דאָך שטאַטט דיך דיעזען טרעפֿען, שטיענע דיך ליעבער, אָ ישראל! פֿאַר דיינעם נאָטטע! — (יג) זיהעהע! ער איזט עס, דער בערגע הערפֿאַרברינגט, וויגדע שאַפֿטיגער ענטרעטהולט דעם מענשען הימליכסטעם טיכטען, לעטט מאַרגענע:

עמוס ד

וְאַעֲלֶה בְּאֵשׁ מַחֲנֵיכֶם וּבְאַפְּכֶם
וְלֹא־שַׁבְתֶּם עָדַי נְאֻם־יְהוָה:
(יח) הֵסַפְתִּי בְכֶם כְּמַהְפֵּכֶת
אֱלֹהִים אֶת־סְדֹם וְאֶת־עֲמֹרָה
וַתִּהְיוּ כְאוּד מֻצָּל מִשְּׂרֵפָה וְלֹא־
שַׁבְתֶּם עָדַי נְאֻם־יְהוָה: (יט) לָכֵן
כֹּה אֶעֱשֶׂה־לְּךָ יִשְׂרָאֵל עֵקֶב כִּי־
זֹאת אֶעֱשֶׂה־לָּךְ הָכֵון לִקְרַאת־
אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל: (יג) כִּי הִנֵּה יוֹצֵר
הָרִים וּבֹרֵא רוּחַ וּמַגִּיד לְאָדָם
מַה־שֵּׂחוֹ עֹשֵׂה שַׁחַר עֵיפָה וְדֹרֵךְ
על

ר ש״י

ואעלה בש מחניכם. ריח פגריכ' מכאיס ונפשכם העליתי לריחו: (יא) כאוד. טיסו״ן בלע״ז כלומר שרופים מאוכים וקדרים: (יב) לכן. יען הואיל לא שבתם עדי. כה אעשה לך. ככל הרעות האלה: עקב. כי זאת אומר מפי נביאי לאר זאת אעשה לך: הכון לקראת. לשון מרגיזהו: (יג) מה שחו. כל מעשיו פורעין לבניו בשעת מיתתו: עושה שחר. לגדיקים כאור יוצא: עיפה. הופך ונותנו על רשעים לאחך אפלה כמו (ישעיה ח׳) והנה לרה ואפצה מעוף לוקה וכן (לעיל י׳) לרן עיפתה (שם י״ח) תעופה בנקר תהיה אחרך בנקר יהי מאיר: ודורך על במתי ארן. משפיל גבוהים ומגבי הרום:

באור

שהגבו החויצים הבאוכים וכוצי סוסים וגבו סוסיהם: ואעלה באש מחניכם, לאחת הפגרים עלאה בלעייר העליון וגם בת בשפכם: (יא) כאוד, טיסו״ן בלע״ז (בז״ו) וכ״ל עיזחן (פייעי בדקדד בל״ח), וענינו שהשרים הנשארים מהמפכה, נאחנו מרחיהם לחודים העצים הנלקים מצריבה: (יב) לכן, לשון שנועה לשוך הדבר, כלומר בשאת כל הרעות האלה עוד חוסיף לעשות לכם על אשר הלכתם עמי נקרי: עקב, מלה מורה יפת הסבה התכליתית: חבון מקור מרת הלוות, וענינו הזעל והכנע את עלמך לפני אלהיך, כי בניעת הלב תלה תמת גבר, ואף כי אל רחום ברוגזו: לקראת אלהיך ישראל, מלת לקראת היא יפת המקום ומופלת על התנועה אל הדבר המקבל לבת אליו. ומזון הכניה זה שיניעו ח״ע בתשובה אל ה׳ הנותן יד לבנים, ע״ד שאמרו ז״ל הבא לטהר מסייעין לו, וזה שאמר אלהיך ישראל: (יג) כי הנה יוצר הרים, כלומר כי לו יאות שיכנע האדם מפניו, שהוא תקיף ובעל יכולת: שחו, בשיבי כמו בחיוק, וענינו הגיון לב: שחר עיפה, מפר וי״ו, ולשעת המפרשים עיפה הוא חשך, ולדעתי היא שעת אחר היא לא יום ולא לילה, והיא מסתחיר בשחר עד הגן החמה, ומבח החמה עד לאת הכוכבים, ויקרא עיפה, מלי עיף ע״ש עוספות לאור הגה והגה. וחד מאגדיל אמר שהיא מן המלות המתהפכות, והוא אחד עם יפעת, ונופל על עת נפח ערב, כמו שחר

Digitized by Google

עַל־בָּמֳתֵי אֶרֶץ יְהוָה אֱלֹהֵי־
צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃
ה (ו) שִׁמְעוּ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר
אָנֹכִי נֹשֵׂא עֲלֵיכֶם קִינָה
בֵּית יִשְׂרָאֵל׃ (ב) נָפְלָה לֹא־
תוֹסִיף קוּם בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל נִטְּשָׁה
עַל־אַדְמָתָהּ אֵין מְקִימָהּ׃ (ג) כִּי
כֹה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הָעִיר הַיֹּצֵאת
אֶלֶף תַּשְׁאִיר מֵאָה וְהַיּוֹצֵאת מֵאָה
תַּשְׁאִיר עֲשָׂרָה לְבֵית יִשְׂרָאֵל׃
(ד) כִּי כֹה אָמַר יְהוָה לְבֵית יִשְׂרָאֵל
דִּרְשׁוּנִי וְחְיוּ׃ (ה) וְאֶל־תִּדְרְשׁוּ
בֵּית־אֵל וְהַגִּלְגָּל לֹא תַעְבֹרוּ וּבְאֵר
שֶׁבַע לֹא תַעֲבֹרוּ כִּי הַגִּלְגָּל גָּלֹה
יגלה

תרגום אשכנזי ער

נענרעטהע אונד אַבענדדעמ־
מערונג ענטשטעהען, אונד
ט־יטט אינהער אויף דיא הע־
הען דער ערדע. עוויגער, דעם
וועלטאַללס הערר! איזט זיין
נאַמע! — —
ה (ו) האָרעט איהר פֹּאַם
הייזע ישראל דאַז קלַא־
געליעד, דאַז איך איבער אייך
אַנשטיממע: (ב) נעווונקען איזט
דאַז יונגפֿרויליכע ישראל, אונר
קאַן זיך ניכט ווידערער ע־הע־
בען; קראַנקטאַן צו באָדען נע־
שטרעקט, ניעמאַנד ריכטעם
עס אויף׃ (ג) דען פֹּאַם עווי־
גען נאַטטע איזט עס פֹּער־
הענגט, אין אייניר שטאַדט,
דיא טויזענד הערפֿאָרבראַכ־
טע, ווערדען דעם הויזע ישרא
הונדערט נור, אין אייניר,
דיא הונדערט בראַכטע, צוהן
נור בלייבען׃ (ד) דען ער
ליעם אָפט דעם הויזע ישראל

יגלה

זאָגען: זוך פֹּארשט, אונר נליקליך לעבט איהר דאַן׃ (ה) שטרעבט אַבער ניכט נאַך
בית־אל, וואַללעם ניכט נאַך גלגל הין, ציהעהם ניכט היניבער נאַך באר שבע׃ דען אייגשטורץ
דראָ׃

ר ש י

ה (ב) נתולת ישראל. משילני בימי הושע בן אלה (מלכים ב' ט"ו) לא יעמוד עוד מלך
מעצרת השבטים: ונשאה על אדמתה. כל זמן השובך ומושל ונופל על השדה קוראו
ושואה: (ג) היוצאת אלף. המוליכה אלף איש: (ד) דרשוני וחיו. אלו לתל בשלם נלדיכם
ניהוזלים: (ה) ואל תדרשו בית אל וגו' ובאר שבע לא תעברו. לא נאמר כאן אל תבואו ואל

ב א ו ר

שהוא עת נשף בקר. והורך על במתי ארץ, משל על גסי הרוח אשר יעלו לשמים שיפלו,
ה' תוך עליהם ומשפילם: אלהי צבאות שמו, שהוא מושל בכל, ויכול לעשות בהם כרצונו,
לכן טוב לך שתכון לקראתו במעשיך טובים, ויזמתך בימות עניה תוסף:

ה (א) נשא עליכם קינה, עניינו הפוך הקינה אשר תנהי ותשא עליכם: (ב) לא תוסיף קום,
כ"ל לזמן מרוך, ומלשונו ולא יספו נדודי סרס לנח, שעניינו ג"כ לזמן מרוך שהרי
נתיב לתיבה, ויקטין בן הדל את כל אחיהו. ורז"ל אמרו לא תוסיף לקום משמה, אבל הקב"ה
קיימה בהקימו סכת דוד הנפלת, ונעניין זה תרגמתי: נטשה, דבר המושלך ונפוץ ע"פ
כל התרן קורא: עוד (רש"י), ולא זה היה בשניהם הלחת עם רשע, כחילוף לטלנר"ת: (ג) היוצאת,
כמו המוליך (רש"י): (ה) בית אל, עניינו לשוני בית תל: ובאר שבע לא תעברו, נאר שבע
כי בתרן יהודה, ואין לנטול עשרת השבטים (מלכי' ח' י"ז ג'), ע"כ אמר לא תעבורו מון
הנשבים: הגלגל גלה יגלה, לשון נופל על הלשון, ואף שהוא מענין גלות, יבאו ג"כ מענין

גלגול

Digitized by Google

יִגְלֶה וּבֵית אֵל יִהְיֶה לְאָוֶן׃ (ו) דִּרְשׁוּ
אֶת־יְהוָה וְחְיוּ פֶּן־יִצְלַח כָּאֵשׁ
בֵּית יוֹסֵף וְאָכְלָה וְאֵין־מְכַבֶּה
לְבֵית־אֵל׃ (ז) הַהֹפְכִים לְלַעֲנָה
מִשְׁפָּט וּצְדָקָה לְאֶרֶץ הִנִּיחוּ׃
(ח) עֹשֵׂה כִימָה וּכְסִיל וְהֵפֵךְ לַבֹּקֶר
צלמות

תרגום אשכנזי

דראהעט גלגל, פֿערניכטונג איוט בית אל'ס לאאז. (ו) דען עווינגען זוכט, דאן ווירד גליק־ליכעם לעבען אייער אנסהייל זיין; ואנסט בריכטט וויא פֿיי־ערסגלוטה אים היזוע יוסף'ס אוים, לאדערט אויף צו בית אל, וון ניעמאנד לעשען קאן. (ז) אהר! דיא איהר ואנפֿטען ריכטערשפרוך אין וועדמוטה אומשאפֿט, אונד טוגענד אין דען שמוד וועלצם. (ח) ער־דער דאן זיעבענגעשטירן אונד דען אריאן שוה, גראבעמנאכט אין

ר ש ׳ י

מדרשי חלק לכל מענוירו למדנו שלש היתה שם ע"ח חלק כל זמן שהיה ח' מכוני עזרת הזבחים ולא לדרום ולא ערב לא נאר שבע עולינו יכול למנות לבית המקדש ליריחלים ומשענר את נאר שבע הוא הדרך לעזל בית לל לו לעזל שבתן וכן הוא בזקוק אחר (לקמן ח') וי' מלהיך דן ומי וגו' ותדע שנזר הכתוב גזירת פרעות על גלגל וביח חל ולא נזר על נאר שבע: הגלגל גלה יגלה. לפי שמו קלתו וכן בית חל יש עיר שמוסבה לו שנה בית תון בשפר (יופטים ז'): יהיה לאון. יהון ללמה והוח תרגום של כבל וזה דומה לאח בעזת לאח חן לך שוח היו (הושע י'נ): (ו) בית יוסף. כמו לבית יוסף: פן יצלח כאש. פן תצלה תמתו כאש לבית יוסף: (ו) ההפכים ללענה משפט. ולימים עבדון המינותי שאתי סופך לנקר נלמות ים שמזויין עתה

ב א ו ר

גלגל מבנים, כדרך נתי הלמ"ד וכפ־לים הקדושים כמוכן: לאון, ת־י ללמת, וכן תרגם מלת כבל ומלת הוי' במקום יו"ד, והלתו' לתן: (ו) יצלח, ענינו הצערה ללהב בתן מעליו, כהורלה הרחשונים של המלה וזת על תים מלית בכל תזר הוח עושה, ולח ימנע ממנו מחומה: בית יוסף, פרחלו בנית יוסף, וכנוי היח למלכות שפרים תזר ממעי יוסף יצח. וכן מלחנו שנקיעו כל ישרחל בשם יוסף (תהלי' ע"ו, ס' ח'): לבית חל, הנכון שנקט הנביח בית חל ולח גלגל ונקר שבע שזר לפניו, על כי היתה מקדש מלך ועיד מלוכה, והנביח עמד בחוכה ונבח, ולקה בעיניו על כל התועבות שנעשו שם; ויתכן ג"כ להיות שכנה הנביח בני ישרחל, שהם בני חל מ', בית חל. וכן נלקה דעת הע' זקנים שתרגמו ג"כ בתלו כיום ולין מכנה לבית ישרחל; ויתות זוה להמשך המקרות ולין מכנה לבית ישרחל ההופכים ללענה וגו': (ז) ללענה, שם עשב ידוע, והוח מר, והצד מרה כלענה, ועניני תחת תזר הי' לשם להמתיק לת דין עני מרגו לת חייו, והי' מעשה כלדקה מוכלכים תרלה נלין מכין עליה: (ח) עשה כימה וכסיל, ת"י שנקו למחזל מן קדם דעביד כימה, וח"כ נלקה שקרל חלת הכיוור, לשעלה ולמטה, וכן תרגם הלרמי שנקו למלן דעבור כימה, וקיל ג"כ חלת הניוו למטה. ויתכן שמוסב על דכתו ה' המתו' נפ' הקול', כלומ' דכתו ה' הנורח לת הכל. וה"ה נזלר לפ' עוד שמות כימה וכסיל: ודע כי כימה, הוח הנקרל בנוסחי וועברגיליפֿט, וכל"ח (בוך־הקענטע, זיבענגעשטירן), והמה על גב הזור, לך שזה מהם נכרות ונרחות ביותר, ודמות מרליהן כזה: X, וכסיל הוח הכוכב הנקרל בלע"ז (orion), והוח היפה בכל כוכבי השמים, וזקוק מוכזו הוח מתת לתחומים לפני מלח הזור, ושמים ושלשה כוכבים קטנים יבדלו ביניהם, יש לנורת הכוכב הזאת כיוון ליודעי לבת הכוכבים, וח"ו לו ט"ו שמות ונתוכם שם כשיל הנזכר פה: והתך לבקר צלמות, הלמן כזה, לתת השיתם דין נדיק ולוד לנם ומוכך לנדיקים, ולקב"ה יהפוך

צַלְמָוֶת וְיוֹם לַיְלָה הֶחְשִׁיךְ
הַקּוֹרֵא לְמֵי־הַיָּם וַיִּשְׁפְּכֵם עַל־
פְּנֵי הָאָרֶץ יְהוָה שְׁמוֹ: (ט) הַמַּבְלִיג
שֹׁד עַל־עָז וְשֹׁד עַל־מִבְצָר יָבוֹא:
(י) שָׂנְאוּ בַשַּׁעַר מוֹכִיחַ וְדֹבֵר
תָּמִים יְתָעֵבוּ: (יא) לָכֵן יַעַן
בּוֹשַׁסְכֶם עַל־דָּל וּמַשְׂאַת־בַּר
תִּקָּחוּ מִמֶּנּוּ בָּתֵּי גָזִית בְּנִיתֶם
וְלֹא־תֵשְׁבוּ בָּם כַּרְמֵי־חֶמֶד
נְטַעְתֶּם וְלֹא תִשְׁתּוּ אֶת־יֵינָם:
(יב) כִּי יָדַעְתִּי רַבִּים פִּשְׁעֵיכֶם

אין מארנענראטח פֿערוואנדלט, העללען טאג אין דיא סטערע נאכט אומשאפֿן, דער דען נעוועכטערן דעם מעערעם נעבויט, אונד ויא הוי שׂ׳טטעם אויף דיא ערדענפֿלעכע, עווינגער איזט זיין נאמען! (ט) עד איזטם, דער דעם זיענער אויף דער פֿעסטע קראפֿט פֿערליהעט, דורך איהן נור דרינגט דער הילד אין דיא אינביערווינדלינג בורג. (י) אבער מאן האסט דיזן צורעכטווייזער אם ריכטער־פלאטע, פֿעראכטעט שיעטע דען רעדליך וואנדעלנדען. (יא) וואהרליך! ווייל איהר דיא ארמען צערמאלמעט, איהרעם

ועצמים

מיהואם נעשפּאנטען קארנפֿארראטחם זיא בעווייבעט, זא זאללט איהר מארמאר־פאללעסטע פֿאן אייך ערבייטען, נידט בעוואהנען, אין פראכטוויינבערגען, פֿאן אייך אנגעלעגט, דען ווין נידט נעניעסען. (יב) בעקאננט זינד מיר אייערער פֿרעפֿעל מענגע, אוי־

ערע

ר ש "י

עתה צחצך וגו׳ מחיר להם: (ח) ויום לילה החשיך. ויש שעתו עומדת לו בחיר היום וגו׳ מחשיכו לגילה: הקורא למי הים. יונתן תרגם לחשר לכנסת מסריין סניחין כמי ימיך ומנדר להון על לפי תרעך. וכיוחינו פירשו על דור המוש שהקיף עליהם את מי לוקיונים: ה׳ שמו. לו היה לנס לעבוד והוא היה מגיד לחתם על שונאיהם: (ט) המבליג. המגביר כמו וחבליגי מעט (לעיל י׳) מבליגיתי עלי יגון (ירמיה מ׳): ושד. חלש שדוד וחלש המנהר חלזון על חקיפין מבליג ובוזזין על כרכי חקיפין מבליג: (י) שנאו בשער מוכיח. לחם לא ירצו׳ מפני ומפני נכיחיו ובוזחים את המוכיחים לחתם בשערי בתי דינו: (יא) בושסכם. נמו בוסטכם על כל אחת ואחת כומפי׳ ובוספים על רחשו כמו בוסטו את נחלתי (שם י״ב): ומשאת בר תקחו. זקיבת מלוות שהפקנחם עליהם השערים למכור להם חנוחה בניוית כדי ליטול נחלת׳ מהם לפיכך בתים ונרמים חזר בניחם ונטיעתם על אותן הנחלות לא יהקיימו בידכם. ומשאת לשון מנת שמבניתין עליהם: כרמי חמד. כרמי חמודה:

לרבי

ב א ו ר

מוכיח לחוכך ולפילת הלדיקים לאור נוגה: ויום לילה החשיך, הרשוי כלילה: הקורא למי הים, מ״ל דרשוהו על דור המוש שהקיף עליהם את מי הים, ולפי פשוטו הוא שהנביא משבח נתן תתרי ה׳ ואומר שהוא הכל יכול: (ט) המבליג, כמו וחבליגה מעט, חלח זה עומד וזה יולח, ועשהו המגביר (רש״י): ושד, חוזר לשודד בכלם חום, חום דרך (רד״ק). ועניין הכחוב וכי תחמרו שמנו מבצר בחלנו, הלח לך לה׳ החשועה ועשרתנו יבח הלר בעבי המבצר: (י) בשער, מקום המשפט כי שמה יבחו בטשות למשפט: (יא) בושסכם, מקור פיעל, כשלם בוננכם והיו״ן מקום ממ״ך, ועניינו בוזעים לעשר את רש לים: ומשאת בר, עניני

Digitized by Google

וַעֲצֻמִים חַטֹּאתֵיכֶם צֹרְרֵי צַדִּיק
לֹקְחֵי כֹפֶר וְאֶבְיוֹנִים בַּשַּׁעַר הִטּוּ:
(יג) לָכֵן הַמַּשְׂכִּיל בָּעֵת הַהִיא
יִדֹּם כִּי עֵת רָעָה הִיא: (יד) דִּרְשׁוּ־
טוֹב וְאַל־רָע לְמַעַן תִּחְיוּ וְיִהְי־
כֵן יְהוָה אֱלֹהֵי־צְבָאוֹת אִתְּכֶם
כַּאֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם: (טו) שִׂנְאוּ־רָע
וְאֶהֱבוּ טוֹב וְהַצִּיגוּ בַשַּׁעַר מִשְׁפָּט
אוּלַי יְחָנֵן יְהוָה אֱלֹהֵי־צְבָאוֹת
שְׁאֵרִית יוֹסֵף: (טז) לָכֵן כֹּה־אָמַר
יְהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת אֲדֹנָי בְּכָל־
רְחֹבוֹת מִסְפֵּד וּבְכָל־חוּצוֹת
יֹאמְרוּ הוֹ־הוֹ וְקָרְאוּ אִכָּר אֶל־
אבל

תרגום אשכנזי

ערע צאהלליאון זינדען, איהר נעהמעט בעשטעגונג, דען פֿראָממען צו אונטערדריקקען, דעם דירפֿטיגען רעכט אם ריכטערפלאַצע צו בייגען. (יג) אבער עס האַרעט נור שטילע שוויינענד דער וויידע, האַרעט דער אונגליקסשוואַנגערן צייט ענטגעגען. (יד) שטרעבעט נאַך דעם גוטען אונד ניכט נאַך דעם באָזען, דאַן לעבעט איהר גליקליך, דאַן מאַג דער עווי־גע אייך בייאשטעהען, וויא איהר ווהנטעט. (טו) האַסע־סעט דאַס באָזע, ליעבט דאַס גו־טע, זעטצעט רעכטפֿלעגע ווירער אויף דען ריכטער־שטהל, פֿיעלליכט ערבאַר־מעט נאָכט דער הערר צבאות דעם יוֹסֵפ'ס זיד. (טז) וואַהרליך זאָ שפּריכט דער עווינע נאָכט, דעס ווילטאַללס הערר: קלאַגעגעשרייא ערטענט אין אַללען שטראַסען, יאַממערגאָנע ארשאַללען אין אַללען גאַסטען; צור אללגעמיינען טרויער ווירד אויך

ר ש"י

(יב) צררי לדיק. מציקין לה לנוכח: בשער הטו. בשערי דיניכם הטו משפט לחיונים: (יג) המשכיל. מי שהוא חכם ידום בעת הרעה ולא יהרהר אחר מדת הדין שהרי כל תלה עשו: כי עת רעה. עת המיומנת לקבל רעתם: (יד) ויהי כן וגו'. אם זאת תעשו לא יהי המקום עמכם כאשר אמרתם בלבבכם שתתקיים לכם גדולתכם: (טו) שארית יוסף. כל ישראל נקראין על שמו לפי שבכלל תותם: (טז) הו הו. לי לעגמה: וקראו אכר אל אבל. יפגשו איירות החיברים המוכנים

באור

מעט עמרים לשר קנן ביניעה רנה: (יב) צררי צדיק לקחי כסר, ענינו לוקחים כסר לנרור את הכדיק, ולשטות משפט לחיון בריבו: (יג) המשכיל דום, ענינו המשכיל לשר ירמה נרעתם יום ויתחולל לה', כי לו נקם ושלם, וכעל נמולם ישוב להם: (יד) דרשו טוב, הנגיע נרוב רשעיו יסוב בל פעם ופעם שנגע להם פורענות לעוברם לתשובה, ומזר להוביחם לדרוש את ה' בהמלחו: כאשר אמרתם, בלבבכם כי לא יבואו עליכם ימי הרעה: (טו) אולי יחנו, ענינו כנר ילא הקנף מלפני ה', לך תשובה מכפרת: שארית יוסף, אמר הרל"ק, לכן נקראו שארית על כי רובם עלו קודם יכבשם בן יחא (עיין מלכים ב' י"ז): (טו) יאמרו הו הו, קול הקורי מבער ויבן לבבו,(עיין בחורי לעמוס ב' ל"ד): וקראו אכר אל אבל,פֵּשָׁה יקרא בר,והעובד תותו יקרא לכר, וקראו לותו הסופדים הסוננים בשוק לספוד עמהם, כי לשום תהי' יגיעתו, והזוערים

Digitized by Google

אֶבֶל וּמִסְפֵּד אֶל־כָּל־רְחֹבוֹת נֶהְיֶה כִּי־אֶעֱבֹר
בְּקִרְבֵּךְ אָמַר יְהוָה: (יח) הוֹי הַמִּתְאַוִּים אֶת־יוֹם יְהוָה לָמָּה
זֶּה לָכֶם יוֹם יְהוָה הוּא־חֹשֶׁךְ וְלֹא אוֹר: (יט) כַּאֲשֶׁר יָנוּס אִישׁ מִפְּנֵי
הָאֲרִי וּפְגָעוֹ הַדֹּב וּבָא הַבַּיִת וְסָמַךְ יָדוֹ עַל־הַקִּיר וּנְשָׁכוֹ
הַנָּחָשׁ: (כ) הֲלֹא־חֹשֶׁךְ יוֹם יְהוָה וְלֹא־אוֹר וְאָפֵל וְלֹא־נֹגַהּ לוֹ:
(כא) שָׂנֵאתִי מָאַסְתִּי חַגֵּיכֶם וְלֹא אָרִיחַ בְּעַצְּרֹתֵיכֶם: (כב) כִּי אִם־
תַּעֲלוּ־לִי עוֹלוֹת וּמִנְחֹתֵיכֶם לֹא אֶרְצֶה וְשֶׁלֶם מְרִיאֵיכֶם לֹא אַבִּיט:

הטר

אויך דער לאַנדמאַן איינגעלאַ-
דען, צום וועהעקלאַנגען דער
סרויערזעגער. (יז) פֿאַן אַל-
לען וויינבערגען וויעדערהאַל-
לעט באַגעגעס שטעהנען, ווען
מיינע גייסל אומהער פֿערהרט,
שפּרעכט דער עווינע. (יח) וועי
הע דענען, דיא נאַך דעם פֿאַן
נאַטט פֿערהענגטעם טאָגע זיך
זעהנען, וואָזו אייך דיעזער
פֿערגעלטונגסטאָג, דער אי-
בעראַל דיסטער נירגענדס
העללע איזט? (יט) וויא מאַן
איינען לעווען פֿלִיהט, אינד
אויף איינען בֿאַרען שטעסט,
אינו היין פֿלִיטעט, אונד אַן
דער וואַנד געשטיטצט, פֿאַן
איינער שלאַנגע פֿערלעסטט
ווירד. (כ) דונקעל איזט דיע-
זער פֿאַן נאַטט פֿערהענגט
טאָג, קיין ליכטשטראַהל, פֿינ-
סטער, אוך קיין שיממער איזט
דאָ. (כא) פֿערהאַסט זינד מיר
אייערע פֿיעסט, אך האָבע קי-
נען געפֿאַללען אן אייערן פֿערזאַמלונגען. (כב) בראָטעט איהר מיר נאָך וָא פֿיעל נאַנג-אונד
שפּייזאָפּפֿער, איך מאַג זיא ניכט, שויע ניכט הין נאַך אייערן געמאָסטעטן פֿרידענס-
פּפֿערן

רש"י

החומים נשזו' נקול מספד התגליס הנועקים בקיות: ומספד על יודעי נהי. ועניד מספדת ישבע בעניד תילים ותינו מלת ל' כפול כמו מבעפי ודיני (תהלים ע'): (יח) הוי המתאוים וגו'. החומרים יהבר יהיה מעשהו (ישעיה ה'): למה זה לכם וגו'. משל לתרגום ושטלף שהיו מלפין לתורה בדתיתת בחלק: (כא) בעצרתיכם. קוינן בגחנון בשתם קורתים עניות: (כב) ושלם מרי-חיכ. ושלמו

באור

והזורעים נרנה נדמעה יקצורו: ומספד אל יודעי נהי, ענינו הכוך על מספד יודעי נהי כלומר היודע לנגנות נמר נפש ולעורר את לב השומעים, כי היה להם תגשים ונשים מיומנות לקונן (עיין ירמי' ט' י"ז, קהלת י"ב ה'): (יז) ובכל ברחבים, ענינו מקום הפתוח שמה התפוז, כי דרכם הי' להתרועע ולרוץ בגנרסים (עיין ישעי' י"ו י'): כי אעבור, לענוש תוכך, ומדעתו ועכשתי נאמן מלרים (מרל"ק) (יח) המתאוים. כעין שאמר ישעי' הוי התומרים יהבר יהיה מעשהו: חשך, כנוי לצרה, והכפל בא"ה הוא לחזק: (יט) כאשר ינוס, ענינו מרמה על רעה תלמו: (כ) ולא נגה, שכיני תור החזקים מגשם זך יקרתו נגה: (א) שנאתי כאקתי, הכפל לחזק, וענינו כי תאמרו נתעב ונגוז ונניח קרבן, לכן אמר הנביא אין מכך לה' נשולה, וזבח רשעים תועבה: ולא אריח בעצרתיכם, אין לי נחת רוח בעצרתיכם, כי אין ועלרה לא תוכל: (כב) ושלם מריאיכם, הנפרד מן שלמים, ושעם מריחים הוא חלים בניחים ושונים:

Digitized by Google

(כג) הסר מעלי המון שריך וזמרת נבליך לא אשמע: (כד) ויגל כמים משפט וצדקה כנחל איתן: (כה) הזבחים ומנחה הגשתם־לי במדבר ארבעים שנה בית ישראל: (כו) ונשאתם את סכות מלככם ואת כיון צלמיכם כוכב אלהיכם אשר עשיתם לכם: (כז) והגליתי

אתכם

(כג) פּאַרן. (כג) ענטפֿאַרנע פֿאָן מיר דיין לויסטגעזאַנג, איך וואָל ניכט האָרען דיין האַרפֿענעקלימפּער. (כד) לאָמ־סעט דאָס־ער נערעכטיגקייט דעם באַך נלייך ריזוועלן, דיא טונענד, מעכטיגעם שטראָמ־מע נלייך, אונאויפֿהאַלטזאם פֿליעסען (כה) בראַכטעט איהר מיר דען אין דער ווייסטע פֿיער־ציג יאָהרע לאַנג שלאַכט אונד מעהלאָפּפֿער? אָ ישראל! — (כו) זָאָ טראַנעט נון דיא צעלט־טע אייערעם מאָלאָך'ס, אייער שאַטטענבילד כיון, דיא

אויך אייערן נעטצען כוכב, דען איהר אייך בעריטעט האַבעט; (כז) אונד זָאָ ווערדע איך

אתכם

ר ש"י

ושלמו פטומיכן נהמות מפוטמות: (כג) הסר מעלי המון שיריך. שהניח משוררים על היזכון לחקי שאתם מסכים ומעותי משפט: (כד) ויגל כמים משפט. ויחת תעשו ולהלכה לכם המשפט מאד כנחש והסרתת' יגול וישטוף ביניכם כמים נוענים: ולצדקה. חנלה נגוף ליתן: (כה) הזבחי' ומנחה. וכי לזבחים ומנחות לנולו והלא במדבר לא זבחתי לח מנחותיכם להקריב לי זבחים מני ממדתי לדם כי יקריב (ויקרא ח') בשילה להקריב ואומר ועשו בני ישראל לח הפסח במועדו (במדבר ט') מניד שלח עשו ישראל במדבר חלח לאחד פסח לנדו: (כו) ונשאתם לח סכות מלככם. מוכר לעניין הפורענות שלמעלה חמך לכם ה' יום ולח לוכר ונשחתם נבולה עמכם לח נילולים' ויריבי' החוזרים על לוחרנם לשחת עמכם נבולה: סכות כיון כוכב. שמות ע"ח הן: (כז) והגליתי

אתכם

באור

(כג) המון שריך, מלשון הומיה: (כד) ויגל, פתח הניפ"ל יוכה שהוח מצרע נלל, וטעמו מלשון נלות מיס (עיין ניאזור לנחום ג' ח'), ושנין הכתוב אר מ לשתר לכם בשפטים משפט כדק: איהן, לשון חוזק: (כה) הזבחים, הה"ח לשחלה, ושניהו כאחר הולכתי אתכם במדבר מלרעיה שנה לח הנשחם לי זבח ומנחה, וגם לח נזיתי אתכם כ"ח לעשות משפט; וכן ניהמי' היה אומר, כי לח דברתי לח אבותיכם ולח נזיתים על דברי עלה וזבח (ירמ"ע): (כו) ונשאתם, עמכם נטולה: סכות בלככם, הנכון שהוח מלשון סבה ותלל, ומלכנכם הוח המולך שקון בני עמון (הנקרח כיון בערבי), והטעמים לאחר נאו אחתיכם נבדוהו אחת אם לאחר ויקראו לאותו סאטורנוס. והנה מלאנו כי הקימו לאלהי זה היכלות רבות, ובחוך החצות שנהם שמו דנליהם ואותיות המלך, וגם ספרי חקיהם. ואולי נקרא מטעם זה כנות מלשון סיון, וכעיני קנלה מלשון הסכת: כיון, דע כי מוכח המלה הזאת מלשון מכרי, וטעמו: מלך השמים, (ובלשון ישמעאל ופרס יקרא כיון בוי"ו ועה) והיוונים העתיקוהו במלת (רעאוון). ואולי אחד הוא עם ימון הנזכר (מלכים ג' ה', י"ט) והוא הנקרא ב"ב סאטורנוס, אך דע כי אני אליליס ונקראו נאס זה, אחד הי' נלם מלך יחוש אאר אמרו עליו המשלים, שאחת ממשלתו היו ימי הזהב (דאָס גאָלדענע לייטאַלטער), והוא הנקרא (דער מיידרישע שאַטטענגאָט), ויקרא לדעת קלת מטעם זה נאס כיון על כי נכונה המלכות בידו; והנאי הוא דמות כוכב שנאחזי הנקרא סאטורנוס האמיתי, והוא לפי הרחות הקטן נכל כוכני לכת (נגודל מרקוי), וקרוב לס' שזה הוא סוכב את הרקיע כעס אחת, ויאחזה שמו לפי שנויי תנועתו אאר יתבאה ע"י כלי מחזה, כי לפעמים יראה נאחי

אדעות

Digitized by Google

אֶתְכֶם מֵהָלְאָה לְדַמֶּשֶׂק אָמַר
יְהוָה אֱלֹהֵי־צְבָאוֹת שְׁמוֹ׃
ו (ו) הַהוֹי הַשַּׁאֲנַנִּים בְּצִיּוֹן
וְהַבְּטֻחִים בְּהַר שֹׁמְרוֹן נִקְבֵי
רֵאשִׁית הַגּוֹיִם וּבָאוּ לָהֶם בֵּית
יִשְׂרָאֵל׃ (ז) עִבְרוּ כַלְנֵה וּרְאוּ
וּלְכוּ מִשָּׁם חֲמָת רַבָּה וּרְדוּ גַּת־
פְּלִשְׁתִּים הַטּוֹבִים מִן־הַמַּמְלָכוֹת
הָאֵלֶּה אִם־רַב גְּבוּלָם מִגְּבֻלְכֶם׃

המנדים

איך אייך יענזיטס פֿאַן דמשק
אין נעפֿאַנענשאַפֿט וואַנדערן
לאַסטען! שפּריצט דער עווי־
גע, דעסטען נאַמען, דער הערר
צבאות איזט.

(ו) וועהע דען פֿריעדליך
רוהענדען צו ציון, דענען,
דיא זיך זיכער וועהנען אויף
שומרון'ס געבירגע; דעס פֿאָל־
קעס הויפּט ענענאנט, אויף דיא
ישראל'ס הויז זיך שטיצט:
(ז) גענהעט הינא־בער נאַך
כַּלְנֵה; ציהעט פֿאַן דאַרט
נאַך דעם גראָסען חמת, ריי־
זעט הינאַב נאַך דעם גת דער
פלשתים, אונד שויעט; זינד

עטוואָ דיעזע ריכטע ערגיבינגער אלס אירע? אזט אהר בעציהט גראָסער אלס דער איי־
ריי׃

ר ש י

לחכם מהלאה לדמשק. כלומר לך לשנותיכם תגלו כאשר עד הנה שנמסרתם ביד מלכי יהודו ולא היה שונים לחכם ממקום רחוק אלא עד דמשק ומעתה ביד סנחריב לממשר לחכם והוא יגלה לחכם למרחוק:

ו (א) נקני רחצית הגוים. לכם היו קורחים גוי המעולה שבגוים: ובאו להם בית ישראל. הם נתנו במצפטיהם ובאו לכלכם: (ב) עברו כלנה וראו. למה מלכים נתותי לדנך בזקוקות מעוכדי כוכבים ומזלות עכרו ראו בעובדי כוכבים ומזלות היאוכיות אם טובים הם מן הממלכות האלה שבאומרון ושינוראלים. כלנה בגל חמת לשוטיף: גת פלשתים. מעונה שנחמצ׳ סרניהם שהוא קרויה מתת החמה (שמואל כ״ח) על שם שהוזה את כילם והיו שם המלכות: מס רב גבולם מגבולכם. ומה מלאתם בי עול:

באור

זרועות ופעמים נשתי ידות (העקבו) ולפעמים נטעת עגיל בנזם לי, ולומיהם הרגה. והתכמים הלחרונים הטיבו לרחות חומו ע״י כלי מיחה ומלאו כי עוד נשם לחר עניד עומד למולו, והוא שנה לחמונותיו הזונות, ועניו שומיהם ממשה כוכבים כסיליו (טרהאַפֿנטען גלע״ן) חשר יסובנו עליו ועמו שניב השם יהלכון: (כו) מהלאה לדמשק, רחוק מדמשק, והוא לחלת וחנור שנלו שם ׳, שנטים, כי הוסיפ מל״י לחרן לחזור, עוכר דרך דמשק:

ו (א) השאננים בציון וגו׳, ליון היו רחץ יהודה, ורחץ ישראל שומרון, ואמר הנביח מוי להם לקניני בית יהודה וישראל, הבוטחים שלו ושלחן, ולין תולה מהם על שנר יוסף: נקבי ראשית הגוים, לחרי שמלחנו כי קיש לחר נקרח נשם גוי, כמו הגוי גם לניך חהרוג, לכן יחכן לקרות עם רב נשם גוים, וגויים חואר לישראל, ובלחר הכחוב, לחם יושבי ליון ושומרון, הנקובים לחרי בית ישראל: ובאו, מלחנו רבות כי משפט הוי״ו במקום לשר, ועניינו לשר נלו ומכמו עליהם בית ישראל, ודומה לזה ת״: (ב) עברו כלנה, שמות העניים נלעון העמים ומקומות מושניהם תמלח בהקדמה, ובפי׳ הכחוב נלללה מן ההמשך שהנביח הוכיחם על שחמם תמיד לחרי תענוגי השולם ועל הליכתם בחוקות העמים לשר סניכם. ועיניהו הרוחות כי ההולך בשרירות לבו, לין נכון לבו בחלקו ונוחן עיניו תמיד בשל חבירו, לכן לחמר הנביח,

Digitized by Google

(ג) הַמְנַדִּים לְיוֹם רָע וַתַּגִּשׁוּן שֶׁבֶת חָמָס: (ד) הַשֹּׁכְבִים עַל־מִטּוֹת שֵׁן וְסֻרְחִים עַל־עַרְשׂוֹתָם וְאֹכְלִים כָּרִים מִצֹּאן וַעֲגָלִים מִתּוֹךְ מַרְבֵּק: (ה) הַפְּרְטִים עַל־פִּי הַנָּבֶל כְּדָוִיד חָשְׁבוּ לָהֶם כְּלֵי־שִׁיר: (ו) הַשֹּׁתִים בְּמִזְרְקֵי יַיִן

וראשית

רינע? (ג) דיא אהר דעם אונ־ גליקסאַלען טאָגעס שפּאָט־ טעט, אונד אלפֿע־העערען, דע גיוואלטטאַט הייפֿט! — (ד) זיא, דיא אויף עלפֿענ־ בייגענען טעפּפּיכען רוהען, אויף פּראַכטבעטטען זיך דעה־ נען, דיא פֿייסטען לאַמבער דער העערדע, דיא קאַלבער אוים דעם מאַסטע פֿערצעה־ רען. (ה) זיא דיא אינבאָניג נאַך דער האַרפֿע זינגען, דעם דוד גלייך זיך מיט אהרעם זאַיטענשפּיעל וועהנען; (ו) זיא, דיא נור פֿאָקאַלע לעערען, מיט קעסטי־

ר ש " י

(ג) המנדים ליום רע. לחם מנידים עלמיכ' ליום רע: ותגישון. עלמיכם לשנת נגלות עזו לחיך לחר תוסם לחכם שנאמר בו ממתם לחיך יעקב (עובדיה ל'). זה מדרשו של ר' שמעון ז"ל. ד"ח המגידים ליום רע המגיס על נביאי רע שהנביאים מתנבאים להם: ותגישון שבת חמס. זהו כמו שאמר ישעיה הוי מגיעי בית בבית ומגישון שבת בתוכם זו לגזל זו על ידי חמס: (ד) וסרחים על ערשותם. משתחים ומחרינין עלמס על ערסותם. וכנותינו פי' מחליפין נשותיהם זה לזה ומסריחין ערסותיהן ונסנכ' זרע שחיה שלהם: כרים. כנזים: מרבק. מקום מנוס העגלים ונלע"ז קיפל"ח: (ה) הפורטים על פי הנבל. מוסם תנרו עם ופרע כרמך (ויקרא ט') ורוסה לחי לח דבניו שהמשורר על פי כלי זמר מחקך לח הדוד בפרוטרוט הכל לפי ונשמות קול הכלי להגיה ולהנמיך: כדויד חשבו להם וגו'. חשבו כלי שיר שלהם ככלי שיר של דויד שהם לשמים ולא להשענג: (ו) השתים במזרקי יין. יש מרבותינו שאומרים במסכת שבת שהיו שוקין מוסותיהן זה לזה ו"מ על שם כלי שהיה לו שתי פיות והוח לתוך ושותה זה מכאן וזה מכאן והוח חזק מכ ו

ב א ו ר

רתו נגוים והניטו תם טוגים מלכוחיכם ותם רב נגולם מגבולכם: (ג) המנדים, עניגו לדעתי לענ וקלם, מלשון היחה יוולבים לגלה, ונלוזר הכחוב הוח, המלעיגים בדברי הנביח ואומרים יקוב נח יום ה' ונאלה עלת מי יקום (עיין ישעי' ס' י"ט): שבת חמס, לדעתי הוח מלשון הזניחה, וכן הוח דעת ר' יונה, וענין הכחוב מניסים ומרגיש תשם גדול המסבית ומכלה לת כל: (ד) השכבים, לח שניבה ממש, רק ישיבה כעין שניבה, כי מדרך בני הקדם להסוח על ליימה בעת החניבה: וסרוחים, משתעשים, מלשון סרח העודף: כרים, כנגיש ממנים: מרבק, שבתו רנק, והוח מלשון נקר ע"ל ההבוך. ותחר הוח לשקום פטום־הנקר: (ה) הפורטים, לח נמלחת המלה הזחת לך בתים נמקום, והוח ופרע כרמך (ויקרא י"ט י') וכמ ת"י ותוקלקם ונחרת, מלשון פיכות הנוזרים לחל לחד, בעת הנלינ, ולחל הוח ננחינה הזחת עם פרד נלי"ת. והנה כפי מה שספרו לנו נוסחי לרן הקדם, כלי זמר שלהם לח יחנו יחד קול נעים (החלחניע), כ"ל יזמרו כלם נשוה בלי השתנות הקולות, ולזה לח יולילו נייומות לחון הזמרה, בידוע שנינימות הזמר והנגון משתנה מהתקנלנות קולות מתחלפות. ויהי' לפ"ז נחור הכחוב, המה יחיו בלח עדינות ונעימות ותפס"ב יחשבו בלבנם להדמות לזיתי דוד הנחהבים והנעימים: (ו) במזרקי יין, י"ת דשתן נפלון די כסף תשר, כלומר השותים יין ממזרקי כסף, ותין לוזר לזה, כי מלחנו פעמים רבות הנסמך תחת הנפרד: שבר

Digitized by Google

וְרֵאשִׁית שְׁמָנִים יִמְשָׁחוּ וְלֹא נֶחֱלוּ
עַל־שֶׁבֶר יוֹסֵף: (ז) לָכֵן עַתָּה יִגְלוּ
בְּרֹאשׁ גֹּלִים וְסָר מִרְזַח סְרוּחִים:
(ח) נִשְׁבַּע אֲדֹנָי יֱהוִה בְּנַפְשׁוֹ נְאֻם־
יְהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת מְתָאֵב אָנֹכִי
אֶת־גְּאוֹן יַעֲקֹב וְאַרְמְנֹתָיו שָׂנֵאתִי
וְהִסְגַּרְתִּי עִיר וּמְלֹאָהּ: (ט) וְהָיָה
אִם־יִוָּתְרוּ עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים בְּבַיִת
אֶחָד וָמֵתוּ: (י) וְנָשָׂאוֹ דוֹדוֹ
וּמְסָרְפוֹ לְהוֹצִיא עֲצָמִים מִן־
הַבַּיִת וְאָמַר לַאֲשֶׁר בְּיַרְכְּתֵי
הַבַּיִת הַעוֹד עִמָּךְ וְאָמַר אָפֵס
ואמר

קעפטל פֿעם אֶלע זיך וְאַלבען,
א׳נגענקרעזוקט אָב יוסף׳ס
שטורץ. (ז) דאַרוּם זָאלען
זיא אַן דער שפיצצע דער גע־
פֿאַנענע וואַנדערן; שוויגדעו
זָאלל דאַז געלאַג דער שוועל־
גער. (ח) בייא זיך זעלבסט
שוועדט דאַז עוויגע וועזען
גאָטט, איך, דעם ווּעלטאַללם
הערר, שפריכט ער, פֿער־
אַבשייע יעקב׳ס שטאָלץ, פֿער־
האַסט דיר מיר זיינע פאַלאַעס־
טע, דיא שמאַדט אונד בע־
וואָהנער געבע איך פרייס.
(ט) בלייבען נאָך צוֹהן פֿער־
ב׳ זָאגען אין איינעם הויז וָא זָאל,
לען אויך דיעזע פאַב טאַדע
הינגעראַפֿפֿט ווערדען. (י) ווען

דאַן איין פֿרייגד אָדער אין בעערדיגער הינצו טריטט, דיא גענבייגע אויס דעם הויז צו שאַפֿען, זָא ווירד ער דען אים ווינקעל דעם הויזעם שמאַטענדען פֿראַגען: איזט

נאָך

ר ש״י

מביו לֹא מיו: ורחצית שמנים. מונחר שבשמנים והוא תמרסמון: ולא נחלו. לשון חולי: על שבר יוסף. שעמדו מפי הכיריס שעתיד לנחל עליהם: (ז) ויסר מרזח סרוחים. וינטלון משתות המגולגלים וגסי הרוח. מרזחות לשון משתות בשיפרי בערבית ושב ישראל בשתים מלחתי ושוו לעשות להם מרזחים והיו קורחים להם ושוכלים: (ח) נשבע. מדעת ומנוח: מתאב. כמו מתעב. וכן תירגם יונתן מנגל לנחל ית בית מקדשך בניתיה לישקע שהמקדש נקרא גאון עוזם שנאמר הנני מחלל לת מקדשי גאון עוזכם (יחזקאל כ״ד): עיר ומלאה. יהושלים ויושביה: (ט) אם יותרו. מן הכבר והחרב: ובי׳ ל׳ ומתו. שיעזבו החיונים לת הבית שלהם בלבד לת העיר: (י) ונשאו דודו ומסרפו. קרובו ואוהבו המניל לת עלמותיו מן הבריפה כן תרגם יונתן ושלשיה קריבים מיקידת כ״ל: ואמר. המוליח מן הבריפה: לאחר ניתכי הבית. לחבירו שלך לבדוק בתוך הבית: העוד עמך. לחדם מי זולתך שנמלט מן החבוחים: ואמר

ב א ו ר׳

שבר יוסף. עשרת השבטים תחר נגלו בשר לבני מלוך ירבעם (רל״ק): (ז) בראש גולים. הם בקשי רחשית לכן יגלו בראש: וסר. ת״י וייבדי, והוא מלשון בטול והסרה: מרזח. סם על משקל מוכח, ועניינו לשקה ותחוקה מרוב התפעלית בין לשחוק בין לשער. ולזה מלחמיהו גם על חכל, כמו חל תבח בית מרזח (ירמיה ט״ו ה׳): סרוחים, בעלי התענוג הסרוחים על ערשותם: (ח) בנפשו, בעלמו, ע״ד בי נשבעתי: מתאב, כמו מחעב בעיני: גאון יעקב, גחוחו וגדולתו: (ט) עשרה חנשים, מוסב למעלה עלמה שחמר היוחלת מלה, חשליר עשרה: (י) וגשאו, כלומר הנכסח על כל ת׳ מהמתים: ומסרפו, הוח מלשון שרף הנוחש בדמו׳ל, ושעמו הקוטש לת המתים, כמנהג בני הקדם. והמשך הכחוב לפעמי הוח, בעבור שהבחינו מהשנחת הנורח

תרגום אשכנזי

וְאָמַר הָם כִּי לֹא לְהַזְכִּיר בְּשֵׁם יְהוָה: (יא) כִּי־הִנֵּה יְהוָה מְצַוֶּה וְהִכָּה הַבַּיִת הַגָּדוֹל רְסִיסִים וְהַבַּיִת הַקָּטֹן בְּקָעִים: (יב) הֲיָרֻצוּן בַּסֶּלַע סוּסִים אִם־יַחְרֹשׁ בַּבָּקָרִים כִּי־הֲפַכְתֶּם לְרֹאשׁ מִשְׁפָּט וּפְרִי צְדָקָה לְלַעֲנָה: (יג) הַשְּׂמֵחִים לְלֹא דָבָר הָאֹמְרִים הֲלֹא בְחָזְקֵנוּ לָקַחְנוּ לָנוּ קַרְנָיִם: (יד) כִּי הִנְנִי מֵקִים עֲלֵיכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה אֱלֹהֵי הַצְּבָאוֹת

נאך יעכאנד בייא דיר ? „ניין, כאנד" ווירד דיא אנטוואָרט דיין . „נון זאָ שוויינג"! ווירד יעוועד ערוויעדערן, „כאָ אבּ טעטע יאָ ניכט דען נאמען דעס עוויגען צו ערווענהנען." (יא) יאָ איך דעם עוויגען נעהיים, צערבּלעלט דאָ מעכטיגע הויז אין טרימער, אין שפּליטּ טער דיא קליינען געבּיידע. (יב) וויא ? קענען ראָססע אויף בער שראָבּבּע פּעלזען איילען? פּפלוגט כאָ מיט רינדערן דאָ? זאָ ואנדעלט איהר אין גאללע דאָ רעכט, טוגענד פרוכט אין ווערטוטה.(יג) פרייט עס איך איינעם אינדינגס אינד שפּרעכט: האבען וויר ניכט אוים איינער מאַכט אונז דיא נעוואלט ערוואָרבען? (יד) איך ברינגע אין פאָלק ווידער דיך, הויז ישראל, שפּריכט דער עוויגע, הערר צבאות, דאָס אייך

קמץ בזיק גוי

ר ש " י

לחם. לון מי גלח מחים ולמר זה גלינו הם לח הפגרים: ולמר הם. הגלך וסלק הכל כי זלח להם על מחר לח רלו להזכיר בשם ס' כן ת"י: (יא) רסיסים. שיהח מרוסס לנקביות דקות: נקעים. גדוליס מרסיסים לפי חזיגותו תהי מכחו כן ת"י וימתי מלנו רבח מחת חקיפ' ומלבי ושרינ מחת מלחת: (יב) היריצון בסלע סוסים. כלו' יעמדו במרוצתם בצוחם סידוו של עולם: חם יחרוש. לחרוש: בנקריים. בסלע שחתם סניריס לנסוע דרך הטבע ותתקיימו ותחלימו: (יג) ללח דבר. על גדולתם ושוברם שלינו כלו' שלח יתקיים: קרנים. תוקף וגבורה לגוים

ב א ו ר

הנורח יח' ולמרו לימה ידע לל מה שנעשה תחת השמש, לבן לומר בלחר יבלו ימי הרעה, וידח הדוד לו המקום הזוכח בירבתי הבית על ערב דוי העוד נשחר לים לחר רוח חיים בי והלה לומר לין לים מלחכי הבית מובל זולתי, לו יענה הדוד ויחמר: הם ושחוק ולל תקונן, כי זלח נחה להם על שלח הזכירו בשם ס', כלומר לח החימנו להזכיר, לו לז יבבא לנגנם הערל וידעו כי יש לחלהים שופטים בחרן: (יא) רסיסים, שרבו רסס, והוח לחד עם רבן, כי ענינו חלקים קטנים, ולבן נקראו חגלי טל רסיסים כי יפלו מעב לל מרלה: (יב) הירצון וגו', הזה לרך העולם שיהיו הסוסים בסלע, לו היפוך לחם שנקרים בסלע, כן לחם הפכתם ייסוד העולם ומעמדו (מרל"ק): (יג) השמחים ללא דבר, על דבר ריק והבל: הלא בחזקנו, ועולם כתינו לקחנו לנו קרנים לגנח בשם עניי לחן: (יד) מקים עליכם וגו' גוי, שילחן לחבא נבל גדולכם, שהוח מלנוח ממת עד יס הערבה (עיין מלכים ב' י"ד כ"ה, ועיין בהקדמה):

Digitized by Google

גֹּוי וְלָחֲצוּ אֶתְכֶם מִלְּבוֹא חֲמָת
עַד־נַחַל הָעֲרָבָה׃
ז (ח) כֹּה הֶרְאַנִי אֲדֹנָי יְהוִה וְהִנֵּה
יוֹצֵר גֹּבַי בְּתְחִלַּת עֲלוֹת הַלָּקֶשׁ
וְהִנֵּה־לֶקֶשׁ אַחַר גִּזֵּי הַמֶּלֶךְ׃
(ג) וְהָיָה אִם־כִּלֹּה לֶאֱכוֹל אֶת־
עֶשֶׂב הָאָרֶץ וְאָמַר אֲדֹנָי יְהוִה
סְלַח־נָא מִי יָקוּם יַעֲקֹב כִּי קָטֹן
הוּא׃ (ג) נִחַם יְהוָה עַל־זֹאת לֹא

תרגום אשכנזי עט

אייך דרענגען ווירד דער
געגענד אים חסת ביז אן באך
דער עבנע.
ז (ח) פֿאָלגענדעם ליעס מיך
דאז עוינע ווען, ווען נאטט
ווּאהרנעהמען: עס ווּאר אלם
שאפֿט ער איינען שווּארם
יונגער הייערעקזען ברוטה,
איבער דען אויפֿקימענדען
נאכוואכסם דער קענגס-ערנד-
טע, הערבייא. (ג) ווירד דיי-
זער נון אללעם קרויט דעם
פֿעלדעם פֿערצערהרען? שריע
איך, פֿערגיב אָ גיטינער נאטט!
ווי קאָננטע דאן יעקב בע-

ההיה

שטעהען, דער זאָ קראפֿטלאָז איזט? (ג) אונד דער עווינע אנדערטע זיינען ראטהשלום,

עם

ר ש י

לגגת נקרנים עניים וחגיונים: (יד) מלבוא חמת. שהוא כשקלוט לבוניות מערבית של ארץ ישראל: עד נחל הערבה. נחל מצרים שהוא בשקלוט דרומית מערבית:

ז (א) כה הראני. פורענות שהיה רומה להניח גובאי: בתחלת עלות הלקש. לשון מלקוש שהתבואה עולה בקנה אלא: והנה לקש. היה לומר אחרי גזי המלך אחר שגזו תבואת המלך עד אלא עלתה בקנה היו גוזזין פורח אחת להאכיל לבהמות וכן ת"י לקדמיגזין' בזיחת דמלכא ולשון מצמה היא קודר לשחת ומחכל לבהמה: (ב) והיה אם כלה. כאשר כלה לאכול: את עשב הארץ. בשותה שהה: ואמר אדני ה' סלח נא. אלו תפלת הארץ: מי יקום יעקב. מאן יקים ויבעי על משתיהון: כי קטן. מרי מטלטלין: (ג) נחם ה' על זאת. נתפלה נתפלתי

ב א ו ר

ז (א) כה הראני ה', כנר הערנו על ענין מרמות הנבואה והתפקח הרעיונות במצל ומידה, ואין כוונך לצמות ולהכפיל הדברים: והנה יוצר, נתלקו בו דעות המפרשים, לדעת קלת הוא ניזוני על משקלו, ולדעת קלתם הוא שם נפלם ואת היותר החרמנו (שמואל ב' ט"ו ט'). ומנני בללתי שתי כוונות אלה יחד, אחרי שמלאנו לרוב שהפעל נבא השם. אמנם לא תרגמתי את המלה בלשון ילידה ממש (בילדען בל"ה) כ"א בלשון לפסיקה (העבריית שטאפֿגען) שם ג"כ בלשון ילידה: גבי, בא בא' מסמני הדגוי, והרלוי נונים, ובלוגו בעיני התלמה היוקלים מן הדקק וגוגי מלשון נהנות, כמו רמה מלשון התרוממות. וכן טעם מלת גוגי בלשון עברי רמיזה מן התרן. והנה לקש, תבואה היוקלת בתקרונה (עיין נחום ז' ו'): אחר גזי המלך, העשב שעלה אחרי שקלטו לשחת לבהמת המלך. וגזי שרשו גזז וגופל על כל דבר הנתלש ונגוז כמלה ושעור, כמו גזת למר, שער, ותכני בנין: (ב) והיה אם כלה לאכול, לדעתי הוא ע"ל שחלה, והוא מתמר הנניח לה' לנקש רחמים על עמו לתמר אחרי אשר יבלה את כל עשב הארה: מי יקום יעקב, מלת מי תורה ב"כ על השלילה והוא במקום אין, כלומר אין תהי תקומה לי. קו: (ג) נחם, פתחות התי"ת תורה שהוא מבנין נפעל, ועניגו תנודת המחשבה אשר תשב ה' לעשות לעמו ורעה. והנה לא ידענו על מה רמז הנניח בנבואתו זאת, אם על תרגה ממש, אם על האון ורים אשר יפלגו את חלק יעקב, אחרי אלא נעשתה הרגה הזאת

תְּהִיֶה אָמַר יְהוָה׃ (ד) כֹּה הֶרְאַנִי
אֲדֹנָי יֱהוִה וְהִנֵּה קֹרֵא לָרִב בָּאֵשׁ
אֲדֹנָי יֱהוִה וַתֹּאכַל אֶת־תְּהוֹם
רַבָּה וְאָכְלָה אֶת־הַחֶלֶק׃ (ה) וָאֹמַר
אֲדֹנָי יֱהוִה חֲדַל־נָא מִי יָקוּם
יַעֲקֹב כִּי קָטֹן הוּא׃ (ו) נִחַם יְהוָה
עַל־זֹאת גַּם־הִיא לֹא תִהְיֶה אָמַר
אֲדֹנָי יֱהוִה׃ (ז) כֹּה הֶרְאַנִי וְהִנֵּה
אֲדֹנָי נִצָּב עַל־חוֹמַת אָנָךְ וּבְיָדוֹ
אָנָךְ׃ (ח) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי מָה־
אַתָּה רֹאֶה עָמוֹס וָאֹמַר אָנָךְ

ויאמר

עם ערפֿאלגע ניכט, שפראך
דער עזויגע. (ד) פֿערנער ליעס
דער עזויגע מיך איינע ווער־
דען: אלס דראהטעט ער מיט
איינער פֿייערס פֿערהעערונג;
שאן טראקנטע זאה דעם מענ־
רעם אבנרונד אויף, ווייטהע־
טע אין דען אקקערן אומהער.
(ה) איך ריעף אבערמאלם:
האלט איין, אגיט נער נאכט!
ווי־א ווירד יעקב, דער זא אהנ־
מעכטיג איוט בעשטעהען? —
(ו) נאכמאלם ענדערט דער
עזויגע זיינען ראטהשלוג אין
דיעם ערפֿאלגע ניכט, שפראך
דער אלבארמהערציגע.
(ז) ענדלך ווארד איך דיא ער־
שיינונג דעם נעטטליכען ווי־

זענם אן איינער נאך דעם זענקבליא אויפגערכטעטען מויער געוואהר, מיט דעם זענקבליא אין דער האנד. (ח) דער עזויגע שפראך צו מיר: וואס זיהעסט דוא, עמוס? איינע

מעסס

ר ש "י

נתפללתי ונעתר לי: (ד) הרחני. עוד פורענות להניח עליכם: והוא קרא. את ממליח שלו: לרב. מתכס בפורענות לניקת גת: החלק. חלקת השדה: (ו) על תומות תנך. על חורת דמיונן וכן פתר דונש. תנך ל' ערבי תוב קו המסקולת העופרת שבה זה יביט בונה התומה לייבר

ב א ו ר

הזאת, כי שמע ה' אל תפלת הנביא ויעתר לו. והנראה שדעת הנביא בזה, שכבר העיד הקב"ה שהתרה בישראל, והמה לא הטו אזן ולא חנו שמוע ע"כ נתה עליהם הגזרה הזאת התמורה בתחתונה שבה רואה במראות האלהיות: (ד) קרא לרב באש, נזדמה יפקה מלפני השליח להשפט בגת, ושרש יקרץ ותקץ גם מלכני ה' ותאכל את כל סביביו: ותאכל את התהום רבה, ע"ד הכלנה, שבה תאכל את הים, כי מדרך הים לבנות את החוף. גם יתכן שמשו על הדעה הקדומה, שהתהום להפוך המים תחר בים ליגבה. ויותר נראה שבה הוא כנוי לתוכ תחר יבש מעבר לים. ואף אלו ידענו על מה התוכיח רמז הנביא בזה, הנה ידענו שבכר ה' תחת ולא יסוב ריקם: החלק, הוא שם המין, כמו לחן ועבד ושפחה, וטעמו שהה הזרע: (ה) דדל נא, מהמיות את כל: (ו) חומה אנך, לח מלחתו המלה הזאת בשקום תחר בתלך, ע"כ לח נוכל לעמוד על מקורו בעברי, ובערבי טעמו טפורת, גם קו הבונים העשוי מעופרת. ושעם הכתוב, חומה בנויה בקו המסקולת. והע' זקנים העתיקוהו (תלחמעם) והוא תחן טוב הנקרת (ויחתנט נל"ח): (ח) מה אתה רואה, על שחלת ה' לח הנביא בזה ובדומה לו כבר הערנו בהקדמה. והנה כתוב כאן עמוס והבין שיפוט ה' בחיסור ובקו המשפט, לח נקב עוד בחמים. וכן ראינו במקה לחזון הנביחים, כי כתוב אמר לו ה' ואלה אומם כרגע נכאנו רחמיו להתכלל עליהם, אך כתוב אמר לו ה' וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם, תלל

מהחם לל

Digitized by Google

וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי הִנֵּנִי שָׁם אֲנָךְ בְּקֶרֶב
עַמִּי יִשְׂרָאֵל לֹא־אוֹסִיף עוֹד עֲבוֹר
לוֹ: (ט) וְנָשַׁמּוּ בָּמוֹת יִשְׂחָק
וּמִקְדְּשֵׁי יִשְׂרָאֵל יֶחֱרָבוּ וְקַמְתִּי
עַל־בֵּית יָרָבְעָם בֶּחָרֶב: (י) וַיִּשְׁלַח
אֲמַצְיָה כֹּהֵן בֵּית־אֵל אֶל־יָרָבְעָם
מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר קָשַׁר עָלֶיךָ
עָמוֹס בְּקֶרֶב בֵּית יִשְׂרָאֵל לֹא־
תוּכַל הָאָרֶץ לְהָכִיל אֶת־כָּל־
דְּבָרָיו: (יא) כִּי־כֹה אָמַר עָמוֹס
בַּחֶרֶב יָמוּת יָרָבְעָם וְיִשְׂרָאֵל גָּלֹה
יִגְלֶה מֵעַל אַדְמָתוֹ: (יב) וַיֹּאמֶר
אֲמַצְיָה אֶל־עָמוֹס חֹזֶה לֵךְ בְּרַח־

לך

מעסס שנור, ערווידערטע איך.
דער עוויגע פֿערזעצט: זיע,
הע! איך וענקע דאָ בלייַ-
לאָזט מיטטען אונטער מיין
פֿאָלק ישראל; ניט מעהר
ווילל איך איהם נאָכזיפּט נ זיין.
(ט) פֿעראָדעט וועדען יצחק'ס
אַנהעהען, צערטרימט ערט דיא
טעמפּעל ישראל'ס; ווידער
ירבעם'ס הויז וועדט איך
זעלבסט, מיט נעצוקטעם
שווערדטע אינהערגעהען.
(י) היערויף לייט עמציה,
אָבערפריעסטער צו בית אל
דעם ירבעם קאָניג אין ישראל
פֿאָלגענדעם קונד טהון: עמוס
האַט איינע פֿערשוווֹרונג וויי-
דער דיך אים הויז ישראל'ס
אַנגעצטעלט; דאָ לאַנד
ווירד דיא שטראַפֿערקינדט.
גען אַללע ניט ערטראָגען
קענען, (יא) דיא ער אין פֿאָל-

געדען ווארטען פֿערהיעם: דורך'ס שווערדט זאָללטע ירבעם פֿאַללען, ישראל געפֿאַנגען אוים
זיינעם רייַע וואַנדערן. (יב) צו עמוס זעלבסט אַבער שפּראַך עמציה: וועהע! פֿליייך הין

ר ש "י

לייאר הדימום לף כאן הוא לשון קו משקול' מצפה: (ח) הנני שם אנך. הנני שופט לותם
נקו שורת הדין: עבור לו. להמתין להם על פשעיהם: (ט) ומקדשי ישראל. הוא בית אל
שנאמר כי מקדש מלך הוא: על בית ירבעם. בן יואש: (י) כהן בית אל. כומר לע"ז שלו:
(יא) בחרב ימות ירבעם. והוא לא אמר כן אלא וקמתי על בית ירבעם והוא בנו זכריה שהרגו
שלם בן יבש (מלכים ב' ט"ו): (יב) חוזה. אתה ממתנבא עתידות: לך ברח לך אל ארץ יהודה.

ב א ו ר

מהתפלל עוד, כי פרי מעלליו יאכל חיש וגמול ידי חדם ישולם לו: הנני שם אנך, ענין
המשל, שאתם מצפים שקו ומשפט על כי קו שורת הדין: עבור לו, על פשע: (ט) ישחק,
במקום יצחק להורות על לשון שחוק, כי ללעג וקלס נמותיהם: וקמתי על בית ירבעם בחרב,
רמז על זכרי' בנו שנהרג בחרב שלום (מלכים ב' ט"ו י"ב): (י) כהן בית אל, ת"י רבא דבית
אל, ובמשנת הכהנים היו קורוי מלכות בימים הקדמונים: קשר עליך עמוס, לשון מרידה
וכן קשר קשר דוד עליהו: לא תוכל הארץ להכיל את כל דבריו, לסבול דברי תוכחתו ויעול פרעונות
שנתן: (יא) בחרב ימות ירבעם, שנה מדברי הנביא להגדיל פשעו, כי נאמת לא אמר הנביא
רק על בית ירבעם שחטו בחרב. והנה לא נמלא במקרא מה ענה לותו ירבעם, ובספיקתא
שנינו שאמר לותו לניח כך, ואם אמר, מה אעשה, שכינה לומרת לו. וכן
נראה שלא קבל ירבעם עליו ל"הר, כי חזרי שלא אמלי' שלא דבר ירבעם לעמוס מלומה,
דבר לותו נעכשו לכרות לו ארץ יהודה: (יב) חוזה, העושה יראה שהוא שלא הקריאה (פאקאטיר)!

Digitized by Google

לְךָ אֶל־אֶרֶץ יְהוּדָה וְאָכַל־שָׁם
לֶחֶם וְשָׁם תִּנָּבֵא: (יג) וּבֵית אֵל
לֹא־תוֹסִיף עוֹד לְהִנָּבֵא כִּי
מִקְדַּשׁ־מֶלֶךְ הוּא וּבֵית מַמְלָכָה
הוּא: (יד) וַיַּעַן עָמוֹס וַיֹּאמֶר אֶל־
אֲמַצְיָה לֹא־נָבִיא אָנֹכִי וְלֹא בֶן־
נָבִיא אָנֹכִי כִּי־בוֹקֵר אָנֹכִי וּבוֹלֵס
שִׁקְמִים: (טו) וַיִּקָּחֵנִי יְהוָה מֵאַחֲרֵי
הַצֹּאן וַיֹּאמֶר אֵלַי יְהוָה לֵךְ הִנָּבֵא
אֶל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל: (טז) וְעַתָּה שְׁמַע
דְּבַר־יְהוָה אַתָּה אֹמֵר לָא תִנָּבֵא
על

תרגים אשכנזי

נאך דעם לאנדע יהודה; דאס
נעניסעם דוא דעם כראדעם
זאמט, דאס מאנסט דוא זאָ
פראָפעצייהען: (יג) צו בית אל
הינענגען פראָפעצייהע. ניכט
פערנר; דען היער איזט קעניגס
טעמפל אונד קעניגליכע רעזי-
דענץ. (יד) עמוס ערווייעדערט
טע הערוירף, אין צוהלע מיך
וועדער צו דען פראָפעטען
נאך צו דען פראָפעטען ש׳
לערן; אין בין אין העירדע-
פערפלעגער. אונד אקאציא
רוס-אונט עירזוכט. (טו) אללין
דער עווינע בערופע מיך פאן
דער העירדע הינווענ, בע-
פאהל מיר: גהה ן הין אינד
ישראל. (טז) וזָ פערנים דעם עווייגען פערהייסונג: דוא, ער דוא מיר דאו פראָפעצייהען וו-
דער

ר ש ״ י

שם מקדשו של הקב״ה שתהא מתנבא בשמו: ואחזל שם לחם. לשון נתינה תמר לו שם יתנו לך פתיתי לחם בשכר שתתנבא להם: (יג) ובית אל לא תוסיף עוד להנבא. שתין מכיריו כאן חלח שם ע״ז: (יד) לא נביא אנכי. תיני מנביאי שקר אלכם הזועלים שכרם להנבא תיני ניריך לכל זאת ולא נהגתי כך תני אלזי עזיר ונעל מקנה ונכסים כמו את״י תיי מרי ניתי תנח ושקמין תית לי בשבלתי: כיקר תנני. רועה בקר: ובולס שקמים. מחסס בשקמים לרחות תיזה עתו לקרן כדי להוסיף עניפים ותיזה ראו לקוטת שכן דרך שקומלין בחולת השקמה: ובולס. כמו ובולע תלח שעמום מנמנם בלשונו שכך תמרו לשה נקרח שמו עשום שהיה עמום בלשונו ויגרתל

ב א ו ר

ואכל שם לחם ושם תנבא, כלומר שמה תמלח לו מחייתך שם תטיף רעה על בית ירבעם, כי בני יהודה שנותי נפש ירבעם המה: (יג) כי מקדש מלך הוא, ואין תפזה ערפך לנטות למלך פרעונותו בניתו: (יד) לא: ביא אנכי, פ״ל מימי לא חזקתי את עצמי לא בנביאי ולא בתלמידי הנביאי הנקראי בני הנביים ס: בוקר אנכי, פירש״י נ״ל רעה בקר. ובמזלות כתובו הלח מלאך להלן ויקחני מאחרי הצאן, וילענו מספרי נוסעי הקדם, כי מי שרעה צאן לא רעה בקר. לכן נ״ל שטעם בוקר הסוח מלשון נקור, ע״ש שהרעה מנקר וחוכע לחתרי נרכי הצאן, ומזה הטעם נקרח רעה עדרו להלם על מי מנוחות ולהרגילם בנתות דשא; ובולס, לחד הוח עם בלע בדמו״ל, שהוח לשון חמוס: שקמים, עץ ידוע יקרח ג״כ בלע״ז סיקחאמרום, ובל״ח (שוילבעגר־פייגעבוים) מן סיק״ע, תחיים בלשון יון, ומן מלרע״ם בנחים, עליו דומים לעלי תחנים, ומנחל לרוב בחרן מנריס וגם בחרן בלבדים ובארץ יהודה, ונחשב למלך בעבור שנו חזר לח יקבו, וכפ׳ אין בין המורר לרשו מ״ל מפסוק זה שעמום עשיר הי׳ ובחמת כך ספרו לנו נוסחי הקדם, שהתחנים הללו חיטם עוליס רק על שולחנות העשירים: (טו) לך הנבא, כלומר לח מלכי בדיתי לך

רוח

Digitized by Google

עַל־יִשְׂרָאֵל וְלֹא תַסִּיף עֽוֹד־בֵּית
יִשְׂחָק׃ (יז) לָכֵן כֹּה־אָמַר יְהוָה
אִשְׁתְּךָ בָּעִיר תִּזְנֶה וּבָנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ
בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ וְאַדְמָתְךָ בַּחֶבֶל
תֵּחָלֵק וְאַתָּה עַל־אַדְמָה טְמֵאָה
תָּמוּת וְיִשְׂרָאֵל גָּלֹה יִגְלֶה מֵעַל
אַדְמָתוֹ׃

ח (ט) כֹּה הֶרְאַנִי אֲדֹנָי יֱהוִה וְהִנֵּה
כֹּלֶב קָיִץ׃ (ב) וַיֹּאמֶר מָה־אַתָּה
רֹאֶה עָמוֹס וָאֹמַר כֹּלֶב קָיִץ
וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי בָּא הַקֵּץ אֶל־
עַמִּי יִשְׂרָאֵל לֹא־אוֹסִיף עֽוֹד עֲבֹר
לוֹ׃ (ג) וְהֵילִילוּ שִׁירוֹת הֵיכָל בַּיּוֹם
ההוא

תרגום אשכנזי פא

דער ישראל, דאָז ווייזאָגען
איבער יצחק׳ם הויז אונטער־
זאָגסט. (יז) וואָהרליך, דיעס
פֿערהענגט דער עוויגע איבער
דיר: וועשענדעט פֿאָם פֿיינדע
ווירד דיין וויב, דיינע אָהנע
אונד טעכטער ווערדען דורכ׳ם
שווערדט פֿאַללען; דיין ערד־
רייך טהיילט מאן מיט דער
מעסשנור, דוא זעלבסט אַ־
בער שטיבסט איף ענטווי־
העטעם באָדען, אונד ישראל
ווירד נעפֿאַנגנען אוים זיינעם
לאַנדע נעפֿיהרט.

ח (ט) פֿערנער ליעס מיך דער
עוויגע איינען קאָרב מיט
נעטר־אָקנעטען פֿיינגען וואָהר־
נעהמען. (ב) וואָס זיהעסט
דוא? פֿראָגטע ער מיך. אי־
נען קאָרב מיט איבערריי־פֿען
פֿרי־כטען, ערווידערטע איך.

ער פֿערזעטצטע: איבערריף איזט דאָז שטראָפֿגערי־כט פֿיר מיין פֿאָלק ישראל, נידט מעהר קאָן איך איהם פֿערבערגען איבערזעהען. (ג) באַלד ווערדען דיא קאָהרגעזעונגע דער האַללע

ר ש "י

ויזרעל קורסיס לומו פסילום כלשיתת נפסיקתא: (טו) ולא תטיף. לשון נטוחה הוא והרבה ים במקרא הטף על דרוס (יחזקאל כ"ח):

ח (א) כלוב קין של מלח פיוסי תתנים שתינם עוכות: (ג) שירות היכל. שהם משוררים בתוך היכליהם

באור

רום ה' דבר בי: (טו) ולא תטיף, על לעומד לשומו נעמום, יאמר לשון נטף: (יז) כה אמר ח', לדעתי נבואה זו הוא פתרון המלאה האליזית בתומת לוך, כמה שאמר וגשמו בחות ישחק ר"ל שיבנעו הזדים וגסי הרוח, ותחת הכתה והענוגה יענה הקויוב. ועשם פעיר ע"י שונא כמו ויהי עריך; ומה שאמר ומקדשי ישראל יחרבו, נאר ואמר נחלוך לזרים תפול ובחבל יחלקוה; ומה שאמר וקמתי על בית ירבעם, רמז לו שבניו ובנותיו יפלו בחרב והוא ימות על אדמה טמאה; ולבסוף אמר, מה שאמרת בשמי ויזרעאל גלה יגלה וגו' כן משמעך אתה מגלח:

ח (א) כלוב, כלי העשוי למלאות בו דבר, כמו פירות ועיפות ויולפ בו: קיץ, פירות הנאספים על העץ עד סוף קין והמה יבשות: (ב) בא הקץ, לשון נופל על לשון, לרמז לו כי פורענות ישראל נתה ג"כ עד סופה ונתמלאה סאתם: עבור לו, על פשעו ומעלתו: (ג) והילילו שירות היכל, שאמר הפעל, והרמוז שוכרי שירות, לו שמוסב על השירות נעלמס

Digitized by Google

הַהוֹא נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה רַב הַפֶּגֶר
בְּכָל־מָקוֹם הִשְׁלִיךְ הֶם: (ז) שִׁמְעוּ־
זֹאת הַשֹּׁאֲפִים אֶבְיוֹן וְלְשַׁבִּית
עֲנִיֵּי־אֶרֶץ: (ה) לֵאמֹר מָתַי יַעֲבָר
הֶחֹדֶשׁ וְנִשְׁבִּירָה שֶׁבֶר וְהַשַּׁבָּת
וְנִפְתְּחָה־בֶּר לְהַקְטִין אֵיפָה
וְהַגְדִּיל שֶׁקֶל וְלְעַוֵּת מֹאזְנֵי
מִרְמָה: (ו) לִקְנוֹת בַּכֶּסֶף דַּלִּים
וְאֶבְיוֹן בַּעֲבוּר נַעֲלָיִם וּמַפַּל בַּר
נַשְׁבִּיר: (ז) נִשְׁבַּע יְהוָה בְּגְאוֹן

עניי קרי

יעקב

האללע אין מרויעליער זיך
אוט ואנדעלן, שפריכט דאז
עוויגע ווענן נאכט, דער ליי־
כען מענגע פערבריימעט טא־
דעשטילל איבעראל! —
(ז) פערגעכטט דיעם, איהר
ארמענשענדער! דיא איהר
אוף דיא צערניכטונג דער
דירפטיגען טראכטעט (ה) אונר
שפי־עכט: „ווען פערשטריכט
דער נייאמאנד, דאס ווייר גע־
טריידע פייל האבען? דער
שבת, דאס ווייר אונזערע שפי־
כער־עפפנען? „(אינדעם פער־
רינגערט איהר דען שעפפל,
ערהעהט דען פרייז, אונד בע־
טריגט מיט פאלשער וואאגע;

(ו) קויפט דען ארמען אום געלד, דען דירפטיגען פיר אין פאאר שוהע) „ועלבסט דען
אוים־ואורף דעם געטרי־דעם וועדרען ווייר פערקויפען.“ (ז) בייא יעקב׳ס הערדליכקייט
שווארט

ר ש׳׳י

סילוהם נמשתותיהם: רב הפגר. סני פגרי קטילין: בכל מקום הטליך הם. בכל אתר ואתר ומליך הטליכו מכאן הסירי מכאן הפגרים התלה: (ד) השאפים. הבולעים מניון: ולשבית. כמו ולהשבית והוגמת לשמיד מגזרה (ישעיה כ״ג) עלכת לניד ביתיאל (מלכים ב׳ ט׳): (ה) מתי יעבר החדש. זו היא הסיבה שעשים את תיקר התבואה ומכוונו לעניים בגנית וישלו שדותיהם. יעבר החדש ת״ל מתי תתעבר הזמה ויבא חדש שיניור ול׳ הענוה היא כמו (ירמי׳ מ״ו) העניר המועד ולבי שובר לת הקרבת העומר והזמה נשבתת ויהן מתיקר: והשבת ונפתח בר. מתי תנוח השמיטה ותיקר התבואה ונפתח תוכלות בר שלנו: להקטין איפה. לעשות איפה קטנה ואת כשניהו ונקנל בשקל גדול: (ו) בגבור נעליים. בדיל דיפוסיון: ומפל בר נשביר. והממעות שיגיורו נוהן את השמורת שיפל מן החטים ונמכה נשמור ניוקר לעניים:

באור

בעצם שלילי, ויפסכו לינון: רב הפגר בכל מקום, ענינו מהוב פגרים מתים הנשלכים בכל מקום ע״כ תיללה השירות. והצ׳ וקציים היה להם הקריאה שורות, ר״ל בותלי שכית יקוננו עשמם: השליך הם, ענינו לממת שות, בנמקום גיש ההפיכה תהיה שם: (ד) השאפים וגו׳ שנור המקרא כך הוא, השאפים — — תניון
ו — — לשנית עניי ארץ.

(ה) לאמר, ענינו ע״י שתמרם מתי יעבור החדש, ומדש הוא יום רחש חדש, כמו עולת חדש, מאר חדש, וידוע כי מדי חדש בחדשו יבא כל בשר להשתחות לה׳ ולשנות תוכלת מוכר מפי הנביאים, כתאחר האומרי לשנות מדוע את הולכת תניו היום לא חדש ולא שבת, וכן תמר יבוא׳ חדש ושבת קולל מקרוא, ובוודאי יום זה לא היו עוסקים בשוק, ע״כ אחרו התניום השמיים התלה על עבור יום חדש והשבת, תאר לו הוגו את העם: ונפתחה בר, תוכלות בר: ולעוות, הקונים במאזני מרמה: (ו) לקנות בכסף דלים, האוכרים עצמם מפני דוחקה: ומפל בר, שם נפלם מקל ושעבו הפם לת שנופל׳ תרמה בחאר תנוב התבואה בנגבה: נשביר, לו שם נייקר השער: (ו) בגאון יעקב, תאר הרד״ק והרחנ״ע שהוא תאר להקב״ה, שמנם תמה תר

Digitized by Google

יַעֲקֹב אִם־אֶשְׁכַּח לָנֶצַח כָּל־ מַעֲשֵׂיהֶם: (ח) הֲעַל זֹאת לֹא־תִרְגַּז הָאָרֶץ וְאָבַל כָּל־יוֹשֵׁב בָּהּ וְעָלְתָה כָאֹר כֻּלָּהּ וְנִגְרְשָׁה וְנִשְׁקְעָה כִּיְאוֹר מִצְרָיִם: (ט) וְהָיָה ו בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה וְהֵבֵאתִי הַשֶּׁמֶשׁ בַּצָּהֳרָיִם וְהַחְשַׁכְתִּי לָאָרֶץ בְּיוֹם אוֹר: (י) וְהָפַכְתִּי חַגֵּיכֶם לְאֵבֶל וְכָל־שִׁירֵיכֶם לְקִינָה וְהַעֲלִיתִי

ונשקעה קרי על

תרגום אשכנזי פב

שוואַרט דער אונעגליק: ניע פֿערגעסטע איך איהרער טהאַטען. (ח) וויא! זאָלל דאַראָב דאָס לאַנד ניט ערבעבן? אין טרויער זיך ניט הילן, לען וויענע בעווואָהנער אַללעס? — יאָ איינעם לייטען דונסטע גלייכשטיגע עס עסאָפּאָ, וויע דער אוטהער געטרייבען, דאָס ניעדערגעזונקט, וויא ענינפּטענס פֿלוס. (ט) אַלסדאַן, שפּרייטט דער עוויגע, לאַסטע איך דיא זאָנגע אַם מיטטאָג פֿערדונקעלט וויערדען, אין בערציהע דיא ערדע טיט פֿינסטערנים אַם העללען טאָגע,

(י) וואַנדלע אין טרויער אייערע פֿעסטאָגע, אייערע פֿרייד־ענגעזונגע אין יאָמערליעדער;

ר ש "י

(ח) הגל זאת לא תרגז הארץ. וכי אין ענין זה כדי שתרגז עליו הארץ: ועלתה כאר כלה. וכשוקים לאחר הוא יאומר ועלתה ביאור כלה (לקמן ט'). וי"ת סניהם בשוא ויסק עלה מלך נמצריים דסניתין כמי שהרגת ויפיון כולה וקפה בעיני למפרע כאור כמו ביאור ויש לפרשו כמו (חיוב ל"ז) יפך שנן תורו (ושם ל"ו) על כיסים כשם תור ועלתה בענין נשם כולה לפיכך ותשוקה: ונגרשה ונשקעה כיאור מצרים. גילוש שולה אחת לע' שנה ומשקה את הארץ ונשטוף שולה מעל רפ ושיט על שפתו ונשחוד מהשקעת קהר על גדותיו ומימיו מלטלטלין והוא קרוי שיקוע שהשיט הטובע את מימיו נשקע ונגרע כמו (ישעיה ל"ו) וינגרעו מימיו רפ ושיט לף הארץ תקיק רפ־ים שנשובה ואחר כך תגוח: (ט) והבאתי השמש בצהריים. כשיהא להם שלוש גדול תנח מכלה פתאום ותאבדו רבותינו זה יומו של יאשיהו שמת בתרב של שלוש נמו שאמרו רבותינו לך לך תרב של שלוש יותר מפרעה נכה שאמר לו ליחזיאה (ל"ה ג' ל"ה) מה לי ולך לא עליך עתה היום לא עליך אני בא היום כי אם לענוד דרך לחדך אל בית מלחמתי ואומר: השמש: מלכות בית דוד נמכלה כשם שנאמר (תהלים פ"ט) וכסאו כשמש נגדי: (י) והפכתי חגיכם לאבל. כענין שנאמר (ל"ה ג' ל"ה) וכל יהודה וירושלים מתאבלים על יאשיהו: וכל שיריכם לקינה.

ב א ו ר

לך יכנה הנביא פה את ה' נכה, ולמעלה אמר מתאב תוכני את נחון יעקב? לכן נ"ל שהוא נמוי ליזדוללים שהיית נחון יעקב ונדולתו (עיין תהלי' מ"ז מ'): לנצח, כתרגומו לעלמין: (ה) העל ואת, דרך תימה, כלומר אם על כל הרעה הנדולה הזאת לא תתנקם ובפי אתרגו התרן ממקומה: ועלתה כאר, כל נשם כפוגי יקרא תור נל"ע. ושעם המקרא כאד העולה מן התרן כן יעלה כמו העלה התרן כלה ממקומה ונגרשה הנה והנה, עד אשר תשקה ותרד משה משה: כיאור מצרים, הוא הגילוש העולה ממקומו וינרשו מימיו רפ ושיט, ולנשוף יסוב תאור ושקע נתרן: (ט) והבאתי השמש בצהרים, יזוע כי ניחת השמש בהריים משל נפי הנביאים לנדות רבות (עיין ירמיה ט"ו ט"): והנה שאול שבן נמלך ובן היה לקוני ממה נדולה נשמת מות המלך יאנשם בן יותר נימוי תג השנועות, ע"כ רלו קלת לפרש טעם הכתוב שהנביא נשא על מקרא זה טרם נוחו. אך אם נשמת נודה כי ידע הנביא זאת ע"י מרוח הנבואה, מ"מ מה ענינו לכאן, האם נאמר שיהויה הנביא, כי יאחו מלותות השמים על כי יאחו הגוים מהמה? — ע"כ נרוח שהוא רק למשל כמו שנאמרו: (י) והעליתי וגו', השלות שק על מתנים וקרחת בראש הזה שים למאבל כיחוד:

תרגום אשכנזי

דאָס אַללע לעזען זיך
אין זעקקע הילללען, אַללע
קעפּפּע קאָהל ווערדען; דיא
טרויער גל״ע דער אום אים־
נען אויסציזינען, אהען; איהר ענ־
דע שרעקליך, וויא דיא צייט
דעס טריבזאָלס. (יח) זיעהע!
עס אייללען טאָגע הערבייא,
שפרי״ס דער עוינע. וויא הוני־
נערסאָמה אים לאָנדע וויי־
טהעם; ניט וויא מאָן נאָך
טראָנק אינד שפייוע שמאַ־
טעט, זאָנדערן דאָז וואָרט
גאָטטעס צו פּערנעהמען.
(יג) מאָן שטרי״ט דאָן אום־
הער, פּאָם דזמעער בין צום
וועסטמעירע, פּאָן נאָרדען בין
נאָך אָסטען, אירדעס הין אונר
וויעדרער, דעס עווינען וואָרט
צו פּערנעהמען! אומאָנסט,
מאָן ערלאָנגט עס ניט. (יג) צור
זעלבינען צייט וועדרדען דיא צארטעסטען יונגפרויען אונד דיא יינגלינגע אוים דורשט פּערשמאַ־
טען. (יד) וויא, דיא בייא דען נעטצען צו שומרון שוואָרען, בייא לעבען דער נעטצען דן׳ס, בייא
דער

ר ש ״י

כענין שנאמר שם ויתמרו כל הסרים והסרות בקינותיהם: כתכל יקיל. כתב שמתחכל על נן יקיל: (יא) כי לא לנצוח. שתסוסק מכח רוח הקדש: (יג) תתעלפנה. תסרח רוחם כמו ויתעלף (דניאל ד׳) וכן עני הבדה עולפות (יחזקאל ל״ח) וכן כל מעגה יתעלפה פשמי״ר בלע״ז:
(יד) מי מלהיך דן. לחד מן העגלים שהעמיד ירבעם בדן:

ב א ו ר

כאבל יחיד, שניהו מכל ומספד כבד כתב המתחכל על בנו יחידו: כיום מר, תתר לעת דעה ולהה גדולה: (יא) לא דעב ללחם וגו׳, לח שיכלול הרעב והצמא, כי במקרא הסמוך יאמר תתעלפנה בצמא ב״ל יראה בזה להגדיל עונשם, שהרעב לח יהיה רעב גופני ב״ל רעב נפשי, ב״ל שלח ידעו ויכירו מהסרם ויבקשו לשמוע לת דבר ה׳ לחר בזו עד הנה, תמנם לריך תהי׳ תשובה, כי לח ימלחו עוד חזון מה׳: (יב) מים עד ים, ממה שלמר בהגיע מלפון ועד מזרח, נראה שנח לשוט ד׳ רוחות ת״י, ולכן נראה שהעם מים עד ים הוח מן ים הבלח שהוח במקלוע דרומית מזרחית (עיין יחזקאל מ״ז י״ח נרא״) עד היס האחרון שהוח יס המלעבי במערב ת״י (במדבר ל״ד י״ב), ומלח תשב פחת תימנה וימה, ולכן הוסיף לומר מלפון ועד מזרח, ותתר זה לרבעה גבולות הלרן: ישוטטו, פעל מרובע מן שרש שוט, ושעמו הלינה לחקור ולבקש לחר דבר מה: (יג) תתעלפנה, כתב רש״י ז״ל תסרח רוחם פשמי״ר בלע״ז (רוח פחמע״ר, ההנאעלטיג ווערדען בל״ח): (יד) באשמת שמרון, עניהו מלילים העומדים בשמרון לחר יחזקו כח בני ישראל, וכה״ל מי פחע יעקב הלח שמרון (עיין הושע ח׳ ו׳): ואמרו חי אלהיך דן,

עמוס ח

עַל־כָּל־מָתְנַיִם שָׂק וְעַל־כָּל־רֹאשׁ
קָרְחָה וְשַׂמְתִּיהָ כְּאֵבֶל יָחִיד
וְאַחֲרִיתָהּ כְּיוֹם מָר: (יא) הִנֵּה ו
יָמִים בָּאִים נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה
וְהִשְׁלַחְתִּי רָעָב בָּאָרֶץ לֹא־רָעָב
לַלֶּחֶם וְלֹא־צָמָא לַמַּיִם כִּי אִם־
לִשְׁמֹעַ אֶת דִּבְרֵי יְהוָה: (יב) וְנָעוּ
מַיָּם עַד־יָם וּמִצָּפוֹן וְעַד־מִזְרָח
יְשׁוֹטְטוּ לְבַקֵּשׁ אֶת־דְּבַר־יְהוָה
וְלֹא יִמְצָאוּ: (יג) בַּיּוֹם הַהוּא
תִּתְעַלַּפְנָה הַבְּתוּלוֹת הַיָּפוֹת
וְהַבַּחוּרִים בַּצָּמָא: (יד) הַנִּשְׁבָּעִים
בְּאַשְׁמַת שֹׁמְרוֹן וְאָמְרוּ חַי אֱלֹהֶיךָ
דָּן

Digitized by Google

דָּן וְחֵי דֶּרֶךְ בְּאֵר־שָׁבַע וְנָפְלוּ
וְלֹא־יָקוּמוּ עוֹד:
ט (ח) רָאִיתִי אֶת־אֲדֹנָי נִצָּב עַל־
הַמִּזְבֵּחַ וַיֹּאמֶר הַךְ הַכַּפְתּוֹר ׀
וְיִרְעֲשׁוּ הַסִּפִּים וּבְצַעֵם בְּרֹאשׁ
כֻּלָּם וְאַחֲרִיתָם בַּחֶרֶב אֲהָרֵג לֹא־
יָנוּס לָהֶם נָס וְלֹא־יִמָּלֵט לָהֶם
פָּלִיט: (ט) אִם־יַחְתְּרוּ בִשְׁאוֹל
מִשָּׁם יָדִי תִקָּחֵם וְאִם־יַעֲלוּ
הַשָּׁמַיִם מִשָּׁם אוֹרִידֵם: (י) וְאִם־

יחבאו

תרגום אשכנזי עג

דער וואלפאהרט נאך באר שבע בעטהייערן ; ויא וועדרען שטירצען, אונד ניע וועדער זיך ערהעבען.

ט (ח) אך ערבליקקע דען עוויגען, אם אלטאר שטעהענד, ער בעפאהל: שלאג דען גיעבעל, דאס דיא פפאי סטטען ערבעבען, אונד צערשמעטערע איהר הויפט, דען איבערערסטע אבער שוועלע איך דורכם שווערדט ; ניכם אינער זאלל עונטקאממען, קיין פליכטלינג וועדט גערטען טעט. (ט) בערגען זיא זיך איך אין גריפפטען, אוידך דא טריפפט

זיא מיינע געוואלטשטייגען זיא היממעלאן, וא שטירצע איך זיא אוידך פאן דא הינאבן (י) פער־

שטעק:

ר ש י

ט (א) נגד על המזבח. מסתלק מנבואה למדבקה דרך ילילת חן על המזבח להזהר שהוא נהיכל והוא מעבר מסעות אנסעה אניהה: הך הכפתור. שהוא ברזל הגג: וירעשו הספים. לימקופות בנית התחתונות כך יהרג המלך ויועציו הגדרים: ובצעם בראש כלם. כמו ובצע כלם. כמו ובצע ח"ת בפתור המנורה טפי מנרתא יתקטל מלכא ויקטל ויועציו הסיפים ויחריב ביתא ויתפגרון עזרתא: ובצעם בראש כולם. ומתני בית מקדשא בשניא יהכון כמו ובצע ממוש יגלה בראש כולם: (ב) חם יחתרו בשאול. חם ירמון לתיטמרא בשאול: ידי תקחם. בימירי יהבירנון מנתיהון: ואם יעלו השמים. ואם יסקון בעורן דרקין עד בית שמיא ממתן בימירי יתמונון:

נדלה

באור

מוסיף להשבועים בחלילי דן, כי לח עבדו כלם לחלילי אחד (כי בני הנגר עבדו לחלילי בית חל יוצבי לפון עבדו לחלילי דן) : ויחי דרך באר שבע, ת"י וקיימין נימוסי כאר שבע, ותרגם מלת דרך, משבט ועסק (עיין לעיל ג' ז'), לך יותר נראה משם שהוכיחם הנביח ובאר שבע לח תעבדו (לח אמר לח תעבדו) שהוכיחם גם על ההליכה לבד, וכן נמלחים גם היום מנסיע הולכים למדינות רחוקות חל מקום קדוש יאמר לו לכפרת עון ולהתם פעם, ומסעות כחלה קילקו (וחזיונות ההיטטען בל"ת), ובענוד שההליכה כזו בעצמה לבדר קדוש יחשב להם, לכן נשבעו נה, וכן תרגמתי: ונאלו, בדרך ההיח:

ט (א) נצב על המזבח, רבותינו ז"ל דרשו על עשר מסעות אנסעה אניהה. ואנו אין לנו כ"ח לבאר הכתובים ע"פ פשוטם, ואחרי שרחינו כי בהקודש הוכיחם על מזבחותיהם ובמותיהם, לכן אמר שראה ה' את נצב על המזבח מקום תשחתם לדון אותם: ויאמר הך, דעת המפרשים שאמר למלאך הך: הכפתור, התקופה העליונה הנחינה על שתי הספים: וירעשו הספים, מבח ההכאה: ובצעם בראש כלם, לפעתי הוא כמו ובצעם בת"ח, ומוסב על הכפתור שינפץ את הספים על רחש העומדים לפל המזבח, והמה הכהנים מנחתי הזבח ואחריתם, כ"ל הכפתורים: לא ינוס להם נס וגו', כלומר גם אחד לח ינפל: (ב) אם יחתרו בשאול, לנקב שם מנוס: משם ידי תקחם, על דרך שאמר דוד המלך ע"ה ותניע שאול הנך תהלים

יַחְבְּאוּ בְּרֹאשׁ הַכַּרְמֶל מִשָּׁם אֲחַפֵּשׂ וְלָקַחְתִּים וְאִם־יִסָּתְרוּ מִנֶּגֶד עֵינַי בְּקַרְקַע הַיָּם מִשָּׁם אֲצַוֶּה אֶת־הַנָּחָשׁ וְנִשְׁכָּם: (ד) וְאִם־ יֵלְכוּ בַשִּׁבְי לִפְנֵי אֹיְבֵיהֶם מִשָּׁם אֲצַוֶּה אֶת־הַחֶרֶב וְהָרָגָתַם וְשַׂמְתִּי עֵינִי עֲלֵיהֶם לְרָעָה וְלֹא לְטוֹבָה: (ה) וַאדֹנָי יְהוִה הַצְּבָאוֹת הַנּוֹגֵעַ בָּאָרֶץ וַתָּמוֹג וְאָבְלוּ כָּל־ יוֹשְׁבֵי בָהּ וְעָלְתָה כַיְאֹר כֻּלָּהּ וְשָׁקְעָה כִּיְאֹר מִצְרָיִם: (ו) הַבּוֹנֶה בַשָּׁמַיִם מַעֲלוֹתָו וַאֲגֻדָּתוֹ עַל־ ארץ

רוי גום אשכנזי

שטעקקען זיא זיך אויך אויף כרמל'ס האהען ניפֿעלן, אויך דארט וועל איך זיא אויף, אונד פֿיהרט זיא הערבייא; זעלבסט אויף דעם באדען דעם מיעס, רעכ, וואָ זיא מיינען אויגען צו ענטגעהען גלויבען, געביטהט איך דען מיערעם, אונגעהיי־ ערלאַם זיא זיא פֿערלעטצען (ד) אונד טרייבט זיא ענדלך דער פֿיינד געפֿאַנגען פֿאר דך הער; זאָ ווירד אויף מיין גע־ היים דאָן שווערדט זיא הי־ רַאַפֿען, זאָ ריכטע איך מיין אויגענמערק אויף זיא, נור צום באָזען, ניכט צום גוטען. — (ה) דער עווינע אזט יאַ דעם וועלטאַללס הערר, ער בע־ ריהרט דיא ערדע, אונד זיא פֿערפֿליעסט! דאַהין זינד דאָן מעלוחיו קני

ארץ

אירהר בוועהנער אַללע, איינעם שטראָמע גלייך שטיינט זיא עמפּאָר, זינקט צוריק, ווי־ א עגיפּטענעם פֿלוס. — (ו) ער, דער אים הימעל זיך זיינע וְאַללער ערבויעט, דיא ערדע צום אונ־

ר ש"י

(ג) כרקע הכרמל. כריסי מגדלי כרמים וגו': משם אחפש. לקמן אפקיד בלוסין ויבלעינון: נחש. כיס. נכיסי ימלי היס: אצוה את הנחש. ל"ת עמימי דמקפיין כתוויה: (ה) הנוגע בא ץ ותמוג. דניוף נאדמה ויזעף. ותמוג לשון נוע וה' הוא הנוגע נאדץ ותמוג כלומר גזירה זאת מאתי יבאה: (ו) ואגודתו. קבוצת נביותיו. ל"ת קבוצת הכדיקים היא היסוד כאדץ לחקנת

באור

(תהלים קל"ט ח'): (ג) בראש הכרמל, כרמל כיס נירמיה (מ"ו י"ח) הוא הר נבוה מכוסה בחרבי מכל, עד שהעומד במרחק עשר פסיעות לא יוכל להרואות מחבירו, וגם יש בו מערות גדולות ועמוקות להחבא בהן, ולכן אמר גם משם אחפש עד אשר לא יוכל לים למצוא לאחם משם אפקוד עליהם: ואם יסתרו מנגד עיני, דרך הפלגה בלומר אם ילמו להסתר מנגד עיני בקרקעי' היס, הוא עומק התהום, משם אצוה את הנחש, הוא התנין אשר כיס לשון לאחם: (ד) ואם ילכו בשבי, כעין שאמר ירמיה (ט' ט"ו) והפילותים בגוים וגו' ושלחתי אחריהם את החרב: (ה) ואדני יהוה הצבאות, מפר דבור המליצות, וענינו רלה מי הוא המיעד עליכם, הוא ה' יהוה אשר הוא אלהי הצבאות: וחמוג, ל' נמיסה: ואבלו, עיין לעיל (ח' נ'): כיאור מצרים, מנוחר למעלה (ח' ח'): (ו) הבונה בשמים מעלותו, אמר הכל"ק כתוב בלא יו"ד ונקרא ביו"ד ולזה הוא המעלה אשר על הבית: ואגדתו, מן הנרלה שהאמאר ואגודתו על וגו' מקביל למאמר שלפניו, ולכן נרלה שטעם אגודה הוא החלק התחתון מן הבית. ולא כי אן יקרא החלק התחתון מהבית בערבי בשם אגוה"ן (געווילבע), כי נאמן הקדש לידות התשתוות השה בנוייס בשין כפה

Digitized by Google

עמוס ט

אֶרֶץ יְסָדָהּ הַקֹּרֵא לְמֵי־הַיָּם
וַיִּשְׁפְּכֵם עַל־פְּנֵי הָאָרֶץ יְהוָה
שְׁמוֹ׃ (ז) הֲלוֹא כִבְנֵי כֻשִׁיִּים
אַתֶּם לִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה
הֲלוֹא אֶת־יִשְׂרָאֵל הֶעֱלִיתִי מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם וּפְלִשְׁתִּים מִכַּפְתֹּור
וַאֲרָם מִקִּיר׃ (ח) הִנֵּה עֵינֵי אֲדֹנָי
יְהוִה בַּמַּמְלָכָה הַחַטָּאָה
וְהִשְׁמַדְתִּי אֹתָהּ מֵעַל פְּנֵי

האדמה

תרגום אשכנזי פר

אונטערסטען שטאָקוועלקע ניך
ערקאָהרען; ער דראָהעט דעם
מעערע, דאָס עס זיין געוועכ־
סער אויף דער ערדען פֿלעצט
ערגיעסט; אונעגלייַכער אזוי
זיין נאָמען! — (ז) וואָהרליך!
אהר זיידן מיר זויא דיא קינ־ער
כושיים, ישראלן שפּרי־כט דער
עווינע. כראָכטע איך ישראל
אוים מצרים הערויף — נון זאָ
כראָכטע איך יאָ אויך דיא
פלשתּים אוים כפתור, אונד
ארם אויס קיר. (ח) זיהע!
דאָס שטראָפֿענדע אויגע דעם

עווינען ישויעט אויף יעדע פֿערבראָכישע רעניערונג, איך פֿערניכטע זיא פֿאָן דיעזעם
ערד־

ר ש"י

לתקנת העמים שנצולת הכל קיים: הקורא למי הים. אמר לנבואת מצרים דסגיאין נמי ימי: (ז) הלוא כבני כושיים אתם לי. למה תמנע מלהפרע מכם אחרי אחר קיומם שנים אלי הלא כן בני נח נאתם כאחר חומות נכושים אחר נדמיתם להם בענין שנאמר (ירמיה י"ג) היהפוך כושי עורו וגו' אחר כך אתם תוכלו להטיב: הלוא וגו'. בשובתי תחלת נוחרי נכם היא הוכחה שהוכחתי אתכם מתוך מצרים ומה לי בנך אף פלשתים כך הוכחתי מכפתור בשבתו בפתורים על העוים כענין שנאמר (דברים ב') והעוים היושבים בחצרים עד עזה וגו' ככשו גם בני עזה ואחר כרחי פלשתים מתחתיהם ואובדתים מידם ואתם"ל לת עשיתים לי לעם: ואדם מקיר. וכן לחי עתיק להעלות את ארם מקיר שיגלם שם כשנחרב ולקן הימים כשתבטל מלכות אשור ילחו: (ח) והשמדתי

באור

כפה ומגמון. ולזה יהי' ממשך המקרא בלשון זה, הנה מדרך בני הקדם שאחלון ילוד נעליה, והעבדים ואחר בני הבית ישבו בתנודה, כי מרפה הוא להם שהעבד ילוד ממשל לאדון, ולכן אמר ע"ד משל, ה' הוא אלהי הבלשות, אחר לו השמים למשכנו, והארץ נתן לבני אדם עבדיו: (ז) הלוא כבני כושיים, נלמו הממרגים למלוח פצו בכתוב, ושרש לשון דעתי זה, ראיתי להקדים ולבאר מי הם העמים הללה המוכרים פה, הנושיים המה האומות הנקרא"ם (עשהי"ם קפּיעער לו חֲבֵישינייער), ישבו לפנים בארץ ערבי המאודדה (גאוקוכֹּע חֲבֵישין) משם נפוצו ימה ויבואו את בגל, וישבו את מי ים סוף ויגלו אל ארץ אפריקא ויבאו במדינות פּאבעשיניען, ויקרא"ו בשמותם (עברי"ם). ומפלת יתכן למשך המקרות על לשון זה, אתם בני ישראל אלא תוכלו להיטב בנוגי הזה אלא ישפוך עורו, למה תתנהו לאמר רק אתכם ידעתי מכל העמים בהוליתי אתכם מארץ מצרים והעברתי אתכם על ים סוף, אבר לזה תנצחו בלהבתי ותאמרו בי הלא גם בני כושיים העברתי על ים סוף, וכמו שהעליתי אתכם מארץ מצרים, כן העליתי פלשתים מכפתור, כי כן מנהגו בל"ה של העמים, שתורה אחת (קאָנטינג) מנהי מלכים ישבו לפנים בלי כפתור, ולקנים יפלו משם וילכו לגור על חוף דרומי של ארץ ישראל (חֵן זען זיך קיסטען פֿאָן־עטינים) ויקראו נשמם פלשתים, וזה שאמר ירמיה שודד ה' את פלשתים שארית לי כפתור: וארם מקיר, הקרמים ישבו מקדם ימה לנהר קיר, ותא"כ נפוצו הנגנה על ארץ ארם (ארשעניען). (מפי יריד נפשי הללם כה' אהרן דוד בהרכני מו"ה משה פֿרענקעל ל"נ): (ח) הנה עיני ה', לדעתי המשך המקרא עם מה שלפנינו הוא בלשון זה, לחרי שזכר כי נדמו ישראל

עררדר״ץ הינוועג; יעדאך דאז
הויז יעקב וועדעט איך ניכט
געגאליך פֿערניכטען! שפרי״כט
דער עוינע. (ט) יאָ עס איזט
בעשלאָסטען: איך וויל דאז
הויז ישראל אונשטעם מאַכען
אונטער אַלען פֿעלקערן, זאָ
וויא מאַן אין איינעם זיעב עט-
וואָס העפֿטיג ריטטעלט, דאָס
ניכטס אויף דיא ערדע פֿאַללט:
(י) נור דיא זעטטיגליכען פֿער-
ברעכער מיינעם פֿאָלקעס זאָלי-
לען דורכס שווערדט אומקאָמ-
מען, זיא, דיא דאָ שפרעכען:
דאז אונגליק טר־פֿט אונד ער-
אילט אונז נ כט. (יא) איינכט
אָבער וועדע איך דיא פֿער-
פֿאַללענע היטטע דוד׳ס אויפ-
ריכטען, אידהרע ריססע פֿער-
צייגען, דאז איינגעשטירצטע
וויעדער אויפֿשטעללען, אונד
וועדע זיא וויעדער ערבויען
וויא פֿאַרמאָלם; (יב) דאַמיט
זאָ דען איבערראַשטע פֿאָן אדום, וויא אויך דיא איבריגען פֿעלקער בעערבען, וויייל

זיא

נקרא

ר ש י׳

פתח. הממלכה הם בית יהוה אבל בית יעקב לא תאמיד: (ט) כי הנה אנכי מצוה. להגלות׳ ולהגיעם בכל הגוים הזכיר רבה ויתירה כתאר יונוע מה שכונרין בנבר׳ לאחר שנפלו ממנו סונין הדקין ונותרו הגסין אלין יכולין לנפת ואין המונעם מנענע בכל כחו: יונוע. על ידי תאר ולא יאבן נקודת יונוע שהוא דבר הנע מאליו: (י) לא תגיש ותקדים בעדינו הרעה. בשביל עונינו לא תמהר הרעה לבוא ולנו: (יא) ביום ההוא. אחרי בא עליהם כל אלה יבא יום ההוא המוכן לגאולה וכו אקים סכת דוד הנופלת ית מלכותא דבית דוד: (יב) למען ירשו. ישראל פת

באור

ישראל בעיניו כאחר לומות, תור לנחם תוחם ולאמר הנה אם נאמת עיני הבנאתי על כל ממלכה חטאה, להשמיד תוחה מבל פני האדמה, אך בית יעקב לא אכחידם מנוי, כ״א אניעם בכל הגוים: (ט) כאשר ינוע, כלומר כמו שהאדם מנענע דבר מה בנבדה בחוק ובמהירות, אע י מהירות התנועה לא יפול אוס נרול ארץ, כן בית ישראל יתנועעו מנוי לנוי וממלכה אל עם אחר, אך בלה לא יעשה כם: (י) בחרב ימותו כל חטאי עמי, כלומר אך המוחפים לבל ימיתו בחרב, ואחתי כמו תוטתי: (יא) את סכת דוד, מלכות בית דוד אקום, וקרא תותה סוכה על ל״מ, כי היא מוכנת על העם. וזמן על חזקיהו המלט מיד סנחריב וילא שמו בארץ, או על ימי יותן (הורקנוס) כהן גדול: את פרציהן, לעתתי מוסב על ערי ישראל, וזה בנוי הנקרא, כי עיר ל׳ נקרא: וחרסתיו, מוסב על נלל החימה: ובניתיה, על הסוכה: (יב) למען ירשו וגו׳, בסוק זה הסוף הוא, ושעורו למען ירשו תצר נקרא שמי עליהם את שארית אדום

Digitized by Google

נִקְרָא שְׁמִי עֲלֵיהֶם נְאֻם־יְהוָה
עֹשֶׂה זֹּאת: (יג) הִנֵּה יָמִים
בָּאִים נְאֻם־יְהוָה וְנִגַּשׁ חֹרֵשׁ
בַּקֹּצֵר וְדֹרֵךְ עֲנָבִים בְּמֹשֵׁךְ
הַזָּרַע וְהִטִּיפוּ הֶהָרִים עָסִיס
וְכָל־הַגְּבָעוֹת תִּתְמוֹגַגְנָה:
(יד) וְשַׁבְתִּי אֶת־שְׁבוּת עַמִּי יִשְׂרָאֵל
וּבָנוּ עָרִים נְשַׁמּוֹת וְיָשָׁבוּ וְנָטְעוּ
כְרָמִים וְשָׁתוּ אֶת־יֵינָם וְעָשׂוּ
גַּנּוֹת וְאָכְלוּ אֶת־פִּרְיֵהֶם:
(טו) וְנָטַעְתִּים עַל־אַדְמָתָם וְלֹא
יִנָּתְשׁוּ עוֹד מֵעַל אַדְמָתָם אֲשֶׁר־
נָתַתִּי לָהֶם אָמַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ:

זיא נאך מיינעם נאמען גע־
נאנט ווערדען. זאָ ש׳שפריכט
דער עווינע, דער דיעזעס
פֿאָלבֿרינגט ווירד. (יג) עס
ווערדען צייטען קאמטען,
שפריכט דער עווינע, ווא דער
שניטטער אויף דען פֿלייגער,
דער כריבענטרעטער (ווינ־
צער) אויף דען אויסמאן שטאָ־
טען ווירד; פֿאָן דען בערגען
ווירד זיסעס טריפֿעלן, אונד
דיא הינעל ווערדען צו צער־
פֿליעסען שיינען; (יד) אך
ווערדע אלסדאן מיין פֿאָלק
אוים דעם עלענדע פֿיהרען,
זיא ווערדען דיא פֿערוואוסטען
שטעדטע ווידער אויפֿבויען,
אונד זיא בעוואוהנען, ווינבער־
גע פֿפלאַנצען, אונד איהרען
ווייז טרינקען, גערטען אנלע־
גען, אונד איהר־ פֿריכטע נ־
נייסען; (טו) אך ווערדע זיא
אייף א׳הרעם ערד באָדען איין־
פֿפלאַנצען, דאָס זי ניט
דער אוים דעם לאַנדע, דאָז איך
אי׳הנען איינגעגעבען, פֿערשטאָסען ווערדען זאָלללען, ש׳פריכט דער עוו גע, דיין נאָטט.

ר ש י

את שבות עמי וגו׳ ובנו ערים נשמות וגו׳ ובנו, כלומר כאשר תשוב מן יגונו הערי׳ הנשמות ויבנו גם לנצח, אלף תאר תאר להם הנגזרי נהיותם פוצעים נה׳, כתי נזית בניהם ולא תאבו גם וגו׳: (כו) ונטעתים על אדמתם, כיתד הנטוע במקום נאמן תאר לא יסוג. והנה בני הענינו במקום תאר כי דברי הנבואה לעוד על תנחי נאמרו, אם לא יזובו למעלליהם הרעי׳. ולדעת קלת רמז על הגאולה העתידה, ואחרי המקבה ויגיע לקן.—

ב א ו ר

וכל הגוים: וכל דגוים, ר״ל עמים רבים, נהוראת מלת כל לפעמים על הרוב (עיין עקרים מאמר ג׳ פרשה ג׳); ואשר שחרית תדום, כי עשרת אלפים איש הנה אמליה (מלכים ב׳ י״ד י׳), וייתן שזאת גם זזה על ימי יותן נ״ה:, כי הוא נכון בפלשתה אחת את כל תרן תדום ויכויעם תחת ידו, כנזכר בספר יוסיפון לענניים: (יג) ונגש חורש בקוצר, דע כי זמן החריזה נתרונות הקדם הוא סוף תשרי ותחלת חשון ותחלת טבת, וזמן הקבירה הוא סוף ניסן ותייר ותחלת סיון, ובזר להם הנוניח שתהת השנה מנורכת כל נך והמחונה מרובה עד שיעסקו בקבירה ודישה כל זמן החריזה. והיוי נהנה יתירה מנרכת משה שאמר, והשיג לכם דיש את בציר, כי מתחלת הקייץ עד תחלת הנליר הוא רק נחינעה מדשים, אך מתחלת הקבירה עד תחלת המריזה הוא כשנעה מדשים: ודרך ענבים במשך הזרע, ע״ל שאמר משה ובציר יציג את זרע (ויקרא כ״ו ה׳): והטיפו ההדיב, מרוב היין הגדל נהרים יטוף העסים מהם, ועסיס שם נולל לכל משקה הנה מפירות הסמתיים: והגבעות ההבזונגה, כרוב חלב הכתן הרועות שמה יתילו הנעזות נחלו נמוגים המה: (יד) ושבתי את שבות עמי וגו׳ ובנו, כלומר כאשר תשוב מן יגוני הערי׳ הנשמות ויבנו גם לנצח, אלף תאר תאר להם הנגזרי נהיותם פוצעים נה׳, כתי נזית בניהם ולא תאבו גם וגו׳: (כו) ונטעתים על אדמתם, כיתד הנטוע במקום נאמן תאר לא יסוג. והנה בני הענינו במקום תאר כי דברי הנבואה לעוד על תנחי נאמרו, אם לא יזובו למעלליהם הרעי׳. ולדעת קלת רמז על הגאולה העתידה, ואחרי המקבה ויגיע לקן.—

Digitized by Google

Digitized by Google

ספר עובדיה

מתורגם ומבואר

מאת וואלף במוה"ר יוסף זצ"ל מדעסוי.

ונוסף לו

פירוש רש"י ז"ל.

ולמלות לועזיות אשר בו

נספחה לסוף שנים עשר הנביאים

העתקה ובאור

מאת המדפיס משה הלוי לנדא.

שנת ת"ק"צ"ה לפ"ק.

OBADJA.

פראג

דרוק אונד פערלאג דעס משה הלוי לנדא.

Digitized by Google

עובדיה א

א (א) חֲזוֹן עֹבַדְיָה כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי
יְהוִה לֶאֱדוֹם שְׁמוּעָה שָׁמַעְנוּ
מֵאֵת יְהוָה וְצִיר בַּגּוֹיִם שֻׁלָּח קוּמוּ
וְנָקוּמָה עָלֶיהָ לַמִּלְחָמָה: (ב) הִנֵּה
קָטֹן נְתַתִּיךָ בַּגּוֹיִם בָּזוּי אַתָּה
מְאֹד: (ג) זְדוֹן לִבְּךָ הִשִּׁיאֶךָ שֹׁכְנִי
בְּחַגְוֵי־סֶלַע מְרוֹם שִׁבְתּוֹ אֹמֵר

קמץ נ"ק בלבו

תרגום אשכנזי

א (א) פּראָפֿעצייהונג עובדיה'ס.
זאָ שפּראַך גאָטט רער עווינג, פֿאָן אדום: „פֿאָם עווינגען הער. טען ווייר דיא נאַכריכט, איין העראָלד ערשיינט דען פֿעלק קערן: „אויף! ווייר ריסטען אונז צום קאַמפֿפֿ ווידער איהן.“ (ב) זיהע, צור נע. רינגסטען דער נאַציאָנען זעט. צע איך דיך איין, זעהר גרינג. נעשעצט ווארסט דוא; (ג) דאָך בריסטעסט דואדיך מיט פּרע.

פֿעם שטאָלצע, וואָהנסט אויף פֿעלזיטטען אַנהעהען, אויף ערהאַבענעם זיטצע; ווער זאָגט אים

ר ש"י

א (א) חזון עבדיה, מלי זנח עובדיה לאדום ולא ניבא נבואה אחרת לאמרו אמכי' עובדיה נר אלהינו היה אמר הקב"ה מהם ובהם אבניח עליהם יבא עובדיה שדר בין שני רשעים אחאב ואיזבל ולא למד ממעשיהם וישרע מעשו הרשע שדר בין שני לדיקים יעקב ויצקב ולא למד ממעשיהם: (ב) הנה קטן נתתיך. כלפי שקרתו לגיא צנו הגדול ואמו בנה הגדול אמר הקב"ה לאמי קטן הוא. רבותינו דרשו קטן אלא היה לה לא נתן ולא לטון: בזוי. אלא היו מעמידי מלך בן מלך: (ג) שכני בחגוי סלע. סומך על משענת תבונתו שבהרים ויעתק והם לא יועילו לו. מגוי כמו (ישעי' י"ט) יהיו' לחמת יהוד' למצרי' למגוף בנייהם"ן בלע"ז וחל תחתמה על ו"ו של תגוי שהיה כוי"ו של קלוי (תהלים ס"ה) וכוי"ו של מטעמי (בראשית כ"ז) שתין יסוד בתיבה

ב א ו ר

א (א) חזון, הוא ל' ממלילית הנבואה המצורות היטב בהקדמה: עבדיה, דורו לא ידעינו בביור. ודעת חז"ל (פ' לחד דיבי ממגורות) כי הוא הנזכר בם' מלכים (ח' י"ח ג'). ואמלת הרמב"ם לית יקראנו בכתוב אם י' ה' ולא יקראנו נביא, בנר התיר הרדי"ק ז"ל שהרי בכתוב בעצמו העיד שהיה מבני הנביאים. ותוכן כללות הנבואה היא להגיד תורבן אדום על אחריעו ליעקב אחיהם, הן בהייתם יושבים על אדמתם, הן בזמן החרבן ע"י נבוכדנאצר ובזמנים רעים אחריהם. ויודיע הנביא מפלתם, אם שהחיה ע"י נ"כ אחר גלות יהודה העתידה בדעת הרמב"ן, אם ע"י הורקנום המלך בימי החשמונאים לדעת קצת, אם בזמן הגאולה העתידה בדעת הרד"ק וכרדי"ף. ואין לנו להכניע בין הדעות האלה, רק תרגמנו נחיים שיהיה התרגום סובל הדעות כלם והבואר יבחר: לאדום, בעבור אדום, כמו אמרי לי אחי הוא (רד"ק): שמועה שמענו וגו', לדעתי המקשר הזה הוא דברי הנביא בעצמו שהקדים לנבואתו במלתר כללי, ושניהו שמע השמועה מאת ה', כי כיר בגויים ג"ל ליאמר להם איקומו ונילחמה על אדום, ובנוי הריבים נמלת שמעני, על שהבניח כלל עלמו תוך שאר הבניאים שהתנבאו נ"ב על אדום, והמה יעידוה עמום יחזקאל, וירמיה ובח ממש בלותו סנחון ג"ב עובדי' (עיין ירמי' מ"ט י"ד): (ב) הנה קטן נתהיך בגויים, שהוא קטן בגויים נתתיך, כלומר הפחות והבזוי שבגויים: (ג) זדון לבך השיאך, ובכל זאת הטעך נחון לבך וחזונך להגדיל פה ולבעט: שכני בחגוי סלע, כי בטחת בחיקן מושבך, שחשבון בהר שעיר ותחשוב להיות בטוח כנשר כו': שכני, כמו שכן והיו"ד נוספת כמו היושבי בשמים (רד"ק): בחגוי, כמו והיתה לחמת יהודה למצרים לחגף בראשיי"ת בלע"ז (צ"ל בראשיתא) שפטוט בל"ם (רש"י) ולדעת רד"ק הוא כמו מוג החרן ועניני רחם הסלע.

Digitized by Google

בְּלִבּוֹ מִי יוֹרִידֵנִי אָרֶץ: (ד) אִם־
תַּגְבִּיהַ כַּנֶּשֶׁר וְאִם־בֵּין כּוֹכָבִים
שִׂים קִנֶּךָ מִשָּׁם אוֹרִידְךָ נְאֻם־
יְהוָה: (ה) אִם־גַּנָּבִים בָּאוּ־לָךְ
אִם־שֹׁדְדֵי לַיְלָה אֵיךְ נִדְמֵיתָה
הֲלוֹא יִגְנְבוּ דַּיָּם אִם־בֹּצְרִים בָּאוּ
לָךְ הֲלוֹא יַשְׁאִירוּ עֹלְלוֹת: (ו) אֵיךְ
נֶחְפְּשׂוּ עֵשָׂו נִבְעוּ מַצְפֻּנָיו: (ז) עַד־
הַגְּבוּל שִׁלְּחוּךָ כָּל אַנְשֵׁי בְרִיתֶךָ
הִשִּׁיאוּךָ יָכְלוּ לְךָ אַנְשֵׁי שְׁלֹמֶךָ
לַחְמְךָ יָשִׂימוּ מָזוֹר תַּחְתֶּיךָ אֵין
תְּבוּנָה

תרגום אשכנזי פז

אים הערצען: ניעמאַנד פֿער־
מאַג מיך הינאַב צור ערדע צו
שטירצען! (ד) שווינגטעסט
דוא דיך אויף עמפּאָר, גלייך
אַדלער, ניסטעסטעס דיך בייא
דען שטערנען; אויך פֿאָן דאַ
שטירצטע איך דיך הערַאַב.—
(ה) „ווייא? וואַרסט פֿאָן דיר־
בען דוא אינערפֿאַללען, פֿאָן
נעכטליכער באַנדע; וואַרום
ביזט דוא דען וָאַ נאַנץ צערנירט־
טעס? ויא ווירדען יאָ נור איה־
רע רויבבעגירדע גיוועסטינעס
האַבען. זינד'ס ווינעצער, דיא
דיך איבערפֿעלען? דייזע
פּפֿלענען יאָ דער טרייבליין צו
שאַנען. (ו) ווּא וואורדעסט
דוא, עשו! דאָך וָאַ נאַנץ ענט־
בלעסט, וויא יעדער נעהיימע וווינקעל דורכשפּעהט! — (ז) (נייז) פֿאָן אייגנען בונדעס־
נעאָסטען וואַרסט דוא הין אַן יענע נרענצע צערשטרייעט, פֿאָן טרויטען פֿרייִנדען נעלאָקט
אונד איבערליסטעט, פֿאָן פֿאַלשען בּפֿלענענאָסטען שטערקהאַפּט פֿערוואונדעט.

א

ר ש י

נחיכה חלק ט"ת ומ"ת: (ה) נאו לך. עליך: חיך נדמיתה. למה נדמית דומם עד שנגנו על לבושם: הלוח יפחידו עללות. הבולרי' והלה לא יפחידו לך כלום כי יקבצו ויגלו וידברו מלפניך: (ו) נבעו. תרגם יונתן חיפגליון. ולשון תרמית נגעו ונתנקשו וכן הם תבעיון בעיו (ישעיה כ"ח): (ז) עד הגבול שלחוך. קודם שהכעיסוך לעזרה בתי עמך ולוך עד גבול תרבך עד הספר שם נתו עליך למלחמ' ובשלח השיקוך והכליחו: יכלו לך. למתוקך לנפלת ושנו מחזיריך: למחך ישימו מזור מתחתיך. לף מחכלך שם לך תחיך ישקה למזור שנתן לך לחם ונזיד

בא ור

הסלע. וכן תרגומו: (ד) אם תגביה, שניתך כנשר המגביה עוף: ואם בין כוכבים, ע"ד הפלגה: שים, כמו תשים וכן עלה ומות כהר כמו תמות: (ה) אם גנבים, הנכון לדעת הרל"ק שהגניבות יספר דנכרי הרוחץ' תוכן לקוס ויחמרו דרך תימה איך הי' זה חס ע"י גנבים שודדי לילה, זה לי מפשר, כי ל"ב איך נדמית כלומר נכרת, להיות לחם: הלוא יגנבו דים, כי דרך הגנבים לגנוב דים ויניחו השאר: אם בצרים באו לך, זה ג"ב נאמנ, כי הלח יפחידו עוללות שהן נפתרות תחת עלי גפן: (ו) איך נחפשו, ומ"ב איך נתגלו מטמוניו מסתרים: נחפשו עשו, מפר מלפוני, ומושך על הקרוב לו: נבעו, מלה תרמית והו"ל עניו בקשה ותיחסה, וכן עם תבעיון בעיו (ישעי' כ"ח י"ב): (ז) עד הגבול שלחוך, לין זה כ"ח שתגזי גזיתך שהגעשת כמו המה שלחוך ונרשוך עד הגבול מקו' המלחמה: לחמך, כמו מוכלי לחמך: ישימו מזור תחתיך, פי' מולי ומכה: אין תבונה בו, בעצו שלח הבין מה שהיו עושים לו לתגי

Digitized by Google

אָ, וועלכע אינפֿערנינפּט: —"
(מ) יַ, וואָהל שפּריכט דער ע-
וו ו גע, אַן דיעזעם טאָגע ראָט-
טע איך קריעגפֿערשטעגדי-
גע אויס אדום, וויזען רַאָטה
פֿאָם געבירגע עשו'ם אויס.
(ט) אויך דיינער טאַפֿערן
מוטה, אָ, תימן! זאָלל זינקען;
אויף דַאָם ניכט איין מאַן ענט-
קאָמטע, ביים געמעטצעל אויף
דעם געבירגע עשו'ם. —(י) אָב
דער פֿרעפֿעלטהאָט, אַן דיי-
נעם ברודער יעקב פֿעראיבט,
זאָלסטע שאָאם דיין אַנגעזיכט

שעריו קרי גם

דעקקען: דאָרום ווירסט דוא אויסגעראָטטעט ווערדען, אויף איממערדאָר. (יא) צו יענער
צייט, דאָ אין דער פֿערנע דוא שטאַנדעסט, אינדעם בארבאָרען זיינע גיטער רויב-
טען, וויטהרידע אין זיינע פֿאָרטען דראַנגען אינד אום ירושלים לאָאוטען—אויך דוא

ביזם

ר ש"י

עדשים ועל ידו נזדמנה הכנורה: מזר. מולי: (ט) וחתו גבוריך תימן. יפחדו לנוס אל ארץ ישמעאל. ו"ת ויתבדרון גיבוריך ירמו לו לועד דרומה: למען יכרת. כל איש גבור: מהר עשו מקטל. מרוב הרג ניכת עליכם: (י) מפטיר חזיק יעקב. נשכיל ממה שעשית ליעקב:
(יא) ביום עמוד מנגד - שלח נחת לעזור לו: גם אתה כאח' מהם. מעלה הוי עליך כאילו אתה

מן

ב א ו ר

בניתו (רל"ק). עד הנה דברי הנושים: (ח) הלוא, מעתה מוהר הנביא לדברי ה' לאמר הלא נאמת יסגר ה' ביום ההוא כי אתאר מאמה מאדום: (ט) וחתו גבוריך תימן, גבוריך שהם מתימן כי הוא מגני אדום (הראב"ע): למען יכרת איש, אמת אלהים תהיה נגבורי החיל, למען יכרת כל איש מהר עשו: מקטל, מהרג רב שיהיה בה. קטל, מלה מרמית, וכן כן יקטלני לו אייל (איוב י"ג ט"ו): (י) מחמס, יעבור הנביא סנת עונשם על שהתאוו נגד בני יעקב לאחיהם, ומ"ם הנמוך מהמעשה לאחיך יעקב ע"י שיהי הגוים שהרעו להם, היה לך להתבושת בזה ונלימה, כדרך אתה היית עוזר לנדחם על נדת אחיו ומתנים ומלטשר בפלטיו, ואתה לית לך בן בשיות, כ"מ אלדנתך היית עוזר לנדחיו: חבסך, מנגיון התנאי (קנקני יאנקטון): ונכרת לעולם, לנן יהיה עונשך שיכרת שמך וזרעך לעולם: (יא) ביום עמדך מנגד, ינאך ענין התאחזותו, ביום שהיית עומד מנגד ולא נתת לעזור לו ע"ד לא תעמוד על דם רעיך: ביום שבות זרים, הנה אם מיל בגל שהחזיקו יהודים בחלן ראשון, בדעת הרמב"ן, וכמו שאמר הקיקון זבוד ה' לבני קדו' המומרי' עדו עדו עד היסוד בה (תהלי קל"ז ז'), אם מיל הרוסיים שהחזיקו בית שני לדעת הרל"ק ושאר המפרשי'. ונכר הענינו לעיל (ח'): שתין בידינו להכריע בין דעות מי שקדמו לנו, ואולי נוותת הנביא על שני הזמנים יחד: שבות, מקור מן הקל, שבאו שבה, ושבינו ביום שבני זרים חילו ונכסיו (מרל"ק): ידו גודל, מטעם הפלה, כמו לילות את קדמות הגוים (זכרי' ט' כ"ח), ובתב הרל"ק ז"ל לפסר שבאו יחד בשקל לנו שהרבה לו שבאו ילה מן לילות וגו' ושפטו יילו בשני יודי'ן והוא ליתן

מן

גַּם־אַתָּה כְּאַחַד מֵהֵם: (יג) וְאַל־
תֵּרֶא בְיוֹם־אָחִיךָ בְּיוֹם נָכְרוֹ וְאַל־
תִּשְׂמַח לִבְנֵי־יְהוּדָה בְּיוֹם אָבְדָם
וְאַל־תַּגְדֵּל פִּיךָ בְּיוֹם צָרָה:
(ג) אַל־תָּבוֹא בְשַׁעַר־עַמִּי בְּיוֹם
אֵידָם אַל־תֵּרֶא גַם־אַתָּה בְּרָעָתוֹ
בְּיוֹם אֵידוֹ וְאַל־תִּשְׁלַחְנָה בְחֵילוֹ
בְּיוֹם אֵידוֹ: (יד) וְאַל־תַּעֲמֹד עַל־
הַפֶּרֶק לְהַכְרִית אֶת־פְּלִיטָיו וְאַל־
תַּסְגֵּר שְׂרִידָיו בְּיוֹם צָרָה: (טו) כִּי־
קָרוֹב יוֹם־יְהוָה עַל־כָּל־הַגּוֹיִם
כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ יֵעָשֶׂה לָךְ גְּמֻלְךָ
ישוב

בוזט דא דער ט׳ראגענען איי־
נער. (יג) נ׳ט׳ט זאלסט דיין
בל׳קק ויך ווייזען אן דעם אוי־
גליק דיינעם ברודערם אם
טאג זיינער פערבאננונג; נ׳ט׳ט
פ׳ראהלאקען איבער יהודה׳ס
זאהנע אם טאג איהרעם
שטורצעם, נ׳ט׳ט גראסשפרי־
צען אם אונגליקטאג; (יג) אין
מיינעם פאלקעם שטאדט נ׳ט׳ט
איינדרינגען, אם טאג זיינעם
אינפאללס, זיין מיסגעשיק
נ׳ט׳ט שאדענפ׳ראה אנזעהען
אם אונהיילשוואנגערן טאג,
נ׳ט׳ט זעלבסט הענד אנלעגען
אן זיין גוט, אין דער לויפענ־
פאללען צייט ‡ (יד) נ׳ט׳ט אם
שיידעווענג האלטען, זיינע
פלי׳ט׳טלינגע נידערצוהויען,

נ׳ט׳ט זיינע נערעטטעטען אויסליעפערן, אם טאג דער נאטה. — (טו) נאהעט נון דער
ראפ׳ע־טאג דעם עווי־גען פ׳יר אללע נאציאנען, וו׳ע נעשיהט אויך דיר, ווייא דוא געטהאן,
נאך

ר ש ״ י

מן הנפלים עליהם: (יב) ואל תרח ביום אחיך. לא הי׳ לך להביט ולעמוד מנגדו: ביום נכרו. ביום הסגירו ביד אויב וכן הוא אומר בשאול (שמואל א׳ כ״ג) נכר אותו מלהיות נידי הסגירו אותו בידי: (יג) ואל תשלחנה בחילו. אל תשלח ידך בנכסיו כן תרגם יונתן ומקרא קצר הוא ולריך להוסיף עליו ידך: (יד) ואל תעמד על הפרק. מקום שהגורמים יוצאים דרך שם ליטלם ובלשון

ב א ו ר

מן הדגום וכשהפילו י״ד השורש מפני כובד קריאת שני יודי״ן העולו תנועות ו״ד השורש שהוא פתח ניו״ד המית״ן להורות עליה ע״כ: גם אתה, עצו, נאמר מהם למשל גוילך בתוכם: (יב) ואל הרא, מענין התיבלי והסטוסק (קאיוקטיך) וכן כל הפעל״י נפסוקים האלה עד כסוק ט״ו. ועניגו שהגניאל יוכיח לאומו בשבט מיסור לאמר לא הי׳ לך לראות ולשמוח ביום תמיך בעת שהתנכרו החויגים אליו. וזהו ביום נכרו, ר״ל ביום שנתנכר מאלהו: ואל תשמח וגו׳, לא הי׳ ראוי לך לשמוח על אבדון בני יהודה ולהגדיל פיך עליהם: (יג) ואל תשלחנה, ידך, בחילו: (יד) ואל העמד על הפרק, מקו׳ שהגורמים יוצאים דרך שם להמלט, ובלע״ז קוראים לאותו טרוג (יהוח טרוא), ואף, עפ״נוג בל״ת), (בס״ו). ונקרא בל״ע פרק, שהוא מקום שמתפרקי׳ הלרכים שם מלשון ופרסיהן יפרק (זכרי׳ י״ד י׳), שהוא ענין חלוק ופירוד: ואל הסגר שרידיו, עיין עמוס (ט׳ו׳): (טו) כי קרוב יום ה׳, ע״פ שהיה רחוק מיום הנבואה, נתב הרל״ק, נגד החל״ת המדבר הוא קרוב. ויתכן עוד׳ עניגו בעת שיקבל יום ה׳ על כל הגויים, בחיזה זמן שיהיה, אז יעשה גם לך בחזר עשית, וכן תר גמתי:

כי

יְשׁוּב בְּרֹאשֶׁךָ: (טז) כִּי כַאֲשֶׁר
שְׁתִיתֶם עַל־הַר קָדְשִׁי יִשְׁתּוּ כָל־
הַגּוֹיִם תָּמִיד וְשָׁתוּ וְלָעוּ וְהָיוּ
כְּלוֹא הָיוּ: (יז) וּבְהַר צִיּוֹן תִּהְיֶה
פְּלֵיטָה וְהָיָה קֹדֶשׁ וְיָרְשׁוּ בֵּית
יַעֲקֹב אֶת מוֹרָשֵׁיהֶם: (יח) וְהָיָה
בֵּית־יַעֲקֹב אֵשׁ וּבֵית יוֹסֵף לֶהָבָה
וּבֵית עֵשָׂו לְקַשׁ וְדָלְקוּ בָהֶם
וַאֲכָלוּם וְלֹא־יִהְיֶה שָׂרִיד לְבֵית
עֵשָׂו כִּי יְהוָה דִּבֵּר: (יט) וְיָרְשׁוּ
הַנֶּגֶב אֶת־הַר עֵשָׂו וְהַשְּׁפֵלָה אֶת־
פְּלִשְׁתִּים וְיָרְשׁוּ אֶת־שְׂדֵה אֶפְרַיִם

נאָך איינגעם טהון ווירד דיר
פֿערנאָלטען. (טז) יאָ וויא איהר
דען וואָללוסטבעפֿער לעער,
טעט אויף מיינעם היילינען
בערגע, זא לעערען נון דען
טיימעלקעלך אַללע דיעזע
נאַציאָנען איממערוועהרענד,
שלירפֿן איהן אוים, טוימעלן
הין אונד ווערדען אַיר וואָרען
זא ניץ געווען. (יז) דאָך
אויף דעם בערגע ציון הערשט
רעטטונג, דאָרט וואָ מיין הי־
ליגטהום זיין ווירד; דאָן ווער־
דען דיא אוים יעקב'ס הויז
א הרע פֿאָרינען בעזיטצונגען
וויעדער עראָבערן. (יח) יאָ
פֿייערסגלוטה איהט דאָז הויז
יעקב'ס, העללע פֿלאַממע הויז
יוסף'ס, הויז עשו'ס — דיררע שטאָפּפעלן, פֿאָן יענען אומלאָדערט אונד פֿערצעהרט;
ניכט אינער בלייבט אבריג פֿאָם הויזע עשו'ס. דיעם איהט דעם עווינגען אוים־שפרוך.
(יט) בעזיטצען ווערדען דאָן דיא זידל־פֿאָן בעוואָהנער (ישראל) דאָז נעבירג
עשו'ס, דיא בעוואָהנער דעם נידערלאַנדעם, דאָז לאַנד דער פלשתים, זאַמט אפרים'ס
אונד

ר ש י

וכלעון לע"ז קויים לוחו טרו"נ: (טז) כאשר שתיתם וגו' כמה דאתמרין על מחת טורפ דקודמיו: ולעו. כתרגומו ויסתלסמון לי' מהומ' וממון ושירוף דעת מיטטודיס"ן בלע"ז: (יז) את מורשיהם. נכסי עממיה דהוו מסתמין להון: (יח) כי ה' דבר. והיכן דבר (במדבר כ"ד) וירד מיעקב והאניד שריד וגו': (יט) וירשו הנגב. ישראל שהיו יושבין בדרומה של ארץ

ב א ו ה

(טז) כי כאשר שתיתם, אחה עשו וכל הגויים נהר קדמי שעשיתם משתה ושמחה על חרבנו כן ישתו אף כל הגויים החלה טוב פורענות תמיד, כלומר בלי הפסק עד שיכלו הרעים שבהם: ולעו, כתי' ויסתל ומון, לשון מהומה ושרוף הדעת מיטטורדיסין בלע"ז (ג"ל עטורדיסמט, בעטיטונג בל"ת) (רש"י): (יז) ובהר ציון וגו' פליטה, וי"ו מעורב הפעל, ר"ל כל הגויים יהיו נלח היו לנגל כהר ניון תהיה פליטה לשלמית ישראל הנשארים נגלותם: והיה קדש, ההר היהיה קדוש יתמר לו: וירשו את מורשיהם, מה שירשו מקודם גלותם. והנפרד מושה והלחמי מורשתיהם ומפלה הם"ת ונגלית נכוכי הגי"ן: (יח) והיה בית יעקב, כתיב מוכלת, וכית יוסף כלהבה כפל הענין בס"ג: וביח עשו, ידמה לקח הנאכל מלקת האש של יעקב ויוסף עד שלא יהיה שריד ולא יהיה נשאר גם ל' מהם: (יט) וירשו, יושבי הנגב, ר"ל ישראל שהיו יושבים בדרומה של ל"י ירשו את הר עשו שהוא במגר דרום, ויושבי השפלה את ארץ פלשתים השנחה לפס: וירשו, ג"כ את שדה אפרים ושדה שמרון. ונגימין שהיה גבולו בירדן, יירש

Digitized by Google

וְאֶת שְׂדֵה שֹׁמְרוֹן וּבִנְיָמִן אֶת־
הַגִּלְעָד: (כ) וְגָלַת הַחֵל־הַזֶּה לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־כְּנַעֲנִים עַד־צָרְפַת
וְגָלַת יְרוּשָׁלַם אֲשֶׁר בִּסְפָרַד יֵרְשׁוּ
אֶת־עָרֵי הַנֶּגֶב: (כא) וְעָלוּ מוֹשִׁיעִים
בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת־הַר עֵשָׂו
וְהָיְתָה לַיהוָה הַמְּלוּכָה:

אונד שומרון'ס גע־פֿילדע; אונ וויא דיא פֿאָם שטאַמען בניסין גלעד'ס נעביטה. (כ) יענעס אויסגעוואַנדערטע העער דער איבריגען קינדער ישראל'ס אַ־בער ווירד דאָז, ווּאָם צום כנעניטער לאַנדע נעהערט, ביז הין נאַך צרפה, אונ וויא דיא אויסגעוואַנדערטען ירושלים'ס דיא אין ספרד צער־שטרייעט זינד, דיא נדל פֿען

שטעדטע בעזיטצען. (כא) ערריעטטער וועדען דאָן היניוף וואַללען דען בערג ציון, אום דאָז נעבירגע עשו'ס ריכטען; אַלסדאַן וועדד דיא רעגיערונג וויעדער דעם עווינען זיין. —

ר ש " י

ישראל ירשו את הר עשו שהוא נמלר דרום ובני השפלה ירשו את ארץ פלשתים ואת הר אפרים ואת הר שומרון: ובנימן את הגלעד. ובני מנשה שהיתה ארץ גלעד שלהם ישבשו להם מהלכה לגבולותיה של ארץ ישראל בשומרת: (כ) וגלת החל הזה. תירגם יונתן עמק הדין: החל. לשון חיל כמו (ישעיה ל"ו) ויגף יהושלימה בחיל גדל רבשקה חלף זה מספר יו"ד. ויש עוד לפרש החל הזה גלות הניין הזה: לבני ישראל אשר בנענים עד צרפת. גלות אשר הוא מבני ישראל שגלו מ' הצנטים לארץ בנענים עד צרפת: וגלת ירושלים אשר בספרד. שהם מבני יהודה אשר גלו לספרד הם ירשו את ערי הנגב שבדרומה של ארץ ישראל. ותומרים הפותרים לצרפת הוא המלוות שקורין פרונ"ס בלע"ז. ספרד תרגם יונתן לספמיא: (כא) ועלו. ברי ישראל: מושיעים נכר ליון לשפט את הר עשו. ליפרע מהר עשו אשר עשו ליעקב: ושפט. יושפ"ייר בלע"ז: הר עשו. ית כרכוז רכל דעשו: והיתה לה' המלוכה. לימלך אתין מלכיותו שלימה עד שיפרע מאויביו:

ב א ו ר

וז את הגלעד שהיה מקדם לבני מנשה נארץ המיסור שהוא מעבר לירדן, כי מנשה יתפשט גבולו מזם ולילה, (שדברי המפרשים): (כ) וגלת החל, חסר יו"ד והוא כמו החיל, וענינו חיל אחר בני ישראל אשר המה בגלות חון לחילם: אשר כנענים עד צרפת, לדעת המפרשים היה ליוסמיס נאור, בלומר אשר גלו לארץ הכנענים עד לצרפת, והיתי המלכות שקורין פרנ"ס (פרַאנקרייך). ולדעתי יותר יתכן לומר כי סלת ירשו שנסוף המקרא מוסב למעלה וטעם הכתוב שחבני הגולה של אחר ב"י ירשו הארץ אשר לכנענים תחנב עד לצרפת והוא עיר גדולת של מ"י נקלה ארץ כדון והיתי הנאמרת במלכים (ב"ד ז'): וגלת ירושלים אשר בספרד, ת"י דבספמיא, והוא (שפַּאניען בל"ת), ר"ל בני יהודים שגלו לארץ ספרד ומסם נתפרדו לשאר ארצות בעודב, ירשו את ערי הנגב של מ"י, כן הוא דעת המפרשים. ואם בוונת הנביא על ממשלת החשמונאים בימי הורקנוס, ומכל לכוון המלה על מס עיר מאאַרים במד נת בגליל (גַּאלִילעָה) אשר שמה בערבית סַפרד, כי נארץ ההיא הרבו החשמונאים לנלח את אויביהם כנזכר בספר יוסיפון. ולזה יהיה טעם ירשו את ערי הנגב, על ערי ארץ ערב (חֲוַיבִינען) אשר המה מפלת נגבה של מ"י: (כא) ועלו מושיעים, המה גדולי ישראל וגבוי: לשפוט את הר עשו, לקחת משפט מאת יושבי על כל אשר הרעו לסם: והיתה לה' המלוכה, ולו תהיה האלוהה לה' לבדו, כי כל הגויים יודו במלכותו (רד"ק). וכבר הערנו פעמים הרבה, כי הנביאים ע"ה היה רגיל בפיהם לדבר תמיד לאחרי יעוד הזמנן והמפלה של התומות, מן התכלית הראשי המוגז ע"י זה, שהוא התפזטות הכרת האמת וענוגת האל ית' האמתית על כל הארץ:

Digitized by Google

Digitized by Google

ספר יונה

מתורגם ומבואר

מאת החכם ר' יואל ברי"ל נ"ע.

ונוסף לו

פירוש רש"י ז"ל.

ולמלות לועזיות אשר בו

נספחה לסוף שנים עשר הנביאים

העתקה ובאור

מאת המדפיס משה הלוי לנדא.

שנת ת"ק"צ"ה לפ"ק.

JONA.

פראג

דרוק אונד פערלאג דעס משה הלוי לנדא.

Digitized by Google

תרגום אשכנזי

א (א) דעם יונה, זאהן
דעם אמיתי, זאגרד דאז
ווארט דעם עוויגען אלוה:
(ב) אויף! געהע נאך נינוה,
יענער גראסען שטאדט, אונד
רופֿע איבער זיא אויס (דען
אונטערגאנג), דען אירער
באָסהייט איזט פֿאר מיר גע-
קאמען. (ג) דאך יונה מאכ-
טע זיך אויף נאך תרשיש צו
עמפֿליהען פֿאר ערשיי-
נונג דעם עוויגען, אונד רייזע
טע נאך יפו. דאָרט פֿאנד ער
אין שיף, דאז עבען נאך
תרשיש אבגעהען וואָללטע,
בעצאהלטע דען מיטהסלאָהן,
אונד שטיעג הינין, אום מיט
סער

אהנען נאך תרשיש צו רייזען, אונד זיך פֿערנערן ערשיינונג דעם עוויגען צו ענט-
געהען: (ד) אבער דער עוויגע ערריעגטע איינען העפֿטיגען ווינד געגען דיא זעע הין, דאז
מעער

יונה א

א (א) וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֶל־יוֹנָה
בֶּן־אֲמִתַּי לֵאמֹר: (ב) קוּם
לֵךְ אֶל־נִינְוֵה הָעִיר הַגְּדוֹלָה
וּקְרָא עָלֶיהָ כִּי־עָלְתָה רָעָתָם
לְפָנָי: (ג) וַיָּקָם יוֹנָה לִבְרֹחַ
תַּרְשִׁישָׁה מִלִּפְנֵי יְהוָה וַיֵּרֶד יָפוֹ
וַיִּמְצָא אֳנִיָּה הֹבָאָה תַּרְשִׁישׁ וַיִּתֵּן
שְׂכָרָהּ וַיֵּרֶד בָּהּ לָבוֹא עִמָּהֶם
תַּרְשִׁישָׁה מִלִּפְנֵי יְהוָה: (ד) וַיהוָה
הֵטִיל רוּחַ־גְּדוֹלָה אֶל־הַיָּם וַיְהִי

ר ש י

א (ב) **וקרא** עליה. לית קריאתי: (ג) לברח תרשיסה. יש שמה תרשיש והיא נחושה
לחרן למר תנרח לי היש אחין האניה שוכה עמ"ל למר לו הקב"ה חיוך
יש לי שלוחים כיוצא בך לשלוח לחריך ולהביאך משם משל לעבד בהן שברח מן רבו וכנגם לבית
הקברות למר לו רבו יש לי עבדים כיוצא בך לשלוח בך לשלוח לחריך ולהביאך משם ומה רפה יונה שלא
רצה לילך אל נינוה למר העמים קרובי תשובה הם אם אומ' למה ויעבור תשובה נמלחתי מחייב
את ישראל אחין שומעים לנבאי הנביאים: ויתן שברה. הקדים לתת שברה ואחן דרך ארמי היש
לתת שבר הספינה עד שעת הילוחה והוא הקדים ולא עוד אלא שנתן שכר כולה:

ב א ו ר

א (א) [דבר ה', מנוחר בהקדמתינו]: (ב) נינוה, [עיין בהקדמה וגם' נחום]: וקרא
עליה, לית קריאתי (רש"י), והכדי"ק למר ולא נחת מה יקרא עליה, אלא ממה שקרא
עליה בפוף ונוה והבטחת, למדנו כי זאת הקריאה למר לו שיקרא עליה ע"כ. ולדעת הרחב"ע
השעם שיקרא עליה כי עלתה, כלומר שעלתה רעתם לפני, ולפ' יתכן זה, כי לז היה לומר,
וקרא עם, לו נתנוסם לו אליהם, אתה שמר עליה, השעם בהכרת על מה שנזר עליה,
וכי עלתה הוא מלמר השם ב"ה אל יונה למה יקרא עליה הגזירה הזאת: (ג) תרשישה,
[עיין בהקדמה]: מלפני ה', מפני ה' לא נאמר, כי אין יכולת הנביא לברוח מפני ה' אבר
אלא בלא הארץ נבוזו, ובתיב לכה מפניך אברח, אלא מלפני ה', כלומר מהמקום המבוזה לפני
ה', זה אחד ישראל אחר נאמר עליו עיני ה' אלהיך בזה אותה תמיד, והיה רוצה ללכת
לחוצה לארץ, כדי שלא תשלח עליו עוד רוח נבואה, ויהיה מובדח ללבת אל נינוה, ממעם ה' אבל
בהקדמה: יפו, [מנוחר בהקדמה]: באה תרשיש, טעמו מלרע, ר"ל שהיתה מובנת ללבת
ולא תרשיה (ר"ל): ויתן שכרה, לית בלשבוה, רק מה שהוא חייב ליתן בחלקו (הרחב"ע):
(ד) הטיל השליך, כמו אלא תניני נוטל עליך, והוא דרך משל כאלו פתח בניסיון נאדי הרוחות
אשר הם לרוחים בחוכם, ושפך לוח נדולה אל הים, ומרחי נטל ויטל דומים בענייניהם בשרבי
נבי ויובב: אל הים, שנשב הרוח מן הינשה אל הים, ועל כן לא יכלו חח"כ להשיב אל הינשה,
ולעני

יונה א

סַעַר־גָּדוֹל בַּיָּם וְהָאֳנִיָּה חִשָּׁבָה
לְהִשָּׁבֵר: (ה) וַיִּירְאוּ הַמַּלָּחִים
וַיִּזְעֲקוּ אִישׁ אֶל־אֱלֹהָיו וַיָּטִלוּ
אֶת־הַכֵּלִים אֲשֶׁר בָּאֳנִיָּה אֶל־הַיָּם
לְהָקֵל מֵעֲלֵיהֶם וְיוֹנָה יָרַד אֶל־
יַרְכְּתֵי הַסְּפִינָה וַיִּשְׁכַּב וַיֵּרָדַם:

ויקרב

תרגום אשכנזי צא

מעער וואַרד וערהר שם־רטיש,
אונד דאַז שיף דראָהעטע צו
שיטערן. (ה) דאַריבער גע־
ריטהען דיא שיפסלייט אין
פורכט, בעטעטען יעדער
צו זיינעם גאָטטע, אונד וואַר־
פען דיא גערעטהע דיא אים
שיפּען וואַרען אין דיא זעע,
אום עם זיך צו ערלייכטערן.
יונה אַבער וואַר אין דען רוים
הינאַב גשטיעגען, אונד לאַג
וויא

ר ש ״ י

(ד) תזנה להזנר. נדמ׳ כלומ׳ היה נשבר: (ה) המלחים. בני מדם המנהיגים את הספינה: איש על אלהיו. מן כל קומות של ע״ם היו שם:

באור

ולפי שהיה ממערב ליתן ישראל היתה ל״כ הרוח רוח קדים אבל קשה לעולם על הספינות העוכרות בזה היה ממערב למזרח, ואחר נאמר עליו ברוח קדים תשבר תניות תרשיש: ואחניה חשבה להשבר, פירוש אפני הזעיה חשבו שתשבר הספינה (רד״ק) וכן הוא גם כן דרך ל״ש לחלות בניחוש בזה פעולה רלונית בדבר אחיו כו רלון כלל, ולאחר (דמז שיו ומוף טע לערבערגען), והיתה״ע מדמה המאמר הזה לאחן כי תחטא לי, ול״ש כן מלך למאמר יכל האדן נתו, והדברים היום דומים בחמת, כי התנאים יחשבו גם יונתו אבל לא יאבדו לעולם נים: (ה) המלחים, תופסי המסוסים (רד״ק), והוא מענין ממולח טהור קדש שפירושו מעורב לפי שמפסיק את המים במשוטות בשמהניעים את הספינה בהם יושבים בלחם ממהפך בנף בנים לערבן במים ובל דבר שחדם רולה לערב יפה יפה מהפכו בחלבע או בנוך (ר״ש בן מלך): ויונה ירד, ו״ו מורה על הפוך הענין הקודם, כי הוא לא נעך על ה׳, גם לא עשה מה שיכולתו להציל החניה בהטלת בלים וניוחא בזה, כי בבר אמר לו לבו ודומו שמאת ה׳ נסבה זאת בעבור נדיקתו מלפניו, והתחיל לחזור שמא יקבור לו ה׳ עון, על שבעב מלעשות רלונו, ועי״ז נפלה עליו חימת תרדמה. וענין תרדמה בהלת הרעיון המבהלת לפי שעה פעולת המוסים וכלי הטעמה שבחדם, במה שמבוהה בל״ש (חייבע בעטיידונב): ירבתי הספינה, לחלחת מיבכתי הספינה כמו ויקבר בעבי הנלעד (הרחב״ע ורד״ק). לחבל הבי שבחו לירכתים יתה (שמות כ״ו) שהי לחסבר לכרב בהכרח בי חם על בלע חחת. והעקר שים הכחל רב בין ירך לירכתים, חבר הוא שם בבור בולל, בשם מספריים מלקחיים והדומה (עיין המחסף לרחב בסלו תקמ״ה), ולבן בשחזו רחשונה על בל זויח (חיין וויבקעל), לאיחוז מוגבל חמיד משני יבים, ולפי שהזויות הוא בקלה החחרון של חלו הפלות, הוגח חל״ב השם הזה על בל פלה חחחוננית שבמקום מוגבל, מזה הטעם ולירכתי המבן יתה (שמות כ״ו), ופירבו רש״י לשון סוף בחרגומו ולסופי, ובחרגום הרמב״ן שם (דיוח היטטערווינב), ומזה הוגח על הקלה החחרון שבבל גגול (דיוח חייטערסטע גרעגלע), מזה מרום הרים יכבתי לבנון (מ״ב י״ט) על הקלה החחרון שברחש הלבנון, ולהיפך חורל של יכבתי הנר (ישעיה י״ד) של הקלה העמוקה שבנור, וכן (ב״ח כ״ד) ביכבתי המערה (חין דעק חיינערסטען ווינקעל דער שהולע) וגם (יחזקחל ל״ח) יכבתי ל״ח) וקבלחים מיכבתי חרן (פחן דען חייטערסטען ווינקעלן דער עדרע), וגם (יחזקחל ל״ח) יכבתי לפון (דחז חייטערסטע נקדרען), וכן הצניע נחן של המקום התחתון שבספינה המכונה בל״ח (דער טיפסטרוים), הוח מקום המזונות והמכורות ודירת העובדים ובעלי הספינה בשהם נומים מבלחכים, ובשם עוסקים בשלחתם הם על פני הספינה המכונה בל״ח (בחז פעדעק),

Digitized by Google

תרגום אשכנזי

יונה א

(ו) וַיִּקְרַב אֵלָיו רַב הַחֹבֵל וַיֹּאמֶר לוֹ מַה־לְּךָ נִרְדָּם קוּם קְרָא אֶל־אֱלֹהֶיךָ אוּלַי יִתְעַשֵּׁת הָאֱלֹהִים לָנוּ וְלֹא נֹאבֵד: (ז) וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ לְכוּ וְנַפִּילָה גּוֹרָלוֹת וְנֵדְעָה בְּשֶׁלְמִי הָרָעָה הַזֹּאת לָנוּ

ויפילו

וויא זיינלאָז דאָ. (ו) דאָ טראָט דער ש׳פּהויפּטמאַן צו אים הין, אונד רעדעט אים אַן: וואָרום זיינסט דוא אַז זיינלאָז דאָ? אויף! רופֿע דיינען נאָטט אַן, פֿיעללייכט ניממט דיינ ער נאָטט זיך אונזערער אַן, דאָס וויר ניכט אונטערגעהען. (ז) אינדעם האָטטען דיא ש׳פּסליימט אייגער צום אַנ דערן געשפּראָכען: קאָממט לאָסט אונז לאָזאָרן, אונד דאָ

דורך ערפֿאָהרען, וועם אונטער אונז ווער דיעזעם אונגעמאַך צו צו מעסטען האָבען.

ר ש " י

(ו) רב החבל. שר המלחים שלח לם נקרקים מובלי הים ונלע"ז גונירמי"ל: מה לך נרדם. מה לך להיות נרדם אין עתה עת רדם: יתעשת לי׳ מחשבה ובן (תהלים קמ"ו) עשתונתיו יבן ומלכת עשית (לעיל ו׳): (ז) לבו ונפילה גורלות. רואים היו אחר ספינות הולכות ניס בשלום ושלהם מחשבי׳ חמרו בשביל לחל ממנו הוא. ובן מנינו בפרקי דר׳ אליעזר: בשלמי.

ב א ו ר

וזה טעם ויונה ירד, ובן תרגם התרמי נחית לאתרעית שידת דלילפא: (ו) רב החבל, הגדול שבספנים כי הספנים נקרקים מובלים לכי שמוכרים ומחזירים מכלי הספנים כפי חכמתם, ובן ת"י רב ספנים: מה לך נרדם, ע"ד אנחר הרב"הוו ל"ע בחקום אחר, אין רואי לחדם שיהבל כל כך בלהרו ויחבד כל תקוה עד שתאיהו מרדמה, אבל ראוי לו שיחזק ויבקש לו הבלה ועזר, הנה כמונו כמוך בבלה זו ואולנהו מתיחקים ושופכים שיחה לפני החלהים שיושיענו, גם עשינו בהעלת הכלים מה שבידינו לעשות, קום גם אתה ועשה את שלך: קרא אל אלהיך, כי לדעת הענ"ום בימים ההם, משל האחד מהאלהים הרבים אשר להם על מדינה זו ואלוה אחר על מדינה אחרת, ולפי שהיה המעשה שמוך לאהרן ישראל, אשר בשבר הצים היה שעתה בידי אלהי ישראל לעזור, ואולי זה טעם האלהים בה"א: יתעשת, לשון מחשבה ובן עשתונותיו ובן ומלכת עשית דבניאל (דנ"י), ויפה אמר התרמ"ע שהוא כמו לחדוני יתשוב לי (תהלים מ׳), שפירושו יתנהן לי ויתשוב מחשבות לשוחרי, ובן הענין כאן: (ז) לבו ונפילה גורלות, וכי כל החיות ניס להם טעה ניס מפילים לנזיה גורלות בשלמי הדעה? אלא רואים היו אחר ספינות הולכות ניס בשלום ושלהם מחשבת חמרו בשביל לחד ממנו הוא, כן מנינו בפרקי דרבי אליעזר (דמ"י ודמ"ג ודמ"ק). וכפי שבר ספרו לנו רוממי הקורות כן היתה מחשבת הענ"ום בימים ההם, ובאחר בח סער על עוברי ימים תלוהו תמיד בעטם אליהיהם על לחד מחבורתם: בשלמי, טעם הני"ת בטעם בעבור, ועניין בעבור של מי בענין בעבור מי, כי של (מלה מורכבת מן שבר אלן) הוא סימן יפה להלטרפות (בעבריית) והוא יסוד כל היחוסים, לפי שאין יחוס בלי לרוף ב' דברים, וכן בלן מחובר יפה הסבה עם מי שהוא מיחס אליו ביפה להלטרפות, ובן הענין בכל מלות היחס, ישבר לך כי זה כלל גדול בדקדוק, ונמ"ח נהיוב הדבור ק"ה בה הענין [עיין עמודי לשון]: הדעה הואת לנו, כפי משמעות הענין יאותו אלו המלות בהשעשים, ויעומד מלת בשלמי במפסיק יותר גדול במלת הזאת, ובעל הטעמים לית בן עשה, כי אם תבר מלות הדעה הזאת יותר למלת בשלמי, לבן ניחה שלייך במלת לנו על מה שהוסף בעל בשם סדרקי דר׳ אליעזר, כזה: נפילה גורלות ונדעה בשלמי הדעה הזאת, אבר היה לנו לבד ולא לחניות תחרות השוברות ניס, כדעת הר"י חבנדלחה. או נאמר שטעם לנו בטעם הלנו אחה אם לבירנו (אחן דען וואנזיכען), ויהיה השעור בשלמי לנו (בלומ' ממנו) הדעה הזאת, ובשביל זה יבסק הדעה הזאת ממלת לנו: ויפילו גדלות, [בנוי הרבי'] כי בבחינת השעולה שהיה יאמר בלשון יחיד לך בגורל יצלק והדומה, ובבחינת הסחקון אבר יפילו נהם שהם רבים ובפי מספר החנשים אבר להם מלק בגורל יאמר לשון רבים ויפילו גורלות

Digitized by Google

וַיְפַלְּלוּ גּוֹרָלוֹת וַיִּפֹּל הַגּוֹרָל עַל־
יוֹנָה: (י) וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו הַגִּֽידָה־
נָּא לָנוּ בַּאֲשֶׁר לְמִי־הָרָעָה הַזֹּאת
לָנוּ מַה־מְּלַאכְתְּךָ וּמֵאַיִן תָּבוֹא
מָה אַרְצֶךָ וְאֵי־מִזֶּה עַם אָתָּה:
(ט) וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם עִבְרִי אָנֹכִי
וְאֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם אֲנִי יָרֵא
אֲשֶׁר־עָשָׂה אֶת־הַיָּם וְאֶת־
הַיַּבָּשָׁה: (י) וַיִּירְאוּ הָאֲנָשִׁים יִרְאָה
גְדוֹלָה וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו מַה־זֹּאת
עָשִׂיתָ כִּי־יָדְעוּ הָאֲנָשִׁים כִּי־
מִלִּפְנֵי יְהוָה הוּא בֹרֵחַ כִּי הִגִּיד
להם

תרגום אשכנזי צב

זיא לאָאוטען, אונד זאַגן לאָאז
פּיעל אויף יונה.(ח) דאַ שפּראַ־
כען זיא צו אים: זאַגע אונז
דאָך, דוא אום דעכסענטווילן
לען אונז דיעזעם אונגליק אי־
בערקאָמבט, וואָס איזט דיין
אונטערנעהמטען? וואָ קאָמכסט
דוא הער? וועלכעם איזט דיין
פּאַטער לאַנד? אונד וועלכ־
כעם פּאָלקע ביזטו דוא? (ט) ער
ערווידערטע איהנען: איך
בין איין עברי, אונד בעטהע
רען עווינגען, דען גאָטט דעם
היממעלס אַן, דער דאַז מיער
אונד דאַז טראָקענע לאַנד ער־
שאַפֿען האַט. (י) דראַב
פּירכטעטען זיך דיא מענעער
זעהר, אונד פֿראַגטען איהן
וואָס האַסט דוא דען געטהאַן?
אָלס זיא נון ערפֿוהרען, דאַס

ער פּאָר דער ערשיינונג דעס עווינגען ענטפֿליהע, וויא ער אדנען נעשטאַנדען האַטטע:

במעציו.על מי ממנו: (ח) הגידה נא לנו באשר למי. למי תעלת לאיזה מקום ונזדה לנו הרעה הזאת לנו:מה מלאכתך. שמא מסע בשמותיך: ומאין תבוא. שמא על לגבי לאיזה מקום ונזדה גזרה אלי: מי' אין לאיזה בה: ואי מזה עם אתה. שמא עמך תעלה: (י) מה זאת עשית. למה עשית כן לברוח מן מוצל כזה:

באור

ועל יונה לא נפל כי אם גורל אחד,דהיינו הפחד מן הפקידין שנתוב שמו עליו [וזה שאמר ויפל הגורל על יונה. ועניין הגורל הזה היה מאנשי העכו"ם בעת ההיא (עיין הוצ"ג ד')] ללמד שנוהגין שלפניהו סנה כסם ג"כ עלמו ביפול הגידל על יונה כדי שיוצל אל הים, וכמו שמציני שהזדה ויחו על בלעם הרשע כדי לנבך לו זה יפרחלב: (ח) באשר למי. היינו נוהן הוא דעת הדל"ק הגידה נא לנו לאיזה בשבר למי הרעה הזאת לנו מה מלאכתך וגו', וכן הוא מתורגם: מה מלאכתך, שאתה רוצה לעסוק בזה הדרך אשר אתה הולך עליו ואשר על כן הוא שנוא לפני אלהיך: ומאין תביא, כן הוא דרך נ"ם להרבות בשאלות אם כבר הוחילו לשאול זו אחר זו אחר תשובו לעמוד ע"י שאלות רבות על האמת אם לא יגידה בלבונו: ואי מזה עם אתה, מ"ם בשמות במו שאר פסוק, ומתי זה עם אתה, זו יתפרש בלי הפוך, זה העם אשר אתה ממנו אי זה הוא (הרד"ק), וגם זה נראה עוד מאמר הפוך, ואי עם מזה אתה, אבל בוודאי לומר כזה, אי אשר יאמרו עליו מזה עם אתה, ויהיה לפ"ז מזה עם אתה באמר הנעשה בשם, באשר בבר הערנו במה בעמים על זה הדרך בלשון עברי: (ט) ויאמר וגו', בב' דברים השיב להם תשובה על שאלתם, ביון שאמר להם עברי אני ידעו שמו ואלהו, ובין שאמר ה' אלהי השמים אני ירא ה' אשר עשה את הים והיבשה הודיעם מה מלאכתו, כי אין מלאכתו מלאכת מרמה אבל הוא ירא את ה', ולא עוזבה בל שוב (הרד"ק): ואת ה' אני ירא, בבר העיר הרמב"ן ז"ל שבל ירא שאתריה אלא את שהוא בי אם ירא הוממות ולא ירא עונש, וכן הטעם כאן, שהוא עובד אותו: (י) ויראו האנשים יראה גדולה, בבר מבואר בם"ק שאין אלעזר עובדי אלילים יש אלהות בדעת ממדרגות שונות אשר היה מהם יחלבו כל מדינה זו ואיזה מהם על מדינה אחרת, אלו בים ואלו בינשה, אלה בהרות ואלה בחם, אלה בהרים ואלה ביערים, מ"מ הביאו בבר עליהם המנוה על בל, אשר קרהו בשם אלהי השלהים ואמרו שהוא יוצר בשמים, ובלבתיב ממזרא שמם עד מבואו ב' שלא שם ה', ולבן בשאר אמר יונה לאנשי הספינה אשר ה' אלהי השמים אוא אשר יוצר אשר

תרגום אשכנזי

לָהֶם: (יא) וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו מַה־נַּעֲשֶׂה
לָּךְ וְיִשְׁתֹּק הַיָּם מֵעָלֵינוּ כִּי הַיָּם
הוֹלֵךְ וְסֹעֵר: (יב) וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם
שָׂאוּנִי וַהֲטִילֻנִי אֶל־הַיָּם וְיִשְׁתֹּק
הַיָּם מֵעֲלֵיכֶם כִּי יוֹדֵעַ אֲנִי כִּי
בְשֶׁלִּי הַסַּעַר הַגָּדוֹל הַזֶּה עֲלֵיכֶם:
(יג) וַיַּחְתְּרוּ הָאֲנָשִׁים לְהָשִׁיב אֶל־
הַיַּבָּשָׁה וְלֹא יָכֹלוּ כִּי הַיָּם הוֹלֵךְ
וְסֹעֵר עֲלֵיהֶם: (יד) וַיִּקְרְאוּ אֶל־
יְהוָה וַיֹּאמְרוּ אָנָּה יְהוָה אַל־נָא
נֹאבְדָה בְּנֶפֶשׁ הָאִישׁ הַזֶּה וְאַל־
תִּתֵּן עָלֵינוּ דָּם נָקִי כִּי־אַתָּה
יְהוָה כַּאֲשֶׁר חָפַצְתָּ עָשִׂיתָ:
(טו) וַיִּשְׂאוּ אֶת־יוֹנָה וַיְטִלֻהוּ אֶל־

(יא) זאגטען זיא צו אים: וואס זאלען מיר דיר טהון, דאמיט דאס מעער אום אונז הער רוהיג ווערדע? דען דיא זעע נעהט אימער העהער אונד שטיר־
מישער, (יב) ער אנטוואָרטע טע איהנען: נעהמט מיך אונד ווערפט מיך אין דאס מעער, אזו ווירד עס רוהיג ווערדען אום אייך הער; דען איך ווייס גאר ווהל דאס נור מיינעט־ ווענען אייך דיעזעס אונגליק קאמט. (יג) דיא מענער שפרעבטען אימער נאך אנס לאנד צורוק צו שטייערן, קאנט־ טען אבער ניכט, אינדעם דיא זיע איהנען זעהר עפטיג ענט־ געגען שטירמטע. (יד) דאס רופען זיא ענדליך צום עוו־ גען אונד ווהל שפראכען: אָ גאטט! לאס אונז ניכט דיעזעם מענ־ נעם ווענגען, צו גרונדע גיהען, אונד רעכנע עס אונז ניכט אלם

יתיר א׳ הים

אונשולדיג פֿאר־גאסטענעם בלוט צו. דען דוא גאטט! ביזט עס יא; דוא טהוכט ווייא דיר גע־ פֿעלליג איזט. (טו) דאראוף ערגרייפֿען זיא דען יונה, אונד ווארפֿען איהן אין דאס מעער:

ר ש "י דאס

(יג) ויחתרו החנשים. יגעו זעסקו כמותר כמחתרת: (יד) בנפש האיש הזה. בעון שנחלת יד בנפשו,

באור

את היס זאת הינבה יבלו החנשים ירחה גדולה אחרי שחלו הבעם בהחל התקיף הזה: מה זאת עשיתה, אם כן הדבר אשר אמרת שאתה ירא ה', מה זאת אשיה עשית אשר בעבורו הוא כועם עליך, ואחרי כי ידעו החנשים כי מלפני ה' הוא בורח, כי הגיד להם זאת על שחלתם מה זאת עשית, ויאמרו אליו מה נעשה לך וגו', כן נראה לי שעור הכתוב, וכן תרגמתי: (יא) וישתק הים, מקול שאון גליו, וכן (תהלים ק"ז) וישתקו כי ישתוקו (הרל"ק): כי הים הלך וסער, כי אין לנו תושלת שישתוק הים, כי הנה הולך וסוער יותר (הנ"ל): (יב) כי יודע אני וגו', ולכן מוטב שחשות אתי החייב לבדי משחמותו אתם הנקיים בלבם שמדי: בשלי, בעבורי כלו' בשחל אשר לי (הנ"ל) ואינו מובדק לזה כדמוחר לעיל (פ' ו'): (יג) ויחתרו, החזיקו במאזנות להשיב את הספינה אל היבשה, כי תופס המשוט ומוליכו ים הוא בחותר בים (רד"ק ורלב"ע), ובזרחים אר ויחתרו במקצתם, כלומר מקצו וחפשו עלות ותקנולות שיובלו להמליט הספינה אל היבשה ע"כ, ודומה לזה אמר רש"י ז"ל יגעו ועסקו בחותר במחתרת, ובתרגומי הרבנתי אלי העכרים יחד. והנה מסקירות אנשי הספינה, שקע"ם שהרשה להם להטילו בים לא חנו שמוע אליו לשלוח בו יד, אלי יובלו להמליט בהבים הספינה אל היבשה, ונם אחרי כן בזרחו שחי אפשר בלי זה התפללו מחחלה לה'. ויחלו ידיהם נוקיון: (יד) בנפש האיש הזה, בעון שנחלם יד בנפשו (רמ"י): נקיא, נחל"ש על דרך בעלי החל"ף כמו נגיח נגיח (רל"ק): כי אחה ה', הנמנת לזה ובחר מפנת עשית אין זה כי אם מה שעלה על רלונך

Digitized by Google

הַיָּם וַיַּעֲמֹד הַיָּם מִזַּעְפּוֹ: (טז) וַיִּירְאוּ
הָאֲנָשִׁים יִרְאָה גְדוֹלָה אֶת־יְהוָה
וַיִּזְבְּחוּ־זֶבַח לַיהוָה וַיִּדְּרוּ נְדָרִים:

ב (א) וַיְמַן יְהוָה דָּג גָּדוֹל לִבְלַע
אֶת־יוֹנָה וַיְהִי יוֹנָה בִּמְעֵי
הַדָּג שְׁלֹשָׁה יָמִים וּשְׁלֹשָׁה לֵילוֹת:
(ב) וַיִּתְפַּלֵּל יוֹנָה אֶל־יְהוָה אֱלֹהָיו
מִמְּעֵי הַדָּגָה: (ג) וַיֹּאמֶר קָרָאתִי

דאז אלסבאלד אויפהערטע
צו שטורמען; (טז) דיא מענ-
נער בעציינטען גראסע עהר-
פורכט פאר דעם עווינען,
ברצלטען איהם דאנקאפפער
אונד טהאטען איהם געליבדע.

ב (א) דער עווינע צבער שיק-
טע איין גראסעם מעער-
אונגעהיער דען יונה צו פרע-
שלינגען, אונד יונה ווהר אין
דעם ליבע דיעזעם אונגעהיי-
ערם דרייא טאגע אונד דרייא
נעכטע. (ג) יונה בעטטע
צו דעם עווינען; זוייעם גאטטע,

מצרה

אוים דעם ליבע דיעזעם אונגעהייערם, (ג) אונד שפראך: אין מיינער נאטה רוף איך דען עווי-

ר ש י

(טו) וילדו נדליס: שיתגיירו:

ב (א) דג גדול, זכר היה ועומד בנהר ולא נתן לב להתבלע רמז הקדוש ברוך הוא לדג והקיאו לתוך פיו של נקבה שהיתה מלאה עוברים והיה שם בדוחק ויתבלע שם

באור

להשעות: (טו) ויזבחו זבח, לפי זכרו בספינה ולא פירוזו כתרגומו ואמרו לדבחת, וטעם וידרו נדרים, שהר נדרים זולתי זבח כמו לתת לדקה לעניים (רד"ק), ורחב"ע אמר ויזבחו לחברי לחם. ונראומי הקיזות נמלא כמה פעמים זיזבחו העכ"ום לאלהיהם בספינה, כי בתוך הספינות ההולכות על הים יש מקום לחפות ולבשל ולכלות וגם לזבוח זבח. ולזה יתכן גם כאן הטעם במאמרו ויזבחו זבח בספינה, וילדו נדרים להניף עוד קרבנות בזיהיו על היבשה. או

אולי נדרו זיזבחו עוד לתקופת השנה, או בכל שנה ושנה לזכרון זה היום:

ב (א) ויתן, זימן שהי' שם בתוכו מקום שהשילו יונה לתוכו הים: ויהי וגו'. אין כח בחדם לחיות במעי הדגה כפי שעה ולא כי זה המספר רק במעשה נס (רחב"ע), ועוד נס לחזר בלא נהכם ולא עמד בדעתו ובבלו והתבלע (רד"ק): (ב) ויתפלל יונה, בזמתנון במלמרי התפלה הזאת נראה בעניים יותר מדרך התודה במדרך התחינה, והטעם כי בחזר היה שבעה ימים במעי הדג והרגיש בעצמו שהוא מי ובלם בנופו, הבין אליו זה כי שם בדרך פלא מאת ה' תלהיו, והיה בטוח בעזרתו וזיועילו לגמרי מן הבלה הזאת, וע"י ההתפעלות הזאת מליה שמחה ומליה תקוה, רצה לנו לשפוך השיחה הזאת לפני תל, והבלל כי אין טעם תפלה לאון לעקה דוקא, כי אם יונה הסם הזה על כל שיחה שיפוך לים לפני תל מרוב התפעלות לבו, מה ותתפלל אנה ותאמר אלי לבי בה' אבלה תפלת תודה, וכן בלו תפלת דוד בן ימי, וביניהם שירי תודה והלל, והעקר שהוא מעניו ולמה פניך לא פלבתי, לאון עיון ומפשבה, וכן יאמר גם בל"ת (חיין בעדרבו) שהוא שם נגזר ממעל (דענקען). ממעי הדגה, ממקום שהיה שם, וכן ממעמקים קלחתיך: הדגה, יתכן שהיתה דגה נקבה, ומה שאמר דג גדול הוא בנחיות שם המין הכולל זכרים ונקבות, כמו ויהי לי שור וחמור, אף שהיה לו ג"כ פרות וחתונות נמוכר שם בנתוב, אבל לין הענין הזה דומה להדגה אצר בילור (בדעת הרד"ק), כי שם הוא שם הכולל המופצא על כל הזכרים שביולר, ולא על דגה אחת פרטות כמו כאן:

(ג) קראתי, וכן כל הענני' שבתפלה הזאת כלם לשון הוה הם, או בלשון המדקדקים שעני בלתי

תרגום אשכנזי

עוויגען אַן, אונד ער־הערט מיך, פֿלעהע אוים דער העלֿ־לע טיעֿפֿטען שלונד — דוא הערסט זײַ דעננאָך מיינע שטימע. (ז) אינד ווירפֿסט דוא שאָן אין מעערעס־פֿל טען מיך, דאָס רייסעט דער שטראָם מיך אומגיבט, דיינע וועללע, דיינע וואָגען אַללע, הינשטיר: (ה) ־אַס פֿער־ צאָגט איך וועהנען קאָננטע: פֿערוואָרפֿען בין איך וועג פֿאָן דיינען אויגען — איך וועלט דעננאָך ווידער זעהען דיינעס טעמפּעלס הייליגטהום. (ו) בֿאַ־ גען וואַססער מיר אַנס לעבען

יונה ב

מִצָּרָה לִי אֶל־יְהוָה וַיַּעֲנֵנִי מִבֶּטֶן שְׁאוֹל שִׁוַּעְתִּי שָׁמַעְתָּ קוֹלִי: (ז) וַתַּשְׁלִיכֵנִי מְצוּלָה בִּלְבַב יַמִּים וְנָהָר יְסֹבְבֵנִי כָּל־מִשְׁבָּרֶיךָ וְגַלֶּיךָ עָלַי עָבָרוּ: (ה) וַאֲנִי אָמַרְתִּי נִגְרַשְׁתִּי מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ אַךְ אוֹסִיף לְהַבִּיט אֶל־הֵיכַל קָדְשֶׁךָ: (ו) אֲפָפוּנִי מַיִם עַד־נָפֶשׁ תְּהוֹם יְסֹבְבֵנִי סוּף חֲבוּשׁ לְרֹאשִׁי:

לקצבי

דרינגען, דעס אַבגרונדס טיעֿפֿען מיך אומפֿאַנגען, אונד מעערעסגראָס מיין הויפּט אומ־ ווונ־

ר ש "י

שם שאמר ממעי הדגה: (ג) מבטן שאול שועתי. מבטן הדג שהוא בשאול לי: (ד) כל משבריך וגליך. כל נחשולותי דימה על שם שהניאוהו מצרי ומפרק לח היה: (ה) ואני אמרתי. בשהלכתי בים הנני מת ונגרשתי מנגד עיניך: אך. ואיתי שקיימתי כל אלו הימים ועתה כי אוסיף להביט אל היכל קדשך: (ו) סוף חבוש לראשי. ימת דסוף תלי על מן ריסי שהרחוהו הקב"ה

באור

נלחי נשלם עדיין: מצרה לי, לון זה מ"ם הנוספת מפני הנקוד, כי אם מ"ם הנגיל, נלמד מתוך הלכה קלחתי, והכפל לעד מבטן שאול שועתי, וחבירו (תהלים ק"ג) חל ה' בצרתה לי קלחתיו"ש. ני, שגם שם הכי"ת יתם הנגול ולא יתם הסבה,ועשם מלרה לי ממו מלרה אלי, וכן בימור לדוד על דוד, והיסוד ביתם ההטעפות ונחלו ונכתב מלרתי: מבטן שאול, מקום עמוק היכך שיש שהות לעיוני (רלב"ג), כלומר מ"ש שתוני בתחתית העומק ותהה בתוכו מ"מ הגיעה תליך קול תפלתי כי הגשתך עד לחין חקר: (ד) והשליכני מצולה, כלומר מ"ש שהשלכתני מלולה וגו' עד שתי תמרתי נחמני נגרשתי וגו', מ"כ חוסיף להביט עוד אל היכל קדשך, ואם גם תשמוני וגו', תני לא תחוש לזה כי נטוח תני שתהה תעל משתת חיי, כן נחלה לי המשך הכתובים: ונהר יסבבני, לשון הרלב"ג כי במקום התחנות היה עם הנהר היה זה, והעקר שכל כחיות מים יקרא נהר, וכן גם הדרך בל"ח לומר (דעם - אענעעם שטראָמ). ושעם יסובנני, זמן מורכב מהוה ועתיד: כל משבריך וגו', חבירו גם' תהלים (מ"ב ח'): (ה) ואני אמרתי וגו', חבירו ואני תמרתי נחמני נגרשתי מנגד עיניך (תהלים ל"ח): נגרשתי מנגד עיניך, כלומר מהשגחתך עלי עד שתשוב אהבתת פניך ועיניך ממני, אך עתה אעשת עמי הנס הגדול הזה ועודני חי נמעי הדג, ידעתי שתוסיף עוד להביט אל היכל קדשך בנית המקדש ומקום הנטועה שם שתני בירתי מכנו, וכי להביט להתפלל נגד היכלך (הרד"ק): (ו) אפפוני מים עד נפש, סבבוני מים עד שנמעט נפשו לתוני ויקרו נפשי ממני טרם שבלעני הדג, וחבירו (תהלים ס"ט) כי באו מים עד נפש: סוף חביש לראשי, ים סוף הגדל נקרקע היס המנוגה בלע"ז זאלצגרונד) וכל"ח (זעעגראָנד), והוא דק וחרוך עד שנפיס עליו המרוגים על פני המים, והקנה שהם עולים בו הוא לפעמים ירוק ולפעמים חלוס, כמותו המיז המלוי לרוב

Digitized by Google

יונה ב

(ז) לִקְצְבֵי הָרִים יָרַדְתִּי הָאָרֶץ
בְּרִחֶיהָ בַּעֲדִי לְעוֹלָם וַתַּעַל
מִשַּׁחַת חַיַּי יְהוָה אֱלֹהָי: (ח) בְּהִתְעַטֵּף
עָלַי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה זָכָרְתִּי
וַתָּבוֹא אֵלֶיךָ תְּפִלָּתִי אֶל־הֵיכַל
קָדְשֶׁךָ: (ט) מְשַׁמְּרִים הַבְלֵי־שָׁוְא
חסדם

תרגום אשכנזי צד

(ז) מאַ בין דיר דער
בערגע וואורצעל הינאַב איך
פֿאַרטן, דיא אונטערוועלט
מיט איהרען עוויגען ריעגעלן מיך
אומשליעסען — דוא צייהכסט
הערפֿאָר מיין לעבען אויס דער
גרופּט, עוויגער! מיין נאָטט!
(ח) אונד ווילל מיין גייסט אין
מיר פֿערצאָגען, אָן געדענקע
איך דיינער, הערר! דאַס זו
דיר עמפֿאָר שטיגט מיין גע־

בעטה אין דיינען היילינען וואָהנוּטץ; (ט) דיא אויף אייטעלן אַבערגלויבען האַלטען,
ווערי

ר ש "י

הקב"ה יש סוף ואין עכרו יכול נתוכו שהיו שיני הדגה כמין שתי תלוות ומסתכל ורואה כל מה שנים: (ז) לקצבי הרים ירדתי. לסוף מדת ההרים הקנועים על התהום ירדתי: חני ממרתי התרן נריחיה בעדי. כנגדי למעלה ממני סגור ונעל תוכי לעולי: בעדי. כמו (מלכים ב' ד') וסגרת הדלת בעדך ובן כל בעד שבמקרא עור נעל עור (חיוב ב') חבר כנגד חבר: לעולם. מוסב על מה שאמר למעלה ותני תמרתי נגרתני. ותני תמרתי התרן נריחיה מנועי בעדי לעולם: ותעל משחת חיי. לבל נבר רחיתי כלן ניהוכ ומסב העליתני והניני עתה נגנד תחת ההיכל שניהולי בעניו שאמר לך פוסף להביט על היכל קדשך ותבוא לניך תפלתי אל היכל קדשך: (ח) בהתעטף. בלחישתלוית וכן נהתעטף נפשם וכן בעטף עולל (לוכה ב'): (ט) משמרי הבלי שוא. לוחן לומות העולם שעובדים ע"ו מבוטנים ומלות: חסדם יעזבו. יחת הקב"ה שכל חסדם ושוכחן מאתו יעזבו לכל תני תני כן תלת בקול תודה אזבחה לך כך תרגם יונתן. ובפרקי

באור

לרוב נים סוף, אחר על כן קרתו לו זה הסם, ומאותו הטעם קרתו לו ג"כ יש לחתים, מלבע החתום המתפשטת ע"י הסוף על פני כל המים, וטעם חנוק נרוך, והוא ד"מ שנרדמו בחוקה אל החתום נחלש מהסוף הזה ונכרך נריחתו, או טעם לריחני נפי' הרק"ח על רחב הדג שבלעו כי הוא היה כמו רחתו כל זמן שהיה במעיו: (ז) לקצבי הרים ירדתי. לסוף ההרים אשר נים, כלומר בעקריהם שהוא קרקע היס וקן וקנב אחר הוא, וכ"י לעקרי טוריות ונחתית (הרל"ק): הארץ ברחיה בעדי לעולם, כלומ' שבנר סגרה התרן נריחיה בעדי שהם נריחים לעולם, אחר כל הנאים שמה לא ישובון עוד לעולם, מ"מ בנר העלית משחת חיי, בכה שהזמנת דג לבלעני חי במעיו, ומזה אני מביר שאחה ה' אלהי הפעניח בי בכרט חף למעלה מדרך הטבע או טעם ותעל לשון הוה כאחר הפעלים, כלומר הנה נטות אני בך שאחה המעלה משחת חיי: (ח) בהתעטף עלי נפשי, נמעמדי עתה, בתין היותי עוד נמלט מלרה זאת מכל וכל, הנה את ה' זכרתי, ידו הנדולה ורב טובו, ותחנות תלני תפלתי אל היכל קדשו, כאחר נפיתי בנר בחשוכת הדג, ואז טוב לי ויעמוד רוחה לנפשי, ותביאו תפלתי לפניו ביתי בהתעטף עלי רוחי (תהלים קמ"נ), וכתב עוד ותתעטף עלי רוחי זכרתי ימיה מקדם הניתי בגל פעליך בריאתי ידי תלוך (שם קמ"נ). ולשון בהתעטף לאחר הרל"ק נוכל על רוב הלרה שתקנר נפש החסד בו, ועיין להלן (ל' ח'): אל היכל קדשך, הוא השמים, וכן נאחר בהיכל קדשו ה' בשמים הכין כסאו, ועל הדרך הזה נאחר והנות תפלתם למעון קדשו השמים (הרל"ק): (ט) משמרים הבלי שוא, לוחני הספינה שהיו עובדים לאלילים, והם משמרי הבלי שוא, יועתי שאחר שנמלטו מן הלרה ישובו חסדם, שיזכו את ה' ושקו אליו ונדרו נדרים, לח יקיימו מה שנדרו וישובו לעבודת אלהיהם, אבל אני לח כן בי בקול תודה אזבחה

Digitized by Google

חַסְדָּם יַעֲזֹבוּ: (י) וַאֲנִי בְּקוֹל תּוֹדָה
אֶזְבְּחָה־לָּךְ אֲשֶׁר נָדַרְתִּי אֲשַׁלְּמָה
יְשׁוּעָתָה לַיהוָה: (יא) וַיֹּאמֶר יְהוָה
לַדָּג וַיָּקֵא אֶת־יוֹנָה אֶל־הַיַּבָּשָׁה:
ג (א) וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֶל־יוֹנָה
שֵׁנִית לֵאמֹר: (ב) קוּם לֵךְ
אֶל־נִינְוֵה הָעִיר הַגְּדוֹלָה וְקְרָא
אֵלֶיהָ אֶת־הַקְּרִיאָה אֲשֶׁר אָנֹכִי
דֹבֵר אֵלֶיךָ: (ג) וַיָּקָם יוֹנָה וַיֵּלֶךְ
אֶל־נִינְוֵה כִּדְבַר יְהוָה וְנִינְוֵה
הָיְתָה עִיר־גְּדוֹלָה לֵאלֹהִים
מַהֲלַךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים: (ד) וַיָּחֶל יוֹנָה

תרגום אשכנזי

ווערדען אירהרע פֿרעמדינקייט
באַלד פֿערלאַסטען; (י) איך
אַבער אָפּפֿערע דיר אונטער
לויטען דאַנקגעזונגען, בעצאָ-
לע נעלובטע, וואָס איך אַנגע-
לאָבט. — הילפֿע שטאַרק נור
בייא גאָטט! (יא) אונד דער
עוויגע בעפֿאַהל דעם אונגע-
הייער, אונד עס שפּיע דען
יונה וויערפֿרום אַנם לאַנד.

ג (א) אונד דאַז וואָרט גאָט-
טעס וואַרד דעם יונה
צום צווייטעמאַהל, וויא
פֿאָלגט: (ב) מאַך דיך אויף
אינד גיהע נאַך נינוה, יענער
בעריהמטען שטאַדט, אונד
רופֿע אין אירהר אויס דיא פּרע-
קינדיגונג, דיא איך דיר אינ-
געבע. (ג) אונד יונה מאַכטע
זיך אויף, אונד גינג נאַך נינוה,

לבוא

וויא אי־הם דער עוויגע בעפֿאַהלען האַטטע. נינוה אַבער וואַר אינע גראָסע שטאַדט פֿאָר גאָטט, דרייא טאַגערייזען גראָס. (ד) נון האַטטע יונה ערשט אינע טאַגערייזע וויים

אן

ר ש " י

ובפרקי דר' אליעזר דרשו כלפי המלחי' שזכזו חסדם שהיו מטיפים לע"ז מכוכבי ומזלות ומתניירי: (י) ישועתה לה'. נדרי שלמים ותודה אשלם לשם ישוע' אשר לה': לה'. ישועת' כשו לישועתה וכן קומה עזרתה לנו (תהלים מ"ד) לעזרה שלנו:

ב א ו ר

תזבחה לך, ושעם משמרים היינו פעל יוצא אלא הוא כמו שומרים (הנ"ל), ומנחתי שנאתי השמרים הבלי שוא ומתי אל ה' נשתתי (תהלי' ל"ח). (י) ואני אובחה, כשל הכנוי להעיר על הפך הקודם, וכדמצוי: אשר נדרתי, עתה נמצי הדג, כי כן תמר תזכחה לך, ומניינו לך תזבח זבח תודה ושם ה' תקרא (תהלים נ') וכשלם לשם ישוע' תשר לה': לה'. פי' ואומר אז בקול תודה גדול כי הישועה לה' לבדו שהושיעני בפלא גדול שעשה לי (מדבני הכל"ק), ומניינו לה' הישועה (תהלים ג'). ולפירש הרמב"ם הנה הוא לועק עתה במקום לעזר ישועתה לה' לנקב, הוא ישמה את שלו ואתי שעשה את שלי: (יא) ויאמר ה' לדג, העיר את לבומו שיקיאנו אל היבשה (רל"ק). ומן תמר הרמב"ם על דרך משל שהבריחו לעשות תקן הטם, ועיין מה שכתב הרמב"ם על זה בספרו המורה (חלק ג' פ' מ"ח):

ג (ב) אשר אנכי דובר אליך, שתהיה העיר ונהפכת על רעתם, וכפ' ד' הוא מפורש, ולא כאנו נתן שלא להכשיל העניין: (ג) עיר גדולה לאלהים, כל דבר הרוצה להגדילו מוסר אותו אל דרך הגדול, כמו בהרי אל, אחרי אל, שלהבת יה, מלאכי יה (רל"ק). וממה שאמר היתה עיר גדולה נראה שמזמן הכותב כבר היתה ואתכנה, ול"נ לת ה' הכניף עלמו כותב המעשה שהיכא לו על ספר, ועיין בהקדמה: מהלך שלשת ימים, תאמרו חז"ל מהלך שלשה ימים ביומו, פרסאות ליום, והוא לערך תרגום מיל (מיילוס), והיתה מ"כ גדולה י"ב מיל, וכן נמצא בספרי המומות הקדמוני כמהה הזאת להקיפה: (ד) ויחל יונה וגו', כל כך היו קרובי תשובה

Digitized by Google

לָבוֹא בָּעִיר מַהֲלַךְ יוֹם אֶחָד
וַיִּקְרָא וַיֹּאמַר עוֹד אַרְבָּעִים יוֹם
וְנִינְוֵה נֶהְפָּכֶת: (ה) וַיַּאֲמִינוּ אַנְשֵׁי
נִינְוֵה בֵּאלֹהִים וַיִּקְרְאוּ־צוֹם
וַיִּלְבְּשׁוּ שַׂקִּים מִגְּדוֹלָם וְעַד־
קְטַנָּם: (ו) וַיִּגַּע הַדָּבָר אֶל־מֶלֶךְ
נִינְוֵה וַיָּקָם מִכִּסְאוֹ וַיַּעֲבֵר אַדַּרְתּוֹ
מֵעָלָיו וַיְכַס שַׂק וַיֵּשֶׁב עַל־הָאֵפֶר:
(ז) וַיַּזְעֵק וַיֹּאמֶר בְּנִינְוֵה מִטַּעַם
הַמֶּלֶךְ וּגְדָלָיו לֵאמֹר הָאָדָם
וְהַבְּהֵמָה הַבָּקָר וְהַצֹּאן אַל־
יִטְעֲמוּ מְאוּמָה אַל־יִרְעוּ וּמַיִם
אל

אין דער שטאדט צוריקגעי, לענט, דאזועלבסטן אויסגערופֿן פֿון אונד געשפראכן: נאך פֿיערציג טאגן, אונד נינוה געהט אונטער. (ה) דא גלייב, טן שאן דיא שטאדטלייטע צו נינוה אן דיעזע פֿערקינדיגונג נאטטעם, אונד ריעפֿן פֿאסטטאג אויס, אונד קלייד עטן זיך אין זעקקע, פֿאן גראס ביז קליין. (ו) אונד אלס דיעזע זאכע ערגלידְ אן רעג קעניג צו נינוה גילאנגט ווארי, דא שטאנד אויך ער אויף פֿאן זיי, נעם טהראנע, לענטע זיינן פורפור, מאנטעל אב, הילל, טע זיך אין. איינען זאק, אונד זעטצטע זיך אין אשׁע, (ז) אונד ליעס אין נינוה עפֿפֿענטליך אויסרופֿן: אי ווילל דער קעניג אונד זיינע גראסן: מענש אונד פֿיעה זאלל ניכטס געניעסן, שאאף אונד רינד ניכט ווירדן נאך וואסער טרינ.

ר ש י

ג (ד) נהפכת. נחרבת: (ו) מדרתו. לבושי יקריה: (ז) ויזעק. לשון והכרזה: מטעם המלך וגדוליו. מענת המלך וגדוליו לשון להכריז:

באור

תשובתם שטרם שכלה יונה ללכת כל העיר כגר התמידו בדבריו וקראו לשם, וקבלתם נחתו טעם בדבר הזה, שתושבי העיר היו בעיר והעידו עליו. תמהם מלבד הדרך הרב שמן יפו לנינוה, הנה לזה יתן סבה בלתי לשיסתרו התלמים התלה אחרי הסערה את נוחתם ללכת תרשיזה, שהוא מחלק נינוה כחוק מזרח ממערב: נהפכת, נחרבת (רמ"י) ר"ל כמהפכת סדום ועמורה, כי מעשיה היו כמעשיהם (רד"ק): (ה) באלהים, שעזבו בגבר תלהים, וכן ת"י נמימרא דה': (ו) ויגע הדבר, לשר דבר הנביא וקרא על העיר (רד"ק): אדרתו, הוא לשדת המלוכה שעליו, ונקראית כן לגדולתה ולקדושתה מארבו שהוא ענין חוזק וגדולה (ר"ם בן מלך), וי"ת לגבוה יקריה (זייגע עהרפון קלייד), ושם לשדת נופל בכללו על כל מלבושי כבוד, ונפרט על לשרו הלבוש המיוחד לגדולים וזריזים שבהם, ובהיות שלבוש המלכות הוא על הרוב מלרגמן חכוהה גם כל"ח (דער פורפור): (ז) ויזעק ויאמר, העביר בקול בעיר על התשובה, ות"י שהשם היו נהריס מחליהם הוס"ם עוד ענוי שהמהה והשבת הגזל (רד"ק), ושעם ענוי הבהמה כדי להרבות התעוררות והתפעלות בלב התושבים: מטעם חמלך, ר"ל מטעמו ושכלו הוא וגדוליו כלם הסכימו בזה, וכן ושעם וקניט יקח, בשנותו את טעמו (רד"ק): אל יטעמו מאומה, הלא הפעל הזה כולל נהורתו גם השתיה, וכן כתוב שם יטעם עבדך את לחר לוכל ואת לפלי לשתה (ב"ב י"ט), שלא שהפעל הראשון זה שכתוב מוסב על הנושא הראשון שבמאמר, והפעלים התחרונים על הנושאים התחרים, ודומה לזאת התלוקה, לחנני שהם והבני מלוש, לחמנה

אל־ישחתו: (י) ויתכסו שקים
האדם והבהמה ויקראו אל־
אלהים בחזקה וישבו איש
מדרכו הרעה ומן־החמס אשר
בכפיהם: (ט) מי־יודע ישוב ונחם
האלהים ושב מחרון אפו ולא
נאבד: (י) וירא האלהים את־
מעשיהם כי־שבו מדרכם הרעה
וינחם האלהים על־הרעה אשר־
דבר לעשות־להם ולא עשה:

תרגום אשכנזי

טרינקען, (ח) מעגש אונד פֿיעה
אין טרויער־ועקקען נעהילט
זיין, אונד יעדער נאטט אנרו־
פֿען אינברינסטיגליך, אונד
אבלאסטען פֿאן זיינעם באֿזען
וואנדעל, אונד פֿאן דעם אונ־
רעכט, דאס אן זיינען הענ־
דען קלעבט: (ט) ווער וויים,
ערבארמט זיך דיעזער נאטט
נידט וויעדערום, אונד לעסט
אב פֿאן זיינעם ברענענדען
צארן, אויף דאס וויר נידט
אונטערגעהן. (י) אלס נון
נאטט אירהר האנדלונגען זאה־
דאס זיא פֿאן אירהרעם באֿזען
וואנדעל צורוקגעקערהט וואס
רען, דאֿ ענדערטע נאטט זיי־
נען ראטהשלום ווענען דעם אויבעלם, וועלכעם ער איהנען גערראהט האטטע, אונד
פֿאללפֿיהרטע עם נידט.

ר ש״י

(ח) ויקראו אל האלהים בחזקה. אמרו אמהות לבל והולדות לבל תאמרו לפנינו רבונ״ע חס ושלום תחת מרחם עלינו ושלח לנו מרפאים על ילדי: (ט) מי יודע. עניות שבידיהם: ונחם האלהים. נתעצב על הרעה לשוב ממנה:

באור

לשוב ולחזור: (ח) ויתכסו וגו׳, לשון הכנסות מתכסות מעצמן, אלא הטעם יתכסו האדם את עצמם בשקים ויכסו גם את הבהמות בהם. וכלל יודע בלשון שהפעל יבוא לעולם על סדר הנושא הסמוך לו, גם יתבן ענין הרבוי על שם האדם להיות שם לקנין רב כשם עם וכיוצא בו: ויקראו אל אלהים בחזקה, קלקלו אמרו הטעם שלעקו גם הבהמות מחמת הרעב והצמא, והנכון כמו שאמר הרשב״ם ויקראו האדם, כי קנם פעל ויתכסו מוסב על האדם לבד וכמו שנאמרו, ופעל יבוא במוסב, ויבואו ח״ל נושאי הנסתרים שנכל אלו הפעלים על דרך אחד, כראוי לפי דרכי ההגיון, ועשה בחזקה, בכל מאמצי כחם: (ט) מי יודע, אולי ישוב אלהים ונחם בשובינו ממעשינו הרעים, וכן מי יודע יחנני ה׳ (ש״ב י״ב) אולי יחנני, וח״ל מלן ידע לפלש בים סוכיון יהוה במפסיק יותר גדול מבמלת ונחם: ונחם, נראה לי שהן זה לשון תרגמה כי אם לשון רחמנות, והדומה לו לא תחום ולא תנחם, יחד נכמרו נחומי, וכן תרגו׳ יונחן ויתרחם עלוהי: (י) וירא האלהים את מעשיהם, ראה שמעשיהם טובים לפנים ושוב נחמת מדרכם הרעה, כי הלעקה והתעניות גלי מעשים טובים הימים תשובים כלום לפני הקב״ה, במאמר הנביא (ישעי׳ כ״ח) הנזה יהיה לום תמחהו יום עונות לדם נפשו וגו׳, הלא זה לום שמחהו פתח מלכותו רשע וגו׳ הלא פרום ליעב לחמך וגו׳. ושעם האלהים אמר הרשב״ם תוסס שהלמינו בו, כוון לפרש הה״ת, ונחמת מלינו הסם לשוב על זה הדרך ננתונים: וינחם האלהים, כי כל דבריו יאמר להרע לנני ילדם נתניחו אם לא ישובו מכל אם ישובו יאלא הוא המרה היא ממחותיו יתנהך כמו שאמר נחמיה, וכן אמר ירמיהו רגע אדבר וגו׳, וכן יתוקקל ונשוב רשע מרשעתו וגו׳ (יח׳ ק׳). ושעם וינחם דברה תורה כלשון בני אדם (ויקכ״ע), ועיין מה שכתב אלשיכו הכמב״ן ז״ל בספר נת״ה על מאמר ויתעצב אל לבו, דברים עתיקים ומתוקים, כמחת אלהים אשר נרנו ה׳, להוליך כל חכמה בשכלו הזך ונעשה מליו, יעוץ אלוה יעוץ על מעשנו:

Digitized by Google

ד (ו) וַיִּרַע אֶל־יוֹנָה רָעָה גְדוֹלָה וַיִּחַר לוֹ: (ג) וַיִּתְפַּלֵּל אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר אָנָּה יְהוָה הֲלוֹא־זֶה דְבָרִי עַד־הֱיוֹתִי עַל־אַדְמָתִי עַל־כֵּן קִדַּמְתִּי לִבְרֹחַ תַּרְשִׁישָׁה כִּי יָדַעְתִּי כִּי אַתָּה אֵל־חַנּוּן וְרַחוּם אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וְנִחָם עַל־הָרָעָה: (ג) וְעַתָּה יְהוָה קַח־נָא אֶת־נַפְשִׁי מִמֶּנִּי כִּי טוֹב מוֹתִי מֵחַיָּי: (ד) וַיֹּאמֶר יְהוָה הֲהֵיטֵב חָרָה לָךְ: (ה) וַיֵּצֵא יוֹנָה מִן־הָעִיר וישב

ד (ו) ויערע אל־יונה רעה גדולה ויחר לו: (ג) ויתפלל אל־יהוה ויאמר אנה יהוה הלוא־זה דברי עד־היותי על־אדמתי על־כן קדמתי לברח תרשישה כי ידעתי כי אתה אל־חנון ורחום ארך אפים ורב־חסד ונחם על־הרעה: (ג) ועתה יהוה קח־נא את־נפשי ממני כי טוב מותי מחיי: (ד) ויאמר יהוה הההיטב חרה לך: (ה) ויצא יונה

ד (ו) וירע אל יונה. לשון עכשיו ישמרו הלומות שלהי נניח שקר: (ב) ויחפלל קח נא את נפשי ומאי

באור

ד (א) וירע וגו', לשון כלות האדעניש יום, שנאמר מז שנאת ה' על הרעה, הרע לו להדבר

הוה משל, לדעת הכל"ק נעבור ישראל איתתיזינו על ידם, ולדעת רש"י, לשון עכשיו

ישתרו הלומות שלהי נניח שקר, ועיין בהקדמה: (ב) ויתפלל, התפלל קח נא את נפשי ולשון

בתחלת תפלתו לומר ה' הלוא זה דברי וגו' (רד"ק). ולנוסו שלשה הדברים הרחשונים לוינם דרך

תחנה, כי אם דרך עטנה ובקורת בלבד. לשון כפי מה שהעתנו לעיל (ג' ב'). לין לורך לזה.

והטעם שפך נישתו לפניו, ומוסב ק"כ על כל הדבור: הלוא זה דברי, מה שהייתי מוסב

ומדבר עם לוני (הכ"ל): עד היותי, כמו בעוד היותי, וכן על זה מדבר (לעיל ג' י"ח), והעקר

שכל עד הוה לשון עוד, כלומר יכין המשכיל, ולין כלן המקום להרחיק הדבור בזה: קדמתי לברוח,

מענין קדמה פניו (תהלים י"ז), כלומר חשבתי להקדי בריחתי לתרשיש לפני תשובתם כדי שלא

ישובו. וטעם קדמתי מענין התנלי (קהלינוקטיק), ובלמתורגם בל"ח: (ד) ההיטב חרה לך,

נראה לי שטעם היטב כטעם היטיבו לשר דברו, היטבת לעשות, שהוא ענין לרק ושפעם

(דעבד טהון), כלומר הכי הטבת לעשות נמה שאתה לך על הדבר הזה? לריך ולמה לא תנחם

על הרעה לתרי שחזרו למוטב, ואם זה רע ליראתל, יחזרו גם המה למוטב, שכל מה שעשיתי

לני טוב משל, ולינו כי לם על לרק משפט ומיישרים. ויתכן עוד שכוונה לומר לו ה' מלמד

דמשתמע לתרי לפי, הפ' הת כמו שכתלנו (מיוש ואתה אל רעבד טעשה דמם וגו'), והפן הכ'

הכי תזה לך מה שהשבתי לעשות נשליחתי (קדעקט דיך דען דזו רעבד טהון), והנניח לא

הזיכו עוד על זה, שכל הכלם מפניו כי אין להזיק על הטענה הנכוחה הזאת (ויעיין להלן פ'

ט'): (ה) ויצא יונה, שב להזכיר דברי יונה ושכר קרהו לפני מלאות לרכעים יום כדרך ויפגע

בשקום, ויקח יוסף את שמשם (הרשב"ם). וזה נכון משל, כי משלה מכר מיד ענין התשובה

והנחמה

וַיֵּשֶׁב מִקֶּדֶם לָעִיר וַיַּעַשׂ לוֹ שָׁם
סֻכָּה וַיֵּשֶׁב תַּחְתֶּיהָ בַּצֵּל עַד אֲשֶׁר
יִרְאֶה מַה־יִּהְיֶה בָּעִיר: (ו) וַיְמַן
יְהוָה־אֱלֹהִים קִיקָיוֹן וַיַּעַל ו מֵעַל
לְיוֹנָה לִהְיוֹת צֵל עַל־רֹאשׁוֹ לְהַצִּיל
לוֹ מֵרָעָתוֹ וַיִּשְׂמַח יוֹנָה עַל־
הַקִּיקָיוֹן שִׂמְחָה גְדוֹלָה: (ז) וַיְמַן
הָאֱלֹהִים תּוֹלַעַת בַּעֲלוֹת הַשַּׁחַר
לַמָּחֳרָת וַתַּךְ אֶת־הַקִּיקָיוֹן וַיִּיבָשׁ:
(ח) וַיְהִי ו כְּזָרַח הַשֶּׁמֶשׁ וַיְמַן אֱלֹהִים
רוּחַ קָדִים חֲרִישִׁית וַתַּךְ הַשֶּׁמֶשׁ

על

תרגום אשכנזי

טע גלייך אַנפֿענגליך דיא שטאדט פֿער־לאסטען, אונד זיך אויסערהאלב צו׳ר מארנענס זייטע דערזעלבען איינען זיצט נעזוחלט, אונד איינע לויבע דאָרט ערריכטעט, אונטער דערען שאַטטען ער וויילטע, ביז דאָס ער זעהע, וואָס אין דער שטאַדט פֿאָרנעהט. (ו)נון האַטטע נאָטט דער ערער דאָס זעלבסט איין קיקיון בערייטעט דאָז שָׁם איטצט האָך עס פֿאָר איבער יונה, אויף דאָס עס אים צום שירם דיענע פֿיר זיין הויפט, אונד פֿאָן זיינעם אונמוטה איהן בעפֿרייע, אונד יונה האַטטע אייגע נראָסע פֿרייודע איבער דאָז קיקיון. (ז) נאָטט שיקטע אַבער גלייך דעם אַנדערן טאָגס, אַלס דער מארגען אַנבראַך, איינען וואורם, דיעזער צערנאַגטע דאָז קיקיון, אונד עס וועלקטע אַב. (ח) אַלס נון דיא זאָנענע שיין, אונד גאָטט צוגלייך אייגען שטיללען הייסען אָסטווינד עגעשטעהען ליעס, דאָ שטאַך דיא

יודע לני שאם יקזרו נחשובה לך תחריבם ותהיה זקנן בעיניהם: (ו) וימן. ל' הזמנה: להגיל לו מרעתו. מהום הגמש: הקיקיון. עשב הגדל למעלה בענפים רגים ומיכל וכך שמו: (ז) ותך. התולעת את הקיקיון במקום שיחשר לזכר ויך יחמל לזנן נקנה וחך: (ח) חריישית. חמרו

באור

והנמשה עם מה שחירע ליונה עי"ז, ועתה כזרוחה לספר מעשה הקיקיון לרוך לחזור לאחוריו ולזכור מקום מוצאו שה' ממון לעיר וגנד הגמש, וכן מחורגם בל"ח: (ו) וימן, עתה אחרי כלות הארבעים יום ותחרי אחרו ליונה ההישב מזה לך, זימן את הקיקיון לו לעלות אחימן הרחוי שיהיה לו על פניתו לצניט: קיקיון, הוא עשב אחתכינה פאדוחיו ותגבהה ועושם כל (כל"ק), והוא עשב יפה מאד ועניו תולדתו נהקדמה: לתיות צל על ראשו, שלו שנבר יבצו עני הסכנה, או שלא היה לו מספיק, כי הסמיחות רבה מאד בהארץ הזאת, ומלבד זה הי' עוד טעם לאד להזמנת הקיקיון, והוא: להציל לו מרעתו, לחרו הספרים מרוב חום הגמש, והיותר נכון שהוא מטעם ויוצ לא יונה רעה גדולה, כי תע"ם שרצה שבקנו דברי ה' וחרבו, בכל זה לא יבצר הענין הזה מהביא לו מהטעמים החכנים, ושמחו השם ג"ה בהקיקיון, כי כן הוא מתולדות הנפש בהירלה אדם דבר נחה מאד, וונוסף עליו שהוא לתועלתו, יתקבר דעתו עליו, וטעם להגיל לו בחקו' להגילו, היפך היקוך דנרי: (ו) למחרת, יום שחתו בקיקיון (רשב"ם): וחך, תולעת לשון נקבה, נון תאבלנו התולעת, והטעם שחתה למטה וחתר שנשבר ממנו לשות בחרן ומחתך ונבוי עליו שהיו לו בלל (רל"ק): (ח) רוח קדים חרישים, חמרו רבותינו בשנה שמנשבת משחקת כל הלילות מפניה והיו חמה מאד, וכן ת"י שחיקות (רש"י), כי רוח קדים תם ויבש בטבעו, לך בשהוא רוח קדים עזה, יתמעט התמיסות קנת ע"י

הנשינה

עַל־רֹאשׁ יוֹנָה וַיִּתְעַלָּף וַיִּשְׁאַל
אֶת־נַפְשׁוֹ לָמוּת וַיֹּאמֶר טוֹב מוֹתִי
מֵחַיָּי: (ט) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־יוֹנָה
הַהֵיטֵב חָרָה־לְךָ עַל־הַקִּיקָיוֹן
וַיֹּאמֶר הֵיטֵב חָרָה־לִי עַד־מָוֶת:
(י) וַיֹּאמֶר יְהוָה אַתָּה חַסְתָּ עַל־
הַקִּיקָיוֹן אֲשֶׁר לֹא־עָמַלְתָּ בּוֹ וְלֹא
גִדַּלְתּוֹ שֶׁבִּן־לַיְלָה הָיָה וּבֶן־לַיְלָה

דיא זאָגנע דעם יונה אויפֿם
הויפט, אונד ער פֿערשמאַ-
טעט שיער. דאָ ווינשטע ער
זיך צו שטערבן, אונד שפּראַך:
וואַהרלידְ! דער טאָד איזט
מיר בעססער אַלס דאָס לעבען.
(ט) אונד גאָטט זאָגטע צו יונה:
קרענקט עס דיך דען מיט
רעכט וועגען דעם קיקיון'ס?
אונד ער ווייזעדערטע: וואָהל
קרענקט עס מידסיט רעכט צום
שטערבען. (י) דאָ שפּראַך דער
ווייזע: ווילליגט דוא דעם
קיקיון'ס נעשאַפֿט האָבען—
דאָס דאָך נישט דורך דייגען

אבד

פֿליים נאָכּ נעווארדען — דאָס בינגען איינער נאַכּט וואַרד, אונד בינגען איינער נאַכּט

פֿער-

ר ש"י

תמרו רבותינו בשעה שמנצנצת משתקת כל הרוחות מפניה והיא ממה מחד. וכן ת"י שתיקותא: ויתעלף. פסמי"ר בלע"ז: (י) לא עמלת בו. נתכיחה והזיעה והטקות מים: שבן לילה. כמו בין לילה לא גדל ולא לילה אחד:

תאבד

באור

הכי הוה, לכן כשהגיע חרבית היא תמה מחד מחר, וכשעבר לקמאי לפנולה: ויתעלף, ענין עלוף מצוקף לענין עטוף, כלכתיב ותתכם בנעיף ותתעלף, וטעמו כאן כטעם העטופים בראש, וכלו תכוסה הנפש בקופל ע"י הלרה, הכך ותלונה עיניו (ש"א י"ד): (ט) היטב חרה לי, השבתי לעצות נפשי שחרה לי על הקיקיון, והנה עתה השיב מיד על השאלה הזאת לאחזו מיהלי הדין עמו מב' בחינות, (א) מפאת עלמו, למה יוקר ממנו הטובה הזאת על לא דבר, (ב) מפאת הקיקיון, למה יוכרת דבר נאה ויפה בזמן קלר כזה, וידמה בלבו א"י יחסר הפת יתבלה להשמית בלי טעם ותבונה, ועל ב' הטענות הללו השיבו הפת ב"ה בנחומים הנפלים: נגד הטענה הראשונה יאמר חבר לא עמלת בו ולא גדלתו ולא עלה מעולם על דעתך לעשותו, כי אם לחני עשיתיו, ומה לך להתרעם בשחטא לח אלי, לחני נתתיו ולחני לקחתיו ולאחה אין לך בו אם זכות ומעט יחוסה; ונגד הטענה השניי יאמר שבן לילה אבד, כלומר לחרי שמרכזו להתהוות בזמן קלר, אין ההיזק גדול כל כך אם יאבד כמו כן בזמן מועט, שכל יום ויום יתרמים לחר כמוהו; ואחה כל זאת חסחה עליו ולא חרלה בחבלן לחר ימלטו, ולחיך לא לחום לחני על נינוה העיר הגדולה שיש בתעי, חשר לכבודי נרחיחה ולהסביע עליה מטובי הגדול, זה בחינה הראשונה; ונגד הבחינה השניה יאמר לחר יש בה הרבה משחים עשרה רבוח לחדם וגו', ולחר לריכי כפי טבעם לחולדותם יותר מלפים שנה להתרבות כמו לילה, ולחיך לכלם נרגע לחחד על לא חמס בכפם: עד מוח, עד שחשחל למות מחמת לער החרי הגדול הזה: שבן לילה היה, לחרו המפרשים שהוא כמו בן יום, וצעירו כבן חדש והדומ', ולחני לח ידעתי לכוון הטעם ע"פ הפירוש הזה, כי אם יהי' טעם היה שנחהוה, לחיך יחבן לומר שכבר היה בין לילה נרגע שנחהוה בו, ואם יהי' טעם היה על קיומו, לחיך יאמר שבן לילה אבד והוא היה בן שחי לילות כשחבד בעלות השחר למחרחו, ולכן נראה לי הטעם כמשמעו בין עחי הלילה, כלומר שנחוך הלילה נחהוה ובחוך הלילה אבד, כי גם לחרי עלות השחר כל עוד שלא יפלו השמש על

פני

Digitized by Google

יונה ד

אָבָד: (יא)וַאֲנִי לֹא אָחוֹס עַל־נִינְוֵה
הָעִיר הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר יֶשׁ־בָּהּ
הַרְבֵּה מִשְׁתִּים־עֶשְׂרֵה רִבּוֹ אָדָם
אֲשֶׁר לֹא־יָדַע בֵּין־יְמִינוֹ לִשְׂמֹאלוֹ
וּבְהֵמָה רַבָּה:

תרגום אשכנזי

פערגינג. — (יא) אונד איך, איך זאלטע דעם נראסטן ווייטליפיגן נינוה'ס ניכט שאָנען? — אין דעם סעהר דען צוועלף מאהל צעהנטויזענד מענשען זינד, דיא רעכטס פאן לינקס צו אונטערשיידען, אַנ־נאך ניכט וויסטען? — אונד טהיערע אָהנע צאהל? —

ר ש י

(יא) אשר לא ידע וגו'. קטנים: ובהמה רבה. בני אדם גדולים ודעתן כנהמה שאינם מכירים מי בראם:

באור

פני הארץ עוד לילה, וכת"י די נלילית הדין הוה ונלילית לוחרנת אנך, ומד מן תנרית אמר הטעם שנין לילה ולילה היה ואנך, שלא היה שמח בו כי אם יום אחד: (יא) הרבה משתים עשרה רבוא, יותר משתים עשרה רבוא, ורבית הוא עשרת אלפים (רד"ק): אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו, הם הקטני' אשר לא חטאו כלל ולמה לא אחוס עליהם, אם גם אבמי דעתך לא אחוס לחטוא התנות ולא אסלח להם. ויודעי התצונו' אמרו שבפי המסם' הזה מהילדי' יהי' כך יושבי העיר יותר מק' רבוא איש: ובהמה רבה, אף ע"פ שאין בהם דעת מ"מ הם במדרגת החי, שהיא למעלה ממדרגת הנומח, ויש לחוס עליהם יותר מעל הקיקיון:

Digitized by Google

ספר מיכה

מתורגם ומבואר

מאת

וואלף בן מהור"ר יוסף וצ"ל

מיושבי דעסויא.

ונוסף לו

פירוש רש"י ז"ל.

ולמלות לועזיות אשר בו

נספחה לסוף שנים עשר הנביאים

העתקה ובאור

מאת המדפיס משה הלוי לנדא.

שנת תק"צ"ה לפ"ק.

MICHA.

פראג

דרוק אונד פערלאג דעס משה הלוי לנדא.

Digitized by Google

Digitized by Google

מיכה א

א (א) דְּבַר־יְהוָה אֲשֶׁר הָיָה אֶל־
מִיכָה הַמֹּרַשְׁתִּי בִּימֵי יוֹתָם
אָחָז יְחִזְקִיָּה מַלְכֵי יְהוּדָה אֲשֶׁר־
חָזָה עַל־שֹׁמְרוֹן וִירוּשָׁלִָם׃
(ב) שִׁמְעוּ עַמִּים כֻּלָּם הַקְשִׁיבִי
אֶרֶץ וּמְלֹאָהּ וִיהִי אֲדֹנָי יֱהוִה
בָּכֶם לְעֵד אֲדֹנָי מֵהֵיכַל קָדְשׁוֹ׃
(ג) כִּי־הִנֵּה יְהוָה יֹצֵא מִמְּקוֹמוֹ
וְיָרַד וְדָרַךְ עַל־בָּמֳתֵי־אָרֶץ׃

יתיר ו׳ ונמסו

תרגום אשכנזי צט

א (א) דעם עווינען וואָרט, וועלכעם דעם מורשטיער מיכה וואָרד, אין דען רעגיע־רונגסמאַנען דעם יוחם, אחז, יחזקיה, דער קעניגע אין יהודה: איבער שמרון אונד ירושלים צו פּראָפעזייהען: (ב) הערט איהר פֿעלקער אַללע! עךדע אונד בעווֹאָהנער, מערקט אויף! נאָטט דער עווינע, וויא צייגט, נאָטט אין זיינעם חיילינ־טהומען! — (ג) דען זיהע! דיא אַללגיטינע נאָטטהייט, פֿאָן איהרעם האָהען שמאַנדפּונק־טע זיך ערהעבענד, פֿעהרט הערנידער, טריטט איינהער, אויף דעם ערדבאַללס האָ־הען

ר ש״י

א (א) דבר. המכתב. מעיר מוכיחה: (ב) ויהי אדני ה׳ בנם לעד. פֿענחתי לכם נאמנו והתרויתי בנכם: (ג) יצא ממקומו. מכסא הרחמים לכסא הדין: ודרך על במתי ארץ. על הרמים

באור

א (א) דבר ה׳, הענין אשר עליו תורה מליצת דבר ה׳, ובמה יבדל משאר תארי הנבואה, זמן חיי הנביא, כותב הספר, ואופני מחלוקותיו ושאר הענינים הצריכים לדבר הזה, כל אלה ימלא הקורא בהקדמה הכוללת שנחלק הספר. גם הוכחנו שם בראיות כי אין זה מיכיהו בן ימלא המכר שם מלכים (א׳ כ״ב ח׳), כ״ש הוא הנזכר שם ירמי׳: המרשתי, ת״י דמן מרשה, והיא עיר מערבי יהודה (ציין בהקדמה): אשר חזה, נמשך לפניו על דבר ה׳, שהי׳ למיכה למען התנבואות על ישראל וירושלים, והנגינה תורה ע״ז: (ב) שמעו עמים כלם, שמעו לנבא וכלם אל לנבא, כמו וחלם כלם תשובו (לעיל י״ו), וכן הקשיבי ארץ ומלאה. והנה לדעת רוב המפרשים אמר שמעו עמים נגד ישראל, וארץ ומלואה נגד ת״י. ולא ידעתי מי הכריחם לזה, כי יתר נכון לפרשו על העמים בכללם ועל אחרון בכללה, אף אלה היו מוכן פניו, ע״ד נועם הפלגת המליצה לקרוא לעד הדברים הקיימים והנפגמים לעורר נפש השומע. ומי לא יביר ויחשוש על שלום המליצה אשר בזה הנביא מיד בפתיחת דבורו לעורר על ידו הנפש המתפעלת (כדרך הפלגים המשונים) ע״פ הרעיון הנפגע הזה אקרית לכל הארץ ויוסיף שיהמעו תוכחתו, למען יהי׳ ה׳ עדות האחרון לעד בם, כי מבזו עשה לה שלו להתעות בהם ולעוררם לתשובה. ומה יענם לחזן השומע בפלגת הנוסח בסוף המקרא עם התואר הנוסף עליו, ה׳ מ ה׳ כל קדשו, אבל זה להוסיף תואר הכוונה, וע״ם זה תרגמתי: (ג) כי הנה ה׳ יוצא ממקומו, מכסא הרחמים לכסא הדין (רש״י). ויפה פי׳, כי ההצפקה הנפגזת מתנונה לתנונה וממדה למדה (חייגע פֿערענדערטע גרעזיטהה, בעזונדערנג) תקרת בל״ע יכילה כמו ההצקה מקומיות (עיין בם׳ המורה בפתוח שם מקום). הכרעיון הקודם הניחהו על זה, כי בעבור שאמר ה׳ מהיכל קדשו, שמשם הנאמתו יורדת על נדוניו, הוסיף להודעות הכורח במלך תדיר יושב על כסאו, ומתרומם מעליו לרדת בנבודו ובעצמו על ארץ ממלאתו, למען הציגם את המורדים נגדו. כוונתי ע״ז בפי׳ שתיפת הכוונה שניינתי בתרגומי: יצא, ניזוני פועל (פּאַרטיליפּיזיפּ), יכלה בזה להורות על שעות הירידה שהיא בניכול יכילה ממדגתו. ותבין מזה כוונת התרגום: וירד, כמו ויבך ה׳ לחטאת (בראשית י״ח ה׳): על במתי ארץ, בוונת הנמצל על הבמות שהקימו

Digitized by Google

מיכה א

(ד) וְנָמַסּוּ הֶהָרִים תַּחְתָּיו וְהָעֲמָקִים יִתְבַּקָּעוּ כַּדּוֹנַג מִפְּנֵי אֵשׁ כְּמַיִם מְגֻרִים בְּמוֹרָד׃
(ה) בְּפֶשַׁע יַעֲקֹב כָּל־זֹאת וּבְחַטֹּאות בֵּית יִשְׂרָאֵל מִי־פֶשַׁע יעקב

תרגום אשכנזי

הען ; (ד) אונטער איהר צערפליסט נעבירג, טיעפֿע טהאלער שטירצען אין, וויא וואכס אם פֿייער צערשמילצט, וויא פֿלוטה רעם בערג ענטפֿאלן שטירצט. — (ה) דיעס ווענען יעקבס פֿרעפֿעלס ווענן ישראלס פֿערנעהונגען. — ווער איזט דען

ר ש י

הרמים וגבי הרוח: (ד) כדונג. שעוה: מגרים במורד. לתזידין במודרון. מגרים לי זיבת פיס וכן (ליכה ג') עיני נגרה. נגרות ביזס תזו (תיזב כ') פרן נתל מעם נר (שם כ"ח) ויגר מזה

באור

שהקימו לע"ז: (ד) ונמסו וגו', משל על מורכן הארץ (מדברי הרד"ק). והנה נקר נמשל זה ר"ל נמיסת ההרי' ונקיעות הנקעות, שהמה דברים ההויס בטבע לפי רוחות הען, כידוע מתכונת תרלות המזרח שההרים רוכס מתנני סיד (נרחנים נל"ת), ולעת כי יריקן העניים גשם שופע על הארץ יומם הסיד ויזול על פני כל הסך, ונדמה לעין כאלו ההר בעצמו נמס הלך לו, ולפעמים יתבקעו תנני הסלעים וירדו למטה בעמק. ומהקרה הטבע הזה לקח המשל, כי הלעין יתבר להלמות דבר בדבר הנודע, לעורר התסתכלות הנולה: כדונג וגו', מקביל לתחלת המקרא שההרי' ימסו כדונג, והעמקים יתבקעו כמים מוגרים במורד כמו זרם מים בגיבים היורדים ממחילות ממדרון ההר. ולפוך נתוח המאמר הוא כזה:

ונמסו ההרים תחתיו	והו תסתכלות הסלילה, שתהיינה
והעמקים יתבקעו.	הלאות מקבילות מבלבות תזה
מדונג מפני האש	בלחותה; כי בזה יובלם המתבר
כמים מגרים במורד.	על פי מלקיו ויהיו לתחדים,

הנקרא בפי חכמי הסלילה (דיח רוכדוג): וריחה והנה עוד, הקורת הנעים! על יופי המאמר הזה ואין ערכו, כי בעבור שהמשיל תרבן הארץ בלאות לפיסת ההרים, שהמה הדוממים היותר מרוחים ונבנים בלבי עלולי להפסד, ובכל זאת ימסו ויהיו לאין נגד ה' יית נקומו לעשות את הארץ, לכן הוסיף להדמות המקרא הזה לעקרה אחר בטבע, והוא נמיסת הדונג שהוא הדבר היותר רך וקל להמוס בהריחו אף להוזות על מהירות התפיסה, וכן נקיבת העמקים שהמה למטה בטבע ימהה כמים, שמטבעם לרדת מטה וביותר ע"י הגרתם מלמעלה למורד ההר. והכן זה: (ה) בפשע יעקב, ני"ת יתן יסוד ע"י פשע יעקב (ווענען) כמו תיט בחטאת יתומו (דברי כ"ג). ובאור המקרא, כל זאת יסוד ע"י פשע יעקב וחטאת בית ישראל, ומאחר והולך כי פשע יעקב הוא שמרון, שמשם יצאה הרעה, ובידוע ממעשה ירבעם ואחזיה ויהויה', ובחטאת ישראל זה ירושלים שגם רבני ממלבי יהודה הלכו אחריהם, ולזה יכנם בשם חטאות, שהיו כמו זוגנים נגד תנני שמרון: מי פשע, לדעת קלת מפרשי' מי כמו מה, ולדעת אחרים הוא מן המקראות המקבלי' בלשוה והחסרון יובן מענינם (עיין שם), כי ראוי להיות מי הוא המסבב פשע יעקב. לאמר מין נורך לכל זה, כנר הראינו בהקדמה כי מדברי הסלילה לדבר על דבר שאין בו דוח חיים כמו על דבר שיש בו דוח חיים, ונקרא הדבר הזה בפי חכמי הסלילה, ההגשמה (פערזקנישלינען). והנה ידמה לעין הבקיא בלולי הפעלים והחטאות שהמה נופלים פועלים, ולכן חיזו מן הנמנע שיגשמם גם על המופשטים ניחוסים ומלית הנופלות על לדם, כמו זה ידעתי כי תלניח לי (תהלים מ' י') שעורו זאת ידעתי. וגם זה מדרך המלין לגלות על דבר האודע בבר בלבו לא נודע לו, כמו מי זה הוא מלך

יַעֲקֹב הֲלוֹא שֹׁמְרוֹן וּמִי בָּמוֹת
יְהוּדָה הֲלוֹא יְרוּשָׁלִָם: (ו) וְשַׂמְתִּי
שֹׁמְרוֹן לְעִי הַשָּׂדֶה לְמַטָּעֵי כָרֶם
וְהִגַּרְתִּי לַגַּי אֲבָנֶיהָ וִיסֹדֶיהָ אֲגַלֶּה:
(ז) וְכָל־פְּסִילֶיהָ יֻכַּתּוּ וְכָל־
אֶתְנַנֶּיהָ יִשָּׂרְפוּ בָאֵשׁ וְכָל־עֲצַבֶּיהָ
אָשִׂים שְׁמָמָה כִּי מֵאֶתְנַן זוֹנָה
קִבָּצָה וְעַד־אֶתְנַן זוֹנָה יָשׁוּבוּ:
(ח) עַל־זֹאת אֶסְפְּדָה וְאֵילִילָה

אילכה

תרגום אשכנזי ק

דען יעקב'ס פֿרעגען? — ווער אַנדערש אַלס שמרון! וואָ זינד דען יהודה'ס האָהען? — וואָ ואָנסט אַלס אין ירושלם! — (ו) דאַרום ווערדע שמרון איינעם עדען נעמייער, איינעם ווייטבערגע ווילד אוסוואַכסען גלייך! הינאָב אינס טהאַל ווערדע איך שלייִדערן דיא מאָרשען שטיינע, דער פֿעסטע גרונד ווערדע איך ענטבלעסען! — (ז) צערשפּליטטערט ווערדע איהרער בילדער מענגע! איהר כוהלערישער געווין — דער פֿלאַמטע רויב צערניכטעט איהרע נעטצען אַללע! ערוינארט זיא'ס ניכט

פֿאַם הורען־לאָהן? וואָ קעהרע אַללעם דען צו דעם צוריק. — (ח) אַך, הירויבער קלאַגע איך,

שמי

מזה: (ו) לעני השדה. ליערי חקלין לי גלים כמו יגר סהדותא: והגרתי לגי לחניה. והסחבתי כמו מונים במוד: (ז) כי מחתן זונה קבצה. כל ההון הזה: ועד לחתן זונה ישובו. (ולעתיד) כשאר לחתני זונה ישובו כל קנוליה. ויש"ת ולבנית פלחי טעותא יתמסרון כל קנוליה:

תילכה

באור

הבנוד, וכמוהו הרבה: ומי במות יהודה, נגד חטאות בית ישראל שזכר למעלה: (ו) ושמתי, מה נפלאה ההענה הזאת בפתיחותה שיסוד הנביא פתחוה לדבר נפש ה', ויוויה זה כן על עוסק התפעלות נפש הנביא והתנגדות רוח נגותתו, כי ע"י שהזכיר גודל חטאם היתה מדת הכעס הלוקח שולטת בנפשו וגוברת על כל הרגשותיה, לבל רוח קנאה ועלה בדמיונו כחלו השכינה מדברת מתוך גרונו; כן על תכלית המליצה הזאת נפח הנביא, שתחזיר הנפש ע"י זה ויתחקו העניינים יותר בלב השומע. ודבור התפיילות הזה נמשך עד פסוק ח', שזה החזיל הנביא לדבר נפש עצמו: שמרון, פתח בה, על שהתחילה בעבירה תחלה. וכן היה נאמת גלות שמרון ותרנגה קודם לגלות ירושלים: לעי השדה, לגלי תנגים הנופלים בשדה מבית תריב: למטעי כרם, לדעת המפרשי' לכרם נטוע בעלי נפן, אך לפי זה מדרך המלין להדמות תחלה לשדה מרוב וחת"כ לכרם נטוע, לכן יותר נכון לפרשו לכרם שעלו בו וטיני קמטוני' ותרנולים. והנה מלינו שיסעי הנביא המשיל לומת ישראל בעת עלותה לכרם ה' לנטות, וכן מיכה בזה נמשל הוזיל, למשיל התומה הנזחתת נמעגיה לכרם חנב ושמם: והגרתי, אחזיק תנני תרמנותיה לתנני גיר מנופלות היורדות בשפל, וע"י זה יתגלו כל יסודי הבנינים החזקים: לגי, ידוע כי עיר שמרון היתה יושבת בהר (עיין בהקדמה), ע"כ יתמר שנעת תרנגה ותילו יקחו לגיא הסובב לותה: (ז) יכתו, ארמו כתת, מנוין שלח נוכר שם פועלו, וטעמו יפוגרו: אתנניה, מפורש תנה בתוספת תל"ף ונו"ן: אישים שממה, לשון נופל על לשון (פתלקאַפּחוּיס) כלומר לשים לעין: כי מאתנן זונה, משל ע"ז בזונה ידוע מנוחת הנוצ, וטעם המקרא הוא כי מעובדי ע"ז קבלה כל תוכלותיה, ועל עובדי ע"ז ישוב הכל, כי כנאמר ותילו יקחו כל (מרל"ק): קבצה, תסר הפעול ונמשך למעלה על הפסילי והעלנים שזכר. ויקמן אחתת הני"ת להיותו נהפסק המתמר, ולכן מוטעם נטעם ז"ק שזינו מזה כלון תס"ף: (ח) על זאת,

התמר

מיכה א

תרגום אשכנזי

אֵילְכָה שׁוֹלֵל וְעָרוֹם אֶעֱשֶׂה
מִסְפֵּד כַּתַּנִּים וְאֵבֶל כִּבְנוֹת יַעֲנָה:
(ט) כִּי אֲנוּשָׁה מַכּוֹתֶיהָ כִּי־בָאָה
עַד־יְהוּדָה נָגַע עַד־שַׁעַר עַמִּי עַד־
יְרוּשָׁלִָם: (י) בְּגַת אַל־תַּגִּידוּ בָכוֹ

שילל קמי ל

שטיממע יאַמערטאָג אן; איררע ווילד אומהער, בע־סיבט אונד נאַקט. קלאַגע, וויא דראַכאָן־ברוט; יאַמערע, וויא יינגער שטרויס; (ט) דען אונהיילבאַר איזט איהרער וואונדען יערע. ביז הין נאַך יהודה האַט דאָס איבעל זיך פֿערברייטעט, איזט איינגע־דרונגען, ביז אינס איינערע דעס לאַנדעס: ביז הין נאַך ירושלים — (י) אָ ערצעהלט עס ניכט צו גת, לאַמכטע אייער וויי־

ר ש"י

(ח) אילכה שולל. משתגע כשוטה ותמהון לב כמו (תהלי ע"ז) לשתולני תצירי לב (ישעי' כ"ט) ומר מרע משתולל ותש"י היה נראה לפתח בניתוב כל' מתפעל ובן הילוך תניה אתתילת יסודה אי"ן ולו ממ"ך כשנאה עליו תי"ו. ולשון מתפעל ונתפעל נכנסת תוך התיבה כמו משתולל לומר תני שהוא מלשון שוגג כמו (מ"ב ד') לא תשלה לותי (ז"ב י') על השל לימר ש"ו: (ט) כי אנושה מכותיה. כי חולה היא נמכותיה כמו ויולם (דשמואל ג' י"ב): (י) בגת אל תגידו

תגידו

באור

החמור במקרא שלאחריו. והנה לחרי שפך הנביא התפעלות נפשו בשתי מקראות שלפניו ע"י היעודי שוגם שלשה גדות שבו משמשות עיר שמרון ולכאן על לוחרות סגולותיה, שב רואו אליו ויתחיל להתאונן ולקונן מהמית לבו על הבליון הזה, שעלה בדמיונו כאלו כבר החל הנגף, כדרך הנביא היחיק המלשבר על שממון ומפיסת הדברי', ובשיחר בהעלות על דעתיו כי ענין העוגם שהתחיל להתגלות בשמרון גם התרחב עוד יותר ובא עד יהודה וירושלים עיר הקדש. וזה מבין הענבת הרעיוני' והמתוסס מזה לזה (דער חיבעדעוטונג) המושבע בשבע הנפש ובמותיה (עיין בהקדמ'): אילכה, ובחב בו ו"ד פ"ש הפעל עם הבירי שלא בסמנה. ולדעתי הורתו על ההתלבטות לזה ולזה, כענין שתהלך בהתפעל, וכן תרגמתי (חיוידע ווילד חוואהער): שולל, תאר הפעל (אַדווערביום) בפעם עולל, ושעמו שולל מלעיל, כתיב מזתגע הולך עדוס יפי: בחנים, תרגמתי לפי דעת המפרשים שהוא מן נחש נחל הנקרא בפי הרומיים והיונים (דראקא) כל"ת (דראַכע), פי שלא נודע ממיו שדכהו לפפוד ולנטות. ובאמת הוא השם הזה על כל כריח מזוהם כשבע (אונגעהיימר כל"ת). ויקולי נוחיתו פה על התנין הגדול הרובן בחוך יאור נילוס (קראָקאדיל), שעליו ספרו חוקרי הטבע, כי מדרכו ליתן קול בנכי ולשמוע כיל־קטן. בכנוח יענה, שם מין לפור (טטרוים כל"ת) שמשמשו לשמוע בקול מר לעת כי ילדיו ילקחו ממנו: (ט) כי אנושה מכוחיה, שיומו כאב ויחולי נמרן שלא יוכל להרפא, כמו מנוש לשברך (ירמי' י' י"ט) כלומר כל חלק ממכותיה היה מנוזה: כי באה, השכה עד יהודה: נגע, הכאב: עד שער עמי, עשמו עד עיר המלוכה שבה עומדות רגלי העם העולים לרגל. ועל זה לבי דוי, שרעת שמרון תשבור ב"כ על יהודה וירושלים שלבדו בשביעה, כמאחר מ"ש לוי לרשע לוי לשבוח: (י) בגת אל הגידו וגו', נלחנו המפרשים בנאור המקראות הללה ומשך עניניהם, זה אומר נכה חה נכה. והקורא הענים ירחה כי לבי נחוני מתיעבות המקראות על תופיהם היטב, ומשם ל ינין מסם סגולות המלילה אשר ידע הנביא להשתמש בהם לעורך עיניו ולחכלית המכוון. והנה חיתי שלשה על יותו זכרון ת"י ויהודה בכלל, חוזר לפרוש הסבות והסגולות שהנלנו ע"י זה לעריכם מיוחדות, ולשם לחן עיניהם הדומים לו המתלפים לסגולותיהם, כל אחת כפי תכונתה. ולכן נשתו מלוחותיו (כפי השתנות רעיוניו) לדבר פעם נלוזי פעם בענר, פעם יגיה על פשוטה מה הקרובה בשמה לשם העיר אשר, כ"ל בלשון נופל על לשן (פּאַראָנאָמאַזיע), פעם יחבר על התנועות הפשוטה למעניה הרחשוניים

מכי

Digitized by Google

מיכה א

תרגום אשכנזי קא

אֲל־תַּבְכּוּ בְּבִית לְעַפְרָה עָפָר
הִתְפַּלָּשְׁתִּי׃(י) עִבְרִי לָכֶם יוֹשֶׁבֶת
שָׁפִיר עֶרְיַת־בֹּשֶׁת לֹא יָצְאָה
יוֹשֶׁבֶת צַאֲנָן מִסְפַּד בֵּית הָאֵצֶל

התפלשי קרי יקח

וויינען ניטט צו לויט וועריטן, — אין עפרה'ס איננערן געמאַרן נור שטינע מאַנשטיבע זיך. — (י) וואַנדערט רע נור הינוים, שענע בירגער־שאַפט שפּיר־ט! ענטבלעסטע איהר יאַדיא שאַנד. — צאנו'ס בעיואהנערן האַט נאָך ניטט דאָרט געריטט; ביהאצל טרוי־

ר ש ״ י

תגידו. פן יחמתו לנו פלשתים: בנית לעפרה. עופרת תהי העזרי: עפר התפלשתי. ל׳ נופל על הלל וכן יוצבת שפיר ערוה בשת וכן לא יקח יוצבת ניתן כולם לפי שם העיר ל׳ הקיזה. התפלשי התגלגלי פתרונו לפי עניינו התעפרי: (יא) עברי לכם. התגיל בל׳ יפיותו ונקבה כמדבר אל נכסיה העיר כמ״ש יוצבת שפיר כולם נסים נכסיה אחת ואמר לכם כמדבר אל הרבי שהרי לרבים הוא אומר יוצבת. שפיר שם עיר: ערוה בשת. הגלויה בית הכוזאת כתיב נקוד שפיר שהוא שם נפל היולת מרחמה על תמה: לא יקח יוצבת ניתן. לא יקחון מחזיקין יחני ליתן: מספד בית התלל יקח מכם עמדתו. המספד שגורמת לנגזלים שתתם גוזלים נתלתו כדי להניח בית בנית שדה נשדה זה תלל זה הוא יקח מכם עמדתו מעמד הכניינים שבניתם והעמדתם

ב א ו ר

(אַנטיטהעזע), גם יעורר על סבה הגורמת כל תלה. וכל זה במאמרי קלרים זוויס כמעט בכמותם, דוק ותשכח. וקיום לזה תמר בנת על תגידו, כי כמו שיקל למרס מכתיבו בפשוטן ופשו תל מיק קוהב נתמן, כי עי״ז יתעוררו רחמי הקוהב לדבר על לבו דברי נחומים, כן להיפוך יכניל ויוכפל בערו על שים מובה ומעונה, בראותו כי נודע הדבר לאויבי מבקש רעתו ושמח בפלתו. ועל הנסיון הזה מיוסד מליצת הנחום כי נזכרו מקודם מעשי יהוצלים, התגוללו רחמיו, לקונן עוד לאמר אחל יספרו מגרש בנת עיר הפלשתי' השכנה לח״י, אלא יקח נקמה: בבו אל תבבו, בפילת המקור על הפעל להורות החזק והתמדה (פוטענטיאם), ושמעו אחל ירני נקול בני, להשמיע קולם למרחוק כדרך המתחננים, לגל יתעללו גם העלים: בבית לעפרה וגו', עפרה גם עיר מערי יהודה (עיין בהקדמה), והלמ״ד יתם ההלטרפות (גענישען) כמו מזמור לדוד, והמשך המקרא עם מה שלפניו הוא, שיקח כדוך בתי עפרה פרימה שמה יתפלשו בעפר להתגלגל ולא מזון לעיר, לטעם הנ״ל. וזכר עפרה דוקא, להיותו לשון נופל על לשון: ההפלשתי, לפי הקרי נלמ תי״ו שניה הוא נווי לנקבה מנין התפעל מזכרים פלש, ולפי הכתיב כתי״ו שנית יתכן שירמוז נ״כ על ענין השתברת הדבר מפלשתים, כי המלה נגזרת מן פלצת, ומעמו המתרגז בעבר לבל יתלוך פלשתים בנוולך. ובכר הערנו בהקדמה כי גם זה מצפון המלינה בל״ע לדבר במילי דמשתמעי לתרי טפי: (יא) עברי לכם, כל תחת מכם: יושבת שפיר, עיר לח נודע מקומה אין, ומשם מוכיח עליה שהיא עיר יפהפיה, אשר יוצניה לנשר נתון על יפים ומעלתם, ותמר דרך נוחמ והפלגה (חיכוינוס), כי תנחם יוכלו ליעוד בגולה מלבי מיטתרנו לנים בדרך הנמלים ירמוז מגדולתם, תחרי שבנר נתגלה קלונם לעין כל, והנו עריה בנת, ר״ל שבשתם נתגלה: לא יצאה יושבת צאנן, לשון נופל על לשון, גם נתן לח נודע לנו (עיין בהקדמה), ושעור הפתוב כי יושבי לתן עוד עזנו מקומם: מספד בית האצל, כמו בנית האצל, כלומר גם בנית התלל יספדו רק בתוך בתים. ובית התלל הוא שם עיר נלתי יהושה (עיין בהקדמה): יקח מכם עמדתו, מענין עמידה, כלומר שעוד מעט וגם המה יעזבו נלם מקום עמידתם, וכלולו תמר יקח כל אחד מכם. ולפעת לחרים תלל הוא תלר לבית והוא יתם הקרוב והסנוכה (בייא, נעבען), (וגם רש״י ז״ל פי׳ כן, וז״ל תלל תיט״מנט בלעז״), וכ״ל (לויטליגט, היגלענדעד בל״א), הך להרב ז״ל דרך לחזות במקרא הזה). ועוינו לדעתם שהבית הוא העיר הקרובה לעיר נתן שזכר, שם יספדו פרימה, ויתורגם לפ״ז בל״א (אויך אין בעטהלכעמטען שטעדטען טוערדעט אוען נאך זיי. ז. ו.). לו יתכן לפרש כי תלל הוא

Digitized by Google

תרגום אשכנזי

טרויערט נאך איננערהאלב
דער מויערן נור: אבער אך!
באלד ווירד יערעם זיינען ווטץ
פערלאסטען. (יב) אָ! וויא
אנגסטפאלל איזט מרות'ם בע-
וואהנערין, דעם ענטבערטען
גוטעם וועגען הערראב פאם ע-
ווינגען שטירצט דאו אונגליק:
הינאב אויף ירושלים'ם האהע
פפארטען! — (יג) בירגערין
לכיש! שפאננע וואך דיא
ליי־טען ראסטע אן דעו ראל-
לענדען וואגען! — דוא ווארסט עם יאב, דיא ציון צוערסט דאו לאסטער לעהרטע; ישראל'ם
פערברעכען נישטעטען יאב אין דיר! — (יד) דארום שפענדע נון דעם בעזיגטען נח דיינע רי-

נען

מיכה א

יַקַּח מִכֶּם עָמְדָתוֹ: (יב) כִּי־חָלָה
לְטוֹב יוֹשֶׁבֶת מָרוֹת כִּי־יָרַד רָעָ
מֵאֵת יְהוָה לְשַׁעַר יְרוּשָׁלִָם:
(יג) רִתְמִ הַמֶּרְכָּבָה לָרֶכֶשׁ יוֹשֶׁבֶת
לָכִישׁ רֵאשִׁית חַטָּאת הִיא לְבַת־
צִיּוֹן כִּי־בָךְ נִמְצְאוּ פִּשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל:
(יד) לָכֵן תִּתְּנִי שִׁלּוּחִים עַל מוֹרֶשֶׁת

גת

ר ש " י

והעמדתם על נחלתם. בית הלחם תיטמ"ט: (יב) כי חלה לטוב. כי קרתה לטובה תורת־
יושבת בשלוותה וממרה ע"פ הנביאים: כי ירד רע. הרי כי זה ממש בלי חלק היה חלה
לטוב לכל מפני מרותה ירד לה רע: (יג) רתם המרכבה לרכש. לסכל המרכבה לרכש שהוא
קל לרוץ ותניחו ותמר דוגש שהוא לי' ערבי: (יד) לכן תתני שלוחים על מירשת גת. על
אשר תתני שלוחים על מלכות דוד לשר בהם הוריש לתכם את כענין שנאמר (ד"ה ח' י"ח) ויקח
דוד את גת מיד פלשתים ולתם מוסיפים בו כמו שנאמר (ישעיה ח') יען לאשר מאס העם
הזה את מי השלוח ונומר למלכי ישראל שהשלח פקח בן רמליהו ויכוהו ונמצאו לאחר פקח בן רמליהו
מופן להיות למלכי ישראל שהשלח פקח בן רמליהו ויכוהו הגסמכים עליו ובימי אחז

נתנאת

ב א ו ר

הוא שם איש, והי' מספר ידוע בזמניהם לבנותו, ואמר כי מספר בית החלל יקח מכם עמדת־
ר"ל שילמדו מכם חיבות המספר ותבונתו, ותרגומו בל"ח (דער טרויער וויל הויזע אפל"ם
שענדעט איהר לוט מוסטער דיענען). והרחקון יותר נכון לפי המשך המחמירים ומות ערכם:
(יב) כי חלה לטוב, כי להולחת החזון, וענינו שיושבת מרות תחיל ותרעד בעבור הטוב
הנלוה ממנה: מרות, שם עיר נעלמה מתתנו, וזכר לותה על שמה הרחוילה, כמתמר נעמי
קוראן לי מרה: (יג) רחם, לפי ענינו טעמו לסוס (רד"ק): לרכש, מין סוס קל המרוצה,
רכש ולכיש קרובים בלשון. וצוות המקום שיושבי לכיש היו שיר מערי יהודה, למדו תחלה
עבודת הנשלים ומשם ילמה הרעה, ע"כ אמר דרך החול, שיעלו במרכבה וסוסים לברוח
ובלבות ממקומם, ומתן הסבה לזה, כי ראשית חטאת היא וגו', כלומר שהיא גרמה לבת
ציון שתחטא גם היא בע"ז. והוסיף ואמר, כי בך נמצאו פשעי ישראל, ר"ל כי את קבלת
תלה הפשעים מישראל. והתבונן כי בתלה קרא תחלת נגד בת ציון שהיא כמו שוגגה בתחת
זה, ואח"כ קרא לוותו פשעי נגד ישראל שהיו הרחוקים בפעולת ע"ז, ואמר שגם בך נמלאו
הפשעים החלה, נגד יושבת לכיש שקבלה תחלה, כי כל תשובה התחתית מנוחת לנוחת
תיותם יותר על תכונתה הרחוקה, כפי שהיה קורהו לל הסבה הרחוקה, וזה תרגומתי
נמלאו (נישטעטען), כלומ' שמר שם הפשעי' מלאו קן להם להתרבות עוד יותר. (יד) לכן
תתני שלוחים, מנות כמו ויתנה שלוחים לנתו (מ"ב ט' ט"ו): על וגו', כמו על, וכן וילך
שלקנה הרמתה על ניתו: מורשת גת, גת היתה שם עיר מערי פלשתים, לכתה דוד מידם,
ואח"כ ירבעם בנית, ע"כ קראה מורשת (מדברי ר"ש בן מלך). וכוונת הכתוב שיהי' מכה על
מכה, שלח לגד הוכרכו להשיב את העיר לאחז מקדם לנעלה הרחוקה, אף גם זאת יתנו

עוד

Digitized by Google

מ י כ ח א

גַּת בְּחֵי אַכְזִיב לַאֲכַזָּב לְמַלְכֵי
יִשְׂרָאֵל: (טו) עַד הַיֹּרֵשׁ אֲבִי לָךְ
יוֹשֶׁבֶת מָרֵשָׁה עַד־עֲדֻלָּם יָבוֹא
כְּבוֹד יִשְׂרָאֵל: (טז) קָרְחִי וְגֹזִּי
עַל־בְּנֵי תַּעֲנוּגָיִךְ הַרְחִבִי קָרְחֵךְ
כַּנָּשֶׁר כִּי־גָלוּ מִמֵּךְ:

מיכה א׳ הוי

וויא אונגעפֿידערטער אַרלער, בעוויינע וויא, דיא וויים אין דיא פֿערנע הינגעפֿיהרט. — וועהע

תרגום אשכנזי קב

פֿען נעשענקע: סריאלאז וינד
יַא אכזיב'ס שטאָלצע הייזער
דען קעניגען ישראל'ס. — —
(טו) דיר בירנערין מרשה'פֿיה־
רע איך איינען נייען וועגער צו.
ביז פֿאָר עדולם הין ווירד ער
ציעהען, ביז פֿאָר ישראל'ס
פֿרונקשטאַרט! — (טז) צער־
רויפֿטען האָאר'ס כעטרוירע
נון־דיא צאַרט ערצאַנגע יונענדז!
דעם קאַהלען הייפֿטעם פֿיעל,

ר ש ״ י

נתנבאת נבואה זו. לכן מתני שלומים פי׳ לכן כמו על לאחר כמו (שם י״ז) על כן תעטי נעטי־
עמנים על לאחר נעטיתיך נעטי נעמנים ואת נהכבת לומדות זו: כתי תכזיב לאכזב לי נופל
על הלי מלגזת חלק למדתי מדכא זה: (טו) עד הירש אבי לך. לוויים ציוויתו לוותך את
היושבת במרשה יורש למרשה י׳ נופל על הלשון: עד עדלם. שהוא לסנים מן הגנוזו יסוג
לאחור ויצא כנוד ליזרעאל ס׳כבוד העכ״ום מגבול׳ על עדולם כן ת״י עד עדולם יסקון ויעלון
בחסות לערעת ליזרעאל. ומ״ח שמעתי משמו של ר׳ מנחם עוד היורש תניח לך לחוייס היו
בני עילם לירש את ח״י שהוא היה נכור לבני עם ובגיהל שהכת תנותיכם הסבותיה לבני
תרפכשד עיקה תניח את כשדים ואת בני עילם עליהם: (טו) קרחי. ראשך: וגזי. שערך
כמו (לעיל ז׳) ויגז את ראשו ל׳ תליאת שער: כנשר. כתרגומו כנשרא דנתרו גלפוהי דרך
הנשר למרט ויוב כנפיו:

ב א ו ר

עוד מתנות ומסים לעויא. והחלק הב׳ מהכתוב הוא כמו סבה, לומר הלא כתי תכזיב שהיא
עיר מערי יהודה, היו לאכזב לשון כזב, ר״ל שערי יהודה נעלמה על נאמנו עם מלכיהם,
ולכן על מה יפסמונו: כתי אכזיב, הגדולים שבהם: (טו) עד הירש אבי לך, תסר החל״ף
מהמכתב, כמו חל יני רחמי (תהלי׳ ק״מ), ושעורו שעוד יהוה הזמן שגם על יושבת מרשה
יבוא היורש והוא החויב. יורש ומורשה קרובים בלשון: עד עדלם יבוא, היורש הזה, והיא
ב״כ עיר מערי יהודה: כבוד ישראל, לשעת הרל״ק והרמ״ב היורש שזכר בתחלת המקרא
עומד במקום אנים, ונתורו כי יורש כנוד ישראל יבוא על עדולם, והוא רחוק. ומזה מן תכניח
אמר שבסניבות עדולם היו מערות גדולות שם ונתחל בסעם בסעם הגורמים מחייביהם כמו
שמינו כדוד שהלך לשם להסתתר מפני שאול (שמואל א׳ כ״ב ח׳), וע״ז אמר כה, כי כבוד ישראל
ר״ל המבודדים שנעם ילכו עד עדולם לנקד שם מקסה ומסתתר מפני חמת המלין, ויתורגם
לפ״ז נל״ח (ישראל׳ס עתיד ושעדנן נתך עדולם דיך פֿלוכטען). ולדעתי יתר נכון לומר, כי
מלת עד שזכר נלת הקרובה מוסבת עלמה ותחזרת עמה, ובעור הכתוב, כי היורש יבוא גם
עד כבוד ישראל, ר״ל עד יהוליים עיר הנכבדה ממלכת ישראל. — סיים במה שפתח, כי לזת
יהוליים שזכר בפסוק ט׳, העיבה את ויוחו והניאותהו על הרעיון לספר פרטי הדנרים שקרו
לעיר ועיר, לתתי שכלל לותם בתחלה ניהוליים עיר המלוכה, ועתה שב על הרעיון הכולל
שנעתק ממנו, כי מלך שזכר ניתת החויב שתהיה עד עדולם, השיבוהו רעיוניו על יהוליים,
ואמר שינבר החויב לנוח עוד יותר עד יהוליים הניכה שהיא כבוד ישראל, (והוא לפ״ז על
דרך כלל פרט וכלל) — פה עמדה התפעלות נפשו לת הוסיפה ללדת עוד, כי חיזק מקוה
רע יתרע עוד יותר לאומה שם כנר נעשה הנרה על נב המדינה, ועיר הממלכה הוסבל נטולה
לארץ, שעי״ז נהיתה הנרה כללית — תניהן הארץ וגלות יושניה על יתמו, — לכן הוסיף
ואמר נגד כלל הכנסיה: (טו) קרחי וגזי, והוא תלוסת השער לחבל, כמו גזי מרך (ירמי׳ ו׳
כ״ט): על בני תענוגיך, המגולים על נדכי התענוג והתמלה: הרחבי קרחתך, עשי לך
קרחה נדולה. בנשר, כתרגומו כנשרא דמנזרין נפדוהי. ידוע כי העופות נשנעם להמרט

Digitized by Google

תרגום אשכנזי

מיכה ב

ב (ו) וועהע דענען, דיא אויף
אונהיילזאמען, אַרבעט בערייטען
טען אויף דען לאַגערשטעטען
טען, אונר מיט טאָגאַנברוך
עם אויסאיבען, וועלן דיא מאַכט
אין איהרען העגדען איזט.
(ב) זינד ליסטערן נאַך פֿעלדעם
דעם פֿעלדער — בעמעכטיגען
זיך

ב (א) ושעלי רע על משכבותם. כל הלילה נומרים בלבם לויך יעשו הרעה לבקר: (ב) ונחתי
ונשאו

ב (ו) הוֹי חֹשְׁבֵי־אָוֶן וּפֹעֲלֵי רָע
עַל־מִשְׁכְּבוֹתָם בְּאוֹר
הַבֹּקֶר יַעֲשׂוּהָ כִּי יֶשׁ־לָאֵל יָדָם:
(ב) וְחָמְדוּ שְׂדוֹת וְגָזָלוּ וּבָתִּים
ונשאו

ר ש י

ב (א) ושעלי רע על משכבותם. כל הלילה נומרים בלבם לויך יעשו הרעה לבקר: (ב) ונחתי,
ונשאו

באור

כנפיהם ולחנוך נוכותיהם לעתים ידועים, ויקרא העת ההיא בל"ח (מויזערן), ונפרע יקרא המקרה הזה שהיו בעין מולי מה לעובות החומסים (רויבפענגען). והנה הנכר זה דרכו לשכר מולותיו מדי שנה בשנה. (ולולי שזה טעם שם נשיר בל"ע, וכן יאמרו שמו בשכר לשונות מזהיות בשמוי מנחת קלה, כי הכשדי והאשורי יקראהו נְשַׁר וסערני נֶשֶׁר) ותחרי זמן מה יתחדשו לו מולותיו, ישלח לבנר ימליף כח בכנעאנה. (ומזה הטעם יונעו הכרוזים תמחדש בנכר. נעוריבי (תפלים ק"נה') וקוי ה' יחליפו כח יעלו אבר בנכרים) — ויהי' זה כל ימי חייו שהמה במו ק' שנה, ותי שנות קצת ורק מנולות, ולבן אמר הכתוב קרחתך בנשר: — כי גלו במהר הבנים שובר. ונשלמה הנבואה התאונה שהיה מובחת מגולה ויעוד העונש על עון ע"ת בנבימיו. ועתה הקורא בנעשים! ללמוד ולהתרחק מהם בין בתרי הנבואה הזאת לאחר הלקח בה היהיה שלם בחורב תולו: א' מצד המליצה, כי רוח ה' דבר בו ויהיו רב לו לנאום במלות היהיר ובנבלות להלצים בהם את רעיוניו הנבובות העולות על דוח קדמו. — במעט כל סבולות המלילה הענרית נחסרו יחד בהבואה הזאת — כולנה תולדו' התהפלו' התמחי', על תדני התכמה מיוסדות, ובמחזני הלקח שקולות. — ב' מצד איכות הדעולה, כי יפעל הבניח כל כך בבח דאיננו עד שנלקח גוף המעשה בעיניו. בחלק הא' רחינו את ה' בהיכל קדשו שמשם יצניח על כל יושבי הארץ, מתנשא מעל בסא כבודו — לרדת בעמנו על ארץ הבשה ולשפוט את יושבים המורדים בו — עומד על בחתי ארץ, כמלך השומר על הבימה (ויבטערביהע) — ובקומו לענוך את הארץ ימסו ההרים מפניו והבקעות תתמוננה — עיר ראשית הממלבה היא שומרון, תשוב כרגע — כל תולבותיה ומשביות תמדותיה כלו בעשן בלי. — ובחלק הב' (שן בסיום ו' עד סוף הפרבה) רחינו כי בשה הבנע ובא עד יהודה ויהולים, כי בנר הרוייב — תרוב תחרב הארץ — בהלה ובממון בכל העיר — חיל ועבד לחזו יושביה — לבל ומבשל גוללם — עד שלבסוף נראה הרע היותר גדול שהוא הגלות והשבי. — ג' מצד רת ונת הנבואה, כי הלק הא' יכון תליו נגד שמרון — אבר הנה בשבט פיו ובפך כחו ממחי על רוב פשעיה — כל מלילותיו המה נוטים אל הכרוזה והסתעדות היהם — זוח הכשה והזימה נוספה בם, — יראה הנביא בחזיונו בלולו ה' בעלמו יורד בלבות ולהתם במוראי אור — שהיה בלילה הנורא מעניש נפי למעלה מן הטבע, על יהודב ורוע מעלליהם שהי' ג' מוך לטבע. — לא בן החלק הב' המדבר על יהודה וירושלים, שהמה נלבדים בפח מוקשיה, יפנה מדברו הלאה בן שהיה נרוגז, ויבא אל התפלה והרבות — אבר תיתמה מזיותיו להתחונן ולקוות על מבדן ארן מולדתו ועיר הממלבה ע"י התגברות החויב שהוא עונש טבעי וגמול מסובב מרוע הסדר והתעוטתו' הלבל והיושר — כי סר מהם הצנחת ה' ית' ונעזבו למקריים. ה' יגן בעדנו! —

ב (א) הוי חשבי און, נבואה אחת על העושק והגזל הנרתים במדינה: ושעלי רע, פעלי מחשבות רע. בשל ענין במלות שונות. נומרים בלבם על מבשנותם, לויך יעשו הרע לבקר, ומיד בשהגיע הבקר יתהרו לעשותו, בל עוד שיש לאל יד למלות מחותם הרעה, נשרש ידע הנגזל את רוע תרמיתם ולא יוכל להשמר מהם: (ב) וחמדו שדות וגזלו, מה מאד ינלל עון התאוה על שם סופה, בהיות שהמומד ישתלל לנקח בנות ורבים בונים לויך

וְנָשָׁאוּ וְעָשְׁקוּ גֶּבֶר וּבֵיתוֹ וְאִישׁ וְנַחֲלָתוֹ׃ (ג) לָכֵן כֹּה אָמַר יְהוָה הִנְנִי חֹשֵׁב עַל־הַמִּשְׁפָּחָה הַזֹּאת רָעָה אֲשֶׁר לֹא־תָמִישׁוּ מִשָּׁם

צוארוחיכם

זיך דעסטען רייבעריש; נאך אנדערער הייערן — רייסען גרויזאם ווא אין זיך: איבען נעווֿאלטטאטט, באלד אן דיעזעם, באלד אן יענעם, אן הויז אונד גוט אונד ערבטהייל. — (ג) דאהרום ווילל אויך איך — זאָ שפריכט דער עוויגע — אונטען דיעזע משפחה איבער דיעזע צייט, פון וועלכער איהר אייערע האלזע נישט וועט אראויסקומען, אונד איהר וועט נישט מעהר אויפרעכט גיין

ר ש"י

ונשאו. מוסב על וחמדו תומדים נתים: ונשאו. כמו ולקחו:

באור

יוכלו הקינים מידי מנחו ויניחם לידו, ולא יגוף עד שיגמור מזימתו הרעה — ולא יהוה חף מם הוא בדבר לא טוהם: ונשאו. יעצמו ולקחו בחזקה, כת"ו ותנסין: ועשקו גבר וביהו וגו', שעושו יחזיקו פעם בית זה פעם נחלת חיט לחר, וע"י זה יעשקו בעל הבית בעצמו, כי אליו הוא נוגע לת נפשו: (ג) הנני חושב, נגד מוסבי חון: על המשפחה, לענלי: רעה. מוסב על תיבת מוסב, כלומר אחשוב לעשות להם רעה: אשר לא תמישו משם, ממקום הרעה אשר תכניד עולה עליכם, לת תוכלו להוליל לותרותיכם הנכפפות תחתיה. ולולי שעם תיבת מוסב מענין מעשה חשב (ושבענו בל"ח), כ"ל אחשוב סביב להם רעה גדולה וחזק' כל כך, עד שלא יוכלו להסיר ממנה כ"ל ויתורגם בל"ח (איך ווערדע דיעזע בעזע רעטטע זיך איט אונהייל בעטטריקקען, דאם זיך ניכט וועם ווייכן דען קענעגע דער וואשטונגענע חנוכ). והענין ל', כי בחמת הוגם בעל חשב כאחוז מחזר עם מלות רע, חון ודומיהם, לת לבד על פעולת המחשבה גרידת, כ"ל גם על ההאמצות המיוחמה שבלב האוחב רע, להמניע תחבולות ומרמה, ת"ך יחזיק בדעתו ויוליח מחשבתו הרעה אשר חשב עליו חן הבח על הפועל; ולזה ילמה האוחב הזה בפעולת מחשבתו לחת הנה ולחת הנה, לפעולת לחזן מוסב ולחוב נגדים המחזיק לחוחם ע"י מעשה אחי וערב. (ובדרך הלצה יחבן לקרות גם האוחב רע בשם חורב נגדים המחזיק לחוחם ע"י מעשה אחי וערב). — ונל"ח יחורגם מוסב רע, כעם (בעזעם ווינגען), דיבטען), מפאת התחמות המחשבה אשר בקרבנו, ופעם (אחגעם העגען) העקען) מפאת הולדת מזימותיו הרעות בהולדת הדברים. — והנה כאשר יסופר מלים ביחוד רע פרטי על רעהו, יחולר בשם חשב רע בקל, לחמם הלים המשחלל תמיד לחשוב מחבלות רעות, וכל מזימותיו רק רע כל היום, ההוא אשר יקרא בשם מחשב להרע בפיעל, כי בבניינת הבח המחשבה אשר בנפש האדם, נקרא מחשב סחם (חיין דעטקעל), ומי אשר יבין הבח היקר הזה להרע ולהזיק, נקרא מחשב להרע. ובאופן הזה יחבחר מאמר אלמה (משלי כ"ד ח') מחשב להרע, לו בעל מזימות יקראו, כלומר שהלים המבין ומגיל בח מחשבתו רק להרע, נקרא בעל מזימות, ר"ל שהמזימה והעלמה נקיים לו בקנין עלמי, והוא לחון להם מרוב הרגלו בהם. וכן בכ"מ שהוחבר הפעל הזה בנניו פיעל, שם לעוזה שם לרעה, הוריחנו על הבנת המחשבה והשתלחות, כמו לב חדם יחשב דרכו (משלי ו', ט') כ"ל שבנת האדם להבין מחשבת לבבו על דרכו ומה' יכין לעדו. מה תחשבון על ה' (נחום א' ט') יגלה למה תביטו בח מחשבותיכם לחשוב תועה על ה'. — והנה מלחון במקראי קדש עוד כ' פעמים מענין זה: ג' הנה יחבל חון (תהלים ז' ט"ו) מלחון חבלה יולדתך (עיין בחור לם' זמירות ישראל). ג' חרש רע, שהוא שם מלחון מריבה, כמו כחיב ליתי מרבי חון (ליוב ד' ח') שחורב ושופר לחרי מחבות חון במי שחופר בקרקע; שם מלחון מרבי נחיל, במחמר הלועז המחבנחי (פוזאע, לעקע שאיידען), כמו על חמרות על רעך רעה (משלי ג' כ"ט) כי זה הוא מלחכת חרש ושובב רע על מניהו להתנכל עליו ולהוליד פעולות לבות מזקות בחבל, שילבד בח דעהו בנחוך זקים וחבלים ולא ימים מהם. — ושם הוא בהפעיל, לזי הוא מענין אחיקה, כמו

תרגום אשכנזי

מיכה ב

צַוֹּארֹתֵיכֶם וְלֹא תֵלְכוּ רוֹמָה כִּי עֵת רָעָה הִיא: (ד) בַּיּוֹם הַהוּא יִשָּׂא עֲלֵיכֶם מָשָׁל וְנָהֶה נְהִי נֶהְיָה אָמַר שָׁדוֹד נָשַׁדְנוּ חֶלְקַת עַמִּי יָמִישׁ לִי לְשׁוֹבֵב שָׂדֵינוּ יְחַלֵּק:

לבן

טע האלו, אונר איהר ניט מעהר זאָ שטאָלץ אויפהער נע־הען מענט; דען דיא ציים איזט אונגליכ׳ס שוואנגער! — — (ד) דאן ווירד מאן טרויער־ען שפריצ׳ן פאן אייך דיסטען; יאממערפאללעס קלאגענפאן אויף אייך אנשטימען: „אך „פעללינ אויפגעריבען זינר „ווער נוין! מיינעס פאלקעס ער־„בע איזט דעם פיינדע צוגע־„פאללען! קענגטע עס יע מיר ווידדער ווערדען, וואס דיא רייבער אונטער זיך גע־טהיילט

רשי

(ג) ולא תלכו רומה. ולא תהכון בקומה זקופה: (ד) ונהה נהי נהיה. ונהה לי עתיד כמו ועשה ופנה ונהה המקונן ואמר נהי נהיה כשולם ומהו הנהי תאר נהיה: אמר אדוד נשדנו. קוינינו שדדונו ולי נשדנו שכתב בו ו"ן ניתיה לו ולא כתב שדונו מפני שבא לשמע כ' לשונות לי נפעלנו. ולשון פעלנו חלו כתב ונשדנו היה הלי מוסב על הנשדדים ולא על השודדים ואם כתב שדונו היה מוסב על השודדים ולא לנשדדים שכשיו מוסב לשניהם ניתנו ניד תאר שדונו ונלע"ז אומי"ר דנוזוטי"ל נשו"ם. ד"א נשדנו לוקחנו גרמנו לעצמינו שדדונו: חלק עמי ימיר. נחלת חלק עמי נחלף לעכו"ם. תיך ימים לי לשובב שדינו יחלק. תיך יסור חלי מאד לשוב לשדינו תיך שדותינו תאר תיתם העכו"ם הזה לו תיך תאבר לשובב עול לי כל שלה דברי המקונן ונושך המשל: תיך ימים

באור

כמו כי עליו שאול מתרים הרעה (שמואל ג' כ"ג ט') שהי' עושה נחשלי ודמיה, שלח יגיעים בו. ולשרי המקרה נהולות התיכות החלה נשוב לנקר הכתובים אשר לפנינו, כי אמר שה' ית' יסדש נמדתם, כמו שהם השחיתו נמשחותיהם הרעות אשר יזמו על העיהם היושבים לנטע תחם, כן יחשוב ה' רעה עליהם אשר יסנסם מכל לד, עד נותר יגיע, יכניד עולו עליהם, עד שלח יובלו להמיט ממנו: ולא תלכו רומה, ת"י ולא תהכון בקומה זקופה: כי עה רעה היא, ואין מן הדרך ללכת נעת כזה בעיניט רמות ונדון נטויה: (ד) ישא, הנושל (ווערבוש חויפענזוכטן), ונן יהוה, אמר, ימיר, ימיש, יחלק, כלם השה מיני פעלים שלח נזכר בהם מי הפועל: משל, ידמה לנביא כאלו שומע בחזיוו דברי מבל ושידה יוליחים מפי המקונן על שבר בת עמו: ונהה נהי נהיה, לשון נופל על לשון, הרחזון הוח פעל נפלם עשה ננה, ויהגיו הוח שם עלם, ענינו קינה, והנפעל נהי, ופה הוח סמוך למלת נהיה, שהיח שם הפועל, וענינם שבר, כמו נהייתי ונאליתי, והטעם שהמקונן יקונן קינה המשברת לח כלב: אמר, ענר נמקום עתיד, לו שהי"ה ההפוך של ונהה מוסב גם על אמר: שדוד נשדנו, מלת נשדונו משמשת כ' לשונות, לשון נפעלנו ולשון פעלנו, ניתנו ניד לאר שדונו, ונלע"ז אומי"ר דנוזוטי"ל נשו"ם לשון רש"י, נרחה שלי"ל (שמואל דעווישטשיהר ווי טיפ). והנה לף אמלינו לפעמים מלה מורכנת מב' ענינים, כמו יַגְדִּיל תּוֹשִׁיעַ נפסי (תהלים ז' ו') שהוח מורכב מקל ופיעל לפנה מה, ולפעמי להורות על תכונת הכליפה ויכוחה, שהיח נהלרנה, תחלתה קלה וסופה נכנדה), מורכב נזה לח מלינו, ר"ל מלה שהי' נופלת על כ' גופים מתחלפים גיף פיעל ונפעל ממנו. ויתכן שגם רש"י ז"ל הרגיש נזה, לכן כתב עוד וז"ל: ד"ח נשדנו לוקחנו גרמנו לעלמנו שדונו, להשיר על זה שהי' המלה נופלת על גוף ח' שהוח סנה פועלת ומתפעלת יחד, ויה"ר לפ"ז מעין הולחת ההתפעל. לחמוס גם זה לדוק מחד, לכן יותר נרחה כדעת הרד"ק, שהוח מכנין נפעל, כמו ונקלוני עוד מזמת (שמואל ב' ו' כ"נ) והשורק נמקום חולם: חלק עמי ימיר, נחלף להיות לחויב (רש"י): איך ימיש לי וגו', תיך יהי' זה שיסורו חלי עוד שדותינו לאחר החיניט

Digitized by Google

(ה) לָכֵן לֹא־יִהְיֶה לָךְ מַשְׁלִיךְ חֶבֶל
בְּגוֹרָל בְּקְהַל יְהוָה: (ו) אַל־תַּטִּפוּ
יַטִּפִּין לֹא־יַטִּפּוּ לָאֵלֶּה לֹא יִסַּג
כְּלִמּוֹת: (ז) הֲאָמוּר בֵּית־יַעֲקֹב
הֲקֻצַּר רוּחַ יְהוָה אִם־אֵלֶּה
מַעֲלָלָיו הֲלוֹא דְבָרַי יֵיטִיבוּ עִם
הַיָּשָׁר הוֹלֵךְ: (ח) וְאֶתְמוֹל עַמִּי

לאויב

תרגום אשכנזי קד

„טהיילט? — (ה) ניין, ניכט „מעהר ווירד דער נעמיינדע „נאכטעם איין פֿערמעסטער „נאך דעם לאנד צו טהיילן!—" (ו) נאך רופֿען ויא דעם פרעדיגער צו: „פרעדיגען ניכט!" וואהרליך, מאן מעכט איהנען ניכט מעהר פרעדיגען: דען שאנדע איהט יא נור דער לאהן.—(ז) דוא, הויז יעקב'ס אימטער נענאנט! אכטעכט דוא וא דעם עווינען נייסט פֿיר שוואך? זינד ויינע פֿערהעננ. ניססע אימטער וא? פֿערהייס'

איך ניכט אויך גוטעם דעם רעדליך-וואנדעלנדען? — (ח) יינעסט נאך מיין פֿאלק עמ. פערסט

ר ש " י

ימים לי. קומ"ש שדיטורנג"ש ממי"י כמו סורה מלי ויסור מלי: (ה) מגליך מגל. חולק נחלה שכן דרך לחלק נחלה בחבל המדה: (ו) על תטיפו ישיפון. אל תנבאו להוכיחם לכם הנביאי' אלי תומר אשר תטיפו תמיד. כל טיף לי' נבואה כמו (עמוס ז') ולא תטיף על בית יעקב (יחזקאל כ"א) והטף אל דרום: לא יסג כלימות. מן ישיגון תוכחם כלימת מחשם בענין שנ' (משלי ט"ו) לב חוכח לן: (ז) האמור בית יעקב. הוזקת ממרו בית יעקב כשזעמנין את הרעה אשר נביאי' מתנבאים להם: הקצר רוח ה'. שמא אין יכולת עמה לפניו להשיב ולזין רוחו רחמה עליו לעשות כאשר היתה בימים הראשונים: אם אלה מעלליו. כלום אלה מעלליו: הלוח דברי ייטיבו עם היושר הלך. אני לא קצרה רוחי ולא אלה מעלליו אולתי לרשעים אך את היושר הולך היטב אטיב לו: (ח) ואתמול עמי לתויב יקומם. המקרא מסוכר לשלשלה הימנו אני

טוב

באור

החויגים כנר מלקו ניניהם. — אין ימים לי, קומ"ש שדיטורנג"ש ממי"י, כ"ל (קמח סע דעטורנעדת ח מהה), כאן סורה מלי (רש"י), כוונתו בזה להעיר על פעל מוג נהתאנהו עם יסם הגזל שלילי (רמטיק) שעניינו התעצה מזה לזה: (ה) לכן, גם זה מענין הקינה, ציוסיף המקונן לומר לכן בהיות שכבר נחלקו הגדות ואין תקוה להשיבם, ע"כ לא יהיה עוד בקהל ה' איש היודע למדוד את הנחלות לחלקם בחבל כמנהל ע"פ הגורל. זהו לדעתי שעור הכתובי' וחבורם: (ו) אל תטיפו ישיפון, הדבור הלזה היוצא מפי המדבר בקהל עם (פאלקסרעדנער) יצא לפעמים בל"ע בענין ההטפה, ע"כ ההשלמה, כמו ועלינו תטוף מלתי (ליוב כ"ט כ"ב), וכן יאמר התאנגוי (חויינע פֿוליעפענדע רעדנר), ע"כ זשפֿהותיגט נוטפות מר, למרותיו נוזלות כטל. — והנה יאמר הנגיית נרוח קדשו, שהמה יחפקו כל כך בדברי תוכחת הנביאים, עד שידברו אליהם לאמר: אל תטיפו עוד. ויאמר ישיפון, על שבתן נביהם גם הם לחוח הלשון בענין ההטפה. והוסיף הנגיית לאמר, אל ישיפו לאלה לומר אמת הדבר שכמעט לא יחפלו הנביאים להוכיחם עוד, שחרי רואות כי כל תוכחתם לריק, ולא ישובו כ"א חרפה וכלימה: לא ישיפו, מענין התנפֿי (קאנטינואקטיו): יסג, סמ"ך נמקום ז"י: (ז) האמור ביח יעקב, ה"ה הקריאה, וצ"ל נסגול מפני קמץ החל"ף להקל, ותניומו שחה הנקרא מקדש בית יעקב, ע"ש לחיך הזקן שהיה חזק בנבואתו לאלהיו, ואיך נהסכת לי לחשוב על כ"ש כזה: הקצר רוח ה', היה ה' מקצר להשפיע גם דברים נחומי' ושוכים שם חטיבו מעלליכם: אם אלה מעלליו, כלומר שם זה דרכו ליעד תמיד יעודים רעים בחזר חזכחם שחה? אלוא דברי ייטיבו, גם עם היזר הולך, כלומר עם קשים ההולך בדרך יצר: (ח) ואתמול, בשורק כמו נחלם, וזכן כי ענוך מחתמול חפחה יעני'

תרגום אשכנזי

פערסט רוא אײַט דיך וויא ווײַ דערוואַלד. דעם האַלב בעקליידט דעשען רייסט דען מאַנטעל איהר פֿאַם לייבע; דעם וואַרג וואָזען וואַנדערער, דעם צוריקקערענדען איינס דעם קריענע: (ט) פֿעריאַגט מיר נעם פֿאַלקעס פֿרויען איינס דען וואַללוסט־הייזערן, רויבט דען שמוק דער וינגלינגע אויף אים מערדאַר. — (י) אויף! הינוועג (אײַנס דיינעם לאַנדע וו) הויר איזט קיינע רוהע! עם איזט נעשענדעט דאַרום פֿער־ זעצט עס וואונדען, שמערץ ערריעגענדע וואונדען! — — (יא) איזט וואָ איין מאַן, דער אייט־

הלך

מיכה ב

לְאוֹיֵב יְקוֹמֵם מְמוּל שַׁלְמָה אֶדֶר
תַּפְשִׁטוּן מֵעֹבְרִים בֶּטַח שׁוּבֵי
מִלְחָמָה: (ט) נְשֵׁי עַמִּי תְּגָרְשׁוּן
מִבֵּית תַּעֲנֻגֶיהָ מֵעַל עֹלֶלֶיהָ תְּקַחוּ
הֲדָרִי לְעוֹלָם: (י) קוּמוּ וּלְכוּ כִּי
לֹא־זֹאת הַמְּנוּחָה בַּעֲבוּר טֻמְאָה
תְּחַבֵּל וְחֶבֶל נִמְרָץ: (יא) לוּ־אִישׁ

הלך

ר ש "י

טוב ומטיב לני ולת הדבר תסר למולו וכעוברו עמי לותי יקומם לאויב לו: ממול שלמה תדר תשטון. כנגד תסר לתם גוזלים השלמה ולבוש תפארת ומשטיתם מעל כל העוברים עליכם בדרך: מיגרים בטח שובי מלחמה. ממה שהיו סבורין להיות עוברין בטח הם נהפכו להיות שובי מלחמה כבני לדם השבים מן המלחמה חסורי בגדים ומזון שלקחו לויכיהם מה שעליהם: שובי. כמו (ירמיה ג') סורי הבגן נכריה (לפניה ג') וגני ממועד: (ט) נשי עמי תגרשון מבית תענוגיה. שלתם הורגים לת בעליהן והן יושבות חלמנות חו לפי שלתם נוטלין לת ממון בעליהם והם יושבים ומלידין וחין מזכירין לת נשותיהן: תקחו הדרי. הדר הוח ושובר שכיתי להם: (י) קומו ולכו כי לין זאת המנוחה. קומו וגלו מן המקום כי לין בדרך זו נתניה לכם למנוחה: בעבור טמחה תחבל. כי לשעון טמת קותה היח עושה מכוכת חבלי לשעים. תחבל לי תגודות כמו (ב"מ י') תבל נביחים (תהלים ק"ט) חבלי רשעים וכן ת"י מסייעין עלה לי סיעה: וחבל נמרץ. ובעת תגודתם בנר מועטו ביניהם לומה הם מתחברים: נמרץ. דבר מביכ בתר היטב כמו (לעיל ו') מה נמרצו לומרי מה יכריחך רוח לים שקר מתנבח להם ג'שתכרו ביין ונסבר (יא) לו לים הלך רוח. לו מונלים לים הולך רוח לים שקר מתנבח להם ג'שתכרו ביין ונסבר

הוח

באור

(יעני לי ל"ו). ושעור המקרח, הלום נגר שנחתם מה שהיה לחמול נעת שהייתם עוד עמי: לאויב יקומם, מוסב על עמי, שחתם יקומם נגדי לחויב, ט"י מעשיו המתועבים: מיגרל שלמה, מלים עני וחניון שלין לו כ"ם שלמה לחת קטנה, ולליו הוח נושל לת נפשו: אדר חששטון, תסירו לדרתו מעליו: מעברים בטח, שיכרי לים ההולכים נטח מנל פתר: שובי מלחמה, דרך השבים מלחמה להניח עמהם בגדים וכלים חשר חללו מחויביהם, והיו חוזרים להם להפשיטם מעליהם: (ט) נשי עמי תגרשון, שלבל לחת ולחת, חשר חשב שם לחעגוג: תקחו הדרי, הדר היונקים והעוללים המה התנות והתמהות כי תפארת בניט לבותם, ויו"ד הבנוי ני"ד הבנוי של עמי, כלומר ההדר שנתתי להם, תקחו לעולם ותרתקו מלתם שלח יסוג להם עוד: (י) קומו ולכו, מן המקום הזה, לווי במקום עתיד: כי לא זאת המנוחה, והנחלה הרלוי לכם: בעבור טמאה, החרן ע"י מעשיכם המקולקלים, ע"כ תחבל, מלשון לירים וחבלים, כלומר תשחית יושביה: וחבל נמרץ, כלילן גמור: (יא) לו איש הלך רוח, לו ימלה לים חשר יעשה רוח ושקר בזה, מתנבח להם ג'שתכרו ביין ונסבר, הוח יהי' נביח מקובל לעם הזה (רש"י). ויהי' לפ"ו לתוף כמו יתוף בהתחלפות ה'ה'. ולדעת הרד"ק פירושו ושקר בזה לומר הנה לתוף לך ליין ולשכר, כלומר לם תשקני יין ושכר לחנבח לך נבוחות

Digitized by Google

מיכה ב

הֹלֵךְ רוּחַ וְשֶׁקֶר כִּזַּב אַמְּוֹף לְךָ
לַיִן וְלַשֵּׁכָר וְהָיָה מַטִּיף הָעָם
הַזֶּה: (יג) אָסֹף אֶאֱסֹף יַעֲקֹב כֻּלְּךָ
קַבֵּץ אַקַבֵּץ שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל יַחַד
אֲשִׁימֶנּוּ כְּצֹאן בָּצְרָה כְּעֶדֶר בְּתוֹךְ
הַדְּבִרוֹ תְּהִימֶנָּה מֵאָדָם: (יג) עָלָה
הַפֹּרֵץ לִפְנֵיהֶם פָּרְצוּ וַיַּעַבְרוּ
שַׁעַר וַיֵּצְאוּ בּוֹ וַיַּעֲבֹר מַלְכָּם
לִפְנֵיהֶם וַיהוָה בְּרֹאשָׁם:

תרגום אשכנזי קה

ואמר
אי״טלע נעראַנקען העגטע, מיט
לי׳גענהאַפֿטען רעדען הי״בעל־
טע, פֿאַן ווייַן אונד זיגעל־קייט
דיר פֿרעדיגטע; וויט זאַגפֿטער
פֿלאַסען זיינע וואַרטע דיעזעם
פֿאָלקע: (יג) ,,דיך יעקב ! וואר־
,,דע איך וויעדער נאַנץ צוזאַמ־
,,מען ברינגען; דיך הייפֿליין
,,ישראל׳ס ! וויעדער פֿערזאַמ־
,,מלען: אַללעזאַמט בצרה׳ס
,,יזנגעם פֿיעהע גלייך, וויא
,,ריא העערדע זאַך דעזשטעל־
,,לען, אַ ווירד פֿאַם נעוויהל
,,דער טענשען אַללעם רוי־
,,שען. — (יג) זיא אַנפֿיהרען
,,ווירד דער ערֶאבערער׳דור־
,,בריעכען ווערדען זיא, אונד דור׳ציהען דורך דאָ טהאָר אויס דעם זיא נעצאָגען; אונד
,,איהר קעניג ערֶאַנעט דען ציג — דער עוויגע אַן איהרער שפיטצע ! — ״

איך

ר ש ״ י

הוא יהיה נביא מקובל לעם הזה: (יב) אסף אחסף. עוד ימים גדים יקבצו לתכם: כלאן בצרה. כלאן רבה הכתובה במכלרי גדות כלאן: בתוך הדברו. ת״י וכעדתו כנו ליתא מקום שהוא מתנהג שם וכן (ישעיה ה׳) ודעו נבכים בדבכם: תהימנה ׳מתדם. תהיה העדים הומיות מרוב אדם אצר נקדים: (יג) עלה הפרץ. מוציעם הפורץ גדרת סדים ומסוכות מקדים ליצר לפניהם הדרך:

באור

נבואות טובות, היה יהי׳ להם למטיף ולנביא ויתורגם לפ״ז בל״ש (פיר וויין חונד זיבל־בען ווילו חיך דיר פרופעזייהען!), אך לא יתכן וזאת שיאמר הנביא אקר בעצמו דברים כאלה אצר יורו על אקרותו ותולתו, ע״כ תרגמתי לפי דעת רש״י: (יב) אסף אאסף וגו׳, היותר נכון בכתוב הכתובים האלה הוא כמו שפי׳ הרלב״ע ז״ל, שהמה דברי נביא אקר שהזכיר במקרא שלפניו. ובעוזה שהנביא יוכיחם על שהמה מטיפים להן לדברי נביא אקר שהתעם בשלקלקות לשונו להתניא להם לשתר שלום, ואין שלום — ולכן אמר והי׳ מטיף העם הזה לשתר לשם זאת הענין: אסף אחסף וגו׳, כלומר אף אם תרלו שבבר יגלה הרעה והחזיק בגר להוליך הרבה מכם בגולה, עוד אתזור לקבץ אתכם ולאחזף שארית ישראל בגולה המקבץ עדרו: כצאן בצרה, עיר מסלכת אדום, כמו שמלינו בנבואת ירמי׳ שבא על אדום ואמר, לשלשה תהיה נבלה וכל עריה תהיינה לשתרות עולם (ירמי׳ מ״ט י״ג) בדרך הבנויה על הרוב לדבר על רשת הממלכה בעד כל הממלכה כולה. והמקום הזה היה מקום מקנה, כי מקנת מלא הוא (ישעי׳ ל״ב י״ז) הדומה מחלב מדם כרים ועתודים (עיין בהקדמה): הדברו, מכלא הצאן, כמו ודעו נבכים בדבכם (ישעי׳ ה׳ י״ז), ונח נשתי הידיעות, כמו בתוך התהלי: תהמינה, הערים מרוב אדם, בהמית הצאן עת שובם מן השדה לבוא לתוך המכלאות: (יג) עלה הפרץ, הוא שר לבאים המלוה לאנשי מלאתתו אשר תחת פקודתו לפרוץ בחומת העיר: פרצו, העם: ויעברו, שם נגדו: ויצאו בו, שבוזו כי יצאו מן העיר אשר יצאו בה בגולה, בתוך השער, לבוא לצאתם: ויעבר מלכם לפני הם וגו׳, על הנה יבדי המטיף שובר בפסוק י״ח, אשר אם הנביא בפיו דברי כזב אין דרכו להתניא לעם בשפת חלקות ולבאתם להם יושועתם, למען השוות את לבבם אליו, ולהחזיקם בדעתם:

ג (ו) וָאֹמַר שִׁמְעוּ־נָא רָאשֵׁי יַעֲקֹב
וּקְצִינֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל הֲלוֹא
לָכֶם לָדַעַת אֶת־הַמִּשְׁפָּט׃
(ב) שֹׂנְאֵי טוֹב וְאֹהֲבֵי רָעָה גֹּזְלֵי
עוֹרָם מֵעֲלֵיהֶם וּשְׁאֵרָם מֵעַל
עַצְמוֹתָם׃ (ג) וַאֲשֶׁר אָכְלוּ שְׁאֵר
עַמִּי וְעוֹרָם מֵעֲלֵיהֶם הִפְשִׁיטוּ
וְאֶת־עַצְמֹתֵיהֶם פִּצֵּחוּ וּפָרְשׂוּ

רע קרי כאשר

ר ש " י

ג (ו) איך אַבער שפרעכט: פֿערנעמט דיעזעם איהר אָבערן יַעקב'ס! איהר אַנדערע זהענענן דעם היימזוכן ישׂרא"ל׃ שטעהט עס נישט איר צו, דאַז רעכטזוצו ערקענען? (ב) דיאַנענאַ זיד איהר דעם גוטן אַבנעניגט, דעם בעזון צוגענאַ! — ראַפֿט יענען דיא הוט פֿאַם לייבע, רייסט פֿאַם נעביין דאַז פֿלייש. (ג) נאַך מיינעם פֿאַלקעס פֿלייש גיריג, שינדעט פֿאַם קערפער איהר דאַז פֿעל, צערשטעט טערט איהנען דאַז נעביין צערברעכט

ג (ב) גזלי עורם. של בית ישראל שהם רחציס וקציגים עליהם כמו שחמר רחצי בית יעקב וקציני בית ישראל: (ג) שחר עמי. בשר עמי: וחת עלמותיהם פלחו. פרחו להוליך

באור

ג (א) ואמר, הוי"ו לעורר על ההיפוך, כי אין זחת נבואתה תחרת, רק הנביח הולך ומדבר ברוח קדשו ומוסר לתוכחתו שהפסיק ממנה ע"י דברי הנביח שקר, ומעתה יחמר. למוסר מובי לח כן תדמה ולנבי לח כן יחשוב להחליף העם הזה בלשוני, כ"ח מובי מוכיחם על כניסם לביח ד' בשעה וחשתם. — ויחכן שמחמחי הנבואות הפרידו הנבואה הזחת מהקודם ומלקוח לפרשה לחרת, להיותה כמו חלק ב' מהנבואה, כוללת הסבות חחר מהם נחתו החמח והביל שזכר למעלה. ומהמ, שרחשי העם וקציניו חחר הוקמו להעמיד המשפט על חלו ולהיות עיניהם פקוחות על כל דברי החנביח, להביל גזול מיד העושק המה בעלמם יענחו העוב ויחכהו הרע — גזלת העני תחת ידם — לוקחי שחד להלדיק רשע ולהרשיע לדיק. — והנביחים חחר עליהם להוכיחם על רוע מעלליהם, חלרבה יחנו יד לפושעים, יחזיקום בדעתם, וקילו עליהם עלום — והכהנים חחר עליהם להורות משפטי חל לישקב, רק בשחיר יורו לשלם וחים כדלונו, — — וחחלה הסבות נחמשך הרע בכל החרן ומלחה החרן חמם ונול, — ולכן הסיב הדבור בחלה להרחיבים לחחר: הלוח לכם לדעת חת המשפט, ילחה לחמם הרחיבים בזה הרחיים לחיהוב עשות משפט וחמת ולחחר חמון ועזוק: לדעת, כמו כי ידעתיו (בראשית י"ח): (ב) שנחי וגו'; וכבל זחת תחנחה הטוב ותחהבו הרע. טוב ורע שמות המקלה: גזלי עורם מעליהם, מעל בשרם: ושחרם, עניבו בשר, וכן שחר עמי. מעל על הגולים ממון הנעיים ולבחם חקקם, ויהיו בלבו יפשיטו עור הבשר וחובלים הבשר מעל העלמות (מדבבי הרל"ק), וכן דרך ל"ח לחחר: (רמז פעל חיבבר דיוו קהדעת ליעהעו): (ג) ואשר אבלו שחר עמי וגו', בעור המקרח הזה, המחחיים לחכול הבשר, ולכן יפשיטו העור וישברו העלמות, כמעשה החיות הטורפות. וכ"ז מעל על הבלנת הרע שעושים לעניים ולחביונים: פצחו, לפרש הבשר הזה נדקר לשורש פחח בחי"ו חך החכלל ניניהם, כי פחח יפול על הדבר העשוי להפחח ולהסבר ע"י כלים והבנות חחר בקל יפחחו כמו בלת, בשני החיבה, חלון הנית ודומיהם, עליו יפול לשון פחוח בקל כמו פחחו שערים, פחוח חפחח חת יבך, ולכן נם מחמר חדיי פחוח ועמוק הנלחה בהשקפה לחשוכה נחלו חין לו חזר, חך המבקיע היולע לדרך לעמקו, יעביר פחוחיו ויגלחנו לעין, עליו יפול ג"כ פעל זה ע"ד ההפלחה, כמו פחחה בנשר חדרי (חהלים מ"ט ה'), ועל הדבר הנעשי בנוחה לרחות פחוח וקנור, לח יפחח כ"ח בחוק, יחמר עליו פֶּחַח בכבך, כמו פחח חלכלנות רשע (ישעי' כ"ב ו"ו) כי מעשה הרשע בהיחזק ידמה לקשר חמין שלח יוכל לפחחו כ"ח נט רע נדול, וכן פחח הסמדר (שיר השירים ז' י"ב), חך על

מיכה ג

כְּאֲשֶׁר בַּסִּיר וּכְבָשָׂר בְּתוֹךְ קַלָּחַת׃ (ד) אָז יִזְעֲקוּ אֶל־יְהוָה וְלֹא יַעֲנֵה אוֹתָם וְיַסְתֵּר פָּנָיו מֵהֶם בָּעֵת הַהִיא כַּאֲשֶׁר הֵרֵעוּ מַעַלְלֵיהֶם׃ (ה) כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־הַנְּבִיאִים הַמַּתְעִים אֶת־עַמִּי הַנֹּשְׁכִים בְּשִׁנֵּיהֶם וְקָרְאוּ שָׁלוֹם וַאֲשֶׁר לֹא־יִתֵּן עַל־פִּיהֶם וְקִדְּשׁוּ

עליו

תרגום אשכנזי קו

ברעם עם, וויא אים זידענ דען נעפֿעסע וויא אין דער פּאַננע ראָז פֿלייש. — —

(ד) איינמט שרייען איך וויא צו גאָטט עמפֿאָר — אומזאָנסט, ער הערט זיא נים! וועגנדעס זיין אַנטליפֿן וועג פֿאָן איהנען, אָב איהרער פֿרעפֿעלטהאַטען.

(ה) פֿערנער שפּרים דער ע׳ווינע, פֿאָן יענעם פּראָפֿהעטען דיא מיין פֿאָלק בעטהאָרען; פֿרייהדען דענען פֿערק־נירינען, דיא מים רויבצאָהן אום זיך בייסען, קרוינע פֿערהייסען דעם, דער איהרעם לינגן־מויל ניכט פֿראָפּהעט׃

ר ש״י

המות כמו (יצחי׳ י״ד) פלחו רנה פתחו פה גרונה: ופרצו כאגד בסיר. ומצנרים החנרים כאגד יצנרו הכתים הנותנים בסיר לנפל. ופרצו לי אנר כמו פרוס לרעב (שם נ״ח) ולא יפרצו לה (ירמיה ט״ז) פרצה ניון (לאיכה ח׳) קלחת. קלייר״ח בלע״ז: (ד) אז יזעקו אל ה׳ בגלן שיהיו העת החמור למעלה תפוף לתפוף יעקב יזעקו אל ה׳ להטיב להם בגלון עמו ובזמחת גויו ולא יענה להם: (ה) הנשכים בשיניהם. ואוכלים בצר בהמות פטומות שמחניליס להם עמי הטועים אחריהם: וקראו שלום. וכאשר יתנלו יקראו ויתענמו להם שלום: וקדשו עליו מלחמה. והזמינו עליו למלחמה:

מענה

באור

הדבר אשר לינגו עשוי מתחלה להיות פתוח, ואם ירצה לים לסתמו לא יוכל כ״ח ע״י שבירה, לז יאול עליו שרש שבח, ומזה הטעם ישתמש בעל ל״ע בלשון הזה, על הרשת קול רנה המתפולן ומשתבר בחוך ע״י חוק הכחלה ומנועת ההרעדה (טשעטטערדער בעזונק בל״ח), כמו פלחי רנה ובקלי (ישעי׳ נ״ד ח׳) וזה יובן מלינת הכתוב שלפנינו, כי חשר שמוב תחוסם לחנול הנשר ישמיטו העור וישברו העלמות בנח: ושרשו, גם הוח מענין שבירה, כמו פרצה ניון בידיה (לאיכה ח׳ י״ז), וכן פרוס לרעב לחמך (ישעי׳ נ״ח ז׳): כאשר בסיר וגו׳, הטעם כמו בעלמות והנשר המשחנרים והמתפולנים ממוס הנשול: סיר, קדירה: קלחת קלדייר״ח בלע״ז (בש״י), כ״ל (אלחיזרע, גרקשער קעססעל בל״ח): (ד) אז יזעקו, הגולים והחוממים יפעקו. גם המה אל ה׳ בנוח עליהם הלרה ולא יענה להם, כמו שהיו נוזעקים הלליס עליהם ויסתימו חוזס ממשוע: ויסתר פניו, ענינו הסרת ההשנחה: כאשר הרעו, כמו שהיו הם מסתירים פניהם מן העשוקים והנעלנים לנלמי רחם עליהם, כן יעניש ה׳ מלה כנגד מלה: (ה) כה אמר ה׳, לנעתי הוח מלך נפרל מהקולם, כי לתרי שנר נהקודם הסנה הגדולה התגדות העושק והגזל במדינה, והיה הוא מעללי הרחים לתעב המשפט ולעוות טוב, זכר עתה עוד סנה תחת מחוקת את נתאי העם במעלליהם הרעים, והיה נעותם שקר תחר נפי הנביחים להחעות את העם, כי המה עזרו לדעה ע״י שיחו להם משלות שוא וחלל: הנשכים בשיניהם וגו׳, הו פירוש הנביחים המזכים בשיניהם לקחת נחמם מן הנחים חליהם לפרוס את פיהם, ואז יקראו לו שלום. הו נחשוב, כי הנשכים בשיניהם מוסב על עמי, ושנור הכתוב: הנשכים בשיניהם (לאחול את עמי ולגזול לחמות את הרוצים) וקראו (עליהם) שלום, ואשר לא יתן על פיהם (המסים ותרגונית אשר שמו הרוצים עליו שלא בחפצם) וקדשו

תרגום אשכנזי

מיכה ג

עָלָיו מִלְחָמָה: (ו) לָכֵן לַיְלָה לָכֶם
מֵחָזוֹן וְחֹשֶׁךְ לָכֶם מִקְּסֹם וּבָאָה
הַשֶּׁמֶשׁ עַל־הַנְּבִיאִים וְקָדַר
עֲלֵיהֶם הַיּוֹם: (ז) וּבֹשׁוּ הַחֹזִים
וְחָפְרוּ הַקֹּסְמִים וְעָטוּ עַל־שָׂפָם
כֻּלָּם כִּי אֵין מַעֲנֵה אֱלֹהִים:
(ח) וְאוּלָם אָנֹכִי מָלֵאתִי כֹחַ אֶת־
רוּחַ יְהוָה וּמִשְׁפָּט וּגְבוּרָה לְהַגִּיד
לְיַעֲקֹב פִּשְׁעוֹ וּלְיִשְׂרָאֵל חַטָּאתוֹ:
(ט) שִׁמְעוּ־נָא זֹאת רָאשֵׁי בֵּית

פֿראָנען מאַכ. (ו) דאַרום ווערדט נאַכט אײַך אײַן דעם נעזיכטע, פֿינסטערנים אויס אייערן ציבערקונסטען, ריא זאָנען מענע אונטער־נעהען אײַן־ערן פֿראָפֿעטען אונד דער טאָג זיך אהנען הללען אין נעכטלעך דונקעל! — (ז) שמאכֿלל ווערדען דיזע אײַנעלן ועהער. דיזעע נויקלער מיט שאָמע ראטה בעדעקט, אַללעזאמט אין טיפֿער טרויער נעהללט איינהער נעהען: דען וואָס זיא לעהֿטן וואר ניכט דעם אלל־מעכטיגען ווארט! — (ח) איך הינגעגען בין פֿאָלל פֿאָן דעם ע־ווינגען בעגייסטערנדען קראָפֿט, דער נערעכטיגקייט, דעם טאָפֿערן מוטהעם פֿאָלל, צו פֿערקינדיגען יעקב זיין פֿערברעכֿן, ישראל'ס פֿערגעהונג אָן צו צייגען. (ט) וָאָ פֿערנעהמעט רען אויהר אָבערן דעם הויפֿט יעקב

יעקב

ר ש "י

(ו) מעגה מלהיס. מענה נקוד קמץ (ר"ל נירי) לפי שהוא דבוק על השם: עיין

ב א ו ר

וקדשו עליו מלחמה; ותרגומו מוטה לשני הפרושים: (ו) לכן, עניגו לשתי הדגה, כהוקשו על פי החוזי: לילה לכם וגו', דע כי בשרת הנבואה השתית על הגניח תכונה בל"ע ע"ל התשלה בשם חור, יום, שגג, בשיות שהגניח ידבר על העתיד בהודעה וולשית, בדבר הגרשה בנגון היום (עיין בהקדמה שהארכתי שם בענין זה). ומעתה יעיד על נביאי השקר, כי מתת שהשתמו העם עד כה לדברי מגיחם ופזוזותם ושמעו לעגיהם כאשר יאחל איש בדבר אלהיהם, יהי' מעתה להם לילה וחשך, בילות השמש וקדרות היום — כי יבושו הגדות ויבחנו דבריהם כי שקר תחם: וחשבת, ובאה וקדר, כלם ל"ע נמ"ש: מחזון, מ"ם הבלילה, וכן מקסום: (ז) ובשו החוזים וגו', כשיחלו שלח ותקיימה נבואתם: ועטו על שפם, כדרך התבלים: כי אין מענה אלהים, שעמו, כי אז יראה לעין כל, שלא היו כאלהים מענה אלהים וכל דברי נבואותיהם היו רק הבל וריק אשר נדו מלבם הרע: (ח) וא לם אנכי, לא כן עמדי, כ"ף מלאתי, פעל עומד כמו מלא כל האדץ כבודו (ישעי' ו' ג'): כח את רוח ה' וגו', רוח מוסב על שלשתם, כלומר אשר רוח ה', רוח משפט רוח גבורה, וכן מוסב על כלם, וענינו שהגביח לאחי לגי כמו נביאי שקר שגדו מלבם דברי הבלי וכזב לשמן עשות השעלות, כ"ף לגני מלא כח את רוח ה' אשר בלתה עלי — ואת רוח משפט וגבורה אשר הלגיהני — לבלתי התירא מן הצרילים המוהגים רע, כי אוכרם נרות שפתי להגיד להם פשעם וחטאתם. והנה הפרדתי המקרא הזה מן הקודם, לחלקו עם הכתובים הבאים אחריו עד סוף הפרשה לחלק אחר, מפני בשתי סבות: ד' שהוא כמו הענבה מענין לענין שבונגו, כי בו יורה הנביח התנגדות תכונות לתכונת נביאי השקר. ב' כי מעתה יחזור לענין הכללי שפתח בו, והמה התנגדות הערל והחתם, אשר בלל לחותו במחמר מליצי קלר הכמות, בונה ציון בדמים וירושלים בעולה — וגם זכר שוד נקלוד במרן הפנית אשר הוליכוהו, והעונש אשר יבא עליהם. — וזה יובלם התחדות

Digitized by Google

יַעֲקֹב וּקְצִינֵי בֵּית יִשְׂרָאֵל הַמְתַעֲבִים מִשְׁפָּט וְאֶת כָּל־הַיְשָׁרָה יְעַקֵּשׁוּ: (י) בֹּנֶה צִיּוֹן בְּדָמִים וִירוּשָׁלַ͏ִם בְּעַוְלָה: (יא) רָאשֶׁיהָ בְּשֹׁחַד יִשְׁפֹּטוּ וְכֹהֲנֶיהָ בִּמְחִיר יוֹרוּ וּנְבִיאֶיהָ בְּכֶסֶף יְקָסֵמוּ וְעַל־יְהוָה יִשָּׁעֲנוּ לֵאמֹר הֲלוֹא יְהוָה בְּקִרְבֵּנוּ לֹא־תָבוֹא עָלֵינוּ רָעָה: (יב) לָכֵן בִּגְלַלְכֶם צִיּוֹן שָׂדֶה תֵּחָרֵשׁ וִירוּשָׁלַ͏ִם עִיִּין תִּהְיֶה וְהַר הַבַּיִת לְבָמוֹת יָעַר:

ד (א) וְהָיָה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים יִהְיֶה

תרגום אשכנזי קז

יעקב! איהר אנגעזעהענען אים הויוט ישׂראל ם! דיא איהר רעכטספּרעכען פֿראַצעדען זין פֿער׳ אונד יערען נראַדען זין פֿער׳ דרעהעט! — (י) מאַכען איוט אויף בלוטשולד ערבויעט; אויף פֿרעפֿעלטאַם ירושלים! (יא) בעשטעכונג הוישט ציט אורטהיילם שפּרוך דער ריכ׳ טער; דער פּריסטער אונטער׳ ריכטעט נור אום טהייערן לאָהן; דעם פּראָפֿהעטען ציוי׳ בערשפּריך ווירד נור מיט נעלד ערקיפֿט; אונד דאך שפּריכט מאַן אויף נאַטט פֿערטרויענד: „איט ניכט דער עוויגע אין „אונזערער מיטטע? אונז קאַן „קיין אונפֿאַלל נאַהען. — (יב) זו ואלל דען אייערנטוט׳ נען דיעס ערפֿאַלנען: ציון ווער׳ דע אייגנס אַקקערפֿעלדע גלייך, ירושלם אייגעס ערבן שטיינהויפֿען; בושיכטען אַנהעהען גלייך דיא טעמפּעל׳ בורג! ד (א) אינכט אין שפּעטער צוקונפֿט ווירד דער טעמפּעל כערג דעם עווינגען — אונ׳ ער׳

חר

ר ש״י

(יב) עיין. דגורין:

ונהרו

באור

התחלות הנבואי, כיצוד למשנאל. (י) בנה ציון בדמים, כל לחד בונה עליותיו בדמים ובעולה, כי בחזר אחין הגר מבניה, על כן כל חיים הגשר בעוניו יעשה: (יא) ראשיה וגו', יתמוד על ענין התוכחה אחר זכר לחת לחת וגלגול לותה, נתמרו אכל כת וכת מהגדים והרגשים יעזרו לרעה, כי הרגשים ליקחים לחד ומשים דין העניים והתגיונים, וכהגים שהיה להם להורות משפט ודין, רק במחיר יורו, והנביאים לחד עליהם להגיות העם ולהלום על הדרך הישרה, ובכף יקסומו, ונושח קסם ושקר, ובכל זאת ישענו כלם על ה׳ לאמור הה׳ בגיגו עליהם לשעון בית קדשו ותפארתו, בחזר תמרו היכל ה׳ היכל ה׳ המה. (יב) לכן, תהי׳ זאת, בגלגלכם, שלח יפנה אל בנוד ניחו, כ״ל ציון שגיחם בדמים, שדה תחרש, כלומר שחהי׳ כמו השדה הנחרש, ויהיו לים חבר בניחם בעולה, עיין תהיה, לגלי תגנים (מדברי הרד״ק). עיין, בגו״ן כמו במ״ם, וכן לקן הימין: לבמות יער, כמו במות השדה שעלו כולם עבי יער ושממה בלי מדרים, וכנוי הרגים הוא, להיות שחר לחת מלח עבי יער נחלה למרחק כמו הרגים רגים, מהסתגבות המילגות חבר לח יחשוו בגלגל וגובה קומתם:

ד (א) ומיה באחרית הימים, נבואה שניות, כלה דגרים עוגים ונמוסים חבר יפלו מפי הגביא בעת חבר שגגוש לרה ובוקה, רוח ה׳ לבחבר אותו לגחם את עמו ולדבר על לבבה, לבל יתיחשו מן התקוה חלילה. — הנבואה היתה מיועדת לשעה עלומה וגאולה עתידה חבר תהיה לעם ישׂראל בחחרית הימים — מבשרת שלום ומנוחה שיהיו לו בכל הקדן — משמיעה התנחומות הממתלה לבית ישׂראל במקדם והבטחת מוביהם מחדש — והגדולה שבכלם מגדת רב־טוב, שיתעלה

תרגום אשכנזי

ערשיטערליך פֿעסט — דער בערגע גיפֿעלן, דער הויפּט העלפֿסטער זיין: הינויף נאך איהם וועלקער נאציאנען שטראָמען! — (ב) דער פֿעלן קער מענגע ווילדר דאָהין ווּאָלֿ־לעז, שפּרעכענד: „קוּמאָלאָן! „לאָמיר אונז דעם עוי נען בערג „בעשטיינען, וואָלֿלֿאָהרען „צום טעמפּעל דעם גאָטטעם „יעקב! דאָרט אונטערווייזעט „אין זיינען וועגען מאָן אונז, „אויף זיינען שטראָסען לערֿ„נען־לעבענסוואָנדעלן ווילר.— „דען וויילער אינטערריכט נעֿהעט פֿאָן ציון אוים; דעם עווי־גען וואָרט, קאָמפּט אוים ירושלים! — (ג) דער פֿעלקער וחניתיהם

רעכטע וועלטען אויסגענלֿטען דאָן; צוריכטווייזונג פֿינדען דאָרט עונפֿערנטער רייכֿע מעכטיגע נאציאָנען. — שווערדטער וועלטען דאָן צו וויכלען אַבגעשטומפּפֿט; לאַנג אונד שפּעיר

רש"י

ד (א) ונהרו. ונקבלו שם ימד כנהרות ההולכים אל היס: (ג) ושפט. משפט זה ל' תוכחה הוא

באור

שיתעלה בנוד הבית ויתרומם לעיני הגוים, עד שכלם יכספו לעלות שמה לקבל התמונה האלהית התמידית ולקוות כלם בשם ה' לחד. — ונהיות זה הענין האחרון, ר"ל השתלמות העמים ככללם ונוסף לידי הכרת התמיד, הוא העיקר והכללית הכוונה, לכן פתח הנביא בו. — והנה כבר ישעי' הנביא רמה הנבואה הזאת בעיניו, ומיכה אחר נתגלה אליו ג"כ הענין העלום הזה, ספר המלחה היות בחוסס הדברים (נשנוי לשון מעט) שהיו שנוים בפיו מדברי ישעי', וזה לעומת עניניהם וצפות מליצתם (מדברי הרדי"ק). וטעם והיה, להתחלת הדבור, כמו והיה מדי חדש בחדשו (ישעי' ס"ו כ"ג) ודומיהם הרבה. לו יחכן שהוא עם מה שחחריו מחמר לעמרו, ושעורו והיה זה בחחרית הימים: נבון, חחר פעל יהיה, שרשו כון נפעל נכון, ועניינו חזק ותמיך, דבר עומד על חלו, כמו חף חכון הגל על חמוט (חהלים ק"ג ק"ו), ר"ל שהר הבית, קחת היותו עתה לגמות יער, יהיה לז עומד על כנו ומחטנחנו הרחשונה: בראש ההרים וגו', הטעם שיהיה ג"כ עליון על ההרים כלם ויונשׂ על כל הגבעות. והוא משל על התרוממת הקדושה והכבוד, וכמו שנחר חת"ו: ונהרו, מגזרת נהר, ירוצו שמה כמרוצת נהר, וכן דרך ל"ש לומר על ענין זה: (היכשטעדאשען): (ב) ואמרו, זה לזה: לכו, מלת התעוררות (אויפטער־יעקיען), וכמו שתרגמתי (ווּהלוֹזן!) והעד ונעלה, כי אין החדם מלוה לעצמו: ונלכה בארחתיו, דרך ותרת הנוכרים פה ס"ל כהחלכה, כי אין הכוונה שילכו בהלכם שמה, כ"ת שיקבלו דרכי תל והליכותיו, וינהגו ח"ע בחרות חייס: כי מציון וגו', הס דברי הנביח שנשׂ לחת יסוד והסנה על השתלמות העמים להתהלך בטעלות החר, בהיות שחליון חלת תורה ודבר ה' מירושלים, ותחמת למודיה תהי' נודעת לו בכל החרן: (ג) ושפט, חוסס על דבר ה' שזכר, כי היח ישפוט בין העמים. וזה כוונת רש"י ז"ל שכתב משפט זה לשון תוכחה הוח דברי"נמט גלעי"ו, (כ"ל בעזהנעמעט, פערנונפטטוט גל"ח), ר"ל שהוח כפל ענין עם והוכיח שנת לחריו, כי לח יכוחו הגוים שמה למשפט, כ"ח שחמוד דבר ה' שיתרחב נקלו לרץ ויכוחו העמים לכלל הנחת התמיד, ישנות ריב ומדון מן החרן, ולכן הוסיף ואמר: וכחתו ואי', כי לח יעטרכו

Digitized by Google

מיכה ד

וַהֲנִיחֹתִיהֶם לְמַזְמֵרוֹת לָא־יִשְׂאוּ גּוֹי אֶל־גּוֹי חֶרֶב וְלֹא־יִלְמְדוּן עוֹד מִלְחָמָה: (ד) וְיָשְׁבוּ אִישׁ תַּחַת גַּפְנוֹ וְתַחַת תְּאֵנָתוֹ וְאֵין מַחֲרִיד כִּי־פִי יְהוָה צְבָאוֹת דִּבֵּר: (ה) כִּי כָל־הָעַמִּים יֵלְכוּ אִישׁ בְּשֵׁם אֱלֹהָיו וַאֲנַחְנוּ נֵלֵךְ בְּשֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: (ו) בַּיּוֹם

הרגום אשכנזי קה

שפּעטער אין זענען אומנעשאַפֿן פֿון. ניכט מעהר ציקקען נאַציאָנען דאָלכע נעגען אינאַנדער, ניכט איהט קריעגנאַביוגנג מעהר אים שׁ ואוננע. — — (ד) פֿרידערליך וואָהנט איין יעדער נוּאין זיינעם ווייגשטאָקס שאַטטען, אין דעם פֿייגען בּיימ מעם שוטצע רַאַסטעט אַללעם איננעשטערט; זאָ פֿערהיס עם דער עווינע דעם וועלטאַללס הערר! — (ה) מעגען אינדעם דיא פֿאלקער אללע אין איהרער גאטטער נאַמען וואַללען; וויר וואַנדעלן גאטטאַסטען

ההוא

מוטהעם אין אונוערעם גאַסטעם, דעם עווינען נאַמען, אוסטערדאַר! — (ו) אין יענר

ר ש״י

הוֹן דשרימ״ט בלע״ז: (ד) כי פי ה׳ לנחות דבר. והיכן דבר ונתתי שלום בארץ וגומר (ויקרא כ״ו): (ה) ילכו איש בשם אלהיו. ילכו לאחדון על שעבדו עכ״ום כת״:

באור

עוד לכלי מלחמה, כ״ח התרגום יהפכו לחתים והחניתות למזמרות. — והנה נח הקושי הנעים על יומי תפלת המליצה הזאת ואין שכנה, כי ענין המשל הוא, תחת החסם והמרסנה שהיו חמיד בין ב״ח להתגרות יחד ולמרוד ריב, לחת תרב חים נחיתו ולהרוות מלחיהם, ולעשות תמיד מלחמה, שהיה סכת כל נדות מדיניות כידוע; עתה יהיו שלום ושמח, תהנה ותחוה וריעות, שמחוך כך תהי׳ נרכה ושפע בכל התרן, כמאמר חז״ל אין כלי מחזיק נרכה אלא השלום. — והענין הנעזב הזה בלל הנוגע בזה הסתמר הקלר, תאר הליב זה שני מיני כלים זה לעומת זה, כלי מלחית לאחל, ובלי מביא נרכה לעולם, ואמר שיהפכו אלה לאלה. — ואין לך עולם מלילה גדולה מזו, המורה יותר על אחת הענין, ע״י פעולה ההפוכה (בערוגאיפיקאלישן), ארחינו בעינינו בני אדם יצבו מרגוחיהם ומניותיהם אחר התחמשו במו להשחית את יריביהם, ויעשו מהם בלי עמותת התדמה לבנין דגש ולהנמית נרכה: — לאחים, בלים אחר יקלהו גם את התנוחה, ודגשות התי״ו תמורת הנח אחר בחלה זו בחמדנות בל״י, כמו את מחדשנו ואת אחו (שמואל ב׳ י״ב): למזמרות, בלים שזומרים בהם את הגפנים ואחר העלים, כמו ונרמך לח תזמור (וי״ק) ולא ילמדון עוד מלחמה, הנוונה שיניעת תנסיסי מלחמה, אחר נרוך לזה למוד והנגל בך, תהיה זו נשבחה: (ד) וישבו איש תחת גפנו, ענין המליצה הזאת ידוע, שהיו יושבים האנשים בשלום ובשלוה מבלי פחד ופרדה תחת חסיון בל עבי גפנים ותקוסם, בשקום הזה בהפרזון, ולח יפגיעו במבקרי חזוקים מפני החויב, כי יבטל הגזל והחמס מן התרן: (ה) כי כל העמים, שעוזרו לחם גם כל העמים ילכו בשם אלהיהם, ואנחנו נלך ונתחזק בעבודת הבורא ית׳ ובשמו נדבק לעולם ועד. — ואין זה הכתוב סותר לנבואים הראשונים, כאשר נראה בהשקפה הראשונה, שהי׳ הנביח כאן מסופק בדברי עצמו; כי בחלת קץ שבוחת הבוחת ית׳ לבלים התרן ויושביה, יבל העמים יקבצו מעט מעט להכנה החלחית, עד שתמלח התרן דעה לקרח בלם בשם ה׳ ולעבדו שכם אחד, כמו שיעיד הדבר הזה בל הנביחים ע״ה; בבל זאת אין סוף בוחת הבורח ית׳ שיחמדו בלם בחיות עבודתם ודרכי הנפוסים הישוביים כי יותר קרוב אל הדעת לחמר שפרוד הדחות והמנהגים לח תחדול לעולם בל ימי התרן, שזה הוח דבר מוטבע נטבע התוכי להיות הענין הזה מתחלף ליושבי תרבות שונות, ע״פ הסחלבות היסוד והנמוסים והסגנה שבבל ג׳ ות׳. — (ויעיין מה שבתב הסבס השלם הרשב״ם זבל״ נספרו יוסלים על הענין הנעזב הזה): (ו) ביום ההוא,

Digitized by Google

הרגום אשכנזי

נער צייט, זאָ שפּרייכט דער ע־
וויגע, ווילל דיא נעלעהמטע
איך וויעדער צוריק פֿירהרן,
דיא פֿערשטאָסענע נאָך איהר
רער הימאָט ברינגען, זיא,
דיא איך נעמיסהאַנדעלט.
(ז) דיא נעלעהמטע וואָנדל׳
איך אין גליקליכֿען אבער־
רעסט, דיא ענטפֿערטע אין
מעכטיגע נאָטיאָן, — דאָן רע־
גיערט איבער דיא דער עוינג,
טהראָנעט וויעדערר אויף רעם
בערגע ציון, פֿאָן נון אָן אונד
אין עווינקייט! — (ח) אונד דוא!
בורגפֿעסטע הירטען־ווערטע! שיקקע דיך צום עמפּפֿאַנג דער ציון׳ס טאָכטער אַן! דיין ער־
וואַר־

מיכה ד

הַהוֹא נְאֻם־יְהוָה אֹסִפָּה הַצֹּלֵעָה
וְהַנִּדָּחָה אֶקַּבֵּצָה וַאֲשֶׁר הֲרֵעֹתִי׃
(ז) וְשַׂמְתִּי אֶת־הַצֹּלֵעָה לִשְׁאֵרִית
וְהַנִּהְלָאָה לְגוֹי עָצוּם וּמָלַךְ יְהוָה
עֲלֵיהֶם בְּהַר צִיּוֹן מֵעַתָּה וְעַד־
עוֹלָם׃ (ח) וְאַתָּה מִגְדַּל־עֵדֶר עֹפֶל
בַּת־צִיּוֹן עָדֶיךְ תֵּאתֶה וּבָאָה

המשלח

ר ש " י

(ו) אספה הכלועה. מכנוס מטלטלין. ול"נ ל' מרפה כמו ותפשהו מלרעתו (מלכים ג' ה'): ואשר הרעתי. ותואם שהרעותי להם נשוגם: (ח) ואתה מגדל עדר. ת"י ואת משיחא דישראל דשמר מן קדם מובי בנשתא לציון. פי' מגדל לצון משוח. ותרגום עדר בנ"י. ותירגום עופל לי לופל. וי"לפ מגדל עדר ב"המ ושופל לצון מגדל עוז וכן עופל ונומן (ישעיה ל"ג): עדיך תאתה

באור

לחרי שזכר נהקודם השתלמות העמים בכללם ונוסף לידי הכרת האמת, להשגית ריב ומדון ולהסיר העול והחמס מקרבם, עוד יאות שנית להעיר בדברי קלסו על התשועה הגדולה שתהיה בעת היות לעם ישראל, ע"י שהעמים יכירו וידעו גודל העול והחמס הנעשה לעם סגולה ישראל, ויאמרו להטיב עמם ולהמשיכם לתורתם, כמאמר יתע' הנביא ע"ה והניחו בניך בחלן ובנתיך על כתף תנשאנה. — ולהיות הענין הזה הוא המסונג מהענין הקודם, לכן הסכידתי התלק הזה מהרחקון, כאשר כנר הטיר על זה הרד"ק ז"ל: אספה. שרשו לאסף ומשמעו לאספה מהקל, וכן ויוסף עוד דוד (שמואל ב' ו' ו') שהוא כמו ויאסוף (הרד"ק): הצלעה, ענינו הנוכח נרגלים, כנוי לעם ישראל בגלות החיל הזה לאר למשך ימים רבים, ומלת זה לחיי מורא על יכלו המחזר דברו ולא יוכל לזון בהיות: ואשר דעדתי. שהוא הוי"ו זה כשמושו ע"פ הרוב, ליחר כאור הקודם, כלומר היה לאר הסבותי לה רעות רבות ורעות, וכן תרגמתי בל"א: (ז) ושבחתי וגו', דרך הכתוב לנמנות את יתר הכליטה הנשאר לאיש מן הדבר לאר עניו עליו מקרים רעים, נשם שחרית או שריד, והוא מן שם מוסבת נללי (מוייטע שרט פֿערשטאָקטעס קנוֹעטשפּוּנק), ומחולקת האלם לחנך את השחרית הזה, להת לו תשוקת חן ולשומרו נחזק מסבניות חמודותיו, וזהו טעם המקרא כי יסוף הכלועה והנוגות הנשאר לאיר נגלות לאר לרחנו לה הימים שמה, לשחרית נחמד לאר ישים ה' עיניו עליו להטיבו: והנהלאה. שם הפעל מגזרת הלאה, שהוא ענין רחוק המקום והזמן (מדברי הרד"ק). ויתכן שיהיון גם על הכוללה השניה שבחיבה הזאת, כ"ל הליאות והעיפות, לא שהוא מגזרה לחרת, ולפיר כי הנהלאה, כ"ל הנרחקה מהרגה והמלאכה נאחן טוב, תהי' עתה לנוי עלום, ונחרגשו לא יכולתי לנרף כ' הכוונות יחד, כי אין מלה בלשון השנזנית המורה על ג' ההוראות הנמה בלחד: (ח) ואתה מגדל עדר, הוא מגדל דוד (עיין בהקדמה), וקראו מגדל עדר, כי ישראל נחשלים למאד לעדר הצאן, וגיון ויהושלים הוא מקום לאר כל ישראל נחשבו שם ג' פעמים בשנה והיו נה בעדר נחיר הלדנו (רד"ק): עשל בת ציון, חזקה ותוקפה, כמו עופל ונומן: עדיך תאתה, לעדת המפרשים מוסב למעה (לפ שהוא נחתנת) על ונשה הממשלה הראשונה, והוא כפל עניו ב"פ; ולדעתי

Digitized by Google

הַמְמֻשָׁלָה הָרִאשֹׁנָה מַמְלָכֶת
קִבַּת יְרוּשָׁלִָם: (ט) עַתָּה לָמָּה
תָרִיעִי רֵעַ הֲמֶלֶךְ אֵין־בָּךְ אִם־
יוֹעַצֵךְ אָבַד כִּי־הֶחֱזִיקָךְ חִיל
כַּיּוֹלֵדָה: (י) חוּלִי וָגְחִי בַּת־צִיּוֹן
כַּיּוֹלֵדָה כִּי עַתָּה תֵּצְאִי מִקִּרְיָה

ושכנת

וואַ־טעט וויערער יענע אַל־
טע הערשאַפֿט? קענינגליכע
רעזידענץ דער טאַכטער
ירושלים? — (ט) וואַס ער־
העבעסט דוא איצט יאַמערס
פֿאַללעס קלאַנגעשרייא, פֿאַרלט
עס דיר אַן איינעם קעניג? בי־זוס
דוא דער רעטהע דען פֿאַרלי־
סטינ, דאַס אַנגסטוויהע דיך
ערגרייפֿט, גלייך דער געבערע־
רערין? — (י) ערציטטערע
נור, אָ טאַכטער ציון! ער־

פֿרעסטע יאַמערטאַנע, דער וועגנערין גלייך! יאַ איצט ענטפֿליכסט דוא צוואַר דער
שטאַדט

ר ש"י

מחתה. שתרית הטובה והנהלתה כולם יקבלו עליך: ונפלה הממשלה הראשונה. תבוא הממשלה שלימה כולה אל בית דוד בירושלים כאשר היתה בתחלה עד שלא נחלקה ומה היא הממשלה הראשונה הממלכה לבית יהושלים: (ט) עתה. שאת מורדת בי: למה תריעי רע. שיהי לבך למה את כריכה לבקש דעים ויהוסים מלבי מלכים ומלבי לשוב לעמוד: (י) חולי. לי תלחלה כמו (כלון) כי החזיקך חיל והלי נוסף על יולדת: וגחי. כרעי ושתי על נאוזן וכן בלעזון מצנה כותל העיה לרצות הרגים: תצאי מקריה. מירושלים לבבל בגולה: ושכנת שדה. תהי שכונתך

באור

ולדעתי יותר נכון לפרשו, כי מלת בת ליון עומדת במקום שתים, וטעם הכתוב, שמדבר אל עיר הממלכה תאר קרוב אותה בשם עופל בת ליון, שתהיה נכונה לקבל עוד בת ליון אל תוך חומותיה, והנה אליה עוד הממשלה והמלוכה בבבל שהוזכר כימי קדם: (ט) עתה למה תריעי. הנכון כפי הרד"ק והראב"ע שהוא מענין תרועה וצעקה לחבל. ושעור הכתוב כי יוסיף הנביא לבאם את העיר או את הבנינים לאמר לאה תתחבלי ותבכי תחבלי עתה על תבזון מלכך ויועצך עד כי תתמרי מיחם, האם תבדה תקוחך! הלא ה' הוא מלכך ויועצך. — כי החזיקך חיל כיולדה היוצאת על מבכר: (י) חולי וגחי, הנה רחימו כי הנביא יוצר במחשבותיו אותה ואמנה לבבי פעם על הגלה ולהגדילה מאד, ופתאום יצוה לבבי על היפוכה, וכן יאמר ויאליף המתמרים זה בזה! גם לחרי שאול במתמיה למה תריעי רע, המלך אין בך כי החזיקך חיל כיולדה, אב לאמר חולי וגחי, ונראים דבריו בכ"ז, איך אתה זה את זה? — המנם בחכמת אין מדרך החוכח החמתי הבא לנזוף את רעהו ולנחמו על כאתו, להכניס את הגלה או להקטינה בעיניו, כי דבריו בחלה לא יבואו בלבו, בהיות שכב הנוכח מלא מעצמו ויגון רב על התלאה תאר מלאתהו, ואיך ינחם או יתפעל מקול דבריו וקים אחין גם מועיל? ואולם אם יודה לרעהו כי גדלה רעתו בחזק ויסדיק דבריו ותלונותיו תאר דבר מרוב שיחו ובכאו, או יבוא נוסף לו, כי בתולדות החלם להתפעל ולמהות רווחה לנפשו, בהזהרו כי יאמרו דבריו בעיני יולתו, ומתוך זה ימלא המנחם מקום להוסיף בנחמה ולאמר כי לא יתיאש מן המקוה, כי עוד יד ה' נטויה עליו לעזרו מצרתו, או יאמר לו כי מתוך הגלה עצמה יעמוד לו רווח והצלה, ויחלה לו לתאוות הדבר לית יהפך האבל לששון, וכדומה, כי ע"י דברי ניחומים בחלה תוחלת המעלת הצער אחת מאת ויבינו בעיונינו לענינים אחרים מדברים נפשו. ועל כגולת הענב ההיא הוסיף עליה הומה אלמ נחמה נל"ע בנגיון הנבר בהוראת הזיהר נאם תמיד על תנודת המחשבה מענין לענין בנגדו. ועל הנסיון הזה מיוסד מלית הכתובים תאר לפנינו, כי אמר, הן אמת כי יקרו לך להתמוגג ולהוליח אנחה, כי תאר יגורת יגוח לך שתחי מקריה ושכנת שדה, כדרך הנביאים שנויי מרב, וגם תנופי לבבך, מקום הגלות לאותם שהגלה נבוכדנאצר מלך בבל; אך דעי כי שם מקום גאולה והצלה לך מידי אויבך. וזמן לפקידת בית שני ע"י כורש מלך פרס שהוזכר להם לשוב ולבנות

Digitized by Google

וְשָׁכַנְתְּ בַּשָּׂדֶה וּבָאת עַד־בָּבֶל
שָׁם תִּנָּצְלִי שָׁם יִגְאָלֵךְ יְהוָה מִכַּף
אֹיְבָיִךְ׃ (י) וְעַתָּה נֶאֶסְפוּ עָלַיִךְ
גּוֹיִם רַבִּים הָאֹמְרִים תֶּחֱנָף וְתַחֲז
בְּצִיּוֹן עֵינֵינוּ׃ (יא) וְהֵמָּה לֹא יָדְעוּ
מַחְשְׁבוֹת יְהוָה וְלֹא הֵבִינוּ עֲצָתוֹ
כִּי קִבְּצָם כְּעֹמֶר גָּרְנָה׃ (יג) קוּמִי
וְדוֹשִׁי בַת־צִיּוֹן כִּי קַרְנֵךְ אָשִׂים
בַּרְזֶל וּפַרְסֹתַיִךְ אָשִׂים נְחוּשָׁה
וְהַדְקוֹת עַמִּים רַבִּים וְהַחֲרַמְתְּ
לַיהוָה בִּצְעָם וְחֵילָם לַאֲדוֹן כָּל־
הָאָרֶץ׃ * (יד) עַתָּה תִּתְגֹּדְדִי בַת־

בקצת ספרים יש פה התחלת פרשה ה׳ גדוד

תרגום אשכנזי

שטאדט׃ מוסט דיך אויף אֲפּ־
נעם פֿעלדע לאַגערן׃ וואַנ־
דערסט נאָר נאָך בכל הין: דאָך
דאָרט האָרעט ערריטטונג
דיין, דאָרט לעסט דער הערר
בעפֿרייאונג דיך פֿינדען, פֿאָן
דעם פֿיינדעם נעוואַלט!—
(י)איצט ראָטטעט צוואַר דער
פֿעלקער מענגע זיך אום דיך,
אונד אַללעם שפּריכט: „ענט־
„ווייהעט איזט ציון!אונזער אויי־
„גע ווירד נאָך לוסט אָן איהר
„שוין. „ (יב) דאָך אינקי־
דיג דעם עווינגען ענטוויר־פֿע,
דורכשוין זיא יינינען ראַטה־
שלום ניכט: דאָס נור צוואַם־
מען ער זיא טרייבעט, וויא
גאַרבען׃ געבינדע נאָך דער
טענע. — (יג) אויף, מאָכ־
טער ציון! בענינע נון דיין
דרֿאשענעווערבע! מיט אייזער־
נעם האָרנע, מיט עהרנער הוּ־

פֿע, צערמאָלמסט רוא דער בארבארען מענגע; דאָן וייא דעם עווינע׳דיא בייטע נעווי־
העט, אהרע גליקסניטער אַללע דעם העררן דער נאַנצען ערדע! (יד) איצט שטרייפֿט צוואַר
ווי׳

ר ש ״ י

שכונתך תכושה כשדה: (יא) המֹמרים תתנה. עתה תתחייב ציון בחטאותיה ויפקד עליה עונה: ותחז בציון עינינו. ותרחיקה בה שיגיעו מה שחיינו לרחות בה: (יב) כי קבצם כעמיר גרנה. וסופו לקבצם אל עמק יהושפט וסביבות ירושלים למלחמה כמו שמקבצין עמיר בידי לדוסם שם אף הם לרעתם נאספו ויאמר הקב״ה לכ״א קומי ודושי בת ציון: (יג) והחרמתי. לציון הקדש: נצעם. מה שכבשו מגזילה וחמס: וחילם. וגכסיהן: (יד) עתה תתגדדי בת גדוד׃

ב א ו ר

ולבנות ירושלים. (יא) ועתה נאספו, ענין המאמר הזה גם הוא בענין המאמר הקודם, כי אמר שנאספו נאספו גויס רבים עליך למלחמה, הממתים על מפלתך ומומרים תחוך ציון, כמו שהוא האמת (ירמי׳ נ׳ ל׳) כלומר שלא תוכל לסבול עוד יושביה, ותרחיקה עיינינו מיה שתחוך האמת (ירמי׳ נ׳ ל׳) כלומר שלא תוכל לסבול עוד יושביה, ותרחיקה עיינינו מיה שקיוינו: (יב) והמה, וי״ו לעורר על היפוך הקודם, ר״ל לך דעי ותאמיני כי הגויס ההם נעלם מהם מחשבות ה׳ ועצתו, כי הוא ית׳ העיר אותם להאסף כה יחד, למען התגידם כלם שמה: כי קבצם וגו׳, נתלה המקבץ עמיהי השדה אל תוך גרנו לדוש שם: (יג) קומי ודושי, מנהג תלמות הקדם לדוש את התבואה ע״י דוסת רגלי הבהמה ומשסת כלסותיה. ולדך המקרא להמשיל את הגלות והממשלה אשר ירדה להם בזולתו בפרך בענין הדישה. והוא יעלה הגויס בכח קמיונו בלבו לחוניים לנגד עיניו ויקרא בעונם התעלותו אל הכוסיה לאמר קומי ודושי בת ציון, והתחילי לדוש את נדיך, וחל תחתי מהחזוק הזה, כי קרנך אשים חזק כנחיל לנגחם ולהפילם לארץ, ופרסותיך אשים נחושה לדוסם ולהדיקם בעפר לדוש: והדקות, עבר מהמשיל מן הכפולים לנקבה נכחת עם ו״ו המהפך הענין לעתיד: בצעם וחילם, כפל ענין ממ״ש, כי הטעם יחמד: (יד) עתה התגדדי וגו׳, המשך המאמר הקודם, כי הגויס הולך ומפרש ע״ל

	תרגום אשכנזי קי
גְּדֹ֣ד מָצ֔וֹר שָׂ֖ם עָלֵ֑ינוּ בַּשֵּׁ֥בֶט יַכּ֛וּ עַל־הַלְּחִ֖י אֶת־שֹׁפֵ֥ט יִשְׂרָאֵֽל׃	ווילדע האַרדע אינם לאַנד, אומניבט מיט באַללווערקע אונו; שלאגט רעם בעהאַרר־ שער ישראל׳ם מיט גייסעלן פֿע־אַבטליך דיא וואַנגע. —
ה (ה) וְאַתָּ֣ה בֵית־לֶ֔חֶם אֶפְרָתָ֖ה צָעִ֣יר לִהְיוֹת֙ בְּאַלְפֵ֣י יְהוּדָ֔ה מִמְּךָ֥ לִֽי־יֵצֵ֖א לִֽהְיוֹת֙ מוֹשֵׁ֣ל בְּיִשְׂרָאֵ֔ל וּמוֹצָאֹתָ֖יו מִקֶּ֣דֶם מִימֵ֥י עוֹלָֽם׃	ה (ה) דאָך אויגסט ווירסט דוא, בית לחם! דער בידערן אייגע־ וויגצינעס שטעדטען אויטט — אונטער יהודה׳ס נעפֿירסטע־ טען שטעממען אויגסט. — אויס דיינער מיטטע ענט־ שפריעסט דער מיינונג, איין

לכן

נייער רעגענט אין ישראל, דער פֿאַרוועלט ריהמליכֿען אַהנענשטאַמט׳ס, פֿאַן אוראַלטען צייט.

ר ש ״ י

עתה בעת גזרתה הרע על העון כי נגר תתגודדי בת גדוד בת כשדים קנלי גדודין כי עתה הוא לחלני הגדוד לשר סם מנור עלינו: בשבט יכו על הלחי. מי גרם לה להכלית זאת לשר ישראל מלעיגים על נביאיהם ושופטיהם ומכים לוחם על הלחי כך היו עושים וכן מלינו בסכיקאל וכן ישעיה הוא לומר (ישעיה נ׳) גוי נתתי למכים:

ה (א) ואתה בית לחם לברתה. שיהא דוד מסם שנאמר (ז״ש י״ו) כן עבדך יפי בית הלחמי ובית לחם קרויה לברת שנאמר (בראשית מ״ח) בדרך לברת היו בית לחם: צעיר להיות באלפי יהודה. רחוי היית להיות לעיר במשפחות יהודה מפני פסולין רות המואביה שבך ממך לי יצא. מפיו בן דוד וכה״ל (תהלים קי״ח) אבן מאסו הבונים: ומוצאותיו מקדם. (שם)

באור

ע״ד המליצה הלזות הנוכחות העומדות עליהם, והתשובה ההלהית לשר תבת לחני׳ בימים העתידים, לך הוא נגדל בענין מלמדיו מן הקודם, במה שהוזיל לדבר בלרה לחת גדולה למלך, והיה ירידת הכלכות מגדולתה ובזוה בסחר המדברה התחתונה; ומן הדעיון הזה נמצך הרעיון הנאמה, כי בעת הגאולה תלמח ישועה וגדולת המושל החדש לשר יקום לו מבית המלך הראשון ויגדל שמו בכל הארץ, ויהיה בבחי׳ שלום עם כל שוכני תבל. ומעתה לא יוסף עוד הבניה לדבר מן הבעות, לחני שבבר עלה ברעיוניו כלילו בשבט׳ מכל וכל ולא יוסיף. — בת גדוד, השב הבניה פניו אל הקונה לדבר בלעגי שפה, עתה תתקבני גדודים גדודים, לת בת גדוד! מצור שם, הלורר עלינו: בשבט יכו, התויגים על הלחי של שופט ישראל, דרך שפלות וזוי׳ וכנזוה יאמר השופט, שדבכו לרדות בשבט לת המתייבים בדין, ועתה יבו לותו, לומר שבל בך ידעו בעומק השפלות להתנהג עם המושל בעם לחוד מדלת הארץ:

ה (א) ואתה. הוי״ו תשמש בשקום לחלו: בית לחם אפרתה, לפי הסכמת בל המפרשים, לפרתה היה לפרת, והוא חלק מן נושן מלמר, וכן לעיר להיות בחלפי יהודה. ולימי יודע על מה בינה הכתוב לותה בשם לפרתה, ומה לורך ביזיעתו? שם בעבור שים עוד בית לשם לחר, הלא בית לשם לשר ליהודה עיר מולדת דוד, ודבר בשערים שמה? לבן נחלתי לתי לפרש הכתוב בחופן לחר ולחלקו למלמרים הקוים בעלי ובשן ובשוח. כי יהוע שבם לפרת בל״ע מורה גם על חביבות ונעימות, כמו מחלון וכליון לפרתים (רות ל׳), ומעתה לחרי שבבתוב הקודם היה הבניה לעיניהו שבל מדבות המלך הרעיון הזה הביאו על שבל מקור בית המלך ומשלנו שם ית לקחו מלחר הנוה מן הבתן לשר ליבי בית הלחמי, ולבן הוסיף בדברי נמה לומר, ואתה בית לשם (בלת המדבה) סובך להיות לפרתה, תשובה בחומה, לתה לעיר המשפחה! עוד תהיה בחלפי יהודה ורחיצה. ולזה ערך נתוח המלמר הוא זה:

ואתה בית לחם — — אפרתה

— צעיר להיות באלפי יהודה. ממך לי יצא, בלומר ממך יבא לחם לים לשר יהיה מיוחד לי לבמוי, להיות מושל בישראל: ומוצאותיו מקדם, ר״ל מבשפת לבוחתיו

(ג) לָכֵן יִתְּנֵם עַד־עֵת יוֹלֵדָה יָלָדָה
וְיֶתֶר אֶחָיו יָשׁוּבוּן עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:
(ג) וְעָמַד וְרָעָה בְּעֹז יְהוָה בִּגְאוֹן
שֵׁם יְהוָה אֱלֹהָיו וְיָשָׁבוּ כִּי־עַתָּה
יִגְדַּל עַד־אַפְסֵי־אָרֶץ: (ד) וְהָיָה זֶה
שָׁלוֹם אַשּׁוּר וְכִי־יָבֹא בְאַרְצֵנוּ וְכִי
יִדְרֹךְ בְּאַרְמְנוֹתֵינוּ וַהֲקֵמֹנוּ עָלָיו
שִׁבְעָה רֹעִים וּשְׁמֹנָה נְסִיכֵי אָדָם:

צייטען הער. — (ב) דאראָ
ניבט ער זיא זוֹ לאַנגע פריז:
ביז דעם ניידער־קאָמען צייט
ערפֿאַלנט; דאַן קעהרט זיינער
ברידער רעסט צוריק, זאַמטט
דען קינדערן ישׂראל'ס. (ג) ער
טריטט נוּאויף־לייטעט זיא מיט
דעם עוויגען זיעגס־קראַפֿט!
האַך ערהאַבען, אין זייגעם
נאַמטעם דעם אונעגרליכען
נאַמען! זיא ווּאהנען רוהיג,
דען רוהמפֿאַלל ווירד זיין נאַ-
מע, ביז צור ערדען־גרענצע
הין. (ד) עוויגער פֿריעדע
העררשט דאַן! — ווירד אשור
ווּאהל דען איינפֿאַלל אין אונזער לאַנד נאָך ווּאַנען? ווירד ער אונזערע פּאַלעטע קיהן
בעטרעטען? — ניין, ווייר רייצטען ווידער איהן זיבען רעגענטען, אַכט פֿירסטען אוים
אדם׳ם

זרעו

ר ש״י

לפני שמא ימין שמו: (ב) לכן יתנם עד עת יולדה. יתנם ביד לויניהם עד בא העת לחזר חלה ויולדה ליון לה כניה ליון לחזר מהזיקה עתה מיל ביולדה. ועכשיו היא קרויה יולדה. ורבותינו למדו מכאן לחין בן דוד עד שתפשוט המלכות ט׳ קדשים על כל העולם כולו לך לפי פשוטו זהו הלשון,שפיכתיהו: ויתר לחיו. על מלך יהודה כלומר אחר שבט יהודה: ישובון על בני ישראל. יתקבצו עם אחר השבטים והיו לממלכה אחת ולא יחלקו עוד לשתי ממלכות: (ג) ועמד. ופרנס לת ישראל: ויאבו. עתה מן הגליות: כי עתה יגדל. מלכם עד לחצי חרץ והניחום מנחה לליו בפוסים וברכב: (ד) והיה זה שלום. נמור וקבוע בלין הפסק עוד ולא ידמה לשאר התשועות שהיו לרות לחלייהן: לשור כי יבא. הרי כי משמש בלי שם אם יבא בארלנו כאחר בת עתה: והקימנו עליו שבעה רעים. שבעה ושמנה. רבותינו פירשו

ב א ו ר

לנוחיו ויפוס מולדותיו מימי קדם, זה מלכות בית דוד, כאחר כנר נגח יחזקי׳ על זה ויגלח מטר מנוע יחי: (ב) לכן יתנם, ביד לויניהם, עד בא העת לחזר חלה ויולדה ליון לת בניה לחזר עליהם החזיקה עתה מיל ביולדה (רמ״י). וראה הקוזק הנעים! נעם המגל ותמתחו, כי כמו שהוסב נטנע היולדה שיתחזה לירים ומבלים בטרם ילדה, והלירים החלה ממה שנחת ועזר ההולדה, כן המגיל הנגיע בחזיונו לת לרות הגלות ומבלונים, שמחוכם תקמם יחושה לעם נאנה ונכאב. — ויחר אחיו ישובון, לו, בנוי לחיו על השלך המיועד: על בני ישראל, כמו עם כ״י, הם עשרת השבטים: (ג) ועמד. השטעם שלח יגלה לעיני עמו נל״ח (חוזקיהו־עזריהו): ורעה, לת ישראל זשבר: בעז ה׳ בגאון וגו׳, כנויים לנת ה׳ ית׳ הנב״ת, כלומר יהיה נעזר וגאנב בממשלתו מחת ה׳ הנעלה כמו למעלה למעלה: וישבו, בהשקט ובנחת: כי עתה יגדל, כח״י יסגת שמיה: (ד) והיה זה שלום, גמור וקבוע בלין הפסק עוד (רמ״י), כי קולות שונב היה לפעמים על התמדת המלילות, ועתה מלת זה לרמוי על השלום כלומר בכל נבחלקת הפרשה כלומר זה יהיה סגת השלום לחר ישלוט בכל הלרן: אשור כי יבא, כי זה משמש בלשון חם (רמ״י), השעם שחם עוד לחזור יחוק ונפשו לבח בתרלנו לדרוך בתרמונתינו, כאחר יעשו עתה: והקמנו, ו״ו לתוספת התנחי, כ״ל שחז נקיש עליו: שבעה רעים וגו׳, מסבר שבעה ושמונה דרך נחמה. רועים ונסיכי כ״ע במ״ב: נסיכי אדם, נסיכים גדולי היקם

Digitized by Google

(ה) וְרָעוּ אֶת־אֶרֶץ אַשּׁוּר בַּחָרֶב
וְאֶת־אֶרֶץ נִמְרוֹד בְּפִתְחֶיהָ
וְהִצִּיל מֵאַשּׁוּר כִּי־יָבוֹא בְאַרְצֵנוּ
וְכִי־יִדְרֹךְ בִּגְבוּלֵנוּ: (ו) וְהָיָה ו
שְׁאֵרִית יַעֲקֹב בְּקֶרֶב עַמִּים רַבִּים
כְּטַל מֵאֵת יְהוָה כִּרְבִיבִים עָלֵי־
עֵשֶׂב אֲשֶׁר לֹא־יְקַוֶּה לְאִישׁ וְלֹא
יְיַחֵל לִבְנֵי אָדָם: (ז) וְהָיָה שְׁאֵרִית
יַעֲקֹב בַּגּוֹיִם בְּקֶרֶב עַמִּים רַבִּים
כְּאַרְיֵה בִּבְהֵמוֹת יַעַר כְּכְפִיר
בְּעֶדְרֵי־צֹאן אֲשֶׁר אִם־עָבַר וְרָמַס
וְטָרַף וְאֵין מַצִּיל: (ח) תָּרֹם יָדְךָ

אָדָם׳ס געשלעכטע.— (ה) זא ווערדן פלאָנע אשור׳ס לאָנד מיט פֿערהערע ענדעם שוועדטע, מיט איינגען נעציקטען דאָלכען נמרוד׳ס פֿאטערלאָנד. זאָ שיצטע מאָן־אָר אשור אונז, ווען אין אונזער לאָנד ער נאָך איינצופֿאַללען, אונד אונזערע גרענצע צו בעטרעטען־וואָנטע.— (ו) יעקב׳ס איבערבלעכטע איזט אין דער פֿעלקער מיטטע דאָז וויא טהויא פֿאָם עווינען, וויא רעגען־גוס אויף האָעם נראָז, פֿאָן מענשען ניכֿטם ערוואָר־טענר, ניכֿט האָפֿפֿענד אויף ערדענזאָהנע. (ז) יא יעקב׳ס איבערבלעכטע ווירד זיין אין דער פֿעלקער מיטטע, אונטער דער נאציאָנען מענגע, וויא אונטערם געווילד דעם וואַלדעם איין לעווע, וויא איין יונגער לייא אונטער שאָאף־העערדען, דער

אַנפֿעללט, ניעדערשטרעצט, צערריסט: ניעמאַנד וואָגט צו רעטטען. (ח) זאָ וירסט דוא

אָבי׳

ר ש ״ י

פירוש אמותיהן נמסכת סוטה ותיני יודע מהיכן למדו: (ה) ורעו את ארץ אשור. וירועלו כמו (שם נ׳) תרועם בשבט נחיל: ואת ארץ נמרוד. היא נבל: בפתחיה. בשערי מדינותיה: (ו) בטל מאת ה׳. אחין בת לעולם ע״י פלס ולא יבקשו בני פלס עליו כך לא יקוה ישראל לעזרת קיס כ״ת בה׳: (ז) בחריה בבהמות יער. כך יהיה מלכם שליט בכל: ורמס וטרף. רמס היא דריסת הרגלי בהוות רעב ותוכלו במקומו וטרף הוא בשנאת את הטרף למעונותיו בשביל

ב א ו ר

עד פלס. ולדעת חז״ל יזוע: (ה) ורעו, ושברו, כמו יערוך קדקוד (ירמי׳ כ׳ י״ח): ואת ארץ נמרוד, היא ארץ אשור, וכן כתוב (בראשית י׳ י״ח) ממס יצא אשור (עיין שם לפ׳ בתיבות הללוס): בפתחיה, בחרבותי׳ כמו ומה פתיחות, והכניסו על ארץ אשור, שבחרבות אשור נעצמס יהרגוס: והציל, המציל, את ישראל מאשור: (ו) והיה שאריה יעקב, סיוס הנמסה, בולל מכל ישראל ותכונת ענינס נגד שאר עמי התרן, כי ישראל נושע בה׳ לנצח ולא יבוש נחרס, ונלן לל יטטרטו עוד לבטוח ונליס, כמו שמנחר והולך: בטל, אחין בת לעולם ע״י פלס, כך לא יקוה ישראל לעזרת חלס כ״ת לה׳ (רס״י): כרביבים, הס הטפר הרך, והעשב גדול מהדשא, כן יהיו הס הולכיס וגדליס ושובו להס הולך וגדול (רד״ק): (ו) והיה, עוד זאת גדולה מהלחשונה תהיה, כי שארית יעקב בתוך כמותו בגד הגויס הרבים יהי׳ כאחי בבהמות יער. כוונתי לזה בתרגומי בתיבת (יח) שהוספתי בראש המקרא: כאריה בבהמות יער וגו׳, בתחי׳ הוא הגדול וייחנגר על החיות היער החזקים, הכפיר הוא הקטן בתוך האחי׳ אחין לו בת לטרוף בתוכו יער, אבל יש לו בת בעדני נאין ויענור עליה׳ וירמסס ויטרוף תוכס

ואין

תרגום אשכנזי

אבזיעגען, איבער דיינע וויי־
דערוואַנדער, אונד אַללע דיינע
האַסספער וועלכען צו גרונדע
געהאַן. (ט) אַן יענעם טאָגע
שפריכט דער עווינע, שאַפֿע
איך דיינער אָפּפֿער הויפֿען הינ־
ווע, פֿערניכטע דיינע קריעגס־
וואָגען. (י) ר״יסע דיינע לאַנ־
דעס בוריגען נידערער, שלייפֿע
אַללע פֿעסטונגען; (יא) פֿער־
באַנע צויבעריי, פֿערשיכע
אַבערגלויבען; (יב) צערשטע
רע געטצאַנבילדער אונד
שטאַנדזייולען, ניכט מעהר
ווירסט דוא דיינער הענדע
ווערק אַנבעטהאַן. (יג) אויס־
געראָטטעט וינד דאַן דיא נע־
וויהטען האַינע פֿערשוו אונדען
דיינע פֿיינדליך־נעזיננטען:
(יד) דען מיט ווואוטה אונד
צאָרן וועלד איך ראַכע איבען,
אַן דען פֿעלקערן, דיא נ־ניכט נע־
האָרכט האָבען וואַללען. —

ו (ט) פֿערנעהמעט, וואָס דער
עווינע שפריכט! אויף!
האַרט מיט דען בערגען, לאַס
לויט

מיכה ה

עַל־צָרֶיךָ וְכָל־אֹיְבֶיךָ יִכָּרֵתוּ׃
(ט) וְהָיָה בַיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָה
וְהִכְרַתִּי סוּסַיִךְ מִקִּרְבֵּךְ וְהַאֲבַדְתִּי
מַרְכְּבֹתָיִךְ׃ (י) וְהִכְרַתִּי עָרֵי אַרְצֵךְ
וְהָרַסְתִּי כָּל מִבְצָרֶיךָ׃ (יא) וְהִכְרַתִּי
כְשָׁפִים מִיָּדֶךָ וּמְעוֹנְנִים לֹא יִהְיוּ־
לָךְ׃ (יב) וְהִכְרַתִּי פְסִילַיִךְ
וּמַצֵּבוֹתַיִךְ מִקֶּרֶב֫ךָ וְלֹא־
תִשְׁתַּחֲוֶה עוֹד לְמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ׃
(יג) וְנָתַשְׁתִּי אֲשֵׁרֶיךָ מִקִּרְבֶּךָ
וְהִשְׁמַדְתִּי עָרֶיךָ׃ (יד) וְעָשִׂיתִי בְאַף
וּבְחֵמָה נָקָם אֶת־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר
לֹא שָׁמָעוּ׃

ו (ו) שִׁמְעוּ־נָא אֵת אֲשֶׁר־יְהוָה
אֹמֵר קוּם רִיב אֶת־הֶהָרִים

וחשמענה

ר ש״י

בשביל גודותיו ולבלותיו: (ט) והכרתי סוסיך. הוא עזרת מלרים שחתם נשענים עליהם למלחמה: (י) והכרתי ערי ארלך. ולא תלטרך לערי מנלר: (יג) והשמדתי עריך. ותשיבי נשלי דנבך וכן (ישעיה ל״ז) ומלאו פני הלל ערים וכן (ש״ב כ״ח) ויהי עריך:

ו (א) את ההרים. את החנות:

הגנעות

באור

ולין מליל (מרל״ק): (ט) והיה, זה, ביום ההוא, כשבר תכרית סוסיך, שלא תלטרך עוד לסוסי׳ ולמרכבות: (י) ערי ארלך, שהם מוקפות חומה: (יא) כשפים ומעוננים, מעשה הכליס שאין בהם ממש: (יג) ערירך, ת״י נשלי דנבך ולשה שהוא מטעם ולבי עד (שיר ה׳ ב׳), לויב שהוא מעיר תמיד ומשבר רע על זולתו (אין פיינדליך גשוינטהט).

ו (א) שמעו נא, נשואה רטיעית, תוכחת מוסר על העול והחמס שבר בעיר ועל פשעים שבר נברו, וכרוח שפתיו יורס הנביא, כי אין מעשה הקבוצות עיקר, ולא נוחת יכוסר עון, אם לא יעבר הלב, ולא תזדכך הנפש החיטחת, — כי אם עיקר בוונת הנורא ית׳ שהולאם הנפש ע״י לחבת מצוה ומסר ומעשה הלדקה. ואמר נגד ישרחל שמעו מה שחמר לי החל״ת, וה: קום ריב את ההרי׳, כלומר השמיע קולך כל כך שישמעו ההרי׳ הגבוהי׳ לת הריב

Digitized by Google

וְהַאֲתַנִּים מוֹסְדֵי אֶרֶץ כִּי רִיב לַיהוָה עִם־עַמּוֹ וְעִם־יִשְׂרָאֵל יִתְוַכָּח: (ג) עַמִּי מֶה־עָשִׂיתִי לָךְ וּמָה הֶלְאֵתִיךָ עֲנֵה בִי: (ד) כִּי הֶעֱלִתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתִיךָ וָאֶשְׁלַח לְפָנֶיךָ אֶת־מֹשֶׁה אַהֲרֹן וּמִרְיָם: (ה) עַמִּי זְכָר־נָא מַה־יָּעַץ בָּלָק מֶלֶךְ מוֹאָב וּמָה־עָנָה אֹתוֹ בִּלְעָם בֶּן־בְּעוֹר מִן־הַשִּׁטִּים עַד־הַגִּלְגָּל לְמַעַן

דעת

תרגום אשכנזי קיב

לויט דען הינעלן דיא בעשוועריי דען האַרטן. (ג) זאָ האַרט, איהר בערגע! דעם עוויגען שטרייט; איהר מעכטיגען שטיפטצען דער ערדע! מיט זייי נעם פֿאָלקע רעכטעט ער, דען עוויגע; לעמט זיך מיט ישראל אין וואַרטשטרייט איין: (ג) וואָס טהאַט איך דיר מיין פֿאָלק? צייג אַן, וואָמיט בעלעסטיגט איך דיך? (ד) בראַכטע איך נידט אוים מצרים דיך הערויס? ענטרים איך דיך נידט דעם שקלאַפֿענהויז? ואַנדטע איך נידט פֿאָר דיר הער משה, אהרן אונד מרים? (ה) וואַרעסט דוא, מיין פֿאָלק! נור דעסטען איינגעדענק. וואָס בלק, מואב'ס קעניג, איבער דיך בעשלאָס; וואָס בלעם בעור'ס זאָהן דאָגעג-

נען איהם ערוויידערן מוסטע; וואָס צו שטים — וואָס צו גלגל נעשאַה; — וואָהל ווירדעסט

דיא

ר ש " י

הצדקות. התמהות: (ג) מה עשיתי לך. תן לנגד להכיר מה טובה עשיתי לך: ומה הלאיתיך. בעבודת: ענה בי. העד בי: (ד) כי העליתיך. לא"ם שעשיתי לך כל הטובה הזאת לא הלאיתיך בעבודה גדולה ובקרבנות גדולים: את משה לתהלה ומרים. ת"י משה לתלמת מסירת דינין והכהן לברוח על עמק ומרים לתורכח לנשיא: (ה) ומה ענה אתו בלעם בן בעור. מה לזעם לך זעם ה' (במדבר ל"ג) אלא בעבור כל טוען הימים: מן השטים. שחטאתם לי עם דעו צדקותי אלא מנעתי טובתי ועזרתי מכם עד הכניסתי לתוכם לגלגל וכבשתי לפניכם עם את הארץ:

תכף

באור

הריב לאב לה' עם ישראל, וכן ותשמענה הגבעות קולך: (ב) שמעו הרים, בעבור היות' עומדים, כמו האזינו השמים (מדברי הלחב"ע): והאתנים, הם הגבעות החזקות לאב הם מוסדי ארץ: כי ריב לה' עם עמו, הטעם שיש ריב בין ה' ובין עמו, ודרך בעלי דינות להתובע יקד לפני שומעיהם, לדעת הדין עם מי, וזה ועם ישראל יתובח, ע"כ קרא ההרים (ישעי' מ"ג): יהובח, שרצו יבת הגיתו על הובחות דברים וטענות להלטדק בדין, כמו לכו נא ונוכחה (ישעי' מ"ג): (ג) עמי, הולך ומבאר דבר ה' אל עמו לאמר מה הטעה לאב עשיתי לך ובמה הלאיתיך, כלומר היה הטובה לאב טרחתיך והעמסתי עליך עול מלות קשות עד שתלחה נשוא. ענה בי, העד בי: (ד) כי העליתיך, אבל תנכי עשיתי לך טובות גדולות, ע"י שהעליתיך מתוך מלרים מבית עבדי', שהיית' סוברי' שאה בעבדים בנית מדוניס קשה: ואשלח לפניך וגו', לאב הוריו לך את הדרך לאב הלך בה ואת המעשה לאב תעשה: (ה) עמי זכר נא, ואם רק את הטובה האחת תזכור לאב עשיתי לך בעלת בלק עם בלעם, אין הפכתי הקללי לברכ': מן השטים, שחטאתם לי עם, עד בואכ' הגלגל', לא מנעתי טובתי ועזרתי מכם: למען דעת, אז ע"י טזכירי'

הזאת

Digitized by Google

מיכה ז

דַּעַת צְדָקוֹת יְהוָה: (ו) בַּמֶּה אֲקַדֵּם יְהוָה אִכֹּף לֵאלֹהֵי מָרוֹם הַאֲקַדְּמֶנּוּ בְעוֹלוֹת בַּעֲגָלִים בְּנֵי שָׁנָה: (ז) הֲיִרְצֶה יְהוָה בְּאַלְפֵי אֵילִים בְּרִבְבוֹת נַחֲלֵי־שָׁמֶן הַאֶתֵּן בְּכוֹרִי פִּשְׁעִי פְּרִי בִטְנִי חַטַּאת נַפְשִׁי: (ח) הִגִּיד לְךָ אָדָם מַה־טּוֹב וּמָה־יְהוָה דּוֹרֵשׁ מִמְּךָ כִּי אִם־ עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד וְהַצְנֵעַ

לכת

תרגום אשכנזי

דיא אַללניטע נאָטטעס רוא ערקענענן. (ו) (דיא שפּרעכפּס): „וואָמיט זאָלל איך דען עווי„גען פֿערזעהנען? וויא פֿאר „דעם ערהאבענסטען מיך „שמיגען? זאָלל איך מיט נאָנצע„ אָפּפֿערן איהן פֿערזעהנען? „מיט יערהרינגן קעלבערן (ווי„ כע גמדע איר עפֿפֿערען)? " (ז) וויא, וואָלען טויזענד וויד„ דער וואָהלגעפֿעלליג איהם? מיריאַדען שטרעמען אָלס איהם אַנגענעהם? — קאַן איך מיט מיינעם ערסטגעבאָרנען דיא פֿרעפֿעלהאַם מיר לאָזען? מיט מיינער לי׳ב עס ברוט פֿערגעהונגען דער זעעלע? (ח) אָ מענש! עס וואַרד דיר לענגסט שאָן קונד געטהאַן, וואַסגוט איסט, וואַס דער עווינג פֿאַן דיר פֿאַדערט: נור רעכט אויסאיבען, טרייע פּפֿלעג־

רשי

(ו) מלמד שהיה כפוף. (ו) נחלי שמן. למנחות: התימן נכוחי: קרנן למשעי: (ח) הגיד. הקנ"ה: לך לדעת מה טוב. לך לעשות: והצנע לכת. והוי לנוע למהוך בדחילתא דלהלכך. ל"ת והצנע לכת לת

באור

חטאת תדעו לדקות ה' ותעיבו מעליכם: (ו) במה אקדם, דברי ישראל אחר מתן תורה הנביא נפיה', להתנצל ולהדיק מעשיה' במנהגם הידוע לו, לאמר נחיז' מנהג תקדים חת ה' שיכל' פני: אבא, בנין נפעל מהכפולי', כלומר לזך תחתחות בדרך מעלה מנחה לאלוהי: האקדמנו בעולות, דבר לפי מחשבתם הנפסדה, אשם יקריבו עולות אז יוכלו לעשות רצון נפשם: (ז) הירצה, תשובת הנביא לעם, לזך תמצאון על ה' שיקפון בעולות אלים: ברבבות נחלי שמן, דרך הפלגה: האתן בכורי פשעי, גם זה דבר הנביא (ולא כפ' המפרשי' שהוא ג"כ שאלת ישראל, כ"ת הנביא מנאר והולך דבריו ע"ד ונוסי ומופת שכלי) לאמר לזך יעלה על הדעת מ' יהי' לרצון למיני ית' שם יתן בכורי בעוון פשעי, ונתן הסבר לזה באמרו: פרי בטני חטאת נפשי, כלומר לזך לפשר שה' ית' יכפר החטוי שחטוי שהיה נפשו (כי עיקר החטוי והחטוי הוא נפשו, כאמרו ונפש כי תחטוי) ע"י פרי בטן? — כוונתי פנוול הוא לזך יבלה, כ"ש יתכן שהתמנעי' לזבר ישפה שהיה להיות חטוי מכופר ולהרצות לפני ה', יהיו ב"ב פנימי' נפש, וכמו שמנאר והולך: (ח) הגיד לך אדם, הגיד הקנ"ה לך אדם (רמ"י), הטעם הגיד לך בכר בתורתו וב"י נביאיו הקדושים: מה טוב, מה טוב הטוב החמתי לזבר כל לזובר הנפש ולמותה תלוי בו: ומה ה' דורש כמוך, לזת דברי עולה וזבח בלזבר תמצא: כי אם עשות משפט, יגלול כל המלות שבין אדם לחבירו (רל"ק): ואהבה חסד, להתחסד ולהטיב עם אלזתו יותר מן הדיוט: והצנע לכת עם אלהיך, ליזד כל דרכיך לה' ית', וללכת בדרכיו בתום לבב. ולחיות הענייט החלה שיקרי התמידה ויסודי הדת המוסרי, רמיזי לנקת מנדרי ולבחיריך קנת בנלזות נדר המלות החלה והרלזות אחר המלות הנלזות עמהם לזבר בהדרי קדש יסודתם. חובת האדם (דיוט פפליכט) להנהג עם חבירו בהונן ובצדק ובלזן לעשות לו טוב עול וגזק בכל קניני גופו ונפשו, מקרוב בל"ע בשם ברוך (בערעבטיקייט בל"ח); יסודתו בזקת הטבע לזבר שם הבירת

Digitized by Google

מיכה ו

לֶכֶת עִם־אֱלֹהֶיךָ׃(ט) קוֹל יְהוָה לָעִיר יִקְרָא וְתוּשִׁיָּה יִרְאֶה שְׁמֶךָ שִׁמְעוּ

מטה

תרגום אשכנזי קיג

פּפֿלענען, אינר אין בעשיידענר דעמוטה פֿאר דעם עווינען וואנדעלן! — (ט) אַ לויטעט אַן דיא שטאַרט דעם עווינען רוף; דיעם וועזענטלידע הייל ציינט ער אָפּט דיינעם רוהמע!

ר ש י

לית כמדת הקב"ה מדת נ"ו מדת נ"ו מגייס את חבירו ונח לפייסו ויאמר לו חיני מתלנה לך עד שינח פלוני ופלוני שביניתי לפניהם לבל הקב"ה אין חבין חלק שיזוב חלוי בינו לבין עמנו: (ט) קול ה' לעיר יקרא. קל נגייח דה' על קרחת מכריזין להם תשובה: ותושיה יראה שמך. ותושיה קורא להם הנביא לאור רואה את שמך נותן לב להתבונן ולרחות דרכיך. ותושיה מוסב על

באורה

הכורח יח' בנפש כל אדם התשוקה התמידית (דיוא כחטילוגע פרייהייט) לנקש את הטוב והמועיל לעצמו (מבלי שיזיק לזולתו) ולמנוע את הזולת מלהזיק לו. והוכחת הענינים הללה לפועל, ר"ל לעשות בפועל ממש כפי חקי הלבה, ובכללו ג"כ פעולת הדיין להלדיק לדיק ולהרשיע רשע, נקרא בל"ע נסה משפט (דעבט, חוכטהיט בל"ח), כי הדבר תלוי בשפיטת השכל ובקול הדעת לשפוט על כל דבר מעשה בדת מה לעשות. לאמר משפטי ה', אמת צדקו יחדו, הטעם המשפטים לאור נוה ה' לעשותם הם אמת, כי כלם מיוסדים על חקי הלבה.. בצדק תשפוט עמיתך, מובא לדיין להוציא דבר המשפט כפי חקי הלבה. והנו בדברים לאור המה מכל החיוב והיושר; ותולם תחכונה לאור נגפו התלם להטיב עם חנירו טובה בלתי מחויבת, נקרלת בל"ע חסד (וואהלטהוען, בעווהלטעטיגקייט בל"ח). ועשיית החסד בפועל ממש, תקרלת אמת (שרייע), כי ע"י הפעולל ההיח מתמת התל'ת לאור נגפו. (בילוש מגדר החמת שהוא הסכמה מה שנגפו עם מה שתן בנפש) — והנה היח ההולך בדרכי הלדק ויושר לית ליח בדרכיו ולהיות נזהר מלהזיק לזולתו בשום נזק, ההוח יקרלת בשם צדיק (חייץ בעראכטער חען), ומי לאור קנה לנפשו מדת החסד להטיב עם חבירו יותר מדחי, נקרלת חסיד (חייץ וואהלטהעטיגער, עדלער מען). — והנה המדות הבלמיות הללה המה נעלם ורחשונה לכל ה' ית'. לאמר צדק ומשפט מכון כסאך חסד ואמת יקדמו פניך צדיק ה' בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו. — ולכן היח הלם לאור הוח מלוכז בשתי המדות היקרות הללה, ר"ל לדק וחסד, ומתנהג בפיהן בכל דרכיו ומעשיו, לח לתקות הכבר, לח מפני פחד העונש לו לשום פניה לחרת. כ"ל יעשה הלדק והחסד והטוב נעבור עלמם, ויחלמה זוה לפעולת ה' ית' (לאור זה לחמת בוונתם ז"ל במאמרם וכל מעשיך יהיו לשם שמים), עליו יאמר כי הוח זה הצנע ללכת עם אלהיו, כי הדבר הזה הוח מסור ללב, ולח נודע כ"ח לה' לנדו. — ולהיות המדות הנזכרות מניחות שלום לעולם, כן שלום המדיני ותקון הקבון הכללי, כן שלום הנפש ותוזבה, ע"כ לאמר ז"ל על שלשה דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום. — וע"פ הדברים והחמת הלבה תובן היטב מליצת הכתוב שלפנינו, כולל שלשתן במאמרים קלרים מעטי הכמות ורבי חיכות, וגם יובן מה שאבר פעל העשייה עם משפט, ופעל המהנה עם החסד. ויש להתיחך עוד בענין זה, ודי למבין. — ולל תבחל הקורל הנעשים לשחול עלי כמה שתרגמתי מלת משפט כפי הכמיעה הרלשונה שהכתתי לעיל, ומלת חסד כפי הכמיעה השנית, כי אם תדקדק בלשוני היטב תמלל יוצר כוונתי המסכמת עם לאמת הענינים. — (ט) קול ה' לעיר יקרא, מוסב למעלה ושעורו זה הדבר לאור דבריו לך הוח קול ה' לאור הוח קורל לעיר, כלומר לבני העיר: ותושיה יראה שמך, לדעת הרד"ק והרלב"ע הטעם פיה מלת חיח, כי ילחו להיות ותיח תושיה, ועשם בכתוב כי חיח תושיה ומכמה יהיה בתוך לבבו את שמך הנכבד. לאמנם חין כורך לזה, כ"ל מלת תושיה הוח שום במאמר, ונושחו היח יראה שבך, ובוונת המקרלן הוח זה כי יידוע שבם תושיה נגזר ממלת יש, כולל כל תוספי הבלמות והיחות (עטלעטטעט), ומלת שם יורה לפעמים גם על התהלה והתפלרת לאור יקנה

Digitized by Google

תרגום אשכנזי

מיכה ו

מַטֶּה וּמִי יְעָדֶהוּ׃ (י) עוֹד הַאִשׁ בֵּית
רָשָׁע אֹצְרוֹת רֶשַׁע וְאֵיפַת רָזוֹן
זְעוּמָה׃ (יא) הַאֶזְכֶּה בְּמֹאזְנֵי רֶשַׁע
וּבְכִיס אַבְנֵי מִרְמָה׃ (יב) אֲשֶׁר
עֲשִׁירֶיהָ מָלְאוּ חָמָס וְיֹשְׁבֶיהָ
דִּבְּרוּ־שֶׁקֶר וּלְשׁוֹנָם רְמִיָּה
בְּפִיהֶם׃ (יג) וְגַם־אֲנִי הֶחֱלֵיתִי
הַכּוֹתֶךָ הַשֵּׁמֵם עַל־חַטֹּאתֶיךָ׃
(יד) אַתָּה תֹאכַל וְלֹא תִשְׂבָּע

קמץ נו"ן ויישחך

מטה ומי יעדה׃ (י) עוד האש בית רשע אוצרות רשע ואיפת רזון זעומה׃ (יא) האזכה במאזני רשע ובכיס אבני מרמה׃ (יב) אשר עשיריה מלאו חמס ויושביה דברו־שקר ולשונם רמיה בפיהם׃ (יג) וגם־אני החליתי הכותך השמם על־חטאותיך׃ (יד) אתה

ב א ו ר

תרגום אשכנזי

(י) ווייא, קענסט מאן בייא פֿאלשער וואָגע אונשולדיג נאָך ערשיינען? — וועלכע טרוגע נעווייכט דעם קרעמערס בייטל פֿיללט? (יא) וועלכע אין דער שטאָדט דיא רייכען פֿאללער נעוואלטטהאטן זינד? מיט ליגנערישע וואָרטען הער בירגער זינד רעדען ווירטש, אונד טיקקעפֿאללע שפראָכען אום איהרע ליפּפען שווערבט? — (יג) דאָרום קרענקט אויך איך דיך מיט הארטען, שווער־רען פלאָגען, אונד ריכטעט פֿער־וויסטונג אַן אָב דיינען לאָסטערהאַטען! — (יד) דוא איסטעסט, אונד בלייבעסט אונגע־זעט

ד ש "י

על מקרא שלמעלה. הימנו: שמעו מטה ומי יעדה. הטו אזן ושמעו מטה הפורענות אשר תרה לכם שהנביאים מתרים נכם ושמעו מי הוא אשר יועד אותו הפורענות אם יכולת בידו לקיים מה שזהר ויוענן לא כ"ת: (י) עוד האש בית רשע אוצרות רשע. ל"א האש נקודה פתח לפי שהיא תמוה וכן פירוגו עוד ל' תוך ימים הוא פתח כמו היום (ובל"ה פ' ב') מצינו ואיכי אחי דוד במקום יאכי אף כאן במקום יש וכן (בש"ב י"ד) אם לא להמין להשמיעך. ויו"ת כן האש שיעלה לבנם שיתקיים בית רשע לתוכך ימים ותוכלות רשע: ואיפת רזון זעומה. מדה קטנה שעשיריכם ממלים בה העניים ומביאין אותן לידי רזון והיא זעומה בלשון של הקב"ה: (יג) החליתי הכותך. החלטתי מכותיך חזקות וחולאות רעות: השמם. להשמיעך

ב א ו ר

לשון שמחה לעמו ע"י מעגיו (רומז בל"ת) כמו שוש אשיש (קהלת ה'), ומעתה יאמר הנביא לעמו, כי אמך התמתי אחר יהי' לך להלצה ולתפארת ירחה לה התועים, כ"ל הענין שהזכיר למעלה בפסוק מ', שהוא היאות והשלמות שהתמתי לאדם, וירחה הוא לשון הלצה. והנה תרגמתי ירחה (לויגען) כלומר כתוב יָרֵאָה בפתחות היו"ד, כפי מלעיל הלשון הישכנני, להשוות הפעלים בשני המשקלים, יקטל, ירחה. והענין ת'. שמעו מטה, השגם שמעתם ושמעו מטה הפורענות, על אחר לת שמעו בקול ה': ומי יעדה, כלומר דעו מי המייעד אותה: (י) עוד האש בית רשע, ש"פ לתמיה קיימת, ושעוד היש עוד בבית רשע, וכת"י: האיפה רזון ועזובה, שיפה קטנה שהיא רזה ומקמצה, ויהיה זעומת הפעל יח', עוד תעלה בבית הרשע (מדברי הרד"ק): (יא) האזכה במאזני רשע, פל"פ במקום יו"ד, כת"י היזכון, ונעמו זכות הלב (יונתן) כמו מה לנוס כי יזכה (איוב ט"ו): ובכיס אבני מרמה, כיס המוכר אחר יכיס בתוכו אבני המקפל, כלומר לת יהי' לך בכיסך אבן ואבן. ובתרגומי בזוגתי עוד לענין אחר, אחבי הממה ימלאו ניסו לקנות הון: — (יב) אשר עשיריה, עשיהי העיר שוכר למעלה בפסוק ט' מלפו חמס: ושיביה, לפי פתיום עשיריה דבתי שקד לרמות הבריות, וזה ולשונם רמיה בפיהם. רמיה הוא תחת נפלם שניה (מדברי הרד"ק): (יג) וגם אני וגו', וי"ו משמשת במקום לכן, והטעם כאן שתחה החלית העניים והעשוקים במרמותיך כן החליתי אותך בהכותך מכה קשה (הרד"ק): השמם, ביקוי בשקום השם כלומר מכת שממון ותמהון: (יד) אתה

Digitized by Google

וְיִשְׂמַח בְּקִרְבֶּךָ וְתַסֵּג וְלֹא תַפְלִיט
וַאֲשֶׁר תְּפַלֵּט לַחֶרֶב אֶחֵן: (טו) אַתָּה
תִזְרַע וְלֹא תְקַצֹּר אַתָּה תִדְרֹךְ־
זַיִת וְלֹא־תָסוּךְ שֶׁמֶן וְתִירוֹשׁ וְלֹא
תִשְׁתֶּה־יָּיִן: (טז) וַיִּשְׁתַּמֵּר חֻקּוֹת
עָמְרִי וְכֹל מַעֲשֵׂה בֵּית־אַחְאָב
וַתֵּלְכוּ בְּמֹעֲצוֹתָם לְמַעַן תִּתִּי
אֶרְתֵּךְ לְשַׁמָּה וְיֹשְׁבֶיהָ לִשְׁרֵקָה
וְחֶרְפַּת עַמִּי תִּשָּׂאוּ:

אללי

תרגום אשכנזי קיר

זעטטיגעט ! — דער נאהרונגס־
ואַפֿס פֿערזיעגט אים מאַגען! —
ערווירבסט אונד רעטטעסט
ניכט ; דען וואס דוא אויך נע־
רעטטעט , נעכ' איך דעם
שווערדט פריין . (טו) דוא זאַ־
עסט — ערנדטעסט ניכט ;
זאַלבעסט דיך ניכט מיט דעם
אֶלע דער אויסגעפרעסטען אֶל־
בעערפֿרוכט ; לאַבעסט דיך
ניכט אַן דעם ווייגע דעם שאַן
געוואַגענגען מאַסטעס. — —
(טז) נאָך איממער האַלטעס
איהר אויף עמרי'ס שאַנד־גע־
זעטצע ; שאַצט אחאב'ס פֿרע־

פֿעלטהאַסטען, אַהמעס איהרען שאַרליכען עגטווירפֿען נאַך : דאַרום לאַס איך דיך צום שרעקבילד, צו האַהנגעלאַבטער דיינע בירגער וווערדען, אונד מיינעס פֿאַלקעס שמאַך זאָללט איהר שטעטס ביסען! —

וווע

ר ש י

על תשתחוה : (יד) ויצוך בקרבך. המלכל שתאכל לחנים בו מלרה בתוך המעים ויגרום לך מולי שתהא חולה והולך שזוף וכן מלרב לוחש בספרי מניין לף בתוך המעים ת"ל ויצוך בקרבך בפרשת והיה עקב במלרם תמיד עיני ה' אלהיך בה ולף י"ת כן ויהי לך למרע מחל במעך : ותסג. לת תוכיחם המוליכים אניך ונטותיך נזכני ולת תפלטם סופם לתרב. ומשמו אל רבי מנחם שמעתי ותסג לתחזו' תמיד ולת תפליט לת יהיה לך בת לפלוט שבת זרע ולת תפלט' סופה לתרב לתן לתכם . וי"ת ל' הרחמן : (טו) ויתמר חקות עמרי . ויליעתי כי לת תשמעו אלי כי יתמר על יהיכם ונניכם כל חוקות עמרי ולתחזו : וחרפת עמי תשלו . לתם תקבלון עון המרפה שהעב"וס מחריפין לת עמי שהעבידה נהם תורה על כך (לנריס כ"ה) לף יהיה לך לתיפה ולתיפה והם לתיכם שומרין :

ב א ו ר

האבל, כפילת הכנוי לדעתי, לרמוז על לתיכות העונג שהוא מדה כנגד מדה, כמו שהכנות בתשלתיך ובתרמותיך לעשוק לת העני ולקרת ממנו לת קניניו נתוכן שכל טרחותיו ויגיעותיו לריך היו, כן גם לתה תחכל ולף תשבע, ויהי' מלת וגם שכפסוק הקודם נמפך למטה : וישתחך בקרבך, יפה לתמר הרלי"ל ז"ל : מלת יצחך היה מלשון הכנעה והפלות, כמו כי אחה לעפר נפשנו, יצמר שיהי' הכח המעכל, וכנגלל כח הזן, בקרבך עם ונכנע, ובלתי פועל כלחוי לשנות המזון למעב הניתון, ולכן לתי"ם שתחכל לף תשבע, עכ"ל, וע"פ זה תרגמתי : ותסג, נסמ"ך כמו נגי"ן, בלומר לף תסיג גם תזינו ותקנה לך קניני הרכוש, לף תפליט מן הלר הנורל לתכם : ואשר תחלט, ולף יקרע מקרה כי הפלטת מלומה, גם זה לתרב לתן : (טו) וחירוש, על שם קומו, כי לף ירמוז החלם התירוש למף הענבים (רל"ק) : (טו) וישתמר חקות עמרי וגו', כלומר כל זה עשיתי לך ועול לף מוסר, כי עול יצחמר חקות עמרי ולתחזו המחועבים : למען, יפה הסבה התבליתית, תחת יפה המסובב, כי הרלוי להיות לכן . ויתכן שהטעם כי פעולת הרשע העומד בנשעתו לף כי יפלה העונג היולף נעקבותיו, תדמה לעין הרואה כלילו בבוהה יריגיע לסבב לעלמו העונג : וחרפת עמי תשאו, המרפה שתאו המריפים עמי שהם העשוקים והנדכלים, לתם תשלו, תקבלו עמה העונג המרפה הזאת :

ז (ו) וועהע מיר! איך בין וויא נאַכנערעם אים זאַמעלר; וויא האַלבנערייפֿט בעערע אים הערבסטע: נירגענדם עסבאַרע טרויבע! אך שמאַכ־ טענר וועהנע איך מיך נאך אייר נער צייטינען פֿרוכט! —(ז) ראַ־ הין אויס דער טוגענדהאַפֿטע אויס דעם לאַנדע; קיין רער־ ליכהאנדלנדער מעהר ביא דען מענשען. אויף בלוטשולר לויערט אַללעם; דען ב־ודער זוכם דער ברודער אין דאַס נעמפֿ צו לאָקקען. (ג) ועלבסט הענדע, ריא צום וויאהלטהון נור בעשטימטם, פֿערבריטען

השר

אר׳

ז (ו) אַלְלַי לִי כִּי הָיִיתִי כְּאָסְפֵּי־ קַיִץ כְּעֹלְלֹת בָּצִיר אֵין אֶשְׁכּוֹל לֶאֱכֹל בִּכּוּרָה אִוְּתָה נַפְשִׁי: (ז) אָבַד חָסִיד מִן־הָאָרֶץ וְיָשָׁר בָּאָדָם אֵין כֻּלָּם לְדָמִים יֶאֱרֹבוּ אִישׁ אֶת־אָחִיהוּ יָצוּדוּ חֵרֶם: (ג) עַל־הָרַע כַּפַּיִם לְהֵיטִיב

ר ש " י

ז (א) אללי לי. הנניח מקונן על עצמו אוי לי שהועמדתי לנניח בעת הזאת אחין בני אדם לדיקים בדור: כאספי קיץ. נקוד חטף קמץ אחינו לי פועל כמו יוסב תומר אלא לי מפעל כיו (ישעיה ל"ג) אלא החסיל כאספות קיץ והם סופי תאנים שהן רעות וכת"י כספיחי קייטא: כעללת ב"ר. כעוללן בתר קיטוף: אין אשכול לאכל. תירי מיהא נפקן לאכול אחר הראשון למכילה: בכורה אוהה נפשי. הטעם נפש המתאוה משתוקקת למוצא תאנה אחת טובה המתבשלת בעתה ולדעת אחרים תיבת אין מוסבת עליה ואחרת עמה, ואעפו אין בכורה אלא ב׳ תה נפקי, והענין אחד. ובל זה משל על הצדר היושר והתמימות מבני אדם, כי היא הגדיק אשר מעשיו ודיוקיו ובל פעולותיו מסודרות בתכלית הטוב והשלמות, ודמה לענן אשר פריו יתן בעתו ומניף נרלה לעלם, וכן להיפוך ידמו פעולות הרשע המקולקלים והנשחתים, למירות רעות אשר כל מוקדיהם יעשנו. ונפקוק הנה יבאר הנמשל: (ב) אבד חסיד, לפי בתורי לעיל (ו' ט') בגדר חסיד, שהוא המלובש במדת החסד להטיב עם זולתו לף בדבר אחינו מן החיוב, יהי׳ טעם המקרא פה, שהחסיד בחסיד לקוטן על העדרו, לפי מעלתו ויתרונו על היתר שזכר לחריו ההולך בדרכי היושר לבדו. ועל הצדר החסיד הזה יתנו בחמת לשון תלונה, כי חסרונו הוא בחמת תכונו ויהיה נמור לקנין התנועי, ובאלו אמר הבל על לתנדין ולא מחסנין! ותנחי תרגומיו חסיד (טוגענדהאַפֿטער), שהשם הזה יפול בל"ח על כלל המעלות המדותיות לחר גם יחפלר התלם: וישר באדם אין, הוא ההולך במישרים וכל מעשיו ע"פ היושר והבלרן, גם הוא לינוני בנני אדם: חרם, רשת, כמו מצודת חרמים, הטעם גם החסיד יחנו דעתם לנוד זה לת זה נאמרו: (ג) על הרע כפים להיטיב, הרע וכן היטיב מקור. ולדעתי טעם הכינוי, כי הכפים אשר המה מועדים להטיב ולתקן, בל מגמתם להרע ולקלקל. והנה יפרש הדנר, כמה שאמר השר שואל, כלומר השר אשר הוקם על תקון המדינה למקום עין על טוב נ

ז (א) אללי לי, המשך הקודם, והוא דברי אחד המשבילים שנעשה, המקונן על שפל מצב החומה לאמור אללי לי, בלומר אוי לי אם אראה נרעת עמי: כאספי קיץ, שם רגים נמשך מן אסף האסיל (ישעי' ל"ג ל'), והמה לדעת רש"י סופי תאנים שאינם מתבשלים כל נרכם, וכת"י כספיחא קייטא, וכן תרגמתי: בעללת בציר, או נעוללות שנאחרו ונפן אחר שכלה הבציר (רד"ק): אין אשכול לאכל, תירי מיהא נפקן לאכול אחר הראשון למכילה: בכורה אוהה נפשי, הטעם נפש המתאוה משתוקקת למוצא תאנה אחת טובה המתבשלת בעתה, ולדעת אחרים תיבת אין מוסבת עליה ואחרת עמה, ואעפו אין בכורה אלא ב׳ תה נפקי, והענין אחד. ובל זה משל על הצדר היושר והתמימות מבני אדם, כי הוא הגדיק אשר מעשיו ודיוקיו ובל פעולותיו מסודרות בתכלית הטוב והשלמות, ודמה לענן אשר פריו יתן בעתו ומניף נרלה לעלם, וכן להיפוך ידמו פעולות הרשע המקולקלים והנשחתים, למירות רעות אשר כל מוקדיהם יעשנו. ונפקוק הנה יבאר הנמשל: (ב) אבד חסיד, לפי בתורי לעיל (ו' ט') בגדר חסיד, שהוא המלובש במדת החסד להטיב עם זולתו לף בדבר אחינו מן החיוב, יהי׳ טעם המקרא פה, שהחסיד בחסיד לקוטן על העדרו, לפי מעלתו ויתרונו על היתר שזכר לחריו ההולך בדרכי היושר לבדו. ועל הצדר החסיד הזה יתנו בחמת לשון תלונה, כי חסרונו הוא בחמת תכונו ויהיה נמור לקנין התנועי, ובאלו אמר הבל על לתנדין ולא מחסנין! ותנחי תרגומיו חסיד (טוגענדהאַפֿטער), שהשם הזה יפול בל"ח על כלל המעלות המדותיות לחר גם יחפלר התלם: וישר באדם אין, הוא ההולך במישרים וכל מעשיו ע"פ היושר והבלרן, גם הוא לינוני בנני אדם: חרם, רשת, כמו מצודת חרמים, הטעם גם החסיד יחנו דעתם לנוד זה לת זה נאמרו: (ג) על הרע כפים להיטיב, הרע וכן היטיב מקור. ולדעתי טעם הכינוי, כי הכפים אשר המה מועדים להטיב ולתקן, בל מגמתם להרע ולקלקל. והנה יפרש הדנר, כמה שאמר השר שואל, כלומר השר אשר הוקם על תקון המדינה למקום עין על טוב נ

Digitized by Google

מיכה ז

הַשַּׁר שׁוֹאֵל וְהַשֹּׁפֵט בַּשָּׁלוֹם וְהַגָּדוֹל דִּבֶּר הַוַּת נַפְשׁוֹ הִוא וַיְעַבְּתוּהָ׃ (ד) טוֹבָם כְּחֶדֶק יָשָׁר מִמְּסוּכָה יוֹם מְצַפֶּיךָ פְּקֻדָּתְךָ בָּאָה עַתָּה תְּהִיֶה מְבוּכָתָם׃ (ה) אַל־תַּאֲמִינוּ

ברע

תרגום אשכנזי קמו

אַ־נעם נור: זאָ הויסט דער פֿירסט נור דאָהין, בעשטע׳ ג׳ינג נור דער ריכטער, דער גראָסע פֿעללט דאָז אירטהייל נאָך איינענער טיקקע. וא פֿער׳ שמריקקען וא אַללעס. —— (ד) דער בעסטע אונטר איהנען גלייכט דעם דאָרנגעשטרייך, פֿערוואָרפֿענער אַלס דיא העקּקע איזט איהרע רעדליכקייט!

דיא ערזהענטע צייט דיינער זהער אויילט מיט שרעקל בֿער אַהנדונג הערבייא; אינט בריכט אין גרעסלי׳כער צערריסטונג זיא אוים. — (ה) מרויעט קיינעם פֿרייגדע מעהר!

פֿער׳

ר ש י

על זבר הרעת כפיכם לחם מקויס שיטיב לכם: השר שואל. שוחד: והשפט. הדן לת הדין גם הוא בשלום יומר לשופט והגדול דובר, פסק הדין בלוחן שהוא רוצה נפשו, כלומר לת לפי הצדק והמשפט, כ"ל על פי חבר יבלו מלנו לעות לחם ברינו. ויש"ת הוא נפשו תמוה נפשיה כלומר כתיב הוא נפל"ף: ויעבתוה, מוסב על כל הלה זוכר, לומר שכל אחד מהם יתן יד להטות הדין, יחזיקו העול כמו החבל החוק הנקרע עבות, וכן רלתי בתורת חכם מ' מחכמי העמים נתור נכון על הכתוב הזה מתיבב היטב לפי המשך ענינו נלוח לומרו: על הרע כפיים להטיב, כלומר יתנו דעתם על הרע חבר נפשיהם בעת שבר יתרלו להטיב ולהלדיק, ר"ל מתחבדים נפני הנדיות ועושים מעשים לסמתיר רוע לנגנם, ובוזתו על הדיינים שהמה למחות שלשה. ומר השר שואל, השעה הרחק שנהם שואל לת הבעל דין האחד, יפקיד וידבוק חותו היטב, כלומ כל מגמתו להוליח הדין לומרו, וכן כך ובך השופט שנלוח לכלומר השופט האחר ירדוף שלמונים לקבל שוחד מאת בעל דין חבירו, והגדול דובר, הוא הדיין הגדול יאמר לבעל הדין הרחקון, הוא נפשו הוא, בלומר יגבר בו בחיפה ודברי קטוניו לומר שגוף הגדון הוא, הוא נפשו ושולה בקרב לבו על רעהו. ויעבתוה, כלומר ע"י הקשר הזה שנין שלשתם יחזקו הרע כמו ענות העבלה משולשת הרלוצות. גם יתכן כי טעם ויעבתוה שהמבטים הישרה בקלישת עצות הנעשה ע"י התחבטות הרלוצות חנה וחנה, ויקי' מרגומו בל"ל (זץ פֿערדרעהען זיא עם): (ד) טובם בחדק, הטוב שבהם הוא כמו קוץ מכחיב לבל נוגע בו (מדברי רד"ק): ישר ממסוכה, היזר שבהם קשה יותר ממסוכת קוצים, שמ"ש ממסוכה מחת שי"ן, כמו הנני שך לת דרכך בסיחים: יום מצפיך, לשעת ב"י הוא יום שחתם מבפים בו לשובה, ולשעת רד"ק כוונתו על נביחי שקר שקרא לותם מבפיך, מלשון טיפה בחתיך, וטעמו היום חבר מבפיך היו מנביחים לותך שקר, ונחרגומי כיוצחי לשעת שביכם. פקדתך באה, ביום ההוח תבח פקודת עונך: עתה תהיה מבוכתם, מהומתם, מלשון וכוונים הם נחרן: (ה) אל תאמינו ברע וגו', בעוסם שהמצלותו יקרא הנביח לומר לחבי שכך היח המדה

באור

בני עמו ולהסיר העול והחמס מחרנו, הוח בעלמו שואל נפשו לתת לו שוחד להטות דין, והשופט יפשוט נשלים, והגדול דובר, פסק הדין בלוחן שהוח רוצה נפשו, כלומר לת לפי הלדק והמשפט, כ"ל על פי חבר יבלו מלנו לעות לחם ברינו. וי"ת הוח נפשו תמוה נפשיה כלילי בתיב לוח נפל"ף: ויעבתוה, מוסב על כל הלה זוכר, לומר שב"י שכל לחד מהם יתן יד להטות דין, יחזיקו העול כמו החבל החוק הנקרע עבות, וכן רלתי בתורת חכם מ' מחכמי העמים נתור נכון על הכתוב הזה מתיבב היטב לפי המשך ענינו נלוח לומרו: על הרע כפים להטיב, כלומר יתנו דעתם על הרע חבר נפשיהם בעת שבר יתרלו להטיב ולהלדיק, ר"ל מתחבדים נפני הנדיות ועושים מעשים לסמתיר רוע לנגנם, ובוזתו על הדיינים שהמה למחות שלשה. ומר השר שואל, השעה הרחק שנהם שואל לת הבעל דין האחד, יפקיד וידבוק חותו היטב, כלומ כל מגמתו להוליח הדין לומרו, וכן כך ובך השופט שנלוח לכלומר השופט האחר ירדוף שלמונים לקבל שוחד מאת בעל דין חבירו, והגדול דובר, הוח הדיין הגדול יאמר לבעל הדין הרחקון, הוח נפשו הוח, בלומר יגבר בו בחיפה ודברי קטוניו לומר שגוף הגדון הוח, הוח נפשו ושולה בקרב לבו על רעהו. ויעבתוה, כלומר ע"י הקשר הזה שנין שלשתם יחזקו הרע כמו ענות העבלה משולשת הרלוצות. גם יתכן כי טעם ויעבתוה שהמבטים הישרה בקלישת עצות הנעשה ע"י התחבטות הרלוצות חנה וחנה, ויקי' מרגומו בל"ל (זץ פֿערדרעהען זיא עם): (ד) טובם בחדק, הטוב שבהם הוח כמו קוץ מכחיב לבל נוגע בו (מדברי רד"ק): ישר ממסוכה, היזר שבהם קשה יותר ממסוכת קוצים, שמ"ש ממסוכה מחת שי"ן, כמו הנני שך לת דרכך בסיחים: יום מצפיך, לשעת ב"י הוח יום שחתם מבפים בו לשובה, ולשעת רד"ק כוונתו על נביחי שקר שקרא לותם מבפיך, מלשון טיפה בחתיך, וטעמו היום חבר מבפיך היו מנביחים לותך שקר, ונחרגומי כיוצחי לשעת שביכם. פקדתך באה, ביום ההוח תבח פקודת עונך: עתה תהיה מבוכתם, מהומתם, מלשון וכוונים הם נחרן: (ה) אל תאמינו ברע וגו', בעוסם שהמצלותו יקרא הנביח לומר לחבי שכך היח המדה

Digitized by Google

תרגום אשכנזי

מיכה ז

בְּרֵ֥עַ אַל־תִּבְטְח֖וּ בְּאַלּ֑וּף מִשֹּׁכֶ֥בֶת חֵיקֵ֖ךְ שְׁמֹ֥ר פִּתְחֵי־פִֽיךָ׃ (ו) כִּ֤י בֵן֙ מְנַבֵּ֣ל אָ֔ב בַּ֥ת קָמָ֖ה בְּאִמָּ֑הּ כַּלָּ֥ה בַֽחֲמֹתָ֖הּ אֹיְבֵ֥י אִ֖ישׁ אַנְשֵׁ֥י בֵיתֽוֹ׃ (ז) וַאֲנִ֣י בַיהוָ֔ה אֲצַפֶּ֖ה אוֹחִ֣ילָה לֵאלֹהֵ֣י יִשְׁעִ֑י יִשְׁמָעֵ֖נִי אֱלֹהָֽי׃ (ח) אַל־תִּשְׂמְחִ֥י אֹיַבְתִּ֖י לִ֑י כִּ֤י נָפַ֙לְתִּי֙ קַ֣מְתִּי כִּֽי־אֵשֵׁ֥ב בַּחֹ֖שֶׁךְ יְהוָ֥ה אוֹר־לִֽי׃ (ט) זַֽעַף֙ יְהוָ֣ה אֶשָּׂ֔א כִּ֥י חָטָ֖אתִי לוֹ֑ עַד־אֲשֶׁ֤ר יָרִיב֙ רִיבִ֔י

פֿערלאָסט אייך ניט אויף דען בוזען־פֿרײַנד׃ לאָס דײַנען מונד ניט טרוילעך עפֿנען, דער, דיא אין דײַנעם שאָסע ליגט. (ו) דען זײַנען פֿאַטער שמע׳ העט דער זאָהן; דיא טאָכטער ווידערזעצט דער מוטטער זיך, דיא שנור דער שוויגערמוט׳ טער; דיא אײַגענען הויזגע׳ נאָסטען, זײַנד דעם מאַנעם פֿײַנדע. —(ז) איך אַבער אַפֿ׳ פֿע צו דעם עוויגען; אויף דען גאָט מײַנעם הייל׳ס ווילל איך שטעפֿט האַררען: ער ווירד מיך זיִ׳ערליך ערהערען. — (ח) פֿאַרלאָקקע ניט, אָ ווידערואַרען! פֿאַן מײַנעם פֿאַללע ריִ׳ט איך מיך ווײַע׳ דער אויף. זיִטצע איך גלײַך אײַנס אין דונקעלהײַט, זאָ איז דער עוויגע מײַן ליִ׳כט. (ט) נע׳ דולדיג טראַג׳ איך זײַנע אונגנאָדע׃ דען איהם האַב׳ איך געזונדיגט. — באַלד ניטמט ער

ועשה

מיי׳

ר ש״י

לוהכינו והוא ימחול לנו׃ משכנת חיקך. נשמתך היא תעיד בך׃ פתחי פיך. דברי פיך פתיחות פיך׃ (ז) ואני נה׳ תלמה. הנביא אומר כן׃ (ח) אל תשמחי אויבתי. נבל ופרס׃

יום

באור

שתין לאמת ומשפט לפי כחן, אין לפי מעשיהם ברעה ובמעוות נתלוכו. ולנוף הוא מגזרת מתלמנו מנהמות ארץ, הוא הריב היותר קרוב למדם, שהוא מתגבי סולו ובתקו שתתך נפשו לשמוע עלמו (בוזענפֿרײַנד נל״ת) כמו תלוסי ומיודעי (תהלים כ״ה מ״ז): משכבת חיקך, היא לשחך, לריך לתה לשמור פתחי פיך שלא תגלה סודך לאחר: פתחי, רבים נוסמך, מן פתח דניך יאיר (תהלים ק״ע ק״ל): (ו) כי בן מנבל אב וגו׳, יתן הסבה למה שאמר כי לא יבטחו בריעים ובנאותים, שהמה בריות הקיכה והריעות הנעשים בין בני אדם לעומת הקנין (גענעלשאפֿט־לײַט פֿערטרעגע), כי גם בנית אשר בשר תופר ניהיהם, ומנהג טבעי משתה עליהם. הבן מנבל ומבזה את אביו, והבת מתקוממה על אמה, כלה נחמותה לבזותה ולהשפילה: איבי איש אנשי ביתו, כלומר תגיו ניתו, המה בעלי בריתו מקבלי טובתו, נהפכו לו לאויבים ומלמים לו רעה תחת טובה: (ז) ואני בה׳ אצפה וגו׳, וי״ו לעורר על היפוך הקודם, כלומר אני לא כן להשען על מבטיחי שקר, כ״ל נה׳ לחיים מבטחי. והיפוך הוא יותר מן הלפוי, שהלפוי הוא מלמן הבטה למרחוק, כמו בדברי חז״ל מלפה על שלמן לחרים׳ למנם המיחל לבו נכון בטוח שחקותו תמול בוולקי: ישמעני אלהי, בטוח אני שישמעני אלהי לה׳ישעני מלרתי: (ח) אל תשמחי איבתי לי, לחר זאת בנגד הרשעה המוכחת כי לחבדה תקומו ושמקה לאילו, אל תשמחי עוד: כי נפלתי קמתי, כלומר אם גם נפלתי בגלות עוד לקום. קמתי ענר במקום עתיד: כי אשב בחשך וגו׳, יזוע כי הלרה תבוכה בשם חשך והשועה כאור. ודמה היזכה בגלות לאיש יושב בבית האבל במקום חשך ובלמות, ובבל זאת אינו מתיאש מן התקוה, כי גם שם ה׳ אור לו: (ט) זעף ה׳ אשא, ואתבונן בגלות ואלמיך עלי את הדין, כי חטאתי לו: עד אשר יריב ריבי וגו׳, ואז יוליאני לאור ואראה בלדקתו׃

והרא

Digitized by Google

וְעָשָׂה מִשְׁפָּטִי יוֹצִיאֵנִי לָאוֹר
אֶרְאֶה בְּצִדְקָתוֹ: (י) וְתִרְאֶנָה אֹיַבְתִּי
וְתְכַסֶּהָ בוּשָׁה הָאֹמְרָה אֲלַי אַיּוֹ
יְהוָה אֱלֹהָיִךְ עֵינַי תִּרְאֶינָהּ בָּהּ
עַתָּה תִּהְיֶה לְמִרְמָס כְּמִיט
חוּצוֹת: (יא) יוֹם לִבְנוֹת גְּדֵרֵיךְ
יוֹם הַהוּא יִרְחַק־חֹק: (יב) יוֹם הוּא
וְעַדֶיךָ יָבוֹא לְמִנִּי אַשּׁוּר וְעָרֵי
מָצוֹר וּלְמִנִּי מָצוֹר וְעַד־נָהָר וָיָם
הנוין נדנג מים

מיינעם שטרייס'ם ויך אן, פֿיהרט רעכט אונד אַנַע פֿיר מיך אויס: לעסט טאַנעפּלי'כט מיר וויערער שיינען, ראַם איך אן זיינער גנאַדע מיך ערגעצע= צע! — (י) ערבליקט עס דאַן דיא וויידערוואַרין, זאָ דעקט קעט שאַם=ראַמה איהר גע= וי'כט; זיא, דיא מיט שנעדען וואַרטען שפּרעך: „וואָ איזט „דער ווייגע דיין נאַטט? —" דאַן וועדט איך אויגענלוסט אן איהר האַבען, וען זיא וויי גאַסטען: קאַמה צערטרעטט אונטער מיינען פֿיסען לינט. — (יא) דער טאָג, דאַ דיינע היר=

דען וויידער אויפֿגעבויט, איזט צוואַר אין דונקלער פֿערנע נאָך; (יב) דאָך פֿעסט בע= שטימט איזט ער! ער טרייפֿט דיר וי'כער איין! — הערבייא, אויס אשור, אויס דען פֿעסטען בורגען! פֿאָן זיינען גרענץ=פֿעסטונגען ביז צו יענעם שטראָמע הין; פֿאָם וועסטמעער אן, ביז צום

ר ש " י

(יא) יום לבנות גדריך. מוסב על התומרה לעי ועוד היא תומרת עלי יום לבנות גדריך שתת מבכה לו לותו היום ירחק חוקו ומנו יתריך ולא יבא לעולם: (יב) יום הוא ועדיך יבוא. הנביא תומר לותו היום שתתם מלעיגים עליו לתמר בטל והלך לו יום הוא אמור ונטור ולא בטל עדיך יבא העכ"ום להתריבך: למני תשור. תשר הוא רחם למרעמו: ועדי מצור. כלומר ועד עדי מצור. מ"ת בן תומיני בנתת: ויש מיט. והיושבים על ים התחזק תשר הוא במערב: והר ההר. כמו ויושבי ההר. ויונתן לא כ"ת: [יא] יום לבנות גדריך. הנביא מבטיח לישראל שיש יום בעום ומוכן לבנות גדרות מוכנותיהן יום ההוא ירחק ויבטל מעליהם חק גזירות עכ"ום: [יב] יום הוא ועדיך יבוא. בעבור ההוא יתבטלו גלוותיך לישראל ממן ואילך עד והיתה

ב א ו ר

(י) וחרא איבתי, ניטועתי ותכסה בושה על תשר תמרה תלי בגלותי תיה ה' תלהיך: עיני תראינה בה השמחה תשר יהיגים התדם בקרב לבו בעת תשר ירחו עיניו נקמה בתויניו מבקשי נעתו, תכונה בל"ע רחיית העין סתם, כי תין לו ממנו לשעתו כי תם רחות עיניו, כמו ונחויני לתהה עיני, ובל"ת תקרא (ווינקענווייד), ווינקענוסט): עתה, בעת היסורה תהיה למרמס תחת רגלי: (יא) יום, לשעתי תמר זה בנגד ישראל, ומתקרא הוה תמיבור עם הכתוב שלפתריי, ועתו רק מתמר תחד, כי תמר שיהוי יום תשר בו יבנו גדריך, ואף תם היום ההוא עוד יבחק זומן, בכל זאת נתון הוא ומעורד לבא. כן לשעתי שעור הכתובים התלה: ירחק חק, לשון גזול ושעור וקבע, וכן בכל מקום שהוא עשינו כן תם הגבלת הפעולות והמעשים, בכל לשון חק ומלה תשר יוגבל על ידו מעשה בני תדם, תם גבול מקומי, כמו בשומו ליס חקו (משלי ח' כ"ט), תם גבול זמני, כמו תציח לי חק (לעיל י"ד י"ג), וכן תה עניני הגבלת הזמן, שהיום הזה ירחק חקו וגבולו (אין עניש=ענטשטעט ליעל): (יב) למני אשור, תמר זה על קבון הגליות, וזכר לשור שהוא הגלות הראשון על ידי סנחריב מלך לשור. למני כמו למן, וכן מני (לתהלים): ועדי מצור, עדי מבצר שהמה ע"ם הנוס במיצרי ונבולי המדינה: ועד נהר, הוא נהר פרת: ויש מים, הס"ם לשון סימן למה שממנו כ"ת להולחת הכל, כמו בית תל מים, וכן

Digitized by Google

מִם וְהַר הָהָר: (יג) וְהָיְתָה הָאָרֶץ לְשַׁמָּה עַל־יוֹשְׁבֶיהָ מִפְּרִי מַעַלְלֵיהֶם: (יד) רְעֵה עַמְּךָ בְשִׁבְטֶךָ צֹאן נַחֲלָתֶךָ שֹׁכְנִי לְבָדָד יַעַר בְּתוֹךְ כַּרְמֶל יִרְעוּ בָשָׁן וְגִלְעָד כִּימֵי עוֹלָם: (טו) כִּימֵי צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אַרְאֶנּוּ נִפְלָאוֹת: (טז) יִרְאוּ גוֹיִם וְיֵבֹשׁוּ מִכֹּל גְּבוּרָתָם יָשִׂימוּ יָד עַל־פֶּה אָזְנֵיהֶם

צום נעבירנע הר׃ (יג) וואָ נון דאָז לאַנד נאַנץ אָדע פאַן בעי׳ וואָהנערן אויט, נאָך איהרער טהאַטען פֿרוכט. (יד) נון ליי׳ טע מיט דעם הירטען־שטאַבע דיין פֿאָלק, דיא העערדע דיי׳ נעם איינרעהומס׳; זיא, דיא אויף וויילדען פֿירען איינמאָל איררט, וווירד דאָן אויף בשן׳ם טרי־פֿטען, אויף גלעד׳ם אויען וויעדער וויידען, וויא אין אור׳ אַלטען צייטען שאָן. (טו) „גלייד „יענער צייט, דאָ אוים מצרים „דוא נעצאָגען, ווערד איך דיר „„ואונדערטהאטן וויעדער צייי „נען. — " (טז) דאָן ווערדען פֿעלקער עם ערבליקקען, אונד

תחרשנה

איהרער עהרמאַלינען מאַכט זיך שׁאַמען, מיט פֿערשטומטען ליפפען, מיט בעטייבטען אָהרי׳

ר״ש ״ו

(יג) והיתי׳ התלין. תרגם העב״ם: (יד) שוכני לבדד. שיהא שוכן בטח בדד: יער בתוך כרמל. ת״י והוו לניו כאותן שיתקבצו בכרמלא לומן שהיו שוממים ניעורות ישכנו לבדד בתוך כרמל שהוא מקום מיוצב. ויו״ל שכני לבדד ניעורים לא יהיו מחיות השדה ובתוך כרמל:

באור

וכן פה, היס שהוא במערב, והוא היס התמצעי (דתז איטטעליגענדיטע אטעד) שהוא במערבו של ארץ ישראל: והר ההר, ועד הר ההר, והוא הנזכר בתורה אצל גבולי הארץ. וזכר פה גבולי ה׳, שהעמים הגלו את ישראל מהלחה לגבולם: (יג) והיתה הארץ, ארץ העמים אשר יגלו ישראל מתוכם לשוב לתוכם, תהי׳ לו שממה על יושביה: מפרי מעלליהם, מ״ם הסבה, על שהיו מעלליהם. (יד) רעה עמך, גווי במקום עתיד, אמר הנביא בנגד הלל ית׳ שעתה ירעה את עמו בשבטו כרועה שירעה צאן נחלתו ברעיטו וינהלם לתת בשבטו ומשענתו: שוכני, יו״ד נוספת, כמו שכני סנה, והנה המפרשים פרשו זה על הגאולה, כי לו יכננו לעמוד בארצם ולא עם אחר תחתו, בעניין ישראל בטח בדד. אך לדעתם מהו יער בתוך כרמל? — לכן לתוכם דעתי נוטה. כבר אמר המפתר לפ׳ תקלין (כ״ו י״ט) הסבדל שנין יושב בעיר ובין שוכן בעיר, כי יושב יפול על היושבה לבד, ושוכן הוא מענין שכונה ודעות טורה על ההתעסקות וההתערבות עם בני העיר להיות אחד עמהם. ומעתה טעם המקרא כך הוא: שהמתמד שכני לבדד יער בתוך כרמל, מוסב על שני הגשואים שזכר בתחלת המקרא, עמך בתוך נחלתך, ואמר בגד עמך, שכני לבדד עתה בגלות בין העמים, ר״ל שמתקבצים יחד להיות תבורה אחת מיוחדת, ועם זה כל יערכנו נתמונתם ומעשיהם, כמתמד בלעם הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב. ובגד נתן בתוך כרמל, יתמד יער בתוך כרמל, ר״ל אם פוזרה ישראל הרועה בתוך העמים, כמו הכתן הרועה ביער מקום בלתי מרעה, שהוא בתוך כרמל מקום מרעה ושמן, כן מצד ישראל נתכן לא להם. — השם ירעו לו בעת הגאולה בשן וגלעד, ארץ שמנה ושובה בימי עולם, קודם הגלות: (טו) כימי צאתך וגו׳, מרוב התפעלות השמחה וגודל הנעימות שהתעורר הנביא מדבריו, יקרא בשם ה׳, נתלו הלל ית׳ עונה על דבריו לומר כמי כתוך מתרן מגיעים ע״י נפלאותי ותותותי תאר שמתי לעיניהם, כן עתה לעת כתוך מגלות זה תשוב להראות להם נפלאות: (טז) יראו גוים ויבשו מכל גבורתם, שהתגברו מתחלה על ישראל: ישימו יד על פה, כתיב נדהם ומשתומם על המראה הנפלאה, וגם חזיונם תתרגם, שיהיו מנוהלים ממה

Digitized by Google

הַחֲרִשָׁנָה׃ (יז) יִלְחֲכוּ עָפָר כַּנָּחָשׁ
כִּזְחֲלֵי אֶרֶץ יִרְגְּזוּ מִמִּסְגְּרֹתֵיהֶם
אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יִפְחֲדוּ וְיִרְאוּ
מִמֶּךָּ׃ (יח) מִי־אֵל כָּמוֹךָ נֹשֵׂא עָוֹן
וְעֹבֵר עַל־פֶּשַׁע לִשְׁאֵרִית נַחֲלָתוֹ
לֹא־הֶחֱזִיק לָעַד אַפּוֹ כִּי־חָפֵץ
חֶסֶד הוּא׃ (יט) יָשׁוּב יְרַחֲמֵנוּ
יִכְבֹּשׁ עֲוֹנֹתֵינוּ וְתַשְׁלִיךְ בִּמְצֻלוֹת
יָם כָּל־חַטֹּאתָם׃ (כ) תִּתֵּן אֱמֶת
לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם אֲשֶׁר־
נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ מִימֵי קֶדֶם׃

(יז) ילחכו עפר כנחש כזחלי ארץ. כחולדה ולטאה: ירגזו ממסגרתיהם. יחרדו מרוב דוחק ליסוריהם ומסגר כלשון: (כ) תתן אמת ליעקב. ת"י תחייבהו קושטיה לזרעו כמה דקיימת לי' בנית על עסות אבהתהם לזרעי' בתלותי כמה דקיימת' לית דין בתריה תדבר לנא עקידת יצחק תתן לנו בימות אבד הבטחת ליעקב החלמת לנו דבריך אבד הבטחת ליעקב (ר"ת כ"ט) כי לית לעזוד: חסד לאברהם. זכר חסד אבד לאברהם אבד לוה לבניו לשמור דרך ה' לעשות צדקה ומשפט ולכך לא נאמר וחסד אלא חסד האמת שהחלמת לנו את הבטחת יעקב היה תהיה תשלום גמול חסדו של אברהם: אשר נשבעת. בעקידתו של יצחק כי נשבעתי נאם ה' יען אבך עשית וגומר:

באור

שישמעו משוב ישראל: (יז) ילחכו עפר. משל על ההכנעה והשפלות: כחולי ארץ. הם הזוחלים והתולעים (מיוסקטען). ושעם זחלי ארץ מענין ע"ב זחלתי ותירא. שהוא תנועת הרעדה. כי הארץ הקטן יזחה בהלוכו כאלו מתנועע לנה ולנה ברעדת הגוף: ירגזו ממסגרתיהם. שיהיו מסוגרים בעריהם מפחד ישראל: אל ה' אלהינו יפחדו. מפחד העונש: וירא ממך. יראת ההתעוממות. (יח) מי אל כמוך. סיום הנבואה. שפך נפשו לפני ה' בהלל והודיה על הטובה אשר יעשה ה' לעמו בעת ההיא. ויחלה בחזיונו כאלו היטובה כבר הוה לנגד עיניו. ולכן אמר מי אל כמוך. ת"י ליית נר מיך את הוא אלהא שבק לעוין. וכן תרגמתי תיבת אל. בסימן הקריאה (פּאָקאַטשיק) כאלו אמר אתה אל! מי כמוך דרך כלל. ואח"כ דרך פרט. מי נושא עון ועובר על פשע: לשאריה בחלתו. לאותם שנשארו מעם ישראל בגלותם: לא החזיק לעד אפו. בשעם שאף ה' אחר מרם כם על עוונותיהם לא לנצח יחזיק כם: כי חפץ חסד הוא. כלומר כאחר יעניש את החוטא. אין זאת לנקמה אלילה כ"א לטובת החוטא בעצמו למען ישוב מחטאתו. במאמר המסורה ולך ה' החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו: (יט) ישוב ירחמנו. לבן אחרי שנשוב לעבודתו גם הוא ישוב לרחם לאומתו: יכבוש עוונותינו. העונות הם המרדי' והפשעים יכבוש כאלם הכובש דבר תחת רגליו אלא ירמוז. ותשליך המחשבים. המה הפשעיות. במצולות ים. תתן אמת ליעקב חסד לאברהם. החסד הוא לאברהם שנתן לו נאמנות התורה. והאמת הוא ליעקב. כי אתה אמתה לאבותיהם. החמת הוא לקיים האמתה לבניהם (עיין בפולונו לעיל פרשה ג' פסוק ח'): אשר נשבעת לאבותינו. הרחשונים. כלל אלמת מקבות יפד (רד"ק):

Digitized by Google

Digitized by Google

ספר נחום

מתורגם ומבואר

מאת ישראל נייאמאן מבראדי.

ונוסף לו

פירוש רש"י ז"ל.

ולמלות לועזיות אשר כו

נספחה לסוף שנים עשר הנביאים

העתקה ובאור

מאת המדפיס משה הלוי לנדא.

שנת ת"ק"צ"ה לפ"ק.

NACHUM.

פראג

דרוק אונד פערלאג דעס משה הלוי לנדא

Digitized by Google

נחום א

א (א) מַשָּׂא נִינְוֵה סֵפֶר חֲזוֹן נַחוּם
הָאֶלְקֹשִׁי: (ב) אֵל קַנּוֹא וְנֹקֵם
יְהוָה נֹקֵם יְהוָה וּבַעַל חֵמָה נֹקֵם
יהוה

תרגום אשכנזי

(א) פַּאר־טַראַכּ אַן נינוה. סְפַראַכּ עזייאוונגהאַלט דעם אלקושיערם נחום׃
(ב) אייפֿערפֿאַלל איזט דער אַלמעכטיגע, ראַכּער דער אונענדליכּע׃ ראַכּער איזט ער — דאַך דעם גריממעם

יהוה

הערר

ר ש "י

א (א) **משא** נינוה. מטל כם לדוט לפשקה ית נינוה: ספר חזון נחום חזון נקוד קמץ לפי שאינו דבוק עליה והוא דומה לחזון ישעיה שהוא נקוד מטף פתח וכן פי׳ ספר חזון כנר נכתב עליה והוא נבואת נחום ועתה חזר ונתנבא עליה נחום התלקוצי ית המשל הזה מלקוח היי סם עירו וכן ת"י מלקמין מתנני עלה יונה בר אמתי ואתת מתובחת ובלו לתוכיחת למיתני תב ותיתנני עלה נחום דמנית מלקוח: (ב) **אל** קנוא ונקם ה׳. על זדעו של סנחריב נתנבא נחום ובימי מנחם כמו שאלינו בסדר עולם: **אל** קנוא ונקם ה׳. מפי שנפרע ליחזקיהו מאויביהם וגם עדיין עתה נוקם הוא ובעל חימה ועתיד הוא להיות נוקם לבניו שהחזיקו

ת

באור

א (א) משא, שרשו נשא, ונדרו נשיאות והתרוממות, כן בענין נשיאות ורוממות מקום, כלומר נשיאות גשם מה מן הנמוך אל הגבוה, כמו ויקחו את שכרם על תשריהם, כן בענין רוממות המעלה והערך, ומזה הטעם הוא נשיא בישראל. — והנה יקרא הדבר המעמים נשם משא (במ׳ המשא כלומר יעשה את העלם אשר עליו יכאון, לנושה) ; ועל־כּן יאמר על כל מקרה מופשט אשר ינשא על שכם מה, כמו הנפש החטאת עונה תשא, כי בשכל כבד יכבדו העונות עלי הנפש, אך בזוב הרשע מרשעתו ונשלח לו, חזי יהי׳ המכפר הנושא, כי הוא יהי׳ ויסיר את החטא מעל שכם החוטא, ומזה הטעם יקרא נושא עון. ויעשהו בעל הלשון בכל העתקה מקומית, כי כל העתקה יש בה מעין התרוממות (זולתי הנמירה לגד), וזה מה שפירשו המפרשי׳ במקומות רבים מלשון לקיחה. והוא־לזה בנשיגה הזאת, על כל נשיאות קול, יהיה אין שיהיה כמו תפלה ומשל ושבועה ודבור, וביותר, כי יאת המדבר את הדבר על פיו ויעתיקנו מרעיונו אל רעיון שומעיו, ונדבר עוד מזה במקומות שונות בנבואתנו. והנה לחדי שים במלת משא גם מלשון מעמסה ומכלי, יפרשו רבים מלת משא לחמור בגיאותה מלשון חוות קשה, בנשיגת הלוחמ׳ אשר עליה נתמרה. ולמעם לחני תרגמתי (פֿראַטראַג) בנשיגת ההעתקה אשתמו. ודע כי גם בל״ח תרגינה פתח שרש (טראַגען), העבען), ובמעט דומים כלם במוכן לכל הנושאות שרש נשא בל״ע דוק ותשכח; וכן יאמר בל״ח על הלעת הדברים בחזוי שומעים, הן בנתב הן בע״פ (פֿאָרטראַג, אויסגע זאַגט אָדער שריפטליך פֿאָרטראַגען) : נינוה, וקמה כל הממלכה החטאה כלה, כי רחץ לזור נינוה, ע׳ בהקדמה: ספר, גלוין, והעד ונגלו בספר הנשים (ישעיה ל״ד ד׳), ושעמו מגילת ספר כתוב עליה מפלת נינוה. ונמסורה לנחת ריש ישעיה יש, וז״ל: ״חזון׳ כ׳ ריש פסקא, חזון עובדיה ודין, ותחד פליגי והוה חזון נחום״. ותולי בם׳ תלך שלמה לך היה כתוב משא נינוה בלי. והנכון מזה במכוון לנחום ובהקדמה: נחום, עם נוחתו תמצא בהקדמה: האלקושי׳, נקלת ספרים הוא שתי תיבות של — קוש (מנחת שי). ודע, כי עוד היום בלנף (פֿישלאַנף) מקוש, בחזוק התורגמי (שוואַטשיא טירקייא) ממוך למקום אשר עמדה נינוה, יש מקום שמו על — קוש, ובו קבר אשר יושבי הומרים עליו שהוא קברו של נחום. ולחדי כי לא מלאנו עיר בערי יהודה שנאמר מלקוח, וגם כותבי התרגומ (גשמאַרשאַפֿט) אומרים כי שין מלקוח אשר בחזוק זולת הכ״ל, וזולתי הוא מלקוח הכתב פה: (ב) **אל** קנוא, אשר בכלם המקום (בן מלך) ומכוי מיהושע (כ״ד י״ט). והנה עיקרו הרחקות כי שפיש הנה מגמות פניו של נניח נכונותה לתשובה, מפלת תאר ויאושת ישראל, כי עודו מדבר על נינוה יסוד דבורו לישראל; לכן פתח הנניח בשני תיארים אלה, קנוא ונוקם, שאורו יקנא כי לעשו ונוקם מאויבו: נקם ה׳ ובעל חמה, קורם מסכיל! תן עיניך ביופי הסלילה

הזח׳ר

יְהוָה לְצָרָיו וְנוֹטֵר הוּא לְאֹיְבָיו׃
(ג) יְהוָה אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדוֹל־כֹּחַ
וְנַקֵּה לֹא יְנַקֶּה יְהוָה בְּסוּפָה
וּבִשְׂעָרָה דַרְכּוֹ וְעָנָן אֲבַק רַגְלָיו׃
(ד) גּוֹעֵר בַּיָּם וַיַּבְּשֵׁהוּ וְכָל־הַנְּהָרוֹת

יתיר ו׳ — החריב

פֿיסע שטויב — מעמטיגעס געוועלק׃ (ד) דראָהט דעם מעערע, טראָקנעט עס אויף, לעמט מע׳ר

ר ש ״ י

לית לרבו והגלו לית עמו ונוטר ונופן הוא לית מיניהו לעב״ום וכ״ת לומר ג׳ נקיטות הללו כנגד ג׳ גליות שהגלה סנחריב לית ישראל כמו שמלינו בסדר עולם: (ג) ה׳ לארך לחפים הוא ומ״מ נקה גדול כח הוא והיכולת בידו להנקם ואחר לא מיהר נקמתו לפי שחרך לחפים הוא ומ״מ נקה לית ינקה: ה׳ בסופה ובשערה דרכו. הם שלוחיו להפרע מעב״ום נאמר במלכים (שמות י״ד) ברוח קדים עזה ובזוהר המגול (לעיל ד׳) מנשמת חלזה יתבדו נטור נאמר (יחזקאל כ״ו) רוח קדים שבדך: וענן לאבק רגליו. גם הוא דרך נקמתו (שמות י״ד) ויעקק אל מחנה מלרים בעמוד האש וענן (יחזקאל ל׳) היא הענן יכסנה: (ד) גוער בים. כמשמעו ולוגמא היא בלשני העב״ום שמצלו לימים בענין שנאמר (ישעיה י״ז) לאומים כשאון מים נכבירים ישאון: וכל הנהרות החריב.

ב א ו ר

הזהת; הנה נכר הרגישו המפרשים בשלוש מלת נוקם ודרשוה (עיין רש״י), אבל אין עסק לדרשה לת העסט. ולדעתי, הכוונת לך לת לכריו הוא מנהר והולך, הנה אמר נוקם ה׳, ותאר לת העלם בכ״ת המרומם ונשגב מכל נשמות ועיניני גשמות, בתאר הנקמה. והנה יהוע כי הנקימה היא מהמדות הפחיתיות, על שהתורה הזהירה עליה באמרה לת תקום ולת תטור, לכן הוסיף הכוונת לומר שם לחדם לת יאות הנקימה, חינה מפני שהיא מדה גרועה ומקרון בעלם ורחלוזה, לחמנם בתיק החדם לחסרון מחשב, כי קל מהרה מעברתה רגזות נפשו והתפעליותיה חוק, ותחוננרנה על מעשה התגובה ולת יחמול ניום נקם כי לין לחדם שליט בדוחו, וה״ל תגדל האנף) ותרבה המדינה יום יום ויבחת הקנון המדיני; לפן הוא בחל בחל עליון יחעלה, כי הוא בעל חמה, ר״ל מוצל בדוחו, וגם כי ילבב בגדי נקם, לך בעל גמולות ישלם, כי בל מעשטיו מברים ולדק דינו. ויוסיף הכוונת לומר נוקם ה׳ לגריו ונוטר ונומר, טעמו לת יקום ויטור, כי אם מפלת העוונות והפשעים שימלת בהם, שהמה גריו ואויביו, ובזחינה הזאת מלת הנקימה היא שלימות, והוא לנקום בדבר ולשנות לחומו כפי הדע הנמלא בו (עיין רמב״ן בחלית ו׳ ו׳). ולולי יהיה טעם נוקם ה׳ ונומר בפל ענין בם״ש לפסוק המקומר, ושמורו ולפי יקום ה׳ בשנם הוא נוטר לרשע ולת יפקד עליו מיד בעת רשנו, עוד יבוא יומו וה׳ ינפנו, ויחורנם לפ״ו נוטר וגו׳ (שמות עד מויך ומנצע ויינער האָפּשער), (עיין ת״כ ויקרל י״ט י״ח): (ג) ארך אפים, לחתר כי זכר הכוונת בעירת הענן בכניכה הנ׳ שבכתתי במלת נוטר, שנה בבריו להוסיף בחר לומר לל מחשבי כי ינקה לת החוטל, לחתי כי לין פחנם המלך נעשה מהרה, לחמנם לת כן הוא, לך יחריך לפו מבלת שהוא גדל כח, ולו הבח והממשלה על לפו, לחמנם נקה לת ינקה: ובשערה דרכו, לחתי ישענו, כי הליחות חלי בקדם הוא בתוך ענן וערפל, כחתר מלחנו ויודע ה׳ בענן ובערפל תחת רגליו, יוסיף הכוונת פה לומר כי נדלת השגחתו לעמוד לת הפושעים בו, זה לדבה לבוח בסופה ובשערה להפיל ולהחריך לחשלים החלה בנפשותם, וכן מלחנו בחקומות רבים כי גם יהין עמים כחתר לחזר דוד המלך עליו השלום מרדפם בשערך ובסופתך תבהלם: וענן וגו׳, שוהו הענינים החלה לחזר מהוכם ילחה לחנשי סגולתו המה לחנק רגליו, כי דרך ההולך במרוכה ובקוקה. להעלות לחנק ברגליו: (ד) גוער בים, וכן מלינו כי נוער בים סוף ויחרב: ויבשהו, מענין הבנל הנוסף, והקיחוי ויינשהו ונפל פס״ק להקל (ריק״ס): וכל הנהרות החריב, שוהו נהרים יקרבו ויבוחו,

Digitized by Google

נחום א

הַחֲרֵיב אֲמַלֵּל בָּשָׁן וְכַרְמֶל וּפֶרַח
לְבָנוֹן אֲמַלֵּל: (ה) הָרִים רָעֲשׁוּ
מִמֶּנּוּ וְהַגְּבָעוֹת הִתְמוֹגָגוּ וַתִּשָּׂא
הָאָרֶץ מִפָּנָיו וְתֵבֵל וְכָל יוֹשְׁבֵי
בָהּ: (ו) לִפְנֵי זַעְמוֹ מִי יַעֲמֹד וּמִי
יָקוּם בַּחֲרוֹן אַפּוֹ חֲמָתוֹ נִתְּכָה
כָאֵשׁ וְהַצֻּרִים נִתְּצוּ מִמֶּנּוּ: (ז) טוֹב

יהוה

תרגום אשכנזי

מעכטיגע שטראָמע פֿערזיע־
נען, בשן אונד כרמל שמאַ־
טען, לבנון׳ס האָלדע בליטהען
וועלקען. (ה) וויא בעבען דיא
בערגע! וויא וואַנקען דיא הי־
געל! דער ערדבאָדען פֿאַרטרי־
אויף פֿאָר זיינעם בליקקע, דיא
וועלט זאַמטמט דען ב נוואָהנערן
אַללען! (ו) ווער שטעהט זיי־
נעם גרימצע? טראָטצט זיי־
נער וואַוס? פֿעהרט זיין צאָרן
בליץ דעם בליטצע גלייך הער־
ניעדער, אַן צערטרימערן מעכטיגע פֿעלטען פֿאָר איהם! (ז) וואַהל פֿראָמטמט אונו אַם

מאַנע

ר ש "י

כאן ניבא שעתיד הקב"ה לעשות את כ"ג (ירמיה כ"ה) נימי יהויקים ויתן את פחוד ואת כל הילולות למרד: אמלל בשן וכרמל, מוכנות הטובים: ופרח לבנון אמלל. הכמי ישראל פיבשו כלפי מיני מגדים שנטע שלמה בגי׳מק שהיו על שהכוין שנכנעו על׳ום להיכל יבשו: (ה) הרים רעשו ממנו. המלכים והגדרים מעב"ש יפחדו מגיידתו: ותשא הארץ. מושלת: (ו) לפני זעמו מי יעמוד. משלח עשן: (ו) נתכה. הגיע לארץ כמו (שמות ט') והמטר לא נתך ארצה: נתצו ממנו. מזיזתו: (ז) טוב ה' למעוז.

ולף

באור

שם נהרים מרה לפו: אמלל, כל לחל ולחל: בשן וכרמל, המקומות החלה מקום מקנה המה, והנם כתובים על הקדמה, וכמו כן לבנון: (ה) הרים רעשו. טעמו יקדרו: והגבעות התמגגו, טעמו יתונו ויונעו, ושעור הפסוק: ההרים יפוחו והגבעות תמוטינה, את סערת ה' תמה יקלה: ותשא הארץ, תמר בן מלך, ח"ל: ותשא עיון שרפה במו ויפשם דוד ותכזיו (שמואל ב' ה' כ"ה), הלת זוה פועל עומד, ותתן שנקרהה השריפה כן לעיון הנשלה למעלה. ויותר נרחה לי כי עניינו תרעש הארץ ותשא ח"ע ממקומה בעברת ה' בעותת, כתיב תשר יחרד לפתע פתחום ויקום ויתנשא ממקומו והוח דרך המלנה כמו ההרים יקדו: מפניו, שעורו למרהה עיניו, וכן תמר דוד המע"ה המניט לחרן ותרעד (תהלים ק"ל ל"ב): . וישבי בה, נסמך על לות השמש: (ו) מי יעמוד ומי יקום, כנר העיד הרמב"ם ז"ל (מורה ח"ל פ' י"ב ע"ב) על שמות קימה ועמידה, ותמר כי יהיה בענין עמידת הלדם וקיומו מה שהוא נגד היסיבה, ויהיה גם בענין קיום הדבר והמשהר כמו למען יעמדו ימים רבים, וקמה מחלכות ישרחל. ומה הענין המה כחן, ושעורם, מי יעמוד על מעמדתו חזק עת יעמוד לדין עמים ומי קם ולל זע עת יקום ה' בחרון לפו על לויניו, וכן מלחנו יקום מלהים יפוהו לויניו (תהלים ס"ח כ'). ויהי׳ טעם הנ׳ על בחרון כטעם הב׳ על נגוקר שטעמו נעת נקר. ואולי טעם יקום מלבון התקוממות ומריבה, ושעורו, מי יקומם נגד חרון לף ה', וגם זאת נכלל בתרגומי: נחכה, שעמו כטעם נתך לרלה (שמות ט' ל"ג) כלומר הניעה לחרן: כאש, הב"ף קמולה להורות על הידיעה, והוח הנרך לפי יורה כחן פתחום: והצרים, וי"ו של והלירים הוח לשעות התנלי, ועניינו לם מבעד כמו לד ממתו, לוי יחתנו הלוחים החוקים. וטעם ממנו, מפני ה' כי הוח מסנר לת כל. לו יהיה טעם הוי"ו כטעם מחר, ושעורו קל מהיה תבער ממת ה', כתי תשר ממנו יחתנו הלוחים, והוח לת הטמונה בהר שריפה (וואולקאַנע), תשר לם תלל תמריב סניניה בחין מלל, ולם בפי מבעד בקרבו, יפול הסר תתחיו. וסרה זה תלונת המפרשים שעמרו לת לינה נחבת, שבחמת הפי תשר הרי שריפה יקיפו (לַחַוט), היל נחבת וננרת כמים: (ו) טוב ה', כנר עוררנו על המשך הרעיונות (אידעענפֿלוג) בנכוחה,

לוך

Digitized by Google

יְהוָה לְמָעוֹז בְּיוֹם צָרָה וְיֹדֵעַ חֹסֵי
בוֹ׃ (ח) וּבְשֶׁטֶף עֹבֵר כָּלָה יַעֲשֶׂה
מְקוֹמָהּ וְאוֹיְבָיו יְרַדֵּף־חֹשֶׁךְ׃ (ט) מַה־
תְּחַשְּׁבוּן אֶל־יְהוָה כָּלָה הוּא עֹשֶׂה
לֹא

טאַג דער נאָטה דעם אַלֶּל־
מעכטיגען שיטצוהער! דיא
אויף איהן פערטרויען, שיטצט
ער. (ח) שאָן איזט דיא פֿלוטה
אים אויסברוכע אינד פעללינ
פערשוונדען איזט איהרע
שפור; אין דיסטערערע נאכט
פער־פֿאלגט ער זיינע ווידערוא־

צר. (ג) וואם וועהנט פֿאם עוויגען איהר? — אים אויסברוכע איזט דיא פערהעערונג, אלי־
לעם

ד ש י י

ולפי נשמת שכוח נפרע מקנביו לפי זה יתפרש מלהטיב לירמיה ולפי כמדת כ"ש שנשתהו עסוק בזה לימנו פנוי בזו בענין שנאמר (שם ט"ו) ה' חיים מלחמה ה' שמו כמו שהוא נמכילתין: וידע. לת נסרני מוסי בו: (ח) ובשטף עבר. ונחמה שוטפת: כלה יעשה מקומה. של קרן ומוסב זה על ותשת החרן מפניו כמ"ש למעלה: (ט) כלה הוא עשה. לניוחה ומלכה תשר לפי שאנה להם עוד

ב א ו ר

לפי הרעיון הקודם יוליד בנפש הקנינה לת הרעיון הזני, עד תשר נשלנים ונלחמים כל מלכות הנכוחה והיו לפחד, וכן יבין הרעיון הזה מן הקודם, לחרי כי לייר הנניח לת יכולת ושוכח כת ה', ותשר כי תכל ומלוכה יתרחון עת עוליח ה' כלי זעמו לשכל החרן, ירך לכך שומעיו וירימו לת נס נרני מוסי בו: (ח) ובשטף עבר. ונחמה שוטפת: כלה יעשה מקומה. של קרן ומוסב זה על ותשת החרן מפניו כמ"ש למעלה: (ט) כלה הוא עשה. לניוחה ומלכה תשר לפי שאנה להם עוד

ב א ו ר

לפי הרעיון הקודם יוליד בנפש הקנינה לת הרעיון הזני, עד תשר נשלנים ונלחמים כל מלכות הנכוחה והיו לפחד, וכן יבין הרעיון הזה מן הקודם, לחרי כי לייר הנניח לת יכולת ושוכח כת ה', ותשר כי תכל ומלוכה יתרחון עת עוליח ה' כלי זעמו לשכל החרן, ירך לכך שומעיו וירימו לת נס נרני מוסי בו: (ח) ובשטף עבר. ונחמה שוטפת: כלה יעשה מקומה. של קרן ומוסב זה על ותשת החרן מפניו כמ"ש למעלה: (ט) כלה הוא עשה. לניוחה ומלכה תשר לפי שאנה להם עוד ותשת כנוי לנרה, ובכ"ש לנשף מים רבים (תהלים ל"ב ו'). ולולי רמז הנניח פה נמלת שנף על כנחרב, כי כך תשר עליו יעיבה (ב' ח'). מקומה, ומוסב ועבר: מקומה, מוסב על נרה המחב' בפסוק הקודם, ושעור הכתוב ובשטף עובר, כלומר תם כבר הלכה ממשמת לנוח, יעוצת ה' נהרף עין תקום, ושוד מבט ותין לרה, ולח יכיננה עוד מקומה, ובשות ניל המשורר לדבר מדבר אחין נו רוב חיים נתלו נשמת רוח חיים נתפיו, ונפללו הלרה עומדת נפני עלמה כנוף קיים: ואוביו ירדף חשך, מקרת מלת הוא (תהלים ל"ה ו') יהי דרכם וגו' והנניח קלר פה ליוסי המלינה. ולולי רמז על סנחרב, כי המם ה' לת מחנהו נחיטון לילה, ושעם חשך כמו נחשך: (ט) מה תחשבון. עד הנה דבר הנניח נכלל מיכולת ושוכח נת ה', כדי לנטוע נלב לחיו פנת הנטחון ניטועתו, נחמרו להם, ולח נגד מי התקוממה הממלכה החטוף הזחת על, ולח תקיף ונעל יכולת, והוח תחת מסכנות יהפוך מערכת הטנע לף כי נידו להפוך לת ניוחו. ולחרי כי זכר נרמז לת מלך לשור ולילו, נוסספה נו דוש ה' לנשוחת מפלחם, ויסוד הדנור לליהם ויחמר מה תחשבון, כלומר שוח לנם חשוב מחשנות נגד ה', ועשוכי כלה הוח עשוה לחתם: אל ה', הרלוי על ה', כי נהיות חשב מעשם מחשנה יחוכר על הרוב עם מלת על, ולף מעשים הסה המחוכרים עם מלת לל, ונמנו קנחם נמסורה, ומה מחשבון לשר מהם (עיין מסורה מערכת לות מ' וירמיה מ"ט כ'). ולחפשר טוון הנניח נהתחברו מלת משב עם לל לחוריחה לחרת עיר, והוח מעשם שווי ודמיון (שהוח גם כן מהוריחת ערב משב עיין שבת לחמת), ורמז על מלחכי סנחרב לשר מרכו לליהם, ולחמרו כלחכי העמים וגו' כן לף יניל לליהו חזקיהו (ל"ה ב' ל"ג י"ח), והמשילו לת החליהם לת לליהם לשל מי, לכן לחמר הנניח פה לל מי תדמיוני ולחוה יחמר קדוש יחשלל, הלל לליהם לליה חרש ועשם מחכן ומומר, ולם כמומר היוכר כל יחבה? פעמים עדה, נחרנומי הלבחי נעקנות המפרשים, שפרנו מלת תקום על הלרה, כלומר נחחת תבלה לחתם ולף תלחרך לנוח פעמים. לף היומר נרחה לפי המשך הכתובים, גם מלחמו פעמים, כי רמז הנניח על המפלה הנשים על נינוה, (כי פעמים נחרנה כמנוחר נמנות ע"ב), ומן היום ההוח לף קמה נינוה עוד; ויפי' שעור

Digitized by Google

תרגום אשכנזי

לעם אויף אינמאהל ראַפֿן זיא ראַהין! (י) אין טרויליגער אומאַרמינג, ביים קעסטליגען מאַהלע, בעצעלט ביים טרינקגעלאַגע וווערדען זיא אויפֿגענעצערט וויא דיורע שטאַפּפֿעלן. — (יא) שטאַלין ציהען אוים דיינער טיטטע דער טיקקעשטיעדער וויידער רען עווי־גען, פֿאַלל רוֹלאַוען פֿלאַעש; (יב) דאַך — עס איזט פֿאַם עווינגען בעשלאַסטען: זינד זיא נאַך אַ

נחום א

לְאֹ־תָקֻום פַּעֲמַיִם צָרָה: (י) כִּי עַד־סִירִים סְבֻכִים וּכְסִבְאָם סְבוּאִים אָכְלוּ כְּקַשׁ יָבֵשׁ מָלֵא: (יא) מִמֵּךְ יָצָא חֹשֵׁב עַל־יְהוָה רָעָה יֹעֵץ בְּלִיָּעַל: (יב) כֹּה ו אָמַר יְהוָה אִם

ר ש י

עוד פעם לחרת: (י) כי עד סירים סבכים. כלומר לפתחום תנח עליהם מכתם ולא ירדו מכבודם מעט מעט כי ביעוד שבסירים והקוצים וסבכים ושרשים נחוקה. ויש פותרין כי עד סירים ל' הסרה: וכסבאם סבואים. ועודם במשתיהן ובשמחתם: אכלו כקש יבש. תשר נתמלא וגמר בשלו ויבש: מלא. תשוביי"ר בלע"ז וכן מלאתך המלחה הזהב: (יא) ממך. לח ניוה: יצא. סנחרב המושב רעה דימה להחרי' דיל' משה ומעלה כתוב אחד לומר (מ"ב י"ט) ואנחנו מלון קילו וכתוב אחד לומר (ישעיה ל"ז) ואנחנו מרום קילו נתחילה לחריב דימה של משה ולבסוף דירה

באור

הפסוק, לל תחזנון כי כאחר קמה ניוה אחר תרבנה הרחצון בן תקום עוד, לך דעו כי תאיסה שממה והיתה לל עולם: (י) עד סירים סבכים, בכל המפרשים שרשיהן לח מלפתי בלור נכון על הפסוק הזה, ללה יפרסוהו, וללה יפרשוהו, ולין נלוכוס עולה יפה לפי פשוטו של מקרל; יונתן תרגם: "לרי שלטני עשעית לבזז את בית ישרלל וכמלך לשעון בשמרת ובומר", ובלשה כי פעלה דרש (ב"ר פרשה נ"ו) וקרל סירים תחת סירים, לך על מה סמך בתרגומו דבזז את בית ישרלל? ולהבישקה היונית המיושבת לע' זקנים נמלל (לשני עתם טעשעליוש חויטוש ם נרסחטעבעשעי"); ניתוחו עכו עכו על היסוד כם, (ונלשה שקלתו על יסודם מנוכ'). ולשרי כי אנו לין לנו אלא לפרש את הנמצל בתוב בספרינו לפי פשוטו, ולא לדרוש ולשנות, לכן נרלינו מדברי המפרשים פה סירים שלשון קוצים, ופרשתי, שלשו כתוב סירות וטעמו כעצם סיר הבשר (שמות י"ו ג'), ושעור הפסוק הזה כשעור ערוך השלחן וגו' (ישעיה כ"ח ה' ע"ב) כלומר עודם יושבים על סיר הבשר סבוכים ונחזקים זיש בהעבה לאכול ולשתות ולשמות נחילם כי רב הוא (כמהנהג לשת השלחן), פתחום יבוא השודד עליהם והיו כלא היו. וכן מלינו בל"א לאכלני פשוט שרשיימה הכוונה הזאת במלכם (עיין במנחות): כקש יבש, שרשו קצר, ולא נלבד שיורי תבן היאחר בשלה לחרי הקמה, לך גם כל הסיסים והבריס קטנים הנלקטים לפת לחת, ולף כפים מעך במשמע, והעל מקושש עציס. ומ"ה לשעתי מלת לקט, לף שלת נכונתה על שרש (עיין שמות ז' ח'), לשר הורולתה תכוזה ופירות שלא נחספו בעת הקליר והבלור נחספים פת"ו מעט מעט, וכן יקרל בל"א פעולת הלקוטים המתוכוות (שטאָפּפּעלן), כי עשו משם (שטאָפּפּעלן) פעל, בבחינת החפוש שזכרתי; והמטר היורד על תכוזה המתוכוות יקרל מלקוש במ' מפעיל, כלומר יגביל הלקט (עיין תענית ו' ע"ל); וכן יומר על חפוש המעשים והתוכחה, לשון קבץ, כמו התקוששו וקבצו (לפני ב' ל'); (ושיין בן מלך ג'שעיה ט"ו כ"ח). ויתולי יקרלו מו"ה זקני העם לשר עליהם לחפש ולקחור לחר מעשה ההמון, בשם קשים בדברי רז"ל במלמרם הלי מלן דקשים, לו בלחמרי בי רב (שבת קנ"ב) חלמי לחיבתל בחזנת: מלא, מי' רב' תשוביי"ר בלע"ז וכ"ל (לחמוור, בשווטטיגט) כלומר בקש תשר מלחו ימי יבוא: (יא) ממך, בעולם התלהבת רוח ה' תשר דבר בנניח, ידמה כאו ניוה עומדת לקריתו, ותטה חזן לקול דברו, לכן יתבר בנוכחת: חשב על ה' רעה, זה מנחבב תשר מרס מלהיס: יעץ בליעל, ת"י דמלך מלך דרשע, שעורו יען עצת בליעל, וכן

Digitized by Google

נחום א

חרגום אשכנזי קכא

אִם־שְׁלֵמִים וְכֵן רַבִּים וְכֵן נָגֹזוּ
וְעָבַר וְעִנִּתִךְ לֹא אֲעַנֶּךָּ עוֹד׃
(יג) וְעַתָּה אֶשְׁבֹּר מֹטֵהוּ מֵעָלֶיךָ
וּמוֹסְרוֹתַיִךְ אֲנַתֵּק׃ (יד) וְצִוָּה עָלֶיךָ
יְהוָה לֹא־יִוָּרַע מִשְׁמְךָ עוֹד מִבֵּית
אֱלֹהֶיךָ

וֹאם עלמים, נאך וֹאַהלרייך,
עשרניסטונג איזט דאך איהר
לאאז׃ בעשעטט ציעהט ער
דאן צוריק׃ אונד דוא, פאן
איהם נעקומאלט — פיהלסט
נישט פערנער זיינען דרוק.
(יג) איטצט ענטלאססט איך
דעם צערשמעטטערנדען יאָקע
דיך, לאוז דיינע פעסטלען

דיר. (יד) דעם אללמעכטיגען פערהענגנים טריפֿט נון אין׃ דיין נאמע פּלאנצט אויף דיא צוי׳

ר ש י

דיבה של מעלה בדקיתת נחלק: (יב) אם שלמים וכן רבים. יפה תרגום של יונתן מיושב על המקרא אם יהו שלמים. בעלה שיהיו כולם שוים בהכמ׳ לחת וכן אם יהיו רבים מאד לנוכי ניוזה קוויכך ירושלים וכן אף אם גזו מקבל ועברו את פרת לגור עליה לא יכליתו שהרי עיניתיך ולא אענך עוד. ועוד שמעתי אם שלמים פ׳ניוזה נגדולת׳ וכן אם יהו עוד רבים וננבדים יותר וכן נגזו ועבר וכן לגיזה ולעבירה הרי זה כמו (שמות ח׳) וכחבר יעבו אותו כן יכבה: ועונתיני לא אענך עוד. לעבי׳ אותך בפשע הוחת כלה ונחרלת ולא לחזקיק לך עוד. ורבותינו דדרשו לענין מעשה הלדקה נמס׳ ניטין לך היינו על סדר שחר הנבואה: (יג) ועתה אשבר מטה. מעליך. שלינה אומרת כן לנניח שהוא ישרחלי חשבור מטהו של חשור מעליך עמי: (יד) וצוה עליך ה׳. עתה מוסב הלידון על מלך חשור: לא יזרע משמך עוד. לא יעמוד ממך מלך:

מכית

באור

וכן תרגמתיו. ואולי הוא תואר לדנשקה יושע סנחרב; ימלות ממך יגא מוכנת עלמן ואחרות עמהן, כלומר ממך יגא יועץ נליעל: (יב) אם שלמים, הלבתי בתרגומי בעקנות המפרשי, סיגאו כתוים חלה על סנחרב, ולפי מה שהעלתי בסברות במנוי שלרחה רוח נבואה על נחום לפני מפלת סנחרב, יתבן להיות שנחש על מפלתו; לך לדעת סדר העולם ועמו רס״י ורד״ק, שנחום נחז בימי מנשה, וח״כ קדמה מפלת סנחרב, ונלטרך לומר, כי לך למשל ודמיון ספר הנניח פה מפלת סנחרב, לאמר גם הוח יאבד על ה׳ רעה, וחזון לנו הזיחו לאמר אחנה עד מרום קלו, ופתאום נתיטון לילה ונף ה׳ את מחנהו, ועתה גם על ניוזה תעבור טוס התרעלה. ושעור הפסוק חלנלי, לל תפחדו ממילי סנחרב, כי גם אם יהיה שלמים כלומר שלמים בנופם, ויהיו עלמה, וכן רבים כמספר; וכן נגזו ענינו קל מהרה יהיו נגזזים (כי חין מעלור לה׳ להבניית גויס לא מעט נרגע קטן), ומלת ועבר מוסב על סנחרב, כלומר כאשר יפלה כי כלם פגרים מתים, יעבור מירושלים וישוב לניוזה נבוחת פנים, וכן נתקיים בו (עיין ל״ה ב׳ ל״ב כ״ח). ולפי מה שחזכר נמנוח, כי חורבן ניוזה היה ע״י הנהר מדקל, לאר פרע נחומה, יתבן להיות שעור הפסוק, וכן יהיה נגזזים ועבר, כלומר עת יעבור הנהר חוק. ולפ״ז לח נאמר על סנחרב, לך על מלך חשור החמרון, כאשר העיר הרדי״ק ז״ל: לא אענך, מוסב על ישרחל, כלומר אם כבר עניתיך על ידו; (כי הש פעמים הגלה סנחרב את ישרחל בתיקתת נסדר עולם), לח חוסיף עוד לענך על ידו: (יג) ועתה אשבר, כלומר כמו עלח לענך עוד ע״י סנחרב, כי נפל הוח ובל חבר לו, כן גם עתה חשבור עול חשור הנתון על נוחריך, ומוסרות העול המעיקות לחוק לנתק: (יד) וצוה עליך ה׳, הנניח ימלה בדמיונו כלנו סנחרב עומד לקרלתו, ויסוד תניו הלבור, ועשור הפסוק חבר נזר ה׳ עליך, והוח ונפל חשור נחרב לח קים, ובב לחרבו והפלתיו שם (ישעיה ל״ח ח׳, ל״ז ז׳). עתה עניך תחתה: לא יורע משמך עוד, ענינו לח יעמוד ממך מלך (רס״י). ויפה דקדק הנניח נמלת עוד, כלומר עוד זה (לסנחרב) ימלוך ואין לחר חלה זולתו, וכן נתקיימה,

כי

Digitized by Google

תרגום אשכנזי

צוקונפט זיך ניט פֿאַרט! אויס
דיינער נעטצען נעטמפעל טיל־
נע איך נעגאסמענעם אונד נע־
שניטצטעם בילד; דאַ בעריי־
טע איך דאַז גראַב דיר, אָדוא
פֿעראַטמעטר!

ב (ח) זיהע אויך יענען בערג
נען דיא פֿסעדעם פֿראַ־
הען באַטהשאַפֿטערט! הייל
פֿערקינדעט ער דיר! פֿייערע
יהודה דיינע פֿעסטע נון, צאַה־
לע דיינע נעליבערע; נעט מעהר
איבערפֿעלט דער ווייטהריך
דיך, פֿעללינ אויפֿגעריבען אויט ער! (נ) דער צערשטאָרער, דער דיך איבערפֿיעל, איוט
איטצט

נחום א ב

אֱלֹהִים אַכְרִית פֶּסֶל וּמַסֵּכָה אָשִׂים
קִבְרְךָ כִּי קַלּוֹתָ׃

ב (ח) הִנֵּה עַל־הֶהָרִים רַגְלֵי מְבַשֵּׂר
מַשְׁמִיעַ שָׁלוֹם חֹגִי יְהוּדָה חַגֵּיךְ
שַׁלְּמִי נְדָרֶיךְ כִּי לֹא יוֹסִיף עוֹד
לַעֲבָרְךָ־בָּךְ בְּלִיַּעַל כֻּלֹּה נִכְרַת׃
(נ) עֹלֶה מֵפִיץ עַל־פָּנַיִךְ נָצוֹר

יחיד ו׳ מצורת

ר ש ״ י

מניח תלמיך לנכרית פסל ומסכה. ואתיה אח ניח תלמיך קנרך שם תנרם להמלט ושם תהרג כמו שנהרג מנוך בית נסרוך אלהיו: כי קלות. נעיני:

ב (א) שלמי נדריך. אמר נדרת להקב״ה שם יהיה מנח שנחרב מלך אשור כי עתה נגלת: כי לא יוסיף עוד לעבור בך. פותו הנלישעל כולו נגדת הוא וחזשו: (ב) עלה מפיץ

ב א ו ר

כי לא מלאנו בתו״ך מלך אחר מגוע שנחרב. ואולי כוון הנניח נמלת מסמך על ענין אחר. הנה ידוע שמלני אשור הוסיפו על שמם העלמי שמות המלנים המפותרים, והוא שם אשור נונה נניה, או שם פול או שם שניחם יתר, כמו שמלת — פול — אשור (שניחתה להקרא שמלת פלאסר) שלמר — אשור, אשור — אדון, אמר שנחרב בגאון לנו לא רלה ליחם ח״ע ע״ם קומיו, וכוונתו היתה להוריע שם שנחרב על כניו, לכן אמר לו הנניח, לא יזנע מסמך עוד, כלומר לא יאחר לך בן יושב על כסא אחר יקרא עוד בשמך: אשים קברך, יוכתן הוסיף מלת תמן, כלומר שם תהא קנורתך בנית תלמיך, ובעקבות הלנו רש״י ורל״ק, ואמרו שהוא מוסב על תברית וגו׳ כלומר לפי שנהרג שם נעלו אותו בנית מהיות שם פסל ומסכה. ויזוע שנין חלוחות הקדמונים, נם שם יזיל חים על רעהו להרגו, ונם לל מוצח תלניו, ומי, כי יאמר לשלוח יד בזוכן נגל לליל, ואת זה הרגו יאמר מעיו בנית תלהיו, ווזלי לא מצו לכנוד תלניים תלה, ובן תרגמתיו: והרגיל ז״ל אמר וז״ל: פוסס קברך, הניחו בקברך, ושעורו לא יקבור מלך אשור, כי כבוד יעשו לו במותו, ולין יוסם על קברו בדברי שבח והללו׳, אבל לא יהיה כן, לך אתים בקברו: כי קלות, כלומר בתן נקבר הי׳ קלה והנזוה מאד, וח״כ לא נאמר דבר מהשבוחים על סנחרב, אך על מלך אשור אחר היה בזמן (מפלת) ניניוה, ודברי מי מנם הן, כי כן מלאתי בספרי היוחס שבמו עמוד למלך אשור המחזון המוהם על קלותו ובזיונו, ויתורגם לפ״ו (חיין גרטבאהה) וושרדע חיך דיד זעטצען, דאַ קען דיינער טחַנדע נייטש!): כי קלות, לדעתי מלת כי נדרף פה למלת כן ושעורו כן תהיה לחדיתך, אתה אמר קלו׳ בעיני:

ב (א) הנה על ההרים, פרשה ראשונה, דבר הנניח מפלנת אשור בנללו, ועתה בפרשה שניה פרט לדבר, ליך ונלילה יוסף תהיה מפלתה ופתח ביהושע ישראל, כי היה היתה עיקר תלנית נינוחו. והנניח כיוצא בשחוזו ביהושע ה׳ יזמה בדמיונו, כאלו יראה נהרים רגלי המבשר, הממהר לנוח לנשר בים על ישראל לאמר כי נשרת הנלישע וחזשו, ולא נין ולא ננך לו נשאר. והנה הקים ה׳ את דבר עבדו הנניח, את אב מנשה מלך יהודה יחזקיהו, וצב חל חל לנו, ונס את הנם הזוע לניבית החל, ונאמר אתה הנה כי אב ה׳ עשרת תפלנת ישראל, אלמו אלוחים לנשר ביהודה ולאמר מני חניך, הנה מלניך נח לך, שלמי נדריך כי נשנה מוצח תלניך (עיין ד״ה כ׳ ל״ג ע״ז): (ב) עלה מפיץ, שעורו המפיץ

נחום ב

מְצוּדָה צַפֵּה־דָרֶךְ חַזֵּק מָתְנַיִם
אַמֵּץ כֹּחַ מְאֹד: (ג) כִּי שָׁב יְהוָה
אֶת־גְּאוֹן יַעֲקֹב כִּגְאוֹן יִשְׂרָאֵל כִּי
בָקָקִים בְּקָקוּם וְזְמְרֵיהֶם שִׁחֵתוּ:
(ד) מָגֵן גִּבּוֹרָיו מְאָדָם אַנְשֵׁי־חָיִל
מִתְלָעִים בְּאֵשׁ־פְּלָדֹת הָרֶכֶב
בְּיוֹם הֲכִינוֹ וְהַבְּרוֹשִׁים הָרְעָלוּ:

בחוצות

תרגום אשכנזי קבב

איצט אין זיינער פֿעסטע פֿער־
ראַמעלט. בליקקע הין נאַך
דער ערשטער־אַסע! פֿאַסטע
מוטה, ריסטע מיט ק־עפֿטען
דיך! (ג) יעקב'ס העררליכ־
קייט פֿיהרט דער עוינע וויע־
דער הערבייא, זאָ אויך
ישראל'ס; דערער, דיא פֿאַן
ווילדען רייבערן גענפֿלינדערט,
דערען רעבען פֿערשטימעלט
זינד. (ד) זיינע (אשור'ס) העלֶ־

דען שילדע בלוט־ראָטה, דיא קריעגער אַללע אין פּורפּור געהילט; פֿייער שפּרייהען דיא זיכלען אַם שטרייטוואַגען בייא דער מוסטערונג, דיא שפּיעסע שטאַרק פֿערגיפֿטעט.

הא

ר ש "י

על פניך נצור מצורה. הספין חזק עלה על פניך את ארץ יהודה כימי חזקיהו עכשיו הוא נצור מצורה נ"נ מלך בבל שהוא לך עליו: כפה דרך. הנט לחיה יהודה על פיה הדרכים ותראה את ההולכים לצור את צורך: חזק מתניים. ואמץ כח מאד: (ג) כי שב ה' את גאון יעקב. כגאון ישראל. הכ"ף היא כ"ף הדמוי כלומר כיהודה כן ישראל, כי גם בני יהודה נחלו ממתם מלך אשור: כי בקקים. לדעתי טעם כי פה, כטעם אשר; ועניינו גאון ישראל אשר עד עתה שמוהו מלכי אשור לגפן בוקק, עוד ישמינה ה' לגפן חדרת: (ד) מגן גבוריו. לדעתי נכוני הנסתר של גבוריהו מוסב על מלך אשור, לחרי כי אמר הנביא כי הנה אשור נצור במצורה, יוסיף לאמר, והוא (מלך אשור) לא כן ידמה ואך להשמיל בלבבו ויבטח בחילו כי רב הוא, ובמעיניו כי מלאו לם מרחם פרעות חויב, לאחר פרט למעה יזכור לחיליו וגו': מתלעים. עניינו לבושי תולע, ולפני החולע מיועד היה למלכים בימי קדם, וכן אמר מלך אשור, הלא שרי יחדו מלכים (ישעי' י' ח'): פלדת. לחרי אשון לה ריע במקדל לאמרו המפרכים שהיו ממפחת לפידות ע"ש ההפך, ובאמת מלה זאת ערבית היא (פולאד), ושעמה מגל (זיכלע), כי היו למרכבות המלחמה מגל מזה ומגל מזה, ובהם נלחמו בין מחנה האויב, ובאחר יחולו אנה ואנה המה מגריקים כאש. וזה הטעם כאש פלדות; ועל דעתי הן המה המרכבות הנקלאות רכב נרגל נספר יהושע ושופטים: ביום הכינו, את הכין קרוניו למלחמה: והברושים, יתולאו החניתות ברושים, על שעשוים מעצי ברוש: הרעלו, עניינו הטבלו נרעל, וכן עוד היום המנהג בחיה תלולות הקדם

באור

שצלה על פניך, עתה הוא בעלמו נלור במצורה (מרש"י): צפה דרך, עניינו הנט לחיה חיש יהודה אל אם הדרכים ותראה את ההולכים לצור את צורך, ותחזקנה מתניך, ואמץ כחיך מאוים הוא תוחר לגבורה ובטחון כמו שנאמר אל תלחמו מאוים תאר לפחד ומורך לבב: (ג) גאון יעקב, זהו בית המקדש, וכה"פ מקדשי גאון עזכם (יחזקאל כ"ד כ"א): כגאון ישראל, הכ"ף היא כ"ף הדמוי כלומר כיהודה כן ישראל, כי גם בני יהודה נחלו ממתם מלך אשור: כי בקקים, לדעתי טעם כי פה, כטעם אשר; ועניינו גאון ישראל אשר עד עתה שמוהו מלכי אשור לגפן בוקק, עוד ישמינה ה' לגפן חדרת: (ד) מגן גבוריהו, לדעתי נכוני הנסתר של גבוריהו מוסב על מלך אשור, לחרי כי אמר הנביא כי הנה אשור נצור במצורה, יוסיף לאמר, והוא (מלך אשור) לא כן ידמה ואך להשמיל בלבבו ויבטח בחילו כי רב הוא, ובמעיניו כי מלאו לם מרחם פרעות חויב, לאחר פרט למעה יזכור לחיליו וגו': מתלעים, עניינו לבושי תולע, ולפני החולע מיועד היה למלכים בימי קדם, וכן אמר מלך אשור, הלא שרי יחדו מלכים (ישעי' י' ח'): פלדת, לחרי אשון לה ריע במקדל לאמרו המפרכים שהיו ממפחת לפידות ע"ש ההפך, ובאמת מלה זאת ערבית היא (פולאד), ושעמה מגל (זיכלע), כי היו למרכבות המלחמה מגל מזה ומגל מזה, ובהם נלחמו בין מחנה האויב, ובאחר יחולו אנה ואנה המה מגריקים כאש. וזה הטעם כאש פלדות; ועל דעתי הן המה המרכבות הנקלאות רכב נרגל נספר יהושע ושופטים: ביום הכינו, את הכין קרוניו למלחמה: והברושים, יתולאו החניתות ברושים, על שעשוים מעצי ברוש: הרעלו, עניינו הטבלו נרעל, וכן עוד היום המנהג בחיה תלולות הקדם

Digitized by Google

תרגום אשכנזי

(ה) האַ! וויא רוישען דיא וואַגען
אין דען שטראַסען! וויא שטיר־
מען אין דען גאַסטען זיא! בלוי־
קענד וויא פֿאַקעלן, שלענגעלנד
וויא בליטצען. (ו) רייזן טאַפֿערן
— ער איזט אויפֿגעד אייננע־
דענק — וואַנקען אויף אירעם
צוגע, אינדעם יענע דיא מויער
בערענען, דאַז נעשיטצט בע־
רייט האַלטען. (ז) איטצט ער־
עפֿענט זיינע שליסען דער שטראָם — — צערניסטעט איזט דער פּאַלאַסט!

(ה) בְּחוּצוֹת יִתְהוֹלָלוּ הָרֶכֶב
יִשְׁתַּקְשְׁקוּן בָּרְחֹבוֹת מַרְאֵיהֶן
כְּלַפִּידִים כַּבְּרָקִים יְרוּצָצוּ: (ו) יִזְכֹּר
אַדִּירָיו יִכָּשְׁלוּ בַּהֲלִיכוֹתָם יְמַהֲרוּ
חוֹמָתָהּ וְהֻכַן הַסָּכָךְ: (ז) שַׁעֲרֵי
הַנְּהָרוֹת נִפְתָּחוּ וְהַהֵיכָל נָמוֹג:

יהוד ו׳ והצב

ר ש ״ י

והמו׳ והרעלי וכל׳ משנה שנינו מליות רעולות במסכת שבת: (ה) יתהוללו. יתנהו עצמן בשגעון: ישתקשקון. קל ניקוף זיניהון משתמע והוא מלשון והשיקו היקנים במשק שניהם (יחזקאל כ״ג) כ׳ השמעת קול: ירוצצו. יזרוזעו את הזשועים בנהקים הללו הטורדים את הבריות בן ת״ו: (ו) יזכר. מלך לשון את אדיריו וגבוריו וילמה בלבו לשלח ולהלחם והם יכשלו בהליכתם: יתמהו חומתה. לשון לרון לך חומת העיר כל תיבה בפניכה למ״ד בתחילת השיל ה״ג בסופה: והכן הסכך. יצנון מגליות. וי״ש והוכן הסוכך והמלך נזדיין בכלי זיינו כמו ממשך הסוכך כ׳ מושל: (ז) שערי הנהרות. שערי העיר לשר מלך הנהרות: והיהיכל נמוג.

באור

הקש, להדעיל החלים, למען ימותתו מהרה: (ה) בחוצות יתהוללו, שרצו הלץ, והנמתו הרחובות על עניית קול תרועה מטוב לב על דרך ישר ונעים, ומ״ה הללו לה׳, והושלל על הרמת קול גם כן על דרך לך טוב, כוונתך שבתי יין ותנוכי חסרי תבונה, ומ״ה והתעצבו והתהוללו (ירמי׳ כ״ה י״ו), לך יפרך בנגינה, כי כל שטעמו שבח והידיה יבוה על־הש, וכל שטעמו יגיעה מדרך השבל, יהומע בדרך הכסולים, וכן עניינו כאן, כלומר בשגעון ינהגו, כי יהולו רלוח ושוב נחים אשר בלי דעת יהלוך: ישתקשקון ברחובות, רש״י ויונתן מנלו עם והשיקו היקנים, והרל״ק אמר יפו שוק על שוק, ונאחת אמיה׳ בכללים הו, כי שם רגלים ממהרות לרון ך שוק על שוק ויש׳ קול: מראיהן כלפידים, ר״ל מראה פלגות הרבה: כברקים ירוצצו, כלומר בנרק המתועע לנה ולנה. ויהוע כי החשוכים היו עם עלום עוזך מלחמה, ותמיל נשמע בהם דהרות הסוסים לנירים, כי הוא משפטיו מלחמה להתחסף כל המחנה בהחוצות קריה, ולהריץ הסוסים לנה ולנה למען ישמעו החוניים וייראו, כי הוא נחים לימה ישל, וכן לחמ ירמי׳ (מ״ו ט׳) עלו הסוסים והתהוללו הרכב: (ו) יזכר אדיריו, עניינו עתה בנוע ימי הרעה יזכור מלך לשוב החיריים בחלה והתהוללו הרכב, והנסיון לא ללץ יועיל, כי יכשלו בהליכתם. לפי פשוטו הוא מלשון נגיפת הנוף נתנן נף, כלומר יכלו בלא כח ויפלו כי יש לנגפם, וכן תרגמתיו; ויולני טעמו נטע׳ ומהמבלה הוחת (יחזקי׳ ל׳ ו׳) שהיכ״ת מלויכ״ת בלע״ו וכ״ל (בחלת״ה:ם) וענינו הכוזב ומהירה, כלומר אימרתו בו עבדיו. וכן מלחנו בד״ה למלכי תשר כי בחה מחנה נדולה להיות לו לעזר, ונלחו הקושרים לקדחתה למחוחם להחלים חחם, ויעשו בהנהיהם וימהרו בם המה במלנם (עיין מנוחי), וזה שאמר יכשלו בהליכתם, כלומר בהיות בדרך ימהרו בו, ויתורנם נם (ש״ו יבשלו (ויש פאלון אחר): יתמהו חומתה, פירש״י כל תיבה בפניכה למ״ד בתחלתה השיל וגו׳ וכ״ל כל שם, כי תינו כן בשלים ומלות, (עיין מכרש״ח תל״ג יומות י״ג, מסורת הסורת לדור העיזיר). ושעור הפסוק תלוי, המה נשלו ונפלו, בעוד שחיל הנרים יתהרו לעלות בחומה ויניעו להם דבר הסוכך עליהם. ומעם הסוכך, כל דבר תשר יסך בו ויהי׳ למחסה מה, ועמו נמשך: (ו) שערי הנהרות, ת״י נשרי הנהרות׳ ועשם נשר בתרמי, הוא כל לוח ושטוח ען, וכן ת״י את כל לוחות (יחזקאל כ״ו ה׳) ית כל נשרך, וכן יקראו המעברות והשערים ה׳ נומות בעבר לעבור בשים, נשר בתרמי (וכל״ח שלישען) וכן תרגמתי; ואף ע״ל מליצה היה, כי הנה שם ה׳ נשוא לנהר (תזקל) שלא יעבור מוך, בתלו סנר בעדו דלת ובריח, ועתה נשוא עת הפקודה ירמוז ה׳ לנהר, יעבור מוך; והחיכל נמוג, עניינו נהרם מבח תבני

Digitized by Google

(ח) וְהַצָּב גְּלָתָה הֵעָלָתָה וְאַמְהֹתֶיהָ מְנַהֲגוֹת כְּקוֹל יוֹנִים מִתְפָּפְקוֹת עַל־לִבְבֶהֶן: (ט) וְנִינְוֵה כְּבְרֵכַת־מַיִם מֵימֶיהָ הֵיא וְהֵמָּה נָסִים עָמְדוּ

עמדו

תרגום אשכנזי קכג

(ח) דיא פֿירשטין וואלטט דען שיטענרהויפֿען הינאן, איהר פֿאלנען קאמערמענדע מיט טויבענשטיממע עצענד, אויף דיא. ברוסט זיך שלאגנד. (ט) נינוה גלייכט נון איינעם אוראלטען פֿלום. — אָ וויא פֿליהטט אללעם! — ,, ווייל לעט

ר ש "י

נפיסטרת המרקיס נו (מרס"), ופסבר שטפו נהר, כאשר פלן בחומה, כי היכלי המלך היו תמיד סמוך לחומה (עיין עמוס ד' נ'), ויונתן תרגם עם נמוגו כל יושבי כנען, כי תרגם ומלכי כהיכליה זע, כלומר כתוב ואשר בהיכל, ודרך העברי לדבר כן, כמו והעיר שוגן להלה במקום אשר יאמרו שוגני עיר שוגן: (ח) והצב, הסכימו רוב המפרשים שהוא תואר למלכה, אך לא מטעם אחד, רס"י ורד"ק ממרו שהוא מלשון התיצבת וקימה, ע"ש שנלכה ליימן המלך, ובכ"ח נלכה אצל ליימיך (תהלים מ"ה י'), ו"ת ומלכתך יחצב לבא בגליל נפקא, והוא מלשון עגלות לב, ועניני המלכה יאבר לפניהם לא נסתה לך רגלה הנה על החרן, עתה תלך בגולה והיתה כשפחה בנעוריך. תמהם תוכי נטיתי ממנו בלשון מלת נלתה העלתה, כי לא מכלתו לשון עולה על ההולך לגולה בצבי, לכן תרגמתי מלת נלתה בדרך אחר, ואומר, כי שרשו גלל והרחוי בגלה, כמו וגלה על רחשה (זכרי' ד' י'), והנחת שרשו על התנועע הדבר בסבוב עגולי, אם סביב לקוטנו, או סביב לגשם אחר, ומזה מגלת ספר, גלת מים, גלי ים, גלגלת החרן ודומיהם, וכן התבניים הממוכנים יחד למקום אי יקראו בשם גל תבניים, ע"ש שהמה מתגללים ממקום למקום, וכן יקרא מדורת עניים (שייטערהויפֿען בל"א) בשם גלה, על שהעניים כנורים יחד על גל אחד, וכן תרגמתי מלת נלתה התמוך פה. — וכן נמצא בל"ה למלכי אשור כי עלה המלך והמלכה וכל אשר אתם על מדורת עניים ואח לשרוף את עמם כמנהג נמנות: העלהה, ענר מנני הסבל, ואחיניו העלה על ספר (ל"ה ב' כ' ל"ז), ושעם הבנין אלף מכה שם פעלו, כי בתמת לא בירון הטוב עלתה, אך הגזרה והבנין הזיהוה לעלות ולשרוף עמהה, כדי שלא יעללו בם המורדים: מנהגות, פי' רס"י מנהגות עמך בקינה, ות"ב שרשו נהג, ושעמו בטעם ולבי נוהג בחכמה (קהלת ב' ג'), שענינו התעסקות, ואח"כ אמר רס"י ז"ל, מנהגות שרימינ"ט בלע"ו, וכ"ל שרילימנט, והוא קרחסטעמנג, ענינו יהגו בקול, ולפ"ז יהי שרשו הגה, והי לריך לכתוב מהגות, כמו המפלפלים והמהגים (ישעי' מ' י"ט), ונראה שכלל רס"י ב' בוונות יחדו בוונת נהג ונהק בחלוף ג"ק, וכן גם בתשורו (זיוים) הקורב לל"ק נהג ונהק אחד הוא, ושער הכתוב, המלכה הולכת בתוך עלמות תופפות המנהגות קולה ומהגות דרך המקוננות: מחשפות, הכלה בלעגוף לו כמקל יד על דבר חלול יקרע תופף: (ט) ונינוה כברכת מים, כלומר ישתוה הגחל את העיר עד שתהיה נחלו לא היתה מימיה עיר לך בריכת מים: מימי היא, מסר הנסמך, והלואי מימי קר, ומ"י מימי קר' היא, או יהי' סמוך על בנוי גוף הנסתר, כי כל השמות המסוברים עם בנוי הנסת' ונסתרי מסוברי מן הנסמך והבנוי כמו גבוריהו, זמוריהם, וכן כאן מימי היא מתת מימיה, ומהטעקת

„לעט, ווייטלעט! — " ניין! ניעמאנד וואגעמט זיך אומצו־ וועגדען. (י) „ערביטעט ווייל בער, ערביטעט נאלד! שעמעע זאגעדער צוהאל, קליינאדיגן, פראבט = געשמיידט אללער ארט." (יא) ווילך איינע לעע־ רע! וויא אדע אונד ווייסט איזט עס איבעראללן! אללער הער־ צען צאגען! אללער קניעע וואנקען! אללער לענדען בעבען! דיא אנגסט ציעהט פורבען קבצו

עָמְדוּ וְאֵין מַפְנֶה: (י) בְּזוּ כֶסֶף בְּזוּ זָהָב וְאֵין קֵצֶה לַתְּכוּנָה כָּבֵד מִכָּל כְּלִי חֶמְדָּה: (יא) בּוּקָה וּמְבוּקָה וּמְבֻלָּקָה וְלֵב נָמֵס וּפֶק בִּרְכַּיִם וַחֲלָחָלָה בְּכָל־מָתְנַיִם וּפְנֵי כֻלָּם

ר ש " י

לשמוע ולעמוד: (י) בזו כסף. לתת הבזוי על היוקר: ואין קצה. אין מזבון: לתכונה. לתוכותיהם ע"ש שהכסף והזהב הנתון בתוכך נתון בתוכן כמה דתת אמר תת הכסף המתוכן (מלכי' כ' י"ב): ככד מכל כלי חמדה. כי הכבדה כמו (לקמן ג') התכבדי כילק לשון מכבד הבית תוקמ"ט בלע"ז ולכבד תוחה מכל כלי חמדתה וכן ת"י ספו מכל מני חמדתא. בנוד כמו זכור ושמור: (יא) בוקה. ריקנית: ומבוקה. ומבוקע ע"י בוקקים: ומבלקה. מפורסת בתומותיה תוטנברטי"ל בלע"ז: ופיק ברכים. כשלון ברכים כמו (שמואל ד' כ"ה) לפוקה ולמכשול: קבצו פתכור

ב אור

ע' זקיים נראה שקראו מיתים, ע"ש: עמדו עמדו, לח פרש שמקרא מי יקרא לאי, ואולי היא מעשה המלך וגדוליו, שיעמדו ולא יפחדו. ור"ש בן מלך תמה כי מה יקראו להם האויבים, וכן מלאנו שחללו הקוצרים על יוצבי העיר, כי לא רלו לך להכניע את המלך הזה הוא: ואין מפנה, ר"ל אין לו לאן מפנה לנו לשמוע לקול הקורא: (י) בזו כסף, לדעת המפרשים, המה דברי הנביא אל התויב הבא על ניעוה, שיאמרו כסף והב. ולדעתי יתכן יותר שהמה דברי התויב בעצמו, שבשר זכר בפסוק שלפניו, שיאמרו עמדו עמדו! לך הפסיק בו הנביא: ואין מפנה, בשלות: ואין מפנה, (שהוא כמו מחסר מוסגר) ואתה הולך ומספר עוד, מה שידבר התויב בקללו לאנשי ניעוה הנסים, לאמר, מה תיוסון, ולמה לא תקנו לתכם כספכם והזהבכם וכל כלי חמדתכם? וגם בזו מצל אחרים. ורמז הנביא בזה, שיעיר ה' עליהם לויים, לאר כסף לא יקחוהו, והזהב לא יפחדו בו, והמה בני מדי (עיין ישעי' י"ג י"ז). וכן מלאנו כי אחרלאנסר המדי, לאר הי' רלה קוצרים נאד מלך לאור, לא הם לקחת כסף מבני ניעוה: לתכונה, אם הכלל לכסף המיוחן הנתון בשבילי בית התויב: כבד, פירש' מלשון מכבדין את הבית בדרע"ל, תוקמ"ט בלע"ז, וכ"ל עסקוויו"ח ט, ויישען בל"ת), אך לפ"ז, הי' לתוי להיות כָּבֵד בפיעל, לכן נראה לי שהוא מלשון הון ועושר, או מש"ם כָּבֵד בבירי, והוא כ"ע עם ואין קלה שלפניו: (יא) בוקה ומבוקה, הענין ת' והוק ריקות והבדר, והכפל לחזק כמו עוזו ומעוזו: ומבלקה, ת"י ופתיע תרעת לסגלה, והוא לפי הכוונה שיש למלה הזאת בערבי, כי אם עשמה פגיעה, וזה שתרגם רש"י תוטנברטי"ל בלע"ז, ול"ל (פֶּערטוזע, עפֶפנונג בל"ת), ועניני העיר תהי' פתוחה לתויב. ולפי כתרגומי הלבתי לפי כוונת הכתוב, כי מהכתת זניס שמה תהי'. ופיק ברכים, שרשו מעלומי העי"ן, ועניני התמוטטת והסרת הדבר ממקומו (וכמעט תמד הוה עם פוג, שעניני ג"כ הזאת הדבר ממעמדו וטעמו), כלומר מרוב תגדה לת יהי' בהם כח לעמוד: וחלחלה, בכל הפ"ח והעי"ן לחזק, ומביהו, מלאו מתני תלחלה: קבצו, שרש קבץ הוזע על תפיפת דברים המפוזרים למקום אחד, בתופן שעתה יבילם מקום ונכול קבץ ממה שהי' לפה בתחל', ולזה יתמר ב"כ על עור הבאר הנעשה קמטים קמטים מזקן או מסבה תחרת לשון קבץ, בהיות שתלקי העור התתרמנים, נקבלו יחד למקום קלר וכר, (וידמה זה לשורש בוץ בדברי תו"ל) [חייב.

Digitized by Google

קִבְּצוּ פְּארוּר: (יג) אַיֵּה מְעוֹן אֲרָיוֹת
וּמִרְעֵה הַוּא לַכְּפִרִים אֲשֶׁר הָלַךְ
אַרְיֵה לָבִיא שָׁם גּוּר אַרְיֵה וְאֵין
מַחֲרִיד: (יג) אַרְיֵה טֹרֵף בְּדֵי
גֽרוֹתָיו וּמְחַנֵּק לְלִבְאֹתָיו וַיְמַלֵּא־
טֶרֶף חֹרָיו וּמְעֹנֹתָיו טְרָפָה:
(יד) הִנֵּנִי אֵלַיִךְ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת
וְהִבְעַרְתִּי בָעֲשָׁן רִכְבָּהּ וְכְפִירַיִךְ

תאכל

תרגום אשכנזי קבד

אויף אללע געזיכטער. (יב) וואו איזט נון יענע לעוועננראָטטע? יענער וויידעפלאטץ דער לע־אָפֿאַרדען, וואו איינסט לעוועע אונד לעווינן הויטען, יוננער לייא אונאוויפֿנשרעקט זיך לאַנגערטע? (יג) לעוועע! דער דוא שטעטס פֿיר דיינע יוננע ברוט ער־דרראָסטעלטעסט, פֿיר דייגע לעווינגען וווירגטעסט, דייגע האָהלען מיט צערריס־סענגסט פֿיעהע, מיט אָוערן דייגע וואָהנונגען פֿיללטעסט! (יד) זיעהע! איך וועגדע מיך צו דיר! שפּרילסט דער הערר צבאות, דורך רויך רייסט איך דיא לאַנגערשמעטטע, דייגע יונ־

ר ש י

כפירו. שחורות בקדימה: (יב) לויה מעון לחיות. קינה היא על נינוה שהיתה מדור מלכים קשים וחזקים כחיות: מצר הלך לחיה לגיא שם. ילחר לסוס לחזון בלכיא תמן בניהון שנקין הא כתיב דשרי על גילוי לנוסקן. (יג) לחריה טרף בני גרותיו. מלכי' היו מניחין שלל רב עד שהיה די לבני ביתם: ומחנק. בחמות בגורך לבאותיו כלומר מרבה לוכדות לבניו: ללבאותיו. כלומר לנשותיו: וימלא טרף חריו. ומפלן לוכדיהן חטוף: (יד) הננה. ויש רבב שנה קדטלי"ן בלע"ז ס"ת יתידה היפך הלי לריבוי מרבנות וכן (יחזקאל כ"ד) סיר חצר תלחתה בה וזהם רב:

ב א ו ר

[חייטרוש־שפּען בל"ל]: פארור, הוא פתר בנפילת הלי כמו בפלת סנריר, ועשם המקרא, שמהוב החדרה כל פנים יקבלו פתר יפים והנרם, ולא תתר ולא הדר להם. ונהיות שהפלילה הזאת היא סגולה מיוחדת ללשון ערבית, יצחר אין לה מקום בלשון מחרת, לכן נשיתי בתרגומי קצת מפלילה ערבית לתרגי כפי מלינת ל"ת הדומה בעניה לנוטע הנויח, ותרגמתי מוסכען ליאהען, בי העור הנקמע והנגוון, ידמה לשדה האחריסה, יצחר ישדד החורש לעשות בה חריות הרבה: (יב) איה מעון אריות, ידמה הנביא בדמיונו בלבו ישמע שחלת המתמהיהים על מפלת נינוה לאמר, אי חיפוש נאחרה משון החריות הזה, והוא משל על נינוה יצחר שהיה בקרבה חריות טורפים (עיין לפני ג' ג'): אריה לביא, נפקד ו"ו החנור, כמו שמש ירח (מכל"ק): שם, יחם המקום, תחת יחם הזמן, וכן שם פחדו פחד (תהלים י"ד כ): ואין מחריד, ענינו אין מי יחמין לנו להחריד קולם וענך נתוך המאמר הוא כזה:

אשר הלך ארי' לביא שם —

— — גור ארי' — ואין מחריד: (יג) ארי'טרף וגו', מוסב למעלה, לחזרי שהנביא המשיל לוחו לחרי, לחר לחם חרי טורף: המענק לגורותיו והממלא מעונותיו טרפה, הנני אליך: ברי גנוח מלת די עם לחת מלוחיות נכל"ם, יהי' שמוסב בשמוש הלות עלמו, כמו ויבולו כלי חרבה לרוב (שופטים ו' ה') שענינו כחרבה, בדי שובר (חיוב ל"ט כ"ה) שענינו בשובר, לף כאן בדי גרותיו: (יד) והבערתי בעשן, יש בלשון ערב, גם בל הסרה והסחתה, כמו כי יבער לים שדה (שמות כ"ב ד'): רכבה, פי' כ"י רוב רבב שנה קדטלי"ן בלע"ז (וכ"ל קלרטעש, בעסחנג בל"ם), וה"ת יתידה הופך הלשון לכמה מרבנות ע"ב*), וה"כ לדעתו

*) העגה. ילחר להעיר פה על מה שכתב רש"י ז"ל ס"ת יתידה הופך הלשון לכמה מרבנות, שהלה מתנגד לכלל לחר בידינו שחויות התמנתי"ו הנוספות יבואו להקטין הענין? — לכן,

Digitized by Google

תרגום אשכנזי

נחום ב

יונגען ראַפּט דאָ שוועדט
הין, צערניסטע דיינע רויבּ־
גיער פֿאָן דער ערדע הינוועג,
ניסט מעהר ערטאַפּע דיינער
געזאַנדטען פֿרעסע שטימע!

תָּאבֶל חֶרֶב וְהִכְרַתִי מֵאֶרֶץ טַרְפֵּךְ וְלֹא־יִשָּׁמַע עוֹד קוֹל מַלְאָכֶיהָ:

חוי

וועי

ר ש י

ולא יסמע עוד קול מלאכיה . קול מלאכיך כמו שעשה כנר דנבוקה ומבריחו שלוחי לשוב (ישעיה ל"ו) ויקראו בקול יהודית :

פרק

ב א ו ר

לדעתו, הוא חיל העם ההולך לרגלי המלך, וכן נמלא בהעתקה היונית המיוחסת לע' זקנים (שלעומ"ש סוס) נאורו, ה מ ו נ ך, [ואולי קראו כבפה בפ"ת, כי בן ת"י המון לאומים (תהלים ס"ה ח') וכבפת, תומיק] . אך היותר נראה לי מהמשך המליצה, לאחרי שדמה הנגיעת עיר ניוה למעון חרות, שעשה רבנה הוא המשבר לאשר יבנבו עליו גוירי מרוית, כי שם רבב יסול ג"כ על הדבר המונח על עלם זולתו, לשבון עליו כרוכב על הנרבב, כמו הרכב ידך על הקצת (מלכים ג' י"ג י"ו) . ואתה מה נעים ונאוה המליצה הזאת, לאחרי אשר למה הביניח לנוסי ניוה לאחריות, המשיל תורבן מצנוחיהם, לאורבן מעון חרות . ויהוא כי מדרך בני קדם בעת הלכו לנוח את נוסי חרות, לבער אש ע"פ המעון, ובאשר נחמלת המעון עצן, והנוסים בראו ויפלו להם, לו נאבד יפלו לקראתם הלידים והרעום, וזה שאמר הנביא פה, ובבערתי בעצן וגו', ורמז על התבערה שתהי' בניו המלך לשרוף חוחו ובל אשר אתו (עיין מנוח): קול מלאכיה, ענינו שלוחך, ורמז על רבנקה, אשר בניהן רומו הרמה לדבר נגד ה' והרעו מלכך" .

ה"ל הנוספת לטעם שלמרני, נשמנה שוא הכ"ף לחרונה לתנועה, ונשתנה לנירי מפני זוג התנועות :

הוי .

לומה דעתי בזה להטעים דבריו, ולומר בכלל, כי נדר הה"ת הנוספת הוא להודות על עולם החוק התפעלות הדבור (איינען שפּפּעקט אויף רעדען) . כי ידוע שהאויר הוא סבה גורמת לשמיעת הקול, לאחרי שהקול איננו כ"א תנועה רעלית מתחדשת בעלם האויר, ניהופן שדמיקתו תעשה רושם בחוש השומע, כידוע למנין בחכמת הטבע, והנה, שפי לאשר להשמיע קול במקום שהוא ריק מהאויר, כי אם תעיס זו בפעמון שוהב האויר (גלאָקקע חיינען וועטשופט), יוכל להתנועע כל היום שנלי שישמע קולו . והנה הה"ת שהיא קול הבבה נרומה, כ"ל קול ההבה, היולי מפי האדם דרך הקנה בשהוא האויר, היא יסוד וסבה רחנית לכל התוכות, ולכן מסגולתה שתמשך ותשמע תמיד לאחרי התוכות לאשר בחוק יהודנו, כמו בנ"ד בפ"ת הענועים (קנעלוויטע נל"ת), ויורה הנסיון ע"ז, וזה מה שקראו המדקדקים ה"ת המשך . ומשתה בכל דבור שהתפעלות, כ"ל בשאר יהבר חיים בעולם התנועות בח נפש, כמו התוכות בשער, והנוסח נאום ה', והמשורר, והמלין, ודומיהם, יקרה לפעמי שבכלל דבריו, ישמע קול הנחת הה"ת, והבבה ההיא תולד מהתפעלות הנפש . (וזה הטעם תמלת הה"ת בכל המלות לאשר הנה הנה קול הבבה נרידל (אוסחרטיקולירטע טאָכע), כמו הוי, הה, אהה, האח, הילד . גם יתהוה מניחי הלשון לסימני הקריאה והתימה והשאלה והיחוב, שהשה כלם סמני הרעיון בנפש) . והנה מלתנו שלפעמים נמשכת הה"ת בשנעת לבד, ולפעמים נכתבה נוספת על הזוגב לסוף זה, כמו בתיבת מלאכיה שנפסוק זה . ובמלות הנשלמות בתנ"ך עם הה"ת הנוספת, נדגשה, ויורה הדגש על עולם ההתפעלות . וכן נדגשה הה"ת שבתיבת רבנה, בזיבת כי מלתנו המלה הזאת עם הה"ת (יסקוקל כ"ר כ') בנדי תופש לרבנה. — ונזה יובנו דברי רש"י ז"ל על נכון, ואין בתן המקום להאריך בענינים כתלו . ויש עוד אתי לדבר בענייני קריאת התוכות ומלותיהן, וקלתם בנר הועתי לבני מכסים, מביני טיב הלשון ודבכי', ונעגעו לי לאשר, ויבא תי"ה בם' שזכרתי בנחומי על עמום .

Digitized by Google

ג (ו) הוֹי עִיר דָּמִים כֻּלָּהּ כַּחַשׁ
פֶּרֶק מָלְאָה לֹא יָמִישׁ טָרֶף:
(ג) קוֹל שׁוֹט וְקוֹל רַעַשׁ אוֹפָן וְסוּס
דֹּהֵר וּמֶרְכָּבָה מְרַקֶּדָה: (ג) פָּרָשׁ
מַעֲלֶה וְלַהַב חֶרֶב וּבְרַק חֲנִית
וְרֹב חָלָל וְכֹבֶד פֶּגֶר וְאֵין קֵצֶה
לַגְּוִיָּה יִכָּשְׁלוּ בְּגוּיָתָם: (ד) מִרֹב

תרגום אשכנזי קבה

ג (ו) וועהע דער בלוטגיערי־
גען שמאַרט־פֿאַלל דעם
מייסטעלמערדם, דער ענדלאָ־
זען נעוואַלטמאַס, (ג) דעם
גערייסעם דער נייסעל, דעם
נערמאַסטעלם דער ראַדערר,
דער ווייהערנדען ראַסטע, דער
ראַללענדען וואַגען, (ג) דער
זיך שיינענדען רייטער, דער
פֿלאַמענדען קלינגען, דער
בלימצענדען שפּעֶרע, דער
ערשלאַגענען מענגע, דער אוי־

וכישלו קדי זונוי

געהייערן לייטענהויפֿען, דער צאַהללאָזען ענטוועלטען. — מאַן שטירצט איבער זיא הין!—

דער

ר ש י

ג (א) פרק. גזל שמפרקו מיד בעליו: לח ימים טרף. מתוכה תמיד: (ב) קול שוט. לכבות סוסים היה נשמע בה תמיד: וקול רעש. לופטי מרכבות: וסוס דוהר. דולק ומקפץ וכן מדהרות להבות תניינו (שופטים ה'): (ג) ולהב חרב. דולימל"ח בלע"ז וכל סכין וחרב קרוי להב כמו (שם ד') ויצא הנפל תחר הלהב: וברק חנית. חנית מרוט ומברק לזול ילמ ממנה הפלגרי"ר בלע"ז: ובובד פגר. היה מרבים פגרים ולח היה תשנון לגוויות נבילות המוטלבות בה עד שהיו העוברים נכשלים בגוויות הפגרים: (ד) מרוב זונוי זונה. מרוב תענוגי

ב א ו ר

ג (א) הוי עיר דמים, עתה יזכור הנביא את הסנה, לאמר על מה עשה ה' ככה לעיר הזאת, על שהיתה מלאה מדם הרוגים, ודמים נדמים נגעו: כחש פרק, נחש דנק למלת פרק, ופרק נמוי להריגה, כמו פורק ואין מציל (תהלים ז' ג') שמפרק העצמות והבשר: ושעם המקרא הזה שיקראו איש בעמיתו למען יבלע במהומתם, ואזלי־הרגנו ויגזול את אחר לו וזה שתרגמתי (אייגעזוחדע): לא ימיש טרף, מלאנו ערש מוש גם בהפעיל שהוא עומד, כמו ויהושע בן נון נער לא ימיש (שמות ל"ג י"א), וכן כאן עניינו, לח ימים מכתובה התוך והמרמה והרע רב: (ב) קול שוט, להפות בו הסוסים היה נשמע בה תמיד (רש"י): וסוס דוהר, דהיינו הסוס בכח הליכתו הקרוי דהר: ומרכבה מרקדה, ממהירת מהלכתה, נראה כאלו היא מיקדת ומקפצת: (ג) פרש מעלה, עניינו לפעמי מעלה מ"ע על הסוס. וכן תרגמתיו: ולהב חרב, פירש"י דולימל"ח בלע"ז וכ"ל (עש לח לאמע, דעגעגלוינגע): וברק חניח, פירש"י פלנדר"ר בלע"ז (וכ"ל פלאמענד"ר או פלאמענקיע"ר, העוו גלענצען, שיאמערן)· כי חרב שלופה, ומנית מרוטה, יבריקו כנרק ויהיהו לעין רואה: ובכבד פגר, כ"ש לרוב חלל, וכן אין קלה לגויה ואולי טעם גויה על הנאחרים בחיים תיכף, כי לשון גויה נופל על החיים ועל המתים ועניני שהיתה קריה מלאה מדם כילק, ואף כי נהרגו בה חנשים רבים, בדרך קריה מלאה תשוקות והיין חנשים רבים, אחר הגזל וחליחה מלוים בה תמיד, עוד בה המון רב. ושעור הכתובים לפעמי שהנביא יזכור שהעיר נינוה, כמו שהיתה קודם תורבנה (ולח נדעת הרד"ק, שמפי הכתובים החלו על מפלת נינוה ע"י החוניים ע"ש, כ"א הנביא הולך ומספר), שתמיד נשמע בה בעת שלוחה קול שוט הסוסים ורגשת פועלי חן, לחמי שהיתה ירולת עמים, ובנענים נתו לה מארן מרחק: ובשלו בגייחם, ת"י יתקלון בקטילהון, יבין לפי הקרי ויבין לפי הכתיב הוא מחובר עם מה שלפניו, כלומר שהוא מלא גויות עד שיכשלו גם העוברים, וכן היא דעת רש"י ע"ש. ולח נזכר פה גם פועלו (וועכטוס פימפּעזיוואַנזשלע נלע"ז) וזה שתרגמתי (אַיגן): (ד) מרוב זונוי זונה, לדעת המפרשים שפירשו הכתובים שלמעלה

Digitized by Google

תרגום אשכנזי

(ד) דער פֿרעצען בוהלעריי
וועגען (דוא רייצפֿאלל) אַנמו־
טהיגע צויבערין: דיא דוא פֿעל־
קער מיט בוהלעריישען רענקען,
נאַציאָנען מיט צויבערקינסטען
איבערליסטעט; (ה) וועגעז
איך מיך נון ווידער דיך,
שפּריכט דער הערר צבאות;
איך בעדעקקע מיט דיינעם
קלייד־עם זוים דיין אַנטליץ,
פֿעלקער וויידען דיך אין דיינער
שמאַך, רייכע אין דיינער שאַנ־
דע. (ו) איך ווערפֿע אַבשייא
אויף דיך; צום שיוואל, אי־
נעם קאַטההויפֿען גלייך לאַס־
סע איך דיך ווערדען. (ז) וועד
דיך זעהען, בעכט צוריק,
שפּריכט: פֿערהעערט איזט
נינוח נון? ווער הערמט איהי־

נחום ג

זְנוּנֵי זוֹנָה טוֹבַת חֵן בַּעֲלַת כְּשָׁפִים
הַמֹּכֶרֶת גּוֹיִם בִּזְנוּנֶיהָ וּמִשְׁפָּחוֹת
בְּכְשָׁפֶיהָ: (ה) הִנְנִי אֵלַיִךְ נְאֻם
יְהוָה צְבָאוֹת וְגִלִּיתִי שׁוּלַיִךְ עַל־
פָּנָיִךְ וְהֶרְאֵיתִי גּוֹיִם מַעֲרֵךְ
וּמַמְלָכוֹת קְלוֹנֵךְ: (ו) וְהִשְׁלַכְתִּי
עָלַיִךְ שִׁקֻּצִים וְנִבַּלְתִּיךְ וְשַׂמְתִּיךְ
כִּרְאִי: (ז) וְהָיָה כָּל־רֹאַיִךְ יָדוּד
מִמֵּךְ וְאָמַר שָׁדְּדָה נִינְוֵה מִי יָנוּד
לָהּ מֵאַיִן אֲבַקֵּשׁ מְנַחֲמִים לָךְ:
(ח) הֲטוֹבִי מִנָּא אָמוֹן הַיּשֶׁבֶת

ביארים

(ד) דער פֿרעצען בוהלעריי וועגען (דוא רייצפֿאלל) אַנמוטהיגע צויבערין: דיא דוא פֿעלקער מיט בוהלעריישען רענקען, נאַציאָנען מיט צויבערקינסטען איבערליסטעט; (ה) וועגעז איך מיך נון ווידער דיך, שפּריכט דער הערר צבאות; איך בעדעקקע מיט דיינעם קלייד־עם זוים דיין אַנטליץ, פֿעלקער וויידען דיך אין דיינער שמאַך, רייכע אין דיינער שאַנדע. (ו) איך ווערפֿע אַבשייא אויף דיך; צום שיוואל, אינעם קאַטההויפֿען גלייך לאַסס־סע איך דיך ווערדען. (ז) וועד דיך זעהען, בעכט צוריק, שפּריכט: פֿערהעערט איזט נינוח נון? ווער הערמט איהי־

הער דיך? וואַהער דיר טרעסטער שאַפֿען? (ח) ביזט דוא בעסטער אַלס נא אָמון, דאַז אין פֿלים

ר ש "י

עיר שהיו יודעים לפתות לב מלכי הארץ להתחבר עמם וסוף כובשי' לותם תחתיהם: (ה) שולך. הם שפולי בגדי אשה: מערך. גלויך כמו (מיכה ח') עריה נשת: (ו) שקוציס. בגדים לותים המגולים לותך לפי הענין שדימה לותה לזונה דבר הכתוב: כרמי. כמו ל' וכסיר את מורתיהו נאולתה (ויקרא ל'): (ו) יודד ממך. יתרחק ממך: (ח) התיטבי מנא אמון. ומה תצטי

ב א ו ר

על החוץ, יסבר פה דבור המליצות (יהי'), כלומר יהא תגך עליך, תחת תגר זרים. לך היותר ל' בהמשך הכתוב ועניגו, כי יבאר הנביא סבת הרעש והחרדה הגדולה שבר בכתובים הקודמים, ואמר כי כל זה מרוב זנוני זונה טובת חן, היודעת לקחת לב מלכי ארץ בדוב יפיה, ותאר לותה בעלת בשפים, לפרסי כי לה הכח והממשלה להמשיך אליה משפחות הגוים על ידי מעשה זנוניה עד שילכדו ברשתה, וכל בחיה לא יאוזן. וזה שאמר המוכרת גוים וגו'. והנה ל' בתובים אלו מתוגרים יפה בענין. ר"ל שהנביא יבאר אל נינוה ויתאר לותה ע"פ מעשיה ודרכיה, מעתה ימשיך הדבור לאמר אליה בפסוק הסמוך הגני אליך וגו': (ה) וגליתי שולך, ענינו תחת היותך בזונה פותה, לכן משפטיך משפטי נאפות, אלף לבך למשוב בגדיך מעליך, והמחיך ערום ועריה, אך אף גם זאת תעשה לך כי תגלה שיכולי בגדיך הסורות והנגלות, ותתן לותם על פניך, ותו ישמתם בך כל עוגבך, והשמתיך מזוזה. והמשל הזה שילבו ערומים ותשופי את לפני אויביהם: והראיתי גוים מערך, הוא בגוי לערוה וגומת, והמלה הוא מן במער גים (מלכים ל' ז' ל"ו), וכן יכונו כל"ל המלות המעוגות בסס (בועסע), וכן תרגומתיו: (ו) והשלכתי עליך שקצים, ענינו תשקלך בעיני כל רואיך, כי הודך יסבך עליך לשמאת: ושמחיך כראי, ענינו כלוף ותמגולל, כמו הוי מורוקה וגגלגה (לפניה ג' ל'): (ז) כל ראיך ידוד, ענינו כל אשר ותאך הרואה לותך ביום מפלתך, יתשומם וסוגר תאור פגהלה, ותנשם"ב יתמהו כלם לאמר, שבר ה' משה רשע. ולא יעלה על הסדת עליגו: מאין אבקש מנחמים לך, ענינו כלם יתמהו על מפלתך, ואין אשר גא לנסות ולגוד לך: (ח) התיטבי מנא אמון,

Digitized by Google

נחום ג

בְּיֹאֹרִים מִם סָבִיב לָהּ אֲשֶׁר־חֵיל
יָם מַיִם חוֹמָתָהּ: (ט) כּוּשׁ עָצְמָה
וּמִצְרַיִם וְאֵין קֵצֶה פּוּט וְלוּבִים
הָיוּ בְּעֶזְרָתֵךְ: (י) גַּם־הִיא לַגֹּלָה

הלכה

תרגום אשכנזי קכו

פֿליסטען ליעגט, מים נעווּעס־
סערן אומגעבען איהט, דעם
דאָזמעער מויער אינד צוויננגער
בילדעט? (ט) עטהיאָפּיענס
מאַכט, ענפּטענס צאָהללאָס־
זעס העער, פוטיער אונד
לובער וואַרען דיינע הילפֿס־
טרופפען. (י) אויך זיא מוסטע
גע־

ר ש " י

בשוארך ובגבורך וכי גדול' הוא מנוח היה מלכבדרי' של מלכים. למען לשון מידגו"ג מנוח הגדולה שהיתה תומנת מלכי מלכים דעדנו בה מלכי: תאר חיל יס. תאר היה היס להס לחיל ולחומה שורת וכר שורת: (ט) כוש עצמה. כושיים היו לה לתוקף: פוט ולובים היו בעזרתך. והפ־שו' והלוביים תאר היו בעזרתך. גם הס היו בתחילה: (י) גם היא לגולה הלכה. לף היא הלכה בגולה

באור

עניגו מה תטענה בעלמך ותזקך, החזק לחה מנוח לרון? היושבת ביתורים, ר"ל על יד היתור הגדול, הוא הנילוס. ולדעתי נקראים כל הנחלים העשויים בידי אדם ונתמלאים ממי מטר, בשם יתור, מן לשון אור, שטעמו מטר: אשר חיל יס מים חיזמה, ענינו הימים היו לה לחיל וחומה. וידוע כי חרן מלרים היה מוקפת מים התמלטני על פני לפינה ומים סף למזרח. ולדעתי מלת יס בנוי לנילוס, וכן קרא ישעיה לנילוס יס, נתמרו ונשחה מים מים (י"ט ה'). וכענין שם העיר, הלך רש"י ז"ל בעקבות יונתן, ואתר כי נוף היה מלכבדרי' של מלרים ותמון לשון מיגוג (פעלמתקים) שהיתה תומנת מלכי מלרים, וכן פירש"י ביהזקאל (מ"ו כ"ה) וז"ל: תמון לשון גדולה, כמו התיטני מנת תמון, למתיזיוותה די תליגדרת בלע"ז, וכ"ל (לח סענעריית די מלכסתנדר), והיה העיר הגדולה תאר יסד מלכסנדר מוקדן בשנת שלשת אלפים ומרבע מאות ושבעים ושנה לבריאת עולם, זמן רב לחרי נבוכדנלר על המקום תאר עמדה שם נוף תמון, ויקראה מלכסנדריה של שמו, ותחרי מותו חזרו לקדותה נוף תמון, (בנוקה מס"ו שתי הלפס שלשה ל"ה, ומגנת ודיים מלך תחן העזר בלל ד' סי' ט' ע"ב). ויש עוד דעות אוזות זה (עיין בהקדמה): (ט) כוש עצמה, לדעתי עלמה היו תאר לנוס, ועניגה הטובה תחה מנוס העלומה וחזקה, או מלרים תאר חין קנה לחיילותיה. והנה נדקה מפה שמלרים חזקה היתה מתאור, ומיזקקל (ל"ח ב' ג') משמע שתאור חזק היה ממלרים. לף בחזית טרם בת מלך תאור ונבוכדנלר על מלרים, חזקה היתה מלרים מתאור, ותחרי תאר נהג מלך תאור שר שני מלרים ותת גלות בזה (עיין ישעיה כ' ד') וגם נבוכדנלר הכה בני חם מלרים בכרכמיש (עיין ירמיה מ"ו ב') משם כתן של מלרים: פ"ט ולובים היו בעזרתך, לדעתי בנוי הנוכח של בעזרתך רומז אל נוח אמון, לחרי כי זכר בה הנביא, מדבר נגדה, ולפ"ז הוא מחתר מוסגר. וכן מלחמו פעמים רבות, כי התומות התלה היו בעלה לחת, (עיין ירמיה מ"ו ט', ויחזקאל ל' ה', ולניחל י"ח מ"ג), כי בוז ומלרים ופוט לובים בני חם היו. ועל לוניס אמר ר' סעדיה גאון (לניחל שם) כי המה בני לנחיים בן מלרים: (י) גם היא לגולה הלכה, ולף עמדה לפני נבוכדנלר (רש"י ורל"ק). הנה נדקה מזה שלדעתם גם התוכן הקאמן של נוף אמון היה ע"י נבוכדנלר, והוכיחס לזה הס"ע, שכתב כי פעמים גבר נבוכדנלר על מלרים, בשנה רשמונה למלוחו, ובשנת כ"ז בה (עיין ירמיה מ"ו י"ג), ומדברי הכתוב משמע שגם נוף אמון נחרבה פעמים, כי מדברי נחום שאמר כמו שהגלתה נוף אמון כן תגלה נינוה, נדקה שנחרבה לפני מפלת תאור, (והמפלה הזאת ווודאי היתה זמן רב קודם גלות לדקיהו, ויחזקאל עמד בשעתו עשר לגלות לדקיהו ונמלא על נוף שתחרב כמו שנחרבה ממלכת תאור, כן נדקה דעת המפרשים. לף לו יהי כדבריהס (מה שנאמרת לף נמלא בשום דברי הימים) שנחרב

הכה

תרגום אשכנזי	
נעפֿאַנגען אויסוואַנדערן, אויך	חֲלִבָה בַשִּׁבִי גַּם עֹלְלֶיהָ יֻרְטְשׁוּ
איהרע קינדער שמאַטטען אין	בְּרֹאשׁ כָּל־חוּצוֹת וְעַל־נִכְבַּדֶיהָ
אַללען נאַסטען; מאַן לאָזטע	יַדּוּ גוֹרָל וְכָל־גְּדוֹלֶיהָ רֻתְּקוּ
אום איהרע ערעלן, ליעם איהר=	בַזִּקִים: (יא) גַּם־אַתְּ תִּשְׁכְּרִי תִּהְיִי
רע נראָסטן אין פֿעסטעלן	נֶעְלָמָה גַּם־אַתְּ תְּבַקְשִׁי מָעוֹז
שמיידען. (יא) אויך דוא ווירסט	מֵאוֹיֵב: (יב) כָּל־מִבְצָרַיִךְ תְּאֵנִים
דען טוימעלקעלך לעערען, בע=	עִם־בִּכּוּרִים אִם־יִנּוֹעוּ וְנָפְלוּ עַל־
טייבט ווירסט אויך דוא פֿאָן	
אייגענען פֿיינדען שוטץ ער=	
בעטטעלן. (יב) דיינע פֿעסטען	
אַללע גלייכען דען מיט פֿריה=	
פֿייגען בעלאַדענען בייטען, דיא,	
קוים בעווענט, דעם פֿערצעה=	
רער	

פי

ר ש "י

גנולה לעמ"ב גדולת, לת עמדה לפני ב"ב: רוחקו. ונבללו ל' רחוקות כסף (ישעיה מ') עשה הרחוק שלשלת (יחזקאל ז'): בזיקים. שלשלאות: (יא) גם אתּ. לף לפי גדולתך תשכרי כמותה כגום התרעלה, והיה נעלמה: (יב) כל מבצריך תאנים עם בכוריהם. כל ערי מבצריך יהיו נותים ליכול ולנוז מה שבתוכה כתילני תאנים וכשהן עם בכוריהם מבולבלות שבהן שבשמניעים התינן מופלים הבכוריהם לתוך פי האוכלים. תאני: כתילני תאנים: אם ינועו, אבר אם ינועו בידי אדם בחוקה:

מי

באור

הבה נבוכדנאצר את פרעה נכרכמים לקח גם את נוא, מ"מ יקשה לדעתם, הלא זה היה בשנת הרביעית ליהויקים ל"ו שנה לאחרי מות מנשה, וח"כ לדיך לאמר נאוה שמים מנשה שנות אמון לא עמדה לפני נבוכדנצר? לכן נ"ל כי רמז נאוה סה על השני הנזכר (בישעיה ל"ז) ע"י סנחריב ע"ש, ולכן אמר בשני בפתח להורות על היריעה. וכן כתב הרד"ק שנוא ומלים עמדו לנוח לאמון להכילם מכח סנחריב (עיין בד"ה הבולעת (וַוּלְגעאיינע וועלטגעשיכטע) חלק ח' § 659 וחלק ג' § 684 הערה S והערה B 402, ועיין גם ביוסיפון): עלליה ירטשו. שרש רעמ נומל על השלכת עלם סה לארן נאוה, לשנרו ולנקעו (עיין בד"ק בנאוס י' י"ד, י"ח ח'). ויש בו גם מעניז נטיאה ועזיבה, כי כן מ"ש ויעוט את דור ונו' (ירמיה ז' כ"ט) ונעוט יח דרא, (ובבאיזה הוזאת לחד הית עם נשמ), וכן ענינו כאן. עלליה העלות מוכלכים בדאם כל חוכות, וחבקו אשפתות באין דוזש להם: ידו גורל, שרמו ידד, בשקל רבו משערות ראשי, וענינו השלינו (בד"ק). ושער אבחות נגורל חלקו את ונכבדיה בין אשר שלל הגולה: רחקו בזזים, פעל נגזר מן שם רחוק, ושעמו קצר וחסר בזזים וחבלי בזזל, וכן ת"י לת לגחסיים הגשו (שמוחל ג' ג' ל"ד) לת לזקין נדאם לחקרנו: (יא) גם אתּ תשכרי. משל הוא נפי הנביאים מנת כוסם של רשעים לכום חמה ניל ה' תאר ממנו יאמו כל רשעי ארן: תהי נעלמה, טעם עלם הוא כל דבר הטמון ומכוסה מעיני הרואים, וכן יקרא בשם נעלם הפיח אשר נעלמו מאזנותיו הן נרגלן, כגובל ומעריב, כמו ועם נעלמים לת תנוח (מפלים כ"ו ל'), הן שלח נרגלן, כנגר עבנו יין וסר דעתו. או יהיה ענינו ונעלמת מן החרן, כענין שאמר עובדיה (י"ו) ואתו ולעו והיו כלח היו, ויהיה לפ"ז תרגומו בל"ש (אונזיכטבאר): גם אתּ תבקשי מעון באויב, לדעת הפסרשים ענינו תבקשי מעוז ומבלר להשגב בו מפני עקת קויב, ולוכני כוונתי בתרגומי (פֿאָן אויבענען פֿיינדען), לתכוז עם תהי נעלמה הסמוך לו, וענינו תהי בל כך בתסתרן לבב ומבולל הדעת עד שתבקש בעצמך ליד הקויב לבקש מעוז ממנו ותפול בשחיתתו. ולולי דמז הנביא כזה שבעדיה אבר ינעוד נמו ימרדו בו, ונמלא נאמן על מכהו: (יב) כל מבצריך האנים וגו', ענינו גם כז תנוח נעדי מבלר להחבא לא יועיל לך, כי תהיינה נוחות להכבש, בעלי תאנים העמוסים בבינות המבוגרים אבר בתנועה קלה יפלו על פי טובל המוכן לקבלם, כן

יפלו

	תרגום אשכנזי קכו
פִּי אוֹכֵל׃ (יג) הִנֵּה עַמֵּךְ נָשִׁים בְּקִרְבֵּךְ לְאוֹיְבֶיךָ פָּתוֹחַ נִפְתְּחוּ שַׁעֲרֵי אַרְצֵךְ אָכְלָה אֵשׁ בְּרִיחֵיךְ׃ (יד) מֵי מָצוֹר שְׁאָבִי לָךְ חַזְּקִי מִבְצָרָיִךְ בֹּאִי בַטִּיט וּרְמְסִי בַּחֹמֶר הַחֲזִיקִי מַלְבֵּן׃ (טו) שָׁם תְּאכְלֵךְ כַּיֶּלֶק הַכְבִּדִי כַּיֶּלֶק הַכְבִּדִי כָּאַרְבֶּה׃	רער אין דען מונד פֿאַלען. (יג) דיין פֿאָלק דען פֿערצאנטען וויבערן נלייך, אינדעם דיינעם לאַנדעם טהאָרע דעם פֿיינדע זיך וויט עפֿנען, אונד פֿלאַמען מען דיינע ריגעלען פֿערצעהרן. (יד) שאַפֿפֿע דיר נאָטה־פֿאָרראַטה! בעפֿעסטינע דיא בורג! פֿערזיהע מיט לעהם דיך! בעריטע דען מירטעל! האַלטע דיא ציענעלפֿאָרם בע־ריט! (טו) אויך דאָן פֿערצעהרט דיך דאָ פֿייער, ראַפֿפֿט דיך דאָן שווערדט, צערנידטעט

הרבית

דיך וויא קאָפֿער, ראָטטעסט רוא דיך נלייך וויא קאָפֿערבורט, הייפֿסט וויא הויישרעק־ קען

ר ש " י

(יד) מי מצור שחני לך. עיר שנתים לצור עליה תוספים להם כני העיר מים רבים לתוכה בתוך חנית לשתות ימי המצור כשהין כתוכה בורות: כלי טיט ורמסי. לותו לעשות ממנו לבנים כדי לחזק בו כלקי המומות: החזיקי מלבן. לחזו ניוקד המלבן העשוי לפסול הלבנים ללבן בתוכה: (טו) התכבד. כמשמעו הצמח: כילק. הגומר ומכלה כל ירק הצמח. ויש פותרין

התכבד

יפלו מבלריך נמוע עמל לחויניך. ועל כי התחנה מתן פריה נתרן הקדש אלא פעמים בשנה, והתחנה תקבל נשם בבורים בלשון ערבי: (יג) הנה עמך נשים, תוצר לחלושי כח ורכי הלבב, והעד, שהוא נניותם היו לנשים (ירמיה נ"ל ל"): פתוח נפתחו שערי ארצך, ימ' הנניח מרן לצור בכללה לעיר לחת, ונינוה לשעריה, על כי היתה גדולה ובטוחה עד מאד, ומפקה על כל המלכה בשער ובניח לחר יפנרו לת העיר. ולמר שתה כי תחרב נינוה, יפתחו שערי מרלך ובקל יבוח כך החויב: אכלה אש בריחיך, עניינו לדעתי כל בריחיך בקל תשנרנה, בחלו חנלה לותם לחת. ולולי רמז הנניח שזה שתאכל לם לת חומת נינוה, וכן ספר לנו מפי כופר יוני (פיפחניותם דער עוטטעלע), כי לם יכלה ותחכל לת חומותיה, ובלו בלח ובמיס. ולולי רמז הנניח עוד הפעם על שריפת בית המלך, בחשר עודכנו למעלה (ב' י"ל): (יד) מי מצור, יבנה העבדי כל מהכל ומשתה בשם לחם ומים, ולחנני תרגמתיו (נאטהפֿאָרזאָטה), והוח שם נולל לכל הדברים הנלכדים בעתי נמלור: באי בטיט ורמסי, עניינו רמסי לת התומר ללבון ממנו לבנים, לחזק בלקי חומותיך (מרש"י): החזיקי מלבן, עניינו החזיקי לת יוד במלבן העשוי לפסול הלבנים (מהר"ל): (טו) שם תאכלך אש, עניינו ולם עם זאת לם תנלני כי תתלנך הלם, והוח כמו לחויב, ומניינו לם יעלה מחשבון: תאכלך כילק, לדעת הרד"ק מוסב כילק על החויב שיתלנך כילק הקוכל לת התנוחה עד כלה. לחמק לם זה הוח דרך המליצה להמשיל במחר מחר מחילה לת החויב לילק, ומיד המשיל לת ערי נינוה לילק, בחמרו התכבד כילק (עיין רד"ק). לבן דעתי נוטה, כי גם כילק הרחשון מוסב על נינוה, והוח תוחר לפחיתת הערך ותולשת הכח, כמו ונהי בעינינו בחנניס, ועניינו כמעט העמל ושוחר יכבד החויב (עיין רד"ק יעשיה ל"ג ל'): התכבד כילק, הוח מלשון עם כבד, ועניינו לם גם תתחלה לדם כילק בלין מספר, ותהיה בדי תרבה לרוב, בכל זחת לם תנלני. וכפירוש מלת ילק, נ"ל שהוח שם תוצר לכל חצר תרמוס החלמה המלקק לת עשב החרן, וכן נראה

דעת

Digitized by Google

תרגום אשכנזי

נחום ג

(טז) הַרְבִּיתָ רְכָלַיִךְ מִכּוֹכְבֵי הַשָּׁמָיִם יֶלֶק פָּשַׁט וְיָעָף׃(יז) מְנֻזָּרַיִךְ כְּאַרְבֶּה וְטַפְסְרַיִךְ כְּגֹבַ גֹּבִי

החונים

קען דיך ! (טז) מעהר דען דעם הימעלס נעשטירן איזט ציואר דיינע קויפמאננשאפט, אבער דעם זיך היינעדרן קאפער גלייך, דער קראפטלאז דאהין פלאטטערט. (יז) דיינ נע אבערן גלייכען דען היישרעקקען, דיינע סאטראפפען דער היישרעקקען = ברוט, דיא

ר ש " י

התכנד כילק תתכסי בכיגד גייסות כילק והתכנדי לגזן עם כנד: (טו) ילק פשט ויעוף. יהיו קלים לנוח בסחורה כילק בסחוט ועף: (יז) מנזריך. שריך והסו"ם יסוד ושורש נתינה במ"ס של מזמרתיך ושל מזמיריך ושל מנעליך ופעמים שהיא נופלת ממנה כמו נזיר תחיו (בראשית מ"ט) וכן נזיריה שריה (איכה ד'): ושטריך. המסונים שלך: כגוב גובי. בחילי גובאי. וגובאי

באור

דעת יונתן, שתרגומו ד' פעמים בחלות שונות, ובולם לך שמות תוארים הם. בירמיה (נ"ל כ"ז) תרגם זחלת, והוא שם כולל לדעתי לכל רמשים זוחלי עפר, והעד כי זה תרגם של נזם חכיל תולע (עיין ישעיה ל"ג ד', יואל ל' ד', תהלים כ"ב ו'); וניואקל (שם) תרגם פרפח, והוא ג"כ שם כולל לכל הדברים אשר עדן לא השיגו את כל מתבוננים הראוי, והמה עדן במלב הפרח (איש בוהשענדען זושטאנדעב), כמו פרח הליצים והפירות, וכה יקראו ג"כ ילדי החלם רבי הצניעים, שהמה עדיין במעמד המניחה והפריחה, והעד על ימין פרפח יקומו (תיוב ל' י"ב), וכן יקראו השוטים הקטנים אשר עדן לא השיגו את כל גדלם נשם תפרוח מז"ה (יש לי לדבר בזה השוטים אך אין כאן מקומו להאריך); (ויתהכ"ם ק"ה ל"ד) ת"י וכשוטי (דויטען ג"ש), והוא ג"כ שם כולל בידוש: (טו) הרביתי רכליך, עניינו לשוא תנטעי ברכת בני עמך, כי גם שם ירבו מכוכבי השמים, תלגיש יהיו כילק הזה הסוגש את תקוללתו ומעופף ניעפות אהנה ויהנה; וכן נראה דעת יונתן כי תרגם נוחלת זלזל וכרוב, וכן תרגם והסגיבו את העולה (ויקרא ו' ו') ונלח ית עלתא: ויתוש כי הרמזים יתחללים ויתחסכלו תחוללתם פעמים ונלא נוחם עדי נוחם לתכלית תמוותם הרחוקי להם וכבל מעמד ומעמד יזם לחם שם אחר, מיד בנלחתם מניהם יקראו כלם נשם הכולל מסוה (וואפפען בל"ת), על כי לוטים המה בחחולת, כאיש אשר מסוה על פניו. (ויש לכל מין ומין שם מיוחד, וכן יקרא מסוה הילק הנראה נחדש ל"ש (אטטיקאפפען) נשם (ענגלישע), וכן נאמרו קנמס מלת ילק התאוה סה), ובמעמד הזה יזחלו תיזה יומים ויזחילו וירמיסו על כל ירק דשא, והנגיע תור ההתחלפות למעמד אחר, יקנלו נמעברות ונקוקיי הסלעים, או נגדלות הגינה, למען תהיה להם מחסה מזל וממטר, ויניחו מטוה מסיהם על פני כל גופם, ויעשו להם חחולה המקיף לוחם מכל עבריהם נגדר המק"ף, עד שגם מלוקת החגרים לא נראה נמו, ואז יקראו גולמים (בל"ת פופען), כי יחללו כילד אשר החחל נחחולתו, ובמעמד הזה יכנסו נחדרמה ותמהון (אין אויגען שטד בעטיינוג) והנם נוחנים, וירגים יעגים נמעמד הזה נגדלות שלה כל ימי קור וחרף, ולעת החגיע וסח השמש יגלו ממעוזותם), ובאשר השיגו חמת החחולה הזאת את מתבוננים הרחוי להם, יפציטו עוזם מעליהם ויחחלו נמעט כגשם לאחר, ואז יעופו לנה ולנה ויוליכו נדמוחם ויסוחו מהר, וזה שאמר הנגיע לך שם יכנו רוכליך, יהיה כילק הזה הסוגש עזרו לאר מהרה יסלה ויסות, ובמלת כלל הנגיע נמלת ויעוף עיפת ועופפת, וכן כללתי גם לחני את שתי כוונות שה נתמגומי: (יז) מנזר"ך, הנפרד ממנו מגזר, נפלם מנגב, ודגש הנו"ן לחפלת הקריאה, והמלה מגזרת ומנעוריכם לנזירים, שעניינו התפרדי הנוהי מהמון עם. ונהצעתת ע' רקיעים נמלת (פילקקעם), נאותו נוצ"ייך, ונלמו הזיי"ן נצל"י נחלוף שבר"ן. וכן יקראו נערבי, גנובי הלול ולדירין נשם (מנלוי). כארבה, מוסב לשטה על החונים נגדלות: ושטריך, ת"י (ירמיה נ"ל כ"ז) פקדו עליה עשסר, ומינו עלה עבדי קרנת, ובעקבינו הלך רש"י ז"ל לפרש לשון מיל. ולפי שהיה נמלאת הסלה הזאת גם נערבי, ולדעתי מרכנת שם מן (עוף, או טיילוף), שעניינו הזמירים המסובבים בעיר בלילה (הונדע, שטאדוואכטע בל"ת), ומן (סר) שעניינו שליח ומוסל. ויותר נראה שהוא (שטרם) ע"ד ההפך, וכן תרגמתיו: כגוב גובי, הרחוי גוניס, והכפל

Digitized by Google

נחום ג

תרגום אשכנזי קכח

הַחוֹנִים בַּגְּדֵרוֹת בַּיּוֹם קָרָה שֶׁמֶשׁ זָרְחָה וְנוֹדַד וְלֹא־נוֹדַע מְקוֹמוֹ אִתָּם: (יח) נָמוּ רֹעֶיךָ מֶלֶךְ אַשּׁוּר יִשְׁכְּנוּ אַדִּירֶיךָ נָפְשׁוּ עַמְּךָ עַל־הֶהָרִים וְאֵין מְקַבֵּץ: (יט) אֵין־כֶּהָה לְשִׁבְרֶךָ נַחְלָה מַכָּתְךָ כָּל־שֹׁמְעֵי שִׁמְעֲךָ תָּקְעוּ כַף עָלֶיךָ כִּי עַל־מִי לֹא־עָבְרָה רָעָתְךָ תָּמִיד:

דיא אַן קיהלען טאַגען אין נע־
מיינר ניסטען, בייא הייטערם
זאַננענשיין אַבער דאַהין פֿליע־
גען, אונד קיינע שפור צוריק
לאַססען. (יח) עס ערשטאַר־
רען דיינע רעטהע, קעניג
אשור: דיינע אבערן ליינגען
אין טאַרעשלאַף, אינדעם
דיין פֿאָלק אומהער אויף רעז
בערגען צערשטרייט ליענט,
אונד זיא ניימאַנד זאַמעלט.
(יט) ניימאַנד הערמט אַב דיר־
נעם שטורץ זיך, גרעמט זיך
אַב דיינער וואונדע; ווער דיי־

נען פֿאַלל פֿערניממט, פֿראַהלאָקט מיט דען הענדן; דען ווער פֿיהלטע דיינע נייסעל ניכט!—

ר ש ״ י

קומלנגשטיר״ן נלע״ז: החונים בגדירות ניט קרה. כן דרך החרבה הזוב החס״ל והילך בעת קור נדבקים בכלים וכשיבא חום הן נודדים משם והולכים להם כך ינלו כל עמך: ונודד. ואי״בלע״ז: ולא נודע מקומו חיס. חיפה הס ואינה הלמו: (יח) נמו רעיך. ל׳ תנומה: ישכנו. תין יכולין לקום: נפשו. כמו נפולו וכל התוחיות היוצאת ממולא לחל מתלבלפות זו בזו ז״ן ס״ן מם״ך לל״י כולן יולחין מסוף הלמון וחולי הנביים: (יט) אין כהה לשברך. תין כהה לשברך. תין מיכר על שברך כי הכל שמחים. כהה ל׳ דבר עמום: תקעו כף. לשמוע:

באור

מזרה על הרבוי, וכן פירש״י ז״ל חילי גוגלי גוגלי קומלנגשטיר״ן בלע״ז, (וע״ל קמטע לינגוסטעם, הייטערקעט נל״ם). ועל טוב יזכר שם החדון הפרלמענטאר (טיקסען בריקסטוקט) שנלח לילי נכתב, שיש לו כ״י מרש״י משנת תתקנ״ח לאלף החמישי ושם כתוב קומלנגוטשטיין, והיה המלה שהנחתי: החונים בגדרות, עיין בפסוק הקודם. ואולי יכוה הנניח החתולה בעלמה שהנחתי למעלה נשם נדר, ע״ם שמקוף לת הזנוב מכל שנריו, ויהיה טעם הכתוב, כי שרי חילין שקועים בעלות וחמהון, כנוכים החלו הנרדמים כל ימי החורף תחת המסוה, והיה רלוי לחרנה: (דיה חין חיזהרעך וחתפעטטנדע בעטייבט דש וגבון): שמש זרחה, עניינו כלחת השמש בגבורתו, יחלו הזנוכים מפוזמתם, ונודדים מנה ואינה, ואו לח נודע במקומו של כל חחד וחחד היה לימות בחרבו: (יח) נמו רעיך, עניינו היועלים ורועי המלך כלם הוזים שוכנים תוהבי לנוס, ותדירי חילו שכנה דומה נפשם, ולח יתעוררו לנחת נגד החויב. וכן תמר הדל״ק שטעם שוכניה הוח מענין מנוחת המת (טהדעטשאוועך בל״ם): נפשו עמך, ת״י לחבדנו עמך, תרגם כלו כתוב נפולו בל״ז, ונחמת שרש פון ופוח לחד המ״ם נמונן, כי הדבר המבוזר ומפורד, יתרחם כלו נתרכם מחבר היה מקדם. וכן מלחנו לשון פון על הרבוי, תפוליגה ערי מטוב (זכריה ז׳ י״ד) ת״י יתמלין. יפולו מעיונוחיך (משלי ה׳ י״ו) ת״י נשפעון: (יט) אין כהה לשברך, עניינו אין מילר על שבריך (מרש״י), והלמ״ד יפה הסב: נחלה מכהך, תיבת אין שלפניו, וכן הלמ״ד של לשבריך מוזנות עלמן ולחרות עמהן. והרחוק אין נחלה למכותיך, ר״ל אין מולה מהם על מכותיך, ולדעת רד״ק נחלה חוזר למכה עלמה, ועניינו המכה חנושה ומלוכה ודפוקה חעלה אין לה. ולדעתי יחכן לומר, כי טעם כהה כמו נהה נחילוף גיכ״ק, שהוח מענין רפוחה כמו ולח יהנה מזרו, ויהיה תרגומו בל״ם (חונהריי) בשר חיזט דיינע וווחונדע, בעפֿאהרפֿלזט דיינע פֿוחנע) עיין נת״ם ג׳ ו׳): תקעו כף, לשון נשמה, והענד, כל העמים תקעו כף הריעו (תהלים מ״ז נ׳):

Digitized by Google

ספר חבקוק

מתורגם ומבואר

מאת משה ארנסוואלד מדעסויא.

ונוסף לו

פירוש רש"י ז"ל.

ולמלות לועזיות אשר בו

נספחה לסוף שנים עשר הנביאים.

העתקה ובאור

מאת המדפיס משה הלוי לנדא.

שנת ת"ק"צ"ה לפ"ק.

CHAVAKUK.

פראג

דרוק אונד פערלאג דעס משה הלוי לנדא.

Digitized by Google

חבקוק א

א (א) המשא אשר חזה חבקוק הנביא: (ב) עד־אנה יהוה שועתי ולא תשמע אזעק אליך חמס ולא תושיע: (ג) למה תראני און ועמל תביט ושד וחמס לנגדי

תרגום אשכנזי

א (א) אַרטראַג דער פּראָפֿעזייהונג חבקוק׳ס, דעם פּראָפֿעזעטען: (ב) ווײַ לאַנגע, אָ, ווי לאַנג איך פֿלעהעטע, אונ דוא הערסט ניכט — ווײַ לאַנג זאָל איבער פֿרעפֿעל פֿאָר דיר קלאָגען, אונד נאָך ווילסט דוא ניכט רעטטען? — (ג) אַך! ווי

ויהי

ר ש י

א (א) המשא אזה מזה. מטל נבואתו מה שנאמר ויקבל כך׳ה: (ב) עד אנה ה׳. ניפה היה כך׳ה שמתיר נבואתו בלכך למלך בניפה ולהיות מיצר ליחזקאל בענין שנאמר בנבואתו כי הנני מקים את הכשדים וגו׳ ועל זאת היה מתאונן ומתפלל: לחזק לליך ממש. לזכיר לפניך ממש העשוי לי ולליך מוטיב: (ג) און. ניפה ותמס: ועמל תביט. עשל זה

באור

א (א) המשא, מנויר בהקדמ׳ ובשאר מקומות הספר: חבקוק, דוגו ויוסופו לה נודעו לה׳. ובפ״ע יוחל נתום חבקוק ניתנבאו ניומי מנשה, (עיין בהקדמ׳ שהתרכנו בזה). ובנואת חבקוק לאת היה בעניבה מרחק הספר על תומו; בוונתם הטולית היה להניח התוויות לאחור, הרעות הצפויות לבא על ארץ יהוד׳ ע״י הכשדים לאר הפלו ניימיו להתנבר על שאר המלכיות הרבות, ולבנין הרשעים הזה׳ על ידי התומות בעצמם שבבבו ובלתו. לתמס היה נפרטת לג׳ מחלקות בפי מפסר פרשיותיה: בפרשה הא׳ יספר תרעומת הנביא על הנלחת הרשעים; בפרשה הב׳ יגיד מענה ה׳ אליו, יודיעהו כי קרוב יום לידם וזה מפלתם לאר ע״י מלכי פרס ומדי; בפרשה הג׳ תפלה והודאה לה׳, שה יוסיף לומן לחזק בעתונו בה׳ הצופיע בעמו בעת לרתם. — חת הנבואה מרחפת על פני כל החזיון הזה; אחני זוד המלינה מתנוססות על מדבריו, ובכל נאנב ומרומם יסיקף מנין לחנוני חלקי מחשבותיו. מי לא ירחיב בקולו מליותיו הנאנבות! מי לא יתעורר הן לבבי הן לשמחה, הן ליגון הן לנוזה! — והנה בהקדמ׳ יחזה הנביא את בללות הצלבות ישראל כי פרוע סוף; אשם ושוד השניהו מעשיהם, ריב ודון ירחיבו עשקיהם לשמה בקשיהם, מוסדות הקנון נתקו, מוסדות הצוב המדיני תשוטנה. — ממרחות הנוראות הזלה תתפעל נפשו ותשתומם בראנו, — פתאום תשוב אליו ועינו בשלין בל יובל, ויתפיל להתלונן ולהתרעם נגד ה׳ הרוחה בל חלה ושוחק בנגוד לה יובל להוטיע: — (ב) עד אנה ח׳, רוב המפרשים מנהו המאמר הזה עם שיעתי המשוך לו, ואנבי תרגומתי לפי נאור הרד״ק ז״ל, שהוא מושב למאמר לשוך אליך וגו׳, כי נאשת לה מלאנו בכל המקרא שיהי מאמר עד אנה (שהוא יפס הזמן העתיד) נופל על פעל עבר, ולזה יהי׳ המאמר שועתי ולא תשמע מאמר מופנה, ושעור הכתוב הוא, עד אנה ה׳ אזעק אליך על החמס הנעשה בארץ, ועוד לא תושיע, אחני שבבר שועתי זה הרבה, והנה לא שמעת עד בה: (ג) למה תראני און, המפרשים נאחרו לה נורף מנני חין, ובן ויהי ריב חים ריב, כי בשאת בוונתו על פעולת האון והריב בעצמם השומדים לנגד עיני חזונו: ועמל תביט, תהי׳ במניט לבד (חיין בלשון נוטריקון) הרוח׳ לאת הדבר מבלי להתפעל ממנו להוטיע: ושד וחמס לנגדי וגו׳, בתיאורי הנעמתי לאבר המחמיים בקוטן זה, שד וחמס יתיבבו לנגד עיני, מול ענר פני יהיו; מפה יתהו ריב, ומפה

וַיְהִי רִיב וּמָדוֹן יִשָּׂא: (ד) עַל־כֵּן תָּפוּג תּוֹרָה וְלֹא־יֵצֵא לָנֶצַח מִשְׁפָּט כִּי רָשָׁע מַכְתִּיר אֶת־הַצַּדִּיק עַל־כֵּן יֵצֵא מְשֻׁפָּט מְעֻקָּל: (ה) רְאוּ בַגּוֹיִם וְהַבִּיטוּ וְהִתְמַהְמְהוּ תְּמָהוּ כִּי־פֹעֵל פֹּעֵל בְּיֹמֵיכֶם לֹא תַאֲמִינוּ כִּי־יְסֻפָּר: (ו) כִּי־הִנְנִי מֵקִים אֶת־הַכַּשְׂדִּים הַגּוֹי הַמַּר

והנסדר

תרגום אשכנזי קל

היער ענט־שט־עהט, אונד מיט־טערייא זיך דאָרט ערהעבט. (ד) ויהעהן! נעוועלטוועניקייט הערשט איבעראַל! נערעכטיגקייט — פֿאַרטאַן אונאיט־נעאַבט. דאָ דען נערעכטען פֿרעמדלער גאַנץ אימנעבען, זאָ קאָן נור אין פֿרעקהרטער ריכטערשפרוך ערשיינט. — (ה) אָ ווהה דאָך הין נאָך יענען פֿעלקערן! ווירד אים שטיינער איירע בליקקע אומהערן! איין וואונדערווערק ערשיינט צו איירער צייט; ניע גלויבטעט אַהרם, ווירדע עם אייך ער־

צעהלט. (ו) דען ויהעה! אוף מיינען ווינק ערהעבען זיך דיא כשדים, אין ראָהעם אונגע־שטים.

ר ש י

זה לשה מניע ותיוך עוזר: ויהי ריב ומדון ישא. חה נבוכדנצר הוגש ריב ומדון הוה ומתקיים ומצליח. ויהי ויתקיים לותו לשר ריב ומדון ישא כתרגום יונתן: (ד) על כן תפוג תורה. על זה שיהיה לותן הכלאתו שלו תפוג ותעבור תורה מפם ויפמעו לו ויפת זהו לדמות בנקעת דורו: ולא יצא לנצח משפט. הדת לאמתו: מכתיר. סונב כמו (תהלים כ"ג) תכיני בפני־כתרוני: (ה) לא תאמינו כי יספר. זאת לכם לשר אני מקים לת הכשדים היה לשר לא היה כדי להכרותיו כמו שנאמר (ישעיה כ"ג) זה העם לא היה הם לשת אני דבריה שקרי"ם מתקרט על נריותם ועתה יקום ויהיה מר ונמהר לרון ונלכת למרחבי תרלות כל הגוים: ממנו

באור

ומפה יתנשא מדון, וע"י זה מוכתר ומסובב לחני מכל לד מן עמל ומון: ישא, לת עלמו: (ד) על כן, יפה הסמוכ קודם יפה הסמה, כדרך ל"ע על הרוב, לין כן דרך ל"ש לכן לא תרגמתיו: חסוג, ענין רפיון וחלישות (רד"ק). ובתרגומי מנחתי ג' הפלות תפוג תורה לפלה לחת ועציתי ממנו סם מקרה מופעט (צעוועלטוויקייט), והוספתי פעל (הערשט) ליפות המליל', והכוונה ט': ולא־יצא, נמקף, °חיוב הפלילה, וכן תרגמתי (חוהתיסבאיהבט): מכתיר, סינב, כמו תכיני כאן כתרוני (כ"ג): על כן יצא וגו', כפל עוד הפסוק שנזר למעלה, לך נמלות שונות ונלמון חיובי, לחרי שהכיהו מקוס נלמון שולני: מעקל, מעות מלמון עקלקלות: (ה) ראו, לחרי שהתקדקה נפ הנמיל מעט נמחמירים הקודמים ע"י שחלותיו ופפורי העול והחמס, הסיב הכתוב נגד ישרחל ואמר, ראו לחת הסמה הפועלת כל מלה! והתמהו התמהו, מנין התפעל, דינו והתחשבו, ותי"ו התפעל נכלעת בדנמת תי"ו השורש, והכפל לחזק התימה (מרד"ק): כי פעל פעל, הרחמון נפתחות העי' שהוח סם הפעול', ושני נירי שהוח נינוי פועל, והוח ה' יית' לדעת הרל"ק. וי"ת תרי עובדת לתעניד, וכן תרגמתי: לא תאמינו כי יספר, מנין התנוי (קאָנדיציאָנעל), עשמו תלו יהלשה הפועל הרע הזה מפי השמועה לת התמהים כו לעניני פלילתו: (ו) כי, יגלה הפעל העלום שזכר: הנני מקים, דבר הנגיח נלמון הסם ית' (רד"ק), גם לינו רמוז מה שכתב הרל"ח שהנגיח יפם לעמנו הקמתם ומנלתם, נענוי שיעד קומה: את הכשדים, הסם היו מנני כשד כן נחור, ונקראים נפי סופרי התומות, הכלדיים (קאָלדעער) מזכותם היו נהרי תרמי"ת,

חבקוק א

וְהַנִּמְהָר הַהוֹלֵךְ לְמַרְחֲבֵי אֶרֶץ לָרֶשֶׁת מִשְׁכְּנוֹת לֹא־לוֹ: (ז) אֵימְ
וְנוֹרָא הוּא מִמֶּנּוּ מִשְׁפָּטוֹ וּשְׂאֵתוֹ
יֵצֵא: (ח) וְקַלּוּ מִנְּמֵרִים סוּסָיו וְחַדּוּ
מִזְאֵבֵי עֶרֶב וּפָרְשָׁיו וּפָרָשָׁיו
מֵרָחוֹק יָבֹאוּ יָעֻפוּ כְּנֶשֶׁר חָשׁ
לֶאֱכוֹל: (ט) כֻּלָּה לְחָמָס יָבוֹא
מְגַמַּת פְּנֵיהֶם קָדִימָה וַיֶּאֱסֹף
כחול

הרגום אשכנזי

שטיממעם פֿאלק: עס צי ערהעט
הין נאך פֿערנעם לאנדען, ער־
אָבערט דאָרט בעזיטצונגען,
אויך דיא עס ניט איין רעכט
נעהאַבט. (ז) פֿוראַטטאַל איהר
עס אונד שרעקליך: — עס
שיפֿפֿט זיך זעלבער רעכט
אונד אַנזעהען. (ח) מיט ראַס־
טען, שנעללער נאך אלס פּאַנ־
טער, שאַרפֿזיטציג, מעהר דען
אַבענדהעלפֿע מיט פֿיעל מעכ־
טיגען בירטיטענען קאַמטעם
אויס רער פֿערנע, פֿליענם דא־
הער וויא אַדלער, נאך דער

בי טע נירינ. — (ט) אירה רויב אויסגעהענר אללעזאַמטם, איהר ציעלפּונקט איטמער

פֿאר

ר ש י

(ו) ממנו משפטו וגאתו יצא. ממנו יפוטים ממנו מלכים השטילין משא ומתן על הכל. משפט יוסביטי"ח בלע"ז: (ח) ופרשיו פרשיו. כמו פרשיו יפוח. (ט) לחמס יבוא. לשלול ולבוז: מגמת פניהם. ל' הנמיתיני נח (בראשית כ"ל) יגמע מרן (תיוב ל"ט) רן נמרוד' לשעה קלה כנגד מרן כחילו גמע ושתה הארן שלפניו ולף כאן מגמת פניהם גמיעת שחיפת פניהם דומה לרוח הקדים

באור

מענינת לדומית לארן בגל, ושערבית לארן חזור. וספרו לנו הסופרי' הקדמונים מרוע מדותיהם והנהגת אנשי היו מעולם יושבי מהלים, כערבים נמדבר, ודומים מקום לשקוט לשלול שלל ולבוז בו, עם עניים ערוך מלחמה, מוקם בכל מכשה ודת שבעי ומלוחי, נפים מהם יהיו מתרחם ויתעצמו על פני כל ארן קדם ויפשוט, ויכוש ג"כ על ארן חזור ויתרוממו, ועל ארן בגל ומגוגה: ויקרא על שם ארן בגדים שדשו קהלדאיש: במהיקוקיטש לייך) ורחת ממשלתם גברה מלכות בגל עד שהשיקה ילה על כל העמים תחת ממשלת נבוכדנאצר: הגוי המר, ביישבו ומהומה: ותמהר, נתעוותיו ועניניו, מלשון מהל וזעף: לרשת משכנות לא לו, יאמר שיהן לו עליהם שום זכות ומשפט: (ו) משפטו וגאתו יצא, ממנו שופטים ממנו מלכים. השם ניתן משא ומשיה על הכל, ממשפט יוסביטי"ח בלע"ז (רש"י), כיוצר זכרתי לשלם, שהיו נוהים לכל משפט ודת, וזיק את משפט החזק (דאַ פֿוירשטעלט) תחנו, ולכל דחליס נגר: ושאתו, מעלה, מלשון יתר שאת: (ח) וקלו מנמרים, שהמה נטענים קלי המרון מאד: והדנו, זאבי הרחות: מואבי ערב, החיליס לצת ערב יבאו לעזרף, ול"ה כיום יפיר להם למנוח טרפם, וגם הסוסים יש להם הקנול' הטיח לרחות כאשנה בחורה: ושיו, ת"י וילנון: (ט) מגמת, שרשו גמא. ומקור המלה הזאת הוא בלשון ערבי, ובניגה התנועה הנוטית (דירעקטיק), היא ינקטוב), וכן בדעב ורגו יגמא מרן (תיוב ל"ט כ"ל) ענינו ג"כ, יתמוגג בדעב ורגו נכא הארן: קדימה, המפרשים פרשו מזרחה. ובעניני שהוקשה להם, שלח הי' נכח פניהם מזרח מלח מערב, כי בכל מזרח לח"י ג לכן פירשו קלחם קדימה ע"ד הדמיון כלומר כתוב כמו קדימה, והוא לדעתם לוח קדים שהיה עזה, וחם ג"כ דעת יונתן. ממנם לדעתי הוא מלשון חזור וקלם לארצי (תהלים קי"ל ה') שענינו לבנים, וכן פה הטעם, תכלית מנוסתם הוא תמיד לבנים, כלומר שכבל נלחמותם ושללם לא יחמדו הון, כ"ל מחוקקי' תמיד לשלול ולבוז עוד מחמת את העמים תחר לפניהם. ואנה לפי מה שיחתי למעלה (פסוק ו') שכוונתו על נלחמות הכלדיים ומלחמותיהם, יתכן ג"כ לפרשו כדברי המפרשים שענינו מזרחה,

חבקוק א

כַּחוֹל שֶׁבִי: (י) וְהוּא בַּמְּלָכִים
יִתְקַלָּס וְרוֹזְנִים מְשַׂחֶק לוֹ הוּא
לְכָל־מִבְצָר יִשְׂחָק וַיִּצְבֹּר עָפָר
וַיִּלְכְּדֵהוּ: (יא) אָז חָלַף רוּחַ וַיַּעֲבֹר
וְאָשֵׁם זוּ כֹחוֹ לֵאלֹהָיו: (יב) הֲלוֹא
אַתָּה מִקֶּדֶם יְהוָה אֱלֹהַי קְדֹשִׁי לֹא
נָמוּת יְהוָה לְמִשְׁפָּט שַׂמְתּוֹ וְצוּר
להוכיח

תרגום אשכנזי קלא

כַּאר זיך הין, הייפֿט עם נע־
כַאנענע וויא שטויב, (י)טרי־
בעט זיינען שאָפֿטם מיט קעני־
נען, אונד פֿירשטען זינד זיין
שפּיעל, טראָטצט יעדער פֿע־
סטען בורג, ווירפֿט דעמפּע
אויף,ערֶאבערט זיא.(יא)דאַן—
כיט פֿערזינגטעם מוטהע—
דרינגט עם וויישער הין אונד
פֿרעפֿלט, איינעם זיינעם
געטצען דיעזע קראַפֿט צו. —
(יב) ביזט דוא עם ניפֿט, אונ־

וּאַנדערלבאַרער! דוא עווינער! מיין גאָטט, מיין הייליגכטער? אָ, לאָם דאָך אונז דעם טאָדע
ניפֿט צור בייטע וועדרען! צום שטראַפֿגעריכטע האַכט דוא איהן וואָהל בערייטעט, צור גי־

ר ש"י

הקדים עזה שבגרומות בן ת"ר: (י) והוא במלכים יתקלס. מתלגלג בהם וכל ל' קלסה ל' דבור הנלמדים בו יש לשוט יש לרע פרלנ"ץ בלע"ז: משחק. כמו שחוק כמו משמר מסחר: לכל מבצר יחשק. שם חיזוק במבצר חזק שחוק לו: ויצבר עפר. עליהו נדוד מיולותיו כל ת' נוסח משם עפר והרי היה לבני הקומה תל נבוה וגלעמי' בה על העיר ודוד הוא תל נבוה וגלהמים בה מחורגמות יצבור עליה מילחה וחף היה ל' מילות שהיה נעיר דוד הוא תל נבוה וגלהמים בה שעל רחבה מ־ל בנויי ושיפוע משפע לגדדין וסביבות מרגלותיו חומה נמוכה להחזיק העפר מליפול: (יא) אז חלף רוח. אז נרגעותו דבכו בלהה רוח סולפות ועובדת עליו רוח חשמה ומהו הרוח זהו כתו לאלהיהו הכח הזה הוא נותן לאלוהו ואמר אלהי עשה לי כל החיל הזה אמר הנביא ואתה למה תתרעים לכל זאת הלא אתה היית מקדם אלהי קדושי אמר לא תמות מזה שכתוב לא נשוא תמ' מתיקוני סופרים שנמקרא הוא שכיבה הכתוב וכן (מלאכי ח') והפחת' לאותו וכן הרבה המפורשים בזיכרי. ולפי תיקון הסופרים זה פירושו הלא אתה אלהי מקדם קדושי אל תתני למות בעוון בידו: (יב) ה' למשפט שמתו. יודעתי כי לא העמדתו לזה אלא לשפוט את המורדים בך וכבל מקום

באור

כי מתרגם נאו לאחרן הקדם: (י) והוא, אבל חיל לו מלך וגו', במלכים יתקלס, כמו מלכי חצור וכבל ודומיהם: יתקלס, לשון לעג, ולפי שיתמיד הלעג על הם, הנה הוא מתפעל בלעג להם (ד"ק). וכל לשון קלסה לשון דבור, יש לטוב ויש לרע כרל"ין בלע"ז (רש"י) והוא (פתלנ"ר בעדעו): ויצבר עפר, הוא שפיכת סוללות ומלות לפני חומת העיר ללכדה. ויבכדהו, בנוי הה"ח בנפיכ, על עיר בלורה זכור (מרד"ק). ותולי בוונתו על בבל שלכדו הכשדים כמו שהנחיל לעיל: (יא) אז, נרגעותו הלהלתו חלף רוחו ויחר מן המלה ועבר עליו רוח חשמה וויחשם בדבריו שדבר, זו כתו לאלהיו, כלומר שמיחס כח גבורתו לפסלו (מדברי המפרשים). ולפעתי מלת חלף פה הוא מענין יקליפו כח, שהוא יתחדשו כח תחת הנחשון לפני חומת העיר ללכדה, וכן פה העשם, לו — נרגעותו שהעשם משתקת לו — יחליף רוח גבורתו ויחדש בקרבנו ויכין לת לבנו לעבור עוד הלאה ולעשות המזימתה: ואשם, כלומר וכוח ירבה חשמה, כי יתאוה שזה כתו לאלהיו, והוא עשה לו לת החיל הזה, ועפ"י תרגומתי: לאלהו, לשון יחיד דרך קלון: (יב) הלא אתה, הרעיון הקודם שנפשם הנוגע ממחשבת הלב הטורד, כי אלהיו נתן לו זה הכח לנלח בל, העיר לת רומו העטור על לחמתת הדבר הפך דעת החויב, ולכן הסיב דבורו אל ה' ואמ' הלא אתה ה' האמול ועוזה לל זאת! מקדם, אלפ ונחי אלהי משנה. והחלק הזה מהמאמ' מקביל להחלק הבא לאחריו, לפי עיקר בוונת הכתוב טרם התקינו הסופרים, כי ה' לו נתהה ה' אלהי קדושו לת תמות, וענינו כמו שהיית מעולם בן תהיה לעולם. ולפי תקון סופרים הוא מהלה, אל תתננו למות ביד החויב הזה: ה' למשפט שמתו, כלומר הן

Digitized by Google

חבקוק א

תרגום אשכנזי

לְהוֹכִיחַ יְסֻדָתוֹ׃ (יג) טְהוֹר עֵינַיִם
מֵרְאוֹת רָע וְהַבִּיט אֶל־עָמָל
לֹא תוּכַל לָמָּה תַבִּיט בּוֹגְדִים
תַּחֲרִישׁ בְּבַלַּע רָשָׁע צַדִּיק מִמֶּנּוּ׃
(יד) וַתַּעֲשֶׂה אָדָם כִּדְגֵי הַיָּם כְּרֶמֶשׂ
לֹא־מֹשֵׁל בּוֹ׃ (טו) כֻּלּוֹ בְּחַכָּה
הֶעֱלָה יְגָרֲהוּ בְּחֶרְמוֹ וַיַּאַסְפֵהוּ
בְּמִכְמַרְתּוֹ עַל־כֵּן יִשְׂמַח וְיָגִיל׃
(טז) עַל־כֵּן יְזַבַּח לְחֶרְמוֹ וְיקַטֵּר
למכמרתו

נייסעל, דוא, טיין האַרט!
אירן־יא נור איינגעוועטצט! —
(יג) העלל זשהענדער! דיין
רייצער בליק ערטרעגט ניט
באזאיט, אונרעכט צו שויען
פֿערמאגסט דוא ניט. וואַרום
זיעהסט דוא טרייאלאון רויהיג
צו? שווינסט, דא דער פֿרעפּ־
לער דעו גערעכטען מאן פֿער־
דערבט? (יד) מאכסט מענשען
גלייך דען פֿישען אירדעם מעפּ־
רע, וויא געווירם, דאַו אָהנע
העררשער לעבט? (טו) טיט
זיינעם האַמען ציעהען אללעם
ער הערויף, ווירפֿסט אין זיין
נעטצ צוזאַמען, הייסט אייך אינאַנדער אין זיין נאַרן, ערפֿרייט זיך דעסטען פֿראָה
איטט זיין נעטמהט. (טז) נון אָפּפֿערט ער דעם נעטצען נאַר, לעסט דופֿט דעם נאַרן
אויפּ־

ר ש י

כ"ו למה יתקיים הלח טהור עינים לחתה מרחוק נרא: (יג) והביט. כמו ולהביט אל עמל: לדוק ממנו. שהוא מסמא את עיני לדקיהו: (יד) ותעשה אדם. לפני הרשע הזה המקיף בדגי הים שכל הרוצה לגזול לזולה מהם: (טו) כלה בחכה העלה. כל החלים זה ג' העלה בחבה אלו: יגרהו. לשון אגרה נקניל (משלי ו') נהרסו ממגורות (יואל ג'): (טז) יזבח למרמו.

ב א ו ר

אמת כי אתה ה' שמתו לשפוט על ידו המוכיחים כך, ואתה, טור ו רק להוכיח יסדתו לייסד כי גוים, לכן אתרי אתיונו רק בלי זעמך, די לך במה שיסרתנו על ידו, ולא יאות לך לכלותנו ולהכחידנו מגוי: (יג) טהור עינים, הוא ע"ל הקריוי' (פאקקטיוי), כלומר אתה ה' שעיניך טהורות מלעשות רע ולכן אי אפשר לראות רע ולסבול לומו. ועניינו שהוא דבר מתנגד לאלהותך ולמומתך לראות את הרע, כי אל טוב ומטיב אתה: מראות רע. כתב הרמב"ע מפר נ' והוא כמו ולא תוכלה נשעיה. ולדעתי אין מפר, כי נאמת יש בכתל כך אין הרואה בדבר לראותה הדבר, כי ראות הדבר הוא השגתו הבשימי בנפש והדבקו עמו בשכל, לא כן הראי' לנדה בדבר, כי היא כמו נגיעת עלם בעלם, ולא דביקות בעורה. והנראי ביון פה להענין הראשון, שהעלם הטוב לכל אין מדרך קדושתו להדבק בדע ולחסון בו. ובישעי' (נ"ג ט"ו) ועולה עיניו מראות נרע, פיונתו גם על הראי' לנדה, והבן: למה תביט בוגדים, הבשדים המרשיעים ליסרתל (רד"ק). בבלע רשע צדיק ממנו, ר"ל ישראל אף שהם רשעים, לדיקים הם ממנו. ויכה דרכו תו"ל לדיק ממנו בולע לדיק נמור ממנו: (יד) ותעשה אדם, הפקר, נדגי הים, שכל הרוצה לדוק ממנו בולע לדיק נמור ממנו: (טו) כלה בחכה העלה, יצאר יותר משל הדגים ויאמר כי הקונע יעלה כלם בחכה, הוא הכלי תאר כיד הדיג להעלות נו דגים (אַנגעל, האָוען), העלה, מלה זרה בקוד, כי הה"ל נקודם בציר"י (אַ) וַהֲעֵלֵה בשוא ופתח, והרלוי הָעֵלָה בהפעיל לו הָעֱלָה בהפעל: יגרההו, יאספהו, כמו יגורו מלחמה (תהלים ק"מ ג') רד"ק: בחרמו, רשת הדגים: ויאספהו במכמרתו, כפל ענין נמ"פ. ומכמרת היא משת חבלים הנטוי לנדול נם הדגים הנדולים: על כן, ועניינו כמו נכן, ר"ל נזה. ישמח ויגיל, גיל הוא יותר מן שמחה, כי עניינו גילת הלב: (טז) על כן, סומך למחה על כי נהמה שמן תלקו, ובכר הערתי למעלה (פסוק ד') כי זהו מצפת ל"ע, ונעל ל"ת לא יצלחו: יזבח, מנניז הכעס ובן ויקטר, כי מורה על עבודת הפעולה: לחרמו

Digitized by Google

חבקוק א ב

לְמַכְמַרְתּוֹ כִּי בָהֶמָה שָׁמֵן חֶלְקוֹ וּמַאֲכָלוֹ בְּרִאָה: (י) הֲעַל כֵּן יָרִיק חַרְמוֹ וְתָמִיד לַהֲרֹג גּוֹיִם לֹא יַחְמוֹל:

ב (א) עַל־מִשְׁמַרְתִּי אֶעֱמֹדָה וְאֶתְיַצְּבָה עַל־מָצוֹר וַאֲצַפֶּה לִרְאוֹת מַה־יְדַבֶּר־בִּי וּמָה אָשִׁיב עַל

תרגום אשכנזי קלב

אר־פֿשטיינען רעז־וא בעריישען איהם איין פֿיסטעם מאהל, אונד סאַלען זיא טאַגעל פֿעטט. (י) זאלל ער דען אים־מער זא זיין נעטץ־נן לעערזען שטעסט אונ־פֿערשאַנעגד פֿעל, קער ווירגען? —

ב (א) נאך שמאר איך אויף דער הוט, ווייסט נאך אויף דער פֿעסטע, תאַרערנר דער ערשיינונג, האַרבֿענר דער פֿערה־סונג, וואס איך דער

ר ש י

לע"ל של כוכבים ומזלות שהוא לומר שהיא כוגד הכל לכניו: בהמה. כמו בהם בצבלם: נרחה. שמנה: (י) העל כן יריק חרמו. (הנרחה בעיניו שעל כן כו'. ע"כ. וד"ל בניחותא בעיניו נרחה שעל כן כו'. ולפשר שגם ה' של הנרחה ט"ם וכ"ל נרחה בעיניו כו'. ולא ניחא לי לפרש שהוא לשון תמי' לפי שמצינו ל"ע הוא מלשון דודאי ידע מנקוט אחין הכלאתו משמת זה ס"ו. מהר"ז) יש תמיהות הרבה המתקיימות כמו הנגלי' גליתי דעלי (שמואל ל' ב') הרוקח לחה (בס ב' ס"ו) לף כאן הנרחה שעל כן הוא מלשון כל שגם שיריק מרחו על הכל ולגזול ליד. יריק כמו הרק מגיה (תהלים ל"ה) ויריק את חניתו (בראשית י"ב) מזדיין בחרמו:

ב (א) על משמרתי אעמדה. עונה עם חנקוק ועמד ויחומה ויאמר לא לזו מכאן עד שאשמע מה ידבר בי על שאלתי זאת למה הוא מניע ורוצה בהכלאתו של רשע ומה לשיב על הנזיפ

באור

וגו' למכמרתו, ענין רמאל, כמו הדיוט הכבל אשר על מלאכת היד יחיה, ונתולתו הוא מזבח ומקטר לחרמו ולמכמרתו, כי יחשב שהסבות החלה לנדנה תמיינה לוחו, ולא ידע כי בחשת גם הסבות לא תועילנה מבלי עזר אלהי השתמש לה כל, כן הרשע הזה ייחס כלו לעצמו ולחילו, כי אמר בכח ידי עשיתי ולא יד ה' עשתה כל זאת. כי בהבה, כ' העזר, כלומר בחמעוטים: שמן חלקו, מנחו ומחכל שלחנו: ובאכלו בראה, שמנה ובגוי היקבה על מחכלו שעומד במקום חניכה: (י) העל כן, ה"ת התימה, ומובן על כלל המאמר, ועומד מחרי שהוא נוסר בך, חיך הכליח דיבור שיריק חרמו יום יום תמיד ובלבו בלייל הזה הנח בראשו מלא לילו ומריק לוחו בניחותו ובא לו אל הדמה לנוח עוד ליל להניח? ובן לא יחמול תמיד להרוג גוים, ועשור הכתוב הוא כן

העל כן — — יריק הרמו — —
ו — — תמיד להרוג גוים לא יחמול:

ב (א) על משמרתי אעמדה וגו', יחוד כי הנביא מתולה לפעמים בשם נופה, כי נחמת עניני נבואה, כמו ענין הכופה השומר על המשמר בתוך העיר הנאה במלון להניח למרוק מה יעבו החוטים הלרים עליה; כן הנביא נהחנודותו יניח למרוק מה ועל יום ויניח לעמו את המוכן לבא עליהם. וזה יוכן מאמר הנביא פה, עוד אעמדתי על משמרתי ואחילכה על מלון לשוטט משנתי ולהבין נפשי לקבל שבע רוח הנבואה: ואצפה לראות, כמו הלופה תאר עיניו משוטטות תמה ותוהה, כן למיתי אל מדאה הנבואה: מה ידבר בי, המשפיע עלי רוח נבואתו. מלשון הדבור עם ני"ת על רוח נבואה, ועניני כמו כי"ת התוך, כמו רוח אלהים דבר בי (שמואל ב' כ"ג), כי הסבינה מדברת מתוך גרונו של נביא: ומה אשיב

על

Digitized by Google

עַל־תְּוֹכַחְתִּי: (ב) וַיַּעֲנֵנִי יְהוָה וַיֹּאמֶר כְּתֹב חָזוֹן וּבָאֵר עַל־ הַלֻּחוֹת לְמַעַן יָרוּץ קוֹרֵא בּוֹ: (ג) כִּי עוֹד חָזוֹן לַמּוֹעֵד וְיָפֵחַ לַקֵּץ וְלֹא יְכַזֵּב אִם־יִתְמַהְמַהּ הַמְתֶּן־לוֹ

הרגום אשכנזי

דער פּראָפעט עלוקונג ענטגעגען ואלל. — (ב) דא ווארד מיר פאלגענדער בעשייד דעם עורגען: וואהל! צייכנע דיא פערקינדיגונג, אין טאפלען אייננעוועטצט, נאנץ דייטליך אויף, דאמיט עם יערעם לעזער זייא ס (ג) דען ציעלט זיא גלייך אויף שפעטע צייט ערשט הין,

כי

שפריכט נור פאם פערנען ציעלע, זא אזט דאך זיא טיישענד ניכט — אונד ווייל זיא אויך, זא

ד ש"י

הנאים להתוכח לפני: על תוכחתי. שהם מוכיחים לותי בפני אים להריהר על מדת הדין. מוכחתי. מוכיחיהומב"ט בלע"ז: (ב) ויענני ה' ויאמר כתב חזון. והגלה לך לך ובאהו על הלוחות היטב לחבר יהון הקורא בו לקרותו מהר כלא יכשל והו התיון לחבר חבמוב: (ג) כי עוד חזון למועד. עוד עתיד לקום נביא לקן שיש שיתגלה לו חזון למתי יהיה מועד מפלת בבל וגאולת ישראל: ויפח לקן. ולישון שיאמר לו על הקן של בבל לפי מלאת לבבל שנים שבה. ויפח ל' דבור הוא והכוונה יש בספר מבלי ועל שם שהדבור לישנו מלא רוח היולא מן הפה קורהו פיח וקרהו רוח בנין ונרוח פיו כל בבאם (תהלים ל"ג): ולא יבזב אם יתמהמה. לנוח שיתרץ לבם קוהו מועד מבה לו כי לא יאחר אחר השנעי כלום. ועוד יש לבבם אם יתמהמה הבניא לבוח והוא היה ירמי'. וי"ת בתיבת נבוחדנצר ומפרש על סברת לחורייתא תרגום בתוב כמו בתבו בבר נרמז (בתורה) אז תרלה האדון את שבחותיה שבעים שמיטות קלקלו ישראל ולא שמעו

באור

על תוכחתי, לל הנאים להתוכח עמי ולשאול מאתי מיה אלהי המשפט? הוכחתי, מוליפי פרומפ"ט בלע"ז (רש"י) (ל"ל מאן שפראכענטע, שייכע בעוואהרונג בלשון אשכנזי). (ב) ויענני ה', ספר הנביא, כי נאה לו המענה מאת ה' לאדם. כתב חזון, הבא בסמוך: ובאר על הלחות, עיינו איזהר את החזון באר היטב על הלוחות, ידוע כי בימים הקדמונים לפני יון הבתיבה מלויה עוד בזמנם כמו בימינו כל בותב ספר הי' מוקף את דבריו בעבר בגיל על לוחות אים למען יעמדו ימים רבים וביניהם הזכר האחרון, כמו שמלאנו בישעי' בא בתבם על לוח אחם וגו' והאי לייט אחרון. וכן אמר ה' לאנקוק איכתוב ובנאתו על הלוחות מבואר היטב להיות עומד לעם מלד ובינוהו אחרי הדור ההוא בנוח החזון כי בבר ייעד אותו בימים ס אבי למיהם: לבען ירוץ קוראו בו, בלומר למען יוכל הקוראו בו לקרותו בסהירות ובמרוצה, מבלי שיצטרך לעבוד בו על ידי העיון והדקדוק בהבנתו. והחבון כי לא אחר הקיבץ בה"ת הידועה במשבט, כי בוונתו על כ"א מהקוראים, יהי' מי שיהי', לף שחינו בקי מאד בקריאה, ודומה לו ראה חייט עם אחה אחר שהבת (בבלת ט' ע'), עיין תרגום דל"ם והבחור אם): (ג) כי עוד חזון למועד, לדעת רש"י, אחה החלמת החזון אחר בביאת, והוא מאד בבלת עוד, כי לדעתו הטעם שעוד יקום נביא לקן אים שיתגלה לו חזון למתי יהי' מועד מפלת בבל וגאולת ישראל. ויותר היטב לפרש הרד"ק כי הסקיבץ הזה הוא הסבך המענה. ולדעתו מלת כי היא נתינת טעם למה אחמר לו בתוב חזון, בשבור כי החזון לא יהי' מעחה כ"א עוד יהי' למועד אחר ישלו. ולדעתי יותר נבון לפרש מלת כי משמשת פה בסקום אם, וכל האומר הוא בסילת ענין עם מאמר הסמוך לו בבתוב, וטעמו אף כי החזון הוא עוד למועד: ויפח לקץ, כלומר אבל דבריו ויעודיו הם רק לקן הימים, והוא לפי בלאת לבבל שנים שבה, בבל זאת לא יזוב, כי על כל בנים יהי': ויפח, כמו ישיח תמונה (משלי י"ב י"ז) והוא הרחבת הלבור והבהבה: אם יתמהמה, החזון למלאות דבריו: הכה לו, כי לא יאחר מהמועד הקבוע לו

חבקוק ב

כִּי־בָא יָבֹא לֹא יְאַחֵר: (ו) הִנֵּה עֻפְּלָה לֹא־יָשְׁרָה נַפְשׁוֹ בּוֹ וְצַדִּיק

באמונתו

תרגום אשכנזי קלג

וָאִ האֶרְע איהר, דען זיא קאָמטט וּיִבט נִיט אוים. (ו) (ויהעט!) אונרעדלי. גִּים נעמוטה איוט שטעמט אומוועלקט ז דער פְּראָמטע לעבט

ר ש " י

וכנגדן גלו ממנה שנעים שנה וכן הוא אומר (נדברי הימים נסוף כ') עד רלתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה למלאות שבעים שנה וכן מוכח ירמה (כיחזקאל ד') ואני נתתי לך את שני עוונם וגו' שלש מאות ותשעים יום וגו' יום לשנה נתתיו לך ואומר ואתה שכב על צדך השמאלי וגו' נמלאת לחה לומר הכניסו ישראל ב"ל שנה על שגלו עשרת השבטים ושנט יהודה קילקלו לרכנים מגלו עשרת השבטים עד תרנות יהוליים הם עשרים ושתים של מנשה ושלר שנותיו בחשובה שהרי נאמר בו (מלכים ב' כ"ג) ויעש הרע בעיני ה' ככל אשר עשה מנשה אביו ולא חלק כמיון שנותיו של מנשה והוא מלך עשרים ושתים שנה ושתים של אמון בנו ושתים עשרה של יהויקים ושתח עשרה לנבוכדנלצר הרי לרנעים ושבה ונבוזלה זו נאמרה ליחזקאל בשנה החמישית לגלותו מכל מקום ומלאו ימי קילקול לרבע מלות ושלשים ושבה שנים שלאחר נבוזלה זו שהיה שם"ו שנים ח' שנים עושים מ' יובלות וכל ז' שמטות הרי נ"ו שמטות וז' שנים המקודם ליובל הרי ס"ד ושלשים ושב שנה יש חמש שמטות הרי ס"ט שנים מקודשות ושנת יובל זה לאחרון נאמר' לוֹ זה היה נמיון שנעשוה לו נומר ובאן בנה אמר לו הקב"ה לחנקוק נבר כתוב חזון נחוזה אבל סתום הוא הוסיף לחה ולאר על הלינו' כי עוד יחנלה חזון למועד זה: (ד) הנה עכלה. נפש שלו תמיד היח נכנס ונחלוה שילף לנלגל ולא יפנה. שיכלה לי עזות כמו (במדבר י"ב) ויעכלו ובן שופלי ובתוך (ישעי' ל"ג): לח יזרה נפשו בו. לין רוחו מתקרר עליו לומר די נמה שקיימי נבר לבן יבח עליו הכוחנות: ולדיק באמונתו יחיה. יניחה המלך שבחיה נשב זה להנלוחו יעמוד לו לדקו וכוס שיכלך זה מקנהו ישב לוול מרוחך את נחש יהויכין ויסס את כסחו מעל לכסח המלכים

באור

לו: (ד) הנה עכלה וגו', לדעת המפרשים הוא מלשון גבהות הלב וחזון, ורומז לנבוכדנלצר וזרעו שהתגלח נגד ה' ית': וצדיק באמונתו יהיה, הוא יכני' וסיעתו שהיו לדיקים בתמונת' וגלולו וילמו מלגות בבל. תמצם מכני בתרתי בבל ר' הרלי"ח ז"ל, כי בהקרלו הזה לח נתמר על מנשה מיוחדים, כ"ח הוח תוכחת מיכר נגד התשובה הנכית. ושפלה הוח כמו שופלה בחלף בחלוף תהח"מ. ועניינו מי שלח יזרה נפשו בו ולח נתמנה חת חל רוחו, הנכח ההיח תמיד תופלה ותחנה מפני הספיקות והסבונות העולות בקרנה. תמנם הלדיק המתמיין שכל דבכי ה' נלדק ובמשפט, בתמונתו ימיה חיים מתוכיים, כי הספיקות לח יעננוהו, והטענות העניונות לח יבעיתוהו, ענין"ד, ופס"ן תרגומיה. ונהיית רי הפתמר הזה לימינו מענין הנכיחה, כ"ח הוח נתמר בפ"ע, הערה לכוזרי ומיכחי לנבוכ"ם, לכן ענייכנו למתמר מוסנר. וכדי להבחילך קוחל נתמר! נעים מלינת הכיחוב ושוגחו, לתיחך עוד על עיון יקר מחד, קדיו ושים עיניך עליו. דע כי הכתובות הנה שלש נמין חושיות, שבליות, מ וחיות, שלש ן שהנות יקרות מון נהן מלהים חת הלדם משך ימי היותו על האדמה, למען תהיינה לו לז', ובכל חזנר יפנה יללית, תכן נדול יהנון המדומיות משלח שתי נתינות. מ' משלח איכוהם, שמליותם לח תמול נדר הסכך כלל, כי מה שיוננ נפשו בחלם פנימה, אין לכבוך עול בחשתתו, נמו התהנה, הרלון, התקוה ודומיהם. נ' משלח פעולתם כי רבת היא, נהיות שבתמ"ותם ישעורר הלדם לכל מעשה ופעולה ונקיון, ובלעדיהן לח יהום חיש חת ילו ולח יעלו לשום דבר וענין, ולכן הרנו לידבר עליהן הכמי עטי"ק נסבריהם. כן המין ההוח היח מדת האמונה, יקרה היח ונכונה עד מחד, לח תמונה נפה בחשבות הפתחיים, כ"ח הרנשה פנימית נפש מעליחת הדנ"ים הרלויה להחנין נהם. ולכן מי שקנה נפשו מדת האמונה נקרח נ"ע נחמן רוח נפשנ, כי סם רוח יכול על כח ההרנשה נפשה המרפה על כל הנפיה והמפעל משלחת הינר המעורר תומו. האמונה היח סם לכמה מדות נפלות, ומפתעמת לפעיפים הרנה, מהן להחנין בחניחת

תרגום אשכנזי

בֶּאֱמוּנָתוֹ יִחְיֶה: (ה) וְאַף כִּי־הַיַּיִן
בּוֹגֵד גֶּבֶר יָהִיר וְלֹא יִנְוֶה אֲשֶׁר
הִרְחִיב כִּשְׁאוֹל נַפְשׁוֹ וְהוּא כַּמָּוֶת
וְלֹא יִשְׂבָּע וַיֶּאֱסֹף אֵלָיו כָּל־הַגּוֹיִם
וַיִּקְבֹּץ אֵלָיו כָּל־הָעַמִּים:
(ו) הֲלוֹא־אֵלֶּה כֻּלָּם עָלָיו מָשָׁל

לעבט אין זיינעם גלויבען גלויבט
לויך. (ה) וואהל טראָטצט
איטצט דער שטאָלצע העלר,
טרייאלאָז, פֿאַם היין בעצעלט,
קאַן נישט אין זיינער וואָהנונג
ראַסטען, ערווייטערט גלייך
דער גרופֿט, דיא רויבבעגיער,
איהם אונערזעטלעך ווייא דער
טאָד; דער פֿעלקער מענגע
ראַפֿפֿט ער צוזאַמטען, טרייבט

ישׂאו

צו זיך הין דיא נאַציאָנען אַלע — (ו) דאָך איינסט נאָך ווערדען דיעזע אַללעזאַמטט שפּאָטטי.

ר ש י

המלכים: (ה) ואף כי היין בוגד. ואף כשיבוא בלשון בן בנו של זה שינוהג כו יהיו לקלקול קלקול מארץ שתי (דניאל ה') גבר יהיר הוא: ולא ינוה. לא יתקיים מדורו ונוהו שנתגלה ותמר בעשם מארץ להניח כלי בית המקדש ואתה בהם והיה גרם לו שיהרג ויבלה זרעו כי גבר יהיר לן לא ינוה לא יתקיים הוא ומיתו: חזר הרחיב. נבוכדנאצר: בשאול נפשו. להשוע כל תלאותו נראתה לב: והוא כמות. כמלאך המות שהיו שניהם שוע מלהמית כך זה לחינם שבע בכל קיניני: (ו) הלוא אלה. תצר אסף עליו לעובדו כולם עליו משל ומליצה יאמרו בפיהם כלי תימות בשבילו:

לן

ב א ו ר

בשליחת הנוהג, יכלתו השגחתו. ויכן להאמין ביקרת האדם. ומעלתו, להאמין נריעיו וקרוביו ושאר חברת האדם תצר חבורתו, להאמין במליצת הלבן, הן מלך הנוהג יח', כי הוא נתן לבל דבר לת מקו כפי תבליחו הקלוב לו ולא יעות משבט כל נוגדת, ומבחינה הוחת נקרת ה' יח' לל תמונה; הן מלך המן הלעוזי, כי יש במליצת, תנשים שהוכני לחמת לדקל בעבור עלמותם, ולא לשום פנים ותכלית זר. ממדת האמונה ההיתי תלוי הכלחת האדם ותוכרו, כי השומר בשמונתו עם מלהים ואנשים, לא תמעד תצורו, רוח המקום ורוח הבריות נוחות הימנו, ונפשו שלוה ושוקטה כשיהי הכלחה בעיני הרשה, וכי אחין לחמון בו, הוח לא יכלח לבל תבהה תנושת ותחנל ינדוחו. ע"כ חונה גדולה היח על כל אב ומורה להדריך לת בניו והתלמידים בשדת האמונה ההיח, לנוון לת רוחם ולהיסיר נפשם בשוונתם למען לא תשוט לעולם, ולהרחיק מנפשותם כל לשונה נוחבת והבלי שוא (מבערלויבען) המדיחים לת הנפש ומבלבלים דעת האדם. — ועתה רלוה גם רלה כי כל הענין הזה כלול במליצת הכתוב, בזה היח כאשר מוקקת שנעתים, כי לשר שהנפש תשר לא יבזה בשדם עם חלביו ועם קניו, תובנת משבנת זרות לא יבלו, כמו הנוסרים במליצת הלשל לו בהשנתו, לו המלמין שהשגחת העולם היח בלי סדרים ובלי לדק, ויסניר טענות מזויפות מלד הרעות הנמלחות בעולם ובדומה, נפש בזאת היח שוקטה ובלוטה בתשבה משוקעת בלשלות ונגונה תמיד, ובמה תגדל הערתה! והלדיק תחוהב לדק ומשבט ובל מעשהו בלשונה, ע"י לשונתו הוכה היתה יפי חייס מחוברי: בזה ונבח. והכן זולת: (ה) ואף כי וגו', פה התחלת החיון שכר, ושער הבחוב הוח, ואף כי גבר יהיר, היין בוגד, ולא ינוה, וענינו שמר, הן לשת כי עתה נבוכדנאצר, חיה זה יהיר, משחבר תמיד, ובוגד נרעיו תנשי בריתו: ולא ינוה, לא יבבל לנוח בנוחה, כי לא תשלו לללת להשמית (ירמ"ע): היין בוגד, שותה היין, וכן לן היין (רד"ק). ולשתיו בעבור שתים שכור מחשבל מין תצר בו, לכן ייחס פעולותיו ליין, כללו היין פועל: אשר הרחיב וגו', כמו השאול והמות תצר לת תשבענה לבלעות תחייה, כן נפשו המתלות לת תשבע להשמית: (ו) הלוא אלה, מוסב למעלה, כלומר לל תתשוב שיתמיד בהבלחתו כי הלת הלה הגוים שבבש בעבים, מבל

Digitized by Google

חבקוק ב

יִשָּׂאוּ וּמְלִיצָה חִידוֹת לוֹ וְיֹאמַר הוֹי הַמַּרְבֶּה לֹא־לוֹ עַד־מָתַי וּמַכְבִּיד עָלָיו עַבְטִיט׃ (ז) הֲלוֹא פֶּתַע יָקוּמוּ נֹשְׁכֶיךָ וְיִקָּצוּ מְזַעְזְעֶיךָ וְהָיִיתָ לְמִשִּׁסָּה לָמוֹ׃ (ח) כִּי־אַתָּה שָׁלַלְתָּ גּוֹיִם רַבִּים יְשָׁלּוּךָ כָּל־יֶתֶר עַמִּים מִדְּמֵי אָדָם וַחֲמַס־אֶרֶץ קִרְיָה וְכָל־יֹשְׁבֵי בָהּ׃ (ט) הוֹי בֹּצֵעַ בֶּצַע רָע לְבֵיתוֹ לָשׂוּם

כתרום

תרגום אשכנזי קלד

שׂאָטן־טלירט איר איהן ערהעבן, מיט זינגנדיגן מעטן איהן „ערהאבענען: „וועהע דעם, „דער זיך פאן פרעמדעם גיטע „בעריישערט! ויא לאנגע „נאך? — ווירד ער ניט באלד „אונטער דעם שלאמעם „וואוכט ערלענן? — „(ז)אור„ פלעטצלינד רעגט זיך דיין „פיער„ דערבער, ערוואכען דיינע רו„ העשטאָרער, צור בייטע ווירכט דוא איהנען: דאן. (ח) אָ דוא! דער רייבער פיעלקער פיעלקער! ווייא נון דער רויב דעם פיעלקער רעסטעם, דעם אונשולדיגען מענשענבלוטעם

וועגען, דער אונטערדריקקונג האלבער, דיא דוא אן לאנד אונד שטאדט אונד איינוואהנ„ נער פיראיבט. (ט) וועהע דעם, דאס פיר זיינען פאללאסט שאנדגעווינן הייסט! דער א„ דער

ר ש י

לו. כמו עליו: ויאמר. התומ' את מליצת החידה: הוי המרבה לא לו. זו היא המליצה שנמל על הממונה הזה ומלכויים ולא לו כי יבוא מלכי מדי ויטלו את הכל: עד מתי. יהיה הולך ומרבה וחינו מלא מ.ביד עליו משל עון בעבד של טיט. עב הוא ל קירה כניד' כמו שמעינו בשמן (דיחוק' מ"ל כ"ה) ושב עץ. וכן בלעות הנחל והענים (שם כ"ו): (ז) ויקומו. כמו ויקומי: (ח) שלות גוים רבים. השלמים מהקומים: ישלוך כל יתר. פליטת הגוים: מדמי אדם. נוקמת דמי ישראל הקרויים אדם שנאמר (שם ל"ד) ואתם אדם: וחמס ארץ. חרן ים על קריה. היא ירושלים: (ט) הוי בוצע בצע רע לביתו. כונם ממון שהוא רע לו ולביתו לבנות לונית. לשום במרום קנו. כדתניא בספר (דניאל ל') הלח לה' בגל דבתיב די תהא בניית' לני' מלנו בתקף חסני וגו' ובשבה שלח דבר זה מפיו בטרם מן הבריות שנאמר וגו' (שם) עוד מלחת בעוס מלנה

ב א ו ר

משל יחשו עליו בקהל יומו, וישמחו בפלאתו. ובליצה חידות לו, הדבור ההפלי קלר הכמות ונק הלינים יקרא מליצה, ואם הוא מד הדעיון, יקרא מליצה חידותי (וינקעדיט צל"ח): לו, כמו עליו (רש"י): ויאמר, המלין הזה: הוי המרבה לא לו, מ"י הי למסני נסכין ללא ליליה: עד מתי, יהי' הולך ומרבה: ומכביד עלין עבטיט, הוי שנתלת המתמר ומשך גם למטה, כלומר הוי המכביד עליו וגו' ועניני המכביד עליו מעון רב אשכם כמ טיט עב שמכביד על גופו (מרד"ק): עבטים, הסך כמו טיט עב, וכן כל רבני עמים (רד"ק): (ז) הלוא פתע וגו', נפתע כתאום יקומו הנושכיך ויעירו המזעזעים ומחרידים תוכך, הם מדי וכרס המחריבים את מלכות בבל בימי בלשאצר: ויקצו, שהם יקיו ובא ניע"ל התיקון לבל, ויו"ל הנזכר נעלמת מהמכתב (מרד"ק): (ח) כי אתה שללת, מפעל הכפל, נפו סנוח נאף (חיבה ג' מ"נ): מדמי אדם, מ"ם הסיבה, כלומר, זה הרע יגא לך מרוב דם וקיים שנפכת, ומחמס שעשית נארן, ונקריה ויושביה (מרד"ק): (ט) הוי בוצע בצע רע, כל נפע הוא רע, לך הוא להפלגה: לביתו, בשביל ביתו כלומר שגוזל את העמים, לנטות לו בית נאה וחזק: לשום במרום קנו, בניתנו עם דניאל, הלח לה' היא בגל דבתיב די תהא בניתה לבית

Digitized by Google

חבקוק ב

בַּמְּרוֹם קִנּוֹ לְהִנָּצֵל מִכַּף רָע׃
(י) יָעַצְתָּ בֹשֶׁת לְבֵיתֶךָ קְצוֹת־
עַמִּים רַבִּים וְחוֹטֵא נַפְשֶׁךָ׃ (יא) כִּי־
אֶבֶן מִקִּיר תִּזְעָק וְכָפִיס מֵעֵץ
יַעֲנֶנָּה׃ (יב) הוֹי בֹּנֶה עִיר בְּדָמִים
וְכוֹנֵן קִרְיָה בְּעַוְלָה׃ (יג) הֲלוֹא
הִנֵּה מֵאֵת יְהוָה צְבָאוֹת וְיִיגְעוּ
עַמִּים בְּדֵי־אֵשׁ וּלְאֻמִּים בְּדֵי־רִיק
יָעָפוּ׃ (יד) כִּי תִמָּלֵא הָאָרֶץ לָדַעַת
אֶת־כְּבוֹד יְהוָה כַּמַּיִם יְכַסּוּ עַל־

תרגום אשכנזי

דער האָבט זיך ניכטען וויל,
אים פֿאַן דעם שיקאַלס מאַכט
בעפֿרייט צו זיין. — (י) דיין
ראַטהשלוס דעקט מיט שמאַך
דיין הויז, דער פֿעלקער שטורץ
בי׳ננט דיר זעלבסט פֿערדער-
בען. (יא) דער שטיין אין דער
ווּאַנד שרייט אים ראַפּ׳ן, אונד
דיא שפּאַרֶרע אים אַלפּענע-
זיטע רופֿט אים דיא אַנט-
ווּאָרט צו: (יב) „וועהע דעם,
„דער אויף בלוטשולד דיא
„שטאַדט ערבויט! דיא בורג
„מיט לאַסטערטהאַט בעפֿע-
„סטיגעט! — “ (יג) פֿאַם עווי-
גען, דעם וועלטאַלס הער־
ים
איט עס בישלאַפֿסטען: עס מיהען זיך דיא פֿעלקער, דאַך פֿיר דיא פֿלאַממע נור, — נאַ-
ציאָנען ערמידען זך בלאָם פֿיר אייטלען טאַנד. — (יד) דאַך אינסט ווירד דער ערדקריין
פֿאָלל ערקענטנים דע׳ מאַיעסטעט דעם עווינען זיין, ווייא וואַססער דעם מעערעם פֿלע-

צע

ר ש״י

מלכך וגו׳ ובנניין זה (י) יעצת בזת לביתך. תזר יעצת לקבץ עמים רבים והכזדת עלמך. קצות
ל׳ שלים וקיליף כמו הקלות את הבית (ויקרא י״ד): ותחטא נפשך. כמו (מכלי נ׳) מחעבר תוטח
נשמו תוטח לכאן נשמו פירסי״ט אחר״מ בלע״ז: (יא) כי וגו׳. התנים תזר גזלת תועקה
כן הקיר: וכפים מעץ יענוה. לל התקן נקול לנגדה שייהם מיעקים. וכפים מעץ יענוה
תרגום יונתן ושיפת מנו מריחת. שיפת לשון קסס שפתין בלשון חכמים לדוד״ם בלע״ז
מריחת הוא הקורה: (יג) הלא הנה מאת ה׳. נזאלם פוטענות לעזוזי רשעה:
וייגעו עמים בדי אש. כאזר תניאים תמתי כאש עד שיהו דייס. בדי אש דייס״ין בלע״ז:

באור

לנית מלכו בתקוף תמני וליקר הדרי: להנצל מכף רע, כי תשב בנעותו כי בכח נבורתו יגלל
מכל מקוה ופגע רע, ולא יצלוט רע ולא יעלוט בו יד השונא והוא המעותד לנח על הפושעים, ותנין זה
תרגומי (שיקוקוואטכט): (י) יעצת בשת. חמר הכתוב, אך בחמת עלתך תאבר יעצת לביתך,
תכשהו נושה, בזיעלו האויבים ויהרסו הבנין: קצות עמים רבים וגו׳, הכריתה והכסדת
שהבנות לעמים רבים, תהיה לחטא ולמסיון בנפשך, כלומר לעלמותיך: קצות, מקור מן
הקל, ועניינו לשון כריתה וחתוך כמו וקלות את הערלה, והומא, כמו והייתי אני ובני אלהה
חטאים, רש״י ז״ל כתב תוטח ׳אחי נפשו פירסי״ט אחר״מ בלע״ז (כ״ל פור פערדערב טאן אמע).
(יא) כי אבן מקיר תזעק, דרך משל שתבני הבית תזר בנית גגזל תזעקנה מקיר לנקים
נקמתם, נתנו לה תולנה לשד ל׳ מרפקן: וכפים, ת״י ושיפת מנו מריחת, שיפת, לשון קסס שפתין
בלשון חכמים דלד״וכ בלע״ז (רש״י) (כ״ל דעלטטעער, וזהם פתן מיינער וואטטע ומזגרתו).
וכ״ם (מס׳ תענית ל׳) פירש״י תני לניזה ונילין לתתה בין ב׳ נדנכי הנלים, וכן תרגמתיו:
(יב) הוי בונה, משנה הכפים ע״ל משל, הוי לזה הבונה עירו ומייסד קריתו בדם נקיים ששפך
ובנזל: (ג) הלוא, לשון חזוק, כלומר תחרי שה׳ לנחות יען ומי יפיזנה? וייגעו עמים,
עם הכשדים שנרתו ויגעו לתפוש הון ורכוש רב, כל יגיעם לריק יהי׳ ולבסוף תם: בדי אש
בדי ריק, מלות די נוספת, כמו בדי תרבה לרוב (שופטים ו׳ ה׳) דל״ק: (יד) כי תמלא
הארץ וגו׳, זו נחלות עמי התקן את נפלאות ה׳ ומשפטיו תזר יעשה בעם כשדים ובנוכדנאצר,

Digitized by Google

חבקוק ב

ים: (טו) הוי מַשְׁקֵה רֵעֵהוּ מְסַפֵּחַ חֲמָתְךָ וְאַף שַׁכֵּר לְמַעַן הַבִּיט עַל־מְעוֹרֵיהֶם: (טז) שָׂבַעְתָּ קָלוֹן מִכָּבוֹד שְׁתֵה גַּם־אַתָּה וְהֵעָרֵל תִּסּוֹב עָלֶיךָ כּוֹס יְמִין יְהוָה וְקִיקָלוֹן עַל־כְּבוֹדֶךָ: (יז) כִּי־חֲמַס לְבָנוֹן יְכַסֶּךָ וְשֹׁד בְּהֵמוֹת יְחִיתָן

מדמי

תרגום אשכנזי קלה

טע אומהילט. (טו) וועהע דעם מיט זיינע טרינקגענאסן סען שוועלגענדען! ער רייצט איהנען הין דען שיכעגענדען פאַקאל, דאַס זיא בעצעטט פאַן ויינעם נרימעם טוינעלן, אונד זיינע בליקען זיך אַן איהרער בלאַסע ווייזען. (טז) דו שאַנדע דיר זיר נעניגעט סעהר דען רוהם, זאַלעהרע אייך דוא— צוו דיינער איינגען שמאַך— דען דיר פאַם עויגען הינגעריים טען ראַבעקעלך, ביז עקעל

האַבטער אונפלאַט דיינע ווירדע שענדעט. — (יז) יאַ, דיין אין לבנון פֿערבוטער פֿרעל ווירד אייגסט טיט שאַנדע דיך בערדעקקען; דער טהיערע רויב ווירד דיין שרעקבילד זיין,

אָב

ר ש י

(טו) הוי משקה רעהו. יין נתותה השקאה הוא משפת וחוסף את חמתו וחף עליו משכיכו בחמתו וכל זה הוא עושה למען הניט משוריהם על נלויים ולרעות לו ערות, זה ל"נ שהיה משקה את הנלים יין ומשכרם ושוכב עשה משנני תבה כלשמרים בשם שנת. ל"א הוי משקה רעהו נמדר עולם לזרעי כלפי נלעני שהשקה את הגרים בגלי בית המקדש ונהם נספתו ונשתכרו בחמתו של הקב"ה ונו בלילה ונהנו: על מעוריהם. להגלות קלונם ורוח שוניהם בגילוי: (טו) והערל. ל"א משמת בחינה זו גלי התפעל כמו (דברים כ"ג) התכף תל עמך תף נתן הערל התעם בשממן ובתמהון לב כל שרבלה לו תוסם הוא כמו שרבלה לחנם (ירמיה ו') שרלות לב וערל בשר (יחזקאל מ"ד). וי"ת ואיתערטל ל' ערום ועריה (שם): (יז) חמס לבנון. בית מ' נפשי: ושד בהמות יחיתן. שוד בהמתך ואוכלוסיך תמר הורגו את עמי ישראל הוא יבוכרם:

מדמי

באור

יבינו כלם את כוונת ה' וידעו נתמת כי החל מצניע במעט' בני אדם לאת לחוס כדבריו. ובאותו לשון מצא נמצי ע"ה על הכרת התמת שתתרחב על פני כל האדץ: (טו) הוי משקה רעהו, יוסף הנביא לשכול עשהו על נבוכדנאצר בעבור החועבות אשר יעשה, אותה ופשחר עם מלכי העמים שבאו בברית עמו, והוא יענוד נם, וישכרם בחמתו להחלוץ נם ולשחוט עליהם ולשפוך קלונם: מספח, ענינו דנוק כמו ספחני נא (ירמ"ק): חמתך, מלה מוסמעת לחרי חבי, כי בונות הנביא בחמת בחמת נתן על החימה והקף של נבוכדנאצר הרשע, כן על חמת היין שבידו. והתכונן המשל הזה, כי נעיס ומכוון מלך עם חמתת הענין, כי כמו שהלם הנועס, מעלה קצף על פיו ושפתיו מרוב תרוי ותף התענרה אשר נקרבו, כן היין בעת המזנו נבלי יעלה קצף ותעצבות מרוב חלקי הלב אשר בו, ותבין זה בינות הנמשל: ואף שכר, יכשכם בחמו: לשון הביט על מעוריהם, עת כי יזנחו ויוחנו בשכרותם ונגלה עוותם לעיניו. ודבק מ"ל יחוד: (טז) שבעה וגו', לפי שאתה תחבב הקלון יותר מן הכבוד, לכן תשתה גם אתה את נוס התערלה שניד ה': והערל, ענינו עד שתגלה ערלתך ותהי' נקלה ונבזה לעין כל. והרמומי נפי הכוונה: וקיקלון, מלה מורכבת מן קיל וקלון, וענינו כיהי' אותה ומשתכר על אינלה קילו נדרך המשתכרים המקילים מפיהם ויהיו לליצ ולקלס לעיני רואיהם ויתנהה כנודס: (יז) כי, החמס אשר לנלנון יכסך נופא ושוד בהמות אשר להבהת שוכני לבנון יהי' לך למחתה. ונוותו על מרן ישראל ושוכניה: יחיתן, ארבו מית והרי"ן לנקבות רבות, כי נוסף על הנהמו' שיסול עליכם מחת מרחקו בעת שיהי' נשרד מבני מדם והר בן החיות, בנזכר

Digitized by Google

חבקוק ב

מִדְּמֵי אָדָם וַחֲמַס־אֶרֶץ קִרְיָה
וְכָל־יֹשְׁבֵי בָהּ׃ (יח) מָה־הוֹעִיל
פֶּסֶל כִּי פְסָלוֹ יֹצְרוֹ מַסֵּכָה וּמוֹרֶה
שֶׁקֶר כִּי־בָטַח יֹצֵר יִצְרוֹ עָלָיו
לַעֲשׂוֹת אֱלִילִים אִלְמִים׃ (יט) הוֹי
אֹמֵר לָעֵץ הָקִיצָה עוּרִי לְאֶבֶן
דּוֹמֵם הוּא יוֹרֶה הִנֵּה־הוּא תָפוּשׂ
זָהָב וָכֶסֶף וְכָל־רוּחַ אֵין בְּקִרְבּוֹ׃
(כ) וַיהוָה בְּהֵיכַל קָדְשׁוֹ הַס מִפָּנָיו
כָּל־הָאָרֶץ׃

תרגום אשכנזי

אבער בלויז שולד, אב דער פֿרעעלטאט דיא דיא פֿער. אבט אן לאנד אונד שטאדט אונד איינוואהנער —(יח)וואס פֿראמט דעם בילדנער דאז געשניטצטע בילד! וואס דער מעטאלענע נעטצט דעם פֿאל. שוין פֿריעכטער! וויא קאן דער קינסטלער דעם ווערקצ זיך פֿערטרויען? דעם שטומטצען נעטצען, פֿאן איהם ועלכטם נעפֿאדמט? — (יט)וועהדעם צום בלאקקע שפרעכען: ווך! ערוואכע! צום אינבעוועלטען שטיין: ערמנטערע דך! קאן דער דיין פֿיהרער זיין, דעסטען איסצטויצט מיט נאלד אונד זילבער רייך בעלעגט, דעסטן אינגעם נייסטלאן איהט? — (כ) דעם עוויגען נור אין זיינעם היילינען פאלאסטט — איהם שווייגע עהרפורכטספֿאלל דער גאנצע ערדקרייז!—

ר ש י

מדמי דמים. מפעם דמי ישראל: וחמס ארץ. ישראל: קריה. ירושלים: (יח) מה הועיל. לכבל פסל: כי בטח. האדם יוצרו שילמו ובטלו. מלהוהו זה: עליו. על ילמיהו זאת הוא נוטע שיעזור לו לאבד את לעשות אלילים אלמים: (יט) הוא יורה. נתעיה: (כ) וה' בהיכל קדשו. מוכן ליפרע: הס מפניו כל האדץ. הם ל' שיחוק ודמיומת מורכן:

באור

נזכר בדניאל. והנן נועם הלילה שנמקיש זה, שאמר כי האדם שעשה יכשהו, כלומר שיהי מרחקו כלי כיוצ רצה השוכת ויחומסת, ושוד בהמות, שהניאל נו מנעוריו ונשחזה בו לעטע, יפת לת כל דוחקו: (יח) מה היעיל אשל, לאלך בנכל שהי' מתפאר בו, כמנוחר המעשה בדניאל: כי פסלו יצרו. האומן שילמו ובטלו, מה תועלת יש לו בו (מדר"ק). והנה לת תוכל למוע מהעיר מה לת הקיוט המצניל על עוסם ההתפעלות שהי' נלב הנעיה, והתלהבות נפשותי לאבר השפיע עליו ה' ברוח קדשו, להביט מרחוק לת כל התועצות לאבר עשה ניכלבולאבר הרשע, להחטיא לת נפשו בדברים המתועבים יותר, והמה ערירות תמורות לאבר מנו תכמינו ל', יול גליי ערירות ובטיכת דמים וט"ו, האשריתים לת הוד הלילם ומפסידים לת תקון הקנין, ונגד כל אחד מהם קוק הנכיח בגודל התפעלתו, הוי! ויעד עליו לת העונש הגדול המגיעהד לבל על היים משחית נפשי נזה: — מסכה ומורה שקר, גם הזליל לאבר נסך הלומן מנחנות, מה הועיל למורה שקל, הוא כהן הליל לאבר יתעה בו לת העם: כי בטח יצר יצרו עליו, המעשה נקרא יצר והעושה יוצר, וכן יצר לאבר ליוצרו לת הבנין; ואמר דרך תימה, לך יהי' תועלת במעשה ידי יוצר לבטוח על מעשהו: לעשות אל לים אלמים, שלין מענה בפיהם לענות לל קרלם: (יט) הוי אומר לעץ, הוי לומון הוה לאבר יוכר לת הלליל עץ ואבן, וימשי בשעשהו בלבו לאבר לעץ ואבן הקיצו והגירו! דומם, תוכר לאבן, ענינו מנלי חיות: הוא יורה, בחשי לך יחשוב הכשל הזה שהוא יורנו לת המעשה לאבר יעשה: הנה הוא חפוש, לאבי שהוא מלופה וסיוכה בזהב ובכסף מבחוץ, לך פנימה כל רוח אין בו, לפילו רוח בהמה: (כ) וה', ית' בהיכל קדשו, כלומר לאדם ה' שהוא נהיכל קדשו. כלומר מלך קדושתו ועלמותו הממתית, שלין לנדול יחות הנדולה והרוממות: הס מפניו כל הארץ, לו נלה הכבוד והשוחל, שיהם מפניו כל ההרן וישתומם מירלת כבודו:

Digitized by Google

חבקוק ג

ג (א) תְּפִלָּה לְחַבַקּוּק הַנָּבִיא עַל־
שִׁגְיֹנוֹת: (ב) יְהוָה שָׁמַעְתִּי
שִׁמְעֲךָ יָרֵאתִי יְהוָה פָּעָלְךָ בְּקֶרֶב ׀
שְׁנוֹת חַיֵּהוּ בְּקֶרֶב שָׁנִים תּוֹדִיעַ
בְּרֹגֶז רַחֵם תִּזְכּוֹר: (ג) אֱלוֹהַּ
מִתֵּימָן יָבוֹא וְקָדוֹשׁ מֵהַר־פָּארָן
סֶלָה כִּסָּה שָׁמַיִם הוֹדוֹ וּתְהִלָּתוֹ

מלאה

תרגום אשכנזי קלו

ג (א) געבעט דעם פראָפעטען חבקוק איף שגיונות
(ב) עווינגער: פֿירשטעללט פֿער
נאַהם איך יענע קינדע פֿאָן
דיר — אך: דיין ווערק, עווי-
גער: ערהאַלטע עס, ווען דו
צייט זיך נאַהעס, מאַכע קונד
אין יענען יאַהרען, דאַס איך
צירנענד דוא נאָך אַן ערבאַר-
מען דענקסט. —

(ג) אַלס נאָטט פֿאָן תימן איינ-
הערצאָג, דער אַללערהיילי-

פטע פֿאָם בערגע פארן, דאָ בערעקטע ווינע מאַיעסטעט דען הימעל, ווינע רוהמס וואָר

ר ש " י

ג (א) על שגיונות. יש לפותרו כתרגומו: ולפי מששמעו נקט רחמי׳ על עצמו שהעיד דבריס כמו (לעיל ל׳) ע״כ תפיג תורה ותעצה ולס כדגי הים קנתר לזר מדת הדין: (ב) שמעתי שמעך. לשר מעולם שנפרעת תמיד ממכעיסיך ולפותו לתה סובל: יראתי. לתמרתי תיך מתניות מדת הדין בעון ישראל: פעלך נקרב שנים מייסו. פעלך הרחמן שהיתה נפרע לנו מלייניו נקרב שני הגלה שלנו שרויים בס תיסו כלומר עורה והשינהו ונקרב שנים הללו תודיעני: ברוגז. שתקליף על הרשעים: רחם תזכור. כמו לרחם: (ג) אלוה מתיכון יבוא. עכשיו הוא מגיד לפרעו פ״ב לו הרחמן שהוא מבקש לפניו לעוררהו ופועל תיכון של ישראל ופורענות דומות הרחמנים כשנאת ליתן לת התורה לת קבלוהו. מתיכון. עמו: (חזרת על עמו וישמעאל מ׳. מהר״ן): פארן. ישמעאל כדתתר ויצא במדבר פארן (בראשית כ״ח): כסה שמים הודו. נסיני

באור

ג (א) תפלה. המפרשים נחלקו בדעותיהם על ענין התפלה מה היא. והנכון לפי ענינה, כי תחזי הודיע תלהים לת הנביא בנבואה הקדומה שיבוא עם כשדים בחרן, ויחזרו כי חסד לנבון יכסך, ובמרו רחמיו על עמו והתפלל עליהם שיהי׳ ה׳ להם למשפה ולמסתור בימי חלמה הזאת. והקורל שהתפלל יפן הנביל העצמי שבין תפלה זו לתפלת הנביא בתחלת הספר; כי אם ענינה זעקת מתלונן ומתענה על העול הנעשה לו, ומליצותיה כלם יורו על המתענת הנפש ודוגמה, ופה ענינה השתטות הנפש בלשון נבואה ל׳ זולר רחמי תאל ושפליו. — ורלוי׳ לתלק הפרשה הזאת לד׳ מחלקות כפי הנחל ענייניהם. בחלק הח׳ (מן פ׳ ב׳ עד ג׳) יפתח הנביא שיחו לפני ה׳ להיות מרחם על עמו ולהשיותם בעת לרחם, ויזכור לפניו מדת גבורתו, שהרחמים והרוגז נתחדים בחקו. ומתוך כך בח לספר בחלק הב׳ (מן פ׳ ג׳ עד ט״ן) חסדי ה׳ וגבורותיו שעשה ליחתל בימים שעברו, ויאזור יום קריעת י״ם ומתן תורתינו. ובחלק הג׳ (מ׳ ט״ן) יזמר לענין הרחמן לספר עת הבלה היעודה לו מפי ה׳ ויפרט המקרות השמורות על ידה נתרן. ובחלק הד׳ (מן פ׳ י״ן עד תמו) יסיים בנחמה ובנצחון על החל המסוים: — שגיונות. פס כלי זמר: (ב) שמעתי שמעך יראתי, יחלה ורעד תחזתי בשמעי השמועה מעך: ה׳ פעלך, ישתחל שפס פעלך, כבישוב על בני ועל פעל ידי תתוני (דה״ק): בקרב שנים, שיהיו כמו נקודם השנים הללה שיעדת: חייהו, שתהיו חלת יכלה ע״י הלויב: בקרב שנים תודיע, מדת קדחך, והוח נהוגה רחם תזכיר, כלומר גם בתוך הרוגז והחימה עוד תזכור גם רחמ ך: רחם, פס נל״י ושמנו רחמים נל״ר: (ג) אלוה מהימן יבוא, החל לספר בהסבר הגדול שבה לעמו ביום מתן תורה, כמ״ש ויזרח משעיר למו, כי תימן הוח שעיר, וכן מהר פארן, כמ״ש הוסיע מהר פארן: כסה שמים הודו, משתחות הלפידים נרחה הוד וגבורתו

Digitized by Google

מָלְאָה הָאָרֶץ: (ד) וְנֹגַהּ כְּאוֹר
תִּהְיֶה קְרָנַיִם מִיָּדוֹ לוֹ וְשָׁם חֲבִיוֹן
עֻזּוֹ: (ה) לְפָנָיו יֵלֶךְ דָּבֶר וְיֵצֵא
רֶשֶׁף לְרַגְלָיו: (ו) עָמַד וַיְמֹדֵד
אֶרֶץ רָאָה וַיַּתֵּר גּוֹיִם וַיִּתְפֹּצְצוּ
הָרֵרֵי־עַד שַׁחוּ גִּבְעוֹת עוֹלָם
הֲלִיכוֹת עוֹלָם לוֹ: (ז) תַּחַת אָוֶן
רָאִיתִי אָהֳלֵי כוּשָׁן יִרְגְּזוּן יְרִיעוֹת

עוי׳ קדי׳ ארץ

תרגום אשכנזי

וואר דיא ערדע פֿאללע. ד אין
העללער גלאנץ וויא זאנענע־
ליכט, שטראהלן וועלכע אום זיך הער, וואר דיא הילף
זיינר אללמאכט. — (ה) טעד־
טעודע זיינע פֿוס פֿאראן,
פֿערצעהע־ענדער בלין פֿאלג־
טע נאך. (ו) ער שטאנד —
דיא ערדע וואנקטע, ער בליק־
טע הין — אונד נאציאנען
שוואנדען; עס צערשפלט־
טערטען דיא אירצאלטען בער־
גע, דיא עווינען הוגעל זאנקען
נידערער. ב דיא זינעב פֿאלמטע־

גע אויף דיא אולט־ווערטע — (ז) אין רעגענער אננסט ערבליקטע איך כושׂ׳ם הימצען, אים לאנדע

ר ש י׳

לישרי׳ל (ד) נגה. לותי היום: כאור תהיה. כאור המיוחד על שבעי ימי בראשית היה וכן ת״י: קרנים. לי׳ מאור לשהוא נוקב וחודק לרך הנקב נראה כמין קרנים בולטין וכן (שמות ל״ד) כי קרן עור פניו: מידו. של הקב״ה נתו לכם: ושם חביון עזו. כתרגומו שם נגלה עזו שהי׳ מנוי ליפרע בשתי עליון: (ה) לפניו ילך דבר. מצאתי במדרש תנחומ בשעת שנתן הקב״ה תורה לישראל טרדו ליליך השרת לבשלנו למדברי׳ לחרי׳ שלא יעמוד לקנתר ולומר חומה שעתידה לכעור בך ליתך תנציחם יום ולילה נותן להם את התורה: וילך רשף לרגליו. מלאכי רשף נתו עמו לשיני: (ו) עמד וימדד ארן. המתין לירקין בין דור השביעי לשמוד לסס מרי׳ ביות מדה ושלש עומר בשתאר בנה ה׳ ושומד לין שנים (ירמיה ג׳) ממתין ומקוה בדיום וימדד ארן בכותשים קילקלו ובכותשים נחמו: ראה. כתוב המלמד שבל ידי שהיו שנה אחת נתי עולם שבנה בישראל ויהי כל אחת שנה אחת (בראשית י״ח): ויתר גוים. השיבם לשנעים לי בישראל ויתר מקומות (לעיל ל״ג) לגרך שהם (ויקרא י״ח): הרגי עד. שרי העו״ם: הליכות עולם לו. הראה להם שבל מהלנו של עולם שלו הוא: (ז) תחת און. שמעת בישראל: ראיתי אהלי כושן. שעושדם בגלי ומחבלים את ישראל ובהתבנסם לתוך

ב א ו ר

בגוונתו נשמים והדר כבודו נתקן: (ד) ונגה באור, מראה בבוד שבינתו הי׳ כאור השמש בגבורתו, כמ״ש ומראי בבוד ה׳ כאש אובלת בראש ההר: תהיה, עתיד במקום ענר ומוסב על נגה: קרנים, מלשון בי קרן עור פניו, והשה האמינים והבולוסים התוכים מנוף המאיור: מידו לו, כוסב על מלת כאור, ל״ל בתור השמש המשלים נגולי זהר מסביב לו, ואין בת בעיני בשר להשיג לל תוכם: ושם חביון עזו, בליטר שם בתוך מלחה הנגה ההוץ מוסה, עוז שבינתו חבוי ונסתר מעין בל רואה, ועניו המשל על התחרות השבת בבודו משבל האומוני: (ה) לפניו ילך דבר, יספר הנביא בדרך משל הליבות אלוה בקדש על תוכן בשבו ונוחם, בילו לפני בותו ילך דבר המשית, ומחזיקיו יבין רשף ושות הנרק הבורף, מלשון רשפי אש. (ו) עמד וימדד ארן, בשעמדו על הארן, היו נודדת מפניו, בת״י ותניע קרעין: ראה ויתר גוים, בלומר רשיתו לבד סיתה מחבדת את הגוים. ויתר, כמו לנתר בהן, שהוא לשון לבוי וקטילה: ויתפצצו ענין שבירה עם כמו הרלקים תנה ותוה, במו וכפעים יפוצץ פלש: שחו, מפעלי הבפל והרלוי שחתו, והשבח ירדו לשוטה מקום בבודם. וכל זה להשלמת המשל: הליבות עולם לו, בעת הליבות אלי בשולם התדרון והגלות בבודו נתקן: (ז) תחת און ראיתי וגו׳, לשעתי מלת און פה מלשון בן חיוי, בתרגום ת״י. וביון הוא לשות זה בשו לתר בוסן בשעתים ותקן מדין על דבר נדעון בגלעד לישרא׳ (שבוטי ח׳:ל״ב): ירגזון יריעות ארץ מדין, היריעות הפרוסות על

Digitized by Google

אֶרֶץ מִדְיָן: (ח) הֲבַנְּהָרִים חָרָה יְהוָה אִם־בַּנְּהָרִים אַפֶּךָ אִם־בַּיָּם עֶבְרָתֶךָ כִּי תִרְכַּב עַל־סוּסֶיךָ מַרְכְּבֹתֶיךָ יְשׁוּעָה: (ט) עָרְיָה תֵּעוֹר קַשְׁתֶּךָ שִׁבְעוֹת מַטּוֹת אָמֶר סֶלָה נְהָרוֹת תְּבַקַּע־אָרֶץ: (י) רָאוּךָ יָחִילוּ הָרִים זֶרֶם מַיִם עָבָר נָתַן תְּהוֹם קוֹלוֹ רוֹם יָדָיהוּ נָשָׂא: (יא) שֶׁמֶשׁ יָרֵחַ עָמַד זְבֻלָּה לְאוֹר

חציך

תרגום אשכנזי קלז

לאנדע מדין דיא צעלטע העפּטיג בעוינגט. (ח) איזט דער עווינג אויף פלוטהען ערגרימסט? טריפּפּט דיין עגטפּראנעטער צארן דיא שטראָמע? מעזדיין אונווילללען דאז מעער? דאָ איינהער דוא פּעהרסט מיט דיינען ראָסטען אויף קריעגעטוענען פּאָם זיעגע פּראָנענד, (ט) שליידערסט אוים דעם ענטבלעסטען באָגען, דיא אויף דיינען מאָלטשפריך בעשוואָרענען פּפּיילע, אונד שפּאָלטעסט געוועסטער גליך פּעטעם באָדען. (י) דיך זאָהען יגים

חן דיא בירגע אונד בעבטען, שטראָמע רוישטען שיימענד דאָהין, דער אבגרונד טאָבטע, טהירמטע דיא וואָגען הימעלאָן: (יא) זאָננע אונד מאָנד שטאַררטען אין איהרער באָהן

ירגזון יריעות וגו' הכל כתרגומו: (ח) הנהרים. יש תמיהות שהן קיימות הרחיבו שכל שלה עשה וסי' המ"ר כתרגומו: מרכבותיך. לנו ישועה: (ט) עריה תעור קשתך. נגלה נגלית נבוכתך: שבעות מטות. שבועות שנשבעת לשבטים: אמר סלה. מאמר המקויים לעולם. לומר נקוד כתח (ר"ל סגול) ושעמו למעלה שהוא שם דבר: נהרות תבקע ארץ. כתרגומו: (י) ראוך יחילו הרים. כי נאלי תרגום שנתנקו זה עם זה: זרם מים עבר. בענבים בירדן תמו ונגרתו המים וענר קילות שטף המים למטולי של נהר והנחים מלמעלה קמו עמדו: נתן תהום קולו. שנחוהו יושבי הארץ: רום ידיהו נשא. לנגד השמים הודו לו: (יא) עמד זבלה. במזוריהון

ב א ו ר

לאהלי יושבי ארץ מדין רגזו ונעו ממקומם: (ח) הנהרים חרה ה', זכר בקיעת י"ם וירדן, ואמר ד"מ מה זה לי נהרים, האם חרה אף ה' בם שנשקעו. וכפל הענין במ"ש לחזק (מדבקי הרל"ק): כי תרכב על סוסיך, יתמה הנביא הגלות בגוד עוזו בנגוד רוכב על סוס מוכן למלחמה ועמו מרכבות חיליו, כן נלקח ה' לישראל בים: מרכבותיך ישועה, תואר למרכבות, כלומר נאזרו בנבורות יצא ימינו: (ט) עריה תעור קשתך, יוסיף לדמות הלל בחיש מיל מופז קצת, ושטפ עריה נלוי, וכן תעור הוא ענין גלוי, כלומר תגלה הקצת לצד בירך לירות החיצים: שבעות מטות אמר סלה, מטות הם החיצים, כאלו המטות נשבעות לקיים מאמרך סלה (רמב"ע): נהרות תבקע ארץ, תנקע ונוצ לשם ה', והנהרות הנקבעו' הם הצבועים, ושעורו תנקע הנהרות שהמה נגרות בארץ הינצה הנוחה להנקע: (י) ראוך יחילו הרים, יוסיף להפליג המשל, כאלו ההרים מלו ורעדו ממרחות נוראותיו: זרם מים עבר, המים. בירצה ענבו ממקומם: נתן תהום קולו, תהום הוא קרקעית הים ונעת כי יסער הים גליו נדמ"ל כאלו הקול עולה מתחת המים: רום ידיהו נשא, הההום נשא ידו לרום שמים, ויחכן שלקח המשל ממקרה הטבע הנודע לנו מים המזרחי, כי לפעמים יבשאו מצברי גליו ויעלה למים שיחה, ולזו ירמה כמו תמונת עמוד של מים העולה משתח המים עד לב השמים, ויקרא (טרחמנא, ווחסטער האזא נל"ח): (יא) שמש ירח, מקר וי"ו כדרכו לפעמים: עמד, כל לחד: וזבלה, בשמים שהם זבול ומעון להם, והב"ח נוספת בם"ח לילה כי המלה מלעיל

Digitized by Google

תרגום אשכנזי

חבקוק ג

חֲצִיךְ יְהַלֶּכוּ לְנֹגַהּ בְּרַק חֲנִיתֶךָ׃ (יב) בְּזַעַם תִּצְעַד־אֶרֶץ בְּאַף תָּדוֹשׁ גּוֹיִם׃ (יג) יָצָאתָ לִישַׁע עַמֶּךָ לִישַׁע אֶת־מְשִׁיחֶךָ מָחַצְתָּ רֹאשׁ מִבֵּית רָשָׁע עֶרוֹת יְסוֹד עַד־צַוָּאר סֶלָה׃ (יד) נָקַבְתָּ בְמַטָּיו רֹאשׁ פְּרָזָו יִסְעֲרוּ לְהַפִּיצֵנִי עֲלִיצָתָם כְּמוֹ־לֶאֱכֹל עָנִי בַּמִּסְתָּר׃ (טו) דָּרַכְתָּ בַיָּם סוּסֶיךָ חֹמֶר מַיִם רַבִּים׃

פרוש קני שבתי

בייִם לִיכטַע דיינער געפֿלינעלע מען פֿייִלע, בייִם גלאַנצע דיינער בלינקענדען שפּעערע. (יב) צירנענד שריטטעסט דוא אויף דער ערדע איינהער, צערמאַלמטעסט פֿעלקער אונטער דיר מיט נרים, (יג) צאָגסט אויס, דיינעם פֿאָלקע צו־הילפֿע, צור הילפֿע פֿיר דיינען געזאַלבטען, צערשמעטטערסט מעסט דען גיעבעל אויף דעם וויטהרייַם הויזע, פֿערהעערסט מעסט דען גרונד זאַמטט דעם געזימזע, (יד) דורכבאָרטעסט מיט זיינען איינענען פֿייִלען דאָס הויפֿט יענער וויטהענדען רַאָטטען, דיא שטירמענד מיך צו צערטרייטען מערן דראָהטען, אונד שאָן וויך איניג פֿרייַטען, דען בערגענטען אים שטילליגן צו פֿרעסען. (טו) מיט דיינען רַאָסען באַהנטעסט דוא איינען וועג דורכם מעער, אויף גרָסהירמטען וועללען קעמפֿענדער פֿלוטהען.

* * *

ר ש י

כל תיבה שלריכה למ"ל בתחילתה הטיל לה ה"ן בסופה ופירושה על מלחמת נעשון בתרגומו: לאור חציך יהלכו. ישראל: (יב) בזעם תצעד ארן. לגרש שבעה עמים: (יג) ליצא את משיחך. שאול ודוד: ערות יסוד. מומות עכו"ם: עד צואר. הוא גובה החומה והמגדלים: (יד) נקבת במטיו ראש. מנחתך ושויעתך שיהו מועטים ברוח סער להפילני והוא היה מטה שהיית רוחה בו את העכו"ם וכשנח ושער להפילני נקבת ראשי נייאותיו במטיו שהיה נח לכרותו נהם ראש פרזיו. ראשי עריו ושירותיו כמו (זכריה כ') פרזות תשב ירושלים ערי השדמי (לעיל ג'): עליצתם. כשהיו יכולים לאכול עני בסתר ישראל הקרובים עם עני: (טו) דרכת בים. בחילותיו הכבדים כמו הים: חמר. ת"י נהגול ל' חמרים חמרים (שמות ח'):

באור

(יב) וימחו על עמידת פשמ וירח במלחמת יהושע עם המלכים: לאור חציך יהלכו בחלי חפרה הלבנה ונוהה החמה להאיר לזרח, מבזי אור חציך, ומלת יהלכו תוחר לרבים האהלכים נאותך, ולכן הוח בסיגול: לאור חציך, נגד אור פשמ זכור: ברק חניתך, משל על מכני הנרד שהלריך ה' על האויבים, כי חכני הנרד לנגים מנהיקים כנוק (רל"ק). (יב) בזעם תצעד ארץ, משל על נופל על ההליכה נאותך וכנכדות. ולדעתי הוח נרלף בענינו עם מלת תלעדה, שהיא תכעיט מחונר ודבוק על הזרוע, כי כן דרך כפופה לעשות רגליו דבקות נארן ופשיטותיו כנכדות עליה: באף תדוש גוים, תחת מדרך כף רגלך: (יג) יצאת לישע עמך, כנכוחו יוכח לנבא: לישע את משיחך, שאול ודוד (רש"י): מחצת ראש מבית רשע, רמז הבית הוח הגג ועליה: ערות יסוד, ענין עלוי, וכן ערו ערו עד היסוד בה, והטעם שהכה תחלה את כל מבנית רשע, מן היסוד עד הגוחר, כמה שמוזכר התוך: (יד) נקבת במטיו, על פרשב בעצמו: ראש פרזיו, כמו פרזות בלוא זמנך: יסערו להפיצני, משל בחו כלות סערה להסיר מוחו נגוים (רל"ק): עליצתם, של הרשעים החלה, כלומר עשתם, וכן עלן לני: כאו לאכול עני בסחתר, כמו עשתם החום הגה לאכול עני בסתר אין יודע ואין נוקף נקמתו ממנו: (טו) דרכת בים סוסיך, להלחם נמלכים: חמר, לשון חמרים חמרים (רש"י): מים רבים, יפה נאר החלון רל"ם בנאמרו על

Digitized by Google

(טז) שָׁמַעְתִּי וַתִּרְגַּז בִּטְנִי לְקוֹל צָלְלוּ שִׂפְתַי יְבוֹא רָקָב בַּעֲצָמַי וְתַחְתַּי אֶרְגַּז אֲשֶׁר אָנוּחַ לְיוֹם צָרָה לַעֲלוֹת לְעַם יְגוּדֶנּוּ: (יז) כִּי־ תְאֵנָה לֹא־תִפְרָח וְאֵין יְבוּל בַּגְּפָנִים כִּחֵשׁ מַעֲשֵׂה־זָיִת וּשְׁדֵמוֹת לֹא־עָשָׂה אֹכֶל גָּזַר מִמִּכְלָה צֹאן וְאֵין בָּקָר בָּרְפָתִים: (יח) וַאֲנִי בַּיהוָה אֶעֱלֹזָה אָגִילָה באלהי

תרגום אשכנזי קלח

(טז) אַבער אַך האָב איך הערט עס, מיין אינערעס ערבעבטע אִיבּ יענער שטיממע, דיא ציטטערנד פֿאָן מיינען ליפּפען מאַכט. — עס דירכשווערט מיין נעבײן, שרעקט מיך אויף פֿאָן מיינעם זיצע, דאַם איך רוהיג האַרדען זאָל אויף דען אונגליקסאַללען טאָג, ווען שׂאַראַנזייטיג יענעם פֿאָלק זיך נעהרט. (יז) אַך! דאַ ווירד קיין פֿײַנגעבוים מעהר בליהען, קיין ווײַנשטאָק פֿרי־ טט טראָגען; טיישען ווירד דעם עהלבוימס פֿרוכט, דיא אֶקקער קיינע שפּײַזע ברינגען. דאַ איוב אין דען הירדען קיין שאַף צו פֿינדען, קיין רינד אין דען שטאַללען טעהר. —

* * *

(יח) דאָך איך ווילל דעם עווינגען מיך פֿרײַען, פֿראָהלאָקקען דעם גאָטטעם מיינעם היילם

ר ש " י

(טו) שמעתי ותרגז בטני. ת"י לחמרת בגל שמעית הנו מלחניח מן קדם דינך די תחתנו מבלחי: לקול בללו שפתי. לקול הממועה לחמני רעד עד שפתי נקוות זולנו וקול נשמע. בללו ל' מבילת הפום (זכריה י"ל) טיעטי"ר בלע"ו: ותחתי תרגז. במקומי חני מזדעזע: אשר אנוח ליום צרה. אשר מנוחתי זאת מוכנת ליום צרה: לעלות לעם יגודנו. ליום אשר אמר להעלות מתוכו את העם אשר הוא יגודנו עקב לשון נגודיו לאלהו: (יז) כי תאנה לא תפרח. כתרגומו. ויש לפתרו כמשמעו שוב אין הבלחה לבל מעשה בגל מעשה: ושדמות. שדה לבן: ממכלה. דיר הצאן: (יח) ואני בייהוה אעלוזה. בשם לבוא הבקר: (יח) ואני, וי"ו הסיבך, כלומר

ב א ו ר

ההפעלת, שהוא מלשון וימרמרהו וכנו והוא שם הפועל, כלומר המים שנמוגו בחלו משכיבי וגליו מריצים ונלחמים זה עם זה כתנועותיהם: (טו) שמעתי, חיזר לדבריו הראשונים לעורר על היפוך הקולם, כי תחת שהיה ה' חמיד עומד לימין עמו להושיע קומם מיד לוויכוח, עתה יבא עד לרה ויעמדו ביד החויב: והרגז בטני, רמז לגב, כמו שדרי נטן: לקול, הממועה: צללו שפתי, מלשון מלילת הפום טיעטי"ר בלע"ו (בל"ח קיטגען, טשענען) (רש"י). ולפעמו ענינו שהשפתים נוקשות זו לזו מן הירלה ועל תחר תחזוהו. ותכוני הלבתי בשקטת המתרגם הבלם רל"ם, ולפעמו הוא פעל יולח, וטעמו לקול תחר השפתים היו מגוללות זומו בהרעדה, ומוסב על משך הנגוחה תחר יבוא מפי הנביח בתחר ימים מלהיה נפיו: יבוא רקב בעצמי. העלם הנרקב נגוף הפי יבוא תמיד הרעדה בעימית: ותחתי אדגו, כלומר אחתחל ואנוע ממקומי: לעלות, הנרה לעם ישראל: יגודנו, נכח הכשדי' על"י גדודי' גדודים כמו גד גדוד יגודנו, והכנוי מוסב על ישראל: (יז) כי תאנה לא תפרח, יתחזק על המקרים הרעים המתהוים נתרן ע"י תרכנה וממחה: כחש מעשה זית, מי שתינו עומד בתמונתו יקרא מכחש, ולכן יתמר בל"מ שהזית יבחר במעשהו ולא יוליח פריו: ושדמות, שדה זרע: ממכלה, בה"ל כמו ממכלות לתן בתל"ף (רל"ק): ברפתים, שם למוסב הבקר: (יח) ואני, וי"ו הסיבך, כלומר

Digitized by Google

חבקוק ג

בֵּאלֹהֵי יִשְׁעִי: (יט) יְהוִה אֲדֹנָי חֵילִי וַיָּשֶׂם רַגְלַי כָּאַיָּלוֹת וְעַל־ בָּמוֹתַי יַדְרִכֵנִי לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינוֹתָי:

תרגום אשכנזי

היילם: (יט) דען נאטט דער הערר איזט מיינע מאכט! ער בעפליגעלט מיינען פוס דעם הירשען גלייך, אונד לייטעט מיך זיכער אויף מיינען הע. העז. — דעם זאנגמייסטער אויף מיינעם זאיטענשפיעל!

ר ש י

(יט) למנצח בנגינותי. לפי לוי המנצח בשיר ב"ה למעני לו בנגינותי והלוי יתן קול בנגדו בכלי השיר. למנצח כמה דעת תמר (עזרא ג') ויעמדו הלוים מפי עשרים שנה ומעלה לנגן על מלחמת וגו'. בנגינותי הוא לשון נעימות קול להריס ולהשפיל תורגימידור"ש בלע"ז:

ב א ו ר

בכל זאת אני אשמח כה' ואגילה באלהי ישעי כי לא יעזוב מבקשו: (יט) חילי, מלשון כח: כאילות, קלות המרוצה: ועל במותי ידרכני, שלא אכשל: למנצח בנגינותי, יזעזע מס' תהלים. ורש"י כתב ז"ל: בנגינותי הוא לשון נעימות קול להריס ולהשפיל תורגימי"דורש בלע"ז (יהוה תרגמיזער, (זוטמאכן סטימאכן בל"ז). ולדעתי גם נגינות הוא גם כללי למיני כלי זמר (זאיטענשפיעל בל"ז), ובנוי כיו"ד יורה על הכלי זמר המיוחדים הנגזרים לו לזמר בהן (זיין זיעבליגע, מיינסטרומענט).

Digitized by Google

ספר צפניה

מתורגם ומבואר

מאת וואלף בכוה"ר יוסף וצ"ל סדעסוי.

ונוסף לו

פירוש רש"י ז"ל.

ולמלות לועזיות אשר בו

נספחה לסוף שנים עשר הנביאים

העתקה ובאור

מאת המדפיס משה הלוי לנדא.

שנת ת"ק"צ"ח לפ"ק.

ZEPHANJA.

פראג

דרוק אונד פערלאג דעס משה הלוי לנדא.

Digitized by Google

Digitized by Google

א (א) דְּבַר־יְהוָה אֲשֶׁר־הָיָה אֶל־
צְפַנְיָה בֶּן־כּוּשִׁי בֶּן־גְּדַלְיָה
בֶּן־אֲמַרְיָה בֶּן־חִזְקִיָּה בִּימֵי
יֹאשִׁיָּהוּ בֶן־אָמוֹן מֶלֶךְ יְהוּדָה׃
(ב) אָסֹף אֶסִּף כֹּל מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה
נְאֻם־יְהוָה׃ (ג) אָסֵף אָדָם וּבְהֵמָה
אָסֵף עוֹף־הַשָּׁמַיִם וְדִגֵי הַיָּם
וְהַמַּכְשֵׁלוֹת אֶת־הָרְשָׁעִים
וְהִכְרַתִּי אֶת־הָאָדָם מֵעַל פְּנֵי
הָאֲדָמָה נְאֻם־יְהוָה׃ (ד) וְנָטִיתִי
יָדִי עַל־יְהוּדָה וְעַל כָּל־יוֹשְׁבֵי
ירושלים

(ד) „איך שוויגע מיינע גייסעל איבער יהודה אונד ירושלים׳ס איינוואהנער, פֿער־
כאַנגע

תרגום אשכנזי קמ

א (א) דעם ווייגען וואָרט,
וועלכעם דעם צפניה, זאהן
כושי׳ס, זאהן גדליה׳ס, זאהן
אמריה׳ס, זאהן חזקיה׳ס וואר,
אין דער רעגיערונגסצייט
יאשיהו׳ס זאהן דעם אמון
קענינס צו יהודה.
(ב) „צערנישטען וויל איך,
„אללעם צערנישטען פֿאם
„ערדבאדען הינוועג״ שפריכט
דער עווינע. (ג) „צערנישטען
„מענשען אונד פיה, צערניש־
„טען געפֿלעגעל אונד פישע,
„דיזע פֿאללשטריקקע ואממט
„דען פֿרעפֿלערן. אויסראטטען
„ווילל איך דאז מענשען־גע־
„שלעכט פֿאם ערדבאדען הינ־
„ווג!״ שפריכט דער עווינע.

א (ב) אסף אסף. ל׳ כליון כיו (שופטים י״ח) ואספת את נפשך למיכה וחל״ף תשרה בתיבה שנייה שהרי היה לו לכתוב ואסף אסף יש כאלה הרבה כמו לא יהל שם ערבי (ישעיה י״ג) שהוא כמו יחדל: (ג) והמכשלות את הרשעים. הם העב״ום:

את

באור

א (א) צפניה בן כושי וגו׳ בן חזקיה, לדעת קלת זה חזקיה מלך יהודה, ואינו מוכרח. ועב״ם לקוטיו היו גדולי היתם ומן התמוכים שבעם, על כיתם המקרא את נפניה נס: ונכותתו היתה קודם שנכו יאשיהו ויהודה מרעתם (רד״ק), ולדעת תמרים היתה אחר שנעב יאשיהו את הבעל, והעד אחמר (פסוק ל׳) את שאר הבעל (עיין הקדמה שהתירנו בענינים אלה). נכותת נפניה נתלקת לכ׳ חלקים: החלק הא׳ נמשך עד פרשה ג׳, תוכן ענינו ליעד (בפרשה ח׳) העונש המר והנמהר על התנכלות עבודת הבעלים והתרפקה מהמכונה התמימית בה׳, עד שיגרום זה כליון גמור בכל הארץ, ומתוך כך יבוא הנביא לעורר את לבבם (בפרשה ג׳) לשוב אל ה׳ ולבקש דרך ועבות אמת, עד לא יפרון הזעם עליהם, ויסיים החלק הזה בבשורת נחמה, שיבוא ה׳ לפקוד את עמו ברחמים ולשפוך ממחו על העמים אשר היס ישראל לשרפה להם. החלק הב׳ מתחיל בפרשה ג׳ ונמשך עד תום הספר, תחלתו דברי קנטיר ן ותוכחה על מעלליהם הנשחתי, ומתחת תמרי מוסריו נלמדו יעודי העונג על מרכן החלק, עד כי לבסוף יבוא לפתות להם פתח תקוה ולבשר ביתת מועד וזמן שיהיו שהוריס וכיס בעבודת׳ ותמוגתם, ויהיו לשם ולתהלה בכל עמי הארץ: (ב) אסף אסף, הרחמון מקור מן נפי פ״ת מלשון לחיפה, והשני עתיד מנחי העי״ן מענין ספו תמו. ונעבור שהוא מכ״ין הכנה הוא יוסף, וענינו שתכלה את כל מי מעל לאדמת ישראל (מרד״ק): (ג) והמכשלות, כתר דבריו שתאר לכלות את כל מי על הארץ שהיו תקלה לאדם לחטוא בהם. את הרשעים, עם הרשעים, ואכרתי את האדם, תעשם כליון גמור שלא ישאר להם שום שארית וזכר בארץ: (ד) ונטיתי ידי, ל״פ

Digitized by Google

יְרוּשָׁלִַם וְהִכְרַתִּי מִן־הַמָּקוֹם הַזֶּה
אֶת־שְׁאֵרַ הַבַּעַל אֶת־שֵׁם הַכְּמָרִים
עִם־הַכֹּהֲנִים: (ה) וְאֶת־הַמִּשְׁתַּחֲוִים
עַל־הַגַּגּוֹת לְצְבָא הַשָּׁמָיִם וְאֶת־
הַמִּשְׁתַּחֲוִים הַנִּשְׁבָּעִים לַיהוָה
וְהַנִּשְׁבָּעִים בְּמַלְכָּם: (ו) וְאֶת־
הַנְּסוֹגִים מֵאַחֲרֵי יְהוָה וַאֲשֶׁר לֹא־
בִקְּשׁוּ אֶת־יְהוָה וְלֹא דְרָשֻׁהוּ:
(ז) הַס מִפְּנֵי אֲדֹנָי יֱהוִה כִּי קָרוֹב
יוֹם יְהוָה כִּי־הֵכִין יְהוָה זֶבַח
הִקְדִּישׁ קְרֻאָיו: (ח) וְהָיָה בְּיוֹם זֶבַח
יְהוָה וּפָקַדְתִּי עַל־הַשָּׂרִים וְעַל־
בְּנֵי

תרגום אשכנזי

„בַּאנען אויס דיעזער געגנד
„דען נאָך צוריק געבליבענע,
„נען ב ע ל, זאָ ווי א דען נאָ-
„מען דער זאָגענען־פּריעסטער
„אונד אָפּפֿער • געוויהטען §
„(ה) נעבסט דענען, דיא אויף
„דען דאַכֿערנען דאָז הימ-
„מעלסהער אָנבעטען, יענע
„געסטערניינער, דיא באַלד
„דעם עוויגען,באַלד דעם מ לך
„שווערען. (ו) פֿערנער דיא,
„וועלכֿע דעם עוויגען אַבטרינ-
„נינ וואורדען, זאָ ווי א ענד-
„ליך דיאיניגען, וועלכֿע איהן
„נית געזוכט, נית ערפֿארשט".
(ז) עס פֿערשטומט אַללעם
פֿאָר דעם צוּרנבליק דעם עוי-
גען וועזענס! דער טאָג דעם
עוויגען איזט נאָהע; דאָז מאַהל
איזט בעריטט, דיא געסט ן זינד איינגעלאַדען. (ח) „אָן דיעזעם טאָגע דעם נאָמ-
„טעסגערכֿטם וועדע אִך פֿירסטען אונד פרינצען הימזוכֿען, זאָ ווי א אַללעם,
וואָס

ר ש " י

(ד) את שאר הבעל. שלח תכלה שארית לזכרונה הכמורים עם הכהנים.פלגיהון עם כומריהם:(ה)ואת המשתחוים הנשבעים לה'. ומזוכרים ונשבעים במלכם לעכו"ם לומר חס ושלום את מלכנו בשבועת ה' חיינו נשבע לך נאם־יו"ס: (ו) הקדיש קדושיו. ימין מילואתיו ליום מועד:

ב א ו ר

כמו[שרים את ידו הנטויה לענוש את מוכדיו. את שאר הבעל, מה שאפר עוד שנשאר עוד מעבודת הבעל, כי מלכי יהודה לאחר יאשיהו הזשיקו עוד בע"ז כמנר במלכים: את שם הכמרים, כת כהני עובדי תמה, ונקדאים כן על שהיו לבושי שחור. עם הכהנים, שאר מיני כהני הבעל: (ה) ואת המשתחוים על הגגות וגו', כיה תרלות מדת היו לעם גגות משועשת ומוכנות לכל עסקיהם כני אדם עליהם מזבחות לקטר לאלנת השמים (מלכים ב' כ"ג י"ב, כ"ג י"ב, ירמיה י"ט י"ג, ל"ב י"ט). הנשבעים לה' וגו', היו סיפרים על שתי הסעיפים לאחר ע"ז בעבודת ה' יח'. ויתכן עוד טעם להקדת, הנשבעים לה' ר"ל אחר שם מושבעים ועומדים לה' נהר סיני והמה מצוו נו להשתות נאלילים. במלכם, היא ע"ז שהמלימה עליהם (ירמ"ט), ויתכן שהוא מענין שם מולך, וכן תרגמתי: (ו) ואת הנסוגים וגו', זכר עוד כת אחר מזר מעבודת אלל יח' שנמנו בתלה. ואשר לא בקשו וגו', המה הלומדים לא יישיר ה' ולא ירא ומה שדי כי נעשהנו: (ז) הס, לכל הכחות שזכר מאר עתה הסו ודומו מפני ה' אחר כעוזי רע להברית מתרן זכרם. כי קרוב יום ה', שיקום נקמתו נהם. כי־הכין ה' זבח וגו', ל"א המם יח' הכין זבח לענות הרשעים ושמן לאותו זבח קדושיו, והס ענף הזשים ושית הזדה לשכול האלנים: (ח) ופקדתי, פקודת עונש והנה. על השרי וגו'

Digitized by Google

צפניה א

תרגום אשכנזי קמא

בְּנֵי הַמֶּלֶךְ וְעַל כָּל־הַלְּבֻשִׁים
מַלְבּוּשׁ נָכְרִי: (ט) וּפָקַדְתִּי עַל כָּל־
הַדּוֹלֵג עַל־הַמִּפְתָּן בַּיּוֹם הַהוּא
הַמְמַלְאִים בֵּית אֲדֹנֵיהֶם חָמָס
וּמִרְמָה: (י) וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא
נְאֻם־יְהוָה קוֹל צְעָקָה מִשַּׁעַר
הַדָּגִים וְיֵלֶל מִן־הַמִּשְׁנֶה וְשֶׁבֶר
גָּדוֹל מִגְּבָעוֹת: (יא) הֵילִילוּ יֹשְׁבֵי
הַמַּכְתֵּשׁ כִּי נִדְמָה כָּל־עַם כְּנַעַן
נִכְרְתוּ כָּל־נִטְעֵי כָסֶף: (יב) וְהָיָה
בָּעֵת הַהִיא אֲחַפֵּשׂ אֶת־יְרוּשָׁלַם
בַּנֵּרוֹת וּפָקַדְתִּי עַל־הָאֲנָשִׁים

הקאאים

„וואם זיך אין אויסלענדישען „פראַבּסטענטואַנד הילליגט. „(ט) אַן דיעזעם טאָגע זוכּט „איך הימ. יערען שנעללפֿיס, „סיגען דיענער, אַללע דיא „איהרעם העררען הויז מיט רויב „אונד טרוג אָנגעפֿילטען. (י) אַן „דיעזעם טאָגע, שפּריכּט דער „עווינע, ווירד וויהקלאָגין „פֿאָם פֿישטהאָרע הער ערטא, „נען; יאַמערגעשריי אויס „דעם קענינלִיכען פֿאַללאָם, „טע, ענטוועלִיכען עם געוויסער „פֿאָן דען הינעלן הערראַכ." (יא) איהר אַם מינץ־הַאַמער ווייללענדען, שטיממט קלאָגע, לידער אָן! צערשטערט איהר נון דיא גאַנצע צוגאַם דער קויפֿמאַננשאַפֿט, צערנישטעט

זינד אַללע זילבערשטאַנגען. (יב) „צו דיעזער צייט ווערדע איך ירושלים מיט בראַנענע, דען

ר ש " י

(ט) הדולג על המפתן. ת"י דמהלכין בגימוסי פלשתי אלא היו דורכים על מפתן דגון שנאמר ע"כ לא ידלכו כהני דגון וגו' (צ"ל ה'): (י) משער הדגים. ת"י מתרע נוניא ושער היה בירושלם וכך שמו: מן המשנה. משער השופות שהוא שני לו: (יא) יושבי המכתש. נאלף לקדמון שעמיק במכתש זה ת"י. ום"ח משער הדגים זו עכו המתוקה בחיקי של הים שסם ונופיש דגים הרבה. מן המשנה לוד שהוא משנה לירושלים. מהגבעות זו לפיהי שיושבת בחלקי ההרים בלפיר. יושבי המכתש זו שכונית שעשוקה מכל הח"ו: כי נדמה כל עם כנען. ת"י לפי שיתנכר כל עמך דממן עובדיהון לעובדי עמך דתרעת דכנען: כל נטילי כסף. כל עתירי נכסים שעונה משל כסף וזהב כמו (משלי כ"ז) כוכב החכן ונטל המול ל' משל: (יב) אחפש את ירושלם בנרות.

ב א ו ר

וגו', שהיו בקיאות עליה להסית עם ה' לע"ז. ועל כל הלבשים מלבוש נכרי, המה הגדולי המתגאים בלבושיהם ללבוש בגדי עם נכרי, כדי שיבדלו משאר העם: (ט) על כל הדולג על המפתן, ענדי המלך הבאים למלכות בית אדוניהם ממם ומרמה ממה שלקחו יגיע האדם בחוקה, ונהכנסם לבית המלך יענשו על מפתן הבית בחפזה ובדלוג מהיר שמתפזם (מדברי הרמב"ן): (י) קול צעקה, ישמע בכל העיר ירושלים. משער הדגים, הנזכר בס' עזרא, והוא היה במזרחה לעיר. ויללה מן המשנה, השער שהיה שני לו, ולפעמ הרמב"ן מן תרמון מזה למלך שהוא בתוך העיר. ושבר גדול מהגבעות, שהמה סביב לירושלים: (יא) יושבי המכתש, תרגמתי לפי כתוב הרמ"ק ז"ל שיושבי המכתש תמר על פועלי המטע שהם תמיד מכתשים במכתש ענ"ל, ועליהם אמר כי נדמה כל עם כנען, בת הסוחרים. וכרתו כל נטילי כסף, המשאות של כסף (בחזקת נ"ל) המוכנים לעשות מהם מטבעות; נטילי, שם, כמו נטל המול: (יב) אחפש וגו', ע"ד משל כמו שמפשפש לדם הדבר נגד כן פתפש

Digitized by Google

תרגום אשכנזי

„דען לאַמפען דורכזוּפען, אום
„דיא גראָסען צו בעשטראָפען,
„דיא רוהיג אויף אירהרען הע-
„פען־זאַמט ראַסטען אונד אים
„הערצען וועהנען: וועדער גו-
„טעם נאָך בעזעם פֿאַרדערט
„דער עווינג. (יג) זאָ זאַללען
„דען אירהרע גליקסגיטער צוּר
„בייטע, אירהר פֿאַללעסטע צוּר
„וויסטע וועדרדען; דיא הייזער,
„פֿאָן אירהנען ערבויעט, ווער-
„דען זיא ניכט בעוואָהנען;
„אין דען ווייגערנען, דיא זיא
„אָננעלעגט, דעם ווייגם ניכט
„נעניעסען." (יד) נאָהע איזט
דער עגטזעליך גראָסע טאָג
דעם עווינגען, נאָהע, ועהר
שנעלל הערבייא אילענדע; אײַן
טאָג דעם געריישפֿאַללען גע-
טזעזם, דעם ווילדען זיעגם-
געשרייא. איינעם ווייטהרניכם עהנליך. (טו) איין טאָג דעם ווייטהעגדען גרימעם, איין טאָג
דער נאָטה אונד דעם דראָגזאָלם, איין טאָג דעם גרויזענפֿאַללען פֿערהעערענם, איין
טאָג דער גרייליכען דונקעלהייט, איין טאָג דעם דיסטערען געווילקם אונד נעבעלדזו-
סטעם, (טז) איין טאָג דעם שמעטערנדען פֿאַווינען, שאַללׂ'ם אויף אַללען פֿעסטען
בורגען, אויף אַללען האָהען טהירמען. (יז) „זאָ ווערדע איך דיא מענשען ענגסטיגען,

כעורים

דאָם

צפניה א

הַקְּפָאִים עַל־שְׁמֵרִיהֶם הָאֹמְרִים
בְּלִבָּם לֹא־יֵיטִיב יְהוָה וְלֹא יָרֵעַ:
(יג) וְהָיָה חֵילָם לְמִשֹּׁסָה וּבָתֵּיהֶם
לְשִׁמָּמָה וּבָנוּ בָתִּים וְלֹא יֵשְׁבוּ
וְנָטְעוּ כְרָמִים וְלֹא יִשְׁתּוּ אֶת־יֵינָם:
(יד) קָרוֹב יוֹם־יְהוָה הַגָּדוֹל קָרוֹב
וּמַהֵר מְאֹד קוֹל יוֹם יְהוָה מַר צוֹרֵחַ
שָׁם גִּבּוֹר: (טו) יוֹם עֶבְרָה הַיּוֹם
הַהוּא יוֹם צָרָה וּמְצוּקָה יוֹם שֹׁאָה
וּמְשׁוֹאָה יוֹם חֹשֶׁךְ וַאֲפֵלָה יוֹם עָנָן
וַעֲרָפֶל: (טז) יוֹם שׁוֹפָר וּתְרוּעָה
עַל הֶעָרִים הַבְּצֻרוֹת וְעַל הַפִּנּוֹת
הַגְּבֹהוֹת: (יז) וַהֲצֵרֹתִי לָאָדָם וְהָלְכוּ

רש"י

קפאים: הלופים על שמריהם וילף הנזהל (מ"נ ו') מתרגמינן וקפא פרגלא: האמרים בלבבם לא ייטיב ה'. לעוזבי רגלו: ולא ירע. לעונבי רגלנו: (יד) מר צורח שם גבור. הגבור יגרח שם כי קול מר: (טו) יום שאה. ל' שממון: ומשואה. שממון יותר: (יז) והלכתי לאדם.

באור

קפאים על שמריהם, מאמר משלי על היושבים שקטים ושאננים ובוטחים בחילם וכן ירמיה אמר השקטים על שמריהם (ירמיה מ"ח י"א), כי הדבר העומד על מעמדו ותינו נע ונקרש קפאון. לא ייטיב ה' וגו', כי לא יעניש בתחלונים: (יג) ובנו בתים ולא ישבו, וז"ן המחכרות בענין, וטעמו הבתים שבנו בכר לא ישבו שם עוד, וכן הכרמים שנטעו לא ישתו את יינם: (יד) ומהר, מתר בפלם ושנח לחני את המתים. מר צורח וגו', שעזרו שם גבור לורח מר, וטעמו כי יהיה קול היום הגורח קול מרירות בקול ענות גבורה היופף מפי גבור מלחמה: (טו) יום שאה ומשואה, שממון גדול. יום חשך ואפלה וגו', כל אלה התוארים מסל על הפלגות הללרות: (טו) יום שופר והרועה, תרועת מלחמה. הצנות, סם פסגלות: (יז) והצרותי, מ"ו ופעיק, ויהי'

Digitized by Google

בָּעוֹרִים כִּי לַיהוָה חָטָאוּ וְשֻׁפַּךְ
דָּמָם כֶּעָפָר וּלְחֻמָּם כַּגְּלָלִים׃
(יח) גַּם־כַּסְפָּם גַּם־זְהָבָם לֹא־יוּכַל
לְהַצִּילָם בְּיוֹם עֶבְרַת יְהוָה וּבְאֵשׁ
קִנְאָתוֹ תֻּאָכַל כָּל־הָאָרֶץ כִּי־כָלָה
אַךְ־נִבְהָלָה יַעֲשֶׂה אֶת כָּל־
יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ׃

ב (א) הִתְקוֹשְׁשׁוּ וָקוֹשׁוּ הַגּוֹי לֹא
נִכְסָף׃ (ב) בְּטֶרֶם לֵדֶת חֹק
כְּמֹץ עָבַר יוֹם בְּטֶרֶם ׀ לֹא־יָבוֹא

עליכם

„דאָם זיא בלוטדע; גליידְ, אוב־
„הער שליי־סען (דען זיא פּער־
„גינגען זיך בעגעו; דען עוויגען)
„איהר בלוט, ואָלד דעם שטוי־
„בע גליידְ, איהר פּלייש ווייא
„קאָטה־ה יי־סען אומהער גי־
„שטרייעט וועדדען". (יח) ו אַן
ווירד זיא ניט זילבער ניי־סם
נאָלד שיטצען קענגען, אַן דיע־
זעם ראַצטאַנע דעם עווינגען ג
ווען זיין פּיערי־פּער אים נאַג־
צען לאַנדע אויפּלאָדערט; ווען
איינע שרעקפּאָללע צערניי־
טונג זיך איבער אַלליע איינ־
וואָהנער פּערבריי־טעט.

ב (א) שטעללע אונטערזו־

גונג אַן, פּריפּע אונד בעסבערע דיך, אָ, דוא אונפּערשעמטעם פּאָלק! (ב) בעפּאָר דאַז שטראַפּגיעטע ענטשטעהעט (דיא צייט פּערהרט שנעלל פּאַראיבער וויא שפּריא); דאַ

דעם

ר ש י

ליטראל הקריוס לדם: ולחמם. נסרס ול' ערכי נסר קורין לל נסס: כגללים. ריעי:

ב (א) התלקטו ואספו יחד כמו לקושש קש (שמות ה'): וקושו. מעציכם הגוו מצציכם לדעת קונכם ודו"ל דרשו קשוט עלמך ואח"כ קשוט לאחרים עשו שניהם ל' היקש לדם המשוה עלמו ומבר דכרו: הגוי לא נכסף. ללא חמד למיתב נאוריתא: (ב) בטרם לדת חק. לפני נת הגזרה: כמוץ עבר. ה"ו מקלת קלר במוץ העובר מלפני רוח ובעצן העובר מלפני הסמם וזהו תרגומו של ענר יום כת"י ותהון כמן לכמוצא דנשבא ביה רוחא ובתננא דעלי

ב א ו ר

להם לחנון נפש. כעפר, הנשפך לנה ות"ה. ולחמם, נשרס, וכיוצרני נשר קורין לל ס (רש"י). כגללים, כומל הנזרק בפשפות: (יח) כי כלה אך נבהלה, כליון גמור מצר מחולמתו להכניל עליו נ"ח:

ב (א) התקוששו וקושו, ענין חפוש ולקיטה, כמו לקושש קש, ופ' חפשו ובחנו מעשיכם ולבבכם, והכפל לחזק, וז"ל דרשו מזה קשוט עלמך ואח"כ קשוט לחריס. הגוי לא נכסף; ה"ת הגוי לקריאה, ומעמו אתה עם נלתי הנלם ממעשיו. נכסף, תרבה נלעון לרמית ובדברי רז"ל נהמת לכסופי: (ב) בטרם לדת חק, ת"י עד שלא תיפק עליכון גזירות נית דינא. כמוץ עבר יום, לדעתי הוא מאמר מוסגר, מעיר ונא כי הזמן חלף ועבר מהר כמוץ, לכן אל יפחדו. בטרם לא. כפל הלילה. ועיניו לדעתי כמו המבלי לין קנריס, שחסר מלת דבר כלומר אם הוא מפני מהרון דבר אחין קנריס במנריס, וכן פה העניין, בטרם מליאת הזמן אחו לא יבוא עליכם וגו'. וזה טעם הנוקף המתבר שתי מלות לח־יבוא, ועוזם לשם בידוע למדקדקים, הוא תאר לזמן הקודם הנסתר נמלת בטרם (דער נאָך פּיכט נעקומענען נייט נל"ת). ומה נעמה המלילה זאת הכתוב אמר נה ידע הנביא להמיר לשון זממו, כי יתעורו לתשובה מיד בלי עכוב, ובל יחמרו עוד מזון למועד, כי מהירות הזמן קלה בחין עוכר לכן

Digitized by Google

הרגום אשכנזי

דעם עוויגען צאָרן אייך נאָך ניט געטראָפֿען, דער רי־
כטער דעם עוויגען נאָך ניט
הערבייא נעאיילט. (נ) וזט
דען עוויגען איהר זאָגפֿטמי־
טהיגען אים לאָגדע, איהר,
דיא איהר זיין רעכט אויסגע־
איבט; וזט גערעכטיגקייט,
וזט דעמוטה: פֿיעללייכט
בלייבט איהר געשיטצט אם
צאָרנפֿאָללען טאָגע דעם עוויי־
גען. (ד) יאָ דאָן ווירד עזה אוי־
בעזאָהנט בלייבען, אשקלון
צור וו סטע ווערדען, אשדוד'ס
בעזאָהנער ווירד מאָן אם העל־
לען טאָגע אויסטרייבען, אונד
עקרון ענטוואורצעלן. (ה) וועה
דענען דיא אם מעערעסגע־

צפניה ב

עֲלֵיכֶם חֲרוֹן אַף יְהוָה בְּטֶרֶם לֹא־
יָבוֹא עֲלֵיכֶם יוֹם אַף־יְהוָה:
(נ) בַּקְּשׁוּ אֶת־יְהוָה כָּל־עַנְוֵי
הָאָרֶץ אֲשֶׁר מִשְׁפָּטוֹ פָּעָלוּ בַּקְּשׁוּ־
צֶדֶק בַּקְּשׁוּ עֲנָוָה אוּלַי תְּסֻתְּרוּ
בְּיוֹם אַף יְהוָה: (ד) כִּי עַזָּה עֲזוּבָה
תִּהְיֶה וְאַשְׁקְלוֹן לְשַׁמָּמָה אַשְׁדּוֹד
בַּצָּהֳרַיִם יְגָרְשׁוּהָ וְעֶקְרוֹן תֵּעָקֵר:
(ה) הוֹי יֹשְׁבֵי חֶבֶל הַיָּם גּוֹי כְּרֵתִים
דְּבַר־יְהוָה עֲלֵיכֶם כְּנַעַן אֶרֶץ
פְּלִשְׁתִּים וְהַאֲבַדְתִּיךְ מֵאֵין יוֹשֵׁב:

וויטהה

טשטאָדע וואָהנען, דיר פֿאָלק דער כרתים! אייך כנענים! דיר לאָגד דער פֿלשתים דראָהט
דעם עוויגען פֿערהענגנים. גאַנץ צערשטערט זאָללסט דוא זיין אוים מאַנגעל אָן איינוואָהנער.

ראָדט

רשי

דעלי מן קדם יומל. ל"ל כטולל דעלי וכו' זהו לי לל: (ד) כי עזה עזובה תהיה. כי סם תעזו כן לפקוד על שכיניהם הרעים בלשת ושמון ומואב כמו שהבטיח מסדרן והולך: בלהריי יגרשוה. לשדוד שמה ובלהרים לשר יהוד נה קטב יגרשוה ותהי שדומה. ד"ח בלהריים יגרשוה מקום מרעה לאן היה ובלהרים קשה לבלות בו לאן וכן הוא אומר לויכה תרבצן בלהריים (שיר ח'): (ה) חבל הים. ספר יפת ול' מבל מדת הקרקע היא שנודדין בחבל בלומר הממוזים לים: גוי כרתים. עמת דמתירין לפיטחלתה ומי הן יושבי חבל הים בענן אין בלשתים כי בלשתים

באור

לבן יסתרו להטיב מעשיהם עתה, לף שלפי מחבתם, בין העתה ובין הזמן המיועד, עוד יתמיד זמן מה, מ"מ לא יתבון לומן הזה ויבוזו מיד (ע"ד מלמרס ז"ל שוב יום אחד לבני מיתתך), והכפיל והשלים הדברים לחזקם: (נ) כל ענוי ארץ, יסוד הדבור להטוענים הנשתרים ביצרש. בקשו צדק וגו', כלומר חזקו במדותיכם הטובים יותר. אולי תחסתרו וגו', שלא תמותו בתיכ עם הכלל: (ד) כי עזה, כי סם תעזו כן לפקוד על שכיניכם הרעים בלשת עמון ומואב כמו שהבטיח מסדרן והולך (רב"ע). והשבטיל יחלה כי הנביא הניח פה ריקות ורווח בין הדבקים (חייגע ויקבע) לחבר עוד על הקודם או על השומע להשיג דעיוניו, הנבלאים בבל זאת מבחר חמדיו, והם שחם ישובו יפקדם ה' אלהיהם להשיב שבותם, וחרפה יניב על חיק אויביהם. וזה הענין מנועם המליצה, כמו שזכרנו בהקדמה. עוז עזובה, לשון נופל על לשון. בצהרים, שהוא עת המנוסה לנדולים. ועקרון תעקר, לשון נופל על לשון, ולא זכר נת, כי בית מלכי יהודה היתה (רד"ק): (ה) יושבי חבל הים, החלק שהוא סמוך לים בלשתי. גוי כרתים, בלשתים, בכתוב על נגב הכרתי. ונמר בכוונם בתאר הזה, על שהם מוכנים

לנדייתה

Digitized by Google

צפניה ב

(ו) וְהָיְתָה חֶבֶל הַיָּם נְוֹת כְּרֹת רֹעִים וְגִדְרוֹת צֹאן: (ז) וְהָיָה הֶחֶבֶל לִשְׁאֵרִית בֵּית יְהוּדָה עֲלֵיהֶם יִרְעוּן בְּבָתֵּי אַשְׁקְלוֹן בָּעֶרֶב יִרְבְּצוּן כִּי יִפְקְדֵם יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וְשָׁב שְׁבוּתָם: (ח) שָׁמַעְתִּי חֶרְפַּת מוֹאָב וְגִדּפֵי בְנֵי עַמּוֹן אֲשֶׁר חֵרְפוּ אֶת־עַמִּי וַיַּגְדִּילוּ עַל־גְּבוּלָם: (ט) לָכֵן חַי־אֲנִי נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כִּי־מוֹאָב כְּסְדֹם תִּהְיֶה וּבְנֵי עַמּוֹן כַּעֲמֹרָה מִמְשַׁק

שביתם קני חרול

תרגום אשכנזי קמג

(ו) דאָרט אַן דעם מעערעם גע־
שטאַרט זאָללען הירטען־צעל־
טע אונד שאָפֿ־הירדען זיין.
(ז) עם ווערדט צו טהייל דעם
איבערראַשטע דעם הויזעם
יהודה, צו איהרער פֿרוחווירדע.
דאָרט אין אשקלון׳ס הייזערן
ווערדען זיא אַבענדס איהר רו־
העלאַגער בערייטען, וועז דער
עוויגע איהר גאָטט זיא ווידער
בערעגקען, זיא אויס דער גע־
פֿאַנגנשאַפֿט ווידער הייט־
פֿירען ווירד. (ח) „איך פֿער־
„נאַהם דיא שמעהונגען מואב׳ס
„דיא לעסטערונגען דער קינ־
„דער עמון, דיא מיין פֿאָלק
„פֿערהעהנען, איבער איהרע
„צערשטערטען גרענצען

„נראָם טהון. „(ט) דאָרום שפריכט דער עווינע צבאות דער גאָטט ישראל׳ס, „בייא
„מיינעם עווינען דאָזיין! מואב זאָלל וויא סדום, עמון׳ס קינדער עמורה גלייך; אין גע־

פֿראָם־

ר ש י

יושבים על שפת הים החרון במערבה של ארץ ישראל בתוך מגרי תמימה ולפי שהיו יהונתן לכלייה גוי כרתים מדינה היא בפלשתים ושמה כרתי וכה"פ בלקלנ נתנו פעטנו על נגב הכרתי ועל נגב ליהודה ות"י על דרום כרתי ולמטה כתוב בכל השלל הגדול אשר לקחו מארץ פלשתים ומארץ יהודה: (ו) נות כרת רועים. נוה ערבי אינכו בה הרועים לחם נעוקר. כרות ל' ויכרה להם בירה גדולה (מ"ב ז'): (ז) והיה חבל לשארית בית יהודה. והיה לותו הגבול גורל לשארית בני יהודה. חבל זה ל' גורל הוא וכן ת"י ויהי עדבל לשארית דבית יהודה: (ח) אשר חרפו את עמי. בשהיו מוליכין ישראל בגולה לצד ארץ כשדים והיו עוברין דרך עמון ומואב ורואים ישראל בוכים וגיחים ולועקין היו מונין לותן ואומרים מה לכם סגופים מה תעכו הלא לבית אביכם לחם הולכים בעבר הנהר ישבו אביותיכם מעולם: ויגדילו על גבולם. זיתגלו על גבולם: (ט) כי מואב כסדם תהיה. גם לחם לקדמתכם תשובו לוט לחניכם לח מסדום היה: ממשק חרול. השמעת קול כמו משק גיניים (ישעיה ל"ג) ולפי מ"ם הראשונה יסוד היא בתיבה כמו ממשח הסוכך (יחזקאל כ"ח). ממשק חרול השמעת קול חרולים הגדילים

סם ־ף

באור

לכריתה ולמכנן: (ו) נות, הקנון מן נוה שהוא מעשה מכבן. כרות רועים, מקום שכרו הרועים להיות שם מקניהם ובלשון (מדרש): (ז) לשאריה בית יהודה, בעת הפקידה. בבתי אשקלון, לשכר לפנים ישבו שם מרי ארץ, עתה בערב יכבשון שם הלתן בשונם מהמרעה: (ח) שמעתי, הנביא יעבור על כל שביני ע"י אשר שמעו על משניהם. ויגדילו על גבולם, על ישראל שהיו רועים מרב, הרחיבו פה התריבו לשון בלמוק וגלוף: (ט) ממשק חרול, ל'

השמעת

Digitized by Google

צפניה ב

חָרוּל וּמִכְרֵה־מֶלַח וּשְׁמָמָה עַד־
עוֹלָם שְׁאֵרִית עַמִּי יְבוֹזוּם וְיֶתֶר גּוֹי
יִנְחָלוּם: (י) זֹאת לָהֶם תַּחַת גְּאוֹנָם
כִּי חֵרְפוּ וַיַּגְדִּלוּ עַל־עַם יְהוָה
צְבָאוֹת: (יא) נוֹרָא יְהוָה עֲלֵיהֶם
כִּי רָזָה אֶת כָּל־אֱלֹהֵי הָאָרֶץ
וְיִשְׁתַּחֲווּ־לוֹ אִישׁ מִמְּקוֹמוֹ כֹּל
אִיֵּי הַגּוֹיִם: (יב) גַּם־אַתֶּם כּוּשִׁים
חַלְלֵי חַרְבִּי הֵמָּה: (יג) וְיֵט יָדוֹ
עַל־צָפוֹן וְיֹאבֵד אֶת־אַשּׁוּר וְיָשֵׂם
אֶת־נִינְוֵה לְשַׁמָּה צִיָּה כַּמִּדְבָּר:
(יד) וְרָבְצוּ בְתוֹכָהּ עֲדָרִים כָּל־
חַיְתוֹ־גוֹי גַּם־קָאַת גַּם־קִפֹּד

בכפחדיה

תרגום אשכנזי

„פראסספל פֿאן נעספעלן, איין
„זאלציגער באדען, איינע עווי-
„גע אדע ווערדען, דעם אי-
„בער־רעסטע מיינעם פֿאלקעס
„ואללען זיא צור בייטע ווער-
„דען; אונר דיא נאך איב-
„רינען מיינער נאציאן,
„ווערדען זיא צום אייגענטהו-
„מע ערהאלטען. (י) דיעס
איהרעס שטאלצעס ווענען,
דאס זיא זיך איהרען העהנעגדן
שפאטט ווידער דעם עווינען
פֿאלק אישטיסטען. (יא) פֿורכט-
באר ווירד איהנען דער עווינע
ווערדען, ווען ער אללע גאט-
טער דער ערדען צערנישטעט;
דאן ווערדען איהן אללע עבי-
פֿערנטען קיסטענ־פעלקער אנ-
בעטען, יעדער אין זיינעם
פֿאטערלאנדע. (יב) „אוך
„איהר כושים! ווערדעט דורך
„מיין שווערדט נעפֿעלט."

(יג) הין נאך נאָרדען ווירד ער זיינע שטרעפֿענדע האנד לענקען, דאָרט אשור'ס רייך צערשטערען, דאָס פרעכטיגע נינוה צור וויסטענייא מאכען, צור גרייליכען אינאדע. (יד) הירר ווירד נון אין הירטענלאגער זיין, פֿיר העערדען פֿערשיעדענען פֿיהעם; פעליקאן אנד איגעל

ני

ר ש ״ י

שם מלין עובר והן נוקדין ז על ז ומשמעות קול: ומכרה מלח. מקום כריית מלח: (יא) כל אלהי התיש כחם: וישתחוו לו. כשיזלקו ירעחון: (יב) גם אתם כושים. כשגלו ישבו מעבר לנהרי כוש: (יג) על לימן. תאור נפלון אלל נבל: ניגוה. הוא רחם לשאול: (יד) כל חיתו גוי. כל נהמת הגויים: קלת וקפד. עופות: בכפתוריה. פומי"ל שנראים הנה: חרכן. החורבן יהיה ניכר בפיסי פנים: קול ישורר בחלון. קול העופות מזמרים בחלונות: נשף. החורבן יהיה ניכר בפיסי פנים: קול יזמר בחלון. קול העופות מזמרים בחלונות:

באור

השמעת קול מקשקש מחולים זה כזה בנשוך הרוח בהם. ומכרה מלח, מקום כריית מלח: שאריה עמי יבזום; בשוכם מגלות בבל. ויחר גוי, כפל ענין בם"ב. גוי ניו"ל שראי לבד ויו"ל הבנוי נפלה מהמכתב ונשארה במכתבו: (יא) כי רזה, פועל עבר מן ומזמן שהוה יהיה, עיינו יכתו את כל אלהי העמים: (יב) גם אתם כושים, שגלו גם ישראל מעבר לנהר כוש (רש"י): חללי חרבי המה, נסתר במקום נוכח, כמו כולם תשובו ונפלו גם (לעיל י' י"ח): (יג) על אשור, זה בבל שהיא מזרחית לנינוה לפ"י (רד"ק). ויאבד את אשור, שגלו גם עשרת השבטים (הנ"ל): (יד) כל חיתו גוי, ר"ל מיני חיות עזות. קלת וקפד, מיני עופות: בכפתריה

Digitized by Google

צפניה ב ג

בְּכַפְתֹּרֶיהָ יָלִינוּ קוֹל יְשׁוֹרֵר בַּחַלּוֹן חָרֵב בַּסַּף כִּי אַרְזָהּ עֵרָה:
(טו) זֹאת הָעִיר הָעַלִּיזָה הַיּוֹשֶׁבֶת לָבֶטַח הָאֹמְרָה בִּלְבָבָהּ אֲנִי וְאֶפְסִי עוֹד אַיִךְ וּ הָיְתָה לְשַׁמָּה מַרְבֵּץ לַחַיָּה כָּל עוֹבֵר עָלֶיהָ יִשְׁרֹק יָנִיעַ יָדוֹ:
ג (א) הוֹי מוֹרָאָה וְנִגְאָלָה הָעִיר הַיּוֹנָה: (ב) לֹא שָׁמְעָה בְּקוֹל לֹא לָקְחָה מוּסָר בַּיהוָה לֹא בָטָחָה אֶל־אֱלֹהֶיהָ לֹא קָרֵבָה:
(ג) שָׂרֶיהָ בְקִרְבָּהּ אֲרָיוֹת שֹׁאֲגִים

שפטיה

תרגום אשכנזי קמד

ניסטען אַן איהרען פֿערציער־
סטען פּאַסטען ; ווילדער פּאַ־
גלוואַנג אַן דען פֿענסטערן,
טריממער אַן דעם טהאָרעם
שוועללע:דען צערשפּליטטערט
איזט דאַז צעדערן געמאַכט ;
(טו) אָ, דיעזע פֿרעהליכע
שטאַדט, דיא זאָ זיכער
וואָהנט, אים הערצען וועהנט:
מיר גלייכט קיינע וויטער !
פֿערערעט ליעגט זיא נון, איזט
צור לאַגערשטעטטע דעם ווילד,
דעם געוואָרדען! ווער פֿאַר־
איבער געהעט שלעגט דיא
הענדע שטוינענד צוזאַממען.
ג (א) וועהע דער בעפֿלעק־
טען, אונזיבערן מיראַננען־
שטאַדט ! (ב) אונאַטוואַם דער
וואַרנענדען שטיממע, ניממט

זיא קיינע לעהרע אַן, האַט קיין פֿערטרויען אויף דען עויגען, נעהערט זיך איהרעם גאָטטע
ניכט. (ג) דיא פֿירסטען אין איהרער מיטטע, זינד בריללענדען לעווען גלייך ; דיא ריכ־

טער

ר ש י

כי תרזה ערה. כי תהיה עקר וצרה כמו ערו ערו (תהלים קל"ז). וי"ת וטללה' תתהו הוא גזרה שוה בשמות הסמוך נתרו שתילו בתי תבנים מסכנין נסמכים של עץ: (טו) ואפסי. ולפני זולתי:

ב (א) הוי מורדת ונגאלה. עד עכשיו דבר נזיפה ועכשיו תוכחה על יהושלים הוי שתהת לגו ולפתי כתורתי ותהת מגוללת נגאלן עונה: מורדת. כמו מורדתה (ויקרא ח') ושמתיך כתורתי (נחום ג'): העיר היונה. פותה כיונה אין לב:

זאבי

באור

בכשחוריה, פומ"ל (ל"ל פלממעם, עפֿעצו, קנעפֿפּע, נל"ל) שנרשפּ הגג (רש"י). קול ישורר, השוף. חרב בסף, מרכן יהיה נסף השער (רל"ק): כי ארזה ערה, קורי הנמים הסבוכים נתרו נשבר ונגלה: (טו) זאת העיר, ניגוה. העליזה, לשון שמחה. ואפסי עוד, כ"ל אין עוד זולתי:

ב (א) הוי מורדה, פה מתחלת נבואה שנייה בשבר רמזתי בתחלת הספר, ותוכן ענינה על בטול הלרק והתנשאות העול בתרן יהודה, והתחיל הדבור נגד יהושלים רשת הממלכה לכוונה מורדה ונגאלה, על מעשיה המתועבים. מורדה פעול מהבנד והמלם נמקום קמן מתפ לו שורק, וענינה ענוף ולכלוך, כמו מרדתה בגואלה (ויקרא ח' י"ו). וכן ונגאלה מזה הענין כמו נגוללו בדם. והוא כפול כמ"ם (רל"ק). העיר היונה, ה"ת הקריאה. ומלת היונ' תוכר לעיר מענין לת תונו: (ב) לא שמעה בקול, מוריה. אל יהיה לא קרבה, לת תתפון קדנת תלהים: (ג) שריה, מופסים ונחלים כתריות שתנים לערוף ערף. ואבי ערב, היולתי

Digitized by Google

שְׁפָטֶיהָ זְאֵבֵי עֶרֶב לֹא גָרְמוּ
לַבֹּקֶר: (ד) נְבִיאֶיהָ פְּוֹחֲזִים אַנְשֵׁי
בְּגִדוֹת כְּהֲנֶיהָ חִלְּלוּ־קֹדֶשׁ חָמְסוּ
תּוֹרָה: (ה) יְהוָה צַדִּיק בְּקִרְבָּהּ
לֹא יַעֲשֶׂה עַוְלָה בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר
מִשְׁפָּטוֹ יִתֵּן לָאוֹר לָא נֶעְדָּר וְלֹא־
יוֹדֵעַ עַוֶל בֹּשֶׁת: (ו) הִכְרַתִּי גּוֹיִם
נָשַׁמּוּ פִּנּוֹתָם הֶחֱרַבְתִּי חוּצוֹתָם
מִבְּלִי עוֹבֵר נִצְדּוּ עָרֵיהֶם מִבְּלִי־
אִישׁ מֵאֵין יוֹשֵׁב: (ז) אָמַרְתִּי אַךְ־
תִּירְאִי אוֹתִי תִּקְחִי מוּסָר וְלֹא־

ניכרת

טער, ניערינען וועלפֿען עהנ־
ליך, דיא פֿאַן איהרעם רויבע
ניכטס איבֿרדען מארגען לאַס־
סען. (ד) דיא פּראָפֿעטען
פֿאַללער ליכטוין, טרייאלא־
זעס נעזינדעל; דיא פריעסטער
ענטווייהען דאז היילינגטהום,
איבען זעלבסט נעוואלטצאוונ־
קיט. (ה) דער עוויגע איהט אל־
ליין נערעכט אין איהרער מיט־
טע, לעסט א נרעכט ניכט נע־
דייהען, מיט יעדעם מאָנעם
מארגען שטעללט ער זיין רעכט
אנם ליכט, ניע בליבט עם צו־
ריק — דאָך שעמט רער לאַ־
כטערהאַפֿטע זיך ווינעם אונ־
רעכטעם ניכט. (ו) „נאַציאָנען
האָטטעע איך אוים, פֿער־
העערטע איהרע ווענע־פֿער־

ר ש"י

(ג) זאבי ערב. המהרים לצאת טרפם בלילה: לא גרמו לבקר. לא השאירו לא העצמות לגרם לבוקר: (ד) מסמס תורה, לא הורו אותה לאומליהם: (ה) ה' בקרב. השכם בבוקר בכניסתו לפיקח לתינו יכול לדחות בשביהם הרעים כי בקיר הוא ויתן עולה לפניו: משפטו יתן לאור. יתן לאור דן דין תמת לקמתו: ולא יודע עול בשת. ונ"ל לא נתנו אופני עול שבתיכה של בגם להחניים מן הבקיר השובן ביניהם: (ו) הכרתי גוים. הכיתי מרינות על האומות כדי שתרדו ותירלו כמו שהוא מסיים והולך לקמהי אך תיראי אותי: (ז) ולא יכרת מעונה. ולא יתכנון מדוריה: כל זאת פקדתי עליהם

באור

בוקר לבקר טרף. לא גרמו לבקר, כ"ב נטבעם שטופים בתוך התמם והטרף עד שלא הניחו לא העצמות עד בקר, ב"ש יכלו את הכל מיד: (ד) נביאיה, נביאי הבקר. פוחזים, קלי דעת. אנשי בגדות, שם הרגים בפלם הסולנות בתו העיר, והענין כי נביאי הבקר חזו להם משאות שוא וידיעו מיתם בחלקלקות לשונם לומר שלום, ולא זכרו תוכחתם. כהניה, אשר היו להם להורות את העם משפט ודת, חללו קדש ויפמסו תורה בענדם על מצותיה: (ה) ה' צדיק בקרבה, זכר זאת להגדיל רשעתם, כי לא שיתו תמיד לפקות ה' וכל מעשהו בתמונה ואין עיל, כי תדמיש לנקריש יתנלו משפטיו, הם סדרי הטבע המורות על השגחתו ויכיומו, והיה להם לקחת מוסר וכבל זאת לא יודע עול בשת, בלומר לא נתנו על לבם להכניש מן הבל הבקיר השובן בקרבם: (ו) הכרתי גוים, כנוי מדבר בעדו על שהנביא יתפעל מזה לדבר בשם מלהיו, כתלו ה' בעלמו ובכבודו יוכיחם לומר תני עשיתי את שלי להשיבם למוטב כי הכרתי גוים הנשתיים בעשיהם, והשמות מנוחם ומוכנים. נצדו, לי מדמית והוא ריקות וממון: (ז) אמרתי, כל זאת עשיתי לעיניהם ואמרתי כי יחכמו לקחת מוסר ולירא מפני

Digitized by Google

צפניה ג

יִכָּרֵת מְעוֹנָהּ כֹּל אֲשֶׁר־פָּקַדְתִּי
עָלֶיהָ אָכֵן הִשְׁכִּימוּ הִשְׁחִיתוּ כֹּל
עֲלִילוֹתָם׃ (ח) לָכֵן חַכּוּ־לִי נְאֻם־
יְהוָה לְיוֹם קוּמִי לָעַד כִּי מִשְׁפָּטִי
לֶאֱסֹף גּוֹיִם לְקָבְצִי מַמְלָכוֹת
לִשְׁפֹּךְ עֲלֵיהֶם זַעְמִי כֹּל חֲרוֹן אַפִּי
כִּי בְּאֵשׁ קִנְאָתִי תֵּאָכֵל כָּל־
הָאָרֶץ׃ (ט) כִּי־אָז אֶהְפֹּךְ אֶל־
עַמִּים שָׂפָה בְרוּרָה לִקְרֹא כֻלָּם
בְּשֵׁם יְהוָה לְעָבְדוֹ שְׁכֶם אֶחָד׃
(י) מֵעֵבֶר לְנַהֲרֵי־כוּשׁ עְתָרַי בַּת־
פּוּצַי יוֹבְלוּן מִנְחָתִי׃ (יא) בַּיּוֹם
הַהוּא לֹא תֵבוֹשִׁי מִכֹּל עֲלִילוֹתַיִךְ

אשר

תרגום אשכנזי קמה

וואהננונג ניכט צערכטערט
ווערדע, בייא אללעם וואס איך
איבער זיא פערהענגט; פער־
דערטען זיא דאך דאז לאסטער,
פערדערבטען איהרע ויטטען.
(ח) זא הארעט דען מיין,
שפרי־כט דער עויגע, הארעט
דעם טאג ענטגעגען, דא איך
מיך צור בייטע אויפמאכע,
ווען איך פערארדנע דאס פעל־
קער זיך פערואמממלען, נאציא־
נען צו זאמממן מרעטען, דאס
איך מיינען צארן איבער זיא אר־
גיעסע יא מיין פייער־אייפער
ווירד דאז נאנצע לאנד פער־
ניכטען. (ט) אלסדאן וואנדלע
איך דיא שפראכע דער היידען
אין איינע נעריינינגע שפראכע
אום, דאס אללעם דען נאמען
דעם עווינען אנבעטעט, אל־
לעם איהן אינמיטהיג פער־
עהרט. (י) ענזויימט דער טרע־
מע כוש׳ם, וואָ מיינע אנבעטער צערשטרייט זינד, ווירד מאן מיר דיענט אלם מיר גע־
ווי הטע נעשענקע צופיהרען. (יא) צור זעלבינען צייט ווירסט דוא ניכט מעהר ער־

חאגי

ר ש״י

עליה. ולא יכרת ממנו כל הטוב אשר נויתי להניח עליה: (ח) קומי לעד. שחקום להתוועד עליכם: (י) מעבר לנהרי כוש. יובילון לי מנחה: עתרי. שת המתפללין אלי: בת פוצי. כנסיות נפילותי תחר הפילותי: (יא) לא תבושי מכל עלילותיך. כי בכר לקית ונגלה עונך:

עס

באור

מפני העונד המעותד לבא גם עליהם. ולא יכרת מעונה, מעון העיר. כל אשר פקדתי עליה, מהרעות, לא יבא עליה. אכן השכימו השחיתו וגו', ובכל זאת הם בהתלהל עוד להרע מדי יום ביומו: (ח) לכן חכו לי, עמדו והמפו ליום שאקוף לחבע. קומי לעד, כלומר לגלול שלא. כי משפטי, גזירה היא מלפני לאסוף גוים וממלכות על יהושלים: (ט) כי אז, בהתאסף העמים על יהושלים למלחמה וכעים בה יכרתו ויגועו והשלישית יותר בה (בנחב גזכריה י"ג י"ד). אהפך אל עמים, שאחם הרחשונה בשפה נכורה, שלא יזכירו עוד אלהים אחרים, כ"ל כלם יקראו בשם ה' ויעבדוהו. שכם אחד, כ"ל בלב אחד: (י) מעבר לנהרי כוש, שגם גלו עשרת השבטים. עתרי בת פוצי, ישראל שהם עותרים ומתפללים לשמי והם כפולים בגלות. יובלון, הלזמות אותם לי למנחה: (יא) ביום ההוא, לחתי יחר לפרסתיך מעוותיך. לא תבושי, מפעניך הרחשונים כי בכר נגלה עונך: עליוי גאותך, כלומר המתנחי׳ והעליזים

Digitized by Google

אֲשֶׁר פָּשַׁעְתְּ בִּי כִּי־אָז ו אָסִיר
מִקִּרְבֵּךְ עַלִּיזֵי גַאֲוָתֵךְ וְלֹא־תוֹסִפִי
לִגְבַּהּ עוֹד בְּהַר קָדְשִׁי:
(יב) וְהִשְׁאַרְתִּי בְקִרְבֵּךְ עַם עָנִי וָדָל
וְחָסוּ בְּשֵׁם יְהוָה: (יג) שְׁאֵרִית
יִשְׂרָאֵל לֹא־יַעֲשׂוּ עַוְלָה וְלֹא־
יְדַבְּרוּ כָזָב וְלֹא־יִמָּצֵא בְּפִיהֶם
לְשׁוֹן תַּרְמִית כִּי־הֵמָּה יִרְעוּ
וְרָבְצוּ וְאֵין מַחֲרִיד: (יד) רָנִי בַּת־
צִיּוֹן הָרִיעוּ יִשְׂרָאֵל שִׂמְחִי וְעָלְזִי
בְכָל־לֵב בַּת יְרוּשָׁלִָם: (טו) הֵסִיר
יְהוָה מִשְׁפָּטַיִךְ פִּנָּה אֹיְבֵךְ מֶלֶךְ
יִשְׂרָאֵל יְהוָה בְּקִרְבֵּךְ לֹא־תִרְאִי
רָעָה עוֹד: (טז) בַּיּוֹם הַהוּא יֵאָמֵר
לִירוּשָׁלִַם אַל־תִּירָאִי צִיּוֹן אַל־
יִרְפּוּ יָדָיִךְ: (יז) יְהוָה אֱלֹהַיִךְ
בְּקִרְבֵּךְ גִּבּוֹר יוֹשִׁיעַ יָשִׂישׂ עָלַיִךְ

תרגום אשכנזי

ראָטהען, אָב דיינען פֿרעפֿעל־
טהאַטען דיא דוא אַן מיר בע־
נאַנגען; דען יענע טראָטציגען
האָפֿמיטהיגן וועלדע איך ענט־
פֿערנען אוים דיינער מיטטע.
ניכט מעהר ווירסט דוא דיך
שטאָלץ ערהעבען אויף מיי־
נעם הייליגען בערגע. (יב) אין
פֿאָלק נור דעמיטהיג אונר
נעביגטען וינענש, ווירסט דוא
נאָך זיין, דאַז דעם נאַמען
דעם עווינען פֿערטרויעט.
(יג) דיעזער איבערראַסט
ישראל'ס איבט ניכט לאַ־
סטערטהאַט, רעדעט ניכט
טריגליכע וואָרטע, פֿיהרט
קיינע טיקעפֿאָללע שפּראַכע
אים מינדע; יאַ דיעזע ווערדען
רוהיג ווייטען, אונגעשרעקט
אין איהרען וואָהנונגען רא־
סטען. — (יד) פֿרעהלאָקקע
טאָכטער ציון! יויכצע ישראל!
פֿרייע דיך אונר טריאומפֿיהרע
מאָכטער ירושלים! (טו) עד
דער עווינע האָט דיין שטראָפֿ־
גיריכט אבגעוואָנדט, דיינע
ווידערזאָכער עקטפֿערנט; דער
עווינג, דער רעגענט ישראל'ס
בשמחה

הערשט ווידערער אין דיינער מיטטע, אונגליק פֿירכטעסט דוא ניכט מעהר. (טז) יא דאַן
רופֿט מאַן ירושלים צו: זייא פֿורכטלאָז! לאָס דיינע אַרמע ניכט זינקען, אָ ציון! (יז) עד
דער עווינג דיין נאָטט טהראָנט אין דיינער מיטטע, אין ווערריכער העלד. ער פֿרייעט זיך
דיין

ר ש י

(יב) עם עני ודל. עם עניותן ומקבל עולנן: (טו) משפטיך. יסוריך יוצטיל"ן בלע"ז:
(יז) גבור יושיע. גבור הוא לאחר יושיע מן העכו"ם:

באור

והעלוזים נרשעתם: (יב) עם עני ודל, ת"י עם עניותן ומקבל עולנן: (יג) שארית ישראל, הצדיקים הנשאר מן. כי המה ירעו, כי לשון הדבר, כלומר בודאי המה ירעו ורבצו לבטח: (יד) רני, התלהב הנניח נרוח קדמו לקרות לציון וישראל שיזמרו וישמחו בכל לב על התשועה הגדולה הזאת: (טו) הסיר ה' משפטיך, יסוריך יוצטיל"ן בלע"ז (רש"י). פנה איבך, מלרלך. מלך ישראל ה' בקרבך, שכינתו עומדת בתוכך כמקדש: (יז) ה' אלהיך בקרבך גבור יושיע, כנגוד הפוקד עיניו על העיר לשמרה מכל פגע: ישיש עליך בשמחה, כלומר ישמח לקראתך

Digitized by Google

צפניה ג

תרגום אשכנזי קמו

בְּשִׂמְחָה יָחֵרִישׁ בְּאַהֲבָתוֹ יָגִיל עָלַיִךְ בְּרִנָּה: (יח) נוּגֵי מִמּוֹעֵד אֲסַפְתִּי מִמֵּךְ הָיוּ מַשָּׂאת עָלֶיהָ חֶרְפָּה: (יט) הִנְנִי עֹשֶׂה אֶת־כָּל־מְעַנַּיִךְ בָּעֵת הַהִיא וְהוֹשַׁעְתִּי אֶת־הַצֹּלָעָה וְהַנִּדָּחָה אֲקַבֵּץ וְשַׂמְתִּים לִתְהִלָּה וּלְשֵׁם בְּכָל־הָאָרֶץ בָּשְׁתָּם: (כ) בָּעֵת הַהִיא אָבִיא אֶתְכֶם וּבָעֵת קַבְּצִי אֶתְכֶם כִּי־אֶתֵּן אֶתְכֶם לְשֵׁם וְלִתְהִלָּה בְּכֹל עַמֵּי הָאָרֶץ בְּשׁוּבִי אֶת־שְׁבוּתֵיכֶם לְעֵינֵיכֶם אָמַר יְהוָה:

דיין מיט וואָנגע, שווייגט ליע־
בעפֿאָלל, פֿראָהלאָקט דיר ענט־
גענען. (יח), יענע אויסגעטריע־
בענען דיא וועגען דער צער־
שטערטען פֿעסט־פֿערזאַמם־
לונג טרויערטען, פֿערזאַמם־
לע איך וויעדער; לאַגנע גע־
נוג דולעטען זיא דיא דריק־
קענדע שמאַך. — (יט) זיהע
איך צערמאַלמע דיינע בע־
דריקקער אַללע צור זעלבינען
צייט, שטעהע דער נעלעהמ־
טען בייא, נים דיא פֿערשטא־
סענע אויף, אונד לאַססע
זיא וויעדער רוהם־פֿאָלל ווער־
דען; לאַם איהרן שׂימפּף אין
עהרע זיך וואַנדעלן, אויף
דעם גאַנצען ערדקרייז. (כ) צור
זעלבינען צייט וועדע איך
איך פֿיהרען, איך פֿערזאַמ־
מעלן; יאַ איך זועדע איין צו פֿרייז אונד עהרע אונטער אַללען פֿעלקערן דער ערדע
מאַכען, וועז איהר זעהען וועדעט דאַם איך אוס אייערעם עלענד איך פֿיהרע,
שפּריכט דער עווינע.

ר ש י

יחרים נפשכם. יכפה על פשעיך נפשכם וכן"י יכנוס על מוכיך נרתיומיתה: (יח) נוגי ממועד אספתי. את המולחים ממועדי שלח היו משמרים שבתות וימים טובים. נוגי ל' הולכה כמו הגו היגיס (משלי כ"ה) כאשר הוגה מן הסכילה (ז"נ כ') ואין דומה בתינה אלח הגיעי ללבדה: אספתי. כליתי: ממך היו. מעמך היו: משאת עליה חרפה. על אותה תאמה היה לך משאת מרפה: (יט) הנני עשה. ת"י הא אלח עביד גמירת. ויש לפותרו ל' עיסוי כמו ועסותם רשעים (מלאכי ג'): בכל הארץ בשתם. נב"מ אשר היו שם לבושתם שם יחן אחכם לשם ולתהלה:

באור

כאיש הזה לקחת לו האשה אשר אלח לאותה אשר על ידו פשעיה ועתה בשנאלה עונה יקבלה נשמתה ויפחוק מפשעיה הראשונים, וזה טעם יחרים נפשכם: (יח) נוגי ממועד, עניינו יגון, כלומר אשר היו נגלותם בחגל ויגון ממועדים הנשבתים ולח יכלו לעלות לרגל. אספתי, ענר במקו' עתיד, עתה אחסוף אותם לך. ממך היו, מאחך ילאו ואחכו להם הימים נגלות. משאת עליה חרפה, כלומר די לך בזה שנאחת ימים רבים החרפה עליך שנניך ילאוך: (יט) הנני עשה, מלשון ועסותם רשעים, ענין דריכה ודריסה. את הצלעה, ל"מ כמו הרועה המחזיק בזרוע את הזה החלוש והכולע על ידך. והנדחה, אשר קללה מהעדר יקנן. בכל הארץ בשתם, בכל אחן הגלות שלקחו שם בשתם יהיו לשם ולתהלה: (כ) ובעת, ההיל יהיה קבלי אחכם, כי שלח ההיל שזכר עומדת במקום שתים (רד"ק):

Digitized by Google

Digitized by Google

ספר חגי

מתורגם ומבואר

מאת ישראל נייאמאן מכראדי.

ונוסף לו

פירוש רש"י ז"ל.

ולמלות לועזיות אשר כו

נספחה לסוף שנים עשר הנביאים

העתקה ובאור

מאת המדפיס משה הלוי לנדא.

שנת תק"צ"ה לפ"ק.

CHAGI.

פראג

דרוק אונד פערלאג דעס משה הלוי לנדא.

Digitized by Google

חגי א

א (א) בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לְדָרְיָוֶשׁ הַמֶּלֶךְ
בַּחֹדֶשׁ הַשִּׁשִּׁי בְּיוֹם אֶחָד
לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה בְּיַד־חַגַּי
הַנָּבִיא אֶל־זְרֻבָּבֶל בֶּן־שְׁאַלְתִּיאֵל
פַּחַת יְהוּדָה וְאֶל־יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־
יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל לֵאמֹר:
(ב) כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת לֵאמֹר
הָעָם הַזֶּה אָמְרוּ לֹא עֵת־בֹּא־עֵת־
בֵּית יְהוָה לְהִבָּנוֹת: (ג) וַיְהִי דְבַר־

יהוה

תרגום אשכנזי

א (א) אים צוויטטען יאהרע
דער רעגיערונג דריוש'ס,
אם ערשטען טאגע דעם זעק-
סטען מאנאטס ווארד דעם
זרובבל, זאהן דעם שאלתיאל,
פירשטען יהודה'ס, אונד דעם
האהען פריעסטער יהושע זאהן
דעם יהוצדק, פאלגענדע פאר-
הייסונג דורך דען פראפעטען
חגי ערטהיילט: (ב) זא שפריכט
דער עווינע צבאות: נאך זייא
דיא פארקינדיגטע צייט ניכט
דא, איהס דיא אללגעמיינע
זאגע רישעוס פאלקעס, דיא
צייט נאך ניכט דא, דאר

טעמפעל דעם עווינען ערבויט ווערדען זאלל: (ג) דאראום גיורד דורך מיך דען פראפע-

טען

ר ש י

א (א) בשנת שתים לדריוש, הוא דריוס מלך פרס שהיה אחר אחשורוש ומלינו במדרש ויקרא רבה שנתו של אחשר היה ובימי כורש בנבו בלתשצר עלו זרובבל ויהושע הכהן מבבל ליהודה ושלו מגרותיה, לכורש לבטל מלאכת בית המקדש שהתחילו (עזרא ד') מי בבל עמו וגו' ועמדו לרי יהודה ובנימין וא

חגי א

תרגום אשכנזי קמח

יְהוָה בְּיַד־חַגַּי הַנָּבִיא לֵאמֹר׃
(ד) הַעֵת לָכֶם אַתֶּם לָשֶׁבֶת בָּתֵּיכֶם סְפוּנִים וְהַבַּיִת הַזֶּה חָרֵב׃ (ה) וְעַתָּה כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת שִׂימוּ לְבַבְכֶם עַל־דַּרְכֵיכֶם׃ (ו) זְרַעְתֶּם הַרְבֵּה וְהָבֵא מְעָט אָכוֹל וְאֵין־לְשָׂבְעָה שְׁתוֹ וְאֵין־לְשָׁכְרָה לָבוּשׁ וְאֵין־לְחֹם לוֹ וְהַמִּשְׁתַּכֵּר מִשְׂתַּכֵּר אֶל־צְרוֹר

נקוד

ר ש "י

טען חני׳ איך פֿאַלגענדעם פֿאָם עוינגען פֿערהייסען׃ (ד) וויא? עס נעציעמט זיך איטצט, דאָס איהר זיט נעמאַכט פֿאַלטען צימ־מערן וואָהנט, אינדעם דיע־זער טעמפּעל איז טריממערן ליענט? — (ה) איטצט — וואָ שפּריכט דער עווינע צבאות— אָ בעטראַכטעט דאָך אייער נעווערבע! — (ו) דיא אוס־וואַאט איזט פֿיעל, דעס ער־טראגט ווועניג — דער שפּייט נעגעס ניכט צור נעניגע, דעס נעטרעגנקס ניכט צור פֿילל־דיא בעקלידונג ניכט צום ער־ווערמען, אונד יעדער נעווינ צער־

באור

כי העת אמר עליה נבואה הנביאים להבנות הבית עדיין לא בא׳ וכאלו אמר העת להבנות בית ה׳, העת ההיא עוד לא בא׳: (ג) ויהי דבר ה׳ וגו׳, הוא שם דבר הנאית בעצמו שהולך ומדבר בזרוז קדמו את דבר ה׳ שהיי אליו (והשם תחת הכנוי כדרך הלשון בפעמים) וכמו שתרגמתי; או הוא דברי כותב הספר, שהעיר, כי על ידבי העם שהעיר, הי׳ דבר ה׳ ניד תני הנבואה הנזכר בתחלת הספר. ולפ״ז אין צורך במה שנתבונן הרד״ק ורחמ״ע, כי מלת ללחמר בפסוק הזה ענינו לחמר לעם, שלח בלבנו כנ״מ: (ד) העה ״ בפתחת הה״ח והיא לשאלה: לכם אתם, כפל הכנוי להורות על הפלגת התימה, כלומר, חשם החושבים בשלותיכם שיהיעת לכם לשבת בתיכם סנופים, לשער הזמן מתי לעשות זה ולהניח זה, השם יחוי היה העת שתשבו אתם בשלוה בתים נבתיכם ספונים, בעוד שהבית חרב — ? ומדברי הרד״ק נראה כי עשוהו כמו לשבת אתם, ועפ״ז תרגמתי: ספונים, אתר לבתיכם, וענינו קיורי הבתים וכפויין, וכן וספון נאתו (מלכים ב׳ יז׳ נ׳): (ה) שימו לבבכם על דרכיכם, כלומר, התבוננו ותנו לב על מעשיכם ועסקיכם. דרביכם, כמו מעשות דרכיך (ישעי׳ נ״ח) ותרגמתי בל״ש (בעווערבע) שהוא שם הכולל לכל עסקי נ״ש המניחים שכר לנעליהן, וכמו שמנתר והולך: (ו) זרעתם הרבה, כלומר הלח תראו כי המחרה ים בכל מעשה ידיכם, כי חם תזרעו הרבה, ותביאו מעט היפך דרך העולם, שם מה שתביאו לבית, הקללה שולטת בו, כי אכול ואין לשבעה, שתו ואין לשכרה. אכול, מקור, וכן שתו, לנוס, כדרך הלשון להשתמש במקור תחת שם לפעמים. לשבעה, שם המקרא, וכן לשכרה, כמו שניעה, ושכרות נדברי חז״ל, והשכרות הוא שניעת השתייה: להם לו, שם נפלם קור מפעלי הכפולים, ושעמו הלבוש תאר מדרכו לכסות ולהחם את הלובש, חיינו כלתי להחם לו. והמשתכר, לו הוא מענין שכר שניר, לו מענין ריוח כמ״ש, והטעם ע׳, ולכן תרגמתי בלשון (בעווין) דמשתמעי לתרי לחי. אל צרור נקוב, תאר לח יביל הדנר המוצם לתוכו, וכמו

Digitized by Google

תרגום אשכנזי

נָקוּב: (ז) כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת שִׂימוּ לְבַבְכֶם עַל־דַּרְכֵיכֶם:
(ח) עֲלוּ הָהָר וַהֲבֵאתֶם עֵץ וּבְנוּ הַבַּיִת וְאֶרְצֶה־בּוֹ וְאֶכָּבְדָה אָמַר יְהוָה: (ט) פָּנֹה אֶל־הָרַבֶּה וְהִנֵּה לְמְעָט וַהֲבֵאתֶם הַבַּיִת וְנָפַחְתִּי בּוֹ יַעַן מֶה נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת יַעַן בֵּיתִי אֲשֶׁר־הוּא חָרֵב וְאַתֶּם רָצִים אִישׁ לְבֵיתוֹ: (י) עַל־כֵּן עֲלֵיכֶם

וכלאו — ואכבדה קרי

צעריגענעם וויא אין איינעם לע־
ערינגן זאקקע. — (ז) אָ בע־
הערציגעט דאָך, שפריכט
דער עווינע צבאות, דיעזען
איירען שטאנד! — (ח) זאָ
שטיינעם הינוף יעגען בערג,
שאפפעט האלץ הערבייא, ער־
בויעט דען טעמפעל — וואהל־
געפעללין מיר — מיר צור עה־
רע — שפריכט דער הערר. —
(ט) דאָ שטרעבען איהם נאך
איבערפלום — אונד מאנגעל
העררשט איבעראלל; שאָן
האבט איהר דען נעווינן אים
היוז — אונד אך הוכץ איהן
הינווג! — וועסהאלב דיעט?
שפריכט דער עווינע צבאות — מיינעם טעמפעלם ווילללן, דער פערארעט ליעגט; אינ־
דעם יעדער פאָן איהָ נור אום זיין אייגענעם הויז בעקימפערט אזט. (י) דאראָב ערגינג דיעם

אי׳

ר ש י׳

לרוב נקוב. בל ליזח שלחם עושים הולך וכלה כנותן מעותיו בקשר בגד נקוב: (ח) ובכנדה. מסר ה"ק בלשון נסמ' יומח: (ט) פנה אל הרבה. עד הנה הייתם סגורי׳ להניח מן העדס הרבה והבאתם מעט: ונפחתי בו. לנשף עליו מבת רקנון והתולעת: ונפחתי. לי נופח בחח נחש פתם (ישעיה נ"ד): (י) עליכם כלאו שמים. על מוניכון: כלאו. מנעו:

באור

שיכנס בן ילח, כמה לחמרי לינני (אויה גענוקנעגן, זח לעדרקנעגן) וחר מן מכרי לחר שעשים משחכר האני הוח מלשון שכר למגמי נפש (ישעי׳ י"ט ט׳) שענינו סגירה וסתימה (וכן ים לשלה הוחת סוכלה זו בלשון ערבי) כלומר שהמשחכר מוכר לחת להסגיר שכרו ולמלוחת בו לרוב נקוב, כמשמר הלועג (חייעגן בעלעבערטען זאק פיללון). ולזה הוח ענגין התפעל לשר הוכיח זו לפעמים על פעולה מדומה, כמו ים מתעצר ואין כל (משלי י"ג ל׳): (ו) שימו לבבכם, מוסב למטה על הפסוק שלפניו, כלומר חחרי שחשימו לבבכם על דרכיכם וחרלו כי החפץ גורם ע"כ עלו ההר והביחו לענין הבית: (ח) ההר, בה"ק הידיעה, כיוונתו על הענין הנודע, לשר משם לקחו הלבונים עלי לרוים לענין הבית בדשיון בורג, כיוונתי לזה בתרגומי בית׳ת (יעגען), לו כוונתו על הר הבית: ואכבד בחיב, והנכדה קרי, וכענין לשל ודבק חז"ל במסכת יומח (לף כ"ח ע"ב), יהוי: (ט) פנה אל הרבה. יוסף להוכיחם ולעוררם על רוע מעשיהם, כלומר לם תמנו עלמיכם להשיג הרבה, והנה למעט, וגם מה שהבחתם בבר הניחה ונשחתם שבולחי לכם הוח, לחי נופח בו שילך לבלין. וזורע פנה יפול גם על התכלית שלחי יבוון הלשם בזעגיו, כי הוח נגזר ממלת פניס, והתכלית המכוון הוח נגד פני הלשם (ולולי מזה הטעם יוכן הנחות, כי רעה נגד פניכם [שמות י"ד יו"ד] כלומר שתכלית בוזנחתכם הוח לרעה, וכן מזה פניו ושלחהו [לויה י"ד כ"] ע"ד דבר חז"ל שרמז על לל־הר, כי נחלבו מן העץ הרבית שנה לת תכליתו), תניין מזה תרגומי (טטרעבען). יען מה, המחיק המליצה לשחול על מה וחת לכם? — ולחמר על כי לחם רבים חיט לניחו, ר"ל שבל לחד מכם משחלל רק לניחו, וכנגין הבית החרב לחתם מתעצלים: (י) על כן עליכם, מסר דבור המליצות בדרכו על

Digitized by Google

כָּלְאוּ שָׁמַיִם מִטָּל וְהָאָרֶץ כָּלְאָה
יְבוּלָהּ: (יא) וָאֶקְרָא חֹרֶב עַל־
הָאָרֶץ וְעַל־הֶהָרִים וְעַל־הַדָּגָן
וְעַל־הַתִּירוֹשׁ וְעַל־הַיִּצְהָר וַעַל
אֲשֶׁר תּוֹצִיא הָאֲדָמָה וְעַל־הָאָדָם
וְעַל־הַבְּהֵמָה וְעַל כָּל־יְגִיעַ כַּפָּיִם:
(יב) וַיִּשְׁמַע זְרֻבָּבֶל בֶּן־שַׁלְתִּיאֵל
וְיֵהוֹשֻׁעַ בֶּן־יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל
וְכֹל שְׁאֵרִית הָעָם בְּקוֹל יְהוָה
אֱלֹהֵיהֶם וְעַל־דִּבְרֵי חַגַּי הַנָּבִיא
כַּאֲשֶׁר שְׁלָחוֹ יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם
וַיִּירְאוּ הָעָם מִפְּנֵי יְהוָה: (יג) וַיֹּאמֶר
חַגַּי מַלְאַךְ יְהוָה בְּמַלְאֲכוּת יְהוָה
לעם

תרגום אשכנזי קמט

איבער אייך: דען טהויא פֿער־
זאגט דער הימעל, דיא ער־
דע פֿערווייגערט דיא פרוכט;
(יא) איך פֿערקינדיגטע איינע
דיררע, איבער פֿלור אונד גע־
בירג, אויף קארן, ווין אונד
אֶהל אונד יעדען ערטראג דעם
באדענם, איבער מענשען אונד
פֿיהה, אונד איבער אללעם
ס׳הואם ערווארבענע. — (יב) זרובבל, שלתיאלס זאהן,
דער הארע פריעסטער יהושע,
זאהן יהוצדק׳ס, אונד דער
נעזואמטע איבערריסט דעם
פֿאלקעם נעהארכטען היערויף
דער שטימע דעם עווינען
איהרעם גאטטעם דורך דיא
אגרערע דעם פראפֿעטען חגי,
אלס דער עווינע איהן זאנדטע.
(יג) זאג אבער אייך, דער אבנעאדנעטע דעם עווינען, יענע בעריסם אבגע־
שטאנ־

גען ווער, דאס איינע אינדוסטרי פֿאלק נאך
אימטער אין באנגער פורכט
פֿאר דער דראהונג דעם ע״י־

ר ש ״ י

(יג) במלאכות ה׳. בשליחות המקום:

באור

הרוב, ושעורו ע״כ הי׳ יותר עליכם, שהשמים עכרו טלם, והחרן מנעה את יבולה. כלאו, עניין מניעה ועכילה, (ולכן נקרא בית הסכר בית הכלא, ע״ש שמונע את היוצא בו מלכלות מאמו, וגדרות לפן יקראו מכלות, שמונעים את הבאן מלכלות תוכה). מטל, מ״ם השלילה ועניינו מתת טל: (יא) ואקרא חרב, גזרתי עליכם יובש על החרן שלא יהי׳ לה ליתת מחתת, ועל ההריס שדכסם להמשיך עליהם עוכים נושאים פרי טוב, ועל הפירות שיתיבשו מיניעות התוכיר. ועל האדם ועל הבהמה, כי יבשת התוכיר מוליד בהם תלאים רעים. ועל כל יגיע כפים, כלל, כל מה שעשכנו בעמלם לא יעלית, וכל יגיעם לריק: (יב) ועל דברי חגי הנביא, כלומר, וניותר על דברי חגי הנביא, ועל תוכחתו לשוב הוכיחם בחשר שלחו ה׳. ויראו העם מפני ה׳, יזוע שכל יראה המוכרכת במקרא עם תיבת מפני, היא יראת עונש. ומעתה שוכר הכתוב כך הוא לדעתי, כי זרובבל ויהושלק וכל שחרית העם, כ״ל הגדולים והחשובים שבהם שמעו בקול ה׳, והטו חזנם לדברי חגי, והבינו את לבבם למלאות את דבר ה׳; ממנם בהיות שהפחותים שבעם יראו מפני יעות העונש ודברים קשים לשר קרע עליהם חגי בשם ה׳, אף הוסיף חגי לאמר לעם במלאכות ה׳, כי לא יראו ולא יחתו בשר שה׳ יהי׳ אתם זיעזרם נמעניהם, ע״ל שאמרו ר״ל (שבת דף נ״ה ע״ב) אין הסביבה שורה לא מתוך שלוה ולא מתוך עלבות אלא מתוך עלבות שאתה: (יג) מלאך ה׳, הנביאים יקראו ג״כ בשם מלאכים, כלומר שלומי ה׳, וכן ויהיו מלעיגים במלאכי אלהים (ל״ה כ״ג, ל״ג י״ו). במלאכות ה׳, בשליחות ה׳:

Digitized by Google

לָעָם לֵאמֹר אֲנִי אִתְּכֶם נְאֻם־
יְהוָה: (יד) וַיָּעַר יְהוָה אֶת־רוּחַ
זְרֻבָּבֶל בֶּן־שַׁלְתִּיאֵל פַּחַת יְהוּדָה
וְאֶת־רוּחַ יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־יְהוֹצָדָק
הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וְאֶת־רוּחַ כֹּל
שְׁאֵרִית הָעָם וַיָּבֹאוּ וַיַּעֲשׂוּ
מְלָאכָה בְּבֵית־יְהוָה צְבָאוֹת
אֱלֹהֵיהֶם: (טו) בְּיוֹם עֶשְׂרִים
וְאַרְבָּעָה לַחֹדֶשׁ בַּשִּׁשִּׁי בִּשְׁנַת
שְׁתַּיִם לְדָרְיָוֶשׁ הַמֶּלֶךְ:

ב (א) בַּשְּׁבִיעִי בְּעֶשְׂרִים וְאֶחָד
לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה
בְּיַד־חַגַּי הַנָּבִיא לֵאמֹר: (ב) אֱמֹר־
נָא אֶל־זְרֻבָּבֶל בֶּן־שַׁלְתִּיאֵל פַּחַת
יְהוּדָה וְאֶל־יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־יְהוֹצָדָק
הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וְאֶל־שְׁאֵרִית הָעָם
לאמר

תרגום אשכנזי

שטאטטעטע באטהשאפט
נאך מיט פאלגענדען ווארטען
אן דראז פאלק: איך ווערדע מיט
אייך זיין! ספריכט דער עוויגע,
(יד) היערדורך ערוועקטע דער
עווינע דען מוטה זרובבל'ס,
זאהן דעם שלתיאל, פירשטען
יהודה'ס, דען מוטה דעם
יהושע, זאהן דעם יהוצדק דעם
האהען פריעסטערס, זא וויא
דען מוטה דעם נעזאמטטען א־
בערר עסטעם דער נאציאנדער־
נעשטאלט, דאס זיא זאפארט
הינג'ינגען, אום זיך צור ארבייט
אים טעמפעל איהרעם גאט־
טעם, דעם העררן צבאות, אן־
צושיקקען, (טו) אם פיער אונד
צוואנציגסטען טאגע דעם זעק־
סטען מאנאטם, אים צווייטען
רעגיערונגסיאהרע דעם קע־
ניגם דרויש.

ב (א) אם איין אונד צוואנצי־
סטען טאגע דעם זיב־
בעטען מאנאטם ערגינג דעם
עוויגען וואר דורך דען פראפ־
פעטען חגי פאלגענדער גשטאלט: (ב) שפריך דאך צו זרובבל, שלהיאל'ס זאהן פיר־
סטען יהודה'ס, צו יהושע'הצדק'ס זאהן דעם האהען פריעסטערס, אונד צודען נאך איב־

ר"

ר ש"י

(יד) ויעש מלאכה. התחילו מסתתין באבנים ומסדרים עליס בשני בשבת ל"ד לחודש ובשביעי בב"מ היה דבר ה' על מגי:

מי

באור

(יד) ויער ה', כלומר ע"י זה שהחזיק הנביא את לבם, העיר ה' את רוחם: ויער, בפתח העי"ן להרחבת לות הכתוב: ויבאו ויעשו, הזמינו עצמם למלאכת הבית בשבת לאחר נתבטלה זה ימים רבים: (טו) ביום עשרים וארבעה וגו', מוסב למקרא שלפניו, שביום ההוא הכינו המלאכה וכל לרכי הבנין:

ב (א) דבר ה', נבואה שני', שהיתה ביום כ"א לחדש השביעי בשנה השניה. וכוונת הנבואה היתה, להיות שתופש הנשתרים מן הגלות ורחו את הבית הראשון בגדלו ותפארתו, היו נוכים ומבטלים ל"ע על ספל ערך הבית הזה נגד הראשון, כמוכר בעזרא (ג' י"ב). והוכרך הנביא

Digitized by Google

לֵאמֹר: (ג) מִי בָכֶם הַנִּשְׁאָר אֲשֶׁר רָאָה אֶת־הַבַּיִת הַזֶּה בִּכְבֹדוֹ הָרִאשׁוֹן וּמָה אַתֶּם רֹאִים אֹתוֹ עַתָּה הֲלוֹא כְמֹהוּ כְּאַיִן בְּעֵינֵיכֶם: (ד) וְעַתָּה חֲזַק זְרֻבָּבֶל נְאֻם־יְהוָה וַחֲזַק יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וַחֲזַק כָּל־עַם הָאָרֶץ נְאֻם־יְהוָה וַעֲשׂוּ כִּי־אֲנִי אִתְּכֶם נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת: (ה) אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר כָּרַתִּי אִתְּכֶם בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרַיִם וְרוּחִי עֹמֶדֶת בְּתוֹכְכֶם צ־תִּירָאוּ:

כי

תרגום אשכנזי קנ

ריינען דער נאַציאָן: (ג) איזט עמוּאַ נאָך יעמאַנד אין איירער מיטטע, דער פֿאָן יענען אויס־ נעוואַנדערטען אַבריג נע־ בליבענע, אוגד אַלזאָ דיעזען מעכפּעל אין זיינעם עהעמאַ־ ליגען נלאַנצע זאַה, זאָ ווירד ער איהם פֿרייליך אַ־מצם— זאָ וויא ער איהנען ערבליקט— זעהר אונבעדיימענד שיינען. (ד) זייא אינדעסטען ניכט מוטהלאָז, זרובבל! שפּריכט דער עוויגע, פֿערצאַנג ניכט, והושע זאָהן יהוצדק׳ס! אויך דוא, נעזאַמטעם פֿאָלק, פֿאַככע מוטה! שפּריכט דער עוויגע, פֿאַללזיעהעט אייער בעזנענען, דען איך בין מיט אייך! שפּריכט דער עוויגע צבאוה־(ה)—יעזען פֿערטראָג, דען איך בייא אייערעם צוזע אויס ענידסטען מים אייך ער־ ריכטעט— נאָך וואַלטעט מיין גייכט אין אייערער מיטטע, זייד דאַהער אונפֿערצאַנט! דען

ר ש״י

ב (ג) מי בכם הנשאר. שהיה מן הגולים ועודנו חי: תאר רחה וגו׳. את הרחמון הין זה טשוב בעיניו: הלוח כמהו כאין. יודע אני כי מי שראה הרחמון הין זה בעיניו כאין כאין: כמוהו כאין. הוא ואין אויס הן כמו (הושע ל׳) והיה נעם כנהן לף נאן כמוהו כאין בעיניכם אויס: (ה) את הדבר אשר כרתי. תורתי אתם שומרים ודומי שורה על נביאכם על תיכוח: עוד

באור

הנניח לזרוס בנית ולהנטיחם, כי עוד יהי׳ הבית הזה גדול ומלוס יהי׳ להס: (ג) מי בכם הנשאר, עוד מן הגלות תאר רחה בעיניו את יקר הבית הרחמון. הבית הזה, ע״ס העתיד לו טעמו נעבור שהי׳ נתוחו המקום נעלמו, תאר היי הבית הרחמון על שלמה: ומה אתם ראים אחו עתה, כמלכ בהשל: הלוא כמהו כאין בעיניכם, עניינו נערך על הבית הרחמון, ולפי׳ יהי׳ זה בעיניכם כאין: (ד) ועתה חזק וגו׳, ר״ל אמנם אף שנשמה עתה בעיניכם כן, נכל זאת אל תרפו ידיכם, ואל תעלנו נרוחכם, כ״ל חזקו ואמלו לנכנס: ועשו, מוטעם נטעם אתנת, כי אעורו הבינו עלמיכם לגמור את מעשיכם, כהוראת פעל עשי׳ נכ״מ על גמר ההתחלה: כי אני אתכם, כלומר אני נעל היכולת אהי׳ נעזרתכם: (ה) את הדבר וגו׳, לדעת הספרנים מוסב על ועשו שנפסוק הקודם, וטעמו שיעשו את הדבר נרתי לשמור תורת ה׳, וא״כ סיום המקרא, כי אני אתכם הוא, מאמר מוסגר. ולדעתי יתכן יותר, כי המאמר הזה הוא כמו נאור המאמר הקודם, ושעורו הלא זה הדבר אשר נרתי אתכם נלאתכם ממלרים לאמר והייתי לכם לאלהים, ואתם תהיו לי לעם. ורוחי עמדת בתוככם, שעמו השכעת רוח קדשי והשנחתי עודם נתוככם כמקדם, כי ענין עמידה נכ״מ הוא הקיום והתמדה. וענין הוראת סס רוח נכלל, יש להעיר פה, כי יזוע שנמו שתין סנה נלא מכוונ, כן להיפוך

Digitized by Google

חגי ב

(ו) כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת עוֹד
אַחַת מְעַט הִיא וַאֲנִי מַרְעִישׁ אֶת־
הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ וְאֶת־הַיָּם
וְאֶת־הֶחָרָבָה: (ז) וְהִרְעַשְׁתִּי אֶת־
כָּל־הַגּוֹיִם וּבָאוּ חֶמְדַּת כָּל־הַגּוֹיִם
וּמִלֵּאתִי אֶת־הַבַּיִת הַזֶּה כָּבוֹד

אמר

ר ש י

(ו) עוד לחת מעט היא. שחכלה מלכות פרס זו המוכלי עליכם עוד לחת תקום למשול עליכם להלר לכם מן מלכות עכ"ום ומעט יהת זמן ממחלתו: (ו) ואני מרעיש. נניסים הנעשות לכני חשמונאי: לת השמים וגו'. ויבינו שבניתי שורש בנית זה ויביאו תשורת שכר ונסף בחאר כיתוב

תרגום אשכנזי

(ו) דען אַזוֹ שפריכט דער עווי־
גע צבאות: נאָך אום איין קלי־
נעס — אונד איך מאַכע הימ־
מעל אונד ערדע, מעער אונד
לאַנד רעגע, (ז) ערשטטערע
נאַנצע נאַציאָנען, דאַס זיא
מיט אירהרען בעסטען שעטצען
הין נאַך מיינעם טעמפעל וואל־
לען, אונד זאָ ווערדע איך דיע־
זעס הויז פאַללער העררליכ־
קיט זיין לאַסטען! דיעס איזט
דעס

באור

נשפוט על מליחות שנה מה. נרלותיהו מסונניס ופעולות, ונקיש מן המעול על הפועל, וחף חס לח נזיע בחוזמו מהות המעל הזה, מ"מ נחמת מליחותו, כחלו רחיתהו והשגיחו. ל"מ נרלותיהו כי מטנע המלחנעים להמשיך חלין חת הנזיל, ידענו נחמת כיום כח פניחי טו המעול המרחה הזה, והכח הנסתר הזה יכונה נשם כח רוחני (בייסטיגע קראפט) לו רוח. חשם. שרצו ליוח להוכות על גדרו העלמי והבדלו מן הנשמי המוגבל נמקום וזמן, לח כן הרוחני הכלחי מוגבל. וזה טעם ורוח חלהים מרחפת, על כח חלהי הנמלח נכל דבר לשמרו מכל נזק ולהניע נקיומו. וכן רוח הנבואה והשרחת שכינה יקרח נשם רוח ה' כמו רוח ה' דבר בי (שמואל ב' כ"ג ב'). וכמו כן יקרח הרוח החיוני המהוה כל מי נשם רוח, כמו כל חשר נשמת רוח חיים נחלניו, וכן יקרח נשמו החיור היסודי, חשר הוח יסוד וסבה לנשימת הנעלי חיים, חף לח מהותו נלחי מושג נטנעו, מ"מ נידח פעולתו תמיד, ולזה יחוחר ההשגחה חלהית הכוללית והפרטיות נשם רוח. וזוה יובן כוונת הכתוב פה, ורוחי עומדת נתוככם, ר"ל השגחתי עליכם לשמרכם מכל רע, ולהכליח חת מעשיכם, היח עומדת וקיימת לעד, (ועיין נהקדמה הכוללת שרנורו שם נענין הזה): (ו) עוד חחת מעט היח, חלת מעט היח יחם הזמן (חדשערבריק טעמפאָרוים), מטעם ושוד מעט ולין רגע (תהלים ל'ז). ומוסב על התחלת הדנור, כלומר חף לח תרחו עתה חת ההיכל נמלח השפל, המתינו עוד מעט מן הזמן, ואני מרעיש וגו'. ומלת חחת היח על הכלחי מחוחר נמין (ייטיגוג) שרנרו נל"ע לנוח נלנון נקנה. ואני מרעיש חת השמים וגו', ע"ד ההפלחה, כלומר שחכוני חלי' מסנב לטוטנתם התחדשות תנועה נשמים וכחרן, שיבוחו כל העמים יעבי החרן נית חל לכנד ולפחר לחתו, וכמו שמנחר והולך נספוק שלחריו, והמעל הזה מלחנו הרמה נדנרי הנביחים, שמים חרגיז ותערש החרן (ישעי' י"ג י"ג) לפניו נגזה החרן נעשו שמים (יואל ב' יו"ל) וזומיהם שכולם משל על התחדשות תנועה יתירה נטנע, דוגמת מחמר הלונו (דיא וועלט אין חויפהויר זעטצען): (ו) והרעשתי חת כל הגוים, ת"י וחזוע ית כל עממיא, כלומר לחתן נלנם שיגלו ממקומותם להרכות נגוד הנית ולהניחם שם כשפם והכם (מרל"ק): ובאו חמדת כל הגוים, לדנרי המפרשים מפר ני"ת השמוש, כמו ומלחי ולח נחמדו (נמדנר ב"ב מ'). המפלח נית ה' (מלכי ב' י"ח ט"ו) וכדומה, ועניני שכל הגוים יגוחו נחמדתם לניחי, וטעם כל הגוים הנזי כדרך ל"ע לכפול השם תחת הכנוי. ולדעתי יתכן יותר כי ממלח כל הגוים הוח תחר לנית, ושעור המקרח כך הוח, שכל הגוים יגוחו לניחי, שהוח ממלח כל הגוים, לענוד חם ח' ולכנכדו נתשורה ומנחה, וכזו שנחש זכרי' ונחוקים יגוחו ונכו נסיכל ה' וגו' ונחו לנקש חת פני ה' נירושלים, ותרגומו כל"ח (עי־
שים.

Digitized by Google

חגי ב

אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת: (ח) לִי הַכֶּסֶף	תרגום אשכנזי קנא
וְלִי הַזָּהָב נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת:	דעם עוויגען צבאות אוים-
(ט) גָּדוֹל יִהְיֶה כְּבוֹד הַבַּיִת הַזֶּה	שפרוך. (ח) טיין איזט יאַ דאָז
הָאַחֲרוֹן מִן הָרִאשׁוֹן אָמַר יְהוָה	זילבער, דאָז גאָלד יאַ מיין
צבאות	שפריכט דער הערר צבאות.
	(ט) יאַ פראָכטפֿאָלֿער טיסטע
	דיעזער צווייטע טעמפעל זיין,
	אַלס יענער ערשטע, נאָכדעם
	איך

רש"י

כתוב בספר יוסף בן גוריון: (ח) לי הכסף ולי הזהב. ובידי להביא לאסר חפציהי בו: (ט) גדול יהיה. כי ושמתיהל מד לאמר בנגין ומד לאמר בגיים שמני בית רשמון"י ובית שני מ"ך:

שלל

באור

טיטטערע גאָלטענען רעם זיי דעץ פֿרטע ן וועלפֿהערן, דער מיהנען שׂלון רייטלעער מיזט ז. ז. ז.). ולדעת המחבר ס' מקור עיניים, ממדת כל הגוים הוא נגוי לגדולי העמים ובריהם לאסר יגוחו ירושלימה. וכמו שמלחנו בספרי קיוסת העתים, ויהי' לפ"י. תרגומו: שׂלוער היידען שׂדעל ווירד הין כאָך מייענע טעמפעל וועלון): כל הגוים, יהוי שהורחת כל לפעמים על חלק הפרטי מן הכלל, כמו שאמר יעני' (ל"ל ב') כי קנף לה' על כל הגוים וחמה על כל לבאם, ולא אמר חלק על חלק מן האומות, כמו שפירש בסוף הענין, וכן אמר ירמי' (ד' כ"ו) שמחה תהי' כל הארץ, על חרבן ירושלים, ובתרגומי של מלות כל הגוים הרחאן (גאָטלע נה- ליכען) כוונתי גם על הורחה אחרת של מלת כל, על הכללית שנאחת הפרטי: ומלאתי את הבית הזה כבוד, הלשון שע"י הנזכר יהי' הבית הזה מלא כבוד: (ח) לי הכסף וגו', מחובר עם מה שלפניו לאת סבה ושבח לביאת העמים נמחות ותשורות, כי לי הכסף, ביד מי שהוא שלי הוא, ואנכי אחנה שיעורו הכל לביתי עם קנייניהם וכיוצא לכבד אותי: (ט) גדול יהי' כבוד הבית הזה וגו', מן רחוי להעיר פה בקושר על הורחת שם בכוד בכללו, ואומר, כי כל הדברים המותנים יחרון לבעליהם ויגדלום וינשאום בעיני זולתם, כלם לומרים בכוד, והשם הזה יאות להם. ולכן מביאו שיפול השם הזה על עניים הרבה, כן על הדברים המדומים כמו עושר וגדולה, בבחינת ארבות הקניני' יזומו בעליהן בעיני רואיהם, כמו שעה את שם כל הבכוד הזה (בראשית ל"ו ל'); כן על הקניינים האמתיים, כמו חכמה, תואר המדיניי המשתמש ממדות מעולות ובבבדות, ומזה הטעם, לשבון כבוד בתלמוד (תהלים פ"ה), וכן תואר הגלחי אחר לנפש המשכלת, כמו ואחר כבוד תקחני (תהלים ע"ג) הכוונה תקחני לגאול בתחרית את הכבוד האמתי אחר לנפש: וכן הנפש בעלמה, מלד שהיח חלק אלהי ממעל ויחרון המן החנויי, יפול עליי ג"כ שם כבוד, כמו למען יזמרך כבוד וגו' (תהלים ל'); ענינו שאחר המות יזמרך כבוד נתמידות נלחי' וכמו שמביחים ה' אלהי לעולם אודך; וכן הבחינת שביאה במקום מיוחד אל הבפעת הנזכרה על האדם יתואחו בשם זה, כמו ובכבוד ה' מלא את המשכן (שמות מ' ל"ד). והנה מפלת ההוראה הכללית שנמלא בזה אחת, בוודאי כוון הנביא חני בלמרו פה בדול יהי' בבוד הבית הזה לבלול בו בל הענינים יחד, שבלם ימלאו שם בשופן מעולה ויתר שחת, כמו שבחשת מלחנו בעזרא שאמר בדוח קדמו (עזרא ו' כ"ו) בדוך ה' אחר נתן בזאת בלב המלך לפאר את בית ה' אחר בירושלים ע"ש, אחר אמר זה על העובר והגדולה אחר נתבבד הבית ממלך דריוש, ועיין בם' מאור עיניים שבחב כי לא לבד מלבי מדי ופרס, כי בם מלבים אחרים בבדוהו בבוד בדול, כמו אחלמי ואחשבורד, קלאפֿהאָטערס מלבת מלרים. בם בחלמוד (יומא ל"ז ע"ב) נזבר קלח מעניין הבבוד הזה מונבו המלך עשה בל יהות הבלים של י"הב זהב, הילני אמו עשתה נבראת וגו', וכן אחר עניני גדולה ותפארת שהבחתי לעיל שנבלל במלת בבוד היו שם ביחר עוז. ואל תתיבני ממאמרם ז"ל (שם דף ס"ח) ה' דברים אמרו בבית שני ע"ש, שדרשו זה ממלת ותבבד אחר ה"ח כי בהבחת אין בוונתם שאמרו אחרון מבל ובל, אחרי שהם בעלמם למדו (שם) אח מן השמים היתה רגולה בבית ראשון בתרי ובשני בבלב, וגם התו' (שם) הרגיש

Digitized by Google

צְבָאוֹת וּבַמָּקוֹם הַזֶּה אֶתֵּן שָׁלוֹם נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת: (י) בְּעֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה לַתְּשִׁיעִי בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם לְדָרְיָוֶשׁ הָיָה דְּבַר־יְהוָה בְּיַד־חַגַּי הַנָּבִיא לֵאמֹר: (יא) כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת שְׁאַל־נָא אֶת־הַכֹּהֲנִים תּוֹרָה לֵאמֹר: (יב) הֵן ו יִשָּׂא־אִישׁ בְּשַׂר־קֹדֶשׁ בְּכְנַף בִּגְדּוֹ וְנָגַע בִּכְנָפוֹ אֶל־הַלֶּחֶם וְאֶל־הַנָּזִיד וְאֶל־הַיַּיִן וְאֶל־שֶׁמֶן וְאֶל־כָּל־

מאכל

תרגום אשכנזי

איך גליקוועלינקייט אין דיעזעם אָרט עמטשטעהען לאָססען! שפּי־ט דער ערער צבאות. (י) אים צוויטטען יאָהרע דער רעגי־ערונג דרייש'ס, אָם פֿיער אונד צוואַנציגסטען טאָג דעם נייגטען מאָנאַטס וואָרד דעם פּ־אָפֿעטען חני דעם עוויגען וואָרט אַלזאָ: (יא) זאָ שפּריכט דער ערער צבא־ת: ערפֿראָגע דיא פּריעסטער אים פֿאָלגענ־ דעזגעזעצע: (יב) עם טי־יגע נעמ־ ליך יעמאַנד נעווויהטעם פֿלייש אין זיינעם נעוואַנדעם שאָס, בער־הרטע נון מיט דיעזעם שאָסטע בראָ, נעמיזע, וויין, אֶהל אָדער אירגענד איינע אנ־ דע־

חגי ב

(יא) שאל נא את הכהנים תורה. שמא שמא נגליות הלכות קודש ושומלה וטומלה: (יב) בשר קדש. בשר טומלת נגילה לו ארן: ונגע בכנפו. לתן נגע בשרן עלמו אלא בבגד שהוא לחשון: ואל הנזיד. תבשיל

באור

זה, שבתנו לוריס ותומים היו בנית שני, דאל"כ כה"ג מהיכר בגדים, וכן כתב הרמב"ם בחנוכו. ואם נאמין לדברי היוסיפון לרומיים, הין כמה מלכי העמים אשר שלחו בזהורים ותומים טרם נלחם למלחמה. גם בס יש פשור תבנית המקדש השני וכל כליו, ובתוכם ג"כ נורת הכרובים, אשר לפי דרשת חז"ל נחבאו בנית שני. וע"כ כ"ל שכוונתם ז"ל שהשמשה דכרים חבאו במקצת הזמן, ואולי בחקרית הימים בחר הכהן לפשוע. וכמו שאמר התנר למלך הכוזר (מאמר שני י"ג) העון הוא אשר מנענו מהשלמת מה שיעדנו בו מלהים בנית שני, וענין מלהי היו מוזכן לאול בחר בחילה, אלו היו מסכימים כלם לשוב בנפש חפלה ע"ש, ודברי פי תכם הן, מסכימים לכלל אשר בידינו, כי דברי הנבואה המה על תנאי: האחרון, שעמו בשרך כל הבית הריאשון, כי אשר לחרון אין הכוונה לחרון בהחלט, אלא כמו לאה וילדיה לאחרונים, ומשון לו ורחל ויוסף לאחרונים, וכן משפטו לדור לאחרון ולומיהם. ומש חז"ל הנינו פשוט זה על בית שני (פ"ק דנ"ב דף נ') ולא בחנת הרדי"ק שפי' נכואה זו על הבית השליטי, ואמר השעם שאין כבוד אלא שכינה ואין אחרון אין אלא לחרון נהחלט: ובמקום הזה אחן שלום, לפי דעת השפרשים שעם מלת שלום פה רק על פנה אחת מהורקותיו, ושנינו שיהי' שלום והשקט במקום הזה, תחת אשר בשאר התלכות תהיה מלחמה. ואמנם המתת שהורחת שלום פה ג"כ על הכלכת המדינה ותוכרה לאשר בכללה גם השלום והשקט מלחמה, ומלת (גליקזעליגקייט) בל"ש כולל כל הכוונות אלו: (י) בעשרים וארבעה, נכואה שלישית על פסוק כ', ושניהם שכאשר המלו לנטות את הבית ביום הכ"ד לחדש התשיעי הי' תגי הנביא מזרזם בדבריו לחזק את לבם ולהנטיעם שחלך המלחה אשר היתי' בשעשה ידיהם עד כה שפני עכלותם בנינן, ותשוב הברכה נכל עסקיהם, ולכן התחיל בשחלת הענינים הנוגרים נפסוקים הנאים, להעיר תומם על כוונת דבריו ותכליתם, וכמו שאחלר להלן: (יא) תורה, קלת דיני טומלה וטהרה: (יב) הן ישא איש, מבנין התנאי (קאָניוקטיו): בשר קדש, כמשמעו שנתקדש לכוונה להעית קרב על המוכח (רמב"ן ורדי"ל): ונגע בכנפו, כי"ת בנגדו כי"ת העזר, (שיט, דורך): חיקדש

מֵאָכֵל הַיִּקָּדֵשׁ וַיִּשְׂאוּ הַכֹּהֲנִים
וַיֹּאמְרוּ לֹא: (יג) וַיֹּאמֶר חַגַּי אִם־
יִגַּע טְמֵא־נֶפֶשׁ בְּכָל־אֵלֶּה הֲיִטְמָא
וַיַּעֲנוּ הַכֹּהֲנִים וַיֹּאמְרוּ יִטְמָא:
(יד) וַיַּעַן חַגַּי וַיֹּאמֶר כֵּן הָעָם הַזֶּה
וְכֵן־הַגּוֹי הַזֶּה לְפָנַי נְאֻם־יְהוָה
וְכֵן כָּל־מַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם וַאֲשֶׁר
יקריבו

דערע שפייזע ווירדען דאדורך
אויך דיעזע נח הייליג וועדען?
דיא פריעסטער פערניינעטן
עס. (יג) יענער פוהר פארט:
בעריהרטע דיעם אללעם
אבער איין דורך איינע לייצע
זיך פערוניריינגעטער, ווירדע
עס וואהל דאדורך אונריין
ווערדען? — יא ערווייעדרטעט
דיא פריעסטער, יא עס ווירדע
אונריין. — (יד) אי — פערזעצט=
טע יענער — זא איזט דיזעזם
פאלק, זא דיעזע נאציאן פאר
מיר, שפריכט דער הערר! זא זינד איהרע האנדלונגען אללעזאמטט, אונד — וואס דיא

אן

ר ש י

רבינו: היקדש. היסתפק: לפי. לפי שמעתי נשלקו בה רב ושמואל חד אמר ליסתנוס כהני דנעלי מנייהו רבינאי בקדש ואמרו לו טהור וחד אמר לפי שיסתנוס כהני ממשיכי בקדש בעל מנייהו: (יג) אם יגע טמא נפש. מת עלמו: יטמא. שהמת לבני חבות הטומאה והחמירו לטומאת שרן רבינאי הוא לטומאת מת: (יד) כן העם הזה. כמו שאתם עושים זבו כן לפתם עושים נכמה הלכות: ויקרבו יקרינו

ב א ו ר

היקדש, לפתם מכל אלה אזכר, אם נגע בו הכוף בלתי נגע בו הכשר עלמו בכתוב (ויקרא ו׳׳י ו׳׳ח) וכל אשר יגע בבשרה יקדש (עיין נחיבות השלום שם, שמלת יקדש נקל מורה כ״מ על קול הקדושה נדבר): לא, כי אין כח בקדש לקדש מה שאינו קדש ע״י מגע למלעי (הר״ל): (יג) טמא נפש, ר״ל אם נגע בים אשר הוא טמא נפש אדם אשר ימות (הר״ל): בכל אלה, טעמו בשאת מכל אלה: היטמא, כוונת השאלה היא, לחבי שהמת עלמו לא נגע בו ר״ת ע״י למלעי: ויאמרו יטמא, בעבור שטומאת מת חמורה ביותר. ולפי זה היתה חשובת הכהנים בדת ובהלכה בשאר מבחר: (יד) כן העם הזה וגו׳, כלומר כמו שאתמהם, כן העם הזה, טמא הוא ומחוגב למני על קודת התעלוחו. ודע שכוונת הנביא בשאלת אלה היתה רק על ענין התוכחה שזכר בפסוק הזה ושאחריך הדבור לחבי זה. בפסוקים הבאים, להמשיל מעשיהם ועניניהם לדברים המטומאים והמחועבים בעיני ה׳, שעל ידי זה היתה המחרה אולנת נכל עסקי ידיהם. כן דעת הרמב״ע והרד״ק, ומשמעות הענין מסכמת לדעתם, כי אם עיקר כוונת הנביא היה כמו שפי׳ רש״י ז״ל לשאול לותם על דיני טומאה וטהרה, ותשובת הכהנים היתה נשעות, (והוא לפי דברי רב נסמוך לפסקים לומר חשחפ כהני), יקשה למה לא שאל לותם כ״ם זה הענין לנד? גם למה לא שאל מאתם השאלות אלה מקודם, לחבי שזכר בעזרא, כי גם קודם בנין הבית הקריבו קרבנות על המזבחות? — אלא בוודאי עיקר כוונת בשאלתו לא היי, רק לעשות ממנו משל, ומיד כשענו הכהנים ויאמרו יטמא, היגיד את מבוקשו ותפס בדבריהם לומר, כן העם הזה וגו׳, בענין מה שאלתו בדברי נתן הנביא, לשר בת להוכיח את דוד, והמתיק המשל במעשה העשיר והלבן, ובאשר התירן דוד משפטו לומר יומת וגו׳, תפס הנביא בדבריו, ואמר אתה התים. (עיין שמואל ב׳ י״ב). ואל תשיבני למה נתר חני במשל זה לחוקק, כי כן דרך הנביא לבחור במליצה הנחותה לפי המקום והזמן, כהיות שעב״ם הולך ג״כ לעורר עתה על דיני הקרבנות: וכן הגרי הזה, בשל ענין במ״ב (רש״ק):

שם

יַקְרִיבוּ שָׁם טָמֵא הוּא: (טו) וְעַתָּה שִׂימוּ־נָא לְבַבְכֶם מִן־הַיּוֹם הַזֶּה וָמָעְלָה מִטֶּרֶם שׂוֹם־אֶבֶן אֶל־אֶבֶן בְּהֵיכַל יְהוָה: (טז) מֶהְיוֹתָם בָּא אֶל־עֲרֵמַת עֶשְׂרִים וְהָיְתָה עֲשָׂרָה בָּא אֶל־הַיֶּקֶב לַחְשׂף חֲמִשִּׁים פּוּרָה וְהָיְתָה עֶשְׂרִים: (ז) הִכֵּיתִי

אחכם

אַן יענעם אָרט אַ דאַרבינענעז, איזט מיר צום עקעל. (טו) אי(צט אַבער, אָ מעכטעם איהר יענער צייט אייך עראינגערן, דאַ מאַן אים טעמפעל דעם עווינען נאָך ניכט שטיינאויף שטיין געלעגט: (טז) דאַמאָלם וואָהנטע מאַן צו איינער גאַרבענשיכטע פּאָן צוואַנצינען צו קאָמען, אונד — מאַן פֿאַנד נור צוואַנזיג; מאַן גינג אין דיא קעלטער, גלויבטע פֿינפֿציג פורה אַבצומעסען, אונד זיעהע — עס וואַרען נור צוואַנציג. (ז) מיט דיררע אונד

בראַנד

ר ש " י

יקריבו שם לא יתנו לכם ללמוד: (טו) ומעלה. שניס שענהו: מטרם שום לבן על לבן. מטרם תזרתם לזוד ולהוסיף על היסוד שיסדתם בימי כורש ובעל עתה שימו לבבכם לעסוק בעניין ובלימוד לכרי בהוה: (טו) מהיותם בא על ערמת עשרים. מהיות לכם מחירה משלשת במעשיכ כאשר עד הנה שהיו מעמידים כרי הדלוי למוד מחוטו כ' סאין ולא היה מופת ללא עשרה: בא אל היקב. הוא בור שלפני הגת והיין יורד לתוכו: לחשף חמשים פורה. לשאוב ממנו נ' מדות שנודדין בהם יין מניחות ושמה פורה. למלאותם כמו לחשף מים מגנף (ישעיה ל') וכן תפסי שובל (שם ט"ו): והיתה עשרים. לא שנחסלאה בניין מחירה יותר

מן

ב א ו ר

שם, הכוונה על המזבח לאחר הקריבו עד הנה קרבנותיהם נזהר בעזרת: שמא הוא, לאחרי שזין כוותם רלויה, בהיות שהתעללו בבנין הבית, שמשם תלת תורה וכבר ה', וכל מדרי הנהנות האסרה תלויה בו, כי בחצת עיקר כוונת הבית היה שיתקבלו שמה יחד לשפוך את נפשם לפני ה' להשלם במעשיהם, לשהר את רוחם מכל מחשבות פגול, טרם יגעו על בית מלבים, אחר לתלית הזה נלטוו על מעשה הקרבנות בילוע. (ונמקום לאחר מלבר עוד מזה הענין לי"ה): (טו) מהיותם בא וגו', מן הזמן שנתו אל ערמת עשרים, והוא לבור של מלבומים: והיתה עשרה, ולא מלא כ"ש עשרה: בא אל היקב, הוא הבור שלפני הגת (רש"י) כשבאו למלוח חמשים פורה, והיתה עשרים: לחשף חמשים פורה, ת"י עלין לחתן למעברתא דהה תמנין גרבין למחר. ובילשיה (ס"ג) תרגם פורה נלשון מעברתא, ולפי תרגומו לא ידענו לכוין שמות הכלים החלה על נכון. לכן אומר אני, כי לפי משמעות הענין פה, את הוא הכלי הגדול המוכן לעשיית היין, אחר דרכו בו הענבים, וכו היה היקב והפורה, אחר דרכו בהם הענבים. וסדר הדריכה בזמניהם היה על אופן זה: מתחלה לקחו הענבים ונתנו אותם לגת ושם היתה תחלת הדריכה (ולכן נסמך ס"ג אל פסק הנ"ל. במס' ע"ז פרק ר"י דף נ"ב ע"ב, לוקחין את בעוטה מן הגרגר, לפי שזה היה רק תחל. הדריכה, ולא נקרא עוד בשם יין ע"ב), כגת היה לגור העשוי בעין קלוח (חויבע ועהבע) וגם יש לפרש היין לגורותיה (שהוא בעין סל מלא חוריס דקין). ויהיו הוא הנקרא בלשון הכתוב פורה (משרש פור, על שם שהם הענבים מתפרכים ומתלכלים), ומן הגורותיו נתו לתוך הבור, כדי לסנן היין מזגים ומתלכלים. ומעת, בחור המקרא כך הוא, בת על הבור, ר"ל על הבור שנו נתנו היין, לחתוך חמשים פורה, כלומר לגלות תוכו מן החמשים הפורה הנמנים בו, והיתה עשרים, כי המלחה היתה מבור, גם היין: (ז) הכיתי אתכם וגו', את כל מעשה ידיכם, כמו בכל מעשה ידיכם, וכן ותאמנו לי תמרודו, כמו בנו (רד"ק). או יתכן לומר כי תיבת הכיתי עומדת במקום שניס, ושעור

הכתוב

אֶתְכֶם בַּשִּׁדָּפוֹן וּבַיֵּרָקוֹן וּבַבָּרָד
אֵת כָּל־מַעֲשֵׂה יְדֵיכֶם וְאֵין
אֲתֶּכֶם אֵלַי נְאֻם־יְהוָה: (יח) שִׂימוּ־
נָא לְבַבְכֶם מִן־הַיּוֹם הַזֶּה וָמָעְלָה
מִיּוֹם עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה לַתְּשִׁעִי
לְמִן־הַיּוֹם אֲשֶׁר־יֻסַּד הֵיכַל־יְהוָה
שִׂימוּ לְבַבְכֶם: (יט) הֶעוֹד הַזֶּרַע
בַּמְּגוּרָה וְעַד־הַגֶּפֶן וְהַתְּאֵנָה
וְהָרִמּוֹן וְעֵץ הַזַּיִת לֹא נָשָׂא מִן־
הַיּוֹם הַזֶּה אֲבָרֵךְ: (כ) וַיְהִי דְבַר־
יהוה

כראַנד אונד האנעל פֿלאַנטצן
אין א״ך, יאַ אירער הענדע־
ווערק, אללעזאַמט ליפֿט איר
צו ניכטע ווערדען, דאָך ניע־
מאַנד וואַנדטע זיך צו מיר,
שפריכט דער הערר! (יח) דיע־
זער צייט עראינגערט אייך! —
פֿאַן דעם הייטיגען טאַגע אַן
אַבער אונד וויטער, פֿאַם פֿיער
אונד צוואַנציגסטען טאַגע דעם
נייַנטען מאָנאַטס, פֿאַן דעם
טאַגע נעפֿעלך, דאַ מאַן דען
גרונד צום טעמפּעל גאָטטעס
(פֿאַן נייַעם) געלענט, ערווועגט
עס וואהל, (יט) איזט נעטרייע־
דע נאָך אין דער טאַנענ? —

זינד וויינשטאָק, פֿייגען־ גראַנאַט־ אונד אֶלבוים מיט פֿרוכטען וואהל בעלאַסטעט? וואָלאַן
פֿאַן אימאַט אַן וועדט מיין וועגען אייך! — (כ) פֿערנער וואַרד דעם עווינגען וואַרט דעם
חגי

ר ש"י

מן בדגן חלח שלשם טוע' לגומד מדת היקב לפי שהוא עמוק אבל הכרי עומד לפניו. ומפסק לגבות דרכי נתן שניהו טבם למה לח תאר ביין מדה מועטת כמ"ש בדגן לחוף עשרים ומחמ פורה והיתה עשרה למקך שהיין מדה יתירה לעולם וכשהיין לוקה סי' רע לעולם ולפי שהיין לריך להיות הרבה מנה נו מניין יתר: (יח) לחר יסד היכל. שהתחילו עתה בשנייה להוסיף על יסוד הרחשון שכנו כימי כורש: (יט) העוד הזרע במגורה. עדיין לח זרעתם בשנה זו והתילנות

באור

הכתוב, הניתי לתכם ולח כל מעשה ידיכם, וכן תרגומתי: בשדפון, בטעם שדופות הקליס (בחיות מ"ת כ"ז): וביקוך, ג"כ קללה מלי בדגן, שע"י חום השמש נהפך התבואה לירקון. ואין זה שדפון ויקון הנזכרים בתורה (דכריס כ"ח כ"ב) כי תנרס מוכיח עליו שדבר על הדגן: ואין אחבם אלי, כלומר אין עלמכם עלי (רד"ק), והטעם כי לח אסרתי לתכם אין לחזר מכם פונה אלי להנרים בדבר, כי אני הסבותי הרעה לכם על עסקי התעצלותכם: (יח) שימו נא לבבכם מן היום הזה ומעלה, לחזר הזכיר לעיל, ומפני שהלריך נדברים חזר ואמר פה: מיום עשרים וארבעה, הוא היום לחזר עמד בו, כלומר לכל עתה שימו לבבכם, כי בעבור שעשקתם בעניין הבית להוסיף על יסוד הרחשון שכנו בכר בימי כורש, יגוף הנרכה במעשה ידיכם (מרש"י): (יט) העוד הזרע במגורה, כלומר לתו ועתו לם זרע עוד במגורה, כי המעט לחזר בו הולחתם לזרוע הזמה (רד"ק): ועד הגפן וגו', טעם עד, כטעם עד תמור עד זה (שמו' כ"ב ג') כלומר זה כמו זה, ושעורו, מנפן עד תלנה, עד כמון ועץ הזית עדיין לח נשל פרי כי עדיין לח הגיע זמנם לתת פריס, כי נכסלו הי' זה שהוא החודש התשיעי (מרד"ק), (כי מיון החדשים הי' מניסן לחקר שעלה מנכל), כמו שאנו בימוחלמי דניחל השנה שמות החדשים עלו עמהם מבבל) חנל מן היום הזה לחנך לותם שיתו פרי לתר, והנו שהזמינו לנכנם, על שהתמיך לת הקללה לנרכה, כי תפת לחזר מקודם הי' הדגן בגורן, והמלחה ניקב ונכל זלת לח השינו מנוקבים, מעתה יתנרכו נומן קנר, לף שהין דגן במגורה ואין פירות בעלים: (כ) דבר ה', זו היח נבוחת תגי התחרונה

Digitized by Google

יְהוָה ׀ שְׁנִית אֶל־חַגַּי בְּעֶשְׂרִים
וְאֶחָד בַּעֲבוּר לַחֹדֶשׁ לֵאמֹר׃ (כא) אֱמֹר
אֶל־זְרֻבָּבֶל פַּחַת־יְהוּדָה לֵאמֹר
אֲנִי מַרְעִישׁ אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־
הָאָרֶץ׃ (כב) וְהָפַכְתִּי כִּסֵּא מַמְלָכוֹת
וְהִשְׁמַדְתִּי חֹזֶק מַמְלְכוֹת הַגּוֹיִם
וְהָפַכְתִּי מֶרְכָּבָה וְרֹכְבֶיהָ וְיָרְדוּ
סוּסִים וְרֹכְבֵיהֶם אִישׁ בְּחֶרֶב אָחִיו׃
(כג) בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם־יְהוָה צְבָאוֹת
אֶקָּחֲךָ זְרֻבָּבֶל בֶּן־שַׁאלְתִּיאֵל
עַבְדִּי נְאֻם־יְהוָה וְשַׂמְתִּיךָ כַּחוֹתָם
כִּי־בְךָ בָחַרְתִּי נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת׃

תרגום אשכנזי

חני אם פֿיער אונד צוואנציג סטען מאַנ דיזעם מאַנאַטם אַל־זאָ(כא)פֿערהיים דעם זרובבל פֿירסטען יהודהס פֿאלגנדעם: זיעהע! היממעל אינד ערדע ב־יננע איך אין נעווֹאַלטיגען אויפֿרוהר; (כב) ערשיטטערע דער רעגענגטען טהראָנען, ריסטע דיא פֿעסטען ריישע דער בארבארען צו נ־יונדע, שטירצע וואַגען אַממט דען פֿאהרענדען אום, דאַס ראָס אונד רייטער זינקען — היננע שטירצט אייגער הויף דעם אַנדערען שווערדט. (גג) אַלסדאן — זאָ שפֿיכט דער הערר צבאות — אַלסדאן נעהמע איך דיך זיובבל שלתיאלס זאהן, בעו אַהרע דיך גליך דעם זיגעל־יננע, דיך, מין ליבלינג; דען איך מיר ע־קאַהרען האַבע, שפריכט דער הערר צבאות.

חגי ב

(כא) בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה בְּיַד־חַגַּי הַנָּבִיא לֵאמֹר׃ (כב) אֱמֹר נָא אֶל־זְרֻבָּבֶל בֶּן־שְׁאַלְתִּיאֵל פַּחַת יְהוּדָה וְאֶל־יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וְאֶל־שְׁאֵרִית הָעָם לֵאמֹר׃ (כג) מִי שָׁאֵרִית בָּכֶם אֲשֶׁר רָאָה אֶת־הַבַּיִת הַזֶּה בִּכְבוֹדוֹ הָרִאשׁוֹן וּמָה אַתֶּם רֹאִים אֹתוֹ עַתָּה הֲלוֹא כָמֹהוּ כְּאַיִן בְּעֵינֵיכֶם׃ (כד) וְעַתָּה חֲזַק זְרֻבָּבֶל נְאֻם־יְהוָה וְחֲזַק יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל וְחִזְקוּ כָּל־עַם הָאָרֶץ נְאֻם־יְהוָה וַעֲשׂוּ כִּי אֲנִי אִתְּכֶם נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת׃ (כה) אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר כָּרַתִּי אִתְּכֶם בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם וְרוּחִי עֹמֶדֶת בְּתוֹכְכֶם אַל תִּירָאוּ׃ (כו) כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אַחַת מְעַט הִוא וַאֲנִי מַרְעִישׁ אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ וְאֶת־הַיָּם וְאֶת־הֶחָרָבָה׃ (כז) וְהִרְעַשְׁתִּי אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וּבָא חֶמְדַּת כָּל־הַגּוֹיִם וּמִלֵּאתִי אֶת־הַבַּיִת הַזֶּה כָּבוֹד אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ (כח) לִי הַכֶּסֶף וְלִי הַזָּהָב נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת׃ (כט) גָּדוֹל יִהְיֶה כְּבוֹד הַבַּיִת הַזֶּה הָאַחֲרוֹן מִן הָרִאשׁוֹן אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וּבַמָּקוֹם הַזֶּה אֶתֵּן שָׁלוֹם נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת׃ (ל) בְּיוֹם עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה לַחֹדֶשׁ בַּשְּׁנָה הַשֵּׁנִית לְדָרְיָוֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־חַגַּי הַנָּבִיא לֵאמֹר׃ (לא) אֱמֹר אֶל־זְרֻבָּבֶל פַּחַת יְהוּדָה לֵאמֹר אֲנִי מַרְעִישׁ אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ׃ (לב) וְהָפַכְתִּי כִּסֵּא מַמְלָכוֹת וְהִשְׁמַדְתִּי חֹזֶק מַמְלְכוֹת גּוֹיִם וְהָפַכְתִּי מֶרְכָּבָה וְרֹכְבֶיהָ וְיָרְדוּ סוּסִים וְרֹכְבֵיהֶם אִישׁ בְּחֶרֶב אָחִיו׃ (לג) בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם־יְהוָה צְבָאוֹת אֶקָּחֲךָ זְרֻבָּבֶל בֶּן־שְׁאַלְתִּיאֵל עַבְדִּי נְאֻם־יְהוָה וְשַׂמְתִּיךָ כַּחוֹתָם כִּי־בְךָ בָחַרְתִּי נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת׃

באור

(כא) מרעיש, רמז על מלחמות פרס שתפול בידי מלכות יון לסוף ל"ד שנה לבנין הבית, כמו שנתבאר במס' ע"ז (דף ט' ע"ח). ולהעיר המאחר ס' מחול עיניהם וזאר מפרשים מוסב על מלחמות אלכסנדר שהיה בחזקו ותקף ידו בתחלת ממלכתו, והלך בכל הארץ והרעיש כל הגויים: (כב) והשבתי כסא ממלכות, בפח כוחי למלכות וממלכה, ואחזי שהכסא יפול, ע"י זה תוקן מלכות ישמעאל: והשבתי מרכבה, על ידי מלחמה שהיה להם, ע"י זה ירדו סוסים ורוכביהם, ולית בחרב אחיו יפולו, וכן מלחמו בקורות העתים שהי' בן בימים הם. והכי אחזי שהכוונה דכר למעלה (כ' ו') מענין הרעש, ושתם דבריו על מה יורה זה הרעש? לכן עתה מפרש דבריו, ויברר להם שהיעוד הזה נאחז על תכונן העמים שצ"ל יגלגו ויבואו בעיני העמים כלם: (כג) אקחך, ע"ד היה לקחתי את הלוים לי: עבדי, לשון חנה: ושמתיך כחותם, יהיו כי בתרן המזרח המנהג לשמור החותם בשמירה יתירה ומעולה, ולפעמים חותמו על לבם, וממנהג הזה לקח המשל, לומר כי השגחתי תהי' עליך כל תפול מעליך מרגה: כי בך בחרתי, העשה להיות לי לעבד עולם. ומזה נך לתו דווקא כי הכוונה גם על זרבב. ויש דרש חז"ל על הפסוק הזה: גאום ה' וגו', המלבי והמקיים:

Digitized by Google

ספר זכריה

מתורגם ומבואר

מאת שלמה זלמן בהר"ר ליפמן הלוי מוּאנדערסלעבען

****

ונוסף לו

פירוש רש"י ז"ל.

ולמלות לועזיות אשר בו

נספחה לסוף שנים עשר הנביאים

העתקה ובאור

מאת המדפיס משה הלוי לנדא.

שנת תק"צ"ה לפ"ק.

ZACHARIA.

פראג

דרוק אונד פערלאג דעס משה הלוי לנדא.

Digitized by Google

Digitized by Google

זכריה א

א (ז) בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁמִינִי בִּשְׁנַת
שְׁתַּיִם לְדָרְיָוֶשׁ הָיָה דְבַר־
יְהוָה אֶל־זְכַרְיָה בֶּן־בֶּרֶכְיָה בֶּן־
עִדּוֹ הַנָּבִיא לֵאמֹר: (ב) קָצַף יְהוָה
עַל־אֲבוֹתֵיכֶם קָצֶף: (ג) וְאָמַרְתָּ
אֲלֵהֶם כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת
שׁוּבוּ אֵלַי נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת
וְאָשׁוּב אֲלֵיכֶם אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת:
(ד) אַל־תִּהְיוּ כַּאֲבֹתֵיכֶם אֲשֶׁר
קָרְאוּ־אֲלֵיהֶם הַנְּבִיאִים
הָרִאשֹׁנִים לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה
צְבָאוֹת שׁוּבוּ נָא מִדַּרְכֵיכֶם

הרעים

ר ש י

א (א) נבואה זכריה סתומה היא מפי כי יש בה מלות דומות לחלום הניתן לפתרון ואין לנו יכולים לעמוד על אמית פתרונו עד בא מורה לדק ולפי היכולת לתן לב לייסב המקראות ל' חזר מן הפתרונות הדומות לו ואחר פתרונו של יונתן: נחדש בשמיני. קודם שבת תשלו, לחזור ולבנות במלאכה שהרי בעצרים ותרבעה לחדש התשילו בה: (ב) על אבותיכם. שבדור

תרגום אשכנזי קנה

א (א) אים אַכְטען מאָנאַט דעם צוויטען רעגיערונגס־ יאָהרעס דעם דריוש, וואָרד דעם פראָפעטהען זכריה זאהן ברכיה'ס זאָהן עדו'ס דעם עווי־ נען וואָרט פאָלגענדער וויזיץ: (ב) איינמאָל צירנטע דער עווי־ גע אויף איירע אָהנען זעהר: (ג) ואָגע איהנען (איהרען קינ־ דערן) נון שפריכט דער הערר צבאות: א קעהרט צוריק צו מיר, שפריכט דעם וועלטאַללם הערר, זאָ ווילל אויך איך צו אייך מיך וויעדער וועגדען, שפריכט דאָו עווינע אַללבע־ הערשענדע וועזען. (ד) אָה־ מעט אייערן פאָראַהרען ניכט נאָך, דענען דיא שהעמאַליגען פראָפעטען אין דעם עווינען נאָמען צורופֿען: קעהרט צו־ ריק פֿאָן אייערעם בעזען וואָנדעל לאָמט

ב א ו ר

א (א) בחדש השמיני, קודם שהתחילו לחזור ולבנות חזר היותם נצלים במלאכה כיוצא בעזרא, והנכלת הזמן בנבואת חגי וזכרי' יותר מבשאר הנביאים כתב הרדי"ק הטעם להניח שמה שהעיר ה' את רוח דריוש בזמן ההוא לתת רצות בזכיין הבית היה בזמנה מכווונת מאת אל יתברך כדי שיזמנו בני ישראל אליו והוא יסוד לגיהם, כי זה היה תכלית הפקידה ע"כ. ונראה קטנה זו עד פסוק זיי"ן קודמת לנבואת חגי התחרונה בגרוחה מס' חגי (ב' י'), וכיתבי הספר קבלו הנבואות של כל נביא וכביאותיהם יחד. ותוכן הנבואה זו, לדבר על בני ישראל ולהודיעם שכל יסוד לרחם עליהם ויעלך תוכם לתמתם, ולבן לא יקבו ערכם בחטותיהם כ"ל יסוד אליו בלב שלם ובנפש חפלה וילבו בדרך חמת ולדק. וזכריה בן ברכיה, לפי משמעות הכתוב מלת הנביא מוסב על זכריה, ובמדרש תו"כ מלמדנו עדו הנביא: (ב) קצף ה', זהו לדעתי דברי הנביא, ואמר זה לעורר לת רוסם על סכת בלותם שהיתה ע"י עון חטותיהם. קצף, שם מקרה בגלגם פֶּעַל וקמן הקו"ף להיותו בסו"ם, והכללת השם אחר השעל לעורר על הפלגה: (ג) ואמרת אליהם, ולאחר שהעיר לוסם על סכת הגלות, אמר להם בשם ה' שיזמו רוע מעלליהם מנגד עיניהם. ה' צבאות, בפילת השם הרבה פעמים ללת לורך ענין כלל הוא מסגולת ל"ע כיחוע: (ד) אל תהיו כאבותיכם, לאחר בתו בתם קורות לדברי הנביאים. ולא שמעו ולא הקשיבו

Digitized by Google

הָרִעִים וּמַעֲלִילִיכֶם הָרָעִים וְלֹא
שָׁמְעוּ וְלֹא־הִקְשִׁיבוּ אֵלַי נְאֻם־
יְהוָה: (ה) אֲבוֹתֵיכֶם אַיֵּה־הֵם
וְהַנְּבִיאִים הֲלְעוֹלָם יִחְיוּ: (ו) אַךְ
דְּבָרַי וְחֻקַּי אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶת־עֲבָדַי
הַנְּבִיאִים הֲלוֹא הִשִּׂיגוּ אֲבוֹתֵיכֶם
וַיָּשׁוּבוּ וַיֹּאמְרוּ כַּאֲשֶׁר זָמַם יְהוָה
צְבָאוֹת לַעֲשׂוֹת לָנוּ כִּדְרָכֵינוּ
וּכְמַעֲלְלֵינוּ כֵּן עָשָׂה אִתָּנוּ: (ז) בְּיוֹם
עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה לַעֲשְׁתֵּי־עָשָׂר
חֹדֶשׁ הוּא־חֹדֶשׁ שְׁבָט בִּשְׁנַת
שְׁתַּיִם לְדָרְיָוֶשׁ הָיָה דְבַר־יְהוָה
אֶל־זְכַרְיָה בֶּן־בֶּרֶכְיָהוּ בֶּן־עִדּוֹא
הַנָּבִיא לֵאמֹר: (ח) רָאִיתִי הַלָּיְלָה

יתיר ו׳ והנה

תרגום אשכנזי

לאַמט אַב פאָן אייערן פֿעררעכטן בענען טהאַטען, אונד דיא דעננאָך ניכט הערן ניכט נעמען האָרכען וואָללטען, שפריכט דער עוויגע. (ה) אייערע פֿאָרפֿאַהרן זינד צוואָר ניכט מעהר, דיא פראָפֿעטהען — אויך דיעזע זע קאָננטן ניכט עוויג לעבען? (ו) אינדעסטען האָבען מיינע דראָהונגען אונד שטראָפֿגעריכטע, דיא איך דורך מיינע דיענער, דיא פראָפֿעטהען פֿערקינדטן ליעס, ענע וואָהל נעטראָפֿפֿען, זָא דאַס זיא עגדליך זיך בעדאַכטען אונד זעלבסט אינגעשטאַנדען: זָא דער הערר צבאות אינעם עוונט, נאָך אונזערעם וואַנדעל פֿערהינג, נאָך אונזערעם טהאַטען פֿרוכט, אזוטם אויך וואָהרלידְ אין ערפֿילונג גענאַנגען. (ז) אַם פֿיער אונד צוואַנציגסטען טאָגע דעם עלפֿטען מאָנאַטס (דעם מאָנאַטס שבט) אים צוויטטען יאָהרע דער רעגירונג דעם דריוש, וואָרד דעם פראָפֿעטען זכריה זאָהן ברכיה'ס זאָהן עדו'ס, דעם עווינען וואָרט פֿאָלגענדער גלאַטט בעקאַננט געמאַכט: (ח) איך האָטטע נעהטלידְ איינע נעכטליכע ערשיי-

נונג

ר ש " י

שבדאי תירגם הניח: (ה) חנותיכם היה הם. רחו שלקו מכה רעה נרעג בחרב ובזבי: והנביאי' לעולם יחיו. ור"ת חק הנביאים היה הם הרי מהו אתי מזיג לכם וכי הנביאים היה להם לעולם ביזות אך כוונן מוכיח כי תמת היו דבריהם שכל דברי ותוקי נזירות פורענותי יחזר לויתי את הנביאים עבדי עליכם הלא השיגו חנותיכם: (ח) ראיתי הלילה וגו'. רבותינו פיר-

מה

באור

הקישיבו, כפל ענין כמ"ש: (ה) אבותיכם איה הם, המקרא הזה נמשך לפל אחריו, ועניגו שם נתמת חנותיכם נמקו נעונם, וגם הנביאים מתו כמות כל אדם; (ו) אך דברי וחקי, שהם גזרותי שנזרתי עליהם ביד עבדי הנביאים שם יצאו עמי קרי, המה עומדים וקימים לעד, כי הם היגו חנותיכם נעמר שעברו על מצותי. כן נראה לי המשך הכתובים. וישובו, ממשמעם הרעה, והצדיקו עליהם את הדין: (ו) הוא חדש שבט, שמות החדשים לא נזכרו כ"א בספרי הנביאים לאחר שיו בזבל גלות בבל, והטעם, כמו שאגינו (במסכת ר"ה) שמות החדשים עלו עמהם מבבל. דבר ה', בגבלל במראות הסמוכים: (ח) ראיתי הלילה, פגיגו שלא היה חלום מקרה לילה בתמונות כח הדמיון, כ"ת הי' המראה נגוד לגלי ראיתי נעיני ממש,

מדברי

Digitized by Google

זכריה א

וְהִנֵּה־אִישׁ רֹכֵב עַל־סוּס אָדֹם
וְהוּא עֹמֵד בֵּין הַהֲדַסִּים אֲשֶׁר
בַּמְּצֻלָה וְאַחֲרָיו סוּסִים אֲדֻמִּים
שָׂרֻקִּים וּלְבָנִים: (ט) וָאֹמַר מָה־
אֵלֶּה

תרגום אשכנזי קנו

נונג, אֶלֶם ריטטע איין כּאַן
אוף אינעם ראָטהען ראָססע,
הילטע אַן, צווישען יענען מיר־
טהען, דיא אין דער טיפֿע
בליהען, אינד הינטער איהם
זיא איין נאָטראָב פֿאַן ראָ־
טהען שׁאָקקינגטן אונד וויסען
פֿעַרד ען.(ט) וואָסאָ הערר!

בעי

ר ש י

מה שפירשו נאמנת חלק לך לין סדר הכרזה והל' מתיישב גו: והנה איש. מלאך: על סוס אדום. רמז הוא ליפרע מכשדים ממדי וכרס בחרב ובדב כדו שהוא ת מר כאן וקלף גדול חני קילף על העכו"ם: בין ההדסים אשר במצולה. בין אילני ההדסים די בגבל: ואחריו סוסים אדומים וגו'. מוכנים לשליחותו של מקום ייא ורס מיני בגעיים הכתה ובבל הוא לו: ברוקים. לפי ידעתי מה בגע הוא לו. וי"ת קומין: (ט) ואומר. למלאך אחר היה מראה אותי

ב א ו ר

(מדנחי אגרנאל). ובענין המרמות, הסבימו כל המפרשים שכמה סתומים ומחומים עד למאד, אך לפקט חשנו שהיה זה על שהתחילה הנבואה להפסק כמו שאמרו (במסכת יומא) לבן רחה מרמותיו בלי פתרון, ולדעתי קנת לח בח העומק במרמותיו לקיים הבטת הנביא כ"א לעוכיח המוצג וקוצי הדברים בעצמם. יהי' לחיך שיהי' לל מנקש ממני קולא מבבל, נאולים ובולל על המרמות הלו, מי יתן ולדעת; ובעיתר כי בדית כרתי לבחורי לבבי בדרך הפשט ובשוב המקרחות, ובזה חולי נגוח לל שבר החמת בחבר חוחה נפשי. ואם שבבר הטרנו בחקימות הרבה בחבורנו על ענין משלי הנבואה וחבוחיהם, בבל זחת לח תמנע מלהעיר לת הקורח על ענין זה, והוח, כי לחד מענייני הנבואה הוח מרחה משלי (חיין קוֹלענקרישעס בעשיכט). והנה מדרך המשל, להיות ענייניו מוכנים ממרחות שונות, שהם בורות על המרח', ומהם יסודי' ומקריים שונים הנחיים רק ליפות המשל ולהשלימו; ולכן על הקורח להביט על בללת המשל וחוכן ענינו, ולח לנקח טעם ושבח על בל פרט ופרט (בגון בשרחה שלפנינו למה רחה סוסים חדומים ולח גרודים, לבנים ולח שחורים), בי זה יטנו מן הענין הבבירן, רק נשים מגמת פנינו לדעת ענין המרחה בבלל (עיין בהקדמה שהקדמנו שם בענייני נחלה); לבן לחגיר בבל פסוק פרטי המשל הבריבים לנאור, ותחר בלות המרחה יבוח בוונת המשל בבללו. והנה אישי וגו', לדעתי רמז החים הרובב על אר הנחל היובל לללום עם העמים המרויעים ליסרחל. סום, הוח תחר המהירות כמו הנשר שניתקלל תחר הגבורה והטרף. אדם, תחר הרחל"ע ז"ל לחדום. נבה רחה, ותין לורך לנקש טעם למה רחה חדום, ובבה לח נקש טעם למה (ריחה נדעון) לגיל שחורים ולח חטים, והמפרש שבריט מן סברה וחדום מן סם בדברי דבא הם ע"ל, וזהו לפי החמת ומוסבם עם תחר דבנו לעיל. ולדעת הרדי"ק ומהחים הרובב, על חלבסנדר, ובוס חדום מורה על סוסו עלום ונוזל תחר רבב עליו בגל מלחמותיו, (בוללפחל שמו). בין ההדסים, ת"י בין חלוני ההסיות די בגבל, והוח לדעת מו"ל (בפרק חלק) הדומים ההסים על ניקיקים ומטולה על בגל. והנה לף שזבריה בגח בח"י עליה בדמיונו בחלו הוח בגבל. ויחבן בדעת ר' משה הבהן, שסם מבולה תחר לבריבת המים וסביבותיה ההסים, וכן נמלח בספרי בוחבי מסעית חלונות החזבח, שההסים בללים סם בחרן תחר נחרבו מימיו ויבבו מקורו, (בחיב בל"ח). וחרדיו סוסים וגו', מוכנים לשליחותו של מקום וים בהם מיני בבעים הרבה ושבח הוח לו (רש"י), והסוסים מורים על עם הבטח: שרקים, מחוקדי' בבעים סוסים, וכן ענדי פשתים ניקוד שריקות (ישעיה ל"ו ט') דוגמת סריקין של זהב בדביהם ז"ל בלומר מבנות מלוין של זהב: (ט) ואמר מה אלה אדני, טעמו למלאך המספיע עלי רוח קדמו כפי הרדי"ק, ולפ כפי רש"י ורחב"ע שמוכב על החים העומד בין ההדסים

Digitized by Google

אֱלֹהֶ֔יךָ אֶדְנִ֖י נַ֣אֲמַר אֲלֵ֑י הַמַּלְאָ֔ךְ
הַדֹּבֵ֥ר בִּ֖י אֲנִ֣י אַרְאֶ֔ךָ מָּה־הֵ֥מָּה
אֵ֖לֶּה׃ (י) וַיַּ֣עַן הָאִ֔ישׁ הָעֹמֵ֖ד בֵּ֣ין
הַהֲדַסִּ֑ים וַיֹּ֗אמֶר אֵ֚לֶּה אֲשֶׁ֣ר שָׁלַ֔ח
יְהוָ֖ה לְהִתְהַלֵּ֥ךְ בָּאָֽרֶץ׃ (ט) וַיַּעֲנ֗וּ
אֶת־מַלְאַ֤ךְ יְהוָה֙ הָעֹמֵ֣ד בֵּ֔ין
הַהֲדַסִּ֖ים וַיֹּאמְר֑וּ הִתְהַלַּ֣כְנוּ
בָאָ֗רֶץ וְהִנֵּה֙ כָּל־הָאָ֣רֶץ יֹשֶׁ֔בֶת
וְשֹׁקֶ֖טֶת׃ (יא) וַיַּעַן֙ מַלְאַ֣ךְ־יְהוָ֔ה
וַיֹּאמַ֕ר יְהוָ֖ה צְבָא֑וֹת עַד־מָתַ֞י
אַתָּ֣ה לֹא־תְרַחֵ֗ם אֶת־יְרוּשָׁלַ֙ם

ואת

תרגום אשכנזי

בעדייטט דיעם אללעם?" פֿראַגט איך! „באלד" (עד-
זשדעטטעדעד איך בעגייסטערט
דע ענגעל) „לאַססע איך דירם
„אינגע ווערדען, ווען דיעם
„בעדייטט. (י) אלס ינגער
כאַן דער צווישען דען מירטען
שטעהען בליעב, נון שפראַך:
דיעזע היער זינד פֿאַם עוויגען
אַבגעזאַנדט, דען ערדבאַלל
צו דורכשטרייפֿען. (יא) שטאַט-
טיעטען דיעזעלבען דעם צווי-
שען דען מירטהען האַרעגע-
דען ענגעל דעם עוויגען פֿאַלל-
גענדען בעריכט אַב, אונד
שפראַכען נעהמליך: ווער זינד
דאַז ערדענרונד דורכצאַגנען,
אונד זיעהע — איינער גליקלי-
כען אונד שטיללען רוהע גע-
ניסט איין ינגליכעם לאַנד. (יב) היער בעגאַן דער ענגעל
דער ווינע פֿאַ לגעודעם גע-
בעטה: אָ עוויגעם ווענען צבאות! וויא לאַנגע נאָך ווירסט דוא ירו שלם
שטעדע.

ר ש "י

מותי כל זמן: מה לשה לחוני. והוא הדוכן על סוס לחוס: (י) להתהלך בארץ. לראות את
שלוות העכו"ם: (יב) ויען מלאך ה'. הוא הדובר בי:

באור

ההדסים. וזה ענין הדובר בי, כי דבר מקובל עם בי"ת מלשון בנוחה בנודע. ועשם
השלשה, על מה יורה המראה, מה עיבו ועניבו. אני אראך, מלשון פעל רשה במקרא
גם על השגת השכל ולא על ראות העוס בלבד (עיין קהלת ב' י"ג), ועניבו שב"י מה שימצא
הנביא מפי המלאך ומעבה הסוסים, ידע מוכן המראה וכוונתו: (י) ויען, עשם עבה פה
התהלת הדבור כמו ועניה ותשרת (דברים כ"ו ה') וים לו הוראות שונות וכללם הכרמת קול.
אלה אשר שלח ה' וגו', ע"ד משוט בארץ ומתהלך בה (איוב ס' ט'), ועשם השליחות לראות
מם יתעוררו המלחמות תשר עליהם נבח מגי הנביא בתחזקו מנכי מרעים וגו'. (יא) מלאך
ה', נקרא למעמים שים, ולמעמים מלאך ע"ם השליחות ע"ד עושה מלאכיו רוחות (תהלים
ק"ד). ותניח כלל, המסוררים הענירים מדמים את הסם ית' למלך יושב על כסא המשפט,
ואתו מלאכיו ושלוחיו עושי דברו, ומהם רוגלים מהם רוכבי סוסים מהמלאים לגה ותנה
בארץ לראות מה יעשה, כמו שתמלא בחיוב. ואין זה נגד ידיעת על יתברך מלילה, כי רשות
ניתן ביד המלאן לעבר את האדן, לרך ונחיזו קופן ה' יודע נסתרות וגלות, ובכן: והנה
כל הארץ וגו', כלומר יושבת בשמוחה ושלוה. ושקטה, בלי פחד מלחמה, ועוד אין העת
המיועד, לעורר מלחמות בין הגוים ולהקיים בבוד ישראל על מכונו: (יב) ויען מלאך ה',
הוסיר לבניה (דל"ק). ועשם ויען והתפלל לה' (הרחב"ע), הנה מלחמת הסוסים שלוחי על
י"ת העירו את רוח המלאך להתפלל על תורך הגלות ועל שפלות ירושלים: אהה לא תרחם,
כפל הבנוי להורות פתה שמדתך לרחם על בריותיך, למה תעמוד מרחוק ותעלים עיניך מרעות

נרעתכ

Digitized by Google

וְאֶת עָרֵי יְהוּדָה אֲשֶׁר עָמְמָתָה זֶה
שִׁבְעִים שָׁנָה: (יג) וַיַּעַן יְהוָה אֶת־
הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי דְּבָרִים טוֹבִים
דְּבָרִים נִחֻמִים: (יד) וַיֹּאמֶר אֵלַי
הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי קְרָא לֵאמֹר כֹּה
אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת קִנֵּאתִי
לִירוּשָׁלַם וְלִצִיּוֹן קִנְאָה גְדוֹלָה:
(טו) וְקֶצֶף גָּדוֹל אֲנִי קֹצֵף עַל־
הַגּוֹיִם הַשַּׁאֲנַנִּים אֲשֶׁר אֲנִי קָצַפְתִּי
מְעָט וְהֵמָּה עָזְרוּ לְרָעָה: (טז) לָכֵן
כֹּה־אָמַר יְהוָה שַׁבְתִּי לִירוּשָׁלַם
בְּרַחֲמִים בֵּיתִי יִבָּנֶה בָּהּ נְאֻם יְהוָה

צבאות

שטערטען, וועלכע דוא זייט זיבציג יאהרען פֿערוואַרפֿסט, דיין מיטליד פֿערזאַמן? (יג) הי. רויף ערטהיילטע דער עוינע דעם כיט כיר שפּרעכענדען ענגעל איינע אַנטוואָרט דעם היילואַמבען אונד טראָסטרי. פֿען אינהאַלטס. — (יד) וואָל. אַן! רויף מיר דער ענגעל צו פֿערקינדיגע פֿאַלגענדעס: אַל. זאָ שפּריכט דער עוינע צבאות: פֿאַלל דעם גיוואַלטיגען איי פֿערם בין איך פֿיר ציון אונד ירושלים; (טו) פֿאַלל דעם וו טהענדען צאָרנס איבער יע. נע שטאָלצע בארבארען; דאַ איך קוים (אויף ישראל) צו צירנען בענאָן, אונד זיא דאַז אונהייל פֿאַרדעכטיגט. (טז) וואַהרליך, זאָ שפּריכט דער עוינע: הולדרייך ציהע

איך וועדע אין דיא רעזידענץ ירושלים איין, אויף מיין גנעהיים זאָלל דער טעמפּעל וויע.

ר ש י

(יג) ויען ה׳ את המלאך הדבר בי. דברים טובים לא שמע הנביא מה ענהו אך מה שאמר המלאך לו קרא לאמר קנאתי וגו׳ אני יודע שדברים טובים עמהו: (יד) קנאתי לירושלים ולציון. מתפרש אצל פרעות דן ירושלים מן המיקים לה: (טו) השאננים. אשר אלו חומרים עליהם שהם יציבי וקשים: אשר אני קצפתי. על עמי מעט: והמה עזרו. על הקלף לרעה:

באור

נרעתם. אשר ועמחה, ענינו מאסת, והם״ח נוספת כדרכו, ואם יהי׳ מענין קלף כמו לא זעם ה׳, הי׳ לריך לומר אשר זעמת עליהם: (יג) דברים טובים דברים נחמים, שמות התחלים, ולא פרט הכתוב תשובת ה׳, כי לא הזכיר אלא מה שענה השם בדרך כלל, והמלאך הוסיף לפרש לו: (יד) קרא לאמר, את יצוד הנבואה. קנאתי לירושלים, פעל קנא עם למ״ד מורה על מדה טובה והתעוררת רוח נקמה על העול הנעשה לנזיק, ולכן יתמר ג״כ בחיק הנוגע ית׳ בבחינת מדתו שהוא שומע לעקת תגיונים ועומד לעזרתם. קנאה גדולה, בפילת השם בעבור החלר גדולה: (טו) על הגוים השאננים, המזכירים לעיל פס ק״ח, ויבאים ובקשים. אשר אני קצפתי מעט, על עמי והולכתי לוחם בתלנות לויניהם כדי לתת על לבם לשוב אלי. והמה עזרו לרעה, הגדילו את הרעה לעבוד בהם עבודת פרך. ונענין זה לתר יבניה (מ״ו ז׳) נגד עם הנבדים, קצפתי על עמי וגו׳, ותחנם בידך, לא שמת להם רחמים, על זקן הכבדת עולך מאד: (טו) לכן, לשון שבועה בדרכו. שבתי לירושלים ברחמים, הנה מעיכך בתן קורת מסכיל על מלילת שיבה ויציאה מכל הנוגע בך במקרקות ברכה. ידוע, כי בהסתלק פעולות הזכל מן האדם וילך לתרות עקלקלות מסתלק ג״כ הזכחה אלהות ממנו, ועי״ז נאזר האדם בכעסה למן העונג הנאות בדבל החטא, ופעולת השוגה תכונה אל הזם ית׳

וויעדער ערבויעט, איבער ירושלים דיא מעכשענער וויע, דער נעצאגען וועדען.
(יז) פֿערקינדיגע פֿערנער: דער הערר צבאות פֿערהיסט: דיא־ראיינסט נאך וועדען מיי, נע שטאדטע פֿאן דעם גל קעם פֿילליג איבערשטראהמען; דער עוויגע ניממט וידְ ציון וויעדער אן, ערקיעזט וידְ ירושלים אבער־מאהלם.

ב (ז) איך בליקטע אויף, אונד וואהרד פֿיער הערנער געווואהר. (ב) „וואס בעדיי־טעם

וקו קדי אל

ר ש י

(טז) וקו יטוי. למוד מוסותיה לרבה ורחמה:

אלה

ב א ו ר

ית' שהוא סנוי הטוב יציאה ממקומו, ר"ל ממקום החסד והרחמים, ימהר הטעם, הוה ה' יוצא ממקומו, (עיין מיכה ז'); וזכזוך רצא מדרכי ויבחור בלבת במקדש בדרך הזכלל, תשוב השנחת שלהי יגיעו בנרחשונה ופעולה זה תנוחה לגל הכס ית' שיכה למקומו, והו ענין פה של שבתי לירושלים, והחנון זחת. ברחמים, במדת הרחמים שלי. וקוה ינטה ונו', לפי הקדי קו שהוא משקלת הבונים, ולפי הבחיע קוה (נפלם נוה), חולי הוא מלשון הקוה: (יז) עוד חשוצנה ונו', לשון רבוי כמו יפוצו מעיוחיך חוצה (משלי ה' ט"ז) בהורחת שרש פון על כל דבר היולת חון לנדבו, וטעם הכחוב שחפוקוה ערי יהודים מרב טוב שחשלק להן, וטעם עוד שהוח יחם הזמן, כלומר עוד יגיע העת שירבה הטוב מאד. ורמז על זמן החשמונחים כאשר חיגיע נם' יום־טוב בן גוריון, וכאשר חגיחר להלן. ונחם, מבנין הדגוש ועניני חנח מן, וזה נשלם המרחה הרחשון שחוכן עניני הוח, על קיום היעוד של הנביח"ם הרחשונים, שעמיס רבים יגוחו ירושלימה להשחחות לה' ולקבל ענודחו (עיין ישעי' מ"ט ג' נ"ח ג' נ"ב, כ"ד ס"ח ס"ב), ולחרי שגם חני הנביח נשר שחל ית' יהדד חנוחה בטנע, ועי"ז נפילות ישראל יחקנלו לחיק ארן חנוחם, היו ישראל יובנים ומפיים ליעוצה כזה, ועוד מעט, וברחה ריחם ויאמרו נוחב. — לפן ברחה הכס לנביח חיש הרובר על סום מלחמה חשר יגח לללוחם ולנקום יקמת ה' לנלוחת ולחריגו סוסים משחני המרכות לחות ולסימן על קנין הנפוריס ע"י המלחמות שיהיו בין העמיס, כדי לפיים בעחם של ישראל, שגל שחר עניניס במרכות הזה לח נחו כ"ח להשלימו כשחר הערנו.

ב (א) ואשא חת עיני, במרחה הלילה, ודע כי לפי משמעות הכחובים וקבוריס היו המרכות כלם (מן פרשה ח' פסוק ח' עד פרשה ו"ו פסוק ז' ח') חזון לילה חחד וכמו שפחת, רחיתי הלילה, ותשוב ותשח עיני, והולך ותומר ויורעו ונו' מכלי שיעניל הזמן יותר; לכן כל מרכותיו נחתיים ונדבקים יחדו, ומשולבים חיש חל חחיו, כי נחשלשות הסבא הנוחה הזחולי על כח למיון הנניח, רעיונו נקבעים זה בזה, והיו מרכותיו כלם לחחדים, ותחחדו' הוחת נקרחת בפי חכמי המבילה, חחרות הבללי והחשבונות הפרטים (חיין זיאמענטירשעם בחבלעם), (עיין בהקדמתנו). וכסוף המרכה' חדבר עוד מזה לנחר חיכות התחדדות והתהוות הרעיונות זה מזה: ארבע קרנות, טעם קרן חחר הנוחה והממבלה, והיבה בבחובים. ויונחן חרנש חרנש מלבונן, והמה לפי דעת הרד"ק והרלי"ח, נגל, פרס, יון ורומי, ותש"י בשלבות פרס הרבון לכם לעלות לירוכם ולבנות ביחכם, זה הי' בחחלה, לבל בסוף הרעו לכם בימי מרחשבחת וכימי

Digitized by Google

אֶל־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי מָה־אֵלֶּה
וַיֹּאמֶר אֵלַי אֵלֶּה הַקְּרָנוֹת אֲשֶׁר
זֵרוּ אֶת־יְהוּדָה אֶת־יִשְׂרָאֵל
וִירוּשָׁלִָם: (ג) וַיַּרְאֵנִי יְהוָה אַרְבָּעָה
חָרָשִׁים: (ד) וָאֹמַר מָה אֵלֶּה בָּאִים
לַעֲשׂוֹת וַיֹּאמֶר לֵאמֹר אֵלֶּה
הַקְּרָנוֹת אֲשֶׁר־זֵרוּ אֶת־יְהוּדָה
כְּפִי־אִישׁ לְא־נָשְׂאוּ רֹאשׁוֹ וַיָּבֹאוּ
אֵלֶּה לְהַחֲרִיד אֹתָם לְיַדּוֹת אֶת־
קַרְנוֹת הַגּוֹיִם הַנֹּשְׂאִים קֶרֶן אֶל־
ארץ

תרגום אשכנזי קנח

טעט דיעט ?" פֿראַגטע איך דען מיך בעגייסטערנדען ענ־ געלֹ, „דאַז זינד דיא מאַלטע" ערווידערטע ער, „דיא יהודה,ישראל אונד ירושלים'ס איינוואָהנער אומהערשטרי־ טען": (ג) נון לייעט דער עוויגע מיך פֿיער גוי סטר שוי־ ען. (ד) איך פֿראַגטע, וואַס וואָללען דיזע אונטערנעהמען? אינד מיר ווערד פֿאלגענדער בעריכט: דיזעוו קאָמטען יענע כיעלטע, דיא יהודה זאָ צער־ שטרייט האָבען, דאַס נייא מאַנד דאַז הויפט עכיפאָר צו העבען נעוואָגט -- אין באַנ־

ערץ

גען שרעקקען צו ועטצען, אירנעז דאַז הארן אַבצושרי־ פֿען, דאַז הארן, וועלכעם זיא שטאלט

ד ש"י

ב (ב) אלה הקרנות. תלה העכ"ום תחר בד' רוחות השמים תחר נגח נקריהם את יהודה ויושלים עד תחר זירוס: (ג) חרנעה חרשים. נגרים היודעים לנסר ת"קרנות וכרותיו כפי' נמס' סוכה מי הס: (ד) ויתחר מי הס לאמר הלה הקרנות. תחר רחים בחשונה: תחר זרו את יהודה. ופשטיתן עד כפי חיס לת נשח רחשו ולת נתיו לת' מכיי עמי להריס רחש: ויבחו תלה. חמרתים להחזיק תותן הקרנות ולידות תותן: לידות. להשליך:

חכל

באור

וכימי תפשוטו; ולפי דעת רש"י מוסב תרנע על החומות נתרנע רוחות השמים; ונחמת ציון לנקט טעם על שפסר ארבע המורגל בפי הנביחים ומורה על הרבוי (וכלון על רבוי השמים), דוגמת מספר שבע בל"ע: (ב) מה אלה, הלשון ע"מ יורו הקרנות, כי לת הבין ענינם (מרד"ק). זרו, לשון פזור ממקום למקום, ע"מ הֵבִיאוּ (הושע ז' י"ח): (ג) ארבעה חרשים, ת"י חומנים, ום לשלה הוחת הורחות שונות מהשעמות מעשיק תחד, הנחמנו הרחשונה על הרחיפה וחפיכה בין בקוקע, בין בנבר תחר, וחזה נגוד על תחיכת השמשה לחוכיח דבר מה מן הכח תל הפועל, כמו תרם תון, תל תחרום על ערך דעה, לכן יפול ב"ש על כל חומן וחומן היודע לעשות מחשנות בכל מלחכה ומעשה, כמו חכם חרשים (ישעי' ג' ג') ועיין פי' הרחל"ע שם). ומזה השעם, ונחתיך ביד חרבי משיח (יחזקאל ל"ט כ"ו) הביכה לחזק ביד העמים היודעים להשחית וכת"י חומנין לקטלח, ולפי הכוונה פה שהמ' הקב"ה לזכריה שיעשים המלירים ליסראל יפלו ביד חרבי משיי היודעי' להניר להם, ושעם חרבע כנגד חרבע קרנות, וכרע חנמינו ז"ל (נמסכת סוכה פ' החליל) יפוע: (ד) ואמר, תל המלחך הדבר כי, וחב"ם שלח הנביחו הכתוב בפירוש תבל כל מרחה ומרחה נדע בניחוח שהמלחך בח תמיד לפחור לו תיוחו כעין מה שמלחנו בדניחל ע"ש: מה אלה, לחכלית מה נפו. אלה הקרנות וגו', שעוחו, תלה נפו להחריד לת הקרנות תשר זרו לת יהודה. כפי, כשעור (נף) ביחופן שחים מיכחל לת נשח רחשו כשניהם. להחריד אותם, כתרגומו לחזעת יהחון, כלומר לפשור מקפם וגבורתם. לידות, שרגומילה לשון הפלגה, כמו וידו תנן בי (איכ' ג'), ותרגומו

כפי

Digitized by Google

אֶרֶץ יְהוּדָה לְוָרוֹתָהּ: (ה) וָאֶשָּׂא
עֵינַי וָאֵרֶא וְהִנֵּה־אִישׁ וּבְיָדוֹ חֶבֶל
מִדָּה: (ו) וָאֹמַר אָנָה אַתָּה הֹלֵךְ
וַיֹּאמֶר אֵלַי לָמֹד אֶת־יְרוּשָׁלִַם
לִרְאוֹת כַּמָּה־רָחְבָּהּ וְכַמָּה
אָרְכָּהּ: (ז) וְהִנֵּה הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר
בִּי יֹצֵא וּמַלְאָךְ אַחֵר יֹצֵא
לִקְרָאתוֹ: (ח) וַיֹּאמֶר אֵלָיו רָץ דַּבֵּר
אֶל־הַנַּעַר הַזֶּה לֵאמֹר פְּרָזוֹת
תֵּשֵׁב יְרוּשָׁלִַם מֵרֹב אָדָם וּבְהֵמָה

בתוכח

שטאָלץ איבער יהודה'ס רייך
ערהאָבען, זיינע בעוואָהנער
אומהער צו שטרייען. (ה) אַלס
איך פֿערנער אויפֿבליקטע, זאָ
געוואָהרטע איך איינען מאַן,
מיט איינער מעסשנור אין דער
האַנד. (ו) „וואָהין געהעסט
דוא?" רעדעטע איך איהן אַן,
„ירושלים אויס צו מעסטען"
ערווידערטע ער, „לענגע אונד
ברייטע צו ערפֿאָהרען." —
(ז) אינדעם דער רעדענדע ענ-
געל מיך פֿיינרלאָססען וואָלל-
טע, קאָם אין אַנדערער איהם
ענטגעגען, (ח) אינד ריף
„אויילע! פֿערקינדיגע דיעזעם
יינגלינגע: וואָהלאָן לאַנדשטעדטען בלייבֿ ווירד ירושלים בעוואָהנט ווערדען, דער צאָהל
רייכֿען מענגע ווענען, זאָ וואָהל אַן מענשען, אַלס אַם פֿיהע, זאָ זיך אין אויהר בעפֿינדען ווּרד.

דען

ר ש י

(ה) מבל מדה. תוס המדה למדוד את ירושלים כמה יהיה ארכה ורחבה: (ו) והנה המלאך הדבר בי. הדבר בי יצא. הוא לשון זכרי מבל המדה: (ח) רן דבר אל הנער. אל תלא עוד לשוב בי נמלך הקב"ה בפמליא שלו שלא יהא לה קבע ושיעור ועתה רון דבר אל זכריה פרזות תשב מקין חומה בדי שיתיצב בה

ב א ו ר

כפי הנראות בלשון משנתו. אל ארץ יהודה, כוונתו על: (ה) והנה איש, בעין שראה יחזקאל איש מראהו כמראה נחשת (יחזקאל מ' ג'). ובידו חבל מדה, פוא שמודיע לו את הענין: (ו) למד את ירושלים, מקור מן מדד כמו לרוס את השלח מן רמס (רד"ק), ומן ההמשך הראיונות נשמע שהמראה הזה רמז על ענין בית שני (ובן דעת רוב המפרשים), כי לאחרי שראה מקדם מפלת האויבי, נולד בנפשו הרעיון של בנין ירושלים על תלה ומכונה כמקדם: (ו) והנה המלאך הדבר בי יצא, הוא לשון היפך שאר נידו של מבל המדה (רש"י). ומלאך אחר, ממערבת מלאכים לאחרים, (הרלב"ע). והנה המלאך הדבר ביוני', דע, ענין המראה הזה הוא משל על התעלות רוח הנבואה המשביעה נפש הנביא ממדינה למדינה ומעניין לענין, כי המלאך הראשון אמר לו, כי הוא הולך למוד את ירושלים ולראות כמותה הנוכחת, ורמז לו בנללו כי תתרחב עוד יותר ממה שהיתה, ועתה בלאת המלאך הראשון (הוא הסרת השפעה הראשונה) נא המלאך השני (הוא התחדשות השפעה שניי) ואמר לו, רון דבר אל הנער הלז וגו'. ומה נעים המשל הזה כמוטבע בטבע נפש הנביא המשביל העולה בהשבלתו לאת אחת עד שבבא מושבל אחד יעלה אל מושבל שניי' ומן בללות הענין יגלה אל פרטיה. והבן זאת: (ח) אל הנער הלז, שלשה התנוצלו והם נביאים ירמי' זכרי' ושמואל (המפרשי'). הלז, כמו ההוא, כמו הפלוני הלז (שמואל א' י"ז כ"ח): פרזות תשב ירושלים, ערי מיסור אחין להם מבלר ולא חומה (הרד"ק) ונחלו נכתב בפרזות בכ"ף, כלומר שירושלים תתרחב ותגדל כ"כ עד שלא יקיפו בה חומות. מרב אדם ובחמה, שיהיו בתוכה ויתרבו מיום אל יום:

Digitized by Google

בְּתוֹכָהּ: (ט) וַאֲנִי אֶהְיֶה־לָּהּ נְאֻם־
יְהוָה חוֹמַת אֵשׁ סָבִיב וּלְכָבוֹד
אֶהְיֶה בְּתוֹכָהּ: (י) הוֹי הוֹי וְנֻסוּ
מֵאֶרֶץ צָפוֹן נְאֻם־יְהוָה כִּי כְאַרְבַּע
רוּחוֹת הַשָּׁמַיִם פֵּרַשְׂתִּי אֶתְכֶם
נְאֻם־יְהוָה: (יא) הוֹי צִיּוֹן הִמָּלְטִי
יוֹשֶׁבֶת בַּת־בָּבֶל: (יב) כִּי כֹה אָמַר
יְהוָה צְבָאוֹת אַחַר כָּבוֹד שְׁלָחַנִי
אֶל־הַגּוֹיִם הַשֹּׁלְלִים אֶתְכֶם כִּי
הַנֹּגֵעַ בָּכֶם נֹגֵעַ בְּבָבַת עֵינוֹ: (יג) כִּי

דען. (ט) איך צבער, זאָ
שפריכט דער הערר צבאות,
ווערדע איהר אים אונד אוט
איינע פיירינע רינג׳מויר אונד
דעם רוהמעם פאַלל אין איהר
רער מיטטע זיין. "——
(י) וואהלאַן, וואהלאַן! עמט
פליהט דעם מיטטערנעפאלי
לאַנדע, שפריכט דער עווי
גע, לאַנגע געגוג וואַרעם
איהר צערשטרייעט, דען פיער
וועלטגענענדן גלייך! (יא)אוף!
ציון עמפליך! דוא, דיא דוא
זאָ לאַנגע אין בבל געוואהנט!
(יב)דען זאָ שפריכט דער הערר

הנני

צבאות, דער דעם פיערהייסנען רוהמעם האַלבער מיך אַבגעזאַנדט, פאַן יענען היידען
דיא אייך בערויבען: (דען וער אייך בעריהרט, דער בעריהרט זיינעם חויגעם מפפעל). (יג)מיי

ר ש י

כה כל הגף וחגל מיום לל יום: (ט) ואני אהיה לה. לאמן כחילו חומות לה סביב וגם בתוכה תשכן שכינתי לכבודכם: (י) הוי הוי. חין הוי אלא ל׳ הכרזה והזעקת קינון וכן ת״י אבלו למבדליה הכריזו כמו (שמואל ב׳ כ״ב) ירעם מן השמים אלעליון מן שמיא: ונוסו מארץ. לאו גליות עמי מתיך בכל ושמור: (יא) הוי ציון האלטי. אף זה ל׳ הכרזה אלפפו אלפפו עם גלות ציון והאלישו מתוך בבל: (יב) אחר כבוד. אחר כבודכם אני שולח להגדיל לכם כבוד. ומדרש אגדה אחר כבוד אחר שאלם לעשו כבוד שכינה תניו:

ב א ו ר

(ט) ואני אהיה לה וגו׳ חומת אש, למחקה ולמסתור מפני חמת המציקים. ולכבוד אהיה בתוכה, שיכירו כל העמים כי שמי נקרא עליה, ויכבדו אותי׳ בתשובה ומנחה ע״כ דברי המלאך: (י) הוי הוי, מלות הקריאת (חינטערישקליקען), והכה לבי שמיים המלאך, ולכבוד יהיי בתוכה, יעלה הגניח בדמיונו בלבו כבר נגנה העיר, ותומת לא שניב לה, ובכוד ה׳ תופף עליה, וקורא בהתלהבות נגיחתו לאלו הסוכנים עוד בגלותם, לאו לאו מן הגולה כי עתה את דודים נא. ונוסו, טעם הוי״ו בטעם נרדם זרבב וסוס, ומורה על מלה אחרת. (רד״ק), ואין לריך כי אם טעמו זה כמו זה, ובאן הוא וי״ו המשך, כלומר אחרי שהכעל על מכונו ואלו, תוכלו לו ום, ואמר ונוסו, ניד רמה, ולא כעבדים הנזרקים מלוניהם, כי זהו ההבדל בין בריאה לניסה. (עיין שפת אמת שרש נוס): מארץ צפון, זה בבל. כי כארבע רוחות השמים, וגו׳, כלומר רב לכם שנת בארלות תוכיהם אחר הייתם נפזרים בארבע רוחות. וטעם כארבע רוחות כטעם בתוך מזרח ממערב: (יא) הוי ציון, הטעם אנחי ציון. יושבת בת בבל, על הנשארים עוד בבבל איעודו לשוק לחן לחנותם: (יב) כי כה אמר ה׳ צבאות, שעור הכתוב כן הוא לדעתי, כי כה אמר ה׳ בנחות אחר שלאחני בעבור הכבוד המיועד לכם, אל הגויים השוללים אתכם, ומהו החמירה? הנני מניף את ידי עליהם וגו׳ ומאמר כי הנוגע בכם וגו׳ הוא כמו מאמר מוכנר, והכוונה כי הנוגע בכם להרע אתכם, כאלו נוגע בבבת עינו של הקב״ה. ועשם אל הגויים בשביל כמו כה אמר ה׳ לאחוס (עובדיה א׳ ח׳) בשביל אדום:

(יג) כי

הִנְנִי מֵנִיף אֶת־יָדִי עֲלֵיהֶם וְהָיוּ שָׁלָל לְעַבְדֵיהֶם וִידַעְתֶּם כִּי־יְהוָה צְבָאוֹת שְׁלָחָנִי: (י) רָנִּי וְשִׂמְחִי בַּת־צִיּוֹן כִּי הִנְנִי־בָא וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכֵךְ נְאֻם־יְהוָה: (יא) וְנִלְווּ גוֹיִם רַבִּים אֶל־יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא וְהָיוּ לִי לְעָם וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכֵךְ וְיָדַעַתְּ כִּי־יְהוָה צְבָאוֹת שְׁלָחַנִי אֵלָיִךְ: (יב) וְנָחַל יְהוָה אֶת־יְהוּדָה חֶלְקוֹ עַל אַדְמַת הַקֹּדֶשׁ וּבָחַר עוֹד בִּירוּשָׁלָם: (יג) הַס כָּל־בָּשָׂר מִפְּנֵי יְהוָה כִּי נֵעוֹר מִמְעוֹן קָדְשׁוֹ:

תרגום אשכנזי

נע נייסעל שווינגע איך איבער זיא, אונד איינגען שקלַאפֿען מיסמען זיא צור בייטע דיר. נען. " — זָא ערקענט דאָ, דאָם דער הערר צבאות מיך אַבגעזאנדט. — (יל) „שרי. אומפֿהרע טאָכטער ציון אונד יוכצע, זיעה' איך קאָממע אונד האַלטע רעזידירען אין דיר! " שפריכט דער עוויגע. (טו) „אונד שמיגען זיך פֿיל לע נאַציאָנען גלייך אַן דען העררן צו יענער צייט, אום מיין פֿאָלק צו זיין, זָא טהראָנע איך דאָך אין דייער מיטטע נור", אַלסדאַן ווירסט דוא'ס אינגע, דאָס דיר הערר צבאות מיך צו דיר געשיקט. (טז) דער עוויגע נימכט אַלסדאַן יהודה ווידער צו זיינעם ערבטהיילע אַן, אויף הייליגעם באָדען, ערוועהלט זיך ירושלים אַבער. מאַלם. — (יז) עס שווייגע אַללעם פֿלייש אויס עהרפֿורכט פֿאָר דעם העררן, אוהב, דער אויס זיינעם הייליגען ווָאהנזיטצע זיך ערהעבט. —

וידאני

טאן

ה ש ' י

(יג) והיו שלל לעבדיהם. ליפראל שהם עתה עבדים לה': (טו) ונלוו. ונתחברו: (טו) ונחל ה' את יהודה. לנחלתו ולחלקו: (יז) הס כל בשר. כל אחד העב"ום: כי נעור. ל' הערה והקלה:

לשטנו

ב א ו ר

(יג) כי הנני מניף את ידי, ע"ל ושלחתי את ידי והכיתי את מצרים (שמות ג' כ'). וידעתם, לז כי ה' שלחני ולא מלאני כידוע: (יד) רני ושמחי בת ציון, סיום הנבואה בהתעוררות שמחה וגיל על ישועתם ועל הזכרת שכינתו בתוכם: (טו) ונלוו גוים רבים, ואעפ"כ ושכנתי בתוכך, ויתבטו שכינתי בתי מקדשי היעוד הזה שעמים רבים הלכו לנקץ את פני ה' בנאות כמו שמלאנו ביחזקאל. ומלאתיך חון לו במדרש תו"ל שדברו, תמה הלך דורך ונקצאנו עמך (ש"ה ו'). לומות העולם יתמהו זאת ליחזקאל בזמן בית שני: (טו) ונחל ה' וגו', ונחל פעל עומד, והכוונה שה' יבחר ביהודה להיות לו לחלקו. ועתה לתמת הקדש ע"י תשב עין ה' נה: (יז) הס כל בשר, מלת ירושלים המובכת, העיבה את רוח קדשו וקורץ בתוכו ונבואתו — הס כל בשר ולא תהיה עוד לנשיא של הקדש. כי נעור ממעון קדשו, מלשון עורה למה תישן (תהלים מ"ד) והוא מענין נפעל מנחי העי"ן, ועתה ממעון קדשו על מוצב שכינת כבודו: —

וידאני

Digitized by Google

ג (ו) וַיַּרְאֵנִי אֶת־יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל עֹמֵד לִפְנֵי מַלְאַךְ יְהוָה וְהַשָּׂטָן עֹמֵד עַל־יְמִינוֹ לְשִׂטְנוֹ: (ב) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן יִגְעַר יְהוָה בְּךָ הַשָּׂטָן וְיִגְעַר יְהוָה בְּךָ הַבֹּחֵר בִּירוּשָׁלִַם הֲלוֹא זֶה אוּד מֻצָּל מֵאֵשׁ: (ג) וִיהוֹשֻׁעַ הָיָה לָבוּשׁ בְּגָדִים צוֹאִים וְעֹמֵד לִפְנֵי הַמַּלְאָךְ: (ד) וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אל

תרגום אשכנזי קנט

ג (ו) מאן צייגטע מיר דען האַהען פריעסטער יהושע שטעהענד פאַר דעם ענגעל דעם עוויגען, צו זיינער רעכטען שטאַנד דער אַנקלאגער ווידער אירן צו צייהען: (ב) דאַ לייעם דער עוויגע דעם אַנקלאגער זאַגען: עס ווערטס דער הערר, דיר אַנקלאגענדר, דיר ווערטס דער הערר, דער ירושלים זיך ערקאַהר, איין לעשבראַנד אויז דיזעזר, דעם פייער ענטריסטען. (ג) אַלס יהושע אַבער נאַך אין אונרייניען קלייידערן פאַר דעם ענגעל שטאַנד; (ד) זאָ בעאַנטוהל דיער

אל

ר ש"י

ג (א) לשטנו. להשטינו על עניו נשותיו נשים עכ"ו כמו שכתב נספר עזרא וימלך מנני הכהנים תחר הושיבו נשים עכ"ו ומנני יהושע בן יהוצדק: (ב) יגער ה' בך השטן. יגער הקב"ה בך תחת השטן (וחזר ואומר יגער ה' בך הבוחר וגו' מכל"ז) ויגער בך הוא הנוף בירושלים שלא תכנס לפניו לקטרג הלדיק הזה הלא רחוי הוא והכה לכך שהילל מלא הסריפה: הלא זה אוד מוצל מאש. מפורש בתגדת הלק שהושלך עם אחלב בן קוליא וחציו לאור: (ג) לבוש בגדים צואים. כתרגומו הוו ליה בנין דנסבין להון נשין הלא בארין להונתת והיה נשנע

באור

ג (א) וירא אני את יהושע וגו', אחר שהרחיקו מלאך ה' במראה הקודם בנין יהושלים על תלה, בנטיעת לו עתה במראה הזה, כי לא יהיה עוד משטין ומכשיל בבנין בית הבחירה, ובעבודת הכהונה. והשטן עמד על ימיני, השטן משל לסנגלא וחציריו המשטינים את ישראל בבנין המקדש (מדרש), והטעם כי סנגלא וחציריו אחר היו משטינים עד הנה, יסבר פיהם מהשטין עוד, ומעתה יכליחו במלחמת עבודת הקדש. ועניו ימין בטעם והשטן יעמוד על ימיני (הכלים ק"ט ו'), כי חולי בן היה בימים ההם שהמקטרג עמד במקום המשפט מימיו הנרמז: (ב) ויאמר ה' אל השטן וגו', המתרגם תרמי (דער וויעדר) וגם הפולנלאטי קוראים כאן, ויחמר מלאך ה', אבל אין מן הנורך, כי מלאתו ויחמר ה' לה דרבקה (בראשית כ"ה כ"ג), פי' ע"י מלאך וכן כאן, או המלאך בעצמו נקרא בשם ה', (עיין את"ה בראשית ט"ז י"ג (ח"ג,

תרגום אשכנזי

זער דען אופשטעהענדן: נעה־מעט זיא איהם אַב דיא שמוט־ציגען קלייד־עך; צו איהם אַבער שפּריכט ער: זיעהע, היערמיט בעפֿרייע איך פֿאַן דיינען זונ־דען־דיך, אונד נון, לעגע דיר אין עהרענגעוואַנד אַן! (ה)רַא דאַנטע איך, אַ מעלטע מאַן דאָך אויך אויגען ריינען בונד איהם אויף דאָס הויפט זעטצען אונד זיא זעטצען אויגען ריינען בונד איהם אויף דאָס הויפט, לעגטען איהם אויך עהרענ־קליידער אַן. דער ענגעל דעס עוויגען בליעב נאָך, (ו) אונד פֿערמאַהנטע דען יהושע מיט

ואם

פֿאַלגענדען וואָרטען: (ז) זאָ שפּריכט דער עווינע צבאות, ווירסט דוא אין מיינען וועגען וואַנ־

ז כ ר י ה ג

אֶל־הָעֹמְדִים לְפָנָיו לֵאמֹר הָסִירוּ הַבְּגָדִים הַצֹּאִים מֵעָלָיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו רְאֵה הֵעֲבַרְתִּי מֵעָלֶיךָ עֲוֹנֶךָ וְהַלְבֵּשׁ אֹתְךָ מַחֲלָצוֹת: (ה) וָאֹמַר יָשִׂימוּ צָנִיף טָהוֹר עַל־רֹאשׁוֹ וַיָּשִׂימוּ הַצָּנִיף הַטָּהוֹר עַל־רֹאשׁוֹ וַיַּלְבִּשֻׁהוּ בְּגָדִים וּמַלְאַךְ יְהוָה עֹמֵד: (ו) וַיָּעַד מַלְאַךְ יְהוָה בִּיהוֹשֻׁעַ לֵאמֹר: (ז) כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אִם־בִּדְרָכַי תֵּלֵךְ

נעגט הוּת על זַלְט מיכה ניסט: (ד) הסירו הבגדים הטוחים מעליו. יגידלו נניו לת נשותיהם ויממול לו: מחלצות. תליפות נגדים נקיים כלומר זכיות תכל לפי שדימה העון לבגדים טוחים דימה הזכות למחלצות נגדים נקיים ולבנים: (ה) ואומר. תני זכריה: יפשוט לניף טהור וגו'. נקצתי רמיים עליו: (ו) ויעד. לשון התראה כמו (דברים ל"ח) והעידה בם ת לת השמים וגו': (ז) אם בדרכי תלך. וגם תני זת תעשה לך:

ב א ו ר

ס' זצ"י פ' מ"ב): (ד) אל העמדים לפניו, ת"י למשמשן קדמוהי, כלומר המלאכים העומדים לשרת לפניו. הסירו הבגדים הצאים מעליו, רמז שיגדילו מן הנביים הנכזיות, וכת"י. ויאמר אליו, תל יהושע נעצמו. והלבש אותך מחלצות, היפך הבגדים הטוחים, והוא משל על הזכיות, וכת"י ותלבים תוהך לכוון. ונקראו כן תליפות נגדים נקיים, לפי שלובש תלו בהשרת תלו, והוא מענין תלן מהם (הושע ה' ו') (מהמפרשים). וטעם והלבש מקור, וענינו שמעתה לתחר השרת התעת ולות הוא לקבל נגדי כבוד והוד. ונזה יש כוזך בשה שנתנו רז"ל ובתב"ע על הפסוק להלן ולבשהו בגדים, שטעמו כבר הלבישוהו; כי להלן ספר שעשה כן בפועל. לו יתכן שיהיה כוזי, והטעם שתמר ליהושע, שמתחר שיזכר החטת ילניו ת"ע בגדי תבזרת, ולת יפול עוד ברשת הרשעה וכן תרגמתי, ואולי לקח הנניח השמל הזה מן המקום הירוע בתרלות בתקדם, שתם יפפון המלך בתחד מעבדיו לשרתו ולעמוד בהיכלו, יכתן לו בגד הנקרת חלצה (קמפֿטען, שטעחטסקלייד) ות הורשה לו לגוף לפניו, וכן כתן, שת"י לניית המחלצות ניתן ליהושע רשות לעמוד לפני ה' לנקר בהיכלו בכל עת מלות: (ה) ואמר ישימו צניף טהור וגו', תמר ר' מרינום כי הוא תחת ויתבר, ומוסב על המלתך, (וכן הוא בנוסחת ע' זקנים ובנוסחת הסולנלטין). תמנם בבר נתנו השמרים שטעם השלה, שתתי בלני כמה היה רתה תלו יהיה לניף טהור על ראשו (לשומן שנשתלח ידו לקדש), ורתה הנניח שנתקיימה מחשנתו. ומלתך ה' עמד, מתוכר למקרת שלתיהו, ושעמו שהמלתך ה' תמר היה עוד עובד סס, העיד ביהושע: (ו) ויעד, לשון תזהרה, כמו העיד בנו התים (בראשית מ"ג כ'): (ז) אם בדרכי תלך, בדרך הטוב ויתר. וגם תמה תדין תת ניתי, ו"ו וגם הוא ו"ו התנולי, כדשת הרתנ"ע

Digitized by Google

וְאִם־אֶת־מִשְׁמַרְתִּי תִשְׁמֹר וְגַם־
אַתָּה תָּדִין אֶת־בֵּיתִי וְגַם תִּשְׁמֹר
אֶת־חֲצֵרָי וְנָתַתִּי לְךָ מַהְלְכִים
בֵּין הָעֹמְדִים הָאֵלֶּה: (ח) שְׁמַע־נָא
יְהוֹשֻׁעַ וּ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל אַתָּה וְרֵעֶיךָ
הַיֹּשְׁבִים לְפָנֶיךָ כִּי־אַנְשֵׁי מוֹפֵת
הֵמָּה כִּי־הִנְנִי מֵבִיא אֶת־עַבְדִּי
צֶמַח: (ט) כִּי וּ הִנֵּה הָאֶבֶן אֲשֶׁר
נָתַתִּי לִפְנֵי יְהוֹשֻׁעַ עַל־אֶבֶן אַחַת
שִׁבְעָה

תרגום אשכנזי קסא

וואנדעלן מיינען ד נסט בעאב, אַבטען, טרילינ מיינעם הויז פֿאַרשטעהען, אונד אויך מיי, נעו האָף אין שהרען אַלטען; זא פֿערגעננע אין אינסט צו, טריטט דיר אונטער דען היער, שטעהענדען. (ח) מערקע עם וואהל יהושע! האָהער פֿרי, סטער, דוא אונד דיינע גע, פֿעהרטען, דיא פֿאַר דיר זיט, צען, דיעזע אויסגעי־בטען מענער אַללע: מערקט עם, איך לאַססע איהן אויפֿטרע, טען מיינען ליבלינג, יענען האָלדען שפרעסלינג. (ט) דען

זעהט יענען שטיין, דען איך פֿאַר יהושע געלעגט — זיבענפֿאַך ווירד ער בע, וואַכט

לאתה תדין את ביתי. תשפוט ותהיה פקיד על בית מקדשי: ונתתי לך מהלכים. כתרגומו ונלחיות מיתת מ' תיירך יותלו לך הגלין מהלכין בין שרפים החיין. ולבני פשוטו שנזכרו על ביתו שיזכו לעתיד: העומדי' שרפים ושלחני השרת שיין להם ישיבה: (ח) שמע נא וגו' שרעך. מנויים משפל ועוריה היו: אנשי מופת. נעברו כארין לשעבד להון נסין אף להם נעשה נס: כי הנני מביא את עבדי צמח. כי עתה זכובכל פת יהודה קטן נחלר תלך תני מלכות לו גדולה וזס נתתיו לתן בעיני המלך שימלך שחלתו בנגין הבית והעיר כמו שמפורש בעזרת דנרי נחמיה בן חכליה והוא זרובבל כתלמרינן בסנהדרין: (ט) כי הנה האבן. יסוד הבית תשר ישלחם בימי כורש ונטלו על ידיכם ותותו היסוד ושוני החומה היה מעט בעיניכם כמו שמפורש בעזרא ובנחמיה חני: על אבן אחת שבעה עינים. סיפו להרחיב של אחד שבעה וכן ח"י על אבנת אחד שבעה עינין חזיקין לה ולאזן עינים לאזן מרחות. ולי נראה שבעה עינים על שם עיני הקב"ה שבעיניו ולנו להוסיף עליו על אחד שבע' לפי שדוגמתו בנבוחה זו ורמו את האבן הנדיל ביד זרובבל שבעה הלה עיני ה' המה משוטטי, חלק

באור

הראב"ע, (ולא תשובת התנאי בנראה מדברי רש"י ז"ל), ועניינו אם תהיה פקיד על ביתי לענות עבודתי בנקל ובדין. ונתתי לך מהלכים, פה הוא תשובת התנאי, כוי"ו של והאבן (נראשית כ"ח, כ"ג). מהלכים, ע"מ מְסַמְּרִים: העומדים האלה, ת"י בין שרפיו החיין, ורמז לו כזה קיום הנפש והיותה מתהלכת בין מלאכי ה' הקיימים לנצח. וגם חז"ל תלמו עולם הנשמות נתוכן זה תמרו (חגיגה פרק לין דורשין), ערכות שבו גנזי נדק ומשפט, גנזי מיים וכו', ונשמותיהן של לדיקים, ושם קופצים ושרפים ומלאכי השרת: (ח) שמע נא, מוסב על הנע זה שנת בסוף המקרא. ורעיך, הם הכהנים העמיים. כי אנשי מופת המה, מלת מופת יאמר על דבר היוצא מן הנדרל הטובל, והכוונה פה על הכהנים, המובדלי' משאר אנשי' במדרגה ובמעלה, ועל"ז ממורגש. כי הנני מביא את עבדי צמח, הכוונה על זרובבל להגדילו מעלה מעלה בלמת פשה (רש"י, רד"ק, ורלח"ע וגמ' דסנהדרין): (ט) כי הנה האבן, הוא לבן הפנה אשר הוסד ע"י זרובבל כפני יהושע. על אבן אחת וגו', הוא בעין מאמר מוסגר, ועניינו שהאבן הזאת חזר

Digitized by Google

שִׁבְעָה עֵינַיִם הִנְנִי מְפַתֵּחַ פִּתֻּחָהּ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וּמַשְׁתִּי אֶת־עֲוֹן הָאָרֶץ הַהִיא בְּיוֹם אֶחָד: (י) בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת תִּקְרְאוּ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ אֶל־תַּחַת גֶּפֶן וְאֶל־תַּחַת תְּאֵנָה:

ד (ו) וַיָּשָׁב הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיְעִירֵנִי כְּאִישׁ אֲשֶׁר־יֵעוֹר מִשְּׁנָתוֹ: (ב) וַיֹּאמֶר אֵלַי מָה אַתָּה רֹאֶה וָאֹמַר רָאִיתִי וְהִנֵּה מְנוֹרַת

ואמר קרי — וחב

תרגום אשכנזי

וואָס הערדען דיזער אינציגע שטיין—איך וועלבסט,שפריצט דעם וועלטאללס הערר, גראָבע דען שפּרוך אהם איין: איך שאָפֿע הינווועג דאָז אונגליק דיעזעם לאַנדעם, אין איינעם טאָגע הינווועג! (י) דאָן, זאָ פֿערהייסט דער עווינע צבאות, ווירד דער פֿרייַנד דען פֿרייַנד וויעדער איינלאדען, אונטער דעם ווינשטאקק,אונטער דעם פֿייגענבוים שאָטן.—

ד (ו) הירויף וואָנדטע ויך דער רעדענדע ענגעל צו מיר, ערמונטערטע מיך גלייך איינעם, דען מאָן אויס דעם שלאָפֿ ערמונטערט, (ב) אונד פֿראָגטע: „וואָס זיהסט דוא? "איך ערווידערטע, איינען לייכטער זועהע איך, נאָנץ אויס נאָלר

ר ש " י

מלא לימד שנתן עיניו להרבות בנוי הבית בנינויו: הנני מפתח פתחה. מתיר קשוריה מפיר עלת העב"ם תאר כתנו שתוה לנבל המלאכ"; ומשתי. וסטירותי: ביום אחד. לא ידעתי מיהה יום: וגלח

באור

תאר היה סיוד הבנין עליה יהי' הזגזחה רבה מאד אל ית' לכל יושביתון לריבם ממלחמתם. ומשם שבעת הוא סך חזקון על הרוב כידוע, ומשל הזגזחה בעיניים יהוע מן הסקרת עיני ה' תלמיך בה (דכריה י"ח ב'). הנני מפתח פתחה, לדעת רש" ורל"ק נתוכו הנני מפתח את החבן תאר היתה קשורה ושמורה כל הימים שבעלו המלאכה. למעם לא ידעתי לכוון לפירושם מלת פתוחה על נכון. לכן יותר נראה לי דברי האבתר להשבות, שהוא מלשון פתחי פותח, הענין, כי ידוע שמהוב לפעות על החבן הראשה מאחר מליליי (מיכטריפט) המכוון לאותו בנין, ולזה יהי' טעם הסקרת בלעו הסם כ"ה בניכול יפתח בעלמו ובכלודו על החבן הזאת, אמר ומשתי את עון הארץ ההיא ביום אחד. עון, שלשון גדול עוני מנשוא (נרחשית ל' י"ג) ואמר שיסור מהם כל רב וכל לרה ויחא בשלוה: (י) ביום ההוא, ביום שיסור ההיכל (הרמב"ן): תקראו איש אל רעהו, לשמחה ולעונג, ורמז על תמנת הבית:

ד (א) וישב המלאך ויעירני, מחותו התעודדות והנסותה תאר עוד נשתקע בו, הפיר המלאך קושו למראה תאר הרוחו על גדולת וחובבל והשלמת הבנין. יעוד, מבנין נפעל ופי' הוא היכירו וחני נתעוררתי (רל"ק), וענין התעוררות, ההכנה לקבל שפע נסותה מחדש: (ב) מה אתה ראה, יתכן שענין השאלה הוא כמו שנאתר הרמי"ח ע"ם מה שנתת בלב הסוסה, השפע שיקבל השכל מהשכיל יגשמהו כח השלמה בעת הנסותה, ולכן שאל לו המלאך את השכל תאר עשה בתך המלמה מהמכינים החלה תאר הועתיך בנר, ע"ב. מהכים למה שכתבנו

וְהָבְרְכָה וְגִלְּחָה עַל־רֹאשָׁהּ וְשִׁבְעָה
נִרְתֵּיהָ עֲלֵיהָ שִׁבְעָה וְשִׁבְעָה
מוּצָקוֹת לַנֵּרוֹת אֲשֶׁר עַל־רֹאשָׁהּ:
(ג) וּשְׁנַיִם זֵיתִים עָלֶיהָ אֶחָד מִימִין
הַגְּלָהּ וְאֶחָד עַל־שְׂמֹאלָהּ: (ד) וָאַעַן
וָאֹמַר אֶל־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי
לֵאמֹר מָה אֵלֶּה אֲדֹנִי: (ה) וַיַּעַן
הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיֹּאמֶר אֵלַי
הֲלוֹא יָדַעְתָּ מָה־הֵמָּה אֵלֶּה וָאֹמַר
לֹא אֲדֹנִי: (ו) וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֵלַי
לֵאמֹר זֶה דְּבַר־יְהוָה אֶל־זְרֻבָּבֶל
לאמר

תרגום אשכנזי קסב

גאלד געפֿאַרבט, אַן דעסטען
אָבערן טהיל איינע שאָלע,
אַן וועלכער זיבען לאָמפּען
זינד, אונד יע זיבען אינד זיע-
בען ראָהרע, דיא צו יעדער
פּאָן דען לאָמפּען ג׳הרע, דיא
דיא שאָלע רינגס אומגעבען.
(ג) אוך צוויי אֶלבּיימער נעבען
איהר, איינער צור רעכטען
אונד איינער צור לינקען דער
שאָלע. (ד) וואָס בעדייטען
דיעס מיין הערר? זראָגטע איך
דען מיך בעניסטערנדען עני-
געל. (ה) „מערקסט דוא דען
ניכט וואָס דיעס בעדייטען
זאָלל", ערווידערטע ענער, איך
זאגטע, ניין מיין הערר. (ו) ער

פוהר פֿאָרט, „דען שפּרוך נאָטטעס בעדייטעט עס, דעם זרובבל ג׳ערקינדעט, זאָ לו-
טעט

ר ש י

ד (ב) וגלה על ראשה. כמו (יהושע ט״ו) גולות עליות לצון מעיין כמין ספל גדול עגול: ושבעה נרותיה. כמין נוזיון שנותנין השמן והפתילה לתוכה: שבעה ושבעה מוצקות. לכל נר ונר: (ג) ושנים זיתים עליה. תלוה שני מילוות שהשמן זב מן הגולה דרך חוטין מוצקות לכל נר ונר: (ג) ושני זיתים עליה. תלוה שני מילוות שהזיתים נדילים נהם: ח׳ מימין הגולה וח׳ על שמלה. ומפי רבותינו למדנו שני נתיות זהב החמוזות למעה בפרשה והם כמין עריבות ועשוים על בית הבד שהם עומדים לכל הזיתים והזיתים נתנטים מתיליהם לתוך הנתיות ומתחממות שם כשמעטן ונעלרים שם בבית הבד והשמן נופל לתוך הנתיות ומהנתיות לתוך הגולה ומהגולה לכל המוצקות ומהמוצקות לכל הנרות והמוצקות והנרות מ״ט היו כמו לתוך שלשתיהן לנוח תוך החמה יהיה שבעתים כתוב של שבעת ימים מ״ט על תור של יום הראשון: (ד) מה אלה אדני. תלוי: מה זה שהזיתים נמשקים מתיליהם והשמן נח לכל הנרות מתליו: (ו) זה דבר ה׳ לכל זרובבל. זה שימין

באור

שבתנאו למעלה נקשור הרעיונות ויתוסיהם נענף הנניח. וגלה על ראשה, כמו גולות עליות (יהושע ט״ו) לצון מעיין כמין ספל גדול עגול (רש״י), ומפיק הס״ח של גולה רק לתפארת הקריאה, כמו כניכורה נטרס קין וחוסיהם (מרד״ק). ושבעה נרהיה עליה, כמין נוזיון שנותנין השמן והפתילה נתוכו. שבעה ושבעה מוצקות, לכל נר ונר נתין שבעה נזוות קטנים שהשמן זב מן הגולה דרך חוטין מוצקות לכל נר ונר, כדי שלא יבזר השמן בשום חוטין (רש״י): (ג) ושנים זיתים עליה, תולות שהזיתים נדלים נהן, ונחנטים מתליהן לתוך הגולה והשמן יולח משם מעצמו דרך המוצקות לכל הנרות. (רש״י): (ד) מה אלה אדני, על מה דומו מראה הזיתים המליקים את השמן לכל הנרות? ולפי שלא על המנורה, כי הכניסת הניר אחמה על ישעיה שמלא כיהוע שתור הוא סימן על התשועה ושלוה. (ה) הלוא ידעת ונו׳, הלוח הוכל להניר ענינו. לא אדני, על שהמלאה לא יוכל להניר דבר על מנוני מנלי השפעת השכל והנגולה: (ו) זה דבר ה׳ אל זרובבל, זה המראה של הזיתים סימן הוא על זרובבל, כשם שהשמן נגמר מתליו

Digitized by Google

תרגום אשכנזי

טעט ער: ניט דורך געוואלט דורך מאַכט ניט (זוירט וויסנשאפטלעט), זאַנדערן דורך מיינען ווילען בלאָס שפּריט דער עוויגע צבאות. — — —"

(ז) ווער דוא אויך ווייסט מעג, טינער בערג! דעם זרובבל אויף נע עבנע נור, שאָן האַט דען עקשטיין ער בעלעגט, אונטער הייפּגען גלייוונשען דער ווי5, צענדען מענגע. (ח) דאַרויף וואַרד מיר דעם העררן וואַרט וויא פּאַלגט: (ט) „זרובבל'ס האַנד האַט דיעזען טעמפּעל נעגרינדעט, אונד זיא ווירד אהן

ר ש " י

פירש לך להבטיח את זרובבל כשם שהזהיר והשמן הזה נגמר מעליו לבל דבריו כך לא בחיל ולא בכח אלמה תעשה את נגין ביתי: כי אם בגרוחי. תעשה את נגין ביתי: כי אם בגרוחי. לשון אחר דוחי מלשון ויגרש את האדם (בראשית ג) ואחר כך ואמר, שהאם גדלים בענין, וההבדל ביניהם, כי כח מורה על העזת דבר בכח עכשו וחיל על העזת דבר ע"י כח זולתו, ומעתה יאמר כי התשועה לא תהיה על ידי שום כח בשמי כי אם בגרוחי, (ב) בהסמכת הפעל יְעָשֶׂה, או יִהְיֶה, עזב לך הקורא לכייר בהסתכלו כל ענייני הישועה הגדיל להשלמת הבית, יאמן להם מאת מקור הטוב. (ז) מי אתה הר הגדול, לדעתי הם דברי הנביא הקורא בשוקת בעזרו, לכל כל אחד מהמשתיינים, מי אתה, כלומר אם תהיה כהר הגדול, לפני זרובבל תהיה לך למישור, ולא תוכל לעמוד נגדו, כי רוח ה' עמו. והוציא את האבן הראשה, זה האבן הפנה, ונקראת ראשה שהוא ראש הבנין. ושעם והוליו, בעמלו, בנהוג עוד היום שבעל הבנין בעמלו מוליו את האבן הפנה, ליסד את הבית בקול הומיה ושמחה. הראשה, בסמיך ואינו לנקבה נסתרת וכמו ונלה לעיל (מדרש). השאות חן חן לה, שבשו שוח ועינינו המון, והטעם שעשו בה תשוקות לשמחה ותמרו כל העם חן חן להאבן הזאת מאת ה' אלהינו, והכפל לחזק, כמו שלום שלום עליכם (מהר"ם). (ה) ויהי דבר ה', עתה יפרש דברי הממורה (הרמב"ע). ולדעתי לחזר שהסביר הנביא בתקרא שלפניו, לקרות (בכח ההתלבנות) לכל מ' מן המשתיינים, מי אתה הר הגדול וגו', חזר והתיחל כאן לספר שהמלאך חזר והשפיע עליו. ויתכן שהלשון דבר ה' בתקרא הזה מוסכח על פסוק ויי' אזכר שם מלאך המלאך, זה דבר ה' וגו', ולא זכר שם תגמר הדבר ע"י זרובבל, ושעתה נתפעל ע"י השפעת הנבואה, כי זרובבל לאחר התחיל ליסד, הוא יגלה את מעשה הבנין:

וידוי

ב א ו ר

לכל דבריו, ולא יקוה לחיים, כן לא בחיל ולא בכח שלכם תוכלו לעשות את הבית. כי אם ברוחי, כהשגחתי הפרטית עליכם. ויתבונן הקורא תחלת מלילת המקרא (ו) בהורדת חיל ובח, שהם נרדפים בענין, וההבדל ביניהם, כי כח מורה על העזת דבר בכח עכשו וחיל על העזת דבר ע"י כח זולתו, ומעתה יאמר כי התשועה לא תהיה על ידי שום כח בשמי כי אם בגרוחי, (ב) בהסמכת הפעל יַעֲשֶׂה, או יִהְיֶה, עזב לך הקורא לכייר בהסתכלו כל ענייני הישועה הגדיל להשלמת הבית, יאמן להם מאת מקור הטוב. (ז) מי אתה הר הגדול, לדעתי הם דברי הנביא הקורא בשוקת בעזרו, לכל כל אחד מהמשתיינים, מי אתה, כלומר אם תהיה כהר הגדול, לפני זרובבל תהיה לך למישור, ולא תוכל לעמוד נגדו, כי רוח ה' עמו. והוציא את האבן הראשה, זה האבן הפנה, ונקראת ראשה שהוא ראש הבנין. ושעם והוליו, בעמלו, בנהוג עוד היום שבעל הבנין בעמלו מוליו את האבן הפנה, ליסד את הבית בקול הומיה ושמחה. הראשה, בסמיך ואינו לנקבה נסתרת וכמו ונלה לעיל (מדרש). השאות חן חן לה, שבשו שוח ועינינו המון, והטעם שעשו בה תשוקות לשמחה ותמרו כל העם חן חן להאבן הזאת מאת ה' אלהינו, והכפל לחזק, כמו שלום שלום עליכם (מהר"ם). (ה) ויהי דבר ה', עתה יפרש דברי הממורה (הרמב"ע). ולדעתי לחזר שהסביר הנביא בתקרא שלפניו, לקרות (בכח ההתלבנות) לכל מ' מן המשתיינים, מי אתה הר הגדול וגו', חזר והתיחל כאן לספר שהמלאך חזר והשפיע עליו. ויתכן שהלשון דבר ה' בתקרא הזה מוסכח על פסוק ויי' אזכר שם מלאך המלאך, זה דבר ה' וגו', ולא זכר שם תגמר הדבר ע"י זרובבל, ושעתה נתפעל ע"י השפעת הנבואה, כי זרובבל לאחר התחיל ליסד, הוא יגלה את מעשה הבנין:

וידעת

Digitized by Google

וְיָדַעְתָּ֕ כִּֽי־יְהוָ֥ה צְבָא֖וֹת שְׁלָחַ֣נִי אֲלֵיכֶ֑ם: (י) כִּ֣י מִֽי בַז֣ לְי֔וֹם קִטַּנּ֖וֹת וְשָׂמְח֣וּ וְרָא֗וּ אֶת־ הָאֶ֙בֶן֙ הַבְּדִ֣יל בְּיַד־זְרֻבָּ֔בֶל שִׁבְעָ֥ה־ אֵ֖לֶּה עֵינֵ֣י יְהוָ֑ה הֵ֚מָּה מְשׁוֹטְטִ֣ים בְּכָל־הָאָ֔רֶץ: (יא) וָאַ֣עַן וָאֹמַ֔ר אֵלָ֕יו מַה־שְּׁנֵ֥י הַזֵּיתִ֖ים הָאֵ֑לֶּה עַל־יְמִ֣ין הַמְּנוֹרָ֔ה וְעַל־שְׂמֹאולָֽהּ: (יב) וָאַ֣עַן שֵׁנִ֔ית וָאֹמַ֖ר אֵלָ֑יו מַה־שְּׁתֵּ֣י שִׁבֳּלֵ֔י הַזֵּיתִ֕ים אֲשֶׁ֥ר בְּיַד֙ שְׁנֵ֣י צַנְתְּר֔וֹת הַזָּהָ֖ב הַמְרִיקִ֥ים מֵעֲלֵיהֶ֖ם הַזָּהָֽב: הכי נחי׳ ויאמר

איהן אויך פֿעללינ׳ הערשנ על. לען. — ״ואָ וועדע דען יע׳ דער איננע, דאָם דער הערר צבאות צו אים מיך אבגע׳ זאנדט. (י) וואהרליך, ווער יע׳ נער צייט שפּאָטעט, דאָ ה ל׳ פֿע נאָך אונבעריטענד ווער, ווירד ענטציקט דאָן זענקבלייא אין זרובבל׳ס האַנד ערבליק׳ קען; ווירד איננע ווערדען, וויא יענע זיבענע, דיא אללוואל׳ מעגדע פֿארזעהונג נאָטטעט, אללע לענדער דורכשפּעהן. (יא) נון פֿינג איך וויעדער צו פֿראַגען אן: וואָם בעדייטען וואהל דיזע צוויי״א אלבֿיי׳ מע, צור רעכטען זייטע דעס לייכטערס אונד צור לינקען? (יב) איך פֿוהר דאָן פֿארט: וואָם בעדייטען דיזע ב׳ י׳ דען אלי׳ פֿענצווייגע, דיא אין דען צ ווי״א נאָלדענען לעפּפּען העננען, אוים וועלכען גאָלדקלאָרעם אָהל

ר ש י׳

וידיו תגלענה. לומו עתה: תגלענה ל׳ נמר הוח כמו (שם י׳) כי יגלע ה׳ כל מעשהו: (י) כי מי בז ליום. ניומר בגיח תאר הוקטן בעיניהם כמו שנאמר (בעזרא ג) ורבים מהכהנים תאר רלו הבית הראשון ניסדו זה הבית בעיניהם בוכים בקול גדול, ובנבואת (מני ב׳) הלא כמוהו כאין בעיניהם ומאמו עתה בזיולה את האבן הגדול התלוי בחוט המשקלות תאר ניד לדרבבל רלה הבונים שמבון בה רלה הפיחה וזו תהיה ניד זרובבל: שבעה אלה. על ל׳ שבעה ניסוד הראשון שניתי בורח ובן ת״י שבעת ולבנין בתלין: עיני ה׳ המה משוטטים. ולו נראה לעשות בן והוא ראה את זרובבל זה הבון לבנין: (יא) מה שני הזיתים. מה רמז הם ומה רמז שני שבלי זיתים שרוק״ם בלע״ז קבוצות זיתים בענף בתין שבולת: (יב) תאר ניד שני בנתרות. בלומר תוכל שני הבנתרות (כמו שמואל ב׳ י״ד) רלו תלבת יוהב תל ידי: המריקים מעליהם. את

ב א ו ר

(ם) וידעת וגו׳, על כל תמד ותחד תמר זה: (י) כי מי בז ליום קטנות, תסר בתין המתואר (ג״ל יסודות לו נחמות קטנות בפי׳ הראל״ע), ולבן בא התאר בלשון נקבה, ושעמו מי פוח תאר בז ליום הזה תאר היסודה היתה לו רק קטנה, בתבואר בעזרא (ג׳ י״ד) ורבים מהכהנים וגו׳, וגם תני תמר (ב׳ ב׳) הלא כמוהו בתין בעיניכם. ושמחו, עתה בראותם את האבן הבדיל ניד זרובבל, בתובד הבונים המודיעים בפעם בפעם ע״י בתן הבדיל לבנין מעשה הבנין. בו, מן עלומי הע״ן ובח תמיד בגבול שלו ובדרו לעב ובדוף, והראוי בקמץ. שבעה אלה, לשעתו, וראוי עומד בשקום בנים, והראוי וראו את שבעה אלה, ומוסב על שבעה עיני׳ שזרי למעלה, בתאר יבאר עיני ה׳ וגו׳, ושעמו שבולת יראו ויעינו לו, כי השגחת ה׳ משוטטת בכל התלון לשמור את עם סגולתו מבל מבשל ומוקה: (יא) מה שני הזיתים, לשעתו בוונת השאלה על מספר שנים, כי על הזיתים בעלמם בנר שאל למעלה, וכן על מספר שתי שבלי זיתים וכתרות. שבלים טרוק״ם בלע״ז (ל״ל טרלשבע, ביטעו) קבוצות זיתים בענף (רש״י). צנתרות, בלים בתן בנורות (רד״ק). ולף שלח תבר למעלה תן הבוורות ותן השבלים יהעני שבן רלה (הב״ל): (יב) המריקים מעליהם הזהב, בשמן הוך בזהב, וכן כוס זהב בגבל ניד

Digitized by Google

זכריה ד ה

(ג) וַיֹּאמֶר אֵלַי לֵאמֹר הֲלוֹא יָדַעְתָּ
מָה־הֵּמָּה אֵלֶּה וָאֹמַר לֹא אֲדֹנִי:
(ד) וַיֹּאמֶר אֵלֶּה שְׁנֵי בְנֵי־הַיִּצְהָר
הָעֹמְדִים עַל־אֲדוֹן כָּל־הָאָרֶץ:
ה (ו) וָאָשׁוּב וָאֹשָׂא עֵינַי וָאֶרְאֶה
וְהִנֵּה מְגִלָּה עָפָה: (ז) וַיֹּאמֶר
אֵלַי מָה אַתָּה רֹאֶה וָאֹמַר אֲנִי
רֹאֶה מְגִלָּה עָפָה אָרְכָּהּ עֶשְׂרִים
בָּאַמָּה וְרָחְבָּהּ עֶשֶׂר בָּאַמָּה:

ויאמר

תרגום אשכנזי

אֶהל פַֿליעסט? (יג) אונד ערהיעלט צור אַנטוואָרט: מערקסט דוא דען ניכט, וואָס דיעס בעדייטען זאָלל? ניין, מיין הערר עהוויידערטע איך. (יד) אונד ער רעקלעהרטע מיר: עם דייטעט אויף ענע צוויי א דורכם אֶהל געוויהטען זוהנע, וועלכע דען נעסטעהן צוטריטט האבען, בייא דעם העררן דעם וועלטאַללם. —

ה (ו) אַלס איך נון אַבער, מאַהל אויפבליקטע, דא ווארד איך אינע פַֿליענענדע ראָללע געוואָהר. (ז) „וואָס זיעהעסט דוא?" פֿראַגטע ער (דער ענגעל) מיך, איך ערווידערטע איינע פַֿליענענדע ראָללע, דיא וואָהל צוואַנציג עללען לאַנג, אונד צעהן עללען ברייט זיין מאַג.

ר ש י

היע"

השמן הזה הכלול וטיב להזיר כזכב כמו (לויט ל"ו) מלפון זהב יאתה: (יד) שני בני היצהר. קרן כהונה וגדלות המשחים בשמן המשחה: העמדים על אדון כל הארץ. לנקח מלפניו להזות את גדולתם: שני בני היצהר. י"ט ויל"הר מתהפך לטוב נזכות התורה. (ח"ם מה שאמר חז"ל אם פגע בך מנוול זה משכיהו לבית המד וכו' ר"ב כ"ב):

ה (א) מגלה עפה. רבותינו פירשו בסולה ולמדו שהתורה כתובה בה ולמדו מגלה שהעול' ת' מנ' לגלגים ומתיים כתורה בלתיתה בעירובין. וי"ח מגילתך פרחה פורחת בתוויר. ולפי פשוטו של פרשה מגלת פיבענות היתה והוא שרלה (יחזקאל ג') ובחב לגליה קינים והגה

באור

ה', היין הזך ונקי (מהמפרשים): (יג) הלוא ידעת מה אלה, נלמור מיך לך תדע ענין המספר, לחתי שכל המרלה מדבר על יהושע וזרובבל. לא אדני, כי לא הבין, אחלו ענינים מורים על מנלית לחד, והמלאך השבילהו בזה בלמרו: (יד) אלה שני בני היצהר, יכהר הוא השמן, כמו תירוש ויללהר (דברים י"ח י"ב) והכוונה על זרובבל ויהושע שמשמחין בשמן המשחה זה למלוכה וזה לכהונה. הע סרים על אדון כל הארץ, הקרובים אליו לרחות את פני המלך החדון ה' לנחות שמו:

ה (א) ואשוב ואשא עיני, המרלה הזה ומשך עם מה שלפניו, כי מקודם היה הנביא נתון בתרדמה ובשלמתו ע"י מרלה המנורה ושנעה נהוחים, ומשהה היה עיון לחד מחד ע"י מרלה המגלה ומרלה החיפה, ר"ל תנלית הפקידה ותנלית הנתון, שהיה לנבר את הרשעה מקרב ליתן ולהטיל מעליהם, כי נלעדי זאת לא יתכן הנית לעמוד ולהתקיים על חלו ומבונו. מגלה עפה, ת"י מגלה פרחת, מגלה שתעוף בחויר, וכן בשבמת רוב המפרשים. ולפי דרש חז"ל (בשבת עירובין פרק עומין פסין), פירושו מגלה בסולה, כי תרגם ובשלת ותעף, ותאמו (שם) שהתורה כתובה בה, ע"ב, כוונתם זהה שהתורה יכולה לחהנע עלמוהם מחנכי הנולה, שלא שמרו מה שנחב בה, לא תענוד, לא תעשה לח סם ה' תלהיך לשוא, לא יהיה לך חיפה ואיפה, והלכו ועברו על מלוותיה. עשה, תחר למגלה, והוא כעין המגלה שרחה יחזקאל בנוכחותו לחר בח עליה קינים והגה והי (יחזקאל ג' י'). ותוכן דבריה נזרה ועונש עלהי על הרשעים, כמו שנחב לו המלאך עניניה, זאת התלה היולחת להעניש לח מכחי רשעה: (ב) מה אתה רואה, כוונת השחלה להעיר לח הנביח שיחבונן על סהות המרלה

(ג) וַיֹּאמֶר אֵלַי זֹאת הָאָלָה הַיּוֹצֵאת
עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ כִּי כָל־הַגֹּנֵב
מִזֶּה כְּמוֹהָ נִקָּה וְכָל־הַנִּשְׁבָּע מִזֶּה
כְּמוֹהָ נִקָּה: (ד) הוֹצֵאתִיהָ נְאֻם
יְהוָה צְבָאוֹת וּבָאָה אֶל־בֵּית הַגַּנָּב
וְאֶל־בֵּית הַנִּשְׁבָּע בִּשְׁמִי לַשָּׁקֶר
וְלָנָה בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ וְכִלָּתוּ וְאֶת־

עציו

תרגום אשכנזי קסר

(ג) היא ארור זאת אלה, זו ענטהאלט דאס איבער דען עהדקרייז דר פערבריים ענדע שטראפגערכט; דען אן יעדר דיעזער גיענענד דיעב, וואס אין יענער בייטייד; (ד) האב רום מאג עס הינצוהען, מאג איינקעהרען אין דער וואהנונג דעס דיעבעס, אונד אין דער וואהנונג דעסיעניגען, דער דורך פאלשען שוואור מיינען

נאמען ענטווייהט; מאג דאס אין איהרעם היהע זיך ניסטען, ביז היהן, האלץ אונד שטיין

ר ש"י

והי': (ב) זאת האלה. זאת שנתנה בה סיבועות נקמת שבועת שקר: היולכת. עתה מביא ק"ה מלפני הסניגור להתהלך על פני כל הארץ וזהו לכנה ו' ורבינו י' כמידת פתח העזרה והסיכל לפני תלת דרך שם: כי כל הגונב. עד עכשיו: מזה כזוה נקה. מזה הסיבועות כמו שהוא מפורש נה נקה ולא נאמר' סובעות יחידים העוברים על התורה אלא המחין עד שנתמלא' שתי כולם ולקו כולם כת' בתורתן ובגילה ובן כל הנשבע לשקר עד הנה מזה הסובעות כמו שהמגילה הזאת מגדת נקה ולא נאחלם אבל מלקין ואילך הולאתיה לשוב נארן ולוקום מן הגינים

באור

והורלתה, והזיר הנביא מגלה עפה, והוסיף לומר לרבה עשרים ונו', כלומר שהזיר נשבו שבועות על לולם הבית שמלתו כך, אבל לא היה בוזבו עד שבלר המלאך ותלר: (ג) ואת האלה, תוכן המגלה הוא קללה וסובעות על הרשעים העוברים על מלות אלהיהם, ומעתה הבין הנביא, שבוזות המגה על החטאים שהחזיקו הבית שמלתו כך. היוצאה, שעזרו לשר התפשט בכל הארץ. וטעם כל הארץ, לו שסובב על ארץ ישראל לדעת הרש"ק לו על כל היהודים לשר נירוזלים ולשר נאמרו נגבל ובארץ פרס לדעת הרלנ"ע; ולפי האמת, מדרך הבוזוה לזכור הארץ בנללה במקום ארץ מיוחדת, (עיין נאור מיכה ז' נ'). כי כל הגונב ביזה כמוה נקה, לדעת הרש"ק מלות מזה יומזה מוסבים על המגלה, ושימו, שהמגלה היתה כתובה משני עבריהן, בלד האחד כתובה קללת הגנב, ובלד השני קללת השבוע לשקר, ונקה לדעתם מיסורי שיכרת מן העולם, דוגמת בלעם ילא נקי מנסיון בדבריהם ז"ל. ולדעתם לא ידעתי לבאור מלת כמוה על נכון, גם לא יתכן מלת מזה בל"ז על המגלה, לכן ויותר נראה לבאר מלת מזה על המקום, ופירש נקה בשבועתו בכל מקום נקי משונג, כמו ונקה החיים משוגן (במדבר ז' ל"ת) ובדומה, ושאיר הכתוב כך הוא שהמלאך נתן סבה לדבר הקללה, בעבור ב' עונות גדולות שהחשבו בכל המקומות, ולכן אמר, כי כמו שבמקום הזה לא הניצו את העוגב, כן במקום אחר לא הרשיעו את הנשבע לשקר, וכפילת כמוה להורות השוה, כזו כי כמוך בכרעה: (ד) לכן הוצאתיה, את המגלה לשר החלה בתוכה בה, ושעם הולאתיה, כי עד עכשיו היו נדמה לעין, בלי העונש בשתר ובעלם, ולחה יבלו במקום מתנותיו. ולנה, שרשו לון ומשמעו וָלָנָה, ובל הסגול תחתיו כמו והזורה תנקב תמיד (ישעיה נ"ט ה'), לפירושו תשכון החלה בתוך ביתו עד שתכלה את הבית על פני כולו עם העצים והאבנים שבתוכו, כמחשבת ז"ל (שבועות פרק שבועות הדיינין) לבד שתין לח ומים מבלה שבועות שקר מבלה:

ויצא

Digitized by Google

עֵצֶ֥י וְאֶת־אֲבָנָֽיו׃ (ה) וַיֵּצֵ֣א הַמַּלְאָ֗ךְ
הַדֹּבֵר֙ בִּ֣י וַיֹּ֣אמֶר אֵלַ֔י שָׂ֥א נָ֖א עֵינֶ֑יךָ
וּרְאֵ֕ה מָ֥ה הַיּוֹצֵ֖את הַזֹּֽאת׃
(ו) וָאֹמַ֕ר מַה־הִ֑יא וַיֹּ֣אמֶר
זֹ֤את הָאֵיפָה֙ הַיּוֹצֵ֔את וַיֹּ֕אמֶר זֹ֖את
עֵינָ֥ם בְּכָל־הָאָ֖רֶץ׃ (ז) וְהִנֵּ֣ה כִכַּ֣ר
עֹפֶ֔רֶת נִשָּׂ֖את וְזֹ֣את אִשָּׁ֔ה אַחַ֖ת

תרגום אשכנזי

שטיין אויפגערייבען איזט״.
(ה) דער מיך בעגייסטערנדע
ענגעל ערשיינן מיר, אינד
שפראך: ״בליקקע אויף אונד
זיעהע, וואס היר זיך ציינט?״
(ו) וואס בעדייטט דיעזעם?
פראגטע איך: דיעזעם ערשיי-
נענדע איפה? — ״ שפראך
ער, ״עם ציעלט״ פוהר ער
פאָרט, אויף דאס וואַרנאך יענע
(רוכלוזען) אים גאנצען לאנ-
דע שטרעבען״. (ז) אונד זיהע! אין בלייאשטיק האָב זיך דאס העהע, אינד נון ציינטע.

ישובת

ר ש י ז״ך

הנכדים והזכצעים לבקר מעכבזיו ובח לכל בית הנגב וגו׳: (ה) שח כח עיניך ורחה. עוד יולחת אחרת שחלח מנית ק״ם: (ו) ואמר מה היח. היולחת שחתמר לגי לרחות: ויחמר זחת החיפ׳. שחרחה יולחת כמין חיפה שמודדין בה: ויחמר זחת עינם בכל החרן. ולחחר שרחיתי חמר זחת היח מדה שלקו בה חותם שבעיניהם בכל החרן לגזול ולעשוק לחקטין חיפה ולהגדיל שקל ונמדד להם מלה נפלה: (ו) והנה ככר עופרת נשחת. רחיתי שנשחת מעל החרן לחויר משקל

זיך

באור

(ה) ויצא המלאך הדובר בי, ע״ד העניה יצח ממערכת מלחנים תחרים (הרשב״ע), (ועיין מלּ שכתבתי למעלה על הפ׳ והנה המלאך הדובר בי יולח). מה היוצאת הזאת, העיר לפיתו על מרחה אחר שעמד לנגד עיניו, ושאל לפיתו להבין מהותו ועניינו: (ו) ואמר מה היא, לח ה׳ ניך הנניח להבין כוונתו. ואת האיפה היוצאת, אין כוונתו לומר שהיח חיפה, כי זה הדבר יצר בעיניו רחה הנניח. תמנם תמה על הנניח שלח היה יכול להבין ענין כוונתה, ולכן תרנמתי בלשון שחלה. ועל שלח ידע הנניח להשיב על שחלתו דבר, לכן הוסיף זחת עינם בכל החרן, (וזה הוח כמילת ויחמר ויחמר ב׳ פעמים, כלומר שלח היח הרומות על הדבר שבל מנמת פניהם בחרן, וכמו שכתוב רש״י בפיפוקו זחת היח מדה שלקו בה לפיהם שעיניהם בכל החרן לגזול ולחמוס להקטין חיפה ולהגדיל שקל, עד כחן לכוונו, ויהיה טעמו כטעם בלחי לל המן עיניהו (בחדבר י״ל ו׳), כי דע הורחת מלת עין לפעמים על התלנית חצר חלין יכון החדם במעשיו, כהורחת מלת (חויצענאערק; ליעזובוקס בל״ם). יזהה הטעם ויהי שלול עוין לת דוד (שמוחל ג׳ י״ח ט׳), כלומר שהיה כל ממת לבו להרע לדוד; כי נחמת סם עין נופל כן על כלי חוב הרחות, כן על דמות ותחר המושח החצוני (חברוך דעם פיעיקטיוען בעגאנצטטנדעם, בעטטאלט, שיין חויינער וחלב) כמו ונכפה לת עין החרן (שמות י׳ ח׳), והנה הנגע עמד בעיניו (ויקרח י״ג ה׳) (עיין סם רש״י ורחב״ע), החדם יראה לעיניים (שמוחל ג׳ ז׳ ז׳), בפחינת שלמות וכורת המוקח הלשייר לעין, וכפחינם זו יקרח ג״כ ע״ל ההשלכה לשות מושג שכלי (סובייקטיוועפער בעגאנצטטנד) המלייר לעין השכל בסם עין, כמו החכם עיניו בראשו (קהלת ב׳ י׳) כלומר שהחכם יש בשכלו לחבית דבר נרחשיתי, כעין שחמר חז״ל לחזהו חכם הרואה לת הנולד, ושם הטעם יתואר השגחה חלהות השמקיפה על מקרי נ״ח לחקן לת כל לטוחתם, בסם עין, (פיזיזטהונג, חקוזלבט), עיני ה׳ חלהיך בה מרחשית השנה עד לחרית שנה (דברים י״ח י״ב) — והבן זחת. גם לינינו רמוז מה שכחבנו זכר המפרשים בהורלת מרחות החיפה על העונש המיועד, שבסם יסודם בחחים ויעניים מדה בנגד מדה. ותם נלמין להעחקה יונית הנמלחת ומיוסקת לע׳ זקנים, נרחה כי העתיקו, זחת עֲוֹנָם בכל החרן. והעתקה הזחת מסכמת לנחוחנו: (ו) והנה ככר עפרת נשחת, מעל החיפה שהיתה הככר של עופרת כעין למיך פתיל עליה. ועתם ככר לינו מסקל דווקל חלח כחתיכת עופרת. וזאת חשה חחת וגו׳, כע׳ זקנים וגם המתרגם הכשדי

Digitized by Google

יוֹשֶׁבֶת בְּתוֹךְ הָאֵיפָה׃ (ח) וַיֹּאמֶר
זֹאת הָרִשְׁעָה וַיַּשְׁלֵךְ אֹתָהּ אֶל־
תּוֹךְ הָאֵיפָה וַיַּשְׁלֵךְ אֶת־אֶבֶן
הָעוֹפֶרֶת אֶל־פִּיהָ׃ (ט) וָאֶשָּׂא עֵינַי
וָאֵרֶא וְהִנֵּה שְׁתַּיִם נָשִׁים יוֹצְאוֹת
וְרוּחַ בְּכַנְפֵיהֶם וְלָהֵנָּה כְנָפַיִם
כִּכְנְפֵי הַחֲסִידָה וַתִּשֶּׂנָה אֶת־
הָאֵיפָה בֵּין הָאָרֶץ וּבֵין הַשָּׁמָיִם׃
(י) וָאֹמַר אֶל־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי
אָנָה הֵמָּה מוֹלִכוֹת אֶת־הָאֵיפָה׃

חסר א׳ ויאמר

(י) „וואהין פֿירן זיא דאָס איפה?“ פֿראָגטע איך דען מיך בעגיסטערנדען ענגעל.

חרגום אשכנזי קסה

זיך זיטצענד אין דעם איפה
איין פֿרויען־צימער. „(ח) דיע־
זעם אזוי דאָז לאָסטער!“ זאָג־
טע ער (דער ענגעל), „שליידער־
טע זיא גרי־כמיג אין דאָס איפה
צוריק, אונד וואָרף דיא בליי־
ערנע דעקקע אוף דעסטען
מינדונג וויעדער. (ט) אַלס איך
פֿערנער אויסבליקטע, דאָ ער־
שיינען צוויי־א פֿרויען; אין זיי־
רען פֿיטטיגען בליבען דער
ווינד, איהרע פֿליגעל גלייכען
האָביכטפֿליגעלן, אונד דיע־
זע פֿרויען טרוגען דאָס איפה
צווישען ערד אונד הימעל.
(י) „וואָהין פֿירען זיא דאָס איפה?“ פֿראָגטע איך דען מיך בעגיסטערנדען ענגעל.

נאך

ר ש י

כבר עוסרת ורציתי עוד וחלת לפה לחת יושבת בתוך האיפה: (ח) ויאמר זאת הרשעה. הפה זאת שחטה רוחה בתוך האיפה היא מדת דרך הרבע לפי שהגבו בה הרשעים והנה עפה נחוני׳ כיוכה ללקות בתוך הפלה עלמו שנאמר בה מדה נמדה: ויצלך לתה. על עתה היתה יושבת והוח הבליכה וחנעה לתוכה רפז ליסורים ולעונשים: ויצלך לת לתן העופרת ל פיה. לפקעה למען לח יגלגו עוד ולח ישמע קולן לנגד עיניים ולחניונים: (ט) שתים נשים יוצלות. מן הבנית: החסידה. דייה לענה וולטוי״ר בלע״ז:

באור

ותרמי קורלים והנה תמורת וזאת; ויתן לורך, כי מסגולת ל״ע להוסיף לפעמים כנוי הזומז (פרלתמען דעמלנסטעריטיפום) שלח לכורך ענין בכל כמו קול דודי הנה זה בח (ב״ה נ׳), והנה זה מלחך (מ״ח י״ט) ודומיהם: (ח) זאת הרשעה, המוגמה (דאָז פעדויטען־ליידטע זאָכטער) כדרך המלין להגזים דבר שתין בו רוח חיים ולעשות ממנו פועל עלם, ומפי על דרך הרשעה שהיה עוד בין עולי הגולה. וישלך אהה, לת התה הרשעה. אח אבן העופרת, זהו הכבר המכרה למעלה. אל פיה, לל פי האיפה. וטעם ההשלכה, יפה פיכו׳ ז׳ל לשקעה למען לח תגדל עוד ולח ישמע קולה לנגד עניים ולחניונים ע״כ: (ט) והנה שתים נשים, נקבו המפרשים לחת טעם על ענין שתי נשים, ומקובל מסכיל יהלה שדבריהם רמוקים מדרך הפשט ויסוד המקרולת, ולדעתי נקבר ונלחד המרלה הזה עם מרלה הקודם, כי לחרי שרלה הנביל מרלה האיפה והרשעה, חזר ורלה עתה מרלה שתי נשים הרומזות על צדק ואמונה (טוגענד אונד רעליגיון), לחר שהסתכלה מעונות ה׳ נהבית לחר גנו, ולחר שם יתקבלו כולם בלב לחד להשתחוה ופשם לפניו ולהשלם כמעשיהם (כי זהו תכלית הבנין), והן הנה לחר שתשלה לת האיפה עם הרשעה בתוכה, חון לגנול לרן הקדושה, לתרן שנעבר, ושנעבר הוח בגל, כי שם למדו ממעשיהם הרעים והמתועבים; לגל מעתה יטהרו לת לנפש מכל חשמה ופגל, וינילו לת הרשעה למקומה הרלוי, וילכו בדרך חמת ולגל, ורשעים עוד לינם. ורוח בכנפיהם, לפימן שהנחנה מיש קל לנגל: ככנפי החסידה, נגפים פרוסות ורחבות נפו החסידה (מרל״ק): הסידה, דייה לענה וולטוי״ר בלע״ז (רש״י), ל״ל וואלטויר (האָלענדיש בל״ח

זכריה ה ו

(יח) וַיֹּאמֶר אֵלַי לִבְנוֹת־לָהּ בַּיִת
בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר וְהוּכַן וְהֻנִּיחָה שָׁם
עַל־מְכֻנָתָהּ׃
ו (ט) וָאָשׁוּב וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֶרְאֶה
וְהִנֵּה אַרְבַּע מֶרְכָּבוֹת יֹצְאוֹת
מִבֵּין שְׁנֵי הֶהָרִים וְהָהָרִים הָרֵי
נְחֹשֶׁת׃ (ג) בַּמֶּרְכָּבָה הָרִאשֹׁנָה
סוּסִים אֲדֻמִּים וּבַמֶּרְכָּבָה הַשֵּׁנִית
סוּסִים שְׁחֹרִים׃ (ג) וּבַמֶּרְכָּבָה
הַשְּׁלִישִׁית סוּסִים לְבָנִים
וּבַמֶּרְכָּבָה הָרְבִיעִית סוּסִים

כרודים

תרגום אשכנזי

(יח) נאך דעם לאַנדע שנער הינאב, ענטגעגנעטע דיעזער, אום פֿיר דאַזזעלבע דאָרט איין הויז צו ערבויען, איין פֿעסטעס הויז, וואָס (דאָס איסה, וועלץ זיך דאָס וואַסטער בעפֿינדעט) אויף זיינעם זיטצע רוהען מעגע.

ו (ט) אַלס איך אונדליך נאָכּ־מאַלס אויפֿבליקטע, געוואָהרטע איך פֿיר וואַגען צווישען צוויי בערגען הער־פֿאָרראָללענד. (דיזע בערגע וואָלטען חוזס ערן געביל־דעט.) (ג) אַם ערשטען וואַגען ראָטהע ראָסען, אַם צווייטען ש׳וואַרצע, (ג) אַם דריטטען וויים אונד גרויא געשפרענקעלטע ראָסס.

ר ש י

(יא) והוכן והניחה שם. והוכן הבית והונחה החיפה עם הדשנים שבתוכה. שם נתותו הבית: על מנוחה. על קנינות' ועל פסיפה כאן רמז לי שנאומם של ישראל שמהלו בפתח עגירות ורצא לקו נתותה מלה וכתו ב' לומות שמלנו בתחת הן בגל וכשדים חיל ב"נ והגלום לבבל ושם עמדו קנועים על מנון בנים ההוקנע להם והוח לבי מלחות ע' שנה על עתה שחזרו. ונוטה פי' זה לחתר יוכלן במקנת ובמה הדנים פוחדים בה ולח נתייחבו לי. וכתותינו פירשו ולמדו מכחן שומסר להם יל"ה לחבי בנסת הגדולה ושדיו לדור ד׳ לחברת וחפלו בחברת משה דשלים קליה בהלימת בסנהדרין ובמס' יומח ושפחרתי מלכות ב"נ בכבל שרי לומות. ולחיתי במדרש תהלים שחרבע מלכיות הללו שנשתעבדו בישראל בפוחות היו בגל וכשדים מדי פרס יון מוקדין לחזוס ויעמעאל (שהי"ח על"ם מוקדון ויעשאלן) ועל כן יפול הקלידי בניעית היא שמונית:

ך (א) והחדים הרי נחושת. סימן על מחק מלכיות הללו הנח להם מבין שני ההרים שהיו קשה וחמין שלחו ד׳ מרכבות שלוחי הקב"ה לחת ממשלי לד׳ מלכיו׳ בגל ובדי ועכו"ם וישמעא׳: (ב) סוסים לחמים. כס שהרכיבו לת בגל שהוח לחומה כמ"ש חלת היו ריאל דקבצת (דניח ג'): שחרים. להרכיב לת מדי שהשחירה לת פניהם של ישראל בימי המן: (ג) לבנים. להרכיב לת

באור

נל"מ): (יא) והוכן, מלשון כן, ר"ל שם יהיה לשבת: והניחה שם על מכונתה, על נסיסה ומושבה הראשון. ומלת והניחה, שרשה יגח, ומורכבת מן הפעל והפעל. ולדעתי הטעם להזהיר על ההנחה ממקום למקום ועל המנוחה בתוך שתהיה מוכרחת לנוח שם. ומצאנו רגים מורכבים בשקרא, כמו יצבתי נתרזים ומקוננתי בלבנון מוריבך מקוה ועגבר, לשתחוני, הרגשת הנפתחים והנמלחים ולומיהם:

ך (א) ואשוב ואשא עיני, לתחזון שנמרלות זכריה והקשה שבנולם. דרי נחשת, חולי ירמוז על מחק המקום שיכלו ממנו: (ב) סוסים אדמים, יזכור הקורל מה שכתב הערתי

Digitized by Google

בְּרֻדִּים אֲמֻצִּים: (ז) וְאַתָּן וַאֲמַר אֶל־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי מָה־אֵלֶּה אֲדֹנִי: (ה) וַיַּעַן הַמַּלְאָךְ וַיֹּאמֶר אֵלַי אֵלֶּה אַרְבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמַיִם יוֹצְאוֹת מֵהִתְיַצֵּב עַל־אֲדוֹן כָּל־הָאָרֶץ: (ו) אֲשֶׁר־בָּהּ הַסּוּסִים הַשְּׁחֹרִים יֹצְאִים אֶל־אֶרֶץ צָפוֹן וְהַלְּבָנִים יָצְאוּ אַחֲרֵיהֶם וְהַבְּרֻדִּים יָצְאוּ אֶל־אֶרֶץ הַתֵּימָן: (ז) וְהָאֲמֻצִּים יָצְאוּ וַיְבַקְשׁוּ לָלֶכֶת לְהִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ וַיֹּאמֶר לְכוּ

החהלכו

ר ש"י

חרגום אשכנזי קסו

ראָססע נעשפּאַנט. (ז) וואָס בעדייטען דיעזע? אָ הערר! פֿראַגטע איך דען מיך בעניי־ סטערנדען ענגעל. (ה) דאַרויף ערווידערטע ער: דיא ציעהען הין נאַך דען פֿיער ווינטען צו, נאָכדעם דיא שטאַנדפּונקט נעבען דעם וועלטאַללס העררן פֿערלאָס־ סען. (ו) נאַך נאָרדען ציעהט דער וואַגען מיט דעם שווארצען נעשפּאַן, אויהם פֿאָלגען דיא ווייסען פֿעַרדע, דיא נעשפּרענקעלטען ציעהען נאַך זידען הין; (ז) דיא ראָטהען אַבער זינד אים בעגריף דאָס נאַנצע ערדרייך צו דורכ־ ציעהען; איהנען וואַרד דער בע־

ר ש"י

לח פרס זענה לח הנית: נרודים. המה מוזרים להרכיב לח עכ"ם שניהו לח יפרע במיני גזירת מזונות זו מזו: תמנים. להרכיב יפעתל ולח ידעתי מהו ל' תמונים. ו"ת קיטמנין: (ח) הלה תרכב רוחות השמים. ערי העכ"ם מחומות המוכל ת בל' רוחות: יוחלות מהתיצב וגו'. לח לפניו ונתן להם רשות מפיו למזול: (ו) חשר בה הסוסים השחורים יוחלים לל מרן לפון. להרכיב לת מדי ועל החומים לח כתיב יוחלים שנחר בלחה לה ממלכת בבל: והלבנים יצלו לל חחריהם. להרכיב לת פרס שחיהן בלבוז ומשלו על בבל: והנרודים יצלו לל מרן התימן. להרכיב לת יון וישלו המלוכה מיד פרס ופתרונו לרב סעדיה בדניחל רחיתי המלך הנגב הוח מלך עכ"ם: (ז) והחמנים יצלו ויבקשו. מלבוחי שיהח תוקף בדול למממלחהבלבת בבל החרן: ויחמר לנו התהלכו בחרן. נתן להם רשות למזול ממלכת רב:

רחה

ב אור

הערתי על ענין זה למעלה (פרשה ו' ו'): (ג) ברדים, תרגמתי על פי הרל"ק בשורש ברד, שנחר בחמים לבנים כמו ברד, וכן פי' הרחב"ע ע' ויצח, ויונתן מרגם סליחין. אבצים, יש פוסרים מל' חמין וחזק (שוטהיבע קאסטע), ולדבת קלת ענינו לחומים, מטעם חמון בגדים בחלוף להמ"ע, ותרגומי על פי היונתן אחרגם קטמנין: (ה) ארבע רוחות השמים, טעמו לחרבע רוחות, וכן ויצח יהוללים כמו ליהוללים (מרל"ק ורחב"ע): יוצאות מהחיצב, ממקום מלכם על חדון כל החרן, כלומר בשליחות של שללח על זה, כמו להחיצב על ה' (חיוב ו' ו') לשמוע לקולנו ולעשות פקודתנו: (ו) אל ארץ צפון, זה בבל: יצאו אל אחריהם, ב"כ לחרן לפון: (ז) והאמצים, קורח לחי פה עם המחרגם החרמי, וסומקים, פי' לחומים כלפון הב"מ חזל סומקח ותחי חיורח, וכן חמר הרחב"ע וז"ל, והחמנים הם לחומים לבדם שהיו במרכבה הרחשונה ע"כ; יצאו ויבקשו, כלומר מובנים המה להתהלך על פני כל החרן, לח לרוח ■יוחדת: ויחמר ר"ג דבדי המלחך שמסר כי על פי מחמר ה' ומלוחיו תתהלכנה בחרן. ועניו ענוח המרחה לדעתי, יהוה כי לח לבד בחרן לפון היה עם ה' נסוריו, כי חס גם במלרים ובשחר חרלוח, ובנלח ישרחל מבבל, לח היו כולם עוליס בחמר, כי בדשיון מוכ לח עלו רק

חרבב

Digitized by Google

זכריה ו

הִתְהַלְּכוּ בָּאָרֶץ וַתִּתְהַלַּכְנָה בָּאָרֶץ: (ח) וַיִּזְעֵק אֹתִי וַיְדַבֵּר אֵלַי לֵאמֹר רְאֵה הַיּוֹצְאִים אֶל־אֶרֶץ צָפוֹן הֵנִיחוּ אֶת־רוּחִי בְּאֶרֶץ

צפון

ר ש "י

(ח) רלה היוצאי׳ לל ארץ לפון. להרגיע מדי ופרס: הניחו את רוחי. שכבו את חמתי בגבל שהשתיתו את בלשלר והרגו של נ"ב הוא שאמר (ישעיה מ"ח) ה' תהבו יעשה חפלו בבבל וגו': לקוח

באור

תרגם רגוז תלפים ושלש מאות ושנים, ושלריאם היו מלפים ועומדים עד יעזור ה' לוחם ויעמוד נגד סוטניאם, ונאמת שגם לתחשבתא בזרתו תפן ה' ניסם יגלח, אז גם חלק מהנשארים עלה עם עזרא הסופר (עיין עזרא ח' ב' ג'), ועל זה רמז המלאה שהיהודים הנפזרים בחלטות פוניאם לא לנטח תחבד תקופה, כ"ח גם המה יעלו לירושלים עיר הקדש. ולכן רלה בתחלה השחורים יולאים לארץ לפון זה בבל, והלבנים יולאים לחריאם, רמז על הנשארים שעלו לחרי זמן מה, והנרודים יולאו לארץ תימן, זה מלניח שהוא בדרום לארץ ישראל, והחמולים יולאו אל כל החלטות אשר נפזרו שם: ועתה קורלו מבשיל בח ונחזור על י"ל המרחות של זכריה וללה לוך המה מרוחים ונלחנים יחד בחרוזות השלשלת הנקראות היטב. במרלה הרחשון רלה הנביח סוסים יוצאים לרחות לח נתעוררו בנר מלחמות נחרן ולח הקיש ה' את בלבו שבבר לענביו הנביאים להקיש בנוד ישראל על מכונו, ושמע קול ה' המנשיח לוקים נקמת עמו מחוניהם. והוא (ב) מראה הקרנות המה הסוסים אשר בקרנותיהם עם ה' נגחו (ג) ומראה החרשים, המוכנים להבניח לויב ומחנקם ועי"ז ידעו ויביכו כל העמים את מעשה ה' כי נורח הוא ויעלו כלם לחלות את פני החנון ה' לנחות ולבקר בהיכלו ניהוללים עיר הקדש, על שיהיו יושביה רבים מלך מהניל, וע"ז רמז המרלה (ד) מאיש הבא לבדוד את העיד והבטחת המלוך בו פרוח תצמח יהושלים — ולקול הבשורה הזאת נשא הנביא קולו לרנן בנעיים זמירות. לך עוד נשלר ספק נמבאו לם יכו ישראל לשכון בתוכם בבוד ה', לם בהניחם ילבו בדרך הטוב והישר? — ותמוכה לנגד עיניו (ה) יהושע כ"הנו ומימינו השטן לשטנו, ומלאך בח להעביר מעליו הבגדים הטולים ולהלבישם לותו מחלנות. והנה רעיון לחר עוד מבעתו קולי לח יעוזו מרוגז החויניים העומדים להשטין בנין הבית? לזה רלה (ו) מראה המנורה וחופן הבוננות, הרומות על הבשחת הלל"ת כי קרונה יהושתי לבח ע"י זרובבל העומד נגד הבטנים להעביר פוקה ומכשול, ולהבליח מעשה הבנין בבללו. ומעתה עוד זכר עוונותיהם העלה בבללו ומבוכה בנפש הבניח, כי ידע שלח היו עוד מסוהרים מתועבות העמים אשר נתו בתוכם, בניבה ושבועת שקר ולילת רון ושומה; ולכן רלה (ז) מראה המגלה הרומות על הלבה היוללת (ח) ומראה האישה אשר בתוכה יושבת הרשעה. והנה עוד תבלינה עיניו לרחות לילך ובמה יוכל לבער הרשעה מקרב הלרן, למען תכון ההבלחה המדיונית לבבח — והנה רלה לו (ט) מראה שתי הנשים הרומות על הבלך והחמונה, על ידם יבטלו החטלים הבית יעמוד על מבונו, ושלום הלרן יבוה למעלה, כי בל העם המחור ומסורד יסור ומסוד לסיק לרן לחנותיו בשכר רלה במרלה הסוסים (י) היוללים לארבע רוחות השמים, זהו מה שרליתי לבאר ועתה נחזור לענין הפרלה: (ח) ויועק אותי, קרל עלי בקול גדול (בר"ק): הניחו את רוחי, השקיטו לת רוח החמה שהיה לי עליהם, על שהרגו לישראל יותר מדלי (הכ"ל). וטעם מלילת הניחו את רוחי, יהוע, כי הבת המתעורר בנפש נקרל רוח, ומורה על הרוחה והתפשטת, והנה בשיתעורר הלדם לפעולה מה,לז הרוח הזה מתפעל בו,סובב סובב הולך למלחות חפן הלדם, ד"ם, בעת הבעם וחימה, יתפעל הרוח ויעוררהו לנקום נקמה ובדומה, לך בעלת הפעולה ההיח

Digitized by Google

צָפוֹן׃ (ט) וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי
לֵאמֹר׃ (י) לָקוֹחַ מֵאֵת הַגּוֹלָה
מֵחֶלְדַּי וּמֵאֵת טוֹבִיָּה וּמֵאֵת
יְדַעְיָה וּבָאתָ אַתָּה בַּיּוֹם הַהוּא
וּבָאתָ בֵּית יאשִׁיָּה בֶּן־צְפַנְיָה
אֲשֶׁר־בָּאוּ מִבָּבֶל׃ (יא) וְלָקַחְתָּ
כֶּסֶף־וְזָהָב וְעָשִׂיתָ עֲטָרוֹת וְשַׂמְתָּ
בְּרֹאשׁ יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן
הַגָּדוֹל׃ (יב) וְאָמַרְתָּ אֵלָיו לֵאמֹר
כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת לֵאמֹר
הִנֵּה־אִישׁ צֶמַח שְׁמוֹ וּמִתַּחְתָּיו
יִצְמָח וּבָנָה אֶת־הֵיכַל יְהוָה׃
(יג) וְהוּא יִבְנֶה אֶת־הֵיכַל יְהוָה
קמץ בו"ק והוא

תרגום אשכנזי קסו

צאָפֿון׃ (ט) הײַ־
רויף וואָרד מיר פֿאָלגענדער
בעפֿעהל דעם עווינען: (י) נים
פֿאָן חלדי, טוביה אונד ידעיה,
וועלכע אויס דער געפֿאַנגענע,
שאפֿט אין בבל צוריק צוקומט.
מען זינד; דוא זעלבסט גע־
העסט נעהמליך דיעזען טאָג צו
איהנען הין, דוא טרעפֿסט
זיא אים הויזע דעם יאשיה זאָהן
צפניה׳ס, (יא) נים פֿאָן איה־
נען דאָז(אויטגעכרפֿטע) זילבער
אונד גאָלד, אונד לאָססע קרא־
נען דאַרויס פֿערפֿערטיגען.
איינע דערזעלבען זעטצע אויף
דאָז הויפּט דעם האָהען פּריע־
סטערס יהושע זאָהן יהוצדק׳ס,
(יב) אונד זאָגע איהם פֿאָלגענע־
דעם: זָא שפּראָך דער הערר
צבאות: זיעהע איין מאָן צמח
(האָלץ־ספּראָסלינג) איהם זיין
נאָמע! דען דורך איהן ער־
בליהט דאָז גליק, ער בעגאָן
דעם העררן טעמפּעל צו ערבויען, (יג) אונד ווירד דיעזען טעמפּעלבויא פֿאָללפֿיהרען,
מיט

ר ש י

(י) לקוח מאת הגולה מחלדי וגו'. תאר נתו מכנגד כל האנשים האלה: (יב) צמח שמו. הוא זרובבל שיאמור למעלה הנני מביא את עבדי צמח וע"ש שממחה גדולתו מעט מעט. ויש פותרים אותו במלך המשיח אבל כל הכנין הזה מדבר בנית שני: ומתחתיו יצמח. מוצע המלוכה:

באור

ההיית מן הכתוב אל הפועל אז שקט הרוח ונח במקומו, והוא ענין המלילה פה, שעל ידי שנלקחו את נקמתי בארץ לפון, עזו לי נחת רוח: (י) לקוח, מקור במקום לווי, כמו הלוך וקרוב דומיהם (רד"ק): מאת הגולה, יכנס בשם גולה ע"ש גלותם: ובאת אתה וגו', בשל הבנוי להודות לאחת בעצמך: בית יאשיה בן צפניה, תאר האי כבר בירושלים, ובניהם היו עולי הגולה (הרשב"ם): אשר באו מבבל, מוסב על תחלת המקרא על חלדי וגו' (הכ"ל): (יא) ולקחת כסף וזהב, שהביאו לגלגה. ובענוי תוכך מיעוט בפסוק הזה מזר ומאר ולקחת: ועשיית עטרות, ל' לזרובבל ול' ליהושע: ושמת בראש יהושע, בתאר הוסם העטרה על ראש המלך. ואין לתוך לומר שיזים העטרה על ראש זרובבל, כי הוא היה מלך, ואין מלך בלא עטרה (מרל"ק דרשב"ע): (יב) הנה איש צמח שמו, הוא זרובבל שיאמור למעלה, הנני מביא את עבדי צמח: ויש פותרים אותו במלך המשיח, אבל כל הכנין הזה מדבר בנית שני (לשון רש"י ז"ל). ושעם איש לשון גדולה, כמו גדעון בן יואש איש ישראל (שופטים ז' י"ד): ומהתחתיו יצמח, ממקומו, כמו ויצנו תחתם (יהושע ה' ח'), והוא נאור שם צמח כלומר שיצמח על ידו הגדולה והתאר: ובנה את היכל ה', ומפוך לו: (יג) והוא יבנה את היכל ה', ואמר הכל"ק בשל ענין לאחוי ולדעתי

Digitized by Google

תרגום אשכנזי

זכריה ו

מיט זיינעם דיאדעם פראנגענד ווירד ער זיצער אויף דעם טהראָנע זיטצען אונד רעגיע, רען; אויך דער פריעסטער ווירד זיין אמט בעהויפטטען, אונד פריעדליבער אנשלאג ווירד ביידע פֿעראייניגען. — (יז) יענע קראנען זאללען אים טעמפעל דעם עווינען אויפבע, וואהרט בלייבען אלס איין דענקמאהל פיר חלם, טוביה, ידעיה אונד חן זאה; צפניה'ס. (טו) דאן וויייטער פערנע ווירד מאן הין צום טעמפעל גאטטעם וואללען, אום דארט זיך צו ערבייזען. אלסדאן ווערדעט איהר'ס איננע ווערדען, דאס

ויהי

דער עווינע צבאות מיך צו אייך אבגעזאנדט. — דיעם אללעם, ווען איהר דער שטימבע דעם עווינע גאטטעם געהארזאם לייסטעט.

וְהוּא־יִשָּׂא הוֹד וְיָשַׁב וּמָשַׁל עַל־כִּסְאוֹ וְהָיָה כֹהֵן עַל־כִּסְאוֹ וַעֲצַת שָׁלוֹם תִּהְיֶה בֵּין שְׁנֵיהֶם׃ (יד) וְהֶעָטֶרֶת תִּהְיֶה לְחֵלֶם לְטוֹבִיָּה וּלְיִדַעְיָה וּלְחֵן בֶּן־צְפַנְיָה לְזִכָּרוֹן בְּהֵיכַל יְהוָה׃ (טו) וּרְחוֹקִים יָבֹאוּ וּבָנוּ בְּהֵיכַל יְהוָה וִידַעְתֶּם כִּי־יְהוָה צְבָאוֹת שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם וְהָיָה אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּן בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃

(יג) והוא ישא הוד. הוד נשיאות: ויסב. כ"מ על כסא הכהונה: ועצת שלום וגו'. הנשיא והכהן יתכנו זה"ז: (יד) והעטרת תהיה לחלם וגו'. מקרא מסורס הוא והעטרות תהיינה בהיכל ה' לזכרון טוב לחלם ולטוביה לפי שהתנדבו הכסף והזהב ולחזק עטרות היו תלויות בחלונות בנובה ההיכל כמה שנזכר במסכת מדות תלם הוא תלדי: (טו) והיה אם שמוע. והיה לכם הדבר הזה אם שמוע תשמעו וגומר:

באור

ולפעתי טעם המקרא כעצם ידי זרובבל יסדו הבית הזה וידיו תבלענה (למעלה ד' ט'), וכן פה הלשון שהוא התחיל לבנות את ההיכל בימי כורש, והוא יגמור את הבנין. והוא ישא הוד, כתר מלכות. והיה כהן על כסאו, הכהן הגדול יהושע גם הוא יסד על כסאו (הרשב"ע), כי מלת כסא ענין ממשלה כ"מ לפי גדולתו: ועצת שלום תהיה בין שניהם, כלומר שלא יהיה שום קנאה ותחרות בין שני הנשיאות החלם, וענין עצה יתוע, שהוא הסכמה לדבר מה, הן בענייני חיץ פרטי, הן בדברים הנוגעים לכל הכלל, כמו מחזנה בעלה תבון וגו' (מצלי כ' י"ח), ומעתה יתמה כי עצת שניהם תצר יפסטו ויסכימו בין בענינים הנוגעים לאדר המדיני שזהו עסק המלך, ובין הנוגעים בענין עבידה אלהית שהוא עסק הכהן, הכל יהי' בשלום ובאחדות, ויתקן ה' ביניהם יתלית: (יד) והעטרת תהיה: (כ"מ מהן, ובעוה הכתוב, והעטרות תהיינה בהיכל ה', לזכרון לחלם וגו' שתזכרנה על שמותם, כמתמרם ז"ל (במסכת מדות) על הפסוק הזה, שרצוה של זהב היו קנטעות בתקרות החלונם שבהן פרחי כהונה עולים וכותים את העטרות שבחלונות: לחלם, הוא תלדי, כאו תחזמות הוא נחת בד"ה: ולחן, הוא יחזיהו הנזכר, כמו שמינדב הוא יחלה ורבים כמה (לעזן הרשב"ע): (טו) ורחוקים יבאו ובנו וגו', ונתב הרל"ק ז"ל: לפשר שטעם ובנו על בנין הירדום שבנה בנית המקדש ע"כ. ולפעתי טעם תלת ובנו כאשר יעשר הלוגו (זיך עבויען) על המתעסק בעניגם אלהיים כמו עבודה ותפלה, שעל ידי עסק זה נבנית הנפש על מכונה, (ומזה הטעם התלמידים קרויין בנים מצרב בנה, ועל זה מיוסד דרש חז"ל על מקרא בניך — תלת בוניך —), וכן פה הכוונה על ובנו בהיכל ה' שעמים רבים יבואו מארץ מרחקים להתפלל בבית תלהים ולקבל שם עבודתו, והוא הטעם בהיכל ה' בני"ת. והיה אם שמוע תשמעון וגו', כל תלה יהיו לפי את מלותיו תעשו ואת חקיו תשמרו.

Digitized by Google

ז (ו) וַיְהִי בִּשְׁנַת אַרְבַּע לְדָרְיָוֶשׁ
הַמֶּלֶךְ הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־
זְכַרְיָה בְּאַרְבָּעָה לַחֹדֶשׁ הַתְּשִׁעִי
בְּכִסְלֵו: (ב) וַיִּשְׁלַח בֵּית־אֵל
שַׂרְאֶצֶר וְרֶגֶם מֶלֶךְ וַאֲנָשָׁיו
לְחַלּוֹת אֶת־פְּנֵי יְהוָה: (ג) לֵאמֹר
אֶל־הַכֹּהֲנִים אֲשֶׁר לְבֵית־יְהוָה
צְבָאוֹת וְאֶל־הַנְּבִיאִים לֵאמֹר
הַאֶבְכֶּה בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִשִׁי הִנָּזֵר
כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי זֶה כַּמֶּה שָׁנִים:
(ד) וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה צְבָאוֹת אֵלַי
לֵאמֹר: (ה) אֱמֹר אֶל־כָּל־עַם
הָאָרֶץ וְאֶל־הַכֹּהֲנִים לֵאמֹר כִּי־

צמחם

תרגום אשכנזי קסח

ז (ו) אים ציערטען רעגיע־
רונגסיאהרע דעם קע־
ניגס דריוש ערגיענג דעם עווי־
גען וואָרט אַן זכריה אַם ציער־
טען טאָגע דעם ניינטן מאָנאַטס
כסלו; (ב) מאַן האָטטע נעהיי־
ליך שראצר, רגם מלך אונד
זיין געפֿאָלגע נאָך דעם טעמ־
פעל גאָטטעס אַבצוואַנדט,
אום דאַ פֿאַר דעם עווינגען צו
פֿלעהען. (ג) אויך בייא דען
פריעסטערן, דיא אים טעמ־
פעל דעם עווינגען דען דיענסט
האָטטען, אונד בייא דען
פראָפֿעטען פֿאָלגענדעם אַנצו־
פֿראַגען: מוס איך איטצט נאָך
אים פֿינפֿטען מאָנאַט מיך דער
טרויער ווידמען, איטצט נאָך
יעדעם זיבנליכען גענוס עניטזא־
גען, זאָ וויא אידָם זיים פֿיעלען
יאהרען גענטהאן? (ד) היערוף
וואָרד מיר דאַז וואָרט דעם
עווינגען צבאות, וויא פֿאָלגט:

(ה) זאָגע דעם גענאַטטען פֿאָלקע דעם לאַנדעם, וויא אויך דען פריעסטערן: זאָ

ר ש י

ז (ב) וישלח בית אל שראצר ורגם מלך וחנציו. לדיקים היו וצלחו מנכל לקרוביהם שנטית אל לבם לחלות את פני ה' בידועלים בעדם ולשאול מאת הכהנים להודיעם אם יבכו בחדש אב כתחי לאחר חזר הבית להבנות: (ג) הנזר. לשרוש מן התענוג כאשר עשיתי זה ע' שנה. מין

באור

ז (א) דבר ה', הנזכר נפסוק: (ב) וישלח בית אל, יספר מיך נח שליו דבר ה' שהיה נעת שלחו את שראצר ורגם מלך וגו' לבית אל לשאול מן הכהנים מיך יתנהגו בצומות ובזעקת: ורגם מלך, שם אחד מן הזקנים (בן מלך), ולדעת קלת הוא מעשה שרי יהודה רגמתם, שפירושו קהלם: לחלות את פני ה', להתפלל עם (המפרשים): (ג) לאמר אל הכהנים, כמו ולאמר נוי"ו: אשר לבית ה' צבאות, ת"י דמשמעין בנית מקדשי לה': האבכה בחדש החמשי, טעם היחוד על הנסיים, וטעם התפעי, שנו נהוג בית חלהינו נמניחר (נירמיה כ"ב י"ח). הנזר, ת"י החמנע נפשין מתפנוקין, וכן תרגמתי. וונכלל בכלה ההיח גם הצום. כמה שנים, להגדלת הדבר, כלומר שנים רנות (מדר"ק): (ד) ויהי דבר ה', עתה התחיל הנבואה שהזכיר בתחלת הפרשה: (ה) אמר אל כל עם וגו', העירם שחין הצום והענוי עיקר, ולא בשלה מפן ה', חם לח ישחלמו עלמם במלות שנין חדם לשנינו שהמה מיסודי ההתמונה,

צַמְתָּם וְסָפוֹד בַּחֲמִישִׁי וּבַשְּׁבִיעִי
וְזֶה שִׁבְעִים שָׁנָה הֲצוֹם צַמְתֵּנִי
אָנִי: (ו) וְכִי תֹאכְלוּ וְכִי תִשְׁתּוּ
הֲלוֹא אַתֶּם הָאֹכְלִים וְאַתֶּם
הַשֹּׁתִים: (ז) הֲלוֹא אֶת־הַדְּבָרִים
אֲשֶׁר קָרָא יְהוָה בְּיַד הַנְּבִיאִים
הָרִאשֹׁנִים בִּהְיוֹת יְרוּשָׁלַיִם יוֹשֶׁבֶת
וּשְׁלֻוָה וְעָרֶיהָ סְבִיבֹתֶיהָ וְהַנֶּגֶב
וְהַשְּׁפֵלָה יוֹשֵׁב: (ח) וַיְהִי דְבַר־
יְהוָה אֶל־זְכַרְיָה לֵאמֹר: (ט) כֹּה
אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת לֵאמֹר מִשְׁפַּט

אמת

תרגום אשכנזי

איהר פאַסטעטעט, טרויער
אַנשטעללטעט אים פֿינפֿטען
וויא אים זיבעניטען, אונד
דיעס זיט זיבעניציג יאַהרען—
פֿראַמטע דאַ אייער פאַסטען
מיר עטוואַ? — (ו) זאָ אויך,
וען איהר עסטעט אָדער טרינ-
קעט — דער נעמט דער שפי-
זע אונד דעס טראַנקעס איהו
יאַ נור אייער. — (ז) האַט דער
עווינע דיעס נישט שאָן לעננסט
דורך ינעע פֿראָפֿעטען פֿערקיי-
דיגען לאַסטען, דאַ ירושלם
נאָך אין פֿרייער־לי־כער רוהע
בעוואָהנט וואַר, מיט אומליי-
נעגרען שטעדטען פֿראַנגטע;
דאַ עס נאָך דעם זיד, אונד
ניעדעראַלאַנדע נישט אַן בע-
וואָהנערן מאַנגעלטע? —

(ח) פֿערנער וואַרד דעם זכריה פֿאַלגענדעם וואָרט דעם עווינגען: (ט) זאָ שפּראַך דער עווינע צבאות

ר ש י

אין נזירה נכ"מ אלא פרישות: (ה) ובשביעי. הוא י"ג: הטעם למתני לחני. ה"ק נקודה מטף פתח לפי שהוא משמש לי' תמיהה אאא לכנודי למתם אתהיו לריכים לעום גם עתה: (ו) וכי תאכלו וכי תשתו. ולא לא תלומו מה לי גם כזו הלא לתם להנחתכם הוא האוכל והמשתה: (ז) הלוא את הדברים. מי גרם לכם הטום והמעכב הלא דברי תוכחות אאר קרא ה' וגומר הס.

ב א ו ר

כאשר הרבו הנביאים להוכיח ע"ז: ובשביעי, נראה ממה שהושיבם האל יח' גם על דבר שלא שחלו בו, כי המה לא שחלו רק על טום החמישי על שנחתפקו בו, אם עוד הזיוד עליהם לטום בו, לאחרי שכבר נגמר התקדש. תמנם על טום השביעי לא נתחפקו כלל, כי הטום הזה אין לו התלות בענין הביהיה, לאחרי שהוא לזכר הרינת גדליהו ואנשיו, ומהוא לא יהיומו עוד? — ונכון היאיבם הסס יתבונך, כי לא יהיה זה טום יבאחרונו, לאחרי שאין שלימות התקדם בעבין זה כלל, וזה שאחר הטום למתני מי? על דרך אם נתקת מה אתן לו, ולבן זכר גם כן טום השביעי, להעיד תותם על כי דברי טומתם וחעקתם הוא רק לרכות לבנם ותבלם על תביאתם, ולא זה הדרך לבוא אל הקדש, לבקש לה', כי אם לעבוד אותו בשמחה ובטוב לבב, ולעשות חמת, משפט וצדקה, כל הימים: הצום צמחני א"י, בא כאל הכתוב על משקל יאר אף אם מהרחוי על משקל נוטה, כי היה לו לומר הטום למתם לי, ומלשון הרבה בדומ' לו (עיין תור לנתיב' לרמב"מן נ"ע), ושעם הכתוב כמו שנאחר הרד"ק ז"ל, אם למתם בעבורי, וכי אני נויתי אתכם לטום? אם אתם באים מדעתכם בעוונותיכם ובעונות אבותיכם ומה אתנו לי לטומכם או בתלבכם ואתותיכם, ואם תעשו משפט אמת איש ורחמים לא תלומו, כי יבוא הנית שאתם למים בעבורו ותשמחו בענינו ותאכלו ותשתו עכ"ל: (ו) הלוא את הדברים, הלא אלה הדברים, בעבמם שקראתי בכר ע"י נביאים רחשונים, שאין הטום ושק עיקר רק המעשים טובים (עיין ישעי' נ"ח ו', ירמי' כ"ב ע"ו): (ח) ויהי דבר ה', עוד הוסיף

Digitized by Google

אֱמֶת שִׁפְטוּ וְחֶסֶד וְרַחֲמִים עֲשׂוּ
אִישׁ אֶת־אָחִיו: (י) וְאַלְמָנָה וְיָתוֹם
גֵּר וְעָנִי אַל־תַּעֲשֹׁקוּ וְרָעַת אִישׁ
אָחִיו אַל־תַּחְשְׁבוּ בִּלְבַבְכֶם:
(יא) וַיְמָאֲנוּ לְהַקְשִׁיב וַיִּתְּנוּ כָתֵף
סֹרֶרֶת וְאָזְנֵיהֶם הִכְבִּידוּ מִשְּׁמוֹעַ:
(יב) וְלִבָּם שָׂמוּ שָׁמִיר מִשְּׁמוֹעַ אֶת־
ס הַתּוֹרָה וְאֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר שָׁלַח
יְהוָה צְבָאוֹת בְּרוּחוֹ בְּיַד הַנְּבִיאִים
הָרִאשֹׁנִים וַיְהִי קֶצֶף גָּדוֹל מֵאֵת
יְהוָה צְבָאוֹת: (יג) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־
קָרָא וְלֹא שָׁמְעוּ כֵּן יִקְרְאוּ וְלֹא
אֶשְׁמָע אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת:

קמץ נז"ק ואפערם

תרגום אשכנזי קפסט

צבאות: מעלמעט איהר נור מריין אונד רעלט אויסאיבען, הולד אונד באַרמהערציגקייט ערצייגען אייניער דעם אַנדערן!
(י) כעלמעט איהר נור ניכט ווידטווע, ניכט ווַיזע, ניכט פֿרעכדלינג אונד עלענדען דריקקען, קיינע טוקקע אים הערצען אונטער איינאַנדער העגען! (יא) אלם יענע (אויך רע פֿאלפֿהרען) זיך דער פֿער־ מאחנונג ווייגערטען, איהרע שולטער אונבייגזאם, איהר אהר טויב נעגען אַללע לעהרע וואַרנ(ינ)ג אַלם וויא איהר הערץ אַבהערטעטען, ניכט אויפ־ מערקען וואַללטען אויך נע־ זעטץ אונד וואַרטע, וועלכע דיא עהעמאַהליגען פֿאַם עווי־ גען צבאות בעניידטערטען פֿראַפֿעטען איהנען פֿערקוי־ דינט — דאַ מוסטע פֿריי־

ליך דער צאָרן דעם עווינען צבאות ענטבראננען. (יג) אונגעהאָרזאַם וואַרען וויא נע־ גען אַללע ערמאַהנונג — דאַ מערקטע אויך איך ניכט אויף איהר פֿלעהען, שפריכט

דער

ר ש י

הם התריני לחנם וע"כ למתם ולנה הדברים לחר קרת מצטע למת שפטו: (יב) שמו שמיר. תולנת חוק מלור מרחין לותו על החנן והיח מתנקעת: (יג) ויהי כחחר קרת ולח שמטו. למר ה' נטלות עליהן נחותן הימ"ס כן יקרלו ולח לחמע:

ואפערם

באור

רוח ה' לפעמו, לעורר לחתם עוד על שלמות החדם, כי יפטו מעפט למת, ויעשו חסד ולדק: (י) ואלמנה ויתום וגו', דבר הכתוב נהוה, כי חלה אין להם על מי יסמוכו: אל החשבו, כי המחשנה גורמת המעשה: (יא) וימאנו להקשיב, לנותיכם שגלו מחריכם: ויתנו כתף סוררת, ע"ל ויקנו לת ערפם. ועניו מליצת כתף סוררת, כי מי שחינו רולה להקשיב נקול מניהו יעות לו כתפו נגדו, וחינו רולי לפנות לו: סוררת, תחר מהמרוכע ועניני העות והשתות מהמנהג כמו בפרה סוררה, ותרגומתי לפי הכוונ': (יב) ולבם שמו שמיר, כלומ' לנם הי' חוק כחנן שלח יכול הנהול לפעל' (מדל"ק), (ומלת שמיר שטחל נל"ח): ברותו, נרוח ונוח' שהפציע על הנביחים: ויהי הנביחים: ויהי קצף גדול, על חבותיכם. (יג) ויהי כחשר קרא וגו', ב"כ הי' הנעם עד שהעניקם מה שנגד מל', ועל שלח שמעו לקול הקורח חליהם, לכן נם הוח לח שמע לקול קורחם: ולח חשמע, נעונם התפעלות הנקנית הסניל הכתוב מהנסתר חל הנוכח:

ואפערם

Digitized by Google

(יד) וְאֲסָעֲרֵם עַל כָּל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר
לֹא־יָדְעוּם וְהָאָרֶץ נָשַׁמָּה
אַחֲרֵיהֶם מֵעֹבֵר וּמָשֹׁב וַיָּשִׂימוּ
אֶרֶץ־חֶמְדָּה לְשַׁמָּה׃

ח (א) וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה צְבָאוֹת
לֵאמֹר׃ (ב) כֹּה אָמַר יְהוָה
צְבָאוֹת קִנֵּאתִי לְצִיּוֹן קִנְאָה
גְדוֹלָה וְחֵמָה גְדוֹלָה קִנֵּאתִי לָהּ׃
(ג) כֹּה אָמַר יְהוָה שַׁבְתִּי אֶל־צִיּוֹן
וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלִָם וְנִקְרְאָה
יְרוּשָׁלִַם עִיר הָאֱמֶת וְהַר־יְהוָה
צְבָאוֹת הַר הַקֹּדֶשׁ׃ (ד) כֹּה אָמַר
יְהוָה צְבָאוֹת עֹד יֵשְׁבוּ זְקֵנִים
וּזְקֵנוֹת

תרגום אשכנזי

(יד) איך
צערשטיעבטע זיא מיט מיינעם
ווענדטער אוועטער איהנען אוים,
בעקאַנטע פֿעלקער; פֿער־
העערט לאַג דאָז לאַנד הינטער
איהנען, פֿאַן קיינעם ווֵאַנדע,
דער בעווֶגט, דיא רייצענדע
פֿלוד וואַרד צור איינאָדע אוים־
נעשאַפֿען.

ח (א) פֿערנער ווארד מיר
דאָז ווארט דעם עווינען
צבאות פֿאַלגענדער נעשטאַלט:
(ב) זאָ שפריכט דעם ווֵעלט־
אַלֶם העֶרר: פֿאַלל דעם נע־
ווֵאלטינען איפֿערם בין איך
פֿיר ציון, מיט שרעקליכער
ווואוטה ראָבֶּ איך איהרער
מיך. (ג) זאָ שפריכט דער
העֶרר: אין ציון ווֵעלטע איך מיך
נען איינצוג ווידער, מהראָנע
אין ירושלים אַבערמאַהלם;
שטאַדט דער טרויע,

זאָלל מאַן ירושלים נענֶנען, אונד דען בערג נאַטטעם: היילינ ער בערג! (ד) פֿערנער
שפריכט דער העֶרר צבאות: איינמאָל נאָך ווערדן ירושלים'ס שטראַסען פֿאַן בעיאַהרטן מענֶנערן

אונד

ר ש " י

(יד) וסמעתים. גלוות וכן עשיתי: ויאמרו. נשוטט: ארץ חמדה לשמה. והוא גרם להם הטוב (והמסמך) אחל עתה קנאתי לציון כשניהל ציון אקנא את העמים:

ח (ב) קנאתי לה. כשניהלה ולא תזקקו לטוב ולסמוך בן סוף הענין טוב ממיני וגומר:

מרכ

באור

(יד) ואסערם, קשה בנקיד, כי אם הוא מהקל ויהי להיו' ואסערם והם הוא מפיעל ואסיתרם, ויהי' מורכב מצוייתם כמו יברך חויב (תהלים ז' ו) ויהי' תחת קל"ף התיית"ן נהפך לסמוך תולדתו. ושעם המקרא, כת"י ותכלדיתין כינו עמימיה: והוא ע"ד שאמר המשורר, שממו בגללן, תרדפם נסערך, כי רדיפת הסער קשה מכולם, על כלן יאמין הגם מנוח לכף רגלו, וכן עניגו כאן שרדפתי אותם כסערני ניו העמים לבד לא יועיל:

ח (א) ויהי דבר ה', כמו אלי (רש"ק), והוא ממשך הנבואה הקודמת, שסיים כה נדברי תוכחה ופורענות, ועתה בא לנבר על נחם לנבים שוכים ונאומים, ולהבטיחם כשם ה' הנבחרת שלומם והצלחתם, ועל כל נאמר ונאמ' חוב ואמר כה אמר ה' לחזק הנאמה: (ב) קנאתי לציון, כשניהל ציון, ולא תזקקו לטוב ולסמוך (רש"י): (ג) ונקראה ירושלים עיר האמת, וה"ה לכל ל"י וזכר ירושלים שהיה רצה הממלכ'. הר הקדש, אלא יתללהו עוד זריזים: (ד) עד ישבו זקנים וזקנות, מעין הברכה שניתך ישעי' (ס"ה כ') ומעד כן מלה אנה ימות:

זיתכן

Digitized by Google

וּזְקֵנוֹת בִּרְחֹבוֹת יְרוּשָׁלָ͏ִם וְאִישׁ
מִשְׁעַנְתּוֹ בְּיָדוֹ מֵרֹב יָמִים׃
(ה) וּרְחֹבוֹת הָעִיר יִמָּלְאוּ יְלָדִים
וִילָדוֹת מְשַׂחֲקִים בִּרְחֹבֹתֶיהָ׃
(ו) כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת כִּי יִפָּלֵא
בְּעֵינֵי שְׁאֵרִית הָעָם הַזֶּה בַּיָּמִים
הָהֵם גַּם־בְּעֵינַי יִפָּלֵא נְאֻם יְהוָה
צְבָאוֹת׃ (ז) כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת
הִנְנִי מוֹשִׁיעַ אֶת־עַמִּי מֵאֶרֶץ
מִזְרָח וּמֵאֶרֶץ מְבוֹא הַשָּׁמֶשׁ׃
(ח) וְהֵבֵאתִי אֹתָם וְשָׁכְנוּ בְּתוֹךְ
יְרוּשָׁלָ͏ִם וְהָיוּ־לִי לְעָם וַאֲנִי אֶהְיֶה
לָהֶם לֵאלֹהִים בֶּאֱמֶת וּבְצֶדָקָה׃
(ט) כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת

תחזקנה

תרגום אשכנזי קע

אינר פֿרויען וויסטעלן, יערער
אם שטאב ויאלענד,דעם נרוי־
ען אלטערס ווענען. (ה) קנאַ־
בען אונד מערצען, אין דען
נאַסטען שערצענר, ויערדען
דיא שטאדט ערפֿילען,ו׳ אונד
ואללטע דיעם, שפריכט דער
הערר צבא׳ת, דעם איבער־
רעסטע דיעזעם פֿאלקעם צו
דיעזער צייט וואונדערבאר שיי־
נען — איזט עס מיר דעם־
וועגען אין וואונדער, שפריכט
דאַו ע ויגע אלל־ענירדנע וע־
זען? (ז) יא עם פֿערהייסט׳ס
דער עווינע צבא׳ת, זיהע: בע־
פֿרייען ווערדע איך מיין פֿאלק,
אוים אסטען אונד וועסטען.
(ח) ווערדע זיא הין נאַך
ירושלים פֿיהרען, דאַם זיא
רוהיג דאַזועלבסט וואהנען,
מיין פֿאלק וויעדערזיין, אונד
איך מיך ויעדער איהר נאַטט
נענגע, אוים טרייע אונד הולד!
(ט) נאַך שפריכט דער הערר
צבאות

ר ש " י

(ד) מרב ימים. יהיו לריכים למשענת בידם: (ו) כי יפלא. בעיניהם החסד הגדול לאשר לאשה לנסם: גם בעיני יפלא. לוק שנתי מן החרון הגדול. ורבותינו דרשוהו על שחיטת יל"ה במסכת

באור

ויתכן כמו שנאמר הרמי"ח ז"ל, שהיעוד הזה נגד מעני נגעל, שאמרו, כי היזיזה טובה נגנגל על שם שזאתריכין שם ימים, (כמו שאמרו ז"ל, שהיו מאריכין ימים הרבה בגנגל, מכני שהיו ליכל ם סלקא ושותים מי פרת), לכן הנעויאם שגם בירושלים ישבו זקנים וזקנות: (ו) גם בעיני ישלא, תרגמתי ע"פ נאור ר' יהוד' הלוי (וכן פירש הרל"ק ז"ל) שכאשר כי הוא חסר ה"ל התימה, וכאלו כתב, הגם בעיני יפלא, כמו לאזה העשה מליכ' על ישראל? (שלניס ס' כ"ח ז') ודומיהם. וטעם הכתוב, אם גם בעיניכם יפלא הדבר היה ותחשבו לוותנו לעשות על פלא הוכלו להזיע לוכן מליאותו וסגולו, לשכם תנני הממני יפלא כל דבר? הטעם כולו עומד לשראתי ואין דבר קשה ממני: (ז) מארץ מזרח וגו', כתב הראב"ע וז"ל: מאלן מזרח זה בגל ופרס, ומבוא השמש זה מלרים ותאור, ע"כ: (ה) ושכנו בתוך ירושלם, זכר ירושלים על שהיא עיר הממלכה, וכמו שכתבתי למעלה: באמת ובצדק', ע"ד שאמר הוסע ותשתוך לי נאמון' (עיין הוסע ב' י"ט והבאור שם). ואולי מוסב על שניהם, והיו לי לעם נאמת ובלדקה

Digitized by Google

חֶזְקָנָה יְדֵיכֶם הַשֹּׁמְעִים בַּיָּמִים
הָאֵלֶּה אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה מִפִּי
הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר בְּיוֹם יֻסַּד בֵּית־
יְהוָה צְבָאוֹת הַהֵיכָל לְהִבָּנוֹת:
(י) כִּי לִפְנֵי הַיָּמִים הָהֵם שְׂכַר
הָאָדָם לֹא נִהְיָה וּשְׂכַר הַבְּהֵמָה
אֵינֶנָּה וְלַיּוֹצֵא וְלַבָּא אֵין־שָׁלוֹם
מִן־הַצָּר וַאֲשַׁלַּח אֶת־כָּל־הָאָדָם
אִישׁ בְּרֵעֵהוּ: (יא) וְעַתָּה לֹא כַיָּמִים
הָרִאשֹׁנִים אֲנִי לִשְׁאֵרִית הָעָם
הַזֶּה נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת: (יב) כִּי־
זֶרַע הַשָּׁלוֹם הַגֶּפֶן תִּתֵּן פִּרְיָהּ
וְהָאָרֶץ תִּתֵּן אֶת־יְבוּלָהּ וְהַשָּׁמַיִם
יִתְּנוּ טַלָּם וְהִנְחַלְתִּי אֶת־שְׁאֵרִית
העם

צבאות: ער׳ט טהינעט איך, איהר, דיא איהר צו ענער צייט דיא פֿערהייסונגען אוס דער פּראָפֿהעטען כ׳ נד פֿער׳ נאָכמען, צור צייט, דא מאָן צום בויא דעם טעמפּעלם דען גרונד נעלעגט׳ (י) יא פֿאר דיזעזער צייט קאָם דעם בענשען נעווין ניכט צום נעדייהען, איך דעם פֿיהעם נעווין שוואַנד דא׳ הין, קיין וואַנדערר וואַר ניכט פֿאר דעם פֿיינדעם וואוטה — איך רייצטע דיא מענשען וויי׳ דער איינאַנדער׳ (יא) איצט אָבער ווייגע איך מיך דעם איבערריסט דיזעזע פֿאָלקעס נאָכנ אַנדערם אָלם אין דען פֿאָרנען צייטען, שפּריכט דער הערר צבאות׳ (יב) דיא אויס׳ וואָאט אויס פֿאָן נעדייהען, דער ווינשטאָק ביטהעט ווינע פֿרוכטע דאָר, רייכליכען ער׳ טראָג בריננט דיא ערדע, אונד

דער הימעל פֿערליהם ווינען טהויא. אַללעם דיזעם מאַכאיך דעם איבערריסטע דיזי׳ זעם

ר ש״י

נסמכת סומה, נעיני יפלח לך יוכלו הכלדיקים לעמוד בנגדו בזמיכם: (ט) תחזקנה ידיכם. לבנית ולהצלים ולא תירפו מפני התרן המרפים ידיכם ומבהילים לתכם מלבנות וכמו שמפורש בספר (עזרא ד׳): המעמיד נימים החלה. בזמן ד׳ לדרוש: את הדברים החלה. של ניחומי׳ מפי הנביאים לפי שבנו להם ביום יסוד בית ה׳ בשנת ב׳ לדריוש את הדברים להתחיל במלאכה׳ כי נבנתו חומת הנביאים בעיניהם בדברים שהם נביאי אמת ולפיכך כלתי הם לסמוך עליהם אף בדברי ניחומים של עכשיו ומה נתנו כי לפני הימים ההם שכר התרם וגו׳ והם נבחו לנם שמתחילו במלאכה תנא נרכה כמעשה ידיכם ומתקיימו דבריהם שהרי עתה לא נימים הרחשונים

ב א ו ר

ונלדק׳, ותני להי׳ להם לאלהים בימת ונלדק: (ט) תחזקנה ידיכם וגו׳, שנור הכתוב, תחם השומעים נימים החלה את דברי הנביאי׳ לפר דכנו ביום יסוד ההיכל, תתזקנה עתה ידיכם להצלים חותו, ולא תירפו מעם התרן המרפים ידיכם ומבהילים לתכם: (י) כי לפני הימים ההם, קודם שהוסד בית ה׳. שכר האדם לא נתי׳, כמו שנזכר בזתי. ופעם נהי׳, נגמר, כמו תלוה נהי׳ (משלי י״ג י״ט) לשעת קלח, כי פעל היה מוכה על המלוקות בידוע, וכשבא בנפעל הוצרכו על נמר הדבר והצלחתו, (ולכן מרגמתי במלת נעדייהען), והוא ע״ל והמשכתי משכבר לכל לרור נקוב: ואשלח את כל האדם וגו׳, ת״י ותניה, כמו ושלחתי נכם את בית השלה: (יב) כי זרע השלום, ולעכם הוא לשלום ולנכיה, ותסר נתן לבוד המליצות

Digitized by Google

הָעָם הַזֶּה אֶת־כָּל־אֵלֶּה: (ג) וְהָיָה כְּאֲשֶׁר הֱיִיתֶם קְלָלָה בַּגּוֹיִם בֵּית יְהוּדָה וּבֵית יִשְׂרָאֵל כֵּן אוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם וְהֱיִיתֶם בְּרָכָה אַל־תִּירָאוּ תֶּחֱזַקְנָה יְדֵיכֶם: (ד) כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת כַּאֲשֶׁר זָמַמְתִּי לְהָרַע לָכֶם בְּהַקְצִיף אֲבֹתֵיכֶם אֹתִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וְלֹא נִחַמְתִּי: (ה) כֵּן שַׁבְתִּי זָמַמְתִּי בַּיָּמִים הָאֵלֶּה לְהֵיטִיב אֶת־יְרוּשָׁלַם וְאֶת־בֵּית יְהוּדָה אַל־תִּירָאוּ: (ו) אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ דַּבְּרוּ אֱמֶת אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ אֱמֶת וּמִשְׁפַּט שָׁלוֹם שִׁפְטוּ בְּשַׁעֲרֵיכֶם: (ז) וְאִישׁ אֶת־רָעַת רֵעֵהוּ אַל־תַּחְשְׁבוּ בִּלְבַבְכֶם וּשְׁבֻעַת שֶׁקֶר אַל־תֶּאֱהָבוּ כִּי אֶת־

כל

תרגום אשכנזי קעא

זעם פֿאלקעס טהיילהאפֿט.
(ג) וואַרעם איהר נון ביז יעצט, איהר אויס יהודה'ס אונד ישראל'ס הויז! איין פֿלוך אוס, טער דען הויידן, אָן זאָלט איהר נון דורך מיינע הילפֿע צום זעענען זיין; צאַגט דאַהער ניכט בליבעט פֿאסטען מוט, העס! (ד) דען אָן שפריכט דער הערר צבאות: אָן וויא איך אונגליק איבער אייך בע, שלאָסטען, אַלס איירע אַהָ, נען מיינען צארן ריצטען, שפריכט דער הערר צבאות, אונד מיינען רַאטהשלוס ניכט ענדערטע; (ה) אָן האבע איך אויטט וויעדערום בעשלאָסטען, טען, גוטעס נור ירושלים אינ דעם שטאַממע יהודה'ס אננע, דייהען צו לאַסטען, בליבט דאַהער אונפֿערצאַגט! —— (ו) איבט נור פֿאלגענדעס אויס: יעדער רעדע אויפֿריכ, טיג מיט דעם נעפֿאסטען, וואַהר, היים, רעכט אונד פֿרידרין פֿיהרט אין אירער טהאָרע אין. (ז) מעגע דאַז הערץ ניכט באָהיים ערזינגען, גענען זי,

נען נעבענמענשען, מענעט איהר ניכט דען מיינאיד ליעבען, דען דיעזעס אַללעס האס,

סע

ר ש"י

הרעזיגים: (ד) ולח נחמתי. על לחצר ומוחי להניח עליכם לחזור בו מלח הניאותיה בן לח לנחם על הטובה לחצר זממתי לכם: (טו) ומשבע שלום. היח בפשוטה: (יז) ונפיס לח רעת רעהו. הזהירם על שנאת חנם ופיוח שהתריבה ב"ה שני:

לוס

ב א ו ר

יהיה,וקול כלל,וחל"ב פרט הנפרן תרגן כריה-וגו': (יג) באשר הייתם קללה בגוים, ע"ל והייתם למעל ולזניבה (בראים כ"ח ל"ו), שהכל קללה נכם, כן עתה לוזיע אתכם ותהיו לברכה, ע"ל, כך יכרך ישראל (נחמיה ח' כ'). (טו) אלה הדברים אשר העשו, כלומר קיום פיעוד שיעדתי תלוי רק בנכרון מעשיכם. ומשמש, פתוח כי הוח סמיך, וזלום מחר למשמש, כלומר שמעו משמע שע"י יהי' שלום. בשעריכם, על שהקלים יושנים בשער בעודע:

ויחי

Digitized by Google

כָּל־אֵלֶּה אֲשֶׁר שָׂנֵאתִי נְאֻם־יְהוָה׃
(ט) וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה צְבָאוֹת אֵלַי
לֵאמֹר׃ (י) כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת
צוֹם הָרְבִיעִי וְצוֹם הַחֲמִישִׁי וְצוֹם
הַשְּׁבִיעִי וְצוֹם הָעֲשִׂירִי יִהְיֶה
לְבֵית־יְהוּדָה לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה
וּלְמוֹעֲדִים טוֹבִים וְהָאֱמֶת וְהַשָּׁלוֹם
אֱהָבוּ׃ (כ) כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת
עַד אֲשֶׁר־יָבֹאוּ עַמִּים וְיוֹשְׁבֵי עָרִים
רַבּוֹת׃ (כא) וְהָלְכוּ יוֹשְׁבֵי אַחַת
אֶל־אַחַת לֵאמֹר נֵלְכָה הָלוֹךְ

לחלוח

תרגום אשכנזי

סע אידשפריכט דער עוויגע.—
(יח) ענדליך וואָרד מיר דעם
עוויגען צבאות וואָרט פאָלגענע
דער מאַסטען: (יט) אָז שפריכט
דער עוויגע אַללבעהערשער:
מאַנ איממערהין דער פאַסט־
טאַג דעם ײַרטען, פינפטען,
זיבענטען אונד צעהנטען מאָ־
נאַטס דעם היויג יהודה'ס אין
וואָנעג, אין פרייד, אונד
פֿעסטטאַג זיך פֿערוואַנדעלן,
ליעבט נור וואָהרהייט, ליעבט
נור פרידען! (כ) אָז פֿער־
הייסט דער הערר צבאות:
אינסט נאָך וועלכען נאַציא־
נען אָז וויא בעוואָהנער פֿיע־
לער שטערטע זיך אויפֿמאַ־
כען. (כא) צוזאַמטען מ־עטען
וועלכען דיא איינוואָהנער דיעזער יענער שטאַדט, שפרעכענד: אויף! לאַסט אונז

היני

ר ש ״ י

(יט) צום הרביעי. צום של תמוז שהוא רביעי לחדשים: וצום החמישי. של אב: וצום השביעי. ג' בתשרי שבו נהרג גדליה: וצום העשירי. של עבת:

עשרה

באור

(יח) ויהי דבר ה', נשתך עם מה שלפניו, כלומר שהי' לפניו דבר ה', אלא זאר נח נבואה הפסוק, שאם יעשו הדברים הטובים שזכר, אז לא יצומו עוד, כי הצומות יהי' להם לששון ולשמחה: (יט) צום הרביעי. צום של תמוז שהוא רביעי לחדשים, שנו נקבי העיר נמוכר (ירמי' נ"ב). וצום החמישי. נאב, שבו נשרף בית מלהיהו (שם). וצום השביעי, על פרישת ג־ליה (עיין סוף מלכים). וצום העשירי, של עבת (מלכים ב' כ"ה). ועניו המקרא כמו שנתוב הרי ערחמה (בפסוקו הנזכר על התורה, שער ס"ג) וז"ל: לשון צום יאמר על שלשה פנים: האחד, מה שקורהנו עליו רבים מעמי הלחן, והיה העבד האוכל לבד מבלי טום בוטה לחרת, עד שיתאר על האדם קודם שיאכל שהיה לסי, וכ"ם אם ניתענה לו את האוכל. השני, מה שיכון בו לענות נפש, כמו שעושה בתענית יום או יומים או נתענית שעות כפי מה שקומד עליו בהשערו מפאר חעת כמו שהם לומות כל בעלי התשובה. השלישי, והוא היותר נפוץ מכולם, וכמו שאמר הנביא, הלא זה צום אבחרהו פתח חלטוות רשע, ותאר ירמי' הלא הוא הלשון וגו', כי לא על הלחם לבדו יהיה האדם, כי על כל מוצא פי ה' וגו', ותאר עיד (שם) נחלו לאדם שלא יאכל ולא ישתה, וכך היה לנינו של מלך מלכי המלכים הקב"ה, כמו שפירש עליו זכרי', כי לחמם ופשוד וגו', וכל הפרט. ובסוף דבריו נאר כי כאשר יהי' האדם שלא נאכל הדברים (בעצות לחמת חסד מפעם ובלהקה), הנה האמוה עליו לאכול ולשתות, ונמו שאמר הנביא, לום הרביעי וגו' ירלה, מי יתן ויהיו לכם הצומות לימי ששה ומשתה בשתה לוהבים האמת ושלום, ע"כ, עיש, שכל דבריו בהשכל ונלבק: (כ) עד אשר יבאו, עוד יהי' הזמן אשר יטלו העמים ויקבלו אמונת של אמת: (כא) יושבי אחת אל אחת, יושבי עיר אחת.

אלבה

Digitized by Google

לְחַלּוֹת אֶת־פְּנֵי יְהוָה וּלְבַקֵּשׁ
אֶת־יְהוָה צְבָאוֹת אֵלְכָה גַּם־אָנִי:
(כב) וּבָאוּ עַמִּים רַבִּים וְגוֹיִם
עֲצוּמִים לְבַקֵּשׁ אֶת־יְהוָה צְבָאוֹת
בִּירוּשָׁלִָם וּלְחַלּוֹת אֶת־פְּנֵי יְהוָה:
(כג) כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת בַּיָּמִים
הָהֵמָּה אֲשֶׁר יַחֲזִיקוּ עֲשָׂרָה
אֲנָשִׁים מִכֹּל לְשֹׁנוֹת הַגּוֹיִם
וְהֶחֱזִיקוּ בִּכְנַף אִישׁ יְהוּדִי לֵאמֹר
נֵלְכָה עִמָּכֶם כִּי שָׁמַעְנוּ אֱלֹהִים
עִמָּכֶם:

ט (ה) מַשָּׂא דְּבַר־יְהוָה בְּאֶרֶץ
חַדְרָךְ וְדַמֶּשֶׂק מְנוּחָתוֹ כִּי
ליהוה

תרגום אשכנזי קעב

הינו־אַללעו דעם עווינען אַנט־
ליץ אַנצוּפֿלעהען. לאַסט אוך
מיך וואַללֶאַהרענד דען עווי־
נען וועלטבעהערשער אויפֿזוּ־
זען. (כב) אינד וֶא וועדען
פֿיעלע פֿעלקער, צאַהלרייַע
נאַציאָנען הין נאַך ירושלים
קאָמען, דאַרט דען עווינען
צבאות אויפֿצוּזוּכען דאַרט איהן
אַנצובעטען. (כג) יֶא, צור
זעלבינגען צייט שפּריכט דער
הערר צבאות ערגרייפֿען וואַהל
צוּוַיהן מענגער אוים פֿערשידע־
נען פֿעלקערשאַפֿטען דעם נע־
וואַנדעם שׂאָם איינעם מאַנ־
נעם יידישער נאַציאָן, שפּרע־
כענד: וואַללאַן, לאַסט אונז
מים אייך וואַללֶאַהרען, ווייר
וואורדענפֿ אינגע, דאַן נאַמט
ביא אייך אויס. —

ט (ה) אַראַקעל. שפּרוך דעם

עוויגען ווידער חדרך׳ס רייך אונד ווידער דמשק, דעסטען רעזידענץ: אויף דען עווי־
גען

ר ש י

(כב)עשרה מגזים. מֵע' מסכתות הרי ז' מאות לכל נוף וכנף הרי לך' כנפות הטלית מלפים וח' מאות:

ט (א) בְּאֶרֶץ חַדְרָךְ. דרש ר' יהודה בר לעזאי זה משיח שהוא חד לעכו"ם ורך ליישראל מהר"ז. אמר לו רבי יוסי בן קורטספקית יהודה בריבי עד מתי עתה משוי' עלינו את הכתובים מציד. אני עלי שמים ואתן שתי מדמשק ויש מקום שמד מדרך ומה אני מקיים ודמשק מנוחתו שעתידה ירושלים להיות מנוחת עד דמשק ואין מנוחה אלא ירושלים שנאמר זאת מנוחתי עדי עד (תהלים קל"ב) ח"ל ומה אני מקיים ונכנתה עיר על תלה ח"ל שאין עתידה לזוז ממקומה אך נבייתת שנויה בספרי: כי לה' עין אדם, כי ביום ההוא ישעה האדם על עושהו ועיניו

חלי

באור

אלכה גם אני, על כל עיר ועיר: (כג) בימים ההמה, כלומר כל זה יהי' בימים אחר יחזיקו וגו', ואמר עוד והחזיקו לאחריכ' הדבריס ניניהם (מדברי הרד"ק). בכנף איש יהודי, אחר יעל' לירושלים או להגיע מנחה ותורה, ונתוכנם נלכה גם אנחנו עמכם לקבל ענוחתו, כי אלהים עמכם, ויאות לדבק בו ובעם סגולתו:

ט (א) משא דבר ה', ת"י מטל מתגמת דה'. ונכנר נתרגו פעמים הכתוב הורמת המלה הזאת, הנופלת על הנבואה: בארץ חדרך, המפרשים נדמקו בענוח הכתובים אלה לפתור פותם ע"פ דרש הגמרא נספרי שעתידה ירושלים להיות מנעת עד דמשק וכו', נס הוא"ע דמק לפרש מלת מנוחתו על מנוחת המשיח, וכאב הה לעזרי: וגם ממת מגמל נה תציס גדול נה ליישראל על כתן. למנם אחרי שמלתו נמפות אלנו נגולי הערים המנכרים סה, יתכן לפרש הכתובים בענין זה: חדרך, שם מלך, כדעת הרמב"ן, ועיר ממלכתו קיל דמשק.

חכח

תרגום אשכנזי

זכריה ט

ליהוה עין אדם וכל שבטי
ישראל: (ב) וגם־חמת תגבל־בה
צר וצידון כי חכמה מאד: (ג) ותבן
צור מצור לה ותצבר־כסף כעפר
וחרוץ כטיט חוצות: (ד) הנה אדני
יורשנה והכה בים חילה והיא
באש תאכל: (ה) תרא אשקלון

ויתירא

צעהרם איהרע שאטצע, דא זעלבכם ווירד דער פלאמעע רויב. (ה) אשקלון ויעהטם אונר צאנעם

ר ש י

לה' הקב"ה תרחיקם כא"ם למעלה (ח' כ"ג) ולכה עמנם ונו' ונספתו הם ועריהם על ערי ישראל ולכל שבטי ישראל תשובים לה' ביולח בו (מלכים ח' י"ח) שלמה תהה נשים נכריות רנות ולא בת פרעה ולפי בת פרעה בפלל היתה לפי שהיתה בת פרעה תניבה לו בנגד כולם לף בשן לכל הגוים יהיו להקב"ה וישראל בנגד כולם: (ב) וגם חמת תגבל בה. תניג נגולה בנגולי ירושלי': בר וליהון. גם המה בניחיה: כי ונו'. תע"פ שחכמה מאד שתחכמה מאד ושנורה להיות לשולם נגרת בחימתה: (ג) ותבן לור מלור לה. יתומרת מי יוריגי לאחן: ותלבר כסף כעפר. ושהכללת בעושרה: וחרוץ. מין מרגלית והב: (ד) הנה ה'. שהוח שליט על כל: יורישנה. לי מורש ומעשיר (שמואל ח' ב'): והכה בים חילה. והבליע ביתוך ימים ממונה ישלה עליה לת הים וישבענה כמ"ש יחזקאל: (ה) תרא לחזקלון. לת ממלת לור ותיבת ועקרון לף היא

באור

חטח, עיר מצרי לרם וסמוכה לדמשק (עיין בהקדמה), ומעתה טעם תמקוח הוא, הנכוחם זו היא על ארץ חדרך, ועל דמשק, שסם היח מנוחח ממלך ומשכנו (ישעיהו ו'). ונאר מה המשל? ותמר, כי עין כל האדם תפונה אל ה' לקבל עבודתו, כי זהו תכלית הנכוחה הזאת, וכמו שאמר להלן ונאזלך גם הוא לאלהינו וגו', ונלת עין עומדת בשקום שנים, כלומר עין כל האדם ויותר על כולם, עין שבטי ישראל תהי' אל ה': (ב) וגם חמת תגבל בה, גם הנכוחה הזאת היח על אחת לאר תגבל בדמשק: צר וצידון, גם עליהם תהי' השנה: כי חכמה מאד, לו הסגים על כל אחת מהערים, לו על צור לבדה כמו שאמר (יחזקאל כ"ח) מכמיך צור היו בך, ולאמר לע"פ שהיה חכמה מלד, לית תושיל לה חכמתה: (ג) ותבן צור, דע כי מעטה המלין לאחת (לשנה מה) בחזה מרעישים לבד לאר התניל נם, ולפרוש זו הענין המבוקש במאמר, לף שבוחתו על כל"ח מרעישים, (ויהוח ע"ל כל לאנר שהי' בכלל ויטח מן הכלל ללמוד לית לאמר על עלמו יפח לית על הכלל כלו יפח). ולבן עוד הנניח פה לאר הערים שהתניל נם, ומספר והולך ענין הנכוחה לבד צור, על שהיח הנכולה מכולם בחכמה ובעושרה, ובכל זחת לית עמדו לה ביום ענרה, ומב"ש יקרה בבה לאחר הערים שהר. צור מצור, לאין נופל על לאין, ועין מלין תוקפת, וחוח לדעתי, חו על ביתים הבחים והמבוצרים מלד ביולוי לקוראי ד"ה לעמים, חו על הים הסובב לת החי לאר עליו ובנית העיר, לפר שנתרבה ע"י נבוכדנלר, ושע"י כך חזנו נקל הלוים עליה'. וחצר כסף כעפר, שתעשרה עושר גדול ע"י מסחר וקנין: (ד) הנה ה' יורישנה, מלשון מוריש ומעשר (רש"י). והכה בים חילה, שיוציאנה ע"י שיהה חילה בים. וחיא, היינו בעשה תחכל נחת, ותחקיפה נגוחה זו בימי מלכנדר שכבש לת יחניה (נשוב הנבר לאר עשה מן הניבה על הלי לאר שם מובב סביב, כיולוע) ולפ"ז ברוף יחניה (נשוב הנבר לאר עשה מן הניבה על הלי לאר שם מובב סביב, כיולוע) ולפ"ז ברוף לת העיר נחת: (ה) תרא אשקלון וחירא, ישענו מספרי קורות העמים, שלחאר שכבש מלנסנדר

Digitized by Google

וְתֵירָא עַזָּה וְתָחֵיל מְאֹד וְעֶקְרוֹן
כִּי־הוֹבִישׁ מִבְטָחָהּ וְאָבַד מֶלֶךְ
מֵעַזָּה וְאַשְׁקְלוֹן לֹא תֵשֵׁב: (ו) וְיָשַׁב
מַמְזֵר בְּאַשְׁדּוֹד וְהִכְרַתִּי גְּאוֹן
פְּלִשְׁתִּים: (ז) וְהַסְרֹתִי דָמָיו מִפִּיו
וְשִׁקֻּצָיו מִבֵּין שִׁנָּיו וְנִשְׁאַר גַּם־
הוּא לֵאלֹהֵינוּ וְהָיָה כְּאֶלֶף בִּיהוּדָה
וְעֶקְרוֹן כִּיבוּסִי: (ח) וְחָנִיתִי לְבֵיתִי
מִצָּבָא מֵעֹבֵר וּמָשֹׁב וְלֹא־יַעֲבָר
עֲלֵיהֶם עוֹד נוֹגֵשׂ כִּי־עַתָּה רָאִיתִי

הי נשקוס אי

בעיני

תרגום אשכנזי קעג

גען; אויך עזה בעכם, עקרון לעסט דען כוטה נין דנקען; פֿערלוסטיג ווירד נון עזה זיי. נעם קענינג, אונד אונבע. וואהנט בלייבט אשקלון. (ו) צו אשדוד ניסטעט זיך פֿרעמדעם געזינדעל איין; זא בייגע איך פלשתים'ם שטאלץ דאַרנידע. (ז) ענטרייסט איהרעם ראַכען דיא בלום'נע בייטע, דיא עקעלהאַפֿטע שפייזע איהרען רען־בערצעהנען, דאַם אויך זיא זיך אונזערעם נאַטטע ענדליך ווייהען, וויא יהודה'ם שטאַמפֿירשט זיינען, עקרון וויא יבוסי. —— (ח) אום מיין נען טעמפעל לאַגערע איך כיך דאַן, אונד שיטצע איהן פֿאר שטרייפֿהאַרדע, קיין וויטהריך זאָלל איהן איבער־פֿאַללען, זא וויא אים יינגסט מיט מיין נען

ר ש י

תירא: ועקרון. שהיתה רואה לבני עזה כמ"ש רבותינו במס' מנילה ותחילה היתה משל פלשתים: כי הובים מבטחה. שהיתה נשענת על נור: (ו) וישב ממזר בחזדוד. עם נכרי בחזדוד הם ישראל שהיו בה נכרים: (ז) והסרתי דמיו מפיו. של עזו אלו בית נימה שלהם שהיו זורקים דם דמי זבחיהם: ויש פותרין שפיכת דמים שהיה שיכך דמי ישראל: ונשאר גם הוא לאלהינו. אלו נתי בנסיות ונתי מדרשות שבגלוותינו: והיה כאלף ביהודה. אלו טרטיות וקי קסיות שלה' שבתידי' ערי יהודה ללמד בהם תורה נרבים. והיה כאלף לשון אלוף ללמוד: ועקרון. שהיה ליבוסי: כיבוסי: (ח) וחניתי לביתי מצבא. לחנות אגל ביתי להגין עליה מן המעמידי' מבלר ומשבית שלא יכינו עליה וזוממתו וכל לניה ומלוחה (ישעיה כ"ה). ויש עוד לפתור מצבא כמו מבצח כחל"ף: כי עתה ראיתי. לראות בעיני חצ"ם שצד הגה הסתרתי פני מהם:

באור

אלכסנדר נור ונידון הלך לערי הפלשתים הסמוכים (עיין יוסיפון לרומיים פ' י"ח, פ' ח'), וכן לאחר תרח"ק אשקלון את מכלת נור, ותירא גם היא. ועזה, נ"כ מערי הפלשת. והחיל מאד, מלשון חיל לחז. ועקרון, גם היא לפלשתים. כי הוביש מבטחה, שהיתה נטוחה על נור, ושתה תוכסה נושה וכלימה, נרחותה את מכלת'. ואבד מלך מעזה, כי תהי' ננשעת לאלכסנדר: (ו) וישב ממזר באשדוד, מלשון זר, ושני ממי"ן נוספות, כמו שני ממי"ן נמלת ממזונות (רד"ק). ונכונותי נאר הנניח מלא זר, לשון קלון וגזיו, כלומר עם נחר ושפל ומיאל ליוסנים, ישבו בה מעתה לאחר שנכנעה וגן היה, וחבו שסייס והבניתי גאון פלשתים: (ז) והסרתי דמיו מפיו, משל למעשיהם הרעים והמתועבים, וענין המשך הכתוב: כי אחר שיסיר מהם את תועבותיהם ושקוציהם, אז יהיו הנשארים מוכנים לעבודת ה'. והיה כאלף ביהודה, כמובטח שכיהודה לעבודת ה' (הרשב"ם): ועקרון כיבוסי, כיבוסלים, גם יושבי עקרון יביא את ה' המקום, ויקבלו עבודתו. ותולי רמז זה על ימי החשמונאים כאשר המלך ביוסיפון לעבודי' ולרומי' (ח) מצבה, בה"ף כמו בחל"ף (המפרשים). והטעם וחניתי קצין לירושלים לשמרה מכל מבזול ומוקף

Digitized by Google

תרגום אשכנזי

נען אויגען וואָס . — (ט)פֿרֹאָה־
לאָקקע , טאָכטער ציון ! ירושלים'ס טאָכטער ! יויבצע. דיין קענינ צייכט איינאחער,איין מונעגעדעלער , איין זיעגרייבער פֿירשט ; דאָך דעמיטחם־ פֿאָלל אויף איינעם עועל ריי־ טענד , אויף איינעם פֿיללען, איינער עועלין זוֹאהן . — (י) דען קריעגסוואָגען שאָפֿכע איך אוים אפרים , שטרייטראָססע אוים ירושלים הינוועג , צער־ שטעטערע באָגען אונד נע־ שיטץ . נור פֿרידען נעבייט

אפסי

ער נאָציאָנען , רעגיערט פֿאָן מעער צו מעער , פֿאָם שטראָטע ביז אן דער ערדען גרעג־

צען

זכריה ט

בְּעֵינָי: (ט) גִּילִּי מְאֹד בַּת־צִיּוֹן הָרִיעִי בַּת יְרוּשָׁלִַם הִנֵּה מַלְכֵּךְ יָבוֹא לָךְ צַדִּיק וְנוֹשָׁע הוּא עָנִי וְרֹכֵב עַל־חֲמוֹר וְעַל־עַיִר בֶּן־ אֲתֹנוֹת: (י) וְהִכְרַתִּי רֶכֶב מֵאֶפְרַיִם וְסוּס מִירוּשָׁלִַם וְנִכְרְתָה קֶשֶׁת מִלְחָמָה וְדִבֶּר שָׁלוֹם לַגּוֹיִם וּמָשְׁלוֹ מִיָּם עַד־יָם וּמִנָּהָר עַד־

תרגום אשכנזי

(ט) הנה מלכך יבוא לך . פ"ל לפותרו מלך על מלך המשיח שנאמר נו ומשלו מים ועד ים לא מלינו מושל ליהודה כזה נימי בית שני : נדיק ונושע, בה': עני . ענוותן: ורכב על חמור . מדת ענוה היא : ועל עיר . כמו ועירים עשרה (בראשית ל"ג) : (י) והכרתי רכב . שלא יהיו לריכין לה : ומשלו . ומשלה שלו : מים ועד ים , מימה ועד מערבה לסוף העולם : ומנהר . פרת : גס

באור

ופוקה, ולא יפחדו עוד, לא מבני החוניים ולא מעונר וכו . כי עתה ראיתי בעיני , ע"ד וירק אלהים את בני ישראל, כלומר שחדבק השגחתי עליהם , וחסר כאן כעל הרחיה , כמו עד יפקף וירק כי משמים (תיכף ג' נ'), או הוא דברי הניחל, כדעת הרחנ"ע שאמר שהיה כן כמלאה הנבואה . ואוכני תרגמתי ע"פ כאור אד מן מנריאל שמלת כי משמעה נמקים כן כדרכו לפעמים , ומוסב למעלה שאמר כי לא יעבור עליהם עוד נוגש כאחר ראיתי עתה בעיני שאחד על ידי החוניים: (ט) הנה מלכך יבוא לך , לפי דעת הנמרא נסנהדרין נאמר הנבואה זו על מלך המשיח . תמוה כבר העיר המחבר ספר עקרים (מאמר ד' פ' מ"ב ע"ב) שאי אפשר שיהיה כל כעל דת להאמין בניאת המשיח , מ"מ לא ידענו בנכור הנבואות האמורות עליו , עיין בדבריו שהביא שם דעת המפרשים שפירשו הפסוק הזה על זרובבל, ושעם מלך , כי לו פחת, כשעם ומלך אחד יהיה לעולם, ג"כ פירשו המפרשים על זרובבל לא על נחמיה ע"ש , וגם הרחנ"ע אמר, שהנבואה זו נאמרה על יהודה בן חשמונאי שהיה גבור ונושע, נכל מלחמותיו, עני, כת"י עניותן, הם שעם ורוכב על החמור כלומר דרך ענוה, או להורות כי לא יעטרנו ישראל עוד לסוסים ולרכב כמו שאחר תוריו והכריתי רכב מאפריים וגומר, כי הוא יכבר שלום לגויים , ועל עיר בן אתונות , כפל ענין במלות שונות , כמו ויאחוה על יס סוף (תהלים ק"ו ז'), והוא על דרך מליצה ליופי המאמר, ושעם בן אתונות בן אחת מהאתונות , ובן ויקבר בעיר גלעד בקחת מערת בלעד ודומיהם; (י) נמים עד ים , מן ים האתלנטי על ים המלח , ומנהר , פרת עד גבולי ארץ, זה כל ת"י : גס

Digitized by Google

תרגום אשבנזי קער

אֶפְסִי־אָרֶץ׃ (יא) גַּם־אַתְּ בְּדַם־ בְּרִיתֵךְ שִׁלַּחְתִּי אֲסִירַיִךְ מִבּוֹר אֵין מַיִם בּוֹ׃ (יב) שׁוּבוּ לְבִצָרוֹן אֲסִירֵי הַתִּקְוָה גַּם־הַיּוֹם מַגִּיד מִשְׁנֶה אָשִׁיב לָךְ׃ (יג) כִּי־דָרַכְתִּי לִי יְהוּדָה קֶשֶׁת מִלֵּאתִי אֶפְרַיִם וְעוֹרַרְתִּי בָנַיִךְ צִיּוֹן עַל־בָּנַיִךְ יָוָן וְשַׂמְתִּיךְ

צען, (יא) יאַ 1 דיינע בונדעם בלום איינגעדענק, בעפֿרייע איך דיינע נעפֿאנגענע אויס וואַסערלאָזע קערקער ער־ לאָזע איך זיא — . (יב) צוריק צור פֿעסטען בורג איהר, דיא איך האָפֿענונג פֿעסטעלט! פֿערקינדעט זיא עס אומצו שאָן: צוויאפֿאַכען ערזעטצן ערשטאַטטע איך דיר, — (יג) איך שפּאַננע ראַן דען באָ־ גען מיר, יהודה, ריססט אפֿרים

מים קריינעסוואַפֿען אויס, פֿיהרע דיינע מאַנשאַפֿט אן, אָ ציון! ווידער יון׳ס קריינער, כאַי

(יא) גם אתּ. תיובתי עמו כמו שהוא לדיק ונותב כי בדם בריתך הרי נכתתי לכם לעתיד וגם עתה מגלות בבל שלחתי בתובה: בדם בריתך. בזכות דם הברית שנזכך עליכם בסיני הנה דם הברית אשר כרת: שלחתי אסיריך. מן הגלות: (יב) שובו לבצרון. לבתים ולבנינים הנה ס״ת שלחתי אשר ברית כרת: שלחתי אסיריי. מלכי פרס לתם אסיריי התקוה אשר קויתם לי עד הנה למלוכת בבלי לקן ע׳ שנה; גם היום מגיד משנה אשיב לך. עוד היום אני מגיד לך בשורה שנייה בנגד זו של נגין ומה היא הבשרה השניה שתני אב לבנות לכם: (יג) כי דרכתי לי יהודה. פיוס אני: יון יטלו המלוכה מיד מלכי פרס וירצו לכם ואני אדמיון יהודה להיות לי בקשת מלחמה וחלצתו בשב״ם נימי חשמונאים: קשת מלאתי אפרים. מקרוב קצר הוא קשת שלאתי יד אפרים כמו (מלכים ב׳ ט׳) ויהוא מלא ידו בקשת (מל״ו) אפרים יהיה לי כתפשה מלחה מנים; ועוררתי בניך

באור

(יא) גם אתּ, מוסב על ציון או על ירושלים, כדם בריתך, בעבור דם הברית שנזרק עליכם בסיני (רוב האפרשים): שלחתי אסיריך, האסיריים שבגלי בהלי העמים, מבור אין מים בו, גזר הוא נמוי לבל ירה ובוקה בידוע, ואמר אין מים בו להגלות הכרה, אפשי מים אין בו להשיב נפש הבאסורי: (יב) שובו לבצרון וגו', הסיב הכתוב נגד הבאסרים עוד בגלותם, ואמר כי ישובו לבצרון, כלומר לעבי מבצר של ח׳׳ו הטעם על הפס שהוא מבצר ומגדל עוז, אסירי התקוה, כלומר שתם יאבר נשוחכם לח תקוחם תקוחכ, גם היום מגיד משנה אשיב לך, לדעתי שעור הכתוב, כי הנביח מבטיח לותם בפס ה׳ שפס היום אני מגיד לכם בשורה טובה, כי שבר מזנה אשיב לך. וטעם גם היום, לפילו היום שהוא רחוק מן הבשורה המיועדת, שהיח׳ בזמן חשמונאים. וגם יוכיח תרגם מלת מזנה ע״ל זה: (יג) כי דרכתי לי יהוד׳ קשת וגו׳, מלת קשת עולה ויורד, ועניינו, יהודה יהי׳ בקשת דרוכה למותמי מלחמתי נגד העמים, וגם אפרים ימלא את ידו בקשת ליות הזן נגד שונאיו, ואמר הרל״ק ז״ל: וזכר אפרים לף שבניו שני לא הי׳ שבט אפרים, הנה בזמנו מועטים נתרן תחר גלות הבבטים מהושע בן אלה, כאשר מלאנו בדברי יחזיאל, מיד מנחה ואפרים ומכל שתרות ישראל, והם גלו עם שבט יהוד׳ וירמיהו לבבל ושבו עמהם בשובם, ע״כ. ועודרתי בניך ציון וגו׳, אשורר לותם עליכם ואתן בהם כח וגבורה (רל״ק). ולפעתי בוותת המלה הזאת להמתיק המשל, שיהי׳ הפס ית׳ בשר לבת המשורר תת תבני מלחמתו ביוש קבב ע״י כמו שבארתי ואילו, וזה טוות תרגומי (חַנִיכֵּעֶן), כ״ת גם ת״י על בני עממיי, נראה שהבין במלת יון לא לבד עם יון הנקרא תלינו (גריכֵּען), כ״ת גם שתר העמים, וזה החמת כמו שאמרנו בד״ה למלכי העמים, כי תתר מות תלבשנהו קראו לבל מלכי

וְשַׁמְתִּיךְ כְּחֶרֶב גִּבּוֹר׃ (יד) וַיהוָה עֲלֵיהֶם יֵרָאֶה וְיָצָא כַבָּרָק חִצּוֹ וַאדֹנָי יֱהוִה בַּשּׁוֹפָר יִתְקָע וְהָלַךְ בְּסַעֲרוֹת תֵּימָן׃ (טו) יְהוָה צְבָאוֹת יָגֵן עֲלֵיהֶם וְאָכְלוּ וְכָבְשׁוּ אַבְנֵי־קֶלַע וְשָׁתוּ הָמוּ כְּמוֹ־יָיִן וּמָלְאוּ כַּמִּזְרָק כָּזָוִיּוֹת מִזְבֵּחַ׃ (טז) וְהוֹשִׁיעָם יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם בַּיּוֹם הַהוּא כְּצֹאן עַמּוֹ כִּי אַבְנֵי־נֵזֶר מִתְנוֹסְסוֹת עַל־אַדְמָתוֹ׃ (יז) כִּי מַה־טּוּבוֹ וּמַה־

יפיו

תרגום אשכנזי

מאַכט דיך איינעם העלדען שווערדטע נלייך. (יד) יאַ דער עווינע ערשיינט עלבסט ערשיינט איבר איהנען, וויא בליסט־שטראַהל פֿעהרט דיין נעשאַם דאַהין. מיט פֿאזוינענשאַלל ערשיינט ער דיר, דער עווינע! ציעהט דאַס הער אים שטורם אויס מיט טאַנ.— (טו) איהר שוטצנאַטט איזט דער עווינע צבאות, זיא ריבבען זיא אויף, בעזיעגען זיא, דיעזע שלייד־שטיינע, שלידר פֿען איהר בלוט וויא וויין (מיט וויהרען טויפֿטגעטראַנק), פֿילט לען זיך אַן, וויא אָפּפֿערשאַלע, וויא דעם אַלטאַרס עקקען. (טז) זיעז פֿערליהט איהנען דאַן דער עווינע איהר נאָטט, שטעהט זיינעם פֿאָלקע בייא, אייגעם שוואַרין שיפֿען גלייך, וויא פרונקשטיינע גלענצען זיא אויף זיינעם עסטריך! — (יז) וויא שׂהן, וויא

הערר

ר ש״י

בניך ליון. על בני עב״ום: (יד) וה׳ עליהם יראה. נספר יוסיפון מלינו בעת ההיל נראה מופת לאנשי ירושלים: בשופר יתקע. יעיע: בסערות תימן. לבזוז את אנשי תימן הם בני עב״ום. ויש מדרשיהון שפתיהון על לחום לע״ל: (טו) ואכלו. שלל העב״ום: וכבשו. תחתיהם אנשי קלע הם העב״ום שהם מלומדי קשת וקלע נאנן כמו יין. המין נקול שאון ושתו כמו שהומים שתוי יין: ומלאו. בשפוחם כל טוב: כמזרק. שמלא דם לפני המזבח: כזויות מזבח. שנסכיון סם יין והיין קף עליו כמו שבינינו נמס׳ סיכה לשון שניעה ל׳ שכרות: (טו) כאבני נזר. נאנן שהשיע מאלרים להיות לו לעם: כי אבני נזר. כי הכהנים בני חשמונאי המתאלרי׳ נאנני נזר נעטרי חבן ואפוד יהיה מתנוססים בניסים על אדמתן: (יז) כי מה. רב: וטובו. הצפון

באור

מלכי מלעלמעין אשר מלכו על ארץ מלרים נשם מלכי יון: (יד) וה׳ עליהם יראה, ל״מ, והכוונה כי ה׳ יגלוה להם. בישובר יחקע, כדרך הנלחמים (רל״ק). בסערות תימן, נ״כ ל״מ, כיולע שרוח דרום הנושב נחרן ערבי הוא עז מאד, ונקרא נלעוסם (זעזוע): (טו) עליהם, על ישראל, אבני קלע, כנוי לחוליים על שהם יודעים לקלע נאבן. ושתו המו כמו יין, ר״ל ישתו דם האויבים כמו יין ויהמו עליהם. ומלאו, ל״ע. כמזרק, המקבל את הדם. כזויות מובח, שזורקין בו את הדם. וזיה ע״מ פֶּגיה (רל״ק): (טו) כצאן עמו, כרועה המוציא את לאנו המוער והנשבר לאח לאח לרגל המלחמה, כן ה׳ יח׳ יוציא את עם מרעיתו. כי אבני נזר, כי לאחת הלבר. ויכל את ישראל נשם אבני נזר, נגד אבני קלע, שכנה נם העמים. מתנוססות, שרא נשם, ועלינו נבהות והתרוממות. (ומה הענין שהמ חז״ל נשלח נם על דבר פלא שהוח למעלה מן הטבע). וכוונת המקרא, כמו לאבני נזר המתרוממות ומהיות על אדמת לאמן והיכל, כן ישראל יתנוססו ויתנדלו על אדמת לל יח׳: (יז) כי מה טובו וגו׳, כשנוי טובם על ישראל, והוא קריאה של שמחה נבי הנעיל בשחק בשמינו על ישועת ה׳ יח׳ לקרוח

Digitized by Google

יְפִיָּן דָּגָן בַּחוּרִים וְתִירוֹשׁ יְנוֹבֵב
בְּתָלוֹת׃

י (ו) שַׁאֲלוּ מֵיְהוָה מָטָר בְּעֵת
מַלְקוֹשׁ יְהוָה עֹשֶׂה חֲזִיזִים
וּמְטַר־גֶּשֶׁם יִתֵּן לָהֶם לְאִישׁ עֵשֶׂב
בַּשָּׂדֶה׃ (ז) כִּי הַתְּרָפִים דִּבְּרוּ־
אָוֶן וְהַקֹּסְמִים חָזוּ שֶׁקֶר וַחֲלֹמוֹת
הַשָּׁוְא יְדַבֵּרוּ הֶבֶל יְנַחֵמוּן עַל־
כֵּן נָסְעוּ כְמוֹ־צֹאן יַעֲנוּ כִּי־אֵין
רֹעֶה׃ (ח) עַל־הָרֹעִים חָרָה אַפִּי

ועל

תרגום אשכנזי קעה

הערליך פראגנם עם דאן
דער־יינגלינג בליהם וויא קארן־
געוועלם, יונגעס מעדלען וויא
רעבען־ פרוכט. —

י (ו) ערפלעהט רעגען פאם
עוויגען, שפאטרעגען אין
דער ציים, ער, דער עוויגע
שאפט בליטצע, לעסט רעגנע־
גוס שטרעהמען אונד פעלד־
געוועלם געדייהען. — (ז) דער
גאצצען ארגעקל איזט וואהן,
דער צויבערער גיוכטע —
איטעלקיים, דער טריימ דיי־
טונג, נישטיג, איהר טראסט
איזט בלאם טרוג דאראם אירר־
טען יענע, אוירע אהנען) וויא
איינע פערלאסטנע העערדע

אומהער קוואלפאלל דעם הירטענלאוען שעפען גלייך. (ג) מיין צארן טראף דיא הירי־

טען

ר ש י

הכתוב על מיחו הדור: דגן בחורים. הנותן כח לצמחים: ותירוש. תאר יגונב בתולות כניב שיר ומחמה. ויש פותרין תאר יגונב וילמח בקרקע בתולה והוא יין מצונף:

י (א) שאלו מה׳ מטר. לא תצטרכו: חזיזים. עננים מניחים מטר: לאיש עשב בשדה. בשביל איש ע׳ ובשביל עשב אח הלורך למטר: (ב) כי התרפים. והקוסמים שקר והחלמות תאר הטעו את המונים לומר חלמתי והיו מחזיקים ידיהם למרוד בהקב״ה לכן אין להם ולכל הדבר לאמר שלום ואין שלום: על כן נסעו. אבל אני נניח להם בתמת: יענו. יתכנעו כמו לענות מפני ל׳ עוני: (ג) על הרועים חרה אפי. על מלכי עכ״ום: ועל העתודים. על שריהם

באור

לקרות מה מאד יגדל אז טיבו ויפיו של ישראל, בעת שיזונב הגם יח׳ הנחוריים כדגן וכתולות כיחידים. ויונין יונגב מענין עוד יגובון בזיבה (תהלים ל״ג), והוא מענין הנגד, כי הוא מוסב על הגם הזכוהב. ונאמר פה כ״ף הדמיון כי הרחוי כדגן וכתירוש, כיחוד מדרך המליצה, לאחר לפעמים כ״ף הדמיון להפלגת השווי וההתדמות:

י (א) שאלו מה׳ מטר, נאמך עם מה שלפניו, כי אחרי שדבר בהפלגת הקומה, הסיב הדבור נגד ישראל לאמר, עתה תובלו לשאול מה׳ לרגיכם! חזיזים, ברקים מצרף חזה (מרד״ק). וכמטר גשם, רבוי המטר, והוא ע״ל לחמת עפר, ולומיהם: (ב) התרפים, הם פלמי קוסמים ל׳ידע נם עתידות. וחלמות השוא ידברו, ר״ל נניחי שקר לאר יעדו ע״פ חלומותיהם, אוא ובזה המה: הבל ינחמון, דברי נחומיהם המה הבל אין נם מועיל. על כן וגו׳, המסובב כן ההנלים שובר, הי׳ אחנוניהם המטים חזקם לדברי תעתועים כחלה נסעו ואעו מחרפם כאו אחן עלי רעה. יענו, מנזרת עני, והוא פעל עומד כמו מהמומם לא יענה, (יחזי׳ ל״ח ל׳). עיין הכתובה: (ג) על הרועים וגו׳, המפרשים פירשו על מלכי יון, ואין המשך המקראות מבוון לפירושם, ולי נרח׳ יותר לנאר ענין הרועים והעתודים שזכר על מלכי ישראל, אחר אתנו חזקם בזמן בית ראשון לדברי הנביא ובזמיו: ועשה הכיזוב, אף שקלקלתי אז על הרועים הגם, אחזם מעתה יפקוד ה׳ את עדרו את בית יהודה, ויוליך אותם קוממיות לאחרונה.

ועשם

תרגום אשכנזי

מען, מיינע ראַטע דיא פֿיר־
שטען: דאָך זייענער העערדע
נימסט דער עווינע זיך וויעדער
אַן, בערענקט דאָ הויז יהודה
וויעדער, מאַכט זיא אינעם
ראָסטע גליך, דאָ שטאָלץ
אים קריעגע פֿראָנגט(ד)לעסט
עקשטיין אונד נאָגעל אונד
ק־יעגסנעשאָס אוים איהנען
זעלבסט ענטשטעהען, אוים
איהרער מיטטע מעלטינן רע־
גענט. (ה)דען אַללעוואָלט גליי־
לען זיא טאָפֿערן העלדען,
טרעטען מוטהינ אויף איהרע
נעגנער וויא אויף גאַסטען־
קאָטה, זינד קיהן אים פֿעל־
טען — דען דער עווינע איזט
מיט איהנען — אונד מאַכען
יעגע ראָסטעבעשטיגער צו
שאַנדען. (ו) זָא וועדע איך
יהודה'ס הויז מיט שטערקע

יהוה

זכריה י

וְעַל־הָעַתּוּדִים אֶפְקֹד כִּי־פָקַד
יְהוָה צְבָאוֹת אֶת־עֲדָרוֹ אֶת־בֵּית
יְהוּדָה וְשָׂם אוֹתָם כְּסוּס הוֹדוֹ
בַּמִּלְחָמָה: (ו) מִמֶּנּוּ פִּנָּה מִמֶּנּוּ
יָתֵד מִמֶּנּוּ קֶשֶׁת מִלְחָמָה מִמֶּנּוּ
יֵצֵא כָּל־נוֹגֵשׂ יַחְדָּו: (ה) וְהָיוּ
כְּגִבֹּרִים בּוֹסִים בְּטִיט חוּצוֹת
בַּמִּלְחָמָה וְנִלְחֲמוּ כִּי יְהוָה עִמָּם
וְהֹבִישׁוּ רֹכְבֵי סוּסִים: (ו) וְגִבַּרְתִּי
אֶת־בֵּית יְהוּדָה וְאֶת־בֵּית יוֹסֵף
אוֹשִׁיעַ וְהוֹשְׁבוֹתִים כִּי רִחַמְתִּים
וְהָיוּ כַּאֲשֶׁר לֹא־זְנַחְתִּים כִּי אֲנִי

אויסרים־טען, זיעג פֿערליהען דעם הויזע יוסף'ס, וועדע זיא צוריק פֿיהרען, דאָ איך מיך
איהרער ערבארמע, אַלס העטטע איך ניע זיא פֿערשטאָסען; דען איך דער עווינע איהר
נאָטט

ר ש י

שריהם וכן ת"י ועל מלכיה הוה רוגזי ועל מילטוניה חנף מסער ועכ"ם נסגלו לעתודים והכפיר
והשעיר מלך יון (דניאל מ') והרומה לפרש הענין אלה במלכי עכ"ם יקחר העתודים לצון
שריהם כמו עורר לך רפתים כל עתודי מרץ (ישעיה י"ד): כסוס הודו במלחמה. בסוס חצר
נכר הודו במלחמה: (ד) ממנו פנה. מהם מלכיהם מהם שריהם מהם ליחתי מלחמות:
(ה) והיו נגבים נוסים נעיט חוצות במלחמה. הרי מקרא זה מסופק והיו במלחמה הולכי'
וזורכים לחגיים נגבורים הנוסים טיט חוצות. נוסים דורכים כמו יכום קמינו (תהלים מ"ד) נוסס
את נחלתי (ירמיה י"ב): והביאו. בית יהודה את רובני הסוסי' הנסים להלח נס: (ו) ונבחרתי
את בית יהודה. במלחמת הצב"ם: ואת בית יוסף אושיע. במקום שגלו שם בלילת ובחבור
כימי סנחריב: והושבותים. כמו והושבתים ל' ישיבה: והיו כאשר לא זנחתי. בלילו לא זנחתי' מעולם:

באור

ופגם אשקוד, לפקוד עונם עליהם וכת"י, ופעם כי פקד, כמו כי פקד ה' את בני ישראל
(שמות ד' ל"ח). כסוס הודו בלחמה, כמו הסוס לחצר כתו וגבורתו נודעים במלחמה:
(ד) ממנו פנה, פנה משל לראשי התרן, כמו גבו הלום כל פנות הסס (שמואל ב' י"ד, ח')
וכת"י מיניה מלכיה. ממני יהד, משל לפקידים כמו ותקעתיו יתד במקום נאמן (ישעי' כ"ב
כ"נ) וכת"י מניהיה. ממנו קשת מלחמ', משל לגבורי כנף. כל נוגש יחדיו, שיהי' נוגש
כשנאתו (דב"ק): (ה) והיה כגבורים, מוסב על בית יהול', שיהי' כלם יחד גבורי כח, ויהיו
רומסים על סוסיהם כחלו נוסים נעיט חוצות. ומלת במלחמה, מוסב על מלת נלחמים.
רבבי סוסי', המוסיים שנתן נרכב ונסוסים למלחמ': (ו) ואת בית יוסף אושיע, טעם
יוסף עשרת השבטים (ציין עשום ו' ו' ומי' הרל"ק שם). והושבותים, מלה מורכבת מן

Digitized by Google

יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם וְאֶעֱנֵם׃ (ז) וְהָיוּ
כְּגִבּוֹר אֶפְרַיִם וְשָׂמַח לִבָּם כְּמוֹ־
יַיִן וּבְנֵיהֶם יִרְאוּ וְשָׂמְחוּ יָגֵל לִבָּם
בַּיהוָה׃ (ח) אֶשְׁרְקָה לָהֶם וַאֲקַבְּצֵם
כִּי פְדִיתִים וְרָבוּ כְּמוֹ רָבוּ׃
(ט) וְאֶזְרָעֵם בָּעַמִּים וּבַמֶּרְחַקִּים
יִזְכְּרוּנִי וְחָיוּ אֶת־בְּנֵיהֶם וְשָׁבוּ׃
(י) וַהֲשִׁבוֹתִים מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
וּמֵאַשּׁוּר אֲקַבְּצֵם וְאֶל־אֶרֶץ גִּלְעָד
וּלְבָנוֹן אֲבִיאֵם וְלֹא יִמָּצֵא לָהֶם׃
(יא) וְעָבַר בַּיָּם צָרָה וְהִכָּה בַיָּם
גַּלִּים

נאָמט, איך ערהאָרע זיא וויעד׳
דער. (ז) אפרים גלייכט אויס׳
נעם מאַכּערן קרישנער, אזט
מוטהאַלל וויא ביים וויינע׳
איך זיינע נאַכּאָמען ער׳
בליקקען עס, פֿרייען זיך דעס׳
סען׳ (ח) פֿראָה איוט איהר הערץ
דורך דען עוויגינען. (ח) איך
וויינקע איהנען — פֿערזאַמטלע
זיא — — לאָזע זיא פֿאָן איה׳
דען באַדען, דאָס זיא זיך וויע׳
דער פֿערמעהרען וויא עהע׳
דעס. (ט) אונטער היידען צער׳
שטרייטע איך זיא, אונר אין
דער פֿערנע דאַכטען זיא מיין׳
דאָרום מענגען זיא גליקליך לע׳
בען, גליקליך מיט איהרען קינ׳
דערן, אונד צוריק נאַך איה׳

דער הימאַטה קעהרען, (י) צוריק אוים דעם לאַנדע מצרים, הערבייא נעפֿיהרט אוים אישור,
הין נאַך דעם לאַנדע גלעד אונד לבנון, דאָס איהרער נראָסען מענגע ווילליגן, איהנען ניכט
נענוגען ווירד. (יא) צערריסטונג טרוֹפֿם דאָז מעער, ניעדערגעשלאַגען ווערדען זיינע

ר ש״י

(ה) חזק׳ להם, כדרך הגבורים נפי׳ שות לנגח חליו הטועה בדרך: ולחמנם, לשת הקן לעתיד:
כי פדיתים, כשחפם: וכתו כמו שכתו במגלי׳: (ט) וזוכרני. תחלה בעמים ביחס הזורע
סלה להכניס כמה כורים: ויחיו את בניהם, עם בניהם: (י) ולבנון. זה ב״ה: ולא ימצא להם.
ולא יספוק להון: (יא) ועבר ים צרה. ותעניר לרה בגור היוצאת בתוך הים והוא רחב

באור

והזבחים ומן הזיבוחים (כדעת הרל״ק ז״ל), כ״ל כי יזכום על תרגם ויבנו עם בהשקט
ובנחת. והיו כאשר לא זנחתים, כי מיוב טוב שחלק להן היחס הרעים שעברו לא יזכרו ולא
יפקדו עוד. ואעננם, על תפלתם: (ז) כמו יין, כמו שותי יין, וכת״י: (ח) אשרקה להם,
עניין הנעת שבחים בקול לסימן חות הקריאה, וכן ישרק ה׳ לזבוב וגו׳ (ישעי׳ ז׳ י״ח), והטעם
לפי׳ על היהודים הנפזרים בתרן העולם ולא הוצרה להם לנות ליושלים כ״ת ע״ם פטחלחמעשים
פילחעלפיה, שלו נתן בלשון ספר היוסיפון כמו מלה ועשרים חלף חים ממלרים, כמו שחמר להלן
פי׳. כי פדיתים, נחתי חל לבי למחות חותם מגלותם, ומחל הסם יח׳ המחבר כמשמעו.
ודבר, כמו ארבו כימים העוברים: (ט) ואזרעם, חף שהמלה נעתיד, ענינו על העבר, ומעמו
שיזכור חת זכותם ולקוחם נעת טוב חותם בין העמים והגלם לחרן מרחק, ובכל זחת יזכרו
קרובותם שכחו חת חלהיהם. וחיו, לכן יחנו שיחיו עם בניהם חיים תרוכי ושלים. ושבו,
כלומר לחחר שיזכרו מחלהות החויב: (י) והשבותים מחרץ מלרים, כחשר בחרתי למעל׳ (פסוק
ח׳). ומחשור חקבצם, לשור זה תסיריטין, והגוים חזה עלו בימי חלכסנדר בן חנטיוכוס
עפיפלמוס, כנזכר ביוסיפון לרומיים ספר י״ג: ולח ימלח להם, לח יספיק להם מחנם
למחי: (יא) ועבר בים צרה, הלכה תעבור בים והוח משל לחומות (לדעת הרל״ק). חו
שהכוונה על לור ודומיהן היוצחת על מנחו הים (כדעת רש״י). ואמר ועבר בלשון זכר, כדרך
ל״הק חם הפעל קודם להסם. ולדעת קלת שעם בים לרה כמו (שמעלעגע בל״ח), והוח
משל הים ההולך בתוך הינסה, ומלת ועבר חנ על ה׳ שיעבור בתוך הים וינה חם גליו. חך

גַּלִּים וְהַבִּישׁוּ כָּל מְצוּלוֹת יְאֹר
וְהוּרַד גְּאוֹן אַשּׁוּר וְשֵׁבֶט מִצְרַיִם
יָסוּר: (יב) וְגִבַּרְתִּים בַּיהוָה וּבְשְׁמוֹ
יִתְהַלָּכוּ נְאֻם יְהוָה:
יא (א) פְּתַח לְבָנוֹן דְּלָתֶיךָ וְתֹאכַל
אֵשׁ בַּאֲרָזֶיךָ: (ב) הֵילֵל
בְּרוֹשׁ כִּי־נָפַל אֶרֶז אֲשֶׁר אַדִּירִם
שֻׁדָּדוּ הֵילִילוּ אַלוֹנֵי בָשָׁן כִּי יָרַד
יַעַר הַבָּצוֹר: (ג) קוֹל יִלֶּלֶת הָרֹעִים
כִּי שֻׁדָּדָה אַדַּרְתָּם קוֹל שַׁאֲגַת
כְּפִירִים כִּי שֻׁדַּד גְּאוֹן הַיַּרְדֵּן:

הבציר קיי כה

תרגום אשכנזי

ווילדען וואגען, אויך דעם שטראמעם טיעפען פערויע־
גען. זאָ ווירד אשור׳ס שטאלץ
געבינגט, אָן ווי׳ם ענידטענס
מאַכט. (יב) דאָך יענע שם־ינען
עמפאָר אים עוינגען, וואללען
רוהיג אין זיינעם נאַמען! דיעס
פערהיימט דער עווינג.
יא (א) עפֿענע אָלבנון דיינע
פֿאָרטען, לאַס פֿייערס־
גלוטה אין דיינען צעדערן ווי־
טהען. (ב) קלאַגע ציפרעסע,
נעשטירצט איזט דיא צעדער!
דיא מעכטיגען בייטע זינד נע־
פֿעלט, יאַמטערט איהר אייכ־
ען בשו׳ם, דער דיקבעלוב־
טע האַין לינט צערטרימטערט
דא. — (ג) האַרטע — דיא היר־
טען ווינועלן, איהר שטוק
איזט דאַהין, האַרטע — דער יונגען לעווען געבריללע, דעם ירדן׳ס שטאלצע פראַכט איזט
צער־

ר ש " י

לעכ"ום: והנה. הקב"ה מזהר הוא המכה ניס גליס להזקיע את לבור: כל מלולות יאור. היא מלרים:

יא (א) פתח לבנון דלתיך. ת"י פתחו עמתיו תביעון: (ב) הילל ברוש כי נפל ארז. שהיא גדולו מן הברוש הלילו השלטונים כי נפלו השלטים מעכ"ו: אלוני בשן. קיצו"ם בלע"ז: כי ירד. כי נשבר ולוחה לו ובלך נהרת היער: יער הבלור. יער השבלר מקוף ברכיו: (ג) הרעים. השלכים: אדרתם. תפארתם: שאגת כפירים. יבכו השרים: כי שדד גאון הירדן. שהוא מקום הכפירים והאלריות. ובכותינו פירשו פתח לבנון לתיך שעל קורבן בית שני מתנבא הנביא

באור

הנבואה תבחים זה. והכה בים גלים, המה מלבני היס האתרומתים בנהר, לומס יכה ויורידס לאטה, לפי יהיגת היס ויבשו מקורו. והובישו כל מצולות היאור, זה נילוס. והורד, ע"י שיכה היס ויבשל נהר לחזור אחר על מוף היס מלבנו, וע"י שיבשו מלולות יאור. ושבט, בלומר גדולת מלרים יסור, כילוע מהנילוס שהי תפארתם ובוחס: (יב) וגברתים בה', וי"ו המוסה על ההפוך, בלומר אבל ליהראל לפי גמור בשם ה'. ובשמו יתהלכו, בלרלות התייס:

יא (א) פתח לבנון דלתיך, ר"ם, ומוסב למעלה על מבנה התומות, ומ"י. בארזיך, המה הבנוריס: (ב) הילל ברוש, הוא השלטון. כי נפל ארז, זה המלך. אשר אדירים שדדו, שרי העמים. אלוני בשן, קיצו"ם בלע"ז (רש"י), כ"ל שבעמם, מייבלן, והוא משל על ערים מבל לתומות. יער הבליר, יער אשר מלהמו בליר בלורה, ע"י בי עליו, והוא משל על ערים בלורות: (ג) קול יללת הרעים, אחר שהמשיל ב"ח לעלי הבזה ולייער, אמר שהרועים יילילו על אבדן אדרתם ותפארתם, והבפירים יבאגו על כי אין להם מקום להסתר שם. גאון הירדן, הוא עץ היער שהוא סמיך לירדן ועל שפתו, שפס תלויות יבאגו (עיין ירמיה כ"ט י"ט, נ' מ"ד):

Digitized by Google

(ד) כֹּה אָמַר יְהוָה אֱלֹהָי רְעֵה אֶת־
צֹאן הַהֲרֵגָה: (ה) אֲשֶׁר קוֹנֵיהֶן
יַהַרְגוּן וְלֹא יֶאְשְׁמוּ וּמֹכְרֵיהֶן יֹאמַר
בָּרוּךְ יְהוָה וְאֶעְשִׁיר וְרֹעֵיהֶם לֹא
יַחְמֹל עָלֵיהֶן: (ו) כִּי לֹא אֹסִיף
עוֹד עַל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ נְאֻם־יְהוָה

והנה

תרגום אשכנזי קעז

(ד) עס שפראך צערניסטעס. — (ה) דער עווינג טוין גאטט אלי־
נעגדעם: אויף! ווייד דיא צור שלאכטם בעשטימטען לעם־
מער, (ה) דערען קיפער זיא ערווירגען, זיך שולדלאז דא־
כייא גלויבען: דערען פערקיי־
פער אונבעקימערט שפרע־
כען: דאנק דעם עווינען! דיי־
זינד ווייר נון! דערען הירטען
זועלבסט אי־הערר ניסט שאנען,
מעהר, שפריסט דער עווינג;
זיהע

(ו) וְאֶ שְׁאֶנטע אויך אִיך דעם לאנדעם בעוואהנער ניסט

רשי

הנביא ומ' שנה קולס מנכון היו דלקות ההיכל נפתחות מחליהן נער נהן ר"י נן זנחי אל הכל היכל על מתי תחה מבעית את עמך יוצא תני שמיוך ליתרו וכנר נתנוא עליך זנרייה נן עדן פתח לנניו דלתיך וגו': (ד) רעה את לאן ההרגה. הנן להם רועים כלומר שנתן על פרנסיהם העתיד ס לרעותם מעתה. לאן ההרגה שרחל שהרגום רועיהם ולכלום: (ה) ולא יאשמו. מלני הנ"ש שהלנם לתובה זה מוכרם והקונה הורג ואין נותן נלנו שיהא לו תשלומ נדבר ומוכרם מתהלל נרוך ה' ומסנר' נידי והריני עשיר: ואעשיר' והרי הוא עשיר:

באור

(ד) כה אמר ה', הלבתי בעקבות המפרשים שנאמרו פרשה זו על מה שענר. ומטרם שקדים לך ענין המשל הזה נכללו, מה שסה השל ית' נפי הנניא להיות נלחת על מעמד ישראל ומלכם מעת היו לגוי, ומשך היותם נלרלם כל ימי הנית הרחצון עד שגרמו עוונותיהם להנרע מנחלתם ונלכת נגולה ע"י נבוכדנלצר נימי לדקיהו: דע כי ענין השנחת השל יתעלה על עמו ודרכי הנהגתו לותם היו על שני דרכים: הדרך הא' היתה דרך הנעימות והחסד הגמור להטיב נכל מיני הטנה ולהפלם כרועה את עדרו על מי מנוחות ונגיות דשא ושמן, תמיד נשהיו עושין רצון קוניהם שנשמים. והדרך הב' היא הנהגה מוסרית, ליסרם נעת עזנם את ה' והלכו עמו קרי, כאשר ייסר איש את ננו להכותו נשבט מוסר על תזר יאוד מחטאתו ופי שב לשוב עליו לטובה. והנה כשנתזור על מקרי לנותינו הרחצונים ועל הסנות שהחלנלו להם נימי נית הרחצון, נמלאים שהיו על תופן זה שנרחי; פעם היו נמנוחה ושלוה, כשומים מכל מקרה רע פניהי ותון כמו נימי דוד ושלמה ודומיהם; פעם נשנזו לכמה מכשולים ומניעים כמו נימי יהנשע ומיכה ויהולת, הכל לפי רצון השל ית' ותכמתו. ולכן עתה כשעלה על רצון השם ב"ה לתדם את שלוחם נכרחצונה, לזה לנניח שיעירם ויעוררם על ענין הימים הרחצונים שענדו ואופן ירידתם מנדולתם, כדי שיתנו לכם על הדנר הזה, ולא יסורו עוד מן הדרך הישמת ולדק. זהו ענין הנכוחה הכללה, ועתה נגוע על פרטיה: דעה את צאן ההרגה, המשיל ממשלת החומה להנהנת הרועה, וקראם לאן ההרגה, על שהם מוכיחים להרוג מן תויניהם, ותמיד עמדו קמיהם עליהם להשחיתם, כמו שפירש נפסוק הסמוך: (ה) אשר קוניהן יהרגון וגו', כלומר תינם מוצאים להם תשם על הריגתם. ומכריהן, יהללו ה' על מכירתם, כי יתעשרו ונשלמו תון לנו, ורועיהן לא יחמול עליהן, כדרך הרועה לחמול על נאנו, אך לאן ההרגה לא יהיה הרועה לנו ועינו עליהן, על שמוכיחים הם להרג. ומזה נזה על משמד נית ישראל נעת גלותם שהלנו מלפני אל דמי ונשמרו ניד שונאיהם, אלה להרנ ולשלל, ואלה לעבני ולנלות: (ו) כי לא אחמול עוד וגו', עתה אנ לנאר המשל כמו שהרועה את לאן ההרגה לא יחמול עליהן, כן לא תהני תמלתי ולא תחמיל על יושני הארץ. ושעם מחמול כמו תמלתי, ותמר

Digitized by Google

והנה אנכי ממציא את־האדם
אשׁ בידי־רעהו ובית מלכו וכתתו
את־הארץ ולא אציל מידם:
(ו) וארעה את־צאן החרגה לכן
עניי הצאן ואקח־לי שני מקלות
לאחד קראתי נעם ולאחד
קראתי חבלים וארעה את־
הצאן: (ח) ואכחד את־שלשת
הרעים בירח אחד ותקצר נפשי
בהם וגם־נפשם בחלה בי:

ואמר

תרגום אשכנזי

זיהע, איך נאב פריין ריא מענ׳
שען אינטער איינאנדער מאכ׳
מען זייא דך אויסרייבען מאכ׳
טען בייא אהרמען איינגען קע׳
נ׳ן קיין ערבארמען ג׳נדען, ואן
דאס דאו לאנר צערנ׳טטע
וואורדע, אונר נ׳טטם אהרער
ווילרען וואוטה ענטקאם. —
(ו) יא, איך ווילדעמע דאו
שלאמפ׳ה — וואהרלך נע׳
קוועלטע טהיר׳ען וואלרען
עם! — נאהם מ׳ר צוויא הירׄ
טען־שמאבע, נאננטע איינען
נעם (הא׳לדער טטאב), דען אנ׳
דערן חובלים (פ׳עלרעבענ׳ער
טטאב), אונר זא ווילדעמע איך
דיעוע העערדען. (ח) דאך אין
איינעם מאנאטע שאפ׳טע איך

יענע דרייא הירטען אב, מיין נעמיטה וואר אהרען נרם, אוך וא פאנדען אן מיר קיי׳
בע׳

ד ש י׳

(ו) וארע׳ את נתן ההרגה. כל מלה דכרי הקב״ה לנניח ולמי רעיתי לותם בימים הקדמונים: לכן עניי הכלאן. תמית עניי הכלאן היו כשהתלמי לרעותם: ואקח לי שני מקלות. לסיוע ימים מלקחתים לי׳ ממלכות ג׳ונוס: לאחד קראתי נעם. יובנעם שמר לנהלם לאט: ולאחד קראתי חבלים. רחמנעם אמר להם ליסרם בעקרנים ולפי שדרך נתן לנהלם במקלות קנה למשליהם מקלות: (ח) ואכחד את שלשת הרעים בירח אחד. והם השמרות דלכיהם עד שמשחתים והרגתים בחדש אחד כל י׳ הרועים שהרג יהוה כל בית לאחב ואת בית אחזיה מלך יהודה ואת אחזיו ואת כל זרע מלכות דוד ועתליה לימדה את האזכר שלחי יותם שנטמן (מלכים ב׳ ט׳): ותקצר נפשי בהם. מלאתיים וכל לאזן קוצר כאז הוא דכר כלה או דכר פלוס אזון מלעת סוכלתו וקצר סלב והשעים מלהסביל כמו שהליהוה אמר הניקתני רוח נעני (ישוב ל״ב): וגם נפשם בחלה בי. זכרונם ניום רב כמרי ומחלה את רוסי ומניק את נעני. בחלה בי׳ רצונינו לאזן גודל במפת נדה

באור

עוד, כלומר לא תשתי עליהם עוד כנימים הקדמונים. ממציא, כמו וימציאו אליו, כלומר תשמור לים ביד לחזיו. וביד מלכו, הן מלך ישוחזות הן מלך ישרחל השולם עליהם (מרד״ק). ובתחזו, לשון השחתה: (ו) וארעה את צאן ההרגה, כל מלה דכרי הקב״ה לנניח, שתוכי רעיתי תותם מעת לקחתי לי נעם (מכז״ו ורד״ק). לכן עניי הצאן, נתמת עניי הכלאן היו כשלקחתים לרעות (הס״ג). ואקח לי שני מקלות, כדרך הרועה להיות משענתו בידו לינהג את הכלאן. לאחד קראתי נעם, כי נעניותי יתמנם. חבלים, ענין השחתה מלשון מתבלים כרמים (ציר השירים), ועניין המשל כמו שזכרתי בתחלת הנבואה (פ׳ ה׳). (ח) ואכחד את שלשת הרעים, יתכן כמו שפירש רש״י ז״ל, שכמו כוה על הרועת שחתר ותחזיק ע״י יהוה ושקר מזדע כמשלמם ע״י שלשים ע״ב, ויקוי שלשה כמקום מספר קלוב. ותקצר נפשי בהם, ע״ד משל, כמו ותקלר נפשו בעמל ישראל (שופטים י׳ ט״ז), (ויציין מה שכתב המבאר לס׳ ויקרא כפ׳ ולא תגעל נפשי אתכם, ויקרא כ״ו י״ה). וגם נפשם בחלה בי, לין לה סנר במקרא, ובשרשי תפול שרש נפל

Digitized by Google

(ט) וַאֹמַר לֹא אֶרְעֶה אֶתְכֶם
הַמֵּתָה תָּמוּת וְהַנִּכְחֶדֶת תִּכָּחֵד
וְהַנִּשְׁאָרוֹת תֹּאכַלְנָה אִשָּׁה אֶת־
בְּשַׂר רְעוּתָהּ: (י) וָאֶקַּח אֶת־מַקְלִי
אֶת־נֹעַם וָאֲגַדֵּעַ אֹתוֹ לְהָפִיר אֶת־
בְּרִיתִי אֲשֶׁר כָּרַתִּי אֶת־כָּל־
הָעַמִּים: (יא) וַתֻּפַר בַּיּוֹם הַהוּא
וַיְדְעוּ כֵן עֲנִיֵּי הַצֹּאן הַשֹּׁמְרִים
אֹתִי כִּי דְבַר־יְהוָה הוּא: (יב) וָאֹמַר
אֲלֵיהֶם אִם־טוֹב בְּעֵינֵיכֶם הָבוּ
שִׂכָרִי

תרגום אשכנזי קעח

בעהאַנען. (ט) איך בעשלאָס,
זיא הינפֿאָרט ניכט מעהר וויי־
דען צו לאָססען: עס מאַג
שטאַרבען, וואָס שטאַרבען ווילל,
מאַג פֿערשמאַכטען וואָס פֿער־
שמאַכטען ווילל, אונד דיא איבּ־
ריגען מעגען זיך אײנאַנדער
פֿערצעהרען. (י) איך ערנריף
דאַהער יענען האַלבען שטאַב,
אונד צערשלוג אידן, דאַמיט
נון אויפֿגעהאַבען זײא מיין
בינדניס, דאַז איך פֿיר זיא מיט
אַללען נאַציאָנען געשלאָססען
האַמטע. (יא) יאַ אויפֿגעלעזט
ווארד עס נון, אונד זאָ מערק־
טען זיא עס דיא אַרמען שעפֿ־

שברי

פֿען, דיא מיינער נאָך האַרטשען, דאַס עס דעס עוויגען פֿערהענגנים זײא. (יב) אונד זיעזען
שפּראַך איך נון, מעכטע עס אייך דאָך בעליעבען, מיר מיינען זאָלד צו צאָהלען — —

דאך

ר ש " י

נדה מצל מצלו חכמים נחמה פנה בוחל ומצל פנה עודה תימוקות בוחל חלו ימי הנעורי' שבנר היה גדולה והניחו מקרח זה רמיה לדבריהם: (ט) ואמר לא ארעה לחכם. למחרתי בחומן הימים לחליכם מעל פני ויהיו הפקר ולנו: (י) ואקח את מקלי את נעם. שברתי את כח מלכי ישראל ביעוד יהוחנן בן יהוח עד כי מנדם מלך לרום ויזוסם בעפר לדוד (מלכים ב' י"ג) ובימי הושע בן אלה שמשרתים ביד מנחרב והגליהו (שם י"ז): להפיר את בריתי אשר כרתי את כל העמים. להרחוקם שנשנעל שנגזו כי הפרתי את בריתי אשר כרתי עם כל העב"ום עליהם שלח יזוקום שב"מ כן נתתי להם את התורה שלם יעמרוה שיהיו מירות מן המלכיות שלח תהח שומה ולמען שולעת בהם ולל תחמה שם דבר המקרח תשועת' מיד שונח נלשון כרימות ברית את השונה שברי מינו מקרח דוגמתו וברתי להם ברית ביום ההוא עם חית השדה וגו': (יא) ויעשו כן. הגינו הלדיקים שנהם השומרים את מוקי: כי דבר ה' הוח. נזירה זו בכר דבר לנו הקב"ה ע"י משה יולך ה' לחוכך ואת מלכך: (יב) ואמר. לל מלכי יהודה המוחרים: שם טוב בעיניכ' הבו שברי. קיימו מנותי והוח יהיה שברי על כל העוכה לאר נחתי לכם כמו שוחמנין שבר לרוע'

לאן

באור

בחל על דבר שהוח נלאה ונקלר בה (חוכגעקיקט לו עטוואס זיין), וח"כ הוח כפל עניך עם פעל קלר הסמוך לו · וענין הנחת כי חני מחמתי בם והם מחמו בי: (ט) ואמור לא ארעה אחכם, לח חוכיח עוד לנעוחכם, וחלילך לחחכם מעל פני ויהיו הפקר לכל וזהו שחמר המחם המחת, כלומר השמוחת לשון מחות. והנכחדת, כרחוק והנהלחה. חבחר, וכמו נזה על גלות עשרת השנטים בימי הושע בן חלה, נזכר במלכים, (וכן דעת רש"י ז"ל): (י) להפיר את בריתי אשר כרתי את כל העמים, שלח יזוקום, והוח ע"ל וכרתי להם ברית עם חית השדה (הושע ב' כ'): (יא) עניי הצאן, הלדיקים שנהם (רש"י), חו מושב על ב' שנטים הגשחרים עד נחתן השומרים אחי, לת מקי וחת לבני. כי דבר ה' הוח, עתה ידעו על נזון, כי מחת ה' יחקה הגזרה: (יב) ואמר אליהם וגו', לל מלכי יהודה המוחרים (רש"י). חם טוב בעיניכם חבו שכרי, ע"ל מצל, על קיום התורה והמלות (רש"י ורל"ק). ואם לא

שְׁכָרִי וְאִם־לָא וַחֲדָלוּ וַיִּשְׁקְלוּ
אֶת־שְׂכָרִי שְׁלֹשִׁים כָּסֶף׃
(יג) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי הַשְׁלִיכֵהוּ
אֶל־הַיּוֹצֵר אֶדֶר הַיְקָר אֲשֶׁר
יָקַרְתִּי מֵעֲלֵיהֶם וָאֶקַּח שְׁלֹשִׁים
הַכֶּסֶף וָאַשְׁלִיךְ אֹתוֹ בֵּית יְהוָה
אֶל־הַיּוֹצֵר׃ (יד) וָאֲגַדַּע אֶת־מַקְלִי
הַשֵּׁנִי אֶת הַחֹבְלִים לְהָפֵר אֶת־
האחוה

תרגום אשכנזי

דאך מיט׳ן געלט עס איך, זאָ קענט איהר׳ס אונטערלאָס׳ן. — דא וואָגען זיא מיר איינען זאָלר דריי׳סיג זילבערלינגען. — (יג) אונר דער עווינע שפּראך גון צו מיר: לע׳נע איהן צו דעם שאַטץ אין דעם פּראַכטגעביידע. דאָס איך יענען (זיינדערן) ענטפאָלגען האָב. איך נאָהם דיא דריי׳סיג זילבערלינגע, אונד לענטע זיא אין דעם עווינען הויז בייס שאַפּ׳ן צע.—(יד) הירויף צערשלונ איך מיינען צוויי׳טען הירטענשטאָב, דען פֿערד׳רבענדען, דער איינסט יענע ברודערליעבע,

דיא

נתן ותשוב ותכעה תחכם: ואם לא תחלו. וגם תני לה תטיב לכם וכן מצינו שאמר הקב״ה (ליחזקאל ו׳) השומע ישמע והחדל יחדל: ויישקלו את שכרי שלשים כסף. ת״י ויענדו ית רעותי נגרין מקצת תגרים טובים מעט היו בהם שצדי דלוני כגון החרש והסנסר דניחא להו תמ״ע ויזוקבו. ולו׳ שלשים כסף לא ידעתי לגווני כתן חלק כסף ל׳ תשלה ולפ דניחינו פירבו כן בחולין והכיולו ריזה נזהר הכסף נקב כיולו (מצלי ז׳) ואת השלשים פירשו מ״ה לדיקים יש בכל דור ודור והכיולו ריזה מחומר שעורים ולכך שעורים ט״ו בכנה ול׳ נח״י שאמחר ולקחה את שלשים כסף ותשליכהו בית ה׳ בח״י ומנין הל׳ מדרש אגדה שהורה שהורה תגרהם תגרנו כך שלח יהא דור פחות משלשים לדיקים מנין כה יהיה זרעך והיה בניטטרית שלשים: (יג) ויאמר ה׳ אלי השליכהו אל היוצר. כמו אל תיזר שומר התיזר תאמר הקב״ה לנביא כתוב והנח את אלו סם ובקשתם להיות שמור לפוף ע׳ שנה של גלות ובנה ב״ה על ידיהם ומהו התיזר אדר היקר בית מקדשי אדר תפארתי: אשר יקרתי מעליהם. אשר הפסדתי מעליהם מהיות להם ליקר ול׳ יקרת הוא הסרת כנוד והמ״ם של מעליהם יוכית והוא כמו וזרעך מאחן הלדיים כמו מפעם פאחה ודוגמת הפירוש שפירשתי מעין תרגום של יונתן הוא ולפיזתי לצוות הרבה לפירוש נכוחה זו ואיני יכול לכחזין: (יד) ואגדע את מקלי האחי. הגליתי את לדקיהו: את החבלים. את רשעי דורו כי הוא לדיק ודורו רשעים: להפר את האחוה. שנתלחלו בני יהודה ובניימן ונלכלו בחועבות מלכי ישראל:

באור

חדלו, ע״ל שאמר יחזקאל (ג׳ כ״ז) השומע ישמע והחדל יחדל. ויתכן ענינו להורות על תכונת הבחירה שנתן האדם ית׳ לאדם ללכת בדרך הטוב ולעזוב את הרשע, וכמו שאמר משה (דברים ל׳ י״ט) רואה נתתי לפניך וגו׳ ובחרת בחיים. וישקלו את שכרי שלשים כסף, ענין המשל כת״י ועבדו ית רעותי נגרין מקצת. ואין לנקד טעם על מספר שלשים, כמו שהעירנו פעמים הרבה: (יג) השליכהו אל היוצר, כמו התזר בחלוף תהו״י, ועטם אדר היקר, כמו בחדר היקר, כלומר של התזר אשר בנית המקדש, וענין אדר לשון הוד ותפארת (פרקמט). וענין המשל, שהלדיקים אשר רמז עליהם בפסוק הקודם יתיחדו בעית ה׳ ויהיו נגללים מן העם העושים רע בעיניו, כי יקוים את הטוב אשר חשוב לחם בעת הגאולה בימי כורש ודריוש. אשר יקרתי מעליהם, לשון נופל על לשון, והטעם כטעם הוקר רגלך מבית רעיך (מצלי כ״ה כ״ז) כלומר אשר הפסדתי מעל התיזים הרשעים הנמנים עם יו״ד: (יד) ואגדע את מקלי השני את החבלים, רמז על זמן הגלות בימי לדקיהו, שבעת ההיא נקראתי גם את תומן השני של מוכחתי ואומרי אשר הוכחתים בתלים ע״ז מנות ויסורין, וגליתי לותם מתלים לתרן שויניהם. להפר את האחוה וגו׳, תם כפי רש״י ז״ל שנתלקו בחועבות מלכי ישראל,

Digitized by Google

זכריה יא

הָאֲחוֹזָה בֵּין יְהוּדָה וּבֵין יִשְׂרָאֵל׃ (טו) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי עוֹד קַח־לְךָ כְּלִי רֹעֶה אֱוִלִי׃ (טז) כִּי הִנֵּה־אָנֹכִי מֵקִים רֹעֶה בָּאָרֶץ הַנִּכְחָדוֹת לֹא יִפְקֹד הַנַּעַר לֹא יְבַקֵּשׁ וְהַנִּשְׁבֶּרֶת לֹא יִרְפָּא הַנִּצָּבָה לֹא יְכַלְכֵּל וּבְשַׂר הַבְּרִיאָה יֹאכֵל וּפַרְסֵיהֶן יְפָרֵךְ׃ (יז) הוֹי רֹעִי הָאֱלִיל עֹזְבִי

הצאן

תרגום אשכנזי קעט

דיא צווישען יהודה אונד ישראל אָבגעווואלטעט, צערניטטעט האָטטע. — (טו) נון שפּראַך דער עווינע צו מיר: שאַפֿע דיר אַבערמאָלס נערעטהע, אַבער נערעטהע איינעם טהעריטטען הירטען אַן. (טז) וויל איך אייגען הירטען אים לאָנדע ענטשטעהען לאָסטע, דער זיך דעם פֿערטיסטען שעפֿטען ניטט אַנניממט, דאָס פֿעראירטע לעמפֿען ניטט אויפֿזוכט, דאָס פֿערשטימעלטע ניטט היילט; דאָס ערמאַטטעטע ניטט פּפֿלעגט; דער פֿיעלטעהר דאָס פֿלייש דער פֿיטטען לעמטער פֿערצעהרט, אונד אַלעס ניט אויף דיא קלויען צערשמעטטערט. — (יז) וואהע דעם לאָזען הירטען, דער זיי־

נע

ר ש י

(טו) עוד קח לך וגו׳. הנה אח״כ למעלה רעה לאח ההרגה סימן הוא שאני עתיד למסור דור מרגן בית שני זה ביד עשו: (טז) הנכחדות. התוכחות לא יפקוד פרועה לנקמה: הנער לא יבקש. מ״י דתיטלטלו לא יתבע. והנער האומות שתיון יודעות לנוח על הדיר: הנלכה. שיש לה בת קלת לעמוד על רגליה ונריכה סיוע לנהלה לאט. ומנחם פירש ונפוחה ל׳ לנטות נטן: לא יכלכל. מ״י לא יסובר ודלך הרועה במיקו יאת: ובשר הבריאה יאכל. את העזיזים יגמור ממנון: ופרסיהן יפרך. עד כלה ולונמת זו אמר דניאל אכלה ומדקה ושחקה ברגלה רפסה: (יז) הוי. יש לנעות על זה: רעי האליל. דועי אל מין. אליל ל׳ אל תינו רועה ובן רופאי אליל רועי בחליל יו״ד יתירה נמקום ה״א כמו עוזבי הנחלן (ירוש׳ י״נ) שבני פנה (דברים ל״נ) שבני

באור

אם כמו שמצאנו בשלמי יהוה שהחזקנו עם רשעי מלבי ישראל, והשם ית׳ העניש תמיד על ידי הקוינים אשר הניח עליהם, במעשה יהוצפט ויחזקי (עיין מלכים כ״ב), והולכרנתי תמיד למקל חובלים; לך עתה גדעתי ונצרתי אותו אלא שהולכרנתי שוד לו, אחרי שהשלחתי לותם מעל פני מבל ובל: (טו) עוד קח לך וגו׳, נוסף על אלו שנאבר לעיל. כלי רעה אולי, כלי הרועה שוטה אלא ידע לשמור הצאן: (טז) כי הנה אנכי מקים רעה בארץ, לפי שהורונו בנבואה זו שמוסכה על שעבר, יתכן נ״כ לומר שבוונת הנבואה פה על זמן החורבן של בית ראשון, שהיה להן מלך אשר לא ידע לשמור את עמו ולהגפ כראוי, וזהו לדקיהו (עיין מלכים כ״ב). ולפעת הרל״ק מוסכה הנבואה זו על העתיד שיהי׳ סימן למלך שיקום בישראל בזמן בית שני שיעשה מעשיו בשנעון כמו הורדום ואנריפס, ע״כ. הנכחדות, התוכחות והנמנעות. הנער, פי׳ הטלה העולל והיונק עוד בשלי אמו, ושוטר הנה והנה ולא ידע לנוח על המלנות. הנצבה, העומדת במקומה שלא תוכל לנבת על העדר. ופרסהן יפרך, ענין אחר כמו מפרק הריס, דוגמת מאמר יחזקאל (ל״ד כ׳ ג׳ ד׳): (יז) הוי רעי האליל, הטעם, הוי לי לנעוץ על רועה כזה הרועה אותו ואת צאנו לא רעה. ולענין אליל נוסף כל דבר אשר אין בו מועיל, והעד הן רופאי אליל כולנם. ורועי כמו רועה, וכן נאהבי רועי כמו רעה. ויו״ד של עזבי נוספת, וכן אבני לנפן עיכה ולומיכם. ושעם רעה הוא לנקיהו כמו שנאמר (מלכים ב׳ כ״ה ז׳) ואת

תרגום אשכנזי

נע העערדע פֿערנאַבלעסטנס דאז שוועדרט טרעפֿט זיינען אַרם, טרעפֿט זיין רעכטעס אויגע; זיינע אַרמס מאַרק פֿערוויגע, זיין רעכטעס אויג ערלעשט!—

יב (ה) אַראַפּקול־שפּריך דעס עוויגען איבער ישראל. זאָ לויטעט דעס עוויגען אויס־שפּריך, ער, דער רעין היס־מעל אויסגעשפּאַננט, דען ערד־באָלל פֿעסט נעגרינדעט, אונד דען מענשען מיט איינעם פֿערנינפֿטיגען נייסטע בילדע־

קמן נז"ק

טע. (ג) זיהע, ירושלים לאָססע איך איינען טויטעלקעלך זיין פֿיר אַללע פֿעלקער אום

אונך

ר ש"י

שכני לנדך (מיכה ו') עוזבי הלזון נותנן הפקר ליד כל הבא להנות ולבוז: מרב על זרועו ועל עין ימיני. והוא הדועה סגין של שמיטה ובשל בילו לשמוט את השמינה ואת הכריפה ונתן עין ימינו בהם לדעת מי הם ולזרים לנח ולגמור נפשיהם: זרועו יבוש תיבש (ירמיה כ"ג) ואת עיניו לקויהו עור וגו' (יחזקאל כ"ח). והפותרים פיתרו' לוחו בלקויהו ע"ש (ירמיה כ"ג) ואת עיניו לקויהו עור וח"ל לעון הגוי מקים רעה נאמן בלקויהו שכבר ענר לו ע' שנה:

ב (א) משא דבר ה'. הוא נמר זה הדבר שהתיאל לדבר בפרעונות של תוכלי ישראל על גבל וניוכח נו: (ב) סף רעל, כלי תרעלה כמו בלם תאר בסף (שמות י"ב). רעל לעון

באור

ואת עיני לקויהו עור וגו', וא"ת שנכתב פה הניני מקים בעתיד, הלא כבר נתקיים בתחלת הנבואה שכל זה הוה ומצל על מעמד ישראל מיום הוסדם עד גלותם לבבל ע"י נבוכדנאצר. ול"ת הרל"ק מוסב על הורדום לו על תגריפום. חרב על זרועו, דרך מליצה על כלי זין הכח, כמו שתאמר בחרבי בן זרועו ינוח חיצם, והכבל נעבור עולם ההתפעלות. ועין ימינו כהה תכהה, החזר היותר נהיר, כי כל עולם הכח מכונה בשם ימין, לו הכוונה על עין השכל כמו שכתב הרל"ק ז"ל:

יב (א) משא דבר ה' וגו', נבואה מתחלת לפי המשך ענינה עד סוף הספר. ותוכן הנבואה ע"פ מפרשי הפשט, הנבואה על ימי העתיד מישועת ירושלים ושם יהודה וישראל נחזקן ונפלא, שיעזור ה' את עמי התרן לגלות לירושלים למלחמה, והמה יכריחו גם את יהודה ללכת עמהם לצור על ירושלים. לפנים יהיה לבני יהודה מגן ומסתור, וגם יושבי ירושלים ימלטו מחרב האויבים מחזי שילחמו גם האויבים ויכריחו הרבה מהם, והנשתיי יותרו בה ויכירו את כחל החמת וידבקו בו ובעובדתו, ושמות העלבים יכרתו מן התרן, וגם את הנביאי שקר יגוננו ויהיו לחין, ומתוך כך תתרחב הכרת האמת על פני התרן כולה, ויהיה ה' לאחד ושמו לאחד: ויצר רוח אדם בקרבו, התה"מ אמר, לשון יצירה לא מלאנו אלא על דבר שיש בו ממש ומותם נתוסיף, ולא כן הרוח, ע"כ. לכן ענין ויצר על יצירת כלי הנוף המקבלים בח הרוח והם המוח והלב, ועפ"ז יובן כוונת תרגומו: (ב) סף רעל, כוס יין תרעלה שכל השותה ממנו יבעד וימות, כן ימותו העמים המובאים על ירושלים. וה"ל ז"ל פיתרו, רעל לשון שממון, לפוש הלב ותיבוש מתן כח בחלם המעוף בשמלה, בלשון משנה מלתו מדיות רעולות, מאכלו

תרגום אשבנוי קפ

עַל־יְהוּדָה יִהְיֶה בְּמָצוֹר עַל־
יְרוּשָׁלִָם׃ (ג) וְהָיָה בַּיּוֹם־הַהוּא אֶשִּׂים אֶת־יְרוּשָׁלִַם אֶבֶן מַעֲמָסָה
לְכָל־הָעַמִּים כָּל־עֹמְסֶיהָ שָׂרוֹט יִשָּׂרֵטוּ וְנֶאֶסְפוּ עָלֶיהָ כֹּל גּוֹיֵי
הָאָרֶץ׃ (ד) בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם־יְהוָה אַכֶּה כָל־סוּס בַּתִּמָּהוֹן וְרֹכְבוֹ
בַּשִּׁגָּעוֹן וְעַל־בֵּית יְהוּדָה אֶפְקַח
אֶת־עֵינַי וְכָל סוּס הָעַמִּים אַכֶּה
בְּעִוָּרוֹן׃ (ה) וְאָמְרוּ אַלְפֵי יְהוּדָה

בלבב

אונד אום, אוף פֿיר יהודה
ווירד ער׳ס זיין, דער עבעני
פֿאלס אן דער בעלאַגערונג
ירושל׳ם טהיל נעהמען מים.
(ג) צור ועלבינען צים, מאַכט
איך ירושלים פֿיר אַלליע פֿעלקר
קער וויא איינען אינגעהייערן
לאַסטשטיין, דער זיינען טרע־
גערן וואינדען אינישנידעם;
פֿיר אַלליע פֿעלקער דער ער־
דריא זיך אים ירושלים פֿער־
זאַמעלען ווערדען. (ד) איך
פֿלאַגע דאַן, שפּיילט דער
עוויגע מים ווילדער ווואוטה
דאַן ראַם, מים פֿערוויררונג
דען רייטער; איבער יהודה׳ס
שטאַם אַבער ווערדע איך איין
וואַכאַמעס איניע האַבען,
אינדעם איך דער פֿעלקער ראַססע מים בלינדהייט שלאַגע. (ה) דאַן ווערדען יהודה׳ס
פֿיר־

ד ש׳ ו

לשון שממון מושם הלב והתנדרים אתין להם גם כאלה המעוטף בשמלה כמו (נחום ג׳) הנכונים העלינו (ישעיה י״ח) המטות והרעלות בלשון משנה מצינו מדיות רעולות תוכנלמונ״ח בלע״ז: וגם על יהודה. יתילו העכ״ום אשר יהיו במצור על ירושלים שיהיו בית דוד מבפנים והעכ״ום יכלו עליהם וינתן גם בני יהודה על כרחם לצור על ירושלם כן מ״ש: (ג) אבן מעמסה. לשון משמעות המוטלת על בני אדם מפי המושל לשאתה ולעמס׳ על בתפי׳ והיה כנידה מאד עד אשר כל עומסיה שרוט ישרטו: (ד) אבה כל סוס, הכונתי׳ שם בתמהון ועורון ואת רכביהם בשגעון (מהר״ז). אבל בית יהודה שמם ע״כ מן הכונתים לפקח עיני להגין עליהם מן המכה הזאת: (ה) ואמרו אלפי יהודה נלבם. בשיראו אשר הכונתים נגפים במגפה זו ושם ניכולים:

ב א ו ר

תוכנלמונ״ח בלע״ז, (והוא תכווכלחפתנו, וייהה״(ועד): וגם על יהודה יהי׳, סף הרעל מחלקה בשינותו בע״כ במצור על ירושלים (כאשר בתחתי לעיל), כי עליה הזאת תהיה להם לרה גדולה, שיעלו על חתיכם למלחמה: (ג) אבן מעמסה, לשון גדולה וכבדה וגדולה שכל עומסיה לשאת חותה ישרטו שרטת בחבלים וכפצים בידיהם. כל זה הוא לדעת המפרשים; לשון לדעתי יותר נכון לפרש המקראות האלו כאחוזן זה, שיסיח ה׳ את ירושלים בעיני העמים לסף רעל, כלומר לכוס מלא כח המות, כל כך יהיה ירושלים שנוי ובוז בעיניהם, וגם על יהודה יהיה כן בע״כ בהיכותם החוזים ללכת עמהם למלחמה, ואח״כ ימר שיסיח את ירושלים ג״כ כאבן מעמסה, כלומר לאבן, שכולם יאספו גם הם כנחם, ולזה למר, ונאספו עליה כל גויי הארץ, להעביר את ירושלים ולהכניחה מעל ולע. לשון המשל אבן מעמסה ידוע מספרי הירתניסום הסופר הקדמון, שהמהבה היה בעיר המלוכה ובספריה, להניח לפניהם גדולות ובבדות, מון לשער העיר לנסות בהן את כחם ולנשא חוזק על בחיריהם ובכריהם, על לבם ועל רחשם ע״כ: (ד) כל סוס, החזיקים וכן רוכבו. בתמהון, שלא ידעו ללכת ע״פ דרכם. ורוכבו בשגעון, שלא יכירו את את אחיו ויפלו איש בחרב אחיהם. ועל בית יהודה אפקח את עיני, לשמרם מכל מכשול ופוקה:

Digitized by Google

זכריה יב

בְּלִבָּם אֲמָצָה לִי יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם
בַּיהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵיהֶם׃ (ו) בַּיּוֹם
הַהוּא אָשִׂים אֶת־אַלְפֵי יְהוּדָה
כְּכִיּוֹר אֵשׁ בְּעֲצִים וְכַלַּפִּיד אֵשׁ
בָּעֳמִיר וְאָכְלוּ עַל־יָמִין וְעַל־
שְׂמֹאול אֶת־כָּל־הָעַמִּים סָבִיב
וְיָשְׁבָה יְרוּשָׁלַם עוֹד תַּחְתֶּיהָ
בִּירוּשָׁלָם׃ (ז) וְהוֹשִׁיעַ יְהוָה אֶת־
אָהֳלֵי יְהוּדָה בָּרִאשֹׁנָה לְמַעַן לֹא־
תִגְדַּל תִּפְאֶרֶת בֵּית־דָּוִיד
וְתִפְאֶרֶת יֹשֵׁב יְרוּשָׁלַם עַל־
יְהוּדָה׃ (ח) בַּיּוֹם הַהוּא יָגֵן יְהוָה
בְּעַד יוֹשֵׁב יְרוּשָׁלַם וְהָיָה הַנִּכְשָׁל
בָּהֶם בַּיּוֹם הַהוּא כְּדָוִיד וּבֵית
דָּוִיד

הרגום אשכנזי

פֿירכטען דיך זעלבסט איינגע־
שטעהען: ירושלים'ס איינוואָ־
נער זינד מיר פֿעסטע שטיצע
דורך אירהרן נאָמען, דען עווי־
גען אַללבעהערשער. (ו) אום
דיעזע צייט לאָסטע איך
יהודה'ס פֿירכטען אייגעם פֿיי־
ער. העערד אונטערם געהעל־
צע, איינער ברענענדען פֿאַק־
קעל נלייך, אונטער גאַרבען־
הויפֿען זיין, זא וועררדען זיא
צור רעכטען אונר לינקען אַל־
לע פֿעלקער רינגסאום פֿער־
צעהרען; ירושלים אַבער ווירד
איממער נאָך אויף זיינער פֿאַ־
רינן שטעללע כלייבען. (ז) דאָך
ווירד דער עווינע יהודה'ס הים־
טען צו ערשט רעטן זיעע פֿערליי־
הען, דאַמיט דוד'ס הויז אונד
ירושלים'ס אינוואָהנער זיך
נים מיט שטאָלץ איבער
יהודה בריסטען טענען.
(ח) אַלסדאַן ווירד דער עווינע
צוגלייך ירושלים'ס איינוואָה־
נער שיטצען, דער שוועכלינג אונטער איהנען, זייא דעם העלדען דוד גלייך, דוד'ס
הויז

ר ש י

לחמה לי יושבי ירושלם וגו'. יושבי ירושלים שיודעים שע"כ הוי נפים עליהם לחמו לעזרתי בהפלחם נה' אלהיהם: (ו) חגים את אלפי יהודה. יאזנו וילחמו עם אויבי שהניחו שם: ככיור אש. במדורת אש גדילה. וביור לשון כיורה וכך חברו מנחם: תחתיה. במקומה: (ז) והושיע ה' את אהלי יהודה בראשונה. בטרם ינצחו בני ירושלים לנצח את העיר תהיה להם תשועה לשוב אל אהליהם ואל ניחם ואח"כ תבא תשועה לבני העיר היא התשועה שנאמר כה וילחם ה' ונלחם (לקמן י"ד): למען לא תגדל. להתפאר עליהם ואומר לא נלחם אלא בשלילו: (ח) הנכשל בהם. החלש שבהם: כאלהים. כנבנין במלאכים: כמלאך ה' לפניהם. ינצחו

באור

(ה) אמצה, שם נקבל שְׂלָה, ועניינו מחק ואומן, כלומר כי אנשי יהודה שהמה בתוך ירושלם נלכם שהישועה תבוא עליהם ע"י יושבי ירושלים וכוחם. בה' צבאות אלהיהם, קעומד לימינם. ושעם כנוי היחיד על כ"ח מהלקופים: (ו) ככיור אש, מלשון מנור וכיור, וענין הכתוב, שאלפי יהודה יהיו בתוך שאר העמים ככיור אש בתוך העצים, וכלפיד אש בתוך העמיר, שאר המם נוטים לנצר ועומדים לצדמה. החחיה בירושלם, במקומה הראשון: (ז) בראשנה, טרם יושעו יושבי ירושלים, יושיע ה' את אהלי בני יהודה הנרים על העיר בע"כ. למען לא תגדל וגו', כדי שלא יתגאו יושבי ירושלים ויות דוד על אחיהם לומר לא נלחם כ"ח על ידינו: (ח) כדויד, נוטר מלאכה כדוד שהי' נבור חיל. כאלהים, ח"י כרבנין. כמלאך ה'

Digitized by Google

דָּוִיד כֵּאלֹהִים כְּמַלְאַךְ יְהוָה לִפְנֵיהֶם: (ט) וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא אֲבַקֵּשׁ לְהַשְׁמִיד אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם הַבָּאִים עַל־יְרוּשָׁלִָם: (י) וְשָׁפַכְתִּי עַל־בֵּית דָּוִיד וְעַל ו יוֹשֵׁב יְרוּשָׁלִַם רוּחַ חֵן וְתַחֲנוּנִים וְהִבִּיטוּ אֵלַי אֵת אֲשֶׁר־דָּקָרוּ וְסָפְדוּ עָלָיו כְּמִסְפֵּד עַל־הַיָּחִיד וְהָמַר עָלָיו כְּהָמַר עַל־הַבְּכוֹר: (יא) בַּיּוֹם הַהוּא יִגְדַּל הַמִּסְפֵּד בִּירוּשָׁלִַם כְּמִסְפַּד הֲדַדְרִמּוֹן בְּבִקְעַת מְגִדּוֹן:

וספרה

תרגום אשכנזי קבא

הויז — וויא נעטטל־עס וועזען, איהר אַנפֿיהרער — וויא איין ענגעל דעס עוינז! (ט) צור זעלביגען צייט, דאַ איך אַל־לע הידען דיא פֿאַר ירושלים ציעהען אויסצורָטטען וועל, (י) וועדע איך איבער דוד'ס הויז אונד ירושלים'ס איינוואָהנער, נער אייגען האַלדזעליגען אַנזוטוהינגען גייסט ערגיסען. פֿלעהענד וועדעז דיא צו מיר הינויף בליקקען דעס איינעז דורכבאָהרטען וועגען, וועהדען איהן בעטרויערן, וויא מאַן אייגען אייניגען זאָהן בעט־וי־ערט, ביטטערָע טהרענען אום איהן וויינען, וויא אום אייגען ערשטגעבאָהרן. (יא) צור זעל־

ביגען צייט וועזד נראָסע טרויער אין ירושלים זיין, גלייך דער טרויער דעס הדדרימון אים טהאל.

ר ש"י

כמלאך ה' קדמיהון: (ט) לחנק להשמיד. לחנק בהשמדת ולחדקק נעווס. ורבותינו פירשו לזכות לחנק נגונגי שלהם לפי שהם זכות לניהם ואם לאו חשכידם: (י) רוח חן ותחנונים. שיעלו על רוחם להתחנן לפני והם יהיו לחן בעיני. רוח טל"ט בלע"ז: והביטו אלי את אשר דקרו. ת"י ויענון מן קדמי על דקישלולו והביטו להתחזון על אשר דקרו בהם הע"ם והלגו בהם בגלות: וספדו עליו. על לוחו הרג: כמספד על היחיד. כאחר יספוד ליח על בן יחידו. ורבותינו דרשוהו במסכת סוכה על משיח בן יוסף שנהרג (סוכה נ"ב): (יא) כמספד הדדרמון בנקעת מגדון. מין ענין הדדרימון בנקעת מגידו אלא שני מספדות הן כמספד לאחאב

ב א ו ר

לפניהם, שעזרו לאור לפניהם, והוא אר הלגא היולא ודא לפניהם יהי' כמלאך ה': (ט) ביום ההוא אבקש, מוסב למקרא שלאחריו, בשת שיעלה הלהון לפני להשמיד את כל העמים הבאים על ירושלים, אשפוך על בית דוד ועל יושבי ירושלים: (י) רוח חן, שיתנו את לבם למנוח מן בעיני. והתחנונים, גם הוא מלשון חן, ע"מ הכרורים, וכמו שכתב רש"י ז"ל: שיעלה על רוחם להתחנן לפני והם יהיו לחן בעיני, רוח טל"ט בלע"ז (והוא טאַנעטס, גייסטס, קלאפּט בל"ם). והביטו אלי את אשר דקרו, שאם יזדמן אי־קרו המורים לפני אחד מהם כמלחמה, יתמהו על זה ויניחו לל ה' להחפלל לפניו, וספדו עליו מספד רב כמספד על בן יחידי ועל הבכור (מדבר סרל"ק). ויתכן עוד לפתור הכתוב, שהנביא יצער, כי יבוקר להכ לב טהור, לדעת את ה' וזת דעתו, ויתמו על מעשיהם הרעים אשר עשו נימים הרחוקים להקשות את עלבם נגד דברי ה' אשר שלח אליהם ביד עבדיו הנביאים, ולא שמו אזנם למנותיו כ"ל מאסו בו והרגו את הנביא או את הכהן אשר הוכיחם, ולכן אמר והביטו אלי, כלומר אל נביא נמוני היום, את אשר דקרו נדוש לנגש וספדו עליו, יעצו עליו מספד ואבל נגד, כיאור על הלילך אשר נשפך דמו ונהרג על קדושת השם. ופעל דקרו מורגש מעבר ועתיד (דעז זיא עלטטקלען האַבען וועדרען). והמר עליו, יבכו עליו בכי ממרורים: (יא) הדדרמון בנקעת בגדון, יהוא הי' שלגא, ולא ראינו זכר מזה במקרא (רל"ק ורמב"ע):

תרגום אשכנזי

טהאלע מגידון . (יב) דאו נאנ־
צע לאנד ווירד מרויער־ אנלע־
גען , יערע פאמיליע בעוא־
דערס ; דוד׳ס פאמיליע בע־
זאנדערס , איהרע וויבלי־דען
בעזאנדערס ; נתן׳ס פאמיליע
בעזאנדערס , דערען וויבלי־דען
בעזאנדערס ; (יג) לוי׳ס פאמי־
ליע מיט איהרען וויבלי־דען
בעזאנדערס ; שבעי׳ס פאמי־
ליע מיט איהרען וויבלי־דען
בעזאנדערס ; (יד) זאו איך אל־
לע נאך איבריגען פאמיליען ;
איממער יערע פאמיליע בע־
זאנדערס , איהרע וויבלי־דען
בעזאנדערס . —

יג (א) צור זעלבינען צייט ווירד
פיר דאו הויז דויד׳ס
אונד פיר ירושלים׳ס איינ־
וואהנער איין קוועלל ענט־
שפרינגען - צור ענטזינדיגונג
אונד צור רייניגונג . (ב) דער
הארץ
נעטצען נאמען , שפריכט דער הערר צבאות , טילגע אוך דען פאלן דער ערדע הינווענג , נ־
מאנד

ר ש י

דלחטא כר שמרי דקטל יהיה הדדיימן בן טנדימון נרמות גלעד שנ׳ (מלכי׳ ח׳ כ״נ) ויענור הריגה נמהנה והוא הכפר , ונמספרת דיסיוהו כר למען דקטל יהיה פרשה מגילת בנקעת מגידו שנאמר (ד״ה ג׳ ל״ה) ויקונן שם ירמיהו וגו׳ ויתמרו כל השרים והשרות בקינותיה וגו׳ : (יב) בית נתן . הנביא . וי״ל נתן בן דוד כמו שנאמר (שמואל ב׳ ה׳) שמוע ושובב וגתן ושלמה : (יג) בית לוי . הכהנים והלויים : משפחת השמעי . שמוע בן דוד כתחלה כלל הכתוב משפחות בית דוד ומ״ב פרט כ״ח ומחת : (יד) כל המשפחות הנשארות . לבית דוד : ונשיהם לבד . משום לניעות למה משפחות הכהנים והמלכות כלי להחזיר להם נתריהם כמ״ש נרקם הספר אלה שני נני הילהר העומדים על מדין כל המרן :

יג (א) למחטאת ולנדה . למחיותה וכן ת״י ומחנוק למוניהון כמח דמדכן כמי מדיוחא ונקטס חורחא

ב א ו ר

(יב) בית נתן , נתן בן דוד , וכן שמעי כמנר נד״ה (ע׳ ה׳) : (יג) משפחת בית לוי , משפחה גדולה ומשונה בישראל :

יג (א) יהי׳ מקור נפתח , ע״ל משל , כמו וחזקתי עליכם מים טהורים (יחזקאל ל״ו כ״ה) וכמו שנאמר להלן יצאו מים חיים מירושלים . לחטאה ולנדה , ת״י למחנוק למוניהון כמה דמדכן כמי

Digitized by Google

הָאָרֶץ וְלֹא יִזָּכְרוּ עוֹד וְגַם אֶת־
הַנְּבִיאִים וְאֶת־רוּחַ הַטֻּמְאָה
אַעֲבִיר מִן־הָאָרֶץ: (ג) וְהָיָה כִּי־
יִנָּבֵא אִישׁ עוֹד וְאָמְרוּ אֵלָיו אָבִיו
וְאִמּוֹ יְלִדָיו לֹא תִחְיֶה כִּי שֶׁקֶר
דִּבַּרְתָּ בְּשֵׁם יְהוָה וְדָקְרוּהוּ אָבִיהוּ
וְאִמּוֹ יְלִדָיו בְּהִנָּבְאוֹ: (ד) וְהָיָה
בַּיּוֹם הַהוּא יֵבֹשׁוּ הַנְּבִיאִים אִישׁ
מֵחֶזְיֹנוֹ בְּהִנָּבְאוֹ וְלֹא יִלְבְּשׁוּ
אַדֶּרֶת שֵׂעָר לְמַעַן כַּחֵשׁ: (ה) וְאָמַר
לֹא נָבִיא אָנֹכִי אִישׁ עֹבֵד אֲדָמָה
אָנֹכִי כִּי־אָדָם הִקְנָנִי מִנְּעוּרָי:

תרגום אשכנזי קפב

מאנך ואלל איהרער מעהר
ערוועהנען, אויך דיא פאלשען
פראפעטען אונד איהרען אוס־
הייליגען בייסט, שאפט. אך
אוים דעם לאנדע. (ג) ואנטס
לי דאן יעמאנד נאך צו פראפעי־
צייהען, זא וועראן זיינע אייג־
נען עלטערן, דיא איהן
ערציינגט, צו איהם שפרעכן:
דוא האסט דאן לעבען פער־
ווירקט, ווייל דוא אינווארהר־
הייט אין דעם עווינגען נאמען
פערהייסען; יא דורכבאהרען
וועראן דיא איהן, דיא ועלכבט
דיא איהן נעצייגט; ווען ערס
דעננאך ואנט צו פראפעצייי־
הען, (ד) אלסדאן וועראן זיך
דיא פאלשען זעהער שיהמען
מיסטען איהרער אינגען פראי־
פעטישען נעזיכט ווען, ווען

ואמר

ווערדען נים מעהר אין איינען פראפעטען־מאנטעל זיך היללען, אים טריגליכע רעדען צו
פערבריטען; (ה) פיעלמעהר ווירד יעדער פאן איהנען איינעשטעהן: איך ואר ניטמאלס
איין פראפעט! אין אקקערסמאן בין איך, ואצו מאן מיך פאן יוגענד אויף בעשטימט
האט־

ר ש י

תורת לחטאת: (ב) וגם את הנביאים. נביאי שקר: רוח הטמאה. יל"ה: (ד) לאדרת
שער. כן דרך מסיחים ומדיחים מתעטפים בשליהם כאילו הם מנביאים לדקים למען יקובלו
מעשיהם: (ה) כי אדם הקנני. פתר בו מנחש לשון מקנה לאן ונקר כי אני בשחר כל אדם
שתיני

ב א ו ר

כמי לחזירת ונקטם מורכת לחטאת, והוא כמו למי תטלת ולמי נלה: (ב) ולא יזכרו עוד,
כי תמלא הארץ דעה ונולם יכירו כי הענינים שוא והכל המה, את הנביאים, ת"י נביאי שקר.
ואת רוח הטמאה, יכנה בו את הרוח אשר נפי נביאי שקר, כיסוד רוח הקדש הנזרה על
נביאי האמת: (ג) כי ינבא איש עוד, אם יעלה על לבו להתנבאות כוזים: ואמרו
וגו', כל כך יתקנו את הדבר ואת האמת עד כי עיניהם לא תחום על בניהם יועלי מלבים
הנוטים מדרך האמת. ילדיו, למוספות נאור (רד"ק): (ד) יבושו הנביאים איש בהו ונו',
בחדם המתניים אם נתגלה תרמיתו לעיני כל, כן יבושו מקזונות שוא ומדוחים, אשר נכרו
לכל חים. ולא ילבשו אדרת שער, כדרך נביאי שקר להתעטף בשדרת שער ולהתלבות לאנשים
לדקים ותסידים. למען כחש, שיקבלו הנבואות בניי בחשבים, ויתכן עוד עינינו, כי יהוי
שחדרת שער הוא לבוש מיוחד לנביאים, ואחדת מליהו יובים (עיין מלבים), ולכן יאמר אלי
ילבשו עוד נביאי שקר אדרת שער להתלבות בפני הבריות לנביאי חל לדמותם בדברי נבואתם
הנכזים: (ה) ואמר, כל ת' יוחה לאמר, כי אין עסקו בדברי נבואות, כ"ת הוא מיועד
לעבוד את האדמה. כי אדם הקנני בנעורי, מלשון ה' קנני, כלומר לעבוד זה הקנני ויעבדני

Digitized by Google

תרגום אשכנזי

(ו) וְאָמַר אֵלָיו מָה הַמַּכּוֹת הָאֵלֶּה בֵּין יָדֶיךָ וְאָמַר אֲשֶׁר הֻכֵּיתִי בֵּית מְאַהֲבָי: (ז) חֶרֶב עוּרִי עַל־רֹעִי וְעַל־גֶּבֶר עֲמִיתִי נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת הַךְ אֶת־הָרֹעֶה וּתְפוּצֶיָן הַצֹּאן וְהֵשִׁבֹתִי יָדִי עַל־הַצְּעָרִים: (ח) וְהָיָה בְּכָל־הָאָרֶץ נְאֻם־יְהוָה פִּי־שְׁנַיִם בָּהּ יִכָּרְתוּ יִגְוָעוּ וְהַשְּׁלִישִׁית יִוָּתֵר בָּהּ: (ט) וְהֵבֵאתִי

(ו) ואמר אליו מה המכות האלה בין ידיך. בין כתפיך סם מלקין עוכרי עבירה: בית מאהבי. תאר לתורני והוכיחוני לדרך הישרה: (ז) חרב עורי על רעי. על שר שהפקדתי על לאן גלותי: ועל גבר עמיתי. שחברתיו תליו לשמור לאני כמוני: הך את הרעה. את מלך גוגל ומגוג: ותפוצין הצאן. הכנעים תחת ידו: והשיבתי ידי. ואפל מכותי אניח: על הצעירים. על הצלמונים הנעירים מן המלכים. וי"ת ותפוזנה הצאן ויתבדרון צלמונין ויתגנב על הנוערים ממונים מעכו"ם הבניים להם וכת"י המקרא הזה בעכו"ם תרגם לתגלגל על מלכא ועל צלמונא תניניה דכותיה דדמי ליה אמר ה' לנחות קטון ית מלכא ויתבדרון צלמונין ואין לי התרגים הזה נוסל על ישראל שלא מצינו במקרא ותרגום צלמונין ביראל מלא מלך וזרים ותרגם שלה' דבתרין (מהר"ן): (ח) והצלישית יותר בה. יתגיירו ויחיו: (ט) והבאתי את השלישית באש. נתעיל ית מילתא בעקא נגזר לתעת שיסגלו ושלא מקלת

באור

מנעורי, וטעם תלם ע"ב תלמה. ולדעת המפרשים הקנני מלשון מקנה לאן: (ו) ואמר, האומה. מה המכות וגו', כלומר מה כן שלא עלה לבך להתנועות, על מה הוכיח בין ידיך, ובודאי יסכור מנין ואמר שלא תתנגח עוד? אשר הכיתי בית מאהבי, אין המכות הללו בעבור נגועתי, כ"ש יסורים של אהבה הם, אבל אני ומוסי הכוני ללמד בדרך הטוב והישר. ואין היעוד הזה סותר לדברי יואל שאמר (ג', ח') ובנותיכם ובנותיכם, כי אם דבר על הנבואה התמידית שתהיה לעם ישראל בעתיד, ע"ש: (ז) חרב עורי, התאמצות נפש הנביא לקרוא תכף נוקמת על הרועה שליל שיהי' לו להטות אזן לקול נביאי שקר. ועל גבר עמיתי, המהיה והשופט יבוזו כשם שלהים בידוע, ולכן יכנהו פה גבר עמיתי, שהוא קדוש בעינינו לאל ית' המניחו את כל נכסיו. הך את הרעה, הזה המתעה את לאן מרעיתי ע"י הנהגתו הנפסדה. והשוצין הצאן, הטעם, למען יפולו מפניו, ויהיו לבזון בלי רועה. על הצעירים, עניינו לך על בעיני הבזון הבלתי ותים והמלולות תשים עין פקודתי לשמרם מכל מבזזיהן ולזה: (ח) והי' בכל הארץ, על דרך זה שאמר בפסוק שלפניו, כלומר מי שנים יכרתו ויגועו, והשלישית יותר נה: (ט) והבאתי את השלישית באש, הוא משל על הצרות והיסורין המלמדים את לב האדם

Digitized by Google

אֶת־הַשְּׁלִישִׁית בָּאֵשׁ וְצָרַפְתִּים
כִּצְרֹף אֶת־הַכֶּסֶף וּבְחַנְתִּים כְּבְחֹן
אֶת־הַזָּהָב הוּא יִקְרָא בִשְׁמִי וַאֲנִי
אֶעֱנֶה אֹתוֹ אָמַרְתִּי עַמִּי הוּא וְהוּא
יֹאמַר יְהוָה אֱלֹהָי׃
יד (ס) הִנֵּה יוֹם־בָּא לַיהוָה וְחֻלַק
שְׁלָלֵךְ בְּקִרְבֵּךְ׃ (ג) וְאָסַפְתִּי
אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וְאֶל־יְרוּשָׁלַם
לַמִּלְחָמָה וְנִלְכְּדָה הָעִיר וְנָשַׁסּוּ
הַבָּתִּים וְהַנָּשִׁים תִּשְׁגַּלְנָה וְיָצָא
חֲצִי הָעִיר בַּגּוֹלָה וְיֶתֶר הָעָם לֹא
יִכָּרֵת מִן־הָעִיר׃ (ג) וְיָצָא יְהוָה
השכבנה קרי ונלחם

תרגום אשכנזי קפג

אויך דיעזעלן דריטטען כריגעג
אין אינם פֿייער, לייטערע
איהן, וויא מען זילבער לייט
טערט, פֿריפֿט איהן, וויא מען
גאלד פֿריפֿט; דיעזער כע־
טהעט אין מיינעם נאמען, אונד
איך ערהאלט איהן; פֿאן איהם
שפֿרעכע איך: ער איזט מיין
פֿאלק, אונד ער נענענט מיך:
מיין הערר! מיין גאטט! —

יד (ס) זיעהע דער טאג דעס
עווינגען ערשיינט, אונד
דיינע בייטע (יהוצליס) ווירד אין
דיינען רינגמויערן פֿערטהיי־
לעט. (ג) אללע נאציאנען פֿער־
זאממלע איך נאך ירושלים צור
בעלאגערונג, דיא שטאדט
ווירד עראבערט, דיא הייזער
ווערדען גע־פֿלינדערט, דיא
ווייבער עניעהרט, דער אינ־

וואהנער העלפֿט ווירד גע־פֿאנגען וועגען־דערט; נור אין שווא־כער איבערריסט זאלל
דער שטאדט ניכט עניטריסען ווערדען; (ג) דען דער עווינג טריטט הערפֿאר, קעמפֿט
ועלכעס

ר ש י

הנרי"ם נלכת מבלי על מציק ומלחמת גוג מגוג עם ישראל ומשם יבחנו כי גיבי לחמת הם כי הרבה
מן המתייהדים מחלה יזונו לפורס יתחננו עם גוג כמו שמצינו בחנוכה: והוא יאמר ה'. בשיתפלל
יתפלל לה' ולא לאלהיו הראשון:

יד (א) הנה יום בא לה'. חגיב להקב"ה: וחלק שלל נקרבך. שלל שתשללו מעכו"ם ימלקו
יושבי בקרבך וכן ת"י ויפלגון בית ישראל נכסי עממיין בגויך ירושלים: (ב) ויתר העם
לא יכרת. לית יכלו כולם ולמה יניחם להגלות מלים ולשטות הבתים כדי שלא יהא להם פתחון

פה

באור

כלח מלרף הזהב והנסף להוליח הסגים, והנשחר יהי' טהור מזוכך, כן לנעשר לח הרעים
מחוכם, והנשחר קדוש יחמר לו, כמו שחמרים, והוח יחמר ה' חלהי, שיכיר בחמת ללנת בדרכי
הלל העוונים והישרים:

יד (א) הנה יום בא לה', נמשך עם הקודם, שחמר כי שני שלישי העיר יכרתו וחלק
ש' ישלטו ועתה נחר חיך יהי' זה. וחלק שללך בקרבך, ת"י ויפלגון בית ישרחל
נכסי עממיין בגויך ירושלים. ולפעמו טעם שללך, השלל חשר לנזה מחת העמים;
ולדעת הרד"ק מוסב על ירושלים, כי שלל העיר מחלק בין העמים. ונחמת שנוחת וחלק
משחעמת למרי חפי, כי הוח מענין שלח נזכר שם פועלו מי ומי המחלק, וטעם הכתוב כי
בתחלה יחלקו הגוים שלל ישרחל, ולכסוף כשיחזור החוזים נמנפה, יהי' השלל ליתר עם
ישרחל הנשחר בתוך העיר: (ב) ויצא חצי העיר בגולה, כמו שחמר מי שנים יכרתו ויגועו.
ויתר העם לא יכרת, כי הגליות יותר נעיר: (ג) ויצא ה', לפני השחרית הזה שנזכר, ונלחם
לעם

תרגום אשבנזי

וְנִלְחַם בַּגּוֹיִם הָהֵם כְּיוֹם הִלָּחֲמוֹ
בְּיוֹם קְרָב: (ג) וְעָמְדוּ רַגְלָיו בַּיּוֹם־
הַהוּא עַל־הַר הַזֵּיתִים אֲשֶׁר עַל־
פְּנֵי יְרוּשָׁלַם מִקֶּדֶם וְנִבְקַע הַר
הַזֵּיתִים מֶחֱצְיוֹ מִזְרָחָה וָיָמָּה גַּיְא
גְּדוֹלָה מְאֹד וּמָשׁ חֲצִי הָהָר
צָפוֹנָה וְחֶצְיוֹ נֶגְבָּה: (ה) וְנַסְתֶּם
גֵּיא־הָרַי כִּי־יַגִּיעַ גֵּי־הָרִים אֶל־
אָצַל וְנַסְתֶּם כַּאֲשֶׁר נַסְתֶּם מִפְּנֵי

ועלבסט מיט דיעזו פעלקער,
וויא ער איינסט קעמפּטע אם
טאג אין יינער שלאכט.
(ג) זיבטאר ווירד דאן ויינע
אללמאכט אויף דעם אהלי
בערגע פאר ירושלים צור מאר-
גענזייטע; דיעזע־ בערג ווירד
נאך זיינער גאנצען לענגע פאן
מארגען־ביז אבענד איינען־רים
בעקאמטען, אונד אין זעהר
גראסעם טהאל בילדען; דעם
בע־געם איינע העלפטע נאך
מיטטערנאכט, דיא אנדע־ע
נאך מיטטאג ענטוייכען;
(ה) דאן שליעסט יר דיעם

הרעש

טהאל וויעדער צווישען דען בערגען, שטיינט וויעדער עמפאר ביז צו דעם בערגעם ריקען — — איהר אבער פליהעט דאן, וויא איהר אינסט פאר דעם ערדבעבען פלאה

העט

ר ש י

פה לומר לא למלחמה כלומר כי אם להשתעות בהן: (ג) כיום הלחמו ביום קרב, כיום שנתוודיה קרב על ימת לסוף: (ד) מחציו: ממלכיותיו: מזרחה וימה. מן המזרח למערב כמו שמפיים והולך: ומש חצי ההר צפונה וגו'. מפי הקבלה יצוו ממקומו ויסוך לגד לפון וכן מליו (תהלים) נגנה לגד דרו' ויהיה הגיא ביניהם רחוק למזרח וסופו למערב: (ה) ונסתם גיא הרי. י"ת ויסתתים: גיא הרי. לפי שיולכים הרים סביב לה ויש גיא בין הר שנפלטו וכן הר הזיתים שנפלטו וכשיסוך חצי ההר הזיתים לגד שנפלטו יסתתם הגיא שביניהם וכן בלשון: כי יגיע. נופה ניא שהיה בין ההרים: אל אצל. אל גבול רחוק לאחי ההרים שמבלין ומכלין וכן מבוא מחים (ישעי' ל"ג) ומקיליה קרתיך ופירושו לי נופה: ונסתם. כה"ת ותסתם כמו' הגדול הזה: כאשר נסתם מפני הרעש. (זס) וינושו לחות הסימים ניום שנתנגע עוזיה: כל קדשים מלאכים

ב א ו ר

להם נגויים הלוגים החלה. ביום קרב, היהוע, על ים סוף שיה"ר נלחם להם: (ד) ועמדו רגליו וגו', המשיל לת ה' ית' בזר לנת העומד על רחם הזר סמוך למערבה, שעל פיו יצאו ועל פיו יבואו לענותה ולשלחה, וה את"י ויתגלי נגבותיי בעדנת הניתן על טור זיתת, מוונית לשלך הנשמות מבנידו ית', ועפ"י תרגומיה. ונחמת מלינת ועמדו רגליו, מכוונת מאד עם הענין הנמשל, כמו שנתבי הכת המורה (תלת ל' פ' י"ג ו"ח) שעשה נגליו הוא קיום סביחיו, כי יתם התגשיים על הסנה התבליתית הוא ניתם הנוף של הרגל, והנה ונבקע הר הזתים, ע"י יהיות הסם עליו. גיא גדולה מאד, שיהי' חן בין שני הנקעים. ומים, ת"י וייתלם, כלומר שיעתק ההר חניו לכפון וחניו לדרום: (ה) ונסתם, ת"י ויסתתים מילת לשורש, כמו ונסתם נשקל נפעל, ושעמו, שההר לחדי נקיעתו יסתם כנחשונה ולא כדרך נקיעת הארץ שנטע, שלא יסתם ת"כ. כי יגיע גי הרים אל אצל, כלומר העמק הנעשה בתולה בין שני חלי ההר, יגיע מיד אל המקום הנמוכה שבהר, ולא יוכל עוד מקום הנקוע. אצל, עיניו נמוה, כמו ואל אלילי בני ישראל (מדברי הרב"ק). והרי והרים אחד הוא בענין, כמו וקרא לי אלוני ובלוחה, ושומם על הר הזתים שמהר, ובמו כרגים על שני חלים. כאשר נסתם, כלומר כאחר נסו מבומיכם, ביחי עוזיה מלך יהודה (עיין בתוך עמום

הָרְעֵשׁ בִּימֵי עֻזִּיָּה מֶלֶךְ־יְהוּדָה
וּבָא יְהוָה אֱלֹהַי כָּל־קְדֹשִׁים עִמָּךְ׃
(ו) וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא לֹא־יִהְיֶה אוֹר
יְקָרוֹת יִקָּפְאוּן׃ (ז) וְהָיָה יוֹם־אֶחָד
הוּא יִוָּדַע לַיהוָה לֹא־יוֹם וְלֹא־
לָיְלָה וְהָיָה לְעֵת־עֶרֶב יִהְיֶה־אוֹר׃
(ח) וְהָיָה ׀ בַּיּוֹם הַהוּא יֵצְאוּ מַיִם־
חַיִּים מִירוּשָׁלַם חֶצְיָם אֶל־הַיָּם
הַקַּדְמוֹנִי וְחֶצְיָם אֶל־הַיָּם הָאַחֲרוֹן
בַּקַּיִץ וּבֶחֳרֶף יִהְיֶה׃ (ט) וְהָיָה יְהוָה
למלך וקאון קרי

תרגום אשכנזי קפר

הויט אין דען ציטען עזיה'ס,
קענינג פאן יהודה — אין דיע
זער וועטטער - ערשיינונג ציע,
העסט דוא פאראיבער, עווי
גער! מיין נאטט! בענלייטעט
פאן אללען דיינען הילפגען.
(ו) אן דיעזעם טאגע — ניכט
העללעם ליכט, ניכט טיפע
פינסטערנים העררשט דאן —
(ז) עם איזט אין אונערבאר
טאג, דעם עווינגען אללין בע
וואוסט, ניכט טאג, ניכט
נאכט — דאך נעגען אבענד
בריכט העללעם ליכט הער
פאר — (ח) אן דיעזעם טאגע
שטרעמט לעבענדיגעס וואס

סער אוים ירושלים, איין טהייל נאך דעם מעערע צו אסטען, איין טהייל נאך דעם צו וועסטען, שטרעמט אונאויפגעהאלטען בייא פרעסט אונד הישצע. (ט) דאן ווירד דער

עווי׳

ר ש ״ י

מלאכים: (ו) לא יהיה אור יקרות וקפאון. ״ח לא יהי נהורא אלאין עדי וגלד. לא יהי נהורא. לא יהי׳ אור נוגה כי יקרות וקפאון יהיה, יקרות ל׳ כיקר כיום (תהלים ל״ו) הוא כמין אור הנראה בזרעת על ההרים וכלה. והולך. וקפאון קפוי וחזוק ועב נקרא שנקפא ומגליד כמו ובגיזה תקפיאני (מיוב י׳): (ז) ויום יום אחד. והיה ההבר הזה יום ע׳ מיומו של הקב״ה הוא היום יודע שהוא להכנת יעשו של הקב״ה: לא יום ולא לילה. לא אור נוגה כאור של ע״הכ שנאמר (ישעיה ל׳) ואור החמה יהיה שבעתי׳ כאור וגו׳ ולא לילה ולא עת לרה בכורת שיעבוד המלכיות שמקל׳ שימות משיחנו יהיה ואין בהם שיעבוד: והיה לעת ערב. קורס שיגמרו חלף שנה יהיה אור הנוגה וכל הטוב החמור על ישראל וכן ת״י לא בנהור יומם ולא בקניל לילי: (ח) והיה ביום ההוא. בשיקע כל הזיתים מן המזרח למערב יצאו מים מיוחלים ויגלו למזרח דרך חות׳ בקיעה על הים הקדמוני שהוא מזומן על עולם קדמה

ב א ו ר

ס׳ ס׳). ובא ה׳ אלהי, ל׳ל בתוך הדעת הזה ינוח ויגלה ה׳ עם רבבות קדש מלאכיו עושי רצונו. עמך, מוסב על ה׳ בת״י: (ו) והי׳ ביום ההוא, הפסוק הזה נמשך למטה על פסוק ז׳ שבנר עוד מן המאורע ביום ההוא, ומתוך שהוכיר היום, נתן מיד סגולותיו שהתיחד מכין שאר הימים בחיות מהותו, אלא יהי׳ כלו אור וכלו חושך, וזה שעם אור יקרות, כלומר כהיר. וקפאון, לשון קפוי ועבה, ולזה יהי׳ המאמר מן ולא יהי׳ שנפסוק זה עד והי׳ ביום ההוא שנפסוק ז׳ כמו מאמר מוסגר: (ו) יום אחד, מיוחד, זחזין שני לו בימי הנביאים. הוא יודע לה׳, כלומר לישראל יהי׳ נודע ה׳ לבדו. לא יום ולא לילה, לא כלו יום ולא כלו לילה, כלומר לא יהי׳ כלו לרה ולא כלו רווחה. והי׳ לעת ערב יהי׳ אור, התשובה ליתר העם: (ח) והי׳ ביום ההוא, לתריסרות הללניים הקודמים מזה ומזה והי׳ ביום ההוא. יצאו מים חיים מירושלם, שצל לתורה התחלת שתתפשט על כל התרן, וכמו שנתרתי למעלה (י״ג). הים הקדמוני, יסוד הנמצא ת״י: הים האחרון, הוא יסוד הגדול למערב ת״י. בקיץ ובחרף יהי׳, אלא יבוא מכאן המקום ולא יקפיאנו מפני הסגה, כ״ת יזלו תמיד מבלי הפסק. (ט) והי׳ ה׳ למלך, נאות הקודש כי הנרת התחלת התגלה בכל התרן על שידעו כלם את ה

Digitized by Google

תרגום אשכנזי

עוועיג אַלם קעניג דער גאַנצען ערדע אַנערקאַננט. אייניגעם ווערן! אייניגער! ווירד אַללע מיין נאַמען זיין נאַמע ווערן: (י) דיא גאַנצע נענד אומהער איזט עבענע ראַו, פֿאַן גבע ביז רמון, ווייא ירושלים מיטטערנעכטליעזיטע גדיא שמאַרם אַללייז ראַגט הערפֿאַר, בלייבט אונערשיטערם אייך איהרעם פֿאַרינען ווידער פֿאַם טהאָרע בנימין ביז צום אַלטען טהאָרע, דאַו טהאָר פנים, פֿאַם טהירם חנאַל ביז צו דען קעניניגליכען נרובען. (יא) רוהיג וואַהנט מאַן נון אין איהר, צערשטערונג דראָהט

אשר

פֿערנער ניכט, דען ירושלים שטעהט פֿעסט אונד וכער. (יב) דאָך פֿאַלבענדעם איזט דיא פלאַנע

ז כ ר י ה יד

לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד: (י) יִסּוֹב כָּל־הָאָרֶץ כְּעֲרָבָה מִגֶּבַע לְרִמּוֹן נֶגֶב יְרוּשָׁלִַם וְרָאֲמָה וְיָשְׁבָה תַּחְתֶּיהָ לְמִשְׁעַר בִּנְיָמִן עַד־מְקוֹם שַׁעַר הָרִאשׁוֹן עַד־שַׁעַר הַפִּנּוֹת וּמִגְדַּל חֲנַנְאֵל עַד יִקְבֵי הַמֶּלֶךְ: (יא) וְיָשְׁבוּ בָהּ וְחֵרֶם לֹא יִהְיֶה־עוֹד וְיָשְׁבָה יְרוּשָׁלִַם לָבֶטַח: (יב) וְזֹאת תִּהְיֶה הַמַּגֵּפָה

ר ש "י

ויהיו יכנה למערב כל ים המערבי הוא הים האיון שניכח (יואל ד') ומעיין מנית ה' יצא הוא הנחל שניבח (יזקאל מ"ז) וימד אלף ושעבירני כמים וגו': (ט) והיה ה' למלך. שכל העכו"ם יהיו מודים לו שהוא לחד ושין עמו כל נכר: ושמו לחד. שיהא שמו מזכר כפי כולם: (י) יסוב כל הארץ שתהא נטוה על הכל: מגבע לרמון נגב ירושלם. שניהו כתוספתא דסוטה לנגב ירושלים מיסור הוא ומגבע לרימון ערבין וקרקעין ובן פתחונו מגבע לרימון שהוא מקום הכי' משם יתחילו להיות נסבבין לערבה ולמיסור ויהיו לומין לנגב ירושלים שהו' מיסור: ורחמה. מתוך שכל סביבה מיסור תרחה היא נבוה: ויבנה תחתיה. במקומה: עד שער הפינים ומגדל חנאל. גם הוא במקומו ומשם ימשך לוחך העיר עד יקבי המלך ת"י שיהי מלכא פוציין בלע"ז כמו שיתין ומערות וכן כל יקבים שנמקרא ל' שיתין הם טור שלפני הנת שהיין זב לתוכו. ומדרש תנדא יקבי המלך יש לוקיימוס שמניע ירושלים עד סוף כל העולם יקבים שתכנס מלך מלכי המלכים: (יא) וחמם לא יהיה. העיר עוד:

ב א ו ר

ויהיו מלכותו וגדולתו. ביום ההוא יהיי ה' אחד, שיהיו כולם אחדותו. ושמו אחד, ידוע כי השם יורה על מהות הדבר, ובידיעת השם יודע עלמותו, (עיין מ' נת"ה על הפסוק וכל יקרא לו לחדם נפש חיה הוא אדם, ועל הפסוק מה שמו מה לומר מלייהם). ולהיות כי המציאות מה' ית' יחתנו בנני מדם, לכן יחתנו ג"כ שמותיו, כ"ת לפי הענתו, וזה שחמר, כי לעת ההיא שיהיו כולם לת לחמתו יהי' שמו אחד, ודע זחת: (י) יסוב כל הארץ, כל הארץ סביב לירושלים שהיא עתה הרים סביב לה, תהי' לו מיסור נערבה, והעיר תרום ותנשה על כל הארץ ותהא נבוהה לעין כל (מדברי הרל"ק). מגבע לרמון נגב ירושלם, מגבע לרמון (כלומר עד רמון) שהוא מקום הרים משם יתחילו להיות נהסבין לערבה ולמיסור, ויהיו לומין לנגב ירושלים שהוא מיסור (מרל"ק). ורחמה, בהלוחות הלל"ף מסמך, כמו ורקם שתין, חלח שהלל"ף סם נתה (מרל"ק). תחתיה, במקומה בהלחין, הוא שבחר למשער נימין עד מקום שער בנימין שהוא שער הפנים, והוא הנקרח בימי' שער הפנה. יקבי המלך, סן גורן

Digitized by Google

אֲשֶׁר יָגַף יְהוָה אֶת־כָּל־הָעַמִּים
אֲשֶׁר צָבְאוּ עַל־יְרוּשָׁלִָם וְהָמַק
בְּשָׂרוֹ וְהוּא עֹמֵד עַל־רַגְלָיו וְעֵינָיו
תִּמַּקְנָה בְּחֹרֵיהֶן וּלְשׁוֹנוֹ תִּמַּק
בְּפִיהֶם: (יג) וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא
תְּהְיֶה מְהוּמַת־יְהוָה רַבָּה
בָּהֶם וְהֶחֱזִיקוּ אִישׁ יַד רֵעֵהוּ
וְעָלְתָה יָדוֹ עַל־יַד רֵעֵהוּ: (יד) וְגַם־
יְהוּדָה תִּלָּחֵם בִּירוּשָׁלִָם וְאָסַף
חֵיל כָּל־הַגּוֹיִם סָבִיב זָהָב וְכֶסֶף
וּבְגָדִים לָרֹב מְאֹד: (טו) וְכֵן תִּהְיֶה
מַגֵּפַת הַסּוּס הַפֶּרֶד הַגָּמָל
וְהַחֲמוֹר וְכָל־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר יִהְיֶה
בַּמַּחֲנוֹת הָהֵמָּה כַּמַּגֵּפָה הַזֹּאת:
(טז) וְהָיָה כֹּל־הַנּוֹתָר מִכֹּל־הַגּוֹיִם
הַבָּאִים עַל־יְרוּשָׁלִָם וְעָלוּ מִדֵּי

שנה

תרגום אשכנזי קפה

פלאגע, וואמיט דער עויגע
דיא פֿעלקער היימוזוכן ווירד,
דיא איבער ירושלים הערגע־
צאגען. שטעהענדע ווירד דער
קערפער איהנען שווינדען, דיא
אויגען אין דען אהֶלען, דיא
צונגע אים מונד איהנען
שווינדען. (יג) ענטשטעליך
גראָס ווירד דיא פֿערווירונג
פֿאָם עויגען איבער זיא זיין;
ווירד פֿרײַנדעם האַנד דעם
פֿרײַנדעם שטימען זיין, זאָ
ווירד עבען דיעזעם פֿרײַנדעם
האַנד איהן ניעדערשטירצען.
(יד)(ווירד דאָך ועלבסם יהודה
שטרײַטען ווידער ירושלים,
בײַ דאַן גוט אַללער נאַציאָנען
רינגס אומהער אין איהר פֿער־
זאַמעלט איזט, גאָלד אונד
זילבער אונד קלײדונגסשטיקע
אין גראָסער מענגע.) (טו) עבען
זאָ ווירד אויך אין פֿיעהשטער־
בען זיין, מוילטהיער אונד ראָם
אינד קאַמעעל אונד עזעל, אַל־
לעם טהיער אין דיעזען לאָגערן

שטערבט הין אויף פֿאַרגעדאַכטער ווייזע. (טז) וואָס נון פֿאָן אַללען דען פֿעלקערן אָם לע־
בען בלייבט, דיא נעגען ירושלים אויסגעצאָגען זינד, דיא ציעהען דאַן הינויף פֿאָן

יאַהר

ר ש " י

(יב) הזקן בשרו והוא עומד. זה ניפול לתבריס: (יג) תהיה מהומת ה' רבה בהם. לישנא מכמתם להפכם לשנעון: והחזיקו איש יד רעהו ⁄ ועלתה ידו. כל לחליס נגר: ועלתה ידו: (יד) וגם יהודה. על כרחה תלחם עלירושלים: (טו) במגפה הזאת. המפורטת למעלה הסך בשרו:

חת

באור

גירן ויקב. יקבי, פוט"יין בלע"ז (ל"ל פחטעם, גרוכען בל"ם) (רש"י): (יב) והוא עומד על רגליו, כשהוא בחיות העמידה והכריזות: (יג) והחזיקו איש יד רעהו, כל עוד שיהי' החזר מחזיק יד רעהו לתמהו, זה יריס ידו להפילו לארן, כ"כ תהי' המהומה בהם, שלא יכירו איש את אחיו ואת רעהו: (יד) וגם יהודה תלחם בירושלים, כאחד זכר לעיל (פרשה י"ג), ועניני חף בני יהודה הלובשים בע"כ על ירושלים, כאחד יקחו מגפת העמים יחסבו כל חיל הגוים זהב וכסף ובגדים, ות"כ יכולו יושבי ירושלים לכוז גם הם (מרד"ק): (טו) וכן תהי' מגפת הסוס וגו', בלשון זה שימותו הגויס, ימותו ויגועו גם כל הנמצא שאר יהי' במחנה, ולא יכולו להם,

Digitized by Google

שָׁנָה בְשָׁנָה לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְמֶלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת וְלָחֹג אֶת־חַג הַסֻּכּוֹת: (יז) וְהָיָה אֲשֶׁר לֹא־יַעֲלֶה מֵאֶת מִשְׁפְּחוֹת הָאָרֶץ אֶל יְרוּשָׁלַם לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְמֶלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת וְלֹא עֲלֵיהֶם יִהְיֶה הַגָּשֶׁם: (יח) וְאִם־מִשְׁפַּחַת מִצְרַיִם לֹא תַעֲלֶה וְלֹא בָאָה וְלֹא עֲלֵיהֶם תִּהְיֶה הַמַּגֵּפָה אֲשֶׁר יִגֹּף יְהוָה אֶת־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יַעֲלוּ לָחֹג אֶת־חַג הַסֻּכּוֹת: (יט) זֹאת תִּהְיֶה חַטַּאת מִצְרַיִם וְחַטַּאת כָּל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יַעֲלוּ לָחֹג אֶת־חַג הַסֻּכּוֹת: (כ) בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה

תרגום אשכנזי

יאהר צו יאחר, דעם עוויגען צבאות, איהרעם קעניג, צו הולדיגען, אונד דאָס לויבהיט טענפֿעסט צו פֿייערן: (יז) אונד ווער אויך נישט אויפֿן געשלעכט טערן דער ערדע ניכט חינויף ווֹאללט נאך ירושלים דעם קעניג צו הולדיגען, דעם עוויגען צבאות — אויף אים טרייפֿען קיין רעגען חעראב. (יח) אונד ווֹאללט דאָס געשלעכט מצרים ניכט חינויף, דעם אויך ואנסט קיין רעגען פֿעללט, וֹא איבער פֿעללט אברמאלס דיא פלאָגע וויא, וואָמיט ער עוויגע יעגע פֿעלקער חיימגעזוכט, דיא וויל זיא צור פֿייער דעם לויבהיטטענפֿעסטען ניכט חינויף ציהען. (יט) דיעזעם איזט דיא שטראָפֿע מצרים'ס, יענעם דיא שטראָפֿע אללער איבריגען פֿעלקער, דיא צוריק בליבן, אום דאָס לויבהיטטענפֿעסטע ניכט צו פֿייערן. — (כ) צו דיעזער צייט ווירד אללעם ב'ז אויף

על

ר ש " י

(טו) את חג הסכות. כמו שפירש רש"ל נמס' ע"ז ומזה קלה יש לי וסוכה שמה בלחיתת בשמעתת דלקמן: (יז) הגשם. נשמיט ממש למשמיט פירות לעלם ומה רלה להזהר עליהם עכירת גשמים לפי שמלות החג על הגשמים הם ד' מינים שנטלוב ונישוך המים לרלות עליהם על שהוא זמן גשמי שנה הוח ולפי המסקנין נחג הסוכות לח עליהם יהי' הגשם כך למדתי בתוספתת דסוכה: (יח) ולח משפחת מלרים לח תעלה. והן לריכים לגשמים שנילוס עולה ומשקה לותה: ולח עליהם. תהיה מגפה שלהם נלומר לח ישקה לותם נילוס וכת"י לח להון יסק נילוס: תהיה המגפה. של ועכ: לשון יגף ה', זאת תהיה שנגע מלרים ועונש כל העכ"ם לח עליהם יהיה הגשם:

על

באור

במגפה הזאת שזכר למעלה: (טו) להשתחות למלך ה' צבאות, שיבינו כל העמים מלכותו וידעו מדי שנה בשנה להשתחות לפניו ולשמור את חג הסכות, לזכרון לותו היום שהיתה המלוכה שם בו ולפי נפלאות הנעשה ית': (יז) ולא עליהם וגו', וי"ו לתוספת התנחי, שם לח יעלו, חו לח יהי' עליהם הגשם לרמוז את מרלם: (יח) ולא עליהם יהי' חגשם, לעולם, כי הנילוס עולה ומשקה לדמתם, ומלת עליהם תשרת בענין לחרת, עליהם תהיה המגפה וגו', (מדברי תרגום"ע). וטעם יגף בענור, וכיוצ כן (מרד"ק): (יט) זאת, שזכר תהי' חטאת מלרים, כ"ל ענשם שימותו במגפה. ותטאת כל הגוים, שונש עליהם הגשם:

Digitized by Google

זכריה יד

עַל־מְצִלּוֹת הַסּוּס קֹדֶשׁ לַיהוָה
וְהָיָה הַסִּירוֹת בְּבֵית יְהוָה
כַּמִּזְרָקִים לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ׃(כא) וְהָיָה
כָּל־סִיר בִּירוּשָׁלַם וּבִיהוּדָה קֹדֶשׁ
לַיהוָה צְבָאוֹת וּבָאוּ כָּל־הַזֹּבְחִים
וְלָקְחוּ מֵהֶם וּבִשְּׁלוּ בָהֶם וְלֹא־
יִהְיֶה כְנַעֲנִי עוֹד בְּבֵית־יְהוָה
צְבָאוֹת בַּיּוֹם הַהוּא׃

תרגום אשכנזי קפו

אויף ריא שעללען דער פּפֶערד
דע דעם עוינען געהיילינגם ווין
עם ווערדען דער טעפּפּעך אים
היוע נאטטעם וא פּיעל ווין
אלם דער בלוטבעקקען פּאר
דעם אלטאר. (כא) יעדער
טאפּף אין ירושלים אונד יהודה
ווירד דעם עוינען צבאות נע־
היילינגם זיין. אללע אפּפּערער
זעלבסם ווערדען קאממען, ויא
האלטען אונד דאריננען קאכטען
אונד קיין כנעני מעהר אים הויז
זע דעם עוינען צבאות זיין. —

ר ש ״ י

(כ) על מצילות הסוס. על הנקיבות שתולין לסוס לנוי בין עיניו לף תולין יקדישו לעשות כלי שרת למזרקים לדם ולסירות לבשל בשר זבחים לרוב. מצילות הסוס טינטינ״ל בל״ע: (כא) והיה. הסירות שהם היו לדשן (לת הדשן). לף הם יהיו של זהב ושל כסף כמזרקים תשר לפני המזבח: ולא יהיה כנעני. לף ילטרכו לסחורה כמו (ישעיה כ״ג) כנעניה נכבדי ארץ. ד״ל לף אין כאן ענין:

ב א ו ר

(כ) על מצילות הסוס, מצילות הם הזוגים התלויים בסוס שהם מקשקשים, טינטי״נר בלע״ז (והוא פיטטער, קוינגען, בל״ז) (רש״י). ונעשה על כתלי יהי׳ כתוב ומפותח על המצילות, מלות התלה קדש לה׳, כן יהיו נודעים כי הם קדש (מרד״ק). או נעשו הפוך, מצילות על הסוס, כמו ותשם בפוך עיניה, ותלה הסוסים, שם תלה שזכר שמחר נמנפה, או סוסי העולים שנה בשנה לחוג את חג הסוכות. והי׳ הסירות, כלי הבגול יהיו רגיש כמזרקים שקנלו שהם הדם, או פירושו שהי׳ הסירות גם המה מזהב וכסף כמזרקים, ויורה על רבוי השעור: (כא) והי׳ כל סיר, שירבו הסירות לרוב הזובחים, כי לא יספיקו להם תותן שיהיו בבית המקדש, כ״ל כל סיר בירושלים וביהודה יהי׳ קדש לה׳, לבשל בהם הזבחים (רד״ק). ולא יהי׳ כנעני עוד, לא ילטרך בית ה׳ עוד לסוחר שימכור שם סירות, כי רגיש יהיו המתנדבים והמקדשים (רש״י מד״ק רלב״ע ות״י). —

Digitized by Google

Digitized by Google

ספר מלאכי

מתורגם ומבואר

מאת ישראל נייאמאן מבראדי.

ונוסף לו

פירוש רש"י ז"ל.

ולמלות לועזיות אשר בו

נספחה לסוף שנים עשר הנביאים

העתקה ובאור

מאת המדפיס משה הלוי לנדא.

שנת ת"ק"צ"ה לפ"ק.

MALACHI.

פראג

דרוק אונד פערלאג דעם משה הלוי לנדא.

Digitized by Google

תרגום אשכנזי

א (א) פֿאַרטראַכט דעם וואָרט טעם דעם עווינעזן אַן ישׂראל דורך מלאכי.

(ב) איך ליעבטע אייך, שפּריכט דער עווינע, „זואָדורך" פֿראַגט אידער, „צייגטעסט „רוא דיעזע ליעבע ? " איזט עשו ניכט יעקב'ס לייבליכער ברודער ערווידערט דער עווינע, דאָך ליעבטע איך יעקב, (ג) אונד האָסטטע דען עשו, פֿערווויסטעטע זיין געבירגע ; פֿערווואָרפֿלטע זיין נעביטה אין נראָסליכע איינעדע. (ד) מאָג אדום איממער אינווינדען: זינד חיר גלייך בעזונקען, חיר

מלאכי א

א (א) מַשָּׂא דְּבַר־יְהוָה אֶל־יִשְׂרָאֵל בְּיַד מַלְאָכִי: (ב) אָהַבְתִּי אֶתְכֶם אָמַר יְהוָה וַאֲמַרְתֶּם בַּמָּה אֲהַבְתָּנוּ הֲלוֹא־אָח עֵשָׂו לְיַעֲקֹב נְאֻם־יְהוָה וָאֹהַב אֶת־יַעֲקֹב: (ג) וְאֶת־עֵשָׂו שָׂנֵאתִי וָאָשִׂים אֶת־הָרָיו שְׁמָמָה וְאֶת־נַחֲלָתוֹ לְתַנִּית מִדְבָּר: (ד) כִּי־תֹאמַר אֱדוֹם רֻשַּׁנּוּ

ענשאב

ד ש"י

א (א) משא דבר ה'. פו"פורש נלע"ז דבר הנמסר למלאכי בשלח תוכחו על בני ישראל: ביד מלאכי. נבר היה מסור בידו זה ימים רבים מכאן ברכו דבותינו נבריית דמלכיאל שכל הנביאים עמדו על הר סיני וסם נמסרו להם הנבואות וכן (ישעיה מ"ח) חומר מעת היותה סם הני ושתה ה' אלהים שלחני: (ב) והבב את יעקב. ניתני לו את לכן ממדה טני בבחות גויס (ירמיה נ') לכן שמיבון כל בבחות העבו"ם נה: (ג) ואת עשו שנאתי. לפוחמו על כרן סמני יעקב לחיו ובנוהג שבעולם מי שיש לו שני בניס לבבור הוא בורר לו מהם יפה: ואשים את הריו שממה. לוין זומין לכרי ישראל: לתנות מדבר. מעון תנים: (ד) כי תאמר לדום רשנו. ושם לשר לדום מתשלתינו רשים היינו לבל מעתה העשרנו מביות ידוש ובנגה תרגום

ב אור

א (א) משא דבר ה', סירט"י פו"פורש נלע"ז (כ"ל פור פֿאַרטעלר, לו טראַגען), דבר הנמסר למלאכי לשלח תוכחו לישראל, (עיין הקדמה). הנה רמז דברי הנביא על עם ישראל בגלל, שהיו מתלוננים בתמדם עזב ה' את העולם, תנביא תטוחו ותיכם ותמנמו עוונותיהם שלנו, תחת אשר רחינו לרך רשעים כלשה (עיין נחמי' י"ג ל"ב ל"), ע"כ הניחם מלאכי לשמר רשו כי לא כן הוא בשער דמיהם, כי תחנם להבו ותת עשו שת יעקב שנת ויתן את תוכו שממה תל עולם ; שח"ו פנה של הבניס משרתי של ניחוד, והוניח רשותם על פניהם נמה שהקדינו לפניו גזל ונבלי מומין אשר לא נרצון יהיו לו, ולנסוף יאות להוניח את כלם על אשר תמנו בשים נבריות בנות של נבר, וע"ז נם עזרת ונמתי הוכיחום, ומוזר להוניח את ישראל על אשר קנעו את המעשר והתרומה ומקנו להניח לוחם של בית ה': ומסיים בדברי נחמה ויעוד נת עת לרה לרשעי ארץ ויאמה לבניס של ה', כלומה תוכן הנבואה הזאת ע"פ כלה: (ב) ואמרתם, הנניח ידבר אתם דרך ויכוח בשלשה ושאונה, ועל כל דבר משפט ומלמר יבים בסיסם השלשה, כדי להתליט הדבר יותר ע"פ המענה אשר יענה לוחם. במה אהבתנו, ע"י מה הרחית לנו לחבתך. הלא אח, מיום שאתם מבנן ועשו אתיש בחרתי ביעקב ולמאס בעשו: (ג) ואת עשו שנאתי, על שהרע ליעקב (יחזקאל כ"ב י"ב ל"ה), ואשים את הריו שממה, ע"י נ"נ (יחזקאל שם). לתנות מדבר, אחד הוא עם תנים ועניני הפוך כי שעורו למדבר תנים: (ד) רששנו, שרשו רשש, ועניני ריס וקלון, ופי' הכתוב הוא, אל תדמה לדום נפשה לומר אם נעת נפלנו על לתרן עוד נשוב ונבנה תרנות כי לא תהי' לסס תקומה ולא יהיו עוד אל תרן מולדתם. ודע כי נפשנות ישראל מתרנם, הלך לו יתר הפלטה אשר נשאר מאתו לשנת לפונה נפרי ישראל, ושם נמלטו עוד נשוב ישראל מהגלות ועוד לא שבו להיות ממלכה נפ"ע, וכימי יותן כ"הנ

Digitized by Google

וְנָשׁוּב וְנִבְנֶה חָרְבוֹת כֹּה אָמַר
יְהוָה צְבָאוֹת הֵמָּה יִבְנוּ וַאֲנִי
אֶהֱרוֹס וְקָרְאוּ לָהֶם גְּבוּל רִשְׁעָה
וְהָעָם אֲשֶׁר־זָעַם יְהוָה עַד־עוֹלָם:
(ה) וְעֵינֵיכֶם תִּרְאֶינָה וְאַתֶּם
תֹּאמְרוּ יִגְדַּל יְהוָה מֵעַל לִגְבוּל
יִשְׂרָאֵל: (ו) בֵּן יְכַבֵּד אֵב וְעֶבֶד
אֲדֹנָיו וְאִם־אָב אֲנִי אַיֵּה כְבוֹדִי
וְאִם־אֲדוֹנִים אֲנִי אַיֵּה מוֹרָאִי
אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת לָכֶם הַכֹּהֲנִים
בּוֹזֵי שְׁמִי וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה בָזִינוּ
אֶת־שְׁמֶךָ: (ז) מַגִּישִׁים עַל־מִזְבְּחִי
לֶחֶם מְגֹאָל וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה גְּאַלָּנוּךָ
בֶּאֱמָרְכֶם שֻׁלְחַן יְהוָה נִבְזֶה הוּא:

זכי

תרגום אשכנזי קפח

עריהאלען אונז דעננאך זייע־
דער, בויען דיא טריממער
זוירדער אויף. דען זא שפרי־צט
דער עוויגע צבאות: לאם זיא
איממער בויען, אך רייסע
דאר־ניידער; עווינליך נענענט
מאן עם שטר־עצליכ־עם נעביטה
פאלק פאם העררן אין עווינ־
קיים פערווינשט. (ה) דיעם
אללעם זעהן אירע אוגען; א
מעצטעם איהר ליים רופען:
האצנעלאבט זייא דער עוויגע,
דער ישראל'ס גרענצען שרצט!
(ו) דער זאהן עהרט זיינען
פאטער, זיינען העררן דער
קנעכט; בין איך פאטער, וי־
איזט דיא עהרע? בין איך הערר
זואדער געהארזאם? שפרי־צט
דער עוויגע צבאות, צו אייך
איהר פריסטער דיא איהר מיי־
נען נאמען ענטווייהעט. , זואס
„דורך ענטווייהען וויר דיינען
„נאמען? " פראגט איהר.
(ז) בעוודעלטעם בראך לענגט
איהר אויף מיינען אלטאר,
אונד פראגט נאך, אתרעם

איהר'ס ציינגם, וויא גלי־צגילטיג אייך דעם עוויגן מיש זייא, דורך זואס האבען ווייר דיך הער־
אב־

ר ש " י

מרנות שלמ: כה אמר ה' וגו': (ה) יגדל ה' מעל לגבול ישראל. ירמה גדולתו מעל לגבולינו להודיע כי למענו עמו. וי"ת יסני יקרת דה' ותפתי ית תחום ישראל: (ו) בן. יש עלית לכבל תא וכן עבד לחדוני ואתם קרויין בנים ועבדים ועתה אם אב אני לכם היה כבודי: אמר ה' לכהנים הבוזים את שמי: ואמרתם במה בזינו. כלומר ידעתי שתאמרו לי במה בזיונו הרי הבזיון: (ז) מגישים על מזבחי וגו' ואמרתם. כלומר ות"ת במה נחללנו לך את לחם מזבחך הני מציג לכם כי בזיתם נחלתם קודשי באמרכם שלחן ה' נבזה הוא כיוצ לחלוק

באור

כ"הג נכנעו כולם תחת יד ישראל, ובניס התיהדו מפחד היהודים עליהם: (ה) ועיניכם תראינה, כל זאת בזכר ואתם תאמרו, מבנין התפעל, שהי' לכם לגזוס לב על מאר הפלא ה' בימיכם ובין תחום, ולהודות לה' השוכן מעל לגבול ישראל להיות לו למעון ולמחסה: (ו) ועבד אדניו, ת"י בחלו כתוב ייראל את לחדוני ופיפתי דקרת אחמר היה מורלי מוביא עליו. ואמרתם, כלומר נעוד לאר לחם מגיס לת תזיזו לב כי תרפה הוא לו: (ו) לחם מגאל, ת"י קרבן מרחק, וזה התרגיס על נעלי נעלי"ן. ובתפת הת"ו והע' בני מוסף לחד הס. או הלל"ף תמורת הכפל כלרוב לרוב ונעשמו כמו גלל, שהוא בולל דבר הנגלל ממקום למקום בנזוי. באמרכם, כלומר

Digitized by Google

(ח) וְכִי־תַגִּישׁוּן עִוֵּר לִזְבֹּחַ אֵין רָע
וְכִי תַגִּישׁוּ פִּסֵּחַ וְחֹלֶה אֵין רָע
הַקְרִיבֵהוּ נָא לְפֶחָתֶךָ הֲיִרְצְךָ אוֹ
הֲיִשָּׂא פָנֶיךָ אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃
(ט) וְעַתָּה חַלּוּ־נָא פְנֵי־אֵל וְיחָנֵנוּ
מִיֶּדְכֶם הָיְתָה זֹאת הֲיִשָּׂא מִכֶּם
פָּנִים אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ (י) מִי
גַם־בָּכֶם וְיִסְגֹּר דְּלָתַיִם וְלֹא־
תָאִירוּ מִזְבְּחִי חִנָּם אֵין־לִי חֵפֶץ
בָּכֶם אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וּמִנְחָה
לֹא־אֶרְצֶה מִיֶּדְכֶם׃ (יא) כִּי מִמִּזְרַח־

תרגום אשכנזי

(ח) וען אבנעווירדיגעט? איהר בליגדעט פֿיה צום אֶפֿער פּסֿחים בריגנט, איזט דיעס ניכט אונרעכט? לאהמעט אונד זיע, פֿעס פֿיה דאַרבריגנט, איזט דיעס קיין איבעל? רייכע דאך אֶן עטוואס דיינעם פֿיר־סטען, זיהע, אֶב ער דיר גנעדיג זיין, אֶב ער דיך גוט איזגעהמען ווירד? שפריכט דער עווינע צבאות, (ט) „נון פֿלעהט צום העררן, „דאֶס ער אונזער זיך ערבאר־„מע:" איהר האבט מיך וֶא בעהאנדעלט, שפריכט דער עווינע צבאות, אונד ווֶאללט וואהלגעפֿאללען פֿינדען? (י) וואֶרע דאך נור איינער אונטער אייך, דער דיא פֿאֶרשלאֶסע, דאֶס מיין פֿעוער ניכט פֿערגעבענס בעליכטעט וועדע. איך האבע קיינען געפֿאללען אן אלטאר ניכט פֿערגעבע עווינע צבאות מאֶג קיין אֶפֿפֿער אוים אייערן העגדען! (יא) דען האֶ־נע־

שמש

ר ש י

לחלוק לית נחמיו במצות ובקדשים ואמרו מלאך שהוא לאור לנו לחלוק מנחה כנגד מנחה וזבח כנגד זבח ערוך ונמל הוא לחלוק כל מנחה ומנחה בפני עצמה כזית כזית לו כפול המגיע לכל ל' וחסר: (ח) אין רע. וכי דבר זה אין רע: (ט) ועתה חלו נא פני. ועתה לתת הכהנים העושים הרעה הזאת לידי יעלה בלבבכם להיות שלומי ישראל בנקי שלהם ראמים הרי מידכם היתה זאת הרעה: היפך. את פניכם לשמוע תפלה מפיכם ולמען את שלומיכם: (י) מי גם בכם ויסגר דלתים. הלזאי וייקר לית עוד בכם שיסגור דלתי מקדשי לבלתי הניח אש קרבן תועבה הזה: ולא תאירו מזבחי חנם. בחינם שלינו מתרלה להם שהרי אין לי חפץ בכם. ול"ד בת"כ לדם לומר לזאירו מזבחי חנם. בחינם שלינו מתרלה להם שהרי אין לי חפץ בכם. ול"ד בת"כ לדם לומר לזאירו כוף לי את הדלת הזו אין תועב עליה שבר הדלת לי את הגר הזה אין שותל עליה שבר ואחת מי בנם שסגר דלתי חנם ולא החיתם מזבחי חנם ק"ו שלא עשיתם חנם דברים שדרכן לעשותן

ב א ו ר

כלומר תאמרו בלבבכם, ומחשבותיכם נכריס ע"י מעשיכם הרעים: (ח) אין רע, לשון תימה, וכן תרגומו. גם יתכן שמוסב על נתמרכם, שתאמרו שבלתן ה' לינעו מכובד, ואין רע להקריב עליו לפי בעלי מומין. לפחתך, הנפרד פחה, והוא שם המושל בארץ הקדם, והמנהג שם כל הקדם לפל הסר לכבד אתו, מניח דורון: (ט) ועתה חלו נא, דברי העם לפל הכהנים לאחר שם הנגיעו בפיהם דרך התול, כלומר לתם הכהנים השומעים את דברי המקריב פלכם לאמר כי מתפללו פל ה' בעדנו, ואיך תעלה בפשכם לעבות זאת, לפל ה' יפיב לכם מידכם היתה זאת לי לתת הבזיון, ואיך תשא פניכם: (י) מי גם בכם, נראה מדברי הנביא שאמר למעה לתם קוצניים אותי, שלא נתו העם לרלות את פני ה' ולא הביאו קרבנותיהם כראוי, והכהנים אחר תרעה נפשם למתנות בהונה, לקחו מן הנח ביזים עור וכפח ופולה לאר לא לראוי הוא לפני ה' ע"כ אמר הנביא מי גם בכם, כלומר מי יתן שלא תבאו גם אתם ותרמסו מלבי מנם. תאירו, לא תזמינו על מזבחי אור: (יא) כי ממזרח שמש וגו', כמו שאמרנו כי בורא מלך פרס שאלך נכל

Digitized by Google

מלאכי א

שֶׁמֶשׁ וְעַד־מְבוֹאוֹ גָּדוֹל שְׁמִי בַּגּוֹיִם וּבְכָל־מָקוֹם מֻקְטָר מֻגָּשׁ לִשְׁמִי וּמִנְחָה טְהוֹרָה כִּי־גָדוֹל שְׁמִי בַּגּוֹיִם אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת: (יב) וְאַתֶּם מְחַלְּלִים אֹתוֹ בֶּאֱמָרְכֶם שֻׁלְחַן אֲדֹנָי מְגֹאָל הוּא וְנִיבוֹ נִבְזֶה אָכְלוֹ: (יג) וַאֲמַרְתֶּם הִנֵּה מַתְּלָאָה וְהִפַּחְתֶּם אוֹתוֹ אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וַהֲבֵאתֶם גָּזוּל וְאֶת־הַפִּסֵּחַ וְאֶת־הַחוֹלָה וַהֲבֵאתֶם אֶת־הַמִּנְחָה הַאֶרְצֶה אוֹתָהּ מִיֶּדְכֶם אָמַר יה״ה

תרגום אשכנזי קפט

נעפריזען איזט מיין נאמע אונטער דען נאציאנען, פאן וואנאנענאנאנד ביז צום אונטערגאנג. אללענאטאלבען ווירד מיינעם נאמן גאפפערט אונד גערייכערט, אונד מיט ריינער אנדאכט גאפפערט: דען מיין נאמע איזט גראס אונטער דען פעלקערן, שפריכט דער עווינע צבאות. (יב) איהר אבער עניוויהט איהן, דורך אייער ערע רעדען איזט דעם העררן טיש בעוודעלט, וויא פער אכטלך שפריכט מאן פאן זיינעם אפפערין: (יג) אינדעם איהר זאגט: וועלכע ארמזעליגקייט! זא ווירד דינם איהר עם העראב, שפריכט דער עווינע צבאות, בריינגט ראהער נעשלעפט נעריובטעם, לאהמעם אונד זיכעם פיעה, אונד ריכט עם צום אפפער דאר אונד דיעם זאלכע איך מיט וואהלגעפאללען אוים אייערן הענדען נעהמען? שפריכט

ר ש ״ י

בזכר לפיכך לין לי מפן נכם: (יא) גדול שמי בגוים. לפארו רבותינו דקרו ליה לקלה דמלכיה לפלילו מי שיש לו עכ״ום (שיש) לקוה שהוא על כולם וכל״ם מתנדנים לפאי. וכרבותינו פירשו לקו ת״ק העוסקים בהלכות עבודה בכ״מ וכן כל תפלת ישראל שמתפללין בכל מקום הרי הן לי כמנחה טהורה וכן ת״י וכבל עיקן לפתון עבדין רעותי לקת לקבל לקומתן ושמי רבה מתקדש על ידיכון ולקותנון בקודכן דכי קדמי וכן פירוש המקרא ולמה הזם מתללין שמי והלא גדול הוא בגוים ומני מקבתי ומנחי עליכם שבכל מקום שאתם מתפללין לפני וקף גדולה מוקטר ומוגש הוא לשמי: ומנחה טהורה. הוא לי כי על ידיכם שמי נודע בגוים ואתם מתללין לותי ואת שמי: (יב) וניבו נבזה אכלו. ניבו של מזבח הפגור בשפותיכם זהו תמיד נבזה אכלו אתם לומרים עליו כלומר כבר הולפתם עליו דבה זו וניב זה החוקתם למזבחי: אכלו. מאכלו: (יג) ואמרתם. הזה מתלאה. בהמה בחוזה ואתו עניים ואין יכולת להביא למנחר נדבים וכן ת״י הא דלייתינת מל לותת: והפחתם לותו. זו אחת מי״ח תיבות של תקון סופרים שהחתם לותו לותי נכתב אלא שניתה הכתוב ונתנו לותו. והפחתם והלקחתם ל׳ ממש נפש (לויק י״ח) לותי

באור

בכל מלכות הארץ קרא קול בכל מלכותו לאחת ממנות לעולי הגולה להקריב לה׳: (יב) ואתם, וי״ו מורה על ההיפוך. באמרכם, ע״י דבריכם הנקלים, הנה שלחן ה׳ מגואל הוא, וע״י ניבו של המקריב, נזה אכלו, כלומר קדשנו: (יג) ואמרתם, מוסב למעלה, כלומר גמה שתאמרו לתם הבהמים. הנה מתלאה, כמו מה תלאה, וכן מַלָּכָם, ועניגו כמה גדלה תלאתינו. והפחתם אותו, שרצו נפש, ויוגע על כל דברי לענ וקלם, על שהמה מפח נפש לבעליהם. ועניגו כל כך תבזו לת מזבח ה׳ וקרבנותיו. והבעתקת ע׳ וקני׳ נגלה שקראו והפחתי, בתלו תמר ה׳

Digitized by Google

מלאכי א ב

יְהוָה׃ (ד) וְאָרוּר נוֹכֵל וְיֵשׁ בְּעֶדְרוֹ
זָכָר וְנֹדֵר וְזֹבֵחַ מָשְׁחָת לַאדֹנָי כִּי
מֶלֶךְ גָּדוֹל אֲנִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת
וּשְׁמִי נוֹרָא בַגּוֹיִם׃

ב (ה) וְעַתָּה אֲלֵיכֶם הַמִּצְוָה הַזֹּאת
הַכֹּהֲנִים׃ (ג) אִם־לֹא תִשְׁמָעוּ
וְאִם־לֹא תָשִׂימוּ עַל־לֵב לָתֵת
כָּבוֹד לִשְׁמִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת
וְשִׁלַּחְתִּי בָכֶם אֶת־הַמְּאֵרָה
וְאָרַרְתִּי אֶת־בִּרְכֹתֵיכֶם וְגַם
אֲרַרְתִּיהָ כִּי אֵינְכֶם שָׂמִים עַל־לֵב׃
(ג) הִנְנִי גֹעֵר לָכֶם אֶת־הַזֶּרַע
וְזֵרִיתִי פֶרֶשׁ עַל־פְּנֵיכֶם פֶּרֶשׁ
חגיגם

תרגום אשכנזי

שפריכם דער עוויגע. (ד) פלוך דעם פערשלאנענען נייצהאל־זע, דער אין זיינער העערדע איינען נעזונדן ווידדער האם; אונד אלס נעלאבענדער איי־נען צערשטימלטען דעם העררן אפפערט. איך בין איין מעלטינער קענינ, שפריכם דער עוויגע צבאות, האבנע־שעצט איזט טיין נאמע אונטער דען נאציאנען.

ב (ה) אייך, איהר פריסטער לינט דיזעע פפלוכט אב; (ג) דאך נעהארכט איהר ניכט, אבטעט ניכט דאזוייך, מיינען נאמען נעכיהרליך צו עהרען, שפריכם דער עוויגע צבאות; זא ווילל איך דען פלוך איבער אייך שיקקען, אייערן זעגען אין פלוך פערוואנדעלן. יא דער פלוך איזט אוסגעשפראבען דען איהר אבטעט מיינע עהרע ניכט. (ג) זעהעט, איך פער־

דערבע איך דיא אויסזאאט, אונד פערבריינע אונראטה אויף אייער אנטליץ, פאם קא־

טהיע

ר ש י

לותי ולת שולחני: (יד) נוכל. מתנכל במכתה בדברי שקר לפני לחמר אין לי טובה מזו: ויש בעדרו זכר. לית ליה הנאון לעולה ואוח נודר זבח משחת: משחת בעל מום כמו (ויקרא כ"ב) משחתם בהם:

ב (א) אליכם. הכהנים אני מלוה המלוה הזאת שלח תקרינו אלה על מזנחי: (ב) ולקרותי. ולקללתי: את ברכותיכם. מה שברוך לנרך לכם הלנן והתירות והילהר: וגם ארותיה. ובשמת אין לחלות הדבר על הנתי שחלילתי בחם לא תשמעו כי ידעתי שלא תשמעו לפיכך הני מעיה ארותיה: (ג) וזריתי פרש. של בהמות חגיגם על פניכם בלומר לא תקבלו שבר מחי

באור

תציו נקבלנותיכם ואין לי חפץ בהם: (יד) נוכל, ענינו עושה בערמה בחלו אין לו תמי־מה ממנו, וקרוב הוא לבלי העושה ג"כ בערמה ומתרוצם ויש לו רב. ויש בערדו זכר, פי' זכר תמים ולמד מענינו, ונדר, ענינו לחוד הנודר קרבן וחוכח משחת, כ"ל מעוך וכחוש ונחוק וכרות תצר עליהם לחמר הכחוב משחתם בם. כי מלך גדול אני, לבן הרחוי לחול על המכוה לותי מלרה וקללה:

ב (א) אליכם המצוה חואת, בענין הקרבנות לחת בנוד לשמי, והי' לכם למנוע לת המקריבים מהקריב לפני בחלה: (ב) את ברכותיכם, ע"ד הפלנה, שחלילת לת הנרכה עלמה להסיר חותה לקללה. וגם, לחוק הדבר כלומר גזירה יצחה מלפני ואין להשיב, בהיותכם בלתי משמיעי על לב לכבד לת שמי. (ג) גוער, ענין השחתה. לכם, בשבילכם. את הורע, שלח חגיגת וזריתי פרש על פניכם, ענינו שחשמיכם פתי ומחום נעיני רוחיכם. פרש חגיגם,

Digitized by Google

חַגֵּיכֶם וְנָשָׂא אֶתְכֶם אֵלָיו׃ (ז) וַיְדַעְתֶּם כִּי שִׁלַּחְתִּי אֲלֵיכֶם אֶת־ הַמִּצְוָה הַזֹּאת לִהְיוֹת בְּרִיתִי אֶת־ לֵוִי אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ (ה) בְּרִיתִי הָיְתָה אִתּוֹ הַחַיִּים וְהַשָּׁלוֹם וָאֶתְּנֵם־לוֹ מוֹרָא וַיִּירָאֵנִי וּמִפְּנֵי שְׁמִי נִחַת הוּא׃ (ו) תּוֹרַת אֱמֶת הָיְתָה בְּפִיהוּ וְעַוְלָה לֹא־נִמְצָא בְּשִׂפְתָיו בְּשָׁלוֹם וּבְמִישׁוֹר הָלַךְ אִתִּי וְרַבִּים הֵשִׁיב מֵעָוֹן׃ (ז) כִּי־

שפתי

תרגום אשכנזי קצ

סהע איידער אפפערטהירע— דיעם כאַ אייך דען אויס־ מערקואם מאַכען׃ (ו) דאַם איהר אינזהעם, דאַם איך אייך דיעמעם נעבאַטה ער־ טהיילט, וויייל איך מים לוי מיין בינדים ערריכטעם, שפריכט דער עווינע צבאות. (ה) יאַ פֿעסט וואַר מיין בונד מים אים, איך נאַב אים, לעבען אונד גלוקזעליגקייט, ער מיר עהרפורכט, ער עהר־ פירכטעט מיך, דעמיטהעוגעט פֿאָר מיינעם נאַמען זיך׃ (ו) טרייע לעהרע פיהרעט ער אין זיינעם מונדע, ניע וואַר פֿאַלש אויף זיינען ליפפען׃ פריעדליך אונד רעכטשאַפֿען

וואַנדעלטע ער פֿאָר מיר אונד כ־אַכטע פֿיעלע פֿאָם זינדען־וועגע צוריק׃ (ז) זָא וֹאַלטען שמעטם

ר ש י

כ"ף לויה ולנוח ולנעור לכם לת זרע הזדה: ונתן לתכם חליו. פרש נהמות קרנוחיכם יפחו לתכם חליו להיות זולגים ונזיפ כמוהו: (ד) להיות בריתי לת לוי. לתמי תפן לתתקיימו לת הנרית שברתי לעמו לוי: (ה) החיים והשלום. נתן' לפנחס לת בריתי לתו השלום (במדבר כ"ה) והיינטו לו ולזרעו לחריו הרי שיהפ זרעו נחיים: ולתנם לו. שיקבלם נמורת וכן עשו וייראני: נחת. ל' חתת נתירת: (ו) נשלום ובמישור הלך לתי. להרן ולתלעזר ופינחס וכן נמעשה העגל הזינו כל שנטיהם מעון שנתמר ויתפנו חליו כל בני לוי (שמות ל"ב): (ז) כי שפתי כהן. עליהם מוטל

באור

לתוספת נאור, פרש של קרנפוחיכ'. והנה זכר ענודת החדמה מתחלת המעשה, והוח הזריעה, על סוף התחלפות התנות' נמעני הבעל מי לפרש, כי הכל יפחית ויהפכנו לרקון. ונשא אתכם אליו, העונש הזה יפח לתכם חליו, כלומר יפיש לנכם לפנות חל הענין הזה תפר סרתם ממנו עד הנה. ויש לנטון המסך המקולו' על חופן לחר. ועתה חליכם הנהנים המלוה הוחת (לחמר לעם) חם לח תשמעו לשת כנוד לשמי ולחתי נכם לת הקללה, כחשר נחמת גם חרותיה עד הנה, והנני מגזית לת זרעכם, ופרש חניכם הנלחי רגליים חוזה על פניהם והוח נניי על גועל קרנוחיהם לפני כנודו יח', כי כמו שמתאר הכתוב הקרבן המובחר והקרוי לפניו נמלית ריח נחת, כחלו יניח ה' נריחו התפיס העילה מחלקי הנזבח בנע"ח, כן יכנה הקרבן תפר פגול הוח לח יהלה, כחופן זה, כחלו נניהול יזרוק לת הפרש שהוח החלק המגיע מהבהמה על פני המקריב, לרמז לו כי קרבנו נמאס ותעוב לפניו. ונשא אתכם אליו, אלה דברי הנניח לבהנים לאמר, אשם תעשו זאת, לדבר לעם נדברים החלה למען כנוד השם, לו יפח ה' לתכם חליו לבנד לתכם נעיני העם, היפוך ממה שאמר למטה וגם חני נתתי לתכם נזיס וזפלים: (ה) החיים והשלום, הבריח שפר בין שניהו, הי' זה, שאני נתתי לו חיים וזלום והוח ירח מלפני יראת כבוד. מורא, הרחוי למורא, כלומר למען תפי' יראתי על פניו, וכן עשה ויראני. נחה, לשון הכנעה והשפלה: (ז) כי שפתי כהן ישמרו דעת, מענין התנלי, ילהוי לו לשמור דעת. ואתם

Digitized by Google

שִׂפְתֵי כֹהֵן יִשְׁמְרוּ־דַעַת וְתוֹרָה
יְבַקְשׁוּ מִפִּיהוּ כִּי מַלְאַךְ יְהוָה־
צְבָאוֹת הוּא: (ח) וְאַתֶּם סַרְתֶּם מִן
הַדֶּרֶךְ הִכְשַׁלְתֶּם רַבִּים בַּתּוֹרָה
שִׁחַתֶּם בְּרִית הַלֵּוִי אָמַר יְהוָה־
צְבָאוֹת: (ט) וְגַם־אֲנִי נָתַתִּי אֶתְכֶם
נִבְזִים וּשְׁפָלִים לְכָל־הָעָם כְּפִי
אֲשֶׁר אֵינְכֶם שֹׁמְרִים אֶת־דְּרָכָי
וְנֹשְׂאִים פָּנִים בַּתּוֹרָה: (י) הֲלוֹא
אָב אֶחָד לְכֻלָּנוּ הֲלוֹא אֵל אֶחָד
בְּרָאָנוּ מַדּוּעַ נִבְגַּד אִישׁ בְּאָחִיו
לְחַלֵּל בְּרִית אֲבֹתֵינוּ: (יא) בָּגְדָה
יְהוּדָה וְתוֹעֵבָה נֶעֱשְׂתָה בְּיִשְׂרָאֵל
וּבִירוּשָׁלִָם כִּי חִלֵּל יְהוּדָה קֹדֶשׁ
יְהוָה אֲשֶׁר אָהֵב וּבָעַל בַּת־אֵל

נכר

תרגום אשכנזי

שטעמט דעם פריסטערס ווארטע קענטנים אין־פֿבעוואהרען! פֿאן זיינעם מונד ע זוירד לעהרע געפֿאדערט, דען אין אבנע־ר־דנעטער דעם עווינען צבאות איז ער. (ח) איהר אבער וויעט־ם פֿאם רעטען ווענע, וויא מאנ־ער ווארד דורך אייך איררע געליטעט אים נעזעטצע, וא פֿערלעצט איהר מיין בינדניס מיט לוי, שפריכט דער עווינע צבאות. (ט) וא־אם סע איך אייך דען צו שימפף אונד שפאנט ביים נאנצען פֿאלקע וויערדען; וא וויא איהר מיינע ווינע ניכט בעאבא־טעט, וואהל אבער אויף דאן אנזעהען דער פערזאן אים נעזעטצע אכטעט. (י) וויא! האבען ווירר ניכט אללע אייננען פֿאטער? שוף אונז ניכט איינען נאטט? ווארום זאלל ברודער נעגען ברודער טרייאלאן האנדעלן אונד דען פֿאטערליכען בונד צערניכטען? —(יא) לייא־

לאן האנדעלט יהודה, פֿרעפֿעלהאפט גיאראיכט מאן אין ישראל אונד ירושלים; יהודה עניטווייהט דאן נעליעבטע הייליגטהום נאטטעס, אינדעם ער דיא טעכטער פֿרעמדער נאטט־

ר ש " י

מוטל לזמור דעת למה שהרי תורה יבקשו מפיהו שכבר הבר זה מסור להם יורו משפטיך ליעקב (דברים ל"ג): כי מלאך. שלומו של הקדוש ב"ה כמ"ש לצרת לפניו ולימנם לפנים במחיצתו: (י) לחלל ברית אבותינו. ברית שכרת הקב"ה עם אבותינו בסיני: (יא) כי חלל יהודה. את עלמו שהיה קדש לה' (ירמיה ב'): ובעל את בת נכר. שנשאו נשים עכו"ם בבבל ולפניהן

באור

(ח) ואתם וגו' המורה על ההיפך כלומר אתם לא כן עשיתם, כ"ש סרתם מן הדרך היטב, הכשלתם רבים, לא די שאתם בעצמכם סרתם מן הדרך, גם התעלתם רבים וע"י זה שחתם ברית הלוי: (ט) וגם אני, כאשר בזיתם את שמי, כי תתן גם אתכם לבזה. כפי, יפה הענין שנין הנושא לנשוא (יש כאן בעל דעת בל"ע). ונשואים פנים בתורה, תכיהו פנים בדין: (י) הלוא אב אחד, עד עתה הוכיח את הכהנים לבד על הקריבם לפני ה' בעלי מומין, ועתה מזל להוכיח את כל ישראל עמהם על כי נשאו נשים נכריות, שעון זה הוא בגידה בברית לשים בני אל לאל ועובדי האל האמת, לעזוב את אלהי אבותיו ולבעול את בת אל נכר: (יא) חלל יהודה קדש

Digitized by Google

נְכֶרֶת: (יג) יַכְרֵת יְהוָה לָאִישׁ אֲשֶׁר
יַעֲשֶׂנָּה עֵר וְעֹנֶה מֵאָהֳלֵי יַעֲקֹב
וּמַגִּישׁ מִנְחָה לַיהוָה צְבָאוֹת:
(יג) וְזֹאת שֵׁנִית תַּעֲשׂוּ כַּסּוֹת דִּמְעָה
אֶ֫ת־מִזְבַּח יְהוָה בְּכִי וַאֲנָקָה מֵאֵין
עוֹד פְּנוֹת אֶל־הַמִּנְחָה וְלָקַחַת
רָצוֹן מִיֶּדְכֶם: (יד) וַאֲמַרְתֶּם עַל־
מֶ֫ה־עַל כִּי־יְהוָה הֵעִיד בֵּינְךָ וּבֵין
אֶשֶׁת נְעוּרֶיךָ אֲשֶׁר אַתָּה בָּגַדְתָּה
בָּהּ וְהִיא חֲבֶרְתְּךָ וְאֶשֶׁת בְּרִיתֶךָ:

ולא

תרגום אשכנזי קצא

נאָטטער עהליסט. (יג)זאָ ווירד
דען דער עוועג דעמיענען,
דער דיעס בענאהט, ניסט קינ־
דער ניסט ענקעל לאָססען,
אין דען היטטען יעקב'ס
נעיסאָדען, דער דעם עווי־
גען צבאות איין אָפּפֿער דאַר־
רייסט. (יג) איב ערר דיעס
בעווירקט איהר נאָך פֿאַלגענ־
דעס:טהראָנען דעס יאַממערס
אונד דעס זיינֿפֿעעס נעמעזען
דען אַלטאַר דעס עווינען—
ניסט מעה־ קאַן ער זיך צו איי־
ערן אָפּפֿערן וועגדען, ניסט
נעדענ זיא אָננעהמען.
(יד) פֿראָגט איהר, וועס־
האַלב? — היר וואַר דער עווי־
גע צייגע צווישען דיר אונד דיי־
נער יוגענד־ליב ען נאָטטין, דיא

דוא זאָ פֿעלשליך בעהאַנדלסט, זיא, דיא דיינע טרייע נעפֿערטין אונד בונדעסגענאָסין איזט.

וויא

ר ש ״ י

ומפילו הכהנים כמו שמפורש בספר עזרא (ט' י') ור"ש מלאכי זה עזרא: (יב) ער ועונה. ער בתלמידיו ועונה בתכמים. ער ל' לדם תריס: ומגיש מנחה. ואם כהן הוא לא יהיה לו כן מגיש מנחה: (יג) שנית תעשו. הרחשונה שהוכחתי הרבה היתה קשה שנשתי עכ"פ ומפילו הוא פנוי וחלת שנית קשה ממנה שהנשוי ישראלית נשא עליהם את העכ"פ לפי שהחמתו ישראלית ברעב וכנולה ומתנו עליהם והיה מוציאם בניהו לנוזה בתלמות חיות והעכ"פ היתה נשרת: כסות דמעה את מזבח. שהיו בוחות לפני מזבח ה' וכוענות לפניו ואומרות מה חטאנו ומה מלאו מנאינו בנו עול הבנו לפני המזבח להבדיל בפוענות: ואנקה. לשון אנחה שאחם מלטער בלבו דמוניט"ח בלע"ז ואנ לנולם התנך דוס (יחוקל כ"ד) ואס אנקה ל' לעקה היבן הדממה ותרנומו דמתנקין וכן תרנום (שם כ') ונקוטיאם בפניכם ואתנקין ל' לחם הנוהם ומלטער בעלמו: מאין עוד פנות וגומר. עד שתינהם כדי שתפנה אל מנחתכם ולקחת רצון מידכם:

ולא

באור

קדש, ע"י שתמלו נשים נכריות, נזו את עם ישראל הנקרא קדש ה' ואהיגו: (יב) יעשנה, התועבה הזאת. ער ועונה, ת"י נר ונר דנר. ומגיש מנחה, אם כהן הוא לא יהיה לו כן מגיש מנחה לה' לנאות. ער גם מן הכהנים נשאו נשים נכריות כמו שכתוב בספר עזרא (ט' י' ונחמי' י' י"ג): (יג) ואת, כנוי הנקנה, בדרכו לרוב בהסתרת הסם. שניה תעשו, עוד ובלה שנית תעשו, שתקחו נשים נכריות לנזור על בנות ישראל בעבור תבעיסנה, תאר ע"כ נאו בנות ישראל לבנות בין החולם ולמזגם להשתכך נפשם לפני ה' לאמר אני החתה הטעלנת, תאר פה כרחתו בדית אני ולנוף נאורי, ועתה שתת בדית ובנך בי, והנה קול דמעות העשוקים לועק אלי מן המזבח ולא תוכל פנות אל המנחה. כסות, כמו לכסות, בלומר תחס נרמחם לכסות מזבח ה' דמעות בכי ואנקה. ולקחה, מקור בחסרון הה"ת, והלמ"ד שמוחת (עיין נת"ה בראשית ל' ט"ו): (יד) על כי ה' העיד וגו', פה אלל מזבח העיד ה' ביניך ובין אשת מיקר, כי כן דרך לכתות בדית על דבר לקיום אלל מזבח ה'. חברתך, היוחבת לנטח אתך:

ולא

(מז) וְלֹא־אֶחָד עָשָׂה וּשְׁאָר רוּחַ לוֹ
וּמָה הָאֶחָד מְבַקֵּשׁ זֶרַע אֱלֹהִים
וְנִשְׁמַרְתֶּם בְּרוּחֲכֶם וּבְאֵשֶׁת
נְעוּרֶיךָ אַל־יִבְגֹּד: (מח) כִּי־שָׂנֵא
שַׁלַּח אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
וְכִסֶּה חָמָס עַל־לְבוּשׁוֹ אָמַר יְהוָה
צְבָאוֹת וְנִשְׁמַרְתֶּם בְּרוּחֲכֶם וְלֹא
תִבְגֹּדוּ: (יז) הֹוגַעְתֶּם יְהוָה
בִּדְבָרֵיכֶם וַאֲמַרְתֶּם בַּמָּה הוֹגָעְנוּ

תרגום אשכנזי

(מז) וויא? שוף ניכט נאָטט זעלבסט דיעזע פֿראַייניגונג? וואָללטע ער ניכט, דאָס איין טריב זיא בייד בעהאלטן? אינד וואָס בעאַמבטען גוטע ער מיט דיעזער אינטראַכט אַנ־דערס, אַלס אייגע נעזעלליגע נאָכקאָממענשאַפֿט? — זייא דאָהער פֿיר דיינן אייגענען גייסט בעוואָרגט, ה אַנדלע ניכט ליבבלאָן נעגען דיין יוגענדלי־כעס וויבּ, (מח) דען פֿאָרי־האַסט איזט מיר צוויי־טראַכט, שפריכט דער עווינע, דער גאָטט ישראל׳ס: (ניכּך פֿעי־הַמשטער) דאָס דער פֿרעפֿעל באמרכם אַם אייגענען נעוואַנדע האַפֿטען זאָלל, שפריכט דער עווינע צבאות. זייד דאָהער בע־אַרגט פֿיר אייערן גייסט אונד בעגעהען קיינע טרייאַלאָזינקייט. (יז) איהר בעלעסטיגען דען עווינען מיט אייערן רעדען: פֿראַגט אידער, וואָדורך בעלעסטיגען וויר איהן? " אינ־

ר ש י

(מז) ולא אחד עשה. הקב"ה לאדם ואשה תחילה: ושאר. הרוחות והנפשות לו היו מאדם הראשון ולא מילא ואשה אחד מנקב (אבות) מנקב למלות עלילות לאשתו שהיתה את זונו שהיה זרע אלהים מה הוא תינוקה שמגדה לותה חבו ל' ת"י ומה האחד מבקש כי אם זרע אלהים והפי' נתן אם לא שהאחד נקוד בטעם זקף ניתן טעם הזקף את תינוק מבקש מלהתחבר עם ומה הא' וסמכו אצל זרע אלהים. ויש פותרין ע"פ האגדה שהתקנו בשילי השב"ם אל הנביא ל"ל ולא לחברכם עשה כן שנצח הבר על אשתו ת"ל ושאר רוח לו לא דעתו כדעתכם לא כן בה עיניו דעת לחברת היתה לו ת"ל ומה האחד מבקש מה היתה דעתו ת"ל להיות לו זרע אלהים ותרגום של יונתן הטובר נעיני שלא מילנו לא במקדש ולא במגזה אחר משמש בשן אחר אלא במקום אחדם יכול לפרש בל' שייהם כמו (דניאל ז') לחלה ומדקה ואשרה ברגלה רפסה וכל' משלה ואשר חייני מיחתי מין מאותה שפי' אצל ל' אחד משמש לין אחר משמש: ואשמרתם ברוחכם ובאשת נעוריך אל יבגוד. רומך: (מו) כי שנא שלח: רבותינו פוקלקין בה בשם' גיטין יש מהם לומרים לא שנאת שלח אותה בגט ואינך לאחר: וכסה חמס על לבושו. אצל זאת כלום הוגנת לעשות שתפרום עליה עליך להחזיקה לך כאשתך והחמס פרוש על לאומו טלית שבגדך עליה ואתה מקניטה ומצערה

ב א ו ר

(מז) ולא אחד עשה, דרך תימה, הבי לא עשה הלא האחד החזקות הזאת בין לים ולאשתו. ושאר רוח לו, מלא ולא החמורה בחכלת המקרקע מובחת עלמה ולחדות עמה, ועניינו החם לא עשה אחר זו לשתו להיות לו לעזר ורוח לאחד ימשול בשניהם. ומה האחד מבקש, כלומר מה נקט ה' בחדות זו ולחבלית מה יחפון לומר, הלא לחת זרע אלהים, שיהיו לחנוקים נרוחי אל, זרע הצלוח והחדות. כי מעבע התולדות להתקדש אל מוליכיהם. ונשמרתם ברוחכם, כלומר בנשותיכם, אחר אל ענר פני בעליהן חלבנה ואל אחר יהיה אמה רוח החים בלבה, אם תפניה גם הנה בלבתן: (מו) כי שנא שלח, פרידת הזיווג אחר מבר היולר מתחלה, שנאמר בעיני המקום ב"ה, ולא התירה התורה לשלח את אשתו, כי אם מלא בה ערות דבר, ולא לשנוא אותה על לא דבר. וכסה חמס, ועוד יותר מזה שנוא לפניו לכסות החמס בלבוש, להחזיקה לאשתו ולהתרקות בחובב אותה ודבק בה ולבו אל עמה: (יז) הוגעתם, מזר לתוכחתו הראשונה

Digitized by Google

בְּאֹמְרְכֶם כָּל־עֹשֵׂה רָע טֹוב ו בְּעֵינֵי יְהוָה וּבָהֶם הוּא חָפֵץ אֹו אַיֵּה אֱלֹהֵי הַמִּשְׁפָּט׃	תרגום אשכנזי קצב
ג (א) הִנְנִי שֹׁלֵחַ מַלְאָכִי וּפִנָּה־ דֶרֶךְ לְפָנָי וּפִתְאֹם יָבוֹא אֶל־הֵיכָלוֹ הָאָדוֹן וּ אֲשֶׁר־אַתֶּם מְבַקְשִׁים וּמַלְאַךְ הַבְּרִית אֲשֶׁר אַתֶּם חֲפֵצִים הִנֵּה־בָא אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת׃ (ב) וּמִי מְכַלְכֵּל אֶת־יוֹם בֹּואֹו וּמִי הָעֹמֵד בְּהֵרָאוֹתֹו כִּי־הוּא כְּאֵשׁ מְצָרֵף וּכְבֹרִית מְכַבְּסִים׃ (ג) וְיָשַׁב מְצָרֵף וּמְטַהֵר כֶּסֶף וּטהר	אינדעם איהר שפרעכט: דיא בעזעם פֿערזאיבן זינד דעם עווי־ גען אננגעהם, ער האט וואהל־ געפֿאללען אן איהנען; וויא ווירדע ואנסט דער נאטט רעם שטראפֿגערעכטם צוזעהרן. — ג (א) זעהט! איך זענדע מיי־ נען ענגעל, דער פֿאר מיר הער דיא באהן עבנען זאלל; פלוצעטליך ציהעט ער איין אין זיינען פאלאסט, דער הערר, דען איהר פֿערמיסט, דער ענגעל דעם בונדעם, נאך דעם איהר איך זוהנט, ער־ שיינט, שפריכט דער עווינע צבאות. (ב) דאך וואר ערטרעגט דען טאג זיינער אנקונפֿט, וואר פֿערמאג צו בעשטעהן וזָ ער ערשיינט, וויא פֿיער דעם שמעלצערם, וויא רייניואשנר־

דע זייפֿע. (ג) יא; אייגעם שמעלצער, אייגעם זילבער רייניגענדען גלייך, וואירד ער דיא זעה־

ר ש " י

ומצעדה ת"י: (י) נאמרנם כל עשה רע וגו' או היה לחלקי המשפט. לפי שחתם רוחים דרך רשעים נלחה ולדיקים משוחים ונכנסים תחת נלגנכם תחת מנ' דכניס הלגי או כל עושה רע טוב בעיניו או היו דין ודין דיין לפרע וכן פתרון לשון המקרא כל עושה רע טוב בעיניו לכך הוח מכלית שואם או שם היו זחת היה לחלקי המשפט שהיו נפרע משם:

ג (א) הנני שלח מלחכי. לנער חת הרשעים: ופנה דרך. מן הרשעים: פתחון חנר לחשם מנקיים. לחלקי המשפט: ומלחך הנרית. נוקס נקס נרית: (ב) ומי מכלכל. ומי יכול: ומי העמד. ויכול לעמוד: וכנרית מכנסים. כנורית של מכנסים שמעניר חת כל הנת' כן יעניר כל הרשעה. נורית עשב הוח שמעניר חת הכחם בלע"ז חירב"ש שנייר"ן ולשון נורית דנר המלמדים ומטהר כמון (תהלים ע"נ) לנרי לנב: (ג) ויושב מלרף. יפנה מכל עסקיו

ב א ו ר

על שהיו מדמיים על נדיק עתק ולהלחות לותו כניכול נדנריהם. או איה אלהי המשפט, כלומר לולי כן שהוח חפץ נרשעת הרשע, מדוע לחרו פעמי העוגג לנוח:

ג (א) הנני שולח מלאכי, מוכח למעלה על סוף פרשה ב' שהוכיחם על תלונותם מחמת עכוב הדין, ואמר להם שיתמהמה מכח לו לקלקל המשפט שיבוח, כי הנני שולח מלחכי ופנה דרך לפני, כי יבוח ויעבר חת עוגי רע. האדון, זה חלקי המשפט (רש"י): ומלאך הברית, נוקס נקס נרית. חשר חתם חפצים, כלומר חנר שחלחם לותו לחמר היה חלקי המשפט: (ב) ומי מכלכל, מי יוכל לכטול לותו. ומי העמד, כלומר מי יוכל לקום נעת הנמיעה והנלוח. כאש מצרף, סמוך הוח כאש של מנרף, וכן כנורות של מכנסים. ובכריה, פירש"י פעמים שחנו"ן נלע"ז (הוח סחוותן, וייפא נל"ח) וכאן פי' לחירב"ש שנייר"ן (כ"ל הערכע אוועקשניער) עכ"ל שמשמעין נו מכלי הכנורית לשום לותו נכנורית, וגם המכנסים יקשהו לכאלת הנגד ולהעניר הכתם, כן יעניר המלחך חשוח נמנרף ומטהר כסף גם של נני לוי, חלה הנהגים לנרף

Digitized by Google

וְטָהֲרָ֔ אֶת־בְּנֵ֖י לֵוִ֑י וְזִקַּ֣ק אֹתָ֔ם
כַּזָּהָ֖ב וְכַכָּ֣סֶף וְהָי֤וּ לַיהוָה֙ מַגִּישֵׁ֣י
מִנְחָ֔ה בִּצְדָקָֽה׃ (ד) וְעָרְבָ֤ה לַיהוָה֙
מִנְחַ֣ת יְהוּדָ֔ה וִירוּשָׁלִָ֖ם כִּימֵ֣י
עוֹלָ֑ם וּכְשָׁנִ֖ים קַדְמֹנִיּֽוֹת׃
(ה) וְקָרַבְתִּ֤י אֲלֵיכֶם֙ לַמִּשְׁפָּ֔ט
וְהָיִ֙יתִי֙ עֵ֣ד מְמַהֵ֔ר בַּמְכַשְּׁפִ֖ים
וּבַמְנָאֲפִ֑ים וּבַנִּשְׁבָּעִ֣ים לַשָּׁ֔קֶר
וּבְעֹשְׁקֵ֥י שְׂכַר־שָׂכִ֖יר אַלְמָנָ֣ה
וְיָתוֹם֒ וּמַטֵּ֣י גֵ֔ר וְלֹ֥א יְרֵא֖וּנִי אָמַ֥ר
יְהוָ֖ה צְבָאֽוֹת׃ (ו) כִּ֤י אֲנִי֙ יְהוָ֔ה לֹ֥א
שָׁנִ֖יתִי וְאַתֶּ֣ם בְּנֵי־יַעֲקֹ֑ב לֹ֥א
כְלִיתֶֽם׃ (ז) לְמִימֵ֤י אֲבֹתֵיכֶם֙
סַרְתֶּ֣ם מֵחֻקַּ֔י וְלֹ֥א שְׁמַרְתֶּ֖ם שׁ֣וּבוּ

אלי

תרגום אשכנזי

זעהנע לוי׳ס רייניגען, וויא לייי׳ס
טערן, וויא מאן זילבער אונד
גאלד לייטערט. דיא איבריגען
וועלדען דאן דעם עוויגען זיין,
רייצען אויהם אפפער דאר אין
רייגער אנדאכט. (ד) דאן
ווירד יהודה׳ס אונד ירושלם׳ס
אפפער דעם עוויגען וויעלער
אנגענעהם זיין וויא אין דען
מאנען דער פארוואלט, אין
יאהרען דער פרעגאנגענהייט.
(ה) נאכדעם אך אייערנטווע־
גען צום נעריכטע הינגעטרע־
טען אונד אין רישטינער צייגע
געווזעגן זיין וועלדע ווידער
צוויבערע, עהעברעכער, מיינ־
אידיגע, ווידער דיא, דיא
דען לאהן דעם מיעטהלינגם
פארענטהאלטען, וויטוועע אונד
וואיזע דריקקען, דעם פרעמד־
לינגם רעכט פערדרעהען, אונד
מין נישט פירכטען, שפריכט
דער עווינע צבאות: (ו) דען זאך
וואהר אך, דער עווינע! אונ־
פערענדערליך בין, זאך זאלט אויך איהר, קינדער יעקב׳ס! נישט פערגעהן, (ז) וויאוואהל
איהר פאן דען צייטען אייערער פארפאהרען אן פאן מיינען געוזעטצען אבגעוויכען זיין זייד, אונד
זיא

ר ש״י

להיות נכוח המקרא ומטעה בפה: (ו) כי אני ה׳ לא שניתי. לא״כ אחרי מלאכי אפי לא
שינה דעתי עלי מכראשונה לאהוב את הרע ולשנוא את הטוב: וחתם בני יעקב. לא״כ אמתי׳
את נרעתכ׳ ולא נגיתי מן הרשעים בחייהם: לא כליתם. לתכם כלים מלפני והנחתי לי הפסדו׳
לגבות מהם דיני נפשות וכן ת״י וחתון בית יעקב ממדן דמחלן למיחת בעלמא הדין דיניה
פסיק כלומר אתם סנוורים לומר דיני בטל אחין עוד לפרע מאתו. ורבותינו פירשוהו לא שניתי
לא הכיתי לומה ושניתי לה לחבל לתכם העמדתי אחר תורעות הרבה ומיני כלים וחתם לתכם

ב א ו ר

ולזקק לותם. וחיו ה׳, הנותרים כמו והיתה להכן במנחה (ויקרא ה׳ י״ג עיין בנחור שם).
מגישי מנחה בצדקה, ונכר לנכו: (ד) וערבת ה׳, כלומר אז תערב לה׳ מנחת יהודה כנרחשונה:
(ה) וקרבתי והייתי, זמן מרוכ מעבר ועתיד, כמו ולא פתח לחל מועד לח הביאו (ויקרא
י״ז ד׳). ועניגו אחר שהייתי מתקרב אליכם למשפט ונעבר עוזי הרשעה מקרבכם: ומטי גר,
ת״י ומסטין דין גיורת: (ו) כי אני ה׳ לא אחנה, ואין בי תמורה וחלוף, כן אתם
לא תבלו מהיות לי עם סגולה: (ז) למימי, למ״ד המוד המחוכר עם מ״ם השמוש, מוכה
על זמן רב, ושעם המקרא על אחר למעלה אלא אמנה אתכם אחר מעתה הנה לא אשמיד
אתנוחיכם ועד עתה משעתם בי, מ״מ לא תשובו מעתר לכם. ולא שמרתם, אסר יפם הפעול:

Digitized by Google

אֵלַי וְאָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה נָּשׁוּב׃
(ח) הֲיִקְבַּע אָדָם אֱלֹהִים כִּי אַתֶּם קְבָעִים אֹתִי וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה קְבָעֲנוּךָ הַמַּעֲשֵׂר וְהַתְּרוּמָה׃
(ט) בַּמְאֵרָה אַתֶּם נֶאֱרָרִים וְאֹתִי אַתֶּם קְבָעִים הַגּוֹי כֻּלּוֹ׃ (י) הָבִיאוּ
אֶת־כָּל־הַמַּעֲשֵׂר אֶל־בֵּית הָאוֹצָר וִיהִי טֶרֶף בְּבֵיתִי וּבְחָנוּנִי נָא
בָּזֹאת אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אִם־לֹא אֶפְתַּח לָכֶם אֶת אֲרֻבּוֹת הַשָּׁמַיִם
וַהֲרִיקֹתִי לָכֶם בְּרָכָה עַד־בְּלִי־
דָי׃ (יא) וְגָעַרְתִּי לָכֶם בָּאֹכֵל וְלֹא־
יַשְׁחֵת לָכֶם אֶת־פְּרִי הָאֲדָמָה
וְלֹא־תְשַׁכֵּל לָכֶם הַגֶּפֶן בַּשָּׂדֶה
אמר

תרגום אשכנזי קצג

ויא ניט בעאַבאַטעט האַבט אַבער קיהרט נור וויערער צו מיר צוריק, אויך איך קעהרע דאַן וויערעדום צו אייך צוריק, שפריט דער עווינע צבאות. פראַגט איהר: „וואָמיט זאָל־לען וויר צוריק קעהרען?“ (ח) זאָלל דער מענש פאַרענט־האַלטען, וואס זיינעם נאָט־טעם איז, זאָ וויא איהר דאָ טיינע פאַרענטהאַלטעט? וועג־דעט איהר אין: „וואָס ענט־האַלטען וויר דיר פאַר?“ דען צעהנטען אונד דיא העבע. (ט) מיט דעם מאַנגעלם פלוך בעלאַסטעט, וואָללט איהר דאָז מיינע פאַרענטהאַלטען? אי טהעריטעם פאַלק, אללע־זאַמטט! (י) ליעפערט דאָך נור אלל דען צעהנטען אין מיי־נע פאַרראַטהסאַמער, דאַס נאַהרונג אין מיינעם הויז זיא, אונד פרופט מיך דאַמיט, שפריט דער עווינע צבאות, אָב איך אייך ניט דעם הימ־מעלם שלייסען עפענען, אונד זעענען אייך הראַבשערמען לאַבסטן ווערדע. שפריט דער עווינע צבאות; (יא) אָב איך ניט אייערנטוו־נגען דען פרעהרער אבשרעקקע, דאַס ער דיא ערדפריכטע ניט פערדערבע, אונד דיא ווינשטאָק אים פעלדע אייך ניט פער־

ר ש " י

כלים: (ח) היקבע אדם. רבותינו מיבאו לי גמלה ולי תרמי הוא: המעשר והתרומה. אלהים נחלים מן הכהנים ומן הלוים היה נולדי: (ט) במארה אתם נארים. על עון זה אתי אולת קללה במעשה ידיכם ואתי אתם קובעים: (י) ויהי טרף. יהי מזון מצוי בשמים: (יא) ונערתי לכם באוכל. נחשיל ונגזם המזונ לכם את תבואת השדה והגפן:

ב א ו ר

(ח) היקבע. ענין לקיחת דבר בחזקה: (ט) נארים, נלקח דעת כ' יוכה כי שרשו ארר ובא על משקל נמקים (יחזקאל ל"ג י') ומשני רפיית הרי"ש כחל"ף קמולה, וענין הכתוב כנד הקללה מלויה בכם, והיה לכם לחת לכ, ותחם תתארו להיפך, לוך נתן עוד מזה השמש. חגוי כלו, כלכם שוים בעון הזה: (י) הביאו את כל המעשר, מעשר כל תיט. ובחנוני נא בזאת, ותלמו שם לא תפתח לו לכם תרובות השמים, עד בלי די, בלי מלה מורה על יחס ההעדר והתפיסה, כלומר עד שלא תשול עליו לאמר די, כי הוא יותר מדאי: (יא) באכל, בתרנכה המוכל את

אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת: (יג) וְאַשְׁרוּ
אֶתְכֶם כָּל־הַגּוֹיִם כִּי־תִהְיוּ אַתֶּם
אֶרֶץ חֵפֶץ אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת:
(יג) חִזְקוּ עָלַי דִּבְרֵיכֶם אָמַר יְהוָה
וַאֲמַרְתֶּם מַה־נִּדַּבַּרְנוּ עָלֶיךָ:
(יד) אֲמַרְתֶּם שָׁוְא עָבֹד אֱלֹהִים
וּמַה־בֶּצַע כִּי שָׁמַרְנוּ מִשְׁמַרְתּוֹ
וְכִי הָלַכְנוּ קְדֹרָנִית מִפְּנֵי יְהוָה
צְבָאוֹת: (טו) וְעַתָּה אֲנַחְנוּ מְאַשְּׁרִים
זֵדִים גַּם־נִבְנוּ עֹשֵׂי רִשְׁעָה גַּם
בָּחֲנוּ אֱלֹהִים וַיִּמָּלֵטוּ: (טז) אָז
נִדְבְּרוּ יִרְאֵי יְהוָה אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ
ה וַיַּקְשֵׁב יְהוָה וַיִּשְׁמָע וַיִּכָּתֵב סֵפֶר

קמץ גז"ק — זכרון

תרגום אשכנזי

פֿערזאגן־לעזקע, שפּריכט דער עוויגע צבֿאות. (יג) דאַן וועט אַללע פֿעלקער אייך גליקזעליג פּריזיזן, דען איהר וועט אין וויגשטענדיגקייט אַ לאַנד בעזיצן, שפּריכט דער עוויגע צבֿאות. (יג) כּי יעצטע פֿירהרט איהר שטאָלצע רעדען וידער מיך, שפּריכט דער עוויגע. פֿראַגט איהר: „וואָס רעדען ווּיר וידער דיך?“ (יד) איהר זאָגט: „פֿערגעבענס „איזט, נאָטט צו דינען! „וואָס פֿיר פֿאָרטהייל בריינגט „עס, דאַס ווּיר זיינע פֿאָרשריפֿטן בעאָבאַכטען, אונד „נעקרימטס אויסהער נעהען „פֿאָר דעם עוויגען צבֿאות? „(טו) פּריזיזן ווּיר דאָך דיא „פֿרעזעלע גליקליך, ועהן לאַסטערהאַפֿטע עמפּאָר קאָמען, אונד נאָטטעספּריפֿער „פֿאָם אונגליקקע בעזאָרגען!“ (טז) דאַן אַבער אונטערעדען נאָטטעפֿירכטיגע זיך מיט אייגאַנדער: „ווּאָהל פֿערנימטס דער עוויגע אונד הערט; שטעהטס אים נעדענקזעליג פֿאָר

ר ש "י

(יב) ארץ חפץ. ארץ שחפצי בה: (יד) שוא עבוד אלהים. על מנת נעבדנו כי לא נקבל שכר: קדורנית נסבל רוח: (טו) ועתה לנו: מחזירים וגו'. לומנו עבדוהו ושמרנו משמרתו ועתה רואים הוו הרשעים מליליים עד כי מחזירים הוו קותם על מעשה רשעם: גם בחנו אלהים. לומר נראה מה יוכל לעשות לנו ויפלטנו מן הרעה ולא נכשל: (טו) אז נדברו וגו'. לני מציב על דבריהם הו בעשות הרשעים רשעם והטובים הלבו קדורנית מפני נדברו יראי ה' אלא לידענ נמעשיהם הרעים ואני לא נשבחו דבריהם מלפני ואע"פ שחיני מסתר להציב גמול כי הקשבתי ושמעתי

ב א ו ר

התנועות (רד"ק): (יב) ארץ חפץ, הרחוי ביהרן חפץ, כלומר חפץ שכלם יחפלו בה. או חפץ שם לדבר החביב על בעליו ביותר, כמו וכל חפליך לא יעמו בה (משלי ג, ט"ו), ויתורגם: (חיץ קסטמעש ומר): (יג) חזקו עלי דבריכם, יגיע הנביא ל נוחמם ההבדל שיש בין דבריהם לבר דבריו על עתה מול ה', ובין הדברים לבר ידברו זו ירחי ה' לוים לל רעהו: (טו) ועתה אנחנו וגו', הלא בעיניהו ראינו עתה כי הזדים מחזירים המה, ועוד רשעה יקומו ויללימו. נבנו, מלשון בנין וקיום. גם, קותם לבר אמנו אלהים כמלטו מכל מקרה ופגע רע: (טו) או נדברו, לכן זו בעת היסופה נדברו ירחי ה' להיפך, ויחמרו כי בחמת ה' הוא מקציף ושומע ומציץ על כני אלהים, ונסבר זכרונות לבר לפניו, נכתב וכתוב בכתב חמת לל מעשה לים ולקדקוד, ונסבר לשועה ליראי ה' ולחושבי שמו. נדברו, נוסעל, כמו נשבעו על חיות שני

Digitized by Google

זִכָּרוֹן לְפָנָיו לְיִרְאֵי יְהוָה וְלַחֹשְׁבֵי
שְׁמוֹ: (יז) וְהָיוּ לִי אָמַר יְהוָה
צְבָאוֹת לַיּוֹם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה
סְגֻלָּה וְחָמַלְתִּי עֲלֵיהֶם כַּאֲשֶׁר
יַחְמֹל אִישׁ עַל־בְּנוֹ הָעֹבֵד אֹתוֹ:
(יח) וְשַׁבְתֶּם וּרְאִיתֶם בֵּין צַדִּיק
לְרָשָׁע בֵּין עֹבֵד אֱלֹהִים לַאֲשֶׁר
לֹא עֲבָדוֹ: (יט) כִּי הִנֵּה הַיּוֹם בָּא
בֹּעֵר כַּתַּנּוּר וְהָיוּ כָל־זֵדִים וְכָל־
עֹשֵׂה רִשְׁעָה קַשׁ וְלִהַט אֹתָם הַיּוֹם
הַבָּא אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֲשֶׁר
לֹא־יַעֲזֹב לָהֶם שֹׁרֶשׁ וְעָנָף:
(כ) וְזָרְחָה לָכֶם יִרְאֵי שְׁמִי שֶׁמֶשׁ
צְדָקָה וּמַרְפֵּא בִּכְנָפֶיהָ וְיָצָאתֶם

וישחם

תרגום אשכנזי קצר

„פֿאַר אים איינגעטראָגען:
„פֿיר נאָטט טעפֿעה:
„ער אונד דיא זיינען
„נאָטען אפֿטען!“ (יז) יא
דיעזע וואָללען דיא מיינען
זיין, שפֿרפֿט דער עווינע
צבאות, מין נעליעבטעם אי״
געטטהום! אַן יענעם טאָגע,
דען איך שאַפֿע, ווערדע איך
א״הערר שאָנען, וויא אין פֿאַ״
טער זיינעם זאָהנעם שאָנט,
דער טרייא איהם אויט. (יח) דאַן
ווערדעט איהר אין איך נעהן,
אונד דען אונטערשיעד זוישען
צווישען דעם טוגענדהאַפֿטען
אונד דעם פֿרעפֿלער, צווישען
דעם נאָטטען: פֿערהערער
אונד דעם, וואָ איהן ניפֿט פֿער״
עהרט. (יט) דען זעהט! ער
ערשיינט, יענער טאָג, וויא
אַפֿענגלוטה ברענענד, דיא
פֿרעפֿלער, דיא איבעלטהעי״
טער אַללע. וויא דיררעם
שטראָה פֿאָן דיעזעם טאָגע

אומלאָדערט, שפֿרפֿט דער עווינע, דאָם ניפֿט צווייא איבריג בלייבען
ווירד. (ע) אייך אַבער, דיא איהר מיינען נאָטען פֿירפֿרטטעם, ווירד דיא זאָננע דער
הולד שיינען, הילברינגענד מיט איהרן שטראָהלען. איהר ווערדעט הינויסגעהן (מין

ר ש״י

ומעתי ולויתי לנתוב להם ספר זכרון והיו לי דבריהם מקויימים: (יז) ליום אשר אני עושה
סגולה. לשר אלקותי והנחתי לשלם גי גמולו ושם שלחה אחנם מה נין לניק לרשע. סגולה
לוקר לייטט״י בלע״ז: (יט) כי הנה היום בא. יום זה ל׳ שנה הוא שבך אמרו חכמים מין
גיהנם לע״ל שלש הקב״ה מוליא חמה מנדתה ורשעים נדוסים בה ולניקים מתרפאין בה ו״ש
וזרחה לכם יראי ונו׳: ורש ושנף. כרת ובר כרת:

באור

בני אדם המדברים זה אח זה, כמו נפעלים זה מזה: (יז) והיו לי, אלה הירלים יהיו לי
לי סגולה, ביום אשר אני עושה דין ברשעים. סגולה, לוקר לייטט״י בלע״ז מלה משונאת
בלשון (ול׳ ניטוט״ריך קוינאך בל״ז). וחמלתי עליהם, להגילם מן הגזרות הסכלות את
הרשעים. בנו העבד אתו, שעליו יחמל האב יותר מעל שאר בניו: (יח) ושבתם וראיתם,
תשובו מדרכיכם הרעים, ועיניכם תראינה כי לא יעות ה׳ את תמידיו וירלתי שמו: (יט) כי הנה
היום, כאשר יבא יום המשפט המכלה את הרשעים, ולאותו יום עצמו יהיה מרפא ומזור
לצדיקים, אז תרגלו הסכלל בין עובד אלהים ללא עבדו. בער כתנור, אשר אלת בערה,
ונשמע מענינו ממה שאמר למעלה, כי הוא כאש מלרף. קש, יבא לשר בהשיבו לא יכלה מהכ-
שרש ועץ ף, לא ובנו יקרו יחמו מן החרון: (כ) שמש צדקה, ביום ההוא לשר יהי׳ לרשעים
לא בערת, תורת משה לדקה ליחלי הבשר, והוא משל על לדקת ה׳ ושובתו לשר יעשה להם,
כמו שמש המניחה טובה לעולם. וביולא בזה המליטו חז״ל לעתיד הקב״ה מוליא חמה מנדתקה
רשעים נדוניים שה ולניקים מתרפאין בה. בכנפיה, קרני אור הסיובות על הארץ כיושבים.

Digitized by Google

וּפִשְׁתֶּם כְּעֲגָלֵי מַרְבֵּק: (כא) וַעֲסוֹתֶם
רְשָׁעִים כִּי יִהְיוּ אֵפֶר תַּחַת כַּפּוֹת
רַגְלֵיכֶם בַּיּוֹם אֲשֶׁר־אֲנִי עֹשֶׂה
אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת: (כב) זִכְרוּ
תוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדִּי אֲשֶׁר צִוִּיתִי
אֹתוֹ בְחֹרֵב עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל
חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים: (כג) הִנֵּה אָנֹכִי
שֹׁלֵחַ לָכֶם אֵת אֵלִיָּה הַנָּבִיא לִפְנֵי
בּוֹא יוֹם יְהוָה הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא:
(כד) וְהֵשִׁיב לֵב־אָבוֹת עַל־בָּנִים
וְלֵב בָּנִים עַל־אֲבוֹתָם פֶּן־אָבוֹא
וְהִכֵּיתִי אֶת־הָאָרֶץ חֵרֶם:

הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום
יי הגדול והנורא: ו' רבתי

תרגום אשכנזי

מיהעפּ גלאַנצ) אייך ווייזען, פֿיסטען קעלבערן גלייך.
(כא) איהר ווערדעט ריא פֿרעפּ
לער צערמאַלמען, ריא אשע
אונטער איערן פֿיסען זיין ווער.
דען אן יענעם טאָגע, דען איך
שאַפֿע, שפּריכט דער עווינע
צבאות. (כב) זייד דאַהער איינ.
נעדענק דער לעהרע מיינעם
דיענערס משה, דער נעזעטצע
אינד רעכטע, וועלכע איך איהם
צו חורב פֿיר גאַנצן ישרא אופֿ
געטראַגען האַבע. (כג) זעהט!
איך, זענדע צייד דען פראָפֿע
טען אליה, בעפֿאָר יענער טאָג
דעס עווינען קעמפּס, דער
גראָסע! דער פֿורכטבאַרע!
(כד) דיעזער ווירד ריא הער
צען דער פֿאָטער זאַמטט איה
רער קינדער, אונד ריא הער
צען דער קינדער זאַמטט איה
רער פֿאָטער וויעדער צוריק
בריינגען, אויף דאַס איך ניכט
קאַמטע, אונד דאַן לאַנד מיט פֿערניכטונג שלאַגע.

דאהער שיקקע איך אייך דען פראָפֿעטען אליה, בעפֿאָר ער קאַמטס,
יענער טאָג דעס עווינען, דער גראָסע! דער פֿורכטבארע!

ר ש י

(כ) ופשתם. ל' זומן כמו (ירמיה נ') כי תפושו כעגלי דשה: כעגלי מרבק. הנגנסים לרבקה לבטס קופיל"ח בלע"ז: (כא) ועסותם. וכנאמר ל' מיעוך ודומה לו ושם עשו לדי בתוליה (יחזקאל כ"ג): (כד) והשיב לב אבות. להקדוש ברוך הוא: על בניהם. ע"י בניהם יאמר לבניהם דרך התנחם ולכן לבו וכבו של לנוחיכם לאחוז בדרכי המקום וכן לבנים על אבותיהם כך שמעתי מפומו של רבי מנחם ור"ל בפסקת עדיות לשום שלום בעולם:

באור

ויצאתם, לשון הסמ (ויקט"ע). ופשחם, שרשו פוש ועניינו רבוי הכמות והליכות כמו ופשו פרצין (מנקוט ק' פ') תפושו כעגלה דשה (ירמיה נ' י"ח). כעגלי מרבק, המתענגים ומרקדים לשון הסמ כן תתעדנו ותלגמו. (בא) ועסותם, עניינו דריסה וכתישה, (עיין עמוס ט' י"ג): (כב) זכרו, חוזר לינוקתו זיכרו את תורת משה שהיתי יסוד כל מצוותיה. חקים ומשפטים, הרחוי בהיקף, חקי' ומשפטי' לשון לויתי לותו וגו'. (כג) הנה אנכי שולח לכם, לעוונתיכם. לפני בוא יום ה', שזכר למעלה והוא יום המשפט. הגדול והנורא, מוסב כן על היום, כן על הש: (כד) והשיב לב אבות על בנים, טעם על נשעם עם, כמו ויצפו לחוצים על הנשים, ועניינו יש לב לאבות ובניהם יחדו אל ה', וכפל הענין לומר לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם, כי זהו דרך ל"ע, ברכותיו להעריך יפה שני דברים זה לזה, ולמותם למיון גמור שיהיה זה כמו זה. פן אבוא והכיתי, פן לא יזכו. והנכון שזכר אליהו הנביא, כי הוא נכר הש"ש לב ישראל אל אלהיהם ואל תורתם כנכר הכרמל בימי אחאב במלכים (ג' י"ח) שאמר ואתה הסבות את לבם אחורנית והתפללו אליהם עד שענו כלם ואמרו ה' הוא האלהים, ולכן אמר פה כי יש"ש ה' לשלוח לנו את אליה הנביא להשיב את לב בני ישראל אל אלהיהם שבשמים, ואם יתמהמה תכה לו:

Digitized by Google

העתקה ובאור למלות לועזיות

הנמצאות

בפירוש רשי"ז"ל לחרי עשר

הושע

ב (ס) ורדפה, פי"ת כמו ומרדף ריקים (מגלי י"ג י"ח) פוּרלויי"ך בלע"ז; והוא forcer (נאכיאגטען, פערפאלגען איז מאטטערענגוב). והמכס המנמר גרס פורקלי"ך ובנקי ממנו פעל pourchasser (פערפאלגען), וגם זה יתכן ומסכים לכוונתנו. ואחר מהמעתיקים כתב שהוא poursuivre (פערפאלגען) ואין צורך לתיקון זה בהיות המלה נמוכה בכתבה ובלשונה.

(מו) משחית, פי' משחלה להמשך לחרי"ך בלע"ז; נלעזן לימלית lusingare (סמייכלען), (יעבקאלען).

ג (ב) ואכרה לי, פי' לשון כמורה נרגניי"ם בלע"ז; barguigner (נענויח עדהאנדלען).

ד (יג) אלון, לועז קייסט"ן שגדל מ' פרי שקורין נלנ"ן בלע"ז; glands (חייכע) chêne (חייכעלן), עיין מרפש לשון ל"ה כ"ג ת' ל"ה בלועזי.

סם אלה, טולם"ן בלע"ז; נל' שסניש ulmo (אולמבוים) עיין מרפש לשון ל"ה כ"ג ת' ל"ה בועזית.

(יד) ליבום, פי' לשון עורת הדרך ולישות משת דילבי"ר; ל"ל רילבי"ר בניי"ם relâcher (עדשוחצפען, עראיעדען) ולפ כמו שתקן התכס המנמר.

ו (ס) ובחבי איש גדודים, פי"ת ונסתיפת לים וכו' כן תבי נדודיהם מבורת שהניחם המתגברים ללכת בדרך ירכתו סם וכו' ולועז ובחבי לימודו"ם; והוא èmeute (לוזשאענרחטטונג) וכמו שהוסיף לפרש ולפ בלשון הפסוק תבי לשון תבור וכו', ולפ כמו שלמן המנמר לתקן לדעתו et comme dur (אונד ווית פעסט).

(יא) שבות עמי, פי' לשון משובה ולועז אינווייזול"ת; מלה זו נכונה ירמי' נ' ו' בלועז invice, vice (וועסטערהאסט) (וסם-טער), וכן לועז שובנתך יצעי' ס"ו י'.

ח (ס) התנו, פי' ל' תניס ולועז לידנוויו"ט; הבלעז משוכ ומסתבר שהוא en dragon (דרעלענקלטיג) ועיין רש"י ירמי' ל' כ"ד. הבלעז למלת תלנתה.

י (ו) כקצף, לועז לימקום"ל; ecume (סוים).

(יא) מלומדה, לועז פירסוויט"ל; והוא for pointé (טטוֹדק לעטטאלען) ועיין מה שכתיתי על מלת for בהמעמר להחליס ל"ד נ', וכמו שהוסיף לפרש עשייה חנוכות חנוכות במלמד הנקר שקורין לימגוליי"ן; aiguillon (טרייבטטאלען) עיין בנסורת לשופטים נ' ל"ח.

יג (יג) כמשבר, פי' שהולדות יושבות עליו ליל ובלע"ז קורין למשבר סילי"ם selle; (ויבטוהל, בעבאהרטוהל).

יואל

א (יז) עבשו, פי' העלו חלודה ועיפוש ובלע"ז מויי"ר; moisir (סיוואלן).

ד (י) אתיכם, קלטי"ם בלע"ז; coutres (פפלוגאייזען) עיין מרפש לשון שנת קכ"ג נ' ל"ה ויתד של מקריבה. סם מאטטוחים, שרפי"ם בלע"ז; serpes (רעבענ-אפסעט), עיין מרפש לשון כילה ל"ת ל' ל"ה מגל.

(יא) עושו, פי' שהוא לשון עסת נחל המטוים יחד מפ"ם בלע"ז; masse (קוואסען) ועיין מרפש לשון יומק ל"ב נ' ל"ה עסיות.

(מז) מחסה, לשון כסוי ובלע"ז מנדיאי"ל; abri (דעקקע) עיין בהמעמר להחליס ק"ד י"ח.

עמוס

א (ג) בחרוצות הבדול, פי"ת היא בעין שופינק שקורין לימ"ל; lime (פייוע), והמכס המנמר שגה בעיון בחשבו שגם שופינק מלה לועזית והיא תרגום הפלירה

מלות לועזיות לתרי עשר

פיס (ס"ח י"ג כ"ם) ת' שופינח ופירש"י שם ליטא בלע"ז, ועיין מרגוס מונקלוס דנביס ט' כ"ח ומרפח לשון פולין כ"ה ב' ל"ה לשוף.

ב (ו) השואפים, פי' שחיפה גולי"ר בלע"ז; gouler (גיעריג זיין, גיעריג פערשלינג גען) וכן לועז רש"י שחפני תמוס (תהלים נ"ו נ') ופי' סלפיס לבלענו, ועיין בהמעמר שם, ולח כמו שחשב מעתיק לחד שהוח jalousie (חייפערזוכט).

(מ) כאלונים, קייטי"ם בלע"ז; מתורגם בהושע ד' י"ג ע"ש.

ג (יב) כאשר יציל חרעה, נכ"י ובספרים ישנים הניח רש"י לחד המעמר שהעתיק מסדר העולם עוד פירוש לחד ו"ל: "ולפי פשוטו נרחה שהוח מקיל מסירים כחשר יגיל הרעה וגו' שחי כרעים בפלח מיטה ובמשק ערש כן יובללו וגומר שהיו מניחים בשר בשדה בשוטות פחותה שנינו בגילה שחטה בשדה לח יניחוה בלחו. וכמוחה והו דבר מועט שמגיל הרועה מניחו בחלר מלות כגון בחלר מרכזית החטה חו לחד מלרוכית שלה משפונר"ש בלע"ז ויהיה דמשק ערש לחד מן המקומות" ע"כ, ולח"ב הניח ומעתי משמו של רבי מנחם וכו' והבלבז פיש sponde (וויטענבדעטער) עיין מרפח לשון עירובין ט"ו נ' ל"ה לרוכות.

ד (ז) חלקה, פי' נקעת שדה קמפני"ה בלע"ז; campagne (פעלד, פלעלחנד) עיין מרפח לשון שבת ו' ח' ל"ה נקעה.

(יא) כאיד, טיסו"ן בלע"ז; tison (ברחנד, חיין ברעננעדעם סטיק הקלן).

ן (ד) מרבק, פי' מקום כנוס העגלים ובלע"ז קופל"ח; couple (געספחן) ובנר נלרתי במרפח לשון נב"מ ל' ח' ל"ה הבניסה לרפקה כי שם זה כונס על הבהמות הקשורות יחד וגם נופל על מקום גדרות לבהמות, ועיין מרפח לשון שבת ג"ב נ' ל"ה תורי.

ח (ג) החעלפנה, תפרח רוחס וכו' פעמיי"ר בלע"ז; pâmer (פערשחלטען, הזהר מעלטען ווערדען), עיין תרגום ונקוט לקמן מנלות חיכה ב' י"ח ל"ה נעשף.

עובדיה

א (ג) חגוי, פירש כמו והיתה לחמת יהודה למלכים לרגח (ישעי' י"ט י"ז) נרייטייב"ח בלע"ז; וכישעי' שם פי' שהוח לשון שבר וב"ב נ' ל"ה פי' נחוני נקיק, ויתין להקשה שהבלעז מסוכ לשעתי כ"ל נרייקנ"ח brisans (קליפטען, הערשפרייחענדע פעלזענשטוקי קע, פעלזענריטלע).

(יד) על הפרק, פירש מקום שהנוסרים יוחלים דרך שם להחלט ובלע"ז קורין מחתו טרו"ג trou (עפענונג, לוך).

(טו) ולעו, פי' לשון מהומה ושממון ושריוף דעת קיסטורליסו"ן בלע"ז; etourdissement (בעטייבונג, טוויגדעו) עיין בהמעמר לתהלים ל"ח ז' ומרפח לשון יומח פ"ב ח' ל"ה תוגה.

(כא) לשפוט, לועז יוסטליי"ר; justicier (ריכטען, דחו חוחטהייו פחלליטהען).

יונה

א (ו) רב החובל, פירש שר המלחים ובלע"ז גוביירני"ל; וזהו נחלוף רי"ם ולמ"ד הנהוג gouverneur (סטייערמחן) עיין מרפח לשון נתונות ס"ה ח' ל"ה ממלא מלומי.

ד (ח) ויתעלף, פעמיי"ר בלע"ז; עיין עמוס ח' י"ג ל"ה תתעלפנה.

מיכה

א (יא) ביח האצל, לועז לויטמ"ט; ajoutement (צוגעפוגונג, הינצוזעטצונג) וכמו שפי'.

ב (ד) שודד נשדונו, פירש נתננו ניל לשר שדונו ובלע"ז צומיי"ל דוועטיר"ח נשו"ט; כ"כ נדפוס נחזיליחה וס"ל והבלעז משוכ בכל הספרים לשר לפני, ומסתבר כתיקון הסכס המנלח soumis devastateur nous somme (וויל זיינד חונזערע פעלזוויסטער חונטערוחרפען).

comme se retournera; לועז קוס"ח שדיטורנר"ח לשמ"י; comme se retournera (וויא וירד עד זיך וויעדער חיר זוחעטרען?) s moi

Digitized by Google

מלות לועזיות לחדי־עשר

ג (ג) קלחה, לועז קלדייר"ם; בלגון ליטליש caldiera ובלי נרמה chaudière (חיין גרמאטער קעסטעל).

ד (ג) וושפט, פירש מספט זה לשון תוכחה הוא דסרימנ"ט בלע"ז; discernement (חוכטערזוכונג, עקקעטטים ניכ מקנעטטעלונטער בעקהמקטוכונג), עיין רס"י יעשי' ל"ב ז' ומרגיש ובאור מלות בלעז לחמש מגלות קהלת פ' ח'.

נחום

א (י) מלא, לועז לחזיניר"ם; assouvir (פעלינ זעטטינגען) ובמו שנאמר החכם המבאר ע"ה.

ב (ו) וההיכל נמוג, פירש נרעד ונע מבח מבני בלישטרע המזרקים בכותל הנקרא נומ"ח bombe (זעלבונג).

(ח) מנהגות, לועז סרימיינו"ם; se remuent (בעוועגען זיך) ובמו שפי' מהנהגות עלמן הפך פי' הכרי"ק שלפעמים הוא יופי ופירוזו מנהגות לוחמה, והנני המבאר הס דנני תפל.

(י) בבוד, פירש לשון מכבד הבית לחזקמנ"ט בלע"ז; écoupant (חויסרייזענד, זיי. בערנד), עיין מרפח לשון שבת קנ"ד ב' ל"ה מכבדות.

(יא) ומבולקה, פירש מפורלת בקומות היזבדניר"ם בלע"ז; ouverture (עפענונג, טפאלטע, דיס).

(יד) רכבה, פירש רוב רכב שנה קדערי"ן בלע"ז; לדעת לחד מהמעתיקים הוא des charettes (וואגענבונג), ושה שהוסיף רש"י לפרש ה"ל יתיר הוסך הלשון לכמה מרכבות וכו' פירושו שלות ה"ל נוסף לפעמים בסוף להגדיל הדבר כמו ציר וציירה, סער וסערה, להב ולהבה ודומיהם, ומן הלשון להיות ה"ל בלי מפיק כמו מלחמה שה (יחזקאל כ"ל ו') שהוא רפה והשני שם במפיק.

ג (ג) ולהב חרב, לועז דולימל"ם; והוא de la lama (דעגענקלינגע) כמבואר בלשון, ועיין בלשוני לשופטים ג' כ"ב.

(שם) וברק חניח, פי' קניח מרוע ומנקרת לור יופי ממנה הפלנדו"ר בלע"ז; splendeur (גלאנץ, טיימער), עיין מרפח לשון נכרות ס"ט פ' ל"ה נברקת.

(יז) כגוב גובי, לועז קומלנגוב"ל; והוא ל' נוסף comme longoustes (ווי הייטשרעקקען).

חבקוק

א (י) משפטו, לועז יוזטיליס"ם; justice (סטראפגעריכט), עיין תרגום ובאור מלות בלעז לחמש מגלות קהלת פ' ה' ל"ה משפט.

(י) יהקלס, פי' מתלוץ וכל לשון קלסה לשון דבור (ע"ל דבה) הנדברים בו יש לטוב ויש לרע פרלירי"ן בלע"ז; parlerie (בעטטעל, חוכנגרידדעטעם בעריכט), עיין בהמעמר להחליש ל"ח י"ד ל"ה דבת רבים.

ב (א) חוכחתי, לועז מונסיפרוונמ"ם; mon eprouvement (מיינע פּראָטטעל, זאָב, עיפּאַהרונג).

(י) וחומא נפשך, פי' כאו מתענגו תוטא נפשו (מצלי כ' ג') תוטא לאחד נפשו פורפיי"ם שחמ"ם; forfait son ame (הַחט פערווירקט זיינע זעעלע) עיין מערכי לשון ערך חטא השני בהצעה.

(יא) וכבים, פירש כת"י ושיפת לשון קסס שמשין בלי מכמיס לדלור"ם; de lattes (לַחטען, טפּאהנע).

(יג) בדי אש, חייטי"ן בלע"ז; assez (גענוג, זיך פיעל מַאַכ כעטהיג איזט).

ג (מז) צללו, לועז טינטי"ר; tinter (קלינגען, לייטען, חיינען טען בעבען).

(יט) בנגינותי, פירש לשון נעימות קול להרים ולהפיל מורגינידור"ם בלע"ז; מסחבר כדעת החכם המבאר שמש organiser (אָרגאַניזירען).

Digitized by Google

מלות לועזיות לתרי עשר

צפניה

ב (יד) בכפתוריה, לועז׳ פומי״ל; pommeau (קנאפּף), ובנר העירומי דרך כלל על מלות לועזיות נדפ׳ שסופן ׳ל׳ נמרפא לשב׳ שנת ס״נ נ׳ ל״ה בלבל.

ג (טו) משפטיך, פי׳ יסודיך יוצטיל״ם; עיין לעיל מנקוט מ׳ ו׳.

*זכריה

ד (יא) מה שני החותם, פי׳ מה רמז שני שבלי זתים טרוק״ם בלע״ז וכו׳; trochet (בישעז).

ה (ט) החסידה, פי׳ היה לבנה וולטוי״ר בלע״ז; vautour (גייער), עיין מרפא לשון נכרות ל״ם נ׳ ל״ה קסוף.

יא (ב) אלוני בשן, קיצב״ל בלע״ז; מתורגם נהוצע ד׳ י״נ.

יב (ב) רעל, לשון שממון וכו׳ בלשון המשנה מלינו מדיום רעולות (שבת פרק י׳ משנה י׳) קוועלפמענט״ם בלע״ז; enveloppement (אייגעהילוקט, פערדיסטערונג) ר״ל שהוא לשון עטוף.

(י) רוח, לועז׳ טלנ״ט; עיין מה שכתרתי בנחומי לשופטי׳ ט׳ כ״נ ל״ה רוח רעה הסוף לעוכה.

יד (י) עד יקבי חמלך, ת״י ציתי דמלכא פוזיי״ן בלע״ז; fossé (דער גראבען, דיא גרובע).

(ב) מצילות הסוס, טיפטיר״ל בלע״ז; מתורגם למעלה מנקוק ג׳ ט״ז ל״ה בללו.

מלאכי

א (א) משא, לועז׳ רש״י פורפור״ט; וחכו for port (חיין עפֿענטליכער פֿאָרטראָג) וענין מלת for בלשון נרפא היטוב בתירתי במקום אחר, ועיין בהמעמר לתהלים נ׳ נ׳ ל״ה נוסדו, ושם ל״ד נ׳ ל״ה עת הלל.

ב (ג) ואנקה, לשון מנחה שחדם מטעבר בלבו דמויות בלע״ז; demence (סטרויער מחשבות, אינבעגע קומען), וכן לועז׳ הלנק דוס (יסוקל כ״ד י״ו) se demener (זיך אינבעגליך קומעהלען).

ג (ב) בורית, פי׳ עפר הוא שמנקין את הכתם בלעז׳ לויכ״ן שנייר״ם herbe savonniére (זייפענקרויט), עיין מרפא לשון כרימות ד׳ מ׳ ל״ה כרבינא.

(יז) סגולה, לוקר לייזטווי״ר בלע״ז; etui (פוטטעראל, בשטעק) וחבו נדחק בלשון חכמים.

סה מלאתי דבר יקר בהערות הללומות לקלי מיד ידידי החכם הרבני מו״ה יוסף פלעש נ״י על הכתובים החלם ואשא עיני וארא והנה שור׳ם נשים יוצאות וגו׳ וזה לשונו לות בתות:

* זכריה ט׳ ואשא עיני וארא והנה שתים נשים יוצאות ורוח בכנפיהם ולהנה כנפים ככנפי החסידה וחשנת את האיפה בין הארץ ובין השמים: ואומר אל המלאך אנה המה מוליכות את האיפה: ויאמר אלי לבנות לה בית בארץ שנער. נקט המפרש׳ לת עצם על ענין שתי נשים, ולפעתי מרמה שתי נשים רומז על הנפש והגויה להחלם נחדם יחד בחלקיות החכמה, ובבר מצלי המוליכים את רקע החסילה נקלו בלשונם עפיע על ניוד החכמה ות״כ דומה מלת לחיפה בל״ע למלת עפיע בלשונם והזה הלייר הרומז פה בחמרו ולהנה כנפים ככנפי החסידה ותשנק את החיפה בלובר החכמה בין הארץ לפי שהשומר נושה על חבריותו להחמת בחכמה אלת כלת, ובין השמים זהו הנפש לחבר מרחניותה משתמשת בחכמה עליונה להחמת בחכמה מוסכות החכמה לחבר את לחיפה מקבילות זו בנפה וזו בנפה ותומר לנה המה מוליכות ותשאר אלי לבנות לה בית ותפת בונה לבנות לה בית (בלשון יפיע ולא לבנות להן בל׳ רבים) נחרן שנער ושנער הוא בבל שמוערים הם בשעזהם לו שהיה מניעין בעורה להורות לחותם ולבחדם דרך החכמה בנית המדרש לחבר שם תשבון, והבן והנוחה זה על מכונתה.

Österreichische Nationalbibliothek
+Z156879108

Digitized by Google

177. F. 6.

KAIS. KÖN. HOF BIBLIOTHEK
72.062-B
ALT-

Digitized by Google